

ته فسیری قورئانی به رزو به پیز

به رگی سی و دووهم
سووره ته کافی

(عبس) و (التکویر) و (الإنفطار) و (المطففین)
و (الإنشقاق) و (البروج) و (الطارق) و (الأعلى)
و (الغاشية) و (الفجر) و (البلد) و (الشمس)
و (اللیل) و (الضحی) و (الشرح) و (التین)

عهلی باپیر

ته‌فیسیری سووره‌ته‌کانی

عَلَيْهِ تَاكُو التَّيْنِ

ته فیسیری شازده سووڤه ته کانی

عَبَسُكَ تَاكُو التَّيْبُ

نووسینی : عهلی باپیر

دیزاینی ناوه وه : زهردهشت کاوانی

چاپی یه کهم ١٤٤٥ ک - ٢٠٢٣ ز

٨٩٧ لاپه ره

٢٤ * ١٧ سم

بابهت : ئایینی

له بهر یوه بهرایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان - ههریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (٧) ی سالی ٢٠١٢ پیدراوه

ته فیسری سووړه ته کانی

عَلَيْهِ سَلَامٌ تَاكُو التَّيْبِ

نووسینی: عه لی باپیر

The collage features a central vertical banner with a portrait of a man in a military-style uniform. Text on the banner includes "نه توبه، نه دست‌آورد می‌توانیم بخواهیم" (Neither repentance, nor spoils can we want), "We are on social media", and "این مشکل بر موانع الزامات اجتماعی" (This problem is on the social constraints). Below the portrait is the website "www.alibapir.net" and "آلباپیر - معرفی - گوردی".

Surrounding the banner are various promotional elements:

- Top Left:** Facebook icon and text "رنگه یازدنی مکتبگی ماموستا علی بابیر" (AliBapir's social network).
- Top Right:** Facebook icon and text "علی بابیر AliBapir/".
- Middle Left:** YouTube icon and text "علی بابیر AliBapir/".
- Middle Right:** YouTube icon and text "علی بابیر AliBapir/".
- Bottom Left:** QR code and text "AliBapir" with logos for Google Play and the App Store.
- Bottom Right:** Three QR codes and social media icons for Telegram, WhatsApp, and Messenger.

پیشەکی ئەم تەفسیرە بەگشتیی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲) آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (۱) النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (۷۰) يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (۷۱) الأحزاب.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٍ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوێنەرە بەرێزو خۆشەویستەکان!

هیچ گومانێ تێدانییە - بۆ مرووفی برادار - کە ئەو تەمەنەیی لە خزمەت دوایی کتییی خوا (قورئان) دا بەسەر دەبری، جا بە هەر شیوەیەک لە شیوەکانی لە خزمەتدابووندا بێ؛ خوێندنەو، تێفکرین و رێمان، فێرکردن، کارپێکردن ... هتد، بە باشتترین جێگرتن جێگا دەگرێ و، خواوەنەکەیی لە دنیاو دواڕۆژدا لێی بەهەرەمەندە.

(۱) ئەو پێی دەگوترێ: (خطبة الحاجة) کە پێغەمبەر ﷺ هاوێلانی بەرێزی فێردەکرد، پێش هەر قسەیهکی گەڕنگ، بێلێن، وەک وتاری جومعه و داخوازییکردن (خطبة) و... هتد، ئەم وتارە، هەراکام لە: الترمذی: (۱۱۰۵)، النسائی: (۱۱۰۴)، ابن ماجه: (۱۸۹۲) أحمد: (۳۷۲)، الطبرانی: (۲۴۱۴) هیناویانەو (مسلم) یش بەشیکی هیناوە.

منیش - که وهك باسکردنی چاکه‌ی خوا (التحدّث بنعمة الله) ده‌یخه‌مه‌روو- له‌وه‌تی فامم کردۆته‌وه، خوای به‌به‌زه‌یی و به‌خشه‌ر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشتی به‌رزو بئ وینه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردووم و، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالییه‌وه هیدایه‌تی داوم، قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆینده‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و، تێوه‌پامانی ئایه‌ته‌په‌ر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لیۆردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تێکرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌رسه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دا‌بوون، که‌ دیاره‌ هه‌ر ئه‌مه‌ش شتیکی سرووشتییه؛ ئاخ‌ر ئایا ئیسلام، بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، که‌ ئه‌ویش هه‌ر روونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جیبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه؟! بێگومان نه‌خێر.

ئنجا له‌میژ سالی‌ش بوو، که‌ براو خوشکانێکی دڵسوژی نزیک و ئاشنام، داوایان لێده‌کردم که‌ ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ په‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨) دا هاته‌ دڵمه‌وه، که‌ ناوی خوای لێبه‌ینم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده‌ ورده‌ به‌پێی بو‌ارو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندیکی لێ ئه‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالیی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تیکی وام بۆ ده‌په‌خسێ که‌ بتوانم خێرای تێدا بکه‌م و خۆمی بۆ یه‌کلایی (متفرغ) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بئ ته‌واوی بکه‌م، ئه‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ مابێ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئه‌م ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌شم، وێرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئه‌و ته‌فسیرانه‌ی که‌ باون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشته‌وه، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندیکی هه‌ندیکی روون ده‌کاته‌وه: (القرآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چونکه‌ پیغه‌مبه‌ری خواش روونکه‌ره‌وه (مُبَيِّن)ی قورئانه، وه‌ك خوا ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی:

﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (النحل: ٤٤)

واته: ههروهه زیکرمان بو لای تو ناردوته خوار، تاکو تهوهی بو خه لکی
نیرواوه ته خوار، بویان پروون بکهیهوه، وه به لکو خوشیان بیربکه نهوه.

نومیدیشم وایه - به یارمه تی خوای به خشر عَمَّیْن - شایسته یی تهوه م هه بی
تهفسیرو لیکدانه وهی کی وا بو قورئان پیشکش به مسولمانانی کوردستان بکه م،
که له قورئان بوه شایته وهوه، مایه ی به هره وه سوودی خوینه ران بی، به تایه تیش
که زیاتر له سی (۳۰) سآله له گهل قورئانی به رزو مه زن و تهفسیره کانی و کتیه کانی
سونه تدا خه ریکم و، ده یان کتیب و به ره می جوراوجورم له زوربه ی بواره کانی
زانسته کانی شه ریه تدا پیشکش کردوون.

شایانی باسیشه که تهو بیست و دوو مانگ زیندانی کرانه م له لایه ن ته مریکاوه
- له (۲۰۰۳/۷/۱۰ تاکو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - ده رفه تیکی گه وره و گرنه بوو، بو زیاتر
پیدا قوولبوونه وهی کتیبی خوا (تبارک و تعالی) و، بو په یدابوونی تیگه یشتنی
تایه ت له باره ی زوریک له ئایه ته کانییه وه، ته م راستیه ش له مه وسووعه ی:
(الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زور چاک دره وشاوه ته وه^(۱)، به لام
هه لبه ته نالیم و هیچکسه یش بو ی نیه بلی: که ته م تهفسیره ی من تیروته واوه،
چونکه وپرای سنوورداربوونی تواناو پرستم، له به رانه ر کتیبی له هه موو
پرویکه وه ره ها (مطلق) و بیسنوور (لا محدود) ی خوا دا، نه شمویستوه که زور
به ملاولادا بچم و بچمه نیو هه ندیک ورده کارییه وه، که یان من تییدا پسپور

(۱) تهو مه وسووعه یه ئیستا چاپ کراوه و، که وتوته به رده ستی خوینه ران و، سه رجه م
هه شت به رگ و ده وری سی هه زارو پینج سه د (۳۵۰۰) لاپه ره یه و، هه ولمداو به گشتی
تییدا باسی سه رجه م لایه نه کانی ئیسلام بکه م و، تاکه سه رچاوه شم قورئان بووه، وپرای
ده قه کانی سونته ت، که له هوش (ذاکرة) دا بووون.

شایانی باسه تهو مه وسووعه یه له چاپی دووه می دا، کراوه به دوازه (۱۲) کتیبی سه ره به خو،
به مه به ستی ئاسانه تر سوود لی بینرانی .

شارەزا نیم، یان خوینەر پێویستی پێی نیە، لە کاتیکدا دەیهوێ لە قورئان تیبگات و، بزانی خوا (تبارک وتعالی) راستەوخۆ چی پێ فەرموو؟!

ئنجاهەر لێرەشەو بە پێویستی دەزانم پێ بە دڵ سوپاسی ئەو برا گەنجە ڕووح سووک و گورج و گوڵ و دڵسۆزە بکەم (حەزی نەکرد ناوی بهێنم)، کە هەلسا بە نووسینەو هەڵبەناوە سەر کاغەزو، پاشان تاپیکردن و دوایی پێداچوونەو هەڵگیریی، سەرچەم ئەم زنجیرە دەرسە، کە لە ئەسڵدا لە شیوەی وتار (محاضرة) دا پێشکەش کراون، هەروەها هەلسا بە (تخریج)ی سەرچەم دەقەکانی سوننەت، لە سەرچاوە متمانە پێکراوە کانهو، زەحمەت و ماندوو بوونیکی زۆری بە سەرچەم بەرگەکانی ئەم تەفسیرەو کێشاو، خوا بە باشتەین شیوە پاداشتی بداتەو، هەر صالّح و ساغ و سەلامەت و سەربەرزب^(۱)، لە خواي بەرزو بێهاوتاش داواکارم ئەو جوۆرە گەنج و لاوانە لە کورپان و کچان، لە ئێو گەلە کەماندا، زۆر بکات .

شایانی باسیشە کە ئێمە لەم تەفسیرەماندا، باسی بەش (جزء)ەکانی قورئان و دابەشکردنەکانی دیکە ی وەك: - (حزب) - ناکهین، چونکە هەر سووڤه تیک بوخووی شتیکی سەربەخوێو، سەرچەم ئایەتەکانی وەك ئالقەکانی زنجیرێک پیکەو پەییوەستن و، ئاشکراشە کە دابەشکردنی سەرچەم قورئان بو سی (۳۰) بەش (جزء) و شەست (۶۰) (حزب)، شتیکی لەلایەن زانایانەو کراو، بو ئاسانکاریی خویندنی قورئان، دیارە ئێمە لە دابەشکردنی بەرگەکانی ئەم تەفسیرەشدا، دیسان حیساب بو بەشەکان (أجزاء)ی ناکهین و، بە گوێرە سووڤه تەکان، بەرگەکانی دیاریی دەکەین.

(۱) ئەو برا دڵسۆزە ئیستاش پاش تەواوکردنی زۆربە قورئان، لێپراوانە بەردەوامە و عەزمیشی جەزم کردو، کە ئەگەر تەمەنمان بەردەوام بێ، هەتا کۆتایی ئەم تەفسیرە سەرگەرمی کارەکە ی بێ .

دوا قسه شم نه وه یه که:

ئهم ته فسیره - وهك پیشتر گوتمان - له ئه سَلْدَا به شیوهی دهرس و وتار
پیشکش کراوه، به لَام دواتر خَوَم دووچار به وردی پيدا چوومه وهو، به پیی
پیوست دهستکارییم کردوه، دیاره هه موو دهرسیکیش به ناوی خواو ستایشی
خوا وَعَلَى اللَّهِ دهستی پیکردوه، به لَام ئیمه له سهره تای دهرسه کانه وه، ئه وانهمان
لابردوه، بۆ زۆر دووباره نه بوونه وهو، ئهو (خطبة الحاجة) یه ی له سهره تای ئهم
پیشه که یه وه هاتوه، له جیاتی سهره تای سهرجهم دهرسه کانه.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشه ممه ۲۵ رجب ۱۴۳۲

۲۰۱۱/۶/۲۷

هه ولیر

بەرچاۋ روونییهکی گرنگ

لەبارەى ئەم تەفسیرەو

خوێنەری بەرێز !

هەرچەندە لە (پیشەکی گشتی) ئەم تەفسیرەدا باسمان کردووە کە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە، لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەى دەستم پێیان گەشتووە، بەهەرەمەندبووم، هەروەها لە کۆتایی هەر بەرگیکی ئەم تەفسیرەدا، سەرچەم ئەو تەفسیرانەى کەم و زۆر لێیان سوودمەند بووم، ناوەکانیانمان بە ریز نووسیون^(۱)، بەلام لێرەش وەك جەختکردنەوێ زیاتر بەرچاۋروونی باشتەر بۆ ئێوەى بەرێز دەلێم :

مادام ناوی تەفسیرەکانمان نووسیوە، نە پێویست دەکات و نە دەشگونجێ، بۆ هەر تیگەیشتن و بیروکەیهك، کە زۆربەى تەفسیرەکان لەبارەى ئایەتیکەو، یان رستەو برکەیهکی ئایەتیکەو، دەیهێنین، ئێمە هەموو جارێ ناوی ئەو تەفسیرانە بێنین، بەلام بێگومان هەر کات بیروکەو تیگەیشتنیکی تایبەتی یەکنێک لە تەفسیرەکان هەبێ و بکەوێتە بەرچاۋم، ئنجا چ پەسندی بکەم، چ پەفزی بکەم، هەر کات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەى پێدەکەم، ئەگەرنا بە ئاماژەى گشتی و بە نووسینی ناوی تەفسیرەکان لە کۆتایی هەر بەرگیك دا، ئیکتیفا دەکەم و، زۆریش لە ئەمانەتی زانستی (الأمانة العلمیة) دەخەفتیم و مەبەستمە پەچاۋ بکەم، چونکە ئەمینى و ئەمانەت پارێزى، پەشتێکی گەورەو بەرزى مسوڵمانەتییه .

(۱) دواى و بەباش زانرا ناوی تەفسیرەکان لایبڕین و، لە کۆتایی کۆى بەرگەکانى [تەفسیری قورئانى بەرز و بەپێز] دا دەیاننووسین.

شايانى باسشە جارى وا ھەيە بىرۆكەو تىگەشتىكى تايەتتى خۆم، دەر بارەى
 كۆمەلە ئايەتتىك يان ئايەتتىك يان پستەو پىگەيەكى ئايەتتىك، بۆ دروست دەبى،
 ۋەك تىگەشتىن و بۆچوونى خۆم دەينووسم، كەچى پەنگە لە تەفسىرەكانى
 دىكەش - يەككىيان يان زياتر - دا ھەبى، ئەویش بەھۆى ئەو ھەيە كە من
 ئەو تەفسىرەم نەكەوتۆتە بەر دىدە، يان دىتوومەو لەيادم نەماۋە.

پێشهکی ئەم بەرگە

الحمد لله الأحد الصمد الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا أحد، والصلاة والسلام على محمد خاتم النبيين المبعوث رحمة للعالمين، وآله أجمعين من الصحب والأزواج والقراة إلى يوم الدين.

ئەم بەرگە - لە چاپی یەكەمدا - بەرگی سی و دووهم (۳۲) هەتەفسیری قورئانی بەرز و بەپێز و شازدە سوورەتی گرتوونە خوێ و هەمووشیان دەکەونە جوژنی سییەم (۳۰) هە، بەپێی دابەشکردنی زانایان بۆ قورئان بە سی بەش (جزء).

ئەم بەرگەش وەک سەرچەم بەرگەکانی دیکە ئێمە تەفسیرە، بە حەوت قۇناغ ئایەتەکانی سوورەتەکان پوونەدەینەو و، وێرای ئەوەش ژمارەیهک کورتە باسیشی گرتوونە خوێ، بەم شێوەیە:

یەكەم: لەسوورەتی (عبس) دا:

۱- کورتەباسیک دەربارە ی حەوت حیکمەت لەو گەلییە خوادا کە لە پێغەمبەری کردووە.

۲- کورتەباسیک لەبارە ی ئەندازەگیری خواو و بۆ نوتفە.

۳- کورتەباسیک دەربارە ی ئاسانبوونی لەدایک بوونی کۆرپە لە.

۴- دوو قسە ی پالداو بۆ ئەبەبەکر و عومەر و بەرپەچدانەوێ قسە ی بەدگومانای شیعەکان.

دووهم: لەسوورەتی (التکویر) دا:

۱- قوولەباسیک دەربارە ی حوکمی منداڵان لە رۆژی دوایدا.

۲- کورتەباسیک لەبارە ی پەیوەندی نیوان و ویستی رەهای خا و ویستی بەشی مرۆڤەو.

سېيەم: لەسوورەتى (الإنفطار) دا:

كورتەباسىك لەبارەى دروستکردنى جەستەى مرۆڤەو.

چوارەم: لەسوورەتى (الإنشقاق) دا:

كورتەباسىك لەبارەى پانتايى زەوى و كىشوەر و ئوقيانوسەكانيەو.

پېنجەم: لەسوورەتى (البروج) دا:

۱- قسەيەكى كورت لەسەر بورجەكان.

۲- قسەيەك لەبارەى (لوح المحفوظ)ەو.

شەشەم: لەسوورەتى (الطارق) دا:

كورتەباسىك لەبارەى چۆنىيەتى دروستبوونى مرۆڤەو.

حەوتەم: لەسوورەتى (الأعلى) دا:

كورتەباسىك لەبارەى رېكو پىكى رېنمايى خواو لەدروستكراوەكانىدا.

هەشتەم: لەسوورەتى (الغاشية) دا:

۱- كورتەباسىك: حەوت بەلگە لەسەر ئەوەى كە مەبەست لە ﴿عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ﴾ ۳. بىگار پىكرانە بىپرواينە لە دۆزەخدا.

۲- كورتەباسىك لەبارەى تايبەتمەنديەكانى حوشترەو.

۳- پېنج هەلۆەستە لەئاقار ئەو شەش ئايەتەى كۆتايى (الغاشية)و.

نۆيەم: لەسوورەتى (الفجر) دا:

۱- كورتەباسىك لەبارەى دۆزەخ و دۆزەخىيەكانەو.

۲- كورتەباسىك دەربارەى بەهەشت و ئەو نازونىعمەتانەى تىيدان بۆ بەهەشتيان.

دەيەم: لەسوورەتى (البلد) دا:

۱- كورته باسيك دەر بارەى كۆئەندامى بينين و سەرنجدائىكى زمان و ئۆهەكان.

۲- هەلۆهستەيەك لەبەرانبەر نەهیشتنى ستمى سياسى و ئابوورىيدا.

ياز دەيەم: لەسوورەتى (الشمس) دا:

۱- كورته باسيك دەر بارەى خۆرۆپەيوهستبوونى ژيانى مرۆف پييهوه.

۲- كورته باسيك دەر بارەى تەزكويه.

دوازدەيەم: لەسوورەتى (الليل) دا:

۱- كورته باسيك: شەش وردە سەرنج.

۲- كورته باسيك: چوار جۆرە وەلامى ئيشكاليك.

سێزدەيەم: لەسوورەتى (الضحى) دا:

۱- قسەيەكى كورت لەبارەى (ضلال) رالانە پيغەمبەرى خواوه.

۲- چەند دەقيكى سوونەت لەبارەى هەتيوو سوالكەر و باسکردنى چاكەى خواوه.

چواردەيەم: لەسوورەتى (الشرح) دا:

۱- سى گيپردراوه لەبارەى سینه بۆ گوشادكرانى پيغەمبەر لەرووى جەستەييهوه.

۲- هەوت سەرنجدان لەو ئايەتانه.

پازدەيەم: لەسوورەتى (التين) دا:

كورته باسيك لەبارەى هەنجيرهوه.

تہ فیسیری سوورہتی

عَلَمِ

دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۱۳) ی مانگی (ذی القعدة) ی سالی (۱۴۴۱) کۆچییه، بەرانبەر (۴) ی حوزەیرانی سالی (۲۰۲۰) ی زاینیی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (عَبَسَ)، سەرەتاش پێناسەو نێوەڕۆکی ئەم سوورەتەو، هێڵە گشتییەکانی و چوارچێوەکەی و سەرو سیمای کەسایەتییهکەی، لە حەوت (۷) بەرگەدا دەخەینە ڕوو:

پێناسەی سوورەتی (عبس) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی:

ناوی هەرە باوی ئەم سوورەتە ئەوەیە کە: (سُورَةُ عَبَسَ) ی پێ دەڵێن، بەلام هەندێک لە زانایان چەند ناویکی دیکەشیان بۆ بەکارهێناون، وەک: (سورة الصَّاحَّة، سورة السَّفَرَة، سورة الأعمى، سورة ابنِ أُمِّ مَكْتُوم)، ئەو وشانەش لەو سوورەتە موبارەکەدا هاتوون، جگە لە هی کۆتایی، بەلام زیاتر هەر سوورەتی (عەبەسە) ی پێ دەڵێن.

دووهم: شوێنی دابەزینی:

زانایان لەسەر مەکەکی بوونی ئەم سوورەتە موبارەکە یەك دەنگن، لەو بارەووەش بەلگە زۆرن، ئەم دەقەش وەک هەونە دێنین: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ عَبَسَ مَكَّةَ} (ذکره السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۴۱۵، ونسبه لابن

الضريس والنحاس وابن مردويه والبيهقي، وقال: أخرج ابن مردويه عن ابن الزبير رضي الله عنهما مثله).

واته: عەبدوللای کۆری عەبباس (ع)، گوتووێهەتی: سوورەتی (عَبَسَ) لە مەککە دابەزیو، ئەمە (السيوطي) لە (الدر المنثور) دا هیناویەتی و، گوتووێهەتی: (ابن مردويه) هەمان شت کە لە عەبدوللای کۆری عەبباسەو گێراویەتەو {کە گوتووێهەتی: ئەم سوورەتە لە مەککە دابەزیو،} لە عەبدوللای کۆری زوبەیریشی {خوا لە خوێ و بابی رازی بێ)، گێراوەتەو.

سێیهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

ئەم سوورەتە موبارەکە لە (موصحف) دا، ریزبەندییەکی هەشتا (۸۰) یە، کە لە سوورەتی (فاتحة) هەوێ، لە دابەزینیشدا ژمارە بیست و چوار (۲۴) یان بۆ داناو، پێش سوورەتی (القدر) و دوای سوورەتی (النجم).

چوارەم: ژمارە ئایەتەکانی:

زانایان (زانایانی ژمێرەری ئایەتەکانی قورئان)، سێ ژمارەیان بۆ باسکردوون:

أ- زۆربەیان خەڵکی مەککەو خەڵکی مەدینەو خەڵکی کووفە، گوتووێهەتی: ژمارە ئایەتەکانی چل و دوو (۴۲) یە.

ب- بەلام خەڵکی بەسرا، ژمارە ئایەتەکانیان بە چل و یەك چل (۴۱) داناو.

ج- خەڵکی شامیش بە چل (۴۰) یان داناو، بەلام ژمارە چل و دوو (۴۲) زیاتر تەبەننێ کراوەو، پێشتریش زۆرجار گوتووێهەتی: جیاوازیی لە ژمارە ئایەتەکاندا دەگەرێتەو بۆ کورتیی و درێژیی رێستەکان، نەك زانایەك بلی: فلان رێستە لەو سوورەتەدا هاتو، یان فلان دوو رێستە هاتوون و، یەکیکی دیکە بلی: نەخێر نەهاتوون، چونکە زانایان نەك لەسەر ئایەتەکان و رێستەکانی قورئان، بەلكو لەسەر وشەکانی و پێتەکانیشی یەکدەنگن.

پېنجەم: نېوەرۆکی:

ئەم سوورەتە سى تەوهرى سەرەکی گرتوونە خۇی:

تەوهرى يەكەم: كە ئايەتەكانى: (۱ - ۱۶)، شازدە (۱۶) ئايەتى سەرەتای سوورەتى (عبس)ن، باسى رووداوى رووگرژکردنى پېغەمبەرى خوا ﷺ و روو لېوھەچەرخاندنى له (ابن اُم مَكْتُوم)، كە دەلێن ناوى (عەبدوللا) بوو، ياخود ناوى (عەمپ) بوو، كۆرە خالى دايكمان (خدیجە) بوو (خوا لێيان پازى بى)، ئەویش له كاتێكدا كە پېغەمبەر ﷺ قسەى كردووە بۆ ژمارەيەك له ناوداران و قسە رویشتووانى قورەيش، بە ئومىدى ئەوھى بەرھە ئىسلاميان بێنى و تيان بگەيەنى.

ھەرھەھا بەو بۆنەوھە باسى قورئانیش كراو، ھەر لەو شازدە (۱۶) ئايەتە موبارەكەداو، پېناسەى قورئان كراو، پېگەى بەرزى قورئان خراو تەروو.

تەوهرى دووھم: كە ئايەتەكانى: (۱۷ - ۳۲)ن و، ئەوانیش ھەر شازدە (۱۶) ئايەتن، باسى مروقى بېروا و چۆنەتیی دروستبوونی، ئنجا فەرمان پێکردنى بە سەرنجدانى خۆراكەكەى و پێكھاتەكانى خۆراكەكەى و، ئەو ھەموو چاكانەى خوا ﷻ لەگەڵیدا كردوون.

تەوهرى سێھەم: كە ئايەتەكانى: (۳۳ - ۴۲)ن و، دە (۱۰) ئايەتى كۆتایی ئەم سوورەتەن، باسى قیامەت و پاكردى مروقى لە نيزيكترين كەسەكانى لە: براى، لە بابى، لە دايكى، لە ھاوسەرى، لە پۆلەكانى، پاشان دابەش بوونى خەلك بۆ دوو كۆمەل:

كۆمەلێ يەكەم: رووگەشانى دلخۆش بە پاداشتى خواو، بەوھى سەر بەرزو روو سوورن، كە ژيانى دنيايان بە جورێك گوزەراندو، جیگای پەزامەندی و پەسندی خواى پەروردگار بوو.

کۆمه‌لی دووه‌م: خه‌مبارانی ڕووگرژو تال، که خه‌فه‌تبارن و ته‌می خه‌م له ده‌م و چاویان نیشته‌وه، به‌هۆی ئه‌وه‌وه که ژیا‌نی دنیا‌یان دۆران‌دوه‌وه، له تاقیکردنه‌وه‌ی ژیا‌نی دنیا ده‌رنه‌چوون.

شه‌شه‌م: تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی:

چوار تاییه‌تمه‌ندییم له‌م سوورپه‌ته‌ موباره‌که‌دا که‌وتوونه‌ته به‌رچاو، که وه‌ک ئیمتیازو جیاکه‌ره‌وه‌یه‌کی ئه‌م سوورپه‌ته له سوورپه‌ته‌کانی دیکه، ده‌یان‌خه‌ینه ڕوو:

۱- گله‌یی کردنی خوا ﷻ له پی‌غه‌مبه‌ری خاته‌م موحه‌ممهد ﷺ، به‌لام به‌ شیوه‌یه‌کی ناپاسته‌وخۆ و زۆر به‌ نه‌رمیی، له‌سه‌ر ڕوو گرژکردنی و پشت‌تێکردنی بابایه‌کی کوێر، که هه‌موو زانا‌یان ده‌لێن: بریتی بووه له (إِنْ أُمِّ مَكْتُومٍ)، کورێ ئوممو مه‌کتووم که ناوی عه‌بدو‌للا بووه، یاخود ناوی عه‌مڕ بووه‌وه، له ئایه‌ته‌کانی (۱ - ۱۱) دا هاته‌وه.

۲- فه‌رمانکردنی خوا به‌ مرو‌ف که سه‌رنجی خۆراکه‌که‌ی بدات و، باسکردنی هه‌وت شت له پیکهاته‌کانی خۆراکه‌که‌ی، که له هه‌موو قورئاندا، ئه‌و شیوه‌ ته‌عبیره به‌س لێره‌دا هاته‌وه، له ئایه‌ته‌کانی: (۲۴ - ۳۲) دا.

۳- باسی راکردنی مرو‌ف له قیامه‌تدا له برای و بابی و دایکی و هاوسه‌ری و کوره‌کانی، یاخود ڕۆله‌کانی، که له ئایه‌ته‌کانی: (۳۴ - ۳۷) دا هاته‌وه.

۴- چه‌ند وشه‌و ته‌عبیری‌ک، ته‌نیا له‌م سوورپه‌ته‌دا هاتوون:

۱- وشه‌ی: عَبَسَ

۲- وشه‌ی: تَصَدَّى

۳- وشه‌ی: نَلَّهَى

۴- وشه‌ی: مَكْرَمَةٍ

۵- وشەى: ﴿سَفَرٌ﴾.

۶- وشەى: ﴿فَأَقْبَرَهُ﴾.

۷- وشەى: ﴿وَقَضَا﴾.

۸- وشەى: ﴿عَلَا﴾.

۹- وشەى: ﴿وَأَبَا﴾.

۱۰- وشەى: ﴿الصَّاحَّةُ﴾.

۱۱- وشەى: ﴿مُسْفِرَةٌ﴾.

۱۲- وشەى: ﴿عَلَيْهَا عِبْرَةٌ﴾.

۱۳- وشەى: ﴿تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ﴾.

۱۴- وشەى: ﴿الْفَجْرُ﴾.

دوایی ئیمە مانای ئەم وشانە دەکەین.

حهوتەم و کوئایی: دابه شکردنی ئایەتەکان:

ئیمە کوئی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە دەکەینە دەرسیک، چونکە هەرچەندە سێ تەوهری سەرەکی پیکدینن، بەلام ئەو سێ تەوهرە، هەرسیکیان پیکەو پەيوهست و تیکهه لکیشن، هەرچەندەش زۆر سەرنجەدا، بگونجی بیانکەینە زیاتر لە دەرسیک، بەلام ئایەتەکان زۆر تیکهه لکیشن و پیکەو پەيوهست، بۆیە کردمان بە دەرسیک.

❖ دهرسی ئەم سوورەتە ❖

پېناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان - وهك گوتم: هەموو سوورەتەكە دەكەینە دەرسێك - لە كۆی چل و دوو (۴۲) ئایەتەكەي ئەم سوورەتەي (عبس)، پێكھاتووە، ئەو چل و دوو ئایەتە موبارەكەش دابەش دەبن بۆ سێ تەوهری سەرەكیی تێكەڵكێش و پێكەو پەيوەست:

تەوهری یەكەم: لە سازدە (۱-۱۶)ی سەرەتا پێكھاتووە، باسی ڕوگرژکردنی پێغەمبەری خوا ﷺ، ڕوو وەرچەرخاندن و ڕوووەرگیرانیەتی لە بابایەکی کۆیر (إِبْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ)، کە ناوی عەبدوللّا یاخود عەمق بوو، کورە خاڵی دایکمان (خدیجە) بوو، ئەویش لە کاتێکدا کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرقالی قسە کردن بوو بۆ کۆمەڵێک لە دەستڕۆشتوووان و زلەزلانی ھۆزی قورەیش، کە بێڕوابوون، لەو کاتەدا ئەویش ھاتووە بۆ خزمەتی و وهك دوايي باسی دەکەین، لە ھۆی ھاتنە خوارووەکیدا، گوتووێتی ئەي پێغەمبەری خوا ﷺ! خوا چ ئایەتێکی دیکەي بۆ دابەزاندووی پیم بلی! دەبی ئاگای لی نەبوو بی کە پێغەمبەر ﷺ سەرقالی قسەکردنە، ئەویش ڕووی لی گرژ کردووە ڕووی لیوەرگیراوە، ھەرۆھا بەو بۆنەووە باسی قورئانیش کراوە.

تەوهری دووھەم: ئەویش لە سازدە ئایەتی دووھەم ئایەتەکانی: (۱۷ - ۳۲)دا، باسی مەرۆقی بێڕوا دەکات، چۆنیەتی دروستبوونی مەرۆف و فەرمان پێ کردنی کە سەرنجی خواردنەکەي خۆی بدات و تێیەو ڕامیانی و لی وردبێتەو، دوايي باسی پێكھاتەکانی خۆراکەکەي لە ھەوت بڕگەدا، کردووە.

تەوهری سییەم: کە لە دە ئایەتی کۆتایی پێك دی، ئایەتەکانی: (۳۳ - ۴۲)، باسی قیامەت و ڕاکردنی مەرۆف لە نزیکتەین و خۆشەویستەین کەسانی، لە دنیا، کە بریتین لە: بابی و دایکی و ڕای، ئنجا ھاوسەری و ڕۆڵەکانی، دوايش

دابه‌شبوونی کۆی خەڵک و مروّقایەتی بو دوو کۆمەڵ: ڕوو گەشانی دڵخۆش و،
خەمبارانی ڕوو گرژو تال.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى ۝۱ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ۝۲ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَكِّي ۝۳ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ ۝۴﴾
 ۱) اَمَانِ اَسْتَغْنَى ۝۵ فَانْتَ لَهُ تَصَدَّى ۝۶ وَمَا عَلَيْكَ اَلَا يَرْكُبُ ۝۷ وَاَمَانِ جَاءَكَ
 يَسْعَى ۝۸ وَهُوَ يَخْشَى ۝۹ فَانْتَ عَنْهُ نَلْهَى ۝۱۰ كَلَّا اِنَّهَا لَذِكْرٌ ۝۱۱ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ۝۱۲ فِي
 صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ ۝۱۳ مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ۝۱۴ بِاَيْدِي سَفَرَةٍ ۝۱۵ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ۝۱۶ قُلِ الْاِنْسُنُ مَا اَلْفَرُهُ
 ۝۱۷ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ۝۱۸ مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ۝۱۹ ثُمَّ السَّيْلَ يَسْرُهُ ۝۲۰ ثُمَّ اَمَانَهُ
 فَاقْبَرَهُ ۝۲۱ ثُمَّ اِذَا شَاءَ اَنْشَرَهُ ۝۲۲ كَلَّا لَمَّا يَقِضْ مَا اَمَرُهُ ۝۲۳ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسُنُ اِلَى طَعَامِهِ ۝۲۴ اَنَا
 صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۝۲۵ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ۝۲۶ فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۝۲۷ وَعَبْنَا وَقَضَبًا ۝۲۸ وَزَيَّنَّا
 وَنَخْلًا ۝۲۹ وَحَدَّاقٍ غُلْبًا ۝۳۰ وَفَكَهْنَةً وَاَبًّا ۝۳۱ مَتَّعًا لَكُمْ ۝۳۲ وَلَا تَعْمِكُمْ ۝۳۳ فَاِذَا جَاءَتْ
 الصَّاعَةُ ۝۳۴ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ ۝۳۵ وَاُمِّهِ وَاَبِيهِ ۝۳۶ وَصَحْبِهِ وَبَنِيهِ ۝۳۷ لِكُلِّ اَمْرٍ
 مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۝۳۸ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفَرَةٌ ۝۳۹ ضَاكِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۝۴۰ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
 عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۝۴۱ تَرْهَقُهَا قَفَرَةٌ ۝۴۲ اُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرَةُ الْفَجَرَةُ ۝۴۳﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی نایه‌ته‌کان

1) به ناوی خوای به به‌زه‌یی به‌خشنده، ڕووی گرژ کردو وه‌رچه‌رخا 1) له
 سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه که (پیاوه) کویره‌که هاته لای 2) چ شتی‌ک به تۆی ده‌زانینی،
 ره‌نگه‌ خۆی پاک و چاک بکات! (له ئه‌نجامی قه‌سه‌کردنیدا له‌گه‌ڵ تۆدا) 3)
 یان بیرى بکه‌وێته‌وه‌و بیرکه‌وته‌وه‌که سوودی پى بگه‌یه‌نن! 4) به‌لام که‌سی‌ک

كە بېنپازى نواند (لە هيدايەتى خوا) تۆ پرووى تېدەكەى (و لىي دەچيە پيش)!
 ⑤ ئنجا ئەگەر (ئەو كەسە) خۆى پاك و چاك نەكات ⑥ چ (بەرپرسياريتيەك)
 لەسەر تۆيە؟ ⑦ بەلام كەسك كە بە گرنكىي پېدانەو دەيتە لات ⑧ لە حالئىكدا
 بە مەزنگرتنيشەو (لە خوا) دەترسئ ⑨ كە چى تۆ خۆتى لى دەخافلىنى! ⑩
 نەخىر (جاريكى ديكە وامەكە)، بېگومان ئەم (ئاموژگارىي)ە بېرخەرەو دەيە ⑪
 ھەر كەس ويستى يادى دەكات (و پەند وەردەگرئ) ⑫ (ئەو قورئانە) لە چەند
 پەرەيەكى ريز لىزاو دايە ⑬ (ئەو پەرانە، پايە) بەرز كراو و پاككراو ⑭ بە
 دەست نوينەرانيكەو (لە فرىشتان) ⑮ (لە لاي خوا) بەريزو قەدرن، چاكەكارن
 ⑯ مروؤ (ى بېپروا) بە كوشتبچى چەندە بېپروا سپلەيە! ⑰ (خوا) لە چى
 دروستيكرودە؟ ⑱ لە تۆويلكەيەك دروستيكرودە، ئنجا ئەندازەگيريى كردو ⑲
 دواييش رىي (لەدايك بوون و ژيانى) بۆ ئاسانكردو ⑳ ئنجا مراندوويەتى و
 خستوويەتە گۆرەو (شوئنى خستەنگۆرى بۆ پەخساندو) ㉑ دوايى ھەر كات
 ويستى (زىندووى دەكاتەو) بىلاوى دەكاتەو ㉒ نەخىر (با واز لە سپلەيى
 بىنى)، ئەو (خوا) فەرمانى پىكرودە جى بەجى نەكردو ㉓ دەجا با مروؤ
 بۆ خوراكەكەى پروانى (و لىي وردبىتەو) ㉔ (خوراكەكەى بەو جورە ھاتتە
 دى:) ئىمە (لە سەرئو) بە خورزەم ئاومان ھەلپشتو ㉕ دوايى بە لەتكردن
 زەويىمان قلىشاندو ㉖ ئنجا دانەويئە (ى جورا و جور) مان تيدا پرواندو ㉗
 ھەرەو ھەا ترى و سەوزو تەپەكار ㉘ ديسان زەيتوون و دارخورما ㉙ ھەرەو ھەا
 باخە چرو پەرەكان ㊱ ھەرەو ھەا ميوە لەو ھەر ㊲ بۆ بەھرەگەياندن بە خۆتان
 و ئازەلەكانتان ㊳ ئنجا ھەر كات ھارزەنەكە (ى رۆژى دوايى) ھات ㊴ ئەو
 رۆژەى مروؤ لە براى را دەكات ㊵ ھەرەو ھەا لە داكى و بابى ㊶ ديسان
 لە ھاوسەرى و رۆلەكانى ㊷ بۆ ھەر كەسك لەوان كاريك ھەيە سەرقالى
 دەكات (نەيەپرژىتە سەر كەس) ㊸ پروانىك لەو رۆژەدا پروون و پىشنگدارن ㊹
 پىكەنيو شادمانن ㊺ پروانتيكىش لەو رۆژەدا تۆزو گەرديان لەسەرە ㊻ پەشايى
 و تلخى (خەم و پەژارە) يان لىنيشتو ㊼ ئا ئەوانە بېپروا تاوانبارەكانن ㊽.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(عَبَسَ): پرووی گرژ کرد، (العُبُوسُ: قُطُوبُ الْوَجْهِ مِنْ ضِيقِ الصَّدْرِ)، (عُبُوسٌ): بریتیه له نیوچه وان تیکنان و خوۆ مۆنکردن و پرووگرژ کردن، له ئەنجامی سینه تهنگ بووندا، مروۆف که شتیکی به دڵ نه بوو، خه می له شتیک خوارد، ئەو خه مه ی له دڵدایه، له سه ر ده م و چاویشی رهنگ ده داده وه.

(تَصَدَّى): (التَّصَدَّى: أَنْ يُقَابَلَ الشَّيْءُ مُقَابَلَةَ الصَّدَى، أي: الصَّوْتِ الرَّاجِعِ مِنَ الْجَبَلِ)، (تَصَدَّى): ئەوه یه شتیک وهك دهنگدانه وه، پرووبه پرووی بکریته وه، (صَدَى): بریتیه له دهنگی چیا، (دهنگدانه وه).

(سَعَى): (السَّعْيُ: الْمَشْيُ السَّرِيعُ، وَهُوَ دُونَ الْعَدْوِ، وَيُسْتَعْمَلُ لِلْجِدِّ فِي الْأَمْرِ خَيْرًا كَانَ أَوْ شَرًّا)، (سَعَى): بریتیه له رویشتنی خیرا، به لām نه گاته گورگه لوقه و راکردن، وشه ی: (سَعَى) به کارده هیترۆ بۆ چاک ئەنجامدانی کارێک، ئنجا ئەو کاره چاک بۆ، یان خراپ بۆ.

(نَلَّهَى): (اللَّهُو: مَا يَشْغُلُ الْإِنْسَانَ عَمَّا يَعْنِيهِ وَيُهْمُهُ، يُقَالُ: لَهَيْتُ عَنْ كَذَا، وَلَهَيْتُ بَكْذَا)، (لَهُو): بریتیه له وهی مروۆف بخافلینۆ و بیئاگای بکات له شتیک، که پییه وه په یوه سته و بۆی گرنگه، بۆی مایه ی بایه خه، ده گوترۆ: (لَهَيْتُ عَنْ كَذَا)، واته: له فلان شته خافلام، (لَهَيْتُ بَكْذَا)، واته: به فلان شت خافل بووم.

(كَلَّا): (كَلَّا: كَلِمَةٌ رَدٌّ وَزَجْرٌ وَإِبْطَالٌ، لِقَوْلِ الْقَائِلِ، وَذَلِكَ نَقِیْضُ «إِي» فِي الْإِثْبَاتِ)، (كَلَّا): وشه یه که به کارده هیترۆ بۆ بهرپه رچدانه وه و تیه خوهرین و هه لوه شانه وهی قسه ی که سیك، یان په فتاری که سیك.

{ئهو گوتوو یه تی: (لقول القائل)، بۆ قسه ی بیژهریك، به لām له راستییدا (كَلَّا) ته نیا بۆ بهرپه رچدانه وهی قسه ی بیژهریك به کارنایه ت، به لکو وێرای قسه، بۆ

بەرپەرچدانەوێ هەڵسوکەوتی بابایەکی ش که هەڵسوکەت و ڕەفتاریکی نواندو، بە کاردی، لێرەش دا پێغەمبەر ﷺ هیچی نەگوتووە لەگەڵ (ئەبن ئەم مکتوم) دا، بەس ڕووی لێ گرز کردوو و ڕووی لێ وەرچەر خاندو، کەواتە: (کلاً)، تەنیا بۆ بەرپەرچدانەوێ قسە قسە کەریک نەهاتو، بەلکو بۆ هەلوەشانندنەوێ و ڕەخنە لێگرتنی ڕەفتاریکی ش دی}.

ئەنجا وشە: (کلاً)، دژو پێچەوانە (ئە) (ئە) (ئە): لە چەسپاندنداو (کلاً): لە ڕەخنە لێگرتن و هەلوەشانندنەوێ دا، (ئە)، یانی: بەلێ، یاخود: ئەری.

(تَذَكُّرٌ): (التَّذَكُّرُ: مَا يُتَذَكَّرُ بِهِ الشَّيْءُ، وَهُوَ أَعْمٌ مِنَ الدَّلَالَةِ وَالْأَمَارَةِ)، (تَذَكُّرٌ): بریتیه لەوێ شتیکی پی بێتەوێ یاد، کە گشتیترە لە وشە (دلالة)، ڕی پێشاندان و (أَمَارَةٌ)، نیشانە.

(صُحُفٌ مُّكْرَمَةٌ): (الصَّحِيفَةُ: الْمَبْسُوطُ مِنَ الشَّيْءِ كَصَفْحَةِ الْوَجْهِ، وَالصَّحِيفَةُ الَّتِي يُكْتَبُ عَلَيْهَا وَجَمْعُهَا صَحَائِفٌ وَصُحُفٌ)، (صَحِيفَةٌ): بریتیه لە هەر شتیک پان کرا بێ، یاخود ڕاخرابێ، وەک (صفحة الوجه)، واتە: پەرە دەم و چاو، (صحيفة)، بەوێش دەگوترێ کە لە سەری دەنووسێ، کە بە (صحائف) و (صُحُف) کۆ دەکریتەو، واتە: پەر، یاخود هەر شتیک شتی تیدا بنووسێ، مەرج نیە هەر کاغەز بێ.

(سَفَرَةٌ): (السَّفَرَةُ جَمْعُ سَافِرٍ، كَكَاتِبٍ وَكَتَبَةٍ، وَالسَّفِيرُ: الرَّسُولُ بَيْنَ الْقَوْمِ يَكْشِفُ وَيَزِيلُ مَا بَيْنَهُمْ مِنَ الْوَحْشَةِ، فَهُوَ فَعِيلٌ مَعْنَى الْفَاعِلِ)، وشە: (سَفَرَةٌ) کۆی (سَافِرٌ)، وەک (كَتَبَةٌ) کە کۆی (كَاتِبٌ)، واتە: نووسەر، { (سَافِرٌ)، هەم بە مانای خوێنەرەو (قاری) و، هەم بە مانای نوێنەریش دی}، بەلام (سفير): بە نێردراویک دەگوترێ، کە دەکەوێتە نێوان خەلکیکەوێ ئەوێ لە نێوانیاندا هەیه، لە ناکوکی و نا تەبایی لایدەبات، بۆیه (سفير)، لەسەر کیشی (فعیل)، بەلام بە مانای بکەر (فاعل)، ئەو کەسە ئەو کارە ئەنجام دەدات کە بریتیه لە لابردنی ناتەبایی لە نێوان خەلکیکدا.

(كَرَامٍ): (جَمْعُ كَرِيمٍ: مَا شَرَّفَ فِي بَابِهِ، وَهُوَ اسْمٌ لِلْأَخْلَاقِ الْمَحْمُودَةِ تَظْهَرُ مِنْهُ)،
(كَرَامٍ) كَوَى (كَرِيم) ه، (كَرِيم): هەر شتیكه له جوړی خووی باشتین بـ،
ههروهه (كَرِيم): ناوی ټه و په‌وشت و کرداره په‌سند کراوانه‌یه که له مروقه‌وه
ده‌رده‌که‌ون.

(بَرَرٍ): (بَرَرَةٌ جَمْعُ بَرٍّ، وَأَبْرَارٌ جَمْعُ بَارٍ، وَبَرٌّ أَبْلَغُ مِنْهُ، كَمَا أَنَّ الْعَدْلَ أَبْلَغُ
مِنْ عَادِلٍ)، (بَرَرَةٌ) كَوَى (بَرٍّ) ه، واته: چاك، به‌لام (أَبْرَارٍ) كَوَى (بَارٍّ) ه، به‌مانای
چاكه‌كار.

وشه‌ی: (بَرٍّ) مانایه‌که‌ی به‌هیزتره له (بَارٍّ)، هه‌روهه (عَدْلٍ) که‌ چاوگه،
مانایه‌که‌ی به‌هیزتره له (عَادِلٍ)، واته: دادگه‌ر، که‌مه‌به‌ست له (عَدْلٍ) یش هه‌ر
دادگه‌ره، یانی: ټه و که‌سه‌ دادگه‌ره و، بوته‌ خودی دادگه‌ریی، هه‌روهه (بَرٍّ)
یش به‌مانای چاكه‌کارییه و چاوگه، به‌لام وه‌ك ټه و که‌سه‌ خودی چاكه‌کاریی و
سه‌رچاوه‌ی چاكه‌کاریی بـ.

(فَأَقْبَرَهُ): (قَبْرُهُ: جَعَلَتْهُ فِي الْقَبْرِ، وَأَقْبَرْتُهُ: جَعَلْتُ لَهُ مَكَانًا يُقْبَرُ فِيهِ)، (قَبْرُهُ)،
واته: خستمه‌ گو‌په‌وه، به‌لام (أَقْبَرْتُهُ)، واته: شو‌یتیکم بو‌ دانا‌ تیدا‌ بخ‌ریته
گو‌په‌وه، که‌واته: (فَأَقْبَرَهُ)، واته: خوا‌ زه‌وی بو‌ په‌خساندوه‌ که‌ تیدا‌ بخ‌ریته
گو‌په‌وه، (قَابِرٍ): که‌سیکه‌ که‌سیک ده‌خاته‌ گو‌په‌وه، به‌لام (مُقْبِرٍ): که‌سیکه‌ شو‌یتیک
ده‌ره‌خسین‌ بو‌ ټه‌وه‌ی تیدا‌ بخ‌ریته‌ گو‌په‌وه.

(أَنْشَرُهُ): (نَشَرٌ وَأَنْشَرٌ): هه‌ردووکیان هاتوون، واته: بلا‌وی کرده‌وه، (نَشَرٌ: مُسْتَعَارٌ
مِنْ نَشْرِ الثُّوبِ)، (نَشَرٌ): خوا‌زاوه‌ته‌وه بو‌ بلا‌وکردنه‌وه‌ی پو‌شاکیک که‌ هه‌لده‌خری،
یان بلا‌وده‌ک‌ریته‌وه‌و پ‌یشانی‌ کریار ده‌دری، به‌لام (أَنْشَرَهُ): هه‌ندیك له‌ زانایان
گو‌توو‌یانه: ته‌نیا بو‌ بلا‌وکردنه‌وه‌ی مردوو‌ان و زیندو‌و کردنه‌وه‌یان، به‌کاردی.

(صَبَبًا): (صَبَّ الْمَاءُ: أَرَاقَهُ مِنْ أَعْلَى، صَبَّهُ فَأَنْصَبَ)، ئاوه‌که‌ی له‌سه‌ر را‌ هه‌ل‌پ‌شته
خواری، پ‌شتی ټه‌ویش پ‌زا، (الْصَّبَابَةُ وَالصُّبَّةُ: الْبَقِيَّةُ الَّتِي مِنْ شَأْنِهَا أَنْ تُصَبَّ)،

(صَبَابَة وَصْبَة) ئەو بەرماوەی پێویستەو حالی وایە برژێنری، کەسێک شتێک دەخوات، یان شتێک دەخواتەو، هەندیکێ لێ دەمێنیتەو، ماوەو خلتەکە ی کە دەپرێژی، پێی دەگوتری: (صَابَة).

(شَقَقْنَا): (الشَّقُّ: الخَرْمُ الْوَاقِعُ فِي الشَّيْءِ)، (شَقَّ): بریتیه لە قلیشێک و درزێک کە لە شتێکدا پەیدادەبێ، زۆر لە زانایان گوتووین: (الشَّقُّ: هُوَ الصَّدْعُ طَوْلًا)، (شَقَّ) ئەوێه بە باری درێژیدا شتێک بقلیشی، یان درزی تیدا پەیدابێ.

(وَقَضَبَا): (الْقَضْبُ: كُلُّ شَجَرَةٍ طَالَتْ وَبَسَطَتْ أَغْصَانَهَا)، (قَضَبَ): هەر درەختێکە درێژ بێ و لق و پۆپەکانی بلۆ بکاتەو، هەروەها (الْقَضْبُ): الشَّجَرُ الرُّطْبُ يُقَطَّعُ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى، (قَضَبَ): بریتیه لە هەر ڕووەکیکی تەرەکار جار لە دوای جار بپردری، بۆ وێنە: وێجەو سیوێهەر، ئەوانە، دیسان (قَضَبَ)، بە مانای سەوزەو تەرەکاریش هاتو، واتە: هەموو ئەو شتانە ی مڕۆف بە قەپ و قەپالته دەیانخوات، راستەوخۆ، چونکە دەگوتری: (قَضَبَهُ يَقْضِبُهُ قَضَبًا)، بری، دەپرێ، برین، واتە: بە زارو بە قەپالته بری، بۆیەش هەندیک لە زانایان گوتووین: (قَضَبَ) مەبەست پێی ئەو شتانە یە کە بە زار دەخورین وەک: ترۆزی و خەیارو کالەک و شووتی، بۆیە ئەگەر بۆ مانای (قَضَبَ) بگوتری: سەوزەو تەرەکار، واپێ دەچی مانایەکە ی راستر بێ.

(عُلْبًا): (جَمْعُ أَغْلَبَ، وَهُوَ الْغَلِيظُ الرَّقْبَةُ)، (أَغْلَبَ): بە مڕۆفێک دەگوتری گەردنی قەبەو ئەستوور بێ، بۆیە بە گەردنی شیر دەگوتری: (أَغْلَبَ)، لەبەر ئەوێ شیر کورتەو تیک سڕماوەو، ناتوانی مل بسوورپێتی، دەبێ هەموو جەستە ی بسوورپێتی، (عُلْبًا): ئەو دارو درەختانە کە تیکسڕماون و هەموویان وەک یەک دێنە بەرچاو.

(وَأَبًا): (الْأَبُ: الْمَرْعَى الْمُتَهَيَّئُ لِلرَّعْيِ)، (أَبَ)، بریتیه لەو لەوێگایە ی ئامادە کراوە بۆ تیدا لەوێران.

(الصَّاحَّةُ): (الصَّاحَّةُ: شِدَّةُ صَوْتِ ذِي النُّطْقِ، وَعِبَارَةٌ عَنِ الْقِيَامَةِ)، (صَاخَّة): بریتیه له دهنگی به هیزی، شتیک دهنگی هه بی و قسه ی هه بی، ههروه ها بریتیه له قیامه ت.

هه لبه ته (راغب الأصفهانی)، وا ده لی.

به لام من یم وایه (صاخة)، به هارژن و دهنگیکی گه وره ده گوتری و، مه رج نیه، هی خاوه ن نوتق و بیژتن بی، بیگومانیش (صاخة) لیره دا مه به ستی پی رۆژی دوا ییهو، په کیکه له ناوه کانی رۆژی دوا یی، چ ئه وه ی دوا ی فووی په که م روو ده دات، که ئاخیر زه مانه، چ ئه وه ی دوا ی فووی دووهم روو ده دات، که هه لسانه وه و قیامه ته، یانی: کو ی رۆژی دوا یی.

(مُسْفِرٌ): (السَّفَرُ: كَشْفُ الْغَطَاءِ)، (سَفَر)، لابر دنی داپۆشه ریكه له سه ر شتیک، (أَسْفَر: أَشْرَقَ لَوْنُهُ)، روه و شایه وه و گه ش بوو، كه واته: (مُسْفِرَةٌ)، یانی: كه سانیك كه روه و گه ش و روه و خوشن.

(عَبْرَةٌ): (كِتَابَةٌ عَنْ تَغْيِيرِ الْوَجْهِ عَنْ عَمٍّ)، (عَبْرَةٌ): كناره یه بو گو پانی ده م و چاو له ئه نجامی خه م و خه فه تدا.

(رَهَقَهَا قَتْرٌ): (الْقَتَارُ وَالْقَتْرُ: الدُّخَانُ السَّاطِعُ مِنَ الشَّوَاءِ، وَالْعُودِ وَنَحْوِهِمَا)، (قَتَار، قَتْر): بریتیه له و دوو كه له ی به رز ده بیته وه له ئه نجامی برژاندنی گوشت و سووتاندنی دارو چلو ی و شیوه ی ئه واندا.

(الْقَتْرَةُ: شِبْهُ دُخَانٍ يَغْشَى الْوَجْهَ مِنَ الْكَذِبِ)، (قَتْرَةٌ): شیوه ی دوو كه له ده كه ویته سه ر ده م و چاو، له ئه نجامی درۆكردندا، كه سیك كه درۆ ده كات و، ده شزانی درۆیه كه ی به سه ردا ساغ بوته وه و لپی ئاشكرا بووه، له شه رمه زاریان روه ی ره ش داده گه ری.

هۆی هاتنه خوارهوی نایه ته کان

له باره‌ی دابه‌زینی سه‌ره‌تای سووره‌تی (عَبَسَ) وه سێ گێڕاوان دینین:

۱- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: أَنْزَلَتْ: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾ فِي ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَجَعَلَ يَقُولُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! أَرَشِدْنِي، وَعِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ رَجُلٌ مِنْ عِظَمَاءِ الْمُشْرِكِينَ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعْرِضُ عَنْهُ، وَيَقْبِلُ عَلَى الْآخَرِ، وَيَقُولُ: أَتَرَى مِمَّا أَقُولُ بَأْسًا؟ فَيَقُولُ: لَا، فَفِي هَذَا أَنْزَلَ، (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۳۳۳۱، والطبري في جامع البيان: ج ۳۰، ص ۳۲، و أبو يعلى في مسنده: ۴۴۴۸، وابن حبان: ۵۳۵، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط مسلم).

واته: دایکمان خاتوو عایشه (خوا لێی پازێ بێ)، ده‌لێ: سووره‌تی ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾، له باره‌ی (ابن اُمِّ مَكْتُوم) ی کویره‌وه هاته خوار، هاته لای پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یگوت: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! پێناییم بکه، له‌و کاته‌شدا له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷺ پیاویک له‌ هاوبه‌ش بوو خوا دانهره مه‌زنه‌کان هه‌بوو، (واته: ئه‌وانه‌ی قسه‌ پۆشتوو گه‌وره‌و پابه‌دار بوون)، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ پوو ی وه‌رگێرا له‌ (عبد الله بن اُمِّ مَكْتُوم) و پوو ی کرده‌ ئه‌و کابرا خاوه‌ن پێگه‌یه، {که‌ بێپروا بوو} و ده‌یگوت: ئایا ئه‌وه‌ی ده‌یلتیم هه‌یچ نارێکی تێدایه؟ ئه‌ویش ده‌یگوت: نه‌خێر، ئیدی له‌و باره‌وه ئه‌مه هاته خوار.

۲- {عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يُكَلِّمُ أَبِي بَنِي خَلْفٍ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾ ① أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ②، فَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ يُكْرِمُهُ { (أَخْرَجَهُ أَبُو يَعْلَى: ۳۱۲۳، فتح القدير: ج ۵، ص ۵۴۴، وقال مؤلفا الإستيعاب في بيان الأسباب: سنده صحيح).

واته: ئه‌نه‌س ده‌لێ: قسه‌ی خوا ی به‌رز: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾ ① أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ②، له‌و باره‌وه هاته خوار که (ابن اُمِّ مَكْتُوم)، هاته خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ری خوا

ﷺ، لهو کاته‌دا قسه‌ی له‌گه‌ل ئوبه‌یه‌ی کوری خه‌له‌ف ده‌کرد، پی‌غه‌مبه‌ریش
 ﷺ رووی له (ابن اُم مکتوم) وه‌رگیرا، ئیدی لهو باره‌وه‌ خوا (عزوجل)، ئه‌م
 ئایه‌ته‌ موباره‌کانه‌ی ناردنه‌ خوار، ئنجا دوا‌ی ئه‌وه‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ ری‌زی له
 عه‌بدوللای کوری ئوممو مه‌کتووم، ده‌گرت.

له‌ هه‌ندی‌ک شوینه‌واراندا هاتوه‌: هه‌ر کاتی‌ک پی‌ی ده‌گه‌یشته‌، پی‌ی ده‌فه‌رموو:
 (مَرْحَبًا مِّنْ عَاتِبِنِي فِيهِ رَبِّي)، سلّو لهو که‌سه‌ی له‌سه‌ر وی په‌روه‌ردگارم گله‌یی
 لیکردم.

۳- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَجْلِسٍ مِنْ نَّاسٍ مِنْ وُجُوهِ قُرَيْشٍ مِنْهُمْ: أَبُو جَهْلُ بْنُ هِشَامٍ، وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، فَيَقُولُ لَهُمْ: أَلَيْسَ حَسَنًا أَنْ جِئْتُ بِكَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُونَ: بَلَىٰ وَاللَّهِ، فَجَاءَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَهُوَ مُشْتَغَلٌ بِهِمْ، فَسَأَلَهُ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿أَمَّا مَنْ أَسْتَعْنَىٰ ۝ فَانْتَ لَهُ نَصْدَىٰ ۝ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَرْكَبَ ۝ ۷﴾ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ ۝ ۸﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ۝ ۹﴾ فَانْتَ عَنْهُ نَلْهَىٰ ۝ ۱۰﴾، يَعْنِي ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ { (ذکره‌ الدر المنثور: ج ۸، ص ۴۱۶، ونسبه لابن المنذر وابن مردويه).

واته‌: دایکمان خاتوو عایشه (خوا لی‌ی رازی بی)، ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ر خوا ﷺ
 له‌ کۆرپکدا بوو له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی خاوه‌ن پی‌گه‌ن، له‌ هۆزی قوره‌یش، ئه‌بوو
 جه‌هلی کوری هیشام و عوتبه‌ی کوری په‌بیعه‌یان تیدابوون، پی‌ی ده‌فه‌رموون:
 ئایا باش نیه‌ فلانه‌ شت و فلانه‌ شته‌م هیناوه‌، (باسی ئیسلامی بو‌ ده‌کردن)؟،
 ئه‌وانیش، ده‌یانگوت: با، سویند به‌ خوا، لهو کاته‌دا (ابن اُم مکتوم) هات،
 ئه‌ویش سه‌رقالی قسه‌ کردن له‌گه‌ل ئه‌وان بوو، پرسیا‌ری له‌ پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ کرد،
 ئه‌ویش رووی لپوه‌رگیرا، ئیدی خوا (عزوجل) لهو باره‌وه‌ ئه‌و ئایه‌تانه‌ی ناردنه‌
 خوار: ﴿أَمَّا مَنْ أَسْتَعْنَىٰ ۝ ۵﴾ فَانْتَ لَهُ نَصْدَىٰ ۝ ۶﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَرْكَبَ ۝ ۷﴾ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ ۝ ۸﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ۝ ۹﴾ فَانْتَ عَنْهُ نَلْهَىٰ ۝ ۱۰﴾، تۆ خۆت ده‌خافلاند له‌ (ابن اُم مکتوم).

مانای گشتیی نایه تەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەر مۆی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خوا ی بە بەزەیی بە خشنده، واتە: دەست پێکردنم بە ناوی خوا یه، ئەو هەش مەبەستی ئەو هەیه:

۱- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲- ئەم کارە بە پێی شەری خوا دەکەم.

۳- ئەم کارە بە توانا و یارمەتی خوا میهرەبان دەکەم.

۴- ئەم کارە بۆ هێنانەدی پەزنامەندی خوا ئەنجام دەدەم.

ئەنجا خوا ﷻ یە کسەر باسی پووداویکی ژیا نی پیغەمبەری خاتەم ﷺ دەکات، کورتەکە ی ئەو هەیه: کە پۆژیک پیاویکی نابینا، پیاویکی کویر، بە ناوی (ابنِ اُمِّ مَكْتُومٍ)، کە هەندیک دەلێن: ناوی عەبدوللایه و، هەندیک دیکەش دەلێن، ناوی عەمەرەو دەلێن: کورە خالی خەدیجە بوو، هاوسەری یە کەمی پیغەمبەری خاتەم ﷺ، خوا لێی پازی بێ، لە کاتیکدا وەك لە هۆی هاتنە خوارەو هە کە ی باس مان کرد، ئەو پیاو ه نابینا یه (خوا لێی پازی بێ) دێتە خزمەت پیغەمبەر ﷺ، داوا ی لێ دەکات پێنمای بکات و فیری بکات و، لەو ه ی خوا بۆ دابەزاندو ه ئاگاداری بکاتەو ه، لەو کاتەدا پیغەمبەری خوا ﷺ سەر قالی دواندن یه کێک یان زیاتر لە سەرانی هۆزی قورەیش دەبێ، لە قسە بە دەست و دەست پۆشتوو ه کانیا ن، لە کاتیکدا کە گەرمە ی قسەو باسە لە گەلێاندا، تەماعی ئەو ه ی تێاندا دەبێ، خوا دلێان نەرم بکات و بەرەو ئیسلامیا ن بێنێ، لەو کاتەدا ئەو هاو ه لێ نابینا یهش دی، دەبێ گوێی لێ نەبوو بێ کە پیغەمبەری خوا ﷺ خەریکی گەتوگۆیە لە گەل ئەواندا، یاخود گوێی لێ بوو، بە لām هەر چۆن بێ پرسیا رکردنە کە ی خۆ ی نیاو خنی قسەکان و دیا لۆگە کە کردو ه، پیغەمبەریش ﷺ خۆ ی گرژ کردو ه و پووی

لێوەرگیراوه، باس نه کراوه هیچی فەرموو بێ، بەلام پرووی خۆی لێ گرژ کردووە
خۆی لێوەچەرخاندووە، ئیدی بەو بۆنەووە سەرەتای ئەم سوورەتە موبارەکە
دابەزیووە، وەك له هۆی هاتنه خوارووەکەیدا باسمان کردووە، دوایی زیاتریش
قسە ی لێ دەکەینەووە.

دەفەرموێ: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾، پرووی خۆی گرژ کردو خۆی وەرسوو پراند، دیارە
ئەو هاوڵە (خوا لێی رازی بێ)، ئەگەر لە پێشەووە هاتبی، یان لە لای راست،
یان لە لای چەپ، پێغەمبەری خوا ﷺ رووبە پرووی بوو، بەلام کاتەکە ی نه گونجاو
بوو، ئەویش نابینا بوو و نه یزانیو پێغەمبەر ﷺ خەریکی چیه، یان ئەگەر
زانیبیتیشی خەریکی چیه، رەنگە پرسیار کردنەکە ی خۆی پێ گرتبوو بێ،
بە ئیجتیهاد و بۆچوونی خۆی، بۆیه کە قسەکان لە گەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ
دەکات، پێغەمبەری خوا پرووی گرژ دەکات، یانی: لە دلی خۆیدا توورە دەبی و،
پرووشی لێ وەر دەگیرێ.

لێرەدا خوا ﷻ بە شیوەی نادیار ئەو گلهییه لە پێغەمبەرەکە ی ﷺ دەکات و
نافەرموێ: ﴿عَبَسْتَ وَتَوَلَّيْتَ﴾، دەفەرموێ: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾، پرووی خۆی گرژ کردو
خۆی وەرسوو پراند، ﴿أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى﴾، لە سۆنگە ی ئەووە کە کوێرە کە هات بۆ
لای ﴿الْأَعْمَى﴾، (أل) کە ی بۆ ناساندنە، بەلام مەبەست پێی (عهد)، واتە: ئەو
کوێرە ی زانراو و ناسراو، کوێرە کە (ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ) ه، ناوێ کە ی وا زیاتر رۆشتوو،
کورێ ئوممی مەکتووم، (أم مکتوم)، نازناوی دایکە تی، یانی: کورێ دایکی
مەکتووم، ﴿وَمَا يَذْكُرُكَ إِلَّا لَئَلَّهٖ يَرْزُقَ﴾، خوا ﷻ بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ:
چ شتێک بە تۆی زاناندو، ﴿لَئَلَّهٖ يَرْزُقَ﴾، لەوانە یه، نیزی که پاک و چاک بێ (واتە:
بەهۆی ئەووە ی لە تۆی وەر دەگرت)، ئەگەر تۆ پرووت تیکردبایه و گویت بۆ
گرتبایه و رێنماییت کردبایه، ئەو ی تۆ پێت دەگوت، دەبوو هۆی پاک و چاک
بوونی، واتە: بەر دەوام بوونی لە سەر پاک و چاک بوون، یاخود زیاد کردنی
پاکیی و چاکیی، ئەگەر نا بە دنیایی (ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ) یه کیك بوو لە هاوڵان و،

برواداریش بوووه خاوهنى پاکی و چاکی (تزکیة) بووه، بهلام پاکی و چاکی یهك پله نیهو، مروّف دهبی لهسهری بهردهوام بی و، ههول بدات لیشى زیاد بکات.

﴿أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى﴾، یان (بهلای کهمهوه) ئهگهر پاکی و چاکیشى پی زیاد نهکردبایه، پهندی وهردهگرت و بیرى دههاتهوهو، ئهو وهبیر هاتهوهو په ند وهرگرتنهش سوودی پی دهگه یاند.

﴿أَمَّا مَنْ أَسْتَغْنَى﴾، بهلام کهسیك که بی نیازه و خو بی نیاز پێشانداوهو بیمنهته له په یام و بانگه وازه کهى تو، لی ره دا (استغنى)، به مانای ئهوه نیه - وهك هه ندیک له تو یژه رهوان و پروونکه رهوانی قورئان گوتوو یانه - مال و سامانی هه یه وه به مال و سامانه که یه وه نازیوه، چونکه سیاقه که ئه وه ناگه یه نی، به لکو یانی: بی نیازی پێشانداوه به رانبهر به په یامه کهى تو.

﴿فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى﴾، تو پرووی تیده کهى و، بایه خى پیده دهى و، لیى ده چیه پیش، ﴿وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزْكَى﴾، (ما): أ- ده گونجی بو لبردن (نفي) بی، (ما النافية) بی، یانی: (لَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ أَلَّا يَزْكَى) ئه گهر ئهو خو ی پاك و چاك نه کات، به هو ی وهرگرتنى په یامی خواوه له تو، هه چ بهرپرسیارییه تیه کت له سهر نیه.

ب- یاخود (ما) بو پرسیار کردن، (ما الإستفهامية) بی، یانی: (أَيُّ شَيْءٍ عَلَيْكَ أَلَّا يَزْكَى)، چ شتیک، چ بهرپرسیارییه تیه کت ده که ویتته سهر، ئه گهر ئهو که سه خو ی پاك و چاك نه کات؟

بیگومان ﴿يَزْكَى﴾ ی پیش و، ئهم ﴿يَزْكَى﴾ ی ئیره له ئه سلدا (يَتَزَكَّى)، به لام (ت) که له (ز) که دا ده غم کراوه و بوته ﴿يَزْكَى﴾، ئه گهر نا (يَتَزَكَّى) یه له سهر کیشی (تَفْعُلْ)، واته: ئه گهر ئهو که سه خو شى پاك و چاك نه کات، تو هه چ بهرپرسیارییه تیه کت له سهر نیه، یاخود: تو چ بهرپرسیارییه تیه کت له سهره! ﴿وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى﴾ ٨ ﴿وَهُوَ يَخْشَى﴾ ٩ ﴿فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى﴾ ١٠، به لام کهسیك که به

گرنگی پێدانهوه دی بۆ لات، یاخود ﴿يَسْعَى﴾، یانی: بە خێرای دی، لە ئەسڵدا (سعی): بریتیه لە ڕۆیشتنی خێرا (المشي السريع دُونَ الْعَدْوِ)، ڕۆیشتنێکی خێرا بەلام کەمتر لە ڕاکردن، بەلام لێره دا خوازاوه تەوه بۆ ڕۆیشتن بەرهو مەبەستێک بە گرنگی و بایەخ پێدانهوه، واتە: کەسێک کە بە بایەخ پێدان و گرنگییهوه دی بۆ لات، ﴿وَهُوَ يَحْشَى﴾، لە حالیکەشدا ترس و سام و هەیهەتی هەیه، بە مەزنگرتنەوه بەرانبەر بە خوا، (خشية) و (خوف) جیاوازییه کەیان ئەوهیه: (الْخَشْيَةُ: هُوَ الْخَوْفُ مَعَ التَّعْظِيمِ)، (خَشْيَةً) ترسانە لە گەڵ بە مەزنگرتن دا، بەلام (خوف) یانی: ترس، یانی: لە حالیکدا کە بە مەزنگرتنەوه لە خواش دەترسێ.

یاخود: ﴿وَهُوَ يَحْشَى﴾، لە حالیکدا کە مەترسییشی هەبوو لە بێڕوایەکان نازاری بدەن، یاخود: ﴿وَهُوَ يَحْشَى﴾، لە کاتی کدا کە دەشترسا لە بەر ئەوهی نابینایە هەلبنگوی و بکەوی و تووشی ناپەڕەهەتی بێ، لە گەڵ ئەوهشدا هەر دەهات بۆ لات.

﴿فَأَن تَعَنَّ نَلَهَى﴾، کەچی تۆ خۆتی بەسەرەوه نابە، خۆتی لێ دەخافلێنی، چونکە ﴿نَلَهَى﴾، ئەسلی خۆی (تَتَلَهَى) یە، یانی: (تتشاغل)، دەخافلای، دەگوترێ: (لَهُوْتُ بَكْدًا وَلَهَيْتُ عَنْ كَدًّا)، بەو شتە خافلام و لەو شتە بێئاگابووم، یانی: خۆتی لێ بێئاگا دەکە، یان خۆت بە شتیکی دیکەوه سەرقال دەکە، بۆ ئەوهی ئاگات لەو نەبێ.

﴿كَلَّا﴾، واز بێنە لەوه، جارێکی دیکە ئەو ڕەفتارە دووبارە مەکەوه، ئەهێ موخەممەد ﷺ! چونکە وشە: ﴿كَلَّا﴾: (كَلِمَةُ رَدِّعٍ وَزَجْرٍ وَإِبْطَالٍ)، (کَلَّا) وشەیه کە بۆ بەرپەرچدانەوه و تێوه خورپین و هەلۆه شاندنەوه، لێرهش بۆ هەلۆه شاندنەوهی ئەوهیه کە پێغەمبەر ﷺ کردوویەتی، ئنجا زۆریک لە زانایان گوتووین: (کَلَّا)، بۆ بەرپەرچدانەوهی قسەیه کە لە پێشدا کرابی، بەلام وهك پێشتریش گوتوومه: نەخێر بەلکو (کَلَّا)، هەم بۆ بەرپەرچدانەوهی قسەیه کە پێشتر کرابی (قسەیه کی هەلە) یاخود ڕەفتار و هەلوێستێکی پێشتر نوێنرابی، مەرج نیە، بەس

قسە بئی، چونکە لیڤه‌دا پیڤخەمبەر ﷺ هیچی بە (ابْنِ اُمِّ مَكْتُومٍ) نەگوتو، بەلکو بەس ڤووی لی گرز کردوو ڤووی لی وەرگێڤاو، کەواتە: خوا ﷻ دەفەرموی: جاریکی دیکە ڤوو لە پیاو و گرز مەکەو، ڤووی لیوەر مەچەرخیڤه.

ئەگەر ورد سەرنج بدەین، دەزانین ئەو گله‌یه‌کی زۆر نەرم و میهرەبانانە ی خوایه ﷻ بۆ پیڤخەمبەری خاتەم ﷺ.

دوایی خوا ﷻ دێتە سەر باسی ئەو قورئانە ی (ابْنِ اُمِّ مَكْتُومٍ) بە پیڤخەمبەری خوا ی گوتو: ئەو پەيامە ی خوام بۆ بخوێنەو، کە پیڤخەمبەر ﷺ ویستوو یه‌تی بە هەندیک لە سەرانی قورەیش و، زلەزلەو دەستڤۆیشتوو کانی ئەوانی بگه‌یه‌تی، بۆیه ڤووی موبارەکی لە (ابْنِ اُمِّ مَكْتُومٍ)، گرز کردو، لە پیئای ئەو دا قسە بۆ ئەوان بکات، خوا لە باره‌یه‌و دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا نَذْكِرُكَ﴾، بە دلنایی ئەو قورئانە، یان ئەو ئایە تانە بیرخەرەو، ﴿نَذْكِرُكَ﴾: بریتیه‌ له‌و ی مروف بەهوی ئەو دەشتی بێتەو یاد، واتە: بیرخەرەو یه‌، هەر وه‌ها (تذکرة) بە مانای پەندو ئامۆژگاریش دی.

﴿فَنَ شَاءَ ذَكْرُهُ﴾، ئنجا هەر کەسیک بیهوی یادی دەکاتەو، ﴿ذَكْرُهُ﴾، (ه‌ی (ذکره‌) ڤانای ئیرینه‌یه‌ و بۆ قورئان دەچیتەو، پیئی دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا نَذْكِرُكَ﴾، ئەو ئایە تانە بیرخەرەو، ئایە تەکان مێنە، بۆیه ڤانای مێنە ی بە کاره‌یئاو، بەلام دوایی دەفەرموی: ﴿فَنَ شَاءَ ذَكْرُهُ﴾، ڤانای ئیرینه‌ ی بە کاره‌یئاو، لەبەر ئەو ی دەچیتەو بۆ قورئان، یان لەبەر ئەو ی ئایە تەکانی قورئان، ئەگەر ڤانای مێنە شیان بۆ بە کاره‌اتبی، مێنە ی (مجازی) ی و، مێنە ی (مجازی) یش دەگونجی ڤانای ئیرینه‌شی بۆ بە کاربی.

هەر وه‌ها دەشگونجی ڤانای سەر (ذکره‌)، بۆ خوا بچیتەو هەندیکیان ئاویان لیکداو تەو: هەر کەسیک بیهوی یادی خوا دەکات.

ئىنجا دوایی باس دەکات ئەو ئایەتە پىگە کە یان چۆنە لە لای خوا، دەفەرموێ:

﴿فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ﴾، ﴿صُحُفٍ﴾، کۆی (صحیفة) یە، یانی: پەر، یاخود هەر شتێک لەسەری بنووسرێ، مەرج نیە هەر پەری کاغەز بێ، لەم رۆژگاری ئێمەدا کاغەز زۆرە، بەلام کاتی خۆی لە سەر چەرم و پێست و توپکلی دارو گەلای دارو بەردی تەنک و ئەوانە یان نووسیوە، گەنگ ئەو یە: ﴿صُحُفٍ﴾، کۆی (صحیفة) یەو ئەویش هەر شتێکە لەسەری بنووسرێ، ﴿مُكْرَمَةٍ﴾، ریز لێگیراوە کان، لە پەرە ریز لێ گیراوە کاندایە، لە نووسراوە ریز لێگیراوە کاندایە، ﴿مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ﴾، بەرزکراوەو پاککراوەن، (مرفوعة)، یانی: ئەو پەرانی ئەو قورئانە یان تیدا نووسراوە، لە لای خوا زۆر بە قەدر و خاوەن پێگەن، ﴿مُطَهَّرَةٍ﴾، یانی: پاککراوەشن، لەوێ دەستی شەیتانەکانیان بگاتێ، یان: لەوێ هەلەو کەم و کوورپیان بچیتێ.

﴿بِأَيْدِي سَفَرَةٍ﴾، بە دەستی چەند سەفیری کە وەن، (سفير)، نوێنەر، کۆیە کە: (سُفْرَه)، وەك (كُتُب) کۆی (کاتب)، (سَفْرَة) ش کۆی (سافر)، کە:

١- بە مانای نوێنەر دی..

٢- هەروەها بە مانای نووسەر دی.

٣- دیسان بە مانای خوێنەریش دی، بە دلیلی ئاش مەبەست پێی فریشتەکان.

هەندیکیش گوتوو یانە: مەبەست پێی هاوێلانن (خوا لێیان رازی بێ)، کە ئەو قورئانە یان بە دەستەو یەو دەینووسنەو دەخوێننەو، بەلام ئەم مانایە بێهێزە، چونکە بە پێی سیاقە کە دەرە کەوێ کە هەمووی قسە کە لە گەڵ فریشتەکانە، چونکە دوایی دەفەرموێ: ﴿كَرَامٍ بَرَرٍ﴾، ئەم تەعبیرە لە قورئاندا لە شوێنی دیکە شدا هاتووە بۆ فریشتەکان بە کارهێنراوە ﴿كَرَامٍ﴾، کۆی (کریم) ه، واتە: زۆر پەسەندو چاک، (الکریم هو الجید من نوعه)، شتێکی هەرە چاک لە جووری خۆی: (شَخْصٌ کریم)، (مَلَكٌ کریم)، (کتاب کریم)، یانی: کەسیکی زۆر پەسەندو چاک، فریشتە یەکی زۆر پەسەندو چاک، نووسراویکی زۆر پەسەندو چاک.

﴿بَرِّ﴾، كۆی (بَرِّ) ه، كه له ئەسڵدا بە مانای چاكەكاریی دى و، چاوكە
 ﴿بَرِّ﴾ واتە: هەرە چاكەكان، كۆی (بَرِّ) ه.

هەندیکیش گوتووینە: (بَرِّ) كۆی (بَرِّ) ه، واتە: چاكەكار.

بەلام بۆچوونی راست ئەوەیە كە: ﴿بَرِّ﴾، كۆی (بَرِّ) ه و، (أَبَرَّ) كۆی (بَرِّ)،
 (أَبَرَّ)، واتە: چاكەكان، ﴿بَرِّ﴾ یش هەر یانی: چاكەكان، بەلام (بَرِّ) مانایەكەى
 بەهێزترە، چونكە (بَرِّ) یانی: خودی چاكی و چاكەكاریی، چاوكەو وەك ناو
 بەكارهاتووە.

چۆنیەتیی پێكەو پەيوەست بوونەوێ ئەم ئایەتانەش، ئاویە: ئەم قورئانە
 ئەى موحەممەد ﷺ! كە خوا بۆ تۆ دابەزاندووە، ئەو پێگەكەى تەى و ئەو
 حالەكەى تەى:

بیرخەرەوێهەو پەندو ئامۆژگارییە، ئنجا هەر كەسێك بیهوێ، دەتوانی
 بەهۆیەوێ یادی خوا بکات، یان: دەتوانی تییگات، یان: پەندى لێوهربگرێ،
 هەرەها ئەم قورئانە لە پەرە پێز لێگیراوە کاندایە، دەگونجی مەبەست ئەو
 بى: ئەم قورئانە بەرلەوێ دابەزێرتێتە سەر زەوى لە لای جیبریل و فریشتە
 پاك و چاكەكان بوو بە نووسراوی، یان مەبەست تەختە پارێزراوەكە (لوح
 محفوظ) یە، یان مەبەست دواى نووسراوەیەتى لە لایەن هاوێلانەو، یانی:
 ئەو پەرۆ شتانەى قورئانیان تیدا نووسراوەتەو: ﴿مَرْفُوعًا مُّطَهَّرًا﴾، ئەو پەرانە
 خاوەن پێگەى بەرزو پاکراوەن، هەلبەتە دوو ئایەتى دواى: ﴿يَا أَيُّهَا سَفَرٌ، كَرَامٌ
 بَرِّ﴾، مانای یەكەم زāl دەكات، بگرە ساغى دەكاتەو، واتە: ئەم قورئانە بە
 دەستەكانى نوێنەرانیكەوێهە، یەكجار بەرپێزو پەسندو چاكەكارن كە مەبەست پێی
 ئەو پەرانەن بە دەست فریشتەكانەو، ئنجا چ ئەمە تەعبیریكى مەجازی بى،
 واتە: وەك لە پەراندنا نووسراویتەو فریشتەكان دایەزێنن، هێندە بە وردەكاریی
 و پێکی دایەبەزێنن، بێگومان جیبریل لەگەڵ ژمارەیهك لە فریشتاندا، وەحیی

و سرووشی خوای پهروهردگاری هیڼاوه بو پیغه مبهری خاتهم ﷺ چ ههروهه
خوای پهروهردگار ههوالیداوه، مانا پوآله تییه که ی مه به ست بی و ئەم قورئانه
پیشتر له ئاسمان دا نووسرابێتهوه، که ههندیك له زانایان ده ئین، ئەم قورئانه
به ره له دابه زێترانی له تهختی پارێزراو (لوح محفوظ) دا نووسراوه، دوایش
که دابه زێراوه له په رانیکی دیکه دا، یان له شتانیکی دیکه دا نووسراوه به
نووسراوی دابه زێراوه، به لام ئەوه په نهان (غیب) ههو ئیمه نایانین.

کهواته: ئەهی موحه ممه د ﷺ! قورئانیك وابی، پیویست بهوه ناکات بو
که یاندنی به کهسانیك که لی بی منه تن و، بی نیازی له به رانه ردا پیشان
ده دن، پرووی خو ت گرژ بکه ی له پرواداریکی نابینا، پرووی لی وه رچه رختی،
چونکه قورئانیکی هیڼده به رزو به ریزو خاوه ن پیگه، شایسته ی هه موو که س
نیه، تو ش که گه یه نه ری ئەو قورئانه ی، پیویسته له خو ت وریابی، له هه له و
په له یه که که له گه ل پیگه و پایه ی به رزو پاکیی و چاکیی ئەم قورئانه دا نه گونجی،
با ئەو هه له و په له یه ئیجتیهادیش بی، که به دنیایی هه روایه، وه که دوایی
باسی ده که ی، پیغه مبهری خاتهم ﷺ وه که بو چوون و ئیجتیهادیك پیی وابوو،
له و کاته دا که خه ریکی بانگه وازکردنی ئەوانه یه، ئەو کاره ته و او بکات باشته،
چونکه (ابن اُم مکتوم)، ده رفه ت و هه لی دیکه ی ده بی، گو ی بو پیغه مبه
ر بگری و، په یامی خوای زیاتر لی وه رگری، به لام بو ئەوانه ده رفه تیکه و
هه لکه وتوه و وا باشه بیقوزیته وه و زایه ی نه کات، به لام دیاره خوای پهروهردگار
ئیجتیهادو بو چوونه که ی پیغه مبهری ﷺ له و به واره دا، به هه له داناوه بو ی
راست کردۆته وه، تا کو جاریکی دیکه، دووباره ی نه کاته وه.

ئنجا خوا ﷻ دێته سه ر بابەتیکي دیکه ی هه ر په یوه ست به بابەتی پیشه وه و
ده فه رموی: ﴿قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ﴾، ئینسان به کوشته بچی، به دنیایی مه به ست
پیی ئینسانی بی پروایه، که دهستی نه گه یشتۆته هیدایه تی خوا، هیدایه تی
خوای وه رنه گرتوه، ئەو جو ره مرو فیه به کوشته بچی، یان: نه فرینی لی بگری،

﴿ مَا أَكْفَرَهُ ﴾، چ شتیک وای لیکردوه بیپروا بئی؟ ئەگەر (ما) لێره دا پرسیار کردە نیی (إستفهامیە) بئی، چ شتیک وای لیکردوه بیپروا بئی، یاخود: ﴿ مَا أَكْفَرَهُ ﴾، هەمووی بەسەر یە کەوویە وەك: (ما أحسنه! ما أروعَه!)، ئەوێش پڕژگە ی سەر سوپمانە، واتە: چەند بیپروایە! (کفر) یش لێره دا دەگونجی بە مانای: نادیدە گرتن (کفران) ی نەعمەت بئی، واتە: چەند سەپلە و ناسپاسە! یاخود بە مانای بیپروایی بئی، واتە: چەند بیپروایە! چ شتیک وای لیکردوه سەپلە و ناسپاس بئی؟ یاخود: چ شتیک وای لئی کردوه بیپروا بئی! یان: چەن بیپروایە! یان: چەندە سەپلە و ناسپاسە!

﴿ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴾، لە چی دروستی کردوه؟ واتە: خوای ﷻ بە دیوێنەری لە چی هیناویەتە دی؟ ﴿ مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ﴾، لە تۆویلە کە یەك هیناویەتە دی، ئنجا ئەندازە گیریی کردوه، ﴿ نُّطْفَةٍ ﴾: بریتیە لەو زیندەوەرە گچکە یە ی لە ئەنجامی پێکەوێ ئاوێتە بوونی زیندەوەری تۆویی (حیمن) یکی پیاوو هیلکۆلە (بویضة) ی ئافرەتدا، لە نێو منداڵدانی ئافرەتدا، یە کدە گرن و دەبێتە زیندەوەر یکی دیکە، ئەگەر نا ئەوانیش هەردووکیان زیندەوەر ن و، ژیا ندارن، بەلام بە هەردووکیان زیندەوەر یکی دیکە پێکدێنن، کە پێی دەگوتری: تۆویلکە ﴿ نُّطْفَةٍ ﴾، خوا ئەوی لە ﴿ نُّطْفَةٍ ﴾، تۆویلکە یەك دروست کردوه، ئنجا ئەندازە گیریی کردوه، دوایی باسی ئەو ئەندازە گیرییە دەکەین، لە کورتە باسیکدا.

﴿ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرُهُ ﴾، دوایی پێی بو ئاسان کردوه، زۆریك لە پوونکەرەوانی قورئان، گوتوو یانە: پێی هاتنە دەری لە منداڵدان و سکی دایکی بو ئاسان کردوه، بو لە دایک بوون، دوایی لەو بارەشەوێ لە مەسەلە گرنگە کاندای پوونکردنەوێ کە دەدەین، چونکە لە دایک بوونی منداڵ، پڕۆسە یەکی زۆر ئالۆزەو، خوا ﷻ سیستەم و پڕیک و پێکییەکی سەر سوپهینەری بو داناو، ئەگەر نا لە دایک بوونی منداڵ و هاتنە دەری لە منداڵدان و سکی دایکی شتیک ی ئاسان نیە، بەلام خوا بو ئاسان کردوه.

واتایه کی دیکه ی: خوا رپی چاکه و خراپه ی بو ئاسانکردوه، ده توانی هه ر
رپیته بگریته بهر.

منیش پیم وایه مانایه که ی گشتیتیره، یانی: هه موو شتیکی بو ئاسان کردوه،
بو ئه و منداله:

أ- هاتنه ده ری له سکی دایکی.

ب- مژینی مه مکی دایکی.

ج- فیربوونی خواردن و خواردنه وه.

د- فیربوونی قسه کردن.

ه- ئنجا رویشتن و گه شه کردن و... هتد، ئه وه له رووی ماددییه وه، له رووی مه عنه ویشه وه
خوا ﷺ بوئ ئاسان کردوه، رپی راستی خوا بگریته بهر، هه م عه قلی پیداه، هه م پینج
هه سته کانی پیداون، هه م ناخ و زگماکیکی باشی پیداه که هه قی پی بناسی، ئنجا
ویرای ئه وه ش خوا ﷺ وه حی و سرووشیشی بو ناردوه به پیغه مبه راندا.

﴿ثُمَّ أَمَّا نَهُ، فَأَقْبَرَهُ﴾، دوایی خوا مراندوو یه تی و کردوو یه تی به خاوه نگو، واته:
کاریکی وایکردوه شوینیک هه بی تیدا بخریته وه گوړه وه، ﴿ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ﴾،
دوایی هه ر کاتیکیش ویستی، بلاوی ده کاته وه و زیندوو ی ده کاته وه.

﴿كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ﴾، نه خیر، مروقی بیپروا، ئه وه ی خوا فه رمانی پیکردوه،
جییه جیی نه کردوه، با واز بینتی له لاف لیدان و نکوولییکردن له په یامی خوا،
یان: واز بینتی له وه ی گوايه زیندوو ناکریته وه، ئه وه ی خوا فه رمانی پیکردوه،
جییه جیی نه کردوه، که واته: ده بی چاوه رپی سزا بی.

ئنجا خوا ﷺ دیته سه ر بابته کی دیکه، ده فه رموی: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾، با مروق بو خواردنه که ی پروانی، با سه رنجی بداتی و لی وردیته وه،

پیشی فەرمووی: با مرووف بزانی چوون دروست بووه؟ ئەگەر بزانی چوون دروست بووه، لە خوا یاخیی نابێ، هەر کەسێک خۆی بناسی، خواش دەناسی.. دواوی دەیگوازیتەوه بۆ سەرنجدانی دەورووبەری تاكو ئەو خواردنەوهو خۆراکە ی دیتە بەردەستی، لێی ورد بێتەوهو تەماشای پێکەتەکانی بکات، چوون دروست بووه، ئنجا باسی پێکەتەکان و باسی دروست بوونی ئەو خواردنە دەکات و دەفەرموی:

﴿ اَنَا صَبِيْنَا اَلْمَاءَ صَبًا ﴾، ﴿ اَنَا ﴾، خۆیندراویشەتەوه: ﴿ اَنَا صَبِيْنَا اَلْمَاءَ صَبًا ﴾، ئیمە بەهەلپژتن ئاومان هەلپژاندۆتە خواری، واتە: لە هەورەکان لەسەرێو لە شیوەی باران و بەفر و تەزرەدا، ﴿ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ﴾، دواوی زەوییمان بە قلیشاندن، قلیشاندوه، ئەو نەمامە، ئەو دەنکە تۆوێ دەخریتە زەوییهوه، دواوی چەکەرە دەداو دیتە دەری و زەوی دەقلیشین، بگرە نیوک (نواة)و، دەنک (حب) و چەکەرە بەردی سەخت دەقلیشین، ﴿ فَابْتَنَّا فِيهَا حَبًا ﴾، ئنجا دانەوێڵمان تیدا پرواندوه، دواوی ئەوهی ئاوێکی زۆرمان هەلپژاندۆتە سەر زەوی و، زەوییمان پێقلیشاندوه، کە دەگونجی مەبەست لە زەوی قلیشاندنەکە ئەوهی: زەوییمان وا لیکردوه ئەو ئاوهی پیدا بچیتە خوارو، دەشگونجی مەبەست ئەوهی: زەوییمان وا لیکردوه بقلیشی، ئەو دەنکە تۆووه ئەو چەکەرەیه بتوانی تیدا بروی و گەشە بکات، ﴿ حَبًا ﴾، ناوی کو (اسم جمع)ه، تاکەکی بریتیه لە (حبة)، واتە: یەك دەنکە تۆو (حبة قمح، حبة شعير، حبة رز)، دەنکە گەمێك، دەنکە جۆیهك، دەنکە برنجێك.

کەواتە: (حب) واتە: دانەوێڵە بە گشتی و هەموو جۆرەکانی دانەوێڵە دەگریتەوه، ﴿ وَعَبَا وَقَضًا ﴾، هەروەها تریمان تیدا پرواندوه و سەوزەو تەرەکار، ﴿ وَقَضًا ﴾، زانیان زۆریان قسە لیکردوه، بەلام وا پێدەچی مەبەست پێی سەوزەو تەرەکاربی، ئەو شتانە ی بە زارو قەپاڵتە دەخوری، کە مرووف

راسته و خو ده یانخوات، سه وزهیه، وهك: كه وهرو پيازو كاهوو، ته ره كار، وهك: ترۆزی و خه یارو شووتی كالهك و ئهوانه، ﴿وَزَيُّونَا وَنَحْلًا﴾، ههروه ها دره ختی زهیتوون، دره ختی دارخورمان تیدا رواندوه، ﴿وَحَدَائِقَ غُلْبًا﴾، باخه چرو پرو لیك ئالوده كانیش، ﴿وَحَدَائِقَ﴾، كۆی (حَدِيقَة)یه، كه بریتیه له باخیک دیوارو شوورای به ده وردا کرابی، ﴿غُلْبًا﴾، كۆی (أغلب)ه، یانی: چرو پرو به هیزو پیژ، گهردن و ملی شیر (أغلب)ی پی ده گوتری، له بهر ئه وهی زۆر چر و پر و به هیزه، ناتوانی به ملالو لادا ئاور بداته وه، ده بی به هه موو جهسته ی ئاور بداته وه، كه واته: ﴿وَحَدَائِقَ غُلْبًا﴾، یانی: باخه كان كه دارو دره خته كانیان چرو پرن و، لیك ئالون، ﴿وَفِكَهْمَ﴾، ههروه ها میوه هه موو جوړه كانی میوه، به نه ناسراو (نكرة) هیناویه تی، بو ئه وهی هه موو جوړه كان بگریته وه، ﴿وَأَبًا﴾، (أب)، به مانای له وه پرگایه، ئه وهی ئاژه له ده یخوات و تیدا ده له وه ری.

﴿مَتَعَا لَكُمْ وَلَا تَعْمِكُمْ﴾، بو به هره گه یاندن به خۆتان و به ئاژه له کانتان، یان: بو به هره وه رگرتنی خۆتان و ئاژه له کانتان، هه موو ئه و شتانه مان بو به ره هم هیناون.

ئنجا خوا ﷺ دێته سه ر ته وه ری کۆتایی، كه باسی رۆژی دوا ییه، واته: دوا ی ئه وهی خوا ﷺ باسی نه رمه گله ییه کی کرد له پیغه مبه ری خاتهم ﷺ له سۆنگه ی ئه وه وهی رۆوی گرژ کرده و رۆوی وه رچه خاندوه له بابایه کی کویر، كه هاتوه و داوای وه رگرتنی هیدایه تی زیاتری خوا ی لی بکات، دوا یی باسی قورئانی کرد، كه ئه و قورئانه پیگه یه کی چهن د به رزی هه یه، كه فریشته پاک و چاکه کانی نوینه رانی خوا ده یهینن، ئنجا باسی مروّقی بی پروای کرد، كه چهن د سپله و ناسپاسه و، چ شتیک وای لیکردوه، سپله و ناسپاس بی و، چ شتیک وای لیکردوه بی پروا بی، ئایا له چی دروستی کردوه؟ دوا یی خوا ﷺ سه رنجی مروّقی راکیشا بو خواردنه که ی و پیکهاته کانی خواردنه که ی و، له کۆتاییدا، سه رنجیان راده کیشی بو رۆژی دوا یی، كه ئه ی مروّقه کان! ئه گه ر ئه و په یامه ی خوا وه رنه گرن و،

پەندو دەرس وەرنەگرن لە چۆنیەتیی دروستبوونی خۆتان و، لەو خواردن و خۆراکەى خوا بۆتان دەرهەستى و، سوپاسگوزاریی نەكەن بۆ خوا، پەروەردگارو بەدیھێنەرى خۆتان نەناسن و نەپەرستەن و، پەياممەك كە بە پێغەمبەرى كۆتایی دا بۆی ناردوون، لێی وەرنەگرن، ئەو پۆژە سەختە چاوەڕێتان دەكات:

﴿فَإِذَا جَاءَتِ الصَّلَاةُ﴾، ئنجا ھەر كاتێك ﴿الصَّلَاةُ﴾ ھات، واتە: ھارژنێك و دەنگێكى گەورە، كە گوێی خەلك كەر دەكات، یان وادەكات خەلك نەیبیستى، دەنگى زۆر گەورە مروۆف كەر و پرو كاس دەكات، ئەگەر دەنگەكە زۆر گەورە بێ، گوێی وەخۆی ناگرێ و پرو كاس دەبێ، مروۆف كە گوێی لە تەقینەووەیەكى گەورە دەبێ، دوایی ماوہیەك گوێی لە ھیچ نابێ، چونكە كاس و وەر بوو، ﴿الصَّلَاةُ﴾، واتە: ھارژنێكى كەر و پرو كاسكەر، ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِي﴾، ئەو پۆژەى مروۆف لە براھەكەى خۆی پادەكات، ﴿وَأُمُّهُ وَأَبِي﴾، ھەر وەھا لە دایكى و بابى پادەكات، ﴿وَصَحْبِيَّهِ وَبَنِي﴾، دیسان لە ھاوژینەكەى، ھاوسەرەكەى و منداڵەكانى پادەكات، بۆچى لێیان پادەكات؟

تاكو داواى شتىكى لێ نەكەن، چونكە دەزانى ھىچى پێ ناكرێ لە پۆژى دواییدا، ھىچكەس ھىچى لە دەست نایەت، وەك دوایی خوا باس دەكات: ﴿لِكُلِّ أَمْرٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾، بۆ ھەر مروۆفێك لەوان، لەو پۆژەدا كارێك ھەيە، سەرقالێ دەكات، واى لێ دەكات نەپەرژێتە سەر ھىچ شتىكى دىكە. ئنجا خواى پەنھانزان لە كۆتاییدا باسى ئەو دەكات، كە ئەو خەلكە دابەش دەبێ بۆ دوو كۆمەل:

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ﴾، پرووانێك (لەو پۆژەدا، پروون و گەشن)، ﴿صَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ﴾، پێكەنیون شادمان و دلخۆشن، مروۆف ئەگەر دلێ خوش و شاد بوو، دەم بە زەردەخەنەش دەبێ و پرووشى گەش و جوان و پروون و پرشنگدار دەبێ، كۆمەلێك ھەن بەو شیوہیەن.

﴿وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ﴾، پروا ئېكېش ھەن لەو رۆژەدا تەپ و تۆز (ی خەمباریی) یان لێنیشتو، مەبەست ئەوێه: وەك چۆن كەسێك تۆزو خۆل لە دەم و چاوی دەنیشی، ئاوا دەم و چاویان لێل و تارێكە، ﴿تَرَهْقَافَةً﴾، تەنوویان كەوتۆتە سەرێ.

﴿قَفَرَةٌ﴾ و (قَتَار) و (قَتَار) بە مانای دوو كەل دی، واتە: وەك دوو كەل و تەنوو نیشتیته سەر دەم و چاویان، بەو شیوێه دێنە بەرچا، تەمی خەمیان كەوتۆتە سەر دەم و چاوو، تەنووی خەم دەم و چاوی پەشكردوون.

﴿أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجْرَةُ﴾، ئا ئەوانە بێپروا تاوانبارەكانن، یان ئا ئەوانە كەسە سێلەو تاوانبارەكانن.

خوا بە لوتف و كەرەمی پەهای خۆی، ئیمە لەو كەسانە بگێڕی، كە لەو رۆژەدا پروویان گەش و جوان شادو درەوشاو دەبێ، دلیان خۆش و شادمان دەبێ، دەم بە پێكەنین و زەردەخەنە دەبن، خوا بە بەزەیی خۆی ھەمپاڕیزێ لەوێ بەھۆی دلتەنگیی و پەستی و خەم و ناپەھەتی، تەمی خەم و تۆزو خۆلی خەفەتباریی، دەم و چاومان پەش و تال و تلخ و تارێك بكات.

بەڕێزان!

بەر لەوێ مانای گشتیی ئەم سوورەتە موبارەكە بەجێ بێلین، ئاماژەك دەكەم بە مش و مپی زانایان لە بارەیی ھۆی ھاتنە خواری سەرەتای ئەم سوورەتە موبارەكەو، چۆنیەتی گونجانی ئایەتەكان لەگەڵ پارێزراوی (معصومية) ی پیغەمبەردا ﷺ:

زۆربەیی ھەرە زۆری تەفسیرەكان لە سەر وەرگرتنی ئەو پیاوێتە ئیمە ھێنامان لە ھۆی ھاتنە خواردن كە ئیمە سێ گێردراوەمان لەو بارەو ھێناون، سەنەدیشیان راست و دروستە زۆربەیی ھەرە زۆری تەفسیرەكان لەسەریان یەك دەنگن، ئەو تەفسیرانە من لەبەر دەستم دان، تەنانت خاوەنی تەفسیری

(الكاشف)یش که (محمد جواد مُغْنِیة)یەو زانیە کی شیعهیه، له بهرگی هەوتی تەفسیرە کەیدا^(۱)، ئەویش ئەو ڕیوایە تانە وەر دەگرێ و هیچ گری و گۆتالێک دروست ناکات، که له سەرەتای ئەم سوورەتە دا خۆی پەرۆردگار پیغەمبەری خاتەم دەدوێت و، بە شیۆەیه کی نارااستە و خۆ گلهیی لێ دەکات.

بەلام تەفسیرەکانی دیکە ی شیعهکان وەك عەدەتی خۆیان، بۆ وێنە: (محمد حسین الطباطبائی)، که خاوەنی تەفسیری (المیزان)ە^(۲)، بە حیساب پەخنە دەگرێ لەو ڕیوایە تانە که راست نین و دەلێ:

خوایە (ﷺ) پەروشت و ئاکاری پیغەمبەری (ﷺ) بە مەزن داناو -- مەبەستی پێی سەرەتای سوورەتی (القلم)ە، که دەفەرموێ: ﴿ت وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ۝۱ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ۝۲ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ۝۳ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝۴﴾، که پیشتر قسەمان لێ کرد - خوا هەر له سەرەتاوە پەروشتی پیغەمبەری کۆتایی (ﷺ) بە مەزن وەسف بکات، کهواتە: چۆن دەچێتەووە عەقلەووە، دواي ئەوێ له سەرەتای ناردنی دا، خوا پەروشتی وی بە مەزن وەسف کردبێ، کهچی دواي لەسەر هەندیک له هەلسوکهوت و پەروشتەکانی گلهیی لێ بکات؟!

واتە: ئەمە ناگونجێ مەبەست پێی پیغەمبەری خوا (ﷺ) بێ، لەبەر ئەوێ ئەو پێی وایە دژ دەووستی له گەڵ ئەوێ که له سەرەتای سوورەتی (القلم) دا خوا پیغەمبەری کۆتایی خۆی، بە خاوەن پەروشتیکی مەزن وەسف دەکات!.

هەرۆهە تەفسیری (نمونه)ش که تەفسیریکی فارسییه هی (ناصری مکارمی شیرازی) و هەندیک زانی دیکە ی شیعه^(۳)، لەو بارەووە قسە ی زۆری کردووە، که ئەو ڕیوایە تانە قبوول ناکەن.

(۱) ص: ۵۱۵، ۵۱۶.

(۲) ج ۲۰، ص ۲۰۳.

(۳) ج ۲۶، ص ۱۲۵ - ۱۲۷.

بەلام لە راستییدا قسەکانیان هیچیان پشتبەستوو نین بە هیچ بەلگەیەکی عەقڵیی و نەقڵیی، بەلێ، خوا ڕەوشتی پیڤەمبەری خوا ﷺ بە مەزن وەسف کردووە، بەلام ئەووە کە ڕەوشتی پیڤەمبەری خوا ﷺ مەزنە، مانای وانیە هیچ شتێک نەکات، پێویست بێ خواى پەرورەدگار بۆی راست بکاتەووە، ئەگەر بشگوترێ: ئەووە لەگەڵ پارێزراو بوونی پیڤەمبەری خوا ﷺ لە گوناح، تیکدەگیرێ، راست نیە، چونکە ئەووە گوناھێک نیە، پیڤەمبەر ﷺ کردبێتی و، تەنیا ھەلەییەکی ئیجتیھادییەو، یەكەم گلەیش نیە خواى کاربەجێ لە پیڤەمبەرەكەى ﷺ بکات و، ڕەخنەى لێ بگرێ، بەلکو، ئەووە چەند جارێک لە قورئان دا دووبارە بۆتەووە:

۱- لە سوورەتی (التوبة) دا، دەفەرموی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنَتْ لَهُمْ﴾ (۴۳) واتە: خوا لێت ببورێ بۆچی مۆلەت دان؟ ھەرچەندە لێرەدا خواى پەرورەدگار لێبوردنەكەى پیش گلەییەكە خستووە!

۲- ھەرورەھا لە سوورەتی (الأنفال) دا: ﴿مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَىٰ حَتَّىٰ يُشْخَفَ فِي الْأَرْضِ﴾ (۶۷) واتە: ھیچ پیڤەمبەرێك بۆی نیە، دیلان بگرێ (لە بەرامبەر ئەووەدا كە قەرەبوویان لێوەر بگرێ)، ھەتا (دوژمنان) لە پەل و پۆ نەخات.

۳- ھەرورەھا لە سوورەتی (التوبة) دا: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ﴾ (۸۴) واتە: لە مەودوا نوێژ لەسەر ھیچ كام لە وان (موناڤیقەكان) مەكەو لەسەر گۆرەكەشى ڕامەووەستە.

ئەووە بەلای كەمەووە لە چوار شوێندا، خواى پەرورەدگار ھەلەى ئیجتیھادیی بۆ پیڤەمبەرى كۆتایی ﷺ راست كردۆتەووە، واتە: پیڤەمبەرى خوا ﷺ دەقیك نەبوووە پیڤەوانەى بچوولێتەووەو بۆچوونێكى بوووە، بەلام لە بۆ چوونەكەیدا نەپێكاو، خواى میھرەبانیش بۆی راست كردۆتەووە، بێگومان ئەووەش لەگەڵ پارێزراو بوونی پیڤەمبەر ﷺ لە گوناھاندا تیکناگیرێ، چونکە ئەو شتانەى پیڤەمبەرى خوا ﷺ كردوونى، ھەلەى ئیجتیھادیی بوون و گوناح نەبوون، چونکە

که سېک که ئيجيتيهاد ده کات، نه گهر بېپېکې، دوو پاداشتي هه ن و، نه گهر نه بېپېکې پاداشتيکې هه ر هه يه.

ئجا هه ر کام له شيخ (محمد عبدة) له (الأعمال الكاملة) که يدا هاتوه^(۱)، له تهفسيړی به ش (جزء) ی (عم) دا، هه ندي قسه ی زور رېک و جوانی له و باره وه کردوون.

هه روه ها (ابن عاشور) یش، له تهفسيره که ی (التحرير والتنوير) دا^(۲)، نه ویش له باره ی نه و ئايه تانه وه هه ندي قسه ی زور جوان ده کات.

هه روه ها (سيد قطب) یش له تهفسيره که يدا^(۳)، هه لوه سته يه کی زور جوان و رېک و پېک له به رده م نه و ئايه تانه دا ده کات، دوايش له کاتي خسته نه پرووی مه سه له گرکه کاند ا له و باره وه، قول له باسېک ده که م و هوت (۷) حکمه تی نه و گله ييه ی خوا ﷺ له پيغه مبه ری خاتمه ﷺ ده خه مه پروو.

(۱) ج ۵، ص: ۳۲۶، ۳۲۷.

(۲) ج ۱۲، ص: ۱۰۹، ۱۱۴.

(۳) في ظلال القرآن ج ۶.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە ی یە کەم:

گەلەیی ناپراستە و خۆی خوا ﷻ لێ پیغەمبەر موحمەد ﷺ کە بە ھۆی ھاتنە لای بابایەکی کوێرەو، ڕووی گەژ کردووە، خۆی وەرچەر خاندووە، لێ ھالیکدا ڕەنگە ئەو ھۆکاری پاك و چاکبوونی زیاترو پەند وەرگرتنی بێ، کە چی ڕووی کردۆتە کەسانیکی بێنیازی پێشانەدر، کە ئەگەر بەھۆی گەرانەو ھەوای خواشەو پاك و چاک نەبن، پیغەمبەر ﷺ بەرانەریان بەرپرسیار نەو، خەتای خۆیانەو، وەسفکردنی قورئانیش بە پەند و بیرخەرەو ھیان کە لەبەر دەستی ھەموو لایە کدایە، لێ چەند پەرەییەکی بەرزو بە ڕیزو پاك داو، بە دەستی فریشتانیکی گرانقەدری چاکەکاری نوێنەری خواوێن:

خوا دەفەر مووی: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى ۝۱﴾ ۱) ﴿أَن جَاءَهُ الْأَعْمَى ۝۲﴾ ۲) ﴿وَمَا يَدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَكِّي ۝۳﴾ ۳) ﴿أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى ۝۴﴾ ۴) ﴿أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَى ۝۵﴾ ۵) ﴿فَأَن تَصَدَّقَ ۝۶﴾ ۶) ﴿وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَكِّي ۝۷﴾ ۷) ﴿وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَى ۝۸﴾ ۸) ﴿وَهُوَ يَخْشَى ۝۹﴾ ۹) ﴿فَأَن تَعِثَّ نَلْهَى ۝۱۰﴾ ۱۰) ﴿كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۝۱۱﴾ ۱۱) ﴿فَمَن شَاءَ ذَكِّرْهُ ۝۱۲﴾ ۱۲) ﴿فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ ۝۱۳﴾ ۱۳) ﴿مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ۝۱۴﴾ ۱۴) ﴿يَأْتِيهِ سَفَرَةٌ ۝۱۵﴾ ۱۵) ﴿كِرَامٍ بَرَرَةٍ ۝۱۶﴾ ۱۶).

شیکردنەو ھێ ئەم ئایەتانە، لێ شارژە بڕگەدا:

۱) - ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾، ڕووی خۆی گەژ کردو وەرچەر خا، وشە: ﴿عَبَسَ﴾، (العُبُوسُ: قُطُوبُ الْوَجْهِ مِنْ صَبَقِ الصَّدْرِ)، (عُبُوس): بریتییە لە ڕووی خوگەژ کردن لە ئەنجامی سینە تەنگ بووندا، مەوێ کە شتێکی بە دڵ نەبوو، کە یفی بە شتێک نەھات و خەفەتی لە شتێک خوارد، ڕووشی لە بەرانەریدا ترش و تال دەبێ، ﴿وَتَوَلَّى﴾، (أَصْلُهُ تَحَوَّلَ الذَّاتِ مِنْ مَكَانِهَا، وَيُسْتَعَارُ لِعَدَمِ اسْتِغَالِ الْمَرْءِ بِكَلَامٍ يُلْقَى إِلَيْهِ)، (تَوَلَّى): لە ئەسڵدا بریتییە لەو ھێ

مروّف له شوینی خوئی لابی، به لام دوایی ده خوازیتتهوه بو سهرگهرم نه بوونی مروّف به قسهیه کهوه که بوئی ده کری، واته: گرنگی پینه دانی.

کهواته: به شیوهیه کی ناراسته وخو، خوا ﷺ باسی پیغه مبه ره که ی ﷺ ده کات، که پرووی خوئی له کویره که گرژ کردو، خوئی خافلاند، یان: گوئی بو نه گرت و گرنگی پینه دا.

(۲) - ﴿أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى﴾ له کاتیکدا کویره که هاته لای، ﴿أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى﴾، پسپورانی زمان ده لّین: (فی محل مجرور بلاّم جرّ محذوف مع (أَنْ) وَهُوَ حَذْفٌ مُطَرَّد)، ئەمه له شوینی (مجرور) دایه به (ل) ێک که هه میسه له گه ل (أَنْ) دا ده قرتیزی، یانی: (لَاَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى) به هوئی ئەوه وهی کویره که هاته لای، پرووی خوئی گرژ کردو، خوئی وه چهر خاند، (ابن عاشور)، قسهیه کی جوان ده کات، له مانا لیکدانه وهی ئەم دوو ئایه ته موباره که دا، ده لّی:

۱- زانیاری هه بوون به پرووداوه که، ده لالهت له سهر ئەوه ده کات، که هاتنه که (هاتنی ئەو پیاوه کویره)، هاتیکی تایهت بووه، کویره کهش بابایه کی ناسراو زانراو بووه.

۲- خوی میهره بان به شیوهی هه وāl فهرویه تی و نه یفه رموو: (عَبَسَتْ وَتَوَلَّيْتَ)، پرووی خوئی گرژ کردو خوئی وه چهر خاند! به لکو ده فه رموی: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾، پرووی خوئی گرژ کردو خوئی وه رگی را، ﴿أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى﴾، به هوئی ئەوه وهی کویره که هاته لای، شیوازی هه وāl به کاره یتر اوه له گله ییکردندا، لهو بیئاگاییه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ که گرنگی نه داوه بهو بابا کویره، بو ئەوه ی په یامی خوی پی بگه یه نّی، به لکو مه بهستی بووه گرنگی بدات به وانه ی دیکه که قسه یان بو ده کات.

ئنجا خوا ﷺ که به شیوهی نادیار گله ییه که ناراسته ی پیغه مبه ره که ی ﷺ ده کات، لوتف و میهره بانییه کی زوری تیدایه، ههروه که له شوینی دیکه ش دا شیوهی ئەوه هاتوه، بو وینه:

أ- له سووره تی (التوبة) دا ده فه رموی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ﴾، لیره دا به شیوهی دواندن رسته وخویه، به لام لیبوردنه که پیش ده خات و دوایی گله ییه که ی لی

دەكات: خوا لیت ببووړی بۆچی مۆلەت دان، یانی: بۆچی مۆلەتی دلنەخۆشەكانت دا، نهیهن بۆ جهنگی تهبووک، ﴿حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكِ الْذِينَ صدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَذِبِينَ﴾ {دەبووایه مۆلەت نه دابان}، تاكو ئەوانه‌ی راستیان كردوه‌و به‌راستی خاوه‌ن به‌لگه‌و پۆزش بوون، له‌گه‌ڵ ئەوانه‌ی درۆزن بوون، لێك جیا‌بووبانه‌وه، واته: دەبووایه مۆلەت نه دابانایه، نه‌یهن، تاكو سه‌ره‌نجام ئەوانه‌ی راست ده‌که‌ن، له‌گه‌ڵ ئەوانه‌ی درۆ ده‌که‌ن، لێك جیا‌ده‌بوونه‌وه.

ب- هه‌روه‌ها له سوورپه‌تی (الأنفال) دا، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مَا كَانَتْ لِيَنْيَ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى حَتَّى يُشْخِطَ فِي الْأَرْضِ﴾ {٦٧}، واته: هه‌یچ پێغه‌مبه‌ریك بۆی نه‌یه، دیلی هه‌بن، هه‌تا كوشتاری خه‌ست و خۆل نه‌كات له بێ‌پروایان.

بێگومان به‌و واتایه‌نا كه نابێ به‌ دیلیان بگه‌ڕێ و ده‌بێ بیانكوژێ، به‌لكو به‌و واتایه‌ی به‌ ته‌ماعی قه‌ره‌بوو (فدية) لێوه‌رگرتن، نابێ كو‌تایی به‌ شه‌ر بێنێ، كه دوژمنان بینه‌ دیل و دوایی به‌ خۆ‌كه‌ینه‌وه ده‌رباز بن و، پاره‌یان له به‌رانبه‌ردا لێوه‌ربگه‌ڕێ، به‌لكو له جیاتی ته‌ماعی فیدی‌هه قه‌ره‌بوو وه‌رگرتن، با جه‌نگه‌كه به‌رده‌وام بێ، هه‌تا له‌ پهل و پۆیان ده‌خه‌ن، وه‌ك له ته‌فسیری سوورپه‌تی (الأنفال) داو له ته‌فسیری سوورپه‌تی (محمد) یشدا كه هه‌ر له‌و باره‌وه هاتوه‌و ده‌فه‌رموی: ﴿فَأَمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا﴾ {٤}، له‌و باره‌وه قسه‌مان كردوه.

بێگومان ئه‌وه‌ش لوتف و میه‌ره‌بانیی بێ سنووری خوايه‌ بۆ پێغه‌مبه‌ری خۆی، كه به‌ر له‌وه‌ی گله‌یه‌كه‌ی لێ بكات، لێ‌بوردنه‌كه‌ی باس‌كردوه، یاخود به‌ شیوه‌یه‌كی نا‌راسته‌وخۆ گله‌یه‌كه‌ی باس‌كردوه، وه‌ك هه‌م له‌ سوورپه‌تی (الأنفال) داو، هه‌م له‌م سوورپه‌ته‌ مو‌با‌ره‌كه‌ش دا هاتوه.

٣- ﴿وَمَا يَذْرِبُكَ لَعَلَّهٗ يَرْجِفَ﴾، چ شتێك به‌ تۆی زاناندوه، نيزيك بوو، له‌وانه‌ بوو، پاك و چاك بێ، (ما) لێ‌ره‌دا پرس‌یا‌ركرده‌نیی (استفهامیه) یه، ﴿وَمَا يَذْرِبُكَ﴾، واته: تۆ چووزانی،

چ شتیک وا له تۆ دهکات بزانی و په ی پێ ببه ی، ﴿لَعَلَّهٗ یَرْکَى﴾، رهنگه ئهوه ی لیت وهرده گری، بیهته هۆی ئهوه ی پێی پاک و چاک بێ، ئه و په یامه ی له تۆی وهرده گری، ئه و ئایه تانه ی هاته و لیتیان وهر بگری.

۴- ﴿أَوْ یَذْکُرْ فَنَنْفَعَهُ الذِّکْرَ﴾، یاخود (ئه گهر نه شبوو بایه، هۆی ئهوه ی پێی پاک و چاک بێ)، هاتبایه وه بیر ی و په ند ی لێ وهر گرتبایه و، په ند وهر گرتن و هاته وه بیر ه که ی، سوودی پێگه یان دبایه.

وشه ی: ﴿فَنَنْفَعَهُ﴾، به: (فَتَنْفَعُهُ) ش خویندراوه ته وه.

که ده فهرمو ی: ﴿أَوْ یَذْکُرْ﴾، ئه سل ی خو ی (یَتَذْکُرْ) یه، به لام (ت) که له (ذ) که دا ده غم کرا وه، (التَّذْکُرُ: حُصُولُ أَثَرِ التَّذْکیر، وهو خُطُورُ أَمْرٍ مَعْلُومٍ فِي الذَّهْنِ بَعْدَ نِسْيَانِهِ، وهو مُشْتَقٌّ مِنَ الذَّکْرِ، (تَذْکُرُ): بریتیه له په یدابوونی شوینه واری بیر خستنه وه، ئه ویش بریتیه له وه ی شتیک پێشتر زانرا وه و دوایی له بیر چۆته وه، بیهته وه هۆشی مرو ف، که له ئه سل دا داتاشرا وه له (ذْکُر)، یانی: هاته وه بیر، به لام (ذْکُر)، واته: باس کردن.

۵- ﴿أَمَّا مَنْ أَسْتَعْنَى﴾، به لام که سی ک بێ نیاز بو وه، بێ نیازی پێشاندا وه، (أما)، وه ک پێشتر گوتوو مانه: (حرف تفصیل)، پیتیکه به کار ده هیندری بۆ در یژه دان به قسه، (أَسْتَعْنَى)، یانی: (مَنْ عَدَّ نَفْسَهُ غَنِیًّا عَنْ هَدِیْكَ)، که سی ک خو ی پێ ده وه له مه ندو بێ نیاز ه له و ر ی بازو به رنامه یه ی به تۆ دا نیرا وه.

۶- ﴿فَأَن تَصَدَّقْ﴾، تۆ لێ ده چیه پێش و رووی تیده که ی و بایه خی پێ ده ده ی، (التَّصَدَّقُ: أَنْ يُقَابَلَ الشَّيْءُ مَقَابَلَةَ الصَّدَى)، (صَدَى)، یانی: ده نگدانه وه، (تَصَدَّقْ) یش، یانی: (تَعَرَّضَ)، خو بردنه پێش و روو کردنه شتیک، وه ک چۆن ده نگدانه وه یه ک که بو ت دیته وه، رووت تێ ده کات.

۷- ﴿وَمَا عَلَیْكَ إِلَّا یَرْکَى﴾، تۆ چیت له سه ره ئه گهر خو ی پاک و چاک نه کرد؟ (ما)، لیره دا:

أ- يان لابه ره (نافية)يه، يانی: هیچ شتێك له سەر تۆ نیه، ئه گەر ئه و خۆی پاك و چاك نهكات، (أَي: عَدَمٌ تَرْكِيهِ لَيْسَ مَحْمُولًا عَلَيْكَ)، پاك و چاك نهبوونی، خۆ پاك و چاك نهکردنی له سەر شانی تۆ نیه، تۆ بهرپرسياريهتييه كه ی هه لئانگري.

ب- ده شگونجی (ما) پرسياركرده نیی (الاستفهامية)بی، يانی: ﴿وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَرْكَبَ﴾ (أَيُّ شَيْءٍ عَلَيْكَ أَلَّا يَرْكَبَ؟)، چ شتێك (چ بهرپرسياريهتييهك) له سەر تۆیه، ئه گەر ئه و خۆی پاك و چاك نهكات! هيدايه تي خوا له بهر ده ستيه تي، ئه گەر كه سيك خۆی وه ری نه گری و هه لینه گری و له ئه نجامدا به وۆ ئيمان و ته قواوه، پاك و چاك نه بی، تۆ چ بهرپرسياريهتييهك له سەر شانه!

۸- ﴿وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى﴾ به لام كه سيك كه به گرنگی پیدانه وه، ياخود: به خیرایی رۆیشتنه وه دیت بۆ لات.

(سعي) به مانای خیرا رۆیشتنه وه، لیره دا به کاره یئراوه بۆ سوور بوون له سەر دیدار، واته: به جیددی و به مشوور خواردنه وه و روو تیکردن، به لام كه سيك كه به جیددی بۆ لای تۆ دی و، به مشوور خواردنه وه ده خه فتی له وه ی به دیداری تۆ بگات.

۹- ﴿وَهُوَ يَخْشَى﴾ له حالیکیشدا ده ترسی، ئه مه سی ئه گه ری هه ن: أ- له خوا ده ترسی.

ب- له بیروایه کان ده ترسی ئازاری بده ن، له بهر ئه وه ی نابینایه.

ج- ده ترسی بکه وۆ، يان بکه ویته چالیکه وه، چونکه بهر پێی خۆی نابینی، هه موویان ده گریته وه، به لام زیاتر وا پیده چی مه به ست ئه وه بی: له خوا ده ترسی، (خشية)یش وهك پێشتریش باسمان کردوه، ترسیکه له گه ل به مه زنگرتندا ئاویتیه، بۆیه خوا فهرموویه تی: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾ (۲۸)، واته: ته نیا به نده زانایه کان سام و هه یبه تیان به رانه ر به خوا هه یه.

ئىنا كەسىڭ كە ئاوايه:

(۱۰) - ﴿فَأَنْتَ عَنْهُ لَهْفَى﴾، تۆ لىي بى ئاگا دەي و به جگە لەووە دەخافلىي، (طبري)،
ئاواي لىكداه تەوہ: ﴿فَأَنْتَ عَنْهُ تُعْرِضُ وَتَشَاغِلُ عَنْهُ بَعْزُهُ وَتَغَافِلُ﴾، پرووى لى وەر دە گىرى
و خوت به جگە لە ئەووە دەخافلىي و لەو بىئاگا دەي.

(۱۱) - ﴿كَلَّا إِنَّهَا لَذِكْرَةٌ﴾، نەخىر (وامەكە) ئەوہ بىرخەرەوہو ئامۆزگار يىيە، (كلّا):
وشەيەكە بۆ تىوہ خوړين و گلەيى كردن و هەلۆە شاندىنەوہ، هەلۆە شاندىنەوہى شتىك
كە پىشتەر باسكراوہ، ئەگەر قسەيە، ئەگەر پەفتارە، ئەگەر هەلۆيستە، هەرچى هەيە،
(طبري) ئاواي لىكداه تەوہ: ﴿ما الأَمْرُ كما تفعل يا مُحَمَّد! من أن تعبس في وجه من جاءك
يسعى، وهو يخشى، وتتصدى لمن استغنى﴾ كار وانىە كە دىكەي ئەي موخەممەد! كەسىڭ
كە بە گرنگى پىدانەوہ دى بۆ لات و دەشترسى، پرووى خوتى لى گرژبكەي، بەلام كەسىڭ
كە خوى بىنيز پىشانداوہ، پرووى تىبكەي و گرنگى پىدەي! (ئەوہ راست نىيە لەو
ئىجتىهادەتدا نەتپىكاوہ).

﴿إِنَّهَا لَذِكْرَةٌ﴾ بە دلنایى ئەم قورئانە، ياخود: ئەم ئايەتە موبارەكانە
بىرخەرەوہن، پەندو ئامۆزگار يىين، (الطبري)، دەلى: ﴿إِنَّ هَذِهِ الْعِظَةُ وَهَذِهِ السُّورَةُ
تذكرة: يقول: عِظَةٌ وَعِبْرَةٌ «فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ» يقول: فَمَنْ شَاءَ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ ذَكَرَهُ)،
دەلى: ﴿إِنَّهَا لَذِكْرَةٌ﴾، واتە: ئەم ئامۆزگار يىيەو ئەم سوورەتە پەندو ئامۆزگار يىيە،
هەر كەس بىهوى لە بەندەكانى خوا يادى دەكات.

(۱۲) - ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ﴾، هەر كەسىڭ (لە بەندەكانى خوا) بىهوى باسى دەكات، (ذكر)،
باسى دەكات، ياخود: يادى دەكات، (الطبري)، دەلى: ﴿ذَكَرَ تَنْزِيلَ اللَّهِ وَوَحْيِهِ وَالْهَاءُ فِي
قوله: «إِنَّهَا» للسورة، وفي قوله: «ذَكَرَهُ» للتنزيل والوحي﴾، واتە: دابەزىراوى خواو سروسى
خوا ياد دەكات، راناوى (هە) لە: ﴿إِنَّهَا﴾ دا، بۆ سوورەتەكە دەگەرپىتەوہ، بەلام راناوى
(هە)، لە: (ذكره) دا، كە بۆ نىر (مذگره)، بۆ (تنزيل) و (وحي)، دەچىتەوہ، هەندىكىش
گووويانە: ﴿إِنَّهَا﴾، بۆ ئايەتەكان دەچىتەوہو، (ذكره)، بۆ خواي بەرز دەچىتەوہ، واتە:

هەر که سێک بیهوێ یادی خوا دهکات، بهلام ئهوهی (طبری) گوتووویهتی: لهگهڵ رهوتی ئایهتهکاندا، گونجاوتره.

(۱۳) - ﴿فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ﴾، له پهڕه رێز لێگیراوه کاندایه، (الطبری) دهلی: ﴿صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ﴾ مه بهست پێی تهخته ی پارێزراو (لوح محفوظ)ه، (صحف)، کۆی (صحیفه)یه، بهلام مه بهست پێی ئهو تهخته پارێزراویه که زانیاری خوای ههموو تێدا تۆمار کراوه، له باره ی دروستکراوه کانیهوه.

(۱۴) - ﴿مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ﴾، بهرزکراوه به پاکگیراون، ئهو پهڕه رێز لێگیراوانه، پێگه و پایه یان بهرزه، پاکیشن لهوهی دهستی شهیتانه کانیان بگاتی.

ههلبهته جوړه تهفسیری دیکه شیان بو کردوون، به تایهت بو ئهو ئایهتهی دهفه رموی: ﴿فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ﴾، له پهڕه رێز لێگیراوه کاندایه، یان: له پهڕه په سنده چاکه کاندایه.

ئهم دوو ئایهته: ﴿فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ، مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ﴾، سی مانای سه رهکیان هه ن:

۱- قورئان له تهختی پارێزراودا بووه بهرله دابه زیترانی.

۲- قورئان بهر له نووسرا نهوهی له لایه ن هاوه لانهوه، به تۆمارکراوی له لایه ن فریشته کانهوه هه بووه، هینده به وردیی و ریکی وه ک نووسرا بیته وه، یان هه ر نووسراویشه ته وه له لایه ن فریشتانه وه.

۳- مه بهست پێیان نووسرا نه وهو تۆمارکرانی قورئانه له لایه ن هاوه لانه وه خوا لێیان رازی بی.

﴿مُكْرَمَةٍ﴾، زۆر رێز لێگیراون، زۆر په سنده کراون، ﴿مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ﴾، بهرزکراون، ئهو په رانه زۆر بهرز کراون، واته: له رووی مه عنه ویی، یاخود: له رووی ماددی هه شوینه که یان زۆر بهرزه، یاخود: له رووی مه عنه وییه وه پله و پایه یان زۆر بهرزه، ﴿مُطَهَّرَةٍ﴾، پاککراون، که مه بهست پێی پاککرانه وهی

مەعنەویيە، یانی: ھەلەو پەلەیان تێدانیه، یاخود: پاکن لەوہی شەیتانەکان دەستیان بیانگاتن.

(۱۵) - ﴿بِأَيِّدِي سَفَرَةٍ﴾ بە دەستەکانی نوێنەرانیکیەوہن، ﴿سَفَرَةٍ﴾ کۆی (سافر)ە، وەك (کَتَبَة)، کۆی (کاتب)ە، واتە: نووسەر، (سافر)یش بە مانای نوێنەر دی، نوێنەرانی خوا ﷺ.

(۱۶) - ﴿كِرَامٍ بَرَرَةٍ﴾ بەرپێزن چاکەکارن، ﴿كِرَامٍ﴾ کۆی (کریم)ە، واتە: ھەرە چاک لە جوۆری خوۆ، ھەر شتێک لە جوۆری خویدا زۆر چاک و پەسند بێ، پێی دەگووتری: (کریم)، ﴿بَرَرَةٍ﴾ کۆی (بَر)ە، یانی: ھەرە باش، ھەروەك چوون (أَبْرَار)، کۆی (بَار)ە، یانی: چاکەکار، (بَر) و (بَار)، ھەردووکیان بە مانای چاکەکارن، بەلام مانای (بَر) بەھێزترە، چونکە (بَر)، چاوگە، واتە: خودی چاکەکاری، وەك: (عَدْل) و (عادل)، (عادل)، یانی: دادگەر و (عَدْل) یش بە مانای دادگەر بەکاردی، بەلام (عَدْل) یانی: خودی دادگەری، ئەگەر بَلِّين: (فَلان عَدْل)، واتە: دادگەرە، بەلام بەو واتایە دادگەری لەودا بەرجەستە بوو، ھەروەك (فَلان بَر)، واتە: چاکەکاری لەویدا بەرجەستە بوو.

ھەندیکیشیان گوتووینە: ﴿بِأَيِّدِي سَفَرَةٍ﴾ ﴿كِرَامٍ بَرَرَةٍ﴾ بە دەستەکانی نوێنەرانیکیەوہن، بەرپێزی چاکەکارن، مەبەست پێی قورئانخوێنەکانن، بەلام بێگومان پەوتی ئایەتەکان، ھەر ئەو دەگەینەن کە مەبەست پێی فریشتەکانە، خوا ﷻ وەك پێشتریش گومان لەم ئایەتانەدا دەیهوێ، بە پێغەمبەری خاتم ﷺ و بە برواداران بە گشتی، ھەروەھا بە بێروایان و نەیارانی پێغەمبەری خواش ﷺ، بفرمووی: ئەو قورئانە ی ئیوہ لە بەرانبەریدا بێ منەتی و بێ باکیی پێشان دەدەن، بێنیازی پێشان دەدەن، ئەو پێگەکیەتی و، خوا ی پەروردار ھەر ئەو ئەو بە گرنگی و بایەخ پێدانەوہو، ئەو ئەو بە پێزو حورمەت و بە قەدرو گرانییەوہ ئەو قورئانە دابەزاندوہو، بە دەست فریشتەکانەوہیە ئەو پێگەو پایەتی و، ئەو سەرچاوہی لێوہ ھاتنیەتی، کەواتە: شتێکی ھەلە دەکەن کە

گرنگى و بايەخ بە قورئان نادەن و، لە بەرانبەریدا بىننازى پىشان دەدەن.
 بە كورتى: ئايىنى خوا منەتى كەس ھەلناگرى، چونكە بەرنامەى خواى
 بەرز بىننازەو، دەبى خەلك بەرەو لای بچى و منەتى ھەلگرى، نەك خەلك بە
 منەتەو ھە گووى بۆ فەرمايشتى خوا بگرى و، پەيامى خوا ھەربگرى.

قوله باسیک دهرباره‌ی

حهوت حیکمهت لهو گله‌یهی خوادا که له پیغه‌مبهر ﷺ ی کردوه

هه‌رچه‌نده پیشتریش قسه‌مان لهو باره‌وه کرد، که له راستییدا ئهو گله‌یهی خوا ﷺ له پیغه‌مبهری خاتهم ﷺ له‌سه‌ر گوناھێک نه‌بووه، پیغه‌مبهری خوا کردییتی، به‌لکو له‌سه‌ر ئیجتیهادو بۆچوونێکی هه‌له‌ی بووه‌و، دوایی خوا ﷺ بۆی راستکردۆته‌وه، بۆیه‌ش ئه‌وه له‌گه‌ڵ پارێزراو بوونی پیغه‌مبهری خاتهم ﷺ و پیغه‌مبهرانی دیکه‌دا له‌ گوناح، تیکناگیرێ، پیغه‌مبهران له‌ گوناھو تاوان پارێزراو بوون، به‌لام له‌ هه‌له‌ی ئیجتیهادیی و بۆچوونێکیان هه‌بێ، نه‌پێکن، پارێزراو نه‌بوون، ئنجا ئیره‌ش تاکه‌ شوینێک نیه‌ که‌ خوا ﷺ نه‌رمه‌ گله‌یه‌ک له‌ پیغه‌مبهری خوێ ده‌کات ﷺ، به‌لکو وه‌ک پیشتریش گوتمان: له‌ هه‌ر کام له‌ سوورەتی (التوبة) دا، له‌ دوو شوین: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ﴾ (٤٣)، هه‌روه‌ها: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ (٨٤)، له‌ سوورەتی (الأنفال) یش دا: ﴿مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى حَتَّى يَشْرِكَ فِي الْأَرْضِ﴾ (٦٧)، به‌ لای که‌مه‌وه له‌و سێ شوینه‌دا ئاشکرایه‌ خوا ﷺ، پیغه‌مبهری خاتهم ﷺ هه‌له‌یه‌کی ئیجتیهادیی که‌ بوویه‌تی، بۆی راستکردۆته‌وه، به‌لام با ته‌ماشای ئهو حه‌وت حیکمه‌ته‌ی ئهو گله‌یه‌ی خوا له‌ پیغه‌مبهره‌که‌ی موحه‌ممەد ﷺ کردوویه‌تی، بکه‌ین:

۱- حیکمه‌تی یه‌که‌م ئه‌وه‌یه‌ که‌ خوا ﷺ ئه‌م ئایینه‌ پاک و بێ خه‌وشه‌ی به‌ پیغه‌مبهری خاتهم دا ناردوویه‌تی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی دوا نوسخه‌ی ڕێنمایی و به‌رنامه‌ی خوایه‌ بۆ مروّقایه‌تی، بۆیه‌ ڕێ نه‌داوه‌ هینده‌ی نووکی ده‌رزیه‌ی، هه‌له‌و که‌م و کووپی تێدابی، ته‌نانه‌ت هه‌له‌یه‌کی ئیجتیهادیش که‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ کردوویه‌تی، خوا به‌سه‌ریدا بازنه‌داوه‌و بۆی راستکردۆته‌وه، وه‌ک ئیره‌، ئنجا ئه‌وه‌ی پیغه‌مبهری خوا ﷺ کردوویه‌تی تێیدا نه‌پێکاوه‌و هه‌له‌ بووه، بۆیه‌ش قسه‌ی هه‌ندێک له‌ ڕوونکه‌ره‌وانی قورئانم به‌ دڵ

نیه، که گوتوو یانه: ئەو هه‌له‌و که‌م و کوو‌رییه‌کی تێدانیه، چونکه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خه‌ریکی کارێکی گه‌وره‌ترو گرن‌گه‌ر بووه، به‌لام ئەو بابا کوێره‌ هاتوه، که بیخاف‌لێتی له‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرن‌گه‌ی! ئەو رایه‌م به‌ دلم نیه، چونکه ئەگه‌ر هه‌له‌ نه‌بووایه‌ خوا‌ی کاربه‌جی گله‌یی له‌ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ نه‌ده‌کرد، ئنجا پێویست ناکات بۆ لابردنی گله‌یی له‌سه‌ر پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئایه‌ته‌کان له‌ نێوه‌پۆکی خۆیان خاڵی بکه‌ینه‌وه‌ و، وای پێشان بده‌ین که ئەوه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کردوویه‌تی، شتیکی زۆر راست و چاک بووه‌و بابا کوێره‌که‌ (ابن أم مکتوم) هه‌له‌ی کردوه‌! چونکه ئەگه‌ر وابووایه‌ خوا‌ی په‌روه‌ردگار به‌سه‌ر که‌سدا بازنادات و خاتری که‌س ناگرێ و، ده‌یفه‌رموو: هه‌لۆیستی بابا کوێره‌که‌ هه‌له‌ بووه، به‌لام که‌ ده‌فه‌رموی: نه‌ده‌بوو پرووت گرژ کردباو خۆت لێوه‌رچه‌رخاندبايه، چونکه به‌هۆی ئەوه‌وه‌ چاک و پاک ده‌بوو، یاخود په‌ندی وه‌رده‌گرت، که‌واته: هه‌لۆیستی بابای کوێر له‌ شوینی خۆیدا بووه‌و، پێکاویه‌تی، به‌لام ئەوه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌رچه‌نده‌ پێغه‌مبه‌ری خاته‌م و سه‌روه‌ری پێغه‌مبه‌رانه‌و، باشت‌رین ئینسانه‌و، چاک‌ترین به‌نده‌ی خوايه، به‌لام له‌و ئیجتیهاده‌یدا نه‌پێکاوه، ئەمه‌ش شتیکی زۆر گه‌وره‌و گرن‌گه‌، که‌ خوا ﷺ رێی نه‌داوه‌ هێنده‌ی نووکی ده‌رزێی هه‌له‌و که‌م و کوو‌ریی بجێته‌ نێو ئیسلامه‌وه‌.

٢- حیکمه‌تی دووهم بریتیه‌ له‌ ده‌رخستنی یه‌کێک له‌ به‌ها به‌رزه‌کانی به‌رنامه‌ی خوا، که‌ لایه‌نگری خه‌لکی ساده‌و هه‌زارو که‌م ئەندامه‌، ئەمه‌ شتیکی زۆر گه‌وره‌یه‌: خوا له‌سه‌رووی حه‌وت ئاسمانانه‌وه‌، گله‌یی بکات له‌ پێغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ که‌ سه‌روه‌ری پێغه‌مبه‌رانه‌و، کۆتایی پێغه‌مبه‌رانه‌و باشت‌رین ئینسانه‌و چاک‌ترین به‌نده‌ی خوايه، گله‌یی لێ بکات له‌سه‌ر ئەوه‌ی پروی گرژ کردوه‌، له‌ بابایه‌کی کوێر، که‌ بابای کوێر، پروو گرژیه‌که‌ی پێغه‌مبه‌ری ﷺ نه‌بینیوه‌و پروی لێ وه‌رگیرانه‌که‌شی نه‌بینیوه‌، به‌لام خوا بینویه‌تی، ئەگه‌رنا کافره‌کانیش نه‌یانگیراوه‌ته‌وه‌ بۆ خه‌لک که‌ موحه‌ممهد ﷺ له‌به‌ر خاتری ئێمه‌ پروی گرژ کرد له‌ عه‌بدو‌ل‌لای کو‌ری ئوممی مه‌کتووم، به‌لام خوا له‌سه‌رووی حه‌وت ئاسمانانه‌وه‌ بینویه‌تی و به‌رگری کردوه‌ له‌ بابایه‌کی کوێری که‌م ئەندام و، گله‌یی کردوه‌ له‌ باشت‌رین به‌نده‌ی خۆی و سه‌روه‌ری پێغه‌مبه‌ران ﷺ.

کهواته: ئەم ئایینەى خواى دادگەر زۆر لایەنگیریى خەلکی هەژارو نەدارو
کەم ئەندام و سادەو مافخوراو دەکات.

۳- حیکمەتى سێهەم ئەوەیە کە پابەندیی بە مەبەدەئەو، لە بەرھەمی سیاسیی گرنگتر
لە پێشتر، مەبەدەئەکش - لێردا - ئەوەیە کە پێغەمبەرى خوا ﷺ ڕووی خوشیی و
گرنگیی و بایەخى تەواو بدات بە کەسێک کە ڕوای هێناو، بەرھەمە سیاسییەکش ئەو
بوو کە پێغەمبەر ﷺ تەماعی بوو، ئەوانە گوێی بۆ بگرن و پەيامی خواى لى وەر بگرن،
ئەو وەدەستەتێکی سیاسیی بوو، بەلام خوا ﷻ پابەندیی بە مەبەدەئەکانەو، بە
ئەدەب و ڕەوشتێکی ئیسلامییەو، کە بریتى لە ڕوو خوشیی و قسەخوشیی و گرنگیی
پێدان و بایەخدان بە بابایەکی کوێر، ئەوەی پێ گەرەتر بوو، لەوێ داخۆ یەکیک لە
زلەزلانی قورەیش مسوڵمان دەبێ یان مسوڵمان نابێ؟ چونکە دواى دەفەرموێ: چى
لەسەر تۆیە؟ یان: هیچ بەرپرسیارییەتیەک لەسەر تۆ نیە: ﴿وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَكِّيَّ﴾، ئەگەر
ئەو بێڕوایە خوێ پاک و چاک نەکات.

۴- حیکمەتى چوارەم، ئەوەیە کە بانگەواز بۆ لای خوا، نابێ لەسەر حیسابی جەوھەر
نیوەڕۆکی ئایینەکەى بێ، ئەو دەرسێکی زۆر گەرەم تێدا، بەلێ، دەبێ تێمە خەلک
بۆ لای خوا بانگ بکەن و، هەوڵبدەن خەلک بێنێنە نێو باوەشى ئیسلام، بەلام نابێ
ئەو لەسەر حیسابی جەوھەر نیوەڕۆکی ئایین بێ و، واما ئێکات تەنازول بکەن
و دەستبەردارى جەھەورو نیوەڕۆکی ئایینەکەمان بێن، یان دەستبەردارى بەشیک لە
ئایینەکەمان بێن، بۆ ئەوەى خەلکی پێ رازى بکەن!

۵- حیکمەتى پێنجەم کە لەو ڕووداو وەردەگیرێ، بەلگەیهکی دیکە لەسەر
نێردراو بوونی موحەممەد ﷺ، هیچ بە دەست نەبوونی لە بەرانبەر خواو وەحیی
خوادا، بەلێ حیکمەتێکی دیکە کە لەو بەسەرھاتە وەردەگیرێ، ئەوەیە کە وەک یەکیک
لە ھاوێلان گوتووێت: ئەگەر پێغەمبەرى خوا شتێکی شارەبایەو، ئەو ئایەتەى
دەشاردەو، کە خوا ﷻ ئاوا گلەیی لى دەکات، گلەیی نازاستەوخۆ، کە دەفەرموێ:

رووی خووی گرژ کرد و خووی وەرچەرخاند، لەبەر ئەوەی بابا کوێرە که هات بۆ لای، له کووتاییه کهش دا پیتی دهفهرموی: ﴿كَلَّا﴾، نهخیر، جارێکی دیکه شتی وا نهکهی!.

بیگومان ئەمەش بەلگهیهکی دیکهیه، لهسەر ئەوەی موحهمەد ﷺ تێردراوی خوايهو، ههچى به دهست نه بووه له بهرانبهر خواو وه حیی و په یامی خوادا، جگه له گه یاندنی، وهك خوا فەرموویهتی: ﴿إِنَّ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلْعُ﴾ (٤٨)، تۆ ته نیا گه یاندن و پێراگه یاندنی په یامی خوات لهسهره.

٦- حیکمهتی شه شه م بریتیه له: راهینانی مسوڵمانان به تاییهت بهرپرسان، که ههچ کهس له سه رووی ره خنه لیگیران و هه له بۆ راست کردنه وه وه نیه، چونکه ئەگەر خوا ﷺ هه له بۆ پیغه مەری خاتەم ﷺ راست بکاته وه، که هه له کهشی ئەوه نه بوو، گوناھو تاوانیک بووبی، به لکو هه له یه کی ئیجتیهادی بووهو، پیتی وابوو له و کاته دا که ته رخانه کردوه بۆ قسه کردن له گه ل ئەو زله و زله و قسه رۆشتووانهی قورپه یش دا، وا باشه قسه کانی نه بری بۆ وه لمانده وهی بابایه کی مسوڵمان، چونکه ئەگەر یه کێک له وانه مسوڵمان بی، خه لکیکی زۆری دیکه ی رهش و رووت و مسوڵمان ده بی، یان هه ر به لای که مه وه خه لکه رهش و رووته که، ئەو زهخت و زۆره ی ئەو زله زلانه ی به سه ره وه نامینی، به لام خوا ﷺ ئەوه ی پیتی راست نه بووهو، ئەو ئیجتیهادو بۆ چوونه ی پیغه مەری ﷺ پی هه له بووهو بۆی راست کردو ته وه، ئنجا ئەگەر پیغه مەری خوا ﷺ، خوا هه له ی بۆ راست کرد بیتته وه، مانای وایه ههچ کهس له سه رووی هه له بۆ راست کردنه وهو ره خنه لیگیرانه وه نیه، هه رچه نده بهرپرس بی و هه ر که سیك بی، به لکو به پیچه وانه وه: له ئیسلامدا مروف تاکو بهرپرسیاریتی زیاتر بی، ده بی گوێرایه لپی بۆ شه ریهت باشت ر بی، نهك له بهر ئەوه ی بهرپرسه، هوکمرانه، ده سترۆشتوو یه، خه لک زۆر به قسه ی ده کات، بگوتری: بوورا وه، یان مافی قیئۆی هه یه له بهرام بهر شه ریه ته دا! به پیچه وانه وه: مسوڵمانان کێیان له هه مووان بهرپرستره، ده بی له هه مووان ملکه چتر بی بۆ خوا ﷺ و ئایینه که ی!

٧- حیکمهتی هه وته م و کووتایی: حالیکردنی خه لکی خو به زلگر، که ئایینی خوا له بهر سامان و ده سه لاتیان، خاتریان ناگرێ و نه رم کیشییان بۆ ناکات، ئەوهش ده رس و حیکمه تیکی

زۆر گهوره بوو که هەر له سه ره تاوه، خوا زله زله کان و هوکمران و ده سه لاتداران و ساماندارانی حالیکردن، که: به ته ما مهب ن بهرنامه ی خوا نه رم کیشیتان بو بکات و له بهر ده سه لاتتان، له بهر سهروهت و سامانی چه پامتان، له بهر ده سه لات ی خو سه پینانه تان خاترتان بگرێ، ئه و خه یاله مه کهن، ئایینی خوای دادگه ر نه رمکیشیی بو که س ناکات و، خاتری هیچ که س ناگرێ له بهر سامان و ده سه لاته که ی.

له کو تایی ئه م ده سه شماندا ئه و فه رمایشته ی پیغه مبه ر ﷺ دینین، که ده فه رموی: {المَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعَتُعُ فِيهِ، وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ، لَهُ أَجْرَانِ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ١٨٥٩، وَابْنُ مَاجَهَ: ٣٧٧٩، وَابْنُ حِبَّانَ: ٧٦٧، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٢٩٠٤، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا).

واته: که سیك که شاره زاو کارامه یه له قورئاندا (له خویندنی داو له تیگه یشتیدا)، له گه ل ئه و فریشتانه یه که نوینه ره چاکه کاره به ریزه کانی خوان (خوا ده یاننیرێ که وه حییان پیدای بنیرێ)، که سیکیش ده یخوینێ، به لام له سه ر زمانی راست نایهت و له سه ری قورسه (که چاک نایزانێ)، دوو پاداشتی هه ن (پاداشتی خویندنی و پاداشتی ئه وه ش که له سه ر دلی قورسه و هه رچه نده هه و ل ده دا فیری نابێ، که واته با ئه ویش هه ر خه ریک بێ).

که واته: ئه م فه رمایشته بو مان ده رده خات که مه به ست له: (السفرة الكرام البررة) فریشته کانن و، ئه و فه رمایشته ی پیغه مبه ری خوا ﷺ تیشکی زیاتر ده خاته سه ر چه مک و واتای ئه و وشه یه.

مەسەلەى دووهم:

هەرپەشەکردنى خوا ﷻ لە مروۆقى بېپروا و سېلەو، سەرنج ڤاڭيشانى بو چۆنیه تىى دروستكرانى لە نوتفەيه كى ئەندازە گيرىى كراوى ڤى بو ئاسان كراو، پاشان مړيندراو و شوينى گور بو داندراو، دوايى لە كاتى ويستراودا زيندوو كراوو، هەرچى زياتر جيپه جى نه كەرى ئەرك و فەرمانىك كە خوا خستوو يەتە سەرشانى:

خوا دەفەرموى: ﴿قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ﴾ (۱۷) مِّنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (۱۸) مِّنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ (۱۹) ثُمَّ أَلْسَيْلَ يَتَرَهُ (۲۰) ثُمَّ أَمَانَهُ فَأَقْبَرَهُ (۲۱) ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ (۲۲) كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ (۲۳)

شیکردنەوہى ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

(۱) - ﴿قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ﴾، مروۆف بە کوشتبجى، چەند بېپروایە! یاخود: چەند سېلەیه! واتایە کى دیکەى: مروۆف بە کوشتبجى چ شتىك بېپروای کردو؟ یان: چ شتىك وای لى کردو سېلەو ناسوپاس بى (بەرانبەر بە خوا)؟، ئایا لیرەدا مەبەست لە ئینسان کە (أل) ناساندنى لەسەرە، جینسى ئینسانەو تیکراى مروۆفەکان، یاخود مەبەست لەو (أل) ی ناساندنە، (أل) ی (عهد)ە، واتە: مروۆفەکەو مەبەستى مروۆفى بېپروایە؟! (الطبري) لە (مجاهد)ەو بە ژمارە: (۳۶۴۴۵)، هیناویەتى، دەلى: (مَا كَانَ فِي الْقُرْآنِ قَوْلَ الْإِنْسَانِ) أَوْ فَعَلَ بِالْإِنْسَانِ، فَأَمَّا عَنِي بِهِ الْكَافِرُ، هەرچى لە قورئاندا وشەى: ﴿قُلِ الْإِنْسَانُ﴾ هەیه، (ئینسان بە کوشتبجى) یاخود: (فَعَلَ بِالْإِنْسَانِ)، ئینسان وای لى بى، (یانى: خراپى بەسەر بى)، مەبەست پىى مروۆفى بېپروایە.

کە دەفەرموى: ﴿مَا أَكْفَرُهُ﴾، وەك پېشتریش گوتمان، ئەمە زانایان دوو واتایان بو لیکدانوئەو، بو وینە: (الطبري) دەلى: (وَفِي قَوْلِهِ مَا أَكْفَرُهُ) وجهان: أحدهما: التَّعَجُّبُ مِنْ كُفْرِهِ مَعَ إِحْسَانِ اللَّهِ إِلَيْهِ وَأَيَادِيهِ عِنْدَهُ، وَالْآخَرُ: مَا الَّذِي أَكْفَرَهُ، أَيُّ

شيءٍ أَكْفَرَهُ؟!، واتە: كە خوا دەفەر موو: ﴿مَّا أَكْفَرُهُ﴾، دوو واتای هەن، یەكەمیان: سەرسوڕمانە لە بێپرواییەكە لە گەڵ چاكەى خوا لە گەڵیداو، نىعمەتەكانى خوا لەلای وى، واتای دوووەمى: چ شتێك واى لێكردووە بێپروا بى؟.

كەواتە: ﴿مَّا أَكْفَرُهُ﴾، یان یەك وشەى و هەمووی بەسەر یەكەوێه، وەك (ما أَجْمَلُهُ)، (ما أَشْجَعُهُ)، (ما أَكْرَمُهُ)، ئەوانە هەموویان رێژگەى سەرسوڕمانن، واتە: چەند بێپروایە! یاخود: چەند سەپلەیه! ئەگەر بڵێی: (ما أَكْرَمُهُ)، یانی: چەند بەخشندەیه! ئەگەر بڵێی: (ما أَجْمَلُهُ)، چەند جوانە!

واتای دوووەمى: ئەوێه كە: ﴿مَّا أَكْفَرُهُ﴾، هەمووی پێكەوێه یەك وشە نەبى، بەلكو (ما)، (استفهامية) بى و بو پرسىاركردن بى، یانی: (أَيُّ شَيْءٍ أَكْفَرُهُ)، چ شتێك واى لێكردووە بێپروا بى؟!

شایانى باسە: زۆربەى تەفسیرەكان گوتووینانە: لێرەدا (كفر) بە مانای بێپرواییە، بەلام پێم وایە، وێرەى بێپروایی، سەپلەى و ناسپاسییش دەگەیهنێ، واتە: دەگونجى وشەى (كفر) لێرەدا مەبەست پێى دژو پێچەوانەى ئیمان بى، چ شتێك بێپروای كردووە! یان چەند بێپروایە! دەشگونجى مەبەست لە (كفر)، (كفران) بى، كە پێچەوانەى دژى سوپاسگوزاریى و پێزانین و ئەمەگە، واتە: چەند سەپلەیه! یاخود: چ شتێك واى لێكردووە سەپلەو ناسپاس بى؟.

(۲) - ﴿مَنْ أَيْ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾، لە چ شتێك دروستیکردووە! هەلبەتە راناوێكە بو خواى بەدیھێنەر دەچیتەو، هەرچەندە باس نەكراو، بەلام هەر دیارە كە خواى بەدیھێنەرى دروستیکردووە.

(الطبري)، بەمجۆرە مانای لێكدאוوەتەو، دەلێ:

(مَنْ أَيْ شَيْءٍ خَلَقَ الْإِنْسَانَ الْكَافِرَ، رَبُّهُ، حَتَّى يَتَكَبَّرَ وَيَتَعَظَّم عَنْ طَاعَةِ رَبِّهِ، وَالْإِقْرَارَ بِتَوْحِيدِهِ؟)، واتە: مەروڤى بێپروا پەرورەدگارى لە چى هێناوێهتە دى، تاكو

خۆی بە زلبگری و لە بهرانبهەر فهروانی خوادا، خۆی بە مهزن بگری و، له بهرانبهەر دانهێنان به یهکتایی خوادا، خۆی به زل و گهوره بگری؟.

ئجنا خوا ﷻ روونی دهکاتهوه له چي دروستی کردوه:

(٣)- ﴿مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾، له نوتفه يهك هیناويه ته دی و نه اندازه گیری کردوه.

(نطفة)، وهك زورجاران گوتوومانه، به كوردیی: تۆویلکه، له ئەسلدا (نُطْفَة)، به ئاوی كهه دهگوتری، دوايي خوازاراوه تهوه بو ئهه ئاوه كهمهي مروقی لی دروست دهبی، كه ئیستا زانست دهريخستوه، مروق له ههموو ئاوه كه دروست نابي، وهك له فهروايشتي پیغه مبهريش دا ﷻ هاتوه: {مَا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ خَلْقَ شَيْءٍ لَمْ يَنْعُهُ شَيْءٌ} (أخرجه مسلم: ١٤٣٨، وأبو يعلى: ١١٥٣، وأحمد: ١١٩٠٢، وأبو عوانة: ٤٣٤٩).

واته: مندال له كوئ ئاوه كه (تۆوی پیاوو ژن) پهیدانابی و، ههه كاتیش خوا دروستکردنی شتیکی ویست، هیچ شتیك ری لئناگری.

بهلكو ئیستا دهركهوتوه، كه يهك سانتيهه تر سیجا (١سم)ی تۆوی پیاوو پینجسههه (٥٠٠) ملیۆن (٥٠٠،٠٠٠،٠٠٠) زیندهوهه ری گچكهی تیدایه، به ئاوی زیندهوهه ری تۆوی: (الحيوان المنوي)، كه به كو دهگوتری: (حيامن) و به يهككيان دهگوتری: (حيمن)، كورتكراوهی: (الحيوان المنوي)، ئجنا يهكك لهو زیندهوهه ره گچكانه، كه له ئاوی پیاو دا ههیه، لهو (٥٠٠) ملیۆنه، لهگهه زیندهوهه ریکی گچكهی نیو ئاوی ئافرهت دا كه پیی دهگوتری: هیلکو له (بویضة)، یان هیلکو كه، يهك دهگرن، كه ئهويش زیندهوهه ریكهو ژيانی ههیهو، ژيانداري تۆویش ژيانی ههیهو ههردووکیان ژياندارن، يهكدهگرن و زیندهوهه ریکی دیکه پیکدینن پیی دهگوتری: (نطفة)، ئجنا نهگهه خوا ویستی لهسهه بی، ئهوه بیته مروق، ئهه دوو زیندهوهه ری يهکیان گرتوهو (نطفة) یان پیکهیناوه، دهچیته نیو مندالانی ئافرهتهوهو، خۆی به دیواری ئهه مندالانه ههلههواسی و، لهویدا گهشه دهکات

و، لە تۆویلکە (نطفة)وە، دەبێتە خوێنپارە (علقة) و ئەویش دەبێتە زارجوو (مضغة)، هەرۆهە پێ بە پێ، هەتا دەبێتە کۆرپەلەو لە دایک دەبێ، کەواتە: خوا لە تۆویلکە (نطفة)یەك ئەوی هێناوەتە دی، ﴿فَقَدَرَهُ﴾، ئنجا ئەندازەگیری کردو، ئەو ئەندازەگیری کردنە دوو واتای سەرەکی هەن:

یەكەم: هەموو شتیکی بۆ ئەندازەگیری کردو.

دووهم: قۆناغەکانی بۆ ئەندازەگیری کردوون، وەك لە سوورەتی (المؤمنون) لە ئایەتەکانی: (١٢ - ١٤)دا، خوا ﷻ باسی حەوت (٧) قۆناغەکەی دروستبوونی مرووف دەکات، کە تێمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (المؤمنون)دا کورتە باسیکمان لەوبارەو هێناو، خوا دەفەرموێ:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أُنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾﴾

قۆناغی یەكەم: واتە: تێمە مرووفمان لە پوختەو خولاصیەك لە قور دروستکردو، ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾، ﴿سُلَالَةٍ﴾، پوختەیهك، وەرگیراوێك، ﴿سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾، لە ئەنجامی ئەوەدا کە مرووف خواردن دەخوات و خواردنەكە دواي هەرسكران دەبێتە خوین، دواي ئەوە چ ئاوی پیاو، چ ئاوی ئافرەت، لەو خوینەي خواردنی هەزمکراو، دروست دەبێ، کەواتە: خولاصەو گۆشراوێکی قورەو لە خاکەو هاتو.

قۆناغی دووهم: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ﴾، دواي کردمان بە تۆویلەكەیهك لە نشینگەیهکی مەحکەمدا، کە منداڵانی دایکە.

قۆناغی سییه: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً﴾، دواي تۆویلکە (نطفة)کەمان کردە خوێنپارە (علقة)، زیندەوهرێکی گچکەي وەك زەرۆو، خوێ بە منداڵانی دایک هەڵدەواسی.

قۇناغى چوارەم: ﴿فَخَلَقْنَا الْمَلَقَةَ مُضْغَةً﴾، دوايى خوڭنپارە (علقة) كەمان گۆرى بۆ زار جوو (مضغة) يىك، پارچە گۆشتىك بە ئەندازەى ئەوەى بە زار بجوورى.

قۇناغى يىنجەم: ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا﴾، دوايى ئەو پارچە گۆشتە (مضغة) مان گۆرى بۆ تېسقانەكان.

قۇناغى شەشەم: ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا﴾، ئنجا ئەو گۆشتەشمان بە ماسوولكەو گۆشت داپوشى.

قۇناغى حەوتەم: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾، دوايىش كەردمانە دروستكراوئىكى دىكە، كە بە پىي بۆچوونى زۆربەى زانايان و بە پىي سىياقى ئايەتەكەش وا دەگەيەنئى، مەبەست پىي رووح بە بەركەردىيەتى، تاكو ئىستا ھەر ژياندار بوو، ئنجا بوو بە ژياندارئىكى رووحدار، رووح لە بەر.

واتايەكەى دىكەشى: خوا ھەموو شتىكى بۆ ئەندازەگىرىي كەردو، وەك دوايى كورتە باسئىك لەو بارەو دەكەين، بەلام با جارى تەفسىرى ئايەتەكان تەواو بەكەين.

(۴)- ﴿ثُمَّ السَّيْلَ يَسْرُهُ﴾، دوايى پىي بۆ ئاسان كەرد، ئەم پىي بۆ ئاسان كەردنە، زۆرىك لە زانايان بە ماناى لە دايك بوونيان لىكداو تەو، واتە: خوا پىي ھاتنە دەرى بۆ ئاسان كەرد، دواى ئەوەى ھەموو شتىكى بۆ ئەندازەگىرىي كەرد، ئنجا پىي ھاتنە دەرى لە مندالدىنى دايكى بۆ ئاسان كەرد.

(۵)- ﴿ثُمَّ أَنَاَهُ، فَأَقْبَرَهُ﴾، دوايى مراندى و كەردى بە خاوەن گۆر، (فَأَقْبَرَهُ: جَعَلَهُ ذَا قَبْرٍ)، واىكەرد گۆرى ھەبئى، چونكە (قَبْرُهُ)، واتە: ناشتى، بەلام (أَقْبَرُهُ)، واتە: واىكەرد گۆرى ھەبئى، (قَبْرَ الْمَيِّتِ: دَفَنَهُ وَجَعَلَهُ فِي قَبْرٍ)، (قَبْرُهُ) ناشتى و خستىە گۆرەو، بەلام (أَقْبَرُ الْمَيِّتِ: جَعَلَهُ ذَا قَبْرٍ، أَوْ جَعَلَ لَهُ مَكَانًا يُقْبَرُ فِيهِ)، (أَقْبَرُ الْمَيِّتِ)، واتە: كەردىە خاوەنگۆر، ياخود واى لى كەرد شوئىكى ھەبئى تىيدا بىئىژرى و بخرىتە گۆرەو.

(۶)- ﴿ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ﴾، ئنجا ھەر كاتىكىش وىستى زىندووى دەكاتەو، ﴿أَنشَرَهُ﴾، خوئندراوئىشتەو: (نَشَرَهُ)، واتە: بلاوى دەكاتەو، چونكە ﴿أَنشَرَهُ﴾، واتە: (أَحْيَاهُ).

زیندووی کردهوه، بیگومانیش مروّقه کان هه رکات زیندوو بوونهوه، ئەو کاته به زهویدا
بلاو دهبنهوه، کهواته: (أنشر) و (نشر) پیکهوه په یوه ست (متلازم)ن.

(۷) ﴿كَلَّا لَمَّا يَقِضْ مَا أَمَرُهُ﴾، نهخیر، ئەوهی (خوا) فهرمانی پیکردوه جی به جیی نه کردوه،
﴿كَلَّا﴾، له ئەسلدا (كَلِمَةً رَدْعٍ وَزَجْرٍ وَإِبْطَالٍ)، وشهیه که بو بهر په رچدانهوه و تیخوهرین
و هه لوه شاندنهوه به کاردی، لێره دا دهگونجی به مانای (حقاً) بی، واته: به پراستی ( )
﴿لَمَّا يَقِضْ مَا أَمَرُهُ﴾، ئەوهی فهرمانی پێ کردوه، ئەو ئەرکهی خوا خستوو یه ته سه رسانی
جیبه جیی نه کردوه.

یاخود: ﴿كَلَّا﴾، هه ر به مانای بهر په رچدانهوه یه، یانی: با مروّق وازی نی،
له سه لهی و بیروایی، ئەوهی خوا فهرمانی پیکردوه جیبه جیی نه کردوه.

(مجاهد)، وهك (الطبري)، به ژماره: (۳۶۴۵۷) لێوهی هیناوه، گوتوو یه تی: (لَا
يَقْضِي أَحَدًا أَبَدًا مَا افْتَرَضَ عَلَيْهِ، قَالَ الْحَارِثُ: كُلُّ مَا افْتَرَضَ عَلَيْهِ)، واته: هیچ
مروّقیك هه رگیز ئەوهی له سه ری پێویست کراوه جی به جیی ناکات، به لام (حارث)
که یه کیکه له زانیان گوتوو یه تی: مه به ست ئەوه یه هه موو ئەوهی له سه ری
پێویست کراوه بو جی به جی ناکری.

که ده فه رموی: ﴿كَلَّا لَمَّا يَقِضْ مَا أَمَرُهُ﴾، (القضاء: فَعَلُ مَا يَجِبُ عَلَى الْإِنْسَانِ كَامِلًا،
لأنَّ أصل القضاء مُشْتَقٌّ مِنَ الإِقَامِ)، واته: (قضاء)، هه ر شتی که که مروّق له سه ری
پێویست بی به ته وایی جیبه جیی بکات، چونکه وشه ی: (قضاء) دا تا شراوه له
ته واکردن (إِقَامِ)، ﴿فَقَضَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ (۱۲) فصلت، واته: خوا هه وت
ئاسمانه کانی ته واکردن، هه روه ها: ﴿فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ﴾ (۱۵) القصص،
مووسا علیه السلام مستیکی لیدا ته واکرد، که واته: یانی: ئەوهی خوا فهرمانی
پیکردوه، به ته وایی نه جامی نه داوه، هه لبه ته ئەگه ر مه به ست مروّقی بیروا
بی، نه به ته وایی و، نه به نا ته وایی نه جامی نه داوه، به لام ئەگه ر مه به ست
مروّق بی به گشتی، واته: هیچ کامیان به ته وایی ئەرکی سه رسانی خو یان
جی به جی نه کردوه، وهك بو خوا شایسته یه به ندایه تی یان بو ی نه کردوه.

كورتە باسیك له باره‌ی ئەندازەگیریی خواوە بۆ نوتفە^(۱)

بەرێزان! ئەم كورتە باسە لە دوازدە خالان دا دەخەینەپروو:

۱- لەو (نطفة)یەدا كە بە چاو بە زەحمەت دەبینرێ و زۆر زۆر گچكەیه، وەك پێشتریش گوتمان: زیندەوهرێكی تۆو (حیوان منوی)، لەگەڵ هێلكۆڵە ی ئاfrه‌تدا یەکیان گرتووە و ئەو (نطفة)یان پێكھێناوە، بۆتە زیندەوهر و ژياندارێكی دیکە ی سییەم و، جیاواز لەو دووانە ی پیشووی.

۲- ئەو نوتفە یە قەدو قیافەو بالۆ شیوەو دیمەنی ئەو مرۆڤە ی هەموو تێدایەو ئەندازەگیریی کراوە، لەسەر کپۆمۆسۆمەکانی هەرچی زانیاری پێویستە لە باره‌ی ئەو مرۆڤەو، هەمووی تۆمارکراوە، هەموو خانە یەکی جەستە ی مرۆڤ چل و شەش (۴۶) کپۆمۆسۆمی لەسەرەو، ئەو کپۆمۆسۆمانەش هەرچی زانیاری یە لەسەریان تۆمار کراوە، زانیان دەلێن: ئەو زانیاریانە بە ئەندازە ی هەزار (۱۰۰۰) بەرگ کتیب دەبن، هەر بەرگە ی پێنجسەد (۵۰۰) لاپەرە بێ، یانی: بە ملیۆن زانیاری لەسەر ئەو کپۆمۆسۆمانە تۆمار کراون.

ئنجـا لە ئەنجـامی ئەوەدا كە ئەو دوو زیندەوهرە یەكدەگرن، هێلكۆڵە ی ئاfrه‌ت لەگەڵ ژياندار ی تۆوی پیاو، یەكێ (۲۳) کپۆمۆسۆم لەگەڵ خۆیان دینن، چونکە هەر کام لە هێلكۆڵەو زیندەوهرە تۆوی یەكەش لەت دەبن و، نیوە ی کپۆمۆسۆمەکان پێکەو یەك دەگرن: (۲۳ + ۲۳ = ۴۶)، ئەگەر کپۆمۆسۆمێك كەم بێ و بێتە (۴۵)، یاخود زیاد بێ و بێتە (۴۷)، ئەو مرۆڤە، مرۆڤێکی نااسایی دەرەچی.

۳- خوا ﷻ لە نێو ئەو (نطفة)یەدا ئەوە ی داناو، دوا ی جەستە ی ئەو کۆرپەلە یە كە دروست دەبێ، کۆئەندامی بیستنی هەبێ، چونکە خوا ﷻ دەزانێ دوا ی ئەو مرۆڤە

(۱) ئەم كورتە باسەمان بە پوختراوە یی و گوشاروی لە تەفسیرەكە ی (الطنطاوي) وەرگرتو، بروانه: الجواهر في تفسير القرآن الكريم، المجلد: ۱۳، الجزء: ۳۰.

دەچىتە نىۋ ژىنگەيەكەۋە ھەۋاي تىدايەۋ، دەبى كۆئەندامىكى ھەبى لەگەل شەپۆلە دەنگىدا گونجاۋبى ەكان و ئەو قسانەى بە شەپۆلەكانى ھەۋا دەگوازىنەۋە، بتوانى ئەو دەنگانە ۋەربگرى، تاكو لىيان تىبگات و بىانگەيەنى بە مىشك، مىشكىش شىيان بىكائەۋە، كەۋاتە: كۆئەندامى بىستى و پىكھاتەكانى ھەموۋيان ئەندازەگىرى كراۋن لەو (نطفە)يەدا، ھەروەھا خوا ﷻ دەزانى دۋايى ئەو مروڧە دىتە نىۋ ژىنگەيەكەۋە، كە رووناكىي تىدايەۋ، پىۋىستىي بەۋە ھەيە دىمەنەكان بىينى و دروستكراۋو پەنگەكان بىينى، بۆيە كۆئەندامى دىتنىش لە نىۋ ئەو (نطفە)يەدا ئەندازەگىرى كراۋە، بەۋ ھەموو سەرسۈرھىنەرييەى ھەم كۆئەندامى دىتن ھەيەتى، ھەروەھا ئەو ھەموو وردەكارىيەى كۆئەندامى بىستى ھەيەتى، كە تىمە تاراددەيەك لە مەۋسۈۋەى: (تىمان و ئىلحاد)دا، باسى ھەموو ئەو كۆئەندامانەمان كىردۈە، كۆئەندامەكانى بىستى و دىتن و بۆنكرىدن و تامكرىدن، دەستلىكوتان.

۴- خوا ﷻ دەزانى ۋەك چۆن ئەو مروڧە، پىۋىستىي بە زانىارىي ھەيە، پىۋىستىشى بە جوۋلەى كىردەيى ھەيە، بۆيە بۆ ۋەدەستھىنانى زانىست، عەقلى و پىنج ھەستەكانى پىداۋن، ھەر لەو (نطفە)يەدا ئەندازەگىرى كىردۈە، كە دەبى پىنج ھەستەكانى ھەبن، بۆ ئەۋەى مامەلە بىكات لەگەل:

۱- بىستراۋەكان (مىسموعات) دا، كە دەنگەكانن.

۲- لەگەل بىنراۋەكان (مرئيات) دا، كە وىنەكانن.

۳- لەگەل بۆنكرۋەكان (مىشمومات) دا.

۴- لەگەل تامكرۋەكان (مذوقات).

۵- لەگەل دەست لىدراۋەكان (ملموسات)، ئەو پىنج جۆرە، خۋاي پەروەردگار پىنج كۆئەندامى بۆ مروڧ خولقاندوۋن، كە ئەو پىنج جۆرە زانىارىيانە كۆ بىكاتەۋە ۋەك كەرەستەيەكى خاۋ، بىانخاتە بەر دەستى عەقلى و، لە ئەنجامدا مروڧ تواناى شت

دەرککردوون و زانینی هه‌بێ، به‌لام ئایا مروّف ته‌نیا به زانین و دەرککردن، شته‌کان، کاری پێک دی؟ نه‌خێر، به‌لکو پێویستی به کرده‌وه‌و جوول‌ه‌و هه‌لسوکه‌وتیش هه‌یه، بۆیه خوا ﷻ ده‌سته‌کان و پێیه‌کان و ئەندامه‌کانیشی بۆ مروّف خوڵقاندوون، تاکو هه‌م له‌ رووی تیۆری و زانینه‌وه، هه‌م له‌ رووی کرداری و توانینه‌وه ئەو مروّفه‌ بتوانی ژایانی خوێ رایی بکات.

۵- هه‌ر له‌ نێو ئەو (نطفه‌)یه‌دا، خوا ﷻ توانای خواردنه‌وه‌و خواردن و هه‌رسکردنی، داناوه، چونکه خوا ﷻ ده‌زانێ، ئەو کۆرپه‌له‌یه‌ هه‌ر له‌ نێو منداڵدانا نابێ، تاکو له‌ پێی په‌تی نیوک (الحبل السري)یه‌وه، پێداویستییه‌کانی دابین بکات له‌ نێو منداڵدانی دایکی دا، به‌لکو دوا‌یی له‌ دایک ده‌بێ و دوو مه‌مکی دایکی چاوه‌پێی ده‌که‌ن، به‌لام دیسان هه‌ر له‌ پێی دوو مه‌مکه‌کانی دایکیه‌وه، مه‌داری ساز نابێ و، نا‌کری هه‌تا هه‌تایه مه‌مکی دایکی مژێ، بۆیه خوا ﷻ سێ و دوو ددانی بۆ خوڵقاندوه‌و، زمان و مه‌لاشو و قورقورا‌گه‌و هه‌موو ئەوانه‌ی بۆ خوڵقاندوون، ئنجا ددانه‌کانیش سێ جوړن:

۱- پره‌ره‌کان (قواطع) که شتیان پێ ده‌بێ.

۲- که‌لبه‌کان (نواجذ) که شتیان پێ ق‌لت ق‌لت ده‌کات.

۳- خرییه‌کان (أفراس) که شتیان پێ ده‌ها‌رێ، چونکه ئەو خواردنه‌ پێشی ده‌بێ بپر‌دری، ئنجا دوا‌یی ق‌لت ق‌لت بکری، دوا‌یی بدریته‌ خریته‌کان و بیه‌ارن، تاکو به‌ که‌لکی ئەوه‌ بێ، زمان له‌ قورگه‌وه‌ ئەو دیوی بکات بۆ دیوی گه‌ده‌و له‌ویدا هه‌رس بکری و، بکریته‌ وزه‌و تواناو بگه‌یه‌نری به‌ خانه‌کان.

۶- هه‌روه‌ها خوا ﷻ له‌ نێو ئەو (نطفه‌)یه‌دا، ئیسقانه‌کانی ده‌ست و ئیسقانه‌کانی پێی ئەندازه‌گیری کردوون، که هه‌رکامیان - ده‌ست و پێ - خاوه‌نی چه‌ندان ئیسقانی وردن، به‌هو‌ی ئەو ئیسقانه‌وه‌و ئەو جومگانه‌وه، ده‌ست ده‌توانی چه‌ندان جوړه‌ جوول‌ه‌ بکات، که جگه‌ له‌ په‌نجه‌ گه‌وره‌، دوو جومگه‌ی هه‌ن، په‌نجه‌کانی دیکه‌ یه‌کی سێ جومگه‌یان هه‌ن و، به‌هو‌ی ئەو جومگانه‌وه‌ ده‌ست جوول‌ه‌کانی ده‌کات، ئەگه‌رنا ئەگه‌ر ده‌ست ره‌ق

و يەك پارچە بووايە، حالەكە دەگۆرا، كەسى وايە تووشى ھەندى حالەتى نەخووشى دەبى و پەنجەكانى رەق دەبن، ھىچى بۆ ناگىرى، كۆتايى پەنجەكانىش بە نىنۆك ھاتو، ئىنسان با ئەزموون بكات، كاتىك نىنۆكى نامىن، يان نىنۆكىكى دەكىشىرى يان دەشكى ھىچ شتىكى پى ھەلناگىرى، بگرە خوۋ پى ناخورىزى، ھەروەھا ئىسقانەكانى دىكەى مەچەك و ئانىشك و شان، ھەروەھا لاقەكانىش بە ھەمان شىو، تاكو ئەو مروۋقە بتوانى ھەم بە دەستەكانى جوولە بكات، ھەم بە پىيەكانى بەملاو لادا بچى و جوولە بكات.

۷- ھەروەھا لە نىو ئەو (نطفە)يەدا، خوا ﷻ، ئەندازەگىرى چوار جورە ئاوەكەى نىو كەللە سەرى كردو: ۱- لىكى شىرىنى نىو زار، ۲- ئاوى مەزى نىو لووت، ۳- ئاوى سوۋىرى نىو چاو، ۴- ئاوى تالى نىو گوۋى.

لە نىو زاردا ئاوى شىرىن، لىكى داناو، چونكە با مروۋق ئەزموونى بكات، ئەگەر لىك لە نىو زاردا نەبى، يەك پارووى بۆ قووت نادى، گرىمان بە ددانەكانى بىرى و قلى قلىتى كردو ھارى، بەلام كە زار لىكى تىدا نەبى، ئەو پارووى بۆ قووت ناچى، مەگەر ھەموو جارى ئاوى لەگەل بخواتەو، تاكو شل بىتەو ھەم بتوانى قووتى بدات، ئىنجا لىكى نىو زار تامەكەى شىرىن، ئەگەر ئىنسان بىھىيىتە بەرچاوى خوۋى، لە جياتى ئەو ھەم ئەو ئاوى لە نىودا دەمدايە كە شىرىن، ئاوى گوۋى لە نىو زاردا بووايە، كە تالە، يان ئاوى لووت لە نىو زاردا بووايە، كە مەزە، يان ئاوى چاو لە نىو زاردا بووايە، كە سوۋىر، چۆن شتى بۆ دەخورا؟! كە ھەر كامىك لەوانە بۆ شوۋىنەكەى خوۋى باشە:

۱- ئاوى تالى نىو گوۋى بۆ وى باشە، كە ئەو زىندەو ھەرانەى بەرەو گوۋى دىن، دەيانكوۋى، زورجار ئىنسان فەرە فرىك لە نىو گوۋى دى، كە ھى زىندەو ھەرىكى مردوو، ئەو ئاوى تالە يەكسەر دەيكوۋى.

۲- ئاوی نیو لووتیش مرزه، بۆ ئەوەی ئەو تۆزو گەردو تەنۆلکە نامۆیانە لە پێی هەناسە هەلمژینەو دەینه نیو لووت، ئاوە مرزەکە لە لووت بیانگری، دوایی دەبێتە چلەم و، فری دەدری.

۳- هەروەها ئاوی نیو چاو سویره، چونکە چاو زیاتر ماددەیهکی چەورییهو، دەبی لە نیو ژینگەیهکی سویر دابی تاكو بپاریزی.

۴- ئاوی نیو زار، لیکیش شیرینهو، هەر ئەوەش بۆ نیو زار باشە، وەك پێشتر باسمان کرد.

۸- هەروەها لەو ئەندازە گیرییانە کران، ئەوەیه که خوا ﷻ سوریچکی بۆ ئینسان خولقاندو، که وپرای خۆراک، شلەمەنی و خواردنەوێ لێو دەچێ و، هەناسەشی لێو دەچێ، بەلام دوایی بە پێی سیستمی کارزانانە خوا ﷻ لە لای قورقوراکە لەو شوینە هەوا دەچێ بۆ سییهکان، زمانە چکۆلە هەیه، که پێ دەگری لەوێ خواردن و خواردنەو، بچیتە نیو سییهکان، ئەگەر ئینسان لێشی هەلە بێ، یان زمانە چکۆلە فریا نەکەوێ، شتیکی بچووک بچیتە نیو سییهکانەو، هەر دەکوکی هەتا ئەو شتە چۆتە نیو بۆری هەناسەو، دێتە دەری.

۹- یهکیکی دیکە لەو ئەندازە گیرییانە هەر لەسەرەتاو خوا لە نیو (نطفة) دا کردوویەتی، بریتیه لە گەدە، گەدە وەك ئەندامی سەرەکی هەرس، دوای ئەوێ خواردن ئەو دیو دەکە، تۆ بەس خواردن و جوینی و ئەو دیو کردنت لەسەر، بەلام سەرەو بەرە کردنی و هەرسکردنی و... هتد، هەمووی خوا ﷻ مشووری خواردو: لە نیو گەدەدا ئەو خواردنە - وەك چۆن مەنجهلێك خواردنی تیدا دەکۆلێنێ ئەو خواردنە دەبخۆی هەر جۆریکی بێ و هەرچی هەیه، دەکۆلێنێ و وای لێ دەکری بە کەلک بێ، دوایی بچیتە نیو ریخۆلەکانەو لەلایەن ریخۆلەکانیشەو وەردە وەردە بچیتە خۆین، ئنجا لە پێی خۆینیشەو، ئەو خواردنە هەرسکراو بەگەیهنری بە خانەکانی جەستە، وەك زۆرجاریش گوتوو مانە: خانەکانی جەستە زانایان بە سەد (۱۰۰) تریلیۆن (۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) خانە مەزندان دەکەن!.

ئىنجا جىيى سەرسۇرمانە، كە ئەو گەدەيە دوو دەرگای ھەن: دەرگایەك بۆ
 لای سەرى و دەرگایەك بۆ لای خوارى، دەرگای لای سەرى، ھەمىشە كراوۋەتەو،
 ھەر كاتىك بىتەوئ شىك قووت دەدەي، ئەگەر خواردنە، ئەگەر خواردنەو،
 ئەگەر چەرەزاتە، ئەگەر نوقلىكى شىرىنە، ھەر كاتىك بىتەوئ دەتوانى خواردن
 ھەوالەي ئەو دىوى گەدەت بىكەي، بەلام دەرگای خوارى، نەخىر، تەنیا لە كاتى
 دىارىيىكراودا دەرگاگە دەكرىتەو، ئەگەر وانەبووايە، ھەرچىيەكت دەخوارد،
 يەكسەر دەچوۋە خوارى، بەلام لە گەدەو رىخۆلەكان دا دەمىنئەتەو، گەدە
 سەرەوبەرەي دەكات، لە رىي پەنكرىاسەو، پىنئىكى دەپىنئىتە سەر، لە رى
 لووى تىمۆسەو، پىنئىكى دىكەي دەپىنئىتە سەر، بەسەر ئەو خواردنە دا
 دەكرى، تاكو بە كەلكى ئەو دەي، ھەرس بىكرى و، دوايى بە رىخۆلەكاندا بچىتە
 خوارو، وردە وردە پىزرى و تىكەل بە خوين بى.

۱۰- يەككى دىكە لەو شتانەي خوا ئەندازەگىرىي كردوون، ھەر لە نىو ئەو (نطفە)يەدا،
 مەسەلەي كۆئەندامى دل و دەمارەكان و دابەشكرىنى خوينە، كە لەو رىيەو ھەم ئەو
 ئۆكسىجىنەي ھەلئىدەمىزىن و، ھەم ئەو خواردن و خواردنەو، يەي دەيخوين و ھەرس
 دەكرى، دەبنە پىكەپىنەري خوين و لە رىي دلەو خوراكى تازە بۆ ھەموو خانەكانى
 جەستە دەنئىردى و، لەو سەرىشەو پاشەرۆكەكەيان دەھىنئىتەو، فرىدەدرىتە دەرى.

۱۱- يەككى دىكە لەو شتانەي ھەر لەبەرئەو^(۱) لە نىو نوتفەدا ئەندازەگىرىي بۆ كراو،
 كۆئەندامى مىشك و دەمارە، كە وەك چۆن ھەموو ولاتىك شارىك پىويستى بە ھوكمپرانىك
 ھەيە، سەرپەرشتىي بىكات و ئاگاي لە ھەمووى بى، كۆئەندامى مىشك و دەمارىش
 ئەو ھوكمپرانەيە بەسەر ولاتى جەستەو شارى جەستە رادەگات و، ھەموو كاروبارەكان،
 ھەندىكىيان بە شىوہەكى ويستەنىي (إرادى) و ھەندىكىشان بە شىوہى ناويستەنىي (لا
 إرادى)، خوا ﷻ واىكردوۋە ژمارەيەكى زۆر لە كۆئەندامەكانى جەستەي ئىمە بە شىوہەكى
 ناويستەنىي لە رىي مىشكەو ھەرمانيان بۆ بنئىرى، بۆيئە: گەدە كە خواردن ھەرس دەكات،

(۱) لە بەرئەو: لەسەرەتاو.

گورچیلەکان کە ئاو دەپاڵتون، ھەر وەھا سیبەکان، کە ھەوا ھەلەمژن، ھەر وەھا دڵ کە لێدەدا، بە دەست خۆمان نیە، بۆی: دلی خۆم رادەگرم، ھەر وەھا زۆربە ی کۆئەندامەکانی نیو جەستە، بە شیوەیەکی ناویستەنیی بۆ ئەوێ خۆمان ئاگامان لێ بۆ، مێشک فەرمانیان بۆ دەنێرێ ئەو کارانە بکەن، بەلام ھەندێک لە کارەکاھمان وەك: کردنەوێ چاو، قسە کردن، خواردن و خواردنەو، دەست جوولاندن و پێ جوولاندن، ئەوانە ویستەنیین، کە ھەر واش باش بوو ویستەنی (إرادى) بن، چونکە ئینسان بۆ ئەوێ بیهوێ: دەستی بجوولێ و چاوی بجوولێ و، بۆ ئەوێ بیهوێ قسە بکات، شتیکی زۆر سەیر و سەمەرە دەردەچوو، واتە: ھەموو ئەندام و کۆئەندامەکانی دەبۆ ناویستەنیی بن، مێشک فەرمانیان بۆ دەنێرێ، بۆ ئەوێ ئیمە ئاگامان لێ بۆ و یمانەوێ، ئنجا ئەگەر وا نەبوایە، ئینسان لە بیرى دەچوو بە گەدەى بۆ: خواردن ھەرس بکات و، لە بیرى دەچوو بە گورچیلەکانی بۆ: ئەو ئاو دەپاڵتون و، لە بیرى دەچوو بە دڵ بۆ: لێدەو دلی دەوستان! بەلام ھەموو ئەوانە ناویستەنیین و، مێشک فەرمانیان بۆ دەنێرێ، ئەوانی دیکەش لە پێی ویستنی مرووف و، ھالەتی بە ھۆشی مرووفەو، ئەنجام دەدرێن.

۱۲- شتیکی دیکەى زۆر گرنگ کە خوا ﷻ لە نیو ئەو (نطفة)یەدا ئەندازەگیری کردو، کە دەفەرموێ: ﴿مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾، ئەوێ کە ھەر ئەندامێک لە جەستەى مروفدا، تاكو گرنگتر و ھەستیارتر و بایەخدارتر بۆ، خوا لە شوێنیکی مەحکەمتردا دایناو:

۱- مێشک (دماغ): لەبەر ئەوێ لە ھەموو ئەندامەکانی جەستەى مرووف گرنگتر و بایەخدارترەو، لە راستییدا مرووف بە مێشکەو مرووف، بۆیە خوا خستووێتە شوێنیکی زۆر مەحکەم و، خستووێتە سەرەوێ جەستەش و لە نیو کەللەى سەردایە، کە ھەمووی ئیسقانە، زۆر کەس وا دەزانێ کەللەى سەر، یەك ئیسقانەو نازانێ چەندان پارچە ئیسقانە، ئەوێش گرنگییەکی ئاشکرایە: تاكو ئەگەر یەکیکیان شکا، ئەوانەى دیکە نەشکێن، نەك وەك شووشەى یان پەنجەرەى، ئەگەر لە شوێنیکەو درزیکی تیوو، درزەکە لە ھەمووی دەبۆ، نەخیر کەللەى سەر، ئەگەر شوێنیکیشی بشکێ، یەکی لە پارچە ئیسکەکان، ئەوانی دیکە ناشکێن.

۲- له دواي مېشك، ئەو كۆئەندامانەي زۆر گرنگن له جەستەي مەرۆڤدا، بریتین له دل و، سیهكان و، جەرگ و، پەنكریاس، كه خوا خستوونیه نیو قەفەسی سینگەو.

۳- یهكێکی دیکه لهو كۆئەندامانە، بریتیه له: دېكه پەتك (النخاع الشوي)، كه له مېشكهو دى و به ههموو جەستەدا بلاو دەبێتەو، خوا خستووێتە نیو بېرپەكانی پشتهو، مەرۆڤ سى و سى (۳۳) بېرپەي ههیه له پشتهدا:

۱- بېرپەكانی مل حەوت (۷) بېرپەن.

۲- بېرپەكانی پشت كه دهكهوێتە ئاقاری پهراسووكان دوازه (۱۲) بېرپەن، (۷ + ۱۲ = ۱۹).

۳- ئنجا پینج (۵) یان دهكهونه بهرانبهرك.

۴- پینج (۵) دیکهشیان له خوارترهوهن.

۵- چواریشیان دهكهونه كلینجه، كه پى دهگوترى: (عُضْعُصْ)، كهواته: (۷ + ۱۲ + ۵ + ۴ = ۳۳ بېرپە)، ئەو دېكه پەتكەي ههموو جەستە لهووه فەرمان وەردهگرى، خوا خستووێتە نیو ئەو ئیسكه زۆر رەق و پتەوانهوي پىيان دهگوترى: بېرپاگەو، به هەر كامێکیان دهگوترى: بېرپە (فقرة)، كه ئیسكى زۆر پتەوو مهحكهمن.

كهواته: وهك خوا ﷻ: ﴿مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾، خوا عزوجل ئەندازهگیرى (تقدير) یهكجار وردو گرنگى بو جەستەي مەرۆڤ و كۆئەندام و ئەندامەكانی له نوتفەدا داناون، ئەوهش كورتهیهكى زۆر كورت بوو، له بارهی ئەو ئەندازهگیریانەو كه خوا ﷻ لهو (نطفة)یهدا كردوونی و، ئەو زانیاریانەي لهسەر كۆمۆسۆمەكانی ئیوجینهكانی هەر خانەیهك له جەستەي مەرۆڤدا، هەن، خواي كاربەجى و توانا، ههموو ئەو زانیاریانەي تۆمار كردوون، كه دوايى به شیوهیهكى كردهیى له دنیای واقع دا بهرجهسته دەبن.

كورتە باسیك دەربارەى

چۆنیەتیی ئاسانبوونی لە دایك بوونی كۆرپەلە^(۱)

بەرێزان!

یەكەمین شت كە دەبێ لە بارەى لە دایك بوونی مرۆڤەوه، بیزانین، ئەوهیه كە منداڵدانى ئافرەت (رحم المرأة) هیندەى كۆلە مستیك، یاخود گچكەتریشە، بەلام دواى ئەوهى تۆویلكە (نطفة)، لەویدا گەشە دەكات و دەبێتە زارجوو (مضغة)، دواى دەبێتە ئیسك و، دواى ئیسكەكە بە گوشت دادەپۆشرى، دواى بە شیوەیهكى دیکە خوا دروستى دەكات، وای لى دى قەبارەى بە ئەندازەى (۷۵۰) سم^۲ دەكشى، واتە: سەرەتا ئەوهنده بچووكة، دواى ئەوهنده گەوره دەبى، تاكو جیى ئەو كۆرپەلەیهى تیدا بپێتەوه، یانى: خوا ﷻ ئەو منداڵانەى وا خولقاندوه، بتوانى بكشى، ئنجا ئەك تەنیا جارێك، ئافرەتى وا هەیه پازده (۱۵) منداڵى بوون و هى وا هەیه هەژده (۱۸) منداڵى بووه، كە هەموو جارێ ئەو منداڵانە دەكشى تاكو جیى كۆرپەلەكە بپێتەوه، بەلكو ئافرەتى وا هەیه دوو منداڵى پێكهوه دەبن و، هەیه چواری دەبن، دواى ئەوهى منداڵەكان دەبن، دیتەوه یەك و، جارێكى دیکە دەكشیتەوهو، دواى دیتەوه یەك، واتە: حالەتێكى وەك هى لاستیکى هەیه.

ئایا منداڵ چۆن لە دایك دەبى؟

۱- لە مێشكەوه فەرمانێك دى، لە پێى ھۆرمۆنیکەوه بۆ ئیسقانى ھەوزى ئافرەت، كە ئەو ئیسقانانە لێكبكشێن، بۆ ئەوهى ئەو كۆرپەلە بواری ھەبى بپێتە دەر.

-----
(۱) ئەم باسە بە تۆزى دەستکارییەوه لە تەفسیری (النابلسی) بەرگی (۱۰) لاپەرە (۲۴۴) - (۲۴۵)، وەرەدەگرم.

۲- دوايى فەرمانىكى دىكەى ھۆرمۆنى دى، بۇ ئەو كۆرپەلەيە كە سەرەوبىن بىي و ھەلگەپىتەو، چونكە كۆرپەلە لە سكى دايكى و لە نىو مىندالدىنى دايكى دا، مەوۆف چۆن دادەنىشى، بەو شىۋەيە دانىشتەو سەرى لە سەرىيەو ئەندامەكانى دىكەى لە خوارىن و، خۆشى كۆكرەتەو ۋە پىكەپىناو، بۇ ئەو ۋى جىي بىيەتەو، بەلام لە كاتى لە دايك بوونىدا، يەكسەر ئەو كۆرپەلە تەقلەيەك لىدەدا، فەرمانىك لە مىشكەو دى، كە: كاتى ئەو ھاتە تىرە بەجى بېيلى و، بىچىيە دەرى، بۇيە دەبى خۆتى بۇ ئامادە بكەى، خۇ ئامادە كەرنەكەش ئەو ۋەيە يەكسەر تەقلەيەك لىدەداو سەرەوبىن دەبى، سەرى دەكەوئىتە لاي خوارى و، دەست و پىي دەكەوئىتە لاي سەرى.

۳- فەرمانى ھۆرمۆنى سىيەم ئەو ۋەيە فەرمانىك بۇ مىندالدىن دى، كە گرژبىي و بىتەو يەك، بەلام بە شىۋەيەكى بەرنامە بۇ دانراو، بە شىۋەيەكى كاتىي و پەلە پەلە، بۇ ئەو ۋى وردە وردە ئەو مىندالە پالپىۋەنى، بۇ دەرى، كارى گەشەو دروستبىوونى بەسەر چوۋەو، كاتى ئەو ھاتە ئەو ۋى بەجى بېيلى، ئىدى ئەو مىندالەنە وردە وردە دىتە ھالەتى گرژبوون (قېز) ۋە ھاتەنەيەك، بۇ ئەو ۋى وردە وردە ئەو كۆرپەلەيە فېداتە دەرى.

۴- كاتىك كۆرپەلە لە سكى دايكى دىتە دەرى، ئىجا بە پىچەوانەى ھالەتى يەكەمەو، كە پەلە پەلەو وردە وردە مىندالدىن دەھاتەيەو يەك، تاكو ئەو مىندالە پالپىۋە بىي، دواى ئەو ۋى كۆرپەلەكە دىتە دەر، مىندالدىن زۆر بە خىرايى و بەھىز دىتەو يەك، كە ئەگەر كاتىك كۆرپەلەكە لە نىۋى دابو، ئاوا ھاتبايەو يەك، دەيكوشىت، بەلام دواى ئەو ۋى ئەو مىندالە دەرداۋى، ئىجا بەو جۆرە دىتەو يەك، بۇ ئەو ۋى ھەموو ئەو دەمارانەى پىچراون، لە ئەنجامى ئەو ۋەدا كە ئەو مىندالە لە سكى دايكى ھاتۆتە دەرى و، خويىيان لى بەرېوۋ، ئەو مىندالەنە دىتەو يەك، تاكو ئەو دەمارانە ھەموويان بىگىرپىن و، ئەو ئافرەتە چى دىكە خويىزپىزىي (نەزىف) ۋى نەبى، ئىجا ئەگەر ھەروەك ھالەتى فېداتە دەرى كۆرپەلە، بە نەرمى ھاتبايەو يەك، ئەو ئافرەتە لەسەر ھالەتى خويى لىھانن بەردەوام دەبوو و، خويىن لە جەستەيدا نەدەما.

۵- خوای کارزان ﷺ وایکردوه که ئەو کۆرپەلەیهی پیشی سەری دێتەدەر، سەری لە شانەکانی گچکەتر بێ، ئەک سەریشی هێندە شەکانی بێ، ئەگەر وابووايه نەدەهاتە دەر، ئنجا خوا ﷻ وایکردوه که ئەو مندالە هەلبگەرپێتەوهو سەری بێتە لای خواری، که پیشتر سەری لە سەری بووه، ئەگەرنا ئەگەر لاقی هاتبايه یان دەستی هاتبايه، بێگومان ئەو مندالە، ئەو کاتە لەویدا عاسی دەبوو و، بە هیچ کەس چارەسەر نەدەکرا.

دوو هەلۆهستە ی گەرگ:

هەلۆهستە ی یەکەم: لە بەردەم چەمکی گشتی ئەم ئایەتە موبارەکەدا، که دەفەرمووی: ﴿ثُمَّ السَّيْلُ يَسْرُهُ﴾، دوایی (خوا) پێی بۆ ئاسان کردوه، که زۆر لە زانایان گوتووینە: واتە: پێی لە دایک بوونی بۆ ئاسان کردوه، که باسماں کرد، پێی لە دایک بوونەکه، چۆن ئاسان کراوهو لە سەدا سەد (۱۰۰٪) وایه.

بەلام وێرایی ئەو مانایە هەندیککی دیکە لە زانایان گوتووینە: پێی دینداریی و گرتنەبەری پێی راستی، بۆ ئاسانکردوه، که ئەوەشیان هەروایه و ئەمەیان مەبەست پێی پێی مەعنەوییه.

منیش دەلێم: یەکەم: چەمکی ئایەتەکه لە پووی پووالەتیی و جەستەییەوه، لەوهی باسکراوه فراوانتره، چونکه:

۱- پێی لە دایک بوونی بۆ ئاسان کردوه.

۲- دوایی مەمک مژینی دایکی بۆ سانا کردوه.

۳- پێی خواردن و خواردنەوهی بۆ ئاسان کردوه، که ددانەکانی دەپوین، که هەرچی دەیهوێ بیخوات.

۴- پێی قسەکردنی بۆ ئاسانکردوه.

۵- پێی پویشتنی بۆ ئاسان کردوه.

۶- دواپی ورده ورده پئی گه شه کردنی بۆ ئاسان کردوه، ههتا ده بیته مروۆتیکی تیرو تهواو، هه موو ئهو پئیانهی بۆ ئاسان کردون له پرووی جهسته ییه وه.

دووهم: له پرووی مهعنه و ییشه وه خوا پئی بۆ مروۆف ئاسان کردوه:

۱- ناخ و فیترهت و زگماکی خوا ده ناسی.

۲- له پئی عه قله وه خوا ده ناسی و به لگه نه ویسته عه قلییه کان (البدهیات العقلیه) له میشکی دا ههن.

۳- له پئی وه حییه وه ش خوا بهرچاو پروونی ده کات و شاره زای ده کات، کهواته: ﴿ثُمَّ السَّيْلِ يَسْرُهُ﴾ چه مک و واتایه که ی زۆر فراوانه و شتیک و دوو شت نیه.

هه لوهسته ی دووهم: ئه وه یه که (ابن عاشور) له تهفسیره که ی خو ی (التحریر والتنویس)^(۱) دا ده لی:

(وَفِي الْآيَةِ دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ وُجُوبَ دَفْنِ أَمْوَاتِ النَّاسِ بِالْإِقْبَارِ دُونَ الْحَرَقِ بِالنَّارِ، كَمَا يَفْعَلُ مَجُوسُ الْهِنْدِ، وَدُونَ الْإِلْقَاءِ لِسَبَاعِ الطَّيْرِ فِي سَاحَاتٍ فِي الْجِبَالِ مَحْوَطَةٍ بِجُدْرَانٍ دُونَ سَقْفٍ، كَمَا كَانَ يَفْعَلُهُ مَجُوسُ الْفَرَسِ، وَكَمَا كَانَ يَفْعَلُهُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْتَى الْحُرُوبِ وَالْغَارَاتِ فِي الْفَيَافِي، إِذْ لَا يُوَارُونَهُمْ بِالْتُّرَابِ).

واته: له م ئایه ته دا به لگه هه یه له سه ر ئه وه ی پئیویسته مردوو هکانی خه لک بنیژرین و بخرینه ژیر خاک، نه ک بسووتیژین، وه ک مه جووسییه هیندییه کان ده یانکرد، (تیه ستاش ئه وه هه ر هه یه، له هه ندیک شویتی هیندو، له هه ندیک ولاتانی ئه ورووپاش دا)، هه روه ها نه ک فری بدرین بۆ درنده ی بالندان (خه رته ل و دالاش و لاک خو ره کان) له مه یدانه کانی چایه کاندا، که به دیوار ده و ره دراو، بی ئه وه ی سه قفی هه بی، هه روه ک مه جووسه کانی فارس وایانکردوه، خه لکی سه رده می نه فامیه ش وایانده کرد، ئه وانه ی له جه نگ و پرو به پروو بوونه وه کاندا

دەکوژان، لە دەشت و چۆڵ بەجیان دەهێشتن، (بۆ ئەوەی بآلندە لاشخۆرو
دړندەکان وەك كه‌متیارو شیر و گورگ و پلینگ، گوشتەکه‌یان بخۆن)، ژیر گلیان
نەدەخستن.

هەر که‌شیش به‌ وێژدانەوه‌ تەماشای بکات دەزانی، هەموو پێزو حورمەتییکی
مروّف، به‌ زیندوویی یان به‌ مردوویی له‌ شەریعەتی خوای پەروەردگادا هەیه،
چ شەریعەتی کوّتایی که‌ به‌ پێغه‌مبەری کوّتایی موحەممەد ﷺ دا پەوانە‌کراوه‌، چ
هەموو بە‌نامه‌و شەریعەتە‌کانی دیکە که‌ به‌ پێغه‌مبەراندا نێردراون، له‌ هەموو
شەریعەتە‌کانی ئاسماندا، مردوو شۆردن و پێزگرتن له‌ لاشەی مردوو و ژیر
خاککردنی هەیه‌و، ئەوانە‌ی لایانداوه‌ له‌ شەریعەت و بە‌نامه‌کانی خوا ﷻ، ئنجا
ئە‌گەر مه‌جووسی فارسن، هیندیین، بووزایی‌ن، ئە‌وروو‌پایی‌ن، پۆژه‌لاتیی یان
پۆژئاوایی‌ن، ئە‌وانە‌ن که‌ به‌و شی‌وه‌یه‌ مامە‌ڵە‌ ناکە‌ن، له‌‌گە‌ڵ جه‌سته‌ی مروّفدا،
که‌ شایسته‌ی مروّفه‌.

مەسەلە ی سێهەم:

فەرمانکردنی خوا بە مروۆف کە سەرنجی خواردنەکە ی بدات، چۆن و لە چی ئامادە بوو؟ خوا ئاوی لەسەریو بە خورزەم هەلپشتو، دوایی زەوی قلیشاندو، ئنجا دانەوێڵەو، تری و سەوزەو، تەپەکارو، زەیتوون و، خورماو، باخی چرو پرو، میو، لە وەرگای پرواندوون، تاكو هەمووی بێتە مایە ی بەهرە ی مروۆفەکان و ئازەلەکانیان:

خوا دەفەرمو: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ (٢٤) أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا (٢٥) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (٢٦) فَأَبْثْنَا فِيهَا حَبًّا (٢٧) وَعَبَا وَقَضَا (٢٨) وَزَيَّنَّا وَغَلَّا (٢٩) وَحَدَّيْنَا غُلًّا (٣٠) وَفَكَّهُنَّ (٣١) وَأَبَا (٣٢) مَلَعَا لَكُمُ وَلَا تَعْمِكُمْ ﴿٣٣﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە نو برگەدا:

١- ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾، ئنجا با مروۆف پروانیته خواردنەکە ی پیتی (ف)، لێرەدا دەگونجی بلیین: (ف) ی (فصیحة) یه، یانی: لە حالیکدا مروۆف، بەو شیوێهە خوا خولقاندوویەتی، لە (نطفة) یه ک و، دوایی هەموو شتیکی تیدا ئەندازەگیری کردو، لەو (نطفة) یه دا، کە شتیکی زۆر بچوو ک و نابوو تە، مادام خوا ﷻ بەو هەموو قووناغانەدا مروۆفی تێپەراندو، هەموو ئەو پێداویستیانی هە بو ڕەخساندوون، ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾، ئنجا با مروۆف دوا ی خو، سەرنجی خواردنەکە شی بدات، تاكو چاکەو نیعمەتی خوا، وێرای ئەوێ لە دروستکرانی خویدا دەبینی، لە خواردن و خوراکە کە شیداو، لە دا بینکردنی پێداویستییه کانی شیدا، ئەو چاکەو نیعمەتانە ی خوا بینن.

لێرەدا زانیان بوونە دوو بەش کە ئایا مەبەست لە بابروانی: ﴿فَلْيَنْظُرِ﴾، چییه؟ ئایا پروانیی چاوه (دیتن)؟ ب- یاخود پروانیی دڵ و عەقلە (زانیین)؟:

۱- (القرطبي)، دەلى: (كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ طَعَامَهُ؟ وَهَذَا النَّظَرُ نَظَرُ الْقَلْبِ بِالْفِكَرِ)، با تەماشای بکات، خوا ﷻ چۆن خواردنه کهى بۆ دروست کردوه؟ لێره دا مه بهست تەماشاکردنى دلّه به بیرکردنه وه.

۲- به لām (ابن عاشور)، دەلى: (تَعْدِيَةُ فِعْلِ النَّظَرِ هُنَا بِحَرْفِ إِلَى، تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ مِنْ نَظَرِ الْعَيْنِ)، که لێره دا ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى﴾ وشەى: (نظر) تێپەرى کردوه بۆ بهرکار، به پیتی (إلى)، ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ که دەشگونجا خوا بفه رموى: (فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ طَعَامَهُ) با ئینسان سەرنجى خواردنه کهى بدات، به لām که دەفه رموى: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ با ئینسان بۆ خواردنه کهى پروانى، ئەمه به لگه یه له سەر ئەوهى لێره دا مه بهست له تەماشای کردن، تەماشاکردنى چاوه، (نَظَرَ إِلَيْهِ)، واته: به چاو تەماشای کرد، به لām (نَظَرَهُ)، واته: (عَقَلَهُ)، واته: زانیی و دەرکی کرد به عه قَل و دَل، پێشم وایه قسه کهى (ابن عاشور) راسته.

به لى لێره دا مه بهست تەماشاکردنى چاوه، به لām بێگومان چاو که ده بینى و، گوێ که ده بیستی، ئەگەر عه قَل و دَل هوشیار و بیدار نه بن، مروّف له بیستنى گوێ و دیتنى چاو، سوود نابینى، ئنجا دوایی خوا ﷻ باس ده کات، ئەو خواردنه ی له بهر ده ستی مروّفه، چۆن دروست بووه؟ وهك (شیخ سه عدی شیرازی) که یه کیک بووه له زانایانى پایه به رزی ئیسلام له ئیران، دەلى:

خورشید ماه و زمین همه درکارند که تو نانی بخورید!

خۆرو مانگ و زهوى هه موویان له کاردان، تاكو تۆ نانێك بخۆی (ئەى مروّف!).

قسه که شى زۆر راسته: ئەو نانه ی له بهر ده ستى تۆ دایه، نانێكى جو، نانێكى گهنم، کولێره یهك بیرى لى بکه وه چۆن که وتۆته بهرده ستى تۆ! پێشى تیشكى خۆر له ئاوى زه ریا یه کانى داوه وه لى پهی دا کردوون، ئنجا هه لمه که با هیناویه تی و بردوویه تی بۆ شوینه سارده کان، له ویش ئەو پارچه بچووکانه ی هه لمه کان له یهك نیزیک بوونه وه، ئنجا بوونه هه ور، هه وره که متوربه بووه،

ئىنجا ئاۋ بە شىۋەى باران و بەفر و تەزرە دابارىۋەو ھاتۆتە ئىۋ زەۋى و لەۋىدا خەزن بوۋەو، بە شىۋەى كانىى و سەرچاۋەو بىر ھاتۆتە دەرى، جۆگەو پروبارى لى ھەلبەستراۋن، ئىنجا دانەۋىلەى سەوز كىردەو دارو درەختى سەوز كىردەو، ئىنجا ئەو دارو درەخت و دانەۋىلەى دەۋى پى دەگات و گەشە دەكات، دۋاىى مەرۋف وردە وردە پەنئوى دىنى و دەۋىدورپتەۋەو دەبىتە ئاردو... سەرەنجام دەبىتە ئەو نانەى دەكەۋىتە بەردەستى تۆ، كە بە كىردەۋە ھەم خۆرو مانگ، ھەم زەۋى و با، ئەوانە ھەموۋىان لە كاردان تاكو ئاڭىك دىتە بەر دەستى تۆ.

(۲) - ﴿أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا﴾، ئىمە ئاۋمان بە ھەلپشتن ھەلپشتە، (أَنَا) ش خويندراۋەتەۋەو (إِنَّا) ش خويندراۋەتەۋە، ئەگەر (أَنَا) بى، واتە: با تەماشى بىكات، ئىمە چۆن ئاۋمان لەسەرىۋە ھەلپشتە، ئەگەر (إِنَّا) ش بى، رستەىەكى دەست پىكىردنە، (جَمَلَةٌ إِبْتِدَائِيَّةٌ)، رستەىەكە لە سەرەتاۋە دەست پىدەكات، خوا دەفەرمۋى: ئىمە ئاۋمان لەسەرىۋە ھەلپژاندۋە بە ھەلپشتن، (الصَّبُّ: إِرَاقَةٌ مِنْ أَعْلَى)، لەسەرىۋە ئاۋىك ھەلپژى، پى دەگوتى: (صَب).

(۳) - ﴿ثُمَّ شَفَقْنَا الْأَرْضَ شَفَاقًا﴾، دۋاىى زەۋىمان بە قلىشاندن، قلىشاندۋە، (الشَّقُّ: الصَّدْعُ والفتق)، (شق) برىتتە لە قلىشاندن و درز پىدان.

ئەمەش چەند واتاىەكى ھەن:

۱- مەبەست ئەۋەىە واماۋ كىردە ئەو ئاۋە بەو زەۋىيەدا بچىتە خوار.

۲- ئەو زەۋىيەمان وا خولقاندۋە بگونجى لە رى كىلانەۋە، بىردىرى و گۆل و دىراۋ خەت و كوۋزى لى دروست بىرىن.

۳- بەھۋى تىشى خۆرەۋە ئەو زەۋىيە دەقلىشى و، تىخ تىخ و درز درز دەبى و ئاۋەكە لى دەچىتە خوار.

(۴) - ﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾، ئىنجا دانەۋىلەمان لە زەۋىدا پرواندۋە، وشەى: ﴿حَبًّا﴾، ناۋى كۆى (حَبَّةٌ) يە، يانى: يەك دەنك، يەك دەنكە گەنم يان جۆ، يان نىسك، يان نۆك، يان ماش،

ماشى رەش و ماشى سېيى، يان زورەت، يان ھەرزىن، يان بىرنىج ... ھەمووى دەگرىتەو، ھەندىك كەس لەوانەيە، وابزانى دانەوئە وەك چۆن لە لاي ئىمە، تەنيا گەنم و جۆ نىسك و نۆك و بىرنىج و ماش، ھەيە، رەنگە وابزانى ھەر ئەوئەندە جۆرە دانەوئە ھەن، يان بەس ئەو جۆرانەي لە لاي ئىمە ھەن، بوونيان ھەيە، بەلام بۆ زانيارىتان بەس لە گەنم چل و پىنج ھەزار (۴۵۰۰۰) جۆر ھەيە، لە ھەموو دىيادا، ھەلبەتە لە لاي خۆمان گەنم چەند جۆرىكى ھەيە، بەلام لە نىو كۆي دانىشتووانى زەوى دا، چل و پىنج ھەزار جۆرە گەنم ھەيە، ھەرۋەھا جۆش بەھەمان شىۋە زۆرى ھەن و، ئەگەر (۴۵) ھەزار جۆرىشى نەبن، چەند ھەزارىكى ھەيە، ھەرۋەھا جۆرەكانى بىرنىج و، جۆرەكانى ماش و، جۆرەكانى ھەرزىن و، جۆرەكانى نىسك و، جۆرەكانى نۆك و فاسۇليا، ئەمانە ھەموويان وشەي (حب)، دانەوئە دەيانگرىتەو.

خو دەفەرموى: ئىمە دانەوئەمان تىدا رواندە، ئىنجا مەروۇف دەبى سەرنىج بدات: ھەرچى جۆرەكانى دانەوئەن، ھەموويان پىكەو پىدەگەن، ئەو شىتىكى زۆر جىي سەرنىجە، گەنە ھەموو پىكەو پى دەگات، جۆيە پىكەو پى دەگات، ھەرۋەھا نىسك و نۆك و ماش و بىرنىج و ... ھتە، چونكە ئەگەر ھەندىكى ئىستا پى بگات و، ھەندىكى بىست پۆزى دىكە پى بگات و، ھەندىكى دىكە مانگىكى دىكە، چۆن چۆنى درووبانايەو ۋە رەنپەو ھىزىبايە؟ بەلام سەوزەو تەرەكارو مەوكان بە پىچەوانەو: ئەمەرو چىنك پى دەگات، ئىنجا تروزيە، خەيارە، شووتىيە، كالكە، تەماتەو باينجانە، بامىيە، ماشە، فاسۇليايە، چىنك پى دەگات و، ئەو چىنە دەبىتەو ۋە چىنكى دىكە پى دەگات، ئەو چىنەش دەبىتەو ۋە چىنكى دىكە پى دەگات.

ھەرۋەھا مەوكان: خۇخ و قەيسىي و ھەرمى و توو و تىرى و گىلاس و موزو پرتەقال و سىۋو... ھتە، ھەمووى چىن چىن پى دەگات، نەك ھەمووى پىكەو پىبگات، دانەوئە ئەگەر ھەمووى پىكەو پى نەگەيىايە، رەنپەو نەدەھات و ھەلەدەگىرايەو، بەلام ھى مەو تەرەكارو سەوزەو، ئەگەر ھەمووى پىكەو

پى بگەيبايە، خەسار دەبوو، خاوەنەكەى چى لى بکات، ئەو ھەموو، بەلام ئەمپۆ چینیك پیدەگات و، دواى سى چوار پۆژ ھەفتەيەكى دیکە، چینیكى دیکە، دواى چەند پۆژیكى دیکە، چینیكى دیکە، دواى چینیكى دیکە، ئەو ھەش بیگومان حیکمەت و نىعمەتیكى گەورەى خواى پەرورەدگارە.

ھەندىك لە زانایان دەلین: لێرەدا كە خوا ﷻ فەرمان بە مروۆف دەكات، سەرنجى خواردنەكەى بدات و، لە ئایەتەكانى پێش دا سەرنجى مروۆفى پاكیشاوہ بو دروستبوونی خوێ، مەبەست پێى بەلگە ھێنانەوھىە لەسەر ئەو كە زیندوو كەردنەو، لە لای خواى پەرورەدگار شتیكى سێناو ئاسانە، ئەو خوايەى ئاوا دروستى كەردوون و ئاوا خواردن و خۆراكتان بو دەپەخسێنێ، دەشتوانى دواى مردن زیندووشتان بكاتەو.

بەلام من پیم وایە وێپرای ئەو و لە پێش ئەو دا، ئەو ھى لەگەڵ رەوت و سیاى ئایەتەكاندا گونجاوترە، ئەو ھى كە مەبەست ئەو ھى: ئەو خوايەى ﷻ ئەو مشوورەى لى خواردوون، ھەم لە دروستكردنى خۆتاندا، ھەم لە رەخساندنى خواردن و خواردنەوتاندا، ھەر ئەو خوايەش، مشوورى لىخواردوون و، پەيام و بەرنامەى بو ناردوون، خوا وەك چۆن خەمى لە جەستەتان خواردو، خەمى لە رۆوھىشتان و ناخىشتان خواردو، چونكە مروۆف بە رۆوھ و ناخەو مروۆفە، پێش جەستەى.

واتە: خوايەك ئەو ھەموو نىعمەتەى لە رۆوى جەستەى و ماددىيەو پێداون، ھەم لە دروستكرانى خۆتاندا، ھەم لە رەخساندنى خواردن و خواردنەو پێداويستیيەكانتاندا، بو خۆتان و ئاژەلەكانتان، ھەر ئەو خوا پەرورەدگارو مېھرەبانە، مشووریشى لىخواردوون و لە رۆوى مەعنەوييەو، پەيام و بەرنامەى بو ناردوون و، ئەو پەيام و بەرنامەيەى لە ئایەتەكانى پێش دا خواى كار بەجى باسى كەردو فەرمووى: ﴿كَلَّا إِنَّهَا لَنَذْكُرُ﴾ (۱۱) ﴿فَنَشَاءُ نَذْكُرُ﴾ (۱۲) ﴿فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ﴾ (۱۳)

مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كَرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾، بۆیه ئەو پەيامەى خوا بەو شیوەیە باسی کرد، کە لە پێی فریشتەکانەو دەنییەری لێی وەر بگرن و قەدری بگرن و، وەك چۆن ئەو نىعمەتانەتان پێی خۆشن و وەریان دەگرن و لێیان بەهرەمەند دەبن، ئەو نىعمەتە مەعنەوێیەش لە خواى پەرەردگار وەر بگرن، بۆ ئەوێ لەسەر بوونەكەتان قەرزدار نەبنەو.

٥- ﴿وَعِنَّا وَقُضِيَ﴾، هەر وەها خوا تری و تەرەكاریشی بۆ پەخساندوون.

تری (عنب) کە بە (أعناب) كۆ دەكرێتەو، مەبەست لە تری (عنب) دار میوەكەى کە (گرم) ی پێ دەلێن و بە (كروم) كۆ دەكرێتەو، بەلام لە تەفسیرەكاندا نەمبینووە حىكمەتى ئەو بەس بكرى: بۆچی خوا ﷻ وەك چۆن باسى دارخورماو دارزەیتوون دەكات، بۆچی باسى درەختى میویشى نەكردو؟ پێم وایە هۆكارەكەى ئەوێە دارمیو، میوەكەى کە تریەكەى، زیاتر بەرچاو و دیمەنێكى جوانى هەیه، هیشووی گەورە گەورەو جوانن، ئەگەر تری سپی، ئەگەر ڕەش، ئەگەر تری بێ دەنكە، ئەو هەموو جوړە تریانەى هەن، تریەكە زیاتر سەرنجپراکێشەو دیمەنێكى جوانى هەیه، ئەك درەختى میوەكە كە لاسكێكى باریكى هەیهو، هیچ جوانی و پەونەقێكى تێدانیه، وەك وایەرى كارەبا بۆ دەبێتەو!

(قَضَبُ): (القَضْبُ: هو كل ما أَكِلَ من النبات رطباً كالقثاء والخيار ونحوهما، سمي قَضَباً لأنه يُقَضَّبُ أي يُقَطَّعُ مرة بعد أخرى)^(١)، واتە: (قَضَبُ): بریتیه لەو ڕووەكەى بە تەری دەخوری، وەك: تروزی و خیار (هاروی) و شیوەى ئەوان (كآلهك و شووتی و تەماتەو هەموو تەرەكارەكانى دیکە، کە بە قەپال دەخوین)، بۆیهش پێی گوتراو: (قَضَبُ)، چونکە بە زار بە قەپال تە دەبدری و دەخوری.

(١) محاسن التأویل، جمال الدین القاسمی، المجلد: ١٠، الجزء: ٣٠، ص ٦١.

هەندیکى دیکەش وشەى: (قضب)یان بە لەوەر لێکداوہتەوہ، وەك: وێنجەو سیوہرەو وێنەکانیان کە ئازەل دەیانخوات.

بەلام (قضب) لەو ڕووەك و تەرەکارانەى بە قەپال و زار دەخورین، نیزیکتەر چونکە لەگەڵ تری دا هاتوہو، تریش مەرۆف دەیخوات، دواییش باسى لە وەرگای ئازەل دەکات، ئالفیک کە ئازەل دەیخوات.

٦- ﴿وَزَيُّونَا وَخَلَا﴾، (هەرودەها خوا) زەیتوون و دارخورماش (ی بۆ ڕواندوون لە زەویدا).

٧- ﴿وَحَدَّايْنِ عُلْبَا﴾، دیسان باخە چروپرەکان، ﴿وَحَدَّايْنِ﴾، کۆى (حديقة) یەو بە باخیک دەگوترى جوړەکانى میوہى تێداین، بەلام دەورى بە دیوار تەنرابى، ﴿عُلْبَا﴾، کۆى (غلباء)، (أي ضخمة عظيمة)، قەبەو مەزن، یانى: باخە چرو پرەکان کە درەختى قەبەو زلیان تێدان.

٨- ﴿وَفَنَكَمَهُ وَأَبَا﴾، هەرودەها جوړەکانى میوہو لەوہر، واتە: لەوہرێك کە ئازەلەکان دەیخۆن.

٩- ﴿مَنْعَا لَكُمْ وَلَا تَعْمِكُمْ﴾، (ئەمەش ھەمووى) بەھرەگەیانندنە بە خۆتان و ئازەلەكانتان، وشەى: ﴿مَنْعَا﴾، لە ڕووى رێزمانییەوہ دوو حالەتى ھەن:

١- حالەتى یەكەم: یان بەرکاری پێناو (مفعول لە)ە، بۆ (أَنْبَتْنَا)، یانى: (أَنْبَتْنَا فِيهَا هَذِهِ الْأَشْيَاءَ مَنْعَا لَكُمْ وَلَا تَعْمِكُمْ)، ئەو شانەمان لە زەویدا ڕواندوون، بۆ بەھرە وەرگرتن و سوودمەند بوونی خۆتان و ئازەلەكانتان.

٢- حالەتى دووہم: ﴿مَنْعَا﴾، مصدر حذف فعله وَجُرْدَ وَمِنَ الزوائد)، چاوگەو کردارەکەى قرتیتراوہو زیادەکانى لابراون، کەواتە: ئاواى لێدیتەوہ: (مَتَّعْكُمْ بِذَلِكَ مَتَاعًا)، خوا بەھرەمەندى کردوون بە بەھرەمەند کردن.

دوو قسەى گێرراوہ لە ئەبوو بەکرو عومەرەوہ خوا لێیان پازى بى و بەرپرەچدانەوہى ھەندیک قسەى شیعە:

دوو قسە پال دراو بو لای ئەبو بەکر و عومەر و بەرپەچدانەوێ قسە بەدگومانای شیعەکان لێرەدا بەر لەوێ ئەم مەسەلە یە سێیەمە بە جی بهیلتین و بچینە سەر مەسەلە ی چوارەم و کۆتایی، بە باشی دەزانم دوو قسە، کە لە زۆربە ی تەفسیرەکاندا هاتوون، ئێمەش بیانھێنین و هەندێک قسەیان لەسەر بکەین:

دەقی یەکەم: (رَوِيَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصَّدِيقَ سُئِلَ عَنِ الْأَبِّ: مَا هُوَ؟ فَقَالَ: «أَيُّ سَمَاءٍ تُظِلُّنِي، وَأَيُّ أَرْضٍ تُقِلُّنِي إِذَا قُلْتُ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَا لَا عِلْمَ لِي بِهِ»)، (فتح القدير: ج ۵، ص ۴۶۹، روح المعاني: ج ۱۵، ص ۳۱۸).

واتە: گێردراوە تەوێ کە پرسیار کرا لە ئەبو بەکر صیددیق (خوا لێی پازی بێ)، لە بارە ی (أب) هەوێ چیه؟ ئەویش گوتی: چ ئاسمانێک سێبەرم لێ دەکات و، چ زەوییه ک هەلەم دەگری، ئەگەر لە کتیی خوادا شتێک بلیم کە زانیارییم لە بارە یه وێ نه!! واتە: نازانم و بەبێ زانیاریش قسە ناکەم لە بارە ی هیه چ ئایەتیکه وە لە کتیی خوادا.

دەقی دووهم: (رَوِيَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَرَأَ يَوْمًا عَلَى الْمُنْبَرِ: فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا إِلَى وَأَبًّا، فَقَالَ: كُلُّ هَذَا قَدْ عَرَفْنَاهُ، فَمَا الْأَبُّ؟ ثُمَّ رَفَعَ عَصَا كَانَتْ فِي يَدِهِ، وَقَالَ: هَذَا لَعَمْرُ اللَّهِ هُوَ التَّكْلُفُ، فَمَا عَلَيْكَ يَا ابْنَ أُمِّ عُمَرَ أَنْ لَا تَدْرِي مَا الْأَبُّ، ابْتَغُوا مَا بَيْنَ لَكُمْ مِنْ هَذَا الْكِتَابِ، فَأَعْمَلُوا بِهِ، وَمَا لَمْ تَعْرِفُوهُ، فَكَلِّوهُ إِلَى رَبِّهِ) (أخرجه ابن سعد، وسعيد بن منصور: ۴۳، عبد بن حميد، وابن جرير: ۳۶۴۹۷، والحاكم: ۳۸۹۷).

واتە: گێردراوە تەوێ کە عومەری کورێ خەتتاب (خوا لێی پازی بێ)، لەسەر مینبەر (ئەو کاتە ی خەلیفە ی مسوڵمانان و حوکمرانیان بوو)، ئەو ئایە تانە ی خویندەوێ: ﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۖ (۲۷) وَعَبَاً وَقَضَبًا ۖ (۲۸) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۖ (۲۹) وَحَدَائِقَ غُلَبًا ۖ (۳۰) وَفَكْهَةً وَأَبًّا ۖ (۳۱)﴾، دوای گوتی: هەموو ئەو هەمان زانی، بەلام (أباً) چیه؟ دوای

گۆچانچىكى بە دەستەووە بوو فرېی داو گوتى: بە خوا ئەووە زۆر لە خوۆ كردنە، چیت لەسەرە ئەى كوپى دايكى عومەر ئەگەر نەزانی، (أَب) چیه؟ لەو كتيبهى خوادا ئەووەى بۆتان روونكراووەتەووە شوینی بكهون و كاری پييكهن و، ئەووەش كە نایزانن، بيگپرنهووە بۆ خواوھنەكەى (كە خواى زاناو شارەزايە).

ئەم دوو دەقە هاتوون و، لە تەفسیرەكان دا كە باون، بينيم زۆر بەیان هیناويانن.

لێرەدا دەمەوێ هەلۆیستەیهك بكهين، لە بەرانبەر تەفسیرەكانى شیعەكاندا، كە بە داخەووە چونكە بناغە لە لای ئەوان بەد گومانیه، بە تايهتێ بەرانبەر بە (ئەبوو بەكر و عومەر) خوا لێیان پازى بێ، دوو هاوھەل و كەسايەتیه هەرە نيزيك و خوۆشەويستەكەى پيغەمبەرى خوا ﷺ و دوو وەزیرەكەى و، بە گشتيش بەرانبەر بە هاوھەلان، لەبەر ئەووەى بناغە لەلای وان لە پشت پەردەى پەشەووە تەماشاش كردنە، با تەماشاش بكهين لەو بارەووە لە تەفسیرەكانیان دا چى دەلێن؟

دوو نموونان دێنمەووە:

أ- تەفسیری (الميزان)ى (محمد حسين الطباطبائي)^(۱)، لە بارەى رىوايه تەكەى كە لە ئەبوو بەكرەووە هاتووە (خوا لێ پازى بێ) دەلێ:

(أَنَّ أَبَا بَكْرٍ سُئِلَ عَنِ الْأَبِّ: مَا هُوَ؟ فَقَالَ: «أَيُّ سَمَاءٍ تُظِلُّنِي، وَأَيُّ أَرْضٍ تُقِلُّنِي إِذَا قُلْتُ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَا لَا عِلْمَ لِي بِهِ» فَبَلَغَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَقَالَهُ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ أَمَا عَلِمَ أَنَّ الْأَبَّ هُوَ الْكَلَامُ الْمَرْعَى)، (إرشاد المفيد).

واتە: گێڤردراووەتەووە كە پرسىار كراووە لە ئەبوو بەكرى صیدىدق (خوا لێ پازى بێ)، لە بارەى (أَب) هەووە چیه؟ ئەویش گوتى: چ ئاسمانێك سيبهرم لى دەكات و، چ زەوييهك هەلم دەگرى، ئەگەر لە كتيبى خوادا شتيك بلیم، زانیارییم لە

بارەیهوه نه‌بێ؟ (واته: نازانم و به‌بێ زانیاریش قسه ناکهم له باره‌ی هیچ ئایه‌تیکه‌وه له کتیی خوادا)، ئنجا ئه‌وه ده‌گاته‌وه به ئه‌میری پرۆاداران عه‌لی (خوا لێی رازی بێ)، ئه‌ویش ده‌لێ: سبحان الله ئه‌دی نه‌یده‌زانی که (أَب)، بریتیه له له‌وه‌رگا و ئه‌وه له‌وه‌ره‌ی ئاژه‌ل ده‌یخۆن!

له باره‌ی قسه‌که‌ی عومه‌ره‌وه‌ش (خوا لێی رازی بێ)، که گو‌توویه‌تی: ئه‌وه‌ی له کتیی خوا بۆتان پرۆونکراوه‌ته‌وه شوێنی بکه‌ون و، ئه‌وه‌ی دیکه‌ش بگێرنه‌وه بۆ لای خاوه‌نه‌که‌ی.

ده‌لێ: (أقول: هو مبني على منعهم عن البحث عن معارف الكتاب حتى تفسير ألفاظه)، واته: ده‌لێم: ئه‌وه قسه‌یه بنیاتنراوه له‌سه‌ر رێگرتیان له لێکۆڵینه‌وه له باره‌ی زانسته‌کانی کتیی خواوه، ته‌نانه‌ت پرۆونکردنه‌وه‌ی بێژه‌کانیشی!!

ب- ته‌فسیری (نمونه) که ته‌فسیرێکی فارسییه‌و (ناصری مکارمی شیرازی) سه‌ره‌پرشتیی ده‌کات، که ئیستاش له ژياندايه^(۱)، دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌وه دوو پرۆایه‌ته‌ دینێ، له ئه‌بوو به‌کرو عومه‌ره‌وه (خوا لێان رازی بێ)، ده‌لێ:

(این نشان می دهد که او مفهوم کلمه (أَب) را چیز پیچیده‌ای میدانست، درحالی که با مراجعه به متون لغت روشن میشود که مطلب پیچیده‌ای نیست)،

واته: ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نێ که ئه‌وه [واته: عومه‌ر (خوا لێی رازی بێ) و هه‌روه‌ها ئه‌بوو به‌کریش (خوا لێی رازی بێ)] شاره‌زای مانای وشه‌ی (أَب) نه‌بووه‌و، به شتیکی ئالۆزی زانیوه، له حالێکدا به گه‌رانه‌وه بۆ فه‌رهنه‌گه‌کانی زمان، پرۆون ده‌بێته‌وه که شتیکی هێنده‌ش زه‌حمه‌ت نیه، دوا‌یی ده‌لێ: {به‌لام هه‌ر چۆن بێ جێی ئه‌وه پرسیاره هه‌ر هه‌یه، که سێک که به‌ناوونیشانی پیشه‌وا‌ی مسو‌لمانان و خه‌لیفه‌و حوکمرانی مسو‌لمانان بیه‌وێ حوکمداریی بکات،

چۆن دەبێ وشەیهك كه له دهقی قورئان دا هاتوهو هیندهش ئالۆز نیه، مانای ئەو وشەیه نەزانێ؟ ئەمە بەلگەی ئەوەیە كه دەبێ له هەر پۆژگارو زەمانیکدا پیشه‌وایه‌کی خوایی له نێو خەلکدا هه‌بووبێ، كه له هه‌موو مه‌سه‌له شه‌رعییه‌کاندا ئاگاداربێ و، له هەر هه‌له‌و لادانیك پارێزراو بێ.

ئەوه هه‌ردوو قسه‌كه‌ی تەفسیره‌کانی (المیزان) و (مونه) له باره‌ی هه‌ردوو هه‌لۆیستی ئەبوو به‌کرو عومه‌ره‌وه (خوا لێیان رازی بێ).

منیش لێره‌دا ده‌لێم:

۱- جارێ قسه‌كه‌ی ئەبوو به‌کرو^(۱) (خوا لێی رازی بێ)، كه ده‌لێ: چ ئاسمانیک سیبه‌رم لێ ده‌كات و، چ زه‌وییه‌ك هه‌لم ده‌گرێ، له باره‌ی کتیی خاوه شتیک بلێم، كه نایزانم؟ له راستییدا له جیاتنی ئەوه‌ی به‌نوقصانی بۆ ئەبوو به‌کرو دابنێ، سیفه‌تیک به‌رزێ ئەبوو به‌کرو بووه (خوا لێی رازی بێ) بووه، كه ئاماده‌ نه‌بووه شتیک نه‌یزانێ و قسه‌ی لێ بکات.

۲- ئایا نه‌ك هه‌ر ئەبوو به‌کرو عومه‌ر (خوا لێیان رازی بێ)، هیچ كه‌سیك هه‌یه هه‌رچی له کتیی خاودا هه‌یه، هه‌ر هه‌مووی بزانی، مه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ؟ بیگوومان هیچ كه‌سیك نیه، نه‌ه‌لی (خوا لێی رازی بێ) و نه‌جگه‌ له‌ ویش و هیچ كه‌س، ئیدیعیای ئەوه‌ی نه‌کردوه‌ بلێ: هه‌رچی له کتیی خاودا هاتوه، هه‌موو مانایه‌کانی ده‌زانم، چونكه له راستییدا ته‌نیا خوا ﷻ به‌هه‌موو نه‌یینه‌کان و په‌نه‌انه‌کانی فه‌رمایشتی خوێ ئاگاداره.

۳- ئەبوو به‌کرو عومه‌ر (خوا لێیان رازی بێ)، پیشه‌نگی هاوه‌لان بوون كه خه‌لکیان له قورئان و سوننه‌تا شاره‌زاو ئاگادار کردوه، ئەوه‌ش كه عومه‌ر (خوا لێی رازی بێ)، گوته‌ویه‌تی: شتیک كه‌ نایزانم لێی گه‌ڕێن و، ئەوه‌ی ده‌یزانم کاری پێ بکه‌ن، ویستویه‌تی خه‌لك خه‌ریکی کارکردن به‌ قورئان بێ، نه‌ك له‌و شتانه‌ بکۆلێته‌وه‌ كه نایانزانی و کاتی خوێان به‌ فێرۆ بده‌ن، وه‌ك دوایی مسوڵمانان کردیان! به‌ دلتیایی ئەوه‌ی عومه‌ر گوته‌ویه‌تی (خوا لێی رازی بێ)، هه‌ق و راسته‌و، دیاره عومه‌ر (خوا لێی

(۱) ئەگه‌ر له‌ پرووی سه‌نه‌ده‌وه‌ چه‌سپاو و راست بێ.

پازی بێ)، زانیویەتی کە ئەو قورئانە تەنیا بۆ پڕۆژگاری ئەوان نەهاتو، بەڵکو بۆ هەموو پڕۆژگارەکان هاتو، بۆیە هەندێک نەینیی تێدان، مەرچ نیە ئەو کاتە دەرێکەون و دوایی دەرەدەکەون.

۴- ئایا ئەو بەد گومانی نیە لە پشت پەردەو تەماشای کردن نیە، ئەمە بکریته بەلگە، لەسەر ئەوێ ئەوان نەیانویستو خەلک لە قورئان تێگات؟!، بەراستی ئەو درۆیەکی شاخدارەو گومانێکی زۆر خراپە، بەداخەوێش ئەو نوختە بێهیزی شیعە، شیعە دوازدە ئیمامیی کە گومانیان خراپە بەرانبەر بە هاوێلان و لە پشت پەردە پەشەو تەماشای دەکەن، ئەگەرنا ئەو دوو هەلۆیستە ئەبوو بەکر و عومەر، لە جیاتی خالی بێهیزیان بن، خالی بەهیزیان، ئەبوو بەکر خوا لێ پازی بێ، کە دەلێ: قسە لە شتێک ناکەم کە نایانم، لە کتیی خوادا، عومەریش (خوا لێ پازی بێ)، کە دەلێ: ئەگەر مانای وشە (أب)یشمان نەزانی، چ زبانی هەیه؟ خەریکی ئەو بن کە دەیزانن و کاری پێ بکەن، لەوی دیکە بگەڕێن، لە راستیدا ئەو دوو هەلۆیستی زۆر زانایانەو سەر راستانەو حەکیمانەن و دەبووایە مەدح بکرین لەسەری، بەلام هەرکات ئێنسان لە پشت پەردە پەشەو تەماشای کەسیکی کرد، هەرچەندە دیمەنێکی جوانیشی هەبێ، هەر پەش و تلخ دیتە بەرچاوی.

بە نۆز کۆمەڵە بەسەنگەر بەلگە سەن

بە نۆز کۆمەڵە بەسەنگەر بەلگە سەن

AliBapir/عەلێ بابیر

archive.org/details/@alibapir

A Bapir

QR codes for AliBapir

بە نۆز کۆمەڵە بەسەنگەر بەلگە سەن

بە نۆز کۆمەڵە بەسەنگەر بەلگە سەن

AliBapir/عەلێ بابیر

archive.org/details/@alibapir

A Bapir

QR codes for AliBapir

مەسەلەى چوارەم و کۆتایی:

کاتیک ھارژنە بێرەزایەکەى قیامەت دى، مرووف لە براى و بابى و دایکى و ھاوسەرى و پۆلەکانى، پادەکات، چونکە ھەر کەسە بە خۆیەو سەرقالە، خەلکیش دابەش دەبن بۆ دوو کۆمەل: یەکەمیان: پوو پڕشنگدارانى دەم بە پیکەنین و شادمان، کە پڕوادارانن، دووهم: پوو تلخانى پەشداگەپراوى مەینەتبار، کە بێروایانى تاوانبارن:

خو دەفەر موى: ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ﴾ (۳۲) يَوْمَ يَقْرَأُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿۳۴﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿۳۵﴾ وَصَحْبِهِ وَبَنِيهِ ﴿۳۶﴾ لِكُلِّ أَمْرٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُعْنِيهِ ﴿۳۷﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿۳۸﴾ صَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿۳۹﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ غَافِرَةٌ ﴿۴۰﴾ تَرْهَقُهَا قِطْرَةٌ ﴿۴۱﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجْرَةُ ﴿۴۲﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە دە برگەدا:

(۱)- ﴿فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ﴾، ئنجا ھەر کاتیک ھارژنەکە (الصَّاعَةُ) ھات، (الصَّاعَةُ)، دەلى: (صيحة شديدة تصحُّ الأسماع أي تَصْمُهَا)، (صَاخَةٌ)، دەنگیکى گەورە، چریکەو ھارژنیکى گەورە، گویان کەر دەکات، دەگوترى: (صَحَّ يَصْحُ أَي: صَمَّ يَصْم)، واتە: کەر بوو، کەر دەبى، (صَاخَةٌ) یەکنە لە ناوھەکانى پوژى دواى، وایدەچى بە پى پەوتى ئایەتەکان مەبەست پى قوناغى دووھەمى پوژى دواى بى، واتە: قوناغى قیامەت، چونکە لە قوناغى قیامەتدا مرووف لە براى و دایکى و بابى و خیزانى و پۆلەکانى، پادەکات.

(۲)- ﴿يَوْمَ يَقْرَأُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ﴾، ئەو پوژەى مرووف لە چەنگ براىەکەى پادەکات، (الفرار): (الْهُرُوبُ مِنْ مُخِيفٍ)، (فرار) پکردن و ھەلاتنە لە شتیکە مەترسێ لى دەکرى.

(۳)- ﴿وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ﴾، ھەرۆھە لە دایکیشى و لە بابیشى (پادەکات).

(۴)- ﴿وَصَحْبِهِ وَبَنِيهِ﴾، دیسان لە ھاوژینەکەشى و لە کورەکانیشى (پۆلەکانیشى) پادەکات، لێرەدا خوا ﷻ ریزبەندییەکەى بەو شیوەیە ھێناون: ئەو پوژەى مرووف لە

برای و له دایکی و له بابی و له هاوسه ری و له پۆله کانی، پاده کات بۆ لێ پاكردن،
ئهوهی دوورتره پیشیخستوه و ئهوهی نیزیکتره، دواخستوه، بۆچی؟

چونکه مرووف ئه گهر کۆمه لێك خه لکی نیزیکی خۆی به دهوره وه بێ، پیشی
دهستبهرداری ئهوهیان ده بێ، که دوورتره، ئنجا دواپی ئهوی دی و، دواپی ئهوی
دی و، له دوا جادا دهستبهرداری ئهوهیان ده بێ که له هه موویان لێی نیزیکتره
له لای خۆشه و یستتره، لێره ش ده فهرموێ: ئه و پۆژه ی مرووف له برای پاده کات،
پیشی له برای پاده کات، دواپی له دایکی، ئنجا له بابی، ئنجا له هاوسه ری
و، کو تاجار له جگهر گو شه کانی و پۆله کانی، چونکه له هه موویان له لای
خۆشه و یستترن.

به لام له سوورته تی (المعارج) دا، ئایه ته کانی: (۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴) دا ریز به ندییه که یان
به پیچه وانه وه دانراوه، لێره له دووره وه بۆ نیزیک، به لام له وێ له نیزیکه وه
بۆ دوور، له وێ ده فهرموێ: ﴿يَوْمَ الْمُجِزْمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ بَيْنِهِ ۝۱۱﴾
وَصَحْبَتِهِ، وَأَخِيهِ ۝۱۲ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ۝۱۳ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ۝۱۴، واته:
له و پۆژه دا مرووفی تاوانبار خۆزگه ده خوازی له سزاو ئازاری ئه و پۆژه، پۆله کانی
بکاته به لاگیر، ئنجا هاوژینه که ی، هاوه له هاوسه ره که ی، ئنجا برایه که ی و ئه و
عه شیرته ی ئهویان گرتۆته خۆیان و، هه ر که سیك له زه ویدا هه یه له دۆست
و ئاشنا و له دوورو نیزیک، هه موو ئه وانه بکاته به لاگیر خۆی و ئه وه ده ربازی
بکات.

بۆ کردنه به لاگیر، مرووف له وێ کاته که ی هینده سه غله تیه، کێ نیزیکتره،
ئاماده یه بیکاته به لاگیر، به لام بۆ لێ پاكردن، مرووف پیشی له دوورتره که
پاده کات، ئنجا له نیزیکه که، تا کو کو تایی.

۵- ﴿لِكُلِّ أَمْرٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾، بۆ هه ر مرووفیک له وان له و پۆژه دا، حالیک
هه یه سه رقالی ده کات، (الطبري) له (قتادة) به ژماره: (۳۶۵۰۱)، ده لێ: (أَفْضَى إِلَى كُلِّ

إنسان ما يشغله عن الناس)، بۆ ھەر مروؤڤىك ھالىڭ ھىنراوۋەتە پىشى سەرقالى دەكات و،
بىئاڭاى دەكات و ناپەپرژىتە سەر خەلك؟

كە دەفەرموى: ﴿لِكُلِّ أَمْرٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾، يانى: ھەر مروؤڤىك لەوان
كارىكى ھەيە لەو پۆژەداو ھالىكى ھەيە، ئەو ھالى خۆى بەسە بۆ ئەوھى
گرنىگى پى بدات و نەپەپرژىتە سەر كەسى دىكە.

(۶)- ﴿وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ﴾، پروانىك لەو پۆژەدا گەش و جوان و درەوشاوەن.

(۷)- ﴿ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ﴾، پىكەنيون و دلخۆشن، موژدە پىدارون، بىگومان مروؤڤ
كاتىك دل خۆش بى، پرووشى گەش دەبى، تەنانت پىغەمبەرى خاتەم ﷺ كاتىك دل
خۆش دەبوو، دەم و چاوى وەك پارچەيەك مانگ دەدرەوشاوەو، ئەگەر خەفەت و
نارەھەتتەيەكى ببوايە، دەم و چاوى تاريك دادەھات، بە تايەت بۆ ئىنسانى راستگو،
ئىنسانىك كە روالەت و دەروونى پىكەوۋە جووتىن، وايەو ھەر شتىك لە دلدا ھەبى،
لەسەر دەم و چاوى و روالەتتەيەكى دەردەكەو، بەلام ئىنسان خاوەن دوو فليقانىي و
دوو روو، دەگونجى ئەوھى لە دل داھەيە، پىچەوانەي ئەو دەربخات، رقى لە كەسيك
بى، بەلام واى پىشان بدات خۆشیدەو، شتىكى خۆشبو، بەلام وا دەربخات رقى
لەتەي، بەلام ئىنسانى راست، دل و زمانى يەكن، روالەت و دەروونى يەكن.

(۸)- ﴿وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ﴾، پروانىكىش لەو پۆژەدا ھەن، تۆزو خۆليان لى نىشتو.

(۹)- ﴿رَهْفُهُا قُفْرَةٌ﴾، دوو كەل چۆتە سەريان. واتە: وەك چۆن كەسيك كە تۆزو خۆلى
لى دەنىشى و، كەسيك كە تەم و دوو كەل دايدەپۆشى، بەو شىوہە دەم و چاويان تلخ
و ناشيرىنە، بىگومان لىرەدا مەبەست پى ئەوہەيە، لە دەروونيان دا خەم و ناسۆرو
نارەھەتتەيە ھەيە، ئەو خەم و ناسۆرو نارەھەتتەيەش لەسەر دەم و چاويان بە شىوہەك
كە رەش دادەگەرىن و تلخ دەبن و ناشيرىن دەبن، ئاوا دەردەكەو.

(غبار)، تۆزۈ خۆل، ﴿قَرَّةٌ﴾، دوو كەل و پەشايى، يانى: له خەفەت و نارهەتتيان شىۋەى تۆزۈ خۆل و دووكەل دەچىتە سەر دەم و چاويان.
(۱۰) - ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُ الْفَجْرُ﴾، ئا ئەوانەن بېيروايان و تاوانباران، واتە: له پرووى ئيمان و عەقىدەوہ خراب بوون و، بېيروا بوون و، له پرووى كردارو ئاكاريشەوہ تاوانبارو لادەر بوون.

(الطبري) له (ابن زيد) ەوہ بە ژمارە: (۳۶۵۰۷)، دەلى: (هَذِهِ وُجُوهُ أَهْلِ النَّارِ؛ قَالَ: وَالْقَرَّةُ مِنَ الْغَبَرَةِ، قَالَ: وَهَمَّا وَاحِدٌ؛ قَالَ: فَأَمَّا فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ الْقَرَّةَ: مَا ارْتَفَعَ، فَلَحِقَ بِالسَّمَاءِ، وَرَفَعَتْهُ الرِّيحُ، تُسَمِّيهِ الْعَرَبُ الْقَرَّةَ، وَمَا كَانَ أَسْفَلَ فِي الْأَرْضِ فَهُوَ الْغَبَرَةُ).

واتە: ئەوہ مەبەستى دەم و چاوەکانى ئەوانەيە كە خەلكى ئاگرى دۆزەخن ﴿قَرَّةٌ﴾، له ﴿غَبَرَةٌ﴾، ەريەكن و يەك شت (بە قسەى (ابن زيد))، بەلام له دنيادا ﴿قَرَّةٌ﴾، بەو تۆزۈ خۆلە دەگوترى كە بەرز دەبىتەوہ بەرەو سەرى و با بەرزى دەكاتەوہ، بەلام ئەوہى نزم دەبىتەوہ بۆ زەوى پىي دەگوترى: ﴿غَبَرَةٌ﴾. بەلام من پىم وايە: ﴿غَبَرَةٌ﴾، بە ماناي تۆزۈ گەردو خۆل دى، ﴿قَرَّةٌ﴾، بە ماناي دوو كەل و پەشايى و تلخايى دى، ەەر كەسيك بەس تۆز و خۆل له دەم و چاوى بنىشى، دەم و چاوى تلخ و ناشيرين دەبى، چ جاي دووكەل و تەنووش له دەم و چاوى بنىشى!

له كۆتايى ئەم دەرسەشماندا ئەم دەقە دىنين:

عَنْ سَوْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يُبْعَثُ النَّاسُ حَفَاةً عَرَاةً غُرْلًا، يُلْجِمُهُمُ الْعَرَقُ، وَيَبْلُغُ شَحْمَةُ الْأَذُنِ «قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَاسْوَأَتَاهُ يَنْظُرُ بَعْضُنَا إِلَى بَعْضٍ، قَالَ: «شُغِلَ النَّاسُ عَنْ ذَلِكَ» وَتَلَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ

يُغْنِيهِ، عَبَسَ: ٣٥} (أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ: ٩١، قَالَ الْهَيْثَمِيُّ (٣٣٣/١٠): رَجَالُهُ رَجَالُ الصَّحِيحِ غَيْرِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّاسٍ وَهُوَ ثَقَّةٌ، وَالْحَاكِمُ: ٣٨٩٨، وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَأَخْرَجَهُ أَيْضًا: ابْنُ أَبِي عَاصِمٍ فِي الْأَحَادِ وَالْمِثَانِيِّ: ٣٠٦٦).

واتە: دايكى بپرواداران سەودە (خوا لىي رازى بى) دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ رۆژىك فەرمووى: خەلك رۆژى قيامەت كۆدە كرىنەو بە پىخواسىي، بە پرووتىي، بە خەتەنە نە كراوىي، لە كاتىكدا ئارەقەيان دەگاتە چەناگەيان و، جەلەيان دەكات و دەگاتە نەرمەي گويان، دەلى: منىش گوتەم: ئەي پىغەمبەرى خوا ﷺ! ئەي ھاوار بۆ ئىمە، ھەندىكمان تەماشاي ھەندىكمان دەكەين! ئەويش فەرمووى: خەلك لەو رۆژەدا سەرقال دەكرين لەو، (نايانپەرژىتە سەر ئەو)، دوايى ئەو ئايەتانەي خویندەو: ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ﴾ تا كۆتايى.

لێرەدا كۆتايى بە تەفسیری سوورەتی (عبس) دىين و، لە خواي پەرورەدگار داواكارين يارمەتيمان بدات بە لوتف و كەرەمى خو، ھەرچى زياتر لەو فەرمایشتەي كۆتايى خوا تىبگەين و بە ھۆيەو پىبگەين و، ھەم خۆمان پى پاك و چاك بكەين و، ھەم دەورو بەریشمانى پى پاكسازى و چاكسازى بكەين.

خوا بە بەزەيى خو يارمەتيمان بدات، بە شىوہەك ئەم ژيانى دنيايەمان بگوزەرىين، لە رۆژى دوايى دا لەو كەسانە بين، دلخۆشن دەم بە پىكەنين و، ڤوو درەوشاوو گەش دەبن و، ھەمپاريزى لەوہى تەمى خەم لەسەر دەم و چاومان بنىش و، داخ و خەفەت و ھەسرەت ھەلكيشين، لەسەر ئەوہى ژيانى دنيايمان بە جۆرىك بەرپىكردو، خوا پىي ناخۆش بوو، خۆشمان لىي چووینە زەرەرى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہفسیری سوورہتی

التَّكْوِينِ

به دورگه کومکلا یاسیوه گان به کهنه گان

بند هکتم کوو جوبوع الیابیر اتجمناسی

آگاه یانندی مهکنه بی ماموستا علی بابیر

AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR codes for Google Play and App Store

به دورگه کومکلا یاسیوه گان به کهنه گان

بند هکتم کوو جوبوع الیابیر اتجمناسی

آگاه یانندی مهکنه بی ماموستا علی بابیر

AliBapir

آگاه یانندی مهکنه بی ماموستا علی بابیر

QR codes for social media and other links

دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ (۱۸) ی مانگی (ذی القعدة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بەرانبەر (۹) ی حوزەیرانی سالی (۲۰۲۰) ی زاینییه، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (التکویر).

پێناسەی سوورەتی (التکویر) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی:

ئەم سوورەتە زیاتر بە (سورة التکویر) ناسراوە، بەلام هەركام لە: (سورة إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ) و (سورة كورت) یشی بو بەکارهێنراوە، لەو بارەشەو ئەم دەقە دێنین:

عەبدوللای کوری عومەر (خوا لە خووی و بابی رازی بێ)، دەگێڕێتەو، کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأَى عَيْنٍ، فَلْيَقْرَأْ: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ ١، ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ﴾ ٢، ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ﴾ ٣} {أخرجه أحمد: ٤٨٠٦، قال الهيثمي ج ٧، ص ١٣٤: رواه أحمد بإسنادين رجالهما ثقات، والترمذي: ٣٣٣٣، وقال: حسن غريب، والحاكم: ٨٧١٩، وقال: صحيح الإسناد، وأبو نعيم في الحلية ج ٩، ص ٢٣١}.

واتە: هەر کەسێک پێخۆشە، تەماشای رۆژی قیامەت بکات، وەک ئەوەی بە چاو ببینێ (بە چاوی سەر) بە سوورەتی: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ ١، و ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ﴾ ٢، و ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ﴾ ٣، بخوینێتەو.

دووه‌م: شویننی دابه‌زیننی:

ئەم سوورەتە مەککەییە بە بێ راجیایی، لەو بارەشەووە ئەم دەقە ھەیە:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه): نَزَلَتْ سُورَةُ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (مَكَّة) (ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمُنْتَوَرِ: ج ٨، ص ٤٢٥، وَنَسَبَهُ لِابْنِ الضَّرِيرِ وَالنَّحَّاسِ وَابْنِ مَرْدَوَيْهِ وَابْنِ أَبِي هَاشِمٍ، وَقَالَ: أَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، وَعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِثْلَهُ) ^(١).

واتە: عەبدوللای کوری عەبباس رضي الله عنه گوتووێت: سوورەتی إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ، لە شاری مەککە دابه‌زیووە.

ھەرۆھە (السیوطی) ھەمان قسەی لە عەبدوللای کوری زوبەیر رضي الله عنه و، لە عائیشە (دایکی پڕوادارانەووە) ش (خوا لێی پازی بێ) ھیناوە.

سێیەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابه‌زین دا:

ئەم سوورەتە موبارەکە لە (مصحف) دا، ریزبەندییەکی ژمارە (٨١) ه، لە سوورەتی (فاتحة) ھووە کە دێی، لە دابه‌زینیشدا ژمارەکی ھوت (٧) یان بۆ داناو، پێش سوورەتی (الأعلى) و دوای سوورەتی (الفتاحه) دابه‌زیووە.

چوارەم: ژمارە ئایەتەکانی:

ژمارە ئایەتەکانی ئەم سوورەتە بە بیست و نۆ (٢٩) دانراوە، نەمزانیووە راجیاییەك لەو بارەووە ھەبێ.

(١) وێرای (الدَّرِّ الْمُنْتَوَرِ)، لە کتیی: (الإستیعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٠٠) یش دا ھاتووە.

پېنجەم: نۆۋە رۆكى:

ئەم سوۋرەتە دوو بابەتى گەورەو گرنكى گرتوونە خۇي:

بابەتى يەكەم: باسى رۆزى دوايى بە ھەردووك قۇناغى ئاخىر زەمان و
قيامەتەو، كە ھەر كاميان بە شەش لە پرووداۋە گەورەو گرنگەكانيان ۋەسفىراون،
لە ئايەتەكانى: (۱ - ۱۴)دا.

بابەتى دوۋەم: باسى قورئان و ھىترانى لە لايەن جىيرىلەو ۋە بۇ پېغەمبەر ﷺ
و، ۋەسفىكرانى جىيرىل بە شەش سىفەتى گەورەو گرنكى و، پوۋچەلكردەو ۋە
تۆمەتى شىتتى پالداۋە لاي موخەممەد ﷺ، قسەى شەيتان بوون پالداۋە لاي
قورئان.

شەشەم: تايىبەتمەندىيەكانى:

لە تايىبەتمەندىيەكانى ئەم سوۋرەتە، چوار تايىبەتمەندىيمان كەوتوونە بەرچاۋ:

۱- ۋەسفىكرانى ھەردووك قۇناغى رۆزى دوايى، يەكى بە شەش (۶) سىفەت.

۲- پېناسەو ۋەسفى جىيرىل بە شەش (۶) سىفەتى بەرزى.

۳- كورتھەلئىنانى ئامانجى نىررانى قورئان لەو ۋەدا، كە خەلكى رېك و راست بن.

۴- چەند وشەو تەعبىرېك كە تەنيا لەم سوۋرەتە موبارەكەدا ھاتوون:

۱- ﴿كُورَتْ﴾

۲- ﴿أُنْكَدَرَتْ﴾

۳- ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾

۴- ﴿سُجِرَتْ﴾

۵- ﴿الْمَوَدَّةُ﴾

۶- ﴿كُتِبَتْ﴾

۷- ﴿بِالْحُسْنِ﴾

۸- ﴿الْكُسِ﴾

۹- ﴿عَسَسَ﴾

۱۰- ﴿بِالْأَقْيَمِينَ﴾

۱۱- ﴿بِضَنِينَ﴾ (بظنین)، به (ضاد) و (ظاء).

۱۲- ﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾

حهوتەم و کوئای: دابه شکردنی ئایەتەکان:

ئیمە کوئی بیست و نۆ (۲۹) ئایەتەکە ی ئەم سوورەتە موبارەکە دەکەینە،
یەك دەرس، کە دوو تەوهری سەرەکیه:

تەوهری یەكەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۱۴)، خستنه پرووی دوازدە (۱۲) لە نیشانه‌کانی
پرووداوی پۆژی دواپی، لە هەر دووک قوئاغی ئاخیر زەمان و قیامەتداو،
سەرەنجامەکە.

تەوهری دووهم: ئایەتەکانی: (۱۵ - ۲۹)، سێ سویند خواردنی خوا ﷺ
لەسەر ئەوێ قورئان قسە ی جییریلەو، خوا پێیدا ناردووە بۆ موحمەد ﷺ و،
وەسفی جییریل بە شەش سیفەت، پاشان پووچەڵکردنەوێ تۆمەتی شیئی
بۆ موحمەد ﷺ و، تۆمەتی قسە ی شەیتان بوون بۆ قورئان و، خستنه پرووی
ئامانجی دابه‌زێترانی قورئان، کە بریتیە لەوێ خەلک پێک و پاست بن.

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە بیست و نۆ (۲۹) ئایەتە کە ی ئەم سوورەتە، (سورة التکویر) پێک دێ، کە وەک باسمان کرد، دوو بابەتی سەرەکی دەخەنە ڕوو:

بابەتی یە کەم: لە ئایەتەکانی: (۱ - ۱۴) دا، لە بارەی ڕۆژی دواپەڕە، خوا ﷻ شەش وەسف لە بارەی قۆناغی یە کەمی ڕۆژی دواپی، کە ئاخیر زەمانە، تێکچوونی ئەم گەردوونە یە کە ئێمە دەبینین، خوا شەش ڕووداوی لەو خستوونە ڕوو، لە بارەی قیامەتیشەو دەسێان شەش سێفەتی دیکە خستوونە ڕوو، بە هەردووکیان دەبنە دوازدە (۱۲)، سەرەنجامە کەشی ئەو یە: ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ﴾ هەموو کەس زانی چی ئامادە کردو؟

بابەتی دووهم: لە ئایەتەکانی: (۱۵ - ۲۹) دا، واتە: پازدە (۱۵) ئایەت، کە خوا ﷻ تێیان دا باسی وەحیی ناردنی بۆ موحمەد ﷺ دەکات لە ڕۆژی جیڕیلەو، جیڕیل ﷺ بە شەش لە سێفەتە بنەرەتییەکانی پێناسە دەکات، دواپی خوا ﷻ تۆمەتی شێتی پالدرانە لای موحمەد ﷺ پوچەڵ دەکاتەو، دواپی تۆمەتی قسە شەیتان بوونی قورئان، دەپوچێتەو، ڕایدەگەیەنێ کە خوا ئەم قورئانە دابەزاندو، بێرەخەرەو پەندو ئامۆژگاریی بێ بۆ هەموو جیهانیان، بۆ هەر کەسێک بیهوێ ڕێک و راست بێ، لە گەڵ خۆی و، لە گەڵ خوا و، لە گەڵ خەڵکداو، دەروونی و ڕوالتی و دلی و قسە و کردەو، ڕێک و راست بن، راستە ڕۆی خوا لە دوو توپی کۆتا فەرماشتی، لەبەر دەستی دایە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ① وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ② وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ③ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ④ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ⑤ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ⑥ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ⑦ وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُيِّلَتْ ⑧ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ⑨ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ⑩ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ⑪ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ ⑫ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ⑬ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ⑭ فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنُفِ ⑮ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ⑯ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ⑰ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ⑱ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ⑲ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ⑳ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ㉑ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ㉒ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ ㉓ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ㉔ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ㉕ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ㉖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ㉗ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ㉘ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ㉙

مانای دهقاو دهقی نایه تهاکان

ا به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده. هه کات خوړ پیچرایه وه (و کوژنرایه وه)
 ① هه کاتیش نه ستیره کان هه لوه رین (و پرژان) ② هه کاتیش چپایه کان
 ③ هه کاتیش (و هه لکه نران) ④ هه کاتیش (مالی به قیمهت وهک) حوشرانی
 ⑤ ناوس (دهی مانگه) په کخران (و ویل کران) ⑥ هه کاتیش (ناژه له) کیوییه کان
 ⑦ کوکرانه وه ⑧ هه کاتیش ده ریاپه کان گریان به دریاپه ⑨ هه کاتیش
 ⑩ نه فسه کان (له گه ل جهسته کانیاں دا) جووت کران ⑪ هه کاتیش کچی زینده
 ⑫ به چالکراو لیپرسرا ⑬ به چ گونا هیك کوژراوه؟ ⑭ هه کاتیش نامه کان (ی
 ⑮ کرده وان) کرانه وه ⑯ هه کاتیش ئاسمان که و لکرا ⑰ هه کاتیش دۆزه خ
 ⑱ نیل درا ⑲ هه کاتیش به هه شت وه نیزیك خرا ⑳ هه موو که س زانی چی

ئامادە کردوہ (لە چاکە و خراپە) ﴿١٤﴾ وانیہ (وەك ئیوہی بیپروا دەلین: سویند دەخۆم بە ئەستێرە) خو پەنھانکەرەکان ﴿١٥﴾ خیرا رۆیشتووہ خو پەنادەرەکان ﴿١٦﴾ ھەرۆھە سویند بە شەوگەر کہ رادەبرۆ ﴿١٧﴾ دیسان سویند بە بەرەبەیان کہ (شەبەق دەدات و) ھەناسە دەداتوہ ﴿١٨﴾ بە دلنیا یی ئەو (قورئانە) قسە ی نیرراویکی بەرێزو پەسندە ﴿١٩﴾ خاوەن ھێزە، لە لای (خوای) خاوەن عەرش پیگەدارە ﴿٢٠﴾ لەوێ (لە ئاسمان) فەرمانبەریکراوی ئەمیندارە ﴿٢١﴾ (بە دلنیا یی) ھاوہ لە کەشتان (موحەممەد ﷺ) شیت نیہ (وەك لاف لێدەدەن) ﴿٢٢﴾ بیگومانیش (موحەممەد) ئەو (جیبریل) ی لە ئاسۆی پروون دا (لەسەر شیوہی خوێ) بینی ﴿٢٣﴾ ھەرۆھە ئەو (موحەممەد) لەسەر گەیانندی (ھەوالی) نادیار چرووک نیہ ﴿٢٤﴾ ئەو (قورئان) ەش قسە ی شەیتانیکی نەفرینکراو نیہ (وەك لاف لێدەدەن) ﴿٢٥﴾ ئنجا بەرەو کوێ دەروۆن؟ ﴿٢٦﴾ ئەمە تەنیا بیرخەرەوہیە بو جیھانییان ﴿٢٧﴾ بو ھەر کامیک لە ئیوہ بیوێ رێک و راست بن ﴿٢٨﴾ ناشتانەوێ مەگەر خوای پەرورەدگاری جیھانییان بیوێ ﴿٢٩﴾.

شیکردنەوہی ھەندیک لە وشەکان

(كُورَتْ): (كُورُ الشَّيْءِ: إِدَارَتُهُ، وَضُمُّ بَعْضِهِ إِلَى بَعْضٍ كَكُورِ الْعِمَامَةِ، يَكُورُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكُورُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ)، (گور)، واتە: سووراندنی شتیک و ئەوہ کہ شتیک ھەندیکی بخەیتەوہ سەر ھەندیکی، وەك پیچەکانی میزەر، خوا دەفەرموێ: ﴿يَكُورُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكُورُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ﴾ ﴿٥﴾ الزمر، شەوگەر بە دەوری رۆژگاردە دەسوورینێ و، رۆژگاریش بە دەوری شەوگاردە دەپیچێ، دەگوترێ: (طَعَنَهُ فَكُورَهُ)، واتە: لێداو خەری کردەوہ، کەوتە سەر یەك.

(أَنكَدَرَتْ): (الْكَدَرُ ضِدُّ الصَّفَاءِ)، (گدر) پیچەوانە ی (صفاء) ەو، (صفاء) یش واتە: روونی، بەلام (گدر)، واتە: لێلی، (عیش گدر)، ژیا نیکی لیل (وَالْكَدْرَةُ فِي اللَّوْنِ

خَاصَّةً، (كُدْرَة): زیاتر بو پهننگ به کارده هیئتی، پهننگی خاکی (الْإِنْكِدَارُ: تَغْيِيرُ وَاِنتِشَارُ الشَّيْءِ)، شتیک که ده گوړی و پرژو بلاو ده بی، پیی ده گوړی: (إِنْكَدَر)، واته: پرژا.

(الْعِشَارُ): (الْعِشَارُ جَمْعُ عُشْرَاءَ وَهِيَ نَاقَةٌ مَرَّتْ مِنْ حَمْلِهَا عَشْرَةَ أَشْهُرٍ)، (عِشَار) کووی (عُشْرَاءَ) ه، زه یستاندار (نِفَاس)، کووی (نُفَسَاءَ) ه، ئنجا (عُشْرَاءَ)، حوشتریک که ده مانگ به سهر ئاوس بوونییدا تپه پیری و حوشتیش به ده (۱۰) مانگی ده زی. (عُطِّلَتْ): په کخرا، ویلکرا، (الْعَطْلُ: فَقْدَانُ الزَّيْتَةِ وَالشُّغْلِ)، (عَطَل): بریتیه له نهمانی جوانی و نهمانی ئیش، ده گوړی: (عَطَّلْتُهُ مِنَ الْعَمَلِ، فَتَعَطَّلَ، وَعَطَّلَ الدَّارَ عَنْ سَاكِنِيهَا، وَالْإِبِلَ عَنْ رَاعِيهَا)، (عَطَل): نهمانی جوانی و نهمانی ئیش و کارو سه رقالییه، ده گوړی: (عَطَّلْتُهُ مِنَ الْعَمَلِ) واته: له ئیشه که ی په کم خست و لامدا، ئه ویش بی ئیش بوو، ههروه ها ده گوړی: خانووه که ی له وانه ی تپیدا نیشه جی بوون، چو لکردو، وایکرد حوشته کان شوانه که یان نهمینی، (ئهو که سه ی ده یانله وه پینی و ئاگای لیانه).

(الْوَحْشُ): (الْوَحْشُ خِلَافُ الْإِنْسِ، وَتُسَمَّى الْحَيَوَانَاتُ الَّتِي لَا أَنْسَ لَهَا بِالْإِنْسِ: وَحْشًا وَالْجَمْعُ وَحُوشٌ)، (وحش): پیچه وانه ی (أُنْسَ) ه، (أُنْسَ)، واته: مالی، که ویی، (وَحْشَ)، واته: کیوی، ئهو ئاژه لانه ی له گه ل مروؤف دا هه لناکه ن و ده سته مو نابن، پیان ده گوړی: (وَحْشَ) و کوپه که ی (وَحُوشَ) ه، ئاژه له کیوییه کان.

(سُجِّرَتْ): (السَّجَرُ: تَهْيِيجُ النَّارِ، سَجَرْتُ النَّوْرَ، سُجِّرَتْ: أُضْرِمَتِ النَّارُ)، (سجر): بریتیه له ئاگر خو شکردن، ده گوړی: (سَجَرْتُ النَّوْرَ)، واته: ته ندووره کم خو شکرد، ئاگرم دایه بهر، (سُجِّرَتْ)، (أُضْرِمَتِ النَّارُ)، واته: ئاگری تپه ردرا.

(رُؤِجَتْ): (قُرِنَتِ الْأَرْوَاحُ بِأَجْسَادِهَا، أَوْ قُرِنَ كُلُّ شَيْعَةٍ بِمَنْ شَايَعُهُمْ فِي الْجَنَّةِ وَالنَّارِ)، (رُؤِجَتْ): به مانای جووتکرا، ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ رُؤِجَتْ﴾، کاتیک نه فسه کان جووتکران، یان مه به ست پیی جووتکرانیانه له گه ل جه سته کانیاندا، {که له

قیامەتدا ھەل دەستەنەو، یان مەبەست ئەو ھەسە کەسێک کە لە دنیا دا
لەگەڵیدا بوو و پێکەو بوون، پێکەو جووت دەکرێن و دەخرێنەو لە یەك.

(الْمَوْدَةُ): زیندە بە چالکراو، (وَأَدَّ بَنَّتُهُ: دَفَنَهَا حَيَّةً، فَهِيَ مَوْدَةٌ، وَكَانَتْ كُنْدَةً
تَبْدُ الْبَنَاتِ)، کچە کە ی خۆی بە زیندووی خستە ژێر خاک، (فَهِيَ مَوْدَةٌ)، ئەو
زیندە بە چالکراو، ھۆزی کیندەش عادەتیان وابوو کچیان زیندە بە چال
کردوون، بەلام لە ھۆزی دیکەش دا، ئەو ھالەتە ھەر بوو، وەك دوایی باسی
دەکەین.

(نُشِرَتْ): (نَشَرَ الْمَتَاعَ: بَسَطَهُ)، (نُشِرَتْ): بلاوکرایەو، (نَشَرَ الْمَتَاعَ)، کەل و
پەلە کە ی بلاوکردەو، (أَنْشَرَهُ: أَحْيَاهُ)، (أَنْشَرَهُ)، زیندووی کردەو.

(كُشِطَتْ): (كَشَطَ الْجُلَّ عَنْ ظَهْرِ الْفَرَسِ، وَالْغِطَاءِ عَنِ الشَّيْءِ: كَشَفَهُ عَنْهُ)، ئەو
جلە ی دەخریتە سەر پشتی ئەسپ (پیش ئەو ھە ی زین بکری)، ھەرودھا ئەو
پۆشاکی دەخریتە سەر ھەر شتێک، ئەگەر جلە کەت لابردو، ئەو پۆششەت
لابرد، پێی دەگوێری: (كُشِطَ)، (كَشَطَ الْبَعِيرَ: نَزَعَ جِلْدَهُ)، حوشرە کە ی کەولکرد،
پێستە کە ی لێ دارنی.

(سُعِرَتْ): (السَّعَرُ: إِلْتِهَابُ النَّارِ)، (سَعَرٌ): یانی: ناگر خوشبوون، دەگوێری:
(سَعَرْتُهَا وَسَعَرْتُهَا وَأَسَعَرْتُهَا)، ھەر سێک کارە کە بە مانای ناگرە کەم خوشکرد
(المِسْعَرُ: الخَشَبُ الَّذِي يُسْعَرُ بِهِ)، (مِسْعَرٌ): ئەو دارە کە ناگری پێ خوش
دەکری، ئەو بزوو تە ی ناگرە کە ی پێ خوش دەکری، (مقاش) ی بۆ بە کاردێنین،
کە دوو پارچە ئاسنی پێکەو لکاو.

(أُزْلِفَتْ): (الزُّلْفَةُ: الْمُنْزِلَةُ وَالْحُظُوءَةُ)، (زُلْفَةٌ): بریتە لە پێگە و نیزیکی لە کەسێک.

(أَحْضَرَتْ): (الْحَضَرُ خِلَافُ الْبَدْوِ، وَالْحَضَارَةُ وَالْحَضَارَةُ: السُّكُونُ بِالْحَضَرِ، ثُمَّ جُعِلَ
ذَلِكَ اسْمًا لِشَهَادَةِ مَكَانٍ أَوْ إِنْسَانٍ أَوْ غَيْرِهِ، أَحْضَرَ الشَّيْءُ: أَتَى بِهِ، أَحْضَرَ فَلَانًا الشَّيْءُ:
أَتَاهُ بِهِ)، (حَضَرٌ): پێچەوانە ی (بدو)، واتە: بیا بنشین، بەلام (حَضَرٌ)، یانی:

شارنشین، (حَصَّارَةً) و (حَصَّارَةً) ش، یانی: نیشته جی بوونی شار، وهك (بَدَاوَةً) و (بَدَاوَةً)، واته: بیاباننشین، دواپی ئه و وشه یان به کارهیناوه بو ئاماده بوون له شوینیک، یاخود له لای کهسیک، ده گوتری: (أَخْضَرَ الشَّيْءَ: أَقْبَى بِهِ)، شته که ی هینا، به لام ئه گهر بگوتری: (أَخْضَرَ فَلَانًا الشَّيْءَ: أَتَاهُ بِهِ)، یانی: فلان شته ی بو فلانکهس هینا.

(بِالْخُنُسِ): (خُنُسٌ: انْقَبَضَ وَرَجَعَ وَاسْتَحْفَى)، خوپی گرژ کردو گه رایه وه و خوپی په نهانکرد، ده گوتری: (أَخْنَسْتُ حَقَّهُ: أَخْرَيْتُهُ، خُنُسٌ جَمْعُ خَانِسٍ، مِثْلُ رُغْعٍ جَمْعُ رَاكِعٍ)، (أَخْنَسْتُ حَقَّهُ) مافه که یم دواخست، (خُنُسٌ)، کوپی (خَانِسٍ) ه، ههروه ها کوپی (خانسه) شه، وهك (رُغْعٍ) کوپی (راکع) وه کوپی (راکعة) شه، (خُنُسٌ إِبْهَامُهُ خُنُوسًا: قَبَضَهَا)، واته: په نجه نوشتاندنه وه، یاخود به خوپی وه لکاند.

(الْجَوَارِ): (جَمْعُ جَارِيَةٍ مِنَ الْجَرِيِّ)، (جَوَارِي) کوپی (جارية) یه، رویشتوو، ئه ویش له (جری) یه وه هاتوه، (الْجَرِي: الْمَرُّ السَّرِيعُ)، رویشتنی خیرا.

(الْكُنُسِ): (جَمْعُ كَانِسٍ وَكَانِسَةٍ، كَرَّعَ)، (كُنُسٌ) کوپی (كَانِسٌ و كَانِسَةٌ) یه، وهك (رُغْعٍ) کوپی که (رَاكِعٍ و رَاكِعَةٍ) یه، ده گوتری: (كُنُسٌ الطَّبْئِي، مِنْ بَابِ نَزَلَ: دَخَلَ كِنَاسَهُ، وَهُوَ بَيْتُهُ الَّذِي يَتَّخِذُهُ مِنْ أَغْصَانِ الشَّجَرِ)، ئه گهر ئاسك بچیته کونه که ی خوپی وه، شوینه که ی خوپی که له لق و پوپی دارو دره خت دروستی ده کات، ده گوتری: (دَخَلَ كِنَاسَهُ)، چوووه شوینه که ی خوپی، هیلانه که ی خوپی، (كُنُسٌ) له سه ر کیشی (نَزَلَ) یه.

(عَسَسَ): (أَيُّ: أَذْبَرَ ظِلَامَهُ، وَأَقْبَلَ)، (عَسَسَ): تاریکیه که ی رویشت، ههروه ها: هات، ئه مه یه کیکه له و وشانه ی دوو واتای پیکه وه دژی هه ن و، به پیی سیاق ده زانری کام مانایه مه به سه؟.

(نَفَسَ): (أَضَاءَ وَتَبَلَّجَ، وَأَصْلُ التَّنَفُّسِ خُرُوجُ النَّفْسِ مِنَ الْجَوْفِ)، (تَنَفَّسَ): به مانای پروون و روژن بوو، وشه ی (تَنَفَّسَ): له ئه سلدا بریتیه له ده رچوونی

هەناسە لە ھەناوی مرووف، ئەو شەنبایەش کە دئی لەگەڵ ھاتنی بەیانیی دا،
وہك هەناسەدان بو پۆژگار دانراوە.

(مَكِين): (أَي: مُتَمَكِّنٌ ذِي قُدْرَةٍ وَمَنْزِلَةٍ)، (مَكِين): یانی: چەسپاوو خاوەن پێگەو
خاوەن پلە، (مَكِنَاتُ الطَّيْرِ وَمَكِنَاتُهَا: مَقَارُهَا)، ئەو شوێنانە ی بەلندە تێیاندا
نشتە جی دەبن، ھێلانەکانیان.

(مُطَاعٌ نَّم): لەوێ بە قسە کراوە، فەرمانبەریی بو کراوە، (الطُّوعُ: الإِنْقِيَادُ
وَيُضَادُّهُ الْكُرْهُ) (طُوع): بە مانای ملکہ چیی دئی و پێچەوانە کە ی (كُرْهُ)ە، واتە:
پێناخوشت نابوون، (مُطَاعٌ مَنْ يُقَدَّمُ لَهُ الطَّاعَةُ)، کەسیک فەرمانبەریی بو بکری،
(نَّم) لەوێ (هناك)، (ظَرْفٌ مَكَانٍ)، ناوی شوێنەو مەبەست پیتی کۆمەڵی سەرتر
(المَلَأَ الْأَعْلَى)ە، ئەو شوێنە ی فریشتە پێگەدارو بەرزەکانی لێن.

(أَمِين): (الَّذِي يَحْفَظُ مَا عَاهَدَ لَهُ بِهِ، حَتَّى يُوَدِّيَهُ دُونَ نَقْصٍ وَلَا تَغْيِيرٍ)، (أَمِين): ئەو
کەسە یە ئەوێ پیتی سپێردراوە، دەپاریزی بە بێ کەم و کووپی و گۆرانکاری،
(وهو فعيل بمعنى مفعول)، وشە ی: (أَمِين) لەسەر کیشی (فعل)ەو، بە مانای
(مفعول)ە، واتە: (مأمون)، (أَمِنَهُ عَلَى كَذَا، فَهُوَ مَأْمُونٌ) واتە: لێی دلیابوو لە
بارە ی فلانە شتەو، بۆیە ئەو جیی دلیاییە، کە ئەو کارە ی پتی بسپێردری، (أَوْ
صِفَةً مُشَبَّهَةً مِنْ (أَمِنَ)، إِذَا صَارَتِ الْأَمَانَةُ سَجِيَّةً لَهُ)، یان سیفەتییکی چوینراوە
بە کردارەو و لە (أَمِنَ)و ھاتو، ھەر کاتیکی دەستپاکی بوو بە ڕەوشتییکی
ریشەدار، لەودا (ئەو وشە یە ی بو بە کاردی).

(بِالْأَفُقِ): (أَفُق) کۆیە کە ی (آفاق)ە، (أَفُق)، بە کوردیی: ئاسۆ، (آفاق)، واتە:
ئاسۆیە کان، لایە کان (الْأَفُق: جَمْعُهُ آفاق، النَّاحِيَةُ وَالنَّوَاحِي، وَالْأَفُقُ: الَّذِي يَبْلُغُ
النَّهْيَةَ فِي الْكَرَمِ، تَشْبِيهًا بِالْأَفُقِ الذَّاهِبِ فِي الْآفَاقِ)، (أَفُق): بەو کەسە ش دەگوتری
لە بەخشدە ییدا گەییشتە قوناغی کۆتایی، چوینراوە بە ئاسۆیە کەو کە لە نیو
ئاسۆیە کاندە پروات، واتە: سنوورە کە ی دیار نیە.

(بِضَنِينَ): (يَعْنِي: بِيَخِيل، الضَّنَّةُ: الْبُخْلُ بِالشَّيْءِ الْفَيْس)، (ضَنْ): به مانای چرووکی و دهستوو قانددن و، نه به خشین دی، به لام نه به خشینی شتیکی به نرخ، ده گوتری: (ضَنْتُ بِالشَّيْءِ، ضَنْأً وَضَنْانَةً، وَقِيلَ ضَنْتُ بِالشَّيْءِ)، واته: ئەم شتەم نه به خشیی و پیم شتیکی چاک و گرنگ بوو، دلم له بهری نه بووه بیبه خشم، هه ندیکیش گوتوو یانه: کردار (فعل) هکه ی بریتیه له (ضَنْتُ)، نه ک (ضَنْتُ). ئەم وشەیه به (ظَنِينَ) یش خویندراوه تهوه، واته: به خوشکی طاء (الأخت الطاء) ئەو کاتهش به مانای (مُتَّهَم) تۆمه تبار کراو، دی.

مانای گشتیی ئایه تهکان

به پێزان!

ئەم سوورپه ته موباره که له چوارده (۱۴) ئایه تی یه که میدا، خوا ﷻ باسی پوژی دوا یی ده کات و، له پازده (۱۵) ئایه تی دووه میشی دا، باسی سرووشکردنی بو پیغه مبهری خاتەم ﷻ له پێی جییر یله وهی کردوه.

خوا ده فەر مو: (إِنَّ اللَّهَ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ) واته: به ناوی خوا ی به به زه یی به خشنده، یانی:

دهست به خویندنی ئەم قورئانه ده که م (یان هه ر کار یی دیکه) به ناوی خواوه.

ئەم کاره بو خوا ئەنجام ده دەم.

به پێی به رنامه ی خوا، ئەم کاره ده که م.

ئەم کاره ده که م، به وزه و توانایه ک که خوا بو ی په خساندووم.

﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ هه ر کات خو ر پێچرایه وه، (تکویر)، به مانای پێچرانه وه دی، کاتی که خو ر ده پێچرێته وه، یانی: تاریک دادی، هه ندیکیان (تکویر) یان به

تارىك داھاتن، لىكداۋەتەۋە، ﴿وَإِذَا التُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾، ھەر كاتىك ئەستىرەكانىش ھەلۋەرىن (پېرژان)، ئەستىرەكانىش كاتىك دى دەپرژىن و ھەلدەۋەرن و، ئەۋانىش ئەۋ گەرمىى و تىشكەيان نامىنى، بۇيە پوونكەرەۋان ھەندىكىان (گدۇرت)يان بە: تارىك داھاتن، لىكداۋەتەۋە، ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾، ھەر كاتىك چىايەكانىش پۇنژان، لە شوئىنى خۇيان بران و، جوۋلىندران، ئەۋە قۇناغى يەكەمى نەمانى چىايەكان، قۇناغىكى دىكەش ئەۋەيە كە وردو خاش دەبن و پىك دادەرىن و، دەبنە تۈزۈ گەردى ۋەك تراۋىلكە، ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾، ھەر كاتىك حوشترى ئاۋسى دە مانگەش وىلكرا، پشت گوئى خرا، كە ئەۋ كاتەۋ ئىستاش لە لاى ەپەبەكان مالىكى زۆر بە نرخ بوۋە ھەيە، يانى: مالى زۆر بە نرخ وىلكرا، بەلام ھەندىكىان: ﴿الْعِشَارُ﴾ يان بە ھەۋر لىكداۋەتەۋە، ھەندىكىش گوتوۋيانە: بەلى (عشار) كۆى (عشراء)ە، ۋەك (نفاس)ى كۆى (نفساء)، بەلام مەبەست پىنى مالى بە قىمەت و نايابە، ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾، ھەر كاتىك ژياندارە كىۋىيەكانىش كۆكرانەۋە، ﴿الْوُحُوشُ﴾ كۆى (وحش)ە، ئەۋىش ئەۋ ئازەلەيە كە كەۋىى نىە و مالى نەبوۋە، خوۋگرتن و ئاشنايى و تەبايى بۇ پەيدا نەبوۋە لەگەل مروققاندا، ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾، ھەر كاتىك دەريايەكانىش گريان تىپەردرا، دۋايى ئەمە زياتر پوون دەكەينەۋە، ھەندىكى دىكەش گوتوۋيانە: ﴿سُجِّرَتْ﴾، واتە: (ملئت)، پېكران، واتە: دەريايەكان پۇژانە نىۋە كدىى و، ھەرچى وشكانىي ھەيە كە (۱/۵) ى پانتايى زەۋى وشكانىيە (۴/۵)ى دەريايە، ئەۋ (۴/۵)ە، ئەۋ (۱/۵)ى داپۇشىي.

يىگومان ئەمانە شەش پووداۋەكەى قۇناغى ئاخىر زەمانن و، ئەۋ شەشەى دىكەش كە دىن ھى قۇناغى دوۋەمى پۇژى دۋايىن كە قىامەتە:

﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾، كاتىك نەفسەكانىش جووتكران، واتە: نەفسەكان لەگەل جەستەكاندا جووتكران و زىندوۋ كرانەۋە، ياخود: كاتىك نەفسەكان لەگەل ھاۋىنەكانى خۇياندا جووتكران، چاك لەگەل چاك و خراپ لەگەل خراپ، ﴿وَإِذَا أَلْمُوءَدَةُ سُيِّلَتْ﴾ ⑧، يائى ذَنْبٌ قِيلَتْ ⑨، ھەر كاتىك كچى زىندە بە چالكرۋايش،

پرسىارى لىكرا: به چ گوناھىك كوژراوه؟ هه لبة ته كه دهفه رموى: پرسىارى لىكرا،
واته: خوا له باره يه وه ده پرسىته وه: ئه و كچه گچكه يه، ئه و كچه نابالغه، بۆچى
كوژراوه، به چ گوناھىك، ئايا چ گوناھىكى كردوه؟ كه بىگومان هىچى نه كردوه،
به دلىاييش زۆر گرنگه كه خوا ﷻ له نپو نيشانه و پروداوه كانى هاتنى
رۆژى دواييدا، لىپسرانه وه له كچى زينده به چالكروى، داناوه، ﴿وَإِذَا الصُّحُفُ
فُشِّرَتْ﴾، كاتىك په ره كانىش، (لىستى كردوه وه كانى مروڤه كان) كرانه وه، ﴿وَإِذَا
السَّمَاءُ كُشِطَتْ﴾، كاتىك ئاسمانىش كهولكرا، ئه مه له نيشانه كانى رۆژى دوايه له
قيامه تدا، كه واته، ئه وه كه خوا دهفه رموى: ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ﴾ ٩ ﴿المرسلات،
كاتىك ئاسمان كرايه وه، يان دهفه رموى: ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾ ١٩ ﴿
النبأ، ئاسمانىش كرايه وه بوو به دهروازه گه، مه به ست پىيان قوئاغى ئاخىر
زه مان (ساعة) ه، به لام ئه وهى ئيره: ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ﴾، واته: ئاسمان به و
شيوه يه هه يه، ئاوا نامىنى و، جوړىكى دىكه ده بى له قيامه ت دا، هه رووها
كه له سوورپه تى (الفرقان) دا دهفه رموى: ﴿وَيَوْمَ تَشَقُّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَمِ وَنُزِلَ الْمَلَكُ
تَنْزِيلًا﴾ ٢٥ ﴿، ئه و رۆژى ئاسمان له ت و په ت ده بى و فريشته كان به دابه زى تران
داده به زى ترىن، هه رووها له سوورپه تى (البقرة) دا خواى بى وینه باسى هاتنى
خوى و فريشته كان ده كات و دهفه رموى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ
مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ ٢١٠ ﴿، البقرة. ئه مانه
هه موويان له قوئاغى قيامه تدا ده بن.

﴿وَإِذَا الْجَبِمُ سُعِرَتْ﴾، هه ر كاتىك دۆزه خيش بلىسه دار كرا، نىل درا، ﴿وَإِذَا
الْجَنَّةُ أُرْلِفَتْ﴾، هه ر كاتىك به هه شتىش وه نيزىك خرا، ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ﴾،
ئه مه وه لامى هه موو ئه و (إذا) يانه يه، له كاتىكدا ئه وانه پروده ده دن: هه موو
كه سىك ده زانى چى ئاماده كردوه، هه لبة ته بۆخوى ئاماده ي نه كردوه، به لام
مادام ئه و كردوه وه كانى ئه نجام داو و ئىستاش ئاماده كراون، وه ك خوى ئاماده ي
كردبن وايه.

ئىنجا دېتە سەر بابەتى دووھەم و دەفەرموئى: ﴿فَلَا﴾، وانیە ئەى بېيروایە کان! ﴿أَقْسِمُ بِالْخُنُوسِ﴾، سوئند دەخۆم بەو ئەستیرانەى خۆیان پەنھان دەکەن، ﴿الْجَوَارِ الْكُنُوسِ﴾، ئەو ئەستیرانەى بە خیرایى دەروژ و خۆیان پەنھان دەکەن و خۆیان پەنا دەدەن، ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ﴾، سوئند بە شەوگاریش کە رادەبرئ، یاخود دئ، ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا نَفَسَ﴾، سوئند بە بەیان کە هەناسە دەدات، کاتیک شەبەقى بەیانى دەدا.

سوئند بەوانە:

﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾، ئەو (قورئان)ە قسەى نێردراویکی بەرپزە، کە جییرلە العلیین، چۆنە؟ ﴿ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ﴾، خاوەن ھیزە لە لای خاوەن عەرش (کە خواى بەرزو مەزنە) و خاوەن پێگەى، ﴿مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ﴾، لەوئ بە قسە کراوە، فەرمانبەریی بو کراوە واتە: لە لای کۆمەلای بالا (الملا الأعلى)، ﴿أَمِينٍ﴾، زۆریش دەست پاکە.

ئىنجا دېتە سەر باسى پێغەمبەر موحەممەد ﷺ: ﴿وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ﴾، ھاوئە کەشتان (کە لە نێزیکەو دەیناسن)، شیت نیه، وەك تێوھ لاف لێدەدەن، ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ﴾، بە دلنیاى الە خووش قسە ناکات، بەلکو (جییریل)ی لە ئاسۆی پووندا بینى (لەسەر شیوھى راستەقینەى خوئ)، ﴿وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ﴾، (موحەممەد ﷺ) لەسەر ئەو پەنھانەش کە خوا ئاگادارى دەکاتەو، چرووک نیه، کە پێتان نەلئ، واتە: ھەرچى خوا پێى بفرموئ، پێتان رادەگەینئ، ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ﴾، ئەو (قورئان)ە قسەى شەیتانیکی دوورخراوە (لە بەزەى خوا) و بەردبارانکراو نیه، ﴿فَأَن تَذَهَّبُونَ﴾، بو کوئ دەچن؟ بوچی سەرنجى قورئان نادەن، تاكو بزائن: جگە لە خواى زاناو توانای بئ سنوور، ناگونجئ لە ھیچ کەسیکی دیکەو ھاتبئ، ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾، ئەم (قورئان)ە تەنیا بیرخەرەوھى، پەندو ئامۆزگارییە بو ھەموو جیھانیان،

﴿لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾، بۆ ھەر کەسێک لە ئێوە بێھوێ پێک و راست بێ،
 ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، ناشتانەوێ تاکو خوا پەرورەدگاری
 جیھانییان نەبێ، خوا وێستووێت وێستێکتان ھەبێ و، بەو وێستە ئازادانە
 چاکەشتان پێی بوێ و خراپەشتان پێی بوێ، تاکو پێی تاقی بکێنەو، کەواتە:
 وێستە کەشتان کە ئازادانە شتتان پێ دەوێ، ھەر خوا پێداون.

کەواتە: وا مەزانن تەنیا خۆتان، بەلکو خوا ﷻ ئێوەی خۆلقاندووە ئەو
 وێستەشی پێداون، کە دەتوانن شتتان پێی بوێ، شتی چاک، یان شتی خراپ،
 دەشتوانن ئەو شتانەتان پێی نەوێ و پەزریان بکەن.

مەسەلە گەرنەکان

مەسەلە یە کەم:

خستنه پرووی شەش لە پرووداوەکانی قوئاغی یە کەمی پوژی دوایی (ئاخیر زەمان)، کە بریتین لە: پێچرانەوێ خۆرو، هەلۆهرینی ئەستێران و، هەلکەنرانی چیا یەکان و، ویلکرانی حوشتیان و، خپرکەنەوێ ئازەلانی کێویی و، گەردانی دەریایەکان:

خوا دەفەر موی: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝١ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۝٢ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ۝٣ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۝٤ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ۝٥ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝٦﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

(١)- ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾، هەر کات خۆر (پوژ) پێچرایەوێ، ﴿كُوِّرَتْ﴾: (لُفَّتْ، كَوَّرَ الْعِمَامَةُ: لَفَّهَا وَأَدْخَلَ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ)، (كُوِّرَتْ) یانی: (لُفَّتْ)، هەلۆیزنەر^(١)، پێچرایەوێ، دەگوتری: (كَوَّرَ الْعِمَامَةَ)، واتە: میزەرە کە ی پێچرایەوێ، هەندیکێ بە دەوری هەندیکێ دا پێچا، بێگومان ئەو خۆرە ی ئیستا دەیبینن، زانایانی گەردوونناس دەلێن: مەزەندە دەکری پێنج ملیار (٥,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) سالی ئە تەمەنی تیپەرایی و، بای پێنج ملیار سالی دیکەش گازی هایدروجینی پی مابی، کە دەیسووتینی و دەیگۆری بو هیلووم، واتە: ئە گەر خوا بهیلتەوێ، بەشی پێنج ملیار سالی دیکە، تیشکی پێماوێ، هەر خوا ﷻ خۆشی دەزانی، کە کۆتایی پێدین.

(١) هەلۆیزن: کۆکردنەوێ سەریە ک و پێچانەوێ.

به لَام کاتیک دى ئەم خوڤه ده پېچرېتهوه، وهک چوڼ مېزه رېک ده پېچرېتهوه،
نجا که ده شپېچرېتهوه، مانای وایه تاریک دادى و، ئەو تیشک و ږووناکییه
تېستای نامېنى.

(۲) ﴿وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾ هەر کات ئەستېره کانیش پېژان و هه لوه رین، (انکدار)
به مانای: (تناثر) هاتوه، واته: پېژان هه لوه رین و، هه ندیکیشیان گوتوو یانه: (انکدرت)،
(أَظْلَمَتْ)، واته: تاریک داهاتن، بېگومان ئەستېره کانیش له ږوڅى دواىى دا خوا ﷻ
ئەو حاله تهى تېستای هه یانه، نایه یلئى و تاریک دادین، ده پېژین و هه لده وهرن،
﴿انْكَدَرَتْ﴾ له (کُدرة) وه هاتوه، (الکُدرة: ضِدُّ الصَّفَاءِ)، (کُدرة)، واته: لیلئى دڙو
پېچه وانهى ږوونیه.

(۳) ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾ هەر کات چیا به کانیش ږوینران، (تَسِيرُ الْجِبَالِ: قَلْعُهَا
وَنَقْلُهَا مِنْ أَمَاكِنِهَا ثُمَّ انْدِثَارُهَا وَتَهْشُمُهَا)، مه به ست له ږوینرانى چیا به کان، هه لکه ندنیانه
له شوینى خوین، دواىى وردو خاش بوون و تیکه پارینیا نه.

(۴) ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾ هەر کاتیک حوشره ئاوسه ده مانگه ییه کانیش ویلکران،
(عِشَارُ جَمْعُ عُشْرَاءٍ، مِثْلُ نِفَاسٍ جَمْعُ نَفَسَاءٍ)، (نِفَاسٍ)، واته: ئافره تانى که له حاله تی
زه یستانییان، (نَفَسَاءٍ) یش تاکه، ههروهک (عُشْرَاءٍ)، حوشریکه ئاوس بى و سکه کهى ده
(۱۰) مانگ بى، حوشر به ده (۱۰) مانگان ده زى، (العشراء: الناقة: الحامل ذات العشرة
أشهر)، (عُشْرَاءٍ) حوشریکى ئاوسه سکه کهى ده (۱۰) مانگ بى.

حوشرى ئاواش له لای عه ږه به کان ماله کى خو شه ویست بووه، چونکه زوړى
نه ماوه بزى و به چکهى بى و، لهو کاته دا خو و به چکه که شى هه ردو وکیان
مالى به قیمة تن، به لَام لهو ږوڅه دا حوشرى ئاوسى ده (۱۰) مانگه، ویل ده کرى
و کهس به لايدا ناچى.

هه ندیکیش (عِشَار) یان به (سحاب) لیکداته وه، یانى: هه ورېک که بارانى
پيوه یه، خه لک هه می شه چاوه رى ده کات هه ور بېته ئاسمان و، ئاویان بو ببارینى،

ئىنجا باران بى، بەفر بى، تەزرە بى، بەلام لەو پۈژدە ئەگەر ھەوريش بى و باران و بەفرو تەرزەشى پىوھ بى، كەس گوىى ناداتى، چونكە زۆر سەرقالن و گرفتارن بە بارودۆخى خويانەوھ.

۵- ﴿وَإِذَا أَلُوْهُشُ حُسْرَتٌ﴾، ﴿حُسْرَتٌ﴾، خويندراویشەتەوھ: (حُسْرَت)، كە مانايەكەى بە ھىزتر دەكات، كاتىك ئازەلە كىويىھەكان لە يەك شويىن كۆكرانەوھ، ﴿أَلُوْهُشُ﴾، كۆى (وَحْش): (الْحَيَوَانُ الْبَرِّيُّ غَيْرُ الْمَتَّائِسِ بِالْئَاسِ)، ئەو ئازەلە كويىھى ئولفەتى بە خەلكەوھ نەگرتوھ، مالىي و كەويى نەبووھ، لە مروڤ پادەكات، بەلام لە پۈژى دوايىدا خوا ھەموويان كۆ دەكاتەوھ، ھەلبەتە لە قوناغى يەكەمى پۈژى دويىدا، واتە: لە ئاخىر زەماندا، ئەو ئازەلە كىويىھەكان، ھەموويان خپدەبنەوھ سەر يەك، كاتىك ئەو گۆرانكارىيانە دەقەومن، ئەو ئازەلەنەى لەسەر زەوى ھەن، پىكدادىن و دەچن و كۆدەبنەوھ.

۶- ﴿وَإِذَا أَلْبَحَارُ سُجِّرَتْ﴾، ھەر كاتىك دەريايەكانىش گېردان، داگىرسىزان، ياخود: پېر کران (ملئت)، ﴿سُجِّرَتْ﴾، ھەم بە مانای: پېرکران (ملئت) دى، ھەم بە مانای: گېردان (أشعلت) دى، واتە: كاتىك دەرياکان پېرکران، ياخود دەرياکان گېردان.

لە بارەى ئەو حوشترانەوھى تۆلدارو ئاوسن و، سکیان دە (۱۰) مانگە، (الطبري)، دەلى: ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾، (أي: تَخَلَّى عَنْهَا أَرْبَابُهَا)، يانی: خاوەنەکانیان وازیان لى ھىنان.

ھەرۆھە (الطبري) ئاواشى لىکداوھتەوھ: (لَمْ تُحَلَبْ وَلَمْ تُصَرَّ)، نەدۆشران و گوانەکانىشیان نەبەستران (بۆ ئەوھى شىرەکیان تیدا کۆبیتەوھ).

لیرەدا خواى بەرزى مەزن باسى قوناغى يەكەمى پۈژى دوايى دەكات و، شەش جارن وشەى: (إِذَا)، دووبارە دەكاتەوھ.

(إِذَا) ش لە پىزمانى عەرەبىیدا تیداكراو (ظرف)ە، بۆ كات، بەلام مانای مەرجىشى خراوەتە نىو، بۆيە كاتىك (إِذَا) دى، كە كاتىكە شتىكى تیدا ئەنجام دەدرى، وا

دەخوازى بە شتیکەو پەيوەست بى، بۆيە بابايەك گوڤى لە (إِذَا) بى، چاوەپێ دەکات، ئایا چى بەوهدا دادى؟.

لێرەش دا کە خوا ﷻ شەش جارەن هیناویەتی و، لە ئایەتەکانى دیکەشدا کە باسى پرووداوەکانى قیامەت دەکەن، شەش جارەن هیناویەتی و سەرچەم دوازدە جارەن هاتووە، بە (و)ى بادانەو (عطف)ش هاتووە، ئەمە ئەو دەگەیهنى کە هەر جارێک (إِذَا) دى، ئەو پستانە هەموویان سەربەخۆن و، هەر کامیکیان مانای تاييەت بە خۆى هەيە.

لێرەدا خوا ﷻ باسى ئەو شەش پرووداوەی کردووە، لە قۆناغى یەكەمى پۆزى دوايدا کە ئاخیر زەمانە، پروو دەدەن: پێچرانەوێ خۆر، هەلۆهرین و پڕژانى ئەستێرەکان، پڕۆینران و هەلقەنرانى چیايەکان و، ویلکرانى حوشترى ئاوسى دە (۱۰) مانگەو، کۆکرانەوێ ئاژەلە کتوییەکان و، گر تیبەردانى دەریایەکان، یاخود: کۆکرانەوێ دەریایەکان و پڕکرانیان.

مەسەلەى دووھەم:

خستنه پرووی شەش لە ڕووداوەکانی قۆناغی دووھەمی ڕۆژی دوایی (قیامت) کە بریتین لە: پیکەووە جووتکرانی نەفسەکان و، لێرسرانەوێ کچی زیندەبەچال کراو، کە بە چ گوناھێک کوژراوە؟ کردنەوێ پەرەکان (لیستی کردەوان) و، کەولکرانی ئاسمان و، بلیسەدارکرانی دۆزەخ و، وەنیزکخرانی بەهەشت، سەرەنجام: زانین و پەیردنی ھەر کەسیک کە چی ئامادە کردووە؟

خو دەفەرموی: ﴿وَإِذَا النَّفُوسُ زُوِّجَتْ ۖ (٧) وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ (٨) بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (٩) وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ (١٠) وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ (١١) وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ (١٢) وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ (١٣) عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ (١٤)﴾.

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بڕگەدا:

(١)- ﴿وَإِذَا النَّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ ھەر کات نەفسەکانیش جووتکرانەو، (نفوس) کۆی (نفس)ە، کە بە ڕووح دەگووترێ، ئەگەر لە نێو جەستەدا بێ، ئەگەر لە دەرەوێ جەستەش بێ پێی دەگووترێ: (روح)، کاتیەک نەفسەکان جووتکران، واتە: لەگەڵ جەستەکانیاندا، یانی: (قُوتِ الْأَرْوَاحُ مَعَ الْأَجْسَادِ)، ڕووحەکان لەگەڵ جەستەکاندا جووتکران، واتە: ڕووحەکان خرانەوێ نێو جەستەکان و، جەستەکان زیندووکراوەو بەو شیوەیەى خوا دەیزانی.

یاخود: (قُوتِ الْأَمْثَالُ وَالْقُرْآنُ بَعْضُهُمْ مَعَ بَعْضٍ)، ھاوینەکان و ھاوونشینەکان ھەندیکیان لەگەڵ ھەندیکیاندا پیکەووە کوکرانەو.

(٢)- ﴿وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ (٨) بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (٩)﴾ ھەر کاتیەک کچی زیندەبەچالکراویش پرسیاری لێکرا، بە چ گوناھێک کوژراوە؟ (الموءدة: المدفونة حية)، مینەى خراوە ژیر خوڵ و گۆل بە زیندوویی، زیندە بە چالکراو.

ئەمە خويندراویشە تەوہ: (وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سَأَلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ؟)، کاتیک کچی زیندە بە چالکراو پرسیری کرد: بە چ گوناھیک کوژراو، چی کردبوو؟ لیرەدا ئەم دەقە دینین:

(عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: جَاءَ قَيْسُ بْنُ عَاصِمٍ التَّمِيمِيُّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: إِنِّي وَأَدْتُ هَآئِي بَنَاتٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، قَالَ: «فَاعْتِقِ عَنْ كُلِّ وَاحِدَةٍ رَقَبَةً»، قَالَ: إِنِّي صَاحِبُ إِبِلٍ، قَالَ: «فَأَهْدِ إِنْ شِئْتَ عَنْ كُلِّ وَاحِدَةٍ بَدَنَةً»)(أخرجه الطبري: ٣٦٧٧٩، وعبد الرزاق في تفسيره: ٣٥١٢ واللفظ له).

واتە: قەتادە (کە یەکیکە لە زانایانی شوینکە و تووانی هاوەلان) دەلی: قەیسێ کوری عاصیمی تەمیمی هاتە خزمەت پیغەمبەر ﷺ گوتی: من لە سەر دەمی نەفامیدا هەشت کچم زیندە بە چال کردوون! پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: لە جیاتی هەر کامیکیان بەندە یەك ئازاد بکە، گوتی: من خاوەن حوشتەم، فەرمووی: ئەگەر دەتەوی لە جیاتی هەر کامیکیان حوشتێکی مینە سەر بپرە، بیکە بە خێر.

ئەوێ عەدەتێکی سەر دەمی نەفامیی بوو، لە نیو عەرەباندا کە کچیان زیندە بە چال کردو، ئایا ئەو زیندە بە چال کردنە، ھۆکارە کە چی بوو؟ بە پێی ئەوێ سەرچاوێ میژووپیەکان دەلین: دوو ھۆکاری سەرەکی ھەبوون:

۱- ھەژاری و نەداری.

۲- خێلە عەرەبەکان پیش هاتنی ئیسلام، ھەمیشە راو و پرووتیان لە دژی یەکدی کردو، ئنجا ھۆزێک کە بە سەر ھۆزێکی دیکە داداوە، ئافرەت و منداڵەکانی کە کەوتوونە بەر دەست، دوایی نەیداوئەو بەو ھۆزە دیکە، ئنجا بۆ ئەوێ ئەوانە ئافرەت و کچیان نەبێ بکەوێتە بەردەستی ھۆزێکی دیکە، کە بە سەریاندا دەدا، کچەکانیان زیندە بە چال کردوون.

هەندیکى دیکە: (کە ئەو رایەم پێ بێھێزە)، گوتووایانە: لەبەر ئەوەی هەندى لە ھۆزو تیرەکانى عەرەب پێیان وابوو فریشتەکان مینەن و کچانى خوان، گوتووایانە: مادام خوا فریشتەکانى ھەن و کچەکانى، با ئەو کچانەش ھەر بە گچکەیی لە بەین بەرین و، بچنەو خزمەتى خوا ﷻ!!

پێم وایە ھاندەر و پالنەرى سەرەکی بۆ زیندە بە چال کردنى کچان ھەلبەتە لە نێو ھەموو گەلى عەرەبیش دانەبوو، ئەگەرنا قەرە بر دەبوون و تەنیا لە نێو ھەندىک لە ھۆزەکاندا ھەبوو ھەر لەبەر ھەژاریى و نەداریى بوو، یاخود لەبەر ئەوە بوو، دوایى عەیبەو شوورەییان نەیتە سەر.

(۳) - ﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾، کاتیک پەرەکانیش کرانەو، خوێنراویشەتەو: (نُشِرَتْ)، ئەو کاتەش مانایەکەى بەھێزترە، (الطبري) دەلى: (وَإِذَا صُحُفُ أَعْمَالِ الْعِبَادِ نُشِرَتْ لَهُمْ، بَعْدَ أَنْ كَانَتْ مَطْوِيَةً عَلَى مَا فِيهَا مَكْتُوبٌ، مِنَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ، وَبَنَحُوا الَّذِي قُلْنَا فِي ذَلِكَ، قَالَ أَهْلُ التَّأْوِيلِ) واتە: کاتیک لیستی کردەوکان کە پیشتر پێچراو بوو بەسەر ئەویدا، کە تێیدا نووسراو، لە چاکەکان و لە خراپەکان، بۆ بەندەکان کرانەو، بەو مانایەش کە گوتمان، پروونکەرەوان گوتووایانە، یانی: لیستی کردەوکان دەکرێتەو پان را دەخرێن، وەک لە سوورەتى (الإسراء) دا، خوا دەفەرموى: ﴿أَقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ نَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾ (۱۴) واتە: (ئەى مرووف!) نووسراوەکەت بخوێنەو، بەسە خوێت لێرسینەوێ لەگەڵ خۆندا بکەى.

(۴) - ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ﴾، کاتیک ئاسمانیش کەوڵ کرا، (الطبري)، دەلى: (وَإِذَا السَّمَاءُ نُزِعَتْ وَجُذِبَتْ ثُمَّ طُوِيَتْ)، کاتیک ئاسمان دارنراو راکیشرا، دوایى پێچرایەو، وەک لە شوێنیکى دیکەدا دەفەرموى: ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطِيٍّ السَّجَلِ لِلْكِتَابِ﴾ (۱۰۴) ئەو رۆژەى ئاسمان وەک چۆن ئەو تۆمارەى شتى تێدا نووسراو، دەپێچرێتەو، ئاوا دەپێچینەو، کە بێگومان ئەمە لە پرووداوەکانى قوئەغى دووھەمى رۆژى دوایە، کە رۆژى قیامەتە و، جیاى لەوێ خوا ﷻ لە ئایەتەکانى پێش دا، باسى ھەلۆھەلۆی ئەستێرەکانى کرد.

ههروهها که له شوێنێکی دیکه دا دهفهرموێ: ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ۝١﴾
 المرسلات، کاتێک ئاسمان کرایهوه، یان دهفهرموێ: ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۝١٩﴾
 ئاسمان کرایهوه بوو به دالان دالان، دهروازه دهروازه، ئهوه له قوناغی
 یه کهمی پۆژی دوایدا، که خوا ئهم گهردوونهی دهپێچێتهوه بهم شیوهیهی
 نامینێ: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ ۝٤٨﴾
 زهوی دهپێته جیا لهم زهوییهو، ئاسمانهکانیش (دهبن به ئاسمانانی جیا لهم
 ئاسمانانه)، یانی: به شیوهیهکی دیکه خوا ﷻ ئهو گهردوونهی ئهو کاته دروست
 دهکاتهوه، کهواته: لێره دا ﴿كُشِطَتْ﴾
 باسی قوناغی دووهمی پۆژی دواپی
 دهکات، (کُشِطَ) یش له ئهسل دا ئهوهیه ئازهلێک: جهستهکهی له کهولهکهی
 بهیتریته دهڕی، ئهو ئاسمانهش له پۆژی دوایدا بهم شیوهیهی نامینێ، وهک له
 سوورهتی (الفرقان) یش دا دهفهرموێ: ﴿وَيَوْمَ تَشَقُّ السَّمَاءُ بِالسَّحَابِ وَيَزُلُّ الْعَرْشُ ۝٢٥﴾
 تَنْزِيلًا ﴿الفرقان﴾، ئهو پۆژی ئاسمان به ههوران (له شیوهی ههوران دا)
 شەق دهبن و، فریشتهکانیش دادهبهزێنن. ئهمهش له قوناغی دووهمی پۆژی
 دواپی دایه و قوناغی قیامهته.

٥- ﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ﴾ ههه کاتێک دۆزهخیش خۆشکرا، بلیسهدار کرا،
 خۆندراویشهتهوه: ﴿سُعِرَتْ﴾ که مانایهکهی بههێزتر دهبن، یانی: دۆزهخ زۆر
 داگیرسێنرا، (التَّسْعِيرُ: الإيقاد، أي: هُبَّتْ لِعَذَابٍ مَنْ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْعَذَابُ)، (تسعير): به
 مانای بلیسهدار کردن و خوشکرانی ئاگرهکهیهتی، واته: ئاماده کرا بۆ سزادانی ئهوانه
 سزایان لهسهه پێویست بووه.

٦- ﴿وَإِذَا الْجَنَّةُ أُنْفِلَتْ﴾ ههه کاتێک به ههشتیش وهنیزیک خرا، (الزُّلْفَى: القُرْبُ، أي:
 أُدْبِيت، أي: قَرَبَتْ مِنْهُمْ، بَحِثْ لَا يَتَعَبُونَ لِلْوُصُولِ إِلَيْهَا)، به ههشتیان لێوهنیزیک خرا، به
 جۆریک ماندوونهبن تاكو پێی دهگهن.

٧- ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ﴾ ههه موو کهسێک زانی چی ئاماده کردوه! (النفس نكرة
 في سياق الشرط مراد بها العموم، أي: عَلِمَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا أَحْضَرَتْ)، لێره دا نهفس به نهزانراو

(نکړه) هاتوه، به لامل له پړهوتی مهرج داو مهبه ست پټی گشتییه، واته: هه موو نه فسیک ده زانی چی ناماده کړدوه، بویه ناماده کړدنه که پالدراره ته لای نه فسه کان، چونکه نه فسه کان نه و کړدوه وانه ی نه نجامیان داو، شوینه واری سزاو پاداشتی کړدوه وکان له وړژده دا دهرده که ووی.

(الشوکانی) له مانای: ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ﴾ دا، ده لی: (وَمَعْنَى مَا أَحْضَرَتْ: مَا أَحْضَرَتْ مِنْ أَعْمَالِهَا، وَالْمُرَادُ حُضُورُ صَحَائِفِ الْأَعْمَالِ، أَوْ حُضُورُ الْأَعْمَالِ نَفْسَهَا، كَمَا وَرَدَ أَنَّ الْأَعْمَالَ تُصَوَّرُ بِصُورٍ تَدُلُّ عَلَيْهَا وَتُعَرِّفُ بِهَا) (فتح القدیر: ج ۵، ص ۴۷۲).

واته: (مَا أَحْضَرَتْ) واته: کړدوه وکانی که ناماده ی کړدوون، مهبه ست ناماده بوونی نه و په رانه یه که کړدوه وکانیان ټیدا نوو سرون، یاخود ناماده بوونی خودی کړدوه وکانه، چونکه - له شوینه واردا - هاتوه که کړدوه وکان له چند وینه یه کدا به رجه سته ده کړین، ده لاله تیان له سهر ده کهن و پیانه وه دهناسرین.

تیمه له تهفسیری سوږه تی (الکھف) دا، هه روه ها له تهفسیری سوږه تی (الجاثیه) ش دا، له و باره وه کورته باسیکمان کړدوه، که خوا ﷺ خودی کړدوه وکان دینیته وه بهرچاوی مروقه کان، وهک چون ټیستا جاری وایه کامیپرای شیردراوه دانراوه، دواپی به دهنگ و وینه وه که سیک نه و کړدوه ویه ی دهیکات، له سهری تومار کراوه.

نجا به دلنیاپی خوا ﷺ نه و فریشتانه ی دایناون و کړدوه وکانی مروقه کان و چالاکیه کانیان تومار ده کهن، نامیری پیشکه ووتوتر که ههر شایسته ی خوا یه روه ردگاره، داویه تی به و فریشتانه، بو نه وه ی هه موو کړدوه و چالاکیه کانی مروقه کان، چ نیه تی دلان، چ قسه ی زمانیان، چ جموجولی نه ندانه کانیان، تومار بکه.

یه کتیک له زانایان ده لئ:

بویه ش زاینی نه فسه کان بۆ سزاو پاداشتی کرده وه کانیان، له کو تایی هه موو مهرجه کاندانراوه، که له دوا زده (۱۲) پرسته کاندان باسکراون، چونکه هه ندیکیان که بریتین له شه شه کانی کو تایی، له قوناغی دووه می پوژی دوا ییدا، دینه دی، هه ندیکیشیان زووتر له وه وه له قوناغی یه که می پوژی دوا ییدا دینه دی، بویه نه وه ی زووتر هاتوته دی، له گه ل نه وه دا که دواتر دینه دی، پیکه وه کراون به وه لامی نه وه مهرجه ی خوی پهره وردگار دوا زده (۱۲) جاران دووباره ی کردوته وه: کاتیک نه وه بوو، کاتیک نه وه بوو، هه ر که سیک ده زانی چی ناماده کردوه، لیره ش دا نه وه فهرمايشته ی پیغه مبه ری خوا ﷺ دینن:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ الطَّائِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا سَيِّئُهُ رُبُّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجَمَانٌ، فَيَنْظُرُ عَمَّنْ أَيْمَنَ مِنْهُ، فَلَا يَرَى إِلَّا شَيْئًا قَدَّمَهُ، وَيَنْظُرُ عَمَّنْ أَشْأَمَ مِنْهُ، فَلَا يَرَى إِلَّا شَيْئًا قَدَّمَهُ، وَيَنْظُرُ أَمَامَهُ، فَتَسْتَقْبِلُهُ النَّارُ فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقِيَ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ مِرَّةٍ فَلْيَفْعَلْ (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۱۸۲۷۲، والبخاري: ۷۰۰۵، ومسلم: ۱۰۱۶، والترمذي: ۲۴۱۵).

واته: عه دیی کوری حاته می تایی (خوا لئی رازی بئ)، ده لئ: پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرمووی: هیه کامیک له ئیوه نیه، مه گه ر پهره وردگاری دهیدوینئ له نیوان خواو نه ودا ته رجومان نیه، (پیویست به وه رگپر ناکات)، ئنجا نه وه مروقه ته ماشای لای راستی ده کات، هه ر نه وه ده بینئ که له کرده وه کانی پیشیخسته وه، ته ماشای لای چه پی ده کات، هه ر نه وه ده بینئ که له کرده وه کانی پیشیخسته وه، دوا یی سه رنجی پیش خو ی ده دات، ئنجا به ره و ناگر ده چئ، بویه هه ر کامیک له ئیوه، نه گه رتوانی به له تکه خورما یه کیش بئ، با خو ی له ناگر بهاریزی.

قوله باسیک دهربارهی

حوکمی مندالان له رۆژی دوايي دا

له چوار پرگه‌ی کورتدا، ئەم قۆله باسه ده‌که‌ین:

(۱)- مندالەکانی پرواداران به‌ پای زۆربه‌ی هەر زۆری زانایان، له‌ گه‌ڵ دایک و بابی خۆیاندا، له‌ به‌هه‌شتدا، (النووي)، له‌ کتییە ناوداره‌که‌ی (شرح صحيح مسلم) دا ده‌لێ:

(أَجْمَعَ مَنْ يُعْتَدُ بِهِ مِنْ عُلَمَاءِ الْمُسْلِمِينَ، عَلَى أَنْ مِنْ مَاتَ مِنْ أَطْفَالِ الْمُسْلِمِينَ، فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، لِأَنَّهُ لَيْسَ مُكَلَّفًا). واته: هه‌موو ئەوانه‌ی گرنگیان پێده‌دری له‌ زانایانی مسوڵمان، یه‌ کده‌نگن له‌ سەر ئەوه‌ی مندالەکانی مسوڵمانان خه‌لکی به‌هه‌شتن، چونکه‌ هه‌یچ کام له‌و مندالانه‌ ئه‌رکدار نه‌کراوه‌ (تا‌کو بگوتری: گونا‌هه‌یکی کردوه‌، یاخود ئه‌رکیکی چواندوه‌).

(۲)- به‌لام به‌ نسه‌ت مندالی بیروایانه‌وه‌، زانایان راجیایان هه‌یه‌و، (الآلوسي)، له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خۆیدا^(۱)، ده‌لێ:

(الصحيح الذي ذهب إليه المحققون، أنهم من أهل الجنة، ويستدلُّ له بأشياء، منها:

أ- حديث إبراهيم الخليل عليه السلام حين رآه النبي ﷺ في الجنة حَوْلَهُ أَوْلَادُ النَّاسِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَأَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ؟ قَالَ: وَأَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ، رواه البخاري في صحيحه

ب- ومنها قوله تعالى: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ (الإسراء).

واته: مندالی بیروایان، پای راست که زانایان و لیکۆله‌ره‌وه‌کان بو‌ی چوون، ئەوه‌یه که ئەوانیش هەر خه‌لکی به‌هه‌شتن و، چەند شتێک له‌و باره‌وه به‌ به‌لگه‌ ده‌هه‌یتنه‌وه‌:

(۱) روح المعاني: الجزء: ۳۰، ص ۳۳۰.

ا- ئەو فەرمايشتهى پىغەمبەر ﷺ كە دەفەرموى: ئىبراھىم خەلىلەم بىنى، لە بەھەشتدا مندالى خەلكى بە دەورەوہ بوون، ھاوہلان لىيان پرسى: مندالى ھاوبەش بو خوا دانەرەكانىش؟ فەرمووى: مندالى ھاوبەش بو خوا دانەرەكانىش.

ب- ئەو ئايەتە موبارەكەى سوورەتى (الإسراء) يش بەلگەيەكى دىكەيە: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ ١٥، ئىمە سزادەرى خەلك نابىن، تاكو پىغەمبەر نەئىرىن، (ئەو مندالانەش جارى عەقل و ھوشيان كامل نەبوو، تاكو لە بانگەوازی پىغەمبەر ﷺ تىبگەن).
(۳)- پىنج جوړە راى دىكەى جياواز لە بارەى ھوكمى مندالانەوہ:

- ۱- (إبن تیمیة)، گوتووئەتى: وا باشە مروؤف بوەستى و بە ھىچ لايەكدا برپار نەدات.
- ۲- رايەكى دىكەش ھەيە دەلى: ئەو مندالانە، ئنجا چ ھەموويان، چ تەنيا ھى بېروايان، لە شوئىنكەن لە نىوان بەھەشت و دۆزەخدا.
- ۳- (أحمد السرهندي الفاروقي) يش، دەلى: ئەوانىش وەك ئازەل و زىندوو دەكرىنەوہ، بەلام دوايى وەك ئازەل و ژياندارانى دىكە، دەبنەوہ بە خاك و خول!
- ۴- رايەكى دىكەش ھەيە دەلى: ئەوانە دەبن بە خزمەتكارى بەھەشتىيەكان.
- ۵- رايەكى دىكەش دەلى: ئەوانە خوا لە قيامەت دا تاقىيان دەكاتەوہو، ھەر كەس لەو تاقىكردنەوہى دەرچوو، سەرفرازە ئەگەرنا زيانبارە.

(۴)- راى پەسندىش لە لای من ئەوہى كە (الآلوسي)، گوتووئەتى: كە مندالەكان ھى مسولمانان و نامسولمانان، مادام نەگەيشتوونە راددەى باخ بوون و ئەركدار نەبوون، ھەموويان دەرباز دەبن لە سزای خواى دادگەر و كاربەجى، چونكە خوا ﷻ نەيخستوونە تاقىكردنەوہو تواناى تاقىكرانەوہيان نەبوو.

پىشم وایە تەنيا ئەو رايەى پەسندمان كردو ھەلمانبژارد بەلگەدارەو، رايەكانى دىكە ھىچ كاميان بە بەلگەيەكى راست و دروست پشتراستكراوہن،

بۆیە ئەو رایەم پێ راست و بەھێزە کە ئەو منداڵانە ھەموویان ھی پرۆاداران و ھی بێپرۆایان، دەرەز بوون و ھەموویان بەھەشتیی دەبن، ئنجا ئایا خواى پەرەردگار چۆن مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات و چییان پێدەکات؟ ئەو ھەسەنە کراوە، ئەو ھەسەنە کە خواى کاربەجى لە بارەى بەھەشتیانەو دەفەرەمۆ: ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ﴾ (۱۷) الواقعة، واتە: لاوانى ھەر بە لاویى ھێلراوە، بەسەریانەو دەگەڕێن و خەزەتیان دەکەن، خواى بەرزو مەزن باسى نەکردو، ئەوانە کین و چین؟ بەلکو وا دێتە بەرچاو، وەك چۆن خواى مێھرەبان حۆریان دەخولقینى بۆ پیاوانى بەھەشتیی، ئەو کۆرە گەنجانەش بخولقینى بۆ خەزەتکردنى بەھەشتییەکان لە بەھەشتدا، یانی: خوا لە قیامەتدا دەیانخولقینى و پەيوەندیان بە خەلکی دنیاو نە.

مهسه لهی سییه م:

سویند خواردنی خوا ﷻ به ئەستیره خو پەنھاکەرە بە خێرایى پۆشتوو
خو پەنادرەکان و، بە شەوگار کە پادەبرى و، بە بەرەبەیان کە شەبەق دەدە،
کە قورئان گوتراوى نیراویکی پەسندو بەرینزی، خاوەن هیزی، لەلای خواى
خاوەن عەرش پیگەدارى، لە ئاسمانى گوپرايه لى بو کراویى، ئەمیندارە:

خوا دەفەرموى: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُتُسِ ۝۱۵﴾ الْجَوَارِ الْكُنُسِ ﴿۱۶﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ ﴿۱۷﴾
وَالصُّبْحِ إِذَا نَفَسَ ﴿۱۸﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿۱۹﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿۲۰﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ
أَمِينٍ ﴿۲۱﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بڕگەدا:

(۱)- ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُتُسِ﴾، وانیە (کە ئێوە دەلێن، ئەى بپیروایەکان! کە قورئان
موحەممەد ﷺ لە خۆیەو ھەلیبەستبى، یان شەیتانەکان فیریان کردبى)، سویند دەخۆم
بە ئەستیره خو پەنھانکەرەکان، (خُتُس): ئەو ئەستیرانەن کە خۆیان پەنھان دەکەن،
خۆیان دەشیرنەو، مەبەست پێیان ئەو ئەستیرانەن کاتیک خۆر ھەلدى، کە خۆریش
ھەر ئەستیرەیکە لە ئەستیرەکان، بەلام لەبەر ئەوێ لە ئیمەو نزیکتەر، پروناکیی و
شەوقەکەى دنیا دادەگرى و، پروناکیی کەمى ئەستیرەکان دیار نامینى.

(۲)- ﴿الْجَوَارِ الْكُنُسِ﴾، بە خێرایى پۆشتوو خو پەنا دەرەکان، (الجوار جمع جاریە وھى
التي تجري، أي: تسير سراً حثيثاً)، ﴿الْجَوَارِ﴾، کۆی (جاریە)یە، یانی: بە خێرایى پۆشتوو،
واتە: ئەو ئەستیرانەى بە پۆشتیکی خێرا دەپۆن، ﴿الْكُنُسِ﴾، کۆی (گانس و گانسە)
یە، (گانس) بو نیرۆ (گانسە) بو مى، ھەردووکیان بە ﴿الْكُنُسِ﴾، کۆ دەکرینەو، (گنس
الطَّيِّبِ)، واتە: ئاسکەکە چوو نۆ کونەکەى خۆیەو، چوو نۆ ھیلانەکەى خۆیەو،
ئەو مال و ھیلانەیکەى دروستى دەکات، بو شەو تیدا مانەو، لە چرو و لق و پۆپى

دره خته كان، ئەستێره كان خۆی کاربەجی وای خۆلقاندوون، کاتیک خۆر هەڵدی، وەك بچنە دواوو بە خێرای بپۆن و خۆیان لە پەنایەك بگرن، وان.

(۳) - ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ﴾، سویند بە شەوگاریش کاتیک رادەبرێ، وشە: ﴿عَسَسَ﴾: لەو کردارانەیه که مانای هاتن و مانای رابردنیش دەگرێتەووە کهواتە: دەگونجی بلی: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ﴾ (إذا أدبر) شەوگار که رادەبرێ، بەلام لیڕەدا رابردن گونجاوترە، چونکە دوایی دەفەرموێ:

(۴) - ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ﴾، سویند بە بەیانیش که هەناسە دەدا، بیگومانیش شەوگار رادەبرێ، ئنجا بەرەبەیان هەناسە دەدات و شەبهق دەدا، (التَّنَفُّسُ: خُرُوجُ النَّفْسِ مِنَ الْحَيَوَانِ، وَاسْتَعْبَارَ لظُهُورِ الضِّياءِ مَعَ بَقَايَا الظَّلَامِ)، (تنفس): بریتیه لەوێ ژياندار هەناسە دەرباوێ و، لیڕەدا خوازاووەتەووە بۆ دەرکهوتن و ئاشکراوونی بەرەبەیان لەگەڵ مانەوێ هەندیک لە تاریکییش، کهواتە: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ﴾، واتە: سویند بە شەوگار که رادەبرێ، یاخود: سویند بە شەوگار که دی، یاخود: هەردووکیان پیکەووە، چونکە بە نەسبەت ئیمەووە که شەبهقی بەیانی دەدا، شەوگار رادەبرێ و بەیانی دی، بەلام بۆ دیوی ئەو لای زەوی (ئەمریکاییەکان و ئۆسترالییەکان) لەوێ شەوگار دی و پۆژگار رادەبرێ، هەمیشە شەو و پۆژ بە دوا یەکهوون و بە دەوری زەوییهووە دەپێچرێن، بۆیهش خۆی بەرز ئەو وشەیهی بەکارهێناو، چونکە بەنەسبەت نیوێ گۆی زەوییهووە، شەوگار رادەبرێ و بەیانی دی و، بە نەسبەت نیوێکهی دیکەیهووە، شەوگار دی و پۆژگار رادەبرێ.

(۵) - ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾، ئەم (قورئان)ە قسە ی نێردراویکی زۆر بەرێزو نایابە، (الْكَرِيمُ هُوَ الْجَيِّدُ مِنْ نَوْعِهِ)، (کریم) باشتترینە لە جۆری خۆیدا.

(۶) - ﴿ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ﴾، خاوەن هیزه، لە لای خاوەن عەرش (خۆی بی وینە) خاوەن پیکەیه.

(۷) - ﴿مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ﴾، لەوێ بە قسە کراوە، فەرمانبەریی بۆ کراوە، زۆریش دەستپاکە، کهواتە: لیڕەدا خوا ﷻ جیبریلی ﷺ بە حەوت سیفەتان، پێناسە کردووە:

۱- (رسول) نیرراو، ږهوانه کراو.

۲- ﴿كَرِهٍ﴾، (النَّفِيسِ مِنْ نَوَعِهِ)، زور چاك و نایاب له جوړی خوۍ.

۳- ﴿ذِي قُوَّةٍ﴾، خاوهن هیږ، چ هیږی ماددی، چ هیږی مه عنهوۍ، له هه نديك له تەفسیره كاندا هاتوه، جیبریل بو وه سفكردنی هیږی خوۍ، باسی كرده كه بالی خستوته ژیر شاره كانی گهلی لوتوتهوه، بهرزی كړدوونهوهی بو ئاسمان و خهلكی ئاسمان گوښان له بارهۍ مه ږو بزن و وه پړینی سهگ و زهړهۍ كهړ بووه، ئنجا نخوونی كړدوونهوه، وهك خواۍ په روهردگار ده فهرموۍ: ﴿وَالْمُؤْنَفَكَةُ أَهْوَىٰ﴾ (۵۳)، شاره هه لگپراوه كانی بهردانهوه.

۴- ﴿مَكِينٍ﴾، خاوهن پيگهۍ، (صِفَةُ مُشَبَّهَةٍ بِالْفِعْلِ مِنْ (مَكُنْ مَكَانَةً) إِذَا عَلَتْ رُتْبَتُهُ عِنْدَ غَيْرِهِ)، واته: خاوهن پيگهۍ، ئه مه سيفه تی چوڼدراوه به كړدار له (مَكُنْ) وه هاتوه، (مَكُنْ مَكَانَةً)، واته: بووه خاوهن پيگه، ههر كاتيک پلهۍ بهرز بووه له لای جگه له خوۍ.

۵- ﴿ثَمَّ﴾، لهوۍ، (هُنَاكَ اسْمُ مَكَانٍ وَالْمَرَادُ هُنَا: الْمَكَانُ الْمَجَازِيُّ)، مه به ست شوینی مه جازيیه، ده شگونجی مه به ست سهرهوهۍ دروستكراوه كانی خواۍ په روهردگار بۍ، بهو شیوهیهۍ شایستهۍ خواۍ بۍ وینهیه.

۶- ﴿مُطَاعٍ﴾، به قسه کراو، فرمانبروری کراو، واته: خهلك فرمان پيکراوی وین، به ههر شتيك فرمانیان پيکات، ياخود: لهوۍ فريشته كان به قسهۍ ده كهن، ههر شتيك فرمانیان پي بکات.

۷- ﴿أَمِينٍ﴾، ده ستپاك، (الذي يحفظ ما عهد له به، حتى يؤديه دون نقص ولا تغيير)، واته: ده ستپاك، ئه و كهسهۍ ئهوهۍ پي سپيډدراوه، بپاريږي، ده پاريږي تاكو به بۍ كه م و كووپړي و بۍ گورانكاريۍ ده يگه يه نۍ.

شایانی باسه: لیره دا، كه ده فهرموۍ: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنُسِ﴾ (۱۵) الْجَوَارِ الْكُنُسِ، ږوونكه رهوهۍ كه ده لۍ: (الْقَاءُ لِتَفْرِيعِ الْقَسَمِ وَجَوَابُهُ عَلَى الْكَلَامِ السَّابِقِ،

لِلْإِسَارَةِ إِلَى مَا تَقَدَّمَ مِنَ الْكَلَامِ هُوَ مَنَزَلَةُ التَّمْهِيدِ لِمَا بَعْدَ الْفَاءِ، فَإِنَّ الْكَلَامَ السَّابِقَ أَفَادَ تَحْقِيقَ وَقُوعِ الْبَعْثِ وَالْجَزَاءِ، وَهُمْ قَدْ أَنْكَرُوهُ وَكَذَّبُوا الْقُرْآنَ الَّذِي أَنْذَرَهُمْ بِهِ، فَلَمَّا قُضِيَ حَقُّ الْإِنْذَارِ بِهِ، وَذُكِرَ أَشْرَاطُهُ، فُرِّعَ عَنْهُ تَصْدِيقُ الْقُرْآنِ الَّذِي أَنْذَرَهُمْ بِهِ، وَأَنَّهُ مُوحَى بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ^(۱).

واته: (فاء): لیره دا بۆ بنیاتنانی سویندهو، وهلامی سوینده که شه له سه ر قسه ی پیشی، ئاماژه یه بۆ قسه کانی پیشی، که وهک ریخوشکردن وابوون، بۆ ئه وهی له دوا ی (فاء) ه که وه دی، چونکه قسه ی پیشی ئه وهی گه یاند که سزاو پاداشت ده بی، ئه وانیش نکوولییان له وه کردبوو و ئه و قورئانه ی ئه و هه والهی داوه و له و باره وه هۆشداریی داوه، به درۆیان دانابوو، ئیستاش که باسی ئه وه کرا، له و رۆژه دا ئه وه رووده داو باسی نیشانه کانیشی کرا، ئنجا ئه وه بنیاتده نری که ئه و قورئانه ی ئه و هۆشدارییی پیداون و ترساندوونی له و رۆژه، دلنیا بن که له لایه ن خوا وه (به هۆی جیبریه وه بۆ موحه ممه د ﷺ) نیردرا وه.

(۱) التحرير والتنوير: ج ۱۲، جزء: ۳۰، ص ۱۵۲.

مه سه له ی چواره م و کو تایی:

باسی پیغه مبهری خاتهم موحه ممه د ﷺ که وه ک بیروایان لافیان لیده د، شیت نه بووه، جیریلیشی له سهر شیوه ی راسته قینه ی خو ی له ئاسوی پروندا بینیه و، له سهر گه یاندنی نادیاریش چروک، (یا خود: تۆمه تبار) نیه، قورئانیش قسه ی شهیتانی نه فرینلیکراو نیه، بهس بیرخه ره وه یه بۆ جیهانیان، بۆ ههر کهس بیهو ی پړیک و راست بی، به بی ویستی ره های خواش، هیچکس ناتوانی بیهو ی پړیک و راست بی، یا خود به پیچه وانیه وه، لارو لادهر بی:

خوا ده فهرمو ی: ﴿وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ۚ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ ۝۲۳﴾ وَمَا هُوَ عَلَىٰ الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿۲۴﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِیمٍ ﴿۲۵﴾ فَإِنْ تَذَهَبُونَ ﴿۲۶﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِینَ ﴿۲۷﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِیمَ ﴿۲۸﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِینَ ﴿۲۹﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له هه شت بر گه دا:

(۱) - ﴿وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ﴾ هاوه له که شتان شیت نیه، که ده فهرمو ی: ﴿وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ﴾ هه ندیک له بیروایه کان له ئەنجامی بی و یژدانیی و نه سه لمینی و عینادییدا، تۆمه تی سهیر سهیریان پالداونه لای پیغه مبهری خاتهم ﷺ وه ک: شیتی، جادوو گه ری، شاعیری، کاهینی ... هتد.

ئجلا لیره دا خوا ﷺ که ده فهرمو ی: هاوه له که تان شیت نیه، وه ک یه کیک له زانایان گوتوو یه تی: (إِشَارَةٌ لَطِيفَةٌ إِلَى كَوْنِهِ مَعْرُوفًا بَيْنَهُمْ بِكُلِّ خُلُقٍ سَنِيٍّ وَرَجَاحَةِ الْعَقْلِ وَسُمُو الْأَدَبِ)، که ده فهرمو ی: ﴿وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ﴾ هاوه له که شتان شیت نیه، ئەمه ئامازه یه کی په نهانه به وه ی (پیغه مبه ر ﷺ موحه ممه د) له نیویاندا ناسراو بووه، به هه موو ره وشتیکی به رزو جوان و، به تیرو ته وایی عه قل و ئەده بی په سنده بالآ، خوی زانو توانا ته وهنده به بهس ده زانی که بفهرمو ی: ﴿وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ﴾ هاوه له که تان، واته: خۆتان باشی ده ناسن

و پى ئاشنان، لە ئیوتاندا ژیاوه، هەرگیز هیچ کەسێک باسی ئەوهی نهکردوه
 كه ناتەواوییهك له عەقل و هۆشی موحەممەددا هەیه، پێش پێغەمبەرایەتی و،
 دواى ئەوهش، گومانى تێدانیه كه بههۆى پەيام و وهحیى خواى پەروەردگارەوه،
 عەقل و هۆشەكەى تێرو تەواوتر بووهو لى كەم نهبۆتەوه!.

(۲) - ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ﴾، به دڵنیاى ئەوى بینووه، یانى: جیبریل، چونكه پێش
 باس باسی جیبریلە ﷺ كه خوا له وهسفیدا فرمووی: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُوسِ ۝۱۵ الْجَوَارِ
 الْكُنُوسِ ۝۱۶ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ۝۱۷ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ۝۱۸ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝۱۹﴾
 نهخێر، سوێند دهخۆم... ئەم (قورئان) ه گوتراوى نێردراویكى بەرزو پەسندو بەرێزه،
 ﴿ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ۝۲۰﴾، خاوهن هێزهو له لای خاوهن عەرش پێگهداره،
 ﴿مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ۝۲۱﴾، لهوى گۆنرایه لى و فرهمانبەری بو کراوه، دهستپاك و پارێزەری
 سپاردەیه.

لێره دا خوا ﷻ دهفرمووی: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ﴾، ئەو هاوهلهتان كه
 موحەممەد ﷺ ئەوى (جیبریلی) بینووه، له ئاسۆی ڕوون دا.

(ابن کثیر)، له تەفسیرهكەى خۆیدا، دەلى: (والظاهر أن هذه السورة نزلت
 قبل الإسراء لأنه لم يذكر منها إلا هذه الرؤية، وهي الأولى)، واتە: وا پێدهچى ئەم
 سوورەته پێش سوورەتى (الإسراء) دابهزیبى، چونكه تهنیا ئەو بیننهى تیدا
 باسکراوه، (كه پێغەمبەر ﷺ جیبریلی بینووه) ئەویش بینینی یه كهمه.

لێره دا مەبەست ئەوهیه كه پێغەمبەر ﷺ موحەممەد جیبریلی بینووه به
 بینینیكى ڕوون و ئاشکرا، ﴿الْمُبِين﴾، به مانای (واضح)، ڕوون و ئاشکرا، ﴿بِالْأَفْقِ﴾،
 (أفق) واتە: (ئاسۆ)، له ئاسۆی ڕووندا بینوویهتى، له سهحیحى بوخاریی دا
 هاتوه، كه پێغەمبەرى خاتەم موحەممەد ﷺ دواى ئەوهی له ئەشکهوتى حیراء
 دا جیبریل بۆی دهچێته سەر شیوهی پیاویك و پێغەمبەرى خاتەم بهخۆیهوه
 دهگوشى، بهسەر هاتهكهى هەیه، دواى خوا پشتیوان بى له تەفسیری سوورەتى

(العلق) دا پێی دەگەین و باسی دەکەین، که جیڕیل پێی دەفەرموێ: بخوینە! دەلی: خویندەوارنیم، دووبارە جیڕیل بە خۆیەو دەگوشت و بەری دەداو پێی دەلی: بخوینە! دیسان دەلی: خویندەوار نیم، بۆ جاری سێیەم بە هەمان شیوە، جاری سێیەم، یان بۆ جاری چوارەم بە پێی جیاوازی رێواوەتەکان پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: (مَاذَا أَقْرَأَ)، چی بخوینم؟ ئنجا ئەو پێنج ئایەتە سەرەتای سوورەتی (العلق) ی بۆ دادەبەزێنێ: ﴿أَقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝٢ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝٣ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝٤ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝٥﴾.

دوایی که پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەگەرێتەو بە بۆ مائی و دەفەرموێ: دەترسم دەستم لێوە شیرابێ و بە دایکمان خەدیجە دەفەرموێ: دامپۆشە! خەدیجەش دلی دەداتەو، ئنجا بۆ جاریکی دیکە، جیڕیل لەسەر شیوەی راستەقینە ی خۆی، خۆی پێشانی پێغەمبەری خوا ﷺ دەدات لە ئاسۆدا، ئنجا ئەوێهە خۆی پەرورەدگار باسی دەکات، که موحمەد ﷺ جیڕیلی بینیوە لە ئاسۆی پروندا، واتە: لەسەر شیوەی راستەقینە ی خۆی، ئەگەرنا لە ئەشکەوتی (حراء) دا، لەسەر شیوەی پیاویک که جیڕیل خۆی بردبوووە سەر شیوەی وی، دیبووی و ئەو پێنج ئایەتە موبارەکە ی سەرەتای سوورەتی (العلق) یشی پێ فەرموو بوون.

٣- ﴿وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ﴾، ئەو لەسەر گەیانندی پەنھان و نادیار، چرووک نیە، (ضنین)، یانی: (بخیل)، بە مانای: چرووک و دەست قووچاو، واتە: وانیه خۆی زاناو توانا شتیکی پەنھانی پێ بلی، بەلام ئەو بە ئێوەی رانەگەیهێنێ.

ئەو وشەیه بە شیوەیهکی دیکەش خویندراوەتەو: (بظنین)، یانی: (زمتهم)، تۆمەتبار، واتە: موحمەد ﷺ تۆمەتبار نیە، لەسەر گەیانندی پەنھانیکی که خۆی پەرورەدگار ئەوی لێ ئاگادار دەکاتەو، بەلکو موحمەد ﷺ پیاویکی راستگوو راستبێژو ئەمانەت پارێزە.

لە بارە ی ئەو دوو خویندەووە، هەندێک لە زانایان گوتووینە: خویندەووە ی (بظنین) بەهێزترە، لە هی (بضنین) و، دوو بەلگەشیان هێناونەو:

۱- بېرپروایه کان موحه ممه ديان ﷺ، به وه تۆمه تبار نه کردوه، که چرووکه (إِنَّهُمْ لَمْ يَبْخُلُوهُ)، ئەوان به چرووکیان دانه نابوو، بەلکو دەیانگوت: شیتە، یان دەیانگوت: جادووگەرە، یان دەیانگوت: کاهینە، یان دەیانگوت: شاعیرە، کهواتە: بەشتی دیکە تۆمە تباریان کردوه، نه که گوتبیتیان: چرووک و رژدەو هیچی لە دەست هەلناوهری.

۲- ئەگەر وشە که (ضنین) بووایه، ئەو کاته دەیفه رموو: (وما هو بالغیب بضنین)، واتە: موحه ممه د ﷺ به گوتنی شتیک که پەنانه و خوای پەنانهزان ئەوی لئ ئاگادار کردۆتەوه، چرووک نیه، (ضاد و ظاء)، که به (أخت الصاد وأخت الظاء)، ناوبراون، کاتی خوای که نووسراون، له ریتووسی کۆندا زۆر لێک نیزیک بوون، چونکه ئەو چوکلەیهی سەر (ضاد) هکه، دهیکات به (ظاء)، به لām بێگومان هەردووک خۆیندنه وه کان موته واتیرن و (الطبري و ابن کثیر) و زۆریک له زانایانیش گوتوویانه: باش نیه، هەلسه نگاندن بکری له نێوان خۆیندنه وه کاندا، مادام هەموویان به تهواتور به ئیمه گەشتوون، واتە: کۆمه لێکی زۆری هاوه لāن له پێغه مبهری خویان بیستوهو، ئەوانیش به کۆمه لێکی زۆری دواي خویانیان گەیاندهو، ئەوانیش به هەمان شیوه، هەتا گەشتۆتە ئیمه.

ئنجā دواي ئەوهی خوای پهروهردگار تۆمه تی شیتیی له موحه ممه د ﷺ دوورخسته وه، به به لگهی ئەوهی هاوه ل و ره فیکتانه وه له نیتوتاندايه و چاک دهیناسن، ههروه ها دواي ئەوهی رایگه یاند که موحه ممه د ﷺ له خووه قسه ناکات، به لکو جییریلی بینیه وه له ئاسۆی رووندا، که مه به ست ئەو جاره یه له شیوهی راسته قینهی خوای دا بینویه تی، وه که له م ده قهی سوننه تیش دا هاتوه:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فِي قَوْلِهِ: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى﴾، قَالَ: رَأَى النَّبِيُّ ﷺ جَبْرِيلَ لَهُ سِتْمَانَةُ جَنَاحٍ { (اخرجه البخاري: ۴۸۵۶، ومسلم: ۱۷۴، والترمذي: ۳۲۷۷، والنسائي في التفسير: ۵۵۴)، واتە: عه بدوللāی کوری مه سعوود (خوا لێی پازی بی)، له باره ی فه رمایشتی خواوه که ده فه رمووی: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى﴾، واتە: به ئەندازه ی دوو کهوانه، یاخود نیزیکتریش لێی نیزیک بوو، گوتوویه تی: پێغه مبه ر ﷺ جییریلی بینیه وه، شه شه د (۶۰۰) بالی هه بووه.

واته: لیرەدا مەبەست دیتنی پیڤەمبەرە ﷺ بۆ جییریل.

وهك له تهفسیری سوورەتی (النجم) دا به تهفصیل لهو بارهوه قسهمان کردوه.

ئنجا دواي ئهوه خواي کاربه جی دیتە سەر باسی قورئان و دهفهرموی:

(۴)- ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ﴾، ئەو (قورئان) یش قسهی شهیتانیکی دوورخراوه نیه (له بهزهی خوا).

﴿رَجِيمٍ﴾ له سەر کیشی (فعیل) و به مانای (مفعول) ه، واته: بهرد بارانکراو، لیرەدا مەبەست پێی ئهوهیه له بهزهی خوا دوورخراوه تهوه، وهك چون كه سیك بتهوئ دووری بخهیهوه، بهردانی پێدادهی بۆ ئهوهی برۆا، شهیتانی ئاوا له بهزهی خوا دوور خراوه تهوه، ئەم قورئانهش قسهی شهیتانیکی دوور خراوه نیه له بهزهی خوا، وهك ئیوه لاف لێدهدهن و تۆمەت ههڵدهبهستن.

(۵)- ﴿فَإِنَّ تَذَهُبُونَ﴾، ئنجا بۆ کوئ دهچن؟ بهرهو کوئ دهڕۆن، له حالیکدا به لگهتان له سەر تهواو کراوه؟ ئەمەش ئهوه دهگهیهنئ كه هەر كه سیك عهقلی خوئ به کاری پێئ و تهماشای قورئان بکات، دهزانئ له جگه له خواي پهروهردگار هوه، ناگونجئ ئەم قورئانه هاتبئ.

وهك له کتێبهکانی میژوودا هاتوه كه ئەبوو به کری صیددیق (خوا لێی رازی بی) دواي کۆچی دواي پیڤەمبەری خوا ﷺ، كه مسوڵمانان ههلیان بژاردوه به یه کهم جینشینی پیڤەمبەری خاتەم، شانديك له لای موسه یلیمهی درۆزنهوه هاتوونه لای و، لافی ئهوهیان لێداوه كه موسه یلیمهش سرووشی بۆ کراوه و خوا کتیی بۆ ناردوه! ئەبوو به کریش (خوا لێی رازی بی) دهلئ: بۆم بخویننهوه، ئەوانیش ههنديك لهوهی گوايه موسه یلیمه بۆی نێردراوه، بۆی دهخویننهوه، ئەبوو به کریش (خوا لێی رازی بی) دهلئ: به دلنایي ئەم قسهیه له خواوه دهرنه چوو، واته: ههروهك قسهی ئاساین، یه کێك لهو قسانهی موسه یلیمه

گوتووێهێتی: منیش بۆم نێردراوه به وه حیی، ئهوهیه که لاسایی سووردهتی (القارعة) ی کردۆتهوه: ﴿الْقَارِعَةُ ۝۱ مَا الْقَارِعَةُ ۝۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝۳﴾ گوتووێهێتی: (الضُّفْعُ، مَا الضُّفْعُ، وَمَا أَدْرَاكَ مَا الضُّفْعُ)، یاخود گوتووێهێتی: (الفيل، ما الفيل، وما أدراك ما الفيل، لَهْ أَذْنَانِ عَرِضَانِ، وَخِرْطُومٌ طَوِيلٌ)، فیل چیه؟ تۆ چووزانی فیل چیه؟ دوو گوێی پان و لووتیکی درێژی ههیه!

ههلبهته ههموو کهس دهتوانی ئهو جوړه قسهیه بکات، ئنجا ئهوه له کوێ و ئهوه له کوێ که خوای پهروهردگار فهرموویهتی!!

بۆیه خوای پهروهردگار دهفرمووی: ﴿فَإِنَّ تَذَهُبُونَ﴾ بهرهو کوێ دهچن؟ واته: ئیوه له تۆمهتبار کردنی قورئاندا بهوهی قسهی شهیتانیکی نهفرین لیکراوو دوورخراوهیه له بهزهیی خوا، زۆر دوور دهڕۆن، زۆر له ههق دوور دهکهونهوه.

(۶)- ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾، ئهو تهنیا بیرخهروهویه بۆ جیهانیان، (إن)، لێردها به مانای: (ما) ی لابه ره (النافیه)یه، یانی: (ما هو إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ)، قورئان هیچ شتێک نیه، جگه له بیرخهروهوه پهن دو ئامۆژگاری بۆ جیهانیان، جیهانیانیش:

أ- دهگونجی مه بهست پێی ههموو مروّفه کان بێ، له ههر شوێنێکی گۆی زهویدا ههن.

ب- دهگونجی مه بهست پێی مروّف و چند بێ، (عَالَمِي الْإِنْسِ وَالْجِن).

ج- دهشگونجی مه بهست پێی جگه له ئهوانیش بێ، چونکه ئهو په یامه ی پیغه مبهری کۆتایی هیناویهتی ﷺ له بهرژهوهندی زینده وهران و ئاژه ل و په رهرو ژياندارانیش دایه، به گشتیی، له بهر ئهوه ی پیغه مبهری خاتهم ﷺ فرمانی به مسوڵمانان کردوه به چاکه له گه ل ئاوو دارو درهخت و پێ و بان و ژینگه دا، له گه ل دهو روبه رياندا، له گه ل ئاژه لاند، له گه ل په ره وهران دا، له گه ل زینده وهراندا، مامه له بکه.

(۷) - ﴿لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾، بۇ ھەر كامىك له ئىوہ بىھوئ پىك و راست بى، ھەلبەتە كە دەفەرموئ: بۇ ھەر كامىك له ئىوہ پىك و راست بى، واتە: پىك و راست بى له گەل خوادا ﷻ، له گەل خودى خویدا، له گەل خەلكدا، ئنجا زمانى راست بى، دلى راست بى، كردهوہى راست بى، ھەروہا ديوى پەنھانى راست بى، ديوى دەرەوہى راست بى، راست و پىك بى، بە مانای وشەو بە گشتى.

(۸) - ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، ناشتانەوئ تاكو خواى پەرورەدگارى جىھانىيان نەيەوئ.

ھەندىك له تەفسىرەكان ھىتاويانە دەلىن: يەكك له زلەزلانى قورەيش، يەكك له بىپروا دەسترويشتووہكان، گوتى: كەواتە، ئەوہ عايدى خۆمانە، داخو راست دەبين، يان راست نابىن، ئەگەر ويستمان راست و پىك دەبين، ئەگەر نەشمانويست پىك و راست نابىن، دەلىن: بۆيش خواى پەرورەدگار فەرموويەتى: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، ناشتانەوئ مەگەر خواى پەرورەدگارى جىھانىيان بىيەوئ.

لېرەدا زانايان زۆريان قسەيان كرده، وەك پىشتريش لەو بارەوہ ھەر دواوين، كە ئايا ئەمە مەبەست پىي چىيە؟ بۆيە لەو بارەوہ كورتە باسك دەكەين.

کورتە باسیک لە بارەی

پەيوەندیی نیاوان ویستی پەهای خواو ویستی بەشیی مروؤفەو

هەر کام لە قەدەرییە و موعتەزیلەو، جەبریە ئەو ئایەتەیان: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، بە بەلگە هیناوەتەو لەسەر بیروپرای خۆیان:

قەدەرییەو موعتەزیلە، گوتووینانە: لێرەدا خوا ﷻ کارەکی بەستۆتەو بە ویستی خۆمانەو، کەواتە: خوا ویستیکی داوینی، بەو ویستە دەتوانین پێک و راست بین و، دەشتوانین چەوت و لار بین، بۆیە ئەو دەگەرێتەو بۆ خۆمان.

جەبریەش گوتووینانە: ئەها خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، ناتانەوێ تاکو خۆی پەرورەدگاری جیهانیان نەبێ، کەواتە: هەر کردەوێک دەیکە، دەبێ خوا بێهێ، ئنجا دەتوانی ئەنجامی بدە.

لێرەدا وەك جارانی دیکەش باسمان کردو، هەر کام لە قەدەرییەو موعتەزیلەو جەبریە، یەکیکیان تووشی کورتەپێنان بوو، یەکیکیان تووشی تێپەراندن بوو.

قەدەرییەو موعتەزیلە، کە دەلێن: مروؤف دەتوانی هەموو شتێک بکات و تەنانەت بەدیهێنەری کردەوێکانیشی بێ، لە راستیدا ئەو جۆرێکە لە تێپەراندن (إفراط).

جەبریەش کە دەلێن: مروؤف هیچ شتێکی بۆ ناگرێ، تاکو خوا بۆی نەکات، ئەوێش بێگومان کورتەپێنان (تفریط)ە.

تاکە پای راست و پێک کە زۆربەیی هەرە زۆری زانیانی ئۆممەت لەسەری، هەرچەندە شیوەی دەرپرێنەکیان جۆراو جۆرە، ئەوێ:

خوا ﷻ ویستیکی بە ئیمەیی مروؤف داو، هەرۆهە جندیش بە هەمان شیوە، کە بەو ویستە، بەو ئیرادەیی، دەتوانین چاکەمان پێی بوێ و دەتوانین ئیمانی پێ

هه‌بژێرین و فه‌رمانه‌ریی، ده‌شتوانین به‌ پێچه‌وانه‌وه‌: کوفرو خراپه‌و بێ فه‌رمانیی پێ هه‌بژێرین، که‌ خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ ناتانه‌وێ تاکو خوای په‌روه‌ردگاری جیهانیان نه‌یه‌وێ، واته‌: ئێوه‌ نه‌تانده‌توانی پێی راست بگرنه‌به‌ر، یان پێی چه‌وت، ئه‌گه‌ر خوا ﷻ ئه‌و توانایه‌ی پێ نه‌دابان، نه‌ک بو‌هه‌ر کرده‌وه‌یه‌کی چاک، یان خراپ که‌ مروّف ده‌یکات، خوا ﷻ پێی بدات، ئنجا بتوانی بیکات، نه‌خێر ئایه‌ته‌که‌ و نا‌فه‌رموێ، به‌لکو ده‌فه‌رموێ: ئێوه‌ ناتانه‌وێ تاکو خوا نه‌یه‌وێ، واته‌: بۆیه‌ ده‌توانن چاکه‌تان بوێ و، به‌و ویسته‌ به‌شی (إرادة جزئية)یه‌ی پێتان دراوه‌ بو‌ تاقیکردنه‌وه‌، ده‌توانن پرووی پێ له‌ ئیمان و تاعه‌ت و چاکه‌کاری بکه‌ن، یاخود به‌ پێچه‌وانه‌وه‌: پرووی پێ له‌ بێپروایی و خراپه‌کاری بکه‌ن، چونکه‌ خوا ﷻ ئه‌و ویست و توانایه‌ی پێدان.

که‌واته‌: ئه‌نجامدانی هه‌ر کرده‌وه‌یه‌کی مروّفه‌کان، ئه‌گه‌ر چاک بێ، ئه‌گه‌ر خراپ بێ، په‌یه‌وست نیه‌ به‌ ویستی خوای کارزان، که‌ له‌و کاته‌دا خوا بیه‌وێ، ئنجا مروّف بتوانی بیکات، به‌لکو خوا ﷻ ویستیکی پێدان، به‌و ویسته‌ ئه‌وه‌ی بیانیه‌وێ پێی هه‌لده‌بژێرن، ئنجا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پێدانی ئه‌و ویسته‌، به‌ ویستی په‌های خوای په‌روه‌ردگاره‌، بۆیه‌ خوای په‌روه‌ردگار ئا‌وای فه‌رمووه‌.

به‌ راستیی مروّف ده‌بێ لێره‌دا وریا بێ و، نه‌ تێپه‌رینی و سه‌ری به‌ بیروک‌ه‌ی مو‌عت‌ه‌زیله‌و قه‌ده‌رییه‌ بگات، نه‌ کورتیشی بێنی و سه‌ری به‌ جه‌هر بگات، که‌ به‌ داخه‌وه‌ ئه‌شعه‌رییه‌کانیش هه‌تا راده‌یه‌ک و ماتوردیه‌کانیش له‌ ژێر کاریگه‌ریی بیروک‌ه‌ی جه‌برییه‌ دابوون.

مامۆستای گه‌وره‌ی کۆیه‌ له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خۆی و له‌ کتییکی خۆیدا ده‌لێ:

{چونکه‌ سه‌لبی ته‌ئسیریان له‌ قودره‌تی عه‌بدی کرد

ئۆمه‌ته‌تی وا زه‌به‌لاح هه‌مووی به‌ زیندوویی مرد!}

بیروک‌ه‌ی جه‌هر ده‌لێ: مروّف هیچ شتیکی له‌ده‌ست نایه‌ت و ناتوانی هیچ شتیک ئه‌نجام بدا، تاکو خوا بو‌ی ئه‌نجام نه‌دات و بو‌ی نه‌خوڵقینی! ئه‌مه‌ش

له راستییدا پیچەوانەى هەموو ئەو ئایەتەنەىە که خۆای بەرز دەفەرموو: مَرَّوْقَه‌کان دەتوانن چاڭ بکەن و خراپ بکەن و، لەسەر چاکە، لەبەر ئەوێ بو خۆیان ئەنجامیان داو، پاداشتیان هەیهو، لەسەر خراپەش لەبەر ئەوێ بو خۆیان ئەنجامیان داو، سزایان هەیه، ئنجا مادام خۆای پەرورەدگار وا دەفەرموو: ﴿جَزَاءُ يَمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (١٧) السجدة، ﴿جَزَاءُ يَمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (٨٢) الأنعام، کهواتە: مَرَّوْق دەتوانی چاکە بکات و دەتوانی خراپەش بکات، بەو ویستە بەشییهى خۆای پەرورەدگار پێیداو.

بۆیه بیروکەى جەبر لەگەڵ ئایەتەکاندا تێک دەگیرى، ئنجا ئەگەر ئایەتێکی ئاواى لەسەر بە بەلگە بێننەو: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، وەك پیشتریش گوتمان: مانا راست و دروستەکەى بەمجۆرەیه: ئیوه نەتاندەتوانی بتانەوئى، مەگەر خوا ویستبای بەوێ که توانای ویستنتان پى ببخەش و پێیداو، واتە: ئەگەر خوا ئەو توانایەى پى نەدابان، نەتاندەتوانی چاکەتان بوئى، یان خراپە، بەلام ئیستا که دەتوانن پى راست بگرن و پى چەوتیش بگرن، لەبەر ئەوێهە که خۆای زاناو بەتوانا توانادارى کردوون.

هەرورەها که دەفەرموو: ﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾، بو هەر کامێک لە ئیوه بیهوئى پێک و راست بى، واتە: مَرَّوْق دەتوانی پێک و راست بى، هەرورەك دەتوانی چەوت و لاریش بى، هەر بەوێهە که مَرَّوْق تاقى دەکریتەو، خراوەتە تاقى کردنەو.

هەلبەتە تێپەراندن خراپەو کورتەپێنایش خراپەو خەتى ئیوه‌راست گرتن چاکە، ئیمە که پێنج فەرزه لە خۆای پەرورەدگار دەپارینەو: ﴿أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ (٦) واتە: پى راستمان پێشان بده، بمانخە سەر پى راست، بێگومان دۆزینەوێ پى راست، ئاسان نیه، بۆیه‌ش خوا ﷻ ئەو هەموو پیغەمبەرانی ناردوون، که پى راست پێشانی ئیمە بدەن، لە بواری بووناسی و ئیمان و عەقیدەدا، لە بواری تیروانین و بوچوونەکان دا، لە بواری کردەوێکاندا.

که خوا دهفه رموی: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، ناشتانهوی تاکو خوی پهروره ردگاری جیهانییه کان نهیهوی، واته: بۆتان نهدهلوا، بتوانن ریځ ریځ و راست هه لېږن، نه گهر خوا نهو تواناییه ی پینه دابان.

لیره دا تۆزیک چه مکی نه م ریځ و راست بوونه: ﴿لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾، روون ده کهینه وه:

یه که م: بهر له هه موو شتیک مروّف ده بی کار له سهر خوی بکات، عه قلیکی ریځ و راستی هه بی، ئنجا ده بی کار له سهر خوی بکات، دل و دهر وون و ناخ و زگماکیکی پاک و ساغ و راستی هه بی و، دهر وونی بزار بکات لهو شتانه ی زگماک ده شوین و چه شماندازی تیکده دهن، ههروه ها مروّف ده بی هه ولبدات نهو زانراوانه ی بههوی پینچ ههسته کانه وه پهیدایان ده کات، ریځ و راست بن، به هه له دا نه چی و، گوئی به هه له زانیارییه بیستراوه کان وهرنه گری و، چاوی به هه له بیستراوه کان نه بینی، ههروه ها ههسته کانی دیکه شی.

دووهم: مروّف ده بی وهك چۆن له پرووی عه قل و زگماک و، به کاره یانی ههسته کانی وه ریځ و راست ده بی، ریځ و راستیش له ئایین و بهرنامه ی خوی پهروره دگار تیښگات و لئی حالی بی، چونکه چهوت تیښگه یشتن له ئایین، پابه ندیه کی چهوت و لاریش بهرهم دینی.

سییه م: مروّف ده بی هه ولبدات له زاتی خویداو له گه ل خویدا راست بی، نه وه ی به زمانی ده یلی، له دلشی دابی و، نه وه ی به زمان گوتی، به کرده وه ش جی به جی بکات، واته: دل و زمان و کرده وه کانی پیکه وه جووت بن.

چوارهم: ده بی هه ول بدات له گه ل خوا دا راست بی و کاتیک ده لی: خواجه! بهس تۆ ده په رستم و، داوای یارمه تی ته نیا له تۆ ده که م، هه سهر ریځ راست، به جیددی و به هه موو تواناییه وه سهره تا هه ولبدات له بهرنامه ی خوا تیښگات، چونکه نه گهر له ئایینی خوا تیښگات، چۆن ده توانی خوا بهرستی و، ده توانی به ریځ راستی خوا دا پروات، نه گهر شاره زای ریځ راستی خوا نه بی؟

پینجه م: ههروهه ها ده بی هه ولبدات له گه ل خه لکیشدا راست بی، چ نیزیک و دوست بن، چ دوورو ناحه زبن، ده بی له گه لیاندا ساغ و راست بی، تهویش به گشتی و له هه موو روویکه وه: له رووی رهوشت و ئاکارو هه لسوکهوت و مامه له ی روژانه یه وه، له سه رجهم بواره کانی ژیان دا.

شه شه م: ههروهه ها مروقه کان ده بی هه ولبدن به گشتی و به کو له رووی ئیداره دانی کو مه لگاوه، به رییه کی راستاو به شیوه یه کی راست و دروست کو مه لگایه که یان به ریوه بهرن، دیسان هه ر کامیکیان وهك تاك کاریکی ده که ویته ده ست له به ریوه بردنی کو مه لگا، ههروهه ها له چوارچیه ی خیزاندا، ده بی هه ولبدات مال و خیزانه که ی به ریك و راستی به ریوه به ری، ئنجا ئایا چه نده قسه ی ده رواو کاری له بهر ده روا، ئاوی له دوا دی، ده بی هه ولبدات به شیوه یه کی ریك و راست، تهوانه ی له بهر ده ستیدان، سه رپه رشتیان بکات و، به ری راستیاندا به ری.

خوای پهروه ردگار به لوتف و که ره می خو ی ئیمه له و که سانه بگپری، که هه می شه له زاتی خو یاندا راست و، له گه ل خوا دا راست و، له گه ل خه لکدا راست، دیوی شیراوه و په نهانیان راسته و، دیوی دیارو بهرچاویان راسته و، له هه موو هه لسوکهوتیاندا هه ولده دن، ریك و راست بن، تا کو وه بهر ته و موژده یه خوا بکهوین، که ده ره رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّٰدِقِينَ﴾ ۱۱۹ التوبة، ته ی تهوانه ی پرواتان هیناوه! پاریز له خوا بکه و له گه ل راستان دا بن، پیشی فه رمان ده کات به پاریزکاری (تقوی)، له بهر ته وه ی ته قوا ناخی مروف ده شوات و له دیوی نیوه وه ی ساغی ده کات و سافی ده کات، هه ر کاتیش وابوو ده توانی له گه ل راستانیش دا بی و، له گه ل راستانیشدا به ریډا پروات.

لیره ش دا کو تایی به ته فسیری سوږه تی (التکویر) دینن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الْإِنْفُطَارُ

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۱۹)ی مانگی (ذی القعدة)ی سالی (۱۴۴۱)ی کۆچی بەرانبەر (۱۰)ی تەمموزی سالی (۲۰۲۰) زاینیه، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین، بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الإنفطار).

پێناسەی سوورەتی (الإنفطار) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە زیاتر ناوی سوورەتی (الإنفطار)ی بۆ بەکارهاتووە، پێشتر ئەم فەرموودەیەمان بۆ هێنا، لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (التکویر)دا، کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأَى عَيْنٍ، فَلْيَقْرَأْ: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ (۱)، ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ﴾ (۱)، ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ﴾ (۱)}، (أخرجه أحمد: ۴۸۰۶، قال الهيثمي ج ۷، ص ۱۳۴: رواه أحمد بإسنادين رجالهما ثقات، والترمذي: ۳۳۳۳، وقال: حسن غريب، والحاكم: ۸۷۱۹، وقال: صحيح الإسناد، وأبو نعيم في الحلية ج ۹، ص ۲۳۱).

واتە: هەر کەسێک پێی خۆشە، تەماشای ڕۆژی قیامەت بکات، وەک ئەوێ بە چاوی بێبینی (بە چاوی سەر)، بە سوورەتی: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ (۱) و ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ﴾ (۱) و ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ﴾ (۱)، بخوێنێتەو.

بەلام وێرای ناوی (سورة الإنفطار)، سێ ناوی دیکەشی بۆ بەکارهاتوون:

أ- سورة ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾ ﴿١﴾.

ب- سورة انفطرت.

ج- سورة المنفطرة.

به لām ناوی هه ره باوی (سورة الإنفطار) ه.

دووهم: شوینی دابه زینی:

ئهم سووره ته به یه کده نگی زانا یان مه ککه ییه، لهو باره وهش ئهم دهقه دینین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾ ﴿١﴾، بِمَكَّةَ).^(۱)

واته: عه بدولای کوری عه عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا گو توویه تی: سووره تی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾ ﴿١﴾، له مه ککه دابه زیوه.

سییه م: ریزه ندیی له موصحف و له دابه زیندا:

ئهم سووره ته موباره که له موصحف دا، ژماره که ی: (۸۲) یه، له دابه زینشدا هه ژماره (۸۲) یه، له پرووی دابه زینه وه، پیش سووره تی (الإنشقاق) و، دواي سووره تی (النازعات)، دابه زیوه.

چوارهم: ژماره ی ئایه ته کانی:

به لای ټیکرای ژمی ره رانی ئایه ته کانی قورئان، ژماره ی ئایه ته کانی ئهم سووره ته موباره که نوژده (۱۹) یه.

پېنجەم: نېۋەرۋكى:

ئەم سوۋرەتە موبارەكە لە بارەى سى بابەتى سەرەككەيەو دەدوئ:

بابەتى يەكەم: ئايەتەكانى: (۱ - ۵)، پېنج (۵) ئايەتى سەرەتا، باسى رۆژى دوايى بە ھەردوو قۇناغەكەيەو.

قۇناغى يەكەم: سى نیشانانى لى دەخاتەروو.

قۇناغى دووهم: دوو نیشانانى لى دەخاتەروو.

بابەتى دووهم: ئايەتەكانى: (۶ - ۱۲)، ھەوت (۷) ئايەت، دواندى مەرۋف بە سەرەنشتەردىنەو، كە بۆچى بەرانبەر بە پەرۋەردگارى فريوى خواردوۋ بوغرا بوو، لە ھالەكدا كە بە چەندان قۇناغ ھىناويەتە دى، پاشان خستەرووى ئەو راستىيە كە فريشتە پارىزەرەكانى بەسەرەوۋەن و، ھەرچى مەرۋقەكان ئەنجامى دەدەن، لە خولياو نيازى ەقل و دليان و، وشەو تەعبىرى زارو زمانانيان و، لە كەردەوئى ئەندامەكانيان، ھەمووى دەزانن.

بابەتى سىيەم و كوئايى: ئايەتەكانى: (۱۳ - ۱۹) دەگرىتەو، ھەوت (۷) ئايەت، باسى سەرەنجامى ھەر كام لە چاكەكاران و تاوانباران و، پېنئاسەيەكى كورتى رۆژى دوايە.

شەشەم: تاييەتمەندىيەكانى:

ئەم سوۋرەتە موبارەكە چوار تاييەتمەندىيمان لى كەوتوونە بەرچاو:

۱- تاكە سوۋرەتەكە باسى رۆژى دوايى كەردى، بە ھەردوو قۇناغەكەيەو، لە تەنيا پېنج (۵) ئايەتداو، سى پرووداوى ئاخىر زەمان و دووانى قىامەتى تىدا باس كرانب، لە ئايەتەكانى: (۱ - ۵)دا.

۲- تَم تَعْبِيرُهُ رَاجِلَهُ كَيْفَهُ، تَهْنِئَةً لَهُمْ سُوْرَةً مَوْبَرَةً كَمَا هَاتُوهُ: ﴿يَتَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ مَا

۳- به (چوار) قۇناغى پله پله يى باسى دروستکردنى مۇۋق لە پرووى جەستەيىه وه كراوه،
لە ئايەتە كانى: (۷ - ۸) دا.

۴- چہند وشہو تہ عبیریکی تایبہ ت بہم سوورہ تہوہ:

۱- وشه‌ی: ﴿اَنْثَرْتُ﴾، واته: پرژو بلاو بوو.

۲- وشه ی: ﴿فُجِرَتْ﴾: واته: ته قییه وه، یاخود تیکه ل بوو.

۳- وشه ی: ﴿بُعِثْتَ﴾: شکنرایه وه، یا خود هه لَکِیږد رایه وه.

۴- وشەي: ﴿فَعَدَّلَكَ﴾: كە خوڭندراو ىشە تەوہ: (فَعَدَّلَكَ)، واتە: تۆى تەعدىل كىردوہ و پرىك و راست كىردوہ، ھەندىك دەللىن: (عَدَّلَكَ)، يانى: پرىك و راستى كىردووى، ھەندىكشيان دەللىن: ﴿فَعَدَّلَكَ﴾، يانى: تۆى لاداوہ لە چەوتىي بەرہو راستىي.

۵- ههروه ها تهعبیری: ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾، تهو
پۆژهی هیچ کهس، هیچ شتیکی بۆ هیچ کهس پێ ناکرێ و، کاروبار به دهست خوایه،
ئهه تهعبیرهش تهنیا لهم سووره ته موباره کهدا هاتوه.

حهوتم و کوٲايی: دابه شکردنی ئایه ته کان بو چه ند دهرسیك:

ئىمە ئۆزدە (۱۹) ئايەتەكەي ئەم سووپەتە موبارەكە دەكەينە يەك دەرس، چونكە ھەرچەندە سى بابەتيان تىدا باسكراون، بەلام زۆر بە كورتىيى و بە تىككەلگىشى و چۆشدرابىي كە ناگونجىي لە بەك حىابىرئەو.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە سەر جەم لە ئايەتەکانى نۆزدە ئايەتەكە: (۱ - ۱۹) ى ئەم سوورەتە موبارەكە دەگريته خۆى، كە وەك گوتمان: سى بابەتى گەورەو گرنىگ و سەرەكىي دەگرنە خۆيان.

بابەتى يەكەم: باسى رۆژى دوايى، بە ھەردوو قوناغى ئاخىر زەمان و ھەلسانەو ھەو زىندووكرانەو ھەو، لە پېنج ئايەتى سەرەتادا.

بابەتى دوو ھەم: بانگکردنى مرووف و سەرزەنشکردنى لەسەر ھەلخەلەتان و فريو خواردنى لە بەرانبەر خواي پەروەردگاردا، كە لە ھەوت (۷) ئايەت پيەك دى، ئايەتەكانى: (۶ - ۱۲).

بابەتى سەيھەم: باسى سەرەنجامى ھەر كام لە چاكەكاران و تاوانباران لە قىامەتدا، لە ھەوت (۷) ئايەتى كوئايى، ئايەتەكانى: (۱۳ - ۱۹) دا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾
وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَتَأْتِيهَا الْإِنْسُنُ مَغْرَكَ
رَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّنَكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ
﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَنِينٍ ﴿١١﴾
يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا
يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا
يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾﴾

مانای دهقاو دهقی نایه ته کان

(به ناوی خوای به به زهیی به خشنده. هه کات ئاسمان لیکچرا ①)
 هه کاتیش ئه ستیره کان هه لوه رین (و پرژان) ② هه کاتیش ده ریاکان
 ته قینانه وه ③ هه کاتیش گوڤه کان ژيرو ژوورکران (و هه لگیڤدرانه وه) ④
 هه موو که سیک ده زانی چی پیشخستوه و چی دواخستوه! ⑤ ئه ی مروڤ!
 چی تو ی به رانه به به پهروه ردگاری به خشنده ت فریوداوه؟ ⑥ ئه و که سه ی
 دروستیکردووی و ریک و پیک کردووی و هاوسه نگی کردووی ⑦ له هه
 وینه یه کدا که ویستوو یه تی پیکه ی ناوی؟ ⑧ وا نیه (وه ک ئیه خه یال ده که ن)،
 به لکو ئیه رۆژی سزاو پاداشت به درۆ داده ئین ⑨ به دنیایش پارێزه رانتان
 به سه ره وه ن (له فریشتان) ⑩ په سنده به ریزن و (تۆمارکه رو) نووسه رن (بۆ
 کرده وه کانتان) ⑪ ده زانن چی ده که ن! ⑫ مسوگه ر چاکه کاران له ئیه نازو
 نیعمه ت (ی به هه شه ت) دان ⑬ تاوانبارانیش له ئیه کلپه (ی دۆزه خ) دان ⑭ له
 رۆژی سزاو پاداشتدا ده یچنه تی (و به شیوه یه کی تایه ت پی) ده سووتین ⑮
 (به رده وامیش تیدا ده بن و) هیچ کات بویره ری نابن ⑯ چی به تو ی زاناندوه
 رۆژی سزاو پاداشت چییه؟ ⑰ دیسان چی پی زاناندووی رۆژی سزاو پاداشت
 چییه؟ ⑱ رۆژیکه هیچکه س هیچ شتیکی بۆ هیچکه س به ده ست نیه و، له و
 رۆژه دا کارو بریار هه مووی هی خوایه ⑲).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له وشه‌کان

(**أَفْطَرْتُ**): (الْفَطْرُ: الشَّقُّ طَوْلًا، افْطَرَ: انْشَقَّ، تَفَطَّرْتُ: تَشَقَّقْتُ وَتَصَدَّعَتْ)، (فَطَرَ): بریتیه له‌وه‌ی شتی‌ک به باری درێژیدا بقلیشینی، دای بدری، (انْفَطَرَ)، یانی: (انْشَقَّ)، واته: قلیشا، یاخود پچرا، (تَفَطَّرْتُ: تَشَقَّقْتُ وَتَصَدَّعَتْ)، واته: ئەو شته له یه‌ک بووه‌وه‌و پچرا.

(**الْكَوَاكِبُ**): (جَمْعُ كَوْكَبٍ، وَالْكَوْكَبُ فِي عِلْمِ الْفَلَکِ جُزْءٌ سَمَآوِيٌّ يَدُورُ حَوْلَ الشَّمْسِ وَيَسْتَضِيءُ بِذُورْهَا وَالْكَوْكَبُ: النُّجْمُ)، (کواکب) کۆی (کۆکب)ه، که له زانستی گه‌ردوونناسیدا بریتیه له ته‌نیک‌کی ئاسمانی به ده‌وری خۆردا ده‌خولیته‌وه، له رۆشنای خۆر به هه‌رمه‌ند ده‌بن، [خۆر نۆ (۹) خڕۆکه‌ی به ده‌وردا ده‌خولینه‌وه، یه‌کی‌کیان زه‌وییه‌و ته‌وانی دیکه: (مه‌رریخ و موشته‌ری و زوحه‌ل و نیبتۆن و بلۆتۆن و ئۆرانیۆس و عه‌طاردو زوه‌ره‌)، وشه‌ی: (کۆکب)، به ئەستێره‌ش ده‌گوتری.

(**أَنْثَرْتُ**): (نَثَرَ الشَّيْءَ: رَمَى بِهِ مُتَفَرِّقًا)، (نَثَرَ الشَّيْءَ)، شته‌که‌ی هاویشته و بلاوی کرده‌وه، پرژو بلاوی کرده‌وه، (نَثَرَ الْحَبِّ)، ده‌نکه‌کانی بلاوکردنه‌وه کاتی‌ک که سی‌ک دانه‌وی‌له ده‌چی‌نی و، ده‌پ‌ژێ، (نَثَرْتُ الْمَرْأَةَ بَطْنَهَا)، ئافه‌رت که چه‌ند منداڵی‌کی ده‌بن، ده‌لی: (نَثَرْتُ بَطْنِي)، واته: سکی خۆم هه‌ل‌پ‌شتوه.

(**فَجَرْتُ**): (الْفَجْرُ: شَقُّ الشَّيْءِ شَقًّا وَاسِعًا، كَفَجَرَ الْإِنْسَانُ السُّكْرَ)، (فَجَرَ): بریتیه له له‌ت کردنی شتی‌ک، به‌ درین‌کی فراوان، وه‌ک کاتی‌ک مرو‌ف بناوانگیر (سِکْر)، ئەو شته‌ی بنه‌وانی پ‌ی گیراوه‌و ر‌ی ئاوه‌که‌ی پ‌ی گیراوه، لایده‌بات و ئاوه‌که به فراوانی دی.

(**بُعِثْتُ**): (قُلِيبُ تَرَابْهَا وَأَثِيرٌ مَا فِيهَا)، (بُعِثْتُ)، وشه‌یه‌که پ‌یکهاتوه له: (بُعِثْتُ + أَثِيرٌ)، یاخود وشه‌ی (بُعِثْتُ) پ‌یتی (ر)ی خراوه‌ته‌ سه‌ر، (بُعِثْتُ) واته: گ‌له‌که‌ی

هه لگيردرايه وه وه ته وه ی تيدياه، ده رهينرا، وشه ی: (بُعِثَتْ) يان له: (بُعِثَتْ وَ أُثِرَ)،
واته: هه لسيئراو پرش و بلاو کرا، پيکها توه، يا خود: (بُعِثَتْ + ر)، بوته (بُعِثَتْ).

(مَا غَرَّكَ): (الْغُرُورُ: الإِطْمَاعُ مَا يَتَوَهَّمُهُ الْمَغْرُورُ نَفْعًا وَهُوَ ضَرْ)، (غرور): بريته
له ته مادار کردنی که سيک به وه ی بابای ته مادار، به قازانجی تيده گات، به لام
زيانيه تی، واته: فريو خواردن.

(غَرَّكَ): (الْغَرَّةُ: غَفْلَةُ فِي الْيَقْظَةِ، وَأَصْلُ ذَلِكَ مِنْ غَرَّ، وَهُوَ الْأَثَرُ الظَّاهِرُ مِنْ شَيْءٍ،
وَمِنْهُ غَرَّةُ الْفَرَسِ)، (غَرَّة): بريته له بيناگایي له کاتی بيدارييدا، کاتيک مروؤف
نه خه وتوهو بيداره، به لام له شتيک ده خافلي ته وه پيی ده گوتری: (غَرَّة)، ته ویش
له (غَرَّة) وه هاتوه، که بريته له شوينه واری ده رکه وتوو له سهر شتيک، وه ک:
(غَرَّةُ الْفَرَسِ)، ته سپ که به له ک بی، يا خود نيوجه وانی سپی بی، يا خود خو ی
رهش بی، به لام قول و بازووی خه تی سپی تيدابن، که واته: (غَرَّكَ)، واته: تو ی
فريو داوهو هه ل خه له تاندوه.

(فَسَوَّنَكَ): (السَّوِيُّ: الَّذِي صِينَ مِنَ الْإِفْرَاطِ مِنْ حَيْثُ الْقَدَرِ وَالْكِفِيَّةِ، وَتَسْوِيَةُ
الشَّيْءِ جَعْلُهُ سَوَاءً)، (سَوِيٌّ): بريته له وه ی پاريزرا بی له زيده پرویی و له
کورتهينان، چ له ته ندازدها، چ له چوئيه تی دا، که واته: (تَسْوِيَةُ الشَّيْءِ)، که
ده گوتری: (سَوَى الشَّيْءِ، أَي: جَعَلَهُ سَوَاءً)، شته که ی ريکخست و ريک و پيکی
کرد، که زيده پرویی که مته رخه میي تيدانه بی.

(فَعَدَّلَكَ): (تَعْدِيلُ الشَّيْءِ: تَقْوِيمُهُ، عَدَلْتُ فَلَانًا بِفُلَانٍ: سَوَيْتُ بَيْنَهُمَا)، (تَعْدِيلُ
الشَّيْءِ)، واته: راست کردنی ته و شته، ده گوتری: (عَدَلْتُ فَلَانًا بِفُلَانٍ)، واته: فلانکه سم
له گه ل فلانکه س دا يه کسان کرد.

(رَكَّبَكَ): (رَكَّبَ الشَّيْءَ: وَضَعَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ)، هه نديکی له سهر هه نديکی
دانا، که واته: (رَكَّبَكَ)، واته: تو ی پيکهيئاوه، (رَكَّبَ الدَّوَاءَ: أَلَفَهُ مِنَ الْمَوَادِّ الْمُخْتَلِفَةِ)،
واته: ده رمانه که ی له چهند مادده يه کی جوراوجور پيکهيئاوه.

(يَصْلُونَهَا): (أَصْلَاهُ النَّارَ، وَأَصْلَاهُ بِهَا، وَأَصْلَاهُ فِيهَا، وَأَصْلَاهُ عَلَيْهَا، وَصَلَاهُ)، ئەوانە ھەموویان بە واتایەك دین، ئەگەر بویستری بگوتری: خستیە نیو ئاگرەو، دەگوتری: (أَصْلَاهُ بِهَا، وَأَصْلَاهُ فِيهَا، وَأَصْلَاهُ عَلَيْهَا)، ھەروەھا وشە: (صَلَّى) و (صَلَّاهُ)، ھەردووکیان بەکار دەھێنن، ئنجا ئەمە ئەگەر وشە: (صلي)، بو گوشت بەکار بێ، یان وینە ی گوشت، واتە: برژاندیی، کەواتە: (يَصْلُونَهَا)، بە مانای (يَدْخُلُونَهَا) دەچنەت، نیە، بە لکو یانی: پێی دەبرژێنن بە شیوەیەکی تایبەت، پێی دەپیشێنن.

(وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ): لێشی نادیار نابن، (غَابَ: خَلَفَ شَهِدَ وَحَضَرَ، وَغَابَ أَي: بَعْدَ)، (غاب)، دیار نەبوو، دیار نەما، پێچەوانە ی (شَهِدَ وَحَضَرَ) یە، (شَهِدَ)، بینی، (حَضَرَ)، ئامادە بوو، کەواتە: (غاب)، یانی: (بَعْدَ)، دوورکەوتەو، (وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ)، ئەو بیروایانە لە دۆزەخیش دا نا ئامادە نابن، ھەمیشە تێیدا ئامادەن.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای پەرورەدگار دەفەر موی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنە، واتە:

۱- بە ناوی خوا ئەم قورئان خویندە دەست پێدەکەم.

۲- بە پێی بەرنامە ی خوا ئەم کارە دەکەم.

۳- بو و دەستەینانی پاداشت و پەزنامەندیی خوا، ئەم کارە دەکەم.

۴- بە ھەوڵ و توانایەك کە خوا بو ی پەزنامەندیی، ئەم کارە دەکەم.

﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ﴾، ﴿إِذَا﴾، وەك پێشتریش گوتوو مانە: (ظرف زمان)ە، واتە: کاتیکە کارێکی تێدا ئەنجام دەدری، خوا دەفەر موی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ﴾،

هەر کاتیک ئاسمان قلیشا، له سەرپا بۆ خوارى، ﴿وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَرَتْ﴾، هەر کاتیک خرۆکه کان یان ئەستێره کان پڕژان و هەلۆهرین، ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ﴾، هەر کاتیک دەریایه کان گریان گرت، یاخود گریان تیبەردراو تەقیندرانهوه.

ئەم سى نیشانهیه: (شەق و پەق بوونی ئاسمان و قلیشانى و، هەلۆهرینی ئەستێره کان و پڕژانیان و، گرگرتنى دەریایه کان و تەقیندرانهوهیان)، هەر سیکیان بیگومان له قوئاغى یه کهمى رۆژى دوايیدان، که قوئاغى ئاخیر زەمان، قوئاغى کۆتایی پى هاتنى ئەم قوئاغى ژيانى دیاو، ئەم حالەتەى ئیستای گەردوونە.

دوايى دەفهرموى: ﴿وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ﴾، هەر کات گۆرەکان هەلگیردرانهوه، واتە: ئەوهى تییاندایه هیترایه دەرى، (بَعْثَرَة)، بریتیه له وهى شتیک لای بنه وهى بێته لای سەرپى و، لای سەرپى بێته لای بنه وهى، واتە: هەلگیردرانهوه و سەرەوبن کران، ﴿عِلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ﴾، هەموو کەسیک زانى چى ئاماده کردوو چیشى دواخستوه، ئەم دووانه، له رۆژى قیامەتدا (واتە: قوئاغى دووهى رۆژى دوايیدا) پرووده دەن، بیگومان له رۆژى قیامەتدا مردوووه کان له شوینی خویان دەردەهیتیرینهوه، پرووحيان به بەردا دەکریته وه، لهو کاتهدا هەموو کەس، دەزانى چى پیشخستوه و دواخستوه، چونکه لیڕەدا دەفهرموى: ﴿عِلِمَتْ نَفْسٌ﴾ (نفس)، لیڕەدا (نفس) به (نکرة)، نه زانراو هاتوه، واتە: هەموو کەس دەزانى چى پیش خستوه له چاکه و خراپه، چیشى دواخستوه له چاکه و خراپه، یاخود: چى پیشخستوه له چاکه و، چیشى دواخستوه له خراپه، یاخود چى پیشخستوه بۆ رۆژى دوايى خوێ و، چیشى دواخستوه و ئەنجامى نه داوه له چاکه.

ئنج دواي ئەوهى خوا ﷻ باسى رۆژى دوايى کرد به هەدوو قوئاغە که یه وه:

قوئاغى یه کهم: سى نیشانهى لى هەلدان و بریتین له: قلیشانى ئاسمان و، هەلۆهرین و پڕژانى ئەستێره کان و، گر تیبەردران و تەقیندرانهوهى دەریایه کان، ئەوه قوئاغى ئاخیر زەمان.

قۇناغى دوۋەم: ھەلگىچەردانەۋەى گۆرەكان و ھىزانەدەرى ئەۋەى تىياندا ھەيەۋ، زانىنى ھەر كەسك كە چى پىشخستۋە، چى دواخستۋە.

ھەلبەتە لىرەدا كە دەفەرمۇي: ﴿وَإِذَا الْبَحَارُ فُجِرَتْ﴾، لە سوورەتى (التكوير) دا فەرموۋىيەتى: ﴿وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ﴾ ⑥، ﴿سُجِّرَتْ﴾، واتە: ئايسىزان و سووتىزان، گریان تىبەردرا، بەلام لىرەدا دەفەرمۇي: ﴿فُجِرَتْ﴾، تەقنىزانەۋە، ئەۋە ئىعجازىكى زانستى تىدایە كە كاتى خۇى نەزانراۋە، بۇيە روونكەرەۋانى قورئان: ﴿سُجِّرَتْ﴾ و ﴿فُجِرَتْ﴾ يان بە ماناى (مُلِثَتْ) پىكران، لىكداونەۋەۋ گوتوۋىانە: ئەم دەريايانە سەر وشكانى پىر دەكەن و وشكانى ناھىلن! بەلام لە راستىدا وانىەۋ ئەۋە ئىعجازىكى زانستى تىدایە، چونكە رەمزه كىمىيەكەى ئاۋ برىتيە لە: (H₂O)، واتە: دوو گەردىلەى ھايدروژىن، لەگەل يەك گەردىلەى ئوكسىجىن دا گەردىكى ئاۋ پىك دىنن، بىگومانىش ھايدروژىن خۇى دەسووتى و، ئوكسىجىنىش يارمەتىى سووتان دەدات، كەۋاتە: دوو ماددەى سووتىنەرن و كاتىك كۆدەبنەۋە بە پىژەيەكى دىارىيىكراۋ كە خوا دايىناۋە، دەبنە ھۇى دروست بوۋنى ئاۋو، كە لىك جىادەبنەۋە ھايدروژىن دەسووتى و، ئوكسىجىنىش يارمەتىى سووتان دەدا.

ئىنجا دۋاى ئەۋە خوا سىبحانە و تعالى پرو دەكاتە مروؤف و دەفەرمۇي: ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَنُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾، ئەى مروؤف! چ شتىك تۋى بەرانبەر بە پەرۋەردگارى بەخشندەت، پەرۋەردگارى بەرزو پەسەندەت، فرىو داۋەۋ، لە خشتەى بردوۋى؟ چ شتىك واى لە تۆ كردۋە فرىو بخۇى لە بەرانبەر پەرۋەردگارتدا، بەۋ شىۋەيەى بۆ خوا شايستەيە مامەلەى لەگەلدا نەكەى، ئەۋ پەرۋەردگارە ھەر بەخشندەۋ ھەرە بەرزو پەسندەت؟ ﴿الَّذِى خَلَقَكَ﴾، ئەۋ زاتەى تۋى ھىناۋەتە دى، ﴿فَسَوْنَكَ﴾، ئىنجا تۋى پىكخستۋە، پىك و پىكى كردوۋى، نەك ھەر پارچە گوشتىك بى لەۋ گۆرە، بەلكو چەندان ئەندامى بۆ تۆ داناون، ﴿فَعَدَلَكَ﴾، ئىنجا ھەر ئەۋەندەش نەبوۋە تەنبا ئەندامەكانت بۆ

دروست بکات، به لکو هاوسه نگی کردووی، ئەندامه کانت به ئەندازهی یه کن، دەستیکت له دەستیکت درێژتر نیه، چاوێکت له چاوێک گهوره تر نیه، ﴿فَ أَىْ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ له ههر وینهیهك دا که ویستووویه تی تووی پیکهیناوه، چ له پرووی قه دو قیافه وه، چ له پرووی پهنگ و دیمه نه وه، چ له پرووی پهنگی پیسته وه، چ له پرووی جهسته ییه وه، چ له پرووی مهعنه وییه وه، له ههر شیوه یه کدا که ویستووویه تی تووی هیناوه ته دی و تووی پیکهیناوه.

کهواته: خوايهك سبحانه وتعالى که بهو شیوه یه تی تووی خولقاندوه، شایسته ی ئه وه یه به ندایه تی بو بکه ی و، بپه رستی و، سه ریچی لی نه که ی و، فریو نه خووی له مامه له کردن له گه لیدا و، به شیوه یه ک مامه له بکه ی که شایسته ی خوا نیه.

دوایی خوا سبحانه وتعالى ده فهرمووی: ﴿كَلَّا﴾، با واز بینن، له فریو خواردن، له به رانه ر خوی پهروه ردگادا، یاخود: باواز بینن له قسه و باسانه ی ده یانکه ن، لهو شیوه هه لسوکه وته ی ده یکه ن، ﴿بَلْ تُكْذِبُونَ بِالْذِّينِ﴾، به لکو ئیوه بیروان و، رۆژی سزاو پاداشت به درۆ داده ئین، هی ئه وه یه که بهو شیوه یه ن، پرواتان به رۆژی دوایی نیه، بویه خۆتانی بو ئاماده ناکه ن و، بهو شیوه یه ش که بو خوا شایسته یه، مامه له ی له گه لدا ناکه ن.

﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾، به دنیایی ئیوه پارێزه رتان به سه ره وه ن، ئه و پارێزه رانه، چۆنن، که به دنیایی فريشته کانن؟ ﴿كِرَامًا﴾، کووی (کریم) ه، ئه ویش: (الْجِدُّ مِنْ نَوْعِهِ)، ههر شتی که له جووی خووی باشتین بئ، پیی ده گوتری: (کریم)، واته: ئه و فريشته تانه زۆر باشن، زۆر به رزو په سندن، زۆر به ریزو به خشنده ن، ﴿كِنِينِ﴾، نووسه ریشن، واته: ههرچی ئیوه ده یکه ن، هه مووی تومار ده که ن، چی تومار ده که ن؟ ﴿يَعْمَلُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾، ههرچی ئیوه ئه نجامی ده ده ن، ئه وان ده یزانن، ئه و شتانه ش که مرووف ئه نجامیان ده دا، به رله وه ی به رواله ت مرووف ئه نجامیان بدات، له ده روون و ناخی دا هه ن، بو

وینە: کە قسەیه‌ک دەکات پێشتر لە عەقل و دەروونی خۆی ئاماده‌ی دەکات، پاشان ئەو قسەیه‌ی دەیکات، هەول دەدا کاری پێ بکات، کەواتە: سەرچاوه‌ی قسەکانی مەرۆق و سەرچاوه‌ی کردەوه‌کانی مەرۆق، بریتیه‌ له‌ دڵ و دەروون، بۆیه‌ فریشتەکان وەك دوا‌یی با‌سی ده‌که‌ین و‌پ‌رای ئەوه‌ی قسەکانتان ده‌بیست‌ن و، کردەوه‌کانیشتان ده‌بین‌ن و، تۆماریان ده‌که‌ن، و‌پ‌رای ئەوه‌ نی‌ازو مه‌به‌سته‌کانی نی‌و د‌لتان و، خولیاو بی‌رو ب‌و‌چوونه‌کانی نی‌و عه‌ق‌لیشتان، ئەوانیش ده‌زان‌ن و تۆمار ده‌که‌ن، ئەگەر چاک، ئەگەر خراپ، چونکە ئینسان جاری وایه‌ نیه‌ت له‌ شتیکی باش د‌ین‌ی، به‌لام ب‌ۆی ئەنجام نادر‌ی، فریشتەکان ئەو نیه‌ته‌ چاکه‌ ده‌زان‌ن، له‌ شو‌ینه‌وار‌یک‌دا هات‌وه‌: (نِیَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ)^(١)، نی‌ازو مه‌به‌ستی ب‌روادار با‌شتره‌ له‌ کرد‌وه‌که‌ی، مەرۆق به‌ نیه‌ت ده‌توان‌ی زۆر شت باش له‌ د‌لی خ‌و‌یدا ب‌چه‌سپ‌ین‌ی، به‌لام ب‌ۆی ئەنجام نادر‌ی، خواش نیه‌ته‌که‌ی ده‌زان‌ی و فریشتەکانیش ده‌یزان‌ن و تۆماری ده‌که‌ن.

وه‌ك له‌ فه‌رمایشتی سه‌حیحی پ‌ی‌غه‌مبه‌ردا هات‌وه‌ ﷺ ده‌فه‌رم‌و‌ی: {مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ، وَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَعَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرًا إِلَى سَبْعِمِائَةٍ ضَعْفٍ، وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ وَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ} (أخرجه مسلم: ٣٥٤، وابن حبان: ٣٨٤، قال شعيب الأرناؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين).

واته: هەر کەس ویستی چاکیه‌ک بکات و نه‌یکرد، چاکیه‌کی بۆ ده‌نووس‌ری و، هەر کەس چاکیه‌کی ویست بیکات و کردی، به‌ ده‌ (١٠) ه‌ین‌ده‌ هه‌تا ده‌وتسه‌د (٧٠٠) ب‌ۆی ده‌نووس‌ری و، هەر کەس ویستی خراپه‌ک بکات و نه‌یکرد ب‌ۆی نا‌نووس‌ری و، ئەگەر کردی، ب‌ۆی ده‌نووس‌ری.

(١) إقال الإمام أحمد: وأخبرنا أبو محمد بن يوسف، قال: سمعت أبا الحسين بن أحمد بن زكريا الأديب بهمدان سمعت أبا الحسن علي بن عبد الله يقول: سمعت أحمد بن يحيى ثعلب يقول: سمعت ابن الأعرابي يقول: نية المؤمن خير من عمله، لأن النية لا يدخلها الفساد، والعمل يدخله الفساد، وإنما أراد بالفساد بالرياء {أخرجه البيهقي في شعب الإيمان برقم: ٦٨٦٠.

کهواته: مروّف کاتیک دلی خوئی ده چه سپینئ له سهر چاکه یه ک و، چاکه که نه نجام نه دا، یانی: چاکه که ی بوّ نه نجام نه درا، له بهر نه وهی دهستی نه گه یشتئ، نه ک لئی په شیمان بوو بیته وه، به چاکه یه ک بوئی ده نووسری و، نه گهر نه نجامی دا، یه ک به ده بوئی ده نووسری تا کو یه ک به حهوتسه دیش ده روا، به لام ههر کات نیه تی خوئی ساغ کرده وه له سهر خراپه یه ک، نه گهر نه نجامی نه دا، (واته: لئی په شیمان بوو وه)، خوا یه ک چاکه ی بوّ ده نووسی، به لام نه گهر نه نجامیدا، یه ک خراپه ی بوّ ده نووسی.

ئنجا خوا سبحانه وتعالی دیته سهر بابته تی کو تایی ئهم سوورته موباره کهو ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾، به دلنایی چاکه کاران له نیو نازو نيعمهت دان، ﴿الْأَبْرَارَ﴾، کوئی (بَرّ)، یا خود کوئی (بَارّ)، واته: چاکه کار، کوئی ههر کامیکیان بئ: (بَرّ) و (بَارّ)، ههر دووکیان به مانای چاکه کار دین، چاکه کاران، ﴿لَفِي نَعِيمٍ﴾، له نازو نيعمهت و خوشگوزهرانی دان، که بیگومان مه به ست پیی به هه شته، ﴿وَأَنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾، به دلناییش تاوانباران و خراپه کاران له نیو کلپه ی ناگری دوزه خدان، ﴿يَصَلُّونَهَا يَوْمَ الدِّينِ﴾، له رۆژی سزاو پاداشدا ده یچنه تی، (صلي) یش، بریتیه له سووتیزانی مروّف به ناگر به شیوه یه کی تایبته، ئه ویش نه وه یه که له ههر چوار لاهه ناگره که لئی بدات و ببرژی، یان نه گهر ناگره که لئی دوور بئ، بییشئ، ﴿وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ﴾، ئنجا که ده خرینه نیو ناگریشه وه لئی نادیار نابن، واته: بهردهوام سزا ده درین، نه ک ماوه یه ک سزا بدرین و دوایی لئی بچنه ده ری و پشوو بدن، به لکو بهردهوام له نیو نه و ناگره دا سزا ده درین، خوا په نامان بدات، ﴿وَمَا أَذْرَبْكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ﴾، چ شتیک به توئی زاناندوه، رۆژی سزاو پاداشت چیه؟ ده گونجی رووی دواندن له پیغه مبه ری خاتهم بئ، یا خود له ههر که سیك بئ بشئ بدوئتری، واش پیده چی ئهمه یان راستر بئ، ئه ی مروّف چ شتیک به توئی زاناندوه رۆژی سزاو پاداشت چیه؟.

﴿ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ﴾، دیسان چ شتیک به توئی زاناندوه پوژی سزاو پاداشت چیه؟، واته: هیئده گهوره مهزنه، نایه ته وه سفکردن و، جگه له خوا سبحانه و تعالی هیچ کهسیکی دیکه نازانی چی تیدا رووده دا.

﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا﴾، ئەو پوژه پوژیکه هیچ کەس بۆ هیچ کەس، هیچ شتیک له دەست نایهت، ئەو پوژه هیچ کەس خاوهنی هیچ شتیک نیه، بۆ هیچ کهسیک ﴿وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾، کاروبارو بریار لهو پوژهدا ته نیا هی خوايه ﷻ.

کهواته: ئیوه پوژیکى ئاواتان له پیشه، ئەى مروقهکان و، فریشتهکانیش ههموو شتیکى ئیوه تومار دهکهن، ههر له نیازو مهبهستی نیو دل و دهروونتان و بیرو خولیای عقل و هوشتان، ههتا دهربرینهکانى زمانتان و، ههلسوکهوتى ئەندامهکانتان، ههموو شتیک تومار دهکری و، لهو پوژهدا ههموو شتیکتان دیتهوه بهرچاو، وهك خوا فهرموویهتی: ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ﴾، ههموو کهسیک دهزانى چی پیشخستوهو چیشى دوا خستوه، چی پیشخستوه له چاکه،و، چی دوا خستوه له چاکه! یاخود: چی پیشخستوه له گوناھو تاوان و خراپه،و، چیشى دواخستوه له چاکه! ئەوه به نسهت بیروایانهوه، یاخود: لهبرواداران: چی پیشخستوه له چاکه و ئەنجامى داوه،و، چیشى دواخستوه و تهنهلیى و سستیى تیدا کردوه، ههموو کهس ههموو شتیکى بۆ دهردهکهوی.

بهريزان!

بهراستی ئیمان هینان بهو پوژهی ئەو سووپهته موبارهکانه ههموویان زور جهختی لهسهر دهکهنهوه، هاندهر و پالنهري مروق دهبن بۆ ئەوهی ههرچی له دەست دی بۆ چاکه بیکات و، خوئی له ههموو جوړهکانى خراپه پاریزى، بۆیه خوا ﷻ ههم لهم سووپهته موبارهکهو، له سووپهتی (التکویر) و، له سووپهتی (الإنشقاق) دا، و، له سووپهتی (المطففين) دا، که دواى تیره پپی دهگهین، ههرهوها

له زۆر له سوورەتەکانی دیکەدا، خوا ﷻ زۆر باسی قیامەت دەکات، وەك له سوورەتی (القیامە)دا، کورتە باسیکی تا پاددەیهك تێرو تەسەلمان له بارەى پۆژی دواپهوه کرد، خوا ﷻ بۆیه هیندە باسی دەکات، چونکە له دواى پڕوا به خوا ﷻ هێنان، پڕوا به پۆژی دواى، گهورهترین کاریگه‌ریی هه‌یه له‌سه‌ر مرۆڤ، له‌سه‌ر شیوه‌ی هه‌لسوکه‌وتی مرۆڤ، که چاکه‌کار بێ و، له خراپه‌و تاوان و لادان دوور بێ.

خوا ﷻ له‌و که‌سانه‌مان بگێڕێ که به پاستیی پڕویان به خواو به دیدار خواو به پۆژی دواى هه‌یه‌و، ته‌و‌فیقه‌مان بدات هه‌رچی چاکه‌یه ته‌نجامی بده‌ین و، خۆمان له هه‌رچی تاوان و خراپه‌و لادانه‌ پاریزین، تاكو له‌و پۆژه‌دا که هه‌یچکەس هه‌یچ شتیکی بۆ هه‌یچکەس له ده‌ست نایه‌ت، ئێمه بۆ خۆمان پێشتر کاری خۆمانمان کردبێ و، به‌په‌ی خۆمانمان له ئاوێ ده‌ره‌ینه‌بێ و، له‌وێ ئاتاج و موحتاجی که‌س نه‌بین و، ئاوێ له‌ملاولا بده‌ینه‌وه، ده‌بێ کێ هاوکاریمان بکات؟! که به دڵنیایی هه‌یچکەس هه‌یچ شتیکی بۆ هه‌یچکەس له ده‌ست نایه‌ت.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

كاتيك ئاسمان لىك دەپچرى و، ئەستىرەكان بە پرژانەو دەوهرن و، دەريايەكان دەتەقنەو دەو گۆرەكان ھەلدەگىردىنەو، ھەموو كەس دەزانى چى پىشخستو دە چىشى دوا خستو:

خو دەفەرموى: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ۝١ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انثَرَتْ ۝٢ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ ۝٣ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ۝٤ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ۝٥﴾.

شىگردنەو ھى ئەم ئايەتە، لە پىنج بەرگەدا:

١- ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾، ھەر كات ئاسمان لىك پچرا، (فطر): برىتيە لە داقلىشانى شتىك، قلىشاندى لە سەر را بۆ خواری، بە بارى دريژاييدا، دەگوترى: (فَطَرْتُهُ فَأَنْفَطَرَ)، قلىشاندىم ئەویش قلىشا، ھەندىك لە زانايان (إنفطار)يان يە (إنشقاق)یش لىكدادەتەو، بەلام ھەك دواتر لە تەفسىرى سوورەتى (الإنشقاق)، باس دەكەين، ئەم وشانە ھەموويان جياوازی ورديان لەگەڵ يەكدیدا ھەيە، (إنفطار)، برىتيە لەو ھى شتىك بقلىشىترى و دابدريترى لەسەر را بۆ خواری، بەلام (إنشقاق)دا، برىتيە لە لەتبوون و لىك بلاوبوونى شتىك.

وشەي: ﴿السَّمَاءُ﴾، ھەك جارانى دىكەش گوتوومانە: چ بە تەنيا بى، ﴿السَّمَاءُ﴾، چ بە كو بى، ﴿سَمَوَاتٍ﴾، چ بە: ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ بى، ھەموويان مەبەست پىيان كو ھەردوونە^(١)، - ئەو ھى بۆ ئىمە تاكو ئىستا زانراو - ئەگەرنا

(١) بەپى زاراو ھى تىگەيشتنى ئىمە، ئەگەرنا بىگومان چەمك و واتاي: ئاسمان و ئاسمانەكان و ھەوت ئاسمانەكان (سما و سموات و سبع سموات) زۆر لە چەمك و واتاي: گەردوون

بیگومان کاتیک ده گوتری: حهوت ئاسمانه کان، وهك پئشتریش له چهند شویتیکدا
 باسمان کردوه، مادام خوا سبحانه وتعالی ده فهرموئ: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا
 بِمَصْنُوحٍ﴾ (الملک، به دلنایی ئاسمانی نیزیکترمان به چریان رازاندوتهوه،
 مه به ست له: ﴿بِمَصْنُوحٍ﴾ ه، که کوئ (مصباح) ه، ئه ستیره کان، چونکه چرا تیشک
 ده داو ئه ستیره کانیش تیشک و پرووناکیان هه یه، که واته: هه رچی ئه ستیره یه، که
 هه ر کومه له ئه ستیره یه که هه که شانیک پیکدین، هه رچی ئه ستیره یه و هه رچی
 که هه که شانوه، هه رچی که له که هه که شان، ئه وانه هه موویان له سنووری ئاسمانی
 نیزیکتر له ئیمه دان، یانی: ئاسمانی یه کهم به نسبت ئیمه وه، ئه گهر له خوارئ
 را به ره و سه ری بچین، ئنجا له سه رووی ئه ویشه وه که ناشزانرئ که سنووره که ی
 تا کو کوئیه، شه ش ئاسمانی دیکه ی: دووهم و سییه م و چواره م و پینجه م و
 شه شه م و هه وته م، ههن، له دوا ئه ویش (سدره المنتهی)، دره ختی کوئایی
 و، له دوا ئه ویشه وه عه رشی خوا ی په روهر دگار، خوا ﷺ له دروستکراوه کانی
 خوی، ئه وه نده ی بو ئیمه باس کردوون، به س خوا خوئی ده زانی چی دیکه ی
 خولقاندوه، چی دیکه ش هه یه وه، ئه وانیش سنووریان تا کو کوئیه؟.

خوا ده فهرموئ: کاتیک ئاسمان قلیشا له سه ر را بو خوارئ، به باری دریزیدا
 له تبوو.

(۲) - ﴿وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَرَتْ﴾، هه ر کاتیک ئه ستیره کانیش پرژان و هه لوه رین، (انتشار)
 بریتیه له پرژو بلاو بوون، (نَثْرَةُ أَيْ فَرَقَةٌ)، پرژو بلاوی کرده وه، ﴿انْتَرَتْ﴾، (نَثْرَتُهُ فَانْتَرَتْ)،
 پرژاندم پرژا، بلاوم کرده وه بلاو بووه، بویه زانایان وایان لیکداوه ته وه (أَي: إِذَا تَسَاقَطَتْ
 مُتَفَرِّقَةً)، کاتیک ئه ستیره کان که ووته خوار به پرژو بلاوی، هه ندیکیش ﴿انْتَرَتْ﴾ یان
 به: (فَانْفَجَرَتْ)، واته: کاتیک ئه ستیره کان لیک بلاو بوون، ئایا مه به ست له ﴿الْكَوَاكِبُ﴾،
 که کوئ (کوکب) ه، چیه؟ (مختار الصحاح)، ده لئ: (الکوکب: النجم)، (کوکب): بریتیه له
 ئه ستیره.

(کون) فراوانتره و، که ردوون ره نگه ته نیا گۆشه یه کی گچکه و ته سکی ئاسمانی یه کهم بی!

بەلام ئىستا لە زاراۋى گەردوونناسىدا (كواكب)، بەو خېۋكانە دەگوتىرى كە بە دەۋرى ئەستىرەيە كدا دەخولېنەۋە، بۆ وىنە: نۆ (۹) خېۋكەكەي كۆمەلەي خۆر، كە ھەموويان بە دەۋرى خۆردا دەخولېنەۋە، تىشكى خۆريان بۆ دى و، بە ھۆى تىشكى خۆرەۋە پرووناك دەبنەۋە، ئەو نۆ (۹) خېۋكەيە: زەۋى، مەريخ، موشتەريى، زوحەل، نىبتون، بلوتو، زوھرە، ئورانوس، پىۇتوس، ئەو نۆيە ھەموويان پىيان دەگوتىرى: كۆمەلەي خۆر، لەبەر ئەۋەي ھەر ھەموويان بە دەۋرى خۆردا دەخولېنەۋە، ھەر كامىكيان لە سوۋرگەيەكى تايبەتى خۆيدا.

بەلام لە بەكارھىنانى قورئاندا خوا ﷻ ھەم وشەي: (كواكب) و ھەم وشەي: (نُجُوم) بەكارھىناۋە بۆ ئەستىرەكان و، دەگونجى (كواكب و نُجُوم) وىپراي ئەستىرەكان، خېۋكەكانىش بگرنەۋە، واتە: ئەو تەنانەي بە دەۋرى ئەستىرەكاندا دەخولېنەۋە لە ئەستىرەكانەۋە تىشك و پرووناكيان بۆ دى، كاتىك دى ئەو ئەستىرانە دەپرژىن و ھەلدەۋەرن.

۳- ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ﴾، ھەروەھا كاتىك دەرياكەن تەقئىرانەۋە، ياخود: كاتىك دەريايەكان تىكەل بە يەكدى بوون، پىكەۋە تىكەل كرەن و ئاۋىتە كرەن، خوا ﷻ ھەندىكيانى تىكەل بە ھەندىكيان كرىد، ھەموويان پىر بوون، بەو واتايەي دەريايەكان ھەموۋى وشكانىيان كە (۱/۵) پانتايى پروۋى زەۋى وشكانىيەۋە، دەريايەكان كاتىك تىكەل بە يەكدى دەبن، ئەو وشكانىيە ھەموۋى دادەپۇشن، بەلام وا پىدەچى مەبەست لە: ﴿فُجِرَتْ﴾، گىردران و تەقئىرانەۋەي دەرياكەن بى، ۋەك پىشتىر باسما كرىد لە تەفسىرى سوۋەتى (التكويد)، كە لەۋى دەفەرمۇي: ﴿سُجِرَتْ﴾، واتە: گىردران و داگىرسىئران و، لىرەدا دەفەرمۇي: ﴿فُجِرَتْ﴾، واتە: تەقئىرانەۋە، ئاۋىش ھىما كىمىيەكەي برىتيە لە (H₂O)، واتە: دوو گەردىلەي ھايدروژىن لەگەل گەردىلەيەكى ئوكسىجىن، گەردىكى ئاۋ پىكدىن، مۆلكۆلىك پىكدىن، كە ھايدروژىن دەسوۋتى و، ئوكسىجىن يارمەتى سوۋتان دەدا، كە واتە: كاتىك پىكەۋە كۆ دەبنەۋە بە رىژەيەكى ديارىيىكراۋ كە خوا بۆى داناون، ئاۋ پىكدىن، بەلام كاتىك لىك دەبنەۋە، يەكيان خۆي

ده سووتی، ئه وی دیکه ش یارمه تی سووتان دهدا، ده بنه دوو ماده وی سووتینه، بویه خوا سبحانه و تعالی کاتیک ئه و گهر دیلانه ی هایدرو جین و ئوکسجین لیک ده کاته وه، ده ریایه کان گر ده گرن و ده ته فنه وه.

ئهم سی نیشانه یه - وه ک پیشتریش باسمان کرد - له ئاخیر زه ماندا پرووده ده ن، واته: له قوناغی یه که می روژی دوا یی دا، که بریتیه له تیکچوونی ئهم گهر دوونه و، پیچرانه وه ی ئهم ژیا نه دنیا ییه، به نسبت تیمه ی مروقه وه.

ئنجا خوا دوو نیشانه ی دیکه باس ده کات، که ده که ونه قوناغی دووهمی روژی دوا ییه وه و بریتین له:

(۴) - ﴿وَإِذَا الْقُبُورُ بُعِثَتْ﴾، هه ر کات گو په کان هه لگپر دانه وه، ﴿بُعِثَتْ﴾، یه کیک له زانایان ده لی: ﴿بُعِثَتْ﴾، واته: هه لگپر دانه وه، ئه و مردووانه ی تیان دابوون له و گو رانه دا به زیندووی هیترانه ده ری، له عه ره بیی دا ده گو تر ی: (بُعِثَ فُلَانٌ حَوْلَ فُلَانٍ، أَيْ: جَعَلَ أَسْفَلَهُ أَعْلَاهُ)، فلانکەس دەوری فلانکەسی (بعثرة) کردوه، واته: سه ره و بنی کردوه، هه لگپر او وه ته وه و هی بنه وه ی هینا وه ته سه ری و، هی سه ره وه شی هینا وه ته خواری، ئهمه نیشانه ی یه که می قوناغی دووهمی روژی دوا ییه، که قوناغی زیندو و کرانه وه و هه لسیترانه وه یه.

ئنجا خوا ﷺ نیشانه ی دووهمی، یاخود پرو داوی دووهم که تیدا پرووده دا، ده خاته پروو:

(۵) - ﴿عِلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَمَتْ وَأَخَّرَتْ﴾، هه موو که سی ک ده زانی چی پیش خسته و و چیشی دوا خسته و.

زانایان له باره ی ئهم ئایه ته موباره که وه: ﴿عِلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَمَتْ وَأَخَّرَتْ﴾، هه لوه سته ی زوریان کردوه، زور را و بو چوونی جو را و جو ریان وه ک لیکدانه وه و پروو نکر دانه وه ی واته یه که ی خسته و نه پروو:

۱- (الطبري)، ئاوا مانای لەم ئایەتە موبارە که داووەتەو: (عَلِمْتُ كُلَّ نَفْسٍ مَا قَدَّمَتْ لِذَلِكَ الْيَوْمَ مِنْ عَمَلٍ صَالِحٍ يَنْفَعُهُ، وَأَخَرْتُ وَرَاءَهُ مِنْ شَيْءٍ سَنَّهُ فَعَمِلَ بِهِ) (جامع البيان: ج ۲۴، ص ۱۷۵)، واتە: هەموو کەسێک دەزانێ لەو ڕۆژەدا، چ کردەووەیەکی باشی پیشخستووە که سوودی پێ بگەیەنێ و، چیشی لە دواى خۆی بە جێهێشتووە، لە کردەووەیەک که چاوی لێ بکری.

واتە: لە کردەووەی باش که خەڵک تەماشای بکات و لێی بەهرەمەند بێ و، ئەویش خێرو پاداشتی بۆ بچێ.

۲- هەر (الطبري) هێناوێتی، گوتوویەتی: (عَنْ عِكْرَمَةَ، قَالَ: مَا قَدَّمْتُ افْتَرَضَ عَلَيْهَا، وَمَا أَخَرْتُ قَالَ: مِمَّا افْتَرَضَ عَلَيْهَا) (جامع البيان: ج ۲۴، ص ۱۷۵)، واتە: هەموو کەسێک دەزانێ چى پیشخستووە لەوێ لەسەری پێویست کراوەو، چیشی دواخستووە، لەوێ لەسەری پێویست کراوە، واتە: چیشی چواندووەو ئەنجامی نەداوە.

۳- (ابن زيد)، (الطبري) بە ژمارە: (۳۶۶۷۲)، لێیووە هێناوە دەلی: (مَا قَدَّمْتُ: عَمِلْتُ، وَمَا أَخَرْتُ: تَرَكْتُ وَضَيْعْتُ، وَأَخَرْتُ مِنَ الْعَمَلِ الصَّالِحِ الَّذِي دَعَاها اللَّهُ إِلَيْهِ)، دەلی: مەبەست لە: (مَا قَدَّمْتُ)، ئەوێە پیشخستووە، ئەوێ ئەنجامی داوە، و (ما أخرت)، وازی لێهێناوەو زایە کردووە، ئەو کردەووە چاکەى خوا ﷻ بۆی بانگ کردووە، وازی لێ هێناوەو ئەنجامی نەداوە.

۴- هەر (الطبري)، مانایەکی دیکەشی بۆ لێکداوەتەو، دەلی: (مَا قَدَّمْتُ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ، وَأَخَرْتُ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ)، هەرچیەک پیشخستووە لە چاکەو لە خراپەو، هەر شتێک دواى خستووە لە چاکەو لە خراپە، هەڵبەتە خوا ﷻ ڕوونی نەکردۆتەووە ئەو شتەى پیشخراوەو دواخراوە چیه؟ بۆیە ئەم مانایانەو جگە لەو مانایەش که لە چوارچیوەی ڕێزمانی عەرەبییدا جێیان دەبێتەو، هەڵدەگری.

(الطبري)، لە بارەى وشەى: ﴿بُعِثْتُ﴾ هەو، دەلی: (بَعَثُهُ وَبَحَثُهُ: لُعْتَانِ)، لە زمانى عەرەبییدا (بعثه)، بەکاردهیەنێ، واتە: پرژو بـلاوى کردەووە یان هەلیگێرایەو، (بحثه)ش بەکاردهیەنێ.

ئايا وشەي: ﴿بُعِثْتَ﴾، له چييه وه هاتوه؟

پيشتريش باسمان کرد:

أ- هه نديك گوتوو يانه له: (بُعِثَ + أُثِرَ)، لهو دوو وشهيه پيکهاتوه.

ب- هه نديكي دیکهش گوتوو يانه: (بُعِثَ + رَ)، (الزمخشري)، وا ده لي.

گرنګ ئه وه يه ﴿بُعِثْتَ﴾، واته: هه لکپر درايه وهو شکر ايه وه، يا خود سه ره و بن کراو ژيره و ژوور کرا، ليره دا ئه م فه رمايشته ي پيغه مبه ريش ﷺ دينين، که ده فه رموي:

{مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقِصَ مِنْ أَجْوَرِهِمْ شَيْءٌ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۳۴۸، وَابْنُ مَاجَهَ: ۲۰۳) واته: هه ر که سيک چاکه يه ک دابيني، پاداشتي خو ي هه يه و پاداشتي هه موو ئه وان ه شي هه يه که کار به و چاکه يه ده که ن (که ئه و دايه پيناوه و ده ستپيشخه ري بو کردوه) بي ئه وه ي له پاداشتي ئه وان که م بيته وه، (به قه ده ر هه مووان پاداشتي هه يه).

به نسبه ت ده ر يايه کانه وه، زور جاري دیکهش قسه مان له و باره وه کردوون، به لام چه ند زان ياريه کي دیکهش له و باره وه دينين، که (الدكتور محمد راتب النابلسي)^(۱)، له ته فسي ره که ي خويدا هيناوني:

يه که م: ده ر يايه کان (۵/۴) ي پانتايي رووي زه وي داده پو شن.

دوو ه م: به س له ماسيان يه ک مليون جو ره ماسي له ده ر يايه کان دا هه يه، ئنجا به لام به دلنيايي ژماره ي ماسيه کان هه ر خوا ده زاني چه نده؟!

سيه م: قوولايي قوولترين شويني ده ر يا ده گاته: دوا زده (۱۲ کم)، واته: (۱۲،۰۰۰) مه تر ئه و يش له دورگه ي ميريانه له ئوقيانووسي هادي.

چوارەم: مۆلکۆل (جزء) یکی ئا و ھیما کیمیاییە کە ی بریتیه له (H_2O)، واتە: دوو گەردیلە ی ھایدروژین لە گەڵ گەردیلە یەکی ئۆکسجین یە ک دەگرن، گەرد (جزء) یکی ئا و پێک دێنن، کە دیارە ھایدروژین دەسووتێ، بەلام ئۆکسجین یارمەتیی سووتان دەدات، ئە گەر مەبەست لە: ﴿فُجِرَتْ﴾، تەقینەووە بێ، بەلام ئە گەر مەبەست لە: ﴿فُجِرَتْ﴾، پڕ بوون بێ، واتە: دەریایەکان ھەموویان پڕ دەبن و سنووریان لە ئێوانیاندا نامیێ، واتە: ئەو (۱/۵) ی و شکانیی کە ھەبە لە سەر پانتایی زەوی، ئەویش دادەپۆشن و، ھەمووی دەبێتە ئاوو دەریا.

Alibapir

Alibapir

archive.org/details/@alibapir

A Bapir

QR Code

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

مەسەلەى دووهم:

بانگکردنى خوا بۆ مروڧى بېپروا، كە ئايا چى بۆتە ھۆكارى ھەلخەلەتانى و
فريو خواردنى بەرانبەر بە پەرورەدگارى بەخشەرى، كە دروستيكرودو، پرىك و
پىكى كروودو، ھاوسەنگى كروودو، وینەى كىشاو بە ويستى خۆى؟!:

خوا دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّنَكَ
فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾﴾.

شىكردنەوى ئەم ئايەتانە، لە پىنچ بىرگەدا:

١- ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ ئەى مروڧ! چ شتىك توى
بەرانبەر بە پەرورەدگارى ھەرە بەخشەرت فريو داو، {لە كەولى خۆتى
دەرچواندووى و بوغراى كروودوى؟} گومانى تىدانى، لىرەدا مەبەست لە مروڧ،
مروڧى بېپروايە، چونكە مروڧى بېپروا بەرانبەر بە پەرورەدگارى فريو دەخواو،
ھەلدەخەلەت و لە كەولى خۆى دەرەچى و بوغرا دەبى، ئەگەرنا كەسىك
بەراستى خوا بناسى، خۆى دەناسى، وەك خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ
مَنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ فاطر، واتە: بە دلىيى ئەوانەى بە مەزنگرتنەو سام و
ھەببەتيان بە بەرانبەر بە خوا ھەيە، بەندە زاناکانى.

ھەلبەتە ھەندىكىش لە زانايان گوتووينا: ھەموو مروڧىك ئەندازەيەك لە
فريو خواردنى تىدانە بەرانبەر بە پەرورەدگارى ھەرە بەخشەرو ھەرە مېھرەبان
و بەرزو بەرپىزى، بەلام وا پىدەچى لىرەدا مەبەست مروڧى بېپروابى، بە بەلگەى
ئەوھش كە خوا ﷻ لە كۆتايى ئەو ئايەتانەدا دەفەرموى: ﴿كَلَّا بَلْ تُكْذِبُونَ
بِالدِّينِ﴾، نەخىر بەلكو ئىو پرواتان بە پۆژى سزاو پاداشت نى، كە ديارە ئەو
كەسەى برواى بە سزاو پاداشت نى، مروڧىكى بېپروايە.

لیره دا که ده فەرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾، ئەهی مروۆفی (واتە: ئەهی مروۆفی بێپروا)، (ال) هکەهی بۆ ناساندنە، بەلام بۆ ناساندنی (عهەد)، واتە: ئەهی مروۆفە بێپروایە که! چ شتێک توۆی بەرانبەر بە پەرورەدگاری بەخشندهو بەخشەرت فریو داوه، چ شتێک توۆی بویر کردوه لەسەر سەرپێچی کردن لە خواو، ئەنجامدانی ئەو کردەوانەهی شایستەهی پێگەهی بەرزو بێ وێنەهی خواي پەرورەدگار نین؟ (الْغُرُورُ: الْإِطْمَاعُ مِمَّا يَتَوَهَّمُهُ الْمَغْرُورُ نَفْعًا وَهُوَ ضُرٌّ)، (غُرور): بریتیه لە تەمادار کردنی که بە شتێک که، بابای فریو خواردوو بە قازانجی تێدەگات، بەلام لە راستیدا هەر زیانیەتی.

لە بارەهی (الإنسان) هوه، زانایان را جیا یان هەیهو پێشتریش ئاماژەم پێدا:

أ- هەندیکیان گوتوو یانە: (أَل) که چۆتە سەر (الإنسان)، بۆ ناساندنە، بەلام بۆ تیکرا (جنس) و، تیکرای مروۆفەکان دەگرێتەوه.

ب- هەندیکیان گوتوو یانە: مەبەست پێی مروۆفی بێپروا یاخود پرواداری گوناھبارە.

ج- هەندیکیش گوتوو یانە: ئەوه تاییەتە بە مروۆفی بێپرواوه.

واش پێدەچی بەس مەبەست مروۆفی بێپروا، بێ، وهک پێشتریش گوتمان، ئەگەرنا مروۆفی پرواداری سەرپێچیکاریش دەگرێتەوه، بەلام بە پێی ئایەتەکانی کۆتایی که ده فەرموی: بەلکو ئیوه پرواتان بە رۆژی دوايي نیه، پرواتان بە رۆژی سزاو پاداشت نیه، تەنیا مروۆفی بێپروا بهو شیوهیهو، دویتر او (مخاطب) بابای بێپروایە.

ئنجأ خوا سبحانە و تعالی دواي ئەوهی بهو جوۆرە نقورچکەهی لە مروۆفی بێپرواداو، هۆشداریی پێداو بانگی کرد، که چ شتێک توۆی بەرانبەر بە پەرورەدگاری هەرە بەخشەرو میهرەبان و خاوهن کەرەمی بێ سنوورت فریو داوه؟ چۆنیەتی دروستبوونی خۆی بۆ باس دەکات:

(۲) - ﴿الَّذِي خَلَقَكَ﴾ (ئەو پەرورەدگارەت) كە تۆی ھەیناوەتە دی، (خَلَقَكَ أَي: أَوْجَدَكَ وَأَبْدَعَكَ وَقَدَّرَكَ)، تۆی پەیدا کردووە و داھێناوە و ئەندازەگیری کردووە، (خَلَقَ)، ھەم بە مانای (ایجاد)، پەیدا کردن دی، بە زۆری لە قورئاندا بەو واتایە بەکارھاتووە، ھەم بە مانای داھێنان (إبداع) دی، ھەم بە مانای ئەندازەگیری کردنیش دی.

(۳) - ﴿فَسَوَّكَ﴾، رێك و پێکی کردووی، ﴿فَسَوَّكَ﴾، (التسوية: هِيَ جَعَلَ الْأَشْيَاءَ عَلَى سَوَاءٍ)، (تسوية): بریتییە لەوەی شتەکان یەكسان و رێك و پێك بن، (أَي: جَعَلَ أَعْضَاءَكَ سَوِيَّةً سَلِيمَةً مَهْيَأَةً لِمَنَافِعِهَا عَلَى حَسَبِ مَا تَقْتَضِيهِ الْحِكْمَةُ)، واتە: ئەندامەکانی تۆی ساغ و چاکی کردوون و، ئامادەیی کردوون بۆ ئەو سوودانەیی حیکمەت دەیانخوازی، دەست بەو شێوەیە خولقیتراووە کە ئەو ئەرك و کارانەیی مرووف پەکی لەسەریان کەوتووە، بتوانی پێیان ئەنجام بدات، ھەرۆھە پێیەکان و چاوو گوێی و ھەموو ئەندامەکان، بەھەمان شێوە.

(۴) - ﴿فَعَدَّلَكَ﴾، ئنجا ھاوسەنگی کردووی، خوێندراویشەتەو: (فَعَدَّلَكَ)، واتە: ھەم بە گیرە (شَدَّة)، ھەم بەبێ گیرەش خوێندراووەتەو، (أَي: اعْتَدَلَتِ الْأَعْضَاءُ وَلَمْ تَتَفَاوَتْ)، واتە: ئەندامەکان ھاوسەنگن و لە یەك جیانین، دەستیك لە دەستیك درێژتر بێ، لاقێك لە لاقێك درێژتر بێ، چاویك لە چاویك گەورەتر بێ.... تا كۆتایی، ئەندامەکان ھاوسەنگن، یان بۆ نموونە: سەر زۆر گەورە بێ و جەستە بۆی ھەلنەگیرێ، یان لاقەکان زۆر باریك بن و، جەستەیان بۆ ھەلنەگیرێ، ھەموو ئەو حالەتانەیی، ئەگەر خوا مرووفی (تعديل) نەکردبایە، دەگونجا ھەموو ئەو حالەتە نەگونجاوانە ھەبوونایە.

وشە: (عَدَلَ)، ئەگەر بەبێ گیرە (شَدَّة) بێ، بە سێ واتایان دی:

أ- بە مانای (تعديل) دی، (أَي: جَعَلَكَ مُعْتَدِلًا)، تۆی ھاوسەنگ کردووە.

ب- ھەرۆھە بە مانای یەكسانکردنیش دی: (عَدَلَ فَلَانًا بِفُلَانٍ أَي: سَاوَى بَيْنَهُمَا)، فلانكەسی لەگەڵ فلانكەس دا یەكسان کردووە، واتە: وەك یەكی لێکردن.

ج- لە بنەرەت دا وشەى: (عَدَلْ)، یانى: (مال)، لايدا، ئنجا ئەگەر بە مانای (مال) بێ، یانى: تۆی لاداوه لە ناریك و پیکى بۆ ریک و پیکى و، تۆی لاداوه لە ناهاوسەنگییهوه بۆ هاوسەنگی.

بەلام (عَدَلْ)، ئەگەر بە گیرە (شَدَّة) بێ، یانى: تۆی هاوسەنگ کردوهو هیچ ئەندامیکت لە ئەندامیکى دیکەت گەورەتر نیه، لەو قەبارەیهش که پێویست بووه لەسەرى بێ، قەبەتر نیه، واتە: چ (عَدَلْ)، چ (عَدَلْ)، بخوێنرێتەوه، مانایەکیان هەریه که.

۵- ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾، لە هەر وێنەیه کدا وێستووێتە تۆی پیکهێناوه، (أَيِّ رَكَّبَكَ فِي أَيِّ صُورَةٍ مِنَ الصُّورِ الْمُخْتَلِفَةِ الَّتِي اقْتَضَتْهَا مَشِيئَةُ اللَّهِ)، لەسەر هەر وێنەیه که لەو وێنە جوړاو جوړانهی وێستی خوا خواستووێتە، تۆی هێناوه تە بوون.

لێره دا پرسیارێك دیتە پیش:

ئایا ئەوه که خوا ﷻ بەخشندهیهو بەخشهره، خوازیاری ئەوه نیه مروق له بهخشهری و بهخشندهی خوا را بینى و، سه‌رپێچى لى بکات و به قسه‌ى نه‌کات؟!

هه‌روه‌ها زانايان لهو باره‌وه ئەو به‌سه‌رهاته‌ش دیننه‌وه:

پوژێك عه‌لى كورى ئەبوو تالیب (خوا لێى رازى بێ)، بانگى غولامیکى خوێ ده‌کات، به‌رده‌ستێك که له به‌رده‌ستى بووه، دوو سێ جار ان بانگى ده‌کات، به‌لام وه‌لامى ناداته‌وه، دواى ده‌لێ په‌نگه‌ له‌وى نه‌بێ، ده‌چیته‌ ده‌ر ته‌ماشا ده‌کات له‌وى وه‌ستاوه، ده‌لێ: گویت لێم بوو، که بانگم کردى؟ ده‌لێ: به‌لێ، ده‌لێ: ئەدى بوچی وه‌لامت نه‌دامه‌وه؟ ده‌لێ: له‌به‌ر ئەوه‌ى زۆر له به‌خشنده‌یى به‌خشهری و پێزو حورمه‌تى تۆم را بینى و، گوتم: سزام ناده‌ی! عه‌لى (خوا لێى رازى بێ) وه‌ك لهو گێردراوه‌یه‌دا هاته‌وه‌ گوتى: بپو له‌به‌ر ڤووى خوا، له‌به‌ر

رہ زامہ ندیی خوا ئازاد بی، مادام ہیئندہت له من را بینیوہ، با تی رابینینہ کہت له من، له جیی خویدا بی.

بہ لئی تہو پرسیارہ دہ کری: ئایا تہوہ کہ خوا زور بہ خشہرو بہ خشندهیہو خاوەن بہ زہیی و کہ پەمی بی سنوورہ، خوازیاری تہوہ نیہ مروؤف سہرپیچی لئی بکات؟

بوچی خوا فہرموویہ تی: ﴿مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ و بوچی خوا ﷺ بہ سیفہ تیکی دیکہ خوئی نہ ناساندوہ، بو وینہ فہرمووبای: ﴿مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾، یان: ﴿مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْقَهَّارِ﴾، یان: ﴿مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْجَبَّارِ﴾؟

ہہ ندیک له زانایان مانایہ کی ہہ لہ یان بو تہوہ لیکداوہ تہوہو دہ لئین: بویہ خوا وایفہرموو، تاکو مروؤفی سہرپیچیکار و تاوانبار له روژی دواپی، بلی: ﴿غَرَّنِي كَرُمُكَ﴾، بہ خشندهی تو منی فریودا، واتہ: مادام ہیئندہ بہ خشندهی و ہیئندہ بہ بہ زہیی و چاکہ کاری و میہرہ بانئ، تہوہ وای له من کرد، پیم وابی ہر چوون بم ہر دہمبہ خشی و، له تاوان و لادان و خراپہ کانم دہمبووری و سزام نادہی! بہ لام بیگومان تہم مانا لیکدانہوہیہ ہہ لہ یہ، بہ لکو تہوہ پرسیارہ سی وەلامی راستی ہہن، کہ (فخر الدین الرازی)، له تہفسیرہ کہی خوئی (التفسیر الکبیر) دا، ہیئانوی:

یہ کہم: کہ خوا دہ فہرموی: ﴿مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾، لہ بہر تہوہی خوا زور بہ بہ زہیی و بہ خشہرہو ہہ لہ ناکات له سزادان دا، ماقوول نیہ بیئتہ هوکاری فریو خواردنی مروؤف له بہرانبہر خوا دا، واتہ: مادام پەرورہدگارت خاوەنی تہوپہری بہ خشین و لیوردن و چاکہ کاریہ، نہ دہبوو، تہوہ سیفہ تہی بہرزی پەرورہدگارت بکہیہ پاساوو دہستہ چیلہی سہرپیچی کردن و بہقسہ نہ کردنی.

دووہم: تہوہ کہ خوا ﷺ بہ خشہر (کریم) ہو خاوەن تہوپہری چاکہ کاریہ، خوازیاری تہوہیہ سہرپیچی لئی نہ کری، نہک خوازیاری تہوہ بی سہرپیچی لئی بکری، چونکہ زویری بہ خشین و چاکہ کاری له کہ سیک دا، خوازیاری تہوہیہ باشتہ خزمەت بکری و فہرمانبہری بکری.

بۆ وئە: دایک و باب بۆچی خوا ﷺ له قورئاندا، له چەند شوئیک دا دواى
 فەرمان کردنى به مروۆف که به ندايه تى بۆ خوا بکات، يە کسەر دە فەرموۆ:
 له گەل دایک و بابت دا چاک به! چونکە دایک و باب له هەموو کەس زیاتر به
 مندالیی به مروۆفه وه ماندوو بوون و حەقیان له سەرى زیاتره، بۆیه ئەرکیشان
 له سەرى زیاتره، له هەموو کەس زیاتر پێوهی ماندوو بوون، بۆیه مافیشان
 زیاترهو، ئەویش له به رانبه رياندا ئەرکدارتیه.

سێیه م: ئەوه که خوا ﷺ خاوهنى ئەوپه پرى به زه یی و به خشین و چاکه کارییهو،
 ئەو چاکه کارییه شی وایکردوه پێی لێ نه گری له بابای بێ پروا له نازو نیعمه تی
 سه خاوه تمه ندانه و به خشه رانه ی خواى پهروه رداگار له دنیا دا به ره ره مه ند بێ، که واته:
 ئەوه به لگه یه له سەر ئەوه ی خوا ﷺ مافی سته م لیکراویش له سته مکار ده ستینى، واته:
 مادام خوا ﷺ پێی له بابای بێ پروا نه گرتوه، له سفره و خوانی چاکه کاریى خواى به خشه ر
 به ره ره مه ند بێ له دنیا دا، ئەوه به لگه یه له سەر ئەوه ی خوا ﷺ له رۆژى دوا ییدا مافی
 سته ملیکراو له سته مکار ده ستینى.

ئەمه هۆکاری راسته قینه ی ئەوه یه که خوا سیفه تی (کریم) ی کردوه به
 ئاوه لئاو (صفة) بۆ پهروه رداگاری تى خوۆ و ئەوه ی (الرازی)، گوتوو یه تی ره حمه تی
 خواى لێ بێ، قسه که ی زۆر راست و به جییه و به خشه ریی و به زه یی خوا
 له سێ پرووه وه خوازیاری ئەوه یه که مروۆف سه ری پچی له خوا ﷺ نه کات و
 به رامبه ری سێله و ناسپاس نه بێ، چ سێله و ناسپاسی یه کجاره کیی که پروا به
 دیداری نه کات و، پروا به پیغه مبه ره که ی نه کات و، پروا به په یامه که ی نه کات،
 چ سێله یی و بێ نه کیی به شی (جُزئى)، که بریتیه له وه ی سه ری پچی لێ بکات،
 له گەل ئەوه شدا که برپای وایه رۆژیک دێته وه خزمه تی و، دان دینى به راستی
 پیغه مبه ره که ی ﷺ و راستی په یامه که ی دا!! بیگومان ئەو هه لوئست و ره فته ره ی
 مروۆف پیچه وانه ی ئەوه یه که خوا ﷺ خاوهنى ئەو په پرى که ره م و به خشه نه یی
 و چاکه کارییه له گەل به نده کانیدا.

کورتە باسیک له باره‌ی دروستکردنی جه‌سته‌ی مرۆفه‌وه

ئەم کورتە باسە لەبەر ڕۆشنایی ئایەتەکانی: (٦، ٧، ٨)دا، دەخەینە ڕوو، کە خوا دەفەرموێ: ﴿يَأَيُّهَا الْإِنْسَنُ مَا غَرَّكَ رَبِّكَ الْكَرِيمُ﴾ (٦) الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّنَكَ فَعَدَّلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾، ئە‌ی مرۆف! چ شتێک تۆی بەرانبەر بە پەروەردگاری هەرە بەخشەرت فریو داوه، کە تۆی هیناوه‌تە دی، ڕێکیخستووی (ڕێک و پێکی کردووی)، هاوسەنگی کردووی، لە هەر وێنەیەک دا ویستووێتی تۆی پێکھیناوه.

ئەم کورتە باسەش لە دوو تەوہ‌ردا دەخەینە ڕوو:

تەوہ‌رە‌ی یەکەم: دروستکردنی جه‌سته‌ی مرۆف بە چوار قۆناغ.

تەوہ‌رە‌ی دووہ‌م: سەرنجدانیکی، سەر تاپای جه‌سته‌ی مرۆف.

تەوہ‌رە‌ی یەکەم: دروستکردنی جه‌سته‌ی مرۆف بە چوار قۆناغ:

خوا ﷻ لەم سێ ئایەتە موبارە‌کەدا، بانگی مرۆف دەکات و دەفەرموێ: ﴿يَأَيُّهَا الْإِنْسَنُ﴾، ئە‌ی مرۆف! پێشتر باسما‌ن کرد، کە ئایا مەبەست لەمرۆف تێکپاری مرۆفە‌کانە، یان مرۆفی بێ‌پروایە، یان مرۆفی ڕواداری گوناھ‌بارە؟ گوتیشما‌ن ئە‌و ڕایەمان پێ‌ راستترە کە مەبەست پێ‌ مرۆفی بێ‌پروایە، بە بە‌لگە‌ی ئایەتە‌کانی دوایی کە دێن، خوا بانگی مرۆف دەکات، دەفەرموێ: ئە‌ی مرۆف! چ شتێک تۆی بەرانبەر بە پەروەردگاری هەرە بەخشندەو بە‌رزو بە‌ڕیزت فریو داوه؟ دوایی خوا خۆی پێناسە دەکات و قۆناغی یەکەمی دروستکردنی مرۆف باس دەکات و دەفەرموێ:

١- ﴿الَّذِي خَلَقَكَ﴾، ئە‌و کەسە‌ی تۆی هیناوه‌تە دی، لە سەرەتای سوورەتی (الإنسان) یشدا هاتو، کە کاتی خۆی تەفسیرما‌ن کردو: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَنِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ﴾

لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا ﴿١﴾ هەر کامیک له ئیمه کاتیک بووه، هیچ شتیکی باسکراو نهبووه، بۆیهش خوا ﷻ دهفهرموی: شتیکی باسکراو نهبووی، چونکه ئەو گەردیلانە ی دوایی حەیمەنەکانی دروستبوونی مەزفیان لی دروست دەبی، که له نێو ئاوی پیاودا هەن، هەر وەها هیلکۆلەیهک که له نێو ئاوی ئافرەت دا هەیهو، لەو دووانە ئەو تۆیلکه (نطفة) یه دروست دەبی، ئەو گەردیلانە هەر بوون، بەلام وانەبوون شایانی باس بن و شتیکی باسکراو و ناسراو و زانراو بن.

کەواتە: گەردیلەکانی جەستە ی ئیمە پیشتر دروستکراون، کەواتە: کە دەفهرموی: (الَّذِي خَلَقَكَ)، ئەو کەسە ی دروستیکردووی، یانی: وەك جەستە دروستیکردووی.

۲- ﴿فَسَوَّكَ﴾، ئنجا ریکیخستووی، (التسوية: خَلَقَ الْأَعْضَاءِ مُتَنَاسِبَةً مَعَ وَظَائِفِهَا)، (تسوية): بریتیه له دروستکردنی ئەندامە گونجاوەکان لەگەڵ ئەركەکانیاندا، ئەگەر ئینسان تەماشای بکات دەبینی: هەر ئەندامیک له ئەندامەکانی جەستە ی مەزف و، هەر کۆئەندامیک له کۆئەندامەکانی، بە شێوەیهک خوا رەخساندوو یه تی و ریکیخستوه، ئەو ئەرك و کارە ی بۆ دیارییکراوه بە باشترین شێوه ئەنجامی بدات، بۆ نموونه: ئەركی چاو بینینه، خوا ﷻ چاوی وا خولقاندوه بتوانی ئەو ئەركە بیننی، هەر وەها ئەركی گوێ بیستنهو، خواش گوێی وا خولقاندوه بتوانی بیستی، هەر وەها هەموو ئەندامەکانی دیکه، هەموو کۆئەندامەکان که جەستە ی مەزفیان لی پیکهاتوه، خوا وای ریکیخستوون و وای لیکردوون، بتوانن ئەركەکانی خویان بە باشترین شێوه ئەنجام بدن.

۳- قَوْنَاغِي سَيِّمٍ: ﴿فَعَدَلَكَ﴾، هاوسەنگی کردووی (جعل الأعضاء متساوية متوازنة)، ئەندامەکانی یەکسان و هاوسەنگ کردوون، دوو دەستەکان و دوو لاقەکان هەردووکیان بە ئەندازە ی یەکن، هەر وەها دوو چاوهکان هەردووکیان بە ئەندازە ی یەکن، دوو گوێیهکان، دوو پێیهکان، هەر وەها له روهیهکی دیکهوه: سەرو گەردن له قەدەر جەستەن، سەر هینده گەوره نیه و ملیش هینده باریک نیه، سەری بۆ هەلنەگیرێ، هەر وەها سەر

هینده گهوره نیه جهسته نهیتوانی، پاشان هیندهش گچکەش نیه، نه توانی به ئەرکهکانی خۆی رابگات، ههروهها ههموو ئەندامهکان و ههموو کۆئەندامهکان پیکه‌لپێکن و پیکه‌وه گونجاون و پیکه‌وه هاوسه‌نگن، وا نیه بۆ وێنه: مروۆف سینگی زۆر گهوره بێ، یان سکی زۆر گهوره بێ، له ئەسلی دروستبوون دا که خوا خولقاندوویهتی، به‌لام دواپی که کهسیک له ئەنجامی زۆر خۆرییدا سکیکی گهوره‌ی پهیدا ده‌بێ، ئەوه خۆی دروست کردنه‌که‌ی خوای په‌روه‌ردگاری تیکداوه، به‌لام له ئەسڵدا که خوا خولقاندوویهتی، سکی له قه‌ده‌ر سینگی و، له قه‌ده‌ر هه‌موو جهسته‌یه‌تی، به‌لام که دواپی وای لی دێ له ئەنجامی زۆر کیش قورس بوونی دا، لاق و پێه‌کانی هه‌لیناگرن، ئەوه خۆی وای کردوه، ئەگه‌رنا خوا له ئەسڵدا وای خولقاندوه که لاقه‌کانی بتوانن هه‌لپێگرن، به‌لام لاقه‌کانت خوا خولقاندوونی که تۆ هه‌فتا (۷۰) کیلۆ هه‌شتا (۸۰) کیلۆیان لی بار بکه‌ی، وه‌ختیک دێ (۱۲۰) کیلۆ (۱۴۰) کیلۆیان، لی بار ده‌که‌ی، واته: خۆت کیشت چه‌نده، هینده‌ی دیکه‌ش له خۆت بار ده‌که‌ی و به‌کۆلی خۆتی دا ده‌ده‌ی، بێگومان ئەژنویه‌کانت ده‌سوین و تووشی سه‌وه‌فان و ده‌ردو نه‌خۆشیی ده‌بن، ئەوه خۆت وات له خۆت کردوه.

۴- قوناغی چواره‌می دروست بوونی مروۆف: بریتیه له: وێنه‌کیشان (تصویر) و دیمه‌ن پێدان، (التَّصْوِيرُ: إعطاءُ الصُّورَةِ الَّتِي يُعْرَفُ بِهَا الْبَشَرُ مِنْ بَيْنِ الْمَخْلُوقَاتِ)، (تصویر): وێنه‌کیشان وێنه‌دار کردن، بریتیه له‌وه‌ی مروۆف ئەو وێنه‌یه‌ی پێ بدری، که پێی له نیو دروستکراوه‌کانی دیکه‌دا ده‌ناسرێته‌وه، وه‌ک جوۆری مروۆف و جگه له‌وه له نیو جوۆری مروۆفیشدا، هه‌ر مروۆفیک خوا ﷻ وێنه‌یه‌کی تایبه‌تی پێداوه، که پێی له خه‌لکه‌که‌ی دیکه جیا ده‌کرێته‌وه.

که ده‌فه‌رموی: ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾، له هه‌ر وێنه‌یه‌کدا، له هه‌ر دیمه‌نیکدا که په‌روه‌ردگارت وسته‌ویه‌تی، تۆی پیکه‌هیناوه‌و دروستیکردووی.

تەوھری دووھم: سەرنجدانیکی خیرا لەسەر تاپای مروؤف:

مروؤف ئەگەر تەماشای خووی بکات و، تەماشای ھەر کەسێک بکات، لەلای سەریئەو، پێشێ سەر دەبینێ، لە سەریشی پێشێ تووکی سەر دەبینێ، دوایی کەللە سەر، کە میشکی گرتۆتە ئێو خووی، دوایی دوو گۆیەکان دەبینێ، لە لای راست و چەپ، ھەروەھا چاوەکان دەبینێ، ھەردووکیان لە پێشەو، ئنجا لووت و زارو زمان و ددان و پوووک و مەلاشوو دەبینێ، واتە: مروؤف کاتی کە تەماشای خووی دەکات، دەبینێ: بەرزترین ئەندامی جەستە ی مروؤف لە سەری سەرەوێ جەستە ی مروؤفەو داناو، کە بریتیە لە میشک، چونکە میشک کانگای زانیارییە، ئەگەرنا ئەو رووحە ی خوا بە ھەموو مروؤفیکێ داو، بەبێ ئەو جەستە یە ش عەقل و ھۆشی ھەر ھەیە، دیتنی ھەیە، بیستنی ھەیە، قسە کردنی ھەیە، ھەموو ئەوانە ی ھەن، بەلکو توانایەکانی زیاتریش، بەلام خوا ﷻ ئەو جەستە یە ی بۆ کردووە بە ئامرازێک و، ئەو جەستە یە بە کاردینێ، دەستەکان بە کاردینێ، پێیەکان بە کاردینێ، زمان بە کاردینێ، چاوەکان، گۆیەکان، ھۆش و میشکیش بە کاردینێ، بەلگەشمان لەسەر ئەو کە رووحی مروؤف بەبێ ئەوانەش، ھەر دەتوانێ شت بزانی و ببینی و بیستێ و قسە بکات، بپروا بێ و بچێ، حالەتی خەو نووستن، مروؤف لە کاتی نووستنیدا ھەموو ئەو شتانە ی ھەن، شت دەزانێ، دەتوانێ قسە بکات، ببینی، بیستێ، بخوات، بێ و بچێ و بپروا، ھەموو ئەو حالەتانە ی لە کاتی بیداریی دا بەھوێ جەستە یەو ئەنجامیان دەدا، لە کاتی خەوتندا، رووحە کە ھەموو ئەوانە، بەلکو زیاتریش ئەنجام دەدا، بۆ وێنە: مروؤف ناتوانێ بە جەستە ی بەشیوە یەکی ئاسایی و بێ ئامراز، بچێ بۆ سەر مانگ، بەلام بە خەون دەتوانێ بچێتە سەر مانگ، بگرە دەتوانێ بچێتە بەھەشت و بچێتە دۆزەخ، بگومان بە مۆلەت و فەرمانی خوای پەرورەدگار.

(۱) دووچاران لەخەون دا چوو مە سەرمانگ، ھەروەھا بەھەشت و دۆزەخیشم بینیون و....
هتد.

ئىنجا لە دوای سەر کە بە نرخترین پیکهاتەى مروۆفى تىدايە و، بریتىه لە مېشکەكەى، ئىنجا گەردن دى، گەردنى مروۆف لە پرووى ئىسکىيەو لە حەوت (۷) بېرگە (فقرة) پیکهاتو، ئىنجا دوایى قورگ هەيە، لە گەردن و ملی مروۆفدا، ئەو قورگەش هەم بۆ ئەوێ خواردنەو و خواردنى، پى ئەو دىو بکات، دوای ئەوێ بە زارى دەيجوێ و، هەم بۆ ئەوێشە کە لە پى زارو لووتیشەو هەوا هەلمزى و، هەواش هەر بەو قورگە دا دەچى، هەم خواردن و خواردنەو، هەم هەواش بە يەك شوین دا دەچن، خوا ﷻ زمانە بچکۆلە (مزماری) داناو، لە نىو گەروودا بەرانبەر بە بۆرى هەناسەدان و کاتىك مروۆف خواردن و خواردنەوێ دەخوات، ئەو زمانە بچکۆلەيە پى هەوا دەگرى، بۆ ئەوێ خواردن و خواردنەو کە نەچىتە نىو سىيەکان و بۆرى هەناسەدانەو، ئەگەر زمانە بچکۆلە فريا نەکەوێ، يان مروۆف بە پەل پەل شتىك بخوات و هەندىكى بە بۆرى هەناسەدان دا بچى، دەبى بکۆکى تاكو ئەو تۆزە خواردنەى چۆتە نىو بۆرى هەناسەدانەو دىتە دەرى، ئەگەرنا ئەگەر خواردن و خواردنەو بچىتە نىو بۆرى هەناسەو، مروۆف لە ژيان دا بەردەوام نابى.

ئىنجا نۆرەى سىنگ دى، سىنگ قەفەسىکە، بىست و چوار (۲۴) پەراسوو ئەو قەفەسەيان پیکهیناو، هەر لایەى سىنە دوازده (۱۲)، ئىنجا وەك چۆن کەللەى سەرو ئىسقانەکانى بە نرخترین ئەندامى مروۆفیان گرتۆتە خۆيان کە عەقل و مېشکە، بىگومان دوای مېشکىش بە نرخترین ئەندامەکانى جەستەى مروۆف: دڵ و سىيەکان و جەرگ و پەنکریاس و... هتەن و، هەموو ئەوانەش قەفەسى سىنگ گرتوونىە نىو خۆى.

بېرگەکانى پشتیش شوینی دېرکە پەتەك (الحبل الشوكي)ن، کە لە مېشکەو دى و بە هەموو جەستەدا بلۆدەبىتەو، لەوێو مېشک فەرمانەکانى خۆى دەنێرى، چ ئەو فەرمانانەى وىستەنى (إرادى)ن و مروۆف ئاگای لىيان هەيە، بۆ وینە: کە دەست دەجووڵىن، لە مېشکەو فەرمان دى، چ ئەوانەى ئەوانەى مروۆف ئاگای

لَیْیَان نِیْهَو، ویستەنئی نین و ناویستەنین، (لا إِرَادِی)ن، وَهَكَ ئَهو فەرمانانەى لَه میَشکەوہ دَیْن بۆ گورچیلەکان، کە کار بکەن، بۆ گەدە، بۆ جگەر، بۆ دَل، بۆ سییەکان، بۆ ھەموو ئەندامەکان، ئنجا ئەو دِرکە پەتکەش خوای پەرورەدگار خستووێتە نِیو بَرگەکانی بَرپرەى پشەتەوہ، بَرگەکانی بَرپرەى پشتیش سى و سى (۳۳) دانەن:

۱- ھەوت (۷) یان لَه مل دان.

۲- دوازده (۱۲) یان لَه پشت دان، لَه ئاستى سینگەوہ.

۳- پینج (۵) لَهو بَرپرانەش لَه ئاقارى سکن.

۴- پینج (۵) یشیان لَه ئاستى سیبەندە (عَجْز)دان.

۵- چوار (۴) یشیان لَه کۆتایى بَرپرەى پشت دان کە پِی دەگوترى: کلینجە (عصص).

کەواتە: (۷ + ۱۲ + ۵ + ۵ + ۴ = ۳۳)، خوای بەرزى مەزن و کاربەجى، بَرپرەى پشتى ھەر مَرؤقیكى لَه سى و سى (۳۳) بَرگە (فقرة) پیکھیناوە.

ئنجا لَه دواى پشت، سَك دى، سَك (بطن)یش ھەم گەدەى تیدایەو گرتووێتە خوێ، ھەم رِیخۆلەکان (أَمْعَاء)، ھەم گورچیلەکان و، ئەو شتانەى دیکە کە بە گەدەو رِیخۆلەو گورچیلەکانەوہ پەيوەستن.

شایانى باسیشە: لَه زارەوہ تاكو دەگاتە (کۆم) ئەو شوینەى پاشەرۆكى لیوہ دەچیتە دەر، نۆ (۹) مەترە، بەلام خوای زاناو توانا ئەو رِیخۆلانەى پیکەوہ پێچاوەنەوہ، رِیخۆلە باریکەو رِیخۆلە گەورەو قۆلۆن، ییگومان لَه نِیو گەدەدا ئەو خواردنەى مَرؤف دەیخوات ھەرس دەکرى و، دەکۆلینزى، دواى ئەوہى کۆمەلێک رژیْن و ماددەى بەسەر دادەکرىن، ئنجا دواى دەچیتە نِیو رِیخۆلەکانەوہو لەویدا، مەمیلەکان دەیمژن و تیکەل بە خوین دەبیت و، خواردن خۆراکی تازه بۆ خانەکانى جەستە دەچى و تازه دەبنەوہ.

کهواته: جهستهی مروّڤ جهوت پیکهاتهی سهرهکی ههن:

۱- سهر.

۲- گهردن.

۳- سینگ.

۴- پشت.

۵- سڪ.

۶- دوو دهستهکان.

۷- دوو لاقهکان.

مروّڤ نه گهر به شیوهیه کی ئاسایی بوهستی و ته ماشایه کی خوئی بکات:

۱- له سهری سهرهوه عهقل دهبینی، کهواته: دهبی عهقل به سهر هه موو هه لئس و کهوته کانیدا حوکمران بی.

۲- له دواي عهقل و هویش دَل دئی، که کانگای ویستن و نه ویستن و خوشویستن و رق لی بوونه وهیه، کهواته: دهبی دَل له ژیر کۆنترۆل و هه یمه نهی عهقل دابی.

۳- ئنجا دوايي گه ده دئی.

کهواته: مروّڤ له رووی گرنگی پیدانهوه، پیشی دهبی گرنگی به عهقلی بدات، دوايي به دَل و دهروونی، ئنجا دوايي به خواردن و خواردنهوه.

۴- ئنجا دوايي داوین و کوئندهامی جینسی دئی، بو ئه وهی مروّڤ وه چهی بهردهوام بی، خوی پهروه دگار وای داناوه که پیاو چهز به ئافرهت دهکات و ئافرهت چهز به پیاو دهکات، کهواته: دهبی ریزبه ندیه که بهو شیوهیه بی: عهقل، دَل، گه ده، ئنجا داوین.

مەسەلەى سىيەم:

ھۆكاری لە ھۆبایی بوونی مروۆف بەرانبەر بە خوا، بپروا نەبوونە بە پۆژی سزاو پاداشت، لە ھالیکدا مروۆفەکان فریشتە پارێزەرەکانیان بە سەرەوھن، کە زۆر بەرپزن و ھەموو شتیکیان تۆمار دەکەن و، ھەموو شتیکیان لە بارەوھ دەزانن:

خوا دەفەر موی: ﴿كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ﴾ ٩ ﴿وَأَنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾ ١٠ ﴿كِرَامًا كَنِينًا﴾ ١١ ﴿يَعْمَلُونَ مَا تَعْمَلُونَ﴾ ١٢ ﴿

شیکردنەوھى ئەم ئایەتانە، لە چوار برگەدا:

١- ﴿كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ﴾، نەخیر (وازیبن) بەلکو سزاو پاداشت بەدرۆ دادەنن، (کَلَّا: کَلِمَةُ رَدِّعٍ وَزَجْرٍ وَإِبْطَالٍ)، (کَلَّا): وشەیکە بو بەرپەرچدانەوھو تیخوپرین و ھەلۆھشانەوھ بەکاردی، قسەیکە پێشتر کراو، یان کردەوھیک یان ھەلۆیستیک پێشتر نوێترەوھ، خواى پەرورەدگاریش ھەلیدەوھەشییتەوھ، بەلام جاری واشە بە پپی پەوتی ئایەتەکان بە مانای بەراستی (حقاً)، ئەو شتە وایە، یان وانیە، دی.

زۆریک لە پوونکەرەوھەکانی قورئان گوتووین: لیرەدا ﴿كَلَّا﴾، (أَي: حَقًّا)، واتە: بەراستی وایە، ﴿بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ﴾، بەلکو ئیوھ پرواتان بە پۆژی سزاو پاداشت نیە.

﴿بَلْ﴾، لە زمانى کوردی دا دەکەوێتە بەرانبەر وشەى (بەلام) و لیرشەدا: (إِضْرَابٌ عَنْ جُمْلَةٍ مُقَدَّرَةٍ أَيْ: لَا تَرْتَدِعُونَ عَنْ ذَلِكَ، بَلْ تَجَاوِزُونَهُ إِلَى مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُ)، بە مانای گواستنەوھە لە پستەیکە مەزەندە کراوھو، یانی: نەخیر وانیە، یاخود واز بێنن، دوایی دەفەر موی: ﴿بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ﴾، ئیوھ نەک ھەر لەوھ وازناھینن، بەلکو پرواتان بە پۆژی سزاو پاداشت نیە، لەوھش تیدەپەرینن، واز لەوھ بێنن کە بەھۆیوھ بەرانبەر بە پەرورەدگارتان فریوتان خواردوھو ھەلخەلەتاون و کلاوی ئیبلستان چۆتە سەر، بەلکو بە پۆژی سزاو پاداشتیش بپروان.

وشەى: ﴿تُكْذَّبُونَ﴾، خوێنراویشەتەو: (يُكْذَّبُونَ)، بە شیوەى نادیار (غائب)،
واتە: بە لکو ئەوان پڕواشیان بە پۆژى سزاو پاداشت نیه.

وشەى: (الدين)، لێرەدا بە مانای (الجزء)، واتە: سزاو پاداشت.

٢- ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾، بە دلنیاى ئێوە پارێزەرانتان بەسەرەوێن.

دوایى پێناسەى ئەو پارێزەرەنەش دەکات و دەفهەرموێ:

٣- ﴿كِرَامًا كَنِينٍ﴾، زۆر بەرپۆزن و نووسەرن (تۆمارکەرى نیازو مەبەست و قسەو
کردهووەکانتان)، (کرام)، کۆى (کریم)ەو، ئەویش بریتیه لە: (الْجَيْدُ مِنْ نَوْعِهِ، أَوِ الْأَجْوَدُ
مِنْ نَوْعِهِ)، شتێکی باش لە جوړى خوێ، یان: باشترین لە جوړى خوێ، بە پێى پەرەوتیش
مانایەکی دەگوێرێ، واتە: زۆر بەرپۆزن و بەخشندهن و، زۆر چاکەکارن، ﴿كَنِينٍ﴾،
واتە: نووسەرن، تۆمارکەرن، بۆ سەرجهەم کردهووەکانى مرووف و هەلسوکهووەکانى، چ
نیازو مەبەستەکانى دڵ و دەروون و خولایەکانى بیرو زەین و، چ قسەو تەعبیرەکانى زمان
و، چ هەلس و کەوتى ئەندامەکان.

٤- ﴿يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾، هەرچی ئێوە دەیکەن دەیزانن، لێرەدا: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ
لَحَافِظِينَ﴾، لە پرووی پێزمانى عەرەبییهو: (فِي مَحَلِّ نَصْبٍ عَلَى الْحَالِ مِنْ فَاعِلٍ: تُكْذَّبُونَ
أَوْ يُكْذَّبُونَ)، لە پرووی شوێنى ئیعرابییهو مەنصوبەو لە شوێنى حال دایە لە بکەرى:
(تُكْذَّبُونَ أَوْ يُكْذَّبُونَ)، بە هەردوو خوێندنەووەکان، واتە: ئێوە بپروان بە پۆژى دوایى
و، سزاو پاداشت بە درۆ دادەنێن، یان ئەوان پۆژى سزاو پاداشت بە درۆ دادەنێن، لە
حالیکیشدا کە پارێزەرانتان بەسەرەوێن و ئەو پارێزەرەنەش زۆر بەرپۆزن و نووسەرن.

کەواتە: وشەى: ﴿لَحَافِظِينَ﴾، سیفەتە بۆ وەسفکراویکی قرتینراو، یانى:
(ملائكة حافظين)، ئێوە فریشتە پارێزەرەکانتان بەسەرەوێن، کردهووەکانتان
دەپارێزن، سەرژمیرو تۆماریان دەکەن.

لێرەدا پرسیارێک دروست دەبێ:

ئایا ئەوانە ھەموو شتێک تۆمار دەکەن و، ھەموو شتێک لەسەر مەرۆڤ دەنووسن، بۆیە دەفەرموی: ﴿يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾، ھەر چ شتێک ئەنجامی دەدەن، ئەوان دەیزانن؟ لەو بارەو (سفیان الثوري) پرسیاری لێ کراوە:

ئایا فریشتەکان چۆن دەزانن کە مەرۆڤ ویستووێتە چاکە یەك بکات، یاخود ویستووێتە خراپە یەك بکات؟ ئەویش گوتووێت: ئەگەر چاکە بکات، بۆنی میسکی لێ دەکەن و، ئەگەر خراپەش بکات بۆنێکی ناخۆشی لێ دەکەن.

بەلام پێم وایە ئەوێ سوڤیانی ئەویری (پەحمەتی خوای لێ بێ)، گوتووێت: ەك قیاس بۆ سەر ئیمەومانان، گوتووێت، ئەگەرنا فریشتەکان بۆ خوای پەرورەدگار ئاسانە کە توانای پێداین، خودی نیەتەکەش ببینن و بزانی، بەلێ بۆ ئیمە نادیارو پەنھانە، بەلام بۆ خوای پەنھانزان ئاسانە ئەو فریشتانە وا بخولقینێ نیەتەکە ببینن، ئەگەر چاکە، ئەگەر خراپە، نەك ھەر لەبەر ئەوێ بۆی دەکەن، ھەلبەتە دووریش نیە وابێ، بەلام بە ھەر حال ئەو بەلگە یەکی لەسەر نیە.

لێرەدا زانیان پرسیاریکیان ورووژاندووە: ئایا فریشتەکان تەنیا ئەو قسانە مەرۆڤ دەیانکات و، ئەو ھەلس و کەوتانە ئەنجامیان دەدا، تۆمار دەکەن، یاخود نیازو مەبەستەکانی نیو دڵ و دەروونیش تۆمار دەکەن؟ لەو بارەو زانیان زۆربەیان رایان وایە، کە نیازو مەبەستەکانی نیو دڵ و دەروونیش تۆمار دەکەن، پێم وایە دەگونجێ لەوبارەو سێ بەلگان بێنێنەو دوو بەلگە ی عەقڵی و یەکی نەقڵی لەو بارەو بەیترینەو:

بەلگە ی یەكەم:

ئەو یە کە تەنیا بە ھۆی نیازو مەبەست و خولیا ھاندەر و پالنەر ھوێرەو کەنەو، کردەو کە ئەنجام دەدرێن، کەواتە: ناگونجێ فریشتەکان ئەو پالنەر ھاندەرانی مەرۆڤەکان پال پێو دەنێن بۆ چاکە یان خراپە، نەزانن و تۆماریان نەکەن.

به لگهی دووهم:

هه ردووک وشه ی کردهوه (فعل) و (عمل) که ده فهرموئ: ﴿يَعْمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾^(۱)، گشتگیرن بۆ نیازو مه بهسته کانی نیو دَل و دهروون و، قسه کانی زارو زمان و، هه لسوکه وته کانی که به ئەندامه پروا له تیه کان ئەنجام ده درین، هه ر سیکیان ده گر نه وه و که ده فهرموئ: ﴿يَعْمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾، فریشته کان ده زانن چی ئەنجام ده دن، چی ده کهن، واته: چ به دَل بیکهن، چ به زمان بیلین، چ به ئەندامه کان ئەنجامی بدهن.

به لگهی سییه م:

له و باره وه، ئەم فهرماشته، رَیْک و راسته ی پیغه مبه ری خاته میش ﷺ هه یه، که ده فهرموئ: اَمَنْ هُمْ بِحَسَنَةِ فَلَمْ يَعْمَلْهَا، کَتَبَهَا اللَّهُ لَهُ عِنْدَهُ حَسَنَةٌ كَامِلَةٌ، فَإِنْ هُوَ هُمْ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللَّهُ لَهُ عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ، إِلَى سَبْعِمِائَةٍ ضَعْفٍ، إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ، وَمَنْ هُمْ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا، كَتَبَهَا اللَّهُ لَهُ عِنْدَهُ حَسَنَةٌ كَامِلَةٌ، فَإِنْ هُوَ هُمْ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللَّهُ لَهُ سَيِّئَةٌ وَاحِدَةٌ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۴۹۱، وَمُسْلِمٌ: ۲۰۳).

واته: هه ر که سیك ویستی چاکه یه ك بکات، به لام نه یکرد، خوا له لای خو ی بۆی به چاکه یه کی ته و او ده نووسی (مادام لای په شیمان نه بوو بیته وه، چونکه دهستی نه گه یو ه تی)، به لام ئە گه ر کردی خوا له لای خو ی بۆی به ده چاکه هه تا هه وتسه د به رانبه رو چه ندان به رانبه ری زۆر ده نووسی، هه ر که سیش ویستی خراپه یه ك بکات و نه یکرد، خوا چاکه یه کی ته و او ی له لای خو ی بۆ ده نووسی و، ئە گه ر کردی یه ك خراپه ی بۆ ده نووسی.

له کۆتایی ئەم مه سه له یه ی سییه م دا ده لیین:

(۱) جیاوازی نیوان (عمل) و (فعل) ئە وه یه که (فعل) زیاتر بۆ یه ك جار ئەنجامدانی شتیک به کاردی و، (عمل) بۆ به رده و امیی له سه رکردنی کاریك به کاردی.

خو **﴿لَا﴾** فریشته‌کانی به چوار وه سفان پیتاسه کردوون:

(۱)- پاریزهرن **﴿وَأَنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾**، واته: پاریزهرن بۆ هه‌موو هه‌لس و کهوت و جم و جو‌له‌کانی، مرو‌ف چ په‌نهان بن، چ پ‌واله‌تی و به‌رچاو بن.

(۲)- زۆر به‌پ‌یزن: **﴿كِرَامًا﴾**، واته: زۆر به‌پ‌یزو به‌حورمه‌تن، له‌هه‌ندیك شوینه‌واران دا هاتوه، که فریشته‌کان له‌س کاتدا له‌ مرو‌ف دوور ده‌که‌ونه‌وه، ئه‌گه‌رنا هه‌ر له‌گه‌لینی: **أ- کاتیک ده‌چیته‌ سه‌رناوو تاره‌ت ده‌گری.**

ب- له‌ کاتیک دا خو‌ی ده‌شوات و ده‌چیته‌ گه‌رماو.

ج- له‌ کاتیکدا که له‌گه‌ل ه‌اوسه‌ریدا جووت ده‌بی، ئه‌گه‌ر پیاوه، ئه‌گه‌ر ئافره‌ته، به‌س خواش ده‌زانئ ئه‌وه‌ چۆنه‌و ئه‌گه‌ر فه‌رمایشته‌که‌ له‌ پرووی سه‌نه‌ده‌وه‌ پ‌است بی، واته: له‌و کاته‌دا به‌ جو‌ریك فریشته‌کان خو‌یانی لئ دوور ده‌گرن، ئه‌گه‌رنا وه‌ نه‌بی ئاگیان لئ نه‌بی داخو‌ چی ده‌گوزهرئ له‌و کاتانه‌ش دا.

(۳)- نووسه‌رو تو‌مارکه‌رن: **﴿كُنِينَ﴾**، مه‌به‌ست له‌ نووسین، مه‌رج نیه‌ به‌و جو‌ره‌ نووسینه‌ ئاساییه‌ی ئیمه‌ بی، که ده‌زانین، به‌لام‌ خوا‌ی کاربه‌جئ ئیمه‌ تیده‌گه‌یه‌نئ به‌و وشانه‌ی ئیمه‌ لییان حالیی ده‌بین، ئه‌گه‌رنا به‌س خوا ده‌زانئ ئه‌و فریشتانه‌ چۆن ده‌نووسن و، خوا‌ی په‌نهانزان و به‌رزی مه‌زن، چ جو‌ره‌ ئامپ‌ریکی داونه‌ ده‌ست، که هه‌موو هه‌لس و که‌وته‌کانی مرو‌ف که‌ له‌ جه‌سته‌یدا ده‌رده‌که‌ون، یاخود له‌ ده‌روونیدا ده‌رده‌که‌ون، هه‌موویان تو‌مار بکه‌ن.

(۴)- ده‌زانن چی ده‌که‌ن: **﴿يَعْمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾**، زانیارییان هه‌یه‌ به‌ هه‌موو ئه‌وه‌ی مرو‌ف ئه‌نجامی ده‌دا.

شایانی باسه: ئیمه‌ کاتی خو‌ی کورته‌ باسی‌کمان له‌ باره‌ی فریشته‌کانه‌وه‌ له‌ سه‌ره‌تای سووره‌تی (فاطر)دا کردوه، بۆیه‌ لیره‌ هه‌روا به‌ کورتیی و به‌ ئه‌ندازه‌ی روونکردنه‌وه‌ی چه‌مک واتای ئایه‌ته‌ موباره‌که‌کان به‌سه‌ریدا پ‌ویشتن.

مهسه له ی چواره م و کو تای:

باسی سهره نجامی چاکه کاران و، به دکاران له پوژی دوایدا، چاکه کاران، له نازو نیعمه تی به هه شتدان و دوورن له ناگری دۆزه خ و، خراپه کارانیش له ناگری دۆزه خدان به بهرده وامیی و لئی نادیار نابن، پوژی دواایش پوژیکی سه غله ت و قورسه و هیچکس دادی هیچ کس نادات و، هه موو شتیک ته نیا عایدی خوای بهرزو مه زنه:

خوا دهفه رموی: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ (۱۳) وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ (۱۴) يَصَلُّونَهَا يَوْمَ الدِّينِ (۱۵) وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ (۱۶) وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ (۱۷) ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ (۱۸) يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ (۱۹)

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه له ههشت برگه دا:

(۱)- ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾، به دلبایی چاکه کاران له نێو نازو نیعمه ت دان.

(۲)- ﴿وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾، به دلبایی خراپه کارانیش له نێو کلپه ی دۆزه خدان.

ئهمه ده رخست و روونکردنه وهی ده ره نجامی پاراستنی کرده وه و جم و جو له کانی مروقه، له لایه ن فریشته کانه وه که سه ره نجامه که ی ئاوا ده بی و، به و شیوه یه ده رده چی، خه لک به گشتی ده بنه دووبه ش:

أ- چاکه کاران، ئه وانه له نێو نازو نیعمه تدا ده بن.

ب- تاوانباران و خراپه کاران، ئه وانیش له نێو کلپه ی دۆزه خدا ده بن، خوا په نامان بدات.

که دهفه رموی: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾، ﴿الْأَبْرَارَ﴾، کو ی (بَرّ)، یان کو ی (بازّه)، هه ندیک گو توویانه: (بَرّة)، کو ی (بَرّه)، ﴿الْأَبْرَارَ﴾، کو ی (بازّه)، (بَرّ) و (بار)یش، هه ردووکیان به مانای چاکه کار دین، (بَرّ)، به مانای چاکه کارییه،

بەلام (بار) بە مانای چاکەکارە، بەلام عەرەب جاری واھەییە چاوگیان کردووە بە سیفەت بۆ مرووف، واتە: ئەو مرووفە چاوگی ئەو سیفەتەییە.

﴿الْفَجَارَ﴾ یش کووی (فاجر)ەو بە مانای خراپەکار و تاوانبارو لادەر دی، بێگومان چاکەکاریی بەرھەمی ئیمانەو، خراپەکارییش بەرھەمی کوفرە.

(۳)- ﴿يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ﴾، {ئەو تاوانبارانەیی لە دۆزەخدان} لە پۆژی سزاو پاشتا دەیچنەتی و تێیدا دەبرژێرن و دەپیشێرن.

(۴)- ﴿وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ﴾، ئەوان لێشی نادیار نابن، واتە: لەویدا بە بەردەوامیی سزا دەدرێن، ﴿يَصْلَوْنَهَا﴾، وەك جارانی دیکەش باسمان کردووە، (صلي): بریتییە نە تەنیا لە چوونە نیوی، بەلکو بریتییە لە سووتێزانی مرووف لە نیو ئاگردا بە شیوەیەکی تاییبەت کە لە چواردەورەییەو ئاگرە کە بێگرتەووە، بێرژێرن یاخود پێشێرن.

﴿يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ﴾، یانی: (يوم الجزاء)، پۆژی سزاو پاداشت، (جزاء)، لە زمانی عەرەبییدا هەم بۆ سزا بەکاردی، هەم بۆ پاداشت، بەلام ئەگەر مەبەست پێی پاداشت بێ دەگوتری: (ثواب)، ئەگەر مەبەست پێی سزا بێ، دەگوتری: (عقاب)، بەلام وشە: (جزاء)، لە یەك کاتدا هەردووکیان دەگرێتەو، بەلام لە زمانی کوردیییدا تاكو ئیستا وشە یەکم پێ شك نایەت مانای پێ بە پێستی (جزاء) بێ، بۆیە هەمیشە دەلیم: ﴿يَوْمَ الدِّينِ﴾، یانی: پۆژی سزاو پاداشت.

شایانی باسە: وشە: ﴿نَعِيمٍ﴾ و ﴿جَحِيمٍ﴾، کورتترین بێژەن بۆ تەعبیرکردن لەو شوێنە چاکەکاران دەیچنی و، لەوێش کە تاوانباران دەیچنی.

پستە: ﴿وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ﴾، وەك ئەو ئایەتە موبارەکە وایە، کە دەفەرموی: ﴿وَمَا هُمْ بِخَرَجِينَ مِنَ النَّارِ﴾ ﴿البقرة﴾، ئەوان لە ئاگر ناچنە دەرن، ئەوان دەرچوو نین لە ئاگر و هەمیشە، تێیدا بەردەوام دەبن.

(۵) ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ﴾ چ شتیک به تو ی زاناندوه رۆژی سزاو پاداشت، چیه؟ بیگومان ئەمە مەبەست پێی دەربڕینی مەزنی ئەو رۆژەیه، واتە: هێندە گەورەو مەزنە، هێندە بێرەزایە، مەگەر کەسیک بە تو ی بزانی، ئەگەر نا نایانی.

(۶) ﴿ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ﴾ دیسان چ شتیک بە تو ی زاناندوه، رۆژی سزاو پاداشت چیه؟

(۷) ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا﴾، لەو رۆژەدا هیچکەس هیچ شتیکی بۆ هیچکەس لە دەست نایەت، ﴿شَيْئًا﴾ (إِسْمٌ يَدُلُّ عَلَى جَنْسِ الْمَوْجُودِ وَهُوَ مُتَوَعِّلٌ، فِي الْإِبْهَامِ يَفْسِرُهُ مَا يَقْتَرِنُ بِهِ فِي الْكَلَامِ مِنْ تَمْيِيزٍ أَوْ صِفَةٍ أَوْ نَحْوِهَا)، واتە: (شئ): ناویکە مانای جینسی هەبوون دەگەین، کە شتیک هەیه، زۆر نادیارەو ئەوێ لە قسەدا لەگەڵیدا بەرانبەر کراوە، ئەگەر تەمبیز، یان سەفەت، یان وێنە یان، مانایەکی دەردەخات.

﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا﴾، ئەو رۆژی هیچ کەسیک هیچ شتیکی بۆ کەس لە دەست نایەت.

(۸) ﴿وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾، کارو بڕیاریش لەو رۆژەدا تەنیا هی خوا یە.

زۆربە ی تەفسیرەکان ئەم گێردراوەیان هیناوە: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ قَوْلِهِ: (مَا أَدْرَاكَ) فَقَدْ أَدْرَاهُ، وَكُلُّ شَيْءٍ مِنْ قَوْلِهِ: (وَمَا يُدْرِيكَ) فَقَدْ طَوِيَ عَنْهُ»).

واتە: ئێنوو عەبباس ر.ه گوتوو یەتی: هەر شتیک لە قورئاندا هەیه کە خوا دەفەرموی: ﴿مَا أَدْرَاكَ﴾ (چ شتیک بە تو ی زاناندوه)، دوا یی خوا پێی زاناندوهو فیری کردوه (تە پێغەمبەر ر.ه) بەلام هەر شتیک کە لە فەرماشتی خوادا هاتو: (وَمَا يُدْرِيكَ)، (چ شتیک بە تو ی دەزانانی)، لێی پێچراوەتەو و پێی نەگوتراوە.

بیگومان لە ئەنجامی تیوە پامان (إِسْتِقْرَاء) ی هەموو قورئاندا، عەبدوللای کوری عەبباس ئەوێ وەرگرتو.

که دهفه رموی: ﴿وَالْأَمْرُ يُؤْمِدُ لِلَّهِ﴾، (أل) سەر ﴿وَالْأَمْرُ﴾، بۆ تیکرا (جنس) دو، مەبەست لە (الأمر)، لێره دا: سەر جەم فەرمان و کارەکانەو، وشە: (أمر)، تاکی (الأوامر) ه، نهك هی (أمر)، بە مانای (شأن و حال)، واتە: هەموو فەرمانەکان و کارەکان و هەلس و کەوتەکان، لەو پۆژەدا تەنیا بە دەست خۆی پەرورەدگارن، یانی: هیچکەسیك هیچ شتێکی بۆ هیچکەس لە دەست نایەت، ئەو مەرووفەکان! خۆتان فریو مەدەن بە وەسوەسەو دندانی شەیتان و، بە تەمای ئەو تەبیکەون، فلانکەس شەفاعەتتان بۆ بکات و دەر بازتان بکات! وەك یەکیك لە ئەوانەو بە شیوێ ناپاست و ناشەرعییانە دەست بە هەندیك شیخ و مەشایەخانەو دەگرن، دەلێ:

بۆیه لە دنیا دەستم گرت بە تۆ تاكو لە قیامەت نەبم پەنجەرۆ

بەلام لە راستییدا مەرووف دەبێ لە دنیا دا تەنیا دەست بە خواو بە بەرنامەكەو خواو بەگری، ئنجا ئەگەر دەستی بە بەرنامەو خواو بەگری و، بە پێی پێغەمبەرەكەیدا ﷺ پۆیی، بە ئەندازەو ئیمان و تەقوایەكەو، هەم شەفاعەت و تەكا کردنی پێغەمبەرێ خواو ﷺ پێ دەپێی، هەم تەكا کردنی جگە لە سەرورەو پێغەمبەرەکان ﷺ و جگە لە پێغەمبەرانیشت، کە فریشتەکان و شەهیدەکان و زانیان و بۆ خوا و لایەکان، بەلام مەرووف ئەگەر لە خۆدی خۆیدا دەست بە خواو بە ئایین و بەرنامەو خواو بەگری و، بە تەمای ئەو لێبگەرێ کە بە ناهەق و بە ناشایستەو و لە لایەن کەسیك ناشایستەو، شەفاعەت بۆ بەگری، ئەو لە راستییدا جۆریكە لە خۆ فریودان و کلاو لەسەرێ خۆ نان.

خوا بە لوتفی کەرەمی خۆی لەو کەسانەمان بگێڕی، کە توندو پێك چاك دەست بە ئایین و بەرنامەو خواو دەگرن و، شایستەو ئەو وەش دەبن کە پێغەمبەرێ خاتەم ﷺ تەكاو شەفاعەتیان بۆ بکات، خوا بە لوتف و کەرەمی

خوئی به ئیسلامه وه بهمانزه نی و به ئیمانیه وه بهمانرینی و، ئەم ژیانە کەم و
کورتە ی دنیا، سەر بەرزانه به جی بهیڵین.

لێرەش دا کووتایی به ته فیسیری سوورپه تی (الإنفطار) دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہفسیری سوورہتی

المطّرفین

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمرو کە (۲۲)ی مانگی (ذی القعدة)ی سالی (۱۴۴۱)ی کوچیی، بەرانبەر (۱۳)ی ئەممووز، {مانگی (۷)}ی سالی (۲۰۲۰)ی زاینیە، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بـی دەست دەکەین بە ڕوونکردنەوهی چەمک و واتای ئایەتە بە یـزەکانی سوورەتی (المطففین).

پێناسەی سوورەتی (المطففین) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ناوی هەرە باوی: (سورة المطففين) ه، بەلام ناوی: (سورة وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ) یشی بو بەکارهێنراوه.

دووهم: شۆینی دابەزینی:

لەو بارەوه مشتومری زۆر لە نـیوان زانایاندا هەیه: هەندیکیان بە مەککەیی دادەنـێن و، هەندیکیان بە مەدینەیی دادەنـێن، بو وینە: هەر کام لە: (الکلبی و جابر بن زید)، گوتووینە: لە نـیوان مەککەو مەدینە دابەزیوهو، بە پـی ژمارە ی دابەزینیشی، یان کوـتا سوورەتی، سوورەتە مەککەیه کانه، یاخود سەرەتای سوورەتە مەدینەیه کانه، لەو بارەوهش ئەم گێردراویه هەیه:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْمُطَفِّينَ مَكَّةَ} ^(۱)، واتە: عەبدوللای کوری عەبباس ر.ه.ه. دەلێ: سوورەتی (المطففين) لە مەككە دابەزیووە.

سێیهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

ئەم سوورەتە موبارەكە لە (مصحف) دا، ژمارەكە (۸۳) یە، لە دابەزینیشدا ژمارە (۸۶) ە، ئەم سوورەتە موبارەكە لە پرووی دابەزینەو پێش سوورەتی (البقرة) و، دواى سوورەتی (العنكبوت)، دابەزیووە، بە پای زۆربەى زانایان.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانی:

بە پای تیکرای ژمیهرانی ئایەتەکانی قورئان، ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەكە سی و شەش (۳۶) ئایەتن.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

ئەم سوورەتە چوار بابەت دەگرێتە خۆی:

بابەتی یەكەم: لە ئایەتەکانی: (۱ - ۶)، شەش (۶) ئایەتی سەرەتادا، باسی سزای سەخت بۆ نا ساغ و فیلبازان لە کیشان و پێوان داو، خوای بەرز باسیکردوون -- هی ئەو جوهرە کە سانه -- ئەگەر بۆ خەلکی بکێشن، یان بپێون، لێیان دادەشکێنن، بەلام ئەگەر بۆ خویان بکێشن یان بپێون، بە تەواوی وەری دەگرن.

بابەتی دووهم: لە ئایەتەکانی: (۷ - ۱۷)، یازدە (۱۱) ئایەتدا، باسی سزای سەختی خوا بۆ تاوانبارانی بپروا بە پۆژی دواى، کراوە.

(۱) أوردته السيوطي في الدر المنثور ج ۸، ص ۴۴۱، وَكَسَبَهُ لِلنَّحَّاسِ وَابْنِ مَرْدَوَيْهِ وَابْنِ أَبِي هَاشِمٍ.

بابەتی سییەم: لە ئایەتەکانی: (۱۸ - ۲۸)، یازدە (۱۱) ئایەتدا، باسی پاداشتی بەرزو بۆ وێنەى خوا بۆ پروادارانى چاکەکار، کراوە.

بابەتی چوارەم: لە ئایەتەکانی: (۲۹ - ۳۶)، هەشت (۸) ئایەتەکانی کۆتایی دا، باسی پێکەنین و گەلتەو جەفەنگ پێکردنی تاوانبارانى بێپروا، بە پرواداران لە دنیادا، دواى لە پۆژی دوایدا گەلتە پێکرانەوهیان لەلایەن پروادارانەوهو سزا درانیان، کراوە.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

لە تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە، پێنج تاییەتمەندییەمان کەوتووونە بەرچاو:

۱- هەپەشەکردنی سەختی خوا لە فیلبازان لە کێشان و پێواندا، کە تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا بەم شیوەیە هاتووە، هەلبەتە لە سوورەتەکانی دیکەش دا، لە بەسەرھاتی نێرانی شوعەیب عَلَيْهِ السَّلَام بۆ گەلی مەدیەن و بۆ (أَصْحَابِ الْاَيْكَةِ)، {خاوەنانى باخەکە، یان درەختە چرو پرەکە}، باسی ئەوە کراوە، بەلام وەك ئەوەی لێرەدا هاتووە، لەو شوێنانەى دیکەدا بەو شیوەیە نەهاتووە، ئەویش لە ئایەتەکانی: (۱ - ۶)دا.

۲- باسی (سَجِينَ و عَلَيْنَ)، وەك شوێنی تۆمارى کردەوهى تاوانباران و چاکەکاران، کە لە ئایەتەکانی: (۷ - ۱۸)دا کراوە، تەنیا لە هەموو قورئاندا تەنیا لێرەدا هاتوون.

۳- باسی پەردە پۆشکرانى بێپروایان لە دیدارى خوا: ﴿لَا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ﴾

۴- باسی پێکەنینى پرواداران لە پۆژی قیامەتدا بە بێپروایان: ﴿فَالْيَوْمَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ﴾

۵- چەند وشەو تەعبیریك کە تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون و ئیمە سێزدە (۱۳) یاغمان هێناون:

- ۱- ﴿لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾
- ۲- ﴿اُكَالُوا عَلَى النَّاسِ﴾
- ۳- ﴿كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ﴾
- ۴- ﴿سِجِّينَ﴾
- ۵- ﴿مَرْفُومٍ﴾
- ۶- ﴿بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾
- ۷- ﴿لَمَّحَجْرُونَ﴾
- ۸- ﴿عَلَيْنَ﴾
- ۹- ﴿رَحِيقٍ مَّخْتُومٍ﴾
- ۱۰- ﴿خِتَمُهُ مِسْكَ﴾
- ۱۱- ﴿فَلْيَتَنَافَسِ الْمُنْتَفِسُونَ﴾
- ۱۲- ﴿تَسْنِمْ﴾
- ۱۳- ﴿هَلْ تُؤَبُّوهُمُ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیک:

ئیمە سی و شەش (۳۶) ئایەتەکە ی ئەم سوورەتە بە پێزە دەکەینە دەرسیک، هەرچەندە چوار (۴) بابەتی سەرەکی گرتوونە خۆی، بەلام بابەتەکان تیکەهەلکیشن و، پیکەهە پەیوەستن و، پیمان پەسندو باش نەبوو لە یەکیان دابڕین.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

بىزنىڭ بىزنىڭ بىزنىڭ بىزنىڭ

پېئاسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسە كۆي سۈرەتى (المطففين) دەگرېتە خۆي، كە پېشتريش گوتمان چوار بابەتى سەرەككى دەگرېتە خۆي:

يەكەم: لە ئايەتەكانى: (۱ - ۶) دا، كە خوا ﷻ لەو شەش ئايەتەدا، باسى سزاي سەختى خۆي دەكات بۆ كەسانىك كە تەرازوو بازيى و كەم پېوان و كەم كېشىي دەكەن لە پېوان و كېشانداو، كەم بە باباي كپيار دەدەن، بە پېچەوانەي ئەووەو كە بۆ خۆيان بکړن، بە كېشان بى، يان بە پېوان، بە تەواويى مافى خۆيان وەرەدەگرن، ئنجا ديارە دەبى ئەو جۆرە كەسانە پېيان وانەبى بۆ پۆژىكى مەزن زىندوو دەكرېتەو، ئەو پۆژەي خەلك بۆ پەروەردگارى جيهانيان، بۆ خواي بەرز رادەووەستن، بە پېو دەبن و چاوەرى دەكەن: چييان بۆ بپيار دەدرى؟

دووەم: لە ئايەتەكانى: (۷ - ۱۷) دا، خواي پەروەردگار لەو يازدە (۱۱) ئايەتە موبارەكەدا، باسى تالانباران دەكات، كە شوئى نووسراو كەيان و جىي تۆمارى كردهو كانيان ﴿سَجِّين﴾، دوايش خوا ﷻ پېئاسەي: ﴿سَجِّين﴾ دەكات، بەوہى نووسراوئىكى نيشانەدار كراو، ياخود: نووسراوئىكە بە زەقىي و درشتىي نووسراو، ئنجا خوا ﷻ سزاي سەخت و بپېرەزا بۆ بە درۆ دانەران، ئەوانەي سزاو پاداشت بە درۆ دادەنن، ديارىي دەكات، تەنيا كەسانىكېش پۆژى سزاو پاداشت بە درۆ دادەنن، كە سنوور شكېن و زۆر گوناھبار بن و، كاتىك ئايەتەكانى خويان بەسەردا بخوئېتەو، بە ئەفسانەي پېشينيان نازەد دەكەن، كە واش نيه، بەلام ئەو گوناھەكانى خويان كە ژەنگ و كەمپەي لەسەر دليان پەيدا كردهو، چاوى دليان كوئېر بوو، ئايەتەكانى خوا وەك خۆيان بەدى ناكەن، بۆيەش ئەو جۆرە كەسانە لە بينىي پەروەردگاريان و، ديدارى خوا بى بەش و پەردە پۆش دەكرېن، دوايش بە شېوہيەكى تايبەت لە نېو ئاگرى دۆزەخدا دەسووتېرېن و، پېشيان دەگوترى: ئا ئەو بوو كە پېي بپېروا بوون!

سَبَّه م: پانتایی ئه ویش هەر یازده (۱۱) ئایه ته، ئایه ته کانی: (۱۸ - ۲۸)، خوا ﷺ له و یازده ئایه ته دا، باسی پرواداران چاکه کار ده کات، که لیستی کرده وه کانیان له: ﴿عَلَّيْنِ﴾ ه، که شوینیکی زۆر به رزه، به پیچه وانهی ﴿سَجَّيْنِ﴾ ه وه، که شوینیکی زۆر نزمه.

ئنجا خوا ﷺ پیناسه ی: ﴿عَلَّيْنِ﴾ ده کات و پیشی ده فهرمو ی: چووزانی ﴿عَلَّيْنِ﴾ چیه و کێ پێی زاناندووی چیه؟ واته: شتیکی سه رسورپهینه ره و ئه گهر خوا پیت نه فهرمو ی، نازانی چیه؟ دوایی به وه پیناسه ی ده کات، که نووسراوێکه نیشانه دار کراوه، یاخود به نووسینیکی درشت و زبر نووسراوه و، ئه وانه ی زۆر له خوا نزیکن له فریشته کان، ده بینن.

ئنجا خوا ﷺ باسی ئه وه ده کات که چاکه کاران له ئێو نازو نيعمه تان، له سه ر ته ختان ده روان، بو پاداشتی خو یان، ئه و چێگا و رێگا خو ش و به رزو ناوازه یه ی خوا پیداون، که ئه گهر تو سه رنجیان بده ی، له ده م و چاویاندا، له روویاندا، نازو نيعمه ت ده بین، گه شی و شادی ده بین، ته رو تو لێی پاراوی ده بین و، ئه وانه له شه رابێک که سه ره که ی به ستراوه، پێیان ده نو شێتر ی، کو تاییه که ی وه ختیک ده یخو نه وه بو نی میسکی لی دی و، ههر ئه وه ش شایسته یه خه لک پێشبرکی تیدا بکات، ئه و شه رابه ش که چاکه کاران ده یاندریت ی، له ئاوی سه رچاوه ی ته سنیم، ئاوێته ی ده کری، ئه ویش سه رچاوه یه که زۆر له خوا نزیکان لێی ده خو نه وه، واته: ئه و سه رچاوه یه ته سنیم زۆر له خوا نزیکان له ئاوه که ی ده خو نه وه، به لام له ئاوی ئه و سه رچاوه یه له سه ریه وه ده رژی، تیکه ل ده کری به ئه و شه رابه ی ده دری به چاکه کاران (أبرار)، هی چاکه کاران بو یان ئاوێته و تیکه ل ده کری، به لام هی زۆر نزیکخراوان (مقربین) ههر وه ک خو ی ده یاندریت ی، بئ ئه وه ی شتی دیکه ی ئاوێته بکری.

چواره م و کو تایی: له هه شت (۸) ئایه تی کو تایش، ئایه ته کانی: (۲۹ - ۳۶) دا، خوا ﷺ باسی هه ندیک له هه ل سوکه وتی تاوانباران ده کات له دنیا دا که به پرواداران پیکه نیون و، گالته یان پیکردوون، کاتیک به لایاندا تپه ریون چاویان

داگرتوه، وهك گالته پيكردن و تهزیه تدانى پرووحيان، كاتيك گه پراویشنه وه بۆ لای كهس و كارو مال و خیزانى خویان، زۆر به دلخۆشیی گه پراونه وه، وهك شتیكى زۆر گه وره یان كرد بى! كاتيك پروادارانیشیان بینيون، گوتوو یانه: ئه وانه گومران، له حالیکدا به سه ریشیان وه پارێزه ر نه بوون، داخۆ گومران، یاخود پێی راستگرتوون!

دوایی خوا ده فهرموئى: پرواداران له م پۆژه دا (واته: له پۆژى دواییدا)، به بیروایان پیده که نن -- که دوایی باس ده که ین، هه ندیک له زانایان هۆکاری پیکه نینه که یان چۆن باسکرده - یانی: ئه گه ر له دنیا دا پرواداران، گالته پیکراوی بیروایان بوون، له پۆژى دواییدا خوا ﷻ وهك سزایه کی پیکه لپیک (مطابق) و پر به پیست، پرواداران ده کاته گالته پیکه رى بیروایان و، بیروایان ده کاته گالته پیکراویان و، پرواداران له سه ر ته ختان ته ماشای سزادارانى بیروایان، ده که ن.

له کۆتایی دا خوا ده فهرموئى: ﴿ هَلْ تُوبُ الْكَفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾، ئایا بیروایان به پێی ئه وه ی ده یان کرد پاداشت درانه وه؟ واته: ئه گه ر پاداشتیک هه بى بۆ وان، له سه ر کرده وه خراپه کانیانه وه به دلنیا ییش کرده وه ی خراپ، هه ر سزای له سه ره، نهك پاداشت، به لām لی ره دا خوای به رز به توانجه وه باسی پاداشت (ثواب) ده کات، هه ندیکیش له زانایان گوتوو یانه: (ثواب): بریتیه له وه ی له ئه نجامی کرده وه دا بۆ مرووف دیته وه (ما يُتُوبُ إِلَى الْإِنْسَانِ مِنْ عَمَلِهِ)، چ سزا بى، چ پاداشت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَيْلٌٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝١ الَّذِينَ إِذَا أَكَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝٢ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ۝٣ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ۝٤ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝٥ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٦ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينٍ ۝٧ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ۝٨ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ۝٩ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝١٠ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ۝١١ وَمَا يَكْذِبُ

بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيَّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتْمُهُ مِسْكٌَ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَفِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمَرَاجُهُ مِنَ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا أُنْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ أُنْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ تُؤِثُّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده، سزای سهخت بو که مکه ران (له کیشان و پیوان دا)} ﴿١﴾ نهوانه ی کاتیک به پیوان (و کیشان) له خه لک ده کړن، به تهواوی وه ریده گرن ﴿٢﴾ به لام هه ر کات بویان پیوان (یان بویان کیشان) لیان که م ده کهن ﴿٣﴾ ئایا نهوانه پیان وانیه که (له لایه ن خواوه) زیندوو کراوه ن؟ ﴿٤﴾ بو روژیکی (زور) مه زن ﴿٥﴾ روژیکی که خه لک تیدا بو په روه ردگاری جیهانیان هه لده ستی و راده وه ستی! ﴿٦﴾ وانیه (که نهوان گومان ده بهن) به دلنیایی نووسراوی تاوانباران له (سجین) دایه ﴿٧﴾ ئایا چی پی زاناندووی (سجین) چییه؟ ﴿٨﴾ نووسراویکی نیشانه دار کراوه ﴿٩﴾ لهو روژه دا سزای سهخت بو به

درۆ دانه‌ران (ی سزاو پاداشت) ﴿۱۰﴾ ئه‌وانه‌ی رۆژی سزاو پاداشتیان به درۆ داده‌نا
 ﴿۱۱﴾ جگه له ههر سنوور شکێنکی گوناهاکاریش، کهس به درۆی دانانی ﴿۱۲﴾
 (ئه‌و کهسه‌ی) ههر کات ئایه‌ته‌کاڤمانی به‌سه‌ردا خوێترانه‌وه، ده‌لێ: ئه‌فسانه‌کانی
 پیشینه‌ (﴿۱۳﴾ وایه (با واز له‌و قسانه‌ بێنن) به‌لکو به‌هۆی ئه‌و (خراب)ه‌وه
 که وه‌ده‌ستیان هێناوه، دلێان که‌م‌په‌ی به‌ستوه (ژه‌نگی له‌سه‌ر په‌یدا‌بووه)
 ﴿۱۴﴾ وایه (با وازبێنن) به‌ دلنایی ئه‌وان له‌و رۆژهدا له‌ په‌روه‌ردگاریان په‌رده
 پۆشن ﴿۱۵﴾ دواییش بێگومان ئه‌وان چووه‌ ئێو کلپه‌ن ﴿۱۶﴾ دواییش (پێیان)
 ده‌گوتری: ئه‌وه‌ ئه‌و (سزای)ه‌یه که به‌ درۆتان داده‌نا ﴿۱۷﴾ وایه (با وازبێنن)
 بێگومان نووسراوی چاکه‌کاران له‌ (عَلَّیْ) دایه، ﴿۱۸﴾ ئایا چی به‌ تۆی زاناندوه
 (عَلَّیْ) چییه؟ ﴿۱۹﴾ نووسراویکی نیشانه‌دار کراوه ﴿۲۰﴾ زۆر نیزیک‌خراوه‌کان (له
 خوا) ده‌ببینن ﴿۲۱﴾ به‌ دلنایی چاکه‌کاران له‌ ئێو نازو نيعمه‌تدان ﴿۲۲﴾ له‌سه‌ر
 ته‌ختان ده‌پوانن ﴿۲۳﴾ شادمانی و گه‌شی نازو نيعمه‌ت له‌ پرویاندا ده‌ناسی
 (و ده‌زانی) ﴿۲۴﴾ له‌ شيله‌یه‌کی به‌ستراو ده‌خۆنه‌وه ﴿۲۵﴾ به‌ میسک به‌ستراوه‌و،
 با پیش‌برکه‌کاران ته‌نیا له‌وه‌دا پیش‌برکه‌ بکه‌ن ﴿۲۶﴾ له‌ ئاوی ته‌سنیمی ئاوێته
 کراوه ﴿۲۷﴾ (ته‌سنیمیش) سه‌رچاوه‌یه‌که زۆر نیزیک‌خراوه‌کان (له‌ خوا) لێی
 ده‌خۆنه‌وه ﴿۲۸﴾ بێگومان ئه‌وانه‌ی تاوانیان کردوه (له‌ دنیا) به‌وانه‌ی پرویان
 هێناوه‌ پێده‌که‌نین ﴿۲۹﴾ ئه‌گه‌ر به‌لاشیاندا ره‌تبوونايه، ئاماژه‌یان بۆ یه‌کدی ده‌کرد
 ﴿۳۰﴾ ههر کاتیش بۆ لای خێزان و که‌سیان گه‌رانبانه‌وه، به‌ شادمانی ده‌گه‌رانه‌وه
 ﴿۳۱﴾ ههر کاتیش بینیبایانن (پرواداران یا دیبایه)، ده‌یانگوت: به‌راستی ئه‌وانه‌ن
 گو‌م‌پ‌ریان ﴿۳۲﴾ هه‌رچه‌نده به‌ پارێزه‌ریش به‌ سه‌ریان‌ه‌وه نه‌تیرابوون! ﴿۳۳﴾ ئنجا
 ئه‌م‌پ‌رۆش ئه‌وانه‌ی پرویان هێنا‌بوو به‌ بێ‌پروایان پێده‌که‌نن ﴿۳۴﴾ له‌سه‌ر ته‌ختان
 ته‌ماشای ده‌که‌ن (چۆن سزا ده‌درێن!) ئایا بێ‌پروایان سزای ئه‌وه‌یان درایه‌وه
 که ده‌یانکرد! ﴿۳۶﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْمُطَفِّفِينَ): (الطَّيْفُ: الشَّيْءُ النَّزْرُ، وَمِنْهُ الطُّفَافَةُ لِمَا لَا يُعْتَدُّ بِهِ، وَطَفَّفَ الْكَيْلَ: قَلَّلَ نَصِيبَ الْمَكِيلِ فِي إِيفَائِهِ وَاسْتِيفَائِهِ، وَشَهَى: (مُطَفِّفِينَ)، كَوَى (مُطَفَّف) ه، (مُطَفَّف) يَش: له سهر كیشی (مُفْعَل) ه، ناوی بکه ره، واته: سووککه ره، که مکه ره، له (طَفِيف) هوه هاتوه، (طَفِيف)، واته: شتیکی کهم، وشه ی (طُفَافَةُ) ش، شتیکه گرنگی پینه درێ، ده گوتری: (طَفَّفَ الْكَيْلَ)، واته: به شی بابای بو ی ده پیو ی، که می کرد، له وه دا که هه قیکی پی داو که می پید.

(أَكَاَلُوا): (الْكَيْلُ: كَيْلُ الطَّعَامِ، كِلْتُ لَهُ الطَّعَامَ: تَوَلَّيْتُ ذَلِكَ لَهُ)، (كَيْل): بریتیه له پیوانی خواردن، [واته: به ره شیو، ئه وه ی ده خوری، دانه ویله یه، یان هه ر شتیکی دیکه یه،] ده گوتری: (كِلْتُ لَهُ الطَّعَامَ)، خورا که کهم بو پیوا، یانی: سه ره رشتی ئه وه م کرد بو ی بیو ری، مه رج نیه به دهستی خو ی بو ی پیو بی. (تَسَوَّفُونَ): (تَوَفَّيْتُ الشَّيْءَ: بَذَلْتُهُ لَهُ وَافِيًا)، (تَوَفَّيْتُ الشَّيْءَ) ئه وه یه شته که به ته واوی پی بدری، به لام (إِسْتِيفَاءُ الشَّيْءِ)، ئه وه یه شته که به ته واوی وه ربگیری.

(يُخْسِرُونَ): (الْخُسْرُ وَالْخُسْرَانُ: انْتِقَاصُ رَأْسِ الْمَالِ، يُنْسَبُ إِلَى الْإِنْسَانِ وَإِلَى الْفِعْلِ، خَسِرَ فُلَانٌ، وَخَسِرَتْ تِجَارَتُهُ)، واته: (خُسْر و خُسْرَان)، هه ردووکیان به مانای که مکردنی سه رمایه وه ده ستمایه ن و (خُسْر و خُسْرَان) پالده درینه لای مرو ف و پالده درینه لای کرده وه که ش، ده گوتری: (خَسِرَ فُلَانٌ)، فلان که س زیانی لیکه وت، دؤرا، هه روه ها ده شگوتری: (خَسِرَتْ تِجَارَتُهُ)، بازرگانییه که ی دؤرا، زیانی لیکه وت.

(سَجِينٌ): (السَّجِينُ: اسْمٌ لِجَهَنَّمَ، وَقِيلَ: اسْمُ الْأَرْضِ السَّابِغَةِ)، (سَجِين): ناویکه له ناوه کانی دۆزه خ، یا خود ناوه بو زه وی هه وته م، چینی هه وته م له زه وی.

(مَرْقُومٌ): (الرَّقْمُ: الخَطُّ الغَلِيظُ، وَقِيلَ التَّعْجِيمُ لِلْكِتَابِ، وَفِي (المطففين) حُمِلَ عَلَى الْوَجْهِينَ)، وشەى (مرقوم) لە (رقم) ھو ھاتو، كە بە مانای نووسینی زەر دى، ھەندىكىش گوتووينا: بە مانای سەرۆر بۆ كردنى نووسراو، بۆيەش گوتووينا: (تعجيم)، لەبەر ئەو ھى باباى عەرەب رینووسەكەى خوێ زانیو، بىخوینیتەو، بەلام ئەو ھى جگە لە عەرەب بوو، لە فارس و كوردو رۆم و ھەموو ئەوانەى پێیان گوتوون: عەجەم، بۆ خویندنەو ھى نووسینی عەرەبى، پێویستى بەو كردو ئەو نووسراو عەرەبى خاڵدار بكرى، (ت) دوو خالى لەسەر دابزین و، (ي) دوو خال لە ژێرەو، (ن) خالێك لەسەرەو، (ب) لە ژێرەو ھەر ھەو، ئەو پێى دەگوترى: (تعجيم)، ئنجا ئەو ھى (المطففين)، لەسەر ھەردوو رۆو كە مانا كراو، واتە: دەگونجى مەبەست لە وشەى: (مرقوم)، نووسینی زەر بى، یان نووسینێك بى كە خاڵبەندى بۆ كراو.

(رَأَى عَلَى قُلُوبِهِمْ): (الرَّيْنُ: صَدَأٌ يَعْْلُو الشَّيْءَ الْجَلِيَّ)، (ران)، كردارى رابردو (فعل ماضى) ھەو، لە (رين) ھو ھاتو، (رين) یش ژەنگێكە لەسەر شتێك كە سپى و درەوشاو بى، پەیدا بى و سپیتى و درەوشاو ھەو ھەو، (أَي: صَارَ ذَلِكَ كَصَدَأٍ عَلَى جِلْدِ قُلُوبِهِمْ، فَعَمِيَ عَنْ مَعْرِفَةِ الْخَيْرِ مِنَ الشَّرِّ)، واتە: ئەو گوناح و تاوانانەى دەیکەن، وەك ژەنگێكە لەسەر دلیان و دلەکانیانى کوێر كردوون، لەو ھى چاکە لە خراپە جیا بکەنەو.

(عَلَيْنَ): كۆى (علی) ھەو، بەلام (سَجِين)، وشەى ك نە، لە تاكێكەو ھاتبى، بە پێچەوانەى (عَلَيْنَ) ھو، كە دوایى خوای بەرزى مەزن بە (عَلِيٌّ) یش ھیتاویەتى، (علین) لە (علو) ھو ھاتو، بە بى گیرە (شدة)، (العلو: ضِدُّ السُّفْلِ وَالْعُلُوِّ السُّفْلِي الْمَنسُوبِ إِلَيْهِ)، واتە: (علو) پێچەوانەى (سفل) ھەو، یانى: خوارى و (علو)، یانى: بەرز، (علو)، واتە: شتێك كە پال دەدریتە لای (علو) و، (سُفْلِي)، واتە: شتێك كە پال دەدریتە لای (سفل)، واتە: نزمى، (علین) یش یانى: بەرزى و،

ناوہ بۆ باشترینی باخەکانی بەهەشت، ھەرودەك چۆن (سجین)، ناوہ بۆ خراپترین جوړەکانی ئاگری دۆزەخ.

ھەندیکیش گوتووایانە، وشە: (سجین و علیین)، ھەردووکیان ناو، بۆ ئەو کەسانە لە خوارەووەن یان لەسەرەووەن و، لە پرووی زمانی عەرەبییەوہ نیزیکترە، مانایەکیان بەو شیوەیە بۆ.

(الْأَرَائِكُ): (جَمْعُ أَرِيكَةٍ، وَالْأَرِيكَةُ حَجَلَةٌ عَلَى سَرِيرٍ)، جارانی دیکەش بە تاییەت لە تەفسیری سوورەتی (الواقعة) دا، باشمان باسی ئەو وشەیە کردوہ، (الْأَرَائِكُ) کۆی (أَرِيكَةٍ) یە، کە بە تەختیک دەگوترێ پەردە ی بەسەرەوہ بۆ، لە ھەندێ شوێنان پەردە کوللە ی پێ دەلێن، بەلام ئەگەر پەردەکە ی بەسەرەوہ نەبۆ، پێی ناگوترێ، (أَرِيكَةٍ) و پێی دەگوترێ: (سَرِيرٍ)، ئیستا قەنەفە ھەیە، خەلک لەسەری دادەنیشێ، کورسییش ھەیە بۆ لەسەر دانیشتن، بەلام (سَرِيرٍ)، جیابووہ لە قەنەفەو لە کورسییش، (سَرِيرٍ) شوێنی لەسەر دانیشتن بووہو، ھی لەسەر پالکەوتن و ڕاکشانیش بووہو، پانتاییەکە ی فراوانترە لە قەنەفەو لە کورسییش، ئەگەر پەردەشی بەسەرەوہ بوو بۆ پێیگوتراوہ: (أَرِيكَةٍ) و بە (الْأَرَائِكُ)، کۆ دەکرێتەوہ.

(نَضْرَةُ النَّعِيمِ): (نَضْرَةٌ) بە مانای جوانیی و گەشیی دی، وەك چۆن پرووہك و درەخت ئاو دەدرێ و، گەش و جوانە، (نَضْرَةُ النَّعِيمِ)، واتە: گەشیی و جوانیی ئەو نازو نێعمەتانە ی ئەو مروّقانە تییدان.

(رَحِيقٍ): ھەندیکیان ھەر بە مانای مەیی و شەرابیان لیکداوہتەوہو، ھەندیکیش گوتووایانە: (رحیق) باشترین جوړی (مەیی) یە، ھەندیکیش گوتووایانە: (رحیق) جوړیکە لە خواردنەوہ، بەس خوا دەزانێ چییەو چۆنە؟

(مَخْتُومٍ): واتە: (مُعَلَّقٍ، مَسْدُودٍ)، گیراو، سەرەکە ی بەستراوہو ئاوہلا نیە، ھەندیکیش لە زانایان گوتووایانە: (الْخَتْمُ: الطَّبْعُ وَيَتَجَوَّزُ بِهِ فِي الْإِسْتِثْقَا وَالْمَنْعِ

مِنْهُ اَعْتَبَارًا مَّا يَحْصُلُ مِنَ الْمَنْعِ بِالْخَتْمِ عَلَى الْكِتَابَةِ وَالْأَبْوَابِ، واتە: (ختم) بە مانای مۆرە، دوایی بە کارھێنراوە بۆ قایمکردنی شتیک و پێ لێگرتنی ھەر کەس کە دەستی بە گەییە نیتێ، چونکە نووسراویک دەرگایەك مۆری لێدرا بایە، نەدەبوو کەس بە لای ئەو نووسراوە دا بچێ و بیکاتەو، یاخود بە لای ئەو دەرگایە دا بچێ و بیکاتەو، بزانی لە دیوی ژووری چ باسە!

(مِسْكُ): (المِسْكُ: مِنَ الطَّيِّبِ، فَارِسِيٌّ مُعَرَّبٌ وَهِيَ الْمُسْجُومُ)، (مسك): جوړیکە لە بۆنی خۆش و وشەییەکی فارسییەو کراوە بە عەرەبی، کە بریتییە لە: بۆنکراو، بۆنیککی خۆش، (المعجم الوسيط)، دەلی: (ضَرْبٌ مِنَ الطَّيِّبِ اتُّخِذَ مِنْ ضَرْبٍ مِنَ الْغِرْلَانِ)، واتە: جوړیکە لە بۆنی خۆش لە جوړیک لە ئاسک وەردەگیرێ، نەك لە ھەموویان، دوایی زیاتر (مسك) شی دەکەینەو، چییەو چۆنە؟

(وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ): واتە: با پێشبێرکە کاران لەو ھەدا پێشبێرکە بکەن، دەگوترێ: (تَتَنَافَسُ فِي الشَّيْءِ: بِالْعِ فِي رَغْبَتِهِ فِيهِ)، (مُتَنَافِسَةٌ) ی لە شتەکەدا کرد: زێدەرۆیی کرد لە ئارەزوو بۆ دەرپرینی دا، (تَنَافَسْتُ فَلَانًا فِي كَذَا، أَي: سَابَقْتُهُ وَبَارَيْتَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُلْحَقَ الضَّرَرُ بِهِ، وَالتَّنَافُسُ التَّسَابُقُ)، دەگوترێ: لە گەڵ فلانکە سدا مونا فەسەم کرد، واتە: پێشبێرکیم کرد، داخو من پێش دەکەوم، یان ئەو؟ بێ ئەو ھێ زیانی پێ بگەییە نرێ، (تنافس) یان: (تسابق)، واتە: پێشبێرکەو مەرج نیە تەنیا لە پا کردندا بێ، جاری وایە لە زۆرانبا زیدایەو، جاری وایە لە یارییەکی فیکری دایە، ھەمووی وشە مونا فەسە بۆ بە کار دەھێنرێ.

(تَسْنِيمٍ): (مَاءٌ فِي الْجَنَّةِ، وَسَنِيمٌ يَسْنَمُ: ارْتَفَعَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ)، (تَسْنِيمٍ): ئاوێکە لە بەھەشت، (سەرچاوەیە کەو کانیاوێکەو مەرج نیە، وەك ئاوی خۆمان بێ)، دەگوترێ: (سَنِمٌ يَسْنَمُ: ارْتَفَعَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ)، واتە: شتەکە لە سەر ئاستی زەوی بەرزبوو، (سَنَامٍ) یش، بە دونگی حوشتەر دەگوترێ، چونکە لە ئاستی پستی بەرزترە.

(رَغَامُزُونَ): (التَّغَامُزُ: بِالْعَيْنِ أَوْ الْجُفْنِ أَوْ الْحَاجِبِ، أَي: أَشَارَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضِهَا)، واتە: بە چاو، یان بە پیلووێ چاو، یان بە برۆ، هەندیکیان ئاماژەیان بۆ هەندیکیان کرد، هەلبەتە ئاماژە بۆ یەکدی کردنەکیان بۆ گالتە پێکردن بوو بە بێرواداران، ئەها ئاگادار بە! بزانە چۆن! یان بزانە چۆن دەروا! یان چی دەلی؟

(أَنْقَلَبُوا): واتە: گەڕانەو، (الْإِنْقِلَابُ: تَحَوَّلَ الشَّيْءُ عَنْ وَجْهِهِ)، شتێک کە بەرەو شوێنێک بڕوا بەرەو لایەک و دواوی بگەرێتەو، پێی دەگوتری: (إِنْقِلَابُ)، کەواتە: (إِنْقَلَبُوا)، یانی: ئەو شوێنە بۆی دەچوون، دواوی بە پێچەوانەو پشیمان تێکردو گەڕانەو بەرەو دواو.

(أَهْلِهِمْ): (الْأَهْلُ: الزَّوْجَةُ، وَأَهْلُ الشَّيْءِ: أَصْحَابُهُ، أَهْلُ الدَّارِ وَنَحْوَهَا: سُكَّانُهَا)، وشە (أَهْلُ): هەم بە مانای ژن و هاوسەر، دێ، هەم بە مانای هاوێلانێ ئەو شتە دێ، دەگوتری: (أَهْلُ الدَّارِ)، واتە: ئەوانە خاوەنی ئەو خانوو و ماله و تێیدا نیشتەجێن، نیشنگەکانی ئەو، دیسان وێنە ئەو شتە وەک خەڵکی شارە (أَهْلُ الْقَرْيَةِ)، دەلیم: (أَهْلُ) بە مانای خزم و نیزیکانی ئەو کەسەش دێ، بۆیەش من بە کەس و کارو نیزیکیەکان، لێکم داوێتەو.

(فَكِهِينَ): (الْفَكَةُ: الطَّيْبُ النَّفْسِ الَّذِي يُكْثِرُ الدُّعَابَةَ)، (الْفَكَةُ): یانی: کەسیکی مەشەرەبخۆش، کە زۆر قسە خۆش دەکات و گالتەو سووێت دەکات و دەم بە زەرەدە خەنەیه.

(ثُوبَ): (الْمُثُوبَةُ وَالْمُثُوبَةُ: الْجَزَاءُ: وَثُوبُهُ، أَي: كَافَأَهُ)، (مُثُوبَةٌ وَ مَثُوبَةٌ)، هەردووکیان بە مانای پاداشت و بەرانبەر دین، ئنجا ئەو بەرانبەرەش بە زۆری وایە (ثواب) لە بەرانبەر چاکەدا بە کار دێ، واتە: پاداشت، بەلام (عِقَاب) لە بەرانبەر خراپەدا بە کار دێ، واتە: سزا، لە زمانی کوردیییدا وشەیه کمان نیە لە یەک کاتدا، هەم بۆ سزادان و هەم بۆ پاداشتدانەو بە کار بێ، لە عەرەبییدا هەیه، وشە: (جَزَاءُ)،

بەلام عەرەبىش ئەگەر بیانەوى بۆلین: پاداشت، دەلین: (ئۆاب) و، ئەگەر بیانەوى بۆلین: سزا، دەلین: (عقاب)، بەلام (جزاء)، هەردووکیان دەگرێتەو، لە کوردیش دا وشەیه کەمان نیە - بە پێی زانیاری من - پێر بە پێستی مانای (جزاء) بێ، مەگەر بگوتری: بەرانبەر، شتێک کە بەرانبەر کردەووەکەى ئەو، چاکە یان خراپە.

(وَتَوَّابُهُ، أَي: كَافَأَهُ)، پاداشتی دایەو، لێرەدا دەفەرموى: ﴿هَلْ تُؤَبُّ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾، ئایا بپروایەکان پاداشتی ئەو یان درایەو کە دەیانکرد، زانیان دەلین: ئەو بۆ توانجە، واتە: ئەگەر پاداشتێک هەبێ، بۆ بپروایان هەر ئەو سزایە کە دەیاندریت، پاداشتێکی دیکەیان نیە، چونکە چاکەیه کیان نەبوو تاکو پاداشتیان بدرێتەو، هەندیکیش گوتووین: وشەى: (ثواب)، وەك چۆن بۆ چاکە دانەووە پاداشت دانەو، بەکاردی، بۆ سزادانەو هەش بەکاردی.

هۆی هاتنە خوارەوێ ئایەتەکان

لە بارەى هاتنە خوارەوێ ئەم سوورەتە موبارەکەو، ئەم گێردراوێە دێین:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ كَانُوا مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ كَيْلًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ} فَحَسَّنُوا الْكَيْلَ بَعْدَ ذَلِكَ} (۱).

واتە: ئێبنو عەبباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دەلێ: پێغەمبەرى خوا ﷺ کە چوو بۆ مەدینە، خەلکە کە خراپترین جوړە پێوانیان هەبوو (واتە: خراپترین جوړە پێوان و کێشانیان هەبوو و فێلیان تیدا کردو)، بەلام کە خوا (عزوجل)، ئەم ئایەتە موبارەکەى دابەزاند: ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾ (ئایەتەکانى دیکەش)، دواى ئەو کێشان و پێوانیان چاک کرد.

(۱) أخرجه النسائي في تفسيره: ٦٧٤، وابن ماجه: ٢٢٢٣، وابن حبان: ١٧٧٠، والطبراني في الكبير: ١٢٠٤١، والواحدى في أسباب النزول ص ٢٩٨، وغيرهم، وقال شعيب الأرناؤوط: حديث حسن.

بەلکو لە شوێنی دیکەدا هاتووە: لە دواى ئەووە خەلکی مەدینە باشتەین کێشان و پێوانیان هەبوو، یەکیك لە زانایان لە پۆژگاری خۆیدا گوتوو یەتی: ئیستاش لەگەڵ دابی خەلکی مەدینە باشتەین کێشان و پێوانیان هەیه.

مانای گشتیی ئایەتەکان

ئەم سوورەتە - پێشتریش باسمان کرد - زانایان مشتومڕ و راجیایان هەیه، کە ئایا مەککەییە، یان مەدینەییە، یاخود هەردووکیانە؟ چونکە: هەندیک لە زانایان گوتوو یانە: کاتیک پێغەمبەری خاتەم ﷺ بەرپۆه بوووە لە نیوان مەککە و مەدینەدا، ئەم سوورەتە دابەزیووە، پێشتم وایە هەرچۆنیک بێ، ئەم سوورەتە یان کۆتا سوورەتە لە قورئانی مەککەیی، یاخود یەکەم سوورەتە لە قورئانی مەدینەیی، خوا ﷻ دەفەرموێ: **(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)** بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، واتە:

۱- بە ناوی خوا، ئەم قورئانخوێندنە دەست پێدەکەم، نەك بە ناوی خۆم، یان بە ناوی هەر کەسیکی دیکە، یان هەر شتیکی دیکە، بەس خوا شایستەى ئەو یە کاتیک کارەکانت ئەنجام دەدەى، ناوی ئەویان لێ بێنى.

۲- ئەم کارەى ئەنجامی دەدەم، بۆ خوا ئەنجامی دەدەم، واتە: لە ئەنجامدانى ئەم کارەم دا، ئنجا قورئان خوێندنە، یان هەر کاریکی دیکە یەو ناوی خوای لێ دەهێنێ، ئامانج و مەبەستم لێ ئەو یە خوا لێم پازى بێ.

۳- ئەم کارەم بە پێی بەرنامە و ئایینیک کە خوا دایناو، ئەنجام دەدەم، نەك هەر لە خۆوە چۆنم پێخۆش بێ، وابکەم، بەلکو تەماشای دەکەم خوا چۆنى فەرموو، خوای کاربەجێ لە بەرنامەکەى خۆیدا، لە ئایینەکەى خۆیدا چۆنى داناو، بەو شیوەیە ئەنجامی دەدەم.

۴- ئەم کارەم بە تواناو وزەیه‌ک که خوا بۆی رەخساندوووم، ئەنجام دەدەم، بۆ ئەوەی مەرۆف سەرسام نەبێ بە خۆی و بە تواناو وزەکانی خۆی.

لە راستیدا مەرۆف تواناو وزەکانی، هەموویان دروستکراوی خۆان و ﷺ ئەو پێیداو، بەلام خوا ویستیکی پێداو، که دەتوانی بەو ویستەیی ئەو توانایانەیی خۆی لە چاکەدا بەکاربێنی، یان لە خراپەداو، هەر لەسەر ئەوەشە ئەگەر لە چاکەدا بەکاریان بێنی، پاداشتی هەیهو، لە خراپەدا بەکاریان بێنی، سزای هەیه. وەك بابەت و تەوهری یەكەمی ئەم سوورەتە خوا ﷺ دەفەرموی: ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾، وشەیی: ﴿وَيْلٌ﴾، وەك دواتریش باسی دەکەین:

أ- هەندێك لە زانایان گوتووینە: بە مانای سزا دی.

ب- هەندێك گوتووینە: یانی: (أَشَدُّ الْعَذَابِ)، سەختترین سزاو تازار.

ج- هەندێك گوتووینە: بە مانای هاوار بۆ فلانکەس، چونکە کەسێک هاوار دەکات، خەڵک لە فریای بێ، که تووشی ناره‌ه‌تییه‌کی گه‌وره بووین.

د- هەندێك گوتووینە: ﴿وَيْلٌ﴾، شیویکە لە شیوەکانی دۆزەخ.

ه- هەندێك گوتووینە: جوړیکە لە سزایه‌کانی دۆزەخ و سزایه‌کی زۆر سەخته، گ‌رنگ ئەوەیه‌ خۆی بەرز که ئەم وشەیه‌ی بەکاره‌یناوه، وەك ترساندن و هەره‌شه‌ پیکردن و سەرزەنشتکردن بەکاری ه‌یناوه، ﴿لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾، (مُطَفِّفِينَ)، کۆی (مُطَفِّفٍ) ه، لەسەر کیشی (مُفَعِّل) و، بە مانای ناوی بکەر (إِسْم فاعِل) دی، (طَفَّفَ، يُطَفِّفُ، تَطْفِيفاً فَهُوَ مُطَفِّفٌ)، واتە: کەمی کرد یان سووکی کرد، کەم دەکات یان سووک دەکات، کەمکردن یان سووک کردن، ئەو کەمکەرە یان سووککەرە.

ئنجایه‌ دوا‌یی خوا ﷺ هەر بۆ خۆی پ‌وونی ده‌کاته‌وه، (مُطَفِّفِينَ)، ک‌ین؟ بە کوردیی ده‌گونجی ب‌ل‌یین: ئەوانه‌ی کات‌یک ده‌ک‌یشن و ده‌پ‌ی‌ون بۆ خە‌ل‌ک، ک‌ه‌می و نات‌ه‌وا‌ویی له‌ ک‌یشان و پ‌ی‌وانه‌که‌یاندا، د‌ین‌ه‌ دی، وات‌ه‌: ک‌ه‌م‌ک‌ه‌ران، یان ک‌ه‌م

فرۆشان، یاخود تەرازوو بازان، بۆيەش وشەي تەرازووم بەکارهێناوه، چونکە لە درێژەي ئايەتەکاندا باسی کێشان (وزن)یشی کردووە، پێوان (کێل) ئهوهيه شتێک بخهيه نێو شتێکهوه، بۆ نموونه گەنم دهخهيه نێو تهنهکهوه، يان عهربهوهو دهپێوی، کێشان (وزن)یش ئهوهيه شتێک لهسەر تەرازوو دابنێی و بیکێشی داخۆ کێشی چهنده؟ پێوان بۆ قهبارهيه، بهلام کێشان بۆ قورساييه، وشەي: (مطففين)یش، خوا بۆ هەردووکیان بەکارهێناوه، واتە: ئهوانه ي کهمى و کهم و کورپی دهکەن، له پێوان و له کێشانیشدا، چونکە دوايى دهفهرموى: ﴿الَّذِينَ إِذَا أَكَالُوا عَلَى النَّاسِ﴾، ئهوانه ي کاتێک له خهڵکیان پێوا، شتيان له خهڵک وهگرته و خهڵکهکه بۆيان پێوان، ﴿يَسْتَوْفُونَ﴾، به تهواويى وهري دهگرن، ﴿وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ﴾، بهلام کاتێک بۆيان پێوان، ياخود بۆيان کێشان، ﴿يُخْسِرُونَ﴾، کهم دهکەن و زيانيان لێدهدهن، ئهگەر وهربگرن، به تهواويى مافى خۆيان وهردهگرن، چ به کێشان بێ، چ به پێوان بێ، بهلام ئهگەر بۆيان بکێشن، يان بپێون، کهم و کورتییى تيدا دهکەن.

ههنديک له زانايان گوتوو يانه: يهکێک له ئهوانه ي خهڵکی مهدينه بوون، دوو دهفرى ههبوون بۆ پێوان، ئهگەر بۆ خوێ شتي کرپايه، به دهفریک دهپێواو، ئهگەر بۆ بهرانبهرهکه ي بپێواييه، دهفریکى دیکه که گچکهتر بوو دهپێوا.

﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾﴾، ئايا ئهوانه نازانن، پێيان وانيه، که زيندوو کراوهن، واتە: زيندوو کراوهن له لايه ن خواوهو ههلسێتزاوهن له لايه ن خواوه، کهنگی؟ ﴿لِيَوْمٍ عَظِيمٍ﴾، ئهم (ل)ه، لای کاتدانان (لام التوقيت) ه، واتە: له ژوانگهيهک و پۆژیکى مهزندا، خوا ﷻ ههلياندهسێتتهوهو زيندوو يان دهکاتهوه، ئنجا ئايا ئهو پۆژه چ پۆژیکه؟ ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، ئهو پۆژه ي خهڵک بۆ پهروهردگارى جيهانيان ههلهدهستنه پێ، رادهوهستن، وشەي: (ظن)، که دهفهرموى: ﴿أَلَا يَظُنُّ﴾، ئايا گومان نابەن، هەر لهسەر مانا روالهتیه که ی خۆیه تی که بریتیه له گومانبردن، ئايا ئهوانه پێيان وانيه، گومان

ئابەن كە زىندوو كراوۈن لە پوژيكي مەزندا، ئەو پوژەي خەلك بۆ پەرورەردگارى جيهانيان پادەوہستى و ھەلدەستە سەر پى؟ ھەندىكى دىكەش، گوتوويانە: ليرەدا (ظن)، بە ماناي زانين (علم)ە، يانى: ئايا نازان.

ئىنجا ديتە سەر بابەت و تەوہرى دووہم، لە يازدە ئايەتەكانى: (۷ - ۱۷)دا، كە باسى تاوانباران و خراپەكارانە كە بەھوى بىپروايىيەو تاوان و خراپە دەكەن، باسى سەرەنجامى ئەوانەو چوون سزا دەدرين و چوون لە ديدارى خوا بى بەش دەكرين؟

دەفەرموى: ﴿كَلَّا﴾ وشەي: ﴿كَلَّا﴾ لەم سوورەتە موبارەكەدا چوار جارن ھاتو، ھەك زۆر جاريش گوتوومانە: ﴿كَلَّا﴾: كَلِمَةُ رَدِّعٍ وَزَجْرٍ وَإِبْطَالٍ، وشەيەكە بۆ پەرچدانەو ھەرزەنشتكردن و ھەلوەشاندنەو، ئايا ئەو ھەيدەو شىئەتەو چىيە؟ زۆرجار خواى كار بەجى، بۆ ھەقل و سەلىقەى مرۆقى بەجى دىلى، ليرەش دا ديار نى، ئەو شتەي دەبى وازى لى بھينى، چىيە؟ بەلام بە ھەقل و سەلىقە دەتوانين، لىي ورد بينەو، كە مەبەست ئەو ھە: باواز بينن لە تەرازوو بازى و لە پىوانبازى، واتە: كاتىك شت بۆ خەلك دەپيون، فيليان لى بكەن، يان كەشتىكيان بۆ دەكىشن، فيليان لى بكەن، با واز لەو ھە بينن.

ياخود: با واز لەو بۆچوونەيان بينن كە پىيان وايە، زىندوو ناكړنەو بۆ پوژيكي مەزن، ئەو پوژەي خەلك تيدا ھەلدەستى و پادەوہستى لە بەرانبەر خواى پەرورەردگارى جيهانيان داو، چاوہرپى پريارو ھوكمى خواى دادگەر دەكەن، با واز بينن لەو ھە پىيان وابى پوژيك نايەت لىيان بپرسریتەو ھە سزاو پاداشتيان بەملىا بھينى.

دوايى دەفەرموى: ﴿إِنْ كُنْتَ الْفَجَّارِ لَفِي سَجِينٍ﴾، بە دلىيى نووسراوى تاوانباران لە: ﴿سَجِينٍ﴾ دايە، ﴿كُنْتَ﴾، بە ماناي نووسراو دى و، بە ماناي جىگا و رىگاش دى، ئەو شوينەي بۆ تاوانباران نووسراو ھە تەرخانكراو، ﴿الْفَجَّارِ﴾، ﴿الْفَجَّارِ﴾، كۆي (فاجر)ە، ھەك چوون (كفار)، كۆي (كافر)ە، (فاجر)يش، واتە:

خراپە کارو تاوانبار، وشەى: ﴿سَجِّينَ﴾، که خۆای بەرز دواى پوونى دەکاتەو، زانایان هەموو لەسەر ئەو یە کەدەنگن، که وشەىەکی عەرەبىیە، هەندیکى دیش گوتووایانە: وشەىەکی جگە لە عەرەبىیە، بەلام گرنگ ئەو یە وشەىەکی تاکى نیه، وەك وشەى: ﴿عَلَّيْنِ﴾، که لە بەرامبەر ﴿سَجِّينَ﴾ دایە، ﴿عَلَّيْنِ﴾، زانایان دەلێن: کوێ (علی) یە، که بە: ﴿عَلَّيْنِ﴾ و ﴿عَلَّيُونِ﴾ یش، کو دەکرێتەو، بەلام ﴿سَجِّينَ﴾، هەر یەك حالەتى هەیهو وشەىەکی کوێ نیهو، خوێ هەر بەو شیۆیه، ﴿سَجِّينَ﴾، که شوینی نووسراوى تاوانبارانە، وا مەزەندە دەکری زۆر لە خوارەو، بێ، هەرچەندە بو ئیمە لە گەردووندا سەرەو، خوارەو، پێژەى (نسبى) ن، بەلام که خوا ﷻ ئەو وشانەى بەکارهێناون، ديارە لە ئەسلدا سەرەو خوارەو هەن، هەرچەندە بو ئیستای ئیمە پێژەى بن، ئیستا ئیمە لەم بەشەى سەر زەوین، کیشوهر (قارة) ی ئاسیا و ئەمریکایەکان لەولان و ئوسترالییەکان لەو لان، ئەو ی بە نسبەت ئیمەو لای سەرێ، بە نسبەت ئەوانەو لای خوارێ، لای خوارەو ی ئەوانیش لای سەرەو ی ئیمەیه، لەبەر ئەو ی خپۆکەى زەو ی هێلکەى و خپ هەلکەوتو، بەلام مانای وانیه لە ئەسڵیدا هەر وایە، مادام خۆای پەرورەدگار وشەکانى: سەرى و خوارى بەکار دینى، ديارە سەر و خوار هەن، لەو پۆزى دوايیهدا، که خوا عالەمىکی دیکە دەیهێنێتە پێش.

دواى دەفەرموى: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِّينَ﴾، چ شتێک بە توێ زاناندو، ﴿سَجِّينَ﴾، چیه؟ واتە: شتێکی زۆر گەورەو گرنگەو، شوینیکی زۆر بێرەزایە، هێ ئەو نیه تو بزانى، مەگەر کە سێک پیت بزانینی و پیت بلی، ئنجا پوونى دەکاتەو، دەفەرموى: ﴿کَنْبٌ مَّرْقُومٌ﴾، نووسراویکی نیشانەدار کراو، (رَقْم)، بە مانای نیشانەیه، ﴿مَرْقُومٌ﴾، واتە: شتێک نیشانەى لەسەر دانراى.

یاخود: ﴿کَنْبٌ مَّرْقُومٌ﴾، واتە: نووسراویک که نووسینەکی زبەرەو بە زبرى و درشتی نووسراو، ﴿وَبَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ﴾، لەو پۆزەدا، (پۆزى) که خەلک بو

پەروەردگاری جیهانیان رادووستی و ھەلەدوستی، لەو پۆژەدا سزای سەخت بۆ بە درۆدانەران، چی بە درۆ دادەنێن؟ پوونی دەکاتەو: ﴿الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ يَوْمَ الدِّينِ﴾ ئەوانە ی پۆژی سزاو پاداشت بە درۆ دادەنێن، ﴿الَّذِينَ﴾ مانای (الجزاء)، وەك پێشتریش گوتم، ئیمە لە زمانی کوردیییدا دەبی بلیین: سزاو پاداشت، پەنگە ھەبی و تاكو ئیستا نەمدۆزیوئەتەو، وشە یەکم پی شک نایەت، پیک پیکە لپیک و پر بە پیست بی لەگەڵ وشە ی: (الجزاء) دا، کە لیڕەدا: ﴿الَّذِينَ﴾ بە مانای (الجزاء) ه، بە لام لە ئەسل دا بە مانای: ۱- ملکه چیی، ۲- بەرنامە بە گشتی، ۳- بەرنامە ی تایبەت کە بەرنامە ی خوای پەروەردگارە، بە گشتی، ۴- سزاو پاداشت، ﴿الَّذِينَ﴾ یانی: (الجزاء)، یانی: ئەوانە ی بیپروان، پۆژی دوایی، پۆژی سزاو پاداشت بە درۆ دادەنێن، ﴿وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ﴾ ھیچ کەسیش پۆژی سزاو پاداشت بە درۆ دانانی، مەگەر ھەر سنوور شکینکی زۆر گوناھبار، ﴿مُعْتَدٍ﴾ واتە: کەسیک کە سنووری بەزاندو، سنووری شکاندو، یان: ستەمکار، ﴿أَثِيمٍ﴾ پیژگە ی زیدەپووی (آثم) ه، واتە: گوناھکار، بە لام ﴿أَثِيمٍ﴾ واتە: زۆر گوناھکار، ھەروەك (راحم)، واتە: بە بەزەیی، بە لام (رحیم)، واتە: زۆر بە بەزەیی، ئنجا ئایا بۆچی کەسیک کە زۆر سنوور شکین و زۆر گوناھکارە، سزاو پاداشت بە درۆ دادەنی؟ وەك لە تەفسیری سوورەتی (القیامة) ش دا باسی ئەو ھەمان کرد: ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرَهُ أَمَامَهُ ۚ ۝٥ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَمَةِ ۚ ۝٦﴾ بە لکو مروۆی بیپروا دەیەوۆ ھەر بە گوناھو تاوان بیداتە بەر، بۆیە دەپرسی: پۆژی قیامەت کەنگییە؟ واتە: نکوویی لی دەکات، بۆیە ئەوانە ی زۆر خراپە کارن و سنوورەکانی خوا دەشکینن و، سنوور بە لای خەلکدا دەشکینن، ئەگەر بە دلی ئەوان بی، ھەز دەکەن، پۆژی سزاو پاداشت و لیپرسینەو و لی پیچینەو نەبی.

ئنجا ئایا ئەو جوۆرە کەسە چۆنە؟ ﴿إِذَا نُنَادِي عَلَيْهِ ۖ إِنَّا نَقَالَ أَطِيعِ الْأَوَّلِينَ﴾ ھەر کات ئایەتەکانی ئیمە ی بەسەردا بخویندرینەو، دەلی: ئەو ئەفسانە ی

پیشینانە، وشە: ﴿إِذَا﴾، بۆ (ظرف)ە، کاتیک کە شتیکی تیدا ڕوو دەدات و، کاتیک دەچیتە سەر کرداری ڕابردوو، دەیکات بە داهاتوو: ﴿إِذَا نُنَالِي عَلَيْهِ إِنْسَانًا قَالَ أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾، کاتیک ئایەتەکانی ئیمە بە سەردا دەخویندرینهو: ﴿قَالَ﴾، واتە: دەلی: دەیکات بە ئیستا داهاتوو، دەلی: ئەو ئەفسانەی پیشینانە، ﴿أَسْطِيرُ﴾، کۆی (أَسْطُورَة)یە، (أَسْطُورَة)ش، یانی: (القِصَّة المَفْتَعْلَة)، بە سەرھاتیک، هەلبەستراو، هەندیکیش گوتوو یانە: هەر بە سەرھاتیک، چ هەلبەسترا بێ، چ لە ئەسڵدا راست بووبێت بەلام دوایی گۆردرا بێ، بەلام وا پێدەچێ (أَسْطُورَة) بە سەرھاتیک هەلبەستراو یان ئەفسانەیی بێ، بۆیە بە کوردیی کە دەلین: ئەفسانەی پیشینان، ئەفسانەی ئەو گەلانی پێشتر بوون، وا پێدەچێ مانایەکی تاراددەك پر بە پێست بێ لە گەڵ وشە: ﴿أَسْطِيرُ﴾ دا.

خوا دەفەر موی: ﴿كَلَّا﴾، نەخیر (وانیە، کە ئەوان دەلین)، ﴿بَلَّ﴾، بە لکو ﴿رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾، ئەوێ دەیکەن، ژەنگی لە سەر دلیان پەیدا کردو، ئەوێ دەیکەن، کردو. خراپەکانیان، بۆتە هۆی ئەوێ ژەنگ و کەمپە لە سەر دلیان بنیشی، دلی مروڤ کە ژەنگی لە سەر نیشت، وەك ئاسنی ژەنگرتوو، ڕەونەق و سپیەتیە کە نامینی، ئاسن لە ئەسڵدا سپیە، بەلام کە ژەنگی لە سەر نیشت، ڕەش دەبێ، هەروەها ئاوینە ئەگەر تۆزو خۆلی لە سەر نیشت، شت پێشان نادات، دلی ئەوانەش لە ئەسڵدا خوا وای خولقاندو، هەق و ناھەق لیک جیا بکاتو، چاکو خراپە لیک جیا بکاتو، بەلام لە ئەنجامی ئەو کردووە خراپانەدا کە وەدەستیان دێهین، دلیان کوێرو کوتر بوو چونکە ژەنگی لە سەر نیشتو، هەلبەتە: ﴿كَلَّا بَلَّ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾، تەنیا (حفص)و، هەندیکیان وایان خویندو، ئەو بەلام زۆر بەیان (ل) کە یان لە (ر) کەدا دەغم کردو^(۱)، نەخیر با واز بین، ئەو ئەفسانەی پیشینان نییە، بەلام ئەوان ئەوێ دەیکەن لە کردووە خراپەکانیان، ژەنگی لە سەر دلهکانیان پەیدا کردو، بۆیە دلهکانیان بە تەواویی نابیستن و

(۱) واتە: بۆتە: (بَرَّانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ).

نابىنن، ﴿كَلَّا﴾، با وازىبنن، يان وانيه وهك ئەوان دەلىن، ﴿إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِذٍ
لَمَّحُجُونَ﴾، بە دلىيى ئەوان لەو پۆژەدا لە پەروەردگارىيان پەردە پۆش دەكرىن،
(حجاب)، بە مانای پەردەيە (محبوب) یش، كەسێكە خرابیتە پشت پەردەو،
واتە: ئەوان ئەو گوناھو تاوانانەى كردوويانن لە دنیادا، بۆيان دەبنە پەردەيەك
و خوا نەبینن، ئەگەرنا هیچ كەسێك نەى خواى پەروەردگار لە پۆژى دوايیدا،
نەبینى، جگە لەو بېپروايانەى بە گوناھو تاوانەكانيان پەردەيەكى مەحكەم و
ئەستوورىيان لەبەردەمى خۆيان دا دروست كردو، خواى پەروەردگارىيان لى
دەپۆشى و پى دەگرى بىبنن.

﴿ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾، ئنجا بە دلىيى ئەوان بە شىوہيەكى تايبەت لە
كلپەى دۆزەخدا دەسووتىن، ﴿لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾، يانى: (داخلو الجحيم)، چوو
ژوورى كلپەن، بەلام بە شىوہيەكى تايبەت دەخرىنە تى، وهك زۆرجارى ديكەش
گوتوو مانە: بۆيە خوا لىرەدا نەيفەرموو: ﴿إِنَّهُمْ لَدَاخِلُوا الْجَحِيمِ﴾ و دەفەرموى:
﴿لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾، چونكە (صلي) بریتىە لە سووتاندنى شتێك كە لە ھەر چوار
لاوہ ئاگرى بۆ بى، يانى: دەبرژى لە ھەر چوار لاوہ، وهك گوشت و تكە كە
دەبرژى، ياخود دەپیشى، عەزەب بەو دەلىن: (مگزوف)، كە لە ھەر چوار
لاوہ ئاگرى دەدرىتى و سەرەنجام بە ئاگرەكە دەپیشى، ھەمووى وهك يەك
دەپیشى و دەبرژى، ﴿ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾، دوايش دەگوترى (بەو
كەسانە دەگوترى)، ئا ئەو بوو كە ئىوہ پى بېپروا بوون و بەدرۆتان دادەنا.

ئنجا دىتە سەر ئەوھرى سىيەم و ئەويش يازدە (۱۱) ئايەت دەگرىتەو،
ئايەتەكانى: (۱۸ - ۲۸)، لەو يازدە (۱۱) ئايەتەدا، خواى بەرزى مەزن باسى
جوړىكى ديكە لە خەلك دەكات، جوړى يەكەميان تاوانبارانى بە درۆ دانەرى
پۆژى دواى بوون، كە ئايەتەكانى خوايان بە ئەفسانە دادەنا، ئەوانە لە
خوا پەردە پۆش دەكرىن و دواى دەخرىنە دۆزەخەو، بەلام ئەم جوړەيان
پروادارانى چاكەكارن، دەفەرموى: ﴿كَلَّا﴾، (نەخىر با وازىبنن)، لەو بېپروايى

و ملهوپریه یان: راست نیه وهك ئەوان دەلین، ﴿إِنْ كُنْتَ الْأَبْرَارَ لَفِي عِلِّيْنِ﴾، به دنیایی نووسراوی چاکه کاران له ﴿عِلِّيْنِ﴾ ه، دوایش خوای به زری مه زن ههر بۆ خۆی ﴿عِلِّيْنِ﴾ ینمان، بۆ مانا ده کات، ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلْيُون﴾، چ شتیک به تۆی زاناندوه (علیون) چیه؟ به دنیایی پرووی دواندن بهر له ههر کهسیک له پیغه مبهری خاتهم موحه ممه ده ﴿﴾ له م ئایه ته موباره که دا، یه که مجار دابه زیوه ته سه ر دلی موباره کی ئەو، که پاکترین و چاکترین و شایسته ترین دل و دهروون بووه، خوای کار به جی یه که مجار ئەم ئایه تانه ی دابه زینیتته سه ر، به لام دوا ی پیغه مبه ریش ﴿﴾ ههر کهسیکی دیکه، که وهك پیغه مبهری خوا موحه ممه د ﴿﴾ ئەم ئایه تانه ده خوینیتته وه، ده بیتته دوینراوی خوای میهره بان له هه موو دواندنه کانیدا، مه گهر ئەو دواندانه ی تاییه تن به پیغه مبه ر خواوه ﴿﴾ و به به لگه یه کی روون و بی چه ندو چوون، تاییه تیان بکه ن به وه وه، ئەگه رنا هه موو ئەو ئایه تانه ی پیغه مبهری خانه میان ﴿﴾ پی دوینراون، ئۆممه ته که ی و شوینکه و تووانی پیا ن دوینراون، که ده شلین، ئۆممه ته که ی و شوینکه و تووانی واته: برواداران، به لام بیگومان جگه له برواداران هه موو مروقه کانیش به ئایه ته کانی خوا دوینراون، خوا ﴿﴾ بانگی هه مووان ده کات، مه گهر به نازناوی ئیمان بانگیان بکات: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ (٢٨) الحديد، ئەو کاته ئەوانه ی بی ئیمان نایانگریته وه، به لام لی ره دا ئەم سوو ره ته ئەگهر ئەوه ته به نینی بکری، که مه که ییه، که ئیمه ئەم رایه مان پی به یزتره، ئەوه پرووی دواندن له تیکرای مروقه کانه، به لام ئەگهر مه دینه ییش بی، له مه دینه ش دا خوای پهروه ردگار مسولمانان و نامسولمانانی دواندوون: ١- ٢- ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَنُ﴾ الانشاق (٦)، ٣- ﴿يَبْنَیْ ءَادَمَ﴾ الأعراف (٣٥).

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلْيُون﴾، {ئهی ئەو که سه ی قورئان ده خوینی}، چ شتیک به تۆی زاناندوه ﴿عِلْيُون﴾، چیه؟ ﴿کُنْتُ مَرْقُومٌ﴾، نووسراویکی نیشانه دار کراوه،

یاخود: نووسراویکه به زبری و درشتی نووسراوه، ﴿يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ﴾ زۆر نزیکخراوان دهیبنن، یان له لای ئاماده دهبن، زۆر نزیکخراوان (مقربون) به پای زۆربهی ههره زۆری زانایان، فریشتهکان، ههندیك له زانایانیش بو وینه: (محمد عبده) پای وایه دهگونجی مه بهست: مروقه زۆر له خوا نزیکهکان بن، وپرای فریشتهکانیش.

بهلام زیاتر وایدهچی لیره لهم سیاقه دا مه بهست پتی فریشتهکان بن، یانی: فریشتهکان ئهو نووسراوه دهیبنن، بو ﴿سَجِّينَ﴾، خوا نهیفرمووه: ﴿يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ﴾، چونکه (سجین) زۆر له خواریه، بهلام ﴿عَلِیُّونَ﴾، له بهر ئهوهی زۆر له سهرییهو فریشتهکانیش ههر له سهریین، دهیبنن و له لای ئاماده دهبن، ﴿يَشْهَدُهُ﴾، ههم به مانای: له لای ئاماده دهبن (یحضروه)، ههم به مانای: دهیبنن، یانی: (یراه)، (شهود) به مانای دیت و به مانای ئاماده بوونیش دی، ﴿إِنَّ الْأَثَرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾، به دنیایی چاکهکاران له تێو نازو نيعمهت دان، ﴿نَعِيمٍ﴾، واته: نازو نيعمهت و خێرو خوشیی، ﴿عَلَى الْأَرْيَاكِ يَنْظُرُونَ﴾، له سهر تهختان، ئهو تهختانهی پهردهیان به سهر دادران و رازیترانهوه، تهماش دهکهن، سه رنج دهدهن، تهماشای مولکی خویان دهکهن، که پێیان دراوهو، دهروانه ئهو نازو نيعمهتهی خوای پهروهردگار پێداون.

﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ﴾، ئهگهر تهماشایان بکهی، له دهم و چاویاندا خوشیی و گهشی نازو نيعمهت دهیبنی، (وجهه) کۆی (وجهه)، واته: پروو، پروو له شوینهوه که تووکه سهری لی دی، تاكو کۆتایی چه ناگهو، له گوئی راستهوه تاكو گوئی چهپ، ههمووی پرووی پی دهگوتری، له پرووی ئهواندا شادیی و خوشیی نازو نيعمهت دهیبنی، ﴿تَعْرِفُ﴾، واته: دهزانی، دهناسی، ﴿فِي وُجُوهِهِمْ﴾، له دهم و چاوهکانی ئهواندا، چی دهناسی و دهیبنی؟ ﴿نَضْرَةُ النَّعِيمِ﴾، (نضرة)، یانی: مانای جوانیی و پهوهق و بهدهویی، گهشی و شادمانیی، که بههوی ژيانی پر نازو نيعمهتهوه بو مروف پهیدادهبی.

﴿يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْحُومٍ﴾، پیاوان دەنۆشیتری لە شیلە ﴿رَحِيقٍ﴾ یکی بەستراو، ﴿رَحِيقٍ﴾ زاناوان گوتوووانە: باشتین جوۆری شەرابە، یاخود: جوۆریکە لە خواردنەوه، هەر خوا دەزانن چۆنەو لە دنیا دا وینە یی، یان: باشتین جوۆری شەرابە کە بێگومان شەرابی بەهەشت، مە ی بەهەشت، جیا یە لە هی دنیا، ﴿مَخْحُومٍ﴾، واتە: سەرەکە ی بەستراو و ئاوە لا نیە، هەلبەتە لە بەهەشت دا تۆزو خۆل و گەرد و میش و مەگەزو میشوولە نیە تا کو بچیتە تیی، بەلام لەبەر ئەو ی ئیمە دەزانین و عادت وایە شتیک بەستری، مانای وایە زیاتر گرنگی دراو بە پارێزرانی، خوای بەرزیش ئەو نێعمەتانی لە بەهەشت دا دینان، چون بە لای عقل و زگماکی بەشەرەوه باشتەر، ئاوان.

﴿خَتَمُهُ مِسْكَ﴾، هەندیکیان خویندوووانەتەوه: (خَاتَمُهُ مِسْكَ)، ئەو ی بەستوو یەتی، میسکە، قورەکە ی لە بۆنی میسکە، یاخود: خو ی جوۆریکە لە میسک کە خەلک تۆزیک ی دەستناکەو ی لە خویشی بدات، بەلام لەو ی زارەوانە ی ئەو خواردنەوانە یە کە دەیانخۆنەوه.

هەندیکیش گوتوووانە: ﴿خَتَمُهُ مِسْكَ﴾، واتە: کاتی ک دەیانخۆنەوه، لە کو تایی خواردنەوه کە دا بۆنی میسک لە دە میان دی. هەردوو واتایە کەش بە جین و، هەردووکیان پوالتی بێژەکان هەلیان دەگری.

﴿وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَفِسُونَ﴾، ئەوانە ی پیشبەرکەش دەکەن، با هەر لەو دا پیشبەرکە بکەن، بەس ئەو شایستە ی ئەو یە پیشبەرکە ی بۆ بکەن، بۆیە با هەر کەسە هەولبەدات لەو نێعمەتە ی خوا زیاتر بە دەست بێنن.

﴿وَمِنْ أَجْهٍ مِنْ سَنِيمٍ﴾، تیکە لکراو کە یشی لە تەسنیمە، ئایا ﴿سَنِيمٍ﴾ چیە؟ خوای زاناو شەرەزا مانای دەکات و پوونی دەکاتەوه: ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾، سەرچاوە یە کە زۆر نزیکی خراوەکان لێی دەخۆنەوه، بە دلنایی لێرە دا مەبەست لە: زۆر نزیکی خراوەکان ﴿الْمُقَرَّبُونَ﴾، ئەو بەندانەن کە زۆر

لە خوا نیزیکن، ئەگەر مروۆقن، ئەگەر جندن، ئەوانە ی لە ئەنجامی کردەوێ چاکى خۆیاندا، زۆر لە خوا نیزیك خراونەو، ئەوان بە ساغی و بى خلتەیی لەو شەرابە دەخۆنەو، لە سەرچاوەی: ﴿تَسْنِمِ﴾، دەخۆنەو، بى ئەوێ شتی دیکە ی لەگەڵ تیکەڵ کرابى، ﴿الْأَبْرَارِ﴾، چاکەکاران، بۆیان ئاویتە دەکرى لەگەڵ ﴿رَحِيقِ﴾، دا، بەلام سەرچاوەی ﴿تَسْنِمِ﴾، شایستە ی ئەوێ بە ئەوانە ی زۆر لە خوا نیزیکن، بە ساغی لى بخۆنەو و هیچیدیکیان بۆ لەگەڵ تیکەڵ نەکرى.

ئنجە نۆرە ی تەوهری چوارم کوئایه، ئەویش هەشت (۸) ئایەتی کوئایى دەگرێتە خوێ، ئایەتەکانى: (۲۹ - ۳۶): ﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ﴾، بە دنیایی ئەوانە ی تاوان و خراپەیان کردو، ئەوانە (کاتى خوێ لە ژيانى دنیا)، گالتەیان، بە پرواداران دەکردو بەوانە ی پروایان هینابوو، دەخەنین.

واته: ئەو تاوانبارانە لە ژيانى دنیا دا عاده تیان وابوو، بەوانە ی پروایان هیناوه پێدەکەنین، پێیان راده بواردن، ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ﴾، کاتى بە لایان دا تپەریبان، واته: تاوانبارەکان بە لای پرواداراندا تپەریبان، ئاماژەیان بۆ یەکدی دەکرد، بێگومان (و) ی سەر (مَرُّوا) بکەر (فاعِل) ی (مَرَّ) یه، دوو ئەگەری هەن:

أ- مەبەست پێى تاوانبارانە، کاتى تاوانباران بە لای پرواداران رەت بووبان، بەلایاندا تپەریبانایه، ﴿يَتَغَامِرُونَ﴾، ئاماژەیان بۆ یەکدی دەکرد، بە چاوو لووت و برۆ و ئەوانە.

ب- یاخود کاتىك پرواداران بە لایاندا تپەریبان، بە لای بێپروایان دا تپەریبانایه.

﴿يَتَغَامِرُونَ﴾، وشەى: (غَمَز)، لە ئەصْلدا یانى: دەست بەسەر داگرتنى شتىك بەهێز، (جَسُّ النَّبْضِ)، ئەوێهە کە مروۆف دەست بە سەر دەمارى کەسیك دابگرى، داخو دلى چوون لیدەدا؟ (غَمَز)، بەو مانایه هاتو، بە مانای ئاماژە کردن بۆ یەکیدى هاتو، بە زمان و لىوو لووت و چاوو برۆو هەر ئەندامىك ئاماژە ی پى بکرى، واته: ئاماژەیان بۆ یەکدی دەکرد، ئەگەر یەکیکیان غافلاً بى و ئاگای لى نەبووبى ئاماژەیان بۆ کردو: ئەها چاوت لە فلانکەسە چۆنە؟!

﴿وَإِذَا أَنْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ أَنْقَلَبُوا﴾، کاتیک گەرابانایەو بەو لای کەس و کاریان بە دلخۆشی و شادمانی دەگەرێن، بە جۆریک دەگەرێن وەك شتیکی زۆر گرنگ و گەورەیان کردبێ: لە حالیک دا گالتهیان کردووە بە برۆداران و، پێیان پێکەنیون و ئاماژەیان بۆ یەکدی کردووە پێیان رابواردوون!!

وشە: ﴿فَكِهِينَ﴾، خۆتێراویشەتەو: (فاکەین)، هەردووکیان بە مانای: (مُتَلَذِّذِينَ)، یانی: چیژ وەرگرێ، یان: زۆر خۆشحالا و شادی دەرێ، دەگەرێ، ﴿وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ﴾، کاتیکیش تاوانبارەکان برۆدارانیان بینیب، دەیانگوت: ئا ئەوانەن گومریان، یانی: ئەگەر گومرا هەبن، لەسەر زەوی، هەر ئەوانەن.

خوای پەرۆردگاریش بە توانجەو دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ﴾، ئەوان وەك پارێزەرێان رەوان نەکرانە سەریان و، بەسەریانەو پارێزەرێن، ئاگایان لێیان بێ، بەوێ و دەس و پێناسەیان بکەن، داخو گومرا، یان رێی راستگرتوون؟ ئەوان لە دنیا بەو شیوەیە بوون، ﴿فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ﴾، ئەمپۆش ئەوانە برۆیان هێناو، بە بێبرۆیان پێدەکەن، کە دەفەرموێ: ﴿آمَنُوا﴾، واتە: برۆیان هێناو بە هەموو ئەو شتانە پێویستە برۆیان پێ بهێنێ، هەرۆهە کە دەفەرموێ: (کفرۆ)، یان (کفار)، یانی: ئەوانە برۆیان بوون، یان بێبرۆیان بە هەموو ئەو شتانە پێویست بوو برۆیان پێ بین، کەواتە: ﴿فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، یانی: ئەمپۆ ئەوانە برۆیان هێناو بە هەموو ئەو شتانە پێویستە برۆیان پێ بهێنێ، ﴿مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ﴾، بە بێبرۆیان {بە هەموو ئەو شتانە پێویست بوو، برۆیان پێ بین}، پێدەکەن، هەلبەتە مەرووف ئەگەر بە یەك شتیش لەو شتانە پێویستە پێیان برۆدار بێ، بێبرۆ بێ، هەر بە بێبرۆ (کافر) دادەنرێ، بەلام ئەوانە مەگەر چۆن، ئەگەرنا بەهەموو شتیک بێبرۆ بوون:

۱- بە خوا بېپروابوون، ږهنگه زانییان خوای پەروەردگار بە دیهینه‌رهو پەروەردگارو
خواه‌نه، به‌لام بە خوا بېپروابوون، لهو ږووه‌وه که به تاکه پەرستراوی خوایانی بزنان و،
به‌س‌ئو به خواه‌نی ناوو سیفه‌ته به‌رزو بئ وینانه بزنان، که هه‌ینی.

۲- هه‌روه‌ها به ږۆزی دواپی و به دیداری خواش بېپروا بوون.

۳- دیسان به‌وه‌ش بېپروا بوون که موحه‌مه‌د پیغه‌مبەری خوا بئ.

۴- به فه‌رمایشتی خواش بېپروا بوون.

۵- هه‌روه‌ها به هه‌موو شته به‌ره‌تییه‌کانی دیکه‌ش بېپروا بوون.

خوا ده‌فه‌رموی: ئەم‌ږ واته: له ږۆزی دواپییدا ئەمه‌ باسی ږۆزی دواپییه،
ئەوانه‌ی ږوایان هینابوو (له دنیا‌دا) پیده‌که‌نن، ده‌خەنن، به‌وانه‌ی بېپروابوون
له دنیا‌دا، ﴿عَلَىٰ أَرَائِكَ يَنْظُرُونَ﴾، له‌سه‌ر ته‌ختان، ئەو ته‌ختانه‌ی په‌رده‌یان
به‌سه‌ریان دادراون و ږازی‌ترانه‌وه، ته‌ماش‌ا ده‌که‌ن، ته‌ماش‌ای چی ده‌که‌ن؟ ته‌ماش‌ای
سزادرا‌نی بېپروایه‌کان ده‌که‌ن و، ته‌ماش‌ای نازو نیعه‌ته‌که‌ی خوایان ده‌که‌ن،
ته‌ماش‌ای به‌دبه‌ختی و مال‌و‌یرانییه‌که‌ی بېپروایان ده‌که‌ن، که به ویست و ده‌ستی
خوایان، خوایان تووشی ئەو دۆخه‌ کردوه.

له کۆتایی دا خوای مه‌زن ده‌فه‌رموی: ﴿هَلْ تُؤْبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾، ئایا
بېپروایه‌کان ئەوه‌ی ده‌یان‌کرد له‌سه‌ری به‌رانبه‌ریان درایه‌وه، له‌سه‌ری سزا دران؟.

وشه‌ی: (تُؤْبَ)، به‌ دلنایی له (تُؤَاب) هوه‌ هاتوه، (تُؤَاب) زانیان ده‌لین: هه‌ر
به‌ مانای پاداشت دئ، واته: ئەو به‌رانبه‌ره‌ی ده‌درئ به‌ که‌سیک له به‌رانبه‌ر
چاکه‌یه‌کدا که کردوو‌یه‌تی، پیی ده‌لین پاداشت (تُؤَاب).

ئنج‌ا لیره‌دا خوای به‌رزو مه‌زن که وشه‌ی (تُؤَاب)، بۆ بېپروایان به‌کار‌دیتئ،
یانی: ته‌گه‌ر ئەوانه‌ پاداشتیک هه‌بی بیان‌دیتئ، هه‌ر ئەوه‌یه‌ که به‌و شیوه‌یان

به سهر بی، چونکه هیچ چاکه یان نه بووه، تا کو پاداشتیان بدریته ووه، نه گهر پاداشتیك بو ٚهوان هه بی، ههر ٚهوهیه که باسکرا، بهس ٚهو سزایهیه.

حیکمه تیکی دیکه ش بو به کارهینانی وشه (ثواب) ٚهوهیه که وشه (ثواب) ویرای پاداشت، سزاش ده گریته ووه.

که ده فهرموئ: ﴿ هَلْ تُوبَ الْكَفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾، ﴿ هَلْ ﴾، بو پرسیارکردنه، ئایا بی پروایه کان له سهر ٚهوهی ده یانکرد، پاداشت درانه ووه یا خود: سزا دران؟ ٚهم پرسیارکردنه ش ده گونجی بلین: پرسیارکردنی دانپییدا هیئان (تقریری) ه، واته: به دنیایی پاداشت درانه ووه، یان: سزا دران، ده شگونجی پرسیارکردن بی، به مانای دنیایی، واته: به دنیایی ﴿ تُوْبَ الْكَفَّارُ ﴾، بی پروایان پاداشت (یان: سزا) درانه ووه، وهك: ﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ ﴾ ۱، الإنسان، له ویدا گوتمان: جاری وایه (هل) ی پرسیارکردن به مانای (قد)، له زمانی عه پهبیدا، که واته: ﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ ﴾، به دنیایی به سهر مروؤ داهاتوه، کاتیک شتیک شایانی باسکراو نه بووه، لیژه شدا: ﴿ هَلْ ﴾، ده گونجی به مانای بیگومان (قد) بی، واته: به دنیایی بی پروایه کان له سهر ٚهوهی ده یانکرد سزاو پاداشت درانه ووه، واته: ٚهو سزایه درانه ووه که له شیوهی پاداشت دایه بو پرواداران، زانیانی پزیمانی عه پهبیی ده لین: وشه: ﴿ هَلْ ﴾، نه گهر له رهوتیک بی، که وه لاهه که ی دیار دابی، ٚهو کاته به مانای پرسیارکردن نیه، مه بهست ٚهوه بی داوای وه لام بکات، به لکو مه بهست دلتیا کردنه ووهی به رانبه ره که یه، وهك تو شتیک ده دهی به که سیك، ده لین: فلان شتهم پی نه دای! ده ته ووی بیرى بخهیه ووه، یان ده ته ووی ٚهو بلئ: با، دلتیاشی که ده لین: با، چونکه ناتوانی نکوولی بکات، لیژه شدا مه بهست ٚهوهیه: به دنیایی ٚهوانه ی بی پروا بوون، له به رانبه ره ٚهو کرده وانه دا که ده یانکردن، که بریتی بوون له:

۱- گالته کردن به پرواداران و توانج تیگرتیان.

۳۔ پی رابواردنیان.

۴- گه رانه وهش بۆ لای کهس و کاریان به دلخۆشی.

له سهر ئهوانه هه موویان ئه و سزایه دران، که سزای پر به پیسته، خوا په نامان بدات، له وهی کارێ بکهین له روژی دوایدا شایستهی سزای دادپهروه رانهی خوای دادگه ر بین.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یە کەم:

پاگەیانندی ئەو کە کەسانی کەمکەر لە پیاوان و کیشان دا، سزای سەختیان
هەیه، ئەوانە ی لە کاتی کڕیندا مافی تەواوی خۆیان وەرەگرن، بەلام لە
کاتی فرۆشتن دا، ئەگەر کیشانە، ئەگەر پیاوانە، لێیان کەم دەکەن، وەك ئەزانن
بۆ پۆژیکێ مەزن زیندوو دەکێنەو، کە خەڵک بۆ پەرەردگاری جیهانییان
پادەووەستی و چاوەپوان دەبن: داخو خوا ﷻ چ بپاریکیان لە بارەو دەدات؟
خوا دەفەرموی: ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝۱﴾ الَّذِينَ إِذَا أَكَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝۲﴾ وَإِذَا
كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ۝۳﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ۝۴﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝۵﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝۶﴾.

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە پینچ بڕگەدا:

۱- ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾، سزای سەخت بۆ کەمکەران، واتە: ئەوانە ی کاتیک شت
دەفرۆشن، بە کیشان یان بە پیاوان، لێیان کەم دەکەنەو، وشە ی: ﴿وَيْلٌ﴾ ناوێ
چاوگ نیە، چونکە وشە ی: ﴿وَيْلٌ﴾، کردەوێ نیە، ئەو وشانە ی کردەو (فعل) یان
هەیه، ئنجا چاوگیان لێ دروست دەبن، وەك: (ضَرَبَ، يَضْرِبُ، ضَرْبًا)، بەلام ﴿وَيْلٌ﴾،
خۆی ناوێ لە بارە ی چەمک و واتایە کەشیەو زانایان زۆر قسەیان کردوون:

۱- هەندیکیان گوتوو یانە: ﴿وَيْلٌ﴾، بە مانای سزای سەخت دی.

۲- هەندیکێ دیکەش گوتوو یانە: بە مانای خراپە و زیان دی.

۳- هەندیک گوتوو یانە: شیوو دۆلێکە لە دۆزەخدا.

۴- هه ندىك گوتوو يانه: ﴿وَيْلٌ﴾ به ماناي هاوار بۆ فلانكەس، له بهر ئه وهى كه سىك زۆر تىنى بۆ بى و ناره حەت و سه غلەت بى، ئنجا هاوار دەكات.

له بارهى واتاي (مطففين) يشه وه، زانايان زۆر قسه يان كردوه:

أ- (الطبري)، ده لى: (المُطَفَّفُ: الْمُقَلَّلُ حَقُّ صَاحِبِ الْحَقِّ عَمَّا لَهُ مِنَ الْوَفَاءِ وَالتَّمَامِ فِي كَيْلٍ أَوْ وَزْنٍ؛ وَمِنْهُ قِيلَ لِلْقَوْمِ الَّذِينَ يَكُونُونَ سَوَاءً فِي حِسْبَةٍ أَوْ عَدَدٍ: هُمْ سَوَاءٌ كَطَفِّ الصَّاعِ، يَعْنِي بِذَلِكَ: كَقُرْبِ الْمُتَمَتِّلِ عَنِ النَّاقِصِ عَنِ الْمِلءِ) (مُطَفَّفُ)، واته: كه مكەر، ئه وهى مافى هاوه له كهى كه م دهكات، مافى ئه وه كه سهى شتى پى ده فروشى، له وهى بوى بگه يه نيته راددهى پىويست، له پىواندا، ياخود له كيشان دا، ههر بويه كه سانىك له پرووى ژماردن، يان له پرووى ژماره وه، به نه ندازهى يه كن پىيان ده گوترى: (هُمْ سَوَاءٌ كَطَفِّ الصَّاعِ)، ((طَفُّ الصَّاعِ)، ده فريكه نيزىك بى پر بى، به لام پر نه بووبى، ئه وان يه كسانن وهك (طف الصاع) يانى: وهك نيزىكى ربهى پر له هى پر نه بوو.

ب- يه كىكى دىكه له پروونكه رهوانى قورئان ده لى: (المُطَفَّفُ: الْمُتَقَصُّ، وَحَقِيقَتُهُ: الْأَخْذُ فِي الْكَيْلِ أَوْ الْوَزْنِ شَيْئًا طَفِيفًا، أَيْ: نَزْرًا حَقِيرًا)، واته: (مُطَفَّفُ) به ماناي (مُتَقَصُّ) كه مكەر وه وهى، ئه سه له كهى برىته له وه رگرتن له پىوان و له كيشان داو، ئه وهى له پىوان و له كيشان وه رده گيرى، شتىكى كه م و كه م بايه خه، بويه گوتراوه: (مُطَفَّفُ).

ج- يه كىكى دىكه ده لى: (المُطَفَّفُ: هُوَ الْمُقَلَّلُ حَقُّ صَاحِبِهِ بِنُقْصَانِهِ عَنِ الْحَقِّ فِي كَيْلٍ، أَوْ وَزْنٍ)، (مُطَفَّفُ): كه سىكه مافى به رانه ره كهى كه م دهكات، {له وه هه قهى شايسته يه تى، چ له پىوان دابى، ياخود له كيشان دا.

د- (الزجاج) يش يه كىكه له شاره زايانى زمان و ده لى: (إِمَّا قِيلَ لِلَّذِي يَنْقُصُ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ مُطَفَّفًا، لِأَنَّهُ لَا يَكَادُ يَسْرِقُ فِي الْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانِ إِلَّا الشَّيْءَ الْيَسِيرَ الطَّفِيفَ)، واته: بويه به وه كه سهى له كيشان و پىوان دا كه م دهكات، {واته: بۆ به رامبه ره كهى مافه كهى كه م ده كاته وه، پىي گوتراوه: (مُطَفَّفُ)، چونكه ئه وه كه سهى له كيشان و پىوان دا دزى دهكات، شتىكى كه م له مافى خه لك بۆ خوئ دىنى.

لیرەدا که خوای پەرورەدگار دەفەرموێ: ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾. وەك لە ھۆی ھاتنە خوارەووەكەشی دا باسمان کرد، ھەندێك لە زانایان گوتووین: ھەلکی مەدینە لە کێشان و پێواندا فێل و کەم و کورپیان زۆر بوو، بەلکو ھەیانبوو، وەك: (جووھەینە)، دوو دەفری ھەبوون، یەکیکیانی بۆ ئەو ھەبوو پێی بفرۆشی و گچکەتر بوو لەو دیکە، کە پێی بکری و ئەو گەورەتر بوو، خواش ﷺ سزای سەختی بۆ داناون، بۆ ھەموو ئەوانە کە دەکەن لە کرپن و فرۆشتندا، کاتێک دەدەن بە خەلک، مافەکیان لێ کەم دەکەنەو.

(۲) - ﴿الَّذِينَ إِذَا أَكَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ﴾، ئەوانە کاتێک لە خەلک بپۆن، (لێیان بکرن و خەلکە بۆیان بپۆن)، بە تەواوی مافی خۆیان وەردەگرن.

(۳) - ﴿وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾، بەلام ئەگەر بۆیان بپۆن، یاخود بۆیان بکێشن، کەم دەکەنەو، واتە: لە کاتێکدا خۆیان بکرن، بە کێشان بۆیان بە پێوان، بە تەواوی مافی خۆیان وەردەگرن، بەلام ئەگەر بفرۆشن بە کێشان بۆیان، یان بە پێوان، کەم دەکەنەو.

لیرەدا کە دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ إِذَا أَكَالُوا عَلَى النَّاسِ﴾، أ- ھەندێك لە زانایان گوتووین: (عَلَى مَعْنَى مَنْ أَي: اشترؤهُ لَانْفُسَهُمْ كَيْلًا أَوْ وَزْنًا مِنَ النَّاسِ)، (علی) بە مانای (من)، یانی: کاتێک لە خەلک دەکرن بە کێشان یان بە پێوان.

ب- ھەندیکیش گوتووین: ﴿الَّذِينَ إِذَا أَكَالُوا عَلَى النَّاسِ﴾، (إِكْتَالَ عَلَيْهِ أَي: أَخَذَ مِنْهُ)، واتە: لێ وەرگرت، ﴿وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ﴾، (أَي: كَالُوا لَهُمْ، أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ)، کاتێک بۆیان پێوان، یان بۆیان کێشان، مافەکیان لێیان کەم دەکەنەو.

وشە: (کێل)، بە کوردیی پێی دەگوترێ: پێوان، بۆ وێنە: دەفرێک - وەك تەنە کە دەغلیکی تێدەکری، چ پر بێ، چ پر نەبێ، بەلام کێشان (وزن) ئەو یە لایەکی تەرازوو کە تا تەرازووێک قورسایەکی تێدا بێ، لایەکی دیکەش تا تەرازوو کە دیکە ئەو شتە تێدابێ کە دەویستری بکێشری، ئەگەر کیلویە کە،

ئەگەر دوو كىلۇيە، سەدە... ھتە، ئەو شتەى دىكەش كە دەۋىستىرى كىشەكەى
 بزىرى چەندە؟ لە تاى تەرازوۋى بەرانبەرىدا دادەنرى و پىك ھەلدەسەنگىزىن.
 وشەى: ﴿يَسْتَوُونَ﴾ (إِسْتَوَى أَي: أَخَذَ حَقَّهُ وَافِيًا تَمَامًا)، مافى خوى بە
 تەواۋىى ۋەرگرت.

وشەى: ﴿أَكَاَلُوا﴾ (إِفْتَعَالَ مِنَ الْكَيْلِ يُسْتَعْمَلُ فِي تَسْلِيمِ مَا يُكَالُ)، (إِكْتِيَالُ):
 لەسەر كىشى (إِفْتَعَالَ) ە، (لە وشەى: (كىل) ەۋە ھاتوھ { (كىل)، واتە: پىۋان،
 بەكاردەھىنرى بۆ ۋەرگرتى ئەۋەى دەپپورى، (إِكْتَالُ)، واتە: ئەۋەى پىۋراۋە،
 ۋەرىگرت، يانى: كرى.

۴- ﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ﴾، ئايا ئەۋانە پىيان ۋانىە، ئەۋان
 بۆ رۆژىكى مەزن ھەلىسىنراۋەن، زىندوۋىگراۋەن (لە لايەن خۋاى پەرۋەردگارەۋە)؟!

۵- ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، رۆژىك كە خەلك بۆ پەرۋەردگارى جىھانىيان
 ھەلدەستىن، رادەۋەستىن.

بۆ ۋاتاي وشەى: (ظُنَّ) لىرەدا:

أ- ھەندىك گوتوۋىانە: (الظن: العلم)، (ظن) يانى: زانين، ﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ﴾، يانى:
 (أَلَا يَعْلَمُ أُولَئِكَ)، ئايا ئەۋانە نازانن، كە زىندوۋىگراۋە ھەلىسىنراۋەن بۆ رۆژىكى مەزن.

ب- ھەندىكىش گوتوۋىانە: وشەى (ظن)، لىرەدا ھەر لەسەر مانا ئەسلىيەكەى خۋىەتى،
 ۋاتە: گومان و پىۋابوون، يانى: ئايا ئەۋانە پىيان ۋانىە، گومانىيان ۋانىە، كە زىندوۋىگراۋەن بۆ
 رۆژىكى مەزن؟ رۆژە مەزنەكەش ئاۋا پىناسە دەكات: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾،
 رۆژىك كە خەلك ھەلدەستىن، رادەۋەستىن بۆ پەرۋەردگارى جىھانىيان، (ل) سەر ﴿لِرَبِّ
 الْعَالَمِينَ﴾، پى دەگوتىرى: (لام للأجل)، (لامى لە پىناۋدا، لەبەر خاترى)، چونكە خوا ﷻ
 فەرمانىيان پى دەكات، رادەۋەستىن ۋ ئەۋانىش بۆ جىيەجىكردىنى فەرمانى ۋى رادەۋەستىن.

لیره دا که خوی بهرز ئاوا دةفه رموی: ﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ﴾، ئەوێه پرسیار کردنی سەر سوپماندنه، یانی: شتیکی سە یرو عە جاییه، که نه زانن پۆژیک دێ، ئەوانه تیییدا زیندوو دەرکێنهوه، ئەو پۆژە ی خەلک هەموو رادەوه ستن و رادەگیرین بۆ پەرورەدگاری جیهانیان، واتە: ئەگەر ئەوان ئیمانیان بەو پۆژە بێ، بە راوه ستانیان لەو پۆژە دا، وەك چاوه پوانییان بۆ پریاری پەرورەدگاری جیهانیان، بەو شیوه یه له کیشان و پێواندا، فرت و فیل ناکەن و مافی خەلک ناخۆن.

له باره ی راوه ستانی خەلک هه وه لهو پۆژە دا بۆ خوی پەرورەدگار، ئەم سێ دهقه دێنین:

۱- {عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، حَتَّى يَغِيبَ أَحَدُهُمْ فِي رَسْحِهِ إِلَى أَنْصَافِ أَذُنَيْهِ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۱۶۶، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۳۳۶، وَغَيْرُهُمَا).

واتە: ئیبنو عومەر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، دەلێ: پێغه مبهری خاتەم ﷺ ئەم ئایه ته ی خوینده وه: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، دوا یی فه رموی: یه کیك له مروۆان له ئاره قی خۆیدا، و ن ده بێ تاكو نیوه ی گوێه کانی. (تاكو لای زارو چه ناگه ی ده کهوێته ئاره ق و گه رمایی جهسته یه وه).

۲- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: كَيْفَ بِكُمْ إِذَا جَمَعَكُمْ اللَّهُ كَمَا يُجْمَعُ النَّبُلُ فِي الْكِتَانَةِ، خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ لَا يَنْظُرُ إِلَيْكُمْ} (أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ: ۸۷۰۷، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يَخْرُجْ، تَعْلِيقُ الذَّهَبِيِّ فِي التَّلْخِصِ: حَدِيثٌ صَحِيحٌ، قَالَ الْهَيْثَمِيُّ (۱۳۵/۷): رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ وَرَجَالُهُ ثِقَاتٌ، وَأَخْرَجَهُ أَيْضًا: الدِّيلَمِيُّ (۲۹۳/۳)، رَقْم ((۴۸۷۷)).

واتە: عەبدوللای کوپی عەمری کوپی عاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، دەلێ: پێغه مبهری خوا ﷺ {ئەم ئایه ته ی موباره که ی خوینده وه: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ دوا یی} فه رموی: چی ده بێ کاتیک خوا وه ک تیر له تیرداند کۆ دەرکێنه وه، ئاوا کۆتان ده کاته وه، په نجا هه زار سال ته ماشاتان ناکات.

به لّام له فه رمایشتی پیغمبهردا ﷺ هاتوه، که ئه‌و په نجا ههزار ساله بۆ
برواداران به ئه‌ندازه‌ی نووژیکه‌ی فهرزه که ده‌یکهن، بهس ئه‌وه‌نده‌ی پیده‌چی،
وه‌ک پشتریش له ته‌فسیری سوورته‌ی (المعارج) دا که باسی ئه‌و په نجا ههزار
ساله ده‌کات، باسمان کردوه، که ده‌فهرموو: ﴿تَعْرِجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ
فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾، نجا به پیی ئه‌و فه‌رمووده‌یه، ئه‌و
په نجا ههزار ساله مه‌به‌ستی پیی رۆژی دواپیه، کاتیک خه‌لک کۆ ده‌کریته‌وه‌و
سزاو پاداشتیان بۆ دیاری ده‌کری، هه‌ر له‌و باره‌وه ئه‌م ده‌قه‌ش هه‌یه:

(۲) - {عَنْ سُمَيْرِ بْنِ نَهَارٍ قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: يَدْخُلُ فَقَرَاءُ الْمُسْلِمِينَ الْجَنَّةَ
قَبْلَ الْأَغْنِيَاءِ، مِقْدَارِ نِصْفِ يَوْمٍ، قُلْتُ: وَمَا مِقْدَارُ نِصْفِ يَوْمٍ؟ قَالَ: أَوْ مَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قُلْتُ:
بَلَى قَالَ: وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ} (أخرجه ابن حبان: ۷۳۳۳، قال شعيب
الأرنؤوط : إسناده صحيح على شرط البخاري).

واته: سومه‌یری کوپی نه‌هار ده‌لی: ئه‌بوو هوپه‌یه‌ره (خوا لای پازی بی)،
گوته‌ی: مسوولمانانی هه‌ژار پیش ده‌وله‌مه‌نده‌کانان ده‌چنه به‌هه‌شت به ئه‌ندازه‌ی
نیو رۆژ، گوتم: نیو رۆژه چه‌نده؟ گوته‌ی: ئایا قورئان ناخوینی؟ گوتم: با، گوته‌ی:
رۆژیک له لای په‌روه‌ردگارت وه‌ک هه‌زار ساله له‌وه‌ی ده‌یژمیرن.

مەسەلە ی دووهم:

باسی تاوانباران که نووسراوه که یان له (سَجِین) دایه و، نووسراوی که نیشانه دار کراوه و، له و پۆژه شدا سزای دژوار بۆ به درۆ دانه رانی پۆژی سزاو پاداشته، که ته نیا سنوور شکینانی گونا هکار به و پۆژه بی پروان، که به ئایه ته کانی خوا ده لێن: ئه فسانه ی پیشووانن، کرده وه خراپه کانیان ژهنگیان له سه ر دلیان په یدا کرده و، سه ره نجام له دیداری خوا په رده پۆش کراون و، دوایی ده خرینه کلپه ی دۆزه خه وه، پیشیان ده گو تر ی: ئه وه بوو که به درۆتان داده نا:

خوا ده فهرمو ی: ﴿كَلَّا إِنْ كُنَّ الْفُجَّارَ لَفِي سَجِينٍ ۖ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِينٌ ۚ ﴿٨﴾ كِتَبٌ مَّرْقُومٌ ۚ ﴿٩﴾ وَلِلَّيْلِ يَوْمِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۚ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ يَوْمَ الدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعَذِّبٍ أُنِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا نُنَادِي عَلَيْهِ ءَابُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِذٍ لَّمْ حُجُّوْهُ ۚ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له دوازه بر گه دا:

١- ﴿كَلَّا إِنْ كُنَّ الْفُجَّارَ لَفِي سَجِينٍ﴾، نه خیر (با وازی نین) نووسراوی خراپه کاران له (سجین) دایه، له ئایه ته کانی پیشیدا خوا ﷻ باسی که سانیکی کرد، که له کیشان و پیوان دا، فیل و فهره ج ده که ن و مافی خه لک به ته وایی ناده ن، پیچه وانه ی نه وه ی کاتی که بۆ خویان ده کړن، به کیشان، یان به پیوان، مافی خویان به ته وایی وهرده گرن، ئنجا خوا ﷻ فهرمو ی: ئه وانه سزای سه ختیان بۆ هه یه، ئایا ئه وانه نازانن، یان پیان وانیه که زیندوو کراوه ن و هه لستێراوه ن بۆ پۆژیکی مه زن، ئه و پۆژه ی که خه لک بۆ په روه ردگاری جیهانیان راده گیری و راده وه ستی نین، چاوه رپی ده که ن: خوا چ بریار یکیان بۆ ده دا، ئنجا له م ئایه ته موباره کانه دا باسی: خراپه کاران ﴿الْفُجَّارِ﴾ مان بۆ ده کات، تاوانباران که ده گونجی مه به ست هه ر ئه و که سانه بی، که له کرپن و فرۆشتن دا فرت

و فیل و فهرج ده کهن، له کاتی کیشان و پیوان دا، که بو خه لک ده کیشن و ده پیون، ده شگونجی مه به ست نه وانش و جگه له وانش بی و، نه وهی دووه میان زیاتر پی ده چی، چونکه خوا ﷻ به گشتی ده فهرموی: ﴿کَلَّا﴾، با وازیبن له تهرارووبازی، وازیبن له فرت و فیل له کیشان و پیوان بو خه لکدا، یان راست نیه، نه وه که ئیوه ده لئین: هه لئاسیتیزینه وهو زیندوو ناکرینه وهو لیمان ناپرسیته وهو، سزاو پاداشت له ئارادا نیه، وانیه وه ک نه وان ده لئین و، با وازیبن له و جوړه قه ناعه ته هه له یه، ﴿إِنْ كُنَّ الْفَجَارِ لَفِي سَجِينٍ﴾، به دلنایی نووسراوی تاوانباران له ﴿سَجِينٍ﴾ دایه، وشه ی: ﴿کَلَّا﴾، زورجار گوتوومانه: قسه یه که بو هه لوه شانده وهو تیوه خوړین و سه رزه نشتکردن، نه وهی لیږه شدا هه لوه شینراوه ته وه زیاتر وا پیده چی نیوه پروکی ئه م پرسته یه بی: ﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾﴾، واته: با وانه زانن که زیندوو ناکرینه وهو هه لئاسیتیزینه وهو بو روژیکي مهن، ده شگونجی مه به ست نه وه بی: با وازیبن له فرت و فیل له کیشان و پیواندا، به لام زیاتر وا پیده چی نه وه بی که نکوولیان کردوه، له زیندووکرانه وهو سزاو پاداشت، چونکه مروف که نکوولیی له روژی دواپی و له قیامت کرد، نه و لادان و تاوان و خراپانه هه موویان ریان بو ته خت و ناچووغ ده بی له و مروقه دا، وه ک کاتی خوی له ته فسیری سوورته تی (القیامة) دا باسما کرد: ﴿بَلْ يَرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرًا أَمَامَهُ ﴿٥﴾ يَسْتَلْ أَيَّانَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ ﴿٦﴾﴾، به لکو مروف (ی بیپروا) ده یه وی هه به گوناوه تاوان بیداته بهر، (وه ک هه تا ئیستا به گوناوه هیناویه تی، له سه ر گوناخ بهرده وام بی له وهو دواش، بو یه) ده پرس: روژی قیامت که نگییه؟

وشه ی: ﴿الْفَجَارِ﴾، کو ی (فاجر)ه، یانی: تاوانبار، یان که سیك زور گوناهان بکات، وشه و ناویکه زال بووه به سه ر هاوبه ش بو خوادانه ره کاندو، هه ر که سیکی دیکه ش دوا ی نه وهی ده شیبستی و ده زانی، خوا قه ده غه ی کردوه، فرت و فیل بکری له کیشان و پیواندا، هه ر له سه ری بهرده وام ده بی، نه وانه ش ده گریته وه.

﴿سَجِينٍ﴾، وشه یه که خوی پهروه ردگار له قورئاندا به کاری هیناوه و، زانایان زوریان قسه له باره وه کردوه، به لام به پیی نه وهی خوا ﷻ ده فهرموی:

نووسراوی تاوانباران له: ﴿سَجِّينَ﴾ ه، دوايش دهفهرموئ: ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلَيِّنَ﴾، نووسراوی چاكه كاران له ﴿عَلَيِّنَ﴾ ه، ئهويش خودی بیژه (لفظ) هكهی دهلالهت لهسهر نیههړۆك و واتایهكهی دهكات، واته: لهسهری، كهواته: ﴿سَجِّينَ﴾ دهبی له خوارئ بی و، شتیکی مسوگهره كه ﴿سَجِّينَ﴾ له خوارهوهی دروست كراوهكانی خوای بهرزو بالادهسته.

ههلبهته ئیمه دهزانین كه ئیستا خواروو و سهروو، شتیکی پرژهیین و به نسبت ئیمهوه، لای پییهكاغان كه زهوی پاماندهكیشی، دهبیته خوارئ و، لای پیچهوانهی پییهكاغان، لای سهروهوهمان دهبیته سهری، بهلام بیگومان كه خوا ﷻ له قورئاندا باسی سهرو خوار دهكات، له دروستكراوانی خوای زاناو تواناداو، لهو گهردوونهدا كه ئیستا هیه، دوايش لهو عالمهدها كه خوا دهیخولقیئنی و دهییهنیته پیش، بو پرۆزی سزاو پاداشت، دیاره سهری و خوارئی هیه، ههرچهنده ئیستاش ئیمه نهزانین چۆنه؟ چونكه به دلناییی ئهوه عالمهدهی ئهوه كاته دروست دهكریتهوه، جیایه لهوهی ئیستا، وهك خوای بی وینهو تاك له سوورهتی (ابراهیم) دا دهفهرموئ: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾، واته: ئهوه پرۆزی زهوی جیا لهم زهوییه دهبی و ئاسمانهكانیش جیا لهم ئاسمانانهی ئیستا دهبن و، ههموویان بو خوای تاکی مل پیکهچكه ر دینه گوړی.

(۲)- ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِّينَ﴾، ئایا چی به توئی زاناندوه ﴿سَجِّينَ﴾ چییه؟ لیږدها كه دهفهرموئ: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾، چی شتیك به توئی زاناندوه، چ شتیك وای له تو کردوه بزانی: ﴿سَجِّينَ﴾ چییه؟ ئهوه بو به زهبهلاح و مهزن پیشاندانی ﴿سَجِّينَ﴾ ه، واته: شتیکی هینده گهوهو گرنگه، هینده زهبهلاح و بیژهزایه، ئهگهر خوا پیته نهفهرموئ، خۆت نازانی چییه؟ چ دویتراو (مخاطب) موحهممهد ﷺ بی، چ ههر كه سیکی دیکه بی.

دوایی خوا بو خۆی پیناسهی دهكات و دهفهرموئ:

(۳) - ﴿كُنْ مَرْقُومٌ﴾، نووسراویکی نیشانه دار کراوه، (کتاب)، یانی: (مکتوب)، نووسراو.

که ده فەرموی: ﴿مَرْقُومٌ﴾، أ- به مانای نیشانه دار کراو دی و، ب- به مانای شتی چنراو، ج- به مانای نووسینی درشت و زەقیش دی.

بۆیه هەندیک له زانایان گوتوو یانه: ﴿كُنْ مَرْقُومٌ﴾، نووسراویکه به نووسینیکی زۆر پروون نووسراوهو، وهك ئەو نیشانه وایه که له پۆشاکیکدا ده چێژین.

کهواته: ﴿كُنْ مَرْقُومٌ﴾، یانی: نووسراویکی نیشانه دار کراوی زانراو، به جوړیک که کهسه کان به هۆیه وه ده ناسرین و، هەر کامیان له وانی دیکه جیا ده کرێته وه.

(۴) - ﴿وَبِلْیَوْمَیْذِ لَمَّا کَذِبَیْنِ﴾، لهو رۆژه دا سزای سهخت، یاخود هاوار، یان سهختترین سزا، بۆ به درۆ دانهران، چی به درۆ داده نین؟.

(۵) - ﴿الَّذِیْنَ یُکَذِّبُونَ یَوْمَ الدِّیْنِ﴾، ئەوانه ی رۆژی سزاو پاداشت به درۆ داده نین.

(۶) - ﴿وَمَا یُکَذِّبُ بِهِ إِلَّا کُلُّ مُعْتَدِیْئِمٍ﴾، هیچ کهشیش ئەو (رۆژی سزاو پاداشت) ه، به درۆ دانانی، مه گەر هەر سنوور شکینیکی زۆر گوناهاکار.

﴿مُعْتَدٍ﴾: (الإِعْدَاءُ: تَجَاوَزُ الْحَدِّ مَعَ اللَّهِ وَالرَّسُولِ وَالنَّاسِ)، (إِعْتَدَاء) سنوور شکاندنه له مامه له له گهڵ خواو له گهڵ پیغه مبهەر ﷺ و له گهڵ خه لکدا.

﴿أَئِمٍ﴾، واته: زۆر گوناهاکار، ریزگهی زیدەپرویی (آئم) ه، واته: گوناهاکار ﴿أَئِمٍ﴾ یش، واته: زۆر گوناهاکار.

(۷) - ﴿إِذَا ثُلَّ عَلَيْهِ ۖ إِنشَأَ قَالَ أَسْطَرُ الْأَوَّلِينَ﴾، کاتیک ئایه تهکانی ئیمه ی به سهردا بخوێژینه وه، ده لێ: ئەفسانه کانی پێشینانه.

(آیاتنا) مه به ست پێی ئایه تهکانی قورئانه، بۆیه ده فەرموی: بخوێژینه وه، ئەگه رنا وشه ی: (آیات)، وهك چۆن به مانای رسته کانی قورئان دی، به مانای به لگه و موعجیزه کانی پیغه مبه رانیس دی و، به مانای دیارده و دیمه نه کانی بوونه وهرو ده وروبهریش دی.

﴿ قَالَ أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴾، دەلّی: ئەفسانە ی پێشینانە، ﴿ قَالَ ﴾، یانی: گوتی، بەلام
 ﴿ إِذَا ﴾، کە جیپووەوەی کات (ظرف الزمان)ە، کە بەکار دەهێنرێ بۆ کردەوێهە ک
 شتیکی تیدا پروو دابی، ئەگەر رابردووش بێ، مانایە کە ی دەکات بە ئیستاو
 داهاتوو: کاتیک ئایە تەکانی ئیمە ی بەسەردا دەخوێنرێهە: ﴿ قَالَ أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴾،
 دەلّی: ئەفسانە ی پێشینانە، ﴿ أَسْطِيرُ ﴾، (جَمْعُ أَسْطُورَةٍ، وَهِيَ الْقِصَّةُ، وَالْأَكْثَرُ عَلَى
 أَنَّ الْمُرَادَ: الْقِصَّةُ الْمَخْتَرَعَةُ الَّتِي لَمْ تَقَعْ)، ﴿ أَسْطِيرُ ﴾، کۆی (أسطورة)یە، ئەویش
 بە مانای بەسەر هات و چیرۆک دی، بەلام زیاتر (زانایان رایان وایە) مەبەست
 ئەو چیرۆکە یە، هەلبەستراوە و پروو نەداوە، یانی: شتیکی هەلبەستراوە، خوا ی
 بەرزیش دەفەر موی:

(۸) - ﴿ كَلَّا ﴾، راست نیە، وەك ئەوان دەلّین، یاخود: با وازی نین لەو بێ پرواییە.

(۹) - ﴿ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾، بەلكو ئەو ی ئەنجامی دەدەن لە کردەو
 (خراپە)کانیان، ژەنگی لەسەر دلّیان پەیدا کردووە.

﴿ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ ﴾، (حفص) و هەندیک لە قورئان خوێنەکان وایان خوێندۆتەو،
 کە: ﴿ بَلْ ﴾ و ﴿ رَانَ ﴾، لێک دەچڕین، بەلام زۆربەیان ئاویان خوێندۆتەو: (كَلَّا بَرَّانَ
 عَلَى قُلُوبِهِمْ)، لە راستیدا خوێندنەو ی دووهمیشیان خۆشترە لەسەر زمان، واتە: باواز
 بێن، یان وانیە، وەك ئەوان دەلّین، بەلكو کردەوێهەکانیان ژەنگیان لەسەر دلّیان پەیدا
 کردووە، کاتیک بە دلّی ژەنگاویەو تەماشای ئایە تەکانی خوا دەکەن، وایان دینە بەرچاو
 کە ئەفسانە ی پێشینان، دلّەکیان ئەو حالەتی سپی و پۆشنیە ی نەماو، کە شتەکان
 وەك خۆیان ببینن، وەك چۆن ئاوینە یەك تۆزو خۆلی دەکەوێتە سەر، ئەگەر وینە یەکی
 بەرامبەری بخوێتە سەر، وەك خو ی پێشانی نادات، لەبەر تۆزو خۆلەکە، دلّی ئەوانەش
 ژەنگی لێنیشتو، بۆیە ئایە تەکانی خوا وەك خۆیان نابینن، وشە ی: ﴿ رَانَ ﴾، (الرَّيْنُ:
 الصَّدَأُ الَّذِي يَعْلُو الْحَدِيدَ)، (رَيْنَ)، ئەو ژەنگە یە لەسەر ئاسن دەنیشی، ﴿ رَانَ ﴾ کرداری
 رابردووە، (مِثْلُ عَيْبٍ وَعَابٍ)، (عیب)، کەم و کوری، ناو و (عاب)ش کرداری تێپەریو،
 یانی: کردەوێهە خراپەکانیان دلّی داپۆشیون کە تێگەیشتن لە قورئانی بچیتەتی.

(۱۰) ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُورُونَ﴾، با واز بېنن، (ياخود: راست نيه، وهك ئهوان ده لېن)، به دنيایي ئهوان لهو پوژدهدا له پورهردگاريان پهرده پوښ كراون، (الْحَجْبُ: السُّرْتُ، وَيُسْتَعْمَلُ عَلَى الْمَنْعِ مِنَ الْحُضُورِ لَدَى الْمَلِكِ)، وشهى (حَجْب) به مانای پوښين دى و، دوايى به كاردى بو ريگرتن له تاماده بوون له لای حوكمران، واته: ئهوانه پهرده پوښ ده كرين و ريگا نادرين پورهردگاريان بېينن.

(۱۱) ﴿ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾، دوايش به دنيایي ئهوان به شيويهه كى تاييهت خراوهوه نيو كپهه دوزه خن.

وشهى: ﴿ثُمَّ﴾، (للتراخي الرُّبُوبِي)، بو به دواي يه كداهاتنى پله پله ييه.

وشهى: (صلي)، ئهويهه شتيك گهرمايى ئاگرى بگاتى به شيويهه كى تاييهت، وهك زور جار باسما كردهوه (صلي) ئهوه نيه ههر بسووتى و هيچى ديكه، بهلكو ئهويهه له ههر چوار دهورهوه تينى ئاگرى بگاتى و بپيشى، ياخود بېرژى، يانى: ئهوانه بهو شيويهه ده خرينه نيو كپهه دوزه خهوه.

(۱۲) ﴿ثُمَّ بَقَالَ هَذَا الَّذِي كُنتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾، دوايى ده گوترى: (بهوان ده گوترى)، ئه مه ئهوه بوو ئيهه پي بېيروا بوون و به دروټان داده نا.

زانايان له بياروى ئه م دوو ئايه ته موباره كهوه زوريان قسه كردهوه، كه خوا ده فهرموى: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (۱۴) ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُورُونَ﴾ (۱۵)، با واز بېنن، بهلكو كردهوه خراپه كانيان كه ده يانكهن، ژه نكيان له سه ر دليان پهيدا كردهوه، با واز بېنن، ئهوان لهو پوژدهدا له پورهردگاريان پهرده پوښ ده كرين:

أ- هه نديك له زانايان گوتوو يانه: ليره دا كه خوا ده فهرموى: ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُورُونَ﴾، با واز بېنن ئهوان لهو پوژدهدا له پورهردگاريان پهرده پوښ ده كرين، مه به ست ئهويهه: پورهردگاريان لوتفيان له گه ل نانوئينى و ريزيان ناگرى و پادا شتيان ناداته وه.

ب- هەندیکیش گوتووایانە: بە لکو مەبەست ئەوێه پەرورەدگارێان نابین و بە دیداری شاد نابن.

(الطبري) لهو بارهوه ده‌ڵێ: (قَالَ صَوَابٌ أَنْ يُقَالَ: هُمْ مَخْجُوبُونَ عَنْ رُؤْيَيْهِ، وَعَنْ كَرَامَتِهِ، إِذْ كَانَ الْخَبَرُ عَامًّا، لَا دَلَالَهَ عَلَى خُصُوصِهِ)، واتە: نزیكترینی قسه‌كان له راستییەوه ئەوێه بەگوتری: ئەوانە پەرە پۆش دەکری، له دیتنی خواو له ریز لێگرتنی خوا، چونکه خوا ﷻ به گشتی وای فەرمووه، هیچ بەلگه‌یه‌ك نیه له‌سەر تاییه‌تکردنی به شتیکه‌وه، جیا له شته‌کانی دیکه، (که مەبەستی پێ بینی،) که‌واته: بێ‌پروایان پەرە پۆش دەکری، له ریز لێگرتنی خوا، له دیتنی خوا، به دیدار شادبوونی خوا، له هه‌موو شتیک پەرە پۆش ده‌کری.

له باره‌ی ئەو پسته‌یه‌ی پێشه‌وه‌ش: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ سهره‌تا ئەم فەرمايشته‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دین، که زۆربه‌ی ته‌فسیره‌كان هیناویانه:

أ- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكْتُتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ، فَإِذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَعْفَرَ وَتَابَ، صُقِلَ قَلْبُهُ، وَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا، حَتَّى تَعْلُو قَلْبَهُ، وَهُوَ الرَّائِي الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾» (المطففين: ١٤) (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ٣٣٣٤، وَقَالَ حَدِيثٌ صَحِيحٌ، وَحَسَنَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي «صَحِيحِ التَّرْغِيبِ وَالتَّرْهِيْبِ»: ٢٤٦٩).

واته: ئەبوو هورەیره (خوا لێی رازی بێ)، ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرموویه‌تی: کاتی‌ک به‌نده‌ گوناھێکی کرد، خاڵیکی ره‌ش له‌سەر دلی په‌یدا ده‌بێ، ئنجا ئەگەر وازی لێ هیناو داوای لێبوردنی کردو، گه‌رایه‌وه (بۆ لای خوا) و، تۆبه‌ی کرد، دلی سپی ده‌بێته‌وه، ئەگەر گوناھه‌کانیشی به‌رده‌وام بوون، خاڵه‌ ره‌شه‌کان زیاد ده‌که‌ن، هه‌تا ده‌بێته‌ ژه‌نگ به‌سەر دلیه‌وه‌و ته‌واو که‌مپه‌ی له‌سەر ده‌به‌ستی و ئەوێه که خوا عزوجل باسی فەرموه: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾

مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ المطففین، واتە: نه خێر راست ناكهن، بهلكو دلیان به هوێ گوناوهكانیانەوه، كه مېرەى بهستوهو ژهنگى هیناوهو داخراوه.

ب- هەر لهو بارهوه له (الحسن البصري)یهوه (الطبري) به ژماره: (۳۶۷۴۰)، هیناویهتی: (الذُّنْبُ عَلَى الذَّنْبِ، حَتَّى يَغْمَى الْقَلْبُ فَيَمُوتَ)، واتە: گوناخ له دواى گوناخ، تاكو دلهكه كوێر دهبی و یهكجاری دهمری.

ج- هەر (الطبري) به ژماره: (۳۶۷۴۲)، ئەم دهقهشی هیناوه: (عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: أَرَأَنَا مُجَاهِدٌ بِيَدِهِ، قَالَ، كَانُوا يَرَوْنَ الْقَلْبَ فِي مِثْلِ هَذَا، يَعْنِي الْكَفَّ، فَإِذَا أَذْنَبَ الْعَبْدُ ذَنْبًا ضَمَّ مِنْهُ، وَقَالَ بِأَصْبَعِهِ الْخِنْصِرَ هَكَذَا، فَإِذَا أَذْنَبَ ضَمَّ أَصْبَعًا أُخْرَى، فَإِذَا أَذْنَبَ ضَمَّ أَصْبَعًا أُخْرَى، حَتَّى ضَمَّ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا، ثُمَّ يُطْبَعُ عَلَيْهِ بِطَابَعٍ، قَالَ مُجَاهِدٌ: وَكَانُوا يَرَوْنَ أَنَّ ذَلِكَ الرَّيْنُ).

واتە: ئەعمەش (كه یهكێكه له زانایانی شوێنكهوتوو، جیلی دواى هاوهلان رهزاو رهحهتهى خوا له ههموویان بی)، دهلی: موجهید به دهستی خوێ پیشانی داین، (ئهو ژهنگ لی نیشهتهی دل چونهو)، گوتی: زانایان پێیان وابوو دڵ بهم شیویه، وهك لهپه دهستی مرووف، کاتیك بهنده گوناھێك دهكات، ههندیکی لی دێتهوه یهك، ئنجا پهنجهی گچکهی هیناویهیهك، ئەگەر گوناھێکی دیکهی کرد، پهنجیهکی دیکهشی هیناویهوه لای لهپه دهستی، ئەگەر گوناھێکی دیکهی کرد، پهنجیهکی دیکهشی هیناویهوه یهك، ههتا هەر پینج پهنجهکانی به لهپه دهستهیهوه نووساندن، دوايش به مۆکردنێك مۆر دهکری، موجهید گوتی: پێیان وابوو مه بهست لهو مۆر کردنه، ئەو ژهنگیه لهسهری دهنیشی (پێی وهگرتهی هیدایهتی خواى پهروهردگاری لی دهگری).

کورتهو پوختهی واتای ئەم ئایهته موبارهکانهی، خوا ﷻ باسی تاوانبارانی تیدا کردن، ئەوهیه: نووسراوی تاوانباران له: ﴿سَجِين﴾ ه، كه ههندیك له زانایان گوتووایانه: {(سجین): (الأرض السَّابِغَةُ السُّفْلَى)، چینی حهوتهمینى ژیرهوهی زهویییه.

ئىنجا خوا ﷺ پىناسەى ﴿سَجِّين﴾ ىى کرد، كە نووسراوئىكى نىشانەدار كراوہو، باسى ئەوہى کرد كە سزای سەخت بۆ بە درۆ دانەرەن، ئەوانەى بپروايان بە پۆژى سزاو پاداشت نى، دواىى خوا ﷺ رايگەياند: تەنيا ئەوانە بپروايان بە پۆژى سزاو پاداشت نى، كە زۆر سنوور بەزىن و زۆر گوناھكارن، باباى گوناھكارى سنوور شكىن، خوا ﷺ خوايەتى قىامەت ھەر نەبى و لىپرسىنەوہو سزاو پاداشت ھەر نەبى، ئەو كەسەى كاتىك ئايەتەكانى ئىمەى بەسەردا دەخوئىرنەوہو، دەلى: ئەمانە ئەفسانەى پىشيانن، خواى پەرورەدگاريش دەفەرموئى: نەخىر بەلكو كەردەوہ خراپەكانيان ژەنگيان لەسەر دلىان پەيدا كەردوون و، دلىان ژەنگاويى بووہو بەو دلە ژەنگاويەوہ ئەو ئايەتەكانەى خوا وەك خوئان نابىين.

ئىنجا خوا دەفەرموئى: با وازبىين ئەوانە لە پۆژى دوايىدا لە پەرورەدگاربان پەردە پۆش دەكرىن، واتە: بى بەش دەكرىن لە دىدارى پەرورەدگاربان و، بى بەش دەكرىن لە پاداشتى پەرورەدگاربان و لە رىز لىگرتنى پەرورەدگاربان، ئىنجا دواى ئەوہ دەخرىنە دۆزەخەوہو، بە شىوہىەكى تايبەت دەسووتىرن و پىشيان دەگوئى: ئەمە بوو ئىوہ پى بىپروا بوون و بە درۆتان دادەنا!

كەواتە: كەردەوہ خراپەكان دەبنە ھۆى پەيدا بوونى ژەنگ لەسەر دل و، ئەو ژەنگ ھىنانەى دلىش دەبىتە ھۆى بپروا نەھىنان بە ئايەتەكانى خوا، ئەویش دەبىتە ھۆى پەردە پۆشكران لە دىدارى خوا، ئىنجا دەخرىنە دۆزەخەوہ.

خواى مېھرەبان پەنامان بدات و، لەو كەسانەشمان بگىرئى كە بەھۆى ئىمانەوہ ھەمىشە دلىان رووناك و پىشنگدار دەبى و، ئايەتەكانى خواى پەرورەدگاريش، وەك بۆ ئايەتەكان شايستەى، ئاوا دەيانبىين و لىيان تىدەگەين.

مەلەسەى سىيەم:

باسى لە: ﴿عَلَّيْنِ﴾ بوونى نووسراوى چاكەكاران، كە نووسراوىكى نىشانەدار كراوە، فرىشتە زۆر لە خوا نىزىكخراوەكان دەيىنن و، باسى چاكەكارانىش كە لە ئىو نازو نىعمەتدان و، لەسەر تەختان تەماشادەكەن و، گەشى و شادمانىيان پىوھ ديارەو، لە شىلەى سەر بەستراو كە كۆتايىيەكەى ميسكە، دەياندرىتى و، ھەر ئەوھش شايستەى پىشېركە تىدا كەردنەو، خواردنەوھەيان لە تەسنىمى تىكەل دەكرى، كە كانىيەكە زۆر لە خوا نىزىكخراوان بە پرووتى و بى ئەوھى ھىچى لە گەل تىكەل بكرى، لىتى دەخۆنەوھ:

خوا دەفەرموى: ﴿كَلَّا إِنْ كُنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي عَلَيْنِ ۝۱۸ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلَيْنُ ۝۱۹ كُنَّ مَرْفُومٌ ۝۲۰ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ۝۲۱ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝۲۲ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ۝۲۳ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ۝۲۴ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْمُومٍ ۝۲۵ خِتْمُهُمُ مِسْكَ ۝۲۶ فِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ۝۲۷ وَمَرْاجَعُهُمْ مِنْ تَسْنِيمٍ ۝۲۸ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ۝۲۹﴾

شىكەردنەوھى ئەم ئايەتانە، لە دوازدە بېرگەدا:

۱- ﴿كَلَّا إِنْ كُنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي عَلَيْنِ﴾، نەخىر (با وازيىنن) نووسراوى چاكەكاران لە (علين)ە، ھەك زۆرجار گوتوو مانە: ﴿كَلَّا﴾ (كلمە ردع و زجر و إبطال)، لىرەدا (كلاً): (الردع والزجر عما كانوا عليه)، (كلاً) بۆ تىخوپىن و دوورخستەوھەيانە لەوھى لەسەرى بوون، واتە: واز بىنن لەوھى لەسەرىنى، ياخود: واز لەو جوړە قسانە بىنن.

دەشگونجى لىرەدا: ﴿كَلَّا﴾، بە مانای (حقاً) بى، واتە: بەراستى، ﴿إِنْ﴾، ﴿كُنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي عَلَيْنِ﴾، بە دلىيى نووسراوى چاكەكاران لە ﴿عَلَيْنِ﴾، ھە، ﴿الْأَبْرَارِ﴾، كۆى (بار)، يان (بەر) ھەردووکیان، يانى: (الَّذِي يَفْعَلُ الْخَيْرَ)، ئەو كەسەى چاكە دەكات، ھەندىكىش لە زانايان گوتوو يانە: (بَرَّةً)، كۆى (بەر) ھە،

﴿الْأَبْرَارِ﴾، كۆی (بار)ه، هەندیکیش گوتوو یانە: هەردووکیان كۆی هەردوو ناوەكەن.

۲- ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلَيْنَا﴾، چ شتێك بە تۆی زاناندو، ﴿عَلَيْنَا﴾ چیه؟ لە بارەى ﴿سَجِينِ﴾ هوه، زانایان هیچ را جیا یان نیه كه یهك وشهیهو تهواو و نه یانگوتوه: كۆیه وهك (علین)، بەلكو وشهیهكهو ناویكه بۆ شوینیكى زۆر نزم كه له خوارهوهی دروستكراوه كانی خوایهو، لیستی (نووسراو) ی بیروایان لهویدا.

بەلام بە نەسبەت ﴿عَلَيْنَا﴾ هوه زانایان دوو رایان هەن:

أ- هەندیکیان گوتوو یانە: ﴿عَلَيْنَا﴾، كۆی (علی)یه، یانی: ئەو كەسەى پالەدرێتە لای بەرزى.

ب- (الفراء)، دەلى: ﴿عَلَيْنَا﴾، (عَلَّمَ عَلَى مَكَانِ الْأَبْرَارِ لَا وَاحِدَ لَهُ، فَلَيْسَ جَمْعًا)، واتە: ﴿عَلَيْنَا﴾، هەمووی ناویكه بۆ شوینی چاكەكاران (شوینی لیستی كردهوهی چاكەكاران) و تاكى نیه له خۆی و خۆیشی كۆ نیه، بەلكو هەر ناویكى ناسینەر (عَلَّمَ).

هەردوو رایەكان هەن، بەلام رای یەكەمیان لە راستیهوه نزیكترە، كه ﴿عَلَيْنَا﴾، كۆی (علی) بى، خوا دەفهرمى: چ شتێك بەتۆی زاناندو، ﴿عَلَيْنَا﴾، چیه؟ ئەم شیوازش بۆ گهورهو زه به لاه پيشاندانى پلهو پنگه ی ﴿عَلَيْنَا﴾.

۳- ﴿كُتِبَ مَرْقُومٌ﴾، نووسراویكى نیشانه دار كراوه، یاخود: ﴿مَرْقُومٌ﴾، (أي: المكتوب كِتَابَةً بَيِّنَةً تُشَبِّهُ الرِّقْمَ الْمَنسُوجَ)، ﴿مَرْقُومٌ﴾، نووسراویك بە نووسینیكى ڕوون نووسراوه، دەشوبهیتە ئەو نهخش و نیگارهی لهسەر قوماشیكى چنراو ههیه.

۴- ﴿يَشْهَدُهُ الْمَقْرُونُونَ﴾، زۆر نزیكخراوهكان دهیین و له لای ئاماده دەبن، (شاهد): به مانای: زانی (اطلع) و، به مانای: ئاماده بوو (حضر)، دى، كهواته: ﴿يَشْهَدُهُ الْمَقْرُونُونَ﴾، زۆر نزیكخراوهكان دهیین، یاخود له لای ئاماده دەبن، زۆر نزیكخراوان له كى؟ نهوانه ی له خواى پهروهردگار زۆر نزیكخراوهن، ناوی چاكەكاران لهویدا، به پێزو حورمه تهوه ناوهكانیان لهویدا تۆمار كراون، یاخود لیستی كردهوه تۆماركراوهكانیان لهویدا.

(۵) - ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ به دنیایی چاکه کاران له نیو نازو نيعمهت دان، (النَّعِيمُ: التَّعْمُ الْعَظِيمُ الَّذِي لَا يُقَادَرُ قَدْرُهُ)، (نَعِيم): بریتیه لهو خوشگوزهرانییه مه‌زنه‌ی نه‌ندازه‌که‌ی نازانری.

﴿الْأَبْرَارَ﴾ کۆی (بار)، یان کۆی (بر)ه، به مانای چاکه‌کار، خوا ده‌فه‌رموی: به دنیایی چاکه‌کاران له نیو نازو نيعمهت دان، لی‌ره‌دا: ﴿الْأَبْرَارَ﴾ ده‌که‌و‌یت‌ه‌وه به‌ران‌به‌ر ﴿الْفُجَّارَ﴾، گونا‌ه‌کارو تاوان‌باران.

(۶) - ﴿عَلَى الْأَرْيَافِ يَنْظُرُونَ﴾ له‌سه‌ر ته‌ختان ده‌روان، ﴿الْأَرْيَافِ﴾، (جَمْعُ أَرِيكة: الْأَسْرَةُ الَّتِي لَهَا حِجَالٌ)، ﴿الْأَرْيَافِ﴾ کۆی (أَرِيكة)یهو، بریتین لهو ته‌ختانه‌ی په‌رده‌یان به‌سه‌ره‌وه‌یه، (سریر)، به (أَسْرَة) کۆ ده‌کریت‌ه‌وه‌و، نه‌گه‌ر په‌رده‌ی به‌سه‌ره‌وه‌ی بی، پیی ده‌گوتری: (أَرِيكة)، نه‌گه‌ر په‌رده‌ی به‌سه‌ره‌وه‌ی نه‌بی، هه‌ر پیی ده‌گوتری: (سریر)، ته‌خت، پیشت‌ریش چه‌ند جارێک باس‌مان کردوه.

خوا ده‌فه‌رموی: چاکه‌کاران له نیو نازو نيعمهت دان له‌سه‌ر ته‌خته‌کانی خۆیان‌ه‌وه‌ که په‌رده‌یان به‌سه‌ر دادراون، ته‌ماشای ده‌که‌ن، ئایا ته‌ماشای چی ده‌که‌ن؟ خوا ﷻ پوونی نه‌کردۆته‌وه‌ ته‌ماشای چی ده‌که‌ن:

۱- ته‌ماشای نازو نيعمهتێک ده‌که‌ن که خوا پێیداون.

۲- ته‌ماشای یه‌ک‌دی ده‌که‌ن.

۳- ته‌ماشای تاوان‌باران ده‌که‌ن، چۆن سزا ده‌درین! هه‌مووی ده‌گریت‌ه‌وه‌.

(۷) - ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ﴾ له‌ده‌م و چاویان‌دا گه‌شی و شادمانی نازو نيعمهت ده‌بینی.

وشه‌ی: ﴿تَعْرِفُ﴾، خوی‌ن‌راو‌یشه‌ته‌وه‌: (تُعْرِف)، ده‌ناسری، نه‌و کاته‌ش ده‌بی بگوتری: (نَضْرَةُ النَّعِيم)، واته‌: له‌پوویان‌دا گه‌شی نازو نيعمهت ده‌زانری و ده‌ناسری، به‌لام نه‌گه‌ر بخوین‌ریت‌ه‌وه‌: ﴿تَعْرِفُ﴾، واته‌: تو (ئه‌ی دوین‌راو!) نه‌گه‌ر

تەماشایان بکە ی لە دەم و چاویاندا گەشە ی نازو نەعمەت دەبینی، یانی: (إِذَا رَأَيْتَهُمْ عَرَفْتَ أَنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ النَّعْمَةِ لِمَا تَرَى فِي وُجُوهِهِمْ مِنَ النُّورِ وَالْحُسْنِ وَالْبَيَاضِ وَالْبَهْجَةِ وَالرُّوْنِقِ)، ئەگەر بیانبینی، دەزانی ئەوانە لەو جوړە کەسانەن کە لە نازو نەعمەت دان، چونکە لە دەم و چاویان دا ڕووناکی و جوانی و سپیتری و گەشی و ڕەونەق دەبینی.

(۸) - ﴿يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ﴾، پێیان دەنۆشری لە شیلە ی سەر بە ستراو.

﴿رَحِيقٍ مَخْتُومٍ﴾:

أ- یە کێک لە زانا یان وای لێکداتەو: (الرَّحِيقُ: الخمر الصافية الطيبة)، ﴿رَحِيقٍ﴾: بریتیه لە شەڕاییکی ڕوونی خوێ و چاک.

ب- یە کێکی دیکە لە زانا یان دەلی: (الرَّحِيقُ: الخمر الذي لا غش فيه، ولا شيء يفسدُه)، ئەو مەیه یە کە هیچ فێلی تێدا نیەو، هیچ شتێک تێکی نادات.

﴿مَخْتُومٍ﴾: أ- (الذي له ختام)، (مختوم) ئەو یە کۆتاییەکی هەیه.

ب- (أو مطوي فممنوع أن تمسه يد).

ب- یاخود: پێچراوە تەو و ڕی گیراوە، هیچ دەستێک بیگاتی.

ج- هەندێکی دیکەش گوتوو یانە: ﴿مَخْتُومٍ﴾: واتە: دەفرە کە ی بە ستراو، چونکە (مختوم) ناوی بەرکار (اسم مفعول) وە لە (ختم) وە هاتو، دەفرێک بە جوړێک لە قور بەستری کە زۆر جیر بێ و، کاتیکیش وشک بێتەو بە زەحمەت هەڵبکەنری و ئەگەر هەڵبکەنری، بزانی هەڵکەندراو، واتە: لە شەڕاییکی زۆر نایابی زار بە ستراوی دەست لی نەدراو، دەیاندریتری.

(۹) - ﴿خَتَمُهُ، مِسْكٌ﴾، کۆتاییە کە ی، بەستەرە کە ی میسک، ﴿خَتَمُهُ﴾:

خوێندراویشە تەو: (خاتمه)، کۆتایی هێنەرە کە ی یانی: ئەو شتە ی زاری ئەو دەفرە ی پێ

بەستراوھ بریتىيە لە ميسك، يانی: ئەگەر لە دنیا دا زارى دەفرەکانیان بە قورۇ شىۋەکانى دەبەستن، لەوئى بە ميسك بەستراوھ، ياخود: كۆتايىيەكەى كە دەيخۆيەوھ، كۆتا تام لە دەمتدا، لە زارتدا، بۆنى ميسك دەدا.

(إبن عاشور)، ئاوا پىناسەى ميسك دەكات، ھەلبەتە پىشتىرش پىناسەى ميسكمان کرد، كە لە ھەندىك جوړى ئاسك پەيدا دەبى، بەلام (إبن عاشور) جوانتر پروونى دەكاتەوھو دەلى:

(المِسْكُ: مَادَّةٌ حَيَوَانِيَّةٌ ذَاتُ عَرْفٍ طَيِّبٍ مَشْهُورٍ طَبِيعُهُ وَقُوَّةٌ رَائِحَتِهِ مِنْهُ الْعُصُورُ الْقَدِيمَةُ، وَهَذِهِ الْمَادَّةُ تَتَكَوَّنُ فِي غُدَّةٍ مَمْلُوءَةٍ دَمًّا تَخْرُجُ فِي عُنُقِ صَنْفٍ مِنَ الْغَزَالِ فِي بِلَادِ الثَّيْبِتِ مِنْ أَرْضِ الصَّيْنِ، فَتَبْقَى مُتَّصِلَةً بِعُنُقِهِ إِلَى أَنْ تَيْبَسَ فَتَسْقُطَ فَيَلْتَقِطُهَا طُلَّابُهَا وَيَتَجَرَّوْنَ فِيهَا، وَهِيَ جِلْدَةٌ فِي شَكْلِ فَأْرٍ صَغِيرٍ وَلِذَلِكَ يَقُولُونَ: فَأَرَةُ الْمِسْكِ).

واتە: ميسك ماددەيەكى ئازەلىيە، بۆنىكى زۆر خۆشى ھەيە، شتىكى زۆر زانراوھ، ھەم بۆنەكەى و، ھەم ھىزى بۆنەكەى و، لە پۆژگارەكانى زووھوھ ميسك ھەر ھەبووھ، ئەو ماددەيەش لە ئەصلدا لە لويەك كە پەرە لە خوین، لە گەردنى ھەندىك لە ئاسكەكان پەيدادەبى، زياتر لە ولاتى (الثيبيت)، لەسەر زەمىنى چين ھەيە، ئنجا ئەو لويە دەمىنيتەوھ بە گەردنى ئەو ئاسكەوھ، تاكو وشك دەبى و دەكەوئتە خوارو، ئەوانەى بەدوايدا دەگەرپن، ھەلیدەگرنەوھو بازگانى پى دەكەن، ئەو پىستۆكەش كە بە ملى ئەو جوړە ئاسكانەوھيە، لە شىۋەى مشكىكى گچكە دايە، بۆيە گوتراوھ: (فَأَرَةُ الْمِسْكِ)، واتە: مشكى ميسك.

(۱۰) ﴿وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾، با پىشپرکەكاران ھەر لەوھدا پىشپرکە بکەن، (التَّنَافُسُ: التَّشَاجُرُ عَلَى الشَّيْءِ وَالتَّنازُعُ فِيهِ، بَأَنْ يُحِبَّ كُلُّ وَاحِدٍ أَنْ يَتَقَرَّدَ بِهِ دُونَ صَاحِبِهِ يُقَالُ: نَفَسْتُ الشَّيْءَ عَلَيْهِ أَنْفَسَهُ نَفَاسَةً، أَي: صَنَنْتُ بِهِ، وَلَمْ أُحِبَّ أَنْ يَصِيرَ إِلَيْهِ)، (تنافس): بریتىيە لە ناکۆكى لەسەر شتىك و لەسەرى پىكەوھ ناکۆك بوون، ھەر كامىكيان بىھوئى

(۱) صَنَنْتُ بِهِ: بَخَلْتُ بِهِ: رُذَيْيْمٌ تَبَدَّلَ، بەلام (ظننتُ به): گومانم پىرد.

بۆ خۆی بى و بۆ هاوۋەلەكەى نەبى، دەگوترى: (نَفَسْتُ الشَّيْءَ عَلَيْهِ أَنْفَسَهُ نَفَاسَةً)، واتە: ئەو شتە ويستم بۆ خۆم بى و بۆ بەرامبەرەكەم نەبى، خوا دەفەرموى: با ھەر لەو ەدا پيشبپرکە کاران پيشبپرکە بکەن، يانی: تەنيا بۆ بەدەستپهانی ئەو نازو نيعمهتەى باسکرا، پيشبپرکە بکەن.

ئىنجا خوا ﷻ ھەر لەسەر باسى ئەو خواردنەو ەيە بەردەوام دەبى و، دەفەرموى:

(۱۱) - ﴿وَمَزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ﴾، تىكەلەكەى، (ئەو ەى تىكەلى ئەو ﴿رَحِيقٍ﴾ ە، دەكرى)، لە ﴿تَسْنِيمٍ﴾ ە.

ئایا: ﴿تَسْنِيمٍ﴾ چىيە؟! خوا خۆى پووئى کردۆتەو ە:

(۱۲) - ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾، (ئەويش) كانىيەكە زۆر نيزىكخراوان لىي دەخۆنەو ە، واتە: زۆر نيزىكخراوان لە خوا، لە خودى كانىيەكە دەخۆنەو ە، بەلام ھەندىك لە ئاوى ئەو كانىيەو ئەو خواردنەو ەيە لەو كانىيە داىە، لەگەل ﴿رَحِيقٍ﴾ تىكەل دەكرى و دەدرى بە چاكەكاران، بەلام زۆر لە خوا نيزىكان، بە شىو ەيەكى راستەوخۆ لىي دەخۆنەو ە، بەبى ئەو ەى شتى دىكەى لەگەل تىكەلكرابى.

وشەى: ﴿وَمَزَاجُهُ﴾، (مَصْدَرٌ مَعْنَى مَفْعُول، أَي مَمْزُوجُهُ)، واتە: (مزاج) چاوگە بە مانای بەركار، يانی: تىكەلكراو ەكەى، ئەو ەى لەگەلى تىكەل دەكرى لە ﴿تَسْنِيمٍ﴾ ە.

كە دەفەرموى: ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾، (عَيْنًا: ائْتَصَابٌ «عَيْنًا» عَلَى الْمَذْجِ، أَوْ عَلَى الْحَالِ، أَوْ مَنْصُوبَةً بِ «يَشْرَبُونَ» أَي: يُسْقَوْنَ عَيْنًا)، واتە: وشەى: ﴿عَيْنًا﴾ كە (منصوب) بوو ە، لەبەر ئەو ەيە كە مەدحكردنە، يان حال ە، يان مەنصوب ە بە كەردارى پيشووى پىيان دەنوشرى (يُسْقَوْنَ)، يان بە كەردارى داھاتووى دەخۆنەو ە (يَشْرَبُونَ)، كە دەفەرموى: ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾، واتە: (يُسْقَوْنَ عَيْنًا)، لەو كانىيى و سەرچاو ەيە دەياندرىتى، يان: (يَشْرَبُونَ عَيْنًا) لەسەرچاو ەيەك دەخۆنەو ە.

وشەي: ﴿تَسْنِيم﴾: (تَسْنِيم: وَهُوَ شَرَابٌ يَنْصَبُ مِنْ عَلْوٍ، وَهُوَ أَشْرَفُ شَرَابِ الْجَنَّةِ، وَأَصْلُ التَّسْنِيمِ فِي اللَّغَةِ: الْإِرْتِفَاعُ، وَمِنْهُ سَنَامُ الْبَعِيرِ)، وشەي: ﴿تَسْنِيم﴾، بریتیه له خواردنه وهیه که له سه ریوه هه لده رژی و باشتین جوړه خواردنه وهی به هه شته، وشەي: ﴿تَسْنِيم﴾ یش، له زماندا به مانای به رزی دی، (سنام البعیر) یش له وه وه هاتوه، دونگی حوشت (که له پشته کهی به رزتره وه هه لده توقی، بویه ئەو ناوهی لیئراوه)، ده گوتری: (سَمَّ الشَّيْءِ، أَي: جَعَلَهُ كَهَيْئَةِ السَّامِ)، واته: وه که دونگی حوشتی لیکرد.

که ده فهرموئ: ﴿يَشْرَبُ بِهَا﴾، أ- یان (ب) که زیاده، یانی: (یشربها) و (ب) زیاد کراوه بو زیاده جه ختکردنه وه.

ب- یاخود (ب) که به مانای (من) ه، یانی: ﴿شَرِبَ مِنْهَا الْمُقْرَبُونَ﴾، یانی: لئی ده خوئنه وه.

(الطبري)، له (مسروق) وه هیناویه تی به ژماره: (۳۶۸۰۸)، ده لئ: ﴿فَيَشْرَبُ بِهَا الْمُقْرَبُونَ صِرْفًا، وَيُمَزَجُ بِهَا كَأْسُ أَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾، ئەوانه ی زۆر له خوا نیزی کخراوه ن به پرووتی لئی ده خوئنه وه، (هیچ شتیکی دیکه ی له گه ل دا تیکه ل نا کرئ له گه ل ته سنیم دا)، به لام بو پیکي هاوه لانی لای راست (یاخود چاکه کاران) تیکه ل ده کرئ.

(الطبري) به ژماره: (۳۶۸۱۸)، له (الضحاک) وه هیناویه تی، ده لئ: ﴿هُوَ أَشْرَفُ شَرَابِ الْجَنَّةِ﴾، ئەو (تسنیم) باشتین جوړی خواردنه وهی به هه شته.

خوا به به زه یی و که رهمی بی سنووری خو ی به قسمه تمان بکات.

مه سه له ی چواره م و کو تایی:

باسی بی پروایانی تاوانبار که له دنیا دا به پرواداران خه نیون و، له کاتی به لادا ره تبوونیاندا ئاماژه یان بو یه کدی کردوه، دوایی به دلخووشی گه راونه وه لای کس و کاریان و، به پروا دارانیان گوتوه: ئه وانه گومران، هه رچه نده پاریزه ریش نه بوون به سه ریانه وه، له پوژی دوایش دا، پرواداران به بی پروایان ده خه نن و، له سه ر ته ختان ده روانن، بیگومانیش بی پروایان سزای ئه وه ی ده یانکرد، درایانه وه:

خو ده فه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ ۚ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ۚ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ۚ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ۚ وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَفِظِينَ ۚ فَأَلْيَوْمَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ۚ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ۚ هَلْ تُؤِيبُ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۚ﴾ (۳۱-۳۶)

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له هه شت بر گه دا:

(۱) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ﴾، به دلنیا یی ئه وانه ی تاوانیان کرد، کاتی خو ی (له دنیا دا)، به وانه ی پروایان هینابوو، پی ده که نین، (الطبري) له (قتادة) وه به ژماره: (۳۶۸۱۹)، هیناویه تی، ده لی: (في الدنيا، يَقُولُونَ: وَاللَّهِ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَكَذِبَةٌ، وَمَا هُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ اسْتِهْزَاءَ بِهِمْ)، له دنیا دا ده یانگوت: سویند به خوا ئه وانه دروژنن و، له سه ر هیه شتیک نین، وه ک گالته پیکردنیان.

(۲) - ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ﴾، کاتیک به لایاندا ره تبووبانایه ش، ئاماژه یان بو یه کدی ده کرد.

﴿وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ﴾، دوو ئه گه ری هه ن:

أ- ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ﴾ بکەرى (مَرُّوا) گە (و)ى كۆمەلە، دەگەرپتەوہ بۆ تاوانباران، يانی: ئەگەر تاوانباران بە لای پرواداراندا پەتبوونایە.

ب- ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ﴾ بکەرەكەى دەگەرپتەوہ بۆ چاکەکاران، ﴿الْأَبْرَارِ﴾ يانی: ئەگەر چاکەکاران بەلای تاوانباران دا پەتبوونایە.

﴿يَنْغَامِرُونَ﴾، (التَّغَامُرُ: تَفَاعُلٌ مِنَ الْغَمْرِ)، (تغامز) لە (غمز)هوە هاتو، ئەویش بریتىە لەوہى بە دەست شتێك بە توندیى بگری و دەستی لەسەر دابگری، (جَسَّ النَّبْضِ)یش، ئەوہیە دەمارى كەسێك بگری و بزانی دلى چۆن لیدەدا.

ئىجا ئایا ئەو ئاماژە بۆ یەكدی كردنە، چۆن بوو؟

دەلێن: وشەى: (غمز)، بەکار دەھێنرێ، بۆ بەکارھێنانى چاو و لووت و لیوو برۆ، بۆ ئەوہى بابای كە لەوێ وەستاو، ئاگادار بێتەو، نەوہك دیمەنێك لە دیمەنەكانى ئەو كەسەى تەماشە دەكرێ، لێى بھەوتى، لەبەر ئەوہى لێى بێئاگا بوو.

داىكمان عایشە (خوایى پازى بى)، وشەى: (غمز)ى بەکارھێناو، وەك لەو فەرماشتەدا هاتو، دەلى: {لَقَدْ رَأَيْتَنِي وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصْلِي وَأَنَا مُضْطَجِعَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَسْجُدَ غَمَزَ رَجُلِي فَقَبَضْتُهِمَا}، (أُخْرِجَهُ الْبَخَارِيُّ: ٤٩٧)، واتە: خۆم و پێغەمبەرى خواﷺ دەبینى كە نوێژى دەکرد، منیش لە نێوان ئەو و قىبلەدا پاكشابووم، كاتێك دەیویست كرنووش ببات، (شوینەكەیان تەسك بوو)، دەستى دەگەیان دەلاقم، منیش لاقم ھەلدەكیشا، {تاكو رپى ھەبى كرنووش بەرى}.

٣- ﴿وَإِذَا أُنْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ أُنْقَلَبُوا فَكِهِينَ﴾، كاتێك دەگەرانەوہ بۆ لای كەس و كاریان بە دلخۆشى و شادمانى دەگەرانەوہ، ﴿أُنْقَلَبُوا﴾، (الْإِنْقِلَابُ: الرَّجُوعُ إِلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي جِيءَ مِنْهُ)، (إنقلاب): بریتىە لە گەرانەوہى ئەو شوینەى لیوہى هاتو،

که ده فەرموی: ﴿أَنْقَلِبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ﴾ (أهل الرجل: الزَّوْجُ والأبناء والعشيرة)، (أهل) به مانای هاوسەرو مندالان و خزم و کەشیش، دی، یانی: کاتیک بو لای خزم و کەسیان گەرابانەوه، به دلخۆشیی و شادمانیی دەگەرانەوه.

٤- ﴿وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُونَ﴾ ئەگەر بینیبایانیشن (تاوانبارەکان بروادارانیان بینیبایە)، دەیانگوت: ئا ئەوانە گومران.

بێگومان مەبەستیان لە گومرا، کەسێکە رایەکی هەڵە ی هەیه، بۆچوونێکی هەڵە ی هەیه، مەبەستیان ئەو نەبوو بە پێی خوا نازانن، یانی: ئەمانە بە هەڵە داچوون و، لە سەرگەردانی سەر لیشتیواویی دان.

٥- ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَفِظِينَ﴾ (خوا دە فەرموی:) بە پارێزەریش بە سەریانەوه نە ئێردرابوون، واتە: تاوانبارەکان پارێزەر نەبوون بە سەر چاکە کارەکان، تاكو ئاوا بە کەیفی خۆیان گالتهیان پێکەن و پێیان پێکەن و ئاماژە بۆ یەکدی بکەن و، سەرەنجامیش بە گومرا ناوزەدیان بکەن!

٦- ﴿فَالْيَوْمَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ﴾ ئەمپروش ئەوانە ی بروایان هێناوو (لە دنیا دا بروایان هێناوو، بە هەموو ئەو شتانە ی پیویست بوو بروایان پێی بهێنرێ)، بە بێروایان پێی دەکەن.

(ف) ی ﴿فَالْيَوْمَ﴾ (فاء السببية، وَتَقْدِيمُ «الْيَوْمَ» عَلَى يَضْحَكُونَ، لِلإِهْتِمَامِ بِهِ)، پیتی (ف) بە مانای هۆکارەو (یوم) ش لە سەر (یضحکون) پێشخراوه، لە بەر گرنگی پێدان، ئەمپرو (پروژی دوا یی)، ئەوانە ی بروایان هێناوو (بە هەموو ئەو شتانە ی پیویستە بروایان پێی بهێنرێ) بە بێروایەکان دەخەن، پێدەکەن.

٧- ﴿عَلَىٰ أَلْرَّايِكِ يَنْظُرُونَ﴾ لە سەر تەختان (لە سەر ئەو تەختانە ی بە پەردان دا پۆشراون) تەماشای دەکەن، واتە: تەماشای بێروایان دەکەن کە سزا و ئەشکەنجە دەدرێن.

۸- ﴿ هَلْ تُوبَ الْكَفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾ (له کوټایی دا خوا ده فهرموئ: ئایا بی پروایه کان پاداشتی ته وهی ده یانکرد درایانه وه؟!)

پیشتیش باسماں کردوه: ﴿ تُوْب ﴾ له (ثواب) هوه هاتوهو به مانای پاداشته، که واته:

أ- ته مه جوړیکه له گالته پیکردن و به توانجه وه قسه له باره وه کردنیان، واته: ته گهر پاداشتی که هه بی بو ته وان، بریتیه له وهی بخړینه دوزه خه وه، چونکه پاداشت (ثواب) ته نیا له سهر چاکه یه وه، ته وانیش هیچ چاکه یه کیان نیه، تا کو پاداشتیان هه بی.

ب- یا خود وشه ی: (ثواب)، مانای سزاش له سهر خراپه ش ده گه یه نی، وه ک مانای پاداشت له سهر چاکه، نجا ته گهر ته وه بی، ته و کاته مانای گالته پیکردن و توانج تیگرتنی لیوه رناگیرئ، واته: ئایا ته وانه ی بی پروا بوون، سزای ته و کرده وانه ی ده یانکردن، که بریتی بوون له:

۱- گالته کردن به پروا داران و، ۲- چاو له یه ک داگرتن و، ۳- پیخه نین و، ۴- به سهر لی شیواو ناو بردنیان، ئایا سزای ته وه کرده وانه یان درایه وه؟ به دلنایی به لی، هه لته ته لیړه دا پرسیار کرده که، پرسیار کردنی راسته قینه نیه، که خوی زاناو شاره زا پرسئ: ئایا سزا درانه وه؟ یان ئایا پاداشت درانه وه؟ ته گهر مه به ست گالته پی کردنیان بی و، وشه ی پاداشتیان بو به کار بی، به لکو ته و پرسیار کرده مه به ست پی ته وه یه لایه نی به رانه ر ناچار بکه ی، دانی پیداینتی و پرسیار کردنی: دانپیدا هیټان (تقریری) ه، یا خود وشه ی: ﴿ هَلْ ﴾ لیړه دا به مانای (قد) ه، یانی: ﴿ قَدْ تُوبَ الْكَفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾، هه روه ک له سهره تای سووړه تی (الإنسان) دا هاتوه، ﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ ﴾ (۱) ئایا کاتیک له روژگار، به سهر مروفا نه هاتوه که شتیکی باسکراو نه بوو بی؟ به دلنایی: با، که واته: لیړه دا مه به ست پرسیار نیه و، له ویش به دلنایی مروفا کاتیک به سهر دا هاتوه، نه بووه، جاری وا هه یه مروفا له شیوه ی پرسیار دا له که سی که ده پرسئ، به لام خوی له وه لاهمه که ی دلنایه، بو وینه:

کتییکت داوه به که سیک و ده لئی: ئایا فلانه رۆژه، فلان کتیبهم نه دایه؟
مه به ستت ئه وه نیه بلئی: با، یانی: خۆت ئاگاداری ئه وه کتیبهم پێداوی.

لیره که ده فه رموی: ﴿عَلَى الْأَرْكَانِ يُنْظَرُونَ﴾ (الطبري) له (سفیان) هوه
هیناویه تی به ژماره: (۳۶۸۲۶)، ده لئی: (يُجَاءُ بِالْكَفَّارِ، حَتَّى يُنْظَرُوا إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ
فِي الْجَنَّةِ، عَلَى سُرٍّ، فَحِينَ يُنْظَرُونَ إِلَيْهِمْ، تُغْلَقُ دُونَهُمُ الْأَبْوَابُ، وَيُضْحَكُ أَهْلُ الْجَنَّةِ
مِنْهُمْ)، واته: بپروایه کان له رۆژی دوایدا ده هینرین، تا کو ته ماشای به هه شتییه کان
بکه ن له به هه شتی دا، که له سه ر ته ختان راکشاون و پالیان داوه ته وه، کاتی که
ته ماشایان ده که ن، ده زانن ئه وان له چ نازو نيعمهت و خوشییه ک دان، ئنجا
ده رگایه کانیا ن به پرودا داده خرین و، به هه شتییه کانیش پێیان پێ ده که نن، (وه ک
تۆ له لیکردنه وه یه ک، له و پێ پیکه نینه ی، ئه وان له دنیا دا به ناهه ق به وان
ده خه نین و، پێیان راده بواردن و گالته یان پێ ده کردن)، له ویش به و شیوه یه
خوای په روه ردگار ده فه رموی: ﴿فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ﴾ وه ک
(الطبري) هیناویه تی، ده لئی: به و شیوه یه بپروایه کان ده هینرین و پروادارانیا ن
پیشان ده درین له به هه شتداو، دوا ی ئه وه ی ده یانبینن، ئنجا ده رگایه کانیا ن
به پرودا داده خرین و، پروادارانیش پێیان پێ ده که نن.

به ریزان!

پوخته ی ئه وه ی له م ئایه ته موباره کانه وه رده گیرێ، به مجۆره یه - یانی: کو ی
سووره تی (المطففین) - له سه ره تای سووره ته که وه خوای به رزی مه زن، باسی ئه و
عاده ته خراپه ده کات و، سزای سه خت بو ئه و که سانه دانه ئی، ئه و عاده ته
خراپه یان هه یه، که له کیشان و پێواندا فیل ده که ن له به رانه ره کانیا ن، دوا یی
وه ک پرسیارکردن ده پرسێ: ئایا ئه وانه پێیان وانیه زیندوو کراوه ن و هه لسیژاوه ن
بو رۆژیک ی مه زن، که خه لک تیی دا راده وه ستی بو په روه ردگاری جیهانیان؟
دوا یی خوا ﷻ باسی شوینی تیدا نووسرا نی کرده وه کانی بپروایان و تاوانباران
ده کات، دوا ییش باسی شوینی تیدا نووسران و تیدا تۆمار کرانی کرده وه ی چاکه

کاران دهکات، له کوټاییشدا خوی بهرز باسی ټهوه دهکات که چوټ تاوانباران له دنیاهدا به پرواداران پیکه نیون و کاتیک به لاشیان دا پټ بوون، چاویان له یهک داگرتوهو، کاتیک گهراونهوه بو لای کهس و کاریان، زور به دلخویشی گهراونهوه، وهک شتیکی زور گرنګ و چاکیان ټه نجام دابی، که گالته یان بهو ئیماندارانه کردوه کاتیک بینوشیانن گوتوو یانه: ټه وانه گومپران! ټنجا خوا ﷺ باسی ټهوهی کردوه که له رۆژی دواییشدا خوا بهو شیوهیه حقهی ټهو مسولمانه پټش و پروت و گالته پیکراوانه، لهو بیپروا تاوانبارو گالته پیکه رانه دهکاتهوه.

خوا به لوتف و که په می خوئی ټیمه لهو که سانه بگیږی، که هه میشه له هه لسوکهوت و له پهفتارو ټاکاری ژیانن دنیایاندا پابه ند ده بن به سنووره کانی شهریه تهوهو، به پیی بهرنامهو شهریه ته خوی پهروه دگار بهرپوه ده چن و، به شیوهیه که ده ژین ههقی خه لکیان نه که ویته لاهو، وانه بین که له رۆژی دواییدا شهرمه زارو گونا هکارو عه بیدار بین، خوا به هوئی ژیانن ئیماندارانهوه سه ر بهر زمان بکات و پاک و چاکما بکات، راست و ساغمان بکات، ههروه ها یارمه تیushman بدات، که هه رچی زیاتر له کوټا فره میشتهی که قورټانه تی بگهین و تییدا پی بگهین و، کارلیکی باشی له گه لدا بکهین، بیگومان ټهو کوټا فره میشتهی خوا ﷺ که قورټانه، سه رچاوهی هه موو خپرو نوورو به ره که تیکه بو دنیاو بو دواړو ژو، رپاژه کهی پیغه مبه ری خاته میش ﷺ هه ر بریتیه له بهرجه سته کردنی ټهو فره میشتهی خوا له ژیانن تاکیی و خیزانیی و کومه لایه تی دا، خوا ته و فیقی ټیمه ش بدات، که ههروه که پیغه مبه ره که مان، ټهو قورټانه، ټهو فره میشتهی خوا له ژیانن خو ماندا جیبه چی بکهین.

لیره شدا کوټایی به ته فیسیری سووره تی (المطففین) دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ، وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہفسیری سوورہتی

الْأَنْشِقَاقِ

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (٢٤)ی مانگی (ذی القعدة)ی سالی (١٤٤١)ی کۆچی، بەرانبەر (١٥)ی تەمموز {مانگی (٧)ی سالی (٢٠٢٠) زایینی، لە شاری هەولێر خوا پشتیوان بـ دەست دەکەین، بەتەفسیرکردنی سوورەتی (الانشقاق)و، سەرەتاش پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە لە حەوت بڕگەدا، دەخەینە روو.

پێناسەی سوورەتی (الانشقاق) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی:

ئەم سوورەتە ناوی هەرە باوی بریتیە لە سوورەتی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، لە رۆژگاری هاوێلاندا هەر بەو ناوێ ناوبراوە، لەو بارەووە چەند گێردراوێهێك هەن، ئێمە ئاماژە بە سیانیان دەکەین:

١- {عَنْ أَبِي سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَرَأَ بِهِمْ: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، فَسَجَدَ فِيهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَخْبَرَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سَجَدَ فِيهَا} (أَخْرَجَهُ مَالِكٌ فِي الْمَوْطَأِ: ٤٨٠).

واتە: ئەبوو سەلەمە ر.ز. دەگێڕێتەو، کە ئەبوو هورەیرە ر.ز. پێشنوێژی بۆ کردوون و سوورەتی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، خوێندەووەو کڕنووشی قورئانخوێندنی تیدا بردەو، کاتێک تەواو بوو، هەوایی پێداون کە پێغەمبەری خوا ﷺ کڕنووشی تیدا بردەو.

٢- {عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، الْعَتَمَةَ فَقَرَأَ: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، فَسَجَدَ، فَقُلْتُ: مَا هِذِهِ؟ قَالَ: سَجَدْتُ بِهَا خَلْفَ أَبِي الْقَاسِمِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَلَا أَرَأَى أَنْ أَسْجُدَ بِهَا حَتَّى أَلْقَاهُ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٧٣٢، وَمُسْلِمٌ: ٥٧٨).

واته: ئەبوو رافیع ﷺ دەلی: لەگەڵ ئەبوو ھورەیرەدا نوێژی خەوتنانم کرد، سوورەتی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ ی خویندو کړنووشی تیدا برد (واته: کړنووشی قورئانخویندن)، گوتم: ئەو چیه؟ گوتی: لە پشت ئەبوو قاسیمهوه (کونیهی پیغمبەری خاتمه ﷺ) نوێژم کرد، ئەو سەجدەیهی برد، منیش لەگەڵ ئەودا سەجدەم برد (سەجدە قورئانخویندن)، بۆیه هەتا پێی دەگەمەوه (واته: لە رۆژی قیامەتداو لە قونای بەرزەخدا)، ئەو کړنووشە دەبەم لە کاتی خویندنی ئەم سوورەتەدا.

٣- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَجَدْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ فِي ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، وَ ﴿أَقْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾: ١} (أخرجه مسلم: ٥٧٨ و ١٠٨، وأبو داود: ١٤٠٩، وابن ماجه: ١٠٥٨).

واته: ئەبوو ھورەیرە ﷺ دەلی: لە خزمەت پیغمبەری خوادا ﷺ لە کاتی خویندنی سوورەتی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ و سوورەتی: ﴿أَقْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ دا، سەجدەمان برد، (سەجدە قورئانخویندن).

کەواته: هەر رستهکەى سەرەتای کراوە بە ناوی، بەلام ئەم ناوانەشی بۆ بەکارهێنراون:

١/ (سورة الإنشقاق). ٢/ (سورة أنشقت). ٣/ (سورة الكدح).

دووهم: شوینى دابه‌زین:

ئەم سوورەتە بە یەكدهنگی هه‌موو زانایان سوورەتیکی مەكکه‌ییه‌و زانایان له‌و باره‌وه‌و راجیایان نیه‌، له‌و باره‌وه‌ش ئەم ده‌قه دێتین:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، بِمَكَّةَ}.

واته: عەبدوللای کوری عەباس ﷺ گوتووێه‌تی: سوورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، لە مەكکه‌ دابه‌زیوه‌، عەبدوللای کوری زوبه‌ریش (خوا لە خوێ و بابی پازی بێ)، هه‌مان شتی گوتوه‌.

(١) أوردته السيوطي في الدر المنثور ج ٨، ص ٤٥٤، ونسبه لابن الضريس والنحاس وابن مردويه والبيهقي، وقال: أخرج ابن مردويه عن ابن الزبير رضي الله عنهما مثله. انظر: (الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٠٤).

سۈبھەم: ریزبەندیی لە موصحف و دابەزین دا:

ئەم سوورەتە موبارەکە لە (مصحف) دا ژمارەکە: (۸۴)ە، بەلام لە ریزبەندیی دابەزین (ترتیب النزول) دا، ژمارە: (۸۳)یە، ئەم سوورەتە لە رووی دابەزینەو، پیش سوورەتی (الروم) و، دواى سوورەتی (الإنفطار)، دابەزیو.

هەلبەتە ریزکردنی سوورەتەکان لە (مصحف) داو، ریزبەندییەتەک کە دایانناو بو دابەزینیان، بە کۆشش و بیرکردنەوێ هاوێلان بوو (خوا لییان رازی بێ)، لە زۆربەى هەرە زۆریدا.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانى ئەم سوورەتە:

دوو ژمارەیان بو داناون: (أهل البصرة وأهل الشام)، گوتووینە: ژمارەى ئایەتەکانى (۲۳)یە، بەلام (أهل المدينة، والكوفة، ومكة)، گوتووینە: ژمارەى ئایەتەکانى (۲۵)ە، زۆربەش ئەو ژمارەیهى دواى (واتە: ژمارەى (۲۵)یان تەبەننێ کردو.

پنجەم: نۆهه‌ڕۆکی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتەش وەك دوو هاوێلە پیشووێکە (واتە: سورة التکویر وسورة الإنفطار) - کە سوورەتی (المطففين) یشیان، نیاوخن کراو - باسی ڕۆژی دوايیه، بە هەردوو قوناغى ئاخیر زەمان و قیامەتیشەو، سەرزنشتکردنی بێپروایانیش کراو، کە بۆچی پرواناهێنن و لە کاتی بەسەردا خۆتێدرانەوێ قورئانیشدا، کپنووش نابەن، یاخود بۆ خوا ملکه‌چ نابن؟ لە کۆتاییشدا خوا باسی سزای سەختی خۆی بۆ بێپروایان و، دوايش باسی پاداشتی نەپراوێ خۆی بۆ پروادارانى کردار باش، کردو.

ئەمە هیڵە گشتییه‌کان و، چوارچێوه‌ی گشتی ئەم سوورەتە موبارەکەیه.

شەشەم: تاییه تەمەندییه کانی ئەم سوورەتە موبارەکە:

پێنج تاییه تەمەندییمان لەم سوورەتە موبارەکە کە وتووێژ بەرچاو، کە جیاپەڕێکە لە سوورەتە کانی دیکە:

۱- تەنیا لەم سوورەتەدا تەعبیری: ﴿وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ﴾ دوو جار بەرکات بەرکات لە ئاسمان و زەوی بە کارهاتو، لە ئایەتە کانی: (۲ و ۵) دا، واتە: گوێی گرت بۆ پەرورەدگاری و شایستەش بوو گوێی بۆ بگری.

۲- تەعبیری: ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ﴾ لە ئایەتی ژمارە (۱۰) دا، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتو، لە سوورەتە کانی دیکەدا لە جیاتی:

﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ﴾

﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ﴾ (۲۵) الحاقە، هاتو.

واتە: بەلام کەسێک لە پشتهوەی را نامەێ کردووە کانی بدڕیتەو.

۳- تەعبیری: ﴿إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ﴾ ئەو پێی وابوو ناگەریتەو، دواێ ئەوێ دەمرێ ناگیردڕیتەو بۆ لای خوا، زیندوو ناگیریتەو، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتو لە ئایەتی ژمارە (۱۴) دا.

۴- ئەم چوار سوێندەو وەلامە کەیان بەس لێرەدا هاتوون: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ (۱۶) ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾ (۱۷) ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ﴾ (۱۸) ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾ (۱۹).

هەوتەم و کووتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان:

کۆی بیست و پێنج (۲۵) ئایەتە کە ئەم سوورەتە موبارەکە، دەکەینە دەرسیک، چونکە زۆر پێکەووە جوێشراو و تیکەلکێشن.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە کۆی بیست و پینج ئایەتە کە ی ئەم سوورەتە پیکهاتو:

۱- پینج ئایەتی سەرەتا، ئایەتەکانی: (۱ - ۵)، باسی قوناغی یە کەمی پوژی دوایی دە کەن، کە ئاسمان لەت و پەت و ملکەچ دەبی بو خوا، زەویش دە کیشری یان پان را دە خری و، هەرچی تیدایەو لە سەریەتی فریدەدات و، بو خوا ملکەچ دەبی.

۲- دە (۱۰) ئایەتی دوای وان، ئایەتەکانی: (۶ - ۱۵)، باسی بانگکردنی مروّف کە وریا بی! هەتا دە گاتە خوا ﷺ رەنج دەدات، ئنجا باسی سەرەنجامی پرواداران و بیپروایان کراوە.

۳- دە (۱۰) ئایەتی کوّایی، ئایەتەکانی: (۱۶ - ۲۵)، سویند خواردنی خوا ﷺ بە چوار شتان:

۱- ترووسکایی ئیوارە یان بەیانی، بە لام زیاتر مەبەست پی ترووسکایی ئیوارە یە، کە یە کسەر بە دوای ئەودا باسی هاتنی شەو دە کات.

۲- شەوگار.

۳- هەرچی شەوگار کۆی دە گاتەو.

۴- مانگ، کاتیک جیخونکە دە کات، هەتا دە گاتە: (۱۳ و ۱۴ و ۱۵)، کە بە عەرەبی پی دە گوتری: (بدر)، بە کوردی دە گوتری: مانگ جیخونکە ی کردو.

سویند خواردن بەو چوار شتانه، کە مروّفەکان حالەتی جوړاو جوړیان بە سەر دادین، دوایی گلهی کردن لە پروا نەهیتانی بیپروایان و، ملکەچ نەبوونیان بو خوا، یاخود کپنووش نەبردنیان لە کاتی خویندرانی قورئاندا، سەرەنجام هەرەشە ی سەخت لە بیپروایان و موژدەدان بە پرواداران چاکە کار.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّمَنِ الرَّحِيمِ

﴿۱﴾ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴿۲﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿۳﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿۴﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿۵﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿۶﴾ يَتَأْتِيهَا الْإِنْسُنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿۷﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿۸﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿۹﴾ وَيَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿۱۰﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿۱۱﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿۱۲﴾ وَيَصِلَىٰ سَعِيرًا ﴿۱۳﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿۱۴﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَن لَّنْ يَحُورَ ﴿۱۵﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿۱۶﴾ فَلَا أَقْسِمُ بِالْشفقِ ﴿۱۷﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿۱۸﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿۱۹﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿۲۰﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۲۱﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿۲۲﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿۲۳﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿۲۴﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۲۵﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿۲۶﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تکان

{به ناوی خوای به به زهیی به خشنده. هه ر کات ئاسمان لهت بوو ﴿۱﴾ ملکه چی پهروه ردگاری بوو و شایسته ش بوو (ئاوا ملکه چی بی) ﴿۲﴾ هه ر کاتیش زهوی لیک کیشرا (پان راخرا) ﴿۳﴾ هه رچی تیشیدابوو هاویشتی و خوئی خالیی کرد ﴿۴﴾ ملکه چی پهروه ردگاریشی بوو و شایسته ش بوو (ئاوا ملکه چی بی) ﴿۵﴾ ئه ی مروؤ! بیگومان تاکو ده گه یه پهروه ردگارت ره نچده ری و پیشیده گه ی ﴿۶﴾ ئنجا هه ر کهس نووسراوه که ی (لیستی کرده وه کانی) به (دهستی) راسته ی بیدریته وه ﴿۷﴾ له مه ودوا به لیپرسینه وه یه کی ئاسان لیی ده پرسریته وه ﴿۸﴾ به دلخوشیش ده گه ریته وه لای کهس و کاری ﴿۹﴾ به لام هه ر کهس له دوا ی پشتیه وه نووسراوه که ی بدریته وه ﴿۱۰﴾ له مه ودوا فهوتان داوا ده کات (بو خوئی) ﴿۱۱﴾ ده شخړیته کلپه (ی ناگره) وه (و تیدا ده سووتی و ده پیشی)

۱۲ چۈنكى ئەو (لە دنيادا) لە ئىو كەس و كاريدا دلخوش و بوغرا بوو ۱۳ ئەو پىي وابوو ناگەرپتەو (بۆ لای خوا) ۱۴ با، بىگومان پەرورەدگارى بىنەرى بوو (چى دەکردو چۈنى دەکرد!) ۱۵ ئنجا وا نيه (كە ئەو گومانى دەبرد) سویند دەخۆم، بە سوور و سپى (ئىوارە) ۱۶ ھەرورەھا سویند بە شەوگارو، ھەرچى كۆى کردۆتەو ۱۷ ديسان سویند بە مانگ كاتىك جىخونكە دەكات ۱۸ (ئەى خەلکینە!) سواری چين لە دوای چين دەبن (حالەتە جوراوجۆرەكانتان بەسەر دین) ۱۹ ئەو چىيانە پرواناھینن! ۲۰ ھەر كات قورئانىشان بەسەردا خویندرا كړنووش نابەن (ملکەچ نابن)? ۲۱ بەلكو ئەوانەى بىپروان (پەيامى خوا) بە درۆ دادەنن ۲۲ خواش زاناترە بەوہى (لە دل و دەروونياندا) ھەلیدەگرن ۲۳ ئنجا موژدەى ئازارىكى بە ئيشيان بدەيە ۲۴ جگە لەو كەسانەى پروايان ھیناوە، کردەوہ باشەكانيان کردوون (ئەوانە) پاداشتىكى نەپراوہيان ھەيە ۲۵.

شىکردنەوہى ھەندىك لە وشەكان

(أَشَقَّتْ): (الشَّقُّ: الْحَرَمُ الْوَاقِعُ فِي الشَّيْءِ، انْشَقَّ أَي: تَصَدَّعَ وَبَدَتْ شُقُوفُهُ)، (شَقَّ): بریتىە لە قلیشانى كە لە شتىكدا روو دەدات، دەگوترى: (انشق: أي تَصَدَّعَ)، واتە: لىكبۆو، پارچە پارچە بوو، كەلنەكانى دەرکەوتن.

(وَأَذْنَتْ): (أَذِنَ: اسْتَمَعَ، الإِذْنُ بِالشَّيْءِ: إِعْلَامٌ بِإِجَازَتِهِ وَالرُّخْصَةُ فِيهِ)، (أَذِنَ): گوئی گرت، گوپرايەل و فەرمانبەر بوو، كە دەگوترى: (أَذِنَ بِالشَّيْءِ)، پىپیدانى راگەياندو مۆلەت پیدانى راگەياند.

(وَحَقَّتْ): (أَحَقَّقْتُ كَذَا: أَثْبَتُهُ حَقًّا، أَوْ حَكَمْتُ بِكَوْنِهِ حَقًّا)، (أَحَقَّقْتُ كَذَا)، واتە: وەك ھەق چەسپاندم، یاخود پىارمدا ئەو شتە ھەقە، (حَقُّ لَكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَا، وَحَقِّقْتُ وَحَقُّ لَهُ، أَي: أَنْ يَفْعَلَ كَذَا وَهُوَ حَقِيقٌ وَمَحَقُوقٌ، أَي: خَلِيقٌ بِهِ وَحَقٌّ أَي: ثَبَتَ وَوَجَبَ)، لە زمانى ەرەبىیدا: (حَقُّ لَكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَا، وَحَقِّقْتُ وَحَقُّ لَهُ)، واتە: تۆ شایستە بووی ئەو كارە ئەنجام بدەى، ئەو شایستە بوو ئەو كارە ئەنجام بدات (وَهُوَ حَقِيقٌ وَمَحَقُوقٌ، أَي: خَلِيقٌ

به، واته: ئەو كەسە شایستەى ئەو وەىە ئەو كارە ئەنجام بدات، (وَحَقُّ أَي: ثَبَتَ وَوَجَبَ)،
واته: فلان شتە چەسپاو پێویست بوو.

(مَدَّتْ): (أَصْلُ الْمَدِّ الْجَرُّ، وَالْمُدَّةُ: الْوَقْتُ الْمُمْتَدُّ)، (مَدَّ): له ئەسلى زمانى عەرەبى دا، به
مانای ڕاکیشان و لێککێشانەووە دى، (مدة)، به مانای: کاتیکی درێژ کراوە دى.

(وَحَلَّتْ): (حَلَيْتُ فَلَانًا: تَرَكْتُهُ فِي خَلَاءٍ)، (حَلَيْتُ فَلَانًا)، واته: فلانکەسم له چۆلاییهك، له
دەشتاییه کدا به جیهیشت، (حَلَا الْإِنْسَانُ: صَارَ خَالِيًا)، واته: فلانکەس له شوێنێکی چۆل و
به تەنیا بوو.

(كَادِحٌ): (الْكَدْحُ: السَّعْيُ وَالْعَنَاءُ)، (كَدَحَ) کۆششکردن و خۆ ماندوو کردن، (كَادِح)،
واته: بابای تێکۆشەر و ڕەنجدەر.

(ثُبُورًا): (الثُّبُورُ: الْهَلَاكُ وَالْفَسَادُ، الْمَثَابِرُ عَلَى الْإِثْيَانِ أَي: الْمَوَاطِبُ)، (ثُبُور): واته: فەوتان
له بهینچوون و تێکچوون، (الْمَثَابِرُ عَلَى الْإِثْيَانِ أَي: الْمَوَاطِبُ)، واته: کەسێک سوور بى
لهسەر ئەنجامدانى کارێک، واته: (مواظب)ه، لهسەر ئەو کارە بەردەوام دەبى و له کۆلى
نابێتەوه.

(لَنْ يَحُورَ): (لَنْ يَبْعَثَ، لَنْ يَحُورَ: يَغْنِي لَنْ يَرْجِعَ حَارَ يَحُورُ حَوْرًا، أَي: رَجَعَ يَرْجِعُ رُجُوعًا)،
نەگەرێتەوه، گەراییهوه دەگەرێتەوه گەرانهوه. لێره دا مه بهست پێی زیندوو کرانهوهیه،
پێی وایه زیندوو ناکرێتەوه، دواى ئەوێ خرایه نێو گۆر، جارێکی دیکه هه لئاسنێرێتەوه،
(يُقَالُ حَارَ الْمَاءِ فِي الْغَدِيرِ: تَرَدَّدَ فِيهِ)، ئاوه که له چاله کهدا تێیدا هات وچوو، سوورا، (وَحَارَ
فِي أَمْرِهِ تَحَيَّرَ)، له کاره کهى خۆیدا سه راسیمه بوو، سه رسام بوو، (المحور: العود التي تجري
عَلَيْهِ الْبَكْرَةُ لِتَرُدَّ دِهَ)، (محور): سوورگه، ئەو دارهیه، په تێک که له دۆلچه کانی ناعور خراوه،
تاكو ئاوه کهى لى هه لێنجى، تێیدا ده سوورپى.

(بِالشَّفَقِ): (الشَّفَقُ اخْتِلَاطُ ضَوْءِ النَّهَارِ بِسَوَادِ اللَّيْلِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ)، (شفق)، واته:
سوورایی، یاخود سوورو سپییتی ئیواره، یان به ره به یان، که تیکه لَبوونی ڕۆشنایی ڕۆژه
له گه ل ڕه شایی شهودا له کاتی خۆر ئاوابووندا.

(وَمَا وَسَقَ): (الْوَسَقُ: جَمْعُ الْمُتَفَرِّقِ)، (وَسَقَ) ئەوێه شتێك كە بۆ بوو بێتەو، كۆ بكریتەو، (وَسَقْتُ الشَّيْءَ: جَمَعْتُهُ)، شتەكەم كۆ كردەو، (سَمِيَ قَدْرٌ مَعْلُومٌ مِنَ الْحَمْلِ كَحَمْلِ الْبَعِيرِ: وَسَقًا وَقِيلَ: هُوَ سِتُونٌ صَاعًا)، ئەندازەیه كی زانراو لە بار، وەك باری حوشت پێی گوتراو، (وسق)، هەندیکیش گوتووێانە، وەسقیك بریتیه لە شەست (٦٠) صاع، هەر صاعیکیش چوار مستە، صاع بە كوردیی ربهی پێ دەلێن، كە چوار مستە، وەسقیكیش (٦٠) ربهیه.

(أَسَقَ): (الْإِسْقَاقُ: الْإِجْتِمَاعُ وَالْإِطْرَادُ)، مانگ كاتێك كۆ دەبێتەو، جیخونكە دەكات، هەندێك لە زانایانی گەردوونناس گوتووێانە: شەوانی: (١٣، ١٤، ١٥) ی مانگ، ئەو شەوانە (الليال البيض) پێ دەگوترێ، شەوێ سپیەكان، كە مانگ دەگاتە حالەتی ئەو پەری تەواویی لە نیوێ راستی ئاسماندا.

(لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ): واتە: حال لە دواي حالیان بەسەر دێ، دواي زیاتر باسی دەكەن، كە (طَبَقٌ): بە مانای چین دێ، هەروەها بە مانای شتێكیش دێ كە بەسەر شتێك دادەری و بە ئەندازەي خۆیهتی، واتە: وەك چۆن شتێك چین لەسەر چین هەڵدەچنێ، ئیوەش حالەت لەسەر حالەتان بەسەر دێ، یان: قووناغ قووناغ دەچنە پیش.

(يُوعُونَ): (الْوَعْيُ: حِفْظُ الشَّيْءِ، الْحَدِيثُ وَنَحْوَهُ، الْإِعَاءُ: حِفْظُ الْأَمْتَعَةِ فِي الْوَعَاءِ)، (یوعون): لە (وعی) یەو هاتو، كە بریتیه لە پاراستنی قسەو لەبەرکردنی وێنە ی و، (إِعَاءُ): بریتیه لەوێ كەل و پەلێك لە توورەگەیهك، لە زەرفێك دا كە تێیدا هەڵدەگیرێ، پارێزری.

(غَيْرُ مَمْنُونٍ): نازمێردراو، یاخود: (غَيْرُ مَحْدُودٍ وَغَيْرُ مَقْصُودٍ)، بڕاو و ناتەواو نیە، گوتراو: (الْمِنَّةُ تَهْدِمُ الصَّنِيعَةَ)، منەتکردن چاكە هەڵدەوێ شینێنەو، بەلام لە بەرانبەریشیدا، گوتراو: (إِذَا كُفِّرَتِ النُّعْمَةُ، حَسَنَتِ الْمِنَّةُ)، هەر كاتێك چاكە نادیده گیرا، ئەو كاتە باسکردنی و منەتکردن باشە، وەك بیر خستنهوێ بابای سپلهو ناسوپاس.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای بهرزو مهزن له م سوورەتە موبارەکەدا، که له بیست و پینج (۲۵) ئایەت پیکهاتوه، سێ بابەتان باس دەکات:

۱- له ئایەتەکانی: (۱ - ۵)دا، بابەتیک.

۲- دواپی له ده ئایەتەکانی: (۶ - ۱۵)دا، بابەتیک.

۳- ئنجا له ده (۱۰) ئایەتی دوا وانیش دا، که ده (۱۰) ئایەتی کوژتایین، ئایەتەکانی: (۱۶ - ۲۵)، بابەتیک.

سەرەتا خوای بهرزو مهزن ده فەرموی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده، واته:

۱- ئەم کارەم دەست پێدەکەم، به ناوی خوا.

۲- به پێی بهرنامەی خوا، ئەم کارە دەکەم.

۳- به پشت بهستەم به خوا، ئەم کارە دەکەم.

۴- بۆ وه دەستەپێنانی پاداشت و په زامه نندی خوا، ئەم کارە دەکەم.

ئنجا خوای پهروهردگار دێته سەر بابەتی یەکەم له سێ بابەتە سەرەکییەکی که ئەم سوورەتە موبارەکە دهیانگریته خوێ و، ده فەرموی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾، هەر کات ئاسمان لهت بوو، (شق): بریتیه له لهت بوونی شتی و پارچه پارچه بوونی، هەر کاتی ئاسمان پارچه پارچه و لهت بوو، ﴿وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ﴾، گوێی گرت بۆ پهروهردگاری و، شایستهش بوو گوێی بگرێ، یانی: گوێپایه ل و فرمانبەر بوو، بۆ پهروهردگاری و، شایستهی ئهوه شه گوێی بگرێ و فرمانبەر بێ.

﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ﴾، ھەر کاتیک زەویش لێک کیشرایەو، پانراخرا، ﴿وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ﴾، ھەرچی تێیدایە، فرییداو خۆی خالی کردەو، خۆی بە تال کردو ھەرچی لە ھەناویدا بوو، ھەلیدایە دەری، ﴿وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ﴾، گوئی گرت بۆ پەرورەدگاری و شایستەش بوو گوئی بگری، لێرەدا خۆی بەرزو مەزن، ھەم باسی ئاسمان دەکات، کە لەت دەبێ و گوئی دەگری بۆ پەرورەدگاری و شایستەشە گوئی بگری، ھەم باسی زەوی دەکات کە لێک دەکیشریتەو، ھەرچی لە خۆیدا ھەلیگرتو، فرییدا دەداتە دەری و، خۆی خالی دەکاتەو لە ھەموو شتیک، بەلام دواوی خوا ﷻ باسی نەکردو ھی دەبێ؟

واتە: (إذا)، کە تێکراو (ظرف)ی روودانی شتیکەو، مانای مەرجیش دەگریتە خۆی، وەلامەکە ی باس نەکراو، بۆ ئەوێ زەینی بەشەر بۆ ھەر شتیک بچێ، کە بگونجێ لەگەڵ نیوەرۆک و پەوتی ئەو ئایەتە موبارەکانەدا، واتە: ھەر کاتیک ئاسمان لەت بوو و گوئی گرت بۆ پەرورەدگاری و شایستەش بوو، گوئی بگری، ھەرورەھا ھەر کاتیک زەوی لێک کیشرایەو پانراخرا، ھەرچی لە نیو خۆیدا ھەلیگرتبوو، فرییدایە دەری و خۆی خالی کردەو، گوئی گرت بۆ پەرورەدگاری و شایستەش بوو، گوئی بگری: ئەی مەرۆک! تۆ سزاو پاداشت بۆ دیتە گوێ، یان: لەو کاتەدا ئەی مەرۆک! زیندوو دەکریتەو و لیت دەپرسیتەو.

دواوی خوا ﷻ دیتە سەر بابەتی دووھەم: ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ﴾، ئەی مەرۆک! لێرەدا ھەموو زانا یان لەسەر ئەو یەکدەنگن، کە (الإنسان)، (ال)ەکە ی بۆ ناساندنەو بۆ جینسەو تێکرای مەرۆکان دەگریتەو، چونکە دواوی خۆی زاناو شارەزا دابەشیان دەکات، بۆ کەسانیک کە بە دەستی راستیان نامە ی کردەو کانیاں دەدریتەو، کەسانیک کە لە پشتمەو پرا نامە ی کردەو کانیاں دەدریتەو، کەواتە: لێرەدا مەبەست لە (الإنسان) ھەموو مەرۆکەکانە، ئەی مەرۆکەکان! ﴿إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا فَمَلَأَيْتَهُ﴾، بە دنیایی تۆ پەنج دەدە ی، تاکو دەگە ی پەرورەدگارت، واتە: تۆ کە لەم ژیا نە دنیاییەدا، دانراوی پەنج دەدە ی، خۆت ماندوو دەکە ی و ھەول دەدە ی بەو شیوہیە ی بۆ خۆت ھەز دەکە ی و، بۆ ھێنانە دی ئەو ئامانجانە ی ھەزیا ن پێ دەکە ی، ھەتا دەگە ی پەرورەدگارت، کە

مەبەست پىي كاتى مردنە لە قۇناغى بەرزەخدا، ياخود مەبەست پىي قۇناغى قىامەتە،
 كە لەوى سزاو پاداشتى يەكجارەكى مەرۆف دەدرىتەو، ﴿فَمَلَقِيْهِ﴾ سەرەنجام
 پىي دەگەي، واتە: بە پەرورەدگارت دەگەي، ياخود: بە بەرھەمى رەنج و زەحمەت
 و تىكۆشانەكەت دەگەي، ھەردوو واتايەكە گونجاو، ئنجا خوا ﷻ ئەنجامەكە باس
 دەكات: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتٰبَهُۥ بِيَمِيْنِهٖ﴾، (أَمَّا)، ۋەك زۆر جار گوتوو مانە: پىيتىكە بۆ
 روونكردەنەو بەكاردەھىترى (حرف تفصيل)، يانى: ئنجا ھەر كەسىك بە دەستى راستى
 نووسراوھەكى بدرىتەو، واتە: ئەو نووسراوھى، ئەو لیستەى كردهوھەكانى تىدا تۆمار
 كراون، ﴿فَسَوْفَ يُحٰسِبُ حِسَابًا يَّسِيرًا﴾، ئەو لەمەودوا بە لىپرسىنەوھەكى ئاسان
 لىپرسىنەوھى لەگەلدا دەكرى، لىپرسىنەوھى ئاسانىش ۋەك پىغەمبەر ﷺ فەرموو پەتى و
 دوايش فەرمایشتەكان دىنين ئەوھەكە نەگوترى: بۆچى ئەوھەت كرددو بۆچى ئەوھەت
 نە كردد؟ ئەوھە چۆن بوو، ئەوھە چۆن نەبوو؟ بەلكو تەنیا كردهوھەكانى پىشان بدرىن، چونكە
 ھەر كەسىك وتووئىزى لەگەلدا بكرى و، شەپە قسەى لەگەلدا بكرى، لە لىپرسىنەوھەدا،
 تووشى سزاش دەبى.

﴿وَيَنْفَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِۦ مَسْرُورًا﴾، ھەر كەسىك بە دەستى راستى نامەى كردهوھەكانى
 بدرىتەو، لىپرسىنەوھەكى سووك و ئاسانى لەگەلدا دەكرى و، بە شادمانىي و
 دلخوشىيش دەگەرپتەوھە بۆ لای كەس و كارى كە چاوپرپى دەكەن، ئایا ئەو كەس و
 كارەى كىن؟ دەگونجى مەبەست پىي ئەوانە بى كە خوا لە بەھەشت دا بۆى داناون:
 حۆرىيەكان و ئەو لاوو گەنجانەى تەرخانكراون خزمەتى بەھەشتىيان بكەن، ياخود:
 ئەوانەى لە دنیادا كەس و كارى بوون، ئەوانىش ھەر كامىكىيان چاوپرپى ئەوھە دىكە
 دەكات، داخۆ چۆن دىتەوھە؟.

﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهْرِهِۦ﴾، بەلام كەسىك نووسراوھەكى لە لای پشتەوھەى را
 بدرىتەو، لە پشتیەوھە بیدرىتەوھە، لە شوپنەكانى دىكەدا ھەموویان خوا فەرموو پەتى:
 ﴿بِشْمَالِهِ﴾، بە دەستە چەپى، زانایان گوتوو یانە: لىرەدا كە دەفەرموى: لە پشتەوھەرا،
 لەگەل ئەوھەدا كە دەفەرموى: بە لای چەپىدا، دژ ناوھەستى، واتە: بە لای پشتەوھەدا،

بەلام دەبى بە دەستە چەپى، وەرى بگرېتەو، ئنجا ھەر كەسك بەو جوړە نامەى كردهوەكانى بدرېتەو: ﴿فَسَوْفَ يَدْعُوا بُرًّا﴾ له مەودوا له بەينچوون بانگ دەكات، واتە: بە ئاوات دەخوازى لە نيوېچى و نەمىنى، ياخود: تووشى حالەتەىك دى، مەرگى بە ئاوات دەخوازى، ﴿وَيَصْلَى سَعِيرًا﴾ دەشخريتە نيو كېلەى ئاگرى دۆزەخەو بە شيوەيەكى تايەت لەويدا دەسووتىرى، دەپشيتىرى و دەبرىزىرى، ﴿إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ له سۆنگەى ئەووەو كە ئەو كەسە لە نيو كەس و كاريدا (لە دنياىدا) زۆر دلخۆش و كەيف خۆش بوو، كەيف خۆشى و دلخۆشى بە ناحەق و بوغراو ياخىي بوونەو، ﴿إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ﴾ ئەو پىي وابوو ناگەرېتەو، پىي وابوو كە مرد، تازە كۆتايى دى و، جاريكى ديكە دروست ناكريتەو زىندوو ناكريتەو، ﴿بَلَّغْ﴾ با، دەگەرېتەو دروست دەكرېتەو زىندوو دەكرېتەو، ﴿إِنْ رَبُّكَ كَانَ بِبَصِيرَةٍ﴾ بە دلىيىي پەرەردگارى بينەرى بوو، دەيىنى چى كردهو چۆنى كردهو! ئنجا چۆن دەبى وەك بەرزەكى بانان بۆى دەرېچى؟

ئنجا خواى بەرز دىتە سەر بابەتى سىيەم و كۆتايى و، دەفەرموى: ﴿فَلَا أَقْسَمُ بِالْشَفَقِ﴾، وانيە (كە ئيوە دەلېن، ياخود: وانيە كە ئيوە بير دەكەنەو، كە بەس لە داىك بوون و مردن ھەبى و، زىندووكرانەو سزاو پاداشت و لىپرسينەو ھەبى)، ﴿أَقْسَمُ بِالْشَفَقِ﴾، سويند دەخۆم بە زەردە، (شَفَق)، بەو سوورايىيە دەگوترى، كە بە بنى ئاسمانەو دەمىنى، دواى خۆرئاواو بوون، زاناياى دەلېن: نويزى خەوتنان كاتىك دەبى، كە سوورايى و زەردايى لە ئاسۆ ئاسماندا نەما، بۆ كەوتنە نيو كاتى نويزى خەوتنان، دەبى نويزى شىوان كاتەكەى كۆتايى بى، ھەندىكيش گوتووينا: (شَفَق)، ئەو سوورايىيە كە بە بنى ئاسمانەو دەمىنى، بە ئاسۆو دەمىنى، لە كاتىكدا خۆر ھەلدى بەر لەوھى خۆر دەرېكەو، سوورايىيەكەش پىشى زەردايىيە دوايى وردە سوور ھەلدەگەرى، بەر لەوھى خۆر دەرېكەو، بەلام لىرەدا بە پىي رەوتى ئايەتەكان، بۆمان دەرەكەو كە زياتر مەبەست پىي بووللى ئىوارەيە، ئەو كاتەى خۆرئاوا دەبى، چونكە دوايى باسى ھاتنى شەو دەكات، دەفەرموى: ﴿وَالَيْلِ وَمَا وَسَقِ﴾، ھەرەوھا سويند دەخۆم بە

شەۋگارو بەۋەى شەۋگار كۆى دەكاتەۋە، دروستكراۋەكان لە پۆژى دا بلاۋ دەبن، پۆژ پروناكەو خەلك دەچى بە دەم كارو كاسپىيى خۆيەۋە، مروڤە خاۋەن عەقل و ھەستەكان بلاۋدەبنەۋە بە زەۋىدا، بۆ داواكردنى بژيوى خواى پەرۋەردگار، بۆ جموجوڤ و ئىش و كار، بەلام لە كاتى شەۋدا، خەلكەكە ھەر كەسە دەچىتەۋە شۆينى خۆى و، جۆرىكى دىكە لە دروستكراۋانى خوا بلاۋدەبنەۋە، ئەگەر جندو شەيتانەكان، ئەگەر چرچانەۋەرو دەعبان، دەرڤەت ۋەردەگرن لە تارىكىي شەۋ بۆ راوكردن و ئىچىر پەيدا كردن و بژيو پەيدا كردن، ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ﴾، سۆندىش دەخۆم بە مانگ، كاتىك جىخونكە دەكات و كۆ دەبىتەۋە، كە زياتر شەۋانى: (۱۳ و ۱۴ و ۱۵)، دەگرىتەۋە، سۆند بەۋ چوار شتانە:

﴿لَتَرْكَبَنَ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾، ئەمە خويندراۋىشەتەۋە: (لَتَرْكَبَنَ)، كە ئەو كاتە مەبەست پىي مروڤە بە تەنيا، بەلام: ﴿لَتَرْكَبَنَ﴾، يانى: ئەى مروڤەكان ھەموۋتان سواری چىن لەسەر چىن، دەبن، واتە: ھال لەسەر ھالەتان بەسەر دى، ۋەك چۆن چەند شتىك كە بە ئەندازەى يەك بن، لەسەر يەك دادەنرىن، ئىۋەش ھال لەسەر ھالەتان بەسەر دى.

زانايان لەو بارەۋە زۆر قسەيان كەردە، كە دوايى زياتر شى دەكەينەۋە، ھەندىك گوتوۋيانە:

أ- مەبەست پىي ھالەتى (نطفة) يە، دوايى (علقة) يە، دوايى (مضغة) يە... ھەرۋەھا.

ب- ھەندىكى دىش گوتوۋيانە: مەبەست ھالەتى مندالىيە، دوايى گەنجىيە، دوايى كامل بوۋنە، ئنجا پىرىيە، تاكو مردن.

ج- ھەندىكىش گوتوۋيانە: مەبەست پىي ھالەتى دنيايە، دوايى بەرزەخە، دوايى قىامەتە، دوايى نىشتەجى بوۋنە لە بەھەشتدا، يان لە دۆزەخ دا.

ھەرۋەھا ماناى دىكەشيان بۆ لىدانەۋە.

خو ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ۋەك پەخنەگرتن و سەرزەنشتكردن دەفەرمۆي: ﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، ئەۋە چىيانە، بۆچى پروا ناھىيىن، چ شتىك پىي لى گرتوون؟ ئەمە سەرسۇرماندەنە بە

بروا نه هیئانی بیبروایه کان، له گەڵ ئەوه شدا هه موو ئەو شتانهیان له بهر چاون! **وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ**، ههروهها کاتی که قورتانیان به سهردا ده خویندریتهوه، کړنووش نابهن، یاخود: بۆ خوا ملکه چ نابن؟ **بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ**، نه که ههر بروانا هینن و کړنووش نابهن، له کاتیکدا قورتانیان به سهردا ده خویندریتهوه، به لکو ئەوانه ی بیبروان به درۆ داده نین، چی به درۆ داده نین؟ رۆژی دوا یی به درۆ داده نین، پیغه مبهری خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَءُوا الْقُرْآنَ حَتَّىٰ تَسْجُدُوا** به درۆ داده نین، قورتان به درۆ داده نین، هه موو ئەو شتانه به درۆ داده نین که پیویسته به راست دابنن و پروایان پێ بهیتری، **وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ**، خواش زاناره به وهی هه لیده گرن، ده یارین، واته: له بیرو هۆشی خویان و له دڵ و دهروونی خویاندا، له نیازو مهبهسته کان و خویاو بیرو بۆچوونه کان، خوا زاناره به وهی هه لیده گرن و، له خویان پێیان زاناره، **فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ**، تنجا موژده ی نازاریکی به ئیشیان پێ بده.

هه لبه ته موژده بۆ شتی باشه، به لām ئەمه لیڤه دا:

أ- یان به توانجه وهیه، واته: موژده یان پێ بده، ئەگەر شتیکی دلخۆشکه ر هه بێ بۆ ئەوان، به س بریتیه له نازاری به ئیش.

ب- یان مهبهسته ئەوهیه که پرواداران موژده ی به هه شتیان پیده درێ و، ئەوانیش موژده ی نازاریکی به ئیشیان پێ ده درێ، **إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ**، جگه لهوانه ی پروایان هیناوه به هه موو ئەو شتانه ی پیویسته پروایان پێ بهیتری، **وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ**، ههروهها کرده وه باشه کانیان ئەنجام داون، ئایا ئەوانه چۆن؟ **لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ**؛

۱- پاداشتیکی نه براوه یان ههیه.

۲- یاخود: پاداشتیکیان ههیه که به چاویان دا نادریتتهوه، منه تیان به سهردا ناکرێ.

۳- یاخود: پاداشتیکیان ههیه که هیچ کهم و کوپی و ناپیکی و نوقصانییه کی تیدانیه.

مەسەلە گۈنگەکان

مەسەلە یەكەم:

باسی شەق و پەق بوونی ئاسمان و ملکه چوونی بۆ پەرودەگاری و، لیکیشرانەوہی زەوی و، فەردانی ھەرچی تەیداہو، خو بە تال کردنی و ملکه چوونی بۆ پەرودەگاری و شایستە بوونیشان بۆ ئەو ملکه چییە:

خو دەفەر موی: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ۖ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا ۖ وَحُقَّتْ ۖ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۖ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۖ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۖ﴾

شیکردنەوہی ئەم ئایەتانە، لە پینچ بڕگەدا:

۱- ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ ھەر کاتیک ئاسمان لەت و پەت بوو، شەق و پەق بوو، وشە: ﴿إِذَا﴾، وەك زۆر جاری دیکە گوتراو: ﴿إِذَا: ظَرْفٌ لِلْمُسْتَقْبَلِ وَالْفِعْلُ الَّذِي فِي الْجُمْلَةِ الْمَضَافَةِ إِلَيْهِ، (إِذَا)، مَوْوَلٌ بِالْمُسْتَقْبَلِ، وَصِيغَةُ الْمَاضِي لِلتَّنْبِيهِ عَلَى وَقْعِهِ الْمَتَحَقِّقِ، واتە: ﴿إِذَا﴾، (ظرف) ە بۆ داھاتوو، ئەو کردارەش کە لەو پستەہدایە، ﴿إِذَا﴾ ی پال دەدریئە لا {﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾}، ھەرچەندە (انشقت) لە ئەسڵدا بە شیوہی رابردوو ھاتو: {واتە: لەت و پەت بوو}، بەلام مانا دەکری بە داھاتوو، {﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾} ھەر کاتیک ئاسمان لەت بوو، چونکە ﴿إِذَا﴾ ی چۆتە سەر و ئەویش مانای رابردوو دەگوازیئەوہ بۆ داھاتوو، بەلام بە شیوہی رابردوو ھاتو، بۆ ئاگادارکردنەوہ لەوہی بە دلنیاہی ھەر پرودەدا.

شایانی باسە: ﴿إِذَا﴾ کاتیک دەچیتە سەر پستەہەك، پرودانی ئەو واتایە لەو پستەہەدا ھاتو، مسوگەر دەکات، بە پێچەوانەہی (إِنْ) ەوہ کە دەیخاتە ئەگەر و نەگەرەوہ.

(۲) ﴿وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُتَّتْ﴾، بۆ پەروەردگارى فەرمانبەر بوو، گوئیى گرت، شایسته ش بوو گوئیى بگرى، ﴿وَأَذْنَتْ﴾، يانى: (سمعت)، گوئیى گرت.

﴿وَأَذْنَتْ﴾، (فَعِلْ) (أَذْنَتْ) مُشْتَقٌّ مِنْ اسْمِ جَامِدٍ (أَذْنٌ)، وَالْأَذْنُ آلَةُ السَّمْعِ بِالْإِنْسَانِ، أَذْنٌ لَهُ أَيُّ اسْتَمَعَ لَهُ (...)، واته: کردارى (أَذْنَتْ) {که کرداریكى رابردوویه}، داتاشراوه له ناوى وشك (جامدى) (أَذْنٌ) که به ئەندامى بیستى له مروڤدا ده‌گوترى، (أَذْنٌ لَهُ)، واته: گوئیى بۆ هه‌لخست، گوئیى خوى دایه.

﴿وَحُتَّتْ﴾، (أَي: هِيَ مَحْقُوقَةٌ بِهَذَا)، ئەویش پێى شایسته کراوه وابى و به‌وه شایسته‌یه.

(۳) ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ﴾، هه‌روه‌ها هه‌ر کاتیک زه‌وى لیککیشرايه‌وه، یاخود: پانراخرا، ﴿مُدَّتْ﴾، وه‌ك چۆن چه‌رم يان پييست ليك ده‌کیشريته‌وه و گنجى لى ناهيترى، پييستىك که خرکراوه‌ته سه‌ر يه‌ك و لۆچ و گنجى هه‌ن، که ليك ده‌کیشريته‌وه پانتاييه‌که‌ى زياتر ده‌بى، زه‌ویش به‌و شيويه‌يه ليك ده‌کیشريته‌وه، وه‌ك خواى پەروەردگار له سوورەتى (طه‌)دا، فەرموويه‌تى: ﴿وَسْئَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۖ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۚ ۝١٠٦ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ۚ ۝١٠٧﴾، واته: له باره‌ى چيايه‌كانه‌وه پرسيارت لى ده‌که‌ن، بلى: پەروەردگارم به‌ وردو خاشکردن، وردو خاشيان ده‌کات، ﴿فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا﴾، لىيان ده‌گه‌رى، ده‌يانکاته ته‌ختاييه‌كى بى گرى و گۆل، ﴿لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا﴾، نه‌ هيچ لاريان تيدا ده‌بينى، نه‌ هيچ به‌رزايان تيدا ده‌بينى، (عوج)، واته: لاريى و خوارى، (أمت)، واته: به‌رزايى، يانى: بى گرى و گۆل ده‌بى.

به‌ باشى ده‌زانم له باره‌ى ئايه‌تى پيشه‌وه: ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ﴾، ئەم دوو ده‌قه بئين:

يه‌که‌ميان: پيغه‌مبه‌رى خوا ﷺ فەرموويه‌تى: ﴿تَمُدُّ الْأَرْضُ مَدَّ الْأَدِيمِ لِعَظْمَةِ الرَّحْمَنِ، فَلَا يَكُونُ لِرَجُلٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فِيهَا إِلَّا مَوْضِعٌ قَدَمَيْهِ﴾ (أخرجه الحاكم: ۸۷۰۱، وقال: صحيح الإسناد على شرط الشيخين).

واتە: زەوی لە پۆژی قیامەتدا لێک دەکێشێتەووە وەك چۆن چەرمێك (پێستێك) لێک دەکێشێتەووە و پادەکێشێ، پان پادەخێ، لەبەر مەزنی خۆی بە بەزەیی، دواي هەر کام لە پۆلەکانی ئادەم تەنیا بە ئەندازەي دوو پێهەکانی شوینی دەست دەکەوی، {ئەندازەي ئەوێ لێ بوەستی}.

دووهمیان: پێخەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {لَمْ يَأْذَنْ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ، يُرِيدُ: يَجْهَرُ بِهِ} (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۷۰۴۴، ومسلم: ۷۹۲، وأبو داود: ۱۴۷۳، والنسائي: ۱۰۱۷، وابن حبان: ۷۵۲).

واتە: خوا ﷻ گوئی نەگرتووە بۆ هیچ شتێک بە ئەندازەي گوێگرێتی بۆ پێخەمبەرێک کە قورئان بە دەنگی خۆش دەخوینێ: مەبەستی ئەوێ دەنگی پێ بەرز دەکاتەووە.

(أَذِنَ)، یانی: (اسْتَمَعَ)، گوئی گرت، گوئی هەلخست، بەلام لێرەدا مەبەستی پێی قبوڵ کردن و پێخۆشبوونی خۆی پەرورەدگارە، بۆ دەنگی ئەو پێخەمبەرەي ﷻ قورئان دەخوینێ و دەنگی خۆی پێ دەلارێتەووە.

ئەم دەقەي سوننەت تیشکمان بۆ دەخاتە سەر چەمک و واتای ئەو پرستە موبارەکەي دەفەرموێ: ﴿وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ﴾، کە خوا عز وجل بۆ ئاسمان بەکاری هێناوە: ئاسمان گوئی گرت بۆ پەرورەدگاری و فرمانبەری کرد، بە قسەي کرد، ﴿وَحُقَّتْ﴾، شایستەي ئەوێش بوو گوئی بگری، هەرورەها زەویش بە هەمان شیوە.

(۴)- ﴿وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ﴾، هەرچی تێیدایە فێیدایە دەرو هەلداو، خۆی خالی کردووە، ﴿وَأَلْقَتْ﴾، (أَي: قَذَفَتْ وَرَمَتْ)، واتە: فێیداو هاویشتی، ﴿مَا فِيهَا﴾، (كُلُّ مَا فِي بَاطِنِهَا فَلَمْ يَبْقَ مِنْهُ شَيْءٌ)، هیچ شتێکی لە خۆیدا نەهێشتەووە، هەرچی لە دەروونی دایە، هەمووی فێیدایە دەری، لێرەدا مەبەستی ئەو جەنازانەن کە دەخوینێ نێو زەویووە، هەرورەها هەر شتێکی دیکەش کە لە زەوی دا هەیه، زەوی هەموو هەناوی خۆی خالی دەکاتەووە، ﴿وَتَخَلَّتْ﴾، (التَّخَلَّى: قُوَّةُ الْخُلُوِّ عَنِ الشَّيْءِ)، (تَخَلَّى) بە هیزی خالی بوونەووە لە شتێک دەگەیهنێ، واتە: زۆر بەهێزەووە بە خۆهەلتەکاندەووە،

ھەرچی لە نیۆ ھەناویدا ھەیه، فریڤدەداتە دەری و ھیچ شتێک لە خویدا ناهێلێ، لێرەدا
وێلامەکە دیار نیه، بۆیه زانایان لە بارە ی وێلامەکە یەو، راجیایان ھەیه:

۱- ھەندێک گوتووین: وێلامەکە ی ئەو ھەیه کە دوایی دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ
إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهٖ﴾، تاكو كۆتایی ئایەتەکان، یانی: کاتێک ئەوانە پروویان
دا، ئە ی مروۆف! تۆ رەنج دەری تاكو دەگە یەو پەرور دگارت و بە بەری ئەو رەنجەشت
دەگە ی، ئنجا کە سێک بە دەستی راستی نووسراوی کردەو کانی بدرێتەو، بە ئاسانی
لێی دەپرسێتەو، بە خوشیی دەگەرێتەو بۆ لای کەس و کاری، بەلام کە سێک لە
پشتەو پرا نامە ی کردەو کانی بدرێتەو، لە بەینچوون بە ئاوات دەخوای، چونکە لە
ژیانی دنیایدا لە نیۆ کەس و کاری دا دلخۆش بوو و پێشی وا بوو، ناگەرێتەو بۆ لای
خو.

۲- بەلام ھەندێک گوتووین: وێلامەکە ی ئەو ھەیه: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾
﴿وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ﴾، یانی: کاتێک ئەو گۆرانکاریانە لە ئاسمان و زویدا
پروویان دا، ئنجا ھەر کە سێک بە دەستی راستی نووسراو کە ی بدرێتەو، کە کردەو کانی
تیدا تۆمار کرابوون، ئەو ھە ی وایەو، کە سێکیش لە پشتەو ی پرا بیدرێتەو، حالی بەو
شیو ھە.

کورته باسیک له باره‌ی

يانتايى زەۋى و كىشۈەر ئوقيانوسە كانيەوہ

به ریـزان!

به پيويستم زانی ليره دا هه نديك زانياري ده باره ی زهوی و پانتایی زهوی و
وشكانيی زهوی و، ئوقیانوسه كانیه وه، كورته پاسيک له سی برگه دا پخهینه روو:

برگه‌ی یہ گہ م:

سهره تا ده‌لین: که خوی پوره‌ردگار ده‌فهرموی: ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۖ﴾ (۳) وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَنَخَلَتْ (۴) هەر کاتیک زهوی لیک‌کیشرایه‌وهو، ههرچی تئیدایه هه‌یه فرئیدایه ده‌ری و، خوی خالی کرده‌وه، (فخرالدین الرازی) (۱)، لهو باره‌وه گوته‌ویه‌تی:

ووشەي: ﴿مُدَّتْ﴾، له ﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ﴾ دا، دوو ئەگەری هەن:

(الأول: مَاخُذْ مِنْ مَدَّتِ الشَّيْءِ فَاَمُدَّ، وهو أَنْ تُزَالَ جِبَالُهَا بِالنُّسْفِ، كما تعالى: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ طه، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ مَدَّتْ مَدَّ الْأَدِيمِ الْعُكَاظِي، لِأَنَّ الْأَدِيمَ إِذَا مَدَّ زَالَ كُلُّ اثْنَاءَ فِيهِ وَاسْتَوَى.

والثاني: أنه مأخوذ من مَدَّه بمعنى أَمَدَّهُ، أي: يُزَادُ في سَعَتِهَا يوم القيامة لوقوف الخلائق عليها للحساب، واعلم أنه لا بد من الزيادة في وجه الأرض سواء كان ذلك بتمديدتها أو بإمدادها، لأن خلق الأولين والآخرين لما كانوا واقفين يوم القيامة على ظهرها، فلا بد من الزيادة في طولها وعرضها).

تہ نیا لہ تہ فسیرہ کہی (الرازی) دا تہ وہم بینی و قسہ یہ کی ژیرانہ و زانستییانہ شہ:

واتە: وشەي: ﴿مَدَّتْ﴾، که خوا بۆ زەوی بە کارهێناوه:

۱- یان له: (مَدَّتْ الشَّيْءُ فَأَمْتَدَّ) وه گرگراوه، یانی: شته که م لیککیشایه وهو لیککیشرایه وه،
 ئه ویش ئه وهیه که چیا به کانی، به وردوخاش کردن له سه ر پرووی زهوی لابچن، وهك
 له سووره تی (طه) دا ده فهرموئ: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿۱۰۵﴾
 فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿۱۰۶﴾ لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿۱۰۷﴾﴾ طه، واته: له باره ی
 چیا به کانه وه لیت ده پرسن، بلئ: پهروه ردگارم وردو خاشیان ده کات و، زهوی ده کاته
 ته ختاییه کی سافی بئ گری و گوئ، که هیچ خوار خییچی و به رزی و نزمی تیدا
 نابینی، له عه بدوللای کوری عه بهاسه وه (خوا له خوئ و بابی رازی بئ)، گپردراوه ته وه
 گوتوو یه تی: ﴿مَدَّتْ﴾، (مَدَّتْ مَدَّ الْأَدِيمِ الْعَظَامِي)، زهوی لیک ده کیشریته وهو پان
 راده خری، وهك چوئن چه رمی عوکازی (جوړه چه رمیک بووه فروشراوه، پالدراره ته لای
 بازاری عکاظ)، ئاوا لیک ده کیشریته وه.

واتای دووه می: ﴿مَدَّتْ﴾، (مَدَّه بِمَعْنَى أَمَدَّة، أَي: يَزَادُ فِي سَعَتِهَا)، واته: بۆی زیاد
 کرد، واته: له فراوانییه که ی زیاد ده کری له پوژئی قیامه تدا، له بهر ئه وه ی هه موو
 دروستکراوه کان له سه ری ده وه ستن، بشزانه! که ده بی پرووی زهوی بۆی زیاد بکری، چ
 به وه ی لیک بکیشریته وه، چ به وه ی زیاده ی بخریته سه ر، چونکه دروستکراوه پيشووه کان
 و دروستکراوه دوا یینه کان، هه موویان له سه ر پشتی زهوی ده وه ستن، ده بی له باری
 دریژایی و له باری پانایی زیاد بکری.

به راستی (فخرالدین الرازی)، پیاویکی پوژنبیر بووه و فیکرو بوچوونه کانی پوژگاری
 خوئ تا کو راده یه کی زوړ هه زم کردوون، زانیویه تی زهوی خر و هیلکه یی هه لکه وتوه،
 بو یه ش هیلئ دریژی هه ن و، هیلئ پانیشی هه ن، هیلئ دریژه کان له باکووره وه بۆ
 باشوور ده چن و، هیلئ کانی دیکه ش له پوژه لهاته وه بۆ پوژتاوا، ئنجا (الرازی)، وای
 لیکداوه ته وه که له سه ر ئه م زهوییه ی ئیمه جی هه موو ئه و مروّفانه نابیتته وه، که هه ر
 له سه ره تای دروست بوونی مروّفه وه، تا کو کو تایی مروّفان، هه موویان له سه ر بووه ستن،

گوتوو یه تی: ده بئی لئی زیاد بکری، ئنجا چ به لیککیشان وهی بی و رابکیشری، چ به وه بی زیادهی بخریته سهر.

برگهی دووهم:

له تەفسیری سوورەتی (إبراهیم) دا له لیکدانە وهی ئەو ئایەتە موبارە که دا که ده فەرموی: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۴۸) واتە: ئەو پۆژە زهوی جیا لهم زهوییه ده بی و، ئاسمانه کانیش (جیا لهم ئاسمانانه ده بن)، هه موویان بۆ خوای تاکی ملیپکه چکه ر دینه گۆری، باسیکمان کردوه، که ئەم زهوییه وه ک ئیستای نامینی و، ئاسمانه کانیش وه ک ئیستایان نامین، ئەم حاله تهی ئیستای گهردوون گۆرانی به سهر دا دی، وه ک خوای پهروه ر دگار له چه ندان ئایه تدا باسی کردوه: ئاسمان ده قلیشی و شر ده بی، ئەستیره کان هه لدوهرن، زهوی بهو شیوه یه ی نامینی، ده ریا یه کان گر ده گرن، چیا کان و زهوی پیکدا ده درین و وردو خاش ده بن، به کورتیی: ئەم حاله تهی ئیستای گهردوون به ئاسمان و زهوییه وه بهو شیوه یه ی ئیستای نامینی، له وی کورته باسیکمان کردوه و پیویست ناکات، لی ره بچینه وه سهر درێژه ی ئەو کورته باسه.

با بزاین پانتایی زهوی چه نده هه مووی به کیلومه تر دووجا، پاشان چه ندی وشکانییه و، وشکانیه یکه شی دابه ش ده بی بۆ چه ند کیشوهر (قارة)، ههروه ها چه ندیشی ئاوو ده ریا یه و، ده ریا یه کانیش دابه ش ده بن بۆ چه ند ئوقیانووس؟^(۱)

۱- پرووبه ری (پانتایی) زهوی:

پانتایی زهوی (۵۱۰۷۲۰۰۰) کم^۲، زهوی هه مووی به وشکانیی و به ده ریا وه: (پینجسه دو ده ملیۆن و چه فتاو دوو هه زار) کیلومه تر دووجایه، ئنجا ئەو (پینجسه دو ده ملیۆن و چه فتاو دوو هه زار) کیلومه تر دووجایه، دابه ش ده بی بۆ وشکانیی و بۆ ئاو (ده ریا)، وشکانیه یه ی پانتاییه که ی: (۱۴۸،۹۴۰،۰۰۰) کم^۲، (سه دو چل و هه شت ملیۆن

(۱) ئیمه ئەم زانیاریانه مان له (ئینته رنیٹ) وه رگرتوون.

و نۆسه دو چل هه زار) کیلۆمه تر دووجایه، پانتایی ئاویش له سه ر پرۆوی زه وی (واته: ئۆقیانووسه کان)، ده وری (١٣٢،٠٠٠،٣٦١) کم ٢، (سێسه دو شه ست و یه ک ملیۆن و سه دو سی و دوو هه زار) کیلۆمه تر دووجایه، که ناراو هه کانی له نیزی که ده ریا کانه وه هه ن، له نیوان ده ریا و وشکانیی دا، ته وانیش (٣٦٥،٠٠٠) کم ٢ ده بن، کۆی پرۆبه ری وشکانیی که له پانتایی زه وی داده یگری، بریتیه له: (٢٩،١٪) له کۆی پانتایی پرۆوی زه وی، که دابه ش ده بی بۆ چه وت کیشه وەر، ته و چه وت کیشه وەر هه ش به م شیه ویه ن:

٢- چه وت کیشه وەر که ی زه وی:

١- گه وهره ترین کیشه وەر له وشکانیی پرۆوی زه ویدا کیشه وهری ئاسیایه، که پرۆبه ره که ی (١٦٢،٣٩١،٤٤) کم ٢، ته وه گه وهره ترین پارچه وشکانییه که پیتی ده گو ترێ: کیشه وەر (قاره) ی ئاسیا و، ده وری: (٤،٥٧٥،٦٥٢،٦٧٥) که س له میژوو ی (٩) ی (٤) ی سالی (٢٠١٩) ی زاینی له و کیشه وهری ئاسیادا ده ژین، یانی: (چوار ملیار و نیو) زیاتر، ته م کیشه وهره دوو تاییه مه ندیی هه ن:

أ- به رزترین شوینی وشکانیی له م کیشه وهره دایه.

ب- ههروه ها نزمترین شوین له م کیشه وهره دایه، به رزترین شوین بریتیه له لووتکه ی (ئیکریست)، که (٨،٨٦٤) م، واته: نیزی که ی (٩) کم له ئاستی پرۆوی ده ریا وه به رزه، نزمترین شوینیش بریتیه له ده ریا چه ی مردوو.

٢- له دوا ی ئاسیا کیشه وهری ته فریقیا دی، ته ویش دووه مین کیشه وهری گه وهره یه له پرۆوی پانتاییه وه و پرۆبه ره که ی: (٣٠،٢٤٤،٤٩) کم ٢، دانیش توانی ته و کیشه وهره (١،٣١٢،٤٣١،٥٨٩) که سه، له میژوو ی (٩) ی نیسانی سالی (٢٠١٩) ی زاینی دا، تاییه مه ندییه کی ته م کیشه وهره که دووه مین کیشه وهره له پرۆوی پانتاییه وه له وشکانیی زه ویدا، ته وه یه که درێژترین پرۆباری دنیا ی تێدایه، که بریتیه له پرۆباری نیل.

٣- سیه مین کیشه وەر له وشکانییدا، بریتیه له کیشه وهری ته مریکای باکوور، که پرۆبه ره که ی (٢٤،٢٤٧،٣٩) کم ٢، له م کاته دا ژماره ی دانیش توانی ته و کیشه وهره (کیشه وهری ته مریکای

باکوور) (۳۶۶،۴۹۶،۸۰۲) کەسە، لە (۹ / ۴ / ۲۰۱۹) دا، ئیمتیازیکی ئەم کیشوهری سێهەمە لە پرووی پانتاییهوه، ئەوهیه کە گهورهترین ده‌ریاچهی ئاوی شیرینی لە دنیا دا تێدایه، کە بریتیه لە ده‌ریاچهی (سۆردیور) کە گهورهترین ده‌ریاچهی ئاوی شیرینه لە پرووی زه‌ویدا.

۴- کیشوهری چواره‌م لە پرووی پانتاییهوه له‌سەر پرووی وشکانیی زه‌وی، بریتیه لە کیشوهری ئەمریکای خواروو، کە پانتاییه‌که‌ی (۱۷،۸۲۱،۲۹) کم، ۲، له‌و کیشوهره‌دا (۴۳۱،۱۳۱،۲۹۵) کەس ده‌ژین، به‌ر له‌ میژووی (۹) ی نسانی سالی (۲۰۱۹) ی زایینی، تاییه‌مه‌ندییه‌کی ئەم کیشوهری چواره‌مه، ئەوهیه کە درێژترین زنجیره‌ چای له‌ هه‌موو دنیا دا تێدایه، کە بریتیه لە (چیاکانی ئەندیز).

۵- کیشوهری پێنجه‌م لە وشکانیی زه‌وی دا، بریتیه لە کیشوهری (ئەنتار تیکا)، پانتاییه‌که‌ی (۱۴،۲۴۵،۰۰۰) کم، ۲، به‌لام بێگومان ئەم کیشوهری پێنجه‌م لە پرووی قه‌باره‌وه، دانیشتووانی تێدا نین، به‌لکو ته‌نیا چه‌ند هه‌زار کەسیک له‌ لیکۆله‌ره‌وان له‌ویدا جاروبار ژیان ده‌به‌نه‌ سه‌رو، دین و ده‌چن لێده‌کوڵنه‌وه، ئەم کیشوهره‌ش ئیمتیازه‌که‌ی ئەوهیه هه‌میشه‌ کە به‌ به‌فر داپۆشراوه‌و، ئه‌ویش کاریگه‌ری ته‌واوی له‌سەر پله‌ی گه‌رمی و رێژه‌ی شیی له‌سەر خرۆکه‌ی زه‌وی هه‌یه، هه‌روه‌ها به‌ گشتی کاریگه‌ری هه‌یه له‌سەر کەش و هه‌وا‌ی زه‌وی.

۶- شه‌شه‌مین کیشوهر بریتیه لە کیشوهری ئەورووپا، کە له‌ پرووی پانتاییهوه شه‌شه‌مینه‌و پرووبه‌ره‌که‌ی (۱۰،۳۵۴،۶۳۶) کم، ۲، ئیستا له‌م کیشوهره‌دا (۷۴۲،۹۹۹،۱۲۰) کەس ژیان ده‌به‌نه‌ سه‌ر، واته‌: لە (۹) ی نسانی (۲۰۱۹) ی زایینی دا، ئەم کیشوهره‌ش ئیمتیازه‌که‌ی ئەوهیه: کە گه‌وره‌ترین و بچووکترین دوو ده‌وله‌تی دنیا‌ی له‌ پرووی پانتاییهوه‌ گرتوونه‌ خۆی، کە گه‌وره‌ترین ده‌وله‌ت بریتیه له‌ پرووسیا له‌ پرووی پانتایی و جوگرافیاوه‌و، بچووکترینیشیان بریتیه له‌ ده‌وله‌تی فاتیکان.

۷- کۆتا کیشوهر، کە کیشوهری هه‌وته‌م، کیشوهری ئوسترا‌لیایه، کە گچکه‌ترین هه‌وت کیشوهره‌که‌ی زه‌وییه له‌ پرووی پرووبه‌رو پانتایی زه‌وییه‌وه‌و، پانتاییه‌که‌ی نزیکه‌ی

(۷,۶۶۸,۸۸۴) كم ۲، ئىستا دەۋرى (۲۵,۱۵,۱۴۶) كەس لەسەر ئەو كىشۈەرە ژيان دەبەنە سەر، واتە: لەو مېژوۋەدا كە ئەو سەرژمىرە كراۋە، كە (۹) ى نىسانى سالى (۲۰۱۹) ى زايىنىيە، ئەۋە بە نىسبەت كىشۈەرەكانى زەۋى و، وشكانى زەۋى كە دابەش دەبى بۆ حەۋت بەش و (۲۹,۱) % ھەموۋى گۆى زەۋى دادەگرى.

۳- پىنج ئوقيانووسەكەى زەۋى:

ئاۋى پروۋى زەۋى، كە ئاۋى پروۋى زەۋى گەۋرەترىن پانتايى لە زەۋىدا دادەگرى، كە برىتيە لە: (۷۰,۹) %، ھەموۋى پانتايى زەۋى، گەۋرەترىن ئوقيانووسەكانى دەۋرى زەۋىيىش ئەۋ پىنجەن:

- (۱) - ئوقيانووسى ھادىي كە پانتايىيەكەى (۱۶۸,۷۲۳,۰۰۰) كم ۲.
- (۲) - ئوقيانووسى ئەتلەسىي كە پانتايىيەكەى (۸۵,۱۳۳,۰۰۰) كم ۲.
- (۳) - ئوقيانووسى ھىندىي كە پانتايىيەكەى (۷۰,۵۶۰,۰۰۰) كم ۲.
- (۴) - ئوقيانووسى بەستەلەكى خواروۋى زەۋى، كە پانتايىيەكەى (۲۱,۹۶۰,۰۰۰) كم ۲.
- (۵) - ئوقيانووسى بەستەلەكى باكور، كە پانتايىيەكەى (۱۵,۵۵۸,۰۰۰) كم ۲.

لە كۆتايى ئەم كورته باسەدا جارىكى دىكەش دووبارەى دەكەينەۋە دەلىين:

خوای پەرۋەردىگار لە سوۋرەتى (ابراھىم) دا دەفەرەمۆى: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ ۴۸، ئەۋ رۆژەى نە زەۋى (ئەم زەۋىيەى ئىستا) دەمىتى و نە ئاسمانەكانىش و، ھەموۋىيان بۆ خوای تاكى ملپىكەچەر دىنە گۆرى.

يانى: خوا ﷻ لە رۆژى دوايىدا بە جۆرىكى دىكە، ئەم گەردوۋنە ھەلدەخاتەۋە، نە زەۋى ۋەك ئىستاي دەمىتى و نە ئاسمانەكانىش و، ھەموۋىيان گۆرانىيان بەسەر دادى و، بەس خواش ﷻ خۆى دەزانى، چ گۆرانىيكان بەسەردا دىتى و، چۆن ھەلدەخرىن، كە لەگەل ۋاقىع و ھەل و مەرجى ئەۋ كاتى دا، كە خوای كاربەجى ديارىي كەردو، بگونجى.

مەسەلەى دووهم:

مرۆف تاكو ده گاته پهروهردگارى له قیامهتدا، دهبى پهنج بدات، ئنجا ئه گهر نامهى كردهوه كانى بدریتهوه دهستی راستى، به ئاسانى لى ده پرسیتهوهو، به شادمانى بۆ لای كهس و كارى ده گهریتهوه:

خو ده فه رموى: ﴿يَتَأْتِهَا الْإِنْسَنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ۖ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوِّقَ كُتْبُهُ بِيَمِينِهِ ۖ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۖ ﴿٨﴾ وَنَقَلَبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۖ ﴿٩﴾﴾

شیکردنه وهى ئهم ئایه تانه، له پینج برگه دا:

(١)- ﴿يَتَأْتِهَا الْإِنْسَنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا﴾، ئه ی مرۆف! به دنیایى تۆ په نجه درى تاكو ده گه یه پهروهردگارت، به په نجانیکى ديار، (الكَدْحُ: السَّعْيُ وَالْعَنَاءُ)، (كَدْح): كُوش و خۆماندوو کردن و هه ولدانه، (وَالسَّعْيُ: إِتْعَابُ النَّفْسِ فِي الْعَمَلِ وَالْكَدُّ)، (سعي) خۆماندوو کردن له کارکردن و په نجاندا، كه ده فه رموى: ﴿يَتَأْتِهَا الْإِنْسَنُ﴾، ئه ی مرۆف! وهك پيشتریش گوتمان: (أَل) ی سهر (الإنسان) بۆ ناساندنهو بۆ جینسه، واته: لیره دا خوا ﷻ تیکرای مرۆفان ده دوینى، مرۆفه كان به گشتى، وهك مرۆف، بهبى تیخویندنه وهى پاشخانى نه ته وهی و په گه زی و ئایینی و فیکری، ئه ی مرۆف! وهك مرۆف، بیگومان تۆ تاكو ده گه یه پهروهردگارت، په نجه درى، خۆماندوو کهرى، زه حمه تکیشى؟

(٢)- ﴿فَمُلَاقِيهِ﴾، به دنیایش پى ده گه ی، ئهمه ش دوو واتای هه ن:

أ- به پهروهردگارت ده گه ی.

ب- به به ره مه ی كرده وه كه ت ده گه ی.

(۳) - ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ﴾، ئىنجا ھەر كەسنىڭ نووسراۋەكەي بىر يېتتەۋە دەستى راستى.

۴۔ ﴿فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾، لہمہ و دوا لئیرسینہ وہ یہ کی ئاسانی لہ گہ لدا دہ کری، لئیرسینہ وہ یہ کی نہ رم و ئاسان۔

(۵) - ﴿وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ به دلخوشی و شادمانیش ده‌گه‌ریت‌وه لای کهس و کاری، که ده‌فه‌رموی: (ینقلب): (الإنقلاب: هُوَ الرُّجُوعُ مِنْ حَيْثُ أَتَى)، گه‌رانه‌وه به‌و شوینه‌دا که لییه‌وه هاتوه، له کوټوه هاتوه، بگه‌ریت‌وه بوټه‌وی، له قیامت دا ټه‌و خه‌لکه ږاده‌گیری، هه‌موو کهس و هه‌ر کهسه به‌ته‌نیاو یه‌ک به‌یه‌ک یان ناوی خه‌لک ده‌خویندریت‌وه، ئنجا که‌سیک که‌نامه‌که‌ی ده‌دریت‌وه ده‌ستی راستی، به‌دلخوشی ده‌گه‌ریت‌وه لای کهس و کاری که‌چاوه‌رپی ده‌که‌ن.

تُنجا لیڙهه دا دهر باره ی کهس و کاری (أهله)، زانایان ده لَین:

۱- یان مه به ست پیی ئەو مروّقانه یه، که پێش ئەو چوونه به ههشت.

۲- یاخود ئه‌وانه‌ی چاوه‌رپیی ده‌که‌ن له مه‌یدانی لیپرسینه‌وه‌و سزاو پاداشتدا، له خزم و نیزیك و كه‌س و كاری، ئه‌گه‌ر بابه، ئه‌گه‌ر دایكه، ئه‌گه‌ر خێزان، ئه‌گه‌ر منداڵه، هه‌ركه‌س هه‌به‌.

۳- هه‌ندی‌کیش گوتوو‌یانه: (أَهْلُهُ مِنَ الْجَنَّةِ)، که‌س و کاره‌که‌ی له به‌هه‌شتدا، واته: حو‌رییه‌کان و ئەو گه‌نج و لاوان (غلمان)‌ه‌ی خزمه‌تیان ده‌که‌ن، ئەوانه‌ی خ‌وای په‌روه‌ردگار به‌تابه‌تی بۆی خ‌ول‌قاندوون.

۴- مانایه کی دیکه‌شی که من زیاتر نه‌وهم پئی راسته، نه‌وه‌یه: کهس و کاری هه‌موو نه‌وانه‌ن که چاوهرپئی ده‌که‌ن، چ مروّف بن و له دنیا‌دا له‌گه‌لّی بووبن، چ له به‌هه‌شت‌دا خوای به‌روه‌ردگار به تابه‌ت بو خزمه‌تی به‌هه‌شتیانی خولقان‌دین.

لیرەدا ئەم دوو دەقە دینین:

۱- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ حُوسِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُذْبٌ»، فَقُلْتُ: أَلَيْسَ قَدْ قَالَ اللَّهُ ﷻ: ﴿فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ (الإنشقاق، فَقَالَ ﷺ: «لَيْسَ ذَاكَ الْحِسَابُ، إِنَّمَا ذَاكَ الْعَرْضُ، مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُذْبٌ»} (أخرجه أحمد: ۲۵۰۰۲، والبخاري: ۱۰۳، ومسلم: ۲۸۷۶، والترمذي: ۲۴۲۶، وقال: صحيح حسن).

واته: عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، دەلى: پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووێتی: هەر کە سێک لێپرسینەوهی لەگەڵ کرا لە پوژی دوایدا، نازار دراوه، (عائشه دەلى: گوتم: ئەدى خۆی زالى پایەدار نەیفەرموو: ﴿فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ (الإنشقاق، واته: لەمەودوا لێپرسینەوهیەکی سووک و ئاسانی لەگەڵدا دەکری؟ (پیغەمبەرىش ﷺ) فەرمووی: ئەو ئەو لێپرسینەوهیە نیه، بەلکو ئەو ئەو نیا پیشاندانی کردەوه کانیەتی، هەرکە سێک لە پوژی قیامەتدا لە لێپرسینەوهدا مشت و مری لەگەڵدا بکری، نازاردراوه.

۲- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: فِي بَعْضِ صَلَاتِهِ: «اللَّهُمَّ حَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا»، فَلَمَّا انْصَرَفَ، قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! مَا الْحِسَابُ الْيَسِيرُ، قَالَ: أَنْ يُنْظَرَ فِي كِتَابِهِ فَيَتَجَاوَزَ عَنْهُ إِنَّهُ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَوْمَئِذٍ يَا عَائِشَةُ هَلْكَ} (أخرجه أحمد: ۲۴۲۶۱، تعليق شعيب الأرناؤوط: حديث صحيح، والحاكم: ۱۹۰، هذا حديث صحيح على شرط مسلم ولم يخرجاه بهذه السياقة، تعليق الذهبي في التلخيص: على شرط مسلم).

واته: دایکمان عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، دەلى: گویم لە پیغەمبەرى خوا بوو ﷺ لە هەندیک لە نوێژەکانیدا دەیفەرموو: ئەى خۆیە! بە لێپرسینەوهیەکی ئاسان لێپرسینەوهم لەگەڵدا بکە، کاتیک لە نوێژەکەى بووه، گوتم: ئەى پیغەمبەرى خوا! لێپرسینەوهی ئاسان چیه؟ فەرمووی: ئەوێه کە تەماشای نووسراوەکەى بکری و، یەکسەر چاوپۆشی لى بکری، لى تێپەڕی، چونکە هەر کە سێک لە لێپرسینەوهدا، وتووێژی لەگەڵدا بکری {هوت و هەشتی لەگەڵدا بکری}، دەفەوتی.

مەسەلەى سىيەم:

ھەر كەس لە لای پشتەوھى ڤا، نووسراوھەكەى، لیستی كردهوھەكانى، بدریتەوھە، مردن بە ئاوات دەخوازى و، دەخريتە نىو ئاگرى دۆزەخەوھە، بەھۆى ئەوھەوھە كە لە ژيانى دنيای دا ھەمیشە بىياك و دلخۆش و بوغرا بووھە، پيشى وابووھە ناگەریتەوھە بۆ لای خوا، بەلام خوا بىنەرى بووھە، دەيزانى چى دەكات و چۆن دەكات؟ بۆيە ناگونجى و نەدەگونجا مروّف سزاو پاداشت و لىپسرانەوھى نەبى:

خوا دەفەرموى: ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِبَصِيرًا ﴿١٥﴾﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتانە، لە شەش برگەدا:

١- ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ﴾، بەلام ھەر كەس نووسراوھەكەى لە پشتیەوھە ڤا بدریتەوھە، (وَرَاءَ)، واتە: پشت (ظہر)، يانی: لە دوايەوھە، لە لای پشتەوھى ڤا نامەكەى بدریتەوھە، (كِتَابَ)، واتە: نووسراو، مەبەست پيشى لیست و تۆمارى ئەو كردهوانەيە كە مروّف ئەنجامى داو، ئەھلى ئيمان بە دەستى راستيان نامەى كردهوھەكانيان دەدریتەوھە، بەلام بىپروايان لە ھەموو قورئاندا ھەر دەفەرموى: بە دەستى چەپيان، بەلام لىرەدا دەفەرموى: لەلای پشتەوھى ڤا، نامەى كردهوھەكانى دەدریتەوھە، زانايان وايان لىكداوھەتەوھ دەلین: (مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ مِنْ شِمَالِهِ تَحْقِيرًا لَهُ)، لە لای پشتەوھى ڤا بە دەستى چەپى، (بەوھە شىوھە نامەى كردهوھەكانى دەدریتەوھە)، وەك بى بايەخ و بە كەم تەماشاش كردنى.

ئنجا ھەر كەس وابى:

٢- ﴿فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا﴾، بە دلنيایى مردن بانگ دەكات، (الثُّبُورُ: الْهَلَاكُ وَسُوءُ الْحَالِ)، (ثُبُور): بریتىە لە لەبەينچوون و حال شپزە بوون، ئنجا ئايا ئەو فەوتانە چۆن داوا

دەكات؟ دەلى: ئەى فەوتانى من وەرە! وەك (يَا وَيْلِي، يا وَيْلَتِي، يا وَيْلَتَا)، دەشگۈنجى مەبەست ئەو بى كە مردن بە ئاوات دەخوازى و، ھەز دەكات ھەرى و لەمىنى، بۇ ئەوھى لەو سزايەى چاوپەرى دەكات، دەربازى بى.

(۳) - ﴿وَيَصَلِّي سَعِيرًا﴾، بە شىۋەيەكى تايبەتەش دەخەرىتە نىو كەپەى دۆزەخەو، ﴿وَيَصَلِّي﴾، خويىزاويشەتەو: ﴿وَيَصَلِّي سَعِيرًا﴾، دەخەرىتە نىو ئاگرى دۆزەخەو، ﴿وَيَصَلِّي﴾، يانى: بە جوړىكى تايبەت دەسووتى و، دەبەرى، (يُصَلِّي)، واتە: دەبەرىتىرى و دەسووتىتىرى بە كەپەى ئاگرى دۆزەخ.

كە دەفەرمۇي: ﴿وَيَصَلِّي سَعِيرًا﴾، زانايانى رېزمانى ەپەبىي دەلىن: ﴿بِتَرْعِ الْخَافِضِ، أَي: يُصَلِّي بِسَعِيرٍ﴾، ئەوھى بۆتە ھۆى ژىرداركدن (خفص)ى كە (ب)كەيە لابراو، واتە: بە كەپەى ئاگرى دۆزەخ بە شىۋەيەكى تايبەت دەسووتىتىرى و دەپىشىتىرى، ئايا بۇچى واى لى دەكرى؟

(۴) - ﴿إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾، چونكە ئەو كاتى خۆى (لە ژيانى دىناى) لە نىو كەس و كارى دا زۆر دلخۆش بوو.

ھەلبەتە زۆر دلخۆش بوون، خراپ نى، بەلام دلخۆشەيەكەى ئەو بە خراپەكارىيەكەى بوو، بەستەم و زۆر و لادان و تاوانەكەى بوو، ئەگەرنا مەروڤ ئەگەر بە چاكە دلخۆشەى، شىتىكى باشە، وەك خوا فەرموويەتى: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ﴾ (يونس، بلى: با بە بەخششى خواو بە بەزەيى خوا، بەس بەو زۆر دلخۆش بن، ئەو بەشتە لەوھى كۆى دەكەنەو (لە مال و سامان)، بەلام ئەو كەسە ديارە بە خراپەكارىيەكەى و بەبى دىنىي، بەستەم لادان و تاوان، دلخۆش بوو.

يەكەك لە پرونكەرەوانى قورئان، دەلى: ﴿إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾، (مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّعْجِيبِ مِنْ حَالِهِمْ كَيْفَ انْقَلَبَ مِنْ ذَلِكَ السُّرُورُ!)، ئەمە بەكارھەتەراو بۇ سەرسوپماندن لە ھايلان: چۆن ھايلان لەو دلخۆشەيەى لە دىنادا تىيدا بوون، تىستا گۇراو بۇ ئەو ماتەمىي و دلنارەھەتتەيەى مەرگى تىدا بە ئاوات دەخوازن.

۵- ﴿إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ﴾، ئەو پێی وابوو ناگەرێتەوه، وشە: ﴿لَنْ﴾: (لتأكيد النفي وتأبيده)، ﴿لَنْ﴾، مانای جەختکردنەوهی دەگەیەنێ و، مانای کۆتایی ئەهاتن و ئەبرانەوهی شتێک دەگەیەنێ، ﴿إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ﴾، ئەمە وەك عەزم جەزمکردنی ئەوان و دڵنیابوونیان و پرێاردانیان لە لایەن خۆیانەوه کە هەرگیز جارێکی دیکە ناگەرێتەوه بۆ ژيان، ﴿لَنْ يَحُورَ﴾، یانی: (لَنْ يَرْجِعَ)، (حَارَ، يَحُورُ، حَوْرًا)، یانی: (رَجَعَ، يَرْجِعُ، رُجُوعًا)، ﴿لَنْ يَحُورَ﴾، واتە: دواي ئەوهی دەمری و بە خاك دەسپێردری، جارێکی دیکە دەرنایەتەوه لە گۆر، وەك خاوەن ژيانێك، كە خۆی كاربەجێ فرموویەتی و پێغەمبەری خاتەم ﷺ هەوالی پێداوه.

۶- ﴿بَلَىٰ إِنْ رَبُّكَ بَصِيرٌ﴾، بە، بە دڵنیایی پەرورەدگاری بینەری وی بووه، ﴿بَلَىٰ﴾، لە زمانی کوردیدا بەرانبەر (با)یەو، ﴿بَلَىٰ﴾، بۆ لابردنی ئەو لابردنەیه کە لە رابردوودا بووه، یانی: (بلى) بۆ لابردنی لابردنە (بلى لنفي النفي)، ئەوانە گوتووایانە: زیندوو ناکرێنەوه، خوا دەفەرموێ: با زیندوودەکرێتەوه، کەواتە: ﴿بَلَىٰ﴾، لێره دا بۆ لابردنی ئەو لابردنەیه کە ئەوان لە خەیاڵیان دا بووه، وەلامی گومانە بە هەڵە داچوووەکیانە.

کە دەفەرموێ: ﴿بَلَىٰ﴾، یانی: بە، زیندوودەکرێتەوه، دەگەرێتەوه، ﴿إِنْ رَبُّكَ بَصِيرٌ﴾، بە دڵنیایی پەرورەدگاری بینەری بوو، واتە: بینەری بوو چی دەکرد، لێره دا مەبەست لە بینین، یان هەر خودی دیتنە، چونکە بینین سیفەتێکی تایبەتی خۆی پەرورەدگارە، دەشگونجێ مەبەست ئەو بێ کە خوا زانیاری تەواوی هەبووه بە حالی ئەو کەسە؛ چی دەکرد، چی دەگوت، چۆنی دەکردو دەگوت، بۆیەش خوايەك ﷻ کە زانیاری تەواوی پێی هەیهو، تەواو پێی ئاشنا بووهو بینوویەتی چی کردووهو چۆنی کردووه؟ موستەحیلە وازی لێ بێتی وەك بەرزەکی بانان بۆ دەرچێ و، سزای ئەدات لەسەر ئەوهی کردوویەتی و گوتوویەتی، لە قسەى خراپ و کاری خراپ.

مەسەلەى چوارەم:

سویند خواردنى خوا بە زەردو سوورى ئیوارى و، شەوگارى کۆکەرەو، مانگی جیخونکە کەر، کە مروڤه کان بە حاله جوراوجوره کاندای گوزەر ده کەن و دەرپون:

خوا ده فەرموى: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ۝۱۶ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ۝۱۷ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ۝۱۸ لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ۝۱۹﴾

شیکردنهوئى ئەم ئایەتانه، له چوار برگەدا:

۱- ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ (نه خیر (وانیه) سویند ده خۆم بە زەردە (ی ئیوارى)، ﴿فَلَا﴾ یانی: وهك ئیوه ده لێن، وانیه، یاخود: ﴿فَلَا﴾ هەر جه ختکردنهوئى سویندە کەیه، به لام راسترو باشترو وایه بو لابردهنى قسهیهك بى، که له پێشهوه کراوه، واته: راست نیه، وهك ئیوه ده لێن، ﴿أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ سویند ده خۆم بە زەردو سوور (شفق)، (الشَّفَقُ: الحُمْرَةُ الَّتِي تَظْهَرُ فِي الْأَفْقِ الْغَرْبِيِّ بَعْدَ الْغُرُوبِ، أَوِ الْبَيَاضُ الَّذِي يَلِيهَا، وَسُمِّيَ شَفَقًا لِرِقَّتِهِ)، (شفق): بهو سووراییه ده گوترى، که له ئاسۆی پوژئاوادا دواى خورئاوا بوون ده رده کهوئى، یاخود ئەو سپیتهیه که به دواى دادى، له بهر نه رمیی و ناسکییش پێى گوتراوه: (شفق)، (شَفَقَةٌ)، واته: سۆزو پهروشیی مروڤ، به کوردیی (شفق)، ده بیته زەردو سوورى ئیوارى، پهنگی تیشکی خور لهو کاته دا له نیوان زەردو سوور دایه، خور دواى ئاوابوونی، ئەو تیشکهى دهیداتهوه به ئاسمان، به ئاسۆ، پهنگه کهى له گورانی به ردهوام دایه له نیوان سوورو زەردو پرته قالیی داو، دواى ورده ورده سپیی هه لده گه پێ، تاكو به یه کجاریی ئاوا ده بێ.

هه لبه ته دواى ئەوهى زەردو سوورى ئیوارهى نامینى و، به تهواویى ون ده بێ له ئاسۆی ئاسمان، ئنجا نوێژى شیوان کاته کهى به سه رده چى و، نوێژى خهوتنان ده بێ.

۲- ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾ سویند به شەوگارو بهوهى شەوگاریش کۆى ده کاتهوه، له شەوگاردا خه لك ده چیتتهوه مال و حالى خوئى، دواى ئەوهى بلابوون به زه ویدا بو کارو

كاسی، بۆ بازرگانی، بۆ هەلسوکهوتی جوړاو جوړ، كه شهو دادی ورده هەر كهسه دهگه پتتهوه بۆ خانوو و مال و شوینی ههوانهوهی خو، ئەوه وهك مروقهكان، بهلام ههندیك له دروستكراوانی دیکه ی خوا، له شهودا دینه دهري، به دهرهفتی دهزانن، جرو جانهوه و شهیتانهكان، وهك له فهرمايشتی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه، كه له دواي خوړ ئاوابوون مندا لهكانتان بینهوه ژوور، چونكه لهو كاته دا شهیتانهكان و جرو جانهوه دینهدهر، بۆ ئەوهی تووشی زیان نهبن^(۱)، كهواته: ئەوانهش دوو سویندی دیکه: سویند به شهوگار، ﴿وَمَا وَسَقَ﴾، بهوهی شهوگاریش كۆی دهكاتهوه.

(۳) - ﴿وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ﴾، سویند به مانگیش كاتیک كۆده بیتتهوه، به كوردی پی دهگوتری: جیخونكه، مانگ كه جیخونكه ی كرد، كه دهكهویتته شهوانی: (۱۳ و ۱۴ و ۱۵) كۆده بیتتهوه و پووناکییهكه ی چاك دهردهكهوی، (اتَّسَقَ أَي: اجْتَمَعَ وَتَمَّ نُورُهُ وَصَارَ بَدْرًا، مِنَ الْوَسَقِ، وَالْجَمْعُ أَوْسَقُ)، واته: كۆبۆتهوه و پووناکییهكه ی تهواوبوووه بۆته (بدر)، {بدر}، واته: مانگ له (۱۳ و ۱۴ و ۱۵) دایه، له (وسق) هوه هاتوه، ئەویش به (أوسق) كۆ دهكریتتهوه.

(وسق)یش یانی: كۆكردنهوه و خرگردنهوه سهریهك.

(۴) - ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾، بیگومان ئیوه چین له دواي چین سوار دهبن، وشه ی: ﴿لَتَرْكَبُنَّ﴾، (ركب، یركب، ركباً)، سواربوو، سوار دهبی، سواربوون، بهلام لیره دا (ركوب) خوازاراوه تهوه و بهكارهینراوه بۆ حالهتی جوړاو جوړ بهسه ر مروف داهاتن، ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾، یانی: (لَتَرْكَبُنَّ الْمَشَاقَّ وَالْأَهْوَالَ)، واته: نارههتیان و سهختیان دهكیشن و دهچیژن، تووشیان دین.

(۱) {عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ، أَوْ أَمْسَيْتُمْ، فَكَفُّوا صَبَاةَكُمْ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ، فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَخَلُّوهُمْ وَأَغْلِقُوا الْأَبْوَابَ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَفْتَحُ بَابًا مُغْلَقًا} أخرجه البخاري:

وشەى: ﴿لَتَرْكَبُنَّ﴾، بە دوو جۆر خوینراوہ تەوہ:

أ- ﴿لَتَرْكَبُنَّ﴾ بۆ تاك، ئەى مروۆك! بە دلنیاى تووش دەبى، ﴿طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾، (أى: حَالًا بَعْدَ حَالٍ)، حال لە دواى حالت بەسەر دى، ھەروەھا دەشگونجى دویتراو پىڭەمبەرى خوا بى.

ب- ﴿لَتَرْكَبُنَّ﴾، بۆ كۆ، كە دەگونجى دویتراو بىپروايەكان بن، ئەى بىپروايەكان! ئىوہ حال لە دواى حال تووش دەبن، لە دنیادا لە حالىكى ناخۆش دا دەژين، بەھۆى كوفرو بىپروايىتانەوہو، لە قوناغى بەرزەخىشدا، ئىوہ لە حالىكى ناخۆش دەژين و، تووشى سزاو ئازارى خوا دەبن، لە قىامەتىشدا بە ھەمان شىوہو، لە دۆزەخىشدا بە ھەمان شىوہ، يانى: ئەى بىپروايەكان! ئىوہ حال دواى حال بەسەرتان دى و، ھەمووى چين لەسەر چينە، پىگە لەسەر پىگەيە لە پرووى سەختىيەوہ، ھەندىكى لەسەررووى ھەندىكىوہ، مەبەستىش لە (ركوب)، لىرەدا تووشبوونە، ئەگەرنا (ركوب)، بە مانای سوار بوونە.

پىشتريش گوتمان: ئەگەر بە تاك ﴿لَتَرْكَبُنَّ﴾، بخویندرىتەوہ، وپراى مروۆك وەك تاك تاكيان، دەشگونجى پرووى دواندن لە پىڭەمبەرى خاتم ﷺ بى، ئەى موحەممەد! تۆ حال لە دواى حالت بەسەر دى، قوناغ، قوناغ، ياخود: ئەى مروۆك! بە گشتى، تۆ لە يەك حالدا نامىتى، بەلكو حال لە دواى حالت بەسەر دى.

ئەگەر بە كۆ ﴿لَتَرْكَبُنَّ﴾، بخویندرىتەوہش، وەك چوون دەگونجى بۆ بىپروايەكان بى، دەشگونجى بۆ تىكپراى خەلكى بى، ياخود بۆ مسولمانان بى، بە گشتى، ئەى مسولمانان! ئىوہ حال لە دواى حالتان بەسەر دى.

وشەى: ﴿طَبَقٍ﴾: (الطَّبَقُ: اسْمٌ مُفْرَدٌ لِلشَّيْءِ الْمَسَاوِي شَيْئًا آخَرَ فِي حَجْمِهِ وَقَدْرِهِ، وَيُطْلَقُ اسْمًا مُفْرَدًا عَلَى الْغِطَاءِ الَّذِي يُعْطَى بِهِ يُقَالُ: وَافَقَ شَنْ طَبَقَةً، وَيُطْلَقُ اسْمًا لِمَا يُوضَع فِيهِ الْفَوَاكِهِ، وَيُطْلَقُ اسْمٌ جَمْعٍ لَطَبَقَةٍ، وَهِيَ مَكَانٌ فَوْقَ مَكَانٍ آخَرَ).

(طبق): ناویكى تاكە بۆ شتىك كە يەكسان بى لەگەل شتىكى دىكەدا، لە قەبارەى و لە ئەندازەى دا ھىندەى يەك بن، ھەروەھا وەك ناویكى تاك بەكاردەھىترى بۆ سەر

سەرپۆشیک که به سەر شتیک دادەدری، لەووەوەش ئەو پەندە هاتو: (وافق شِنْ طَبَقَة)، یانی: شین لەگەڵ تەبەقەدا گونجا، وەك یەك بوون {کە دوایی باسی دەکەین، مەبەستیان پێی چییە؟}، جاری واش هەیه وشە: (طبق) بەکاردهیتری، {دەگوتری} ئەو شتەم بۆ بکە (طبق)یک}، وەك ناویک بۆ شتیک که میوهی لەسەر دادەنری (سینی)، دیسان (طبق): ناوی کۆیه بۆ (طَبَقَة)، واتە: چین، کە شوینیک لەسەر شوینیک بێ، {شتیک لەسەر شتیک بێ}، ئەو پەندەش کە دەلی: (وافق شِنْ طَبَقَة)، لێکدانهوهکە بە دوو جوړ لە کتێبهکانی ئەدەبی عەرەبییدا هاتو، چونکە پەندەکە عەرەبییە:

أ- هەندیک دەلێن: پیاویک هەبوو بە ناوی (شِنْ)، ئافەرەتیکیش هەبوو بە ناوی (طَبَقَة)، یەکیان گرتوو بوونە ژن و میردی یەکدی، ئیدی لەووە گوتراو: (وافق شِنْ طَبَقَة)، شین لەگەڵ (طَبَقَة)دا رێککەوتن.

ب- هەندیکی دیکە بەسەرھاتیک دێن، دەلێن: ھۆزیک هەبوو بە ناوی (طَبَقَة)، زۆر ملھوڕ و ستەمکارو خراپەکار بوون، ئنجا پۆژیک ھۆزی شین لە راستیان پراھاتوون و تۆلەیان لیستاندوون و زەریان لیوەشاندوون، لەووە گوتراو: (وافق شِنْ طَبَقَة)، یانی: شین پڕ بە پیستی (طَبَقَة) بوو، واتە: تۆلەیان لی ستاندن و ئەو ستەم و زۆرە لە خەلکی دیکەیان دەکرد، ئەو حەقەیان لێکردنەووە تەمبێیان کردن.

لە کوردەواریی خۆشماندا شیوەی ئەو پەندە ھەیە: [دیزە خلۆر بۆو، دەرخۆنە دیتەو] (دەرخۆنە): سەرقاپیک بوو لەسەر دیزە دایانناو.

ھەرۆھا پەندیکی دیکەش ھەیە لەو بارەو: (کورته که ژێ لیک دەهه ژێ)، کە ئەو زیاتر بۆ پیاو و ئافەرەت بەکاردهیتری، پیاو و ئافەرەتیک ھاو کوو فی یەکدی بن و شیوەی یەکدی بکەن، بە تایبەت لە شتی خراپدا، کورد ئەو پەندەیان بۆ بەکارھێناون، واتە: پێکەو گونجاون و پێکەلپێکن.

یە کێك له ڕوونكەرەوان^۱ (مفسرین) ئەو ئایەتە بەمجۆرە تەفسیر کردووە:

﴿لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾، یانی: چینی لەسەر چین سوار دەبن، دەلی: مەبەست پێی سوار بوونی ئەو ڕۆكێتەیه كە هەلیاندووە بۆ سەر مانگ، چونكە ئەویش لە چەند چینێك پێك دێ و، هەر قوئاغێك كە دەروا چینێك فری دەدا، دەلی: لەبەر ئەوەی لەگەڵ باسكردنی مانگ دا هاتووە!

بەلام پێم وانیە تەفسیرەكەى زۆر جێى خۆى بگرێ، چونكە خوا ﷻ قورئانی بۆ هەموو مەروفايەتیى فەرمووەو، ئەو مەسەلەیهش شتێكى ئەوەندە گەرم نیه، خوا ﷻ بێخاتە ئیو كێبێى خۆیهوه، سەربارەش ئەو واتایە لەگەڵ ڕوالت و بێژەى ئایەتە موبارەكەكاندا ناگونجێ.

تێستاش با ئاماژە بە قسەو بۆ چووێ چەند زانایەك بكهین لە بارەى ئەو پرستەیهوه:

۱- (الطبري)، لە قەتادەوه بە ژمارە (۳۶۲۱۶)، دەلی: ﴿لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾، (أي: حَالًا بَعْدَ حَالٍ وَمَنْزِلًا عَنْ مَنْزِلٍ)، حَالٌ لە دواى حَالٍ و پێگە لە دواى پێگە ئیو تووش دێن، ئەى مەروفاكان!

۲- هەرودەها (الطبري) ئەو مانایەشى هیناوه: (لَتَرْكَبَنَّ أَنْتَ يَا مُحَمَّدٌ سَمَاءً بَعْدَ سَمَاءٍ)، ئەى موحەممەد! ئاسمان لە دواى ئاسمان، سوار دەبێ و دەروێ و پێاندا تێدەپەری.

ئەوێش ئاماژەیه بە سەفەرى شەوڕۆبێ و بەرزبوونەوه (الإسراء والعروج)ى پێغەمبەرى خوا ﷺ.

۳- (ابن زيد)، كە هەر (الطبري)، ئیوێ هیناوه بە ژمارە (۳۶۹۲۴)، دەلی: ﴿عَنْ طَبَقٍ﴾، (أي: الْأَخِرَّةَ بَعْدَ الْأُولَى)، لە دواى یەكەم (كە ژيانى دنیایە)، تووشی ژيانى كۆتایی دێ (كە ڕۆژی دوايیه).

(۱) پروانه: تفسیر جزء (عم)، عقیف عبدالفتاح طبارة، ص ۷۴، ط ۳، سنة: ۱۹۸۰ م.

۴- دیسان (الطبري) ده‌لی: (لَزَكَبَنَ أَنْتَ يَا مُحَمَّدَ حَالًا بَعْدَ حَالٍ وَأَمْرًا بَعْدَ أَمْرٍ مِنَ الشَّدَائِدِ، وَالْمِرَادُ النَّاسُ)، نهی موحه‌ممه‌! تو حَالْ له دواى حَالْ و کار له دواى کار، له پرووى سه‌ختیانه‌وه به‌سهرت دى، مه‌به‌ستیش یتى خه‌لکه.

ئەوھى لەم ئايەتە موبارەكە وەر دەگىرى، ئەوھىيە كە خوا ﷻ سوڭىدە خوا بەھو چوار شتانە:

۱- به زهردو سووری ئیواری.

۲- به شهوگاری.

۳- به‌وه‌ی شه‌وگار کۆی ده‌کاته‌وه‌.

۴- به مانگ که حیخونکه دهکات، که:

۱- ئەي مەرۇقەكان! ﴿لَزَكْبَنَ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾، ئىيۈە ھال ھە دۋاي ھال ھە سەرتان دى
و تووش دىن.

۲- یاخود: ئەى مروۇف! تۆ لە يەك حالدا نامىنى، بەلكو لە دواى ئەو حالەتەت حالەتتېكى دىكە دى، تاكو دەگەيە كۆتايى ژيانە دىيايەكەت، ئەوەش شىتېكى زانراو ئاشكرايە، كە مروۇف لە يەك حالدا نامىننەتەو، بەلكو وەك خوا ﷻ ھەوالى پىداوەو سويندى لەسەر خواردو، مروۇف حالەتە جوړاو جوړەكانى بەسەر دىن، كەواتە: ئەى مروۇفەكان! ئاگانان لى بى، لەم ژيانە دىيايەدا نامىننەو، وەك چۆن كاتى خۆى نەبوون و خوا ﷻ دروستىكردن، ماوہيەك لە مندالدىنى دايكتاندا بوون، دوايى لە دايك بوون و كە لە دايك بوون، مەلۇتكە بوون، شيرە خۆرە بوون، دواى ئەوەش وردە وردە، ھەراش و گەورە بوون، پېرۆچكە بوون، فيرى قسە بوون، دوايى بوونە مندال، ئنجا بوونە ھەرزەكار، بوونە گەنج، ھەروەھا كامل بوون و قۇناغ بە قۇناغ ژيانەكەتان بەو شىوہيە دەروا، ئنجا وەك چۆن ژيانە دىيايەكەتان قۇناغ قۇناغ، بە ھەمان شىوہ، چەند قۇناغىكى دىكەشتان لە پيشن، سەرەتا قۇناغى ژيانى بەرزەخە، پاشان پۆژى دوايى و قىامەتەو، دوايىش نىشتەجى بوونە لە بەھەشتدا، ئەگەر مروۇف ئيماندارو چاكەكار بى ئەگەرنا خوا پەمانان بدات لە دۆزەخ دا، ئەگەر مروۇف پىرواو خرايەكار بى.

مهسه له ی پینجه م و کو تایی:

سه رسو پماندن له هو ی پروا نه هیئانی بی پروایان و، کړنووش نه بردنیان له کاتی خویندنی قورئاندا، به لکو به درودانانیان و، ناگاداریی خواش ﷺ له هه موو نه هیئیه کانیان و، موژده ی نازاری به ژان پیدانیان، جگه له پروادارانی کردار باش، که یاداشتی نه براوه یان هه یه:

خو ده فهرمو ی: ﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ (۴۰) وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿۴۱﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ ﴿۴۲﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿۴۳﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۴۴﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿۴۵﴾

شیگردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له شهش برگه دا:

۱- ﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، ئەوه چییانه پروا نا هیئن؟ لیږده دا ئەم پرسیاره، پرسیار کردنیکی نکوو لیلی که رانه و سه رسو پهیئنه رانه یه! واته: زوړ جی په خنه یه و جی سه رسو پمانه که ئەوانه پروا نا هیئن، وشه ی: ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾، دوو واتای هه ن:

أ- ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾، وه ک کرداری لازیم مامه له ی له گه لدا کراوه، یانی: (لا یَتَّصِفُونَ بِالْإِيمَانِ)، سیفه قی ئیمان له خو یان دا نا هیئنه دی.

ب- ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾، یانی: پروا نا هیئن به رکار (مفعول به) ه که ی، قرتیندراوه: (لَا يُؤْمِنُونَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ)، (لَا يُؤْمِنُونَ بِالنَّبِيِّ)، (لَا يُؤْمِنُونَ بِالْقُرْآنِ)، ... الخ، پروا نا هیئن به پوژنی دوا یی، پروا نا هیئن به پیغه مبه ر ﷺ، پروا نا هیئن به قورئان ..... هتد.

ئو پرسته یه لیږده دا ئەوه ده گه یه نئ که پروا نه هیئانی بی پروایان شتیکی زوړ بی جی و نالوژیکیه، پروانه هیئان به قورئانی لیوانلیو له زانست و حیکمه ت، به و قورئانه به رزو مه زنه، هه روه ها پروانه هیئان به و پیغه مبه ره ﷺ که موحه ممه د هه ر ته ماشای ژیان و هه لسو که وت و ژیان و رابردووی بکه ی، ده زانی که پیغه مبه ری خوا یه ﷺ وه ک (إِبْنِ

تیمیه)، (رەحمەتی خۆای لی بى)، لە یەکیک لە کتیبەکانى دا دەلى: کەسێک کە دەلى من پىغەمبەرى خوام، یان دەبى باشتەین کەس بى، یان دەبى خراپترین کەس بى، بۆیە زۆر بە ئاسانی راستگۆو درۆزن لەو بوارەدا لىک جیادەکرێنەوه، چونکە ئەو کەسەى دەلى: من پىغەمبەرى خوام یان دەبى باشتەین کەس بى و راست دەکات، یان دەبى درۆ بکات و ئەگەر درۆش بکات، خراپترین کەسە، خواش دەفەرموى: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ (۹۳) الانعام، کى ستمکارترە لە کەسێک کە درۆ بە ناوی خواوە، هەڵدەبەستى، یان دەلى: سرووشم بۆ لا کراوە، سرووشیشی بۆلا نەکراوە، یان دەلى: وەك ئەوەى خوا داىبەزاندووە، منیش داىدەبەزینم.

هەر کەسێک ئەو لافانە لی بدات، ستمکارترین کەسە، خراپترین کەسە، بۆیە خوا دەفەرموى: ﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ بە رەخنە لیگرتن و بە سەرسۆرماندنەوه دەفەرموى: چىیانە بۆچى پرواناھینن؟

۲- ﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ کاتیکیش قورئانیان بەسەر دادەخویند ریتەوه، بۆچى کپنووش نابەن!

لیرەدا: ﴿لَا يَسْجُدُونَ﴾، یان مەبەست پى کپنووشبەردنە، ئەو کپنووشەى دەیزانین، یان مەبەست ملکەچکەردنە بۆ خوا بە گشتى، شوینەکانى کپنووشبەردن (سجدة) یش لە قورئان دا، کە دەورى چوارە پازدە شوینن، لە نیوان زانیان داو لەسەر ژمارە کە راجیایى هەیه:

۱- هەندىک دەلین: دەیه.

۲- هەندىک دەلین: یازدەیه.

۳- هەندىکیش هەتا پازدەو شازدەیان بردووە، کە لە کاتى قورئان خویندندا دەبى کپنووش ببرد رى و، تیمە لە کوئایى تەفسیری سوۋرەتى (الأعراف) دا، لەو بارەوه کورته باسیکمان کردووە، راجیایى زانیانیشمان لە بارەى شوینەکانى قورئان کە کپنووشیان تیدا

دەبردە، باس کردو، (یسجدون) یش لێردا هەم مانای کړنووش بردن دەگەیهنێ، یانی: بۆچی کاتیک قورئانیان بەسەردا دەخوێنرێتەو، کړنووش نابەن، هەم مانای ملکه چیش دەگەیهنێ، بۆچی کاتیک قورئانیان بەسەر دادەخوێنرێتەو، بۆ خوا ملکه چ ناکەن و رادەستی خوا ی پەرورەدگار نابن، ئنجا ئایا لێردا سەجەدی قورئان خوێندنی تیدا دەبردە، یان نابردە؟ زۆربە ی زانیان دەلێن: بەلێ، ئیرە کړنووشی تیدا دەبردە، بەلام هەندیک لە زانیان رایان وایە، ئیرە شوینی کړنووشی قورئانخوێندن نیه.

(۳) ﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ﴾، بەلکو ئەوانە ی بیپروان بە درۆ دادەنێن، وشە: ﴿بَلِ﴾، لە زمان ی کوردیدا یانی: بەلکو، یانی: بەلکو ئەوانە ی بیپروان بە درۆ دادەنێن، ئەمەش لێردا بۆ هەلکشینه لە سەرسوێماندن لەو ی بیپروان، یانی: ئەک هەر بیپروان، بەلکو بە درۆش دادەنێن، ئەوانە ی بیپروان بە درۆ دادەنێن، چی بە درۆ دادەنێن؟ دیسان خوا ی زاناو توانا بەرکار (مفعول بە) هەکە ی قرتاندو، بۆ ئەو ی هەموو شتەکان بگێرێتەو: پۆژی دوایی بە درۆ دادەنێن، سزاو پاداشت بە درۆ دادەنێن، پیغەمبەری خوا ﷺ، ئەو قورئانە ی خوا بۆی ناردو، هەموو ئەو شتانە ی پیویستە پروایان پێی بهێنێ، ئەوان بە درۆیان دادەنێن.

(۴) ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ﴾، خواش زانترە بەو ی هەلیدەگرن، لە دڵ و دەروون و عەقڵی خۆیانداو پەنھانی دەکەن، بگرە خوا لە خوشیان پێیان زانترە.

﴿بِمَا يُوعُونَ﴾، (الإيعاء: جَعَلَ الشَّيْءَ فِي وَعَاءٍ وَهُوَ الظَّرْفُ، لَأَنَّهُ مُجْمَعٌ فِيهِ)، (إيعاء): بریتیه لەو ی شتێک بخەیه نێو دەفرێک و توورەگە یەکەو کە تێیدا هەلیدەگیرێ، چونکە تێیدا کۆ دەکێتەو، واتە: خوا زانترە پێیان لەو ی هەلیدەگرن لە دڵ و دەروونی خۆیاندا، لە بیپروایی و بە درۆ دانان و گومانی خراپ بردن بە پیغەمبەر ﷺ لە خۆیان پێیان زانترە.

(۵) ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾، ئنجا موژدەیان پێی بدە، بە ئازاریکی بە تیش و ژان، ئەمە وەک زانیان گوتووینە: (مُسْتَعَارٌ لِلْإِنْدَارِ عَلَى طَرِيقَةِ التَّهْكُمِ)، خوازراو تەو بە بۆ

ترساندن له سهر شیوهی گالته پیکردن و توانج، چونکه موژده بو شتی خوش و چاکه، نهک بو تازارو مهینه تی و نارپه هه تی، که لیره دا خوا ده فهرمو: موژده یان پییده، واته: بیانترسینه به تازاریکی به ئیش، به لام بوچی وشه: موژده دان و دلخوشکردن (تبشیر) به کارهیناوه؟!، نه مه جوړیکه له گالته پښ کردیان، یاخود: یانی: نه گهر شتیک هه بی بو تهوان موژده یان پښ بدری و دلیانی پښ خوش بکری له روژی دوايیدا، نهوه یه که بلتی: تازارو سزایه کی بیپه زا چاوه پیتانه.

(۶) ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾، بیجگه لهوانه ی پروایان هیناوه و کرده وه باشه کانیان نه نجام داون:

أ- ئا نهوانه پاداشتیکی نه برپاوه یان هه یه،

ب- یان: پاداشتیکی نه ژمیردراویان هه یه،

ج- یان: پاداشتیکی منه ت له سهر نه کراویان هه یه، ههر سی واتیبه که ده گه یه نی.

لیره دا که خوا ی کاربه جی ده فهرمو: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، نه مه پی ده گوتری: هه لاواردنی داپراو (إستثناء منقطع)، چونکه نهوانه ی خوا ﴿إِلَّا﴾ به پیغه مبه ر ده فهرمو: موژده ی تازاریکی به ئیشیان پښ بده، نهوانه بیپروایه کانن و، که ده فهرمو: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، جگه لهوانه ی پروایان هیناوه و چاکه کانیان کردوون، نه و پروادارانه به شیک نین له و بیپروایانه ی موژده ی تازاریکی به ئیشیان پښ دهری، ههر کاتیش هه لاویردراو (مُسْتَثْنَى) و لیته لاویردراو (مُسْتَثْنَى مِنْهُ)، لیک جیابوون، پی ده گوتری: هه لاواردنی داپراو (إستثناء المنقطع)، به لام نه گهر هه لاویردراو به شیک بی له لیته لاویردراوه که، پی ده گوتری هه لاواردنی په یوه ست (إستثناء المتصل).

که خوا ده فهرمو: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، جگه لهوانه ی پروایان هیناوه، ئیمانیان به چی هیناوه؟ دیسان بهرکاره که ی قرتیراوه، یانی: (آمَنُوا بِكُلِّ مَا يَجِبُ الْإِيمَانُ بِهِ)، ئیمانیان هیناوه به ههر شتیک که پیویسته ئیمانی پښ بهیتری.

ئیمانیان به خوا ﷺ هیئاوهو، به فریشته کانی و، به کتیبه کانی خواو، به پیغهمبه ران و، به روژی دواپی و، به نه خشه و به نه دازه گیری خواو، به ههموو نهو شتانه ی خوا به پیغهمبه ردا ﷺ ناردوونی پیمان بگه یه نی، ئیمانیان به ههموویان هیئاوه.

﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ کرده وه باشه کانشیان نه نجام داو، یانی: (وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) الصَّالِحَاتِ، نهو سیفه تانه ی باشن نه نجامیان داو، (الصالحات)، سیفه تی وه سفکراویکی قرتیزاوه.

نهوانه: ﴿لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾

ا- پاداشتیکی نه برآویان هه یه، پاداشتیکی که م و کووپی تیدانیه و، کوئی نایه ت..

ب- یاخود: پاداشتیکی که ناژمیدردی و ژمیدردا و نیه، هینده زوره ناژمیدردی، هه لبه ته ژیانیکی نه برآوه و هه میشه یی، بیگومان نازو نیعمه تیکی نه ژمیدرداوی تیدانیه.

ج- یاخود: ﴿غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ یانی: (لَا يُمْنُ بِهِ عَلَيْهِمْ)، نهو چاکه و نیعمه ته ی خوا پیمان ده دا، منه تیان له سه ر ناکات و به چاویاندا ناداته وه، به لام زیاتر و پی ده چی: ﴿غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ یانی: (غَيْرُ مَقْطُوعٍ وَ غَيْرُ مَقْصُوفٍ)، نه برآوه یه و که م و کورتیی تیدانیه.

(الزمخشری): لیره دا په ندیکی هیئاوه که وه که مه ته لیک وایه، ده لی: (طَعْمُ الْأَلَاءِ أَحْلَى مِنَ الْمَنِّ، وَهُوَ أَمْرٌ مِنَ الْأَلَاءِ مَعَ الْمَنِّ)، تام و چیژی چاکه کان، شیرینتره له گه زو، به لام تامی چاکه له گه لدا کران، له گه ل منه ت دا له تالاء تالتره.

(آلاء) پروه کیکه به ریکی زور تالی هه یه، وه که ژه قنه مووت، واته: چاکه تامه که ی له گه زو شیرینتره، به لام چاکه له گه ل منه ت له سه ر کردن و به چاو دادرانه وه دا، له ژه قنه مووت تالتره.

خوا به لوتف و که ره می خو ی ئیمه له و که سانه بگیری، که له دنیا دا خو یان به ئیمان و کرده وه باشه کان ده رازینه وه و شایسته ی نه وه ش ده بن، که پاداشتیکی نه برآوه یان

به روز ۱۵۵۵ هجری قمری

مجلس معتمد علم و فرهنگ ایران اسلامی

علی بابا AliBapir

رنگه پانصدی معتمدی علم و فرهنگ ایران اسلامی

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

رنگه پانصدی معتمدی علم و فرهنگ ایران اسلامی

AliBapir

Telegram

WhatsApp

QR Code

تہ فیسیری سوورہ تی

الْبُرُوجُ

دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۲۵) ی مانگی (ذی القعدة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بەرانبەر (۱۶) ی تەمموزی، (واتە: مانگی (۷) ی سالی (۲۰۲۰) زاینیه، لە شاری هەولێر، خوا پشٹیوان بێ دەست دەکەین، بە تەفسیرکردنی سوورەتی (البروج)، سەرەتاش پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە لە حەوت بڕگەدا، دەخەینە ڕوو:

پێناسەی سوورەتی (البروج) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

باوترین ناوی: سوورەتی (البروج) هە، هەر بە ناوی خۆیەوهیەو، رستە ی سەرەتای وەك ناو بەکارهێنراوە، وەك لەم دوو دەقهوێش دیارە:

یەكەم: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ، بِالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ»، وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۸۳۱۴، قَالَ شُعَيْبُ الْأَرْنَؤُوطُ: إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ).

واتە: ئەبوو هورەیره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، دەگێڕێتەوه، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی عیشای کۆتاییدا (مەبەست نوێژی خەوتنانه)، سوورەتی: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾، {لە ڕکاتی یەكەم دا، ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾، {لە ڕکاتی دووهم دا} دەخوێندن.

دووهم: {عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ ب: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ وَ ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾} (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ۸۰۵، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۰۷، وَالنَّسَائِيُّ: ۹۷۸، وَالطَّبْرَانِيُّ: ۱۹۶۶، وَابْنُ حَبَانَ: ۱۸۲۷، وَغَيْرُهُمْ، إِسْنَادُهُ حَسَنٌ، قَالَ الْأَلْبَانِيُّ: حَسَنٌ صَحِيحٌ).

واته: جابیری کوری سه موړه ﷺ، ده لى: پيڅه مېهر ﷺ له نوښي نيوهړو و ټيواره
(عصر) دا، سووړه ټى: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ و ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾، ده خوښندن.

دياره هه ر کاميکيانى له رکا ټيکدا خوښندوه.

دووهم: شويڼى دابه زينى:

به يه کده نځي زانايان هم سووړه ته مه ککه ييه و له مه ککه دابه زيوه، له و باره شه وه
هم ده قه هه يه:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ نَزَلَتْ: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ بِمَكَّةَ { (أُورَدَهُ السَّيُوطِيُّ
في الدر المنثور: ج ۸، ص ۸۶۱، ونسبه لابن الضريس والنحاس والبيهقي وابن مردويه، الإِسْتِيعَاب
في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۵۰۵).

واته: عه بدو للى کورى عه عباس ﷺ، گوتوويه ټى: سووړه ټى: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾،
له مه ککه دابه زيوه و هاتو ته خوار.

سپيهم: ريزه نديى له موصحف و له دابه زين دا:

هم سووړه ته موباره که له (مصحف) دا، ژماره که ي: (۸۵) و، له دابه زين شدا ژماره
(۲۷) ه، هم سووړه ته موباره که له رووى دابه زينه وه پيش سووړه ټى (التين) و، دواى
سووړه ټى (الضحى)، هاتو ته خوارى.

چوارهم: ژماره ى ټايه ته کاني:

ژماره ى ټايه ته کاني هم سووړه ته موباره که، به يه کده نځي ژميړه راني ټايه ته کاني
قورټان، بيست و دوو (۲۲) ه.

پېنجەم: نيوەرۆكى ئەم سوورەتە:

بابەت و تەوهرى بنەرەتیی هەر بیست و دوو (۲۲) ئایەتەکی ئەم سوورەتە موبارەكە، باسی بەسەرھاتی كۆمەلئىكى پروادارە كە حوكمپرانئىكى بېپرواوستەمكار چالپان بۆھەلكەندوون، لە نيو چالەكەشدا ئاگرپان كەردۆتەووە قەرچ سووتاندوویانن، خوشپان لەسەر كەنارى چالەكان دانىشتوون و تەماشاپان كەردوون و تىپانەووە پاماون، لەبەر هیچ نا، جگە لەوہى پرواپان بە خوای زالى ستایشكراو هیناوە، دواپیش خوای بەرزو مەزن خوای بە حەوت لە سىفەتە بەرزو بى وینەكانى وەسف كەدووە، ئنجا ئامازەپەكى كورتیشى بە سەربازە پاخپەكان كەدووە، لە نيوپاندا وەك نموونە: فیرەوون و سەربازەكانى فیرەوون و، گەلى (ئەود)، لە كۆتاپیشدا خوا باسى قورئانى كەدووە كە خاوەن شكۆو بەرزو لە تەختىكى پارێزراو داپە.

شەشەم: تاپەتەندىپەكانى:

دوو تاپەتەندىپەم لەم سوورەتەدا كەوتوونە بەرچاو:

پەكەم: ئەم سوورەتە موبارەكە زەقترین و بەرچاوترین تاپەتەندىپە كە جپاى دەكاتەووە لە سوورەتەكانى دىكە، ئەوہى كە بەسەرھاتی كۆمەلئىكى پروادارى بە ناھەق كوژراو لە لاپەن هاوہلانى چالە پر ئاگر ﴿أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ﴾ كەكەوہى تىداپە، كە دواپى بەسەرھاتەكەپان باس دەكەپن، لە ھەموو قورئاندا تەنپا لیرەدا ئەو بەسەرھاتە ھاتووە.

دووہەم: چەند وشەپەك تەنپا لەم سوورەتەدا ھاتوون، وەك:

۱- وشەى: ﴿أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ﴾، ﴿الْأُخْدُودِ﴾، بە ماناى چالئىك دى، كە ھەلكەنراو، بە كوردپى: خەندرك.

۲- وشەى: ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾، خاوەن تەختى شكۆدار، ﴿الْمَجِيدُ﴾، ھەم بە ژپر (كسرة) خوینراوہتەووە، پانى: خاوەن عەرشپكى شكۆدار، ھەروہا (ذو العرش المجيد)

بۆر (ضَمَّة) یش خوینزاوہ تەوہ، واتە: خوا ھەم خاوەن عەرشە، ھەم زۆر شکۆدارو پایە بەرزە.

۳- وشەى: ﴿قُرْآنٌ مَّجِيدٌ﴾، قورئانیکی خاوەن شکۆ، پایە بەرز.

۴- وشەى: ﴿فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾، لە تەختیکی پارێزراودا.

(لوح): لە زمانى عەرەبیدا بە مانای (تەختە) دى، ئنجا یان خوا ﷻ وىستوویەتى ئیمە حالیی بکات کە زانیاریی خوا چەسپاوو نەگوێرە، یان مەبەست ئەوێە (لوح) شتیکە خوا قورئانی تیدا نووسیو، بەر لەوێ دایبەزێنى، گرنگ ئەوێە قورئان، چ بە نەزانراویى و چ بە نووسراویى، بەر لەوێ خوا دایبەزێنى لە زانیاریى بى سنوورى خوادا بوو.

حەوتەم و کۆتایی: دابەشکردنى ئایەتەکان:

ئیمە کۆى ئەو بیست و دوو (۲۲) ئایەتەکەى ئەم سوورەتە موبارەکەو دەکەینە یەك دەرس، چونکە ھەموویان لە بارەى یەك بابەتەو، ئەویش باسى ئەو کۆمەلە بروادارە بى دەسەلاتە، کە حوکمرانانیکی ستمکار، دواى ئەوێ ئامادە نابن ھەلگەڕێنەو دەستبەردارى ئایینەکەیان بن، دەیانسووتێنن لە چالێکی پر ئاگردا، ئەوێش پێش ئیسلام بوو، زۆربەى زانایان دەلێن: ئەوانە شوینکەوتووانى راستەقینەى عیسا ﷺ بوون و خاوەنى خوا بە یەگرتن (توحید) بوون، ئەك دواى ئەوێ ئایینی عیسا تیکدراو، سى پەرستراویى (ئالوت)ى تیدا پەیدا بوو، بەلکو ئەوانە لە شوینکەوتووانى راستەقینەى عیسا ﷺ بوون، ئنجا ئایا لە حەبەشە بوون، ئایا لە چ شوینکە بوون؟ دواى لەو بارەوە باس دەکەین، ئنجا ئایا ئەو ستمکارەى فەوتاندوونى کى بوو؟ ھەندیک دەلێن: (ذو نواس) بوو، کە جوولەکە بوو، ھەندیک دەلێن: ھاوبەش بۆ خوا دانەر بوو.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم سوورەتە بە چوار سوێندان دەست پێدەکات، بێ ئەوەی وەلامی سوێندەکەو، سوێند لەسەر خوراو (مقسم علیه) هەکه باس بکری، لە ئایەتەکانی: (۱ - ۳) دا: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝۱ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝۲ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ۝۳﴾

ئنجای باسی پروودای کوژرانی پروادارانێکی بێ دەستەلات، کراوە، لە لایەن هاوولانی چالەکە ﴿أَصْحَابُ الْأَخْدُودِ﴾ و، هەکه بە زیندوویی و لەبەرچاوی خوێان سوتاندوویان، تەنیا لەبەر ئەوەی پروایان بە خوا ﷻ هەبوو، ئەویش لە هەشت ئایەتەکانی: (۴ - ۱۱) دا، خراوەتەرۆو.

دوایی حەوت (۷) لە سێفەت و کردەو بێ وێنەکانی خوا ﷻ پەییوەست کراون بەو پرووداوووە لە پێنج ئایەتەکانی: (۱۲ - ۱۶) دا.

ئنجای ئاماژەیەکی بە سەربازانێکی لە خوا یاخیی و سزادراو، کراوەو هەکه ئهوانه: (فیرعهن) و (ثمود) باسکراون، کهواته: بابی پروایەکانی پۆژگاری موحمەدیش ﷺ، پۆژگارەکانی دیکەش، دڵیابن که لەبەر دەستی خوا دەرنانچن، ئەویش لە چوار ئایەتەکانی: (۱۷ - ۲۰) دا.

لە دوو ئایەتی کووتاییش (۲۱ و ۲۲) دا، خوا وەسفی قورئانی کردووە بە شکۆدار (مجید) و، بەو هەکه لە تەختیکی پارێزراو دایە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝۱ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝۲ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ۝۳ قُلْ أَصْحَابُ الْأَخْدُودِ ۝۴ النَّارِ ذَاتِ الْوُفُودِ ۝۵ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝۶ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝۷ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝۸ الَّذِي لَهُ مُلْكُ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ
لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ
يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ أُنَبِّئُكَ
حَدِيثَ الْجَنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ
﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

١) به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده. سویند به ئاسمانی خاوهنی بورجهکان
سویندیش به رۆژی به لێندراو (رۆژی دواي) ٢) سویندیش به بینهرو به بینراو
٣) هاوهلانی چاله که به کوشت بچن ٤) ئاگریکی خاوهن سووته مه نیی (له
چاله که دا کرابوو به سووتاندنی پرواداران) ٥) کاتیک خوشیان له سهر (قه راغه کان)
ی دانیشتبوون ٦) له حالیکدا تهوان بینهری تهوه بوون که به پرواداریان ده کرد
٧) هیچیشیان لی به ره خنه نه گرتن، جگه له وهی پروا به خوای زالی ستایشکراو بینن
٨) تهو که سهی حوکمرانیی ئاسمانهکان و زهوی هی ویهو، ئاگادارو چاودیری هه موو
شتیکیشه ٩) به دلنیایی تهو که سانهی پیاوانی پروادارو ئافره تانی پرواداریان ئازارو
تهشکه نهجه داوهو، دوايی نهشگه راونهوهو په شیمان نه بوونهوه، ئازاری دۆزه خیانی هه یه
ئازاری سووتینه ریشیان هه یه ١٠) بیگومان تهو که سانهی پروایان هیناوهو کردهوه
باشهکانیان کردوون، باخانیکیان هه ن، پروواریان به ژیردا ده پۆن، تهوه یه بردنه وهی
گه وه ١١) به دلنیایی زه برو په لاماری په روه ردگارت توندو سه خته ١٢) بیگومان
ههر تهو (دروستکراوان) پهیدا ده کات و ده گیریته وه ١٣) هه روه ها تهو لیبوردهی
خۆشویست (بۆ بهنده گوپراه له کانی) ١٤) خاوهن عه پشه، شکوداره ١٥) هه رچی

بیهوی ئەنجامدەریه‌تی ﴿١٦﴾ ئایا هه‌وایی سەرباز (و سوپای) ه‌کانت بۆ هاتوه‌! ﴿١٧﴾
 فیرعه‌ون و (گه‌لی) سه‌موود؟ (چۆن خوا سزای دان!) ﴿١٨﴾ به‌لکو ئەوانه‌ی بی‌پروابوون
 له‌ به‌ درۆدانان دان ﴿١٩﴾ خواش له‌ پشتیانوه‌ ده‌وره‌ ده‌ره‌ (و لێی ده‌رباز نابن) ﴿٢٠﴾
 به‌لکو ئەو (قورپان) ه‌ خوێنراوه‌یه‌کی شکۆمه‌نده‌ ﴿٢١﴾ له‌ ته‌ختیکی پارێزراو دایه‌ ﴿٢٢﴾.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(الْبُرُوجُ): (الْقُصُورُ جَمْعُ بُرْجٍ، وَبِهِ سُمِّيَ بُرُوجُ السَّمَاءِ لِمَنَازِلِهَا الْمُخْتَصَّةِ بِهَا)، (بُرُوجُ): به‌
 مانای کۆشکه‌کان (قُصُور) ه‌و کۆی (بُرْج) ه‌، { (بُرْج) هه‌م به‌ مانای کۆشک (قَصْر)، دێ،
 هه‌م به‌ مانای قه‌لا (حِصْن) یش دێ، } ئنجا بورجه‌کانی ئاسمانیش ئەو مه‌نزله‌گایه‌نه‌ن که
 پێیه‌وه‌ تاییه‌تن {زه‌وی پێیاندا به‌ ده‌وری خۆردا ده‌خولێته‌وه‌}.

(الْأَخْدُودُ): (الْخَدُّ وَالْأَخْدُودُ: شَقٌّ فِي الْأَرْضِ مُسْتَطِيلٌ غَائِطٌ، وَالْجَمْعُ أَخَادِيدُ، وَأَصْلُ ذَلِكَ
 مِنْ خَدَّي الْإِنْسَانِ)، (خَدَّ وَأَخْدُود)، به‌ دابراوه‌یه‌کی زه‌وی ده‌گوتری، لاکێشه‌یه‌و قووله‌،
 کۆیه‌که‌ی (أَخَادِيد) ه‌، له‌ ته‌سلدا له‌ هه‌ردوو پروومه‌تی مرو‌قه‌وه‌ هاتوه‌، (خَدَّ)، کۆلمه‌، یان
 پروومه‌ت.

(وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ): لێیان به‌ عه‌یب نه‌گرتن، (وَمَا عَابُوا مِنْهُمْ، وَمَا انتَقَدُوا عَلَيْهِم)،
 لێیان به‌ ره‌خنه‌ نه‌گرتن، ده‌گوتری: (نَقِمْتُ الشَّيْءَ وَنَقَمْتُهُ، أَي: أَنْ أَنْكَرْتَهُ إِمَّا بِاللِّسَانِ وَإِمَّا
 بِالْعُقُوبَةِ)، (نَقِمْتُ الشَّيْءَ وَنَقَمْتُهُ)، هه‌ردووکیان به‌ مانای ره‌خنه‌م لێگرت، نکوولیم لێکرد،
 به‌ زمان، یاخود به‌ سزادان.

(الْحَرِيقُ): (الْحَرِيقُ: النَّارُ، أَحْرَقْتُ كَذَا، فَاحْتَرَقَ)، (الحريق) ئاگر، فلان شته‌م سووتاند،
 نه‌ویش سووتا.

(الْفُوزُ): (الظَّفَرُ بِالْخَيْرِ مَعَ السَّلَامَةِ)، (فوز): بریتیه‌ له‌ وه‌ده‌سته‌پێنانی چاکه‌ له‌ گه‌ل
 هه‌بوونی سه‌لامه‌تی و بێ زیانییدا.

(بَطْشُ): (البَطْشُ: تَنَاوُلُ الشَّيْءِ بَصَوْلَةٍ)، (بَطْشُ): بریتیه له په لاماردان و داهاتنه شتیک به توندی و به زهر.

(الْوَدُودُ): (الْوُدُ: مَحَبَّةُ الشَّيْءِ وَمَنْيَ كَوْنِهِ)، (وُدُ): به مانای خوښویستنې شتیک و خوژگه بخوازی ئه و شتهت بو بې، که واته: (الْوَدُود) یانی: (المُحِبُّ)، خوښویست، (مَحْبُوب) یش، خوښویستراوه.

(الْمَجِيدُ): (الْمَجْدُ: السَّعَةُ فِي الْكَرَمِ وَالْجَلَالِ)، (مَجْدُ): بریتیه له فراوانی له به خشین و شکودا، (الْمَجِيدُ)، (يُجْرِي السَّعَةَ فِي الْبَدَلِ الْمُخْتَصَّ بِهِ)، ئه و کهسه یه فراوانی به کار دینې، له به خشینې ئه و به خششې تایبه ته به خوښه وه، قورئانیش بو یه به (الْمَجِيدُ) وه سف کراوه، (لِكَثْرَةِ مَا يَتَّصِفُ مِنَ الْمَكَارِمِ الدُّنْيَوِيَّةِ وَالْآخِرَوِيَّةِ)، چونکه قورئان زور خیر و چاکه ی دنیا و دواړو ژی گرتوونه خو ی.

(لَوْحٌ مَّحْفُوظٌ): (اللَّوْحُ: وَاحِدٌ مِنَ الْأَوَاحِ السَّفِينَةِ، وَاللَّوْحُ مَا يُكْتَبُ فِيهِ مِنَ الْخَشَبِ وَنَحْوِهِ، وَكَيْفِيَّةُ اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ تَخْفَى عَلَيْنَا إِلَّا بِقَدَرِ مَا رَوَى لَنَا فِي الْأَخْبَارِ، وَهُوَ الْمُعَبَّرُ عَنْهُ بِالْكِتَابِ فِي قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ (الحج: ۷۰)).

(لَوْحٌ مَّحْفُوظٌ)، واته: ته ختیکی پاریزراو، (لوح)، بریتیه له یه کیك له له وحه کانی که شتی، که به (ألواح) کوده بیته وه، ههروه ها (لوح)، بریتیه له وه ی له سه ری دهنووسری له ته خته (و له کاغز) و هه ر شتیک، چوئیه تی (لَوْحٌ مَّحْفُوظٌ) یش، بو ئیمه شیردراوه و په نهانو، مه گه ر به ئه ندازه ی ئه وه ی له هه واه کاند ا خوی په روه ردگار به پیغه مبهردا ﷺ هه والی پیدایین، واش پیده چی مه به ست (لَوْحٌ مَّحْفُوظٌ)، هه ر ئه وه بی که له قسه ی خوی به رزو مه زن داهاتوه، که ده فهرمو ی: ﴿إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ (الحج: ۷۰)، ئه وه له نووسراو ی کدا هه یه و له سه ر خوا ئاسانه.

مانای گشتیی نایه تەکان

بەر لە مانا گشتییە کە بە باشی دەزانم ئەو بە سەرھاتە ی لەو بارەو هاتو بیهێنین، کە ژمارە یەک لە سەرچاوە کانی سوننەت هیئەوانە، بەلام هەندیک لە ڕیوایەتەکان لە هەندیک بێژەدا لە یە کدی جیان و، ئەو هی ئیستا دەیهێنین، ئەو هی کە لە دەقی (صحیح مسلم) دا هاتو:

{عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: كَانَ مَلِكٌ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، وَكَانَ لَهُ سَاحِرٌ، فَلَمَّا كَبُرَ، قَالَ لِلْمَلِكِ: إِنِّي قَدْ كَبُرْتُ، فَأَبْعَثْ إِلَيَّ غُلَامًا أَعْلَمُهُ السَّحْرَ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ غُلَامًا يُعَلِّمُهُ، فَكَانَ فِي طَرِيقِهِ، إِذَا سَلَكَ، رَاهِبٌ فَقَعَدَ إِلَيْهِ وَسَمِعَ كَلَامَهُ، فَأَعْجَبَهُ، فَكَانَ إِذَا أَتَى السَّاحِرَ مَرًّا بِالرَّاهِبِ وَقَعَدَ إِلَيْهِ، فَإِذَا أَتَى السَّاحِرَ ضَرَبَهُ، فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى الرَّاهِبِ، فَقَالَ: إِذَا خَشِيتَ السَّاحِرَ، فَقُلْ: حَبَسَنِي أَهْلِي، وَإِذَا خَشِيتَ أَهْلَكَ، فَقُلْ: حَبَسَنِي السَّاحِرُ، فَبَيْنَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ أَتَى عَلَى دَابَّةٍ عَظِيمَةٍ قَدْ حَبَسَتِ النَّاسَ، فَقَالَ: الْيَوْمَ أَعْلَمُ السَّاحِرَ أَفْضَلَ أَمْ الرَّاهِبَ أَفْضَلَ؟ فَأَخَذَ حَجَرًا، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ أَمْرُ الرَّاهِبِ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ أَمْرِ السَّاحِرِ فَاقْتُلْ هَذِهِ الدَّابَّةَ، حَتَّى يَمُوتَ النَّاسُ، فَرَمَاهَا فَفَتَلَهَا، وَمَضَى النَّاسُ، فَأَتَى الرَّاهِبَ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ لَهُ الرَّاهِبُ: أَيُّ بُنَيَّ أَنْتَ الْيَوْمَ أَفْضَلَ مِنِّي، قَدْ بَلَغَ مِنْ أَمْرِكَ مَا أَرَى، وَإِنَّكَ سَتُبْتَلَى، فَإِنْ ابْتُلِيتَ فَلَا تَدُلْ عَلَيَّ، وَكَانَ الْغُلَامُ يُرِي الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ، وَيُدَاوِي النَّاسَ مِنْ سَائِرِ الْأَدْوَاءِ، فَسَمِعَ جَلِيسَ الْمَلِكِ كَانَ قَدْ عَمِيَ، فَأَتَاهُ بِهِدَايَا كَثِيرَةً، فَقَالَ: مَا هَاهُنَا لَكَ أَجْمَعُ، إِنْ أَنْتَ شَفَيْتَنِي، فَقَالَ: إِنِّي لَا أَشْفِي أَحَدًا إِذَا يَشْفِي اللَّهُ، فَإِنْ أَنْتَ آمَنْتَ بِاللَّهِ دَعَوْتُ اللَّهَ فَشَفَاكَ، فَأَمَنَ بِاللَّهِ فَشَفَاهُ اللَّهُ، فَأَتَى الْمَلِكَ فَجَلَسَ إِلَيْهِ كَمَا كَانَ يَجْلِسُ، فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: مَنْ رَدَّ عَلَيْكَ بَصْرَكَ؟ قَالَ: رَبِّي، قَالَ: وَلَكَ رَبٌّ غَيْرِي؟ قَالَ: رَبِّي وَرَبُّكَ اللَّهُ، فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتَّى دَلَّ عَلَى الْغُلَامِ، فَجِئَ بِالْغُلَامِ، فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: أَيُّ بُنَيَّ قَدْ بَلَغَ مِنْ سِحْرِكَ مَا تُبْرِي الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ، وَتَفْعَلُ وَتَفْعَلُ، فَقَالَ: إِنِّي لَا أَشْفِي أَحَدًا، إِذَا يَشْفِي اللَّهُ، فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتَّى دَلَّ عَلَى الرَّاهِبِ،

فَجِيءَ بِالرَّاهِبِ، فَقِيلَ لَهُ: ارْجِعْ عَنْ دِينِكَ، فَأَبَى، فَدَعَا بِالْمُنْشَارِ، فَوَضَعَ الْمُنْشَارَ فِي مَفْرِقِ رَأْسِهِ، فَشَقَّهُ حَتَّى وَقَعَ شِقَاؤُهُ، ثُمَّ جِيءَ بِجَلِيسِ الْمَلِكِ فَقِيلَ لَهُ: ارْجِعْ عَنْ دِينِكَ، فَأَبَى الْمُنْشَارَ فِي مَفْرِقِ رَأْسِهِ، فَشَقَّهُ بِهِ حَتَّى وَقَعَ شِقَاؤُهُ، ثُمَّ جِيءَ بِالْغُلَامِ فَقِيلَ لَهُ ارْجِعْ عَنْ دِينِكَ، فَأَبَى فَدَفَعَهُ إِلَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: اذْهَبُوا بِهِ إِلَى جَبَلٍ كَذَا وَكَذَا، فَاصْعَدُوا بِهِ الْجَبَلَ، فَإِذَا بَلَغْتُمْ ذُرُوتَهُ، فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ، وَإِلَّا فَاطْرَحُوهُ، فَذَهَبُوا بِهِ فَصَعَدُوا بِهِ الْجَبَلَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ مِمَّا شِئْتَ، فَرَجَفَ بِهِمُ الْجَبَلُ فَسَقَطُوا، وَجَاءَ يَمْشِي إِلَى الْمَلِكِ، فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: مَا فَعَلَ أَصْحَابُكَ؟ قَالَ: كَفَانِيهِمُ اللَّهُ، فَدَفَعَهُ إِلَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: اذْهَبُوا بِهِ فَاحْمِلُوهُ فِي قُرْقُورٍ، فَتَوَسَّطُوا بِهِ الْبَحْرَ، فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ وَإِلَّا فَاقْذِفُوهُ، فَذَهَبُوا بِهِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ مِمَّا شِئْتَ، فَاِنْكَفَأَتْ بِهِمُ السَّفِينَةُ فَعَرِقُوا، وَجَاءَ يَمْشِي إِلَى الْمَلِكِ، فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: مَا فَعَلَ أَصْحَابُكَ؟ قَالَ: كَفَانِيهِمُ اللَّهُ، فَقَالَ لِلْمَلِكِ: إِنَّكَ لَسْتَ بِقَاتِلِي حَتَّى تَفْعَلَ مَا أَمَرْتُ بِهِ، قَالَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: تَجْمَعُ النَّاسُ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، وَتَضْلُبُنِي عَلَى جَذْعٍ، ثُمَّ خُذْ سَهْمًا مِنْ كِنَانَتِي، ثُمَّ صَعِ السَّهْمَ فِي كَبِدِ الْقَوْسِ، ثُمَّ قُلْ: بِاسْمِ اللَّهِ رَبِّ الْغُلَامِ، ثُمَّ ارْمِنِي، فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ قَتَلْتَنِي، فَجَمَعَ النَّاسُ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، وَصَلَبَهُ عَلَى جَذْعٍ، ثُمَّ أَخَذَ سَهْمًا مِنْ كِنَانَتِهِ، ثُمَّ وَضَعَ السَّهْمَ فِي كَبِدِ الْقَوْسِ، ثُمَّ قَالَ: بِاسْمِ اللَّهِ، رَبِّ الْغُلَامِ، ثُمَّ رَمَاهُ، فَوَقَعَ السَّهْمُ فِي صُدْغِهِ، فَوَضَعَ يَدَهُ فِي صُدْغِهِ فِي مَوْضِعِ السَّهْمِ فَمَاتَ، فَقَالَ النَّاسُ: آمَنَّا بِرَبِّ الْغُلَامِ، آمَنَّا بِرَبِّ الْغُلَامِ، فَأَبَى الْمَلِكُ فَقِيلَ لَهُ: أَرَأَيْتَ مَا كُنْتَ تَحْذَرُ؟ قَدْ وَاللَّهِ نَزَلَ بِكَ حَذْرُكَ، قَدْ آمَنَ النَّاسُ، فَأَمَرَ بِالْأَخْذِ فِي أَفْوَاهِ السَّكَّكِ، فَخَدَّتْ وَأَصْرَمَ النَّيْرَانُ، وَقَالَ: مَنْ لَمْ يَرْجِعْ عَنْ دِينِهِ فَأَحْمُوهُ فِيهَا، أَوْ قِيلَ لَهُ: افْتَحِمِ، فَفَعَلُوا حَتَّى جَاءَتْ امْرَأَةٌ وَمَعَهَا صَبِيٌّ لَهَا فَتَقَاعَسَتْ أَنْ تَقَعَ فِيهَا، فَقَالَ لَهَا الْغُلَامُ: يَا أُمُّهُ اصْبِرِي فَإِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ.

واته: صوهه یب ﷺ ده گپریته وه له پیغه مبه ره وه ﷺ، که فهرموویه تی: له پیش
 ئیوه دا حوکمرائیک هه بوو، جادووگه ریکی هه بوو، دواى ئه وه ی جادووگه ره که کهوته
 ته مه نه وه، به پادشای گوت: من کهوتوومه ته مه نه وه، مندا لیکم بو بنیره (کوپریکی گه نج)
 جادووی فیڕ بکه م، مندا لیکى بو نارد (کوپریکی گه نج) فیڕی بکات، ئه و کوره گه نجه
 له سهر ریگایه که ی که ده چوو بو لای جادووگه ره که، بو ئه وه ی جادووی لی فیڕ بی،

خوابەرستىك (گۆشەگیرىك) ھەبوو، دانىشت و گوۋى لە قسەكەى گرت و پىي سەرسام بوو، بۆيە ھەموو رۆژىك كە دەچوۋە لای جادوو گەرەكەو بە لای راھىيەكەدا دەپۆيى، لە لای دادەنىشت، كاتىك چوو بۆ لای جادووگەرەكە (دىارە تۆزىك دوا كەوتوۋە)، لىيدا، ئەويش ئەوۋى بۆ راھىيەكە باسكرد، سكالای خۇى لای ئەو كرد، ئەويش گوتى: ئەگەر لە جادوو گەرەكە ترساي، بلى: لە مالى دوايانخستووم و، ئەگەر لە مالىش ترساي، بلى: جادووگەرەكە رايگرتم، ئىدى لەسەر ئەو حالەتە بەردەوام بوو، رۆژىك ژياندارىكى مەزن ھات، پىي بە خەلك گرتبوو، نەيدەھىشت خەلكەكە پىروا، (لە رىوايەتى دىكەدا ھاتوۋە، كە شىر بووۋە)، گوتى: ئەمپۆ دەزانم داخۆ جادوو گەرەكە باشترە ياخود راھىيەكە؟ بەردىكى ھەلگرت و گوتى: ئەى خوايە! ئەگەر پىيازى راھىيەكە لە لای تۆ خۆشەويستەرە لە ھى جادووگەرەكە، بەم بەردەى دەپھاویم ئەو ژياندارە، ئەو دەعبايە بكوژە، بۆ ئەوۋى خەلكەكە پىروا، ئەوۋە بوو بەردەكەى تىگرت و كوشتىي و خەلك پۆيشت، ئەويش چوۋە لای راھىيەكەو بۆي گىرايەوۋە (ئەو كۆرە گەنجە ھەوالى پىدا)، راھىيەكەش پىي گوت: پۆلە! ئەمپۆ تۆ لە من گەورەترى، كارى تۆ گەيشتۆتە ئەوۋى من دەيىنم، بىگومان تۆ تاقى دەكرىيەوۋە، ئىجا ئەگەر تاقىكرايەوۋە، باسى منيان بۆ مەكە، ئىدى ئەوۋە بوو ئەو كۆرە گەنجە، لالى زگماك و بەلەك و ھەموو جوړە نەخۆشەكانى بە فەرمانى خوای پەرۋەردگار، چاك دەكردنەوۋە، يەككىك لەوانەى ھاونشىنى پادشا بوو، كۆيىر بوو بوو، بىستى گەنجىكى وا ھەيە، چوو بۆ لای و ديارىي و خەلاتى زۆرى بۆ بردن، گوتى: ئەو ديارىيانەى ھىناومن ھەموويان بۆ تۆ، ئەگەر چاكىم بكەيەوۋە، ئەويش گوتى: من كەس چاك ناكەمەوۋە، بەلكو خوا خەلك چاك دەكاتەوۋە، ئىجا ئەگەر پىروا بە خوا بىنى، منىش لە خوا دەپارمەوۋە خوا شىفات دەدا، ئەو ھاونشىنەى ھوكمپان ئىمانى بە خوا ھىنا، ئەويش دوغاي بۆ كردو خوای پەرۋەردگار شىفای داو چاك بۆۋە، ئەو ھاونشىنەش چوو بۆ لای ھوكمپان و لە لای دانىشت ۋەك چۆن جاران دادەنىشت، بە چاوساغىي (دىارە كە چاۋەكانى كۆيىر بوون، وازى لە كۆپرو مەجليسەكەى ھىناۋە)، ھوكمپانەكە پىيگوت: كى چاۋتى چاك كرددەوۋە؟

گوتی: پەرورەردگارم.

گوتی: بۆچی جگە لە من پەرورەردگاریکی دیکەت ھەیە؟

گوتی: پەرورەردگاری من و پەرورەردگاری تۆش خوايە.

ئیدی ھوکمرانە کە گرتی و زۆر ئەشکەنجەیدا، تاکو لە ژێر ئازارو ئەشکەنجەیی زۆردا ناوی غولامە کە ی پێ گوت، (کە ئەو کۆرە گەنجە بۆتە ھۆی چاککردنە ھەمی من)، کۆرە گەنجە کە یان ھێنا.

پادشا پێیگوت: ئەی رۆلە! جادوو کردنی تۆ گەیشتۆتە ئەو ئەندازەیی لالی و زگماک و بەلەك چاك بکە یە ھەو، ئاوا بکە ی و ئاوا بکە ی؟

کۆرە گەنجە کە گوتی: من ھیچ کەس چاك ناکە مە ھەو، بەلکو خوا چاکیان دە کاتە ھەو.

پادشاش گەنجە کە ی گرت و بەردەوام ئازاری داو ئەشکەنجەیی دا، تاکو لە ژێر ئازارو ئەشکەنجەدا ناوی راھیبە کە ی پێگوت، راھیبە کە ھێنا.

پێی گوترا: لە دینە کەت ھەلگەرپۆھ؟

ئەویش ئامادە نەبوو ھەلگەرپۆتە ھەو، بۆیە مشارپکیان ھێنا، لەسەر تەپلی سەریان داناو، دوو لە تیان کردو دوو لە تە کە ی بە ملالادا کەوتن، دوایی ھاوئشینە کە ی ھوکمرانیان ھێنا، پێیگوترا: لە دینە کەت ھەلگەرپۆھ!، بەلام ئامادە نەبوو ھەلگەرپۆتە ھەو، بۆیە مشاریان لەسەر تەپلی سەری ئەویش داناو ئەویشیان دوو لەت کرد، ھەر لەتکە ی بە لایەك دا کەوت، دوایی ئەو کۆرە گەنجە یان ھێناو پێیگوترا، لە ئاینە کەت ھەلگەرپۆھ!، بەلام ئامادە نەبوو، ھوکمرانە کەش تەسلیمی چەند کەسیکی کرد، لە ھاوھەلکانی و گوتی: ببەن بۆ فلان چیا یە فلان شوین، شوینیکی بەرزو سەری بخەن بۆ سەری، ھەر کاتیک گەیشتنە لووتکە کە ی، ئەگەر لە ئاینە کە ی ھەلگەرپۆھ، ئەگەرنا لەو پرا فرپی بەدەنە خوار، بردیان و، چوونە سەر ئەو چیا یە، ئەو کۆرە گەنجەش گوتی: ئەی خوايە! بەو شیوہیە ی بۆ خۆت پیت چاکە، ئەوانەم لە کۆل بکە ھەو، چیا یە کەش لەرزی و ئەوان ھەموو کەوتنە خوارو، مردن، ئەویش بە رۆشتن ھات بۆ لای پادشا.

پادشا پییگوت: هاوه له کانت چیان کرد؟

گوتی: خوا له کۆلی کردمەوه.

ئنجا تەسلیمی کۆمەڵیکی دی له هاوه لانی کردو گوتی: بییهن سواری به له میکی بکهن، یان سواری کهشتیه کی گچکهی بکهن، بییهنه نیوه راستی دهریا، ئنجا ئه گهر له ئایینه کهی هه لگه رایه وه، ئه گهرنا فرپی بدهنه نیو دهریا، بردیان، بۆ نیو دهریا، گوتی: ئه ی خوایه! به و شیوه یه ی بۆ خۆت پیت چاکه، ئه وانه م له کۆل بکه وه.

کهشتیه که هه لگه رایه وه و ئه وان هه موویان غه رق بوون، ئه ویش به رویشتن هاته وه بۆ لای پادشا.

پادشا پییگوت: هاوه له کانت چیان کرد؟

گوتی: خوا له کۆلی کردمەوه.

ئنجا به پادشای گوت: تۆ ناتوانی من بکوژی، تاكو چی بۆ خۆم پیت ده لیم، وانه که ی. گوتی: چیه؟

گوتی: خه لک هه مووی کۆبکه وه له مه یدانی کدا، منیش به قه دی دارخورمایه که وه هه لواسه و، له تیر دانه که ی خۆم تیری ک ده ری نه و، بیخه نیو که وانه وه، ئنجا بلّی: به ناوی خوا پهروه ردگاری ئه و منداله، (ئه و کوپه گه نه و) و تیره که م تّی بگره، ئه گهر واتکرد، ئه و کاته زه فهرم پی ده به ی و ده مکوژی.

حوکمپار نه که خه لکه که ی کۆکرده وه له مه یدانی کدا، ئه ویشی به قه دی دارخورمایه کی به رزه وه ی هه لواسی، {که دیاربّی له هه مووان}، دوا یی تیری کی له تیردانه که ی ده ره پنا، {له تیر دانی ئه و کوپه گه نه و}، تیره که ی خسته نیو که وانه وه و گوتی: {بِاسْمِ اللّٰهِ، رَبِّ الْغُلَامِ}، به ناوی خوا پهروه ردگاری ئه و کوپه گه نه و، تیره که ی تیگرت، تیره که ش به لاجاینگی که وت { (صدغ) نیوان چاوو گوپی، }، ئه و کوپه گه نه و دهستی خسته سه ر لاجاینگی خۆی {سه ر برینه که ی، ئه و شوینه ی تیره که ی تیدا بوو}، وه فاتی کرد.

خەلکیش ھەموویان گوتیان: (أَمَّنَّا بِرَبِّ الْغُلَامِ، أَمَّنَّا بِرَبِّ الْغُلَامِ)، سَی جاران گوتیان: پڕوامان بە پەرورەدگاری ئەم کوڕە گەنجە ھێنا، پڕوامان بە پەرورەدگاری ئەم کوڕە گەنجە ھێنا، پڕوامان بە پەرورەدگاری ئەم کوڕە گەنجە ھێنا، کەسانیک ھاتن بۆ لای پادشاو پێی گوترا: بینیت ئەوێ لێی دەترسای! ئەوێ لێی دەترسای، سویند بە خوا ھاتۆتە دی و، خەلک ھەموویان پڕویان ھێناوە! ئەویش فەرمانی کرد، لە دەروازەو زاری کۆڵانەکاندا خەندەك لیدران و ئاگریشیان تیدا کرایەو، ھوکمپرانە کەش گوتی: ھەر کەسیک لە دینە کە ی ھەلنە گەرایەو، بیسووتینن، یان: پێی بگوتری: بچۆ نیوی، ئەوانیش بەو شیوہیان کرد، ھەتا ئافرەتیک ھات، مندالیک گچکە ی پێ بوو، (لە پڕوایە تی دیکە دا دەلێ: مندالە کە شیر ی دەخوارد، مەمکی دایکی لە زاری دابوو)، ئافرەتە کە ترساو گەرایەو، بەرەو دوا، مندالە کە {کە شیرە خۆرە بوو، قسە ی نە دەکرد}، پێی گوت: ئە ی دایە! خۆت رابگرە، تۆ لە سەر ھە قی (بەو شیوہ یە ئەو ھوکمپرانە ستەمکارە کۆتایی بەو کۆمە لہ پڕوادارە ھێنا).

ھەلەبە تە ئەم بە سەرھاتە تیشکی باشی بۆ خستینە سەر چەمک و واتای ئایە تە موبارە کە کان، ئیستاش مانای گشتی ئایە تە کانی دە کە ی بە کورتی:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بە ناوی خۆ ی بە بەزە یی بە خشنە، واتە:

۱- بە ناوی خۆ ی بە بەزە یی بە خشنە، دە ست بە خۆ یندنی ئەو سوورە تە قورئانییە دە کە م.

۲- تە نیا بۆ خوا دە یخوینم و پە زامە ندی وی پێ دە خوازم.

۳- بە پێی بەرنامە ی خوا، دە یخوینم.

۴- بە ھەوڵ و توانایە کە خوا بۆ ی پە زامە ندووم، دە یخوینم.

خوا دە فەرمو ی: ﴿وَالسَّمَاءَ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾، سویند بە ئاسمانی خاوەن بورجە کان، دوا یی لە بارە ی بورجە کانەو قسە دە کە ی و، زۆربە ی زانیان دە لێن: مە بە ست پێیان ئە ستیرە کانن، ھەر کام لە ئە ستیرە و کە ھکە شان و گە لە کە ھکە شانانە، وە ک قە لاو کۆشکی گەورە وان، ﴿وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ﴾، سویندیش بە پۆژی بە لێندراو، کە مە بە ست

پێی رۆژی دواییه، که خوا به ئینی داوه، بیهیئتته دی، ﴿وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ﴾ سویند به بینهره به بینراویش، یاخود به بابای ئامادهو، که سیك که خه لکی له لا ئاماده ده بێ.

وه لأمی سی سوینده کان نه هاتوهو، زۆربهی زانیان ده ئین: ئهوهیه که رۆژی دوایی هه قهو دی، ئنجا خوا ﷻ به سه رهاتی ئه و کۆمه له ئیمانداره ی به سته م کۆژراون، ده گێرته وه و ده فهرمو ی: ﴿قُلْ أَصْحَبُ الْأَعْدُوْدِ﴾ هاوه لانی چاله که به کوشت بچن، نه فرینیان لی بی، ﴿النَّارِ ذَاتِ الْوَقُوْدِ﴾ ئاگریکی خاوه ن سووته مه نیی که له نیو چاله که دا کردبوو یانه وه، ﴿إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُوْدٌ﴾ کاتیك خوْشیان دانیشتبوون له قه راغه کانی و ده ورره ی چاله که، واته: ئهوانه ی پرودا رانیان ده سووتاندن، خوْشیان له و کاته دا دانیشتبوون، ﴿وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ﴾ ئهوان له سه ر ئه وه ی به پرودا رانیان ده کرد، خوْشیان بینهره ئاماده بوون و، له بهر چاوی ئهوان قرچ قرچ ده سووتان، ﴿وَمَا نَقْمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ هه چیشیان لی به عه یب و ره خنه نه گرتن، ئه وه نه بی که پرویان هه بوو به خوا ی زالی ستایشکراو، تاکه عه یب و که م و کوو رییان له چاوی سووتینه ره کاند هه ر ئه وه بوو، که ئیمانیان به خوا هه بوو، ﴿الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ئه و خوا یه ی حوکمرانیی ئاسمانه کان و زهوی به س ه ی ئه وه، ﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ خواش بینهره چاودێرو ئاگاداره به سه ر هه موو شتی که وه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾ به دنیایی ئهوانه ی ئازاری پیاوانی پرودا رو ئا فره تانی پرودا ریان دا وه و دواییش نه که راونه وه، په شیمان نه بوونه وه، ﴿فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ﴾ ئهوانه ئازاری دۆزه خیان بو ههیه، ﴿وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾ ههروه ها ئازاری سووتینه ریشیان بو ههیه، چونکه سزای دۆزه خ مه رج نیه ته نیا سووتاندن بی، دۆزه خ زه مه ره یرو زه ققووم و غیسلی نیش و، قه مچی ئاسن و زنجیرو کوْت و زۆر شتی دیکه شی تیدایه، ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾ به دنیایی ئهوانه ی پرویان هه نا وه و کرده وه باشه کانیان ئه نجامداون، باخه کانیان بو هه ن رووباریان به ژێردا ده روْ، ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾ ئا ئه وه بردنه وه به ئامانج که یشتنی که و ره یه.

﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ﴾ به دنیایی پهلاماردان و زهبری پهروهردگارت زۆر سهخت و تونده، ﴿إِنَّهُ هُوَ يُدِي وَيُعِيدُ﴾، ئەو بهس خووی دروست دهکات و دهشیانگیریتتهوه، واته: دهستپیکي دروستکراوان له خوویهوه، دواي ئەوهش، دهیاغرینتی و دهشیانگیریتتهوه، ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ﴾، هەر ئەویش زۆر لیبوردە ی زۆر خوشویسته، بهنده چاکهکانی خووی خوشدهوین، ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾، خاوهن تهختهو شکوډاری ههره بهرزیشه، خویندراویشتهوه: ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾، ئەو کاتهش (مجید) دهبیته سیفەت بۆ عەرښ، واته: خاوهن عەرښی شکومهنده، ﴿فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾، ئەنجامدهری هەر شتیکه بیهوی، هەرچی بیهوی، ئەنجامی دهدا.

﴿هَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ﴾، ئایا باس و خواسی سهربازهکانت پێ نهگەشتوه؟ ئەی موحهممەد ﷺ! یان ئەی هەر کهسیک! که قورئان دهخوینی، ﴿فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ﴾، وهك نموونه: فیرعهون و سوپایهکهی، ههروهها (گهلی) ئەموود، که له نیوه دورگی عەرهبی دا بوون، پیغهمبهرهکهیان ناوی (صالح) عليه السلام بوو، که له تهفسیری سوورەتی (الحجر) دا به تهفصیل باسی بهسهرهاتهکهیاغمان کرد.

﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ﴾، بهلکو ئەوانه ی بیپروا بوون، له به درۆ دانان دان، واته: له به به درۆ دانانی پیغهمبهردا ﷺ نغرو و نقووم بوون، ﴿وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ﴾، خواش له پشتیانوه دهوره دهره، خوا دهوری داوون و، له سزاو تۆلهی خوا دهرباز نابن و دهرناچن. ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ﴾، (وانیه وهك ئیوه دهلێن: که ئەفسانهی قورئان پیشینان بێ و موحهممەد ههلیبهستین!)، بهلکو ئەوه قورئانیکی خاوهن شکوو پایه بهرزه.

﴿فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾، له تهختیکدایه، پارێزراوه، واته: لهو تهختهدایه و تهختهکهش پارێزراوه که شهیتانهکان دهستیان بیگاتی، خویندراویشهتهوه: ﴿فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾ واته: ئەو قورئانه له تهختیکدایه، قورئانهکهش خووی پارێزراوه لهوهی هیچ کهس دهستی بیگاتی، به گوڕین و دهستکاری کردن و کهم و زیادیی تیداکردن، وهك بیپروایهکان گومانیان دهبرد، که موحهممەد ﷺ به ناوی خواي پهروهردگار هوه شتیکی گوتی!

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سویند خواردنی خوا ﷻ بە ئاسمانی خاوەن بورجەکان و، رۆژی بە لێندراو و بینەرو

بینراو:

خوا دەفەرموی: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝۱ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝۲ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ۝۳﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە سێ برگەدا:

۱- ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾، سویند بە ئاسمانی خاوەنی بورجەکان، ﴿الْبُرُوجِ﴾، کۆی (برج)ە، کە لە زمانی عەرەبییدا هەم بە مانای (قصر) دی، یانی: کۆشک و بینایەکی بەرزو گەورە، هەم بە مانای (حِصْن)، قەلا دی، بۆیەش خوا ﷻ ئاسمانی بەو شیوەیە وەسف کردووە، چونکە هەر کۆمەڵە ئەستێرەیەک لە ئاسماندا شیوەی قەلاو، کۆشکیکی بەرز دەکەن.

هەندیک لە زانایانیشت دەلێن: ئیمە ئیستا وشە (برج) بە کاردێنین کە بە (بروج) کۆدەکرێتەوه، بۆ ئەو ویستگانهی کاتیک زهوی بە دەوری خۆدا دەخولیتەوه، هەر مانگە لە ویستگەیه کدا دەبێ و پێی دەگوترێ: (برج).

هەندیکیش گوتووین: مەبەست پێی بورجەکانی مانگە، مانگ کە بە دەوری زهوییدا دەخولیتەوه، بیست و هەشت (۲۸) قوناغ و بورجی هەن، هەر چۆن بێ، خوا ﷻ سویندی خواردووە بە ئاسمانی خاوەن بورجەکان.

۲- ﴿وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ﴾، سویند بە رۆژی بە لێندراو، وهك خوا ﷻ لە شوینی دیکەدا دەفەرموی: ﴿ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ۝۴۴﴾ المعارج، واتە: ئەو ئەو رۆژەیه کە

بە ئێنیان پێدەدرا، کە پۆژێک دێ مرۆڤەکان تێدا هەڵدەستێرنێهوەو زیندوو دەکرێنەو، سزاو پاداشت پرویان تێدا دەکات، کەواتە: ﴿وَالْيَوْمَ الْمَوْعُودِ﴾، یانی: ئەو پۆژە ی خوا بە ئێنی داو، بێ، کە پۆژی دواپێ.

(۳)- ﴿وَشَاهِدْ وَمَشْهُودٌ﴾، سوێند بە شایەدو شایەدی لەسەر دراو.

(شَاهِد)، کەسیکە شایەدی دەدا، (مَشْهُود)یش کەسیکە شایەدی لەسەر دەدرێ، یاخود: (شَاهِد)، بە مانای بینەر، (مَشْهُود)، واتە: بێراو، ئنجا ئایا مەبەست بەو بینەر و بێراو، کێن؟

أ- هەندێک گوتووین: بینەرەکان فریشتەکانن و، بێراوەکان مرۆڤەکانن، هەرۆهە جەندەکانیش کە فریشتەکان کردەووەکانیان دەبینن، تۆماریان دەکەن.

ب- هەندێکیش گوتووین: بینەر خۆی بەرزێ مەزنەو، بێراوەکانیش خەڵکە، خوا دەیانبینێ و ئاگای لێیانە.

ج- هەندێکیش گوتووین: (شَاهِد)، هەموو ئەوانەن کە دەتوانن ببینن و، ئامادە بن لە لای شت و ئاگاداری بن، (مَشْهُود)یش، ئەوانەن کە دەگونجێ ببینن و، ئاگاداریی حال و بآلیان بکری.

خۆی پەرۆردگار ئەم سێ سوێندانە دەخوات، بە لکو چوار سوێندیش: سوێند بە ئاسمانی خاوەن بۆرجەکان، سوێند بە پۆژی بە ئێندراو، سوێند بە بینەر و بێراو، بە لام ئایا وەلامی سوێندە کە چیه؟

زانایان لەو بارەو پرا جیا یان هەیه، چونکە وەلامی سوێندە کە دیار نیه:

۱- هەندێک گوتووین: وەلامە کە ی ئەو یه: دلیابن کە زیندوو دەکرێنەو.

۲- هەندێک گوتووین: هەر لە خۆدی ئایە تەکاندا دەلالەت لەسەر وەلامی سوێندە کە هەیه، کە دەفەر موی: ﴿قِيلَ اصْحَبْ الْأَخْذُودِ﴾، بە کوشت بچن هاوێلانی چالە کە،

قەسەیه کی کورت لەسەر بورجەکان

دەربارەی بورجەکان (ئەبن عاشور) ڕوونکردنەوەیەکی جوانی داو، بە باشمزانێ بیهێنم^(۱)، دەلی:

(الْبُرْجُ السَّمَاوِيُّ يَتَأَلَّفُ مِنْ مَجْمُوعَةٍ نُجُومٍ قَرِيبَةٍ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ، لَا تَخْتَلِفُ أَبْعَادُهَا أَبَدًا، وَإِنَّمَا سُمِّيَ بُرْجًا لِأَنَّ الْمُصْطَلِحِينَ تَخَيَّلُوا أَنَّ الشَّمْسَ تَحِلُّ فِيهِ مُدَّةً فَهُوَ كَالْبُرْجِ، أَيْ الْقَصْرِ، أَوْ الْحِصْنِ، وَلَمَّا وَجَدُوا كُلَّ مَجْمُوعَةٍ مِنْهَا يُخَالُ مِنْهَا شَكْلٌ لَوْ أُحِيطَ بِإِطَارٍ لِحَظٍّ مَفْرُوضٍ، لَأَشْبَهَ مُحِيطُهَا مُحِيطَ صُورَةٍ تَخَيَّلِيَّةٍ لِبَعْضِ الذَّوَاتِ مِنْ حَيَوَانٍ أَوْ نَبَاتٍ أَوْ آلَاتٍ، مَيَّزُوا بَعْضَ تِلْكَ الْبُرُوجِ مِنْ بَعْضٍ بِإِضَافَتِهِ إِلَى اسْمٍ مَا تُشَبِّهُهُ تِلْكَ الصُّورَةُ تَقْرِيبًا، فَقَالُوا: بُرْجُ الثَّوْرِ، بُرْجُ الدَّلْوِ، بُرْجُ السُّنْبُلَةِ مَثَلًا).

واتە: بورجی ئاسمانی لە کۆمەڵێک ئەستێرە پێک دێ، کە هەندێکیان لە هەندێکیان نیزیکن و، ماوەکانیان ناگۆڕێن و، لە یەک ئاستدا دەمیتهوه بە نەبەت، ئێمە دانیشتوانی زەوییهوه، بۆیەش بەو کۆمەڵە ئەستێرە گوتراوه: (بورج)، چونکە ئەوانە لە زاراوەیان بەکارهێناوه، و هاتۆتە بەرچاویان، کە خۆر ماوەیەکی لەو شوێنەدا دەمیتهوه، بۆیە وەک کۆشکێک، یان وەک قەلایەکی وایە، ئنجا لەبەر ئەوەی هەر کام لەو کۆمەڵە ئەستێرە، ئەگەر بە هێلیکی گریمانەیی بکێشێ، وێنەکی وەک وێنەی هەندێک لەو شتانە، وەک ئازەل، یان ڕووهک، یاخود ئامێران، بۆیە هەندێک لەو بورجانەیان پالداوته لای ناوی، یەکیەک لەو شتانە پێی دەچێ، گوتووایە: بورجی گا، بورجی دۆلچە، بورجی گۆلە گەنم، یاخود گۆلە جۆ.

شایانی باسە: بورجەکان دوازدە (۱۲) بورجن، کە ئەمانەن بە عەرەبی و مانایەکانیشیان بە کوردیی:

(۱) التحرير والتنوير: ج ۱۲، الجزء: ۳۰، ص ۴۳۸.

۱- (حَمَل): به رخ.

۲- (تَّوْر): گا.

۳- (جَوَزَاء): گويز.

۴- (سَرَطَان): قِرْزَال.

۵- (أَسَد): شیر.

۶- (سُنْبُلَة): گوله گهنم، یاخود گوله جو.

۷- (مِيزَان): ته رازوو.

۸- (عَقْرَب): دوو پشك.

۹- (قَوْس): كه وان.

۱۰- (جَدِي): كاريله.

۱۱- (الدُّلُو): دۆلچه ئه وهی ئاوی پَي له بیر هه لْدینجن.

۱۲- (حُوت): ماسی، یاخود نه هه نگ.

کاتی خویشی له ته فسیری سوورەتی (الحجر) دا، دیسان باسی بورجه کائمان کردوه.

مه سه له ی دووهم:

هه‌په‌شه‌کردن له هاوه‌لانی چاله‌که که ناگری تیدا کرابووه‌و، بی‌پروایانی سته‌مکار
 پرواداران تیدا ده‌سووتاندن و خوشیان ته‌ماشایان ده‌کردن، ئه‌وه‌ی لیشیان به‌په‌خنه
 ده‌گرتن ته‌نیا پرواهینانیان بوو به‌خوای حوکمرانی ئاسمانه‌کان و زه‌وی، بی‌گومانیش
 ئه‌شکه‌نجه‌ده‌رانی پروادارانی په‌شیمان نه‌بووه‌وه، سزایان دۆزه‌خه، پروادارانی کردار
 باشیش بردنه‌وه‌ی گه‌وره‌یان به‌قسمه‌ت ده‌بی، که به‌هه‌شته‌کانی خوان ﷻ:

خو ده‌فه‌رموی: ﴿قِيلَ اصْحَبِ الْأَخْدُودِ﴾ (٤) النَّارِ ذَاتِ الْوُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ
 ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ
 الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ، مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَهُمْ فِي عَذَابِ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئه‌م ئایه‌تانه، له یازده بڕگه‌دا:

(١)- ﴿قِيلَ اصْحَبِ الْأَخْدُودِ﴾، هاوه‌لانی چاله‌که به‌کوشتبچن.

ئهمه لیره‌دا:

أ- یان هه‌په‌شه‌کردنه، واته: به‌کوشت ده‌چن، هه‌رچه‌نده به‌پا‌بردو هینراوه.

ب- یاخود: نزای خراپه‌ لییان و له هه‌ردوو حاله‌تدا واته: ئه‌وان شایسته‌ی ئه‌وه‌ن به‌کوشت بچن و سزا بدرین (دُعَاءٌ عَلَيْهِم بِالْهَلَاكِ وَالْعَذَابِ)، نزاو تووکی لیکردنیانه به‌فهوتان و سزاو نازاردان، وشه‌ی: ﴿الْأَخْدُودِ﴾، پیشتیش باسما‌ن کرد، که له (خَدَّ) هوه‌ها‌توه، (خَدَّ وَاخْدُود)، هه‌ردووکیان به‌مانای چال دین، که له کولمه‌ی مرو‌قه‌وه‌هاتوون.

﴿الْأَخْذُودُ﴾ چہند وشہیہ کی دیکھش ہن لہ زمانی عہرہ بیی دا لہ سہر ٹہو
کیشہ، وہک:

۱- (أَحْوسِي)، نشینگہی پەرہور، ٹہو شوینہی کہ مریشک بالندہی ہیلکہہر دہگہری
ہہتا پیدای دہکات تاکو ہیلکہی تیدا دا بنی.

۲- (أَسْلُوبُ)، شیواز.

۳- (أَقْنُومُ)، پیکھینہری شتیک.

۴- (أَضْحُوكُ)، جاری وایہ، بۆ مینہ (مؤنث) یش دی، (أَضْحُوكَة)، مایہی پیکہنین.

۵- (أَطْرُوحَة)، پرۆژہیہک، نہخشہیہک کہ پیشکەش دہکری.

کہ دہفہرموی: ﴿قِيلَ أَضْعَبُ الْأَخْذُودُ﴾، ہاوەلانی چالہ کہ بہ کوشت بچن، وشہی:
﴿أَضْعَبُ﴾، ہاوەلان، خاوەنان، ہم ٹہوانہ دہگریٹہوہ کہ فہرمانیان کردوہ بہ
ہہلکەندنی چالہ کہ، ہم ٹہوانہی چالہ کیان ہہلکەندوہ، ہم ٹہوانہی ناگریان تیدا
کردۆتہوہ، ہم ٹہوانہی سہرپہرشتیان کردوہ، پروادارہکانیان خستوونہ نیو ٹہو چالہ،
ناگر تیدا کراوانہوہ.

۲- ﴿النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ﴾، {ٹہو چالہی بریتی بوو لہ} ناگریکی خاوەن سووتہ مہنی {کہ
لہویدا کرابوہ}، (الْوَقُودُ: اسْمٌ مَا تَوَقَّدُ بِهِ النَّارُ مِنْ حَطَبٍ وَنَقَطٍ وَغَيْرِهِمَا)، (وَقُود) ٹہو
سووتہ مہنیہیہ کہ ناگری پښ دادہ گیرسی، لہ دارو لہ نہوت و جگہ لہ ٹہوانہش.

بیگومان: ﴿النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ﴾، جیداری گشتگیر (بَدَلْ أَشْتِمَال) ہ، بۆ ﴿الْأَخْذُودُ﴾،
یانی: سہرجہم چال و خندپرکہ کہ ناگر بوو، پرکرابوو لہ ناگر.

یاخود: جیگری ہہندیک (بَدَلِ الْبَعْضِ) ہ، واتہ: ہہندیک لہو چالہ بریتی بوو لہ ناگر.

۳- ﴿إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ﴾، یادبکہوہ! کاتیک ٹہوان لہ سہری دانیشتبوون، یانی: لہ سہر
کہ نارو قہراغہکانی چالہ کہ دانیشتبوون.

پاناوی ئەوان ﴿هَر﴾، دەچیتەووە بۆ ﴿أَصْحَابُ الْأَخْدُودِ﴾، واتە: هاوێلانی چالەکە، هاوێلانی چالەکەش ئەوانەبوون کە چالەکیان هەلقەندووە، برۆادارانیاں تێدا سووتاندوون، ئنجا خوشیان لەسەر چالەکە دانیشتوون، واتە: لە دەورووبەرو کەنارەکانی چالەکە.

(۴) - ﴿وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ﴾، ئەوان لەسەر ئەوێش کە بە برۆادارانیاں دەکرد، ئامادەو بینەر بوون، واتە: لەبەر چاوی ئەوان ئەگەر پیاو بوون، ئەگەر ئافرەت بوون، ئەگەر مندال بوون، هەرچی بوون لەبەر چاوی ئەوان، لە نێو ئەو چالە ئاگرینەدا دەسووتان.

لێرەدا یەکیەک پرسیاریکی بۆ دروست دەبێ کە بۆی: ئەو برۆادارانە چییان کردبوو، بەو شیوە دڵپەقاندو بێدەزایانە سزا دراو؟ خۆی زاناو پەنھانزان وەلامدەداتەووە دەفەرموێ:

(۵) - ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾، هیچیشیان لێ بە عەیب نەدەگرتن، جگە لەوەی برۆایان هەبوو بە خۆی زالی ستایشکراو، یانی: هیچیان لێ بە رەخنە نەدەگرتن کە بە حیساب عەیب و کەم و کووپی بێ، ئەوێ نەبێ کە برۆایان بە خۆی زالی ستایشکراو هێناو! ئەمە وەك شیعەرەکی شاعیرە، شاعیری کە مەدحی قەومەکەیی خۆی دەکات و دەلێ:

لَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنَّ سَيُوفَهُمْ
بِهِنَّ قُلُوبٌ مِنْ قِرَاعِ الْكُتَابِ

هیچ عەیبیان نیە ئەوێ نەبێ کە شمشیرەکانیان پاچاوەنەو، هێندەیی شەرو جەنگیان پێیکەن.

بێگومان ئەوێش کەم و کووپی و عەیب نیە، بەلکو شانازییەکی زۆر گەورەشە بۆ هۆزەکەیی.

(۶) ﴿الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ئەو كەسەى حوكمرانى ئاسمانەكان و زەوى هەمووى بەسەى ئەو.

(۷) ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾، خواش چاودێرە بەسەر هەموو شتێكەو، بە هەموو شتێك ئاگادارەو بینەرى هەموو شتێك، كەواتە: پروادارانیشى دەبینى، پروادارانى پیاو ئافرەت كە سزا دەدران و، بێپروایەكانیشى دەبینى، كە بەو شیوەیە تێیان راما بوون و تەماشایان دەکردن، لە كاتى سووتێنریان دا.

(۸) ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا﴾، بەدلىی ئەوانەى ئازارى پیاوانى پروادارو ئافرەتانی پرواداریان داو، دوايش نەگەرانهو پەشیمان نەبوونهو.

(۹) ﴿فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمُ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾، مسوگەر ئازارو سزای دۆزەخیان بۆ هەیهو، ئازارو سزای سووتێنریان بۆ هەیه.

توێژەرەوانى قورئان لەو بارەو زۆر قسەیان کردو: بۆچی دواى ئەوێ خوا دەفەرمو: سزای دۆزەخیان بۆ هەیه، دەفەرمو: سزای سووتێنریان بۆ هەیه؟! وەلامەكەشى هەر ئەوێ:

كە سزای دۆزەخ تەنیا سووتاندن نیه، بەلكو خوا لە قورئاندا باسى كردو كە وێرێ ئەو سووتاندنەى خراپترین جۆرى سزای دۆزەخ، بەلام دۆزەخێهكان:

۱- كیم و زووخواویشیان بە گەرودا دەكر: ﴿وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ﴾ (۱۶) إبراهيم.

۲- زەققوویش دەخۆن: ﴿لَا يَكُونُ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُفَرٍ﴾ (۵۲) الواقعة.

۳- بە قەمچى ئاسنیش لێیان دەدر: ﴿وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ﴾ (۴۱) الحج.

۴- لە نێو دووكەلێشدا دەبن: ﴿فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ﴾ (۴۲) وظل من يوم (۴۳) الواقعة.

۵- زۆریش ماندوو دەبن: ﴿سَازِهَقَّةً، صَعُودًا﴾ (۱۷) المذشر، كەبەشاخ و چیاى بەرز هەلدەگیردرین، واتە: كە دەفەرمو: ﴿فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمُ﴾، ئەوانە سزای دۆزەخیان

بۆ ههیه، یانی: سزای دۆزهخ به ههموو جوۆرهکانیهوه، ﴿وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾، له نیو جوۆرهکانی سزای دۆزهخیشدا، سزای سووتینهریان بۆ ههیه.

﴿الْحَرِيقِ﴾، به مانای ئاگر دی، ئاگریك كه بسووتینی و سووتینهربی.

لێره دا جیی سهرنج ئهوهیه که خوای سبحانه و تعالی دهفهرموۆ: ئهوانهی پیاوانی پروادارو ئافرهتانی پروادریان ئهشکهنجه داو، دواایش نهگهراونهوهو پهشیمان نهبوونهوه، ئازاری دۆزهخ و ئازاری سووتینهریان ههیه، کهواته: لهگهڵ ئهوهشدا که بیپروایان دۆستانی خویان سزاو ئازارو ئهشکهنجه داو -- که ئهوه وهك پێشنیارکردن و ئارهزوو کردنه بۆ گهراونهوهو پهشیمان بوونهوهیان -- خوای پهروهردگار ههر لێیان دهبووری.

(۱۰) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، به دنیایی ئهوانهی پروایان هیناوه (به ههموو ئهو شتانهی پێویسته پروایان پێ بهیترێ)، کردهوه باشهکانیشیان ئهنجام داو (به گشتیی) ئهوانه چهندان باخیان ههن، پرووباریان به ژێردا دهپۆن.

(۱۱) - ﴿ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾، ئا ئهوهیه بردنهوهی گهوره، ﴿الْفَوْزُ﴾، (الظَّفَرُ بِالْخَيْرِ مَعَ حُصُولِ السَّلَامَةِ)، (فوز): بریتیه له به ئامانج گهیشتن و به دهستهینانی خێرو چاکه، لهگهڵ سهلامهتی و بێمزهپهتیش دا.

لێره دا خوای بهزری مهزن، که بهسهرهاتی ئهو پروادارانهی هاوهلانی چالهکه بهو شیوهیه کوشتووین و ئازاریان داو، به ئهشکهنجهدانهوهو به سووتاندنهوه، دهگێڕێتهوه، ئهوه له کاتیکدا بووه که مسوڵمانانی یهکه م له مهککه، به زۆر جوۆر ئهشکهنجهدراو و نارهحهتکراو و ئازار دراو، خوای پهروهردگاریش به مسوڵمانانی مهککه، به پیاوو ئافرهتهوهی فهرمووه: ئیوه تهماشای بکهن! له پێش ئیوه دا که سانیك خراپتریش له ئیوه ئازارو ئهشکهنجه دراو، کهچی خوڤاگریش بوو، ئنجا ئیوهش وهك ئهوان خوڤاگر بن، پێشتریش بهسهرهاتهکهمان باسکرد.

زانایان له باره‌ی ئه‌و به‌سه‌ره‌اته‌وه زۆر قسه‌یان کردوه، به‌لام ئه‌وه‌ی ئیمه له (صحیح مسلم) و له هه‌ندیك سه‌رچاوه‌ی دیکه‌وه هینامان، ئه‌وه‌یه وهك پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گپراویه‌ته‌وه، كه له پینش مسوڵمانان دا حوكمرانیك هه‌بووه، به‌و شیوه‌یه ئه‌و خه‌لكه‌ی ئازار داوه، كه ئاماده نه‌بوون بپه‌رستن و ده‌ستبه‌رداری خوا په‌رستی ببن، زۆریش پینده‌چی مه‌به‌ست له‌و به‌سه‌ره‌اته‌ی پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گپراویه‌ته‌وه، نیوه‌پۆکی ئه‌م ئایه‌ته موباره‌كانه‌ بێ، ئه‌ویش له‌گه‌ڵ ئه‌و هه‌ل و مه‌رج و واقیعه سه‌خت و دژواره‌ی مسوڵمانان له قو‌ناغی مه‌ككه‌دا كه‌تیدا بوون، پڕ به‌ پینست و گونجاو بووه، واته: ئیوه‌ش ئه‌و جو‌ره كه‌سانه بكه‌نه سه‌ر مه‌شقی خو‌تان و ته‌ماشای ئه‌وان بكه‌ن.

(ابن عاشور) له ته‌فسیره‌كه‌ی خویدا^(۱)، ناوی ژماره‌یه‌ك له پیاوانی پڕوادارو ئافره‌تانی پڕوداری هیناوه، كه ئازارو ئه‌شكه‌نجه‌ دراون، هه‌روه‌ها ناوی چه‌ند كه‌سیكی هیناوه كه هه‌لگه‌راونه‌وه، ئه‌وانه‌ی له پیاوان ئازار دراون:

ئه‌و پیاوانه‌ی ئازار دراون:

(بِلَالُ بْنُ رَبَاحٍ، كَانَ عَبْدًا لِأُمِّيَّةَ بْنِ خَلْفٍ فَكَانَ يُعَذِّبُهُ، وَأَبُو فُكَيْهَةَ كَانَ عَبْدًا لِصَفْوَانَ بْنِ أُمِّيَّةَ، وَحَبَّابُ بْنُ الْأَرْتِ كَانَ عَبْدًا لِأُمِّ أَمَّارٍ، وَعَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ، وَأَبُوهُ يَاسِرٌ، وَأَخُوهُ عَبْدُ اللَّهِ، كَانُوا عِبِيدًا لِأَبِي حَذِيفَةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ فَوَكَّلَ بِهِمْ أَبَا جَهْلٍ، وَعَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ كَانَ عَبْدًا لِرَجُلٍ مِّنْ بَنِي تَيْمٍ)

واته:

۱- (بِلَالُ بْنُ رَبَاحٍ): كۆيله‌ی ئومه‌یه‌ی كۆری خه‌له‌ف بوو، ئازاری ده‌دا.

۲- (أَبُو فُكَيْهَةَ): ئه‌ویش كۆيله‌ی سه‌فوانی كۆری ئومه‌یه‌ بوو.

۳- (حَبَّابُ بْنُ الْأَرْتِ): كۆيله‌ی ئافره‌تیك بوو به‌ ناوی (أُمِّ أَمَّارٍ).

۶۵و۶- (عَمَّارٌ بْنُ يَاسِرٍ، وَأَبُوهُ يَاسِرٌ، وَأَخُوهُ عَبْدِ اللَّهِ): ئەوانیش کۆیلە (أَبُو حَذِيفَةَ) بوون، ئەویش ئەبوو جەهلی لێراسپاردبوون، ئازارو ئەشکەنجەیان بدات.

۷- (عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ)، ئەویش کۆیلە پیاویک بوو لە بەنی (تَيْم).

ئەو ئافرەتانە ئازاردراون:

۱- (حَمَامَةُ أُمُّ بِلَالٍ أَمَةٌ أُمِّيَّةٌ بِنْتُ خَلْفٍ): حەمامە دایکی بیلالی حەبەشەیی، کەنیزەکی ئومەییە کۆری خەلەف بوو.

۲- (زَيْبَةُ): یەکیک بوو لە ئافرەتانی پروادار.

۳- (أُمُّ عَنَسٍ، كَانَتْ أَمَةً لِلْأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَعُوثَ): ئەویش کەنیزەکی (أَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ يَعُوثَ) بوو.

۴و۵- (وَالنَّهْدِيَّةُ وَابْنَتُهَا كَانَتَا لِلْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ): نەھدیە و کچەکی، کە ھەردووکیان کەنیزەکی وەلیدی کۆری موغیرە بوون.

۶- (لَطِيفَةُ): یەکیکی دیکە بوو لە ئافرەتانی پروادار.

۷- (لَبِيْنَةُ بِنْتُ فَهَيْرَةَ كَانَتْ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ كَانَ عُمَرُ يَضْرِبُهَا): لەبەنە کچی فوھەرە کەنیزەکی عومەری کۆری خەتتاب، بەر لەوەی مسوڵمان بێ و ئازاری داو.

۸- (سُمَيَّةُ أُمُّ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ كَانَتْ لِعَمِّ أَبِي جَهْلٍ): سومەییە دایکی عەمماری کۆری یاسیر، کەنیزەکی مامی ئەبوو جەھل بوو.

ئەو کەسانە کە ھەلگەراونەو بە ھۆی ئازاردراونەو، ناوی چوار کەسان ھاتو:

۱- (الْحَارِثُ بْنُ رَبِيعَةَ بْنِ الْأَسْوَدِ).

۲- (أَبُو قَيْسٍ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ).

۳- (عَلِيُّ بْنُ أُمِّيَّةَ بْنِ خَلْفٍ).

۴- (الْعَاصِيُ بْنُ الْمُثَنَّبِ بْنِ الْحَجَّاجِ)، بەلام ئایا دوایی سەرەنجامیان چۆن بوو؟ باس نەکراو.

مەسەلە ی سێیه م و کۆتایی:

باسی زەبرو هێزی خوا سبحانه و تعالی و توانای بێ سنووری و، وهسفکردنی به
حهوت له سیفەت و کردەوه بێ وینه کانی که بریتین له:

یه کهم: خوا زەبرو پهلاماری تونده.

دووهم: پهیدا کهرو گیره ره وهیه.

سێیه م و چواره م: لیبوردەو، خوشویسته.

پێنجە م و شەشە م: خاوهن عەرش و، شکۆدارە.

حهوته م: ئە نجام دەرە بۆ هەرچی بیهوی.

ئنجای باسی ئەو سوپاو سەربازانە ی له خوا یاخیی بوون و خواش گرتوونی، بۆ وینه:
فیرعه ون و سوپایه که ی، ههروه ها گه لی (ئمود)، باسی له به درۆ دانان دا نغروبوونی
کافره کان و، ده وره دانی خوا بۆیان و، باسی قورئان که شکۆداری پایه به رزه له ته ختیکی
پاریزراودا:

خوا ده فهرمو: ﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ﴾ (۱۲) إِنَّهُ هُوَ بَدِئٌ وَيَعِيدٌ (۱۳) وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ
(۱۴) ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ (۱۵) فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ (۱۶) هَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ (۱۷) فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ
(۱۸) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ (۱۹) وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ (۲۰) بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ (۲۱) فِي
لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ (۲۲) ﴿

شیکردنهوی ئەم ئایه تانه، له یازده بڕگه دا:

لێره دا خوا خۆی به حهوت سیفه تان ده ناسینی:

(۱) - ﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ﴾، یه کهم: به دلنایی زهبری پهروه ردگارت توندو سه خته،
(البطش: تَنَاوُلُ الشَّيْءِ بِصَوْلَةٍ)، (بطش): ده ستگه یاننده شتی که به توندی، هه ندیکیش

گوتووایانە: (البَطْشُ: الْأَخْذُ بِالشَّدَّةِ)، گرتنی تونده، پەلاماردانی توند، (بَطْش) ئەگەر لە کوردیی دا (زەبر) بێ: زەبری پەرورەدگارت سەخت و تونده.

(۲) - ﴿إِنَّهُ هُوَ بَدِئُ وَيَعِيدُ﴾، دووهم: بە دُنیاوی هەر ئەو پەیدا دەکات (لەسەرەتاوە خەڵک و دروستکراوان پەیدا دەکات) و {دواى ئەوەی دەشفەوتین، جارێکی دیکە} دەیانگێڕێتەووە و زیندووێان دەکاتەووە.

(۳) - ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ﴾، سێیەم و چوارەم: ئەو لێبوردەى خوشویستە، لە گوناھو تاوان و هەلەو کەم و کووپیەکان دەبووری و، بەندە فەرمانبەرەکانیشی زۆر خوشدەوێن.

(۴) - ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾، پێنجەم و شەشەم: خاوەن تەخت و بارەگای تاییبەتی خۆیەتی، پایەدارو شکۆدار، ئەو ئەگەر: ﴿الْمَجِيدُ﴾، بە بۆر (ضم) بخوێنرێتەووە، بەلام ئەگەر (المجید) بە ژێر (کسر) بخوێنرێتەووە: (ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدِ) یانی: خاوەن عەرشیکی زۆر شکۆدار.

(۵) - ﴿فَعَالٌ لَمَّا يُرِيدُ﴾، حەوتەم: زۆر بە چاکیی ئەنجامدەری هەر شتیکی بەیەوێ.

لێرەدا خوا سبحانە و تعالی کە خۆی بەو حەوت سیفەتە پێناسە دەکات، وێرای زیاتر ناساندنی خۆی، بۆ دلدانەووی بروادارانە، کە ئەوان خواپەستە دەپەرستن، خاوەنی ئەو هەموو سیفەتانەیە، خواپەستە دەپەرستن، هەموو شتیکی بەدەستە، زەبری تونده لە کاتیکیدا زەبر دەوێشێ، هەموو شتیکی پەیدا کردووە، دواى فەوتانیشتیان دەیانگێڕێتەووە، بە تاییبەت ژيانداران (أَحْيَاء)، دواى ئەوێ دەمرن، دەتوانی جارێکی دیکە بیانگێڕێتەووە بۆ ژیان و بیانزێتەووە، هەرۆها زۆر لێبوردەییە بۆ تاوان و خراپەو هەلەو کەم و کووپی برواداران، ﴿الْوَدُودُ﴾، دیسان زۆری خوشدەوێن و ئەوێان بۆ دەکات کە خوشەووستیک بۆ خوشووستراوەکانی خۆی دەیکات.

﴿ذُو الْعَرْشِ﴾، هەرۆها خاوەن بارەگاو تەختی هەرە مەزنە، ﴿الْمَجِيدُ﴾، شکۆدارو پایەبەرزى بى سنوورە لە هیزو گەورەییدا، (الْمَجِيدُ: الْقَوِيُّ الْعَظِيمُ فِي نَوْعِهِ)،

(مجید) بریتیه له زۆر به هیزی، زۆر مەزن له جوړی خوێ، عەرەب لەو بارهوه گوتوو یانه: (فِي كُلِّ شَجَرٍ الثَّارُ، وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَّارُ)، واتە: هەموو درەختێک ئاگری تێدا یە، بە لām (مَرخ، وَعَفَّار)، {کە بە کارهێنارون بۆ ئاگر پیکردنەوه}، ئەو دووانە زۆر مەزن و شکو دارن، باشتەر ئاگریان لێ پەیدا دەبێ.

﴿فَعَالَ لَمَّا يُرِيدُ﴾، ﴿فَعَالَ﴾، رێژگە ی زی دە پۆی (صيغة المبالغة) ی (فاعل) ه، یانی: کە سێک کە زۆر ئە نجام دەری شتیکە، (فعال لما يريد)، واتە: زۆر ئە نجام دەری هەر شتیکە کە بیهوێ، یانی: (يَفْعَلُ كُلُّ مَا يُرِيدُهُ حَسَبَ مَا يُرِيدُهُ) هەر شتیک بیهوێ، دەیکات، بەو پێیە دەیهوێ.

(٦) - ﴿هَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثَ الْجُنُودِ﴾، ئایا باس و خواسی سەربازە کانت بۆ هاتو، پێت گەشتو؟ (الْإِنِّيَانُ: مُسْتَعَارٌ لِبُلُوغِ الْخَبَرِ، وَالْحَدِيثُ: الْخَبَرُ، وَالْجُنُودُ جَمْعُ جُنْدٍ، وَهُوَ الْعَسْكَرُ الْمَتَجَمِّعُ لِلْقِتَالِ، وَأُطْلِقَ هُنَا عَلَى الْأَمَمِ الَّتِي تَجَمَّعَتْ لِمَخَاصِمَةِ الرُّسُلِ)، کە دە فەرموێ: بۆت هاتو (إتيان): خوازراو تهوه بۆ گەشتنی هەوال، مەبهستیش له (حديث)، هەواله، (جنود) یش کوێ (جند) ه، کە سوپایه کی کو بووه وهیه بۆ جهنگ، لێره دا مەبهست پێیان ئەو کۆمه لگایانه ن کە کو بوونه تهوه بۆ دژایه تی پێغه مبه ران (صلى الله عليهم وسلم)، وهك له سوورەتی (ص) دا خوا دە فەرموێ: ﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ﴾ (١١)، واتە: سەربازانیك لهولا تیکشکاون له کۆمه له کان، یانی: لهو کۆمه لانه ی دژی پێغه مبه ران کو بوونه تهوه.

ئنجا خوای پهروه ردار، دوو وینه لهو سەربازە تیکشکاوانه، دینیته وه کە سزا دراون و تیکشکاون:

(٧) - ﴿فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ﴾ (١٨)، فیرعهون و ئەموود، خوا ﷻ فیرعهون وهك خوێ باس دهكات، به لām ئاشکرایه فیرعهون خه لک و سوپاو هیزی هه بووه، گه لی (ثمود) یش یه کیك لهو گه لانه یه کە فهوتاون و بنبرکراون (الأمم البائدة)، له سەرچاو میژوو ییه کاندایه عەرەب ده کرین به سێ به شهوه: (العرب البائدة، العرب العاربة، العرب المستعربة)، عەرەبه

قەلاچۆکراوھەکان، (لەوانە گەلی عادو، گەلی ئەموود و، گەلی جەدیس)، عەرەبی عاریبە، {کە عەرەبی (قحطانی) ین و ئەسلی عەرەب لەوانەو ھاتوون}، عەرەبی موستەعەرەبە: (کە عەرەبی عەدنانیین، ئەوانە لە ئەسڵ دا عەرەب نەبوون، بەلام دوایی بوونە عەرەب و زمانی عەرەبیی فێر بوون}، پێغەمبەری خوشمان ﷺ لەوانە، چونکە ئیبراھیم (ع) ئەوانە کە ھاجەری خێزانی قیبتیی بوو، میسرپی بوو لەگەڵ ئیسماعیلی کۆری، لە لای ئەو شوینە دوایی لەگەڵ ئیبراھیم دا بەیتیان لێدروست کرد، لەوێ داینان، دوایی لەگەڵ ھۆزی (جرھم) دا، نٹ ھاتبوونەوێ، تیکەڵ بوون، دوایی ئەسڵ و ھەچە ئیسماعیل بە تاییەت لە پێی عەدنەو، بوونە عەرەبی موستەعەرەبە، یانی: ئەو عەرەبانە بە عەرەبکراون و عەرەب نەبوون، بەلام دوایی زمانی عەرەبیی فێر بوون.

لە تەفسیری سوورەتەکانی دیکەدا، بە تەفصیل باسماں کردو، کە فیرەھون و سوپایەکە چۆن فەوتان! ھەر ھەوا باسی گەلی سەموودیش کە چۆن بە ھارژن و چریکەو بلیسەھە کە لە ئاسمانەو، فەوتان، ئیمە لە تەفسیری سوورەتی (الحجر) دا باسی فەوتانی گەلی سەموودمان کرد، لە تەفسیری (الأعراف) و سوورەتی (القصص) یش دا بە تەفصیل بەسەرھاتی مووسا و ھاروونی برای (عليهما السلام) و ھۆزی بەنو و ئیسرائیل لە لایەک و، فیرەھون و ھامان و قاروون و دارو دەستەکەیان و سوپا و ھێزەکەیان لە لایەکی دیکەو، باسماں کردو.

۸- ﴿بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ﴾، بەلکو ئەوانە بیپروان لە بە درۆ دانان دان، لێرەدا کە دەفەرموو: ﴿فِي تَكْذِيبٍ﴾، واتە: ئەوانە لە بەر درۆ داناندا، نغزو بوون، (إِشَارَةً إِلَى إِحَاطَةِ التَّكْذِيبِ بِهِمْ إِحَاطَةَ الظَّرْفِ بِالْمَظْرُوفِ)، ئاماژە بە ھەوێ بە درۆ دانان و دەورە دان، وەک چۆن شتێک دەخریتە ئێو توورەگەیکەو، توورەگەیکە دەوری ئەو شتە دەدات، (ظَرْفٍ) بریتییە لەو توورەگەیکە شتێکی تێدەکری، (مَظْرُوفٍ) یش، تیکراوھەیکە، بە ھەمان شێوە، بە درۆ دانانیش دەوری وانی داو، لە بەدرۆ دانان دا نغزو بوون.

(۱) ئیبراھیم علیہ السلام بابی ئیسماعیلەو، ئەویش باپیرە گەورە عەدنەو، پێغەمبەری کۆتاییش (محمد) عەدناییە.

۹- ﴿وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ﴾، خواش لە پشتیانەوه دەورە دەره، لێره دا خواى بالا دەستی پەروەردگار بە وێنەیهك دەیخاتە بەرچاومان، كە وەك چۆن سوپایەك دەوری كەسێك، یان كەسانێك بدات، بە دڵنیایی لە بەردەستیان دەرنهچن، خواى بەرزى مەزنیش لە پشتیانەوه ئاوا دەوری داو، واتە: لە دەستی خوا قوتار نابن.

۱۰- ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ﴾، بەلكو ئەوێ خۆیندراوێیهكى زۆر شكۆداره، قورئان خۆی یانی: خۆیندراوه، قورئان خۆیندراوێیهكى زۆر شكۆداره، ئەمە بۆ بەدرۆخستنەوهو بە درۆ دانانی بێپروایەكانە كە:

۱- دەیانگوت: قورئان ئەفسانەى پیشینانە.

۲- دەیانگوت: قورئان شیعره و موحهممەد گوتوویەتی.

۳- دەیانگوت: قورئان قسەى كاهینانە.

۴- دەیانگوت: قورئان قسەى جادووگەرانه.

۵- دەیانگوت: قورئان قسەى شێتانه! خوا دەفەرموێ: ﴿بَلْ هُوَ﴾ (وانیە وەك ئێوه دەلێن)، بەلكو ئەو، (ئەو قورئانەى موحهممەد ﷺ هیناویەتی) خۆیندراوێیهكى زۆر شكۆمەندو شكۆداره.

۱۱- ﴿فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ﴾، {جندو شەیتان و هیچ كام لەوانەى ئێوه دایاندەنێن، دەستیان ناگاتە قورئان}، لە تەختێكى پارێزراو دایە.

وشەى: ﴿مَحْفُوظٍ﴾، بە هەم بە ژێر (كسر) خۆیندراوێتەوه: ﴿فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ﴾، یانی: لە تەختێكى پارێزراو دایە، هەروەها ﴿مَحْفُوظٍ﴾، بە بۆر (رفع)یش خۆیندراوێتەوه (فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ)، ئەو كاتەش: ﴿مَحْفُوظٍ﴾، دەبێتە سێفەت بۆ قورئان، (بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ)، بەلكو ئەم قورئانە قورئانیكى شكۆمەندەو شكۆداره، لە تەختێكدایە، پارێزراوه، پارێزراوه لەوێ زەفەرى پێ بێردری، شەیتانەكان پێی تێبەرن و، ئەگەرى ئەو هەبێ، نەك هەمووی، بەلكو بەشێكى قورئانیش دەستی جگە لە خواى پەروەردگارى پێ گەیشتبێ.

قسهیهک له بارهی (لوح محفوظ)هوه

وشه‌ی: ﴿لَوْحٌ﴾ له ئەسلی زمانی عەرەبییدا: (اللُّوح: قِطْعَةٌ مِنْ خَشَبٍ مُسْتَوِيَةٍ تُتَّخَذُ لِيُكْتَبَ فِيهَا)، (لوح): به مانای تاکی ئەو تەختانە هاتو، که کەشتیان لێ دروست دەکری و به (ألواح)، کۆ دەبنه‌وه، به‌لام وێرای ئەوه‌ش: به پارچه تەختەیه‌ک، داریک دەگوتری تەخت و ریکه‌و به‌کارده‌هێتری بۆ ئەوه‌ی شتی له‌سه‌ر بنووسری.

ئەو شتەش له قورئانی دا چوار تەعبیری بۆ به‌کارهێناون:

- ۱- لێره‌دا له سوورەتی (البروج)دا، ده‌فه‌رموی: ﴿فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾ - ۲۲-
- ۲- له سوورەتی (الواقعة)دا، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ﴾ (۷۸)
- ۳- له سوورەتی (یس)دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ﴾ (۱۲)
- ۴- له سوورەتی (ق)دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ﴾ (۴) ق.

۱- ﴿لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾، تەختیکی پارێزراو.

۲- ﴿كِتَابٍ مَّكْنُونٍ﴾، نووسراویکی شێردراوه.

۳- ﴿إِمَامٍ مُبِينٍ﴾، پێشه‌وايه‌کی ڕوون، یان ڕوونکه‌ره‌وه.

۴- ﴿وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ﴾، نووسراویکی پارێزه‌رمان له‌لایه.

وا پێده‌چێ مه‌به‌ست له‌و چوار شتانه، هه‌ر چواریان یه‌ك بێ:

۱- به‌لام خوا سبحانه و تعالی له‌و ڕووه‌وه‌ی که خه‌لك پێی نازانی، فه‌رموویه‌تی: ﴿كِتَابٍ مَّكْنُونٍ﴾، نووسراویکی شێردراوه.

۲- له‌و ڕووه‌وه‌ش که پارێزراوه‌و که‌س ده‌ستی نایگاتی و زه‌فه‌ری پێنابات، نه‌ مروّف و نه‌ جند و نه‌ هیچ که‌س، فه‌رموویه‌تی: ﴿فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾.

۳- لہو پرووہ و ہش کہ لہ پیش دروستکراوہ کانہ و ہیہ، فہ رموو یہ تی: ﴿إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾
پیشہ وایہ کی روون، یا خود روونکہ رہوہ۔

۴- لهو ږووهو هـ که پاريزه ږي هـ موو شتيکه، فه رموويه تي: ﴿کِتَبٌ حَفِیْظٌ﴾.

لهو باره وهش زانایان دوو رای سهره کیان ههن:

أ- هه نديکيان ده لئين: ئەم ته عيبرانه بو ته وهن خواي کارزان دهيه وئ ئيمه حاليي بکات، که ههم قورئان، ههم زانباريه کاني خوا، ههم موويان پاريزراون، وهک چوئن ئيوه شتيک بنووسن، وهک گوتراوه: (قَيِّدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابَةِ)، زانباريي به نووسين بپاريژن و بيهستنه وه، به ههمان شيوهش خوا زانباريه کاني بهو شيويه پاريزراون، خوا ويستويه تي ئيمه حاليي بکات، ئيمهش چوئن حاليي ده بين؟ به وهي بزاني شتيک ته گهر نووسرايته وه له لهو حیکداو، له نووسراوئیکداو، تهو زانباريه تهو مار کرابن، گورانيان به سه ردا نايهت.

ب- هه نديکيش له زانايان گوتهوويانه: وهك جاري ديکهش باسماڼ کردوه خوا سېحانه و
تعالی بهو تهعبيرانه باسی دروستکراوېکي خوۍ دهکات، که زانياريهکانی ئهوی تېدا
تۆمار کراون و له نځوياندا قورئانه، به لآم تېمه نازانين چونه؟

هه‌لبه‌ته بۆ خۆم زیاتر بۆچوونی یه‌که‌م به‌عه‌قل و دلمه‌وه ده‌نووسی، که هه‌موو ئهو ته‌عبیرانه به‌کاره‌یتراون بۆ حالیی کردنی ئی‌مه، نه‌ک دروستکراوی‌ک هه‌بی خوا زانباریه‌کانی خۆی تیدا تۆمار کردین.

به لّام ته گهر دووه میشیان بئی، هه رچه نده جگه له مانای پوآله تی ئایه ته موباره که کان به لگه یه کی دیکه ی وا نیه، به لّام ئاساییه، چونکه هه موو شتیک بۆ خوای به رزومه زن ئاسانهو، ئاساییه خوا زانیارییه کانی خوئی له دروستکراویکی خویدا توّمار کردبن و، نووسیبنی، له نیوشیاندان ئه و قورئانه ی ناردوو یه تی و، کتیبه کانی دیکه ش که بۆ بئغه مه رانی دیکه ی ناردوون.

لێره دا کۆتایی به تەفسیرکردنی سوورەتی (البروج)، دینین و، له خۆی پەرۆردگار
 دەپارێنەوه به ناوه هەر بهرزەکانی و به سیفه ته هه ره په سنده کانی، که تهو فیکمان بدات
 و، یارمه تییمان بدات، باشتترین به هره وه ربگرین له قورئان، به هۆی چاک خۆیندنه وهی
 و، بیر لێ کردنه وهی و، تێوه رامانی و، په ند لێوه رگرتنی و، کارپێکردنی، له چوارچێوهی
 خودی خۆمان و مāl و مندālمان و کهس و کارو دهو رو به رمان و کۆمه لگامان، له هه موو
 بوارو په هه نده کانی دینداریی و دنیا دارییدا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہفسیری سوورہتی

الطَّلَاقُ

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمڕۆ کە (۲۶) ی مانگی (ذی القعدة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچیی، بەرانبەر (۲۰۲۰/۷/۱۷) زاینییه، لە شاری هەولێر، خوا پشٹیوان بـی دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الطارق).

پێناسەی سوورەتی (الطارق) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ناوی باوتری ئەم سوورەتە: (سُورَةُ الطَّارِقِ) ه، بەلام بە ناوی: (سورة والسماء والطارق) یش، ناسراوه، وهك لهو سى گێردراوهیه دەفامریتەوه، كه دووانیان پـشتـریش هینامانن: **یەكەم:** {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْعِشَاءِ الْآخِرَةَ بِـ ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ وَ ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾} (أخرجه أحمد: ۸۳۱۴، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده ضعيف).

واته: ئەبوو هورەیره (خوا لـی پازى بـی)، دەگێریتەوه، كه پـیـغەمبەرى خوا ﷺ، له عیشای کۆتاییدا (مەبەست نوێژی خەوتنانه)، هەردوو سوورەتی: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ و ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾، دەخویندن، (هەر کامیان لە ڕکاتیکدا).

دووهم: {عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظَّهْرِ وَالْعَصْرِ بِـ ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ وَ ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾}، (أخرجه أبو داود: ۸۰۵، والترمذي: ۱۹۰، قال الألباني: حسن صحيح).

واته: جابیری کوری سه‌موره (خوا لئی رازی بی)، ده‌لئی: پیغهمبه‌ر ﷺ له هه‌ردوو نووژێ نیوه‌رۆو عه‌صردا، سووره‌تی: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾، و ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ ی، ده‌خوێندن.

دیارہ ئہ وانیش ہر سوورہ تہ لہ رکاتیکدا۔

سَيِّهَم: {عَنْ خَالِدِ الْعَدَوَانِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ أَبْصَرَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي مَشْرِقِ ثَقِيفٍ، وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى قَوْسٍ أَوْ عَصَى، حِينَ أَتَاهُمْ يَبْتَغِي عَنْدهُمْ النُّصْرَ قَالَ: فَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ: {وَالسَّمَاءَ وَالطَّارِقَ} حَتَّى خَتَمَهَا، قَالَ: فَوَعَيْنَهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَأَنَا مُشْرِكٌ ثُمَّ قَرَأْتُهَا فِي الْإِسْلَامِ، قَالَ: فَدَعَعْتَنِي ثَقِيفٌ فَقَالُوا: مَاذَا سَمِعْتَ مِنْ هَذَا الرَّجُلِ؟ فَقَرَأْتُهَا عَلَيْهِمْ، فَقَالَ مَنْ مَعَهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ: نَحْنُ أَعْلَمُ بِصَاحِبِنَا، لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ مَا يَقُولُ حَقًّا لَأَتَبَعْنَاهُ}، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ١٨٩٧٨، وَالتَّبْرَانِيُّ: ٤١٢٦ و ٤١٢٧، وَالبَخَارِيُّ فِي تَارِيخِهِ: ٤٦٥: وَقَالَ الْهَيْثَمِيُّ فِي الْمَجْمَعِ: ١١٤٨٣: فِيهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ خَالِدٍ ذَكَرَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ وَلَمْ يَجْرَحْهُ أَحَدٌ، وَبِقِيَّةِ رَجَالِهِ ثِقَاتٌ، قُلْتُ: ابْنُ حَبَانَ يُوَثِّقُ الْمَجَاهِيلَ).

واته: خالیدی عه‌دوانیی (خوا لئی رازی بئی)، گیراویه‌ته‌وه که پیڅه‌مبه‌ری خوا ی
 له بازاری (ثقیف) دا بینوه، له و کاته‌دا خو ی داوه‌ته سهر که‌وانیځ، یان گوچانیځ،
 هاتوه بو لایان، داوای یارمه‌تیی و پشتگیری لئ کردوون، گوئی لئ بووه که ﴿وَأَسْمَاءُ
 وَالطَّارِقُ﴾ ی، خویندوه، هه‌تا ته‌واوی کردوه، ده‌لئ: منیش له سهرده‌می نه‌فامییدا ئه‌و
 سووره‌ته‌م له‌به‌ر کرد، (دوا یی که هاتوته نیو ئیسلامه‌وه‌ش خویندوو یه‌تی)، هوزی
 (ثقیف) بانگیان کردم، گوتیان: وهره چیت له‌و پیاوه بیست؟ منیش سووره‌ته‌که‌م بو
 خویندنه‌وه، ئه‌وانه‌ی له هوزی قوره‌یش له‌گه‌لیان بوون، گوتیان: ئیمه به‌هاوه‌له‌که‌ی
 خویمان ناگادارترین، ئه‌گه‌ر زاناسمان ئه‌وه‌ی ده‌یلئ هه‌قه، شوئنی ده‌که‌وتین.

واته: تۆش گوئی پئی مه دهو شوینی مه که وه، واشپیده چی که وتیته ژیر کاریگه ری ئه وان، به لام دیاره ئه سووره ته ی له بهر کردوه دوا یی هاتوته نیو ئیسلامه وه خوئندو وه تی.

دووەم: شونینی دابەزینی:

زانایان لەسەر مەككەیی بوونی ئەم سوورەتە یەك دەنگن، لەو بارەوهش ئەم دەقە هاتو:

اعْنِ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: نَزَلَتْ ﴿وَالسَّمَاءُ وَالطَّارِقُ﴾ بِمَكَّةَ { (أورده السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ٤٧٣، ونسبه لابن الضريس والنحاس والبيهقي وابن مردويه، الإشتعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٠٧).

واته: عەبدوللای کۆری عەباس ر.ه.، گوتووێتی: سوورەتی ﴿وَالسَّمَاءُ وَالطَّارِقُ﴾، لە مەككە دابەزیو.

سێیەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:

ئەم سوورەتە لە (موصحف) دا ژمارەکە ٨٦) ه، لە دابەزینیشدا ژمارەکە ٣٦) ه، لە ڕووی دابەزینەوه پیش سوورەتی: ﴿أَقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ و، دواى سوورەتی: ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾، هاتۆتە خوارى.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانی:

ژمێره رانی ئایەتەکانی قورئان، لەسەر ئەو یەك دەنگن کە ژمارەى ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە حەق دە (١٧) یه.

پنجەم: نێوەڕۆکی:

ئەم سوورەتە بە ڕاو بوو چوونی بەندە، پێنج تەوهر دەگرێتە خۆی:

١- سۆیند خواردن بە ئاسمان و ئەستێرەى تاریکیی کونکەر، یاخود در بە تاریکییدەر، کە هەموو کەس پارێزەرێکی بەسەرەوهیه، ئایەتەکانی: (١ - ٤).

- ۲- فرمانکردنی خوا به مروّف که سهرنج بدات: له چی دروست بووه؟ له ئاوێکی به فیچقه دهرهاتوو، له نیوان ئیسکی پشت و سینگ دروست بووه، ئایه ته کانی: (۵ - ۷).
- ۳- توانایی خوا له سهر زیندووکردنهوهی مروّف، له پوژی دهرکهوتنی نهینیه کاند، که مروّفی بپروا هیچ تواناو سهرخهری نابن، ئایه ته کانی: (۸ - ۱۰).
- ۴- سویند خواردنی خوا به ئاسمانی گیره رهوهو، زهوی خاوهن قلیش (ئامادهیه بقلیشی)، که قورئان فهرموودهی لَیْکَ جِیَاکَهرهوهیهو گالته نیه، ئایه ته کانی: (۱۱ - ۱۴).
- ۵- باسی فیل و پیلانی ناحهزان و، نه خشی خوی کاربه جی له بهرانبهریانداو، مۆله تدانی بپروایان بۆ ماوهیه کی کهم، ئایه ته کانی: (۱۵ - ۱۷).

شه شه م: تاییه تمه ندیییه کانی:

ئهم سی تاییه تمه ندیییه م کهوتوونه بهرچاو:

- ۱- لهم سووره ته دا دوو جار ان سویند به ئاسمان خوراوه، له سهره تاوه و، له لای نیوه راستیشهوه.
- ۲- قورئان به: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ ۝۱۳ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ۝۱۴﴾، قسهیه کی لَیْکَ جِیَاکَهرهوهی نیوان ههق و ناههق، راست و چهوت، چاک و خراپ، ﴿وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ﴾، ئهم قورئانه گالته نیه، بهوه وهسف کراوه.
- ۳- لهم سووره ته موباره که دا چهند وشه و ته عبیریک هاتوون، ته نیا لهم سووره ته دا هاتوون:

۱- ﴿وَالطَّارِقِ﴾

۲- ﴿دَافِقِ﴾

۳- ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾

۴- رَوِّدَا

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان:

ئیمە کۆی ئەو حەقدە (۱۷) ئایەتە، دەکەینە دەرسیک، چونکە هەرچەندە بابەتەکانی پینج تەوەر و پینج بابەتن، بەلام زۆر تیکهه لکیشن و پیکهوه په یوہست و جۆشدراون و لە یەک پچراندنیان لە چەند دەرسیک دا پیویست ناکات.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە ھەر ھەڤدە (۱۷) ئايەتەكەى ئەم سوورەتە پىك دى، ئايەتەكانى:
(۱ - ۱۷)، و ئەو ھەڤدە (۱۷) ئايەتەى ئەم سوورەتەش، پىنج بابەتى گىنگى پىكەو
جۆشدرائ دەگىرە خۆيان:

۱- خوا سبحانە و تعالى سویند دەخوا بە ئاسمان و بە ئەستىرەى كونكەر، دېر بە تارىكىى
دەر، كە ھەموو كەس پارىزەرىكى بەسەرەوہیە، ئەمە لە چوار ئايەتى يەكەم (۱ - ۴) دا.

۲- فەرمانكردنى خوا بە مروّف كە سەرنج بدات لە چى دروست بوو؟ لە ئاويكى بە
فيچقە دەرھاتوو، لە ئىوان ئىسكى پىشت و سىنگ: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝۵ خُلِقَ مِنْ
مَّاءٍ دَافِقٍ ۝۶ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝۷﴾ ئايەتەكانى: (۵، ۶، ۷).

۳- باسى توانايى خوا لەسەر زىندووكردەوہى مروّف لە پۆزى دەرکەوتنى نەيىنيەكاندا،
كە ھىچ توانايەك و ھىچ سەرخەرى نابن: ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ۝۸ يَوْمَ تَبْلَى السَّرَائِرُ ۝۹
فَأَلْهَمُوا مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ۝۱۰﴾ ئايەتەكانى (۸، ۹، ۱۰).

۴- سویند خواردنى خوا بە ئاسمانى گىپرەوہو، زەوى خاوەن قلىش، كە قورئان
فەرموودەىكى لىك جياكەرەوہیەو گالته نيە: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۝۱۱ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ
۝۱۲ إِنَّهُمْ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۝۱۳ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ۝۱۴﴾ ئايەتەكانى: (۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴).

۵- باسى پىلان و نەخشەى ناحەزان و، نەخشەى خوا لە بەرانبەر يانداو، مۆلەتدانى
خوا بۆ بىيروايان و بوار پىدانى و، فەرمانكردنىشى بە پىغەمبەرەكەى ﷺ كە ماوہىكى
كەم مۆلەتيان بدات: ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ۝۱۵ وَأَكِيدُ كَيْدًا ۝۱۶ فَمَهْلِ الْكَافِرِينَ أَمَهُمْ رُودًا
۝۱۷﴾ ئايەتەكانى: (۱۵ و ۱۶ و ۱۷).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ ١ ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ﴾ ٢ ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾ ٣ ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾ ٤ ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾ ٥ ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ﴾ ٦ ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ ٧ ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ﴾ ٨ ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ﴾ ٩ ﴿فَأَلْهَمَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾ ١٠ ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ﴾ ١١ ﴿وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ﴾ ١٢ ﴿إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ﴾ ١٣ ﴿وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ﴾ ١٤ ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا﴾ ١٥ ﴿وَأَكِيدُ كَيْدًا﴾ ١٦ ﴿فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمَهُلُهُمْ رُودًا﴾ ١٧ ﴿

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{به ناوی خواى به بهزهیی به خشنده. سویند به ئاسمان و به شهوگەر ﴿١﴾ چیش به توێ زاناندوه شهوگەر چیه؟ ﴿٢﴾ ئەستیرهیه کی (تاریکی) کونکەر (و درپێدەر) ه ﴿٣﴾ هیچ کهسێک نیه مه گەر پارێزه رێکی (له فریشتان) به سه ره وهیه ﴿٤﴾ ئنجا با مروؤف سه رنج بدات له چی دروستکراوه! ﴿٥﴾ له ئاوێکی به فیچقه ده رقوێو دروستکراوه ﴿٦﴾ که له نیوان پشت و ئیسکه کانی سینگ دێته ده ری ﴿٧﴾ بیگومان ئەو (خوا) له سه ر گیرانه وهی (و زیندوو کردنه وهی) توانایه ﴿٨﴾ له روژێک دا که نه یینییه کان ئاشکرا ده کرێن ﴿٩﴾ (ئنجا مروؤفی بیروا) لهو روژه دا هیچ هێزێک و، هیچ پشتوانیکی نیه ﴿١٠﴾ سویندیش به ئاسمانی خاوهن گیرانه وه ﴿١١﴾ ههروه ها سویندیش به زهوی خاوهن قلیش ﴿١٢﴾ ئەو (قورئان) ه قسه یه کی جیاکه ره وهیه (بو هه ق و ناهه ق و راست و چهوت) ﴿١٣﴾ ئەو گالته نیه ﴿١٤﴾ بیگومان ئەوان (بیبروایان) پیلان ده گیرن (له درێ په یامه کهم) ﴿١٥﴾ منیش نه خشه داده نیم، چ نه خشه دانانێک! ﴿١٦﴾ ده جا (ئه ی موحه ممه د!) مۆله تی بیبروایان بده (منیش) که مه مۆله تیکیان ده ده م ﴿١٧﴾.}

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(وَالطَّرِيقُ): (الطَّرِيقُ كَالضَّرْبِ إِلَّا أَنَّهُ أَخْصُ، لِأَنَّهُ ضَرْبٌ عَلَى صَلْبٍ بِصَوْتٍ، كَطَرَقَ الْحَدِيدَ، وَعَبَّرَ عَنِ النِّجْمِ بِالطَّارِقِ، لِاخْتِصَاصِ ظُهُورِهِ بِاللَّيْلِ)، (طارق): له (طَرَقَ) هوه هاتوه، (طَرَقَ): وهك (ضَرْبٍ) وایه، واته: لیدان، به لَام (طَرَقَ): تاییه تتره له (ضَرْبٍ)، چونکه (طَرَقَ): بریتیه له وهی له شتیکی رهق بدری و دهنگی لی بی، وشه ی: (طارق) یش لیردها بو ئه سستیره به کارهی تراوه، چونکه ئه سستیره به شهوی دهرده که وی. (چونکه به رۆژ له بهر تیشکی خۆر، ئه سستیره کان دیار نین و، دوا ی ئه وهی تیشکی خۆر نامینی، ئنجا ئه سستیره کان دهرده که ون).

(دَافِقٍ): (أَي: سَائِلٍ بِسُرْعَةٍ، يُقَالُ: جَاءَ دُفْعَةً، وَمَشَى الدَّفِيقُ، أَي: تَصَبَّبَ فِي عَدْوِهِ كَتَصَبَّبِ الْمَاءُ الْمُتَدَفِّقُ)، (دَافِقٍ): ههر شله مه نییه که به خیرایی برژی، ده گوتری: (جاءَ دُفْعَةً)، واته: به خیرایی و لیکرا هات، ده گوتری: (مَشَى الدَّفِيقُ)، واته: له رۆیشتنه کهیدا، له راکردنه کهیدا لیژ بووه، وهك چۆن ئاو یکی به خورزه م ده رژی و لیژده بیته وه.

(الصَّلْبِ): له (صَلْبٍ) هوه هاتوه، (الصَّلْبُ: الشَّدِيدُ)، (صَلْبٍ): به مانای پتهو، رهق، سهخت، دی. (وَبَاعْتَبَارِ الشَّدَّةِ وَالصَّلَابَةِ، سُمِّيَ الظَّهْرُ صَلْبًا، وَصَلْبًا)، له روهی سهختی و توندیه و پشت پی گوتراوه: (صَلْبٍ) و پیتی گوتراوه: (صَلْبٍ)، (وَالصَّلْبُ: تَعْلِيقُ الْإِنْسَانِ لِلْقَتْلِ)، (صَلْبٍ): بریتیه له هه لواسینی مروف بو له سیداره دان و کوشتنی.

(وَالرَّأْيِ): (جَمْعُ تَرْيئة: أَضْلَاعُ الصُّدْرِ)، په راسوه کانی سینه پیان ده گوتری: (تَرَائِبٍ) و کو ی (تَرْيئة) ن، یانی: (ضِلْعٍ)، (وَالرَّأْيِ)، یانی: (أَضْلَاعٍ)، به لَام په راسوه کانی که سینه پیکدینن.

(تَبْلٍ): یانی: (تُظْهِرُ)، دهرده خرین، (بَلَوْتُ فَلَانًا: خَبَرْتُهُ، (تَبْلٍ السَّرَائِرِ) أَي: تُخْتَبَرُ وَتُعْرَفُ)، (بَلَوْتُ فَلَانًا) واته: فلانکه سم تاقیکرده وه، تاکو شاره زای بم، (تَبْلٍ السَّرَائِرِ)، (أَي: تُخْتَبَرُ وَتُعْرَفُ)، واته: تاقی ده کرینه وه و ده ناسرین.

(السَّرَائِرُ): (السَّرَّ: جَمْعُهُ أَسْرَارٌ، وَالسَّرِيرَةُ جَمْعُهَا: سَرَائِرٌ)، (سِرٌّ) به (أَسْرَارٌ) كَوْدُهُ بَيْتَهُوهُ، (سَرِيرَةٌ)، به (سَرَائِرٌ) كَوْدُهُ بَيْتَهُوهُ، هەردوو كیشیان یانی: شتیک كه مڕۆف دەیشاریتەو، یاخود له سینەدا هەڵیدەگری و خەلك پێی نازانی.

(الرَّجْعُ): (المَطَرُ، أَوِ التَّفْعُ)، هەندیک له زانایان وشە: (رَجَعُ) یان به مانای باران و، به مانای سوود، لێکداوێتەو، به لَام (رَجَعُ): یانی: گەڕانەو، چاوگە، (الرَّجُوعُ: وَهُوَ الْعَوْدُ إِلَى مَا كَانَ مِنْهُ الْبَدْءُ)، (رُجُوعُ): بریتیه له گەڕانەو، بهرەو ئەو شوێنە دەستپێکە که لهووه بووه، (وَسُمِّيَ الْمَطَرُ رَجْعاً لِإِرْدَاءِ الْهَوَاءِ مَا تَنَاوَلَهُ مِنَ الْمَاءِ)، بۆیه باران پێیگوتراوه: (رَجَعُ)، چونکه هەوا ئەو ئاوهی هەڵیگرتوه، دەیگێڕێتەو بۆ زهوی و، دوايش تێکەڵ به ئوقیانوسه کان دەبێتەو، دواي ئەو مڕۆفەکان پێداویستییه کانی خۆیانی پێ جێیه جێ دەکەن.

(الْصَّدْعُ): (الشَّقُّ لِلْأَجْسَامِ الصُّلْبَةِ)، (صَدَعُ): بریتیه له لهت بوون و قلیشان له تەنە رەق و پتەوه کاند.

(فَصْلٌ): (الْفَصْلُ: إِبَانَةُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ مِنَ الْآخَرِ، حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُمَا فُرْجَةٌ، فَصْلُ الْخِطَابِ: الْكَلَامُ الْجَلِيُّ الَّذِي فِيهِ قَطْعُ الْحُكْمِ، وَحُكْمُ الْفَيْصَلِ)، (فَصْلُ): بریتیه له لێك جیاکردنەو، دووشتان تاكو كه لێیکیان دهكهوێتی، (فَصْلُ الْخِطَابِ): بریتیه له قسهیهك كه زۆر ڕوون بێ و ڕیاریکی یه کلايیکه رهوهی تێدا بێ، دهگوترێ: (حُكْمُ الْفَيْصَلِ)، واته: حوکمیک که لێك جیاکه رهوه بێ.

(بِالْهَزْلِ): (الْهَزْلُ: كُلُّ كَلَامٍ لَا تَحْصِيلَ لَهُ وَلَا رَيِّعَ، تَشْبِيهًا بِالْهُزَالِ)، (هَزَلَ): بریتیه له هەر قسهیهك كه هیچ سوودیکی نه بێ و، هیچ بهرهمه میکی نه بێ، چوێندراوه به (هَزَالَ) دهوه، واته: ئازەلێکی له ڕ که گوشتی پێوه نه بێ.

(كَيْدًا): (الْكَيْدُ: ضَرْبٌ مِنَ الْإِحْتِيَالِ مَذْمُومًا أَوْ مَمْدُوحًا، وَمَذْمُومًا أَكْثَرُ)، (كَيْدُ): بریتیه له جوړێك له فێل، ئنجا جاری وا ههیه سه رزه نشت کراوه، جاری واش ههیه ستایش کراوه، به لَام به زۆری بۆ حاله تی سه رزه نشت و خراپه به کاردی.

(مَهْل): بوارو مۆلەت بدە، (المَهْل: التَّوَدَّةُ وَالسُّكُونُ)، (مَهْل) ھېواشیی و ئارامیی (وَأَمَهْلَتُهُ: رَفَقْتُ بِهِ)، واتە: لەگەڵی دا میهرەبان بووم، (وَمَهْلٌ فِي فِعْلِهِ وَعَمَلٍ فِي مُهْلَةٍ)، واتە: لە کارەکهیدا لەسەرەخۆ بوو، یان لە مۆلەتدا کاری کرد.

(رُؤِدًا): (الرَّوْدُ: التَّزَدُّدُ فِي طَلَبِ شَيْءٍ بِرَفْقٍ، رَادَّ وَارْتَادَ، وَمِنْهُ الرَّائِدُ لَطَالِبِ الْكَلَا)، (رُود): بریتیه لە هاتن و چوون لە داواکردنی شتیکدا بە نەرمیی و میهرەبانیی، دەگووتری: (رَادَّ وَارْتَادَ)، بە دوای شتیکدا چوو بە نەرمیی، (وَمِنْهُ الرَّائِدُ)، (رَائِد): کەسیکە بە دوای لەو پگەدا بگهڕی، (وَمِنْهُ بَنِي رُؤَيْدٍ)، (رُؤَيْد) یش لەووهو بنیاتراوه، دەگووتری: (فُلَانٌ يَمْشِي عَلَى رُودٍ، أَي: مَهْلٍ، وَمِنْهُ قِيلَ: الدَّهْرُ إِرُودٌ ذُو غَيْرٍ)، (رُود): بە مانای مۆلەتدان و لەسەرەخۆیی، لەووهو ش گوتراوه: (الدَّهْرُ إِرُودٌ ذُو غَيْرٍ)، رۆژگار مۆلەت دەدات و خاوەن گۆرانکارییه، (أَي: يَعْمَلُ عَمَلَهُ فِي سَكُونٍ لَا يُشْعَرُ بِهِ)، یانی: کاری خۆی دەکات بە ئارامیی و بە مەندیی و ھەستی پیناکری.

مانای گشتیی نایەتەکان

خوای پەروەردگار دەفەرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنده، واتە:

۱- ئەم قورئانخویندنه (یان ئەم کارە) دەست پێدەکەم بە ناوی خوا.

۲- ئەم کارە بە مەبەستی بە دەستھێنانی پەزنامەندیی خوا، دەکەم.

۳- ئەم کارە بە پێی بەرنامەی خوا ئەنجام دەدەم.

۴- ئەم کارە بە وزەو توانایەك که خوا بۆی پەخساندووم، پێی ھەلەدەستم.

تەوھری یەكەم: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾، سویند بە ئاسمان و سویند بە (طَارِق)، (طَارِق) م بە شەوگەر لێکداو تەوھ، چونکە ھەموو زانایان دەڵێن: مەبەست لەو

ئەستېرەيە كە بە شەوئى دەردەكەوئى، ئەستېرەش ھەر بە شەوئى دەردەكەون، بە پوژئى لەبەر پووناكىي و شوؤى پوژ ئەستېرەكان ديار نين، ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ﴾، چ شتېك بە توئى زاناندو (طارق) چيە؟ ئەم پرسيارکردنە، بو گەورە پېشاندانى (طارق)ە، ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾، ئەستېرەيەكى كونكەر (ى تاريكيە)، يانى: (النَّجْمُ الْمُضِيءُ)، ئەستېرەيەكى بە شوؤە، ياخود: (النَّجْمُ: الَّذِي يَنْقُطُ)، ئەستېرەيەكە كون دەكات، چى كون دەكات؟ تاريكىي كون دەكات و دې بە تاريكىي دەدا، بوئە ئەو رايە راسترە كە ليرەدا مەبەست كوئى ئەستېرە، نەك ئەستېرەيەكى تايەت چونكە ھەندىك گوتوو يانە: ئەستېرەى زوحەلە، يان فلان ئەستېرەيە، بەلام خوا بە گشتى فەرموويەتى و، ھەموو ئەستېرەكانيش، بېگومان تيشك و شوؤىكيان ھەيەو دې بە تاريكىي دەدەن. ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، ھىچ نەفسىك نىە، مەگەر پاريزەرېكى بەسەرەوھە، ﴿إِنْ﴾، يانى: (مَا) (ما كُلُّ نَفْسٍ)، ﴿لَّمَّا﴾، يانى: (إِلَّا)، يانى: ھىچ كەسىك نىە، مەگەر پاريزەرېكى بەسەرەوھە. ئەمە جوړىك لە خوئندنەوھو، بە جوړىكى ديكەش خوئندراوھەو: ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، ئەو كاتەش: ﴿إِنْ﴾، (مُحَفَّفَةٌ)، دەبئى لە (مُثْقَلَةٌ) و (ل)ى سەر (لما) بو جياكردنەوھى (إِنْ)ى (مُحَفَّفَةٌ)يە، كە ماناى جەختكردنەوھى ھەيە لە (إِنْ) ى لابرە (نافية) و، بەمجوړەى لئ دئ: ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَعَلَّهَا حَافِظٌ﴾، يانى: (ما)يەكە زياد كراوھ بو توؤخكردنەوھى واتايەكەى، واتە: ھەموو نەفسىك پاريزەرېكى بەسەرەوھە، (الطَّيْرِ)، ئەم خوئندنەوھەى ھەلبژاردوھو، خوئندنەوھەى ديكەى زور لەلا بەھىز نىە، دەلئ: مەگەر بە رېوايەت چەسپا بئ، ئەگەرنا ئەمە خوئندنەوھى راستە.

گرنگ ئەوھەى خوا سبحانە و تعالى لە وەلامى ئەو دوو سوئندەدا -- سوئند خواردن بە ئاسمان و سوئند خواردن بە (طارق)، كە دوايى (طارق)يش بە ئەستېرەى كونكەر لئك دەداتەوھ - دەفەرموئ: ھەر كەسىك پاريزەرېكى بەسەرەوھە، يان ھىچ كەسىك نىە، پاريزەرېكى بە سەرەوھە نەبئ، مەبەستيشى لە پاريزەرەكان بە دلىايەوھە فريشتهكانن، وەك خواى پەرورەدگار دەفەرموئ: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ۝۱۰ كِرَامًا كَاتِبِينَ ۝۱۱﴾،

واتە: بە دلتیایی ئیوه پارێزەرانتان بە سەرەوهن، زۆر بەرپۆزن، زۆر بەخشندهن، زۆر بەرزو پەسندن، ﴿كُنِينَ﴾، نووسەریشن، تۆمارکەرن بۆ هەموو هەلسوکەوتەکانتان.

تەوه‌ره‌ی دووه‌م: خ‌وای پ‌ه‌روه‌رد‌گ‌ار ف‌ه‌رمان ده‌کات به‌ م‌رو‌ف‌ که بیر بکاته‌وه‌و ت‌ی‌ف‌ک‌ری و س‌ه‌رن‌ج بدات: له‌ چ‌ی دروست بووه‌؟ ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾، با م‌رو‌ف‌ س‌ه‌رن‌ج بدات له‌ چ‌ی دروست بووه‌، ل‌یره‌دا وش‌ه‌ی ئ‌ینسان به‌گشتی هاته‌وه‌ (أل)ه‌ که بۆ ناساندنه‌و، راسترو باشترو وایه‌ ب‌گوت‌ری: بۆ ناساندنی ج‌ینسه‌، واته‌: ل‌یره‌دا مه‌به‌ست پ‌ی‌ی کو‌ی م‌رو‌فه‌کانه‌، با ه‌هر م‌رو‌ف‌یک س‌ه‌رن‌ج بدات له‌ چ‌ی دروست بووه‌؟ ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ﴾، له‌ ئاو‌یک‌ی به‌ ف‌ی‌چ‌ه‌ ده‌رقو‌لیو دروست بووه‌، ﴿دَافِقٍ﴾، له‌س‌ه‌ر ک‌یش‌ی (ف‌اع‌ل)ه‌، به‌لام به‌ مانای به‌رکار (م‌فع‌ول)ه‌، وه‌ك (س‌ر گ‌ایم)، واته‌: نه‌ه‌ی‌یه‌کی ش‌ی‌رد‌راوه‌، یانی: (س‌ر م‌ک‌توم)، د‌وایی زیات‌ریش ش‌یده‌که‌ینه‌وه‌، گ‌رنگ نه‌وه‌یه‌ خوا ده‌فه‌رم‌وی: م‌رو‌ف‌ له‌ ئاو‌یک‌ی به‌ ف‌ی‌چ‌ه‌ ده‌رقو‌لیو دروست بووه‌، ئایا نه‌و ئاوه‌ له‌ کو‌یوه‌ د‌ی؟ ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾، له‌ ن‌یوان پشت و ئ‌یس‌قانه‌کانی س‌ینگه‌وه‌ د‌ی، زۆر‌یک له‌ پ‌وون‌که‌ره‌وانی قورئان گ‌وت‌وو‌یانه‌، ت‌و‌وی ده‌رقو‌لیو له‌ ن‌یوان ئ‌یس‌که‌کانی پشتی پ‌یاوو ئ‌یس‌قانه‌کانی س‌ینگ‌ی ئاف‌ره‌ت ده‌رده‌چ‌ی، یاخ‌ود: له‌ ن‌یوان ئ‌یس‌قانه‌کانی س‌ینگ و پشت، ه‌هم به‌ ن‌س‌به‌ت پ‌یاوه‌وه‌و ه‌هم به‌ ن‌س‌به‌ت ئاف‌ره‌ته‌وه‌^(۱)، ده‌رده‌چ‌ی.

تەوه‌ره‌ی س‌ی‌یه‌م: ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ﴾ (۸) ی‌وم ب‌ئ‌ی‌ی الس‌ر‌ای‌ر (۹) ف‌ال‌ه‌، م‌ن ق‌و‌و‌ ولا ن‌اص‌ر (۱۰) به‌ دلتیایی نه‌و (خ‌وای بالاده‌ست)، له‌س‌ه‌ر گ‌ی‌رانه‌وه‌ی توانایه‌، ه‌ه‌له‌به‌ته‌ ناوی خ‌وای به‌رزی مه‌زن له‌م سو‌وپ‌ه‌ته‌ م‌وب‌اره‌که‌دا نه‌ه‌ی‌ن‌راوه‌، به‌لام ده‌زانی‌ن که خ‌وایه‌ م‌رو‌فی خ‌ولقاند‌وه‌، ه‌هر خ‌واشه‌ له‌س‌ه‌ر گ‌ی‌رد‌رانه‌وه‌ی م‌رو‌ف‌ به‌ توانایه‌، ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ﴾، له‌س‌ه‌ر گ‌ی‌رانه‌وه‌ی واته‌: د‌وای نه‌وه‌ی ده‌مر‌ی و ده‌خ‌ری‌ته‌ ن‌یو خ‌ۆله‌وه‌، خوا ده‌توان‌ی جار‌یک‌ی د‌یکه‌ نه‌و جه‌سته‌یه‌ ز‌ین‌دوو ب‌کاته‌وه‌و ب‌ی‌گ‌ی‌ر‌ی‌ته‌وه‌ بۆ ژیان.

(۱) د‌وایی له‌و باره‌وه‌ ک‌ورته‌ باس‌یک ده‌که‌ین.

ئایا كەنگى ئەو دەكات و دەگىریتەو؟

﴿يَوْمَ بُلَى السَّرَائِرُ﴾، ئەو پۈژەى نەینىيەكان تاقىدە كرىنەو، دەناسىترىن، ئاشكرا دەكرىن، ﴿السَّرَائِرُ﴾ كۆى (سَرِيْرَة) يە، وەك چۆن (أَسْرَار) كۆى (سِر) ەو ەردووكىشىان بە ماناى نەينىين، ئەو نەينىيەى مروّف لە دلى خۆيداو لە عەقلى خۆيدا ەلەيدەگرى و، بە كەسى نالى، لەو پۈژەدا ئەو نەينىيانە ەموويان كەشف دەبن، دەردەخرىن و دەخرىنە روو، ﴿فَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾، ەيچ ەيزىكى (زاتى) نىە، ەيچ پشتىوان و سەرخەرىكى (دەرەكى) شى نىە، مروّفەكان تىكرا بىگومان ەيچ ەيزىكى زاتىيان نىە لە بەرامبەر ئەو پۈژەداو، ەيچ پشتىوانىكى دەرەكىشىان نىە، بەلام واپىدەچى زياتر مەبەست پى مروّفى بىروابى.

تەوەرەى چوارەم: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۝۱۱ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۝۱۲ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ ۝۱۳ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ۝۱۴﴾، سوپند بە ئاسمانى خاوەن گىرانهو، ﴿ذَاتِ﴾، يانى: (صَاحِبَة)، خاوەن، ﴿الرَّجْعِ﴾، بە ماناى گىرانهو (الإِعَادَة)، خواى پەرورەدگار ئاسمانى وا خولقاندو شتەكان بگىریتەو، بەتايبەت تىشكى خۆر، لە ئوقيانووسەكان دەداو ەلمى ئاو بەرز دەپیتەو، خوئى و ماددە تفتىيەكە بەجى دىلى لە دەرياداو ەلمەكە بەرز دەپیتەو، دواىى با دەپهينى بۆ شوپنە ساردەكان و كەلەكە دەبى لەسەر يەكدى و دەپیتە ەورو ئاوى لى دپتە خوار، لە شپۆهى باران و بەفرو تەرزەدا، ئەو ئاسمانە خواى كاربەجى واى خولقاندو نەهپلى ئەو ەلمە بچپتە سەرى و، لە دەست مروّفان بچى، چونكە سالانە چەندان مليون تەن ئاو بەهوى تىشكى خۆرەو لە دەريايەكان دەپیتە ەلم، دواىى بەرز دەپیتەو دەپیتە ەورو، بە شپۆهى باران و بەفرو تەرزە دادەبارپتەو، تپمە ئاوى شيرينمان تەنيا لەو رپپەو دەست دەكەوى، ئەگەرنا ەرچى ئاو لە ئوقيانووسەكاندا، كە (۴/۵) زياترى پانتايى زەوى بە ئوقيانووسەكان داپۆشراو، ەموو ئاوەكەيان سوپەر، تفت و تالە، نەك ەر مروّف ناتوانى بىخواتەو، بەلكو ئەگەر بىخواتەو، پى دەمرى، ئایا ئاوى شيرينمان لە چ رپپەكەو

دەستدەکهووی؟ لە پێی ئەوێوەوێ کە تیشکی خۆر لە دەریاکان دەداو، هەڵمیان لێ پەیدا دەکات و، هەڵمەکە با دەیهێنێ بۆ شوێنە ساردەکان و، لەوێ دەبێتە هەورو بەشیوەی باران و بەفرو تەزرە دێتە خوار، ئێمە ئاوی شیرین و زوڵالمان بەس لەو پێیەوێ دەستدەکهووی، هەر بۆیەش کوێ بەرزتر بێ، ئاوی زیاتر لێ دێتە خوار، چ لە شیوەی بەفردا، چ لە شیوەی تەرزەدا، چ لە شیوەی باراندا، بۆ ئەوێ ئاوەکە لەو شوێنە بەرزانهدا عەمبار بکری، دوایی لە شیوەی کانێی و سەرچاوەدا دێتەدەرو رووباری لێ پەیدادەبن و، وشکانی و سەر زەوی ئاودێر دەکری، بەو رووبارانە لەو کانێی و سەرچاوانە پەیدادەبن، کە لە چیاکان و لە شوێنە بەرزەکاندا هەن.

﴿وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّعِصَعِ﴾، سویند بە زەوی خاوەن قلیش، ﴿الصَّعِصَعِ﴾، بریتیه لە شان و لەتوونی شتێک، لێکبوونەوێ شتێک کە دەنگی لێوە بێ، خواش زەوی وا خولقاندووە لێکبێتەوێ، هەم ئاوی پێدا بچێتە خوارو، هەم پرووەک و شیناورد لێی بێتەدەری، سویند بەوانە: بە ئاسمانی خاوەن گیرەرهوێ بە زەوی خاوەن قلیش، ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ﴾، بە دنیایی ئەو (قورئان)ی بەسەرتاندا دەخوێرتەوێ، قسەیهکی لێک جیاکەرەوێ، قسەیهکی لێک هەڵاوێرەر، هەق و ناھەق راست و چەوت، چاک و خراپ، حەلال و حەرام، لێک جیا دەکاتەوێ، ﴿وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ﴾، ئەو (قورئان) گەلێ نە، (هَزْل) یانی: گەلێ، هەوێنتە، (الْهَزْلُ: عَكْسُ الْجِدِّ)، (جِدِّ)، کاریکە بە گرنگی و بایەخ پێدانەوێ بکری، (هَزْل) یش، پێچەوانە لە ئەوێ.

تەوێ پێنجەم و کوئایی: ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا﴾ ١٥ ﴿وَأَكِيدُ كَيْدًا﴾ ١٦، بە دنیاییەوێ ئەوان (واتە: ناحەزان) تۆ ئەی موحەممەد ﷺ، فێل دەکەن، بە فێل کردنێک کە شایستەیی خۆیانە، ﴿وَأَكِيدُ كَيْدًا﴾، منیش پلان دادەنێم، نەخشە دادەنێم، بە نەخشە دانانێک کە شایستەیی خۆمە، ﴿فَهَلْ الْكَافِرِينَ﴾، ئنجا مۆلەتی بێروایەکان بدە، بواریان پێ بدە، لێیان گەری، ﴿أَمَهُمْ رُؤُودًا﴾، منیش کەمێک مۆلەتیان دەدەم، کەمە مۆلەتدانەکەش، ئەوێ کە لێیان دەگەری ژيانی دنیا

بگوزهرینن و تاقیکردنهوهی خوځیان بدهن، بهو شیوهی پټیان خوځشه وهلامی
پرسیارهکان بدهنهوه.

یاخود کهمه مۆلهتدانهکه، ئەو کاتهیه که خوا لییان دهگهپژی به کهیفی خوځیان بټین
و بچن و ههلسوکهوت بکهن، بهلام دوایی ههر له دنیاذا سزایان دهدا، چ به سزایهکی
یه کجارهکی، چ به سزایهکی بهشیی (جزئی) وهک چۆن بیپروایهکانی سزادا له سهردهمی
پینغه مبهردا ﷺ، سهرهتا له مهککه لییان گهپرا، بهلام دوای دوو سأل له قوئاغی مهککهو
له سالی دووهمی کوچیییدا، جهنگی بهدر هاته پیش و کافرهکان لووتیان شکاو (یَوْمُ
الْفُرْقَانِ)، پوژی لیکجیاکردنهوهی ههق و ناههق، راست و چهوت، هاته پیش و ئەوهبوو
کافرهکان هفتایان لیکوژراو، هفتاشیان لی به دیلگیرا له گهورهو زلهزلهکانیان به
تاییهت، دوایی جهنگهکانی دیکهش هاتنه پیش: جهنگی ئوحد، دواتر جهنگی
ئهحزاب، یاخود خهندهق، ئنجا جهنگی حونهین، دواییش فهتخی مهککه، ههموو
ئهو پرووبه پرووبونهوانه هاتنه پیش و، بیپروایهکان بهشیک له سزای خوای دادگهریان
بینی، بهلام به دلنیایی سزای گهورهو یه کلاییکردنهوهی گهوره، دادگایی کردنی گهوره،
هه لگیراوه بو پوژی دوایی، بویه دهفهرموی: مۆلهتی بیپروایهکان بدهو بواریان پینده،
﴿أَمْلَهُمْ رَوْحًا﴾، منیش ماوهیهکی کهم مۆلهتیان پیندهدهم، دوایی به توندیی سزایان
دهدهم و دهیانگرم، ئەگەر پروا نههینن.

مەسەلە گۈرگەکان

مەسەلە یەكەم:

سویند خواردنی خوی کاربەجی بە ئاسمان و ئەستێرە گەرۆکی کونکەری تاریکی،
کە ھەموو کەسێک پارێزەرێکی بەسەرھووە دانراو:

خو دەفەرموی: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۝١ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ۝٢ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ۝٣﴾ إِنَّ كُلَّ
نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ۝٤

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١- ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ سویند بە ئاسمان و سویند بە (طارق)، ﴿وَالسَّمَاءِ﴾ (ئاسمان)
وێک زۆر جاری دیکەش گوتوو مانە، لە زاراوە بەکارھێنانی قورئاندا، مەبەست پێی کۆی
دروستکارووەکانی خواپەسەجەن و تەعالی و، لە بەرانبەر (سَمَاء) زەوی ھەیە، جاری
واش ھەیە وشە: (سَمَاء)، بە کۆ دێ، ﴿سَمَوَاتٍ﴾ جاری واش ھەیە بە ژمارە
حەوت دێ: ﴿سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ لە بەرانبەریشیدا زەوی، ھەیە.

ھەلبەتە زەوی شتێکی بچووکی، لە ڕووی قەبارەو لە بەرانبەر ئاسمانەکاندا، یان
ئاسماندا، یان حەوت ئاسمانەکاندا، بەلام بۆ ئێمە ڕووف، زەوی یەكجار بایەخدارو
گۈرگە، چونکە ژبانی ئێمە بە زەویپەو بەستراو، وێک خو دەفەرموی: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ
وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ۝٥٥﴾ طە، واتە: لەوێ ھێناومانە دی و،
دەشتانگێڕینەو بە بۆ ئێو خا، (جەستەکەتان) و، جاریکی دیکەش ھەر لەوێ دەرتان
دێنەو.

لێرەدا خو سەجەن و تەعالی کە دەفەرموی: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾:

(الطبري)، ئاوا مانای ئەم ئایەتە موبارەكەى كردوه، دەلى: (أَقْسَمَ رَبُّنَا بِالسَّمَاءِ
وَبِالطَّارِقِ الَّذِي يَطْرُقُ لَيْلًا مِنَ النُّجُومِ الْمُضِيئَةِ، وَيَخْفَى نَهَارًا، وَكُلُّ مَا جَاءَ لَيْلًا فَقَدْ طَرَقَ)، واتە:
پەروەردگارمان سویندی خواردوه بە ئاسمان و بە (طارق) کە بە شەوان دى، لە ئەستێرە
رۆشنەکان، بە پۆژى پەنھان دەبى، ھەر شتێک بە شەوى بى، لە زمانى عەرەبیدا پێى
دەگوترى: (طارق)، دەگوترى: (طَرَقَ، أَي: جَاءَ لَيْلًا)، لە فەرمايشتى پێغەمبەردا ﷺ ھاتوہ:
یەکیک لە ئیوہ کە لە سەفەرێکی دوورو درێژ دەگەرپێتەوہ، با یەکسەر نەچیتەوہ مالى،
ئنجە لە فەرمايشتەکەدا ھیکمەتەکەى پروون کردۆتەوہ: {لِي مَتَشَطَّ الشَّعْنَةُ وَتَسْتَحْدَّ
الْمُغِيْبَةُ} (أخرجه أحمد: ۱۴۲۸۷، والبخاري: ۴۷۹۱، ومسلم: ۷۱۵، وأبو داود: ۲۷۷۸،
والنسائي في الكبرى: ۹۱۴۴، والدارمي: ۲۲۱۶)، واتە: بۆ ئەوہى ئەو ئافرەتەى مێردى لە
مال نەبووہ، سەرو قژی خوێ دابینى و، خوێ بشوات و خوێ پاک بکاتەوہ.

کەواتە: (طارق)، واتە: (الَّذِي لَيْلًا)، ئەوہى بە شەوى دى، بێگومان ئەستێرەکانیش ھەر
بە شەوى دەردەکەون، چونکە بە پۆژ لەبەر تیشکی خۆر ئەستێرەکان ھیچیان دیار نین.
دوایی خوا سبحانہ و تعالی ھەر بۆ خوێ دەپرسى:

۲- ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ﴾، چ شتێک بە تۆى زاناندوہ (طارق) چییە؟ (الطبري)، دەلى:
(وَمَا أَشْعَرُكَ يَا مُحَمَّدُ! مَا الطَّارِقُ الَّذِي أَقْسَمْتُ بِهِ)، واتە: ئەى موحەممەد ﷺ! چ شتێک
بە تۆى زاناندوہ، چ شتێک وای لە تۆ کردوہ، ھەست بکەى و بزانی (طارق) کە سویندم
پێخواردوہ، چییە؟

ئنجە خوا ھەر بۆ خوێ ھەوآل دەداو دەفەرموێ:

۳- ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾، ئەستێرەى کى تیشکدەرە، یاخود ئەستێرەى کى کونکەرە، وشەى
﴿النَّجْمُ﴾، کە (أل)ى ناساندنى لەسەرە، ھەندیک لە زانایان گوتویانە: مەبەست پێى
(أل)ى ناساندنى (عهد)ە، واتە: ئەستێرە کونکەرەکە، ئنجە ھەندیکیان گوتوویانە: (شَعْرَى)
یە، واتە: گەلاوێژو، ھەندیک گوتوویانە: زوحەلەو، ھەندیک گوتوویانە: یەکیکی دیکەى،

بەلام رای راستەر ئەوویە کە (أل) ی سەر ﴿النَّجْمُ﴾، کە بۆ ناساندنە، مەبەست پێی جینسە، واتە: ئەستێرە بە گشتیی، هەموو ئەستێرەکان.

لەبارە ی وشە ی: ﴿الثَّاقِبُ﴾ هەو، (الطبري) چەند پایەکی هێناون:

۱- یەکیکیان لە عەبدوللای کوری عەبباسەووە بە ژمارە: (۳۷۰۱۳)، دەلی: (الثَّاقِبُ: الْمُضِيءُ)، (ثاقِب)، واتە: تیشکدەر، کونکەر.

۲- هەروەها هەر لە ئیبنو عەبباسەووە بە ژمارە: (۳۷۰۱۴)، گوتوویەتی: (هِيَ الْكَوَاكِبُ الْمُضِيئَةُ، وَتُقَوِّمُهَا إِذَا أَضَاءَتْ)، بریتیە لە ئەستێرە پڕۆشنەکان و، کونکردنی ئەو ئەستێرەنەش کاتیکی کە تیشک دەدەن و دەر بە تاریکی دەدەن.

۳- لە عیكریمەووەش بە ژمارە: (۳۷۰۱۵)، هێناویەتی، دەلی: (الثَّاقِبُ الَّذِي يَتَّقِبُ)، ئەو ی کون دەکات و دەر بە تاریکی دەدات.

۴- لە موحامەدەووەش بە ژمارە: (۳۷۰۱۶)، لە مانای (ثاقِب) دا، گوتوویەتی: (الَّذِي يَتَوَهَّجُ)، ئەو ئەستێرە ی دادەگیرسێ، (تیشکیکی بەهێز دەدات و دەر بە تاریکی دەدا).

لێرەدا خوا سبحانە و تعالی سویند دەخوا بە ئاسمان و بە (طارِق) و دوای ئەو ی دەفەرموی: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ﴾، چ شتێک بە تۆی زاناندووە (طارِق) چییە؟ واتە: تۆ نازانی مەگەر خوا پێت بفەرموی، ئنجا بۆ خو ی مانای (الطارِق) دەکات و دەفەرموی: ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾، ئەستێرە ی کی تیشکدەرە، بە تیشکەکی دەر بە تاریکی دەداو کونی دەکات.

کەواتە: سویند بە دوو شان خوراوە: بە ئاسمان و بە (طارِق)، وەلامی سویندە کەش:

(۴)- ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، هیچ کەسێک نیە مەگەر پارێزەرێکی بەسەرەوویە، ئەمە بە دوو جوړ خویندراوەتەو:

أ- ئەو ی خویندمەووە جوړێکی بوو: ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، یانی (ما كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ)، هیچ نەفسێک نیە، هیچ کەسێک نیە، مەگەر پارێزەرێکی بەسەرەوویە.

ب- به جوړیکی دیکهش خویندراوه ته وه: ﴿إِنْ﴾ (مُخَفَّفَةً) یه له (مُثْقَلَةً) و بۆ جه ختکردنه وه یه، جیاوازییش له نیوان ﴿إِنْ﴾ ی (مُخَفَّفَةً) له (مُثْقَلَةً)، له گه ل ﴿إِنْ﴾ ی لابه ره (نافیه)، بریتیه له هه بوونی (ل): ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، یانی: ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَعَلَّهَا حَافِظٌ﴾، واته: (ما) وهك هه ر نه بئ، چونكه بۆ توخكردنه وه ی واته یه كه ی زیادكراوه، ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، به دلنیا ی هه ر كه سیك پاریزه ریکی به سه ره وه یه، كه (الطبري)، گو تویه تی: (الْقِرَاءَةُ الَّتِي اخْتَارَهَا، وَلَا اخْتَارَ غَيْرَهَا فِي ذَلِكَ التَّخْفِيفُ - إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ-)، نه وای مانا كردوه، هه موو نه فسیك به دلنیا ی پاریزه ریکی به سه ره وه یه، به لام گو تویه تی: نه وای دیکهش نه گه ر له رییه کی چه سپاوه وه هاتبئ، هه ر خویندنه وه یه کی راست و دروسته، به لام نه وه ی هه لیبژاردوه نه وه یه كه باو نیه، چونكه (ل) كه بۆ جیاكردنه وه ی: ﴿إِنْ﴾ ی (مُخَفَّفَةً) یه، له (مُثْقَلَةً)، له: ﴿إِنْ﴾ ی لابه ره (نافیه)، (ما) یه كهش زیاد كراوه، بۆ به هیژكردنی واته یه كه ی.

واته: (لَمَّا) هه مووی یه ك وشه نیه به سه ریه كه وه، به لكو (ل) و (ما) یه و دوو پیتی له یه ك جیان له واتادا.

(الشوكاني) له (فَتْحُ الْقَدِير) هكه ی خویدا^(۱)، ده لئ:

{إِنْ هِيَ الْمُخَفَّفَةُ مِنَ الثَّقِيلَةِ، فِيهَا صَمِيرُ الشَّانِ الْمُقَدَّرِ، وَهُوَ اسْمُهَا، وَاللَّامُ هِيَ الْفَارِقَةُ، وَ (ما) مَزِيدَةٌ، أَي: إِنْ شَأْنُ كُلِّ نَفْسٍ لَعَلَّهَا حَافِظٌ}، واته: ﴿إِنْ﴾ (مُخَفَّفَةً) یه له (مُثْقَلَةً) {واته: له (إِنْ)}، نه ویش بۆ جه ختکردنه وه یه، راناویکی تیدا ته قدير ده كرى و ده بیته ناوی و، (ل) كهش جیاكه ره وه یه و، (ما) ش زیادكراوه، یانی: حال وایه هه موو كه سیك پاریزه ریکی به سه ره وه یه، دوا یی ده لئ: هه ر كه سیكیش به گیره دار (تشديد) كردنی (لَمَّا) بیخوینتیه وه، نه و کاته (إِنْ) ده بیته لابه ره (نافیه)، له جیاتى (مُخَفَّفَةً) بئ له (مُثْقَلَةً)، ده گو تری: (إِنْ نَافِيَةً)، یانی: (ما كُلُّ نَفْسٍ)، هیچ كهس نیه، له و کاتهش (لَمَّا) به مانای (إِلَّا) ده بئ، یانی: (ما كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ)، واته: هیچ نه فسیك نیه، مه گه ر پاریزه ریکی

بەسەرەووەیە، ھەلبەتە چ بگوتری: ھەر نەفسێک پارێزەرێکی بەسەرەووەیە، یاخود بگوتری: ھیچ نەفسێک نیە، مەگەر پارێزەرێکی بەسەرەووەیە، لە مانادا ھەر دەبنەو بە یەک.

کەواتە: ئەمە وەلامی سویندەکە، کە بەراستی واما ئیدەکات، پامان و ھەلۆستەھەکی باش بکەین لە بەرانبەر ئەوەدا: کە خوا سبھانە و تعالی سویند دەخوا بە ئاسمان، بە ھەموو گەردوون، بەوھی بینراوەو بە ئەوێش کە نەبینراوە، ھەرۆھا سویند دەخوا بە ئەستێرەکان، چونکە (ال)ی سەر (الطارق)، کە خۆی پەروردگار خۆی پێناسە دەکات و دەفەرموی: ﴿النَّجْمُ الثَّاقِبُ﴾، ئەستێرە کونکەر، ئەستێرە تیشکدەر، (ال) بۆ تیکرا (جنس)ە، یانی: تیکرای ئەستێرەکان، خوا سویند دەخوا بە ئاسمان و بە تیکرای ئەستێران، دوایش دەفەرموی: چ شتێک بە تۆی زاناندو (طارق) چییە؟ دواي خۆشی (طارق)، ڕوون دەکاتەووەو دەفەرموی: ئەستێرە کونکەرە، وەلامی سویندەکەش ئەوەیە: ﴿إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾، یان: (إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ)، ھیچ کەسێک نیە، مەگەر پارێزەرێکی بەسەرەووەیە، یان ھەر کەسێک ھەبێ پارێزەرێکی بەسەرەووەیە.

کەواتە: سویند لەسەر خوراوە کە ئەوەیە کە خوا ئیمە ی لەم ژیا نی دویایە دا داناو، تیشکچی و پاسەوانی بەسەرەووە دانوین! ئەو راستییەش وێرای ئێرە، لە زۆر شۆینی دیکە ی قورئاندا ھاتو: بۆ وێنە:

۱- لە سوورەتی (الإنفطار) دا دەفەرموی: ﴿وَلَا عَلَىكُمْ حَافِظِينَ﴾ ۱۰ ﴿كِرَامًا كَانِينَ﴾ ۱۱
يَعْمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿۱۲﴾

۲- ھەرۆھا لە سوورەتی (الأنعام) دا ھاتو: ﴿وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ﴾ ۶۱ ﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ لَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ﴾ ۶۲

۳- ههروهها له سووپهتى (ق)يشدا دهفهرموى: ﴿ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴾ كهواته: ئيمه بهرههلدای ئەم ژيانه دنيايه نهکراوين، بهلکو چاودیلمان بهسهرهوه داندراون، بهلئى، ئازاد کراوين و دهستمان کراوهيه، خیر دهکهين و شهړ دهکهين، چاک دهکهين، خراپ دهکهين، راست دهپوین، چهوت دهپوین، بهلام دهبى بزاین که چاودیريمان به سهروهويهو، ههموو شتيکمان توّمار دهکرى و، دوايش لپرسينهوهمان لهگهلدا دهکرى.

مەسەلەى دووھم:

فەرمانکردنى خوا بە مروّفى كە سەرنج بدا لە چى دروستكراوه؟ لە ئاويكى بە فيچقە دەرقوليو، كە لە نيوان پشت و سينگ ديتە دەرى:

خوا دەفەرموى: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۚ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٥﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٦﴾﴾

شیکردنەوهى ئەم ئایەتانه، لە سێ برگەدا:

١- ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾، ئنجا با ئینسان سەرنج بدا لە چى دروستكراوه! لێرەدا دەگونجى مەبەست لە (الإنسان) گشتى بى و (أل) كە بۆ جینس بى، واتە: با هەموو مروّفىك سەرنج بدات لە چى دروستكراوه و هیناوه تە دى؟ دەشگونجى بە پى پەوتى ئایەتەكان بلیین: لێرەدا مەبەست لە وشەى: (إنسان)، مروّفى بیروایە، وەك (الطبري) دەلى: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ الَّذِي يَكْذِبُ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَمَاتِ، الْمُنْكَرِ قُدْرَةَ اللَّهِ عَلَى إِحْيَاءِ بَعْدَ مَمَاتِهِ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ رَبُّهُ؟﴾، با مروّفى بە درۆدانەرى زیندووكرانەوهى دواى مردن و، نكوولییكەر لە دەسەلاتى خوا لەسەر زیندووكردەوهى دواى مردنى، سەرنج بدات پەروەردگارى لە چى دروستكردووه و هیناویەتە دى؟!

پیشم وایە راستەر وایە لێرەدا مەبەست كۆى مروّفان بى، چونكە ئەگەر بەلگەيەك نەبى لەسەر تايەتکردنى ئایەتێك بەیەكێك لە چەمكەكانیەوه، وا باشە چەمكەكەى هەر بە رەهایى و بە فراوانى بهیڵدريتهوه و (الطبري) یش، رەحمەتى خواى لیى زۆر داكوکى لەسەر ئەو بنەمایە دەكات و بنەمایەكى زۆر راستیشە، بۆیە مەگەر تەماشای دواى ئایەتەكان بكەین، كە ئەو مانایە زāl دەكات، (الطبري) هەلیبژاردووه - كە مەبەست مروّفى بیروایە - چونكە دواى خوا دەفەرموى: ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾﴾، ئنجا مەگەر بە پى سەرنجدانى ئایەتەكانى دواى، بلیین لێرەدا مەبەست

پیی ئینسانی بیبروایه، ئەگەرنا وشە: ئینسان لە قورئاندا مەبەست پیی کۆی مروّفانه، هەموو مروّفیک.

دوایی خوا پروونی دەکاتەوه، مروّف لە چی دروستبووه و دەفهرموی:

(۲) - ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ﴾، (مروّف) لە ئاوێکی دەرقلو دروستبووه، وشە: ﴿دَافِقٍ﴾ هەرچەندە لەسەر کیشی بکەر (فاعل) هاتوه، بەلام مەبەست پیی بەرکار (مفعول) ه، (دافق أي: مَدْفُوقٌ، وَهُوَ مِمَّا أَخْرَجَتْهُ الْعَرَبُ بِلَفْظِ فَاعِلٍ، وَهُوَ مَعْنَى الْمَفْعُولِ: مِثْلُ سِرِّ كَاتِمٍ، وَهَمَّ نَاصِبٍ)، (کاتم)، لەسەر ریزگە (فاعل) هاتوه، بەلام مەبەست پیی (مکتوم) ه، یانی: نەینییەکی شیردراوه، (وَهَمَّ نَاصِبٍ)، خەمێکی بەردەوام که هەمیشە لەگەڵ مروّفدايه.

(۳) - ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾، لە نیوان (ئیسکەکانی) پشت و سینگ دێته دەر، (الطبري)، ئاوی مانا لیکداووتهوه:

﴿يَخْرُجُ مِنْ صُلْبِ الرَّجُلِ وَتَرَائِبِ الْمَرْأَةِ، وَقِيلَ: يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ ذَلِكَ، وَمَعْنَى الْكَلَامِ مِنْهُمَا﴾، واته: لە پشتی پیاو و ئیسکەکانی سینگ ئافرهت دێته دەر، گوتراویشه: لەو نیوانه دێته دەر، واته: لە هەردووکیان دێته دەر.

وشە: ﴿وَالْتَّرَائِبِ﴾، پیشتیش گۆمان کۆی (تَرْيِبَة) یه به پەراسوو (ضُلْع) ده‌گوتری، واته: پەراسوو هەکانی که قەفەسی سینگ پیکدینن، مروّف بیست و چوار (۲۴) پەراسووی هەیه، دوازه (۱۲) لە لای راست و دوازه (۱۲) لە لای چەپ، به هەموویان ئەو قەفەسە سینگ پیک دینن، که دَل و جگەر و پەنکریاس و سییه‌کان و... هتد، ده‌گره خۆیان.

(التَّرَائِبُ: مَوْضِعُ الْقِلَادَةِ مِنَ الْمَرْأَةِ)، ئەمه (الطبري) لە (ابن عباس) هوه، به ژماره: (۳۷۰۲۴) هیناویه‌تی، واته: (ترائب) بریتیه لەو شوێنه ئافرهت ملوانکه‌ی پی هەلده‌واسی، ئافرهت که ملوانکه لە ملی ده‌کات، به سینگ دا دێته خوار، که‌واته: (ترائب)، یانی: ئیسقانه‌کانی قەفەسی سینگ.

(الطبري) ده‌لێ: (الصَّوَابُ هُوَ مَوْضِعُ الْقِلَادَةِ مِنَ الْمَرْأَةِ بِحَيْثُ تَقَعُ عَلَيْهِ مِنْ صَدْرِهَا)،
واته: پای راست ئه‌وه‌یه که (ترائب)، ئه‌و شوینه‌یه له سینگى که گه‌ردنبه‌ندو
ملوانکه‌ی ئافره‌ت (کانتیک له ملی ده‌کات) ده‌که‌ونه سه‌ری، واته: شوینی پیکگه‌یشتنی
په‌راسوه‌کانی سینگ.

زانایانیش له‌و باره‌وه زۆر قسه‌یان کردوه، که خوا سبحانه و تعالى ده‌فه‌رموێ، ئه‌و
ئاوه به‌ فیچقه ده‌رقولیوه‌ی له‌ نیوان پشت و سینگ دیته‌ ده‌ری، ئایا مه‌به‌ست پێی
چییه؟ بۆیه به‌ باشمزان، له‌و باره‌وه ئه‌م کورته باسه‌ بینین، که یه‌کسه‌ر له‌ مه‌وسووعه‌ی:
(دروشاوه‌یی ئیمان و پووچه‌لیی ئیلحاد، له‌به‌ر تیشکی زگماک و عه‌قل و زانست و
وه‌حیی دا)^(۱)، ده‌یگوازینه‌وه، به‌لام به‌ تۆزیک کورته‌کردنه‌وه‌و پوخته‌کردنه‌وه‌وه.

(۱) پروانه: به‌رگی یه‌که‌م، چاپی دووهم، ساڵی: ۲۰۲۰ز، لاپه‌ره: ۴۵۶ ۴۶۳.

کورتە باسیک لە بارەی

چۆنیەتی دروستبوونی مرووفەو

بەرێزان!

ئێمە ئەم کورتە باسە لەبەر ڕۆشنایی ئەم سێ ئایەتە ی سوورەتی (الطارق) دا دەکەین:
﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۚ (٥) خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ (٦) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ (٧)﴾
واتە: با مرووف سەرنج بدات لە چی دروست بوو، لە ئاوێکی دەرکوڵیو کە لە نێوان
(ئیسقانه کانی) پشت و سینگ دا دێتە دەرێ.

هەر وەها لە بەر ڕۆشنایی ئەو سێ ئایەتە ی دیکە لە سوورەتی (المزلات): ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ (٢٠) فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (٢١) إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ (٢٢) فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ (٢٣)﴾
واتە: ئایا لە ئاوێکی بێهێزو بە کەم بایەخ تەماشاکراو، دروستمان
نەکردوون، کە لە نشینگە یەکی مەحکەمدا دامانناوه، (لە منداڵانی دایکدا)، هەتا
ئەندازە یەکی دیاریکراو، ئەندازە گیریمان کردو، ئێمە باشتەین توانادارین، (یاخود
باشتەین ئەندازە گیرین).

خوا پشتیوان بێ لە نو (٩) خالدا بە کورتیی و بە گوشارویی، چۆنیەتی دروستبوونی
مرووف دەخەینە ڕوو:

١- دوا ی پیکهوه جووتبونی باب و دایک، زیندەوهرێکی وردیلە ی نێو تۆوی باب، کە
ژياندار ی تۆوی (حَيَوَانٌ مَنَوِي) کورتکراوه کە ی (حَيَمَن) ی پێ دەگوترێ و، بە ملیۆنان،
یەکی کە لەو زیندەوهره وردانه، لە گەڵ زیندەوهرێکی دیکە ی گچکە ی نێو تۆوی دایکدا کە
هێلکۆلە (بَوَيْضَةٌ) ی پێ دەلێن، یە کده گرن و، بە هەردووکیان زیندەوهرێکی دیکە ی سێهەم
پێکدێن، کە تۆویلکە (نُطْفَةٌ) ی پێدەگوترێ و، وشە ی (نُطْفَةٌ) ش لە زمانی عەرەبییدا بە
مانای ئاوێکی کەم (ماءٌ قَلِيلٌ)، یاخود ئاوێکی ساغ و ساف، (ماءٌ صافٍ) دی^(١).

(١) (لسان العرب)، بەرگی (١٤)، لاپەرە: (١٨٧).

يَیْگومان ئەو ژياندارە تۆوی (حیمن) و ئەو هیلکۆلەیه، که پیکهوه دەلکین، دواى گەشەکردن دەبنە کۆرپەلە، لە چاو کۆى تۆوى باب و دایک، ئاوێکی کەم، بگرە زۆر زۆر کەمیشە، جێى سەرنجیش ئەوهیه، که پێغەمبەرى خوا ﷺ لە فەرموودەیه کیدا ئاماژەى پیکردووە، که کۆرپەلەى مرۆف لە کەمۆکەیه کی ئاو (تۆو) دایک و باب دروست دەبێ، نەك لە هەموو ئاو کە، وەك فەرموویەتی: {مَا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ خَلْقَ شَيْءٍ لَمْ يَمْتَعَهُ شَيْءٌ}، (أخرجه مسلم: ۱۴۳۸) واتە: لە هەموو ئاو کە مرۆف دروست نابێ، بەلکو لە هەندێکی دروست دەبێ، هەر کاتێک خواش شتێکی ویست، هیچ پێگريکی لەبەردەم دا نابێ.

۲- تَنجَا ئەو زیندەوهره يەك خانەييه دابەش دەبێ و دەبێتە دوو خانە، دوايى ئەو دووانەش دابەش دەبن و، دەبن بە چوار، ئەوانیش دابەش دەبن و دەبنە هەشت و، هەشت دەبن بە شازدە، دوايى دەبن بە سى و دوو و، شەست و چوارو، سەدو بیست و هەشت و، بەو شێوهیه، سەرەنجام هەموو ئەو ئەندامانەى جەستەى مرۆف و، هەموو کۆئەندامە سەرسۆرەینەرەکانی، (لەو کتیبەدا که ناومان برد ئاماژەیه کمان پێدان)، هەموویان لەو خانانە دروست دەبن، که دەبنە هەزاران و ملیۆنان و ملیاران و، وردە، وردە، پلە پلە، بە گوێرەى سیستم و بەرنامەیهك که خوا بۆى داناون، دروست دەبن و کۆرپەلەى مرۆف پیکدین، لە نێو منداڵدانى دایک دا.

۳- هەر خانەیهك لە جەستەى مرۆف، وا بەرنامەى بۆ دانراوە، که کائینیکی دیکەى وەك خۆى لە خۆى بگریتهوهو کۆپى بکات، کت و مت وەك خۆى، ئەوهش پێى دەگوترێ: زۆربوونى خانەيى (التكاثر الخلوئى)، هەر خانەیهك خانەیهكى وەك خۆى کت و مت بەبێ جیاوازیی لە چل و شەش (۴۶) کپۆمۆسۆمەکەوه کۆپى دەکاتەوه، سەرجهم خانە ئاساییەکانى جەستەى مرۆف، که پێشتریش گوتوویمان: بە مەزەندەى زانایان سەد (۱۰۰) تریلیۆن خانە دەبن، هەموویان بەو شێوهیەن.

۴- بەلام خانە جینسییهکان (الخلاية الجنسية)، چ هی پیاو، که زیندەوهرى تۆوی، (الحيوان المنوي)یان تێدايه، چ هی ئافرەت، که هیلکۆلە (بویضة)یان تێدايه، وانین،

بەلکو خانەى جینسیی پیاو (۲۳) کړۆمۆسۆمى تیدایه، هى ئافرهتیش (۲۳) و به هەردووکیان دەبنهوه چل و شەش (۴۶)، که پیکهوه یه کده گرن و، خانەیه کی دیکه و زینده وه ریکی دیکه پیکدینن و پپی ده گوتری: (نُطْفَة)، تۆویلکه، که نه گهر هاتباو هەر یه کهو (۴۶) کړۆمۆسۆمیان پپی بووایه، وهك سەرجه م خانەکانی دیکه ی جهسته ی مرۆف، واته: هه موو ئه و خانانەى جگه له خانە جینسییه کهن، ئه و کاته: (۴۶ + ۴۶ = ۹۲)، کړۆمۆسۆم، هەر خوا ده زانی چ زینده وه ریک و مه خلوو قیکی سەر سورپهینەر دەر ده چوو، به لام بهرنامه ی خوی ئه وه پهری زاناو کارزان، هه له قبول ناکات، هەر کام له (حهیمه ن) و (هیلکۆله) هەر له سهره تاوه یه کی (۲۳) کړۆمۆسۆم له کۆل خویان ده که نه وه، کاتیک پیکده گهن: حهیمه نی پیاو و هیلکۆله ی ئافرهت، ته نیا یه کی (۲۳) کړۆمۆسۆمیان هه یه و هى هەردووکیان ده کاته (۴۶) کړۆمۆسۆم.

۵- ئاوی پیاو (مَنِي) شوینی دروستبوونی و کارگه که ی، بریتیه له هەردوو گونه کانی پیاو، ئنجا لیره دا یه کیک بۆی هه یه بل: ئه دی بۆچی خوا ده فهرموى: ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ له نیوان (ئیسکه کانی) پشت و سینگ دیته ده ری، واته: ئاوی دهرقولیو له نیوان (ئیسکه کانی) پشت و سینگ دیته ده ری؟ له وه لامدا ده لئین: تۆوی پیاو له هەردوو گونه کانیدا دروست ده بی و کارگه که یان ئه وییه، به لام زانستی پزیشکییه گهری ئیستا دهریخستوه که کۆرپه له (جنین)، دروست ده بی، کورپش گونه کانی له نیوان ئیسکه کانی و پشت و سینگی، ههروه ها ئافرهتیش هیلکه دان (بویضة) ه که ی له نیوان ئیسقانه کانی پشت و سینگی، دواپی ورده ورده که کۆرپه له که ته مه نه ده گاته ههوت (۷) مانگی، ئنجا چ هیلکه دانی کۆرپه له ی کچ، چ گونه کانی کۆرپه له ی کور، هەردووکیان داده به زن بۆ شوینی ئاسایی خویان.

که واته: ئه وه ی خوا سبحانه و تعالی فهرموویه تی، ریک وایه و سەرچاوه ی ئه سلپی دروستبوونی مرۆف: ئیسکه کانی پشت و سینگ، بۆیه ئه و رایه ی دیکه ی زانا یان که ده لی: تۆو له نیوان ئیسقانه کانی پشتی پیاو و سینگی ئافرهتدا دروست ده بی، وایه، به لکو هه م گونه کانی کۆرپه له ی کور، هه م هیلکه دانی کۆرپه له ی کچ، ئه سل شوینی دروست بوونیان نیوان ئیسقانه کانی سینگ و پشتی هەر کامیکانه.

۶- تۆۋى پياۋ لە گونەكانىدا دروست دەبى، بەلام ۋەك گوتمان: لە ئەسلىدا شوينى دروست بوونى گون و هيلكه دانى ئافرەت، نيوان ئيسقانه كانى سينگ و پشتيانە، بەلام دوایى دادەبەزن، شايانى باسيشە: گونەكان وپراى تۆۋ (مَنِي) ھۆرمۆنى تىستوستېرۆن، كە گرنگترىن ھۆرمۆنى كۆمەلەي ئەندروژينە، دەردەدەن و، ھانى گون دەدا بۆ بەرھەم ھيئانى تۆۋى پياۋ، پەيداكردى سيفەتەكانى پياۋەتتى لە پياۋدا، ۋەك: دەنگى گرو بەھيز، لەشى ماسوولكەي، پروانى موو لەو شوينانەي كە پياۋان، لە ژنان جيا دەكەنەۋە، ۋەك ريش و سمي، ھەروەھا جياۋازيەكانى ديكە بە تايبەت لە پرووى عەقلى و دەروونىيەۋە، ئەۋە ھەمووى كاريگەري ئەو ھۆرمۆنەيە كە لە نيو ئاۋى پياۋدايەۋ، لە نيو گونەكاندا دروست دەبى.

۷- ئاۋى ئافرەت لە هيلكه دانەكاندا دروست دەبى، كە ئەۋيش ھەر تۆۋى پيدەگوتى، بەلام رەنگەكەي جيايە، ۋەك پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋىەتى: ئاۋى پياۋ، خەست و سىيى و، ھى ئافرەت پروون و زەردە:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ حَدَّثَتْ أَنَّهَا سَأَلَتْ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا رَأَتْ ذَلِكَ الْمَرْأَةُ، فَلْتَغْتَسِلْ، فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ وَاسْتَحْيَيْتُ مِنْ ذَلِكَ قُلْتُ: وَهَلْ يَكُونُ هَذَا؟ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ نَعَمْ، فَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ؟ إِنَّ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضُ، وَمَاءُ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ، فَأَيُّهُمَا عَلَا أَوْ سَبَقَ، يَكُونُ مِنْهُ الشَّبَهُ. (أخرجه مسلم: ۳۱۲).

ۋاتە: ئەنەسى كۆرى مالىك (خو لى پازى بى) لە ئوممو سولەيمەۋە (خو لەۋيش پازى بى)، دەگىرپىتەۋە، كە پىسارى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ كىردە لە بارەي ئافرەتەۋە كاتىك خەۋ دەبىنى، ۋەك چۆن پياۋ خەۋن دەبىنى، {احتلام}ى دەبى، ھوكمى چۆنە؟ پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋى: ھەر كات ئافرەت ئەۋەي بىنى، با خۆى بشوات، ئوممو سولەيم دەلى: شەرم لەۋە كىرد، گوتىم: ئايا ئەۋە دەبى؟ (ۋاتە: ئافرەتەي ئاۋى دىتەۋە)، پىغەمبەر ﷺ فەرموۋى: ئەدى بەھۆى چىيەۋە مندا ل ۋەك دايك، يان ۋەك بابى دەچى؟

دوایی فەرمووی: ئاوی پیاو سېپى و خەستە، ئاوی ئافرەت پوون و زەردە، ھەر کامىكىيان ئاۋەكەى سەرکەوت، يان پېشكەوت، وئىنەى ئەو مندالە، ئەو كۆرپەلەيە دەچىتەو سەر ئەوھيان {كە ئاۋەكەى پېشكەوتو، ياخود سەرکەوتو}.

ئىنجا جېى سەرنجە كە ھىلكۆلەكان (بویضات)ى نىو ئاوی ئافرەت، كە ئافرەت دوو ھىلكەدانى ھەن، وەك چۆن پیاو دوولا گونى ھەن، ئەو دوو ھىلكەدانەى ئافرەت ھەر مانگە لایەكى ھىلكەدانەكە ھىلكۆلەيەك دروست دەكات و، ھىلكەدانى ئافرەتیش ھۆرمۆنى مېنە دروست دەكات، كە دوو جۆرە ھۆرمۆن:

۱/ ئىستېرۇجىن.

۲/ پىرۇجىستېرۇن.

ئەوانىش كاریان ئەوھیە ھانى ھىلكەدانەكان دەدەن، جارېكى دىكە بۆ بەرھەم ھىنانى ھىلكۆلەكان و، سىفەتەكانى مېئانەيەتیش و لە ئافرەتاندە پەيدا دەكەن و، تۆخ دەكەنەو.

۸- (يەك سم ۳) لە ئاوی پیاو سەد (۱۰۰) ملیۆن زىندەوھەرى تۆۋى (حېمن)ى تىدايە.

سەرچاۋەيەكى دىكەش (إِعْجَازُ الْقُرْآنِ فِيمَا تُخْفِيهِ فِي الْأَرْحَامِ)^(۱)، دەل: (۳ ملیتر) لە تۆۋى پیاو (۳۵۰) ملیۆن ھەيمەنى تىدايە.

د. راتب نابلسى)یش دەل: (۱ سم ۳) لە ئاوی پیاو (۵۰۰) ملیۆن ھەيمەنى تىدايە.

واتە: ئەو زىندەوھەرە بچوۋكانەى ئاوی پیاو پىكدېنن، چونكە مەنىي پیاو، ھەمووی زىندەوھەرى بچوۋكە، بەلام ئىمە وەك ئاۋ دىتە بەرچاۋمان، ئىنجا كاتىك پیاو لەگەل ژندا جووت دەبى، ھەرچارە (۲ - ۴) سم تۆۋ فرى دەداۋ، ماناى واىە دەۋرى (۳۰۰) ملیۆن زىندەوھەرى تۆۋى تىدا ھەيە، بە پىي ئەو سەرژمىرەى ئىرە، ئەگەرنا بە پىي سەرژمىرى يەككىكى دىكە لە زانايان، (۷۰۰) ملیۆن تاكو مىليارىك، زىندەوھەرى تۆۋى (حېمن)ى تىدايە.

بەلّام ھیلکەدانەکانی ئافرەت، لە سەرەتاوە سێ ملیۆن ھیلکۆلە (بویضة)یان تێدا، ھیلکۆلەکان لە سەرەتاوە ژمارەیان زۆر، بەلّام دوای ئافرەت کە بەلّام دەبێ، دەمیننەو (۵ - ۶) ھەزار، ئنجا لەو (۵ - ۶) ھەزارەش، تەنیا چەند سەدیکیان لێ پێدەگات، کە بگونجی مەروڤیان لێ دروست بێ، ھەر مانگێ یەکیک لەو ھیلکۆلانە لە ھیلکەدانی ئافرەتەو دیتە نێو منداڵانی، ئنجا ئەگەر حالەتی جووتبوون دروستبوو، خواش ویستی وابوو منداڵ دروست ببێ، ھیلکۆلە یەک و زیندەو ھەرێکی تۆویی (حیمن) یەک دەگرن و زیندەو ھەرێکی یەک خانەیی پێکدێن، کە چل و شەش (۴۶) کەمۆمۆسۆمی تێدا، بۆ ئەوێ سیفەتەکانی باب و دایک لەو منداڵەدا کوێنەو، بەلّام ئەگەر ئەو منداڵە قەدەری وا نەبوو دروست ببێ و، ئەو ھیلکۆلە یەک لەگەڵ ژياندارێ تۆویی دا یەک بگرن، لە کاتی خۆینی مانگانەدا ئەو ھیلکۆلە یەک دیتە دەری، بۆیەش ئافرەت ھەموو مانگان دەکەوێتە ھەیزەو خۆینی پێدا دی، چونکە ئەو منداڵە دروست نەبوو، ئەگەر منداڵە کە دروست ببێ، خۆینە کە نایەت و لە منداڵان دا دەمیننەو، بۆ ئەوێ ئەو (نطفة) یە لەویدا گەشە بکات، کە وەک ھەزۆیکی ئاو لەویدا دیت و دەچێ و، گەشە ی تێدا دەکات و، پێی گەورە دەبێ.

۹- ھیلکۆلە (بویضة) تیرەکە ی (۱۲۰ - ۲۰۰) مایکەرۆ مەتر دەبێ، بەلّام ژياندارێ تۆویی (حیمن) تیرەکە ی (۵۲) مایکەرۆنە، واتە: ھیلکۆلە ی ئافرەت گەورەترەو دەگونجی بە چاو ببینێ، شێوەکەشی خەر ھەلکەوتو، بەلّام ھەیمەن درێژکۆلە یە و کلکیکی درێژی ھەیه، نزیکە ی (۱۱/۱۲) ی درێژییە کە ی ھێ کلکە کە یەتی، شایانی باسە: مایکەرۆمەترێک بریتیه لە (۱/۱۰۰) ی ملم، واتە: (۱) ملم بکە یە ھەزار بەشەو، ئنجا یەک بەشی پێدەگوتری: مایکەرۆمەتر، کەواتە: ئیمە کە خۆمان ئاوا دەبینین، وەک مەروڤیکی پەر بە کراس، چ پیاو چ ئافرەت، گرنگە بزانیین لە کوێو ھاتووین!

ئنجا ئیمە ستایش بۆ خوا لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (المؤمنون)و، لە کاتی تەفسیرکردنی ئەم سێ ئایەتە موبارە کەدا، کورتە باسیکمان کردو، تیرترو درێژتر لەوێ ئیرە، لە بارە ی چۆنیەتی دروستبوونی مەروڤەو، ئیستاش ئەم سێ ئایەتە موبارە کە دەخویننەو، مانایەکی کورتیان دەکەین.

خو دهفه رموی: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۝۱۲ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۝۱۳ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ۝۱۴ ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۝۱۵﴾

وهك لهم سى ئايه ته دا ده بينين، خواى كارزان به كهوت قوناغ باسى دروستبوونى مروؤف دهكات:

قوناغى يه كه م: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ به دلىاييه وه ئيمه مروؤفمان له خولاصيه كهى قور دروست كردوه، چونكه تووى پياوو تووى ئافرهت له خوئين دروست ده بن، خوئينش لهو خواردن و خوراكانه، ده خورين و نهوانيش سه رجه م له گل و ئاون (گل + ئاو - قور) نه وه قوناغى يه كه م.

قوناغى دووهم: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾، دوايى گيراومانه به توويلكه (نطفه) يه كه له نشينگه يه كهى مه حكه مدا، واته: يه كگرتنى هيمه نيك و هيلكو له يه كه پي ده گوترى: توويلكه (نطفه) له ئيو مندالدا جيجيرده بى.

قوناغى سييه م: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً﴾، دوايى نهو توويلكه (نطفه) يه ده گورين بو خوئينپاره (علقه) كه زينده وه ريكه خوئى به ديوارى مندالدا هه لده واسى و زور بچوو كه.

قوناغى چواره م: ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾، دوايى خوئينپاره (علقه) كهش ده گورين بو زارجوو (مضغه)، كه پارچه گوشتيكي به قه ده زارجوويه، كه ده جوورى.

قوناغى پينجه م: ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا﴾، دوايى نهو زارجوو (مضغه) يهش ده گورين بو ئيسقان، پينجه مين قوناغى دروستبوونى كورپه له، نه وه يه كه ئيسقان دروست ده بى، نه وهى خوا فه رموويه تى، زانيارىي ئيستاش هه ر نه وه پشتراست ده كاته وه.

قۇناغى شەشەم: ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا﴾، ئىنجا ئېسكە كانىش بە گوشت (ماسوولكە) دادەپۆشین.

قۇناغى ھەوتەم: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾، دوايى كردمان بە دروستكراویكى دىكە، يانى: تاكو ئىستا تەنیا ژيانى ھەبوو، بەلام لەمەوداوا پرووحى بەبەردا دەكرى، كەواتە: ژيان لە پرووح جىايە، پرووح تايبەتە بە مروّقەو، بەلام ژيان (حياة) وانيەو، پرووھكىش ژيانى تىدايە، زىندەوهرانىش ژيانىان تىدايە، ئازەلانىش ژيانىان تىدايە، ھەر كام لە: (نُطْفَةٍ) و (عَلَقَةٍ) و (مُضْغَةٍ) یش ژيانىان تىدايە، بەلام ھەتا دواى چوار مانگ و دەشەو، ئەو دەورووبەرە كە فەرمايشتەكەى پېغەمبەر ﷺ ديارىى دەكات، پرووحى بەبەردا ناكرى، بۆيە خوا دەفەرموى: دوايى كردمان بە دروستكراویكى دىكە، يانى: دروستكراویكى دىكەى پرووح بەبەردا كراو.

لە كۆتايىشدا خوا دەفەرموى: ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾، واتە: بەرزىي و بە پىزىي و شكۆمەندىي بۆ خواى چاكتىن بەدېھنەر.

بەريزان!

بەلئى مروّق ئاوا دروست بوو، ھەر بۆيەش ئەھلى تەزكىو عىرفان قسەيەكى جوانيان ھەيە: (مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ)، ھەر كەسك خۆى بناسى، پەرورەدگارو خاوەنى خۆشى دەناسى.

خوا بە لوتف و كەپرەمى خۆى يارمەتيمان بدات، باش خۆمان بناسين و، چاك خواى خۆمان بناسين و، زۆر باشىش خۆمان بۆ دیدارى خوا سبحانە و تعالى ئامادە بكەين.

مەسەلە ی سێهەم:

پاگەیانندی خۆی بپۆینە کە لەسەر گیرانەوهی مرووف بۆ ژیان دواى مردنى توانایە، لە پۆژی ئاشکراوونى نەینییەکانداو، ئەو کاتەش بابای بپروا هیچ هیزو پشتیانیکى نیه و نابێ:

خو ده قهرموئى: ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ﴾ (٨) ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ﴾ (٩) ﴿فَأَلَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾ (١٠)

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە سێ برگەدا

(١) - ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ﴾، بەدنیایی ئەو (خو) لەسەر گیرانەوهی توانایە، بپگومان راناوی سەر ﴿إِنَّهُ﴾، بۆ خۆی بەرزو مەزن دەچیتەوه، هەرچەندە بە ئاشکرا ناوی خۆی مەزن نەهاتو، بەلام بە سیاق و سەلیقە دیارە: ﴿عَلَى رَجْعِهِ﴾، (رَجْع) چاوە، بە مانای: (إعادة و رجوع) ه، خو لەسەر گیرانەوهی ئەو مرووفە، ﴿لَقَادِرٌ﴾، بە توانایە، (الطبري) ئاوا مانای لیکداوێتەوه: (إِنَّ اللَّهَ عَلَى رَدِّهِ الْإِنْسَانَ الْمَخْلُوقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ، مِنْ بَعْدِ مَمَاتِهِ حَيًّا كَهَيئَتِهِ قَبْلَ مَمَاتِهِ، لَقَادِرٌ)، واتە: بە دنیایی خو لەسەر گیرانەوهی مرووفێک کە لە ئاوێکی دەرقلو دروستبوو، دواى ئەوهی مردوو، کە زیندوو بکاتەوه، وەك حالەتی پیش مردنی لى بکاتەوه، بە توانایە.

ئەجا ئایا ئەوه لە چ پۆژیکداو لە چ کاتیکدا؟

(٢) - ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ﴾، ئەو پۆژە نەینییەکان ئاشکرا دەبن، وشەى: ﴿تُبْلَى﴾، هەر لەسەر ئەسلى واتایەکەى خۆى بەکارهێنراو، یانى: (تُخْتَبَرُ)، (يَوْمَ تَخْتَبَرُ سرائر العباد، فَيُظْهَرُ مِنْهَا يَوْمٌ مَا كَانَ فِي الدُّنْيَا مُسْتَخْفِيًّا عَنْ أَعْيُنِ الْعِبَادِ)، واتە: نەینییەکانى بەندەکان لەو پۆژەدا، ئەوانەى لە دنیاو لە چاوى مرووفان پۆشراون و پەنهانکراون، هەموویان دەکەونە گۆرێ و ئاشکرا دەبن.

وشەى: ﴿السَّرَّارُ﴾ كۆى (سَریره)یە، (والسَّرِيرَةُ مَا يُخْفِيهِ الْإِنْسَانُ وَيُسِرُّهُ مِنْ نَوَائِدِ، وَعَقَائِدِهِ وَأَعْمَالِهِ)، ﴿السَّرَّارُ﴾ كۆى (سَریره)یە، ئەویش ھەر شتیکە کە مَرُوف پەنھانی دەکات و دەیشاریتەو لە نیازو مەبەستەکانی و بیروپروایەکانی و کردەوہکانی.

ئەنجا کە دەفەرەمۆی: ﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَّارُ﴾، مەبەست تاقیکردنەوہی ئەو نەینیانەو لیکجیاکردنەوہی چاک و خراپیانەو، مەبەست پێی لێپرسینەوہو سزاو پاداشت بەسەردا چەسپێزانە.

۳- ﴿فَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾، ئەنجا (لەو پۆژەدا) نەھیچ ھیزیکی ھەیەو نە پشتیانیک، (الطبري) ئاوا مانای لیکداوہتەوہ: (فَمَا لِلْإِنْسَانِ الْكَافِرِ يَوْمَئِذٍ مِنْ قُوَّةٍ يَمْتَنِعُ بِهَا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ، وَلَا نَاصِرٍ يَنْصُرُهُ فَيَسْتَنْقِذُهُ مِمَّنْ نَالَهُ مَكْرُوهٍ)، واتە: لەو پۆژەدا مَرُوفی بێپروا ھیچ ھیزیکی نابێ، خۆی پێ لە سزاو ئازاری خوا بپاریزی و خۆی پێ پەنا بدات، ھەر وہا ھیچ یارمەتییدەریکیشی نابێ، یارمەتی بدات، لەو کەسە ی دەرباز بکات کە دەیەوێ تووشی زیان و ئازارو نەرەحەتی بکات.

ھەلبەتە ئەگەر بشلێن: مەبەست لە مَرُوف، مَرُوفە بە گشتیی، دیسان ھەر مانایەکی رێک و راستە، چونکە ھیچ مَرُوفێک لەو پۆژەدا نە توانایەکی زاتی ھەیە، خۆی پێ پەنا بدات، نە ھیچ کەسیشی لە فریادێ، ئەگەر خوا لە فریادی نەیت و پشتی نەگرێ و ئاگای لێی نەبێ.

مهسه له ی چوارهم:

سویند خواردنی خوا به ئاسمانی خاوهن گیرانه وهو، زهوی خاوهن قلیش، که قورئان قسه یه کی هه ق و یه کلاییکه ره وه یه و، گالته نیه:

خوا ده فهرموئ: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۝۱۱ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۝۱۲ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ ۝۱۳ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ۝۱۴﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له چوار برگه دا:

(۱) - ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ﴾، سویند به ئاسمانی خاوهن گیرانه وه، زانایان لهو باره وه که ئایا ئاسمان چی ده گیریتته وهو، بۆچی ئاسمان به خاوهنی گیرانه وه پیناسه و وه سف کراوه؟ زۆر قسه یان کردوه، بۆ وینه: (الطبري)، ده لئ: (تَرْجَعُ بِالْغُيُومِ وَالْأَرْزَاقِ عَلَى الْعِبَادِ كُلِّ عَامٍ)، واته: ئاسمان هه وره کان و بژیوه کان هه موو سالتیک بۆ به نده کان ده گیریتته وه، (الطبري) یش خوئی ئەو رایه ی هه لباردوه و له (ابن عباس) یشه وه، ﷺ به ژماره: (۳۶۰۶۰) هیناویه تی، ده لئ:

(رَجَعَ الْقَطَرُ وَالرِّزْقُ كُلُّ عَامٍ)، ئاسمان هه موو سالتیک باران و بژیو ده گیریتته وه بۆ زهوی، هه روه ها زانایانی دیکه ش هه ر وایانگوتوه، ئاسمان خوا سیفه تیکی تیدا داناه که بریتیه له گیرانه وهی ئەو شتانه ی بۆ لای به رز ده کرینه وه، ئنجا هه لمی ئاوه، هه ر شتیکه که به رز ده بیتته وه به ره و ئاسمان، ئاسمان ده یگیریتته وه بۆ زهوی.

هه روه ها ئاسمان جگه له ئاو، که له باران و به فرو ته زرده دا به رجه سته ده بی، تیشکی رۆژیش، جۆره تیشکه کانی دیکه ش و، جۆره شه پۆله کانی دیکه ش، بۆ زهوی دینیتته وه.

(۲) - ﴿وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ﴾، سویند به زهوی خاوهن قلیشان، خاوهن له تبهوون، ﴿الصَّدْعِ﴾ له تبهوونی شتیکه ره قه، که دهنگی لییی، (الطبري) له (ابن عباس) هوه ﷺ، به ژماره: (۳۷۰۶۸)، له باره ی: ﴿وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ﴾ هوه، هیناویه تی، ده لئ: (صَدْعُهَا

عَنْ إِخْرَاجِ النَّبَاتِ كُلِّ عامٍ)، بریتیه له قلیشانی زهوی بههوی دهرهاتنی پرووهکهوه ههموو سالتیک، ههرچی پرووهک و شیناورد ههیهو تووهکهی و دهنکهکهی دهچیتته نیو زهوییهوه، خوای پهروهردگار زهوی وا خولقاندوه، بتوانی شەق ببی و، ئەگەر وەك ئاسن، یان مس، بووایه به دنیایی شەق نهدهبوو، ئنجا سویند بهو دووانه، به ئاسمانی خاوهنی گیرانهوه و، به زهوی خاوهن قلیش: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ﴾، به دنیایی ئەوه قسهیهکی جیاکه رهوهیه، قسهیهکی یه کلاویهکه رهوهیه، (ئنه) راناوهکهی دهچیتتهوه بو قورئان و، دهشچیتتهوه بو ئەو قسانه ی له م سووره ته موباره کهدا هاتوون.

(۳) - ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ﴾، به دنیایی ئەو (ئهو قورئان)ه، قسهیهکی لیکجیاکه رهوهیه، له نیوان ههق و ناههق، راست و چهوت، ههلال و ههرا، چاک و خراپدا، (الطبري)، گوتوویهتی: (أَيُّ قَوْلٍ يَفْصِلُ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ بَيِّنَةً)، واته: قسهیهکه ههق و ناههق، بههوی پروونکردنهوهی خوویهوه لیک جیاکهاتهوه.

(۴) - ﴿وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ﴾، نه یارییهو نه قسهی پووچه، (الطبري)، ئاوی لیکداوهتهوه: (مَا هُوَ بِاللَّعِبِ وَالْبَاطِلِ)، نه یارییهو نه پووچه، (هزل) له بهرانهر (جد)دایه، (جد)، واته: شتیکی گرنگی و بایهخی پیدری، (هزل)یش پیچهوانه ی (جد)ه، واته: شتیکی بیبایهخ، گرنگی پینه دراوو گوێ پینه دراو، شتیکی به گالتهو به جههنگ بکری.

(کمیت)، یهکیکه له شاعیرهکان دهلی:

(يَجِدُ بِنَا بِكُلِّ يَوْمٍ وَنَهْزِلُ)، له ههموو پوژاندا کاری جیددییمان لهسهر دهکری، تیمهش ههر گالته دهکین.

لیرهدا خوای زاناو توانا قورئان بهوه وهسف دهکات، که قسهیهکی جیاکه رهوهیهو گالتهو سوعبهت نیه، جیی خویهتی ئەم فهرموودهیه بینین، ههرچهنده ههندیکی له زانیان له باره ی سهندهکهیهوه مشت و مریکیان بووه، بهلام بهراستی دهقیکی زور پروونکه رهوهیهو، دهوری ههفده (۱۷) وهسفی قورئانی گرتوونه ته خو، ئەمهش دهقی ئەو فهرموودهیه:

{عَنِ الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ قَالَ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا أَنَاسٌ يَخُوضُونَ فِي أَحَادِيثٍ، فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ، فَقُلْتُ: أَلَا تَرَى أَنَّ أَنَاسًا يَخُوضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: قَدْ فَعَلُوهَا؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: أَمَّا إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «سَيَكُونُ فِتْنٌ»، قُلْتُ: وَمَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا؟ قَالَ: «كِتَابُ اللَّهِ، فِيهِ نَبَأٌ مَا قَبْلَكُمْ، وَخَبَرٌ مَا بَعْدَكُمْ، وَحُكْمٌ مَا بَيْنَكُمْ، هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ، هُوَ الَّذِي مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ، وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ، فَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ، وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ، وَهُوَ الَّذِي لَا يَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ، وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ، وَلَا يَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ، وَلَا يَخْلُقُ عَنْ كَثْرَةِ الرَّدِّ، وَلَا تَنْقُضِي عَجَابُهُ، وَهُوَ الَّذِي لَمْ يَنْتَهِ الْجَنُّ إِذْ سَمِعُوهُ أَنْ قَالُوا: «إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا»، مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ، وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أَجَرَ، وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ، هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، خُذْهَا {، (أخرجه الترمذي: ۲۹۰۶، وقال: إسناده مجهول، والبيهقي في شعب الإيمان: ۱۹۳۵، وحديث معاذ: أخرجه الطبراني برقم (۱۶۰). قال الهيثمي (۱۶۵/۷): فيه عمرو بن واقد وهو متروك).

واته: حارثی یهك چاو (نازناوهكهی وا هاتوه)، دهلی: (رؤژی) چوومه مزگهوت تهماشام کرد، خهلك پژابوونه نیو قسان، (دهبی قسهکانیان به دل نهبووبن)، چوومه لای عهلی (خوا لئی رازیبی)، ههوالم پئدا، تهویش گوتی: ناوایان کرد؟ من گویم له پیغهمبهری خوا ﷺ بوو، دهیغهمموو: له مهودوا ناشووب و گئژاویك دهبی، منیش لییم پرسى: تهی پیغهمبهری خوا ﷺ! دهرجوون لهو گئژاوهو ناژاوهیه، چونه؟ له چ ریئهكهوه لئی دهرجین؟ فهرمووی: کتیبی خوا {به هوئی کتیبی خواوه، لهو گئژاوهو ناشووبه دهردهچن، ئنجا پیغهمبهری خوا ﷺ تهگهر سهندهدی ئەم دهقه راستبی، وهسفی کتیبی خواى کردو فهرمووی: ههواله گرنهكهی پیش ئیوهی تئدایه، باس و خواسى ئەوانه‌ی دواى ئیوه‌شى تئدایه، دادوه‌ریی ئەوه‌شى تئدایه كه له ئیوان ئیوه‌دا دهبی له كیشهو مشت و مړ، ئەو (قورئان) یهكلاییكه‌رهوهو جیاكه‌رهوهیهو گالته‌نیه، ههر سته‌مكارێك وازی لئ بئنی، خوا پشته‌ی دهشكینتی و، ههر كه‌سیك رینمایى له جگه‌ له قورئان بخوازی، خوا گومپرای دهكات، ئەو (قورئان) بریتیه له رێسمانی پته‌وى خوا، {ههر كه‌سیك خوئی پیوه‌ بگری، پئی ده‌رباز ده‌بی له‌وهی بكه‌ویته‌ چال و كه‌ندالی گومپرای و

سەر لیشاوی، ئەو (قورئان) بریتیه لە زیكری کاربەجی (بیرخەرەووی کارزانە)، ئەو راستە پێیەیه کە ئارەزووەکان ناتوانن لای بدەن و، زمانەکان بە ھۆی قورئانەووە تێک ناآلقین، (ھەر کەسیک مەبەستی بێ، زۆر بە رێک و چاکی دەتوانی لە قورئان تییگات و بیخوینێ)، زانایان لێی تێر نابن، بە ھۆی زۆر دووبارەکردنەووە (قورئان) کۆن و شێر نابێ، {بۆیە پێشینان گوتووین: زۆر گوتن قورئان خۆشە}، شتە سەرسورھێنەرەکانی (قورئان) ھەرگیز کۆتاییان پێ نایەت، (ھەتا زانست بەرەو پێشەووە بچێ و ژيانى مروّف بەرەو پێشەووە بچێ، نھێنی زیاتر لە قورئاندا دەردەکەون)، (قورئان) ئەو کتێبەیه کاتێک جند بیستیان وازیان نەھێنا تاكو گوتیان: ئیمە گویمان لە قورئانیکی سەرسورھێنەر بوو، (بەرەو راستە پێ رێنمایی دەکات، خەڵک دەخاتە سەر راستە پێ)، ھەر کەسیک بەو (قورئان) قسە بکات، (قورئان چى دەفەرمووی ئاوا بدوێ)، راستی دەلی و، ھەر کەسیک بە پێی وی (قورئان) دادویری بکات، دادگەر دەبێ، ھەرکەسیک کاری پێ بکات، پاداشتی دەدرێتەو، ھەر کەسیک خەڵک بەرەو لای وی بانگ بکات، بەرەو راستە پێ رێنمایی کراو و خراوەتە سەر راستە پێ، ئنجا وەریبگرە.

خو لەو کەسانەمان بگێڕێ کە باشتەین بەھرە لەو کۆتا فەرماشتەى خواى بەرزى مەزن وەردەگرن.

مهسه له ی پینجه م و کو تای:

باسی فیل و پیلانی ناحه زانی خواو پیغه مبه ره که ی و، نه خشی خوا له دژیان و،
 فرمانکردنی خوا به پیغه مبه ره که ی خوی ﷺ که مؤله تیان بدات، خواش ماوه یه کی
 که م مؤله تیان ده دات و، دوا بیش سزایان ده دات:

خوا ده فهرمو: ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ۖ وَأَكِيدُ كَيْدًا ۖ﴾ (۱۶) ﴿فَهَلْ الْكَافِرِينَ أَهْلُهم رُؤِداً

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له چوار برگه دا:

(۱) - ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا﴾، به دنیایی ئەوان به پیلانگێرانیك (که شایسته ی خویانه)،
 پیلان ده گێرن.

(راغب الأصفهانی)، ده لی: (الْكَيْدُ: إِخْفَاءُ قَصْدِ الضَّرِّ وَإِظْهَارُ خِلَافِهِ، فَكَيْدُهُمْ مُسْتَعْمَلٌ
 فِي حَقِيقَتِهِ، لَكِنَّ الْكَيْدَ الْمُسْتَعْمَلَ إِلَى اللَّهِ، مُسْتَعْمَلٌ فِي إِمْهَالِهِ مَعَ إِرَادَةِ الْإِنْتِقَامِ)، واته: (کید):
 (جوړیکه له فیل و پیلانگێران، به شیوه یه کی په نهان)، بریتیه له شاردنه وهی مه بهستی
 زیانلیدان و، دهرخستنی پیچه وانه که ی، (واته: ئەوه که که سیك له لای یه کیکی دیکه
 خوی و پیشان بدات، ده یه ووی قازانجی پی بگه یه نی، به لام له ئەسلدا بیه ووی زیانی
 لێبدات، ئەوه پیی ده گوتری: (گید)).

وشه ی: (گید) که بو بیروایان و ناحه زانی ریبازی خوا به کاره یێراوه، له مانای
 راسته قینه ی خویدا به کاره یێراوه، به لام وشه ی: (گید) که پال دراوه ته لای خوا سبحانه و
 تعالی، به کاره یێراوه به مانای مؤله تدان، له گه ل و یستنی تۆله ستاندنه وه دا.

واته: خوا مؤله تیان ده دا، به لام ده شیوه ی تۆله یان لی بستینی، ئەوه ش خوا ناوی لێناوه
 (گید)، چونکه ئەوان پێیان وایه خوا تۆله یان لی ناستینی و لێیان گه راوه وازی لێهیناون،
 له حالیکه شدا که خوی بهرز ده یه ووی تۆله یان لی بستینی و سزایان بدات، ئەمه ش

روالەتەكەى وەك فیل دەچى، بەلام بېگومان نابى ھىچ وشەيەكى نارېك بۆ خواى بەرزى مەزن بەكاربھىترى، لېرەدا كە دەفەرموى: ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا﴾، لە سوورەتى (الأنفال) دا، دەفەرموى: ﴿وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ﴾، لە ھەموو ئەو شوینانەدا زانايان دەلێن: بۆيە خوا سبحانە و تعالى لەوى وشەى: (مكر) بۆ ناحەزان بەكارھىناوہو بۆ خۆيشى و، لېرەشدا وشەى: (كيد) بۆ ناحەزانی ئىسلام و بۆ خۆيشى بەكارھىناوہ: (للمشاكلة)، ئەوہ بۆ لىكچوونە، ئەگەرنا (كيد و مكر) بۆ ناحەزان و تعالى بە دلنبايى واتايەكى ھەيە، كە شايستەى خواى پەرورەدگارە، ھى وانیش واتايەكى ھەيە شايستەى خويانە.

ھەندىكىش گوتووایانە: وشەى: (كيد)، ھەمان واتای كە ئەگەر مروّفەكان بەكارى بێنن، بۆ خواى پەرورەدگاریش ھەيەتى.

بېگومانیش راي يەكەم راستەو، ئەو بېژانەى خوا بۆ وەسفى خۆى بەكاريان دىنى، مانايەكى شايستە ئەويان ھەيەو، ھەموو سيفەتەكانى ديكەى خواى پەرورەدگاریش ھەر وان، بۆ وینە: كاتيك دەلێن: خوا فرمايشت دەكات، فرمايشتكردى خوا وەك ھى ئيمەى مروّف نيه، ھەرورەھا كاتيك دەلێن: خوا دەبينى، ئيمە بە كوئەندامى چاو دەبينى، كاتيك دەلێن: خوا دەبيستى، ئيمە بە كوئەندامى بيستى، دەبيستى، بەلام خواى پەرورەدگار پيوستى بە ئەندامەكان نيه، بيستى خوا، ديتنى خوا، ويستى خوا، لېرەش نەخشەدانانى خوا، ھەموو ئەو سيفاتەنەى بە شيوەيەكن، شايستەى خواى بەرزو مەزن بن.

(۲)- ﴿وَإِكْدِيدًا﴾، منیش بەفیلكردن فیل دەكەم، (نەخشە دادەنیم بە نەخشەدانانىكى مەحكەم)، فیل يانى: نەخشەدانان، يان: فیلێك چەمك و واتايەكەى شايستەى خواى بەرز بى.

(۳)- ﴿فَهْلَ الْكَافِرِينَ﴾، ئنجا مۆلەتى بېبروايەكان بەدە، (التّمهیل مَصْدَرٌ مَّهْلٌ، مَعْنَى أَمَهْلٌ، وَهُوَ الْإِنْظَارُ إِلَى وَقْتٍ مُّعَيَّنٍ، أَوْ غَيْرِ مُّعَيَّنٍ)، وشەى: (تمهیل) چاوگى (مهّل) يە، (مهّل)، بە مانای

(أَمْهَلْ) یه، (إمهال) یش به مانای (إنظار) ه، چاوه پیکردن، واته: مؤله تیدان، چاوه پیکردن، بواری پیدان، تاکو کاتیکی دیاریپکراو، یاخود تاکو کاتیکی دیاریی نه کراو.

۴- ﴿أَمْهَلْهُمْ رُؤِیًا﴾، منیش که میك مؤله تیان ده دهه، وشه ی: ﴿رُؤِیًا﴾، (تَصْغِيرُ رُؤُودَ، وَهُوَ الْمَهْلُ وَعَدَمُ الْعَجَلَةِ، وَهُوَ مَصْدَرٌ مُؤَكَّدٌ لِفَعْلٍ أَمْهَلْهُمْ، وَتَصْغِيرٌ لِلدَّلَالَةِ عَلَى التَّقْلِيلِ أَيْ: مُهْلَةً غَيْرَ طَوِيلَةٍ).

﴿رُؤِیًا﴾، گچکه کردنه وه ی (رُؤُودَ) ه، (رُؤُودَ) یش، بریتیه له مؤله تدان و په له نه کردن، لییره دا که ده فهرمو ی: ﴿أَمْهَلْهُمْ رُؤِیًا﴾، (رُؤِیًا) ده بیته چاوگیکی جه ختکه ره وه بو کرداری ﴿أَمْهَلْهُمْ﴾، واته: من مؤله تیان ده دهه به مؤله تدانیکی کهم، وشه ی: ﴿رُؤِیًا﴾، یش، له (رُؤُودَ) وه هاتوه، بویه ش گچکه کراوه ته وه، هه تا بزانی ماوه یه کی کهم مؤله تیان ده دات، نه ک مؤله تیکی دریژ، ده شگونجی: ﴿رُؤِیًا﴾، لییره دا ناوی کردار (إِسْمُ فَعْلٍ) بی بو فهران (أَمْرٍ)، وه ک: ۱- (صَه)، یانی: (اسکت)، بیده نگ به، ۲- (مَه)، یانی: وازیته، ۳- (إِلَیْکَ)، یانی: (إِبْتَعِدَ)، دوور بکه وه، ۴- (عَلَیْکَ) یانی: (إِفْعَلْ)، بیکه، نه وانه هه موویان (إِسْمُ الْفِعْلِ) ن، یانی: ناو به لام به مانای کردار دین، لییره شدا (رُؤِیْدَکَ)، یانی: پراوه ستی، بو ماوه یه ک چاوه پریه.

که واته: لییره خوا سبحانه و تعالی به پله ی یه کهم پروو ده کاته پیغه مبهری خاتهم موحه ممهد ﷺ، هه لبه ته هه موو قورئانیش به پله ی یه کهم خوا، موحه ممهدی ﷺ پی دواندوه و داییه زاندوته سهر دلی موباره ک و ساغ و ساف و بیگهردی نهو، نجا له دوا ی نهو یشه وه هاوه له کانی (خوا لییان رازی بی)، مسؤلمانانیک که له خزمه تی دابوون، دوا ی وانیش پشت و جیله کانی دیکه، نه وانه ی پروایان به قورئان و به پیغه مبهری خاتهم ﷺ هه یه، تاکو دنیا کو تایی پی دی.

لییره دا خوا سبحانه و تعالی پروو ده کاته پیغه مبهره که ی ﷺ و پیی ده فهرمو ی: دوژمنان و ناحه زانی تو فیل ده کهن، نه خسه داده نین، پیلان ده گیپن، به پیلانگتیرانیکی شایسته ی خو یان، ﴿إِنَّهُمْ یُکِیْدُونَ کِیْدًا﴾، فیل ده کهن به فیلکردن یکی گرنه، فیل کردنیک

که شایسته‌ی خوڤانه، ﴿وَاکْذِبْ كَذِبًا﴾، منیش نه‌خشه داده‌نیم نه‌خشه و پلانیك که شایسته‌ی خوڤم بئی، ﴿فَهَلْ الْكَافِرِينَ﴾، ئنجا مؤلّه‌تی کافره‌کان بده، بواریان پییده‌و لیان گهری، وازیان لی بینه، ﴿أَمْهَلُمْ رُؤُودًا﴾، منیش که‌میك مؤلّه‌تیان ده‌دهم و بواریان ده‌دهم.

ئهو مؤلّه‌ته ماوه که‌مه‌ش دوو واتای هه‌ن:

یه‌که‌میان: مه‌به‌ست کو‌ی ژیا‌نی دنیا‌یه، واته: من له ژیا‌نی دنیا‌دا لیان گه‌راوم و له‌سه‌ر خراپه‌کانیان سزایان ناده‌م، له‌سه‌ر شیرك و کوفر سزایان ناده‌م و، له‌سه‌ر لادان و تاوانیان سزایان ناده‌م، لیان گه‌راوم، چونکه لی‌ره‌م داناون، له‌م ژیا‌نی دنیا‌یه‌دا بو تافیک‌ردنه‌وه، بویه ده‌بی لیان گه‌ریم، به‌که‌یفی خوڤان وه‌لامی پرسیاره‌کان بده‌نه‌وه و هه‌لسوکه‌وت بکه‌ن، وه‌ك له شوینی دیکه‌دا ده‌فه‌رموی: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۚ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ۝۲۲ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ۝۲۳ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ۝۲۴ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ۝۲۵ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۝۲۶﴾ الغاشية.

واته: بی‌ریان بخه‌وه، تو ته‌نیا تو بیرخه‌ره‌وه‌ی، تو به‌سه‌ردا زالبوویان ئی، (دلیان ناچار بکه‌ی ئیمان و ئیسلامی تیبخه‌ی)، مه‌گه‌ر که‌سیك پشت هه‌لبکات و بی‌پروا بئی، ئنجا که‌سی وا خوا سزای هه‌ره‌گه‌وره‌ی ده‌دا، به‌دلیایی گه‌رانه‌وه‌یان بو لای ئیمه‌یه‌و، ئنجا لی‌پرسینه‌وه‌شیان له‌سه‌ر ئیمه‌یه. ﴿إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾ یش، جیا‌کردنه‌وه‌ی پچ‌راو (إِسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِعٌ) ه، چونکه که‌سیك که پشت هه‌لده‌کاو بی‌پروا ده‌بی، به‌شیک نیه له‌وانه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌سته‌لاتی به‌سه‌ردا هه‌بن، که ده‌فه‌رموی: ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ۝۲۲ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾، وه‌نه‌بی که‌سیك پشت هه‌لبکاو بی‌پروا بئی، پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌سه‌ریدا زال بئی و وای لی بکات پروا بی‌ئی! نه‌خیر، به‌لام که‌سیك پشت هه‌لبکاو بی‌پروا بئی: ﴿فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ﴾، ئنجا خوا سزای گه‌وره‌ترینی ده‌دا، بی‌گومان له‌روژی دواییدا، وه‌ك له‌سووره‌تی (السجدة) دا، خوا باسی سزای گه‌وره‌تر ده‌کات، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی مروّف له‌دنیا‌دا هه‌رچی به‌سه‌ریی، هه‌ر به‌سزایه‌کی گچکه

دادەنری، لە سوورەتی (السجدة) دا، دەفەرموی: ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ۲۱. بە دُنیاوی تێمە سزای کەمترین و نزیکترینیان دەدەین، جگە لە سزای گەورەتر، ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾، بە لکو بگەرێنەوه، بەلام سزای گەورەتر، بێگومان لە رۆژی دواییدا.

لێرەش خواى بالادەست فەرمان بە پیغەمبەر دەکات، کە تۆ لێیان گەڕی، من کەمێک مۆلەتیان دەدەم، کە مەبەست لە کەمێک، ژیاى دنیایە بە گشتیی.

دووهمیان: دەشگونجی مەبەست لە کەمێک (رویدا) ئەو بە تۆ لێیان گەڕی، دواى ماوهیهکی دیکەى کەم، ئەوانە ئەو کوفرو زۆلم و خراپەیهی دەیکەن، بە شیک لە سزای ئەو دەچێژن، ئەویش مەبەست پێی ئەو یە هەندێک بە لایان بەسەردێن، چ گرانیی بێ، کە پیغەمبەری خوا ﷺ دوعای لێکردن: {اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسَنِي يُوسُفَ} (أُخْرَجَ البخاري: ۹۶۱)، واتە: خوايه سالانیکيان بۆ بنێره، وهك سالهکانی یوسف ﷺ، ئەو حەوت ساله گرانییهی بهسەر خهڵکی میسردا هاتن، لە رۆژگاری یوسف دا کە لە میسر بوو.

یاخود مەبەست سزادراى بێپروایهکان بێ، لە جەنگ و بەرهنگارییهکانی نێوان خهڵکی ئیسلام و خهڵکی کوفردا، بۆ وێنە: لە جەنگی بەدردا حەفتا (۷۰) لە بریار بەدەستهکانیان لێ کوژران و، هەفتاشیان لێ بەدیل گیران، هەروەها لە جەنگەکانی دیکەشدا کەم و زۆر تووشی زیان و زەرەرە بوون، تاکو یەكجاری کوفرو شیرک لە نیوێ دورگەى عەرەبییدا دەسەلاتی نەما، بەلام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست واتای یەكەمیان بێ، کە بۆ رۆژگاری پیغەمبەرش ﷺ و، بۆ ئیستاش و، بۆ دواى ئیستاش هەروایه، خوا سبحانه و تعالی کەمێک مۆلەتی مروّفهکان دەدا بە گشتیی، بەتایبەت بێپروایان ژیاى دنیا بەو شیوێه بگوزەرێن، کە خوێان حەزی لێ دەکەن، دواى خوا سبحانه و تعالی لە کاتی خویدا، بە پێی ئەو سیستەمى دایناوه لە رۆژی دواییدا، سزاو پاداشتیان بەسەردا جێ بەجێ دەکات، هەر کەسە بەپێی خوێ.

خو بە لوتف و کەرەمی خو، ئیمە لەو کەسانە بگێڕێ بە شیوەیەك ژيانى دنیامان بگوزەرێنین، شایستەى ئەوە بین پاداشتمان بداتەو، بە هۆی لە خزمەت قورئاندا ژیانەو، ژیاغان پێك و راست و پاك و ساغ بكات، ژيانى دنیامان ژيانێكى بەختەوهرانه و پاك و راست بكات، تاكو سەرەنجامیشمان بەو شیوەیە بێ، چونکە پێخەمبەرى كۆتایی ﷺ فەرموویەتی: هەر کەسێك لە سەرچی بژی، لەسەر ئەوێش دەمری و، لەسەر چیش بمری، لەسەر ئەوێش زیندوو دەبیتهوه^(١).

لێره دا كۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (الطَّارِق) دێنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(١) {يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ} أخرجه عبد بن حميد: ١٠١٣، ومسلم: ٢٨٧٨، وابن حبان: ٧٣١٩، والحاكم: ٣٦٨٨.

تہفسیری سوورہتی

الأعلى

ده سټیک

بهړیزان!

ټه مړو (۲۸) ی مانگی (ذی القعدة)، {واته: مانگی (۱۱) ی} سالی (۱۴۴۱) ی کوچی، به رانېر (۱۹) ی ته ممووز، {واته: مانگی (۷) ی} سالی (۲۰۲۰) زاینیه، له شاری دیرینی ههولیر، خوا پشتیوانی ده ست ده کین به تهفسیرکردنی سوږه تی (الأعلى).

پیناسه ی سوږه تی (الأعلى) و باب ته کانی

یه که م: ناوی ټه م سوږه ته:

زوربه ی هه ره زوری پروونکه ره وانی قورټان، ناوی: (سورة الأعلى) یان بو به کارهیناوه، به لام وپرای ټه وه ناوی: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ شیان بو به کارهیناوه، وهک له چهند ده قیکه وه دياره، بو وینه:

(۱) - {عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَوَّلُ مَنْ قَدِمَ عَلَيْنَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ مُضْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ، وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ فَجَعَلَا يُقْرَأَانَا الْقُرْآنَ، ثُمَّ جَاءَ عَمَارٌ وَبِلَالٌ وَسَعْدٌ، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِي عَشْرِينَ، ثُمَّ جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَمَا رَأَيْتُ أَهْلَ الْمَدِينَةِ فَرَحُوا بِشَيْءٍ فَرَحَهُمْ بِهِ حَتَّى رَأَيْتُ الْوَلَدَ وَالصَّبِيَّانَ يَقُولُونَ: هَذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَدْ جَاءَ، فَمَا جَاءَ حَتَّى قَرَأْتُ سَبْحَ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، فِي سُورَةٍ مِثْلَةٍ} (أخرجه البخاري: ۶۷۵۷، والنسائي: ۶۸۶).

واته: به پرائی کورې عازیب (خوالی پازي بی)، ده لی: یه که مین که سیك له هاوه لانی پیغه مېر ﷺ که هات بو لامان (بو شاری یثرب)، موضع به کورې عومیر له گه ل ټینو ټوممی مه کتووم بوون، (هه ندیک گوتوویانه: ناوی عه بدوللایه، هه ندیکش گوتوویانه ناوی: عه مړه)، ټه و دووانه قورټانیاں پي ده خویندین، دواپی عه مپرو بیلال و سه عد،

(خوا لیان رازی بێ) هاتن، دوایی عومەری کۆری خەتتاب (خوا لێی رازی بێ) لەگەڵ بیست کەسدا هات، دواییش پێغەمبەر ﷺ هات، خەڵکی مەدینەم نەبینووە، دڵخۆش بێن بە هیچ شتێک بە ئەندازەی دڵخۆشیان بە هاتنی پێغەمبەری خوا ﷺ، تەنانەت کچانی گچکەو کۆرانی گچکەم دەبینین، دەیانگوت: ئەو پێغەمبەری خواوە ﷺ هات، ئنجا پێغەمبەر نەهات تاكو من سوورەتی: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ م خویند، (واتە: لەبەرم کرد)، لەگەڵ چەند سوورەتیکێ دیکەى هاو وێنەیدا.

کەواتە: وێرای ناوی (الأعلى)، ناوی (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى)یشی بۆ بەکارهاتووە.

(٢) - {عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى} (أخرجه مسلم: ٨٧٨، وأبو داود: ١١٢٢، والترمذي: ٥٣٣، والنسائي: ٨٦٥).

واتە: جابری کۆری سەموورە (خوا لێی رازی بێ)، دەلێ: پێغەمبەر ﷺ لە نوێژی نیوەڕۆدا سوورەتی: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ی، دە خویند.

(٣) - {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ يَقْرَأُ فِي الْوُتْرِ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَفِي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ} (أخرجه أبو داود: ١٩٢٤، والترمذي: ٤٦٣، وابن ماجه: ١١٧٣، والحاكم: ج ١، ص ٣٦٥، وصححه الحاكم على شرطهما، ووافقه الذهبي).

واتە: دایکمان عایشە (خوا لێی رازی بێ)، دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی وەتردا، (ئەو سێ پکاتەى کە دەکەونە دواى شەونوێژ، ئەگەر کەسێک لە خۆی رابینی شەو خەبەری دەبێتەووە بۆ شەونوێژ، ئەگەرنا دەشگونجێ پێشیان بخت، واتە: پێش خەوتن ئەنجامیان بدا)، لە پکاتى یەكەمدا، سوورەتی ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ی دەخویندو، لە پکاتى دووهمدا: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ و، لە پکاتى سێیەمیشدا: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، لەگەڵ (مُعَوِّذَتَيْنِ)، {واتە: سوورەتی (الْفَلَق) و (الناس)} ی دەخویندن.

(٤) - {عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ يُوتَرُ بِسَبِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} (أخرجه أبو داود: ١٤٢٣، والنسائي: ج ٣ ص ٢٢٤، وابن ماجه: ١١٧٣، والحاكم: ج ٢، ص ٢٥٢، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي).

واته: ئوبەیی کوری که عب (خوالیی رازی بن)، ده لئ: پیغه مبه ری خوا ﷺ نوژی وه تری ده کرد، بهو سئ سووره تانه: له رکاتی یه که مدا، سووره تی: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ده خویندو، له رکاتی دووه مدا: ﴿قُلْ يَتَّيِبُهَا الْكُفْرُوت﴾، له رکاتی سییه میشدا: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾.

کهواته: ویرای (سورة الأعلى)، ناوی: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ یشی بو به کارهاتوه، یانی: ئایه ته که هه مووی.

دووه م: شوینی دابه زینی:

به رای زۆربه ی زانایان ئەم سووره ته مه که ییه، به لام (الضحاك) به مه دینه یی داناوه، لهو باره وهش که مه که ییه، به لگه زۆرن، ئیمه وهك نموونه ئەم دهقه دینین:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ سَبِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى هَمَكَةً} (أورده السيوطي في (الدر المنثور)، ج ٨، ص ٤٧٨، ونسبه لابن الضريس، والنحاس، وابن مردويه، والبيهقي، وقال: أخرج ابن مردويه عن عبدالله بن الزبير، وقال: نَزَلَتْ سُورَةُ سَبِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى هَمَكَةً، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٠٨).

واته: عه بدوللای کوری عه عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، گوتوو یه تی: سووره تی ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ له مه که هاتوته خوار.

ههروه ها (السيوطي)، پالیداوه ته لای (ابن مردويه) و گوتوو یه تی: عه بدوللای کوری زوبه یریش رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هه مان شتی گوتوه، که ئەم سووره ته له مه که دابه زیوه.

هه ٽه ته مه ڪڪهي بووني ٿم سوور ٻه ته، ويڙاي ڀويابه ته کان، زور ٿاڪراو دياره، وهڪ پيشتريش زورچار باسماڻ ڪردوه، سرووشي قورٿائي مه ڪڪهي ٿاڪرايهو، سرووشي قورٿائي مه ڪڪهيش زور ڀوونه لهم سوور ٻه ته موباره ڪه دا.

سٿيه م: ريزبه نديي له موصحف و له دابه زين دا:

ٿم سوور ٻه ته له موصحف فدا ٿماره ڪهي: (٨٧) هو، له دابه زينيشدا له لاي جابيري ڪوري زهيد، ٿماره ڪهي (٨) ه، به لام له ٿينو عه لباس و عيڪريمه و حه سني به سڀاويه وه هاتوه ڪه (٧) همين سوور ٻه ته، رسته ي: ﴿سَفَرْتُكَ فَلَا تَنْسَى﴾ ش، به لگهي زوو دابه زيني ٿم سوور ٻه ته موباره ڪه يه.

نجا ٿه گهر ٿم سوور ٻه ته موباره ڪه (٧ يا ٨) همين بي، گنگ ٿه وه يه يه ڪيڪه لهو سوور ٻه ته موباره ڪانه ي زوو دابه زيون و، ٿو رسته يه ش ڪه ده فهرموي: ﴿سَفَرْتُكَ فَلَا تَنْسَى﴾ ٿيمه قورٿانت پي ده خوئين و له بيرت ناچي، موڙده يه ڪي خوش و گهره ي تيدا بووه ٻو پيغه مبهري خاتمه ﴿﴾ ڪه نه خوئينده وه ي هه بووه، نه نووسيني هه بووه: ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَا تَرْتَابَ الْمُبْطُلُونَ﴾ العنكبوت، واته: تو پيش وي (قورٿان)، نه هيچ ڪتييڪت خوئينده وه نه هيچ شتيڪت به ده ستي راست نووسيوه، ٿه گهرنا ٿه وانهي له سهر ناهه فن ده ڪه وٽنه دوو دلييه وه، ٿه گهر خوئيندن و نووسينت هه بووايه، به لام ٿيستا ڪه خوئيندن و نووسينت يه، ٿو قورٿانه ش بهو شيويه به وان ڀاده گه يه ني، ڪه واته: دياره خوا ﴿﴾ فيري ڪردووي، نجا ڪه خوا پي فهرموو: قورٿانت پي ده خوئين و له بيريش ناچي، بيگومان دلخوشي و موڙده يه ڪي گهره بووه ٻو پيغه مبهري ﴿﴾.

چوارهم: ٿماري ٿايه ته ڪاني:

به يه ڪدهنگي ٿميره راني ٿايه ته ڪاني قورٿان، ٿم سوور ٻه ته موباره ڪه، نوڙده (١٩) ٿايه ته.

پىنجەم: نىۋەرۋكى:

ئەم سوۋرەتە وپراي كورتىشى، شەش تەۋەرى جۇراۋجۇرى گرتوۋنە خۇي، كە ئەمانەن:

۱- فەرمانكردن بەپاكگرتنى ناۋى خوا، ناساندنى خوا، لە ميانى پىنج لە كارە ناۋازەكانىدا.

۲- دۇنياكردنەۋەي پىغەمبەرى خوا ﷺ كە خوا قورئانى فېر دەكات و، لە بىرىشى ناچىتەۋە، بۇ چاكەش ئاسانى دەكات.

۳- فەرمانكردن بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ كە ھەر كات زانىي ئامۇژگارىي سوۋدى ھەيە، بىكات، ھەر كەس سام و ھەيپەتى خۋاي لە دۇدا ھەبى، بەھرمەند دەبى و، باباي خراپەكارىش دووچارى ئاگرى ھەرە گەۋرە دەبى، كە نەمر نەژى تىيدا دەبى، ئەو جۇرە كەسەش خۇي لى بە دوور دەگرى.

۴- راگەياندنى سەرفرازىي باباي خۇ تەزكىەكارى ناۋى خوا ھىنەرى نوژكەر.

۵- سەرزەنشتكردنى خەلك لەسەر ھەلئاردنى دىيا، ھەرچەندە دۋارۋژ لە خودى خۇيدا باشتەرە بەردەۋامىشە.

۶- راگەياندنى ئەۋەي ئەو راستىيانە لە نامەۋ پەراۋە پىشۋەكانىشدا ھەن، كە خوا بۇ پىغەمبەرانى پىشۋى ناردوون، بە تايىبەتى ھى ئىبراھىم و مووسا (سەلامى خۋايان لى بى).

شەشەم: تايىبەتمەندىيەكانى:

چۈار تايىبەتمەندىي لى دەخەينە ۋو:

۱- دەست پىكردنى بە وشەي: (سَبَّحْ)، پىشتىش گوتوۋمانە: ھەۋت سوۋرەت بە پاكگرتنى خوا دەست پىدەكەن: يەكەميان سوۋرەتى (الإسراء): ۵: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ، لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَنَيْنَا حَوْلَهُ، لِنُرِيَهُ، مِّنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۱)

دووم: سوورہ تی (الحديد) ۵: ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾﴾

سیئہم: سوورہ تی (الحشر) ۵: ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾﴾

چوارہم: سوورہ تی (الصف) ۵: ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾﴾

پینجہم: سوورہ تی (الجمعة) یه: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾﴾

شہ شہم: سوورہ تی (التغابن) ۵: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾﴾

حہ و تہم: سوورہ تی (الأعلى) یه: ﴿سَبِّحْ أَسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾﴾

ئہ و حہ و ت سوورہ تی باسماں کردن:

۱- سوورہ تی (الإسراء) بہ چاوگی: (تسبیح) دہستی پیکردوہ: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا ﴿١﴾﴾

۲ و ۳ و ۴- سوورہ تہ کانی: (الحديد و الحشر و الصف)، بہ کرداری رابردو دہستیان پیکردوہ: ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ ﴿١﴾﴾

۵ و ۶- ہہ ردووک سوورہ تی: (الجمعة و التغابن) یش بہ کرداری داہاتوو: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ﴿١﴾﴾

۷- ئہم سوورہ تہ موبارہ کەش بہ کرداری فەرمان: ﴿سَبِّحْ أَسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ﴿٢﴾﴾

۲- تاییه تمەندیی دووهمی ئەم سوورەتە، ئەم تەعبیرەیه: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَى﴾
وہبیریان بخەوہو ئامۆزگارییان بکە، ئەگەر ئامۆزگاریی سوودی ھەبوو، دوایی باسی
دەکەین کە ئەو ھەست پێی چییە؟

۳- تاییه تمەندیی سییەم، ئەو تەعبیرەیه: ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى﴾ ۱۸ ﴿صُحُفِ
إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى﴾ ۱۹ ﴿الْأَعْلَى﴾، کە تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا ھاتوہ.

۴- تاییه تمەندیی چوارەم، وشە: ﴿عُثَاءً أَحْوَى﴾، (غشاء)، واتە: گیاو گۆل، کە دەبێتە پووش
و پەلاش و وشک دەبێ، (أَحْوَى)، واتە: پەشداگەراو، پەشەلگەراو، ئەمیش تەنیا لیڕەدا
ھاتوہ.

ھەوتەم و کووتایی: دابەشکردنی تاییەتەکان:

تیمە کۆی نۆزدە (۱۹) تاییەتەکان، کە شەش تەوہر دەگرەنە خۆیان، دەکەینە یەک
دەرس، لەبەر ئەوہی ئەو شەش تەوہرە ھەموویان تیکھەلکیشن، وەك ئالقەکانی
زنجیریك پیکەوہ پەیوہست و جۆشدراون.

❖ دهرسی ئهم سوورده ته ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان هەر نۆزده (١٩) ئایەتەکە دەگرێتەوه، ئایەتەکانی: (١ - ١٩)،
پێشتریش باسمانکرد: لەو نۆزده ئایەتەدا، خوای بەرزو مەزن شەش تەوهر دەخاتە ڕوو،
کە پێشتریش قسەمان لیکردن و بە خێرای باسیان دەکەینهوه:

١- فەرمانکردنی خوا ﷻ بە بەپاکگرتنی ناوی خواو ناساندنی خوا، لە میانێ پێنج لە
کارەکانیدا، لە پێنج ئایەتی سەرەتادا (١ - ٥).

٢- دُنیاکردنەوهی پێغەمبەری خاتەم ﷺ کە خوا قورئانی فیر دەکات و لە بیریشی
ناچیتەوه، بۆ چاکەش، یان بۆ بەرنامەی ئاسانکراوی خواش، وەریدەچەرخێت و ئاسانی
دەکات، ئەمیش لە هەر سی ئایەتی: (٦، ٧، ٨)دا.

٣- فەرمانکردن بە پێغەمبەر ﷺ کە هەر کات زانی ئامۆژگاریی سوودی هەیە،
ئامۆژگارییەکی بکات و، بشارتی هەرکەس سام و هەیبەتی خوای لە دڵ دابی،
بەهرەمەند دەبێ، بابای خراپەکاریش کە دووچاری ئاگری گەورەتری خوای دادگەر
دەبێ، نە تێیدا دەژی، نە تێیدا دەمری، ئەمیش لە پێنج ئایەتەکانی: (٩ - ١٣)دا.

٤- ڕاگەیاندنی سەرفرازیی بابای خوێ ئەزکیەکاری، ناوی خوای هێنەری، نوێژکەر، ئەمیش
لە دوو ئایەتەکانی: (١٤، ١٥)دا.

٥- ڕاگەیاندنی ئەو راستییە کە خوا سبحانه و تعالی سەرزەنشتی مروّقه‌کان بە تاییەت دنیا
ویستەکانیان دەکات، کە دنیا هەڵدەبژێرن، هەرچەندە دواڕۆژ باشترەو، بەردەوامیشە،
لە هەردوو ئایەتی: (١٦ و ١٧)دا.

٦- ڕاگەیاندنی ئەو راستییە کە ئەوهی گوترا -- بە تاییەت لە ئایەتەکانی کۆتاییدا -- لە
نامە پێشووەکانی پەيامی پێغەمبەرانیشدا هاتو، بە تاییەت نامەو پەيامی هەردوو

پیغمبه‌ری پایه به‌رزی خوا: ئیبراہیم و موسا سەلامی خوایان لەسەر بێ، لە هەردووک
تایەتی: (۱۸ و ۱۹) د.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝ (۱) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ۝ (۲) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ۝ (۳) وَالَّذِي أَخْرَجَ
الْمَرْعَى ۝ (۴) فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى ۝ (۵) سَنُقَرِّثُكَ فَلَا تَنْسَى ۝ (۶) إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا
يَخْفَى ۝ (۷) وَنُبَشِّرُكَ لِلْيُسْرَى ۝ (۸) فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَى ۝ (۹) سَيَذَكِّرُكَ مِنْ يُخَشَى ۝ (۱۰) وَيَنْجِبُهَا
الْأَشَقَى ۝ (۱۱) الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى ۝ (۱۲) ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ۝ (۱۳) قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى ۝ (۱۴)
وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ۝ (۱۵) بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ (۱۶) وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۝ (۱۷)
إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۝ (۱۸) صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى ۝ (۱۹)﴾

مانای دەقاو دەقی تایەتەکان

{بە ناوی خۆی بەبەزەیی بەخشنده. ناوی پەروەردگاری هەرە بەرزت بەپاک بگرە
(۱) ئەو کەسەى دروستیکرد (هەموو شتێک)، ئنجا پێک و پێکی کرد (۲) ئەو کەسەش
کە ئەندازەگیرى (هەموو شتێکی) کرد، ئنجا پێنمایى کرد (۳) ئەو کەسەش کە پووەک
و لەوەرگای دەرھێنا (لە زەوى) (۴) ئنجا کردیە پووش و پەلاشێکی پەشەلگەراو (۵)
(ئەى موحەممەد! ئەو قورئانەى بۆمان ناردوو) لەمەودوا پێت دەخوێنن، ئنجا لە
بیرىشت ناچى (۶) مەگەر ئەوێ خوا بیهوى، بێگومان ئەو ئاشکراو ئەوێ پەنھانىش
دەبێ دەیزانى (۷) ئاسانىشت دەکەین بۆ (گرتنى ئایینی) ئاسان (۸) لەمەودوا
هەرکەس سام و هەبەتێ هەبى (بەرانبەر بە خوا) پەند (لە بیرخستنهوهکەت)
وەردەگرى و دیتەوه یادی (۹) ئەو کەسەش کە مله‌پورو بێخێرە، خۆى لى دوور دەگرى

﴿١١﴾ ئەو کەسە ی بە ئاگرە ھەرە گەورە کە (ی خوا) سزا دەدرێ و (بە شیوەیەکی تایبەت) دەسووتێترێ ﴿١٢﴾ دوايش نه تێیدا دەمرێ و نه دەشێ ﴿١٣﴾ بە دلنایایی ھەر کەس خۆی پاک و چاک کرد، سەرفرازو بە مراد گەیشتووێه ﴿١٤﴾ ھەرۆھە (کەسێک) ناوی پەرۆدگاری یادو باس کرد، ئنجا نوێژی کرد ﴿١٥﴾ بە لکو (زۆر بە تان) ژيانى نيزيکتەر (ی دنیا) ھەلەدەبژێرن ﴿١٦﴾ (مەنزلگای) کۆتاییش باشترو بەردەوامترە ﴿١٧﴾ ئەمە لە پەرۆھە یە کەمەکاندا ھە یە ﴿١٨﴾ پەرۆھەکانی ئیبراھیم و مووسا ﴿١٩﴾.

شیکردنەوێ ھەندیک لە وشەکان

(سَجَّ): بە پاک بگرە، (السَّحْجُ: الْمَرْ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ فِي الْهَوَاءِ)، (سَجَّ): بریتیه لە رویشتنی خێرا بەنیو ئاودا یان بە ھەوادا، بە کوردیی مەلە ی پێ دەلێن، مەلەکردن. (والسَّحْجُ: تَنْزِيَهُ اللَّهِ)، (سَجَّ): بۆ بەپاکگرتنی خواش بەکار دەھێنێ، (وَالْمَرْ السَّرِيعُ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ)، رویشتنی خێرا لە بەندایەتی کردن بۆ خوادا.

(فَسَوَّى): (تَسْوِيَةُ الشَّيْءِ: جَعَلَهُ سَوَاءً)، (تَسْوِيَةُ) ی شتێک بریتیه لە رێکخستنی و رێک و پێک کردنی.

(قَدَّرَ): (الْقَدَرُ: التَّقْدِيرُ، تَبْيِينُ كَمِّيَّةِ الشَّيْءِ، قَدَرْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ)، واتە: (قَدَّرَ)، لە (قَدَر) وە ھاتو، (تَقْدِير): بریتیه لە دیاریکردنی ئەندازە ی شتێک، دەگوترێ: (قَدَرْتُهُ) و (قَدَرْتُهُ): ھەردووکیان بە یەك واتان، واتە: ئەندازە گیرییە کەیم، دیاریکرد، ئەندازە گیریم کرد.

(الرَّعَى): لە (رعی) یەو ھاتو، (الرَّعَى: حِفْظُ الْحَيَوَانِ، إِمَّا بِالْغِذَاءِ الْحَافِظِ لِحَيَاتِهِ، وَإِمَّا بِدَبِّ الْعَدُوِّ عَنْهُ)، (رعی): بریتیه لە پاراستنی ئازەل، یان بەو خواردنە ی ژيانى دەپاریزێ، یاخود بەو ھە دوژمنی لێ دوور بخەریتەو ھەو بپاریزێ، (المرعى: مَكَانُ الرَّعَى)، شوینی تێدا لەو ھەران، شوینی کە ئازەل لەو ھەری تێدا بخوات.

(عُثَاءٌ أَحْوَى): (الغثاء: عُثَاءُ السَّيْلِ وَالْقَدْرِ)، (عُثَاءٌ): پووش و پہلاش و كهف و كول، چ ئەوهی له سەر لافاوو لیزماو پەیدادەبێ، چ ئەوهی له سەر مەنجەڵێک که دەکولێترێ، ئەو کهفهی دەکهوێته سەری، پێی دەگوترێ: (عُثَاء).

(أَحْوَى): (الأحواء، أَيْ: شَدِيدُ السَّوَادِ)، واتە: زۆر ڕەش، (والْحَوْءُ: شَدِيدَةُ الْخُضْرَةِ)، (حَوْءٌ)، واتە: زۆر سەوز، سەوزیش که زۆر تۆخ بۆوه بە لای ڕەشییدا دەشکێتەوه.

(لِّلْيُسْرَى): (اليُسْر: السَّهْلُ، وَالْيُسْرُ، ضِدُّ الْعُسْرِ)، خوا دەفهرموێ: ﴿وَيُسِّرْكَ لِلْيُسْرَى﴾، واتە: تۆ ئاسان دەکهین بۆ گرتنی ڕپی ئاسان، که ڕپی خوايه، ئنجا (لِّلْيُسْرَى): بە مانای ئاسان دێ، ئاسانیشت (يُسْر) پێچهوانەی (عُسْر) ه، (يُسْر)، ئاسان و سینا، (عُسْر)، واتە: زەحمەت و قورس.

(سَيِّدَكَ): وهبیری دیتەوه، یاخود: پەند وەردهگری، (الذَّكْرَى: كَثْرَةُ الذَّكْرِ وَهُوَ أَبْلَغُ مِنَ الذَّكْرِ)، (ذِكْرَى): بە مانای زۆر یادکردن، یاخود زۆر باسکردن، مانایەکی بەهێزتره له (ذِكْر)، (ذِكْر) یانی: یادکردن، باسکردن، بەلام (ذِكْرَى)، واتە: زۆر یادکردن، یاخود زۆر باسکردن.

(الْأَشْقَى): (أَشْقَى)، ڕێژگە ی زیدهڕۆییە له (شَقَاوَةٌ) وه هاتوه، (الشَّقَاوَةُ: خِلَافُ السَّعَادَةِ)، واتە: بەدبەختی، پێچهوانەی بەختەوهرییه، (الْأَشْقَى): کهسیکی زۆر بەدبەخت و بێبەش، که بۆ خۆی وای له خۆی کردوه.

(تَوَثَّرُونَ): (أَي: تَقْضُلُونَ وَتَحْتَارُونَ، وَالْإِثَارُ هُوَ: الْإِخْتِيَارُ بَيْنَ مَتَعَدِّدٍ)، (تَوَثَّرُونَ) واتە: هەڵدەبژێرن، (إِثَار): ڕیشتیه له هەڵبژاردنی شتێک له نێو چەند شتێکدا.

(صُف): (الصُّحُف: جَمْعُ صَحِيفَةٍ، وَهِيَ الْمَبْسُوطُ مِنَ الشَّيْءِ، وَالصَّحِيفَةُ مَا يُكْتَبُ فِيهَا، وَالْجَمْعُ صُحُفٌ وَصَحَائِفٌ)، (صُحُف) کۆی (صَحِيفَة) یه، ئەویش هەر شتێکه شتی تێدا بنووسرێ و، بڵاوکریتهوه، وشە (صَحِيفَة) بە (صُحُف) و (صحائف)، کۆ دەکریتهوه.

مانای گشتیی نایه تەکان

خوای بەرز لە سەرەتای ئەم سوورەتەدا دەفەرموێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾
 بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، وەك زۆرجار گوتوو مانەو دووبارە ی دەکەینەو، هەر
 کاتیک مروّف دەلێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، ئنجا چ بۆ قورئانخویندن
 بێ وەك ئیست، چ بۆ هەر کاریکی دیکە ی گرنگ، کە ناوی خوای لی دینێ، پێویستە
 بەلای کەمەوێ چوار واتایان لە عەقڵ و دلی خوێ دا ئامادە بکات:

١- ئەم کارە بە ناوی خواوە ئەنجام دەدەم.

٢- ئەم کارە بە پێی بەرنامە ی خوا، ئەنجام دەدەم.

٣- ئەم کارە بە مەبەستی وەدەستەپێنایی پەزنامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

٤- ئەم کارە بە هەوڵ و توانایەك کە خوا بۆی پەخساندوو، ئەنجام دەدەم.

تەوهری یەكەم: خوا سبحانە و تعالیٰ فەرمان بە پێغەمبەرەكە ی ﷺ دەکات:
 ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾، ناوی پەروەردگاری هەرە بەرزت بە پاك بگرە، بەبێ
 خەوش بگرە، دووری بخەوێ لە هەر لەكەو هەلەو پەلەو كەم و كوورپییەك، دوا ی
 چەمكەكە ی زیاتر پروون دەکەینەوێ لەكاتی خستنه پرووی مەسەلە گرنگەکاندا،
 هەندێك لە زانایان گوتوو یانە: لێرەدا وشە ی: (إِسْم)، تێخزێنراو (مُقَحَّم)، ئەگەرنا
 لە ئەسڵدا ئاویە: پەروەردگاری هەرە بەرزت بە پاك بگرە، بەلام وێرای ئەوێ
 بە پاکگرتنی پەروەردگار هەیه، بە پاکگرتنی ناوی پەروەردگاریش سبحانە و
 تعالیٰ هەیه، بە پاکگرتنی ناوی پەروەردگاریش زۆر بوارو پەهەندی هەن:

١- یەكێك لە بوارو پەهەندە گرنگەکانی ئەوێ، ناوی خوا لەگەڵ ناوەکانی جگە لە
 خوادا تێكەڵ نەکری.

۲- هیچ ناویکی خوا بۆ جگه له خوا به کارنه هیترۆ.

۳- هیچ ناویک بۆ خوا به کارنه هیترۆ، ئەگەر خوا بۆ خۆی یان پیغه مبه ره که ی ۱۰ بۆی به کارنه هینابی.

۴- ههروهها ناوی خوا ی پهرهردگار پێویسته به پێزو به حورمه تهوه بهیترۆ.

﴿الَّذِي خَلَقَ فَسْوَى﴾ (ئهو پهرهردگار هه ره بهرزته) که هیناویه ته دی و رێک و پێکی کردوه، ﴿الَّذِي خَلَقَ﴾ یانی: (خَلَقَ الْخَلْقَ)، ﴿فَسْوَى﴾ یانی: (فَسَوَاهُ)، ئەو پهرهردگار هه ره بهرزته که هه موو دروستکراوه کانی هیناونه دی و پهیدای کردوون، ﴿فَسْوَى﴾ رێکیخستوون و رێک و پێکی کردوون، بۆیه ش بهرکاری (خَلَقَ) و (سَوَى) قرتێراون، چونکه به سیاق و سه لیه دیاره، که مه بهست پێیان هه موو شتیکه، خوا هه موو شتیکی خولقاندوه، هه موو شتیکیشی رێک و پێک کردوه و رێکیخستوه، ﴿وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾ لێره ش دیسان بهرکاری ﴿قَدَّرَ﴾ و بهرکاری ﴿فَهَدَى﴾، هه ردووکیان قرتێراون، ﴿وَالَّذِي قَدَّرَ﴾ ئەو پهرهردگار هه ره بهرزته که هه موو شتیکی ئەندازه گیریی کردوه، (قَدَّرَ كُلَّ شَيْءٍ)، ﴿فَهَدَى﴾، ئنجا هه موو شتیکیشی رێنمایی کردوه (فَهَدَى كُلَّ شَيْءٍ).

﴿وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى﴾ ئەمه سیفه تی پێنجه می پهرهردگاری هه ره بهرزته، یان کاری پێنجه میه تی، ئەو زاته ی له وه پگای ده رهیناوه، بێگومان له وه پگای له زه وی ده رهیناوه، ﴿فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى﴾ دوا یی گێپراویه تی به پووش و په لاشیکی ره شه له گه راو، یاخود: گێپراویه تی به پووش په لاشیکی سه وزی تۆخ، به لām زیاتر مه بهست پێی ره شه له گه راو ره شداگه راوه.

ئەمه ته وه ری یه که م که له م پێنج ئایه ته مو به ره که دا خراوه ته روو، که بریتیه له فرمانکردنی خوا به پیغه مبه ره ۱۰، به هه ره که سیك له دوا ی پیغه مبه ره وه ۱۰ ده روا ت، ناوی پهرهردگاری هه ره بهرز ی به پاک بگرێ، که ئەو پێنج کاره ی ئەنجامداون:

۱- ھەموو شتېكى ھېناوۋەتە دى.

۲- ھەموو شتېكى رېكخستوۋە.

۳- ھەموو شتېكىشى ئەندازەگىرىيى كىردوۋە.

۴- ھەموو شتېكىشى رېنمايى كىردوۋە.

۵- لەوۋەرگاي لە زەۋى دەرھېناوۋەۋاشى لېكردوۋە، رەشھەلگەرې دۋاي ئەۋەى وشك دەبى.

تەۋەرى دوۋەم: ﴿سَقَرْتُكَ فَلَا تَنْسَى﴾، ئىمە لەمەودۋا بە تۆ دەخوئىن (ۋاتە: قورئانت پى دەخوئىن، قورئانت فېر دەكەين)، لە بېرىشت ناچى، پىغەمبەرى خوا ﷺ ۋەك لە سوورەتى (القيامة) شدا باسما كىردو، لە تەفسىرى سوورەتى (طە) شدا، جارى ۋا ھەبوۋە پەلەى كىردوۋە كە قورئانى بۆ دابەزىوۋە، زوۋ گوتوۋىتەۋە، نىگەرانى ئەۋە بوۋە نەۋەك وشەپەكى لە بېر بچى.

لېرەدا خوا سبحانە و تعالى، دلىيى دەكاتەۋە دەفەرمۋى: ﴿سَقَرْتُكَ﴾، قورئان بە تۆ دەخوئىن، ﴿فَلَا تَنْسَى﴾، لە بېرىشت ناچى، ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، مەگەر ئەۋەى خوا بىھۋى، ئەمە ۋەك زۆر لە روۋنكەرەۋانى قورئان گوتوۋىانە، تەنبا بۆ دەرختى رەھايى وىستى خۋاي بالآ دەستە، وىستى خۋاي بەرزو مەزن ھېچ كۆت و بەندىكى لەسەر نى، ياسايەكانى خوا (سنن الله) نابنە پەرچ و كۆسپ لە بەردەم وىستى رەھاي خۋاي تاك و پاك دا، خوا ﷺ خۋى ياسايەكانى داناون و، ھەر كاتىك وىستىشى ئەۋە ياسايانە لادەباۋ، بە پىي ياسايەكى دىكە، مامەلە دەكات، چونكە ھېچ شتېكى خوا ﷺ گۆترەكارىي و بى ياسايى نى.

﴿إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ﴾، بە دلىيى خوا ئاشكرا دەزانى، ﴿وَمَا يَخْفَى﴾، ھەرۋەھا ئەۋەش كە پەنھانىش دەبى، ئەۋەى دەشاردېتەۋە، ئەۋەش دەزانى، ﴿وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى﴾، تۆش ئاسان دەكەين بۆ پىي ئاسان، پىي ئاسانىش بىرىتە لە كۆتا پەيامى خۋاي پەرۋەردگار، ھەموو پەيام و بەرنامەكانى خوا، ئاسان بوون، بە تايبەت دۋا پەيامى خوا، كە بۆ كۆى مروقايەتېي ناردوۋە، نەك ۋەك كاردانەۋەى ھەندىك بارودۇخى تايبەت، ۋەك خوا

سبحانه و تعالی ئینجیلی ناردبوو بۆ هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی هه‌ندیك له‌و سزایانه‌و، لابردنی هه‌ندیك یاسا که خوا به‌سه‌ر گه‌لی جووله‌که‌دا سه‌پاند بوونی، له‌سه‌ر زیده‌پۆیی و تاوان و لادانیان، ئیسلام وه‌ك حاله‌تی کاردانه‌وه نه‌هاتوه، به‌لکو وه‌ك به‌رنامه‌یه‌کی گشتیی هاتوه، له‌لایه‌ن خوای په‌روه‌ردگار وه‌و بۆ هه‌موو مرو‌فایه‌تی.

ته‌وه‌ری سییه‌م: ئه‌میشیان له‌ پینج ئایه‌ت: (٩ - ١٣) پیک دی: ﴿فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعْتَ الَّذِينَ كَرِهْتَ﴾، ته‌گه‌ر بیرخستنه‌وه‌و ئامۆژگاریی کردن، سوودی هه‌بوو، ئامۆژگاریی بکه‌و بیریان بخه‌وه، دوا‌یی ئه‌وه زیاتر پوون ده‌که‌ینه‌وه: ته‌گه‌ر سوودی هه‌بوو، یانی چی؟ یه‌کیك له‌ واتایه‌کانی ئه‌وه‌یه که ته‌گه‌ر بزانی قسه‌که‌ت جیناگرێ، مه‌یکه، پیشینان گوتوو یانه: (قسه‌ بکه، جی بگرێ، په‌ بپۆه سه‌ر بگرێ)!

قسه‌یه‌ك که بزانی جی ناگرێ، نه‌یکه‌ی باشه، ئامۆژگاریی کردنیك بزانی شوینی خۆی نه‌وه کاتی خۆی نه‌وه گونجاو نه‌وه، نه‌یکه‌ی باشه، بۆ ئه‌وه‌ی قسه‌که‌ت خه‌سار نه‌بێ، ﴿سَيَذَكِّرُ مِنْ نَحْشِي﴾، به‌ دنیایی هه‌ر که‌س ترس و سام و هه‌یه‌تی (خوای) له‌ دڵدا هه‌بێ، په‌ندو ئامۆژگاریی وه‌رده‌گرێ، ﴿وَيَنْجَنِيهَا الْأَشْقَى﴾، که‌سیکیش زۆر به‌دبه‌خته، ئه‌و که‌سه‌ی زۆر خراپه‌کارو تاوانباره، خۆی لی به‌دوور ده‌گرێ، ﴿الَّذِي يَصِلُ النَّارَ الْكُبْرَى﴾، ئه‌و که‌سه‌ی سزا ده‌دری به‌ ناگرێ هه‌ره‌ گه‌وره، ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا﴾، دوا‌یش نه‌تتیدا ده‌مری، ده‌ربازی بی، ﴿وَلَا يَحْيَى﴾، نه‌ تیشیدا ده‌ژی، ژیا‌تیك پێی بگوتری: ژیان.

ته‌وه‌ری چواره‌م: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾، به‌ دنیایی که‌سیك خۆی پاک و چاک کردوه، سه‌رفرازه، ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصْلَى﴾، هه‌روه‌ها که‌سیکیش که‌ ناوی په‌روه‌ردگاری خۆی هیناوه، نو‌یژی کردوه.

هه‌ندیك له‌ زانیان گوتوو یانه: ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ﴾، مه‌به‌ست پێی: (الله اکبر) ی نو‌یژی دابه‌ستنه، ﴿فَصْلَى﴾، ئنجا نو‌یژی کردوه، گرنگ ئه‌وه‌یه خوای په‌روه‌ردگار ئه‌و سییه‌ی پیکه‌وه هینا‌و و، سه‌رفرازی و بردنه‌وه‌ی کردۆته به‌ره‌می ئه‌و سییانه:

دووهم: ناوی پهروهردگار هیڼان.

سینہ: نوٹز کردن.

ته وهري پيٽجهه: ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ﴾، خويندراو يشه ته وه: (بَلْ يُؤْثِرُونَ)، به لكو ته وان ه ژيانى نيزيكت (دنيا) هه لده بژيرن، ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾، له حالئكدا قوناغى كوٽايى، يانى: (الْمَنْزِلَةُ الْآخِرَةُ، الْحَيَاةُ الْآخِرَةُ)، مه نزلگاي كوٽايى، ژيانى كوٽايى باشتريشه و زياتريش ده مي پيٽيه وه، كه چي ته وان ژيانى دنيا هه لده بژيرن، له بهر ته وه ي ئيستا له بهر ده سته.

ته وهری شه شه‌م و کو‌تایی: ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ﴾ (۱۸) صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿۱۹﴾ زوریک له زانایان گوتوو یانه: ئەمه (ه‌ذا) ده‌گه‌رێته‌وه بو ئەم چه‌ند ئایه‌ته: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ﴾ (۱۴) وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿۱۵﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿۱۶﴾ وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿۱۷﴾ ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ﴾ به د‌ن‌یایی ئەمه له په‌ره پێش‌ووه‌کانیشدا هه‌یه، واته: له‌و په‌یام و به‌رنامه‌دا که خوا پێش‌تر نارد‌وونی، بو‌ نمو‌نه: ﴿صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ﴾، نامه‌و به‌رنامه‌کانی، په‌راوه‌کانی ئی‌براهیم (ع‌ل‌ی‌ه‌) (خ‌ل‌ی‌ل‌ الله) و مووسا (ک‌ل‌ی‌م‌ الله)، سه‌ل‌ات و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر هه‌ردووکیان بێ، واته: ئەوه‌ی باس‌کرا له به‌رنامه‌ی ئەو دوو پێغه‌مبه‌ره‌شدا سه‌ل‌ات و سه‌لامی خوايان له‌سه‌ر بێ، هه‌بووه‌.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یە کەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پیڤه مبه ره که ی ﷻ که ناوی پهروهردگاری هه ره به رزی به پاک بگرێ، که هه موو شتیکی دروستکردوه و ڕێک و پێک کردوه، ههروه ها هه موو شتیکی ئەندازه گیریی کردوه، ڕێنمایی کردوه، گياو گوڵ و له وه ڕگاشی ده ره ی ناوه و، گیراویه تی به پووش و په لاشیکی وشکی په شهه لگه راو:

خوا ده فهرموێ: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝۱ الَّذِي خَلَقَ فَسُوَّى ۝۲ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ۝۳ وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ۝۴ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى ۝۵﴾

شیکردنه وی ئەم ئایه تانه، له پینج برگه دا

(۱)- ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾، ناوی پهروهردگاری هه ره به رزت به پاک بگره، هه ندیکیش گوته و یانه: ﴿الْأَعْلَى﴾، ده چینه وه بو (إِسْم)، واته: ناوی هه ره به رزی پهروهردگارت به پاک بگره، به لام پای راستر ته وه یه که: ﴿الْأَعْلَى﴾، سیفه تی (رَبِّه)، واته: ناوی پهروهردگاری هه ره به رزت به پاک بگره، پیڤه وش ته ماشای بکه، ناوی پهروهردگارت دوور بخه وه له هه ره له که وه په له وه کهم و کوو ڕیه ک، (التَّسْبِيحُ: التَّنْزِيهُ عَنِ النَّقَائِصِ وَهُوَ مِنَ الْأَسْمَاءِ الَّتِي لِاتِّصَافٍ لِغَيْرِ اسْمِ اللَّهِ تَعَالَى)، وشه ی: (تَسْبِيح)، ریشه زمانه وانیه که ی به مانای: (الْمَرُّ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ الْهَوَاءِ)، ڕویشتنی خیرا به نیو ئاوو، به نیو هه وادا، واته: مه له کردن، به لام وشه ی: (تَسْبِيح)، به پاکگرتن له کهم و کوو ڕیان له و ناوانه یه که ته نیا پال ده دریته لای ناوی خوای به رز سبخانه و تعالی، واته: بو جگه له خوا سبخانه و تعالی ته و ناوه به کار نایه ت، (الطَّبْرِي) (په حمه تی خوای لی بی)، ئەم ئایه ته موباره که ئاوا مانا ده کات و ده لی: (نَزَّ اسْمُ رَبِّكَ أَنْ تَدْعُو بِهِ الْإِلَهَةَ وَالْأَوْتَانَ)، ناوی پهروهردگارت

دوور بخهوه و به پاکی بگره لهوهی په رستراوه کان و بته کانی پێ بانگ بکهی، واته: ناوی پهروه ردگارت بۆ جگه له پهروه ردگارت به کار مه هینه.

{عَنْ ابْنِ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ سُبْحَ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، فَيَقُولُ: سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى} الطبري: (٣٧٠٨٣)، واته: له عه بدو لای کوری عومه رهوه خوا لییان رازیبی، هاتوه، کاتیك ئەمه ی ده خوینده وه: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾، دواي ئەوه ی یه کسه ر ده یگوت: (سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى)، وهك جیبه جیکردنی فه رمانی خوا.

ههروه ها (الطبري)، له قه تاده وه که یه کیکه له زانایانی جیلی دواي هاوه لان، واته: شوینکه وتوو ان (تابعین) هیناویه تی، گوتوو یه تی: (ذُكِرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا قَرَأَهَا، قَالَ: سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى) (جامع البيان: ٣٧٠٨٦).

قه تاده گوتوو یه تی: بۆمان باسکراوه: پیغه مبه ری خوا ﷺ که ئەم ئایه ته ی ده خوینده وه، ده یفه رموو: (سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى)، پاکیی بۆ پهروه ردگاری هه ره بهرز.

ئنجا خوا سبحانه و تعالی پێناسه ی خو ی ده کات به پێنج سیفه تی بهرزو ناوازه:

(٢) - ﴿الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى﴾، ئەو که سه ی هه موو شتیکی هیناوه ته دی، ئنجا رێکیخستوه، ﴿خَلَقَ﴾، به رکاره که ی دیار نیه، ﴿الَّذِي خَلَقَ﴾، یانی: (خَلَقَ الْخَلْقَ) یان (خَلَقَ الْأَشْيَاءَ) یان (خَلَقَ الْمَوْجُودَاتِ)، ئەو زاته ی هه موو شتیکی هیناوه ته دی.

﴿فَسَوَّى﴾، رێکیخستوه و رێک و پێکی کردوه و سیستماتیکی کردوه، (الطبري)، ده لێ: (الَّذِي خَلَقَ الْأَشْيَاءَ فَسَوَّى خَلْقَهَا وَعَدَّلَهَا، وَالتَّسْوِيَةُ: التَّعْدِيلُ)، ئەو زاته ی هه موو شته کانی هیناوه دی و رێکیخستوو، (دروستکرانیانی رێک و پێک کردوه) و، هاوسه نگی کردوو، (التسوية)، یانی: (التَّعْدِيلُ)، هاوسه ننگکردن و رێک و پێک کردن.

ئەوانه سیفه تی یه که م و دووهم بوون، ئنجا سیفه ته کانی سییه م و چواره م ده خاته پروو:

(٣) - ﴿وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾، ههروه ها که سیکیش که ئەندازه گیری (هه موو شتیکی) کردوه، ئنجا رێنمای (هه موو شتیکی) کردوه، (وَالَّذِي قَدَّرَ) ئەو زاته ی هه موو شتیکی

ئەندازەگیرى کردو، خویندراویشەتەو: (قَدَر)، (قَدَر) و (قَدَر) ش، یانی: دیارییکردنى ئەندازەو قەبارەو چۆنیەتیی و چەندىتیی شتیک.

﴿فَهْدَى﴾ هەموو شتیکیشى رێنمایى کردو، رێی پێشانداو، خستووێهەتە سەر ئەو رێیەى پێیدا بڕواو، ئەو ئەرك و کارەى بۆى دیارییکردو، بەو شیوەیە ئەنجامى بدات، کە کەم و کووپی تێدا نەبێ، (التَّقْدِيرُ: وَضْعُ الْمِقْدَارِ وَإِيجَادُهُ فِي الْأَشْيَاءِ فِي ذَوَاتِهَا وَقَوَائِمِهَا) (تقدیر)، بریتى لە دانانى ئەندازەى شتیک و پەیداکردنى ئەندازە لە شتەکاندا، هەم لە خودیان دا، هەم لە هیژە پەنھانەکانیاندا، کە دەفەرموێ: (فَهْدَى)، (أَي: هَدَى كُلُّ مَا قُدِّرَ إِلَى مَا قُدِّرَ لَهُ)، هەر ئەندازەگیرىکراویکی رێنمایى کردو، بۆ ئەوێ بۆى ئەندازەگیرى کراو، یەکیک لە ڕوونکەرەوانى قورئان دەلی: (قَدَّرَ الْأَشْيَاءَ كُلَّهَا فَهَدَاهَا إِلَى آدَاءِ وَظَائِفِهَا)، هەموو شتەکانى ئەندازەگیرى کردوون، رێنمایى کردوون، بۆ ئەوێ ئەركەکانى خۆیان بەو شیوەیەى خوا بۆى داناون، جێبەجێ بکەن.

ئنجای سەیفەتیی پێنجەم دەخاتەروو:

٤- ﴿وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى﴾ ئەو کەسەى لەوەرگای (لە زەوى) دەرھێناو، (المَرْعَى: النَّبْتُ الَّذِي تَرْعَاهُ السَّوَانِمُ، وَأَصْلُهُ إِذَا مَصَدَّرٌ مِمْي، أَوْ اسْمٌ مَكَانٍ الرَّعْيِ)، ﴿الْمَرْعَى﴾ بریتى لەو ڕووەکەى ئازەل دەیخۆن، ﴿الْمَرْعَى﴾ ش، یان چاوگیکی میمی، یاخود ناوی شوینی تێدا لەوەرپانە، لەوەرگا، ﴿الْمَرْعَى﴾ بە کوردیی هەر دەلیین: لەوەرگا، زۆرجاریش مەرعا (مرعى) بەکار دەھێنێ، بە تاییەت ئەو شوینەى مالات و ئازەل تێدا دەلەوەرێ.

ئەمانە پێنج سەیفەت بوون کە خوا خۆی پێى وەسف و پێناسە کردوون.

٥- ﴿فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوًى﴾ ئنجای گێراویەتیی بە پووش و پەلاشیکی ڕەشەلگەراو، (الْغُثَاءُ: الْيَابِسُ مِنَ النَّبَاتِ، وَالْأَحْوَى: الْمَوْصُوفُ بِالْحَوَّةِ وَهِيَ مِنَ الْأَلْوَانِ سَمَرَةٌ تَقْرُبُ إِلَى السَّوَادِ)، (غُثَاءً): ڕووەکی وشک هەلگەراو، (أَحْوًى) ش واتە: ئەوێ وەسف دەکری بە (حَوَّةً)، ئەویش لە ڕەنگاندا جوړیکە مەیلەو بۆرەو لە ڕەشی نیزیکی دەبیتهو، لێرەدا خوا سەبھانە و تەعالی خۆی بەو پێنج سەیفەتە دەناسینى و، پێشتریش فەرموویەتیی: ناوی

پەرۆەردگاری ھەرە بەرزت بە پاک بگرە، یانی: ئەو پەرۆەردگارەت کە ئەوانە کارەکانی:

١- ھەموو شتێکی ھێناوەتە دی.

٢- ھەموو شتێکی رێک و پێک کردووە.

٣- ھەموو شتێکی ئەندازەگیری کردووە.

٤- رێی بە ھەموو شتێک نیشان داوہ چۆن بەرپۆەبچی؟

٥- لە ئێو شتەکانیش دا باسی لەوہرگا دەکات و، دەفەرموێ: لەوہرگای ھێناوەتە دەری، دوایش گێراویەتی بە پووش و پەلشیکی رەشداگەراو.

زانایان لەو بارەوہ کە ئایا خوا سبھانە و تعالی مەبەستی چی بوو، کە لە ئێو ھەموو دروستکراوہکاندا بە تایبەت باسی لەوہرگا دەکات، دوایش دەفەرموێ: لەوہرگایە کەش دواي ئەوہی دەری ھێناوہ، گێراویەتی بە پووش و پەلشیکی وشکی رەشەلگەراو و رەشداگەراو؟

١- ھەندیک گوتووایانە: مەبەست لێرەدا ئەوہیە خوا ژيانی دنیامان دەخاتەوہ یاد، کە ژيانی دنیای ئێوہش، وەك ئەو گژوگیاو پاوان و لەوہرگایە وایە، سەرەتا سەر دەردیئێ، دواي پێدەگات و ھەراش دەبێ، دوایش لە سەوزیان رەش ھەلدەگەرێ، بەلام دواي دەبیتە پووش و پەلش و وشك دەبێ و کوتایي دی، ژيانی ئێوہش بەو شیوہیەو ئاگاتان لە خوۆتان بێ، ئێوہ بۆ ئەم سەر زەویيە دروست نەکراون، بەلکو لێرەدا دانراون بۆ تاقیکردنەوہ.

٢- ھەندیکیش گوتووایانە: خوا سبھانە و تعالی دەیەوێ ئەو گۆرانکارییەمان تێ بگەيەنێ کە بەسەر پرووہك و دارو درەخت و گژوگیاو لەوہرۆ زەمەندی دا ھێناوہو، کردوویەتی بە خەلوووزی بەرد، بەلکو ھەندیک لە زانایانی جیۆلۆجیا دەلێن: نەوت و غازیش ھەر دەگەرێنەوہ بۆ ئەو دارو درەخت و پرووہکانەي، کاتی خوێ ملیۆنان سالی لەمەو پێش بوون، بەر لەوہی ژيانی مروۆف لەسەر زەوی دروست بێ، چەندان گۆرانکاریی بەسەر

ئەم زەویيەدا ھاتوون، لەوەرگا و دارستان و ئاژەلی گەرە گەرە، وەك دیناڤۆرەكان
بوون، دوايى گۆرانكارىيى بەسەر زەویدا ھاتووە، ئەوانە كەوتوونە بن زەوى، سەرەنجام
كارلىكى كىمىيایى لە جەستەياندا بوو، بوون بەو نەوت و گازو خەلۋوزى بەردو ...
ھتەدى ئىستا لىيان بە ھەرەمەندىن.

ھەرچۆن بى، بۆ ئىمە شتێكى روون و ئاشكرايە، چ مەبەست پێى ئەوێ رابردوو بى،
ياخود مەبەست پێى ئىستاش بى، دارو درەخت و گژو گياو لەوەرپو پاوان و لەوەرگا،
دواي ئەوێ وشك دەبن، رەش ھەلەگەرین و، جارێكى دیکە دەبنەو پەين بۆ زەوى،
زەوى بەپێزو بەھیز دەكەنەو، سالیكى دیکە، دووبارە سەوز دەبنەو.

کورتە باسیک لە بارە ی

رێک و پێکی و پێنمایی خواوە لە دروستکراوەکانیدا

بە باشی دەزانم لێره دا کورتە باسیک لە بارە ی رێک و پێکی و پێنمایی خوا ی پەرورەدگارەووە لە دروستکراوەکانیدا بخەمە روو^(١).

لە دە (١٠) خال دا ئەم کورتە باسە دەخەینە روو، بە شیوازی خۆم ئەو قسانە دەخەمە روو، هەندیکیان زیاتر تیشکیان دەخەمە سەر، هەندیکیشیان کورت دەکەمەووە، هەندیکیشیان شی دەکەمەووە.

خوا سەحانە و تعالی دەفەرموێ: ﴿الَّذِي خَلَقَ فَسْوَىٰ ۖ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ۖ﴾، ئەو پەرورەدگارەت کە هەموو شتیکی هێناوێتە دی، رێک و پێکی کردووە، هەموو شتیکی ئەندازەگیری کردووە و پێنمایی کردووە.

با بزاین ئەو رێک و پێکیە ی خوا لە دروستکراوەکانیدا دایناوە، ئەو ئەندازەگیریە ی دایناوە، ئەو پێنماییە ی بۆ داناون، چیه و چۆن؟ لە دە (١٠) نموونە دا، چەمکی ئەو ی گوتمان دەخەینە روو:

یەكەم: گَل (تراب) دوا ی ئەو ی بەهۆی ئاوەو دەتوێتەووەو شی دەبێتەووە، ئەو هەموو رووەکە جوړاو جوړانە لەو گله دینه دەری، ئایا ئەگەر هەندیک ئاو بێنن، شەکرو خوێ و ماددە یەکی صابوونی و ماددە یەکی لیمو ی و ... هتدی، تێبکەین، دوا ی هەندیک لە دەزوولە ی مووی بێنن، هەندیک بۆری گچکە ی وەك دەزوولە، ئایا دەگونجی ئەو دەزوولانە یەکیان تەنیا خوێیە کە بمژی و، یەکیان تەنیا شەکرە کەو، ئەو ی دیکە تەنیا ئاوە لیمو ییە کە؟ نەخێر بێگومان ئەووە موستەحیلە، بەلکو ئەو بۆریچکانە ئاوەکە

(١) ئەم کورتە باسە لەبەر روشنایی هەندیک لە قسەکانی دکتۆر (محمد راتب النابلسی)، لە تەفسیرە کە ی (تفسیر النابلسی)، بەرگی (١٠)، لاپەرە: (٣١٧ - ٣١٨) دا، دەخەینە روو.

هەمووی دەمژن بەیەكسانی، چونکە بۆرییەکان نازانن ئەو ئاوە چۆنەو ئەو تامە چییە؟ بەلکو ئەو تامانە لەنیۆ ئاوەکەدان هەموویان بەیەكسانی دەیانمژن، بەلام بەپێی سیستمی خۆی کاربەجێ لەیەك زەویدا هەمووی وەك یەكە، سیۆ دەروۆ، بەهێ دەروۆ، خۆخ دەروۆ، تری، زۆرجارانیشت جگە لەوانە، تەرەکارو شووتیی و کالەك و خەیارو ترۆزی، هەروەها جگە لەوانەش جاری وا هەیە، جۆرەکانی سەوزە: کەوەر، توور، کەرەوز، پیاز، سیر، دیسان جگە لەوانەش: دانەوێڵە، گەنم، جۆ، نۆك، نیسك، هەرزن، ئایا چۆنە سەرچەم ئەو شتە جۆراو جۆرانە لەیەك گلی وەك یەكدا دەروین و، هەر کامیکیشیان بەرەكە و میوەکە، تامیکەو رەنگیکەو بۆنیکەو شیوەیەکە؟ وەك خوا سبحانە و تعالی لە سوورەتی (الرعد) دا کە کاتی خۆی تەفسیرمان کردو، دەفەرموی: ﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَ لِّبَعْضِهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأَكْمَلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ واتە: لە زەوی چەند پارچە زەوییهکی بەسەر یەكەو هەن، هەروەها چەند باخێك لە ترییهکان و کشت و کالەکان و درەختی خورمای یەك بنکی دوو قەدو یەك قەد بەیەك جۆرە ئاو، ئاودەدری، بەلام هەندیکێ بەسەر هەندیکیدا (لە تام و بۆن و خۆشییدا) هەلدەبژێرین، بەراستی لەویدا نیشانە هەن بۆ کۆمەلێك بفامن.

ئەنجا ئایا ئەو چۆن روودەدا؟ لە وەلام دا دەڵێین: خوا ﷻ لە نیۆ رەگە وردەکانی ئەو رووەکانەدا، واتە: ئەو دەزوولانە لە نیۆ رەگەکاندان و خواردنەکان دەمژن، سیستم (نظام) یکی وای داناو: یەکیکیان (پۆتاس) مژێ و، ئەوی دیکە (ئاسن) و، ئەوی دیکە (فوسفۆر) و، ئەوی دیکە (کالسیۆم)، ئەوی دیکە ... هتد، هەر کام لەو توخمانەش یەکیکیان بەو ئەندازەیەو، یەکیکی دیکە بەو ئەندازەیە، بەلام مەرۆف ناتوانی شتی وا بکات و، ئەو تەنیا بە خوا دەکری.

ئەو هەموونە یەكەم، بۆ ئەو کە خوا ﷻ هەرچی دروستیکردو، ریکیشیخستو، هەرچی ئەندازەگیریشی کردو، فێریشی کردو چۆن بەرپۆهەچی؟!

دووهم: ماسی سەلەموون جوۆرە ماسییەکی تایبەتە، کە لە سەرچاوەی رووبارەکانی ئەمریکاوە دێ، دوایی کۆچ دەکات، هەتا نێوەراستی ئوقیانووسی ئەتلەسی و لەویدا دەمرێ، ئنجا ئایا بەچکەکانی چۆن جارێکی دیکە لەوێ دەگەرێنەووە بۆ ئەو شوێنە لێوەی هاتوون، ئەو رووبارانە کاتی خۆی باب و دایکیان، لێیانەووە هاتوون؟ ئەو بەچکانە کە لە نێوەراستی زەریای ئەتلەسییدا، وەك گەرایەك دایکیان دایاندەن، دەچنەووە بۆ ئەوێ، دوایی کە لەویدا گەورە دەبن و گەشە دەکەن، جارێکی دیکە دێنەووە بۆ ئەو شوێنەو، دووبارە گەرایەکانیان دادەنێن و، کە گەورە بوون دەچنەووە بۆ ئەوێ، جاری وا هەیە سەدان، بەلکو هەزاران کیلۆمەتریان بەینە!!

سییەم: هەندێک لە بالەندەکانیش جاری وا هەیە نشینگەیان شوێنێکی تایبەتە، بەلام دەچن لە شوێنێکی دیکە دوور، هێلانە دەکەن و هێلکانیان تێدا دەکەن و، دەترووکی و دەبنە بەچکەو هەراشیان دەکەن، زۆریک لە بالەندەکاندا گەرمی و کوێستان دەکەن، بۆ وێنە: پەرەسێلکەو حاجی لەق لەق و، قازو قورینگ، لە ولاتی خۆماندا هەن، ئەو بالەندە گەرمیان و کوێستان دەکەن، لە شوێنێک کە لێن، دوای ئەوەی کەشی سالت گەرم دەبێ، دەچن بۆ کوێستان و، کە ئەوێش زۆر سارد دەبێ، دێنەووە بۆ گەرمی، زۆرجارانیش ئەو بەچکانە دایاندەن، بۆ وێنە: حاجی لەق لەق، دوای ئەوەی بەچکەکانی بالە فەردەبن و گەورە دەبن و پێدەگەن، لەگەڵ خۆیان دەیانەن بۆ ئەو شوێنە دیکە، جاری وا هەیە هەندێ لەو بالەندە بەچکەکانیان لە شوێنێک دادەنێن، کە ئەو بەچکانە بە ژیاڵیان شوێنی دایک و بابیان نەبینیوە، کەچی دوایی کە گەورە دەبن، دەچنەووە بۆ ئەوێ! چونکە خوا سبحانە و تعالی هەرچی دروستیکردووە، پێک و پێکی کردووە، هەرچی ئەندازەگیری کردووە، پێشی پێشاندووە.

چوارەم: هەنگ: ئەگەر تەماشای میڤەنگوینە بکەین، وەك لە تەفسیری سوورەتی (النحل) دا کورتە باسێکمان لە بارە هەنگ و هەنگوینەووە کردووە، ئەوەی زۆر سەرنجراکێشە، لە ژیاڵی هەنگدا ئەوەیە خانووەکە کە دروستی دەکات خانەکان (کەلوووەکان) ی، شەش پالوویی، نە چوار گۆشەن، نە سیگۆشەن، نە بازنەیین، نە لاکێشەن، بەلکو شەش

پالوویین، شەش گۆشەن، ئەوێش وایکردووە کە هەنگ بە ئەندازەیهکی زۆر کەمیش لەو پانتاییە مالهەکی لێ دروست دەکات، لێ خەسار نەبێ و، ئەگەر سیگۆشە یان بازنەیی یان لاکیشەیی یان چوار گۆشە بوونایە، ئەندازەیهکی لێ خەسار دەبوو، بەلام بە شیوەی شەش گۆشە، هیچی لێ خەسار نابێ و هەمووشیان دەکەونە پال یەك، ژيانى هەنگ پێویست بەو دەکات کتیی تایبەتی لەسەر داڤنێ:

١- ژمارەیهك له هەنگەکان بەس پاسەوانی دەرگان.

٢- هەندێکیان دەفڕن و دێن و دەچن، بۆ ئەوێ سەرماو گەرمای ژوورەکە لە یەك ئاستدا رابگرن، چونکە ئەو گەرایە دایانناوە، ئەگەر هەوا یەك گەرمتر، یان ساردتر بێ، دەمرن.

٣- هەندێکیان تەنیا کاریان تیشکچیتییەو ئەگەر دوژمنێك، ناحەزێك بێتە کولانەکە یانەو، رێی لێدەگرن، بگرە ئەگەر رێیان بۆ نەگیرا خۆشیان بە کوشت دەدەن و دواى ئەوێ ناحەزێك دەچیتە نێو کولانەکە یانەو، ئەگەر مشک یان مار بێ، یان هەر شتێك بێ، زۆر پێوێ دەدەن هەتا هەموویان دەمرن، دواى دەورەکەى بە میو دەتەن، بۆ ئەوێ بۆن و پیسی لاشەى ئەو ئاژەلە زیان بە گەرایەکان و هەنگوینەکەشیان نەگەیهنێ.

پێنجەم: بآلندەیهك له ناوچەى خۆشمان هەیه پێی دەلێن: (کەندەسمە)، یاخود: دارکۆلە (نَقَارُ الْخَشَبِ)، جوړیكى هەیه تەنیا لەسەر درەختی سنەوبەر و ئەو کرمەى له نێو درەختی سنەوبەردا هەیه دەژی، جێی سەرنج ئەوێهە کە خوا ﷻ دەندووکیكى بۆ خولقاندووە، دەورى دوازدە (١٢ سم) درێژە، هەر کاتێك ویستی ئەو کرمە بخوات، لەسەر قەدى ئەو درەختە پادەووستێ و بەو دەندووکی کونی دەکات، هەتا دەگاتە سەر ئەو کرمەى لەنێو هەناوو جەرگەى ئەو درەختەدا هەیه، دەلێی تیشکی لێزەری پێیه، یان تیشکی سەروروی وەنەوشەیی، یاخود ژێر سووری پێیه، کە شوینی ئەو کرمە بزانی، بەلام خوا رێنمایی کردووە، کە دروستیکردووە، ئەندازەگیریشی کردووە، چۆن بژی؟.

شەشەم: مار له تاریکایی زۆر ئەنگوستەچاودا دەتوانی مشک بدۆزیتەووەو بیخوات! جارێك بۆ تاقیکردنەووە ماریکیان هیناوە میویان لەسەر چاوەکانی داناووەو چاوەکانیان نوساندوون

و لە ژوورېكى تاريكدا دايانناوه، مشكېكيشيان لەوۆ داناو، بەلام رېك چووە مشكەكەى خواردو، دوايى تەماشايان كردو، دووچالې گچكە ھەن لەسەريداو بەھوۆ تيشكى ژير سوورەو ھەشتەكان دەبينى، دوايى كە ھاتوون ئەو دوو چالە گچكەيان كە تيشكى ژير سووريان ليوە دەردە چى، گرتوويانن، ئنجا نەيتوانيوە نيچيرەكەى خوۆ بدۆزيتەو.

ھەوتەم: جوړېك لە زەردەوالە و ژەنگەسوورە ھەيە، چالېك لە زەويدا ليدەدا، دوايى قالونچەيەك دەگرى، لە شوينېكى تايبەتدا، جوړېك لە ژەھرى خوۆ تيدا دادەنى بېھوش (تغدير)ى دەكات، واتە: ئەو ھەيە يەكجاريى بېكوژى، بەلكو بېھوشى دەكات، تاكو بەچكەكانى كە لە دايك دەبن و دينە دەرى، يەكسەر خواردنېكى تەرو تازەيان لەبەردەست دابى، لاشەى ئەو قالونچەيە تەرو تازەبى، چونكە ئەگەر ھەرى، وشك ھەلدەگەرې، بەلام ھەر بە تەرو تازەيى دەمينتەو، چونكە جوړېك لە بەنجى دەكات.

ھەشتەم: ھەيمەنى پياو، ژياندارى توويى، ھەك پيشترىش باسماں كرد، دواى ئەوھى لەگەل ھيلكوۆلەى نيو ئاوى ئافرەتدا يەك دەگرن، سەرەتا يەك خانەيە، ئنجا دەبيتە دوو، دووھەكان دەبنە چوار، چوارەكان دەبنە ھەشت، ھەشتەكان دەبنە شازدە، دەبنە سى و دوو، دەبنە شەست و چوار، سەدو بىست و ھەشت، ...ھتد، بەو شيوھە تاكو دەبن بە ھەزاران، بەلكو بە مليوۆنان، ئنجا ئەو خانانە ھەر كوۆمەلەيان دەچن ئەندامېك و، كوۆتەندامېك لە جەستەى مروۆدا دروست دەكەن، ھەندېكى دەچى مېشك دروست دەكات، ھەندېكى دەچى دل دروست دەكات، ھەندېكى ماسوولكەكان دروست دەكات، ھەندېكى پېست دروست دەكات، ھەندېكى ئيسقان دروست دەكات، ھەندېكى چاو دروست دەكات، ھەندېكيان خانەى دەمارين و، ھەندېكيان خانەى پېستين و، ھەندېكيان خانەى موويين، ھەتا ھەموو ئەندام و كوۆتەندامەكانى جەستەى مروۆ دروست دەكەن، ئنجا بەراستىي زۆر جىي سەرسورمانە كە ئەو خانانە، ھەك سوپايەكى مەشق پېكراو مليوۆنايان دەچن ئەو ئەندامە دروست دەكەن و، مليوۆنانى ديكە دەچن ئەو ئەندامەى ديكە دروست دەكەن، ھەمووشيان لە يەك كاتدا، كارەكانيان لە نيو خوۆياندا دابەشكردوون.

نۆیه م: له نیوان خانەکان و خویندا پەردەیه ک هەیه، وەك ئەو وایە کۆمە لە بالە خانەیه کی بەرز لە لای راست و، کۆمە لێکی دیکە لە لای چەپ بن، ئنجا دیواریک هەبێ ڕی نەدات هیچ کەس لە شەقامە کەووە بچیتە نیو ئەو بینایانەو، لە بینایەکانەووەش بچیتە نیو ئەو شەقامەوێ کی بە نیووە راستیاندا دەروا، خانەکانیش کە خوا ﷺ لە جەستە ی مروڤدا خولقاندوونی، ماددە ی پۆتاسیان تیدا هەیه، ئەو ماددە یەش ئەو جەستە یە پێویستی بە هەر شتێک هەبێ، وا دەکات، ئەو دەرگایە بە ئەندازە ی ئەو ی ئەو پێویستی پێیەتی، بکریتەو، واتە: ئەو خوینە ی دیت و دەچێ بە جەستە دا، خانەکان دەرگایان هەیه و داخراون، بەلام هەر خانەیه ک پێویستی بە چی بێ، دەرگای خۆی دەکاتەووە بە ئەندازە ی ئەو پێویستی یە لەو خوینە وەر دەگری، بۆ وینە: پەنکریاس پێویستی خۆی وەر دەگری و، زراو پێویستی خۆی وەر دەگری و، جگەر پێویستی خۆی وەر دەگری و، ئەو لووانە ی فرمیسک پێویستی خۆیان وەر دەگرن و، لیک پێویستی خۆی وەر دەگری، هەر ئەندامێک پێویستی خۆی وەر دەگری، دوا ییش دەرگای خۆی دادەخات! کە بە راستی ئەو هەر بیر لیکردنەوێ ئینسان زۆر دەتاسێت، چ جایی بە واقعیی و کردە یی بیزانێ.

دەیه م: مروڤ کاتێک زیاد لە ئەندازە ی پێویستی خۆی دەخوات، ئەو خواردنە زیاده -- هەلبەتە بۆ هەندێ کەس نا بۆ زۆر کەس یە کسەر دەبێتە پاشەرۆک و فرپیی دەدا، بەلام بۆ هەندێ کەس خواردنە زیاده کە، وزە زیاده کە کۆدە کریتەووە لە جەستە داو، دەلێن: فلانکەس قەلەو بوو، بەلام کاتێک مروڤ بیهوێ خۆی دابەزێت، هەموو ئەو چەورییە، هەموو ئەو وزە زیاده، هەموو ئەو کالۆرییە لە لاشە دا کەلە کە کراو، دەتوێتەو، نەك لاشە بچێ ئیسقان و ماسوولکە و گوشتە بتوێننەو، بەلکو تەنیا ئەو ماددە چەورییە زیاده کە لە لاشە دا کەلە کە بوو، پێویستی پێی نیە، بۆ کاتی تەنگانە هەلیگرتو، ئەو دەتوێننەو.

بەسەر هاتێک:

دەگێرنەووە جاریک شانێک دەچن بۆ لای عەبدولمەلیکی کورێ مەروان، کە یەکیک بوو لە حوکمرانەکانی بەنی ئومەییە، گەنجیکی کەم تەمەنیان تیدا دەبێ، ئەو سەرەتا

دېتە ژوورې، عەبدولمەلىك گلهيى و سەرزەنشت لە دەرگەوانەكە دەكات و دەلّ: ئەو
چىيە ھەر كەسك وىستى دى بۆ لامان، تەنانەت مندالیش ھەر دین؟ كۆرە گەنجەكە
پى دەلّ: (أَيُّهَا الْأَمِيرُ! إِنَّ دُخُولِي عَلَيْكَ لَمْ يَنْقُصْ قَدْرُكَ، وَلَكِنَّهُ شَرَفْنِي، أَصَابَتْنا سَنَةٌ أَذَابَتْ
الشُّحْمَةَ، وَسَنَةٌ أَكَلَتْ اللَّحْمَةَ، وَسَنَةٌ دَقَّتِ الْعِظْمَةَ، وَبَيَدِكُمْ فُضُولُ مَالٍ، فَإِنْ كَانَتْ لِلَّهِ، فَعَلَى
مَا تَحْسِنُهَا عَنْ عِبَادِهِ، وَإِنْ كَانَتْ لَكُمْ، فَتَصَدَّقُوا بِهَا عَلَيْنَا، وَإِنْ كَانَتْ لَنَا فَأَعْطُونَا إِيَّاهَا).

واتە: ئەى فەرماندە! ھاتنى من بۆ لای تۆ، لە پێزو پایەى تۆى دانەشکاندو، بەلام
منی پێزدار کردو، سالتیکمان گرانیی بەسەرھات، چەوری و بەزی توندو، سالتیکی
دیکەش گوشتەكەى خوارد، سالتیکی دیکەش تیسکیشی باریک کرد، تێو ش مأل و سامانی
زیادەتان لەبەر دەستدا ھەیه، ئنجا ئەگەر ھى خوايە، بۆچی لە بەندەکانى ھەپس
دەكەى، (بیدە بە بەندەکانى) و، ئەگەر ھى خوشتانه، چاکەو خیرمان لەگەڵ بکەن و،
ئەگەر ھى خوشمانە، ھەدەنێ.

واتە: ئەو مأل و سامانەى لەبەر دەستی تۆدا ھەیه، ئەى عبدولمەلىكى كۆرى
مەروان! كە جگە لە عومەرى كۆرى عەبدولعزیز (پەحمەتى خۆى لى بێ)، ئەوانى دیکە
ھەموویان وابوون، خوا لییان خوش بێ، ئەو مأل و سامانە لە سى حال بەدەر نیە: أ-
یان بە ھى خۆى دەزانن، كە ھەمووشى لە ئەسڵدا ھى خوايە، ئنجا ئەگەر ھى خوايە،
بیدەن بە بەندەکانى، ب- یان بە ھى خۆتانى دەزانن، ئەگەر بە ھى خوشتانى دەزانن،
خیرمان پى بکەن، ج- یان ھى خوشمانەو دەستتان لى بەسەردا گرتووين، ئەگەر ھى
خوشمانە ھەندەنەو، عەبدولمەلىكى كۆرى مەروان پى سەرسام دەبێ، ئنجا تیدەگات
ئەو شاندى ئەو كۆرە گەنجەیان کردو بە دەمراست و قسەكەرى خۆیان، پێكاویانە.

مەبەستم لێرەدا ئەو ھوو كە ئەو كۆرە گەنجە ئاماژە بەو دەكات، گرانیی و
برسییەتى سالتیک بەزی توندو، سالتى دواى گوشت، ئنجا سالتى ئایندە تیسك، خۆى
پەرودگاریش جەستەى مروڤى وا خولقاندو، كە ئەگەر مروڤ خواردنى نەبوو و
دەستى نەكەوت، یان ئەگەر وىستى خۆى دابەزینى، پێشچى چەوری دەتویتەو، دواى

دہ گاتہ گوشت، دواپی دہ گاتہ ٹیسک، ئنجا ئہ وہ ئہ گہر خوا ﷺ پِکی نہ خستبایہ و
پِئمایِ نہ کردبایہ، ہەر له سەرەتادا ئیسکە کہ توابعیہ وہ، یاخود ماسوولکە و گوشتە کہ
توابعیہ وہ، پِش چەوریہ کە ی، بیگومان حال بە جوړیکی دیکە دەبوو.

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** Facebook icon and text: "پاڼه باندنوی، مکتبە یی هاشمیة عالی، بایر".
- Top Right:** Facebook icon and text: "AliBapir/علی بابیر".
- Middle Left:** Archive.org link: "archive.org/details/@alibapir" with a download icon.
- Middle Right:** YouTube icon and text: "Alibapir".
- Bottom Left:** App Store and Google Play logos with QR codes, labeled "Alibapir".
- Bottom Right:** WhatsApp, Telegram, and Messenger icons with QR codes, labeled "کەتای".
- Center:** A portrait of a man with text above it: "ه. بۆره دوو کەتەری یەکەم، هاشمیة عالی" and "بەس هەشەر عەز مەوایە الی بایر".
- Bottom Center:** Text: "پاڼه باندنوی، مکتبە یی هاشمیة عالی، بایر".

مەسەلە ی دووهم:

پاگە یاندنی خوا ﷻ بە پیڤەمبەرە کە ی ﷺ کە لەمە و دوا قورئانی پێدە خوینی و فیری دە کات و، لە بیریشی ناچی -مەگەر خوا بیەوی- ئەو (خوا) ئاشکراو پەنھان دەزانێ، بۆ شوینکە و تەنی بەرنامە ی ئاسانی خۆی، ئامادە و ئاسانی دە کات:

خوا دە فەرموی: ﴿سُفِّرْتُكَ فَلَا تَسَىٰ ۖ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ۖ وَيُخَيِّرُكَ لَلْيُسْرَىٰ﴾ (٨)

شیکردنە وە ی ئەم ئایە تانە، لە چوار بڕگە دا

١- ﴿سُفِّرْتُكَ فَلَا تَسَىٰ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، لەمە و دوا قورئانت پێ دە خوینین، لە بیریش ناچی، مەگەر ئەو ی خوا ویستی، (إِسْنَادُ الْإِقْرَاءِ إِلَى اللَّهِ مَجَازٌ عَقْلِيٌّ، لِأَنَّهُ جَاعِلُ الْكَلَامِ الْمَقْرُوءِ وَأَمْرٌ بِإِقْرَائِهِ)، قورئان پێخویندن، پالدان ی بۆ لای خوا، مەجاز ی کە عەقڵییە، چونکە لە ئەسڵ دا خوا ﷻ وشە خویندراوە کە ی فەرموو، فەرمانیشی کردو، پێی بخوینێ (لە پێی جەریلەو)، کە دە فەرموی: ﴿سُفِّرْتُكَ﴾، پێت دە خوینین، یانی: فیرت دە کە ی و شارە زات دە کە ی لە فەرما یشتی خۆمان، ﴿فَلَا تَسَىٰ﴾، لە بیریش ناچی لەو دە دنیابە، (نسیان): بریت ی لەو ی زانراو ی ک ی پیشتر، کە لە میشکی مروّ قدا پارێزراو، ماو یە ک ی کەم، یاخود ماو یە ک ی زۆر لە هۆش دان (ذاکرة) ی مروّ قدا نە مینی.

کە دە فەرموی: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، (الْمَقْصُودُ بِهَذَا، شَيْئَانِ: إِذَا شَاءَ اللَّهُ نَسَخَ تِلَاوَةَ بَعْضِ مَا أُنْزِلَ عَلَى النَّبِيِّ، أَمْرَهُ بِتَرْكِ قِرَاءَتِهِ، وَمَا يَعْزِضُ نِسْيَانَهُ لِلنَّبِيِّ مُؤَقَّتًا)، مەبەست لەو کە خوا دە فەرموی: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، مەگەر خوا بیەوی، دوو شت:

أ- ئەگەر خوا ویستی هە ندیک لە خویندنە وە ی ئەو ی دایبە زاندو تە سەر پیڤەمبەر ﷺ، هە لیبوە شینیتە وە، فەرمان ی پێ دە کات نە یخوینێ (و مسو لمانانیش نە یخوینن).

ب- ئوہ بووہ کہ پیغہمبەر ﷺ جاری وابووہ شتیکی به شیوہیہ کی کاتی و بو ماوہیہ کی کہم، له بیر چووہ (و دواپی هاتوتهوہ بیر)، لیره دا که ده فہرموی: ﴿فَلَا تَنْسَىٰ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، یانی: (إِلَّا الَّذِي شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَنْسَاهُ)، مه گەر ئوہی خوا ویستی له بیرت بچی، هه ندیکیش گوتوو یانه: ﴿فَلَا تَنْسَىٰ﴾، لابر دن (نفي) نیه، به لکو نه هیشتن (نهي) ه، یانی: (فَلَا تَنْسَى)، یانی: ئه لیفه که ی له بهر ئوہی کو تایی ئایه ته، بویه بهو شیوہیہ هاتوه، واته: له بیرت نه چی! ﴿سَقَرْتُكَ فَلَا تَنْسَى﴾، پیت ده خوینین له بیرت نه چی، ئه گهرنا له ئه سلدا به مجوره بووہ: (فَلَا تَنْسَ)

به لام ئو جوړه خویندنه وهیہ زانایان رایان له سهری نیو، هر ئوہیہ که ئوہ موژدهیه که خوا به پیغهمبهری ﷺ داوه و هاتوته دیش و ئوہ ئی عجازیکی میژوویشه، چونکه ههرچی خوا ﷺ فیری پیغهمبهری ﷺ کردوه، له بیر نیو چوو، یه کی که له زانایان ده لی: (وَعَدُ مِنْهُ لِنَبِيِّهِ أَنْ يُكَنِّهَ مِنَ الْقُرْآنِ وَحِفْظِهِ عَلَىٰ مَا أُنْزِلَ، بِحَيْثُ يَرْتَفِعُ عَنْهُ النَّسِيَانُ، يَقْرَأُهُ كَمَا أُنْزِلَ)، ئه مه به لینه له لایه ن خواوه بو پیغهمبهره که ی ﷺ که یارمه تی ده دات و وای لی ده کات زانیاری به قورئان و به له بهر کردنی قورئان هه بی، بهو شیوہیہ دیابیه زاندوه، به شیوہیہ که هیچ شتیکی له بیر نه چی و، هیچ شتیکی لی له ده ست نه چی.

که ده فہرموی: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، (إِسْتِثْنَاءٌ مُفِيدٌ لِبَقَاءِ قُدْرَةِ اللَّهِ عَلَىٰ إِطْلَاقِهِ، وَذَلِكَ لِأَنَّ كُلَّ إِنْسَانٍ لَا يَنْسَى إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ نِسْيَانَهُ)، ئه مه بو هیشتنه وهی ده سه لات و ویستی خوایه به ره های، چونکه ههر که سی که ههر شتیکی له بیر ده چی، به س ئوہی له بیر ده چی که خوا ویستوو یه تی.

له ئایه ته کانی دیکه ی قورئانی شدا وینه ی ئه مه هاتوه، بو وینه:

أ- له سووره تی (القیامة) دا هاتوه، ده فہرموی: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (۱۶) ﴿إِنْ عَلَيْنَا جَمْعُهُمْ وَقُرْآنُهُ، فَإِذَا قُرَأَتْهُ فَأَتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ (۱۸)، وه ک کاتی خو ی ته فسیرمان کرد.

ب- هه روه ها له سووره تی (طه) دا، ده فہرموی: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ، وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ (۱۱۴).

لېرەش دا خوا ﷺ دۇنيايى داۋەتە پېغەمبەرەكەي ﷺ كە ئەۋەي قىرى دەكات، لە بىرى ناچى، كەۋاتە: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، مەگەر ئەۋەي خوا بىھوۋى، تەنيا بۇ دەرختى ئەۋەيە كە ويستى رەھاي خۋاي پەرۋەردگار، ھېچ شتىك رېئى لى ناگرى و، ئەگەر خوا بىھوۋى لە بىرت بباتەۋە، لە بىرت دەباتەۋە، بەلام خوا نەيويستە لەبىرت بچىتەۋە، بۇيەش لە بىرت نەچۆتەۋە.

(۳)- ﴿إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى﴾، بە دۇنيايى ئەو ئاشكراۋ، ئەۋەش كە پەنھان دەبى، دەيزانى، (الجهر): برىتە لە دەرکەۋتنى تەۋاۋ بۇ ھەستى بىنن، ياخود ھەستى بىستى، لېرەدا (جهر)، ۋەك ھالەتى لەبىر بوۋنە، (يخفى) ش، ۋەك ھالەتى لە بىرچوۋنە، خوا ﷺ ئاگاي لە ھەردوۋك لايان ھەيە.

(۴)- ﴿وَيُسِّرْكَ لِلْيُسْرَى﴾، ئاسانىشت دەكەين بۇ (رېئى) ئاسان، يان بۇ (شەرىعتى) ئاسان، چونكە ۋشەي ﴿لِلْيُسْرَى﴾، (مُؤْنْتُ الْاَيْسَرِ وَهُوَ صِفَةٌ لِّمُوصُوفٍ مَّحْذُوفٍ: الطَّرِيقَةُ الْيُسْرَى أَوْ الشَّرِيعَةُ الْيُسْرَى)، ﴿لِلْيُسْرَى﴾، بە ماناي ئاسانتر، مېينەي (اَيْسَرَه)، (اَيْسَر)، ۋاتە: ئاسانتر بە بارى نېرىنەدا، بەلام (يُسْرَى)، يانى: ئاسانتر بەبارى مېينەدا، لېرەدا (يُسْرَى) سىفەتى ۋەسفىراۋىكى قرتىزاۋە، ۋەك رېيازى ئاسانتر، بەرنامەي ئاسانتر.

خاۋەنى تەفسىرى (الميزان)، دەلى: (مُقْتَضَى الظَّاهِرِ وَيُسِّرْ لَكَ الْيُسْرَى، لَكِنَّ الْمَقْصُودَ أَنْ يُهَيِّئَهُ وَيَجْهِّزَهُ لِتَأْدِيَةِ الرِّسَالَةِ)، ۋاتە: رۋالەت خۋازيارى ئەۋەيە بگوترى: ئاسانت بۇ سىنا دەكەين، (رېئى ئاسان بۇ تۆ ئاسان دەكەين)، بەلام بۇيە دەفەرۋى: ﴿وَيُسِّرْكَ لِلْيُسْرَى﴾، چونكە ئامانچ ئەۋەيە ئامادەۋ سازى بكات، كە بتۋانئ ئەۋ پەيامە ئاسانەي خوا بگەيەنئ.

(فخرالدين الرازى)، لە بارەي ھىكمەتى ئەۋ تەبىرەۋە، دەلى: (الْفِعْلُ فِي نَفْسِهِ مَاهِيَّةٌ مُمَكِّنَةٌ قَابِلَةٌ لِلْوُجُودِ، وَالْعَدَمِ، عَلَى السَّوِيَّةِ، وَلَكِنْ إِذَا صَارَ الْفَاعِلُ مُيَسَّرًا لِلْفِعْلِ، يَفْعَلْهُ)، ھەر كەدەۋەيەك لە خودى خۇيدا چىيەتتىكى گونجاۋە بۇ بوۋن و بۇ نەبوۋن، بەلام ئەگەر بىكەر ۋا بوۋ ئەنجامى بدات، ئەۋ كاتە ئەۋ كەدەۋەيە (كە لە ئەسلدا بۇ ھەردوۋك لاي بوۋن و نەبوۋن گونجاۋە)، ھالەتى بوۋنى بەسەر نەبوۋنيدا زال دەبى و دەيكات.

کهواته: ﴿وَيُسِّرُكَ لِلْيُسْرَى﴾، تو ئاسان ده کهین بو ئه و رییه، یانی: ئه و شه ریعت و بهرنامه ئاسانهی خوا ﷺ دایه زاندوه.

کو تایی ئه م مه سه له یه ش به م ده قه ی سوننه ت دینین:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: رَحِمَهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً، أَسْقَطْتُهُنَّ مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا { (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۴۳۸۰، وَابْخَارِي: ۴۷۵۵، وَمُسْلِمٌ: ۷۸۸).

واته: (دایکی ئیمانداران) خاتوو عائشه (خوا لئی پازی بی)، ده لئ: پیغه مبه ر ﷺ گوئی له پیاویك بوو له مزگه وتی، به شه و قورئانی ده خویند، دواپی فهرمووی: خوا به زه پی پیدای بی، فلان ئایه ت و فلان ئایه ته ی خسته وه بیرم، که که واند بوومن، (له بیرم برا بوونه وه) له سووره تی فلان و فلان.

کهواته: بو پیغه مبه ری خوا ﷺ شتیکی ئاسایی بووه، جار جار ئایه تیکی له بیر بچی، به لام یه کیك له هاوه لان خسته ویه ته وه بیر، یان دواپی جیبریل سه لامی خوا ی لیبی که هه میشه قورئانی له گه لدا ده ورکردۆته وه، خسته ویه ته وه یادی، کهواته: ره وایه بشلین: ﴿سُقِّرُكَ فَلَا تَسَىٰ ۖ ۞ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾، یانی: پی ت ده خوینین له بیرت ناچی، مه گهر ئه وه ی خوا بیه وئی، واته: خوا بیه وئی به شیوه یه کی کاتی له بیرت بچی، بو ماوه یه کی که م، به لام دواپی بیته وه یادت، مه گهر ئه وه، ئه گهر نا ئه وه ی خوا فیرت ده کات، له عه قل و دلتدا خوا ده یچه سپین و له بیرت ناچی.

مەسەلە ی سێهەم:

فەرمانکردنی خوا بە پیڤخەمبەر ﷺ کە ئامۆژگاریی بکات، مادام سوودی هەبێ، کە بابای ترس و سامدار بەرانبەر بە خوا پەندی لێ وەرەگرتی و، بیرى دیتەوه، بابای بەدبەختی خراپەکاریش کە دەخریتە ئاگری هەرە گەورەوهو نە تێیدا دەمری، نە تێیدا دەژی، خۆی لەو رێنمایی و ئامۆژگارییە پیڤخەمبەر ﷺ بە دوور دەگرتی:

خوا دەفەرموی: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ۖ سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْشَى ۚ وَنَجِّنَہَا الْأَشَقَىٰ ۚ﴾ (١٠) ﴿الَّذِي يَصِلُ النَّارَ الْكُبْرَىٰ ۚ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيہَا وَلَا يَحْيَىٰ ۚ﴾ (١١)

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

(١)- ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ﴾، ئنجا بیرخەوه (ئامۆژگاریی بکە) ئەگەر بیرخستەوه سوودی گەیان، لێرەدا پیتی: (ف) لە: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ﴾، پێی دەگوتری: (فَاءُ التَّفْرِيعِ)، واتە: ئەو رستەیهی لێرەدا هاتو، دەگێڕیتەوه بۆ رستەکانی پێشی، یانی: بینا لەسەر ئەوهی باسکرا، کەواتە: ئەگەر بیرخستەوهو ئامۆژگاریی، سوودی هەبێ، بیران بخەوهو ئامۆژگارییان بکەو، رێنمایان بکە، زانیان لە بارەى ئەم رستە موبارەکەوه زۆریان قسە کردو:

أ- هەندیکیان گوتووینە: لێرەدا دەفەرموی: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ﴾، ئەمە بەرانبەرێکی هەیه، بەلام قرتێزاو، وەك چۆن خوا ﷻ لە سووڤەتی (النحل) دا دەفەرموی: ﴿سَرِيلٌ تَقِيكُمْ الْحَرَّ وَسَرِيلٌ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ﴾ (٨١)، یانی: (تَقِيكُمْ الْحَرَّ وَالْبَرْدَ)، لێرەش: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ﴾، (وَإِنْ لَمْ تَنْفَعْ)، ئەگەر بیرخستەوه سوودی هەبوو، یان نەیبوو، بیرخستەوهی خۆت و ئامۆژگاریی خۆت هەر بکە.

ب- هەندیکى دیکە گوتووینە: کە دەفەرموی: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ﴾، ﴿إِنْ﴾ لێرەدا (إِنْ الشَّرْطِيَّةِ) یەو بۆ مەرجە، یانی: ئەگەر سوودی هەبوو بیرخستەوهو ئامۆژگاریی،

ٹاموژگاری بکھو بیریان بخهوه، به لام ته گهر زانیت سوودی نیه، لئی گهری، بیگومانیش رای دووه مم پی راسته و، ته م مەرجه مەرچیکی راسته قینه یه، چونکه بیرخستنه وهو ٹاموژگاریهك بزانی شوینی خوئی نیه و کاتی خوئی نیه، حاله که گونجاو نیه و قسه که ت بی هووده ده بی، بیگومان چ پیغهمبه ری خاتهم ﷺ، چ ههر که سیکی دیکه پیویسته لهو حاله ته دا ٹاموژگاری نه کات و بیرخستنه وه یه ك ته نجام نه دات، که بزانی بیسووده، دهشتوانین به چهند ئایه تیک لهو باره وه، به لگه بینینه وه، بو وینه:

خوای بهرز له سوورته تی (النجم) دا ده فهرموئ: ﴿فَاعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ (۱۹) واته: پشت هه لیکه له که سیك که روو له بهرنامه و یادی تیمه وهرده گیرئ و ته نیا ژیا نی دنیای دهوئ، واته: ته گهر بزانی که سیك قسه که ت له گه لیدا بیسووده، قسه ی بو مه که، که واته: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ﴾ لیله دا بو پیغهمبه ری خاتهم ﷺ ده که وینه بهر ئیجتیهادو تیفکرینی خوئی، یانی: ته گهر زانیت بیرخستنه وهو ٹاموژگاریه که ت، سوودی هه یه، بیکه و، ته گهر زانیت سوودی نیه، لئی گهری، چونکه مروؤی مسولمان ده بی خوئی له لهغو بیاریژی و، قسه یه کیش سوودی نه بی، مانای وایه لهغو یه، خوای پهروه ردگاریش پروادارانی به گشتی به وه پیناسه کردوون که خوایان له لهغو ده پاریزن: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾ (۲) چ جای پیشه واو رابه رو سهروه ریان پیغهمبه ری کوتایی موحه ممه د ﷺ!!

(۲) - ﴿سَيَذَكِّرْ مِنْ يَخْشَى﴾ به دلنیا یی که سیك ترس و سام و هه یبه تی (خوای) له دلدا بی، په ندو ٹاموژگاری وهرده گری، یانی: (سَيَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ وَيَنْعِظُ مَنْ فِي قَلْبِهِ شَيْءٌ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ)، که سیك شتیک ترس و سام و هه یبه تی خوای له دلدا هه بی، به هوئی قورئانه وه په ندو ٹاموژگاری وهرده گری، بیر دیته وه.

وشه ی: ﴿مَنْ﴾ لیله دا بو تاکیک نیه، به لکو بو جینسه، چونکه (مَنْ) مانای تاک و مانای کۆش ده گه یه نی، واته: ته وانه ی ترس و سام و هه یبه تیان به رانه ر به خوا له دلدا هه یه، ته وانه په ند وهرده گرن و، لهو ٹاموژگاریه ی تو به هره مه ند ده بن.

(٣)- ﴿وَيَنْجِبُهَا الْأَشْقَى﴾ هه‌ره خراپ و بيمرادي‌ش لي‌ی دور ده‌که‌وێته‌وه، ﴿الْأَشْقَى﴾ ش ديسان ليره‌دا بو جينسه، يانی: تیکرای ئەوانه‌ی زۆر خراپه‌کارن و به‌دبه‌خت، (الْأَشْقَى: شَدِيدُ الشَّقْوَةِ، وَالشَّقَاءُ فِي لِسَانِ الشَّرْعِ حَالَةٌ نَاشِئَةٌ فِي الْآخِرَةِ عَنِ الْكُفْرِ مِنْ حَالَةِ الْإِهَانَةِ وَالْعُذُوبِ)، ﴿الْأَشْقَى﴾، واته: زۆر خراپ، زۆر خراپه‌کار، (الشَّقَاءُ): له زاراوه‌ی شه‌رعدا، حاله‌تيكه له رۆژی دوايدا له کوفر په‌یداده‌بێ، که بریتیه له‌وه‌ی مرو‌ف ريسوا بێ، سزاو نازار بدری، ئنجا که‌سیک به‌و شیوه‌یه بێ، ﴿وَيَنْجِبُهَا﴾، (يَتَبَاعَدُ) يانی: خوی له‌و نامۆزگاریی کردنه، له‌و بیرخستنه‌وه‌یه، دور ده‌گری.

(أَصْلُ التَّجَنُّبِ تَفَعُّلٌ لِتَكْلِفِ الْكَيْفُونَةِ لِجَانِبٍ مِنَ الشَّيْءِ)، (تَجَنُّبُ): له‌سه‌ر کیشی (تَفَعُّلُ) هه‌و بریتیه له‌وه‌ی که‌سیک زۆر له‌ خوی بکات، له‌ ته‌نیشت شتیکه‌وه‌ بێ و پرووی تی نه‌کات و خوی لی لایبات.

ئنجا نایا ئەو زۆر به‌دبه‌خت و زۆر خراپه‌کاره، کیه‌؟

(٤)- ﴿الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى﴾، ئەو که‌سه‌ی ده‌سووتینێ (ده‌پیشینێ) به‌ ناگری هه‌ره‌ که‌وره، (نَارُ جَهَنَّمَ وَالَّتِي هِيَ نَارُ كُبْرَى بِالْقِيَاسِ إِلَى نَارِ الدُّنْيَا)، ناگری دۆزه‌خ به‌ به‌راورد له‌گه‌ڵ ناگری دنیا‌دا، ناگری که‌وره‌ترو که‌وره‌ترین ناگره.

(٥)- ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾، ئنجا نه‌ له‌ویدا ده‌مری و نه‌ده‌شزی، ﴿ثُمَّ﴾، لیره‌دا (لِلتَّرْتِيبِ وَالتَّرَاخِي)، بو ریزبه‌ندی و به‌دواداها‌تنه، چونکه مرو‌ف که‌ ده‌خ‌ریته‌ نیو ناگره‌وه‌و پێی ده‌پیشینێ و ده‌سووتینێ، وه‌ك زۆرجار گوتوو‌مانه: (صَلِي)، ئەوه‌یه که‌سیک به‌خ‌ریته‌ نیو ناگره‌وه‌و له‌ هه‌موو لاوه‌ تینی ناگره‌که‌ی بو بێ، نه‌ك هه‌ر له‌ لایه‌که‌وه‌و تیندا به‌پیشینێ و به‌رژینێ، ئنجا چوونه‌ نیو ناگری مرو‌ف به‌و شیوه‌یه، ئاسانه‌ له‌وه‌ی نه‌ تیندا به‌مری و نه‌ تیندا بزی، بۆیه ﴿ثُمَّ﴾، (لِلتَّرْتِيبِ وَالتَّرَاخِي)، بو ریزبه‌ندی و به‌دواداها‌تنه، چونکه‌ مردنه‌که‌ی له‌ویدا، ژيانه‌که‌شی له‌ ناگره‌که‌دا، ناخۆش‌ترو خراپ‌ترو له‌ چوونه‌ نیوی، مرو‌ف جاری وایه‌ تووشی به‌لایه‌ک دی، به‌لام دوا‌یی لی‌ی ده‌رباز ده‌بێ، یاخود گیان ده‌سپیری و نازاره‌که‌ی له‌ کۆل ده‌بیته‌وه، به‌لام ئەو که‌سه: ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾، له‌ویدا نامری به‌و واتایه‌ی هه‌میشه‌ هه‌ر هه‌ست ده‌کات به‌ نازاره‌که‌، ﴿وَلَا يَحْيَى﴾، ژيانیکیش نا‌زی پێی بگوتری: ژيان، ژيانیک تام و چێژو خۆشیه‌کی تیندا‌بێ.

خوا ده فهرموؤ: ﴿الَّذِي يَصِلُ النَّارَ الْكُبْرَى﴾، نهو كه سهی ده پیشی، ده برژی به ناگری گهره تر، له فهرمایشتی پیغه مبهردا هاتوه ﷺ فهرموویه تی: {نَارُكُمْ هَذِهِ الَّتِي يُوقِدُ ابْنُ آدَمَ، جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ}، (أخرجه أحمد: ۱۰۲۰۴، والبخاري: ۳۰۹۲، ومسلم: ۲۸۴۳). واته: نه م ناگره تان كه ئاده میزاد دایده گیرسیتی، به شیکه له هفتا به شی ناگری دوزه خ، واته: ناگری دوزه خ بکه یه هفتا به شهوه، یه كه به شی نه م ناگری دنیا یه، نه ویش واپیده چی بو دیار یی کردن (تحديد) نه بی، كه ههر نه وه نده بی، به لكو وه كه عاده تی عه رب و جگه له عه ربیش وایه، وشه ی: (هفتا، یان ههوت، یان ده) به کار دینن بو زیده رو یی کردن له شتیکدا، ئنجا مه رج نیه ههر هفتا بی، ده گونجی ههفتاش زیاتر، یا خود كه متر بی.

كه واته: لی ره دا خوی به رزی مه زن فرمان به پیغه مبهری خاتهم ﷺ، ههر كه سیكیش ده كات كه له ری ویه وه ده پروات، ههر كاتیک زانی بیر خستنه وه و ئاموژگاری و په ندادانی خه لك، سوودی هه یه، به نه رکی خوی بزانی بیران بخاته وه و ئاموژگاریان بکات، به لام نه گهر زانی بیسووده، مروف ده بی، قسه ی خوی خه سار نه كات و، له شوینیک، له حالیک، له کاتیکدا، كه سیك نه دوینتی و قسه ی بو نه كات و ئاموژگاری نه كات كه بزانی سوودی نیه، نه مهش بی نه وه ی به لگه ی نه قلی له سهر بیننه وه، ههر به عه قلیش دیاره، چونكه ئینسانی مسولمان ده بی لیزان و دانا بی و، حیکمهت و لیزانییش نه وه یه قسه ی خوت خه سار نه كه ی و قسه بو كه سیك نه كه ی، لی به ههرمه ند نه بی، به لام بیگومان مروف له وه دلنیا نیه، داخو کی به ههرمه ند ده بی و کی به ههرمه ند نابی، بویهش مروف به زوری ده بی قسه ی خیری خوی بکات، ئنجا كه سیك لی به ههرمه ند بوو، وه كه خوا فهرموویه تی: ﴿سَيَذَرُكَ مَنْ يَحْشَى﴾، خوی قازانجی کردوه و كه سیكیش به ههرمه ند نه بوو و خوی لی دوورگرت، بیگومان خوی زیانی کردوه، به لام بو ده ركه وتنی نه وه: کی ترس و سام و هه یبه تی خوی له دلدا هه یه و، کیش به دبه خته و خوی به دوور ده گری؟ تاكو ئاموژگارییه كهت نه كه ی، نهو خه لکهت بو ده رناكه وی، به لام نه گهر ههر له سهره تاوه بزانی كه سیك گویت لی ناگری و، قسه كهت جی ناگری، نابی قسه ی خوت زایه بکه ی و به فیرو بده ی.

مه سه له ی چواره م:

به جه ختکردنه وه وه راگه یاندنی سهرفرازی بابای خو پاک و چاکه ر و، ناوی پهروه ردگاری هینه رو نویژکه ر:

خوا ده فهرموئ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ (١٤) وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ﴿١٥﴾.

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له دوو برگه دا:

(١) - ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾، به دنیایی که سیک که پاک و چاک بووه، سهرفراز بووه، (قَدْ) که ده چیتته سهر کرداری رابردوو، مانای ساغکردنه وه و چه سپاندن ده گه یه نی، (قَدْ لِلتَّحْقِيقِ وَالتَّكْيِدِ)، یانی: به دنیایی سهرفرازو خوشبهخت و به مراد گه یشتوو یه، که سیک که خوئی پاک و چاک کردوه.

(٢) - ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى﴾، ههروه ها (که سیک سهرفرازه که) ناوی پهروه ردگاریشی هیناوه و نویژی کردوه، (الْفَلَاحُ: نَجَاحُ الْمَرْءِ فِيمَا يَطْمَحُ إِلَيْهِ)، (فَلَاحُ): بریتیه له سهرکه و تنی مروؤف له شتیکدا که ههولئ بو ده دات، چاوی تیه وه یه تی هه ندیکیش ده لئین: (فَلَاحُ): بریتیه له وه دهسته یانی شتیک داواکراو له خیرو چاکه، وشه ی: (تَزَكَّى) وه ک زورجار گوتوو مانه: سی واتایان ده گریتته خو:

١- پاکبوون (الطَّهَارَةُ).

٢- گه شه کردن (النُّمُو).

٣- چاکبوون (الصَّلَاحُ).

(التَّزَكَّى: السَّعْيُ لِنَيْلِ الطَّهَارَةِ، وَالنُّمُو، وَالصَّلَاحِ)، (تَزَكَّى) واته: ههولدان بو وه ده ست هینانی پاکیی و گه شه کردن و چاکیی، ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾، هه ر که سیک ههولبدات خوئی پاک و چاک بکات و گه شه پیدات، به دنیایی سهرفرازو به ئامانج گه یشتوو یه.

﴿وَذَكَرْ أَسْمَاءَ رَبِّهِ فَصَلِّ﴾، یانی:

ا- که سیک که ناوی پهروهردگاری دیني و، نوږژ دهکات.

ب- که سیک که له پهروهردگاری دهپارښتهوه.

بهلام لیره دا زیاتر وا پیده چي، ﴿فَصَلِّ﴾ به مانای: نوږژي کرد.

که دهفه رموي: ﴿وَذَكَرْ أَسْمَاءَ رَبِّهِ﴾، (الذِّكْرُ مِنَ الذِّكْرِ اللَّسَانِي، وَالْمَقْصُودُ بِاسْمِ رَبِّهِ ذِكْرُ أَسْمَاءِ اللَّهِ لِلتَّعْظِيمِ)، (ذِکْر): مهبهست پي باسکردنی به زمانه (باسکردنی به زمانیش کاتیک سوودی ههیه، له دلشدا ههبي)، مهبهست له ناوی پهروهردگار باسکردنیش، باسکردنی ناوه بهرزه کانی خواجه بو به مهزنگرتن.

﴿وَذَكَرْ أَسْمَاءَ رَبِّهِ﴾، لیره دا (ذِکْر)، دهگونجی له (ذِکْر) هوه بي، واته: (باسکردنی به زمان) و دهشگونجی له (ذِکْر) هوه بي، واته: یادکردن.

(ذِکْر: حُضُورُ الشَّيْءِ فِي نَفْسِ الذَّاكِرِ)، (ذِکْر): بریتیه له ئاماده بوونی شتیک له نهفسی مروښدا، له دل و هوښی مروښدا.

(فَتَكُونُ كَلِمَةً اسْمٌ مُقَحَّمَةٌ لِنَدْلٍ عَلَى شَأْنِ اللَّهِ وَصِفَاتٍ عَظَمَتِهِ، لِأَنَّ أَسْمَاءَ اللَّهِ أَوْصَافٌ كَمَالٍ)، نهو کاته وشه ی ناو (اسم) لیره دا تیغزی تراوه و خزی تراوه ته تیره تاکو پیگه و پایه ی بهرزی خواو سیفه ته مهزنه کانی خوا بگه یه نی، چونکه ناوه کانی خوا، سیفه ته تیرو ته واوه کانی خوان.

شایانی باسه: هه ندیک له زانایان هم دوو نایه ته یان کردوونه به لگه ی نهوه که هم سووره ته مه دینه ییهو، گوتوو یانه: مهبهست له م نایه ته موباره کانه زه کاتدانهو، خویندنی زیکره کانی دوا ی نوږژه کانه به تاییه ت جهژنی په مه زان، به لام له راستییدا مهبهست له: یادی خوا کردن و نوږژ کردن، بهر له وهش زه کات، مانای گشتی نهو وشانه یه:

۹- (تَرْجِي)، به مانای خو پاک و چاک کردنه، نهک زه کاتدان.

۲- (ذکر الرب) ناوی پەروەردگار ھینانیش، چەمکە گشتییە کە ی مەبەستە، نەك زیکرێکی تایبەت.

۳- (صلاة) نوێژیش، نوێژکردنە بە گشتیی، نەك نوێژێکی تایبەت، بێگومان ئەم سییەش پیکەووە تیکەھە لکیشن:

۱- کاتێک مروۆف خوێ پاک و چاک کرد.

۲- ئنجا شایستە ی ئەو دەبێ ناوی پەروەردگار بەیئێ.

۳- دوا ی ئەو دەش شایستە ی ئەو دەبێ نوێژ بکات، دەبێ پێشی مروۆف ھەولبەدات، خوێ پاک و چاک بکات، ئنجا شایستە ی ئەو دەبێ لەگەڵ خوا دا پەیوەندی بگرێ و ناوی خوا بەیئێ، دوا ییش بەندایەتی بۆ خوا ی بەرزی مەزن ئەنجام بەدات.

مه سه له ی پینجه م:

هه لێژاردنی زۆربه ی مروّقان بو ژیا نی دنیا به سه ر دوا رۆژدا، هه رچه نده ژیا نی رۆژی دوا یی، له خودی خۆیدا چاکتره، بێگومان نه پراوه شه و، به رده و امتری شه له ژیا نی دنیا:

خوا ده فه رموی: ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ (١٦) ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ (١٧)

شیکردنه وه ی ئەم دوو ئایه ته، له دوو برگه دا:

(١)- ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ به لکو (ئه ی مروّقینه!) تێوه ژیا نی دنیا ی نزیک تر هه لده بژێرن، (دنیا)، (مۆت) ی (آدنی) یه، (آدنی) واته: (أَقْرَبُ)، وشه ی (دُنْیا) ش مێینه ی مه جازیه، واته: ئەو ژیا نه ی لێتان نیزیکتره، که ژیا نی دنیا یه.

(إِیثار) هه لێژاردنی شتیک له نیو کۆمه لێک شت دا.

(٢)- ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ له حالیکدا مه نزلگای کۆتایی، با شتره و به رده و امتری شه، (الْآخِرَةُ: الْحَيَاةُ الْآخِرَةُ)، یان (الْمَنْزِلَةُ الْآخِرَةُ)، ژیا نی دوا یی، مه نزلگای دوا یی، با شتره له خودی خۆیدا و به رده و امتری شه، وشه ی: ﴿تُؤْثِرُونَ﴾، خوی تراویشه ته وه: (يُؤْثِرُونَ)، واته: ئەو مروّقه بێ پروایانه ژیا نی دنیا هه لده بژێرن به سه ر ژیا نی دوا ییدا، له حالیکدا مه نزلگای کۆتایی با شتره و به رده و امتری شه و زیاتر ده مێنێته وه.

وشه ی: ﴿بَلْ﴾ به لکو:

أ- (إِضْرَابٌ عَنْ حِكَايَةِ أَحْوَالِ الْفَرِيقَيْنِ بِالْإِنْتِقَالِ إِلَى تَوْبِيخِ أَحَدِ الْفَرِيقَيْنِ وَهُوَ أَشَقَى)، گواسته نه وه یه له با سکردنی حا لی دوو کۆمه له که، (ئه وانه ی سام و ترسی خوا یان له دلدا هه یه و، ئه وانه ش که له خوا بێ ترس و بێ با کن)، بو سه ر زه نشتکردنی یه کێک له و دوو کۆمه له که ئه وانه ن ترس و سامی خوا یان، له دل و ده رووندا نیه.

ب- یاخود: گواستنه وه یه بۆ هه لوه شانده وهی ئه وهی قسه ی خوای بهرز گرتیه خۆی، که
 فهرمووی: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ (۱۴) وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ﴿۱۵﴾، واته: به لکو ئه وانه له وه
 دوورترن که گومانی ئه وه یان پی ببردی، پیشبرکه بکه ن له به ده سته پانی سهر فزاییدا،
 چونکه ژیا نی دنیا هه لده بژیرن به سهر رۆژی دوا ییدا، ئه سلّه ن له وه مه یدان ه دا ههر نین،
 واته: له مه یدانی داوا کردنی سهر فزاییدا ههر نین، تا کو پیشبرکه بکه ن، چونکه بر وایان
 به رۆژی دوا یی نیه و، دنیا و ژیا نی دنیا هه لده بژیرن.

مەسەلە ی شەشەم و کۆتایی:

ئەو راستییە لە کتیبە پیشووەکانیشدا ھەیە، کتیبی ئیبراھیم و مووسا سەلامی خوا
لە ھەردووکیان بۆ:

خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ (١٨) صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ (١٩)﴾.

شیکردنەوی ئەم دوو ئایەتە، لە دوو بەرگەدا:

١- ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ﴾ بە دُنیاوی ئەمە لە پەرە پیشووەکان دا ھەیە،
یانی: ئەوێ پیشتر باسکرا، بە تاییەت ئەوێ لە چوار ئایەتەکانی: (١٤، ١٥، ١٦، ١٧) دا
ھات، زۆربە ی ھەرەزۆری پوونکەرەوانی قورئان گوتووین: ئەم ناوی ئاماژە یە (ھذا) بۆ
ئەوێ دەچیتەو، ﴿إِنَّ هَذَا﴾، ئەوێ باسکرا پیشتر، ﴿لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ﴾، لە
پەرە پیشووەکاندا ھەیە، (صُحُف) کۆی (صَحِيفَة) یە، لە ئەسڵدا (صَحِيفَة)، بە (صَحَائِف)
کۆدەکریتەو، بەلام بە (صُحُف) یش کۆدەکریتەو.

کە دەفەرموێ: ﴿لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ﴾، لە پەراوہ پیشووەکاندا ھەیە، واتە:
بە نسبەت قورئانەو، لە پرووی کاتییەو لە پیش قورئاندا بوون، ئەک ئەو پەراوانە ی
کە ھیچ کتیب و پەراوی دیکە یان پیش نەکەوتن، چونکە بە دُنیاوی خوای بەرز ی
مەزن، وەک چۆن بۆ ئیبراھیم و بۆ مووسا پە یام و کتیبی ناردو، کتیبەکە ی مووسا ئەو
دیارە تەو راتە، کتیبەکە ی ئیبراھیمیش (صُحُف) ە، ئنجا لە پیش ئەو دوو پیغەمبەرە پایە
بەرزەشدا، خوا کتیب و پە یام و بەرنامەکانی خو ی بۆ پیغەمبەرانی دیکە ھەر ناردوون.
لە کۆتایی تەفسیرکردنی ئایەتە موبارەکەکانی ئەم سوورەتەدا، س ی دەقی سوننەت دینین:

١- دەقی یەکە میان: {عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَرَأَ فِي الْعِيدَيْنِ بِسْمِ اللَّهِ رَبِّكَ
الْأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ، وَإِنْ وَافَقَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَرَأَهُمَا جَمِيعًا} (أخرجہ مسلم:
٨٧٨، وأبو داود: ١١٢٢، والترمذي: ٥٣٣، والنسائي: ١٥٦٨، وابن ماجه: ١١٨١).

واتە: نوعمانی کۆری بە شیر (خوا لێی پازی بێ)، دەگیرێتەوێه که پێخەمبەری خوا ﷺ له دوو جەژنەکاندا (جەژنی پەمەزان و جەژنی قوربان و له پۆژی جومعه شدا) له پکاتی یەکه میاندا: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ی دەخویند، له دواى سوورەتی (الفاتحة) و، له پکاتی دووهمیشدا سوورەتی: ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ ی دەخویند، ئەگەر پۆژی جومعه ش هەر ئەو پۆژەى جەژن بووایه، دیسان هەر ئەو دوو سوورەتەى دەخویندن (له نوێژی جەژنداو له نوێژی جومعه شدا).

واتە: پێخەمبەری خوا ﷺ که نوێژی جەژنی دەکرد، یان نوێژی جومعه ی دەکرد، ئەو دوو سوورەتە موبارەکەى له دوو پکاتەکانیان دا دەخویندن، چونکه له هەندیک فەرمايشتی پێخەمبەردا ﷺ هاتوه ئەگەر هاتبو یەکیك له دوو جەژنەکان کهوتبایه پۆژی جومعه وهو، مروّف نوێژی جەژنی کردبایه، وهبى جومعه ش دەکهوێ، بهلام پێخەمبەری خوا ﷺ لهبەر ئەوهى پەنگه خەلکێك بۆ نوێژی جەژنەکەى نههاتبی، بۆ ئەوهى جومعه کەى نهچى، هەردووکیانى کردوون.

۲- دەقى دووهم: {عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ، فَلَمَّا نَزَلَتْ: سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَالَ اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ} (أخرجه أبو داود: ۸۶۹، وابن ماجه: ۵۸۷، والدارمي: ۱۳۰۵، إسناده حسن).

واتە: عوقبەى کۆری عامیری جوهەنبی (خوا لێی پازیبی)، دەلێ: کاتیک ئەم ئایەتە موبارەکە دابەزی: ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ (الحاقه، (که له سوورەتی (الواقعة) داو، له سوورەتی (الحاقه) شدا هاتوه)، پێخەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾، بێخەنە پکوعه که تانەوه.

(هەلبەتە له پکوع دا ناگوتری: ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾، چونکه خوا فەرمانی کردوه، بەلکو دەلێ: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ)، پاکیی بۆ پەرورەدگاری مەزەنم، له هەندیک ریوایەتاندا (وَبِحَمْدِهِ) یشی بۆ زیاد کراوه، (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ)، پاکیی بۆ

پہرودہ ردگاری مہ زرم و ستایشکردنیش ہەر بو وی)، کاتیکیش: ﴿سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾
دابہ زری، فہرمووی: بیخہ نہ کپنووش بردنتانہ وہ، (واتہ: بَلَّيْن: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى)، (سُبْحَانَ
رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ)، پاکیی بو پہرودہ ردگاری ہەرہ بہرزم، یاخود: پاکیی و ستایشکردن بو
پہرودہ ردگاری ہەرہ بہرزم.

۳- دہقی سییہم: تہم دوو دہقہی رابردوو لہ پرووی سہنہ دہکہ یانہ وہ گرفت و
تیشکالیشیان نیہ، بہ لَام ہی سییہم تاراددہیہ ک گرفت و تیشکالی ہہیہ، بہس ہەر
ہینام، لہ بہر تہوہی کو مہ لَیْک زانیاریی و، چہمک و واتای زور گرنگی گرتوونہ خوئی:

اعَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! كَمْ أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ؟ قَالَ: مَائَةٌ
كِتَابٍ وَأَرْبَعَةٌ كُتِبَ، أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى شَيْثٍ خَمْسِينَ صَحِيفَةً، وَعَلَى إِدْرِيسَ ثَلَاثِينَ صَحِيفَةً، وَعَلَى
إِبْرَاهِيمَ عَشْرَ صَحَائِفَ، وَعَلَى مُوسَى قَبْلَ التَّوْرَةِ عَشْرَ صَحَائِفَ، وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَالزَّبُورَ
وَالْفُرْقَانَ، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا كَانَتْ صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ؟ قَالَ: كَانَتْ أَمْثَالًا كُلُّهَا: أَيُّهَا الْمَلِكُ
الْمُسَلِّطُ الْمُتَبَلَّى الْمَغْرُورُ، إِنِّي لَمْ أَبْعَثْكَ لِتَجْمَعَ الدُّنْيَا بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ، وَلَكِنْ بَعَثْتُكَ لِتَرُدَّ عَنِّي
دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنِّي لَا أَرُدُّهَا وَلَوْ كَانَتْ مِنْ كَافِرٍ، وَكَانَ فِيهَا: وَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ تَكُونَ لَهُ سَاعَاتٍ
سَاعَةً يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ، وَسَاعَةً يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ، وَسَاعَةً يَتَفَكَّرُ فِيهَا فِي صُنْعِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ،
وَسَاعَةً يَخْلُو فِيهَا لِحَاجَتِهِ مِنَ الْحَلَالِ، وَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ لَا يَكُونَ ظَاعِنًا إِلَّا لثَلَاثٍ: تَرْوُدُ لِمَعَادٍ، أَوْ
مَرَمَةٌ لِمَعَاشٍ، أَوْ تَلَذُّذٍ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ، وَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ بَصِيرًا بِزَمَانِهِ، مُقْبِلًا عَلَى شَأْنِهِ، حَافِظًا
لِللِّسَانِ، وَمَنْ حَسَبَ كَلَامَهُ مِنْ عَمَلِهِ، قَلَّ كَلَامُهُ، إِلَّا فِيمَا يَعْنيهِ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَمَا كَانَتْ
صُحُفُ مُوسَى؟ قَالَ: كَانَتْ عِبْرًا كُلُّهَا: عَجِبْتُ لِمَنْ أَيْقَنَ بِأُمُوتٍ كَيْفَ يَفْرَحُ؟ وَعَجِبْتُ لِمَنْ أَيْقَنَ
بِالْقَدَرِ ثُمَّ يَنْصِبُ، وَعَجِبْتُ لِمَنْ رَأَى الدُّنْيَا وَتَقَلَّبَهَا ثُمَّ اطْمَأَنَّ إِلَيْهَا، وَعَجِبْتُ لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْحِسَابِ
عَدًّا، ثُمَّ لَا يَعْمَلُ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَهَلْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا شَيْءٌ لِمَا فِي يَدِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى، مِمَّا
أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِقْرَأْ يَا أَبَا ذَرٍّ: (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى) ثُمَّ قَالَ: قُلْتُ يَا
رَسُولَ اللَّهِ! أَوْصِنِي قَالَ: أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ، فَإِنَّهُ رَأْسُ أَمْرِكَ، قُلْتُ: زِدْنِي؟ قَالَ: عَلَيْكَ بِتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ
وَذِكْرِ اللَّهِ، فَإِنَّهُ ذِكْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَذَخْرُكَ فِي الْأَرْضِ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! زِدْنِي قَالَ: وَإِيَّاكَ وَكَثْرَةَ
الضَّحِكِ، فَإِنَّهُ يَمِيتُ الْقَلْبَ، وَيَذْهَبُ بِنُورِ الْوَجْهِ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! زِدْنِي، قَالَ: عَلَيْكَ بِالْجِهَادِ،

فإنه رهبانية أمتي، قلت: يا رسول الله! زدني، قال: عليك بطول الصمت إلا من خير، فإنه مطردة للشيطان عنك، وعون لك على أمر دينك^(١).

واته: نهبوو زهري غيفاري (خوای لی رازی بی)، ده لی: گوتم: نهی پیغه مبهري خوا ﷺ! خوا چند کتیبی دابه زاندون؟ فهرمووی: سه دو چوار (۱۰۴) کتیب، په نجا (۵۰) پهري دابه زاندوه بو سهر (شیت)، [(شیت) ناوی یه کیکه له پیغه مبهران و پیش ئیدریس بووه]، سی (۳۰) په ریشی دابه زاندوه بو ئیدریس، ههروه ها بو سهر ئیپراهیم ده (۱۰) پهري دابه زاندوون و، بو سهر مووساش، پیش تهورات ده (۱۰) پهري دابه زاندوون، [نهمه سه د (۱۰۰)]، تهورات و ئینجیل و زه بوورو فورقانشی دابه زاندوون، [نهمه سه دو چوار (۱۰۴)] نهبوو زهري، ده لی: گوتم: نهی پیغه مبهري خوا ﷺ! په ریکانی ئیپراهیم العلیان چیان تیدابوو؟ فهرمووی: هه موویان په ند بوون، (نجا پیغه مبهري خوا ﷺ) له و په ندانه هه ندیکیان وهك نهوونه باس ده کات:

نهی هوکمرانی ده سه لاتداری له خو بایی! تو م نه ناردوه تا کو دنیا هه ندیکی خر بکه یه وه سهر هه ندیک، به لکو تو م ناردوه تا کو پارانه وهی بابای سته ملیکراو له من بگپریه وه نه یه ت بو لام، چونکه من سته م لیکراو، نه گهر بیپرواش بی، پارانه وه که ی رت ناکه مه وه، (پارانه وه که ی وه رده گرم).

ههروه ها له په ریکانی ئیپراهیمدا هه بوو: له سهر مروقی عاقل پیویسته چند سه عاتیکی هه بن:

أ- سه عاتیک (کاتیک) تیدا رازو نیاز له گه ل پهروه ردگاری ده کات.

ب- ههروه ها کاتیک که تیدا لیرسینه وه له گه ل خویدا ده کات.

ج- ههروه ها کاتیک که تیدا بیر له دروستکراوه کانی خوا عزوجل ده کاته وه.

د- ههروه ها کاتیک که تیدا به هره وه رده گری له خواردن و خواردنه وه.

(١) أخرجه السيوطي في «الدر المنثور»: ج٦، ص٥٧١، وعبد بن حميد وابن مردويه، وابن عساکر، وذكره ابن حبان في «الثقات»: ج٢، ص١٢٠، وأبو الشيخ في «العظمة»: ج٥ ص١٦٠٢.

مرۆڤى عاقل مەگەر بۆ سى شتان: ئەگەرنا سەفەر ناکات: ۱- بۆ پۆڭى دوايى خۆى سەفەر بکات، (دەچى بۆ نوڭى بەکۆمەل، يان ھەر خوا پەرستىيەك)، ۲- يان بۆ ئەوھى پىداويستىيەکانى ژيان و گوزەرانى خۆى دابىن بکات، (ئەو کەسەش کە مەسەفى لەسەرىەتى)، ۳- ياخود چىڭىڭ وەر بگىرى، بى ئەوھى تووشى ھەرام بى.

مرۆڤى عاقل دەبى شارەزاي پۆڭگارى خۆى بى و، خەرىكى کارى خۆى بى و، پارىزەرى زمانى خۆى بى، ھەر کەسەك قسەکەى لە کردەوھەکەى حىساب بکات، قسەى کەم دەبن، مەگەر لە شتىکدا کە پىويست بى قسە بکات.

ئەبوو زەر دەلى گوتم: ئەى پىغەمبەرى خوا! ئەدى پەرەکانى موسا چىيان تىداو، فەرمووى: ھەمويان پەندو عىپرەت بوون، (ئىچا چەند پەندو عىپرەت وەك ھوونە باس دەکات):

۱- سەرم سوپما لە کەسەك دلىايە کە دەمرى، ئەدى چۆن زۆر دلخۆش دەبى بە دنیا؟

۲- سەرم سوپما لە کەسەك پىرواي بە ئەندازەگىرى و نەخشەى خوا ھەيە، دوايش خۆى ماندوو دەکات! (واتە: خۆى زۆر ماندوو دەکات و دلى زۆر بە دنیاوھەرىک دەکات).

۳- سەرم سوپما لە کەسەك کە دنیا دەبىنى، چۆن خەلک ھەلدەسووپىنى سەرو خواريان دەکات، دوايى دل بە دنیا دەبەستى!

۴- سەرم سوپما لە کەسەك کە دلىايە لە پۆڭى دوايى دا لىپرسىنەوھى لەگەلدا دەکرى، دوايش کار ناکات بۆ پۆڭى دوايى!

دەلى: گوتم: ئەى پىغەمبەرى خوا ﷺ! ئايا لە دنيادا لەوھى خوا بۆ ئىبراھىم و موسا ناردو، ھىچ شتىک خوا بۆ توى دابەزاندو؟ دەلى: فەرمووى: بەلى: ئەى ئەبوو زەر! بخوینەو: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ ۱۴ ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى﴾ ۱۵ ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ ۱۶ ﴿وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ ۱۷، دوايى ئەبوو زەر دەلى گوتم: ئەى پىغەمبەرى خوا ﷺ! ئامۆزگاريم بکە! فەرمووى: ئامۆزگارىيت دەکەم بە پارىزگارىي بەرانبەر بە خوا عزوجل، چونکە ئەوھ سەرى ھەموو کاروبارىکتە.

گوتم: بۆم زیاد بکه (له ئامۆزگارییکردن)، فەرمووی: قورئان بخوێنەوهو یادى خوا ﷻ بکه، چونکه ئەوه بۆ تۆ له ئاسمان دەبیته مایه ی ئەوه ی باس بکری له لای فریشتەکان و، بۆ تۆ دەبیته پۆشنایى.

گوتم: ئەى پیغەمبەرى خوا ﷺ! بۆم زیاد بکه، فەرمووی: خۆت له زۆر پیکەنین بپاریزە، چونکه دل دەمرینى، گەشیى و پروناکیى دەم و چاویش لادەبات.

گوتم: ئەى پیغەمبەرى خوا ﷺ! بۆم زیاد بکه، فەرمووی: جەنگ و جیهاد بکه له پیناوى خوادا (تیکۆشان بکه)، چونکه ئەوه پەبەنایه تیى ئۆممەتى منه.

گوتم: ئەى پیغەمبەرى خوا ﷺ! بۆم زیاد بکه، فەرمووی: با زۆر سیفەتى بێدەنگیىت هەبى، مەگەر له خێردا، ئەگەرنا قسە مەکە، چونکه بێدەنگیى دەبیته مایه ی دەرکردنى شەیتان و، هاوکارت دەبى لەسەر کاروبارى دنیاى.

ئەم دەقه هەرچەندە له پرووى سەنەدیشەوه، هەندیک له زانایان ئیشکالیان هەیه تێیدا، بەلام شتى زۆر گەورهو بەکەلکى تێدا هەن، خواى پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێرێ، ئەو ئامۆزگارییه بەرزو مەزنانه کار پى بکەین.

لێرەدا کۆتایى به تەفسیر کردنى سوورەتى (الأعلى) دینین، له خواى بەخشەر داواکارین تەمەنمان پر بەرەکەت بکات و، یارمەتییمان بدات به لوتف و کەرەمى خوێ، هەرچی زیاتر له خزمەت کۆتا فەرماشتیدا بین، قورئانى مەزن، قورئانى به پێزو، له ژێر سایه ی پێبازی پیغەمبەرەکهیدا ﷺ پى بکەین و برۆین، تاكو هەم له دنیاى سەر بەرزو پێك و راست و پاک و چاك بین و، هەم له پوژى دوايشدا سەر بەرزو سەرفراز بین، کاتیك به خزمەتى خواو به خزمەت پیغەمبەرى خوا ﷺ و پیغەمبەرانى دیکه و، دوستانى خوا دەگەین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الغاشیة

دهستېک

به پړـزان!

نهمړؤ (٢٩) ی مانگی (ذی القعدة)، {واته: مانگی (١١)} ی سالی (١٤٤١) ی
کوچیی، به رانبه ر (٢٠) ی ته ممووز، {واته: مانگی (٧)} ی سالی (٢٠٢٠) ی زاینیه
له شاری هه ولیر، خوا پشتیوان بـی ده ست ده کهین به ته فسیرکردنی سووړه تی
(الغاشية)، سه ره تاش پیناسه و نیوه پړؤکی نهم سووړه ته موباره که له هه وت پرگه دا
ده خهینه پروو:

پیناسه ی سووړه تی (الغاشية) و بابه ته کانی

یه کهم: ناوی نهم سووړه ته:

ناوی باوتری نهم سووړه ته بریتیه له: (سورة الغاشية)، هه ردووک ناوی: ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ و ﴿هَلْ أَتَاكَ﴾ شی بو به کاره ی نراون، به لام زیاتر هه
به: (سورة الغاشية) ناسراوه.

دووه م: شوی نی دابه زین:

به رای تیکرای زانایان نهم سووړه ته مه کهه ییه و، له شاری مه کهه دابه زیوه،
له و باره وهش نهم گیر دراوه یه هه یه:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْغَاشِيَةِ مِثَّةً) (أوردہ السيوطي
في الدر المنثور: ج ٨، ص ٤٩٠، ونسبه لابن الضريس والنحاس والبيهقي وابن مردويه،

وَقَالَ: أَخْرَجَ ابْنَ مَرْدَوَيْهِ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا مِثْلَهُ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ۳، ص ۵۱۱).

واته: عهبدو لای کوری عه بباس ﷺ، گوتوو یه تی: سوور په تی (الغاشية) له مه ککه هاتو ته خوار.

ههروه ها (السيوطي)، گوتوو یه تی: (ابن مَرْدَوَيْهِ) هه مان قسه ی له عهبدو لای کوری زوبه یروهه (خوا له خو ی و بابی رازی بی) هتیاوه.

سټیهم: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:

ټهم سوور په ته موباره که له (مُصْحَف) دا، ژماره که ی: (۸۸) ه، له سوور په تی (الفتاحه) که دئی له لای راسته وه (۸۸) مین سوور په ته، له ریزبه ندیی دابه زین شدا، ژماره که ی (۶۷) ه، پیش سوور په تی (الْكَهْف) و، دوا یی سوور په تی (الذَّارِيَات) دابه زیوه، به پای ژماره یه که له زانایان، چونکه وه که زور جار ان گوتوو مانه: ده گونجی زانایه کی دیکه بل ی: نه خیر ژماره (۶۰) ه، یه کیکی دیکه بل ی: نه خیر ژماره (۷۰) یه، ټه وه شتیکی ئیجته هادیوه و زانایان به کوششی خو یان ریزبه ندیی سوور په ته کانایان داناوه.

چواره م: ژماره ی ټایه ته کانی:

ژماره ی ټایه ته کانی به یه کده نگیی زانایان: بیست و شه ش (۲۶) ټایه ته.

پیښجه م: نیوه روکی:

ټهم سوور په ته موباره که چوار ته وه ری سهره کی گرتوونه خو ی، که ټه مانه ن:

۱- له ههوت ټایه ته کانی: (۱ - ۷) دا، باسی هاتنی روژی دوا یی و، خراپی حال و بالی بی پروایان و، نازارو ټه شکه نجه و مهینه تییه کانایان له دوزه خدا، له روژی دوا ییدا، کراوه.

۲- له نو ئایه ته کانی: (۸ - ۱۶) دا، باسی پروادارانى چاکه کارو نازو نيعمه تیک که له پوژی دوايدا چاوهر پيان ده کات و، لئی به هره مه ند ده بن، کراوه.

۳- له چوار ئایه ته کانی: (۱۷ - ۲۰) دا، باسی سه رنج پراکيشانى خوا سبحانه و تعالى بو مروقه کان کراوه، که سه رنج بده نه چوار له دروستکراوه سه رسوره يته ره کانی:

۱- حوشر، يان حوشره کان.

۲- ئاسمان.

۳- چيايه کان.

۴- زهوى.

۴- له شه ش ئایه ته کانی: (۲۱ - ۲۶) دا، باسی فه رمانکردنى خوا به پيغه مبه ره که ی ﷺ، که له سه ر ئه رک و کارى خو، که بير خسته وه و ئاموژگارييه به رده وام بى، ئه و له سه رى پيويست نيه و، ئه رکی نيه، هيدا يه تى خوا به پيئى و ناشيسه پيئى، گه رانه وه ش بو لای خوايه، ليپرسي نه وه ش به س کارى خواى به رزى مه زنه.

شه شه م: تاييه ته ندييه کانی:

سى تاييه ته ندى سهره کييمان له م سووره ته موباره که دا، که وتوونه ته به رچاو، که چياکه ره وه ينى له سووره ته کانی دیکه:

۱- يه که سه ر خسته پرووى سه ره نجامى کو مه ليکى شووم و بيخيرو، کو مه ليکى گه ش و دلخوشي پوژی دوايى، که سانيک، بيته وه ی ناويان به يئزى، به لام ده زانرى که کو مه لي يه که م بيپروايان و، کو مه لي دووهميش پروا داران، ئه مه له ئایه ته کانی: (۱ - ۱۶) دا، هاتوه.

۲- راگه ياندنى ئه و راستيه که موحه ممه د ﷺ به س بيرخه ره وه يه، ليپرسي نه وه و سزاو پاداشت به س هى خوايه، ئه ميش له ئایه ته کانی: (۲۱ - ۲۶) دا، هاتوه.

۳- چەند وشەو تەعبیریڭ تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

۱- (نَاصِبَةٌ).

۲- (ضَرِيعٌ).

۳- (وَمَارِقٌ مَّصْفُوفَةٌ).

۴- (وَزَرَائِي مَبْنُوتَةٌ).

۵- (أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ خُلِقَتْ).

۶- (لَسْتُ عَلَيْهِمْ بِمُصِيطِرٍ).

۷- (فَعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ).

۸- (إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ).

هەوتەم و کۆتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان:

تێمە کۆی ئەو بیست و شەش (۲۶) ئایەتە، دەکەینە دەرسیڭ، بە هەر چوار تەوەر و بابەتەکیەوه، چونکە تەوەر و بابەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە، زۆر تێکەهەلکێشن و وەک ئالفەکانی زنجیریڭ یەکدی دەبەستنەوه.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە کۆی بیست و شەش (۲۶) ئایەتە کە ی ئەم سوورەتە موبارە کە، پێک دێ، ئەو (۲۶) ئایەتە موبارە کەش، چوار تەوهری بنەرەتی دەگرە خۆیان:

تەوهری یە کەم: کە حەوت ئایەتە کانی: (۱ - ۷) دەگرێتەو، حەوت ئایەتی سەرەتا: ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ۝۱ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ۝۲ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝۳ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ۝۴ تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آتِيَةٍ ۝۵ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ۝۶ لَا يُسَمِّنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ۝۷﴾، یە کسەر باسی هاتنی پۆژی دوایی، دوایی یە کسەر باسی خراپی حال و بالی بێپروایان و، ئازارو ئەشکەنجەو مەینەتیەکانیان، لە پۆژی دواییدا و، هەم لە ئێو دۆزەخدا، خوا پەنامان بدات.

تەوهری دووهم: کە نو ئایەتە کانی: (۸ - ۱۶) دەگرێتە خۆی، باسی پرواداران چاکە کارو، نازو نەعمەت و خێرو خۆشیە کە لە پۆژی دواییدا چاوەرپیان دەکات: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ۝۸ لِسْعِيهَا رَاضِيَةٌ ۝۹ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝۱۰ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لُغِيَةً ۝۱۱ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝۱۲ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ۝۱۳ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ۝۱۴ وَمَنَاقِبُ مَصْفُوفَةٌ ۝۱۵ وَزَرَائِبُ مَبْنُوتَةٌ ۝۱۶﴾، کە باسی نشینگەو شوینی نیشته جیوونی پرواداران و، باسی ئەو کەل و پەل و پێداویستیانی بە کاریان دینن، کراوە.

تەوهری سێهەم: کە لە چوار ئایەتی (۱۷ - ۲۰) دایە، سەرنجراکێشانی خوا سبجانە و تعالی بۆ مروۆقەکان، کە پامینن و تەماشای بکەن و سەرنج بدەن، لە چوار لە دروستکراوە سەرسوڕهێنەرەکانی:

۱- حوشرەکان، چۆن دروستکراون!.

۲- ئاسمان چۆن بەرز کراوەتەو!

۳- چیاھەکان چۆن چەسپیتراون و داکوتراون بە زەویدا!.

۴- زەوی چۆن پانراخراوە!.

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ خَلَقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾﴾

تەوھەری چوارەم: کە لە شەش ئایەتی کۆتایی ئەم سوورەتە موبارە کە دایە، ئایەتەکانی: (۲۱ - ۲۶)، فەرمانکردنی خوا سبحانە و تعالی بە پێغەمبەری خوێ موحمەد ﷺ کە لەسەر ئەرك و کاری خوێ، کە بیرخستەووەو ئامۆژگارییە، بەردەوام بێ و، لەسەری پێویست نیە هیدایەتی خوا بسەپینێ بەسەر خەڵکداو، راگەیانندی ئەو راستییەش کە گەرانەوێ هەموو مەرقەکان و هەموو دروستکراوەکان، تەنیا بۆلای خواوە، لێرسینەووەش تەنیا کاری خواوە، و تعالی تەنیا خوێ لە مەرقەکان دەپرسیتەووە دەپێچیتەووە، سزاو پاداشتیان بۆ دیاریی دەکات: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُشْفَى مِنْ عَيْنٍ عَابِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَا يَسْمَنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَارٍ مَبْنُوتَةٌ ﴿١٦﴾ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ خَلَقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ

رُفِعَتْ ۱۸) وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۱۹) وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ۲۰) فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۲۱) لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ۲۲) إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ۲۳) فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ۲۴) إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ۲۵) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۲۶)

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده. ئایا باس و خواسی (قیامهتی) داپۆشه رت بو هاتوه! ۱) رووانیک لهو رۆژه دا بزړکاوو زه بوون ۲) ئیشکهری ماندوو (و رهنجه رۆ) ۳) به ئاگریکی (یه کجار) گهرم (ده پیشیتزین و) ده سووتیتزین ۴) له کانییه کی تهوپه ری گهرم، پێیان دهنوشری ۵) خواردنیان نیه، جگه له حوشر خۆرکه ۶) نه (مرۆف) قه لهو ده کات و، نه برسیه تی لاده بات (و نه سوودیک ده گه یه نی) ۷) رووانیک لهو رۆژه دا گهش و به دهون ۸) له کوششی (دنایی) خویان رازین ۹) له باخیکی بلند دان ۱۰) هیچ قسه یه کی پووچی تیدا نابیستن ۱۱) سه رچاوه یه کی له بهر رۆیشتهوی تیدایه ۱۲) ته خته به رزکراوه کانی تیدان ۱۳) ههروه ها ده فره (پېخۆروه) دانراوه کان ۱۴) دیسان بالنجه ریز کراوه کانیش ۱۵) ههروه ها فه رش و به ره بلاو کراوه کانیش ۱۶) ئایا له حوشرانه وه رانامینن، چۆن دروستکراون؟ ۱۷) ههروه ها له ئاسمانه وهش، چۆن بلند کراوه؟ ۱۸) دیسان له چپایه کانیش، چۆن چه سیتراون؟ ۱۹) ههروه ها له زه ویش، چۆن پانرا خراوه؟ ۲۰) ده جا بیران بخه وه، بېگومان تۆ ته نیا بیرخه ره وه (و ئاموژگار) ی ۲۱) تۆ به سه ریان وه سه پینه ری (هیدایه تی خوا) نی ۲۲) جگه له که سیك که پشتی هه لکردو بېپروا بوو ۲۳) تهو خوا ئازاری هه ره گه وه ری ده دات ۲۴) به دنایی گه رانه وه یان ته نیا بو لای ئیمه یه ۲۵) دوا یی لېپرسینه وه شیان به س له سه ر ئیمه یه ۲۶) }.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کانه

(الْغَاشِيَةِ): (عَشِيَهُ غِشَاوَةً وَغِشَاءٌ: أَتَاهُ إِتْيَانٌ مَا قَدْ غَشِيَهُ، وَغَشِيَهُ: سَرَّهُ، وَالْغِشَاوَةُ: مَا يُعْطَى بِهِ الشَّيْءُ، وَالْغَاشِيَةُ: نَائِبَةٌ تَغْشَاهُ)، وشه‌ی (غَاشِيَةً) له (عَشِيَهُ) هوه هاتوه، (عَشِيَهُ، غِشَاوَةً، غِشَاءً)، واته: دایپۆشی، (أَتَاهُ إِتْيَانٌ مَا قَدْ غَشِيَهُ)، به شی‌وه‌یه‌ک بۆی هات، وه‌ک هاتنی شتیک که دایده‌پۆشی، (وَعَشِيَهُ: سَرَّهُ، وَالْغِشَاوَةُ: مَا يُعْطَى بِهِ الشَّيْءُ)، عَشِيَهُ: دایپۆشی (غِشَاوَةً): ههر شتیکه شتیکى دیکه‌ی پى دایپۆشێ (وَالْغَاشِيَةُ: نَائِبَةٌ تَغْشَاهُ) به‌لایه‌ک که دایانده‌پۆشی و هه‌موویان ده‌گریته‌وه.

(عَامِلَةٌ): ئیشکه‌ر، یان: ئه‌و که‌سانه‌ی ئیشکه‌رن، (الْعَمَلُ: كُلُّ فِعْلٍ يَكُونُ مِنْ حَيَوَانٍ بِقَصْدٍ فَهُوَ أَحْصُ مِنَ الْفِعْلِ)، (عَمَل): بریتیه له ههر کرده‌وه‌یه‌ک له ژيانداریک که به مه‌به‌سته‌وه ئه‌نجام بدری، بۆیه (عَمَل) له (فِعْل) تايه‌تیه‌تره، (فِعْل) پالده‌دریته لای جگه له ژيانداریش، با به مه‌به‌سته‌وه‌ش نه‌بی، به‌لام (عَمَل) ئه‌وه‌یه نیاز و مه‌به‌ستیکى له پشته‌وه بی، به زۆرییش پالده‌دریته‌وه لای ژيانداران.

هه‌ندیک له توێژه‌ره‌وانی قورئان گوته‌ویانه: (عَامِلَةٌ): ئه‌وانه‌ن له دنیا‌دا کار ده‌که‌ن، به‌لام به جگه له پ‌تی خواداو، ته‌نیا ماندووبونیان پى ده‌برێ. هه‌ندیک‌یش وایان لیکداوه‌ته‌وه: (عَامِلَةٌ)، یانی: له دۆزه‌خدا کار ده‌که‌ن و بیگاریان پى ده‌کری، وه‌ک دوایی باسی ده‌که‌ین.

تیمه‌ش مانای دووه‌میان هه‌لده‌بژیرین و له‌گه‌ڵ په‌وتی ئایه‌ته‌کاندا ده‌گونجی.

(نَاصِبَةٌ): (النَّصَبُ وَالنَّصَبُ: التَّعْبُ)، (نَصَبٌ وَنَصَبٌ)، هه‌ردووکیان به مانای ماندووبوون، ده‌گوتری: (أَنْصَبَنِي كَذَا، أَي: أَتَعَبَنِي وَأَزْعَجَنِي)، واته: ماندووی کردم

و بیزاری کردم، (فَهُوَ نَصَبٌ وَنَصِبٌ)، ئەو ماندووێه، (نَصِبٌ) یشی بۆ بە کاردی و (نَصِبٌ) یشی بۆ بە کاردەھێنێ، کۆی (نَصِبٌ) یش، (نَاصِبَةٌ) یه، واتە: ماندووێه کان، رەنجەرۆیە کان، کە ماندوو و بیزار دەبن و، ناپەرھەت دەبن.

(تَصَلَّى): (أَصْلُ الصَّلَاةِ: الْإِقْلَادُ بِالنَّارِ، صَلَاةٌ بِالنَّارِ وَبِغَذَا: بُلِيٌّ بِهَا وَاصْطَلَى بِهَا، وَصَلَيْتُ الشَّاةَ أَيُّ: شَوَيْتُهَا وَهِيَ مَصْلِيَّةٌ)، وشە: (صَلَّى) لە ئەسڵدا بە مانای ئاگردانەبەرە، شتێک ئاگری بەدەیه بەرێ، دەگوترێ: (صَلَّى) بِالنَّارِ وَبِغَذَا، أَيُّ: بُلِيٌّ بِهَا)، واتە: پێی ئازاردرا، پێی ناپەرھەت کرا، بە ئاگریان بە ھەر شتێکی دی، (وَاصْطَلَى بِهَا)، بە ھەمان شێوە: پێی ئازاردرا، پێی ناپەرھەت بوو، (وَصَلَيْتُ الشَّاةَ: شَوَيْتُهَا)، واتە: مەرکەم برژاند، (وَهِيَ مَصْلِيَّةٌ)، ئەو برژێندراو، بەلام بە شێوەیەکی تایبەت، (شَاةٌ مَصْلِيَّةٌ) وەك زانایان بە تایبەت (فَخَرَّ الدِّينَ الرَّازِي) لە تەفسیرەکی خۆیدا، دەلێ: ناگوترێ، (شَاةٌ مَصْلِيَّةٌ)، ھەتا نەخریتە نیو کۆمەڵێک پشکۆی ئاگرەو لە ھەر چوار دەورە، پشکۆ ئاگرەکان تینی بۆ بینن، یان بپیشی، یان لە ھەموو لاوە بپرژێ، ئنجا پێی دەگوترێ: (مَصْلِيَّةٌ).

(حَامِيَةٌ): (الْحَمِي: الْحَرَارَةُ الْمُتَوَلِّدَةُ مِنَ الْجَوَاهِرِ الْمَحْمِيَةِ كَالنَّارِ وَالشَّمْسِ، وَحَامِيَةٌ أَيُّ: حَارَّةٌ)، بە گەرمییەك دەگوترێ، لەو شتانەی لە خودی خۆیاندا گەرم، وەك ئاگر و خۆر، پەیدا دەبێ (حَامِيَةٌ أَيُّ: حَارَّةٌ)، گەرم، ﴿تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً﴾، ئاگر ھەر گەرمە، خوا کە دەفەرموێ: ئاگریکی گەرم، مانای وایە گەرمییەکی ئەو گەرمییە نێ، کە ئێمە دەیزانین.

(ءَانِيَةً): (أَنَى الشَّيْءُ وَءَانَ، أَيُّ: قَرُبَ إِنَّهُ)، واتە: کاتی گەشتنی، شتەکە ھات، یانی: (قَرُبَ إِنَّهُ، أَيُّ نَضَجَهُ)، کاتی کۆلینی، کاتی برژانی، کاتی پێگەیشتنی نیزیك بۆتەو، (حَمِيمٌ أَنْ، أَيُّ: بَلَغَ إِنَّهُ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ)، ئاوێک کە گەشتۆتە راددە ی کۆلین، ئەوپەری کۆلین و پێگەیشتنی لەبەر زۆر گەرمیی.

(ضَرِيعُ): (يَابَس، الشَّبْرُقُ أَوْ نَبَاتٌ أَحْمَرٌ، يَرْمِي بِهِ الْبَحْرُ)، (ضَرِيعُ): هه نديك گوتوو يانه: (شَبْرُق) به كوردیی (حوشتر خۆركه) ی پێ ده لێن، گیایه کی درکاوییه بهس حوشتر ده یخوات، ئه ویش به ته پیری که وشك بووه نا یخوات، به وشکی پێ ده گوتری: (ضَرِيعُ)، به لام به ته پیری پێی ده گوتری: (شَبْرُق)، هه نديكیش گوتوو يانه: (ضَرِيعُ)، پوو هکیکی سووره، ده ریا فری ده دات، تال و ژه هراوییه و ناخوری.

(نَاعِمَةٌ): (نَعْمَةُ تَنْعِيمًا وَتَنْعَمَ: جَعَلَهُ فِي نِعْمَةٍ، أَي: لِيْن عَيْشٍ، وَطَعَامٌ نَاعِمٌ وَجَارِيَةٌ نَاعِمَةٌ)، واته: (نَعْمَةُ تَنْعِيمًا)، نازداری کرد، خوشیی و له زه ته پێدا، (فَتَنْعَمَ)، ئه و به هره مه نده، (جَعَلَهُ فِي نِعْمَةٍ)، خستیه ئیو نازو نيعمه ت و خوشییه وه، که بریتیه له ژيانیکی نه رم و خوش، (طَعَامٌ نَاعِمٌ)، خواردنیککی خوش و به تام و چێز، (وَجَارِيَةٌ نَاعِمَةٌ)، که نيزه کیک جهسته ی نه رم و ناسک بی.

(لَغِيَّةٌ): (الْلُغُو مِنَ الْكَلَامِ: مَا لَا يُعْتَدُّ بِهِ)، (لَغِيَّةٌ)، (لَاغِيَّةٌ): به مانای قسه ی پووچه، ئه و قسه یه ی گرنگی و بایه خی پێ نادری، (لَغِيَّةٌ): (أَي: لَغُو، مِثْلُ كَاذِبَةٍ مِّغْنَى الْكَذِبِ)، (لَغِيَّةٌ): به مانای قسه ی پووچه، وهك چۆن (كَاذِبَةٍ)، به مانای (كَذِبَ) درویه.

(رَاغِبِ الْأَصْفَهَانِ)، ده لی: (الْلُغُو: هُوَ صَوْتُ الْعَصَافِرِ)، (لغو) دهنگی پاساری و چۆله که یه، بو ئیمه هه ر جریوه جریوه و هیچ مانایه کی نه، به لام بیگومان بو خۆیان مانای هه یه، هه موو ئه و بالنده و زینده وه رانه دهنگیان هه یه و بیگومان پێی لیک تیده گهن، به ئه ندازه ی ئه وه ی کاروباری ئیو خۆیان به پریوه به رن.

(وَمَارِقُ): (جَمْعُ مُرْقَةٍ، وَهِيَ وَسَادَةٌ صَغِيرَةٌ، وَالْمُرْقَةُ لُغَةٌ)، (مَارِقُ) کوی (مُرْقَةٍ) یه و بریتیه له بالنجی گچکه، شانی له سه ر داده نری، به (مُرْقَةٍ) ش هاتوه، له زاریکی دیکه دا، ﴿وَمَارِقٌ مَّصْفُوفَةٌ﴾، واته: بالنجه ریزکراوه کان، ئه و شویتانه ی ه ی خه لکی ئاسووده و خوشگوزه رانن، بالنج به ریز داده نری و خه لکه که شانیان له سه ردا ده دات.

(وَزَرَايُ): (جَمْعُ زَرِيٍّ، وَهُوَ الْمِسَاطُ، أَوِ الطَّنْفَسَةُ فَوْقَ الرَّحْلِ)، (بِسَاطٍ) واتە: بەرەو فەرەش، یان (طَّنْفَسَةُ) پۆشاکێکی نەرمە لەسەر کورتان دادەنری و پێی دەگوتری: سەرەجل، (طَّنْفَسَةُ وَ طَّنْفَسَةُ وَ طَّنْفَسَةُ) شی، پێدەگوتری، لە بارە ی (وَزَرَايُ) هەو زانایان زۆر قسەیان لێوە کردووە، دواتریش من قسەیهکی لە بارەو دەکەم.

گوتووینە: (وَزَرَايُ): (جَمْعُ زَرِيٍّ، وَهُوَ ضَرْبٌ مِنَ الثِّيَابِ مَطْرَزٌ مَنْسُوبٌ إِلَى مَوْضِعٍ)، (وَزَرَايُ) کۆی (زَرِيَّة) یە، جوړیکە لە پۆشاک دەچنری و دەپازینرێتەهە، پالدراوێتە لای شوێنیک ئەمە رایەکی زانایانە.

بەلام دواوی رای خۆم دینم و دەری دەخەم کە (وَزَرَايُ) ئەسلیکی نیە لە زمانی عەرەبی دا، چونکە وشەیهکی فارسیی، یاخود کوردییە.

(بِمُصِيطِرٍ): (مُصِيطِرٌ) بە (ص) و (مُصِيطِرٌ) بە (س)، بە هەردووکیان خۆنراوەتەو، {مُصِيطِرٌ أَي: قَامَ عَلَيْهِ قِيَامَ سَطْرٍ}، وەك چۆن دێرێك راست دەکری، بەسەر یەكەوێك رێك وەستاو، ئاوا بەسەر یەوێ وەستا، وەك خوای مەزن دەفەرموێ: ﴿أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾ (٢٢) المدثر، واتە: ئایا ئەو کەسە ی راوەستاو بەسەر هەر کەسێکەو، داخۆ چی دەکات! کە خوای پەروەردگەر و، خوشی ناگاداری هەموو شتێکەو، فریشتەکانیشی بەسەر یەوێ وەك چاودێر داناون.

(إِيَّاهُمْ): (أَبْ أَوْبًا، وَإِيَّابًا وَمَأْبًا، أَي: رَجَعَ)، آب: گەرایەو، (أَوْبًا، وَإِيَّابًا، وَمَأْبًا) هەرسێکیان چاوگن، یانی: گەرانەو.

مانای گشتیی ئایه تەکان

خوا سبحانه و تعالی ده فەرموی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به ناوی خوا ی به به زهیی به خشنده، ئەمەش یانی:

۱- خویندنی ئەم سوورەتە دەست پێدەکەم و به ناوی خوا دەیخوینم.

۲- بە پیتی بەرنامە یەک که خوا دایناوە، دەیخوینم.

۳- بۆ خوا دەیخوینم و، چاوەڕپی پاداشتەکی له خوا دەکەم.

۴- به ههول و توانایەک که خوا بۆی پەخساندووم، دەیخوینم.

﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾، ئایا باس و خواسی داپۆشەرت بۆ هاتو؟ گومانى تیدا نیه، پرووی دواندن له پێغه مبهرى خاتمه ﷺ به پلهی یه کهم، له دواى ئەویشەوه پروو له هەر کەسیکە به پێی پێغه مبهرى خاتمه ﷺ دا دەروات و، هەر کەسیک که قورئان دەخوینى و، شایستەى ئەو یه خوا بیدوینى، ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ ئایا باس و خواسی داپۆشەرت بۆ هاتو، واتە: ئایا باس و خواسی ئەو پرووداوهی هەموو شتێک دادەپۆشى، به تۆ گەشتو؟ ﴿أَتَاكَ﴾ (أَيُّ بَلْعَكَ)، پیت گەشتو، بێگومان مەبەست له: ﴿الْغَاشِيَةِ﴾ رۆژی دوايهو، یه کێکه له ناوهکانی رۆژی دواى، له بهر ئەو یه رۆژی دواى، بهو هەموو ناپههتیی و دژواری و سهختییانەى تێیدان، هەموو شتێک دادەپۆشى و، هەموو کەسیک دادەپۆشى، بۆیه خوا سبحانه و تعالی ئەو ناوهی لێناوه، کاتى خۆیشى ئیمە له تەفسیری سوورەتی (القيامة) دا، کورتە باسیکمان له باره ی رۆژی دوايهو کرد، رۆژی دواى به هەردوو قوناغی: تیکچوونی ئەم گەردوونه (ساعة) و، دووباره زیندووکرانهوهی خەلک و هەلسیترانهوهیان (قيامة)، ئاخیر زەمان و قیامت، که هەر کامیکیان لهو دوو قوناغە، خوا چەندان ناوی بۆ به کارهێناون و، لهو کورتە باسه دا هیناومانن^(۱).

(۱) باس و خواس و لیکۆلینهوهی تیرو تهسهلشمان له باره ی رۆژی دواى (اليوم الآخر) هوه

ئىنجايەكىك لەو ناوانەى رۆژى دواىى، برىتيە لە: ﴿الْغَاشِيَةِ﴾ داپۆشەر، ئايا باس و خواسى داپۆشەرت بۆ ھاتو، ئىنجا خوا سبحانە و تعالى كە ئەمەمان بە يەكىك لە تايبەتەندىيەكانى ئەم سوورەتە موبارەكە دانا يەكسەر دىتە سەر پۆلنكردى خەلك لەو رۆژەدا بۆ دوو بەش:

بەشى يەكەميان: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ﴾، رىوانىك (كەسانىك) لەو رۆژەدا بىزپرکاو زەبوون و شىرزن، وشەى: (خُشوع)، بە ماناى ملكەچى و زەبوونى دى، بەلام لىرەدا بە ماناى ھەلبىزركان و ترس و لەرز لىنىشت و مات و مەلوول بوونە، ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾، ئىشكەرى رەنجەرۆن، ئىشكەرى ماندوون، ﴿عَامِلَةٌ﴾ كۆى (عامل)ە، واتە: ئىشكەر، (عاملة)ش كۆيە، ئەو رىوانە، خاوەنانى ئەو رىوانە ئىش دەكەن، ﴿نَّاصِبَةٌ﴾ كۆى (ناصب)، يان (نصب)ە، يانى: ماندوو، ئىش دەكەن و ماندوون، رىوانكەرەوانى قورئان گوتوويانە: مەبەست كەسانىكە كە لە دنياىدا بە جۆرىك خۆيان ماندوو دەكەن و كار دەكەن بۆ خوا، بەلام چونكە بە پى خواىدا نىەو خوا لى پازى نىە، بۆيە ماندوو دەبن و كار دەكەن، بەلام بەس ماندوو بوون و رەنج دانيان پىدەبىرى.

بەلام باشتر وايە وا لىكېدرىتەو كە ھەر لە رۆژى دوايىدا، وەك چۆن ھەلبىزركان و مات و مەلوول بوون، رىوان لە دەم و چاويان دەكات، بەھەمان شىو، لە دۆزەخىشدا ھەر ئىش دەكەن و زۆرىش ماندوو دەبن، ئىشكردنەكەشيان ئەو سۆغەرە بىگارىيە، كە پىيان دەكرى لە دۆزەخدا، و، ئىشەكەيان ھىچ سوودىكى بۆ ئەوان نىە، بەس ماندووبوون و رەنج دانە.

﴿تَصَلَّىٰ نَارًا حَامِيَةً﴾ بە شىوہىكى تايبەت - كە پىشان و برژانە - دەسووتىن بە ئاگرىكى زۆر گەرم، ئاگر بۆ خۆى ھەر گەرمە، بەلام كە خوا دەفەرموى: ﴿نَارًا حَامِيَةً﴾، ئاگرىكى گەرم، ماناى وايە گەرمىيەكەى گەرمىيەكى نااسايىو،

لە كىتیبى ھەشتەمى: (موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، (الإيمان باليوم الآخر)دا كىردو.

ئەو گەرمیە نیه کە ئیمە دەیزانین، پېشتیش باسما کرد، کە پېغەمبەری خوا
 ﷺ فەرموویەتی: {إِنَّ نَارَكُمْ هَذِهِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ} (آخرجه
 أحمد: ۷۳۲۳)، واتە: ئەو ئاگرە ی ئیو بەشیکە لە هەفتا بەش لە ئاگرە دۆزەخ،
 واتە: ئاگرە دۆزەخ هەفتا هیندە گەرمە، ﴿تَشْفَى مِنْ عَيْنٍ أَنِقَ﴾، لە کانێ و
 سەرچاوەیە کە ئاوە کە ی ئەوپەری داغ و گەرمە، پێیان دەنۆشێ، ﴿أَنِقَ﴾،
 دەگوترێ: (أَنَّى وَأَنَّ الطَّعَامَ أَيَّ: نَضَجَ)، خواردنە کە پێگەیش و کۆلی، ئەدی
 خۆراکیان چیه؟ ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾، خواردنیا نیه مەگەر لە حوشت
 خۆرکە: ﴿ضَرِيعٍ﴾، ئەمیش بە: (يَابِسُ الشَّرِيقِ)، مانا کراوە، حوشتخۆرکە ی
 وشک، رووەکی حوشتخۆرکە، کە وشک دەبێ پێی دەگوترێ: ﴿ضَرِيعٍ﴾،
 حوشتخۆرکەش تەنیا حوشت دەخوا، بۆیە ئەو ناوێ لێناوە، گیایەکی دێرکاوێ
 و تال و ناخۆشە، بە زۆری لە بیابان دەروێ، ئەوان خواردنیا تەنیا ئەوێ.

یەکیەک بۆی هەیه بلی: ئەدی بۆچی لە شوینی دیکە دا دەفەرموی: ﴿وَلَا طَعَامٌ
 إِلَّا مِنْ غَسَلِينَ﴾ (۳۶) الحاقە، خواردنیا نیه مەگەر لە کیم و زووخوا ﴿غَسَلِينَ﴾؟!.

وەلامە کە ی ئەوێ کە دۆزەخ شوین شوینەو، لە شوینیێک دا تەنیا: ﴿غَسَلِينَ﴾
 دەخۆن و، لە شوینیێک دا تەنیا: ﴿ضَرِيعٍ﴾، دەخۆن و، لە شوینیێکی دیکە دا:
 ﴿زُقُومٍ﴾، دەخۆن.

یاخود حالەت حالەتەو، خوای کارزان و دادگەر خواردنەکانیان بۆ جۆراو جۆر
 دەکات و، ماوێە کە ﴿ضَرِيعٍ﴾ یان پێدەدەن و، ماوێە کە ﴿غَسَلِينَ﴾ یان پێدەدەن
 و، ماوێە کە ﴿زُقُومٍ﴾ یان پێدەدەن، ماوێە کە شتیکی دیکە یان پێدەدەن، ﴿لَا
 يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ﴾، ئەو خواردنە نە قەلەو دەکات، نە کەلێنی برسییەتیش
 دەگرێ، واتە: نە برسییتی لە مەوێ دوور دەخاتەو، نە دەبێتە هۆی قەلەو بوونی
 مەوێش، نە گوشتی پێدەگرێ و، نە برسیتیشی لادەبات، ئەو خۆراکە هیچ
 سوودیکی نیه، ئەو کۆمەلێ یە کەم، کە لە پۆژی هاتنی ئەو بەلا داپۆشەرەدا،
 خەلک دەبنە ئەو دوو کۆمەلە.

کۆمه‌لی دووه‌م: ﴿وَجُوهٌ يُّوْمِذٍ نَّاعِمَةٌ﴾، خوا سبحانه و تعالی به (و)ی بادانه‌وه (واو العطف) ئەم کۆمه‌له‌ی نه‌گیراوه‌ته‌وه‌و با نه‌داوه‌ته‌وه‌و سه‌ر کۆمه‌له‌ی یه‌که‌م، چونکه زۆر لێک دوورن و لێک جیان، ئەوان له‌ عالهمی دۆزه‌خ داو، ئەمان له‌ عالهمی به‌هه‌شتدا، زۆر لێک جیان، ﴿وَجُوهٌ يُّوْمِذٍ نَّاعِمَةٌ﴾، پروانی‌ک هه‌ن له‌و رۆژهدا زۆر شادو گه‌ش و به‌ ده‌ون.

﴿لَسَعِيهَا رَاضِيَةٌ﴾، له‌ هه‌ول و کۆششی خۆیان - که له‌ دنیا دا ئەنجامیان داوه - رازین، زۆر دلشادو رازین له‌و هه‌ول و کۆششی خۆیان که کردوویانه‌و به‌ ئێره‌ی گه‌یاندوون، که به‌هه‌شته، ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾، له‌ باخیکی به‌رزدا، ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً﴾ له‌ویدا (له‌و باخه‌دا) قسه‌ی پووچ نابیستی، قسه‌یه‌ک که سوودی نه‌بێ، چ جایی قسه‌ی خراب! ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾، له‌ویدا (له‌و باخه‌ به‌رزهدا) کانی و سه‌رچاوه‌یه‌کی له‌ به‌ر رۆشتووی تێدايه، به‌رده‌وام ئاوی له‌به‌ر ده‌روات. که ده‌فه‌رموێ: ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾، ئەمه مانای ئەوه وانیه ته‌نیا یه‌ک سه‌رچاوه‌ی تێدايه، به‌لکو یانی: ئەو سه‌رچاوه‌یه‌ی تێدان، ئاوه‌که‌یانیان له‌به‌ر ده‌روات، ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ﴾، ته‌خته به‌رزکراوه‌کانی - له‌ پرووی مه‌عنه‌ویی و ماددیه‌وه - تێدان، خوا ﷻ دوو جاران وشه‌ی: ﴿فِيهَا﴾ ی هیناوه، جارێکیان: ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾ جاری دووه‌م: ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ﴾، ئنجا ئەوانه‌ی دیکه‌ی هه‌موویان هیناوه: ﴿وَآكَوَابٌ مُّوضُوعَةٌ ۝۱۴ وَنَارٌ مَّصْفُوفَةٌ ۝۱۵ وَزَرَّابٌ مَّبْنُوتٌ ۝۱۶﴾، بۆچی؟

وه‌لام:

﴿فِيهَا﴾ ی یه‌که‌م، باسی کانی و سه‌رچاوه‌و می‌رگ و سه‌وزاییه، ئەمه باسی ژینگه‌که‌یانه.

﴿فِيهَا﴾ ی دووه‌م، باسی ته‌خت و شوینی ئیسپراحت و پشوودانیانه، ئەمه‌ش باسی مāl و حال و شوینی تایبه‌تیانه، به‌لام ئەوانی دیکه هه‌موویان که‌ل و په‌ل و پێداویستییه‌کانیان و، هه‌ر له‌و ژینگه‌و مāl و حاله‌شیان دان!! ﴿سُرُرٌ﴾ کۆی

(سَریر)ه، ئه‌ویش ئه‌و ته‌خته‌یه که خه‌لک له‌سه‌ری پال ده‌که‌وێ، یان له‌سه‌ری شان ده‌داو، ئیسا‌را‌حه‌ت ده‌کات، به‌لام ئه‌و ته‌ختانه به‌رز کراونه‌وه، ئه‌مه‌ش هه‌م به‌رز کردنه‌وه‌ی ر‌وا‌له‌تی ده‌گه‌یه‌نی و، هه‌م به‌رز کردنه‌وه‌ی مه‌عه‌ویش، یانی: هه‌م له‌ رووی ر‌وا‌له‌تییه‌وه به‌رز، هه‌م له‌ رووی مه‌عه‌ویشه‌وه زۆر نایاب و به‌ نرخ و چاکن.

﴿وَأَكْوَابُ مَوْضُوعَةٌ﴾ هه‌روه‌ها له‌وا‌خه‌دا ده‌فره دانراوه‌کان هه‌ن، ﴿وَأَكْوَابُ﴾ ک‌و‌ی (گ‌و‌ب)ه، زانایان ده‌لێن: ده‌فریکه هه‌نگلی نه‌بی، ق‌و‌لفی نه‌بی، له‌وا‌باره‌وه زۆر قسه‌یان کردوون، گ‌ر‌گ ئه‌وه‌یه: ﴿وَأَكْوَابُ﴾ شله‌مه‌نی پی ده‌خوریت‌ه‌وه، ئنجا: ئاوه، شه‌را‌به، هه‌نگ‌وینه، شه‌ربه‌ته، هه‌رچی هه‌یه‌وه ده‌خوریت‌ه‌وه، ﴿مَوْضُوعَةٌ﴾ دانراون، ر‌و‌نراون تا‌کو پ‌ی‌ان بخوریت‌ه‌وه.

﴿وَمَنَاقِبُ مَصْفُوفَةٌ﴾ (م‌ن‌ا‌ر‌ق) ک‌و‌ی (م‌ر‌ق‌ة) یان (م‌ر‌ق‌ة)یه، که به‌مانای سه‌رین و بالنج دی، ئه‌وه‌ی خه‌لک شانی له‌سه‌ر داده‌دا، واته: بالنجی ر‌یز‌ک‌راو له‌و‌یدا هه‌ن.

﴿وَزَرَّابُ مَبْنُوتٌ﴾ (ز‌ر‌ا‌ب)، زانایان له‌بار‌ی ر‌یشه‌که‌یه‌وه، ئایا له‌ک‌و‌یه‌وه له‌چییه‌وه هات‌وه؟ ر‌اج‌ی‌ایان هه‌یه، به‌لام وه‌ک پ‌یش‌تریش گ‌وت‌و‌ومانه: وا پ‌ی‌ده‌چی له‌: (ز‌یر‌بی)وه هات‌بی، (ز‌یر‌بی)ش له‌ئه‌سل‌دا (ژ‌یر‌پی)یه، به‌لام له‌زمانی عه‌ره‌ب‌یدا نه‌پیتی (ژ) هه‌یه، نه‌پیتی (پ)، ب‌و‌یه (ژ‌یر‌پی) ب‌و‌ته: (ز‌یر‌بی)، وه‌ختی (ژ)یه‌که ب‌ی‌ته (ز)، (پ)یه‌که ب‌ی‌ته (ب)، ده‌ب‌ی‌ته (ز‌یر‌بی)وه که ک‌و ده‌کریت‌ه‌وه ده‌ب‌ی‌ته (ز‌ر‌ا‌ب)، یانی: ئه‌و به‌رانه‌ی خه‌لک پ‌ی‌ان لێ ده‌نی و ر‌اده‌خرین و، پ‌ی‌ویست ناکات پ‌ی‌لاو دا‌به‌رنی، که له‌م ر‌و‌ژ‌گاره‌دا وش‌ی (ک‌و‌م‌بار) به‌کاردی، به‌ل‌کو ئ‌ی‌ستا که‌سان‌یک که زۆر خ‌و‌ش‌گ‌وزه‌رانن و ز‌ی‌ده‌ر‌و‌یی ده‌که‌ن، له‌سه‌ر ح‌ی‌سابی خه‌لک و م‌ی‌ل‌له‌ت، فه‌ر‌شی زۆر نایاب و به‌ نرخ ر‌اده‌خه‌ن و پ‌ی‌ی لێ ده‌ن‌ن.

﴿مَبْنُوتٌ﴾ ب‌لا‌و‌ک‌را‌وه‌ن، له‌هه‌موو شو‌ینان ب‌لا‌و‌ک‌را‌ون، ئه‌و به‌ره‌و ر‌ایه‌خانه.

ئنجا خوا س‌ب‌ح‌انه و ته‌الی سه‌رنجی مر‌و‌ف‌ان ر‌اده‌ک‌یشی ب‌و‌ چوار له‌د‌رو‌ست‌ک‌را‌وه‌کانی خ‌و‌ی:

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ خَلَقَتْ﴾، ئایا سەرنجی حوشتراپان نەداوە چۆن دروستکراون؟ ﴿وَالِى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ﴾، ھەر ھە تەماشای ئاسمانیان نەکردووە چۆن بەرز کراوە تەوھ؟ ﴿وَالِى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ﴾، دیسان سەرنجی چیاھەکانیان نەداوە، چۆن چەقێناون و چەسپێناون؟ ﴿وَالِى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ﴾، ھەر ھە تەماشای زەوییان نەکردووە، چۆن پانراخراوە؟ لەگەڵ ئەوھشدا کە خڕو ھێلکەییە، بەلام لەبەر ئەوھى زۆر گەورەییە، وا دەکەوێتە بەرچا، پانراخراپى.

خوا لە کوټاییدا بە پیڤەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموی: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ بیران بخەوێ تۆ تەنیا بیرخەرەوھى، ئامۆژگاریان بکە، تۆ تەنیا ئامۆژگاریکارى، ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ﴾، دەسەلات بەسەریاندا نیە، بەسەریاندا دەسەلاتدار نەکراوى، بە زۆر ئیمان بخەیه دڵیانەو، ﴿إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾، مەگەر کەسێک پشت ھەڵبکاو بپروا بى، کەسێک پشت ھەڵبکاو بپروا بى: ﴿فَعَذَابُ اللَّهِ الْعَذَابُ الْأَكْبَرُ﴾، خوا سزای ھەرە گەورەى دەدا، زانایان دەلێن: ﴿إِلَّا لَّيْرَهُدَا بِهِمَا مَنَآى (لَكِنْ) هَ، (لَكِنْ) مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾، بەلام کەسێک پشت ھەڵبکاو بپروا بى، خوا سزای ھەرە گەورەى دەدا، ﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ﴾ بە دلتیایى گەرانبەوھیان بۆ لای ئێمەییە، ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾، دوایش لێرسینەوھیان تەنیا لەسەر ئێمەییە، کەواتە: تەنیا بۆ لای ئێمە دەگەرێنەوھو، بۆ ھیچ شوێنێکی دیکە ناچن، لێرسینەوھشیان تەنیا لەسەر ئێمەییە، لێرە لە قیامت لەگەڵیاندا یەکلایى دەکەینەوھو، تەسفیەى حیسابیان لەگەڵدا دەکەین، کەواتە: تۆ ئەى موحەممەد! تەنیا پەيامی خویان پى دەگەینەنى و، ئەركى تۆ نیە پەيامی خویان لەسەر فەرز بکەى، کە لە راستییدا نە پەيامی خوا، نە ھىچ بەرنامەییەکی دیکەش، ناگونجى لەسەر ھىچ کەسێک فەرز بکرى، کەسێک بە زۆر شتیکی لەسەر فەرز بکرى و، ئەویش ملی بۆ کەچ بکات، ئەو ھەر ملکە چکرەدنیکی روالەتیەو، لە حالەتى کوفرى ئاشکراوە، بردراو بۆ حالەتى کوفرى پەنھان، کە نیفاقە، خوی پەرەردگاریش پى نادات لە ئایین و بەرنامەى خۆیدا، خەڵک ناچار بکرى لەسەر نیفاق و کوفرى ئاشکرايان پەنھان!

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

ناوێردنی قیامەت بە داپۆشەرۆ، باسی ھەلبێزێکان و زەبوونی پەرووی بێپروایان و دووچاری کارو بێگارو ماندووبوونی زۆربوونیان و، لە دۆزەخدا بە ئاگرێکی زۆر گەرم و، ئاوێکی یەكجار داغ سزادراڤان و، جگە لە پەروەکی خوشترخۆرکەش خواردنێکی دیکەیان نیە، ئەویش هیچ سوودێکی نیە، نە بۆ قەلەو بوون، نە بۆ لابردنی برسێتیی:

خوادەفەرموێ: ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ۝١ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ ۝٢ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝٣ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ۝٤ تُنْفَخُ مِنْ عَيْنِهَا نِيرٌ ۝٥ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ۝٦ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ۝٧﴾.

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بێگەدا:

١- ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ ئایا باس و خواسی داپۆشەرەكەت، بۆ ھاتو؟ پەرووی دواندن لە پێغەمبەری خاتەمە ﷺ و لە پشت ئەویشەو، ھەر كەسێك بشی بۆ دواندن. پێشتریش گوتوو مانە: ﴿أَتَاكَ﴾، یانی: (جاءك)، لێرەش دا ﴿أَتَاكَ﴾، یانی: (بَلَغَكَ)، ئایا پێتگە یشتو، ﴿حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾، یانی: (خَبَرُ حَدِيثِ الْغَاشِيَةِ)، ھەوآل و باس و خواسی داپۆشەرەكە ﴿الْغَاشِيَةِ﴾.

كە دەفەرموێ: ﴿هَلْ﴾، ئایا، ئەم پرسیارکردنە، پرسیارکردنە بۆ سەر سوپمان و مەزن پێشاندان، واتە: باس و خواسی ئەو داپۆشەرە - كە یەكێكە لە ناوەكانی پۆژی دوا - باس و خواسیكی زۆر گەورەو گەنگەو زۆر جێی سەر سوپمانە،

(الْغَاشِيَةُ مِنْ أَسْمَاءِ الْقِيَامَةِ، وَهِيَ الدَّاهِيَةُ الَّتِي تُغْطِي عَلَى غَيْرِهَا)، ﴿الْغَاشِيَةُ﴾
یەکیکە لە ناوەکانی پۆژی دوایی، واتە: ئەو بەلۆ گرفتارییە هەموو شتێک
دادهپۆشی، ئنجا خوای بەرزو مەزن دواي ئەوێ بەو شیوەیە دەستی پێکرد،
یەکسەر دێتە سەر پۆلێنکردنی خەڵک لەو پۆژەدا بۆ دوو پۆل، دوو کۆمەل:

(٢)- ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ﴾، پووایێک لەو پۆژەدا هەن، دەم و چاوانێک هەن، ترس
و لەرزو سام و بیمیان لێ نیشتو، هەلبێزکاون و داماون، وشە: ﴿خَشِيعَةٌ﴾ ئەو
واتایانە هەموویان دەگریتەو، زانایان بە: (ذَلِيلَةٌ ضَعِيفَةٌ) مانایان لێکداوتەو، واتە:
هەم زەبوون، هەم بیهێزن، بەلام وێرای ئەو: هەلبێزکاون و ترس و لەرزداگرتن و سام
و هەبەت لێنیشتن، ئەوانەش هەموویان دەگریتەو، لێرەدا کە دەفەرموی: ﴿وَجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ﴾، پووایێک هەن لەو پۆژەدا، واتە: لەو پۆژەدا کە داپۆشەرە کە ﴿الْغَاشِيَةُ﴾
دی، بەو شیوەیەن، هەلبێزکاون و، ترس و لەرز لێنیشتوون، بە دلنایی مەبەست تەنیا
پووکان نیە، بەلکو مەبەست پێی کەسانێکە کە پووایان بەو شیوەیە.

ئنجا خوا دێتە سەر چۆنیەتی سزادرايان لە دۆزەخداو دەفەرموی:

(٣)- ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾، ئیشکەری ماندوو بوون، واتە: لە دۆزەخدا ئیش و کار دەکەن،
بێگاریان پێ دەکری، وەک چۆن لە دنیا دا ئەو جوړە سزایە هەیهو دەگوترێ: فلانکەس
بە دە سال زیندانی حوکم درا، لەگەڵ کارە قورسەکانیش دا (مَعَ الْأَعْمَالِ الشَّاقَّةِ)، واتە:
وێرای سجن کران، بێگاریشیان پێدەکەن.

واتایەکی دیکەشی ئەوێ بە ئەو جوړە کەسانە پووایان هەلدەبزرکی و
کزو داماوو مات و مەلوول دەبن لە پۆژی دوایی دا، لە دنیا دا کاریان کردو،
بەلام تەنیا ماندوو بوونیان پێپراو، پەنجەرۆ بوون.

﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾، (عَامِل) کە بە ﴿عَامِلَةٌ﴾ کۆکراوتەو، واتە: ئیشکەرن،
﴿نَّاصِبَةٌ﴾ ش کۆی (ناصب)ە، واتە: ماندوون، یانی: تەنیا ماندوو بوون و پەنجەدانیان
پێپراو، لەو کردو کۆشەشی لە دنیا دا کردوویانە، چونکە لە رێیەکی راستەو

نہ بووه، وهك خواي دادگهر له سووږه تي (الفرقان) دا دهفه رموي: ﴿ وَقَدْ مَنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ﴾ (۲۳)، واته: ئه و کرده وانه ی کردبوویانن روومان تیکردن و کردمانن به تۆزو گهردی بلاو.

ههروه ها له سووږه تي (ابراهيم) دا خواي کاربه جي دهفه رموي: ﴿ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَلُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴾ (۱۸)، واته: ئه وانه ی بیروابوون کرده وه کانیان له پۆژی دوایدا وهك خۆله میشیكه بایه کی توندو بهیژ لئی ده دات، ئه وه ی وه ده ستیان هی ناوه، ده سه لاتیان به سه ر هی چیدا نابی، ئانه وه یه گومرایی دوور.

به لام وهك پیشتیش گوتمان: مانای یه که میان به هیژ تره و، مه به ست ئه وه یه که له دۆزه خدا سزا ده درین، بیگاریان پیده کری و کاری قورسیان پیده کری، په نچ ده ده ن و زۆریش ماندوو ده بن، به لگه شمان له سه ر ئه وه که ئه و مانایه به هیژ تره، زۆرن، بو وینه:

ئینو تهیمییه (په حمه تی خواي لی بی) له: (مَجْمُوعُ الْفَتَاوَى) که ی دا، که (الشنقیطي) خاوه نی: (أَصْوَاءُ الْبَيَانِ) ^(۱)، لئی خواستۆته وه، حه وت به لگه له و باره وه دینته وه، منیش به تۆزیک روونکردنه وه و ده ستکارییکردنه وه ده یانخه مه روو:

کورتە باسیک

جهوت به لگه له سه‌ر ئه‌وه که مه‌به‌ست له: ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾،
بیگار پیکرانی بی‌پروایانه له دۆزه‌خ دا:

به لگه‌ی یه‌که‌م:

له‌ پرووی پێژمانی عه‌په‌بیه‌وه‌ و‌ا‌ باش‌تره‌ تێدا‌بوو (ظرف)، واته‌: ئه‌و کاته‌ی یاخود ئه‌و شوینه‌ی شتیکی تێدا‌ پرووده‌دا، په‌یوه‌ستیی به‌ نزیکترین باسکراو له‌ خۆیه‌وه‌، نزیکترین باسکراویش له‌: ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾ وه‌ بریتیه‌ له‌: ﴿وَجُوهٌ يُّومِذُ خَشِعَةٌ﴾ ٢، له‌و پۆژێکدا که‌ داپۆشه‌ره‌که‌ (غَاشِيَةٌ) دی، پروانی‌ک هه‌لبێزپکا‌وو مه‌لوول و‌ داماو و‌ کزن، که‌واته‌: ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾ هه‌ر په‌یوه‌سته به‌ پۆژی هاتنی داپۆشه‌ره‌که‌وه‌، که‌ پۆژی دوایه‌، نه‌ک مه‌به‌ست ئه‌وه‌بێ، که‌ له‌ دنیا‌دا وابوون.

به لگه‌ی دووه‌م:

خوا سب‌حانه‌ و‌ تعالی له‌ ئایه‌ته‌کانی دوا‌ییدا، باسی پرووه‌کانی دیکه‌شی کردوه‌: ﴿وَجُوهٌ يُّومِذُ نَاعِمَةٌ﴾ ٨ ﴿لَسَعِيهَا رَاضِيَةٌ﴾، پروانی‌ک له‌و پۆژهدا نه‌رم و‌ نیان و‌ خۆشگوزه‌رانن، له‌ هه‌ول و‌ کۆشه‌که‌یان پازیین، باسی ئه‌وانی‌شی کردوه‌، که‌واته‌: ﴿وَجُوهٌ يُّومِذُ خَشِعَةٌ، عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾، پروانی‌ک له‌و پۆژهدا کزو داماو و‌ مات و‌ مه‌لوول و‌ هه‌لبێزپکا‌ون، ئیشکه‌رو ماندوون، واته‌: له‌ دۆزه‌خدا، وه‌ک چۆن ئه‌وه‌ی دیکه‌ش: ﴿وَجُوهٌ يُّومِذُ نَاعِمَةٌ﴾ ٨ ﴿لَسَعِيهَا رَاضِيَةٌ﴾ ٩ ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾، هه‌مووی هه‌ر باسی پۆژی دوا‌ی و‌ به‌هه‌شته‌، لێره‌ش ده‌بێ هه‌مووی هه‌ر باسی پۆژی دوا‌ی و‌ دۆزه‌خ بێ.

به لگه ی سییه م:

خوا سبحانه و تعالی له چه ند شوینیکی دیکه ی قورئاندا، بهو شیوه یه دابه شکردنی دیکه ی هیئاوه، بو وینه: له سووره تی (القیامة) دا، خوی به خشه ر ده فهرموئ: ﴿وَجْهٌ يُؤْمِدُ نَاصِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوَجْهٌ يُؤْمِدُ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَنْظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾﴾.

ههروه ها له سووره تی (عبس) یشدا له ئایه ته کانی: (۳۸ - ۴۲) دا، دیسان خوی به رزی مه زن باسی هه ردوو جو ره که سه کان ده کات، واته: هه م باسی خاوه نانی ئیمان، هه م باسی خاوه نانی کوفر، که پرویان چی لیدی، له باره ی پرواداران هه ده فهرموئ: ﴿وَجْهٌ يُؤْمِدُ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾﴾ لهو رۆژده پروانیک هه ن، سپی و گه ش و جوانن، ده م به پیکه نین و دلخووشن، ههروه ها له باره ی بی پروایانیشه وه ده فهرموئ: ﴿وَجْهٌ يُؤْمِدُ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكُفْرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾﴾ پروانیکی دیکه ش لهو رۆژده ها هه ن، توژو خوئی خه م و مهراقیان لینیشتوه، دوو که ل و ره شایی خه مباریی و مهینه تباریی دایگرتوون و چۆته سهریان، ئانه وان هه ن بی پروا تاوانبار هه کان، که واته: لیره ش خوا سبحانه و تعالی هه موو سیفه ته کانی دوو کو مه له که له یه ک ره وتدا دینئ و، هه مووشیان په یوه نندیان به رۆژی دوا ییه وه هه یه.

به لگه ی چواره م:

خوا که ده فهرموئ: ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٤٣﴾﴾، ته گه ر بلین: مه به ست پئی سیفه تیکیان ه له دنیا دا، که له دنیا دا کاریان کردوه، به لام ته نیا ماندوو بوونیان بی پروا وه، تهو کاته ته وه گله یی و زه م و سه رزه نشت ناگه یه نی، به لکو ته وه زیاتر مه دح و ستایش ده گه یه نی، تهو په ره که ی ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٤٣﴾﴾ ده بوو به سیفه تیکی هاوبه ش له نیوان پرواداران و بی پروایان دا، ئنجا ته گه ر گریمان مه به ست دنیا بووایه، خوا ده یفه رموو: (خَاشِعَةٌ لِّلْأَوْتَانِ، عَامِلَةٌ لِّغَيْرِي، نَاصِبَةٌ فِي طَاعَةِ الشَّيْطَانِ)،

روانتيك هه ن لهو پوژده دا دماوو ملكه چن بو بته كان، كاريان كردوه بو جگه له من، ماندوو بوون له فهرانبه ریی شه يتاندا، به لام له هه موو قورئاندا، شتيكي وا نابنين خوا سبحانه و تعالى زه می كه سانيكي كردبي، كه له دنيا دا خويان په رستوه، با به هه له ش بووبی و له سهر نه وه هه ره شه ی لی كردبن!

به لگه ی پينجه م:

نه گهر نه وه بكرته سيفه تی دنيايان، واته: له دنيا دا كاريان كردوه، به لام ته نيا ماندو بوونيان پيپراوه، كاريان كردوه بو خواو له ديندارييدا، به لام ته نيا ماندو بوون و ره نج كيشانيان پيپراوه، تايهت ده بی به هه نديك له بيپروايه كانه وه، نه ك هه موويان. واته: ته نيا تايهت ده بوو به و كه سانه يانه وه كه خوا په رستييان كردوه، به لام به شيويه كي هه له، به لام نه وانه ی نه سلن خويان نه په رستوه، نه يده گرتنه وه، به لام تيستا كه ده گوتري: بيپروايان له پوژي دواييدا له دوزه خدا بيگاريان پی ده كری و، ماندو بوونيان پی ده بري، هه موويان ده گريته وه.

به لگه ی شه شه م:

نه گهر نه وه بكرته سيفه تی دنيايان، نه و كاته دژ ده وه ستي له گه ل نه وه دا كه له سپره و سوننه تی پيغه مبه ردا هاتوه ﷻ، كه فهرانی كردوه به خو پاراست و، واز ليهياني نه وانه ی خوا په رستي و گوشه نشيني ده كهن (أَصْحَابُ الصَّوَامِعِ) نه وانه ی له په رستگا تايه ته كاندا خوا په رستي ده كهن، نه گهر ته ماشای قورئانیش بكه ين ده بينين، به گشتي په رستني خواي په روه ردگار، شتيكي ريز ليگيروه، به راست بی، يان به هه له بی، وه ك له سوورته تی (الحج) دا خواي ميهره بان ده فهرموي: ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضُهم بَعْضًا لَفُتَّتِ صَوَامِعُ وَبِعِ صَلَوَاتٌ وَمَسْجِدٌ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾، واته: نه گهر خوا هه نديك له خه لكی بيپرواو خراپه كاری بهر په رچ نه دابايه وه، به هه نديك خه لكی ديكه، به خه لكی باش و

تیکۆشەرو فیداکار، ﴿لَهْدَمْتَ صَوْمِعُ وَيَعُ وَصَلَوْتُ وَمَسَجِدُ﴾، صەومیعەکان و کلێسایەکان (ی نەصرانیان) و، کەنیشتەکان (ی جوولەکان) و مزگەوتەکان، کە زۆر یادی خویان تیدا دەکری، تیکدەر ووخێران....

کەواتە: خوا سبحانە و تعالی پێیخۆشە، خوا پەڕستری، جەنگ و جیهاد بکری، بۆ ئەوەی پەڕستگایەکان، کە خویان تیدا دەپەڕستری، ئەگەر بە راست بن، ئەگەر بە هەلە، پارێزراو بن و حورمەتیان نەشکێنری.

بەلگە ی حەوتەم:

ئەگەر بگوتری: ئەوانە کە سائیک بوون، لە دنیا دا خویان پەڕستو، بەلام بە شیوەیەکی هەلە و تەنیا ماندو بوونیان پێپراو، ئەمە وەك دەستکاریکردنی فەرمایشتی خواوە، لێبارکردنی واتایە، کە پۆلەتەکی نایگەین، هەلبەتە فەرمایشتی خواش سبحانە و تعالی پێویستی بەو ناکات، ئیمە مانای دیکە ی لێ بار بکەین، ئنجا: ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾ یە کسەر لە دوای ﴿خَشَعَةٌ﴾ وە هاتو: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ﴾ ٢ ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾، بۆیە کافرەکان لە کوێ هەلبزکان و داموویی و کزی و مات و مەلوولییان تووش دی، هەر لەوێش کارکردن و رەنجەرۆیی و ماندوو بوونیان بەسەر دی، کە بریتیه لە رۆژی دوایی و دۆزەخ.

(٤) - ﴿تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً﴾، بە شیوەیەکی تاییبەت لە ئاگریکی گەرم دا دەسووتین، خۆندراویشەتەو: ﴿تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً﴾، واتە: دەسووتیتین، بە ئاگریکی زۆر گەرم، پێشتریش باسمانکرد کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ئاگرەکی ئیو بە شیکە لە حەفتا بەش، لە ئاگری دۆزەخ، لێرەش دەفەرموی: ﴿تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً﴾ یانی: دەچیتە نیو ئاگریکی گەرم، ﴿تَصَلَّى﴾ واتە: دەخریتە نیو ئاگریکی گەرم، پێشتر باسی (صَلَّى) یمان کرد، کە جیایە لە چوونە نیو، (صَلَّى) بریتیه لەوەی شتیک بخەیتە نیو کۆمەلێک پشکوو بە هەر چوار دەورەیداو بپیشی، یاخود بپژێ، واتە: (صَلَّى) سووتانیکی تاییبەت، لێرەدا کە دەفەرموی: ﴿نَارًا حَامِيَةً﴾، بێگومان ئاگر هەر خۆی گەرمە: (الْحَمِي مِنْ لَوَازِمِ مَا هِيَ النَّارُ)، گەرمیی

له په یوه سته کانی چیه تی ناگره، که واته: نه و ناگره گهرمییه که ی گهرمییه کی تاییه ته، جیا به له و گهرمییه ی ئیمه له دنیا دا ده یزانی، ههروه که فه رمایشته که ی پیغه مبه ری خواش ښه وه روون ده کاته وه.

(٥)- ﴿تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ ءَانِيَةٍ﴾، پینان ده نوشینری له سه رچاوه یه کی نه و په ری گهرم و داغ، ده گو تری: (أَنَّى الْمَاءُ وَ أَن الْمَاءُ، أَي: بَلَغَ شِدَّةَ الْحَرَارَةِ)، گه یشته نه و په ری گهرمی، (أَنَّى الطَّعَامُ وَأَنَّ الطَّعَامَ)، یانی: (نَضَجَ)، خواردنه که ئاماده بوو، کولی.

(٦)- ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾، خوراکیان نیه، جگه له حوشر خورکه: ﴿ضَرِيعٍ﴾، هه ندیک له زانایان گو توویانه: به زاری هه ندیک له هوژه کانی عه رپ (ضریع) هه ر (شبرق) ه، یانی: حوشر خورکه، هه ندیکیش گو توویانه: ﴿ضَرِيعٍ﴾ یش، هه ر بریتیه له (شبرق)، به لام دوا ی نه وه ی وشک ده بی.

ئنجا حوشر خورکه ش به زوری له ده شت و بیاباندا هه یه و، له هه ندیک شوینی ولاتی ئیمه شدا هه یه، گیاهه کی درکاوییه ته نیا حوشر ده توانی بیخوا، نه ویش به ته ری و که وشک بوو ده بیته گیاهه کی ژه هردارو حوشریش ناخوات، خوا ده فه رموی: خوراکیان نیه جگه له: ﴿ضَرِيعٍ﴾، ئیا نه و ﴿ضَرِيعٍ﴾ ه، چونه؟!.

(٧)- ﴿لَا يَسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنَ جُوعٍ﴾، نه قه له و ده کات، نه برسیتیش لاده بات، واته: نه ده بیته هو ی نه وه ی مرو ف برسیتی پی لابچی و، نه ده بیته هو ی قه له و بوونیش، (السَّمْنُ: وَفَرَةُ اللَّحْمِ وَالشَّحْمُ لِلْحَيَوَانِ)، (سَمْن)، بریتیه له زوربوونی گوشت و چه ورپی له ژیانداردا، (وَالْإِغْنَاءُ: الْإِكْفَاءُ وَدَفْعُ الْحَاجَةِ)، (إِغْنَاء) بریتیه له پیویستی جیه جی کردن، که ده فه رموی: ﴿مِنْ جُوعٍ﴾، (أَي: غِنَاءٌ بَدَلًا عَنِ الْجُوعِ)، واته: بینازییه که به جیته شوینی برسیتی، نه و سووده شی نیه.

لیره دا پرسیاریک ده کری: خوا ده فه رموی: ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾، له شوینی دیکه ش خوراکیک دیکه ده فه رموی، بو نمونه:

أ- له سوورپه تی (الحاقه)، له ثایه ته کانی: (۳۵ - ۳۷) دا ده فهرموئ: ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ﴾ (۳۵) وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ (۳۶) لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ (۳۷)، واته: (ئهو كه سه ی تووشی سزای خوا دی)، ئه مړو هیچ دوست و نزیکیکی نیه (دلسوزو خو شه ویستیکی دلسووتاوی نیه)، ههروه ها هیچ خوراکیکی نیه جگه له زووخاو ﴿غِسْلِينٍ﴾: (صَدِيدُ أَهْلِ النَّارِ)، ئه و کیم و زووخاویه که له برینی جهسته ی دوزه خبییه کان دیته خوار، ﴿لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ﴾ (۳۷)، واته: ته نیا گونا هباران و تاوانباران ده یخون.

ب- له شوینی دیکهش دا باسی ﴿زُومِر﴾ ده کات: ﴿لَاكُلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زُومِرٍ﴾ ﴿٥٢﴾ ﴿فَالْتَوَتْ مِنْهَا الْاَبْطُوْنَ﴾ ﴿٥٣﴾ ﴿فَشَرِبُوْنَ عَلَيْهِ مِنْ الْحَمِيمِ﴾ ﴿٥٤﴾ ﴿فَشَرِبُوْنَ شَرَبَ الْهَمِيمِ﴾ ﴿٥٥﴾ نایا وه لآمی ئه وه چییه؟ وه لآمه که ی ئه وه یه: أ- که دۆزهخ شوین شوینهو، ته نیا یه ک شوین نیه، ئه وه هموو ملیاران خه لکه ی ده چنه نیو دۆزهخ، هه مووی شوین شوینهو پله پله یه، وه ک دواپی له کاتی ته فسیرکردنی سووپه تی (الفجر) دا، کورته باسیک له باره ی دۆزهخ وه ده که بن و، کورته باسیک له باره ی به هه شته وهش ده که بن، که واته:

أ- له هه ندى شوين ته نيا حوشر خوړكه ﴿ضريع﴾ ده خوڼ.

ب- له هه نديك شويين ته نيا ژه قنه موات ﴿زقوم﴾ ده خوون.

ج- له هه ندى شوين ته نيا زووخاو ﴿غَسَلِينَ﴾، ب- وه لاميكى ديكه ش ئه وهيه كه خواى دادگهر بو زياتر سزادان و ئازار دانيان، ماوهيه ك ﴿ضَرِيعَ﴾ يان ده داتى و، ماوهيه ك ﴿غَسَلِينَ﴾ و ماوهيه كى ديكه ش ﴿زَقُومٍ﴾.

مه سه له ی دووهم:

باسی پروو خوشیی و گهشیی پرواداران له بههشتداو، پازیوونیان له ههول و کۆششی خۆیان و، نیشتهجی بوونیان، له باخی بهرزدا، که قسهی پووچی تیدا نایستن و، کانیی و سهراوهی بهردهوام و، تهخته بهرزکراوهکان و، دهفرهکانی پێخواردنهوهو، بالنجه ریزکراوهکان و، فهرش و پایه خه بلّاو کراوهکان، لهویدا ههن:

خوا دهفرموی: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۖ لِّسَعِيهَا رَاضِيَةٌ ۖ﴾ (٨) ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۖ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً ۖ﴾ (١١) ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۖ﴾ (١٢) ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ۖ﴾ (١٣) ﴿وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ۖ﴾ (١٤) ﴿وَمَنَاقِبُ مَصْفُوفَةٌ ۖ﴾ (١٥) ﴿وَزَرَائِفٌ مَّثْبُوتَةٌ ۖ﴾ (١٦).

شیکردنهوهی ئەم ئایه تانه، له نو (٩) برگه دا:

دوای ئەوهی خوای کارزان و دادگەر له ئایه تهکانی پێشیدا، باسی سههرهنجامی مهینه تبارو شهرمه زارانهو، ریسواپووانهی دۆزه خیهکانی کرد، که چۆن بلیی وهزعیان ناخۆشه، بهو شیوهیهن، پروویان زه بوون و ههلبزکاوهو، بێگاریان پێ دهکری له دۆزه خداو، ته نیا ماندو بوونیان پیده بری و، ده چنه ئیو ئاگریکی یه کجار گهرمه وهو، له سهراوهیهکی یه کجار داغ و گهرم پێیان ده نۆشێزی و، خوادرنیشیان ته نیا خوشتر خۆرکه ﴿ضَرِيعٌ﴾ یه، که نه مرووف قه له ده کات، نه برسیتییشی لی لا ده بات، دوای ئەوه یه کسه ر خوا سبحانه و تعالی به بی به کارهێنانی ئامپازی بادانه وهی، وهك: (ئُم)، یاخود (و) یاخود (ف)، ده فرموی:

(١) - ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ﴾، پرووانیک ههن لهو پۆژه دا زۆر پر نازو نيعمه تن.

بنه چه که ی وشه ی: ﴿نَّاعِمَةٌ﴾ دوو ئه گهری ههن:

أ- (مُشْتَقٌّ مِنْ نَعَمٍ يَنْعَمُ نُعُومَةً، وَهِيَ اللَّيْثُ وَهِيَ بَهْجَةُ الْمَنْظَرِ)، ﴿نَاعِمَةً﴾، له وشهی: (نُعُومَةً) داتاشاراوه: (نَعَمٌ يَنْعَمُ، نُعُومَةً) و بریتی له ژیا نیکی خوښ و دیمه نیکی جوان و شادمانی و به خته وه ری.

ب- (أَوْ مُشْتَقٌّ مِنْ نَعَمٍ يَنْعَمُ نَعْمَةً، مِثْلُ: حَضَرَ يَحْضُرُ حَضْرَةً، أَيْ: صَارَ ذَا نَعْمَةٍ، وَهِيَ حُسْنُ الْعَيْشِ وَالْتَّرَفِّ)، یان له: (نَعَمٌ يَنْعَمُ نَعْمَةً) وه هاتوه، وهك (حَضَرَ، يَحْضُرُ، حَضْرَةً)، یانی: بووه خاوهن نه عمهت، تهویش بریتی له ژیا نی خوښ و خوښگوزه رانی و پر نازو نیعمه تی، لیږده زانایان پرسیاریان کردوه: بوچی خوا له شوینه کانی دیکه (و) ی بادانه وه (عطف) به کارهیناوه، وهك: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ﴾ (۲۲) ﴿إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ (۲۳) ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ﴾ (۲۴) ﴿تَنْظُرُ أَنْ يَفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ﴾ (۲۵) ﴿الْقِيَامَةِ﴾، ههروه ها: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ﴾ (۲۸) ﴿ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ﴾ (۲۹) ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ غَیْرَةٌ﴾ (۴۰) ﴿تَرْتَفَعُهَا قَرَرَةٌ﴾ (۴۱)، به لام لیږده (و) ی بادانه وه (عطف) ی به کارنه هینراوه؟ زانایان زور قسه یان لهو باره وه کردوون و، تهو قسه یانم به دله، که ده لی: (لَمْ تُعْطَفْ هَذِهِ الْجُمْلَةُ عَلَىٰ سَابِقَتِهَا، لِلدَّلَالَةِ عَلَىٰ كَمَالِ الْبُؤْسِ بَيْنَهُمَا)، ته م پرسته یه بویه بانه دراوه ته وه سهر پرسته ی پیښی، تاكو ته وه بگه یه نی که یه کجار زور لیک دوورن و زور جیاوازن، بویه خوا سبحانه و تعالی کوی نه کردوونه وه سهریهك به (و) ی بادانه وه.

۲- ﴿لَسَعِيهَا رَاضِيَةٌ﴾، له کوششی خویان رازیین، یانی: له هه و لدانی خویان له دنیا دا که کردوویانه زور رازیین، ستایشی خوا ده کهن که له دنیا دا یارمه تی داوون، پی راست بگرن، تهو رییه راسته ی بهو شوینه خوښه ی گه یاندوون، نهك پی چهوت بگرن و، دواپی به دوزه خیان بگه یه نی، وهك پیشینانی خومان گوتوو یانه: (راستی په فتی، چهوتی کهوتی).

۳- ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾، له باخیکی به رزدا، باخ به پی زانیاری تیمه و له دنیا دا خواش به پی عه قلی تیمه قسه ده کات تهو باخانه ی شوینیان به رزه، تیشکی خور له هه موو شوینانه وه پیان ده کهوتی و، بایان تیده کهوتی، به زوری وایه دره خته کانیاں باشتن و میوه کانیاں چاکترن، وهك له سووره تی (البقرة) دا، خوا ده فهرموئی: ﴿كَمْثَلِ جَنَّتِمْ بِرَبْوَةٍ﴾ (۲۶۵)، وهك باخیکه له به رزاییه کدا.

(٤)- ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً﴾ لهویدا قسهی پووچ نابییستی، ﴿لَغِيَةً﴾، یانی: (لغو): (اللغو) ما لا فائدة فيه من الكلام ولا يعتد به، قسهیه که سوودی نه بئ و، گرنگیی و بایه خی پئ نه درئ، له ئەسلدا ئەوه واتایه که یه تی، له پرووی ریزمانیییه وهش، ﴿لَغِيَةً﴾ سئ حاله تی هه ن:

١- به مانای (لغو) ه، وهك خوای زاناو شاره زا وشه ی: ﴿كَاذِبَةٌ﴾ ی به کارهیناوه به مانای: درؤ (كذب): ﴿لَيْسَ لَوْعِنَهَا كَاذِبَةٌ﴾ الواقعة، یانی: درؤ له پروودانیدا نیه.

٢- ﴿لَغِيَةً﴾، سیفه تی وه سفکراویکی قرتینراوه، یانی: (لا تَسْمَعُ فِيهَا نَفْسًا لَّاغِيَةً تَلْعَا)، هه رگیز لهویدا گوئیستی بابایه کی له غووکه ر نابی، له غوو بکات، قسهی پووچ بکات.

٣- ﴿لَغِيَةً﴾، یانی: (كَلِمَةٌ ذَاتُ لَعْوٍ)، وشه یه کی خاوه نی پووچی (لَعْو) نابییستی.

(٥)- ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾، لهویدا سه رچاوه یه کی (له بهر) رۆیشتوو ی لیه، یانی: (فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ أَيْ: تَجْرِي عَلَى الدَّوَامِ فَلَا تَنْقَطِعُ أَبَدًا)، سه رچاوه یه کی تیدایه بهرده وام ناوی له بهر ده روا.

پیشتریش گوتمان: مانای وانیه، ته نیا یه کانیی و سه رچاوه یه، به لکو واته: ئەو سه رچاوانه ی له بهه شتدا هه ن، هه میشه ئاویان له بهر ده روا وهك هی دنیا نین وشك بکه ن، یاخود ئاویان که م بئ و زۆربئ.

(٦)- ﴿فِيهَا سُرٌّ مَرْفُوعَةٌ﴾، لهویدا (لهو باخه دا) ته خته بهر زکراوه کان هه ن، ﴿سُرٌّ﴾ کو ی (سَریر) ه، (هُوَ مَا يُجْلَسُ عَلَيْهِ وَيُضْطَجَعُ)، (سَریر) نه وه یه له سه ری دابنیشیترئ و له سه ری پآل بکه ویترئ، مروف شانی لیدا بدات و پآل بکه وئ و، ئیسپراحتی له سه ر بکات، که ده فه رموئ: ﴿مَرْفُوعَةٌ﴾، (أَيْ: مَرْفُوعَةٌ عَلَى سَطْحِ الْأَرْضِ)، بهر زکراوه نه وه له ئاستی زه وئ، وهك قه ره وئله و چوار پایه و شوینی له سه ر خه و تن و ئیسپراحت، شایانی باسه: له م ئایه ته موباره کانه دا دوو جار ان خوا فه رموو یه تی: ﴿فِيهَا﴾: یه که میان: ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾، دووه میان: ﴿فِيهَا سُرٌّ مَرْفُوعَةٌ﴾، به لام شته کانی دیکه: ﴿وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ﴾ ١٤ ﴿وَمَارِقٌ مَّصْفُوفَةٌ﴾ ١٥ ﴿وَزَرَارٍ مَبْنُوتَةٌ﴾ ١٦، ﴿فِيهَا﴾ یان بو به کارنه هیتراره،

هۆکاره کەش ئەوهیه کە ئەو دوو جارە، باسی هەردوو بەشە سەرەکییەکی نازونیمەتی بەهەشت کراوە: یەکەم: کانی و سەرچاوە و جۆگە و جۆبارو باخ و باخات، دووهم: تەخت و شوینی تێدا پشوودان، هەردووکیان پێویستێ بۆ ژانیکی خوشگوزەراناڵی بەتام و چێژ، بەلام شتەکانی دیکە کەل و پەل و پێداویستیەکان.

(۷) - ﴿وَآكَوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ﴾ هەروەها دەفرە پۆنراوەکانیش هەن، یانی: (وَفِيهَا أَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ)، لەو باخەدا بۆیان هەیه کووپە داندراوەکان، (الْكُوبُ إِنَاءٌ لِلْخَمْرِ لَهُ سَاقٌ وَلَا عُرْوَةٌ لَهُ)، کوپ دەفریکە شەرابی تێدا دەخورێتەوه، بنکی هەیه، بەلام هەنگلی نیە، وەك گۆزە، کە دەگونجێ وەك پەرداخ بێ، یاخود جۆریکی دیکە بێ، چونکە خوا سبحانە و تەعالی (إبريق) یشی بەکارهێناوە (کوب) یشی بەکارهێناوە (گاس) یشی بەکارهێناوە، کە بە دلنایبی (إبريق) لەجێی سوپراچی و گۆزەیه و خواردنەوهی تێدا هەڵدەگیرێ، (أَكْوَابٌ) ﴿وَآكَوَابٌ﴾ یش پێدەچێ لەوه گچکەتر بێ، وەك دەفرو جام، (گاس) یش ئەوهیه کە پێی دەخورێتەوه: پەرداخ، کە دەفرەموی: ﴿مَوْضُوعَةٌ﴾، واتە: داندراون، داندراون بۆ خواردنەوه و لا نابێن و، هەمیشە لەبەر دەستن.

(۸) - ﴿وَنَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾ هەروەها بآلنجە ریزکراوەکانیش هەن، ﴿وَنَارِقُ﴾ کۆی (مُرْقَةٌ) یان (مُرْقَةٌ)، (النَّمْرَقَةُ، والنَّمْرَقَةُ: الْوِسَادَةُ الَّتِي يَتَكَأُ عَلَيْهَا عِنْدَ الْجُلُوسِ)، بآلنج، ئەوهی پآلی وێدەدری لە کاتی دانیشتنداو شانی دەدرێتە سەر، ﴿مَصْفُوفَةٌ﴾، بەریز دانراون لەو شوێنەدا بۆ شان لەسەر دادان و پآل لەسەر دانەوه.

(۹) - ﴿وَزَرَائِي مَبْثُوثَةٌ﴾، بەرەو ژیری بآلۆهکانیش هەن، هەروەها لەو باخەدا ﴿وَزَرَائِي﴾ ژیری و بەرەکان بەرەو فەرشی نایاب (مبثوثة) کە بآلۆکراوەن، (أَي: مُنْتَشِرَةٌ عَلَى الْأَرْضِ، وَهُوَ كِنَايَةٌ عَنِ الْكَثَرَةِ)، یانی: بآلۆ کراونەوه بە زەویدا، مەبەست پێی زۆرییه، ﴿وَزَرَائِي﴾، پێشتریش باسماڵ کرد، کە زانایان زۆر قسەیان لە بارهوه کردوه، لە چیهوه هاتوه؟ بەلام وا پێدەچێ و ئەو رایەم پێ راستە کە: (زرایی) لە ئەسڵدا کۆی (زُرِّي) بێ.

(زیرپی) یش له ئەسڵدا: (ژێرپێ) یەو، ئەو بەرەیه که دەخرێتە ژێرپێ و پێویست ناکات خەڵک پێلاوان دابنێ، بەلکو بە پێلاووە بەسەریدا دەپۆن، وەك ئیستاش باو: کۆمبارێک، بەرەیهك، فەرشیك پادەخری، هەر بۆیهش زانایان له ریشه زمانهوانییه کهیدا کهوتوونه راجیایهوه، چونکه ئەسڵهکهی وشهیهکی عەرەبیی نیه و له (زێرپی) وه هاتوه، واته: (ژێرپێ)، بهلام چونکه پیتی (ژ) ههروهها پیتی (پ) له زمانى عەرەبییدا نین، بۆیه (ژ) بۆته (ز) و (پ) یش بۆته (ب) و له (ژێر پێ) وه بۆته (زیرپی)، ئنجا که کۆکراوه تهوه، کردوو یانه ته: (زرایي)، هەر بۆیه پسپۆر و شارەزایانی زمانى عەرەبیی هەرچهنده گهراون، له زمانى عەرەبییدا ئەسڵ و بنه مایه کیان بۆ ئەم وشهیه نه دۆزیوه ته وه، هه ندیکیان گوتوو یانه: ئەم وشهیه یانی: (نازرباینجانی) و جووره فەرشیك بووه له نازرباینجان دروستکراوه، بهلام دواى هه ندیک شتیان لى کردۆته وه و خولاصه بۆته وه بۆته: (زریه) و (زرایي)! بهلام به بۆچوونی من له (ژێرپێ) وه هاتوه و وشهیهکی فارسییه، فارسی و کوردی به دلنایى وشه ی هاوبه شیان هه ن، به فارسی ده لێن: (زیر پا)، به کوردی ده لێن: (ژێرپێ)، کوردی و فارسییش له ئەسڵدا ده بنه وه به زمانیک، بگره هه موو زمانه هیندو ئه ورووپیه کان له ریشه دا ده چنه وه سه ر یه ك بنه رته.

کهواته: ئەگەر ته ماشای ئەم ئایه ته موباره کانه بکهین، ده بینین: له به هه شتدا، ئەو به هه شته ی بۆ برواداران دانراوه، وێرای ژینگه یه کی هه ره باش، هه موو جوهره کانی که لوه لى نایاب و، هه موو جوهره نازو نیعمه ته کان له ویدا هه ن، له خواردن و خواردنه وه، جیگا و رێگا، فەرش و رایه خ، ته ختی پشو له سه ردان، چۆن مروّف به خه یاللى دادی، خوڤ و چاکبى، له به هه شتدا هه یه، هه لبه ته لیره خوای پهروه ردگار به کورتیى باسی کردوه، ئیمه له ته فسیری زۆرێک له ئایه ته کاندا، که کاتى خو ی ته فسیرمان کردن، به تایبه تی له ته فسیری سووره تی (الرحمن) و، ته فسیری سووره تی (الواقعة) دا، خوای پهروه ردگار درێژتر باسی

نازو نيعمه ته كانى بهه شتى كردوه، ههروهها باسى مهينه تيبه كانى دۆزه خيشى كردوه، به تايبه تى له سوورەتى (الواقعة) دا.

خواش پشتيوان بى له كاتى تهفسير كردنى سوورەتى (الفجر) دا، كورته باسيك له بارهى دۆزه خه وه ده كه ين، له چەند پرگه يه كدا، ههروهها كورته باسكيكيش له بارهى بهه شته وه ده كه ين، ئه ويش له چەند پرگه يه كدا، ئه و دوو كورته باسه ش له كتيبي هه شته مى مه و سوو وعه ي: (الإسلام كَمَا يَتَجَلَّى فِي كِتَابِ اللَّهِ) وه رده گرین، بۆيه لیره هه ر به پروونكر دنه وه ي چه مك و واتاى ئايه ته كان وازمان هینا، دريژه ي باسى دۆزه خ و مهينه تيبه كانى دۆزه خ و دۆزه خيه كان و، باسى بهه شت و نازو نيعمه ته كانى بهه شت و بهه شتيه كان هه لده گرین بۆ ئه و دوو كورته باسه.

مەسەلە ی سێیەم:

سەرئەنج پراگیشانی خوا سەبەحانە و تەعالی بۆ چوار لە دروستکراوەکانی:
 حوشرەکان، ئاسمانی بەرز، چیا داگوتراوەکان، زەوی پراخراو:

خوا دەفەر مۆی: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە چوار بەرگەدا:

(١)- ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾، ئایا تەماشای حوشران ناکەن، چۆن دروستکراون؟ (ئێل) ناوی کۆیە، بۆ ئەو ئازەلە ی پێی دەگوترێ: حوشر، نێرە ی حوشر پێی دەگوترێ: (جَمَل) و مێیە کە ی پێی دەگوترێ: (نَاقَة)، (بَعِیر) یش بۆ هەردووکیان (نێرو م) بەکار دەهێنرێ و بە (أَبْعَار) کۆ دەکرێتەوه، هەروەها بە (أَبْعُر) یش کۆ دەکرێتەوه، لێرەدا خوا دەفەر مۆی: ئایا تەماشای حوشران ناکەن چۆن دروستکراون؟ کە دەفەر مۆی: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ﴾، وشە ی: ﴿يَنْظُرُونَ﴾، کە بە (إِل) بەرکاری خواستەوه، بە لگەیه لەسەر ئەوه کە مەبەست لە پوانین (نظر)، وێرای پوانینی چاو، سەرنجدان و لیۆردبوونەوه و تیۆرپامانی (أَي: أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ هَيِّئَتْ خَلْقَهَا)، ئایا سەرنجی حوشران نادەن چۆن دروستبوونە کەیم ساز کردووە؟

(٢)- ﴿وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ﴾، هەروەها ئایا سەرنجی ئاسمان نادەن، چۆن بەرزکراوەتەوه؟ وشە ی: ﴿السَّمَاءِ﴾، (السَّمَاء: كُلُّ مَا عَلَاكَ، كُلُّ مَا فَوْقَكَ)، هەرچی لە سەرەوهتە، هەرچی لە بالای تۆیە، پێی دەگوترێ: ﴿السَّمَاءِ﴾، ئێمە کە تەماشای سەری دەکەین، گومبەزێکی شین دەبینین، ئەوه ئاسمان ﴿السَّمَاءِ﴾، لە شوینی دیکەدا باسما کردووە کە: ﴿السَّمَاءِ﴾، بە مانای سەقفی خانووش هاتووە، هەروەها بەمانای هەوریش هاتووە، بە مانای هەواو جەوویش هاتووە، ئەوه ی لە سەر ووهوێ، لێرەش دا:

﴿السَّمَاءِ﴾ واتہ: ئەو دروستکراوہ مەزنەى لە سەر ووتانە وە یەو لە گۆمبەزێک شین دەچێ، ئایا تەماشای ناکەن چۆن بەرز کراوہ تەوہ؟

۳- ﴿وَالِیَ الْجِبَالِ کَیْفَ نُصِبَتْ﴾، ئایا سەرنجی چیایان نادەن، چۆن چەقێراون، داکوتراون؟ (النَّصْبُ: الرَّفْعُ وَالرُّسُوخُ)، (نَصَب) بە مانای بەرز کردنەوہو چەقاندن و داکوتان دی.

۴- ﴿وَالِیَ الْأَرْضِ کَیْفَ سُوِّحَتْ﴾، ئایا سەرنجی زەوی نادەن، چۆن پانکراوہو راخراوہ؟ (سَطَحَ الشَّيْءِ: سَوَّاهُ، وَمِنْهُ سَطْحُ الدَّارِ)، واتہ: شتەکەى رێکخست، لەوہوہش (سَطْحُ الدَّارِ)، سەربانی خانوو، پێی دەگوترێ: (سَطْح).

ئێمە بە نسیبەت ئاسمانەوہ، لە چەند شوێنێک، قسەمان لە بارەوہ کردوہ، بە تاییەت لە تەفسیری سوورەتی (الرَّحْمَن) دا: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ (۷) باسیکی تاییەتمان لە بارەى گەردوون و ئاسمانەوہ کردوہ، لە بارەى چیاىەکانیشەوہ زۆرجاران باسمان کردوہ، لە بارەى زەویشەوہ دیسان لە چەند جێیەک دا باسمان کردوہ، بە تاییەت لە تەفسیری سوورەتی (یونس) داو، لە تەفسیری سوورەتی (فصلت) داو، لە چەند شوێنێکی دیکەشدا، لێرەش کورتە باسیک لە بارەى حوشتەرەوہ دەکەین:

کورتە باسیک له باره‌ی تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی حوشره‌وه

به‌پێزان!

بۆ ئه‌وه‌ی فه‌رمانی خوای به‌رزو مه‌زهمان جیبه‌جی بکه‌ین، کورته‌یه‌ك له باره‌ی تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی حوشره‌وه ده‌خه‌ینه‌ روو، خوا ده‌فه‌رمووی: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾، واته‌: ئایا ته‌ماشای حوشران ناکه‌ن، چو‌ن دروستکراون؟ ئایا سه‌رنجیان نه‌داونی و لێیان ورد نه‌بوونه‌وه‌و تێیان‌ه‌وه‌ پانه‌ماون؟ ئنجا با تۆزیک له حوشره‌وه‌ راہمێنین:

به‌ سه‌رنجدانی ته‌فسیره‌کان و، کۆمه‌لیک سه‌رچاوه‌ی دیکه‌ی تایبه‌ت، پازده (۱۵) تایبه‌تمه‌ندییم له حوشراندا به‌دی‌کردوون، پێش ئه‌وه‌ی بێمه‌ سه‌ر خستنه‌پرووی پازده تایبه‌تمه‌ندییه‌کان، ده‌لێم: خوا سبحانه‌ و ته‌عالی لێره‌دا دوا‌ی ئه‌وه‌ی باسی هاتنی پۆژی داپۆشه‌ری کرد، خه‌لکی پۆلێن کرد، بۆ دوو کۆمه‌ل:

کۆمه‌لی یه‌که‌م: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ ۝٢ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝٣ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ۝٤ تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ عَيْنِيَةٍ ۝٥ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ۝٦ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ۝٧﴾.

دوا‌یی یه‌که‌سه‌ر هاته‌ سه‌ر باسی کۆمه‌لی دووه‌م: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۝٨ لِّسَعْيِهِنَّ رَاضِيَةٌ ۝٩ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝١٠ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لُغِيَّةٌ ۝١١ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝١٢ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ۝١٣ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ۝١٤ وَمَنَازِقٌ مَّصْفُوفَةٌ ۝١٥ وَزَرَارٌ مِّبْنُونَةٌ ۝١٦﴾.

ئنجا یه‌که‌سه‌ر فه‌رمووی: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ۝١٧ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ۝١٨ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۝١٩﴾، زانایان له باره‌ی چۆنییه‌تی پێکه‌وه‌ په‌یوه‌ستبوونی ئه‌م ئایه‌تانه‌، به‌ ئایه‌ته‌کانی پێش خۆیان‌ه‌وه‌، زۆر قسه‌یان کردوون و، وا پێده‌چی باشت‌رین قسه‌ ئه‌وه‌بی:

دوای ئەوێ خوا باسی ئەو پۆژە دەکات، که ناوی ناو: داپۆشەر (غاشية) و، هه‌موو شتێک دادەپۆشێ، باسی کۆمەڵی یه‌که‌می کرد له‌ مرۆقه‌کان، که تووشی مه‌ینه‌تی و سزاو ئازار دێن، دوایی باسی کۆمەڵی دووهمی کرد، که له‌ نازو نيعمه‌ت و خوشيیدا ده‌بن، ئنجا باسی ئەوێ کرد که ئيمه‌ چۆن و به‌ چ رێه‌ کدا له‌و مه‌ينه‌تییانه‌ ده‌پاریزێین، که ئەه‌لی دۆزه‌خ تووشیان دێن و، چۆن له‌و نازو نيعمه‌تانه‌ به‌هره‌مه‌ند ده‌بین که خوای په‌روه‌ردگاری به‌خشه‌ر، به‌ پروادارانیاں ده‌به‌خشێ؟ بێگومان سه‌ره‌تا به‌وێ به‌ راست و دروستی خوا بناسین و، خواش سبحانه و تعالی له‌ رووی دوو کتیبه‌که‌یه‌وه‌ ده‌ناسرێ:

أ- کتیبی خویندراوه‌ی که قورئانه‌.

ب- کتیبی بیزاوی که گه‌ردوونه‌، خوا له‌ کتیبه‌ خویندراوه‌که‌شیدا زۆر باسی کتیبه‌ بیزاوه‌که‌ی ده‌کات، باسی دیارده‌و ديمه‌نه‌کانی ده‌کات، چۆنه‌تی پیکه‌وه‌ په‌یوه‌ستبوونی ئەم کۆمەڵه‌ ئایه‌ته‌ موباره‌که‌و، ئایه‌ته‌کانی پيشوو، به‌م شیوه‌یه‌.

ئێستاش با بێینه‌ سه‌ر خستنه‌ رووی تایبه‌مه‌ندیه‌کانی حوشر، له‌ پازده‌ خاڵ دا:

یه‌که‌م: مرۆف کاتیک سه‌رنجی حوشر ده‌دات، به‌لای که‌مه‌وه‌: شه‌ش سوودان ده‌بینی، هه‌لبه‌ته‌ زیاتریش هه‌ن، به‌لام ئەو شه‌شه‌یان سه‌ره‌کیین:

۱/ حوشر گوشته‌که‌ی ده‌خوری.

۲/ حوشر شیره‌که‌ی ده‌خوریته‌وه‌و، به‌ره‌مه‌می جوړاو جوړیشی لی دروست ده‌کرین.

۳/ حوشر بو سواربوون به‌کاردی.

۴/ حوشر بو بار لینان به‌کاردی.

۵/ حوشر جوانی و په‌ونه‌قی تێدایه‌.

۶/ حوشر تووک (وَبَر)ه‌که‌شی به‌سووده‌، هه‌م جل و به‌رگ و پۆشاک و، هه‌م که‌لوپه‌لی دیکه‌ی لی دروست ده‌کرێ، وه‌ک: به‌ره‌و فه‌رش و گوریس و خورجین و جه‌وآل و په‌شمال و...هتد.

بەلکو لە هەندێک لە فەرماشتەکانی پیغمبەری خوا ﷺ دا هاتووە، کە
حوشتر میزەکەشی وەک جوړیك لە چارەسەر بوو هەندێک نەخۆشیی پێست،
بەکار دەهێنرێ.

کەواتە: یەكەمین تاییەتمەندی حوشتر ئەوەیە، کە هەموو شتیکی بەکار دێ،
بگرە پاشەرۆکی حوشتر قشپلەکە ی ئەویش وەک سووتەمەنیی بەکار دەهێنرێ و،
ئاگری پێ دەکرێتەو، کەواتە: حوشتر هەموو شتیکی بەکار دێ: گوشتی، شیری،
میزی، پاشەرۆکی، بارلیکردنی، سوار بوونی، تووکی، جوانیی.

دووهم: حوشتر قەبارەکی گونجاو لە گەڵ ئەو ژینگەیی تیدا دەبێ، حوشتر بە زۆری
لە بیابان و دەشت و چۆلایی دەبێ، کە ئاو دەدانی کەمتر لێیە، بۆیەش خوا سبحانه و
تعالی حوشتری وا دروستکردووە: قەبارەکی گەورە هەبێ و، قەبارەکەشی گونجاو
لە گەڵ ئەو ژینگەییەدا کە تیدایە، ئەگەر نا ئەسپ و ماین و گویدریژو هیستر، لە بیابانی
لماوی دا جاری وایە کە گەردەلوول هەڵدەکات، کوێر و کوتر دەبن و هەر ناتوانن بە
رێدا بپۆن.

سییەم: حوشتر دەتوانێ: (١٧٠ - ٢٠٠) کیلۆ هەلبگرێ، باری گەورە و قورس هەلبگرێ و
بە خێراییش پێوەی بپروات.

چوارەم: خێرا پۆشتنی حوشتر، سەرسوڕهێنەرە، لە پۆژیدا بەلای کەمەووە چل (٤٠) کم
رێگا دەبێ بە بارەو، بە باریکی (١٧٠-٢٠٠) کیلویی و، لە هەر سەعاتیکدا چوار کیلۆمەتر
دەبێ، واتە: ئەگەر پۆژی دە (١٠) سەعاتان پێ بکات چل (٤٠) کم پێ دەبێ، بەلام
ئەو حوشترانە ی بۆ سواریی بەکار دێن، چوار هیندە خێران و شازدە (١٦) کم لە سەعاتیکدا
دەپرن!

پنجەم: حوشتر یان ئارەق هەر ناکات، یان بە کەمی ئارەق دەکات و، لووتی حوشتر
بە زاریههه پەيوهستهو، کاتیک هەناسە دەدا، زاری ئەو تەپاییە لە هەناسەیدا هەیه،
حەپسی دەکات، بۆ ئەوێ تەپایی لە جەستە ی نەچێتە دەر.

شەشەم: مندالیکى گچکە دەتوانى حوشت يەخ بکات و بارى بکات، ئەو ئازەلە گەورەيە خوا وای خولقاندو، بە ئاسانىي دیتە ژیر بار، مندالیکى گچکە دەتوانى يەخى بدات، واتە: بیخات و بارى بکات و، بچیتە سەر پىشتى و بەکارى بىتى.

هەوتەم: حوشتەر هەموو شتیک دەخوات لە بیابان، تەنانەت شیریقیش، ئەو پروووەکەى کاتیک وشک دەبى، پىی دەگوترى: ﴿ضریح﴾، هەندیک لە زانایان دەلین: شیریق و ﴿ضریح﴾ هەریەکن و هوکارى ئەووە جیاوازی زارەکانى زمانى عەرەبیى (إختلاف لهجات العربیة) ه، ئەویش بەهووى ئەووەوە کە حوشتەر هەم زارى، هەم ددانەکانى، هەم لیووەکانى، بەجۆرێکن هەموو جۆرە پروووەکیان پیدەخوری، تەنانەت حوشتەر خۆرکەش و هەر جۆرە پروووەکیى دیکەش، کە بە تەصەووورى تۆ دادى و لە بیاباندا هەیه، حوشتەر هیچى لەبەر عاسى نابى، هەموو شتیکى بۆ دەخوری، چونکە خوا سبحانە و تعالى ژینگەى حوشتەرى کە گیراوە بە بیابان، هەرچى لە بیاباندا هەیه، حوشتەر دەتوانى بیخوات و لى بەهرەمەند بى، هەر بۆیەش عەرەب بە حوشتەریان گوتو: (سَفِيْنَةُ الصَّخْرَاء) وهك چۆن کەشتى لەنیو ئاوو دەریادا هەیه، حوشتەرىش ناویان ناو: کەشتى بیابان.

هەشتەم: برژانگ و پیلووەکانى چاوى حوشتەر پروون، بۆیەش کاتیک لە بیاباندا گەردەلوولى زۆر گەورە هەلەدەکات، حوشتەر پیلووەکانى چاوى و برژانگەکانى دا دەداتەووە، لەگەڵ ئەوەشدا رێیە دەبینى، چونکە برژانگ و پیلووەکانى چاوى پروون، واتە: رێیە دەبینى، بەلام بە لیلی، گرنگ ئەوێە رێگا دەبینى، کە چى ئازەلەکانى دیکە، ئەگەر چاویان بنووqین، رى نابین، ئایا حوشتەر بۆچى خوا وای خولقاندو؟ چونکە خوا سبحانە و تعالى دەزانى کە لە بیاباندا گەردەلوول هەلەدەکات، باوو بژ هەلەدەکات و ئەو ملە لەگەڵ خوی دەبات، جارى وایە چاو چاو نابینى، ئنجا خوا حوشتەرى وا خولقاندو، بەووە رانەووەستى و پەکی نەکەوى، مروqف دەتوانى چاوى بنووqینى و سواری حوشتەرەکەى بى، یاخود دەستى بە حوشتەرەکەیهووە بى و بشروا، بەلام حوشتەر ئەگەر راوەستابووایە، لەوى بە هیلاك دەچوون، بۆیە حوشتەر چاو دەنووقینى و پیلووەکانى چاوى پروون (شفاف)ن و، لە پشت پیلووەکانیشەووە چاوى دەبینى، تەنیا حوشتەرىش بەو شیوێە.

نۆیه م: حوشت، هەر کاتیک ویستی: هەم لووتی دادەخات، هەم گوێهەکانی دادەخات، هەم چاوه کانیشی دادەخات، بۆچی؟ لە کاتیکدا گەردەلوول بە تۆزو خۆل و مەو، هەڵدەکات، ئەگەر حوشت لووت و گوێ و چاوه کانی دانەخات، بێگومان پێ دەبێ لە لم و تۆزو خۆل.

دەیه م: پێهەکانی حوشت کە خوفیان پێ دەگوتری، لە گوشت و چەرم پێکهاوون، واتە: پێهەکانی حوشت ئێسقانیان تێدانیە، مەگەر لە دیوی نیویدا، بۆیه ش کاتیک حوشت پێ دادەنێ، پێهەکی بلاودەبێتەو، بە پێچەوانەی کەرو هیسترو ولاخەبەرزەو، ئەوانە لەبەر ئەوەی (سم)یان هەن و، پێیان دەگوتری: یەك سم، هەروەها ئاژەلەکانی دیکەش: گاو مانگاو گامیش و مەرو بزن، پێیان دەگوتری: دوو سم، ئەوانە لە لم دەچەقن، بەلام حوشت کە پێهەکی دادەنێ، بەهۆی نەرمییەو پان دەبێتەو، تاکو بە لم دا نەچێتە خوار.

یازدەیه م: کلاوێ ئەژنۆی حوشتو، بەرسکی حوشت، پێستیکێ رەق و وشکی هەیه، لە کاتی یەخ بووندا، کاتیک حوشت خۆی دەخاتە سەر زەوی، لەسەر ئەژنۆی و سینگێ، پێستیکێ قایم و پتەوو رەق و وشک بە بەرسکی و ئەژنۆیه کانیەو هەیه، بۆ ئەوەی نەسووتی و، بەرگەکی گەرمایی و قورسایش بگری.

دوازدەیه م: لەسەر دونگی حوشت چل (۴۰) کیلو چەوری هەیه، ئنجا ئەو دونگەکی لەسەر پشتیەتی لە کاتی برسێتییدا، ئەو چەورییە دیتهو نیو خوینی و بەکاری دینێ، بۆ ئەوەی پەکی نەکهوێ، کاتیک خواردنی دەست نەکهوت.

سێزدەیه م: لە کاتی تینووێتییدا، حوشت دەتوانی سەدو سی (۱۳۰) لیتر لە ماوێ دە (۱۰) خولەکدا، ئاو بخواتەو، واتە (۱/۳)ی هەموو کیشی خۆی، حوشت دەتوانی (۱/۳) ی کیشی خۆی ئاو بخواتەو، کە (۱۳۰) لیتر! بۆ ئەوەی دوایی کە دەروات بە بیابانداو ئاو نیه، چەند رۆژان دەپۆن و ئاو نیه، پەکی نەکهوێ، چونکە ئاو زۆری هەلگرتو هەستەیدا.

چواردەيەم: حوشتەر لاقەکانی و ملیشی زۆر دريژن، بۆ برینی پيگا و بان و بههوی گەرمی بیابانەو نەسووتان، هەر بۆیەش خوا حوشتی و خولقاندووە کە یەخ ببی، هیچ و لاخیکی دیکە یەخ نابێ بۆ بار، نەکەر و نە هیسترو نە و لاخە بەرزە، ئەوانە هیچیان یەخ نابن، ئەگەر گریمان یەخیش بن، لەوانە یە بە بارە کە یانەو هەلنەستەو، بەلام حوشتەر یەخیش دەبی و، دەشتوانی بە بارەو هەلیشتیتەو، بە شیوەیەکی زۆر پیک و ئەندازەیی (هندسی) هەلنەستیتەو، نەك زۆر خۆی خوار بکاتەو و بارە کە بەسەر ملی دابی، یاخود خۆی بەسەر پستی دا بدات و بارە کە بەسەر کلکیدا بیتە خواری، بەلکو بەرپیکیی هەلنەستیتەو.

پازدەيەم: گە دە ی حوشتەر چوار بۆشایی هەن، بۆیەش حوشتەر زۆر بە خیرایی ئالف و گیا دەخوات، بەلام دوا یی کاویژ دەکات کە بە عەرەبیی (إِجْزَار) ی پێ دەلین، واتە: ئەو خواردنە ی بە خیرایی خواردوو یەتی، دوا یی بە شینەیی دەیهیتیتەو و جارپیکیی دیکە دەیحوی، بۆ ئەو ی باش هەرس ببی، حوشتەر دەتوانی (٦ - ١٠) پۆژ بەبی ئاوو خواردن بژی و بە بیاباندا پروات، کاتی خۆی لە جەنگی یەرمووکدا خالیدی کوری وەلید خوا لێی رازیی سوپایە کە ی لە عیراقەو بەرد بۆ شام، بە سواری حوشتەرەکانیان، دیارە حوشتەرەکانیان تینوو کردوون و دوا یی ئاویان داو و، خواردنیا پیداون، ئنجا پۆشتوون و دە (١٠) پۆژیان پپچوون، لە نیوان عیراق و شام دا، تاکو گەیشتنە مەنزل، بی ئەو ی ئەو حوشتەرە ئاو بخۆنەو، یاخود خواردنیک بخۆن.

کەواتە: کە خوا دەفەر موی: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾، ئایا سەرنجی حوشتەرەکان نادەن، چۆن دروست بوون؟ تێمە ئەو پازدە (١٥) خالەمان وەك پازدە تاییە مەندیی خستوونەروو، کە تەنیا لە حوشتەدا هەن، بەلام بیگومان دەگونجی لە بارە ی حوشتەرەو تاییە مەندیی دیکەش بخوینەروو.

مەسەلە ی چوارەم و کۆتایی:

فەرمانکردنی خوا بە پیغمبەرە کە ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰

خوا دەفەرموێ: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ ۲۱ ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ﴾ ۲۲
إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ۲۳ ﴿فَعَذَابُ اللَّهِ الْعَذَابُ الْأَكْبَرُ﴾ ۲۴ ﴿إِنْ إِلَيْنَا إِيَابُهُمْ﴾ ۲۵ ﴿ثُمَّ إِنْ﴾
عَلَيْنَا حِسَابُهُمْ﴾ ۲۶

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

(۱) ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ بیران بخەوێ ئامۆزگاریان بکە، تۆ تەنیا
بیرخەرەوێ، خوا بە پیغمبەری خاتەم ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰
بخەوێ، ئامۆزگاریان بکە، ڕێنماییان بکات، ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ تۆ تەنیا
بیرخەرەوێ ئامۆزگاریکارو ڕێنماییکاری، لێرەدا پیتی (ف) لە ﴿فَذَكِّرْ﴾ دا: (فَصِيحَةٌ
تَفْرِيعٌ عَلَىٰ مُحْصَلٍ مَا سَبَقَ مِنْ أَوَّلِ السُّورَةِ، وَالْأَمْرُ مُسْتَعْمَلٌ فِي طَلَبِ الْإِسْتِمْرَارِ وَالِدَّوَامِ)،
(ف) ڕوونکەرەوێو ئەوێ دێ، بنیاتی دەیتەوێ لەسەر ئەوێ ڕابردو، هەر لە
سەرەتای سووڕەتە کەوێ، فەرمانە کەش بۆ داواکردنی بەردەوامییە، یانی: حال کە بەو
شیوێە باسما کرد، تۆ بەردەوامبە لەسەر بیرخستنەوێ، چونکە تەنیا ئەرک بڕیتیە لە
بیرخستنەوێ ئامۆزگاریکردن.

(۲) ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ﴾ تۆ زāl و بالادەست نی بەسەریانەوێ، ئەمە بە دوو
جۆر خۆیندراوێ تەوێ، هەم بە (ص) هەم بە (س): ﴿بِمُصَيِّرٍ﴾ و (مُصَيِّرٍ)، ﴿لَسْتَ

عَلَيْهِمْ بِمُصِيطِرٍ (أَيُّ: لَسْتَ عَلَيْهِمْ مُهَيِّمًا وَلَا مُجْبِرًا وَلَا مُكْرِهًا)، تۆ دەسلەتتە بەسەریاندا نیهو ناچارکەرو زۆر لیکەریان نی، بەلکو تۆ تەنیا ئەرکەت ئەوەیە بیران بخەیهووەو ئامۆزگاریان بکە، وریایان بکەیهووەو تێیان بگەیهنی.

لە قورئاندا وشەکانی: (ذِكْرٌ وَ تَذْكِيرٌ وَ ذِكْرٌ وَ تَذْكِيرٌ) زۆر ھاتوون، جارانی دیکەش باسما کردووە، کە حیکمەتەکە ئەوەیە خواى کاربەجى مروۆى وا خولقاندووە، ئەو راستییانەى دوایى لە پێى وەحییەو دەیاننێرى و دایاندەبەزێنى، ناخ و زگماکی مروۆ پێیان ئاشنايە، کەواتە: پێخەمبەران و جیگران و شوێنکەوتووانى پێخەمبەران، ئەرکیان ئەوەیە ئەو راستییانە بیر خەلک بخەنەووەو، بێخەنەووە بەرچاویان، چونکە زگماک و ناخیان بەو راستییانە ئاشنايە دەیانناسى، گرنگ ئەوەیە ئەو راستییانەیان بخرێنەووە بەرچاو، بەلام بێگومان کە خواپسک و زگماکی مروۆ راستییەکانی کە لە پێى وەحییەو دین، دەیانناسى، بە شێوەى گشتی دەیانناسى و، مانای وانیە - وەك بە ھەلە بە شێك لە ئەھلى تەھووف گوتووایە ئەگەر بێت و مروۆ خۆى پاك و چاك بكات، پێویستی بە وەحیی ناکات! بەلکو مروۆ کاتیك خۆى پاك و چاك دەكات، ئامادەیی تەواوی دەبێ، کە ئەوەى وەحیی دەیفەرموى، وەریبگرى، ئەك ئەوەى وەحیی دەیفەرموى، بیزانى، بەلى، بنچینەو ریشەکانی ئەو راستییانەى وەحیی دەیانفەرموى، خواپسک و ناخی مروۆ پێیان ئاشنايە، بەلام وردەکارییەکانى و درێژەکەى، تەنانەت پێخەمبەرانیش کە خاوەنى پاکترین زگماک و ناخ بوون، پەیان بەو راستییانە نەبردووە کە لە پێى وەحییەو نەبێ، نازانرێن.

(۳) - ﴿إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾، مەگەر کەسێک کە پشتی ھەلکردووەو بێپروا بوو.

ئەمە زانایان دوو واتایان بۆ لیکداونەووە:

یەكەم: گوتووایە: ﴿إِلَّا﴾، بە مانای بەلام (لَکِنْ)، یانى: (لَکِنْ مَنْ تَوَلَّى وَاسْتَمَرَ عَلَىٰ كُفْرِهِ يُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ)، بەلام کەسێک کە پشتی ھەلکردووەو لەسەر بێپروایی بەردەوام بوو، خوا سزای ھەرە سەختی دەدا.

منیش ئەم واتایە دووهم زیاتر بە دلەوه دەنووسێ: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾، ئنجا: ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ﴾، ئەمە پستەیه کی نیاوخن کراوه، ئنجا: ﴿إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾، واتە: جگە لهوێ پستی هه لکردوهو بیپروایه وازی لێ بێنهو بۆ خوا لێی گهری.

(۴) - ﴿فَعَذَّبَهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ﴾، خوا سزای هه ره گهورهی ده دا.

له کۆتایی دا خوای بهرزو بالادهست ده فهرموئ:

(۵) - ﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ﴾، به دلناییی گه رانه وه یان ته نیا بۆ لای ئیمهیه، (الإياب: الرجوع، أب یؤب أوباً، وإياباً)، واته: گه رایه وه، ده گه پیته وه، گه رانه وه، گه رانه وه یان ته نیا بۆ لای ئیمهیه.

(۶) - ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾، ئنجا به دلناییی لپرسینه وه شیان ته نیا له سه ر ئیمهیه، لیره دا: ﴿ثُمَّ﴾: (للترأخي الرئي، فمحاسبهم تشبه حقاً أوجبه الله على نفسه)، ﴿ثُمَّ﴾ بۆ به دوا هاتنی پله پله یه، چونکه لپرسینه وه ی وان (هی مروقه کان)، وهك هه قیكه خوا له سه ر خوئ پیوستی کردب.

چوار هه لوهسته له ئاقار نه و شه ش ئایه ته ی کۆتایی (الغاشية) دا:

یه کهم: پیغه مبه ری خوا ﴿تَنْزِيلُ﴾ ته نیا نه رکي گه یاندنی په یامی خوایه: خوا سبحانه و تعالی به پیغه مبه ری خاتهم ﴿تَنْزِيلُ﴾ ده فهرموئ: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾، مادام حال به و شیوه یه که باسمان کرد له رابردو دا، تۆ له سه ر بیرخستنه وه و نامۆژگاری و رینمایی کردنی خۆت به رده وام به، چونکه تۆ ته نیا نه رکت نه وه یه، وهك له شوینی دیکه دا ده فهرموئ:

أ- ﴿إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾ ﴿٤٨﴾ الشوری، واته: تۆ ته نیا راگه یاندنت له سه ره.

ب- یان ده فهرموئ: ﴿وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ ﴿٥٤﴾ النور، پیغه مبه ر ته نیا راگه یاندنی پروونی له سه ره.

ج- یان ده فهرموئ: ﴿فَهَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ ﴿٣٥﴾ النحل، ئایا پیغه مبه ران ته نیا گه یاندنی پروونیان له سه ر نیه؟

﴿لَسْتُ عَلَيْهِمْ بِمَصِيطِرٍ﴾، تۆ به سه ر نه واندا زال ئی، واته: تۆ ناچار که رو زۆر لیکه ریان ئی، به سه ردا سه پینه ریان ئی، ئیمان و ئیسلامیان به سه ردا سه پینی،

ئەو ئەركى تۆ نىيە، كەواتە: تۆ بېريان بخەووە و تەنيا بېرخەرەوہى، ﴿إِلَّا
 مَن تَوَلَّى وَكُفَّرَ﴾، جگە لەوانەى پشتیان ھەلکردووە و بېپروا بوون، واتە: لەسەر
 پشتھەلکردن و ڕوو وەرچەرخاندن لە پەيامى خواو، لە تۆ، بەردەوامن، لەسەر
 بېپروایى بەردەوامن، ئەوانە بۆ خوا لى گەری، ﴿فَعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ﴾،
 خوا سېحانە و تعالى سزای گەورەتری دەدا، سزای گەورەتریان دەدا.

دووهم: سزای گچکەو گەورەتر چىن؟

سزای گچکە لە ژيانى دنياشدا دەگونجى ھەبى، كە برىتيە لە نەخۆشى و
 ئازارو ناپەھەتیی، ھەرۆھە ئازاردان و سزادانان بە دەستى مسوڵمانان لە
 کاتى ڕوو بە ڕوو بوونەوہدا، لە سوورەتى: (السجدة) ش دا خواى پەرورەدگار
 باسى سزای گچکەو سزای گەورە دەکات، دەفەرموى: ﴿وَلَنَذِيقَنَّهُمْ مِنَ
 الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ (۲۱)، واتە: بە دلنایى لە
 ئازارى گچکەيان پى دەچىژىن، پىش سزادانى گەورەتر، {سزادانى نىزىکترىان
 دەدەين، (ھى گچکە)، پىش سزادانى گەورەترو دوور، كە لە ڕۆژى دوايىدا،
 بە لکو بگەرێنەوہ.

ئیمە کاتى خۆى لە تەفسىرکردنى سوورەتى: (السجدة) دا باسمان کردوہ،
 كە دەگونجى سزادانى گچکە مەبەست پى نەخۆشى بى، ناخۆشى بى،
 گرفتارى و ناپەھەتییەکان بن، كە لە دنيا دا دینە پى مروڤەکان، یاخود
 مەبەست پى ئەوہ بى كە بېپروایان بە دەستى خەلکى ئىسلام لە کاتى جەنگ
 و ڕووبە ڕووبوونەوہدا، تووشى سزاو ئازارو مەینەتیی بن، كە ئەمەش دەبیتە
 ئىعجازىكى میژووی و ھەوالدان بە ناديار، كە مسوڵمانان لەو کاتەدا لە
 مەكەدا چەوسێرانوہوہ، خواش فەرموویەتى: کاتىك دى ئیمە سزای نىزىکتر
 گچکەتریان پى بچىژىن، پىش سزای گەورەتر، كە لە ڕۆژى دوايىدا بۆیان دیتە
 پىش!

سَيِّئِهِم: گەڕانەووە بەس بۆ لای خواو لێپرسینەووەش ھەر لەسەر وێھ:

کە دەفەر مووی: ﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾﴾ بەدنیایی گەڕانەووەیان تەنیا بۆ لای ئیمەیه (بە هیچ لای دیکەدا ناپۆن) و لێپرسینەووەشیان تەنیا لەسەر ئیمەیه، کەسی دیکە لێیان ناپرسیتەووە، تەنیا بەدیھێنەر و پەرورەدگار و خواوەنیان لێیان دەپرسیتەووە.

وہك له هەندێك له كۆتیبەکانی خۆمدا باسم کردووە^(۱)، ئەم راستییە زۆر گرنگە خەڵکی ئیسلام لە عەقل و دڵیاندا زۆر درەوشاوە بێ و، و نەزانن ژیانی دنیا جێگای ئەوێهێه تەصفییە حیسابی تیدا بکری و، جێی ئەوێهێه ھەر کەسێك خراپەییەکی کرد، کوفری کرد، شیرکی کرد، نیفاقی کرد، تاوانی کرد، لەو تاوانانە ی کە پەيوەندیان بە نیوان خۆی و خواوە هەیه، نەك زیانیان بۆ خەلك هەبێ، ئەو دەبێ سزا بدرێ! چونکە جگە لەو تاوانانە ی زیانیان بۆ خەلك هەیهو کۆمەلگا دەشپۆنن، ئیسلام سزای دنیایی دانەناوە بۆ هیچ کام لەو گوناھانە ی دیکە، بەلام:

۱- کەسێك كە ژینی خەلك بخاتە مەترسییەووە، خوا سزای بۆ داناووە: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ ﴿١٧٩﴾﴾ البقرة.

۲- کەسێك مāl و سامانی خەلك بخاتە مەترسییەووە، خوا ھەم سزای پێگرتی، ھەم سزای دزیی بۆ داناووە.

۳- کەسێك وەچەو نامووسی خەلك بخاتە مەترسییەووە، خوا سزای زینای بۆ داناووە.

۴- کەسێك زیان بگەھێنێ بە ئابروو و کەرنامەتی خەلك، خوا سزای بوختانکردن بە داوینپرسیی بۆ داناووە.

(۱) پروانە: کتیی دوازدەھەم لە: (موسوعة: الإسلام كما يتجلی في كتاب الله) و، کتیی: (چەند مەسەلەییەکی باوی سەردەم)، بەشی یەكەم: بنەمایەکانی تەبایی و پێکەووە ژیان لە قورئان دا، چاپی شەشەم

۵- کەسێک هێمنیی و ئاسایشی خەڵک بخاتە مەترسییەوه خوای دادگەر سزای بۆ داناوه.

هەندێک لە زانایانیش دەڵێن: سزای مەیحۆریش خوای کاربەجێ دایناوه،
لە پێی پێغمبەرەوه ﷺ، بەلام رای راستتر ئەوەیە کە ئەوه زیاتر بە کۆشش
و ئیجتیهادو تیفکیرینی هاوێلان بووه، بۆیە پێشی چل (۴۰) قامچییان لێداوه،
دوایی کردوویانەتە هەشتا (۸۰)، دوای ئەوەی خەڵک لەسەری بەردهوام بووه.

کەواتە: ئەو سزایە ملکه چه بۆ سیاست و تیگەشیستی حوکمرانان، ئەوانە ی
کۆمەڵگای مسوڵمان بەرپۆه دەبەن، بەلێ جگە لەو تاوانانە ی زیان دەگەینن
بە پرووحی خەڵک، بە مأل و سامانی خەڵک، بە نەسل و وەچەیان، بە ئابروو
و کەرنامەتیان، بە هێمنیی و ئاسایشیان، جگە لەوانە، خوا بۆ هیچ گوناھێک
سزایەکی دیکە ی دیارییکراوی دانهناوه لە قورئاندا، هەروەها پێغمبەریش
ﷺ لە رێبازی خۆیدا، ئیمە لە تەفسیری سوورەتی (النور) دا لە بارە ی سزای
داوێنپرسییەوه قسەمان کردووە کە پێغمبەری خوا ﷺ کاتی خۆی کەسائیک کە
زینایان کردووە، بەرد بارانی کردوون تاکو مردن، بەلام پێم وایە ئەو رایە راستتر
کە دوایی حوکمی یە کجارەکیی لە ئیسلامدا لە بارە ی سزای زیناوه، ئەوەیە کە
خوا لە سوورەتی (النور) دا باسی کردووە: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ

جَلْدَةٍ ۚ

بۆ مەسەلە ی هەلگەرانەوه ش لە ئیسلام دا، لە تەفسیری سوورەتی (محمد)
و، لە هەندێک شوێنی دیکە شدا باسمان کردووە، سزایەکی دیارییکراوی نیە لە
قورئاندا، لە سوننەتی پێغمبەریش ﷺ سزایەکی قەتعی و دیارییکراوی نیە،
بۆیە زانایان ئیجتیهادیان کردووە، بە نەسبەت سزای کەسائیکەوه کە لە ئیسلام
هەلگەرانەوه، لە شوێنی خۆیدا بە درێژیی باسمان کردووە، لە مەوسووعە ی:
(الإسلام كما يتجلي في كتاب الله) (۱) دا.

کهواته: پێویسته ئهوهمان له بهرچاو ڕوون بێ، که ئیسلام هاتوه کۆمه لگایه کی پاک و چاک و راست، دروست بکات و، سزا به سه پێتی به سه ر ئهوانه دا که زیان به ژيانێ خه لک ده گه یه نن، به نه سل و وه چه ی خه لک، به ئابروو و که پامه تی خه لک، به مال و سامانی خه لک، به هیمینی و ئاسایشی خه لک، به لام شته کانی دیکه، خوای پهروهردگار خه لکیان پێ تاقی ده کاته وه، ئه گه ر بێت و ئهوانه پارێزراو نه بن: ژيانێ خه لک نامووسی خه لک، ئابروو و که پامه تیان، مال و سامانیان، هیمینی و ئاسایشیان، کۆمه لگا تیکده چی، به لام خه لک به کوفرو ئیمانیه وه پیکه وه ده ژین، بۆیه له سه ر بێروایی ئیسلام سزایه کی دیاریکراوی نیه و، له کۆمه لگای یه که می پێغه مبه ریش ﷺ دا جووله که کان هه بوون، هه ندیک نه صرانیی هه بوون، هه ندیک له هاو به شدان هه ران هه بوون، مونا فیه که کان هه بوون، شان به شانی مسو لمانان و پیکه وه ش ده ژیان.

حاله ئی ته باییش به رده وام بوو، هه تا جووله که کان په یمانیان شکاندو په یمانیان هه لوه شانده وه، پێغه مبه ریش ﷺ ئه وه ی په یمانی ده شکاند، سزای ده دات، له سه ر په یمان شکاندنی، نه ک له سه ر کوفری، ئه گه رنا ئه گه ر له سه ر کوفر بووایه له سه ره تاوه سزای ده دان، ئه مه راستیه کی گرنگه، پێویسته بیزانین و خوای پهروهردگار لێره داو له چه ند جیه کی دیکه ی قورئاندا ڕوونی کردۆته وه.

چوارهم: ناگونجی ئه و ئایه ته نه سخ کرایتته وه:

ئه وه ی له هه ندیک له ته فسیره کاندا هه یه، که ئه م ئایه ته نه سخ کراوه ته وه، به ئایه تی شمشیر (سَیْف)، که ئایه تی (سَیْف) له قورئاندا هه ر نیه و، وشه ی (سَیْف) له قورئاندا هه ر نه هاتوه و، مه به ستیان له ئایه تی ژماره (۵) ی سووره تی (التوبة) یه، که له کاتی ته فسیرکردنی ئه و سووره ته دا، به ته فصیل قسه مان لیکردوه و گوته ومانه: سه رجه م ئه و قسانه ی که فلان ئایه ته نه سخ بوته وه،

چونکه باسی ئەوه دەكات: لیبوردنت هەبێ، چاوپۆشیت هەبێ، سنگ فراوان و لیبورده به! ئەو قسانه ههچیان پشت ئەستور نین به ههچ به لگه یهك، ئەم قورئانهی ئیستا له بهر دهستی ئیمه دایه، ئەم موصحفه موباره كه، یهك ئایه تیشی تیدانیه، بگره یهك پرسته شی تیدانیه، کاری پینه کری، زانایانیش که کاتی خۆی ئینو عهباس و جگه له ئەویش (خوا له خۆی و بابی رازی بێ)، وشه ی: نه سخ (نسخ) یان به کارهیناوه، وهك له کتیی قورئانی مهزن (قورئانی مهزن له نۆزده تهوهردا)^(۱) گوتهومانه، مه به ستیان چهند شتیک بووه:

۱- حوکمیک که به گشتی (عام) هاتوه، دوايی تایبه تکراره به هه ندیک له چه مکه کانیه وه.

۲- حوکمیک که به ره های (مطلق) هاتوه، دوايی به ندادار (مقیّد) کراوه.

۳- مه به ستیان پێی روونکردنه وه ی حوکمیک بووه، که پیشتر به کورتی هاتوه.

۴- مه به ستیان پێی پله پله ی (تدریج) بووه.

به لām مه به ستیان ئەوه بێ که ئایه تیک هاتوه، دوايی ئایه تیکی دیکه ئەوه ی لبردوه، شتی وا له قورئان دا نیهو، گریمان هاوه لیکیش، یاخود زانایه کیش شتیک وای گوته ی، رای خۆی بووهو، رای راست، رایهك که پیمان وایه له گه ل پێگه ی به رزی قورئاندا بگونجی، هه ر ئەوه یه که ئەم قورئانه، ئەم موصحفه ی ئیستا له بهر ده ستمان دایه، یهك ئایه ت و یهك پرسته شی تیدانیه، کاری پینه کری و حوکمه که ی هه لوه شایته وه.

له خوا ی به رزی مه زن داواکارین هه رچی زیاتر یارمه تییمان بدات، قوولترو فراوانترو باشترو راستتر، له قورئان تییگه ین و، چاکتر به ریبازی پیغه مبه ری خاته مه وه ﷺ پابه ند بین، ییگومان ریبازی پیغه مبه ریش ﷺ هه ر بریتیه له به رجه سته کردنی قورئان له ژیا نی تاکیی و خیزانی و کۆمه لایه تی و سیاسیی

(۱) شایه نی باسه ئەو کتیه له چابی دووهم دا کراوه ته (پیشه کی گشتی) کۆی ئەم تهفسیره و ده خرێته به رگی یه که مه وه.

و خویدا، خوای به خشر یارمه تی تیمه ش بدات هه رچی زیاتر کارلیک بکهین
له گه ل قورئاندا، تا کو له دنیا دا زیانیکی پاک و چاک و راست و دروستان هه بی
و، له دواړو ژیشدا سهر به رزو سهر فراز بین.

لیره شدا کو تایی به ته فیسیری سووړه تی (الغاشية) دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہتی

الفَجْرِ

دەستپیک

بەرپـۆزان!

ئەمـرۆ کە (۲) ی مانگی (ذی الحِجَّة)، واتە: مانگی (۱۲) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچیی، بەرانبەر (۲۳) ی تەمموز، واتە: مانگی (۷) ی سالی (۲۰۲۰) ی زاینیە، خوا پشتیوان بـێ، دەست دەکەین، بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الفجر).

سەرەتاش پێناسەو نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت بـرگەدا دەکەین، وەك چوارچێوەو هێلە گشتییەکانی و، ناساندنی، بەر لەوەی بچینە ئێو وردەکارییەکانی شیکردنەوێو روونکردنەوێ چەمکی ئایەتە بە پێزەکانی:

پێناسە ی سوورەتی (الفجر) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا ناوی سوورەتی (الفجر) ی، بەبـێ پیتی (و) بۆ بەکارهێنراوە، چونکە سوورەتەکە ئاوا دەست پێدەکات: ﴿وَالْفَجْرِ ۝۱﴾، بەلام لە ناوەکەیدا (و) کە نەهاتوێ.

دووهم: شوێنی دابەزینی:

تیکرای زانیان لەسەر مەککەیی بوونی یەکدەنگن، تەنیا (إِبْنُ عَطِيَّة)، لە تەفسیرەکە ی خۆیدا: (التَّحْرِيرِ الْوَجِيزِ فِي تَفْسِيرِ كِتَابِ اللَّهِ الْعَزِيزِ) لە (أَبُو عَمْرُو الدَّانِي) یەوێ هێناویەتی، کە هەندێک لە زانیان ئەم سوورەتە موبارەکیان بە

مەدینەیی داناو، بەلام بەلگەیهکی وا ئەم قسەیه پشتراست ناکاتەو، لەو بارەوێش کە ئەم سوورەتە موبارەکە لە مەککە دابەزیو، ئەم گێردراوێهە هەیه:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْفَجْرِ بِمَكَّةَ} (أورده السيوطي في «الدر المنثور»: ج ٨، ص ٤٩٧، ونسبه لابن الضريس والنحاس وابن مردويه والبيهقي، وقال: وأخرج ابن مردويه عن عبد الله بن الزبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قال: أنزلت والفجر بمكة، وأخرج عن عائشة رضي الله عنها، قالت: أنزلت سورة الفجر بمكة، الإستيعاب في بيان الأسباب، ج ٣، ص ٥١١).

واتە: عەبدوللای کوری عەباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، گوتووێهەتی: سوورەتی (والفجر) لە مەککە دابەزیو.

هەر وەها (السيوطي) پائیداوێهە لای (ابن مُردويه) کە هەمان قسە لە عەبدوللای کوری زوبەیرەو ه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هیناوێهە گوتووێهەتی: سوورەتی (والفجر) لە مەککە دابەزیو، دیسان (ابن مُردويه) لە دایکمان عایشەو (خوا لێی رازی بێ) هیناوێهەتی، گوتووێهەتی: سوورەتی (الفجر) لە مەککە دابەزیو.

سێیهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:

ئەم سوورەتە موبارەکە (الفجر)، لە (مصحف) دا ژمارەکە (٨٩) یەو، لە دابەزینیشدا ژمارەکە (١٠) یە، پێش سوورەتی (الضحى) و، دواى سوورەتی (اللیل) دابەزیو، ئەوێهە پای ژمارەیهکی زۆر لە زانایانە.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانى:

زانایان سێ ژمارەیان بۆ داناون: أ- (أَهْلُ الْكُوفَةِ وَالشَّامِ)، گوتووێهەتی: سێ (٣٠) ئایەتە.

ب- بەلام (أَهْلُ الْمَدِينَةِ وَمَكَّةَ) زانایانی ئەو دوو شارە موبارەکە، گوتوو یانە: سیی و دوو (۳۲) ئایەتە.

ج- (أَهْلُ الْبَصْرَةِ) ش بە بیست و نۆ (۲۹) یان داناوە.

بەلام زیاتر ژمارە ی سیی (۳۰) تەبەننیی کراو، بۆ ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارەکە.

پێنجەم: نیوەڕۆکی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە چوار تەوہران دەگرێتە خۆی:

۱- پێنج سویندی خوای بەرزی مەزن لە ئایەتەکانی: (۱ - ۵) دا: ﴿وَالْفَجْرِ ۝۱﴾ و ﴿لَيَالٍ عَشْرٍ ۝۲﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝۳﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسَّرَ ۝۴﴾ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ۝۵﴾.

۲- باسی فەوتێزانی ھەرسێک گەلی: عادو سەموودو فیرعەون و شوینکەوتووہکانی، دوای یاخیبوون و سەرکێشییان، خوا ﷻ سەرو قامچیەکی لە سزای خۆی لێداون، ئەمەش نۆ ئایەتەکانی: (۶ - ۱۴) ی گرتۆتەوہ.

۳- باسی مروۆفی بێپروا و دوور لە خوا، لە کاتی ھات و نەھاتی دنیا ییداو، سەرزەنشتی خوا ﷻ بۆی، لەسەر بێرکردنەوہی چەوت و ھەلە، کە ئەگەر ھاتی بوو، پێی وایە خوا لێی رازییەو، ئەگەر نەھاتی بوو - لە پرووی ماددیەوہ - پێی وایە خوا لێی توو پرە، خواش ﷻ بەرپرەچی ئەو بیرو بۆچوونە ھەلانی دەداتەوہ، ئەمەش شەش ئایەتەکانی: (۱۵ - ۲۰) ی گرتۆتەوہ.

۴- باسی ئاخیر زەمان و قیامەت و، سەرەنجامی ھەر کام لە مروۆفی بێپروا، مروۆفی پروداری دۆ و دەروون ئۆقرە گرتوو و دامەزارا لەسەر بەندایەتی بۆ خوا، ئەمیش دە (۲۱ - ۳۰) ی گرتۆتەوہ.

شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:

چهند شتیک ئه م سووره ته جیاده کهنه وه له سووره ته کانی دیکه و، که سایه تییه کی تاییه تی پیده به خشن، ئیمهش حهوت تاییه تمه ندیمان تیدا. که وتوونه به رچاو:

۱- ئه و پینج سوینده ته نیا له م سووره ته دا هاتوون، ئه و پینج سوینده ی له ئایه ته کانی: (۱ - ۵) دا هاتوون.

۲- پیناسه ی گه لی عاد به (إِرم)، که ده فهرمو: ﴿إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾، له ئایه تی ژماره (۷) دا ته نیا له م سووره ته دا به و شیوه یه هاتوه، ئه گهرنا باسی فه وتیزانی عاد دوا ی ئه وه ی پیخه مبه ری خوا هوود ﷺ، بۆ لایان ره وانکراوه، له زۆر له ئایه ته کانی قورئاندا هاتوه.

۳- وه سفی فیرعه ون به: ﴿ذی الْأَوْنَادِ﴾، له ئایه تی ژماره (۱۰) دا، واته: فیرعه ونی خاوه ن وه ته ده کان، که دوا یی باس ده که ی: ﴿الْأَوْنَادِ﴾ چهند واتایه کی هه ن:

أ- ده گونجی مه به ست پینان هه ره مه کانی میسر ب.

ب- ده گونجی مه به ست پینان سینگ و گولمیک ب.

ج- ده گونجی مه به ست پینان سه ربازه کان سوپایه که ی فیرعه ون ب.

۴- باسی مروقی بیبروا له کاتی هات و نه هاتدا، که له کاتی هاتی مادیدی، زۆر دلخۆش ده بی و پی وایه خواش لی پازیه، به لام له کاتی نه هاتدا، دلته نگ ده بی و پی وایه خوا ریسوای کردوه، ئه ویش له دوو ئایه ته که ی: (۱۵ و ۱۶) دا.

۵- باسی ئه وه که هه چکه س وه ک خوا کافر سزا نادات و که له پچه ناکات، له دوو ئایه ته که ی: (۲۵ و ۲۶) دا.

۶- بانگکردنی مروقی برودار به نه فسی ئارامگرتوو: ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾، له ئایه تی: (۲۷) دا.

۷- چەند وشەو تەعبیریکی تایبەت بەم سوورەتە، کە تەنیا لێرەدا ھاتوون و، ئیمە ئەم پازدە (۱۵) وشەو تەعبیرەمان کەوتوونە بەرچاو:

۱- (وَلَيَالٍ عَشْرٍ)، سویند بە دە شەوکان.

۲- (وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ)، سویند بە جووت و تاک.

۳- (وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرَ)، سویند بە شەوگار کە دەپواو پادەبری.

۴- (هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَجْرِ)، ئایا لەوەدا سویند خواردن ھەیە بۆ خاوەن عەقل؟

۵- (جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ)، بەردیان قەلاشتو، بەردیان داتاشیو لە شیو (واد)دا.

۶- (سَوَّطَ عَذَابٍ)، قامچیەك ئازارو سزا.

۷- (أَكْرَمَنِ)، پیزی لێگرتوو.

۸- (أَهْنَنِ)، پێسوای کردووم.

۹- (وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا)، میرات دەخۆن بە لرف لێدان و بە کوکردنەو، ھەمووی پێکھو دەخۆن، ھی خۆتان و ھی خەلکیش.

۱۰- (حُبًّا جَمًّا)، خوشویستنیکی زۆر.

۱۱- (دَكَا دَكًّا)، کوتران لەسەر کوتران، یاخود وردو خاش کران.

۱۲- (لَّا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدًا)، وەك سزادانی خوا، کەس ئاوا سزا نادات.

۱۳- (وَلَا يُوثِقُ وَاقِفَهُ أَحَدًا)، وەك کەلەپچە کردنی خوا (بۆ بابای بێپروا) کەس وا کەس کەلەپچە ناکات.

۱۴- (يَتَأَيَّنُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ)، ئەو نەفسی ئوقرەو ئارامگرتوو.

۱۵- (جَنِّي)، باخەكەم، لە ھەموو قورئاندا كە خوا بە ھەشتی پال دابێتە لای خووی، تەنیا لێرەدايە، (جَنِّي) ئەو باخ و بەھەشتەي دامناوہ بۆ دۆستانی خۆم .

ھەوتەم و كۆتایی: دابەشکردنی ئایەتەكان:

تیمە كۆی سیی (۳۰) ئایەتە موبارەكەكەي ئەم سوورەتە، دەكەینە دەرسیك، چونكە ھەرچەندە لە چوار بابەت و چوار تەوہر پێكدی، بەلام ھەموویان تێكھەلكیشن و پێكەوہ پەيوەستن.

❖ ددرسی ئهم سوورته ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەر سی (۳۰) ئایەتەکەی ئەم سوورەتە موبارەکە (الفجر) پێکھاتووە، چوار تەوھری سەرەکی دەگریته خۆی، کە پێشتریش باسمان کردن:

۱- پێنج ئایەتی یەکەم: ﴿وَالْفَجْرُ ۝۱ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝۲ وَالشَّفْعَ وَالْوَتْرَ ۝۳ وَاللَّيْلَ إِذَا سِرَّ ۝۴ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ۝۵﴾، ئەم پێنج ئایەتە موبارەکە تەوھری یەکەمی ئەم سوورەتە موبارەکە پێکدێن، خوا ﷻ سوێند دەخوا بە بەرەبەیان و، دە شەوکان و، بە جووت و بە تاک و، بە شەوگار کە دەروات، کەواتە: خوا سوێندی بە پێنج شتان خواردووە، دوایی فەرموویەتی: ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ﴾، ئایا لەویدا سوێند ھەیە بۆ خاوەن عەقل، واتە: ئایا ئەو پێنج شتە شایستەیی ئەو سوێندیان پێ بخوری، بێگومان بەڵێ، بۆیەش خوا ﷻ سوێندی پێ خواردوون.

۲- باسی فەوتێزانی ھەرسێ گەلی: (عادو سەموود و فیرعەون)، دوای یاخیبوونیان و سەرکێشیی کردنیان لە بەرانبەر خواو، بەندەکانی داو سزادانی خوا بۆیان و، یەك قامچی لێدانی ھەر کامیکیان، لە سزای خۆی: ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمُ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾، کە بەنسبەت گەلی عادووە فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝۶ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝۷ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝۸﴾.

دوایی بەنسبەت گەلی سەموودووەش فەرموویەتی: ﴿وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ۝۹ وَاتَّخَذُوا آلِهَتَهُمُ الْوُجُوهَ ۝۱۰ فَبَدَّلَ اللَّهُ وَجُوهَهُمْ خُمُودًا ۝۱۱ أَعْمَىٰ ۝۱۲﴾، واتە: ئەو گەلی سەموودەیی بەردیان قەلاشت و داتاشی، لە (واد)دا، کە دۆل و شیوێکە زۆربەیی زانایان دەلێن: (وَادِي الْقُرَى)یە.

بەنسبەت فیرعەونیشووە فەرموویەتی: ﴿وَقَرَعُونَ ذِي الْأَوْدَادِ ۝۱۳ فَجَاءَهُمْ سُرٌّ مِّنْ رَبِّكَ ۝۱۴ فَأَسْمَدَتْ بِهِنَّ أَعْيُنُهُنَّ ۝۱۵ فَصَبَّاهُنَّ صَعَبًا ۝۱۶ فَتَبَسَّوْنَ مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ ۝۱۷ وَخَلَّوْا بَيْنَ يَدَيْهِمْ ۝۱۸﴾، فیرعەونی خاوەن سینگ و گۆلمیخەکان، ئنجا بەگشتیی لە بارەیانووە فەرمووی: ﴿الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ۝۱۹ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ۝۲۰﴾، ئەوانەیی لە ولاتاندا سنووریان

بەزاند، ھەلگەرانەو ھە لە خواو یاخیوون و، خراپەکاری و تیکدانیان تیدا زۆر کرد، ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾، پەرورەدگار یشت سەر و یەك قامچی لە سزاو ئازاری خوێ بەسەردا پرشتن، ﴿إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمِرْصَادِ﴾، بە دنیایی پەرورەدگارت لە بۆسەدایە، چاودێری بەندەکانی دەکات و ھەرکامێکیان سەرپرۆی و زیدەپرۆی بکات، بە شیوەیەك کە ژيانی خەلك تیکبەدات لەسەر زەوی، سزای دەدات.

۳- باسی مەروفي بېپروا و دوور لە خوا، لە کاتی ھاتوونەھاتی دنیایدا، کە پێی وایە: ھەركات خوا ﷻ نازو نيعمهتی پێدا، خوشیدەوێ و پرزی لێ دەگری و، ھەركات بژیویشی لێو ھەتەنگ ھینا، پيسوای کردو، لێرەدا خواي پەرورەدگار بەگشتی باسی مەروفي دەکات، بەلام زۆربەي ھەرە زۆری زانایان دەلێن: مەبەست پێی مەروفي بېپروا خراپەکارە، ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَنُ﴾، وشەي: (الإنسان)، (ال)ی ناساندنی لەسەرەو بە پێی پای زۆربەي زانایان (أل)ەكە بو (عهد)ە، يانی: مەروفي بېپروایەكە، دەشگونجی بگوتری: (أل)ەكە بو ناساندنی جینسە، جینسی مەروفي، چونکە ئەو کاتەي قوربانی تیدا دابەزیو، جینسی مەروفيەکان بەتیکرا لەو جۆرە بوون: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَنُ إِذَا مَا أَبْلَلَهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ، وَنَعَّمَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ﴾ ۱۵ ﴿وَأَمَّا إِذَا مَا أَبْلَلَهُ فَقَدَرُ عَلَيْهِ رِزْقُهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَهَنَنِ﴾، مەروفي (واتە: مەروفي بېپروا)، کاتیک پەرورەدگاری تاقیکردو، پرزی لێگرت و نازو نيعمهتی پێدا، دەلێ: پەرورەدگارم پرزی لێگرتووم، بەلام ئەگەر تاقیکردو ھوو بژیوی لێ ھەتەنگ ھینا، دەلێ: پەرورەدگارم منی پيسو کردو ھوو سووکایەتی پیکردووم!

خواش ﷻ بەرپەرچیان دەداتەو ھوو دەفەرموی: ﴿كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾ ۱۷ ﴿وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ ۱۸ ﴿وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا﴾ ۱۹ ﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا﴾ ۲۰

۴- باسی ئاخیر زەمان و قیامەت و سەرەنجامی ھەركام لە مەروفي بېپروا، بابای پرواداری دل و دەروون ئوقرە گرتوو، بە بەندایەتی بو خوا، بە یادی خوا: ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾، ئەو ھە ئاخیر زەمانە، ئنجا: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ ۲۲

نهمه‌ش باسی قیامت‌هو له دریژە‌ی ئهو باسه‌دا ده‌فه‌رموئ: ﴿وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَنْذَكَرُ الْإِنْسَنُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَىٰ ۖ يَقُولُ يَلِيَّتَنِي قَدِمْتُ لِحَيَاتِي ۚ﴾ ﴿٤٤﴾ ﴿فِيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ ۖ وَلَا يُوثِقُ وِثْقَاهُ أَحَدٌ ۖ﴾ ﴿٤٥﴾ ﴿يَتَابَعُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ ﴿٤٦﴾ ﴿أَرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ ﴿٤٨﴾ ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾ ﴿٤٩﴾ ﴿وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ ﴿٥٠﴾ ﴿

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ۝١ وَلَيْلٍ عَشْرِ ۝٢ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝٣ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ۝٤ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ۝٥ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝٦ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝٧ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝٨ وَثُمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ۝٩ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْنَادِ ۝١٠ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ۝١١ فَاكْثَرُوا فِيهَا الْفُسَادَ ۝١٢ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۝١٣ إِنَّ رَبَّكَ لِبَاصِرٌ ۝١٤ فَامَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْنَلَّهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ، وَنَعَّمَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ۝١٥ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْنَلَّهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ ۝١٦ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ۝١٧ وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ ۝١٨ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ۝١٩ وَتَحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۝٢٠ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ۝٢١ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝٢٢ وَجِئَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ۝٢٣ يَقُولُ يَلَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ۝٢٤ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ۝٢٥ وَلَا يُوثِقُ وِثْقَهُ أَحَدٌ ۝٢٦ يَتَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۝٢٧ أَرْجِعْنِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مُّرْضِيَةً ۝٢٨ فَأَدْخِلْنِي عِبْدِي ۝٢٩ وَأَدْخِلْنِي جَنَّاتٍ ۝٣٠

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

(بە ناوی خواى بەبەزەیی بەخشێدە . سوێند بە سپێدە (بەیانى) ❶)
 سوێندیش بە دە شەوێکان ❷ سوێندیش بە جووت و بە تاك ❸ سوێندیش
 بە شەو کە رادەبرێ (دەرۆات) ❹ ئایا لەوانەدا سوێند (ی پێویست) هەیه بۆ
 (مروۆفی) خاوەن عەقڵ؟ ❺ ئایا نەتدی (بە چاوی عەقڵ) پەرورەدگارت چى
 و چۆنى بە (گەلى ملهپورى) عاد کرد ❻ ئیرەمى خاوەن کۆلەگان ❼ کە
 وینەى وى لە ولاتان دا دروست نەکرابوو؟ ❽ (گەلى) سەموودیش کە (بۆ
 خانوو و بەرەیان) بەردى رەقیان لە دۆلە کەدا بریبوو (تراشیوو) ❾ فیرعەونى
 خاوەن گۆلمیخەکانیش ❿ ئەوانەى لە ولاتاندا (لە خوا) یاخیبوون ⓫
 ئنجا زۆریان تێکدان و خراپەکاریی تێداکردن ⓬ پەرورەدگارێشت قەمچیەك
 ئازارو سزای بەسەردا رشت ⓭ بە دلنایى پەرورەدگارت (بۆ سزادانى تێکدەر
 خراپەکاران) لە بۆسەدایە ⓮ کە چى مروۆف (ی بێپروا) یش هەركات پەرورەدگاری
 تاقیکردەو، ئنجا ریزی لیگرت و چاکەى لە گەلدا کرد (بەهرەمەندى کرد)،
 یەكسەر دەلێ: پەرورەدگارم ریزی لیگرت ⓯ بەلام ئەگەر (خوا) تاقیکردەو،
 ئنجا بزیوی لى وەتەنگ هیئا، یەكسەر دەلێ: پەرورەدگارم ریسواى کردم ⓰
 وانیه، (کە گومان دەبەن) بەلکو ئێو ریزی هەتیو ناگرن ⓱ یەکیدش هان
 نادەن لەسەر خواردن (پێدان) ی نەدار ⓲ میراتیش بە لرف لێدان دەخۆن
 (و بەشى ئافرەت و هەتیوانى لێنادەن) ⓳ سامانیشتان بە خوشویستیکی زۆر
 (و بى تام) خوشدەوی ⓴ وا مەکەن، هەر کات زەوى بە کوتراڤکی یەك لە
 دواى یەك کوترا (وردو خاش کرا) ⓵ پەرورەدگارێشت و فریشتەکانیش ریز ریز
 هاتن ⓶ دۆزەخیش هیئا، لەو رۆژەدا مروۆف (ی بێپروا) بیرى دەکەوێتەو،
 بەلام لە کوێ و چۆن یادکردنەووەکەى (سوودی) دەبێ؟! ⓷ دەلێ: ئەى خۆزگە
 پێشمخستبايه (ئیمان و کردەوێ باش) بۆ ژيان (ی ئیستا)م ⓸ لەو رۆژەدا

هیچکەس وەك ئازاردانی وی (خو) سزاو ئازار نادات ﴿۲۵﴾ ھەرۆھەھا ھیچکەس وەك کەلەپچەکردنی وی، کەلەپچە ناکات ﴿۲۶﴾ ئەی نەفسی ئۆقرە گرتوو! ﴿۲۷﴾ بۆ لای پەرۆردگارت بگەرۆ، بە پازیی و پەسندکراوی ﴿۲۸﴾ ئنجا بچۆ نیو (ریزی) بەندە (چاکە) کانم ﴿۲۹﴾ ھەرۆھەھا بچۆ بەھەشتەکەمەوہ ﴿۳۰﴾.

شیکردنەوہی ھەندیک لە وشەکان

(وَالْفَجْرِ): (الْفَجْرُ: شَقُّ الشَّيْءِ شَقًّا وَاسِعًا)، (فَجَر): بریتیه لە لەتکردنی شتیک بە شێۆھێکی فراوان، واتە: بە فراوانیی لێکیبکەیهوہ، (وَالْفَجْرُ: الصُّبْحُ لِأَنَّهُ فَجَرَ اللَّيْلَ)، ھەرۆھەھا (فَجَر) بە سپێدەو بەیانیی دەگوتری، چونکە شەوگەر شەق دەکات، دەر بە تاریکیی شەو دەدا.

(وَالشَّفْعِ): (الشَّفْعُ: ضَمُّ الشَّيْءِ إِلَى مِثْلِهِ)، (شَفَع): بریتیه لەوہی شتیک وێنە خۆی بێتەلاو جووت ببی، (وَالشَّفْعُ: الْمَخْلُوقات، مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا مُرَكَّبَاتٌ)، (شفع) دروستکراوہکانن لەو ڕووەوہی پێکھاتەن، لە چەند بەشیکی پێکھاتوون.

(وَالْوُتْرِ): (الْوُتْرُ: هُوَ اللُّهُ، لِأَنَّهُ لَهُ الْوَحْدَةُ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ)، (وُتِر): مەبەست پێی خواپە ۞، چونکە تاکیتی بۆ ھەپە، لە ھەموو ڕوویەکەوہ، (وُتِر) و (وُتِر) دەگوترین.

(حِجْرٍ): (العَقْلُ، لِأَنَّهُ يَحْجُرُ أَي: يَمْنَعُ صَاحِبَهُ عَمَّا تَدْعُ إِلَيْهِ نَفْسُهُ مِنَ الشَّرِّ)، (حِجْر)، واتە: عەقڵ لەبەر ئەوہی ڕۆی لە خواوەنەکە دەگری، لە شتیکدا کە نەفسی داوای دەکات، لە شتی خراپ.

(جَابُوا): (الْجَوْبُ: قَطْعُ الْجَوْبَةِ، وَهِيَ كَالْغَائِطِ مِنَ الْأَرْضِ)، (جوب): بریتیه لە ڕینی (جَوْبَة)، (جَوْبَة) ش دابراوہییەکە لە زەویدا، دالائیک، دابراواییەک، خەندەکیک لە زەویدا.

(الصَّخْرُ): (الصَّخْرُ: الْحَجَرُ الصَّلْبُ)، (صَخْر): بریتیه له بهردی پهق، یان بهردی، چپای پهقی سهخت.

(ذِي الْأَوْنَادِ): (الْأَوْنَادُ جَمْعٌ وَتِدٌ، أَوْ الْوَتْدُ)، (الْأَوْنَادُ) کوی (وَتِد) یان (وَتَد) ه، واته: گولمخ، سینگ، به شیک له زانایان گوتوو یانه: ﴿وَفَرَعُونَ ذِي الْأَوْنَادِ﴾ مه به ست هه په مه کانی میصره، با ئه و فیرعه ونه ی مووساش دروستی نه کرد بن، به لام نه و ولاته ی فیرعه ون به سهری راگه یشتوه، نه و هه په مانه ی تیدابوون.

(طَغَوُا): (الطُّغْيَانُ: تَجَاوَزَ الْحَدَّ فِي الْعِصْيَانِ)، (طُغْيَان): بریتیه له سنوور به زیڼی له سهر پیچیدا.

(الْفَسَادُ): (خُرُوجُ الشَّيْءِ عَنِ الْإِعْتِدَالِ قَلِيلًا أَوْ كَثِيرًا، وَيُضَادُّهُ الصَّلَاحُ)، (فَسَاد): (تیکدان و خراپه کاری) بریتیه له ده رچوونی شتیک له حاله تی هاوسه نگی، زور یان که م، دژو پیچه وانه ی (فَسَاد) یش بریتیه له (صَلَح)، واته: چاکی و چاکساز ی. (فَصَبَ عَلَيْهِمُ): به سهریدا رژاندن، (صَبُّ الْمَاءِ: إِرَاقَتُهُ مِنْ أَعْلَى، صَبَّهُ فَانْصَبَّ، وَصَبَّيْتُهُ فَتَصَبَّبَ)، (صَبُّ الْمَاءِ): نه ویه ئاو له سهره وه را پرژینری، ده گوتری: (صَبَّهُ فَانْصَبَّ)، رشتی و نه ویش رژا، (وَصَبَّيْتُهُ فَتَصَبَّبَ)، ئاوه که م رشت، ئنجا رژا.

(سَوَّطَ عَذَابٍ): (السَّوْطُ: الْجِلْدُ الْمَضْفُورُ الَّذِي يُضْرَبُ بِهِ)، (سَوَّطَ): بریتیه له چه رمیک که له چند زوئله چه رمیک ده هوند ریته وه، پیی له خه لک ده دری، به کوردی قه مچی پی ده لئین، کاتی خو ی له چند زوئله^(۱) چه رمیک، دروستکراوه، زوئله چه رمه کان به باریکی، بردراون و دوا یی وه که چند داوه به نیک پیکه وه هونراونه وه، قه مچی یان ل دروستکراوه و پیان له خه لکی دراوه. که ده فهرمو ی: ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمُ رَبُّكَ سَوَّطَ عَذَابٍ﴾، (تَشْبِيهًا بِالضَّرْبِ بِالسَّوْطِ، أَوْ مَا خِلَطَ لَهُمْ مِنْ أَنْوَاعِ الْعَذَابِ)، نه و سزایه ی خوا چوینزراوه به قه مچی که وه

(۱) زوئله چه رم: پارچه ی بردراوی چه رم و پیست به باریکی.

که پئی له خه لک ده درئ، ياخود مه به ست پئی تیکه له یه که له جوړه کانی سزاو نازار.

(لِبِالْمِرْصَادِ): (الرَّصْدُ: الإِسْتِعْدَادُ لِلتَّقَبُّبِ)، (رَصَدَ): بریتیه له ئاماده بوون بو چاودیری کردن، (وَالْمِرْصَادُ: الْمَكَانُ الَّذِي اخْتُصِرَ بِالتَّرْصُدِ) (مِرْصَاد) ئهو شوینه یه که تایبه ته به چاودیری لیکردنه وه.

که واته: ﴿إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمِرْصَادِ﴾ بیکومان پهروه ردگارت لهو شوینه یه که چاودیری تیدا ده کرئ، ياخود پهروه ردگارت له حاله تی چاودیری کردن دایه بو مروقه کان.

(فَأَكْرَمَهُ): (الإِكْرَامُ وَالتَّكْرِيمُ: إِیْصَالُ الإِكْرَامِ، أَيْ: نَفْعٌ لَا یَلْحَقُهُ فِیهِ غَضَاةٌ، أَوْ إِیْصَالُ الْكْرِیمِ الشَّرِیفِ)، (إِكْرَام وَتَكْرِیم) هه ردوویان بریتین له گه یاندنی ریز لیگرتن، واته: سوودیک که هیچ کهم و کووپی و داشکاندن تیدا نه بی، ياخود گه یاندنی شتیکی نایاب و په سند له جوړی خوئی.

(وَنَعَّمَهُ): (النَّعْمَةُ: الْحَالَةُ الْحَسَنَةُ)، (نِعْمَةً)، واته: چاکه، یان حاله تی باش، (وَالنَّعْمَةُ: التَّنْعُمُ) (نِعْمَةً): به سه ری نوونه که واته: خوشگوزه رانی، خوشلیگوزه ران و نازو نيعمه ت، (نِعْمَةً: أَيْ جَعَلَهُ فِي نِعْمَةٍ، أَوْ جَعَلَهُ فِي نِعْمَةٍ)، (نِعْمَةً)، واته: ئهو که سه ی خسته نیو نازو نيعمه ت، ياخود وای لیکرد خاوه ن نازو نيعمه ت بی.

(فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ): بژیوه که ی لی وه ته نگ هیئا، (قَدَرْتُ عَلَيْهِ الشَّيْءَ: صَيَّقْتُهُ كَأَمَّا جَعَلْتُهُ بِقَدْرٍ، بِخِلَافِ مَا وُصِفَ بِغَيْرِ حِسَابٍ)، (فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ): بژیوکه ی لی وه ته نگ هیئا، وهك وای لیکرد بی به ئه ندازه بی، به پیچه وانیه ئه وه که وه سفکراوه: به بی بو ژماردن بی.

(أَهْلَيْنِ): (الْهَوَانُ عَلَى وَجْهَيْنِ، تَذَلُّلِ الْإِنْسَانِ فِي نَفْسِهِ لِمَا لَا يُلْحِقُ بِهِ غَضَاةٌ، وَهَذَا مَذْحٌ، وَتَذَلُّلِ الْإِنْسَانِ مِنْ جِهَةٍ مُتَسَلِّطٍ يَسْتَخِفُّ بِهِ، فَيَذِمُّ بِهِ)، (هَوَانُ): له

دوو پرووهویه، پروویکیان ئهوهیه مرووف له خودی خویدا خوئی نهرم و نیان و هیمن و میهره بان بکات، به جوریک کهم و کورپی نهیه تهوه سه ری، ئهوه یان پیی مه دح ده کری، ده گوتری: فلانکهس مرووفیکی نهرم و نیانه، هیمنه، بی زه پرو زیانه، جوریکی دیکهش له (هوان)، ئهوهیه که دهسه لاتداریک بیخاته ژیر رکیفی خویه وهو گالتهی پیبکات و، به کهم تهماشای بکات، ئهوهش به دلیایی لهو حالته دا بو ئه و کهسه به نوقصانیی داده نری و، بهوه لومه ی دیته سه ری.

(تَحْضُونُ): (الْحَضُّ: التَّزْيِينُ كَالْحَثِّ)، (حَضٌّ): بو جوانکردنه، وهك (حَثٌّ)، واته: هاندان، (تَحْضُونُ) (تَفَاعُلٌ مِنَ الْحَضِّ) (تَحْضُونُ)، له سه ر کیشی (تَفَاعُلٌ) هو له (حَضٌّ) هوه هاتوه، واته: یه کدی هان نادهن له سه ر خواردندان به نه دار.

(الْثَّرَاثُ): (الْوَرَاثَةُ وَالْإِرْثُ): اِنْتَقَالَ قِيَّيَةِ اِلَيْكَ مِنْ غَيْرِكَ مِنْ غَيْرِ عَقْدٍ، مِيرَاثُ وَارِثُ (وَرَاثَةُ وَارِثُ) هه ردووکیان به مانای ئهوه ن کهل و پهل و مالیک له جگه له تو بو تو بی، به بی هه بوونی گریبه ستیک، واته: به کرین و فروشتن نا، میرات سی وشه ی بو به کارده هینرین: (میراث، ثراث، ارث) هه ر سیکیان به مانای میراتن. (لَمَّا): ﴿وَتَأْكُلُونَ الثُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّا﴾، (لَمَمْتُ الشَّيْءَ: جَمَعْتُهُ وَأَصْلَحْتُهُ، يُقَالُ: لَمَمْتُ شَعْنَهُ)، (لَمَمْتُ الشَّيْءَ)، ئه و شته م کوکرده وه و چاکم کرد، ده گوتری: (لَمَمْتُ شَعْنَهُ) شتیک که پرژو بلاو ده بی، کووی بکه یه وه سه ریه ک (شَعْنٌ)، واته: پرژو بلاو بوونه وه ی شتیک.

(جَمًّا): (أَيُّ: كَثِيرًا مِنْ جَمَّةِ الْمَاءِ أَيْ: مُعْظَمِهِ وَمُجْتَمَعِهِ الَّذِي جُمَّ فِيهِ الْمَاءُ عَنِ السَّيْلَانِ)، (جَمٌّ): یانی: زور، له: (جَمَّةُ الْمَاءِ) هوه، هاتوه، یانی: زورینه ی ئاو و کو بوونه وه ی ئاو له شوینیک که ئاو لی کوکراوه ته وه و پی لیگیراوه برژی و له به ری بره و.

(دَكَّتِ الْأَرْضُ): (الدَّكُّ: الْأَرْضُ اللَّيْنَةُ السَّهْلَةُ، دَكَّهُ دَكًّا: جَعَلَهُ مِمَّنْزِلَةِ الْأَرْضِ اللَّيْنَةِ)، زەوییه کی نەرمی ئاسانە، دەگوتری: (دَكَّهُ دَكًّا: جَعَلَهُ مِمَّنْزِلَةِ الْأَرْضِ اللَّيْنَةِ)، واتە: کوتای وەک زەوییه کی نەرم و ئاسانی لێکرد، شتی ڕەق ئەگەر بکوتری، دەشکێ و ورد دەبێ، دواپی نەرم و تەخت دەبێ، وەک زەوییه کی ئاسان، ئەگەرنا وشە (دَك): لە ئەسڵدا بەمانای ھارپن و کوتان و شکاندنە.

(وَلَا يُوقُ): (أَوْقَفْتُهُ أَي: شَدَدْتُهُ، وَالْوَقَّاقُ وَالْوَقَّاقُ: إِسْمَانٍ لِمَا يُوقُ بِهِ الشَّيْءُ، أَوْقَفْتُهُ أَي: شَدَدْتُهُ)، واتە: توندم کرد، قایم کرد، بەستم، (وَقَّاقٌ وَوَقَّاقٌ)، ھەردووکیان ناوێ بۆ ئەوێ شتیکی پێ دەبەستری و توند دەکری.

(الْمُطْمِئِنَّةُ): (الطُّمَأْنِينَةُ وَالْإِطْمِئْنَانُ: السُّكُونُ بَعْدَ انْزِعَاجٍ)، ھەردوو وشە: (طُمَأْنِينَةٌ وَإِطْمِئْنَانٌ)، بریتین لە ھێمن بوون و ئارام بوون دوا ییزاری و ناپەھەتی.

(رَاضِيَةً): (رَضِيَ الْعَبْدُ مِنَ اللَّهِ، أَلَّا يَكْرَهُ مَا يَجْرِي بِهِ قَضَاؤُهُ، وَرَضِيَ اللَّهُ عَنِ عَبْدٍ، هُوَ أَنْ يَرَاهُ مُؤَمَّرًا لِأَمْرِهِ وَمُنْتَهِيًا عَنْ نَهْيِهِ)، رازیبوونی بەندە لە خوا ئەوێ پێ ناخۆش نەبێ بریاری خوا جێبەجێ بێ بەسەریدا، رازیبوونی خواش لە بەندە، ئەوێ بە بیینی فەرمانەکی جێبەجێ دەکات و، خۆی لە قەدەغەکراوەکانی دەپاریزی.

(مَرْضِيَّةً): (لِإِذَا بُو، پەسند کراو، (أَي: مَحَلُّ الرِّضَى)، شوینی پەزنامەندی، بێگومان بەئەندازەی ئەوێ مەرۆف پابەند دەبێ بە بەرنامەی خۆی پەروەردگارەو، ھەم لە خوا رازی دەبێ و، ھەم لە ئەنجامی ئەوێدا خۆی میھرەبانیش لێی رازی دەبێ و پەسندی دەکات و، دەیکات بە شوینی پەزنامەندی و پەسندی خۆی.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ له م سوورته موباره که دا ده فهرموئ:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، به ناوی خوای به به زهیی به خشنده،
واته:

۱- به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، ده ست ده که م به خویندنی ئه م سوورته موباره که، - یان کردنی ئه م کاره - نه که به ناوی هه ر که س و هه ر شتیکی دیکه.

۲- به پئی به رنامه ی خوا، ئه م کاره ده که م.

۳- به مه بهستی وه ده سته یانی په زامه ندیی خوا، ئه م کاره ده که م.

۴- به هه وڵ و توانایه که که خوا بوئ په خساندووم، ئه م کاره ده که م.

خوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ له م سوورته موباره که دا - وه که پیشتریش پیناسه مان کرد - سه ره تا سویند ده خوات به پینج شتان: ﴿وَالْفَجْرِ ۱﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۲ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۳ وَالْأَيْلِ إِذَا سَرَ ۴ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ۵﴾

واته: سویند به (فَجْر)، (فَجْر)، به کوردیی پئی ده لئین: به یانی، سپیده، به ره به یان، ئایا (فجر) له چیه وه هاتوه؟ (فجر) به مانای شه قکردن و له تکردنی شتیک دی به فراوانیی، ئنجا له بهر ئه وه ی به ره به یان در به تاریکی شه و ده داو دنیا رووناک ده بیته وه، بوئه ئه وه ناوه ی لئراوه و خوا سویندی پئخواردوه، ئایا مه به ست له (فجر) به یانییه کی تایه ته، یان هه ر به یانییه که؟ هه ردوو واتایه که ده گریته وه.

﴿وَلَيَالٍ عَشْرٍ﴾ سویندیش به ده شه وه کان، ئه میس ئایا مه به ست پئی ده شه وی تایه تن، یان هه ر ده شه ویک؟ شیوه ی دارشته که ئه وه ده گیه نی که

مەبەست دە شەوی تایبەت بن، بۆیە زۆرێك لە زانایان گوتووین: مەبەست پێی دە شەوێکی سەرەتای مانگی (ذی الحِجَّة)یە، کە کۆتاییەکیان، شەوو پۆژی دەیەم، بریتییە لە جەژنی قوربانیی (عید الأضحی)، ئەو پۆژی قوربانیی تێدا سەر دەبێ.

﴿وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ﴾ سویندیش بە جووت و بە تاک، هەندێک لە پوونکەرەوانی قورئان گوتووین: جووتە کە مەبەست پێی پۆژی دەیەم، (۱۰) ی (ذی الحِجَّة)یە، تاکە کەش مەبەست پێی پۆژی نۆیەم: پۆژی عەرەفە (يَوْمُ الْعَرَفَةِ)ە، هەندێکی گوتووین: ﴿وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ﴾ یانی: هەر جووتێک و هەر تاکێک. (الطبري) گوتووین: واباشە ئەو واتایە لێ بگیری.

هەندێکی گوتووین: (شَفَع) واتە: دروستکراوەکانی خوا، کە هەموویان جووتن، هەر لە گەردیلەو بەرگە کە بارگە ساردو گەرمی هەیە، هەتا هەموو دروستکراوەکانی دیکە: پووە کەکان، زیندەوەرەکان، نازە کەکان، هەموو دروستکراوەکانی دیکە ی خوا جووتن، ئاسمان و زەوی، تاریکی و پووناکی، دنیاو دواپۆژ، چاک و خراپ، ساردو گەرم، هەمووی جووتە، تەنیا خوا تاکو وینە ی نیە.

﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرَ﴾ سویند بە شەوگەر کە رادەبێ و دەروات ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ﴾ خوا دەپرسی و دەفەرموێ: ئایا لەوەدا کە باسکرا (لەو پێنج شتانەدا) سویند خواردن هەیە بۆ بابای خاوەن عەقل؟ ﴿لِذِي﴾، یانی: (صاحب)، خاوەن، ﴿حِجْرِ﴾ واتە: عەقل، (لَأَنَّهُ يَحْجُرُ صَاحِبُهُ عَنِ الشَّرِّ) لەبەر ئەوەی عەقل خاوەنە کە لە خراپە دەگیرێتەو، لێرەدا وەلامی سویندە کە نەهاتووە لە چەند شوێنی قورئاندا، وەلامی سویندە کە نایەت، بۆیەش خوا وەلامە کە نەهاتووە، تاکو مرووف بە هەڵپنجانی خۆی دیاری بکات، ئەگەر خوا فەرمووبای، یەك شتی دەفەرموو، بەلام ئیستا بە هەڵپنجانی خۆمان دەگونجی بلین:

۱- سوئند بهوانه، ئەى مروڤه كان! لیتان دەپرسریتەوه.

۲- یان ئەى مروڤه كان! زیندوو دەکرینهوهو سزاو پاداشت ههیه.

۳- یان ئەى مروڤه كان! ئەگەر خوا نهپهرستن بهدبهخت دهبن و، ئەگەر خوا بهپرستن بهختهوهر دهبن، دهگونجی زۆر شت دابنری، لهوانه ی لهگه‌ڵ رهوتی ئایه‌ته‌کاندا ده‌گونجین.

دوایی ده‌فه‌رموی: ﴿الَمْ تَرَ﴾ ئایا نه‌تبینی (واته: به‌چاوی عه‌قل و دڵ)، چونکه کهس له‌وێ نه‌بووه، کاتیک خوا ئەو گه‌لانه‌ی فه‌وتاندوون تاکو به‌چاوی سه‌ر بیهینی، ئایا به‌چاوی عه‌قل و دڵ نه‌تبینی: ﴿كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ﴾ په‌روه‌ر دگارت چی به‌عاد کرد، چۆنی پێ کرد، چۆنی سزادا؟ ئەگەر مه‌به‌ست له‌ دیتنی چاویش بێ: ئایا شوینه‌واره‌کانی گه‌لی عادت نه‌یهینیون، خوا چی پێکردوون؟

﴿إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾، وشه‌ی ﴿إِرمَ﴾، (عَطْفُ يَيَانٍ لِّعَادٍ)، واته: مه‌به‌ست له‌گه‌لی عاد، گه‌لی ﴿إِرمَ﴾ ی خاوه‌ن کۆله‌گه‌کان ﴿ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ ه، ئەو کۆله‌گانه‌ش:

أ- یان پایه‌به‌رزه‌کانی بینایه‌کانیان بوون.

ب- یاخود ئەوانه‌ ئازده‌لدار بوون و گه‌رمیان و کوێستانیان کردوه، کۆله‌که‌یان وه‌به‌ر ره‌شماله‌کانیان داون.

ج- یاخود مه‌به‌ست پێی هێزو تواناو ده‌سه‌لاته‌.

﴿الَّتِي لَمْ يَخْلَقْ مِثْلَهَا فِي الْإِلَادِ﴾ ئەو گه‌لی عاده‌ی وه‌ک وی له‌ ولاتاندا دروست نه‌که‌رابوون، زۆر به‌هێز بوون، وه‌ک له‌ سووره‌تی (فُصِّلَتْ) له‌ کاتی ته‌فسیرکردنیدا باسمان کرد که گوتووین: ﴿مَنْ أَشَدُّ مَقَاوَةً﴾ ١٥، کێ له‌ ئیمه‌ به‌هێزتره‌؟

﴿وَتُمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ﴾، هه‌روه‌ها گه‌لی سه‌موود که به‌ردیان داتاشی له‌ شیوو دۆله‌که‌دا، یانی: (وَادِي الْقُرَى).

﴿وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَارِ﴾، ھەرۈھەا فیرعەونى خاۋەن كۆلەگەكان، ياخود فیرعەونى خاۋەن ھەرۈمەكان، ياخود فیرعەونى خاۋەن سەربازەكان، ياخود فیرعەونى خاۋەن سینگ و گولمىخەكان، كە ئەگەر ويستباي كەسىك سزاو ئازار و ئەشكەنچە بدات، چوار مېخەي دەكىشا، كوردەوارىي خۇمان دەلین: چوار مېخەي كىشاۋە، واتە: بەدیوارىكەۋە رايگرتو، گولمىخىك لەسەر ئەو دەستەي، يەكئ لەسەر ئەو دەستەي، يەكئ لەسەر ئەو پىيەي و يەكئ لەسەر ئەو پىيەي دىكەي، بەو شىۋەيە كىرۋىيەتى بە رەسم بە دیوارەۋە، ھەتا روۋى دەرچوۋە، ئەۋەش خراپەترىن جۆرى ئەشكەنچەدانە، ﴿الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبَلَدِ﴾ ئەوانەي لە ولاتاندا ياخیبىوون، لە سنوور دەرچوون، ﴿فَاكْثَرُوا فِيهَا أَلْفَسَادَ﴾ ئنجا پریان كىرد لە تىكدان و خراپەكارىي، ھەمىشە خراپەكارىي و تىكدان، بەرھەمى ياخیبىوونە لە خوا، ھەر كەسىك لە خوا ياخیبىو، مافى ئەوانەي دىكە پىشیل دەكات و ولات تىكدەداو خراپەكارىي تىدا دەكات، بەلام ئايا ۋەك بەرزەكى بانان بۆی دەردەچى؟ نەخىر: ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾ پەرۋەردگارىشت يەك قەمچىي ئازارى بەسەردا رزاندىن، ياخود: سزاو ئازارىكى جۆراو جۆرى دان و، ھەر كامىكىانى بەجۆرىك سزادا، ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾، بە دلىيىي پەرۋەردگارت لە بۆسەدايە، چاۋدىرىي مرۆفەكان دەكات و لىيان ئاگادارە، ھەر كامىكىان زۆر لە خەت دەرچو، سزاي دەدا، بۆ ئەۋەي بىكاتە مايەي پى تەمبىوونى خەلكى دىكەش.

ئنجا خاۋى پەرۋەردگار دېتە سەر باس و بابەتتىكى دىكەۋ دەفەرمۆي: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْنَلَهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ﴾، خاۋى كاربەجى بەو جۆرەي رابرد، لەگەل كەسانىكدا كە لە خوا ياخىي دەبن مامەلە دەكات، بەلام مرۆفى بىپروا كاتىك پەرۋەردگارى تاقىكرەۋەو رىزى لىگرت، نازو نىعمەتى پىدا، دەلئ: پەرۋەردگارم رىزى لىگرتەم، وادەزانئ خوا ﷻ چونكە لە روۋى ماددىيەۋە بەرھەمەندى كىردوۋە نازو نىعمەتى بۆ رەخساندو، لە روۋى مەعنەۋىيەۋە، ھەر لەلای پەسندەو چاكە! ﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْنَلَهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ﴾، بەلام ھەركات پەرۋەردگارى تاقىكرەۋەو بژىۋى لئ ۋەتەنگ ھىنا، پىشئ بەھات

تاقیکردەو، ئنجا بەنەهات، پێشی بەهەبوون، ئنجا بەنەبوون، پێشی بە دەوڵەمەندی، ئنجا بە ئاتاجیی و نەداریی، ئەو کاتە دەلی چی؟ ﴿فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ﴾، دەلی: پەرورەدگارم سووکی کردم، ریسوای کردم، وا دەزانئ وەك چۆن لە رووی ماددیەوہ خوا بژیوی لی وەتەنگ هیناوە، لە رووی مەعنەویشیەوہ لەلای خوا سووکەو کەمە! خواش بەرپەرچی ئەو جوړە بیروکەیه دەداتەوہ، بە داخەوہش کاتی خوئی کە خوا ﷻ دایبەزاندوہ سەردەمی نەفامیی بووہو، خەلک وای بیر کردوۛتەوہ، بەلام ئیستاش خەلکیکی زۆر هەر وایە، لەبەر ئەوہی خەلک بەرہو نەفامیی چوونەوہ، ئنجا خوای کاربەجئ و دادگەر لە بەر پەرچدانەوہی هەلگرانی ئەو جوړە بیروکەیدا دەفەرموئ: ﴿كَلَّا﴾ وانیە کە ئیوہ بیر دەکەنەوہ: هەر کەس خوا مۆلک و سامانی پید، لەلای بەرێز بی و، هەرکەسیش بژیوی لی وەتەنگ هینا، لەلای خوا بێرێز بی، نەخیر، بەلکو بەرێزی و بێرێزی لای خوا، بەوہ دەردەکەوئ: کئ پابەندە بە شەریعەتی خواوہو، کئ لادەدا لە شەریعەتی خوا؟ ﴿بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾، بەلکو - خوا ریزی لە ئیوہ گرت و نازو نەعمەتی پیدان بەلام - ئیوہ ریز لە هەتیو ناگرن، هەتیویش مندالیکە بەلخ نەبوو بی و بابی نەمابی، ﴿وَلَا تَخْضَوْنَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، یەکیدیش هان نادەن لەسەر خواردن دان بەبابای نەدارو ئاتاج و بی دەرەتان، ﴿وَتَأْكُلُونَ الْثَرَاتِ أَكْلًا لَّمًّا﴾، کاتیک میراتیش دەخوئ، هەمووی پیکەوہ دەخوئ، واتە: بەشی ئافرەت و هەتیو کەسانی بی دەستەلات، نادەن، ﴿وَتُحْبَوْنَ أَمْوَالَ حَبَا جَمًّا﴾، مآل و سامانیشتان لە راددەبەدەر خوۛشدەوئ، بیتام مآل و سامانیشتان خوۛشدەوئ، ئەگەرنا مروۛف ئەگەر مآل و سامانی دونیای خوۛشبوئ، تاکو چاکە ی پئ بکات، چاکە: (نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحِ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ) باشترین شت مآلی حەلالە بو مروۛفی باش، (چونکە چاکە ی پئ دەکات).

بەلام لیڕەدا دەفەرموئ: ﴿حَبًّا جَمًّا﴾ خوۛشیستنیکی زۆر و لە سنووربەدەر، ﴿كَلَّا﴾ وازیتن لەو جوړە بیرکردنەوہیە، لەو جوړە مامەلە و رەفتار کردنە،

لەگەڵ نەدارو ھەتیوو، بێچاران دا، ﴿إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾ ھەر کاتێک زەوی جار لە دوای جار کوترا، کوتران دوای کوتران، کوترا، شکێندران دوای شکێندران، شکێنا، واتە: وردوخاش کراو تەختکرا، ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ پەرورەدگاریشت و فریشتەکانیش ریز ریز ھاتن.

رەووداوی یەكەمیان: ﴿إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾ باسی یەكێكە لە نیشانەکانی ئاخیر زەمان، كە ئەم زەویە، دەکوێ و دەشکوێ، تەخت دەکری و بەرزی و نزمی تیدا نەتێدری.

دوایی یەكسەر دێتە سەر باسی قیامەت: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ پەرورەدگاریشت ھات بەو شیوەیە بۆ خوا شایستەییو، فریشتەکانیش ریز بە ریز ھاتن، ﴿وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ بِحَنَمٍ﴾ لەو پۆژەدا دۆزەخیش ھێنا، وەك لە شوێنی دیکەدا دەفەرموی: ﴿وَبَرَزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ﴾ ﴿الشعراء﴾ دۆزەخیش ئاشکرا کراو ھێناوە گۆری بۆ بێمراوان، ﴿يَوْمَئِذٍ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّهُ لَمْ يَلِدْ﴾ لەو پۆژەدا مروۆ (مروۆی بێروا) وەبیری دێتەو، بەلام کوا وەبیر ھاتنەو کە سوودی بۆی ھەیە؟

﴿يَقُولُ يَلَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي﴾ (لەو پۆژەدا مروۆ) دەلی: خۆزگە بۆ ژانی ئیستام شتێکم پیشخستبایە، لە کردەوێ باش، یاخود: خۆزگە لە کاتی ژانی دنیا دا کردەوێ باشم پیشخستبایە بۆ ئیستام، ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدًا﴾ لەو پۆژەدا ھیچکەس وەك وی (خوا) سزاو ئازار نادا، ﴿وَلَا يُوثِقُ وَثَاقُهُ أَحَدًا﴾ ھیچ کەسیش وەك وی (خوا) خەڵک کە لەپچەو زنجیر پیچ ناکات، ﴿يَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ ئەو ئەو نەفسە ئوقرەو ئارامت گرتو، ھێمن و ھیدی و مەندی لەسەر راستە پێ خوا، بەھوی بەندایەتی بۆ خواو، ﴿أَرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ﴾ بگەڕێو بۆ لای پەرورەدگارت، ﴿رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ رازی و پەسندکراویشی، یانی: خواش لە تۆ رازی، ﴿فَادْخُلْ فِي عِبَادِي﴾ دەجا بچۆ نیو بەندەکانمەو، ﴿وَادْخُلْ جَنَّتِي﴾ ھەرورەھا بچۆ نیو باخەکەمەو، کە تاییەتە بە دۆستەکانم،

تهوانه‌ی هه‌میشه‌ دلیان به‌ خواوه‌ په‌یوه‌سته‌و، له‌ دنیاو له‌ دواړوژدا ئارام و هیدی و مه‌ندن، به‌ هو‌ی به‌ندایه‌تییان بو‌ خواوه‌و، ده‌چنه‌ نیو باخ و به‌هه‌شته‌کانیه‌وه‌.

مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان

مه‌سه‌له‌ یه‌ که‌م:

سویند خواردنی خوا ﷺ به‌ به‌ره‌به‌یان و، به‌ ده‌ شه‌وه‌کان و، به‌ جووت و به‌ تاك و، به‌ شه‌وگار که‌ راده‌بری و، پرسینی: ئایا ئه‌وه‌ سویندی تیدایه‌ بو‌ خاوه‌ن عه‌قل؟

خوا ﷺ ده‌فه‌رموی: ﴿وَالْفَجْرِ ۱﴾ وَلَيْلٍ عَشْرِ ۲ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۳ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ۴ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ۵

شیکردنه‌وه‌ی ئه‌م ئایه‌تانه‌، له‌ پینچ بره‌گه‌دا:

۱- ﴿وَالْفَجْرِ﴾ سویند به‌ سپیده‌، پیتی (و) بو‌ سویند پێخواردنه‌ (الفجر: إِسْمٌ لِّوَقْتِ ابْتِدَاءِ الضِّيَاءِ فِي أَقْصَى الْمَشْرِقِ، وَهُوَ ابْتِدَاءُ ظُهُورِ النُّورِ بَعْدَ مُضِيِّ اللَّيْلِ)، (فجر): ناوه‌ بو‌ سه‌ره‌تای پرووناکیی له‌وپه‌ری رۆژه‌لاته‌وه‌و ئه‌وه‌ سه‌ره‌تای ده‌رکه‌وتنی پرووناکییه‌، دوا‌ی تپه‌رپوونی شه‌وگار، خوا سویندی پێ ده‌خوات.

(الفجر) یش که‌ (ال) ی ناساندنی له‌سه‌ره‌و (ال) ی ناساندنیش ده‌گونجی بو‌ تیکرا (جنس) بی، ئنجا لی‌ره‌دا واته‌: سویند به‌هه‌موو به‌ره‌به‌یانه‌کان، به‌هه‌موو سپیده‌کان، ده‌شگونجی (ال) ناساندنه‌که‌ بو‌ (عَهْد) بی، واته‌: سویند به‌ به‌ره‌به‌یانه‌که‌، ئنجا ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست پێی به‌ره‌به‌یاتیکی تایه‌ت بی، زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان ده‌لین: (هُوَ فَجْرُ يَوْمِ النَّحْرِ)، بریتیه‌ له‌ به‌ره‌به‌یانی رۆژی قوربانیی سه‌ربرین، زۆربه‌ی پرووناکه‌ره‌وانی قوربان ئه‌و رایه‌یان هه‌لبژاردوه‌ که‌

مەبەست لە بەرەبەیان، بەرەبەیانى پۆژى دە (۱۰) ى (ذِي الْحِجَّة) يە، كە پۆژى سەربىر (يَوْمُ النَّحْرِ) ى پى دەلین و، (يَوْمُ الْأُضْحِيَّة) پۆژى قوربانى و (عيد الْأُضْحَى) جەژنى قوربانى پى دەلین، بەلام دەشگونجى مەبەست پى كۆى بەیانىيەكان بى و، ئەو رایەش هەر هەیه، خۆى پەرورەدگاریش دیاریى نەکردووە.

(۲) - ﴿وَلَيْلٍ عَشْرٍ﴾ سویند بە دە شەوەكانیش، واتە: ئەو دە شەوانە، دە شەوى ناوازو دیارن، ئنجا پووئەرهوانى قوربان دەلین: مەبەست لە دە (۱۰) شەوەكان، دە شەوەكانى سەرەتای (ذِي الْحِجَّة) ن و، شەوى دەیهمیان شەوى (عيد الْأُضْحِيَّة) جەژنى قوربانە، هەندىكیش گوتووینە: مەبەست دە شەوەكانى سەرەتای هەر مانگىكە.

بەلام وا زیاتر دیتە عەقل و دلمەووە كە لێرەدا مەبەست لە: (فَجْر)، بەرەبەیانى (۱۰) ى (ذِي الْحِجَّة) بى و، ﴿وَلَيْلٍ عَشْرٍ﴾ یش ئەو دە شەوانەبن، كە دەكەونە سەرەتای مانگى (ذِي الْحِجَّة)، چونكە: لەو دە شەوى سەرەتادا، خوا پەرستىيەكانى حەج دەست پێدەكەن، بەلكو لەو دە شەویدا، زۆرىك لە خواپەرستىيەكانى حەج دەكرين، باتۆزىك ئەو پووون بكەینەو: كەسىك كە دەچى بۆ حەج، بەتایبەتى ئەگەر جوړى حەجى (مَتَّع) بكات (واتە: نیەت بە عومرە بێنى و عومرەكەى تەواو بكات و ئىحرامەكەى بشكىنى، دواى دووبارە ئىحرام بەستىتەو بە حەج) پۆژى هەشتەم كە (يَوْمُ التَّوْبَةِ) ى پى دەلین، چونكە كاتى خۆى ئاویان هەلگرتووە و پوشتوون بەرەو عەرەفات، ئنجا حەجكەران شەو لە مینا دەمیننەو، بەرەبەیانىيەكەى زوو دەچن بەرەو عەرەفات و، پۆژى نۆیەم لەو دەبن، ئیوارەى پۆژى نۆیەم، دواى خۆر ئاوا بوون، بەرەو موزدەلیفە شوپ دەبنەو: ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾ (البقرة، ۱۹۸) شونىكە هەر لە لای موزدەلیفەیه، ئنجا دوايش هەر لە پۆژى دەیهمدا دین قوربانى سەر دەبن و، سەرى خۆیان دەتاشن، یاخود كورت دەكەنەو، هەرەها دەچن حەوت وردكە بەرد بە (جَمْرَةَ) ى گەورەتر (الجَمْرَةُ الْكُبْرَى) دادەن، ئنجا كە ئەو

خواپەرستی (منسك) یەنەیان ئەنجام دان، دەتوانن ئیحرامی گچكە بشكێنن. (التَّحَلُّ الْأَصْغَر) و، تەنیا ئافرەتیان بۆ حەلال نابێ، ئەگەرنا بەرگ گۆرین و، خۆ شۆردن و، بۆنی خۆش لە خۆدان و، ئەوانەیان بۆ پەوا دەبن، دوایی دەچن تەواف دەكەن و تەوافی پایە (طواف الركن) و، هاتن و چوونی نێوان صەفاو مەرۆه دەكەن، دوایش دەمێننەوه بۆ بەرد پێدادانی سێ جەمەرەكان لەسێ رۆژی یەك لە دوای یەكدا، رۆژەكانی: (۱۱ و ۱۲ و ۱۳) دا، كە لە سوورەتی (البقرة) دا، خوای پەرۆردگار باسی كردوون، ئێمەش لە كاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (البقرة) دا لەو بارەوه قسەمان لێكردوه، هەرۆهە لە كاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (الحج) یشدا، كورتە باسیكمان لە بارەى چۆنیەتیی ئەنجامدانی حەج و عومرەوه كردوه، ئنجا خوا ﷻ سوێند دەخوات بە دوو شتی دیکەش:

۳- ﴿وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ﴾، سوێند بە جووت و بە تاك، (الشَّفَع: مَا يَكُونُ ثَانِيًا لِعَیْرِهِ)، (شَفَع) ئەوەیە كە دەبێتە دووهم بۆ جگەله خۆی، یاخود وێنەى خۆی دیتە پالێ (يُضْمُ إِلَيْهِ مِثْلُهُ)، بەهەردووکیان دەبنە (شَفَع) جووت، (وَتْر) یەك بە (وَتْر) یەك دەگوترێ و بە (وَتْر) یەك دەگوترێ، (الْوَتْرُ وَالْوَتْرُ: الْمُفْرَد)، واتە: تاك، هەر كام لە جووت (شَفَع) و تاك (وَتْر) یەك، سیفەتن بۆ وەسفكراویكى قرتیتراو، یاخود خوا ﷻ هەر بە گشتیی فەرموویەتی: سوێند بە هەموو جووتێك و بە هەموو تاكێك، ئەگەر سیفەتیش بن بۆ وەسفكراویكى قرتیتراو: (شَفَع)، یانی: (يَوْمَ النَّحْرِ)، رۆژی دەینەم كە جووتەو، (وَتْر) یەك یانی: (يَوْمَ عَرَفَةَ) لەبەر ئەوەى وەك ژمارە تاكە، دەشگونجی مانایەكە یان گشتیی بێ، (الطبري) ئەو رایەى زیاتر پێ پەسند بووهو، گوتوویەتی: خوا بە گشتیی فەرموویەتی و واباشە ئێمەش هەر بە گشتیی مانایان بكەین، منیش ئەو رایەى (الطبري) یم بەدڵە، بەلام بەنسبەت (الفجر) و (لیال عشر) هەو لە سۆنگەى ئەوەوە كە لە رێباز (سُنَّة) دا لەو بارەوه چەند دەقیكمان هەن، دیاریی دەكەن كە مەبەست لە (فجر) بەرەبەیانى رۆژی جەژن و، (لیال عشر) دەشەوێكانى سەرەتای مانگی (ذِي الْحِجَّة) ن، بۆیە زۆر بەی زانایان وایان تەفسیر كردوون.

(۴) - ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسَّرَ﴾ سویندیش به شهوگار کاتیک رادهبری (دهپوات)، وشه: ﴿يَسَّرَ﴾، به دوو جوړ خویندراوه ته وه:

أ- (يَسَّرَ)، نه گهر له سهری بوه ستی، ده لئی: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسَّرَ﴾، چونکه ژیره (کسرة) له وه ستاندا له کاتیکدا ده وه ستی، ده پوات.

ب- (يسري)، نه گهر له سهر خویندن پرؤی و بهرده وام بی (ي) ی (يسري) دهرده که وئ: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسَّرَ﴾.

(۵) - ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ﴾، ثایا له وه دا (لهو پینج شته دا که باسکران)، سویند ههیه بو خاوهن عه قل؟ واته: ثایا نهو پینجه شایسته ی نه وهن خوا سویندیان پی بخوات؟ لیړه دا پرسپار کردن، بو دانپیداهیتانه (الِإِسْتِفْهَامُ لِلتَّقْرِيرِ)، یانی: به دنیایی لیړه دا نهو پینج شته شایسته ی نه وهن خوا سویندیان پی بخوات، که ده فهرموئ: ﴿ذَلِكَ﴾ بیگومان نه وه ناوی ئاماژه یه وه گهر پته وه بو شتیک که باسکراوه سویندی پی خوراوه، یانی: ﴿هَلْ فِي ذَلِكَ الْمَذْكُورِ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ﴾، ثایا لهو شته باسکراوه دا سویند پیخوران ههیه، شایسته یی سویند پیخوران ههیه، بو خاوهن عه قل؟ ﴿لِّذِي حِجْرٍ﴾ (ذی) یانی: خاوهن (حِجْر) یانی: عه قل، (الْحِجْرُ: الْعَقْلُ لِأَنَّهُ يَحْجُرُ صَاحِبُهُ عَنِ ارْتِكَابِ مَا لَا يَنْبَغِي)، بویه یه کیک له ناوه کانی عه قل بریتیه له (حِجْر)، چونکه خاوهنه که ی ده گپر پته وه له وهی شایسته نیه و خراپه.

پیتی (ل) له وشه: ﴿لِّذِي حِجْرٍ﴾ دا، بو هوکار دؤزی (تعلیل) ه، یانی: ثایا له وه دا سویند ههیه له بهر خاتری که سیکی خاوهن عه قل؟ پرسپار کردنه که ش بو پی چه سپاندنه به به ران بهر، که بلئ: به لئ.

ئیسنا با چهند ده قیک بینینه وه له باره ی نهو چهند ئایه ته موباره که وه:

(۱) - {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا مِنْ أَيَّامٍ، الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ، يَعْنِي أَيَّامَ الْعَشْرِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؟ قَالَ: وَلَا

الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، إِلَّا رَجُلٌ خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ، فَلَمْ يَرْجِعْ مِنْ ذَلِكَ بِشَيْءٍ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۳۲۲۸، وَالْبَخَارِيُّ: ۹۲۶).

واته: عەبدوللای کوپی عەبباس رضی اللہ عنہ، گوتوو یەتی: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: هیچ پۆژانیك نین کردەووی باش تییاندا لەلای خوا خۆشەوێستەری، لەم پۆژانە، واتە: (أَيَّامُ الْعَشْرِ)، [دە پۆژەکانی دە شەووەکان، چونکە ئەگەر (عَشْر)، پەییوەست با بە (أَيَّام) هەو، دەیفەرموو: (الْأَيَّامُ الْعَشْرَةَ)، بەلام (أَيَّامُ الْعَشْرِ)، یانی: (أَيَّامُ اللَّيَالِي الْعَشْرِ)، واتە: پۆژەکانی ئەو دە شەوانە ی خوا ﷺ سویندی پێ خواردن، گوتیان: ئەو پیغەمبەری خوا ﷺ! جەنگ و تیکۆشان لە پیناوی خواشدا (گەرەتر نیە لەو)؟ فەرمووی: تیکۆشان لە پیناوی خواشدا، مەگەر پیاویك نەفس و مالی خۆی بردبێتە دەری، بەلام دوا یی هیچیان ی نەهینابیتەو، واتە: ماله کەشی پۆیبی و، سەریشی لەسەر پینازی خوا دانابی.

(۲) - (الطَّبْرِي) ئەو رایە زیاتر پەسند دەکات، کە مەبەست لە دە شەووەکان، دە شەووەکانی سەرەتای مانگی (ذِي الْحِجَّة) ن، لەو بارەووەش چەند شتیک دینی:

أ- بەژمارە: (۳۷۱۷۴): (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ، قَالَ: إِنَّ لَيَالِي عَشْرِ التِّي أَقْسَمَ اللَّهُ بِهَا، هِيَ لَيَالِي الْعَشْرِ الْأَوَّلُ مِنْ ذِي الْحِجَّة) (إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ).

واته: عەبدوللای کوپی عەبباس رضی اللہ عنہ، گوتوو یەتی: ئەو دە شەوانە ی خوا سویندی پێخواردوون، دە شەووەکانی سەرەتای مانگی (ذِي الْحِجَّة) ن.

ب- هەر (الطَّبْرِي)، لە (ابن الزبير) ی شەو (عەبدوللای کوپی زوبەر، خوا لییان پازی بی، هیناویەتی بە ژمارە: (۳۷۱۷۶): (أَوَّلُ ذِي الْحِجَّةِ إِلَى يَوْمِ النُّحْرِ).

واته: مەبەست لە دە شەووەکان پۆژی یە کەمی (ذِي الْحِجَّة) ن، تاکو پۆژی قوربان یی تیدا سەرپرین، واتە: پۆژی دە یەم.

ج- هەر (الطبري) به ژماره: (۳۷۱۸۳)، له (مجاهد) هوه هیناویه تی: {لَيْسَ عَمَلٌ فِي لَيْلِي السَّنَةِ أَفْضَلُ مِنْهُ فِي لَيْلِي الْعَشْرِ، وَهِيَ عَشْرُ مُوسَى الَّتِي أَتَمَّهَا اللَّهُ لَهُ}.

واته: هیچ کرده و هیهک له شه و ههکانی سالد، پاداشتی گه و ره تر نیه، له ده شه و ههکان، ئه و ده شه وانه ی خوا ژوانگه که ی مووسای پی ته و او کردن، پیشی مانگیکی بو دانا، دواپی به ده پوژی دیکه ته و او ی کردن و بوونه چل شه و: ﴿وَأَتَمَمْنَهَا بِعَشْرِ فِتْمٍ مِيقَتُ رَبِّهِ أَزْبَعِيكَ لَيْلَةً﴾ (۱۴۲) الأعراف، ئنجا ئایا ئه و ده شه وانه ی ژوانگه که ی مووسا، ههر ده شه و ی سه ره تای مانگی (ذی الحجة) بوون؟ وای پیده چی و، ئه و رایه زۆر به ی زانایان په سندیان کردوه.

هه ندیکیش گوتوو یانه: مه به ست له و ده شه وانه، ده شه و ی سه ره تای مانگی (مَحْرَم) ن.

رایه کی دیکه ی سییه میش هه یه ده لی: ده شه و ههکانی کو تایی مانگی په مه زانن.

۳- له باره ی (شَفْع، وَتَر) هوه (الطبري) له ئیبنو عه بباسه وه (خوا له خو ی و بابی رازی بی) به ژماره: (۳۸۱۸۸)، هیناویه تی: (الْوَتْرُ: يَوْمٌ عَرَفَةٌ، وَالشَّفْعُ: يَوْمُ الذَّبْحِ) (إِسْنَادٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِهِمَا).

واته: عه بدوللای کو پی عه بباس (خوا له خو ی و بابی رازی بی)، گوتوو یه تی: وه تر پوژی عه په فه یه (له بهر ئه وه ی تاکه، پوژی نو یه می (ذی الحجة) یه) (شَفْع) یش پوژی قوربانپی سهر برینه (له بهر ئه وه ی جووته و پوژی ده یه مه).

به لام (الطبري) رایه کی دیکه ی زیاتر په سند کردوه له چه مک و واتای (شَفْع) و (وَتْر) داو ده لی: (الأفضل: عَدَمُ تَحْدِيدِ الشَّفْعِ وَالْوَتْرِ)، واته: وای باشتره چه مک و واتای جووت و تاک دیاریی نه کرئ (به و دوو پوژانه و به هیچ پوژانیکی دیکه وه، چونکه خوا به گشتی فه رموو یه تی).

لەو بارەشەو (الطبري) لە ئیبنو عەباسەو (خوا لە خووی و بابی پازی بێ)،
بە ژمارە: (۳۷۲۰۰) ئەمە ی هیناوە، دەلی: (أَللهُ وَتَرُّ وَأَنْتُمْ شَفَعُ) واتە: خوا تاکەو
تێوش جووتن، ئە ی مروڤه کان! ئە ی دروستکراو ه کان!

و ئەلامی سویندە کەش قرتینراو، بەلام پەوتی ئایەتە کان دە یگە یەنی، وەك
پیشتریش ئاماژە مان پێدا، وەك:

أ- زیندوو دە کرێنەو و لیتان دە پرسریتەو.

ب- یاخود ئەو قورئانی دامانبەزاندو هەقە.

ج- یاخود مو حەممەد ﷺ پەوانە کراو و کۆتا پەوانە کراو، پێخەمبەری منە بو لای
مروڤایەتی، هەروەها هەر شتیکی دیکە کە لە گەل پەوتی ئایەتە کاندایا بگونجی.

مەسەلەى دووهم:

سەرنجراکیشانى خوا ﷻ بۆ مروۋقەكان، كە چۆن سزاي ھەركام لە گەلى عادو گەلى سەموودو فیرعەونى دا، دواى ئەوھى ياخییبوون و خراپەركارىی و تیکدانیان لە ولاتدا کردو، خواش ھەمیشە لە بۆسەدايە بۆ ستەمكاران و، قەمچیەك لە سزاي خۆى بەسەردا پڑاندن:

خوا دەفەرموى: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْاِلْدِ ۖ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْاِلْدِ ۖ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لِيَالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

شیکردنەوھى ئەم ئایەتانە، لە نو برگەدا:

۱)- ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ﴾، ئایا نەتییى خوا چى و چۆنى بە گەلى عاد کرد؟ لێرەدا (الْإِسْتِفْهَامُ تَقْرِيرِي)، پرسىار کردنەكە بۆ پێچەسپاندنە، واتە: بەرانبەرەكە دانى پێدا دیتى و دەپچەسپیتى (وَالرُّؤْيُ فِي: أَلَمْ تَرَ، قَلْبِيَّةً)، بینینەكەش لە ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ دا مەبەست پێى بینینى عەقڵ و دڵ، لەبەر ئەوھى كەس لەو كاتەدا لەوێ نەبوو، بینى خوا چۆن گەلى عادى سزادا! بەلام دواى ئەوھى خوا بۆمان دەگێریتەوھو شوینەوارەكانیان دەبینن، ئنجا دەزانن خوا چۆن چۆنى جیگایەكانیانى بەسەریەكدا پروو خاندوون! چۆن بایەكى بەھیزی بۆ ناردوون، كە لە چەند جێیەكى قورئان دا خوا ﷻ باسى كردو،

دەشگونجى بَلَّيْن: بینن لێرەدا بینینى چاو، بە چاوى سەر، بەلام نەك بیینى: خوا ﷻ چى پێكردوون! بەلكو بەھۆى شوینەوارەكانیانەو، ئەگەر شوینەوارەكانیان بیینى، دەزانى خوا چۆنى لە بەین بردوون؟

شایانى باسە: ئیمە گەلى عادو چۆنیەتیی فەوتیترانیانمان لە كاتى تەفسیرکردنى سوورەتى (ھود)دا، بە تەفصیل لەویدا قسەمان لە بارەوھە كردوون، گەلى

عادیش، گەلێك بوون وا پێدهچێ پێش نووسرانەوهی میژوو، بووبن، چونکه بهپێی ئەوههێ که دوایی باسی دهکهین، دههێ به سێ چوار پشتان بچنهوه سهر نووح عليه السلام، کهواته: لهو گهلانه بوون که پێش ئەوهی مرووف نووسین دابهینێ، ژیاون و، شوینی گوزهران و ژیانشیان له ئیوان عوممان و ههزهرمهوت دا بووه، وهك له کاتی تهفسیرکردنی سوورهتی (الأحقاف) دا باسمان کرد: ﴿وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتْ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ (۲۱) واته: یادی برای عاد بکهوه (که هووده) کاتیک گهلهکهی خوێ ترساندو وریای کردنهوهو له پێش وانیش دا ترسینهران رابردبوون، پێگوتن: خوا بههرستن، من مهترسیی رۆژیکێ مهزنم لیتان ههیه، (أحقاف) کوێ (حقف)ه، که به کو ملێک دهگوترێ درێژکۆله بێ، بهلام بهرز بووبیتهوه، لم له بیابان دا، جاری وایه با بهباری درێژییدا کوێ دهکاتهوه سهر یهك، ئەوانیش شوینه جوگرافیهکهیان بیانیکێ ملاویی بووه، ئنجا خوا ﷻ بو ئەوهی زیاتر به گهلی عاد ئاشنا بین، دهفهرموێ:

(۲) - ﴿إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾، ئیڕهمی خاوهن کۆلهگهکان، یانی: ئەو گهلی عادهی خوا لێره دا ﷻ مه بهستیهتی: ﴿إِرمَ﴾ ی خاوهن کۆلهگهکانه، ﴿إِرمَ﴾ یان ناوی شارێکه، یاخود ناوی هۆزێکه.

زانایان دهلێن لێره دا: ﴿إِرمَ﴾ (عَطَفَ بَيَانِ لِعَادِ)، ﴿إِرمَ﴾ مانای وشه ی (عاد) مان زیاتر بو روهنده کاتهوه، که دهفهرموێ: ﴿إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ یانی: (صَاحِبَةُ الْعِمَادِ، وَالْعِمَادُ جَمْعُ عَمْدٍ: وَالْعَمْدُ: مَا عُمِدَ بِهِ الْخِيَامُ مِنَ الْخَشَبِ وَالسَّوَارِي الَّتِي يُحْمَلُ عَلَيْهَا الْبَنَاءُ)، (عَمْد): ئەوهیه که چادرو رهشمالی پێ ههلهدهرێ له دارو درهخته، ههروهها ئەو کۆلهگهیه، یان ئەو دینگهیه خانوو و بینای لهسهر راوهدهستی.

(۳) - ﴿الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبَلَدِ﴾، ئەوهی وینهی وی لهولاتان دا دروست نهکراوو، یانی: ئەو گهلی عاده، ئەو ﴿إِرمَ﴾ ه، خاوهن کۆلهگهو پایه، وینهی وان له ولاتاندا

دروست نە کرابوو، ﴿أَلَيْسَ لَمْ يَخْلَقْ مِثْلَهَا﴾، راناوی (ها) دەگەرێتەووە بۆ (عاد)، یاخود دەگەرێتەووە بۆ ﴿إِرَمَ﴾، عاد کۆمەڵێک بوون، ﴿إِرَمَ﴾ یش یان ناوی دوووەمی گەلی عادە، یاخود ناوی ھۆزێکە لە گەلی عاد کە لە نیویاندا دیار بوون، بە پێی رای ھەندێک لە زانایان، کە دەفەرموێ: وێنە ی وان لە ولاتاندا دروست نە کرابوو، یانی: لە کە لەش گەورەبێدا، لە ھێزو توانادا، لە دلێرھقی و زەبر وەشانندا، وەک لە شوێنەکانی دیکەدا خوای بالادەست باسی کردوون.

وشە: ﴿إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾، چەمک و واتای عادمان بۆ ڕوون دەکاتەووە، چونکە ئاماژەیە بۆ ئەو کە عاد ئەو ھۆزە یە باپیرە ی نیزیکیان بریتییە لە: (عاد) کوپی (عوُص) کوپی (إِرَم)، کە بە ﴿عَادًا الْأُولَى﴾ النجم، وەسف کراوە، ﴿إِرَمَ﴾ یش نەوێ نووح: ئێرەم کوپی سام کوپی نووح کە باپیرە ی گەلی عادە، چونکە: عاد کوپی عیوہز کوپی ئێرەم کوپی سام کوپی نووح، کەواتە: گەلی عاد بە چوار پشت چوونەووە سەر نووح ﷺ.

ئنجأ خوا ﷻ بۆ ئەوێ لێمان تێکنەچێ و پێمان وابێ گەلی عاد، گەلێکی دیکەن، بەلکو ھەر ئەو گەلەن کە دەچنەووە سەر نووح بە چوار پشتان، واتە: عادێ کوپی عیوہزی کوپی ئێرەم کوپی سام کوپی نووح، بە چوار پشتان چوونەووە سەر نووح، بۆیە لێرەدا بە (إِرَم) باسی کردوون.

بەلام ئەوێ لێرەدا لەلایەن زۆر لە ڕوونکەرانیووە باسکراوە، گوايە (إِرَم) شارێک بوو لە بیاباندا، گوايە ئەعرابییەک بە ناوی عەبدوڵلای کوپی قولابە، لە ڕۆژگاری موعاویەدا دەچێتە مەجلیسی موعاویەووە دەلێ: من خوشترم لێ بەرھەڵدا بوو بوون، بەدوایان کەوتم و چوومە بیابان، لەوێ ئەو شارەم بینی، گوايە دوایی لەگەڵی دەچن بۆ بیابان بەلام ئەو شارە نابینن! ئەو ھەمووی لە بازنی ئەفسانەدایە، ھەرچەندە بە داخەووە زۆر لە تەفسیرەکان ھێناویانەو، تێستاش لەگەڵدابێ لە نێو ھەندێک لە ئەدەبیاتی کوردیشدا ھەر ھەییو، لە نێو

ئەدەبیاتی عەرەبیی و فارسىیشدا ھەيە، گوايە: (باخی ئیرەم)، باخىكى زۆر خوش و عەجايىب و سەرسوڤھىتەر بوو، ھەر بەو ناوھش شارىكى زۆر سەرسوڤھىتەر ھەبوو! بەلام لە راستییدا ئەو ھەمووی ئەفسانەيەو ﴿إِرم﴾، باپیرەي نيزىكى گەلى عادە و ئەو ھى نووھ، بە پىي ئەو ھى زانیاری پەچەلەکناسی (علم النسب)، ھىناویەتی.

کە دەفەرموی: ﴿إِرم ذاتِ الْعِمَادِ﴾ ﴿الْعِمَادِ﴾ کۆی (عَمَدَ)، ئەویش بە مانای کۆلەگەو دینگەيەکە، کە دەدریتە بەر پەشمال و چادر کاتیک ھەلدەدری، یاخود ئەو پایەو کۆلەگەي دەدریتە بن خانووبەرە، چ پایەو کۆلەگەي داربی، چ بەرد بی، کە کاتی خوئی دروستکراون.

لەو بارەوھش کە ئایا بوچی خوا دەفەرموی: ﴿إِرم ذاتِ الْعِمَادِ﴾ ئیرەمی خاوەن عیماد، خاوەن کۆلەگەکان؟ زانیان سی وەلامیان ھىناون:

۱- لەبەر ئەو ھى ئەو خەلکە خاوەن ئازەل بوون، ھەرچەندە شارىکیان ھەبوو ھىتیدا نىشتەجى بوون، بەلام وپرای شارنشینى، پەوھندو ئازەلداریش بوون ئنجا حوشتەر بوو، پەشە و لاخ بوو، مەپو بزن بوو، بردوویانە بو کویستان بو لەو پەرو دوایش گەراونەو ھى شارەکیان، بۆيەش کۆلەکیان ھەبوون و داویانە بەر پەشمال و چادرەکانیان کە ھەلاندان، ﴿الْعِمَادِ﴾ ییش کۆی (عَمَدَ)، ئەویش بە مانای ئەو کۆلەگەو دارەيە کە دەدریتە بەر پەشمال و تاو، کاتیک ھەلدەدری.

۲- وشەي: ﴿ذاتِ الْعِمَادِ﴾ وشەيەکە خوازراو ھەو ھى تەعبیرکردن لە ھىزو دەسەلات و توانا، ئەم وشەيە لە زمانى عەرەبییدا بو ئەو واتايە بەکاردی.

۳- دەشگونجى مەبەست لە (عماد) ئەو شوینە بەرزانەو ئەو بەرزایانە بن کە گەلى عاد دروستیان کردوون، بو ئەو ھى خەلک پىي لی تیکنەجى، یاخود دروستیان کردوون بو شانازی بە خووە کردن، کە ئەوانە شوینەواری گەلى عادن، وەك لە سوورەتی (الشعراء) دا خواي تاك و پاك دەفەرموی: ﴿أَتَبْنُون بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً تَعْبَثُونَ﴾ ﴿١٢٨﴾ ﴿رِيعٍ﴾

یانی: بەرزایی، ئایا لە ھەر بەرزاییەک نیشانەیەک دروست دەکەن، وەک گالتهکردن و بێ ئەوەی ئامانجێکی راست و دروستی لە پشتهوە بێ، تەنیا بۆ خۆ ھەلکێشان؟ وەک چۆن ھەرەمەکانی میسر، فیرەوئەکان دروستیان کردوون، وەک گۆر بۆ خۆیان و، سۆغەرەو بێگاریان بە ھەزاران کەس کردووە، بەس خوا بزانی ھەر ھەرەمێک چەند کەس لە سۆغەرەو بێگارە کەیدا مردوون؟ چونکە فیرەوئێک گۆرێک بۆ خۆی دروست دەکات!

(٤)- ﴿وَتَمُودَ الَّذِي جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ﴾، ھەرۆھا (ئایا نەتبینی خوا چیکرد) بە (گەلی) ئەموود کە لە شیوو دۆڵە کەدا بەردیان داتاشی، (خانوو بەرەیان تێدا دروست کرد)؟ ﴿جَابُوا﴾، یانی: دەیانبری و دەیانتاشی، (جَابَ يَجُوبُ جَوْبًا: قَطَعَ يَقْطَعُ قَطْعًا)، بری، دەیبیری، برین، ﴿بِالْوَادِ﴾ بە دوو جۆر خۆیندراوە تەو:

أ- ﴿بِالْوَادِ﴾، بە ژێر (کسرة).

ب- ھەرۆھا (بالوادی)، بە (ی).

(الْوَاد: اسْمُ الْأَرْضِ الْكَائِنَةِ بَيْنَ الْجَبَلَيْنِ مُنْخَفِضَةً)، (وَاد): لە ئەسلی زمانی ھەرەبییدا یانی: شیوو، دۆڵ، ناوی زەویەکی نزمی نێوان دوو چیاانە.

دوو چیا، یان دوو گرد نێو راستەکیان کە داپراواییە، (وادی) دۆڵ و شیوی پێدەگوتری. (وَالْوَادِي: عَلِمَ بِالْغَلْبَةِ عَلَى مَنَازِلِ مُوَدَّ، وَيُسَمَّى: وَادِي الْقَرْي، وَيُسَمَّى: الْحِجْر، وَهُوَ وَادٍ بَيْنَ خَيْبَرٍ وَتَيْمَاءَ فِي طَرِيقِ الْمَاشِي مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى الشَّامِ)، وشە: (وادی) وەک ناویکی زاکراوە بۆ مەزڵگاکانی گەلی سەموود کە پێی دەگوتری، (وادی القری)، ئیستاش ھەر ھەیە، ھەرۆھا پێشی دەگوتری: (حِجْر)، کە دۆڵیکە لە نێوان خەبەرەو تەیماءدا، کەسێک کە لە مەدینەو دەچێ بۆ شام، دەکەوێتە سەر پێی.

(٥)- ﴿وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ﴾، ھەرۆھا (ئایا نەتبینی خوا چی کرد) بە فیرەوئێ خاوەن کۆڵەگەکان!

ئایا مەبەست لە کۆلەگەکانی فیرعهون چی بوو؟ ئەمیش دیسان زانایان چەند رایەکیان لە بارەیهوه هەیه:

۱- هەندیکیان گوتووینە: مەبەست لە کۆلەگەکان، ئەو بوو کە فیرعهون هەرکەسیکی ویستبێ بە ئەشکەنجە بیکوژێ، چوار میخە کیشاویەتی بە دیواریکەوه، یاخود بە درەختیکی گەورەوهو، لەسەر هەردوو دەستی و هەردوو پێی، چوار گۆلمیخی داکوتاون و کردوویەتی بە پەسم بەو دارەوه، یاخود بەو دیواریهوه، تاکو گیانی داوه.

۲- هەندیکیش گوتووینە: ﴿الْأَوْنَادُ﴾ گۆلمیخەکان، مەبەست پێیان هەرپەمەکانی میسرن، کە مڕۆڤ ئەگەر لە دوورەوه تەماشایان بکات، وەک گۆلمیخ دیارن، گۆلمیخیش سەرەکە ی باریک دەبێتەوهو لای خوارپێ ئەستوورە، هەرپەمەکانیش لە دوورەوه وەک گۆلمیخ کە داکوترابن لە زەویدا دیارن، ئنجا هەرچەندە خۆی دروستی نەکردوون، بەلام گرنگ ئەوهیه لەو شوێنە بوون، کە ئەو دەسەلاتی بەسەردا بوو.

۳- هەندیکیش گوتووینە: ﴿الْأَوْنَادُ﴾ وشەیه کە خوازاراوه تەوه بو ھێزو دەسەلات، واتە: خاوەن ھێز، ئایا نەتینی خوا چی کرد بەو سێ کۆمەلە؟ بە گەلی عادو بە گەلی سەموودو فیرعهونی خاوەن کۆلەگەکان؟!

ئایا ئەوانە چیان کردبوو خۆی دادگەر ئاوا سزای دان؟!

(۶) ﴿الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبَلَدِ﴾، ئەوانە کە لە ولاتاندا، (ھەر کامیکیان لە ولاتی خۆیدا) یاخیبوون، لە سنوور دەرچوون، بوغرابوون، (الطُّغْيَانُ: شِدَّةُ الْعِصْيَانِ وَالظُّلْمُ)، (طُّغْيَانٌ): بریتیه لە ئەوپەری سەرپێچیی و ستم و خراپە.

(۷) ﴿فَاكْثُرُوا فِيهَا الْفَسَادَ﴾، ئنجا خراپەکاری و تیکدانیان تیدا زۆر کرد، ھەر کامیکیان ولاتی خۆی پرکرد لە تیکدان و خراپەکاری و، ستم لە خەلک، کردن و سۆغەر و بێگار پیکردن و، کوشتن بەناھەق، ھەروەھا ستم لیکردن لە پرووی نەتەوییهوه، وەک فیرعهون بە وەچە ی ئیسپرائیلی کرد، یاخود ستمی ئابووری و مāl و سامان لێ زەوت کردیان، ھەروەھا گەلەکانی دیکەش ھەرکامیان بە شیوەی خۆی ستم و خراپەو لادان

و تاوانی کردوه، سهره نجام: ﴿فَاكْثُرُوا فِيهَا الْفَسَادَ﴾، زۆر خراپه کاری و تیکدانیان تیداکرد، (الْفَسَادُ: سُوءُ حَالِ الشَّيْءِ وَلِحَاقُ الضَّرِّ بِهِ)، (فساد): بریتیه له وهی شتیک حالی خراپ بئ و زیانی تووشبئ.

۸- ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾، ئنجا پهروه ردگارت قه مچییه که له نازاری به سهردا پزاندن، (الصَّبُّ: إِفْرَاقُ مَا فِي الظَّرْفِ) شتیک که شتیکی تیدایه، تووره که به که شتیکی تیدابئ، هه لیبیرژی و ههچی تیدا نه مینئ، پئی ده گوترئ: (صَبَّ)، (صَبَّ) بریتیه له پزاندن ئاو له سهریوه، خوا ﷻ تهو سزایه بۆ ئهوانه ی ناردوه، وه که ئاوێک چۆن به سهر که سیکدا ده پیرژی، به خورزه م دیته خواری، ئاوا وینای ده کات، بۆیه ش ده فهرموئ: ﴿سَوْطَ عَذَابٍ﴾، (سَوْط)، به مانای قه مچی دی، که بریتی بووه له وهی چهند زوێله چه رمیکیان بریون باریک باریک، ئنجا تهو زوێله چه رمانه یان پیکه وه هۆنیونه وه به شیوه یه کی تایبته و قه مچییان لئ دروستکردوون، که بۆ لیدان زۆر دیشینئ، خوی بئ نیاز سزایه که ی خوی چواندوه به قه مچییه وه، واته: تهو سزایه ته نیا قه مچییه که بووه له سزای خوا.

یا خود بۆیه ده فهرموئ: ﴿سَوْطَ عَذَابٍ﴾، چونکه قه مچی چهند زوێله چه رمیکی تیکه له و پیکه وه هۆندراونه وه، تهو سزایه ش که خوا ناردوو یه تی بۆ تهو سئ گه له و گه لانی دیکه ش، هی هه رکامیکیان سزایه کی تایبته بووه، که واته: خوا کۆمه لیک سزاو نازاری ئاویته و تیکه لی ناردوون، بۆ فه وتاندنی تهو گه لانه.

۹- ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾، به دنیاییه وه پهروه ردگارت له بۆسه دایه، له چاوه پوانییدایه (بۆ سته مکاران) واته: ئاگای لیبانه چی ده که ن و چۆن ده که ن؟ سهره نجام له کاتیکدا که خوی به پئویستی بزانی، سزایان ده دات.

تیمه دریژهی به سهرهاتی گه لی سه موودیشمان له کاتی ته فسیر کردنی سووره تی (الحجر) دا، هیناوه که پیغه مبه ره که یان ناوی صالح ﷺ بووه،

به سه رهاتی فیرعهون و خراپه کارییه کانی و سته مکارییه کانیشی به سیژده بهش هیناومانه، ههشت بهشیمان له کاتی ته فسیرکردنی سوورپه تی (الأعراف) دا هیناوهو، پینج بهشیشی له کاتی ته فسیرکردنی سوورپه تی (القَصَص) دا، له سه ره تایه که یه وه.

لیره دا پرووی دواندن له پیغه مبهری خاتمه ﷺ و، له دواي ته ویشه وه له هه رکه سیکه له دواي پیغه مبهری خاتمه وه ﷺ ده پرات، که بشی بو ته وهی خوا بیدوینی: ئایا نه تبینی خوا چی به گه لی عاد کرد، ئیره می خواهن کۆله گه کان، که وینه ی تهوان له ولاتاندا دروست نه کرابوو؟

ههروه ها گه لی سه موود که له شیوو دۆله که دا خانوو یان له بهرد داتاشییوون، ئیستاش شوینه واره کانیا ن ماون.

ههروه ها فیرعهونی خواهن گولمیخه کان، یاخود: خواهن هه ره مه کان، یاخود: خواهن هیزو توانا؟ که له ولاتاندا له خوا یاخیییوون، خراپه رکایی و تیکدانیا ن تیدا زۆر کرد.

کهواته: یاخیییوون (طغیان) له بهران بهر خوا دا، یه کسه ر ده ره اویشته که ی بریتیه له خراپه کاری و تیکدان له زه ویدا، ئایا کئ تیکدان له زه ویدا ده کات؟ پیشینانی خۆمان گوتوو یانه: (له و که سه به ترسی، که له خوا ناترسی).

هه ر که سیك له گه ل خوا دا به ینی تیکدا، مسوگه ر له گه ل به نده کانی خوا شدا تیکیده دات، هه موو ته و که سانه ی له م پۆژگاره ی ئیمه دا هوکمرانی ی ده که ن به سه ر مسولمانان دا، به سه ر هه موو ته و گه لانه دا که ژیر ده ست و ژیر چه پۆکن، له ته نجامی ته وه دا که ته و هوکمرانانه له خوا یاخیین، ده یانبینین له خه لکیش عاسی بوون و، خراپه کاری و تیکدان ده که ن، له ولات دا، به لام خوا ده فهرمو ی: ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾، پهروه ردگارت قه مچییه که له سزای خو ی به سه ردا پزاندن، ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾، به دنیایی پهروه ردگارت

لە بۆسەدايه، يانی: لە چاوەڕانیی دایه بۆ سزادانی ئەوانەى لە خوا یاخىی دەبن و، تێکدان و خراپەركارىی لە زەویدا دەکەن.

کەواته: ئەى موحەممەد ﷺ و هاوێلەکانى! تێوه که ئیستا لە مەککە دەچەوسێنێنەوه بە دەست ئەو زۆردارانەو ئەشکەنجەو ئازارتان دەدەن، ئازاردانى جەستەيى و مەعنەويى، دڵنیاين که خوايه ك ﷻ گەلى عادو گەلى سەموود و فیرعەون و گەلەکەى لە بەین بردووە، سزای داو، ئەو خوا پەرەردگارە بۆ سەتمکارانى پۆژگارى تێوش هەر لە بۆسەدايه، ئەگەر دەست هەلنەگرن لە سەتم و خراپەيان، ئەوانیش وەك پێشووکانیان سزا دەدا، که هەر واشبوو خوا ﷻ سزای دان، چ لە کاتى پرووبەرۆو بوونەوهکاندا لە جەنگى بەدرو ئوحدو جەنگەکانى دیکەداو، ئەوەبوو ئەو وڵاتە هەموو کەوتە ژێر دەسەلاتى ئیسلامەوه، بەلکو وڵاتانیك که لە ژێر دەسەلاتى دەوڵەتى زەهیرانى ئەوسای پۆم و فارس دابوون، ئەوانیش کەوتنە ژێر دەسەلاتى ئیسلام و مسوڵمانانەوه، ئەوهى خوا ﷻ هەرەشەى پى لە زۆردارانى ئەوسا کرد، دوایى لە واقعیى میژوویدا بەرجەستە بوو و هاتەدى.

ئنجای ئەوه وەك چۆن ئەو کاتە دلدانەوه بووه، بۆ پێغەمبەرى خوا ﷻ و هاوێلانى، بۆ تێمەش هەر دلدانەوهیهو، ئیستاش تێمە که ئەو ئایەتانه دەخوینین، بێگومان ئەو خوايهى کاتى خوێ گەلى عادو گەلى سەموودو گەلى فیرعەون و کى و کى لە بەین بردوون، ئەو خوا بالادەستە هەر هەیهو، هەر لە بۆسەدايهو، سزایەکەشى هەر ماوه!

کەواته: بە دلتیا بین: ئەو کەسانەى سەتم دەکەن لە خەلك، لە مرۆفەکان و دەیانچەوسێنەوه، وەك بەرزەكى بانان بۆی دەرنانچن، ئەگەر تەماشای میژووش بکەین، هەر وایهه هیچ کام لەوانەى سەتم و خراپەيان کردو، دوایى سەلامەت نەبوون و، وەك بەرزەكى بانان بۆی دەرنەچوون، بەلکو تووشى سەرەنجامیكى

تال و دژوار بوون، ئەوانەش كە تاراددەيەك دادگەرانه حوكمپرانى دەكەن، با نامسولمانىش بن، دەبينىن، بە پىزو حورمەتەو لە كورسى دىنە خوارو، سەرۆك كۆمارى پىشوو و پىشووترو پىشووترىش هەن! كەچى لە زۆربەى ولاتانى مسولمانشىندا سەرۆك كۆمارى پىشوو، بوونى نيه، چونكە هەمووى لەسەر كورسى دەمىننەو، تاكو تىيەلەدەدەن و فرپى دەدەنە خوارى، ياخود دەمرى و دوایش ناوى بە رەشىي لە مېژوودا تۆمار دەكرى.

كەواتە: ئەو ياسايەى خوا ﷻ لىرەدا بەيانى دەكات، تەنيا بۆ رۆژگارى پىغمبەرى خوا ﷺ نەبوو، بەلكو بۆ ئىمەومانانىشەو، بۆ دلدانەو هەموو ستەملىكران و چەوساوانانە.

خوا لە بە لوتف و كەرەمى خۆى يارمەتيمان بدات، زياتر و راستتر لە فەرمايشتەكەى تىيگەين و، چاكتر پىو هەى پابەند بين و، خۆمانى پى پاك و چاك بكەين لە دنيا، تاكو سەرەنجام ئەو موژدە خۆشانەى خوا بەو كەسانەيان دەدات، كە بەندەى بۆ خوا صولحاو پاك و چاك بوون لە دنيا، ئەو موژدە خۆشانە بە ئىمەش بپرين، چ لە دنياو چ لە دواپۆزىش دا كە شاد بوونمانە بە رەزامەندىي خوا، بە بەهەشتى رازاوو نەپراو هەى خوا.

مەسەلە ی سێهەم:

باسی مروۆفی بێپروا، کە هەرکات خوا پێیدا دەلێ: خوا ریزی لێگرتەم و، هەر کاتیش خوا لێی گرتەو، بژیوی لێو تەنگ هێنا، دەلێ: خوا ریسوای کردم! واش نیه، بە لکو ئەوان زیاد لەو بیرکردنەو چەوتە، ریزی هەتیویش ناگرن و، هانی یە کدیش نادەن بۆ هاوکاری و خواردن پێدانی بابای نەدار، میراتیش هەمووی پێکەو لرف لێدەدەن و، سامانیشیان لە راددەبەدەر خوشدەوێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْنَلَهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ۝۱۵﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْنَلَهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ ۝۱۶﴾ كَلَّا بَلْ لَا تَكْرُمُونَ الْيَتِيمَ ۝۱۷﴾ وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ ۝۱۸﴾ وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ۝۱۹﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۝۲۰﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە هەشت بەرگەدا:

(۱) - ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْنَلَهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ﴾، بەلام مروۆف هەر کات پەرورەدگاری تاقیکردەو، ریزی لێگرت و بەهرەمەندی کرد.

(۲) - ﴿فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ﴾، دەلێ: پەرورەدگارم ریزی لێگرتووم!

(۳) - ﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْنَلَهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ﴾، بەلام ئەگەر (پەرورەدگاری) تاقیکردەو، بژیوی لێو تەنگ هێناو کەمکردەو، دەلێ: پەرورەدگارم منی ریسوا کردو، سووکایەتی پێکردووم!

خواش ﷻ بەرپەرچی ئەو بیرکردنەو چەوتەیان دەداتەو دەفەرموێ:

(۴) - ﴿كَلَّا﴾، وانیە (وەك ئێو بیردەکەنەو دەلێ).

دوایی چەند شتیکی دیکەشیان دەخاتە بەرچاو، کە ئێو وێرای ئەو بیرکردنەو چەوتەتان کۆمەلێک سیفەتی دیکە خراپیشان هەن، ئنجا خوا ﷻ چواریان لێ دەژمێری:

۵- ﴿بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾ (۱۷) (وانیہ وەك ئیوہ دەلین: كە بابای بیپروا كاتیک خوای بژیوی بۆ زۆر دەكات، دەلی: خوا ریزی لیگرتووم، بەلام كاتیک لی وەتەنگ دینی، دەلی: خوا ﷺ سووكایه تی پیگردووم، ریسوای کردووم) بەلكو ئیوہ ریز له ههتیو ناگرن.

تێستاش با ئەم ئایەتە موبارەکانە تۆزیک شی بکەینەوه:

۱- پیتی (ف)، كە دەفهرموی: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَنُ﴾، پسپۆران گوتووایانە: (دَلِيلٌ عَلَى اتِّصَالِ الْكَلَامِ وَتَفَرُّعِهِ عَنِ سَابِقِهِ، وَأَمَّا حَرْفُ تَفْصِيلٍ: مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ)، ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَنُ﴾، پیتی (ف) بەلگەیه لەسەر ئەوێ ئەم قسەیه بە قسە ی پیشیهوه پهیوهستهو لەسەر قسە ی پیشی ههڵدهستی، (دوایی ئەمه زیاتر پروون دهکەینهوه) وشە: (أَمَّا)ش پیتی دهگوتری: (حَرْفُ تَفْصِيلٍ) بۆ ئەوێهه كە پیش قسەیهك بكری، دوایی بییه سەر درێژهكە، یانی: (مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ)، هەر شتیك بی.

لیرهدا كە خوا دەفهرموی: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَنُ إِذَا مَا أَبْلَلَهُ رَبُّهُ﴾، ئەمه وا پیدهچی پهیوهست بیتهوه بهو ئایەتە موبارەكهوهی خوا پیشتر فهرمووی: ﴿إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمِرْصَادِ﴾، به دنیایی پهروهردگارت له بۆسه دایه، له چاودیری دایه، بۆ سزادانی ئەوانه ی تیده په رین، واته: ﴿إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمِرْصَادِ﴾، (فَأَمَّا الْإِنْسَنُ الْكَافِرُ يَتَوَّهُمُ خِلَافَ ذَلِكَ إِذْ يَحْسَبُ أَنَّ مَا يَنَالُهُ مِنْ نِعْمَةٍ وَسَعَةٍ فِي الدُّنْيَا، تَكْرِيمٌ لِلَّهِ، وَمَا يَنَالُهُ مِنْ ضَيْقٍ عَيْشٍ، إِهَانَةٌ أَهَانَهُ اللَّهُ بِهَا)، ئاوا پیکهوه پهیوهست دهبنهوه، ئەم کۆمهله ئایهته لهگهڵ کۆمهله ئایهتی پیشی دا، واته: پهروهردگارت له بۆسه دایه و چاودیری بهندهکان دهكات، بهلام مپووقی بیپروا خهیاڵكه ی پیچهوانه ی ئەوهیهو، پیچهوانه ی ئەوه گومان دهبا، چونكه پیتی وایه نازو نیعمه تیک كە خوا پیده داو، فراوانیهك كە خوا بۆی دهپه خستنی، له ژیا نی دیا، ریزگرتنی خوایه بۆی، بهلام ئەگەر ژیا نی لیو تهنگ بی و بژیوی كه م بی، خوا سووكایه تی پیگردوه و ریسوای کردوه (كه واش نیه).

۲- که دەفه رموی: ﴿إِذَا مَا أُنْثِلَهُ رَبُّهُ﴾ (مَا) بۆ تۆخکردنەوێ مانایەکیەتی، ئەگەرنا لە ئەسڵدا ئاواپە: (إِذَا أُنْثِلَهُ رَبُّهُ) کاتیک پەرورەدگاری تاقیکردەوێ، (الْإِنْثِلَاءُ أَي: الْإِخْتِبَارُ بِالْخَيْرِ وَالشَّرِّ)، (إِنْثِلَاء) تاقیکردنەوێ بە خۆشی و بە ناخۆشی، بە شتیک که مەرووف پێی چاکەو، شتیکیش که پێی خراپە.

۳- (أَكْرَمَهُ) راغیبی ئەسفەهانیی دەلی: (إِكْرَام): بریتیه لە گەیانندی که پامەت بە مەرووف ئەویش ئەوێه سوودیکی پێ بگات، بێ ئەوێ کهم و کوپی و زەبوونی تێدای.

۴- ﴿وَنَعْمَهُ﴾، (أَي: جَعَلَهُ فِي نِعْمَةٍ وَهِيَ طَيْبٌ عَيْشٍ)، (نَعْمَةٌ) واتە: خستیه نیو نيعمه تەوێ که مەبەست پێی ژيان و گوزەرائی خۆشە.

۵- بێگومان (ال) ی سەر (الإنسان)، بۆ جینسە، بەلام جینسی عورفی، واتە: ئەو کۆمەلە ئینسانە ئەو کاتە بوون، ئینسانانی هاوبەش بۆ خوا دانەر، ئینسانانی بێپروا، چونکە ئینسانی پروادار وایر ناکاتەوێ، ئەگەر خوا تاقیکردەوێ، بەوێ سوودی پێ گەیانو خستیه نیو نازو نيعمه تەوێ، یەکسەر بلی: پەرورەدگارم پێزو حورمەتی لیگرتووم، بەلام ئەگەر پەرورەدگاری بە تەنگدەستی و نەداریی تاقیکردەوێ، ﴿فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ﴾ خوێندراویشتهوێ: (فَقَدَّرَ)، (قَدَّرَ) و (قَدَّرَ)، هەردووکیان بەیەك واتان، بژیوێهەکی لی تەنگ و کەمکردەوێ [یەکسەر بلی: پەرورەدگارم منی سووک و، پێسو کردوێ، سووکایەتی پێکردووم، وشە: ﴿رَبِّي﴾ لە هەردوو ئایەتە موبارەکەدا:

أ- ﴿فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ﴾، خوێندراویشتهوێ: (رَبِّي أَكْرَمَنِ).

ب- هەرورەها ئەوێ دیکەش: ﴿فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ﴾، خوێندراویشتهوێ: (رَبِّي أَهَانُنْ)، بە هەردوو شیوێهە خوێندراویشتهوێ، (إِهَانَةٌ) ش بریتیه لە مامەلەکردن لەگەڵ کەسیکدا، بە جۆریک بە سووک دابنری و زەبوون و بێرێز بکری.

بەلکو مەرووف پروادار وایرە کاتەوێ: بۆ ئەوێ بزانی ئایا لەلای خوا پێزی هەیه یان نا؟ دەبێ تەماشای بکات بە پێوێ دیکە ئەوێ هەلسەنگینی، ئەو

مهسه له یه پټوهری دیکه ی هه یه، ئه ویش ئه وه یه: ئایا تا چ ږا دده یه ک به ندایه تی
 بۆ خوا ده کات و، پابه نده به شه ریه تی خوا وه، به ئه ندازه ی پابه ندی به
 شه ریه تی خوا وه، مروڤ ږیزو حورمه تی په یداده ی و، به ئه ندازه ی لادان و
 تاوانیش، سووکایه تی به خو ی ده کات.

۶- که ده فهرمو ی: ﴿بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾ وشه ی: ﴿بَلْ﴾ (به لکو) له زمان ی
 عه ره ببیدا بۆ (إِضْرَابَ)، واته: گواستنه وه له حاله ټیکه وه بۆ حاله ټیک ی دیکه، یانی: ئه و
 حاله ته لټگه ږی، وه ره ته ماشای ئه مه بکه!

(بَلْ) لټره دا بۆ گواستنه وه یه له مه به ستیکه وه بۆ مه به ستیک ی دیکه و، ئه و
 خاله هاو به شه ی له نټوانیاندا هه یه، بریتیه له وه ی خوا ﷺ پټیان ده فهرمو ی:
 ئه گه ر ټیوه کاتیک خوا مال و سامانتان بۆ زوړ ده کات، ئه وه به ږیزگر تنی خوا
 لټیان، داده نټن، به لام ټیوه به و مال و سامانه ی خوا پټیدا و، - که خوا ږیزی
 پی له ټیوه گرتوه، به پی لټکدانه وه ی خو ټان - ږیزتان له هه ټیو نه گرتوه و
 هاوکاریتان نه کړده.

هه لبه ته ږیزگر تن له هه ټیویش فراوان تره له یارمه ټیدانی، بۆ مانای وشه ی:
 ﴿الْيَتِيمَ﴾ یش گوتراوه: (الصَّبِيُّ وَالصَّبِيَّةُ: الَّذِينَ مَاتَ آبُوهُمَا قَبْلَ الْبُلُوغِ)، (یتیم)
 بۆ کوږو کچ به کار ده هی نری، که به رله وه ی بالغ بو وېن، بابیان مرد بی.

۷- (ال) ی سهر: ﴿الْيَتِيمَ﴾ هه روه ها دواتر (أل) سهر: ﴿الْمَسْكِينِ﴾ بۆ ناساندنه،
 ناساندنی جینس، واته: ټیکړای هه تیوان و ټیکړای نه داران.

(۶)- ﴿وَلَا تَخْضَوْنَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾ یه کدیش هان ناده ن له سهر خواردندان
 به بابای نه دارو ټاتاج.

(۷)- ﴿وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا﴾ میراتیش هه مووی لرف لیده دهن و
 پټکه وه ده یخو ن، (التُّرَاثُ: الْمَالُ الْمَوْرُوثُ وَالتَّعْرِيفُ فِيهِ عِوَضٌ عَنِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ)، یانی:

(وَتَأْكُلُونَ تَرَاتُكُم) میراتەكەتان ئەوہی لە كەسێكى نیزیكتانەوہ بوٲان دى، كە دەمرى، میراتى لیدەگرن، ھەمووى پێكەوہ دەخۆن. ﴿أَكْلًا لَّمَّا﴾، یانى: مالى میراتگرەكانى دیکەش دەخەنە سەر ئەوہى خۆتان و، ھەمووى پێكەوہ دەخۆن.

۸- ﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا﴾، مال و سامانىشتان بە خوشووستنێكى زۆر خوشدەوى. (الْجَمُّ: الكثیر جَمَّ المَاءُ في الحَوْضِ أَي: كَثُرَ، أَي تُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا مُفْرِطًا) (جَم) بە مانای زۆر دى، دەگوترى: ئاوەكە زۆر بوو لە گۆمەكەدا، واتە: ئیوہ مال و سامانى دنیاتان زۆر خوشدەوى و لەوہدا تێتان پەراندوہ.

چوار وردە سەرنجى دیکە لەم ئایەتە:

۱- ﴿فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ﴾، ئەم راناوى (ھى)، ﴿رِزْقَهُ﴾ دەگونجى بو خواى پەروەردگار بچیتەوہ، یانى: خوا بژیوہكەى خۆى لى كەمكردەوہ، (فَقَدَّرَ أَي: فَضَيَّقَ، قَدَّرَ وَقَدَّرَ)، (قدر وَقَدَّرَ) ھەردووکیان یانى: لى كەمكردەوہ، لى تەنگ كردەوہ.

یاخود: ﴿رِزْقَهُ﴾ بژیوہكەى مروڤە كە خۆى، واتە: راناوہكە بو (الإنسان) دەچیتەوہ.

۲- ئەو چوار وشانە: ﴿بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾، ﴿وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، ﴿وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا﴾، ﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا﴾، ھەر چواریان وەك چۆن بە (ت)ى دویتراو (مخاطب) خوینراونەوہ: ﴿تُكْرِمُونَ﴾، ﴿تَحْضُونَ﴾، ﴿وَتَأْكُلُونَ﴾، ﴿وَتُحِبُّونَ﴾، بە (ي)ى نادیار (غائب) یش خوینراونەوہ: ﴿بَلْ لَا يُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ﴾، ﴿وَلَا يَحَاضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾، ﴿وَيَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا﴾، ﴿وَيُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا﴾، وشەى: ﴿تَحْضُونَ﴾ لە (حَضَّ)وہ ھاتوہ، یانى: ھاندان و تیژکردنى كەسێك لەسەر شتێك، ئنجا وەك چۆن بە: ﴿تَحْضُونَ﴾، خوینراوہتەوہ، بە (تَحْضُونَ) یش خوینراوہتەوہ، ھەروەھا بە ھالەتى نادیار یش بە ھەردوو ك جۆر خوینراوہتەوہ: (يَحَاضُونَ) و (يَحْضُونَ).

۳- ئەو ئایەتەنەى دواىى كە خوا ﷻ وەك گواستەنەو (إِضْرَاب) يَكْ لە قسەكەى پيشيان، چوار تاوانى دىكەشيان دەداتە پال، ئەوەى لى دەفامریتەو، كە خوا ﷻ ئەو جۆرە بىرو بۆچوونەيان: ھەر كە سىك خوا بژیوى بۆ زۆر كرد، ریزی لى گرتى و، ئەوەى بژیوى وەتەنگ ھىنا، ریزی لى نەگرتى، ھەلدەو شىتتەو، ئنجا لىرەدا دەبى ورد سەرنج بدەين: خوا دەفەرموى: ﴿فَأَكْرَمَهُ، وَنَعَّمَهُ﴾ يانى: خوا بۆ خۆى وشەى: (إِكْرَام)، بەكاردىنى، كە چى دواىى كە ئەو مروقە دەلى: ﴿رَبِّ أَكْرَمَنِ﴾، پىچەوانەكەشى: ﴿رَبِّ أَهْنَنِ﴾، خوا ئەو ھەلدەو شىتتەو لىرەدا ھەلەو شاندەو بىروكەيەك كە خوا ﷻ وەك بىرو بۆچوونىكى چەوتى ئەوان، رەخنەى لىگرتو، لەگەل ئەوەدا كە خوا بۆ خۆى دەىچەسىپنى، لە يەك جيان، چونكە ئەو بىژەيەى خوا بەكارى ھىناو: (أَكْرَمَهُ) مەبەستى پى مأل و سامان پىدانەو ﴿وَنَعَّمَهُ﴾ ش، مەبەستى پى خۆشگوزەران كردن و بەھرەمەند كردن، بەلام ئەوەى ھەلەو شاندۆتەو، كە بەھەمان بىژە (لفظ) ش ھاتو: (رَبِّ أَكْرَمَنِ) ئەوەيە كە پى وابوو لە پرووى مەعنەو بىو ھەلەو شاندۆتەو، دوايش كە خوا بژیوى لى وەتەنگ ھىناو، گوتوويەتى: خوا لە پرووى مەعنەو بىو ھەلەو شاندۆتەو، واتە: ئەوەى چەسپاو، جىايە لەوەى ھەلەو شاو، دەبى وا نەزانرى كە تىكدەگىرىن، ئەوەى خوا چەسپاندوويەتى ئەوەيە كە لە پرووى مادىيەو، بژیوى بۆ فراوان كردو و مأل و سامانى پىداو و بەھرەمەندى كردو، ئەوەى ھەلەو شىو شاندۆتەو، ئەوەيە كە ھەر كە سىك خوا مأل و سامانى پىدا، بىكاتە بەلگەى ئەوەى خوا لە پرووى مەعنەو بىو ھەلەو شاندۆتەو، كە نەخىر مەرج نى، بەو شىوئەيە بى، خوا ﷻ مأل و سامان دەدات بە چاك و بە خراپ، بە كەسانىك كە خۆشیدەوین و، بە كەسانىك كە خۆشى ناوین، بۆ تاقىكردنەو، ئيمان و تاعەت و خۆشويستنى خواش بۆ مروقئىك پەيوەندى نى بە مأل و سامانەو، بەلكو پەيوەندى ھەيە بە ئەندازەى پابەندى ئەو كەسەو بە بەرنامەو شەرىعەتى خواى پەرەردگارەو.

۴- بىروكەى مأل و سامان ھەبوون كردنە بەلگەو نىشانەى ئەوەى ئەو مروقە لەلای خوا بە ریزو حورمەتەو، ھەژارى و نەدارى كردنە بەلگە لەسەر ئەوەى ئەو مروقە

كەم بايەخە، ئەو بىرۆكەيە كاتى خۆى لە سەردەمى نەفامىيدا بوو، بەلام ئىستاشى لەگەلدابى لە ئەنجامى ئەو دەدا كە مسولمانان لە قورئان دوور كەوتوونەو، ئەو بىرە چەوتە ھەر باو، كاتى خۆى يەككە لەوانە كە بە زەندىق (ملحد) ناسراو، بە ناوى (أحمد الراوندي) كە لە سالى (۲۵۰)ى كۆچى دا مردو، شىعەرىكى ھەيە، دەلى:

كَمْ عَاقِلٍ عَاقِلٍ أَعْيَتْ مَذَاهِبُهُ وَجَاهِلٍ جَاهِلٍ تَلَقَّاهُ مَرْزُوقاً

هَذَا الَّذِي تَرَكَ الْأَفْهَامَ حَائِرَةً وَصَيَّرَ الْعَالِمَ النُّحْرِيَّ زَنْدِيقاً

واتە: زۆر كەسى عاقل و فامىدە ھەيە، بەلام ماندوو بوو نازانى چۆن خۆى بژىھەنى و بژىو پەيدا بكات! كەچى بابايەكى زۆر نەفام و نەزانىش دەبينى بژىويكى باشى دراو، ئا ئەو ھەيە كە عەقلەكانى سەرسام كردوون و، ئەو ھەشە زانای بلىمەتى كردو بە زەندىق و بىدين.

بەلام بىگومان كەسك بەھۆى ئەو ھالەتەو بىدين دەبى، زانای بلىمەت نى، بەلكو نەزانىكى خاو نەزانى خەست و خۆلە، چونكە كەسك بزانى خوا لە دنيا دا بۆ تاقىكردنەو دایناو، كەواتە: دەبى چاوەرپ بكات، خوا ﷻ بە ھەبوون و بە نەبوون تاقى بكاتەو، ھەروەھا بە ساغى و بە نەخۆشى، بە خۆشى و بە ناخۆشى، بەلام كەسك لەو ھىكمەتە ھالى نەبى، كە خوا مەرۆقى لەسەر زەوى بۆ داناو، ئەو كە مەسەلە ھەبوون و نەبوون، دەكاتە بەلگەو نىشانەى ئەو غەلەلای خوا بەرپەزە، ياخود بىرپەزە، وەك ئەو مەرۆقە بىپروايەى خوا ﷻ پەخنەى لى دەگرى.

ھەلبەتە مەرج نى كەسكى ديارىيكرائىش بووبى، چونكە (أل)ى سەر (الإنسان) بۆ جىنسى ئەو جۆرە كەسەيە، كە ئىنسانى بىپروا ھاوبەش بۆ خوادانەرە.

مه سه له ی چواره م:

به رپه رچدانه وهی خوا بو بیروایان و باسی پوژی دوایی و، وردوخاش بوونی زهوی و، هاتنی خوا ﷺ و، هاتنی فریشته کان به ریزو، هیترانی دۆزهخ و، بیرهاتنه وهی مرووف «بی سوود» و، خۆزگه خواستی که کرده وهی باشی بو ژیا نی دوا پوژی پیشخستبایه و، هه والدان ی خوا که هیچکەس وه ک وی سزا نادات و، هیچکەسیش وه ک وی که له پچه ناکات:

خوا ده فهرمو ی: ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ۝۱۱ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝۱۲ وَجِئَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ۝۱۳ يَقُولُ بَلَيْتَنِي قَدَمْتُ لِلْهَآئِ ۝۱۴ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ ۝۱۵ وَلَا يُؤْتِي وَثَاقَهُ أَحَدٌ ۝۱۶﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له نو برگه دا:

۱- ﴿كَلَّا﴾، وانیه وه ک ئیوه ده ئین، یاخود: وازی بن لهو کرده وانه تان، که ریز له هه تیو ناگرن و، هانی یه کدی نادهن بو خواردن پیدانی بابای نه دارو ئاتاج و، کاتی که میرات ده خو ن هه مووی پیکه وه ده خو ن، هه قی خو تان و خه لکیش و، مال و سامانتان له رادده به دهر خوشده وی، زیاد له نه ندازه ی رهوا، ههروه ها واز لهو کرده وه چه وتانه ی پیشیش بین.

وشه ی: ﴿كَلَّا﴾ بو ئیوه خو رین و به رپه رچدانه وهیه لهو کرده وانه ی پیشتر باسکراون، به لکو له بیرو بو چوونه هه له کهش که مرووف پی وایی هه رکات خوا ﷺ مال و سامانی بو زور کرد، له لای به ریزه، نه گه رنا له لای بی ریزه! خوا ﷺ به رپه رچی نه وه ده داته وه، دوایی ده فهرمو ی:

۲- ﴿إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾، هه ر کات زهوی کوترا، کوترا، (الدُّكُّ: الحَطْمُ وَالْكَسْرُ، أَي: دَكٌّ يَعْقُبُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، (دَكُّ): به مانای شکاندن و تیکه پارینه، واته: جار له دوا ی جار کوترا و تیکه پاردرا، تیکشکیترا، بیگومان نه وه له ئاخیر زه ماندا روو ده دا، له قو ناغی یه که می پوژی دوا ییدا.

(۳) - ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾، پەرورەردگار یشت هات و، فریشتەکانیش ریز ریز، ئەووش بیگومان لە قۆناغی دووهمی پۆژی دوایدا، که قیامەتە پوودەدا، که دەفەرموی: ﴿صَفًّا صَفًّا﴾، بەدنیایی وشە: ﴿صَفًّا صَفًّا﴾، که دووبارە بۆتەو، حالە بو وشە (مَلَك)، واتە: فریشتەکان ریز، ریز دین، هاتنی خوای پەرورەردگار یش زانایان زۆر قسەیان لە بارەو کردو، زۆربەیان هەمیشە گوتوویانە: فەرمانی خوا دی، وەك لە شوینی دیکەدا دەفەرموی: ﴿وَجَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ﴾، بەلام لێرە دەفەرموی: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ﴾، پەرورەردگار یشت هات، هەرورەها لە سوورەتی (البقرة) ش دا فەرموویەتی: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ (۲۱۰)، واتە: ئایا چاوەڕێی چی دەکەن، جگە لەو هی خوا لە سیبەرێک، لە هەرورەکاندا بێ و فریشتەکانیش بێن و، کارەکە تیکبەهێ و کاروبارەکانیش بۆ لای خوا بگێڕێنەو! بەلام بەدنیاییەو پرای راست و بێ گرت و گۆل لەو بارەو هەر ئەو هیە که بگوتری: هاتنی خوا ﷻ هەرورەك چوونە سەر عەرشی خوا، هەموو سیفاتەکانی دیکە ی خوا، بەو شیو هیە که بۆ خوا شایستە یەو ئیمە چۆنیەتیە که ی نازانین، هەرورەك چۆن ئیمە چۆنیەتی زۆریک لە دروستکارو هەکانی خواش نازانین، بۆ وینە: نازانین هیزی کیشندە که ئەو هەموو گەردوونە ی پراگرتو چیه و چۆنە؟ بگرە چیهت (ماهية) ی ماددەو، پروو هە که ی خۆمان که لە نیوان دوو تەنیشتە کاخمان دایە، چۆنیەتیە که یان نازانین! که واتە: ئەمە یان پیویست بە تەئویل ناکات، بەلێ هەندیکجار زانا یانی پیشین و دوایین (سَلَفٌ وَخَلْفٌ) هەندیک ئایەتیان تەئویل کردوون، بۆ وینە، ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ (۴)، الحدید، هەموو زانا یان تەئویلیان کردو و گوتوویانە: واتە: خوا لە گەلتانە، بە زانیاری و بە دەسەلات، ئەك بەزاتی خۆی لە گەلتان بێ لێرە، بەلام لێرەدا پەکمان لەسەر تەئویل کردنی ئەکەوتو، چونکە خوا لە قیامەتدا دی، بەو شیو هیە بۆ خوا شایستە یە، وەك سەرجه م سیفەتەکانی دیکە ی.

که دەفەرموی: ﴿إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾، (الطبري)، ئاوا ی لیکداو تەو، دەلێ: (إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ وَرُزِلَتْ زُلْزَلَةً بَعْدَ زُلْزَلَةٍ، وَحُرْگَتْ تَحْرِیکًا بَعْدَ تَحْرِیکٍ)،

واتە: کاتیک زهوی پاته کیندراو له رزیندرایهوه، له رزینهوه له دواى له رزینهوهوه، جووڵیندرا، جووڵاندن له دواى جووڵاندن، وشەى: (دَكْ)، وهك (دَقْ) به مانای: (لیدان و کوتران و هاپدران و شکێترانه)، ئهوهش له قوناغى یه کهمى پۆژى دوایى ده بێ، که ئاخیر زهمانه، به لām له قوناغى دووهم دا که قیامهته، خوای پهروهردگار دێ و فریشتهکان به ریز دین.

(۴) - ﴿وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ﴾، لهو پۆژهدا دۆزه خیش هینرا، یانی: دۆزه خیش ئاماده کراو هینرا.

(۵) - ﴿يَوْمَئِذٍ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّى لَهُ الذِّكْرُ﴾، لهو پۆژهدا مروڤ بیرى ده که ویتتهوه، به لām چۆن بیرى ده که ویتتهوه، چۆن لێ به هر مه ند ده بێ؟ ئه وه ی پیشى باسکرا، هه مووی پێ خوشکردن بوو بۆ ئه وه ی دوایى باس ده کری:

لهو پۆژهدا مروڤ بیرى ده که ویتتهوه، به لām بیرکردنه وه له وێ لهو کاته دا، کوا بۆی ده ره خسی؟ (الطَّيْرِي)، ده لێ: ﴿يَوْمَئِذٍ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانُ﴾ (تَفْرِيطُهُ فِي الدُّنْيَا فِي طَاعَةِ اللَّهِ، وَفِيمَا يُقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ صَالِحِ الْعَمَلِ)، لهو پۆژهدا مروڤ که مه ته ره خه می و به زایه دانى خوێ بیر ده که ویتتهوه، له فه رمانبه ریی خواداو، له کرده وه یه ک دا که له خوای نزیك ب خاته وه.

﴿وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرُ﴾ (الطَّيْرِي) له ئیبنو عه بباسه وه خوا لێیان رازی بێ، به ژماره: (۳۷۳۱۱) هیناویه تی، ده رباره ی: ﴿وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرُ﴾، گو تویه تی:

أ- (وَكَيْفَ لَهُ)، واته: چۆن وه بیرى دیتته وه.

ب- یاخود: چۆن بیره اتنه وه سوودی پێ ده گه یه نێ؟ ئه گه رنا لهو کاته دا مروڤ هه موو شتیکی دیتته وه یاد، به لām بیگومان سوودی نیه، لهو پۆژهدا هاته وه بیر و په ند وه رگرتن، چ سوودیکی هه یه؟

ج- یاخود: ﴿وَأَنِّي لَهُ الذَّكْرَى﴾ (ذکری) ئەگەر بە مانای پەند وەرگرتن بێ، واتە: چۆن پەند وەر دەگرتی؟ لەوێ پەند وەر ناگرتی. بەلام ئەگەر (ذکری) بەمانای: وەبیر هاتنەوێ، کوا وەبیر هاتنەوێ لەوێ سوودی بۆی هەیە؟

۷- ﴿يَقُولُ يَلَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي﴾، دەلی: ئەی خۆزگە (کردهوه باشم) بۆ ژيانم پيشم خستبايه، ﴿يَلَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي﴾، (ل) ی سەر (حیاتی)، دوو واتای هەن:

أ- (ل) ی کات دیاریکردن (توقیت)ە، خۆزگە کاتی خۆی لە ژيانمدا، ژيانى يه کهمم، ژيانى دنياىمدا، کردهوهی باشم پيشخستبايهو، لەو کاتەدا کردهوهی باشم کردبانايه.

ب- (ل) ی هۆکار دۆزى (تعلیل)ە، يانى: کردهوهی باشم پيشخستبانايه بۆ ئەم ژيانەى ئىستام، بىگومان درهختى خۆزگه و برىا بۆ کەس بەرى نەگرتوه و بۆ ئەويش بەر ناگرتى. ئنجا خوا ﷻ دەفەرموى:

۸- ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ﴾، لەو ڕۆژەدا ههچکەس وەك وى (خوا) سزاو نازار نادات.

۹- ﴿وَلَا يُؤْتِقُ وَثَاقُهُ أَحَدٌ﴾، ههچکەس وەك وى (خوا) (تالانباران) کەلهپچه ناکات و نابەستى و شەتەك نادات، وشەى: ﴿يُعَذِّبُ﴾ و ﴿يُؤْتِقُ﴾ هەردووکیان خوێندراونەوێ: (لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ)، (ولا يؤتق وفاقه) واتە: لەو ڕۆژەدا ههچکەس وەك ئەو سزا نادرى (وەك ئەو بېیروایە)و، ههچکەس وەك ئەو کەلهپچه ناکرى و نابەستى، وشەى (عذاب) و شەى (وفاق)، هەردووکیان چاوگن، (عذاب) چاوگی (عذب) یە، (عَذَبَ يُعَذِّبُ عَذَابًا وَتَعْذِيًّا) نازارى دا نازارى دەدا نازاردان و سزادان، (وفاق) یش، چاوگی (أَوْتَقَ) یە، (أَوْتَقَ، يُوْتِقُ، وَثَاقًا)، بەستى، دەبەستى، بەستن، (الوفاق: الربط وَيُجْعَلُ لِلْأَسِيرِ وَالْمَقْذُودِ إِلَى الْقَتْلِ)، (وفاق)، بریتىە لە بەستن کە بۆ بابای دىل و، کەسێک کە پەلکێش دەکرى بۆ لە سیداره دان و کوژران، دەبى، تاكو خۆی نه جوولینى.

له بارهى هينانى دۆزهخهوه، پيغه مبهري خاتەم ﷺ دەفەرموى: {يُؤْتَى بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زِمَامٍ، مَعَ كُلِّ زِمَامٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَجُرُّونَهَا} (أخرجه مسلم: ۲۸۴۲، والترمذي:

(۲۵۷۳). واتە: دۆزەخ دەھێنری لەو پۆژەدا، ھەفتا ھەزار جڵەوی ھەیە، لەگەڵ ھەر جڵەویکدا، ھەفتا ھەزار فریشتە ھەن پرایدەکیشن.

(الطبري)، بە ژمارە: (۳۷۳۱۰)، لە قەتادەو ھیناویەتی، گوتوویەتی: (جِيءَ بِهَا مَرْمُومَةً)، دۆزەخ ھینرا بە جڵەوکرایی.

بەدنیایی دۆزەخ عالەمیکە، جیھانیکی یەكجار فراوانە، جیئ ئەو ھەموو بیپراو و تاوانبارو خراپەکارانە تیدا بێتەو، دیارە یەكجار زۆر فراوانە، بەلام گرنگ ئەو یە خواى بالادەست دەفەرموی: لەو پۆژەدا دۆزەخ دەھێنری، پیغەمبەریش ﷺ دەفەرموی: پرایدەکیشن! لێرەش دا بەر لەو ی بچینە سەر مەسەلە ی پینجەم و کوئایی، بە باشی دەزانم کورتە باسیك لەبارە ی دۆزەخ و دۆزەخیانەو لە بیست و یەك (۲۱) پڕگەدا بکەین.

کورتە باسیک لە بارەى دۆزەخ و دۆزەخییەکانیەوه

بەرێـزان!

کورتە باسیک لەبارەى دۆزەخ و دۆزەخییانەوه لە بیست و یەك (۲۱) برگەدا دەکەین، ئەویش راستەوخۆ بە کورتکراویى و گوشراویى لە مەوسووعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله، الكتاب الثامن: الإيمان باليوم الآخر، ومبحث مختصر حول القدر) وەریدەگەریـن^(۱).

برگەى یەكەم: وهك چۆن بەهەشت پلە پلەى بەرەو سەر، دۆزەخیش پلە پلەى، بەلام بەرەو خوار، دۆزەخ حەوت دەرگای هەن، پلەکانى دۆزەخ بەرەو خوار، ئەو فەرماشتەى خوا ﷺ دەیگەیهـنـى: ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي الدَّرِكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ (النساء، ۱۴۵) واتە: بە دُنیاى موناڤیق و دەغەلەکان لە پلەى هەرە خوارى ئاگر (ی دۆزەخ) دان و، تۆ هیچ یارمەتیدەرێکت بۆ ئەوان چنگ ناکەوێ.

ئنجـا ئەگەر موناڤیقەکان لە تەختى بنى دۆزەخدا بن، لە پلەى خوارى خوارەوهى، مانای وایە پلەى دیکەشى هەن و، ئەوەش هیچ گومانى تیدا نیە، کە دۆزەخ حەوت دەرگای هەن، وهك لە ئایەتى ژمارە: (۴۴) ی سوورەتى (الحجر) دا، خوا بە راشکاوی فەرماویەتى: ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾ (۴۴) واتە: دۆزەخ حەوت دەرگای هەن، بۆ هەر دەرگایەك لەوان (لە بیروایان و تاوانباران) بەشیکی دیاریکراو هەیه، یانی: تەنیا لەو دەرگایەوه دەچنە نێو دۆزەخەوه.

(۱) پروانە: بابەتى: (جهنم وما فيها من صنوف العذاب) المجلد الثامن، ص ۱۵۳، ۲۰۰، الطبعة الثانية / ۲۰۱۸ م.

برگهی دووهم: دەرگایه کانی ئاسمان به ستراون له بهردهم ڕووحی بێڕوایانداو به رهو سهر ناچن، وهك خوای په نهانزان له سوورپهتی (الأعراف) له ئایهتی ژماره (۴۰)دا دهفه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾﴾ واته: به دلنایای ئهوانه ی به ئایهته کانی ئیمه بێڕوایان و له بهران بهریان دا خویان به زلگرت، دهر وازه کانی ئاسمانیان بۆ ناکرێتهوهو، ناچنه بهههشت، ههتا حوشر به کونی دهرزییهوه نهچێ، بهو شیوهیهش سزای تاوانباران دهدهین.

پێغه مبهری خاتهم ﷺ چۆنیهتی ڕیبهسترانی ئاسمان له ڕووحی کافره کانی، ڕوونکردۆتهوه، له کاتیکدا که گیانیان ده کیشری، له فهرمایشتیکی درێژدا، که ههراکام له: (أبو داود والحاكم والطیالسي وأحمد والآجري) هیناویانه، ههروهها: (قال الحاكم: صحيح على شرط الشيخين، وأقره الذهبي، وصححه ابن القيم في إعلام الموقعين، وتهذيب السنن، والألباني في أحكام الجنائز وبدعها، ص (۱۹۸-۲۰۲)). بهندهش له کتیبی پێنجهمی: (مهوسووعه ی: ئیمان و عه قیده ی ئیسلامی)دا هیناومه.

برگهی سییهم: بهههشت قهدهغهیه له بێڕوایان و ههراگیز ناچنهتی، ئایهته که ی له برگهی پێشیدا هینامان، به لگهی ئهوهیه، ئایهتی ژماره (۴۰) له سوورپهتی (الأعراف): ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾﴾ بێگومان لێره دا خوا که چوونه بهههشتی کافرانی بهستۆتهوه، بهوهی حوشر له کونی دهرزییهوه بچێ، چونکه وشه ی (جمل) به مانای حوشره، رایهکی دیکهش ههیه، که (جمل) بریتیه له و پهت و گووشه زۆر ئهستووره ی کهشتی پێ راده گیری، به لām (جمل) زیاتر مانای حوشر ده گهیه نێ، که ههراگیز به کونی دهرزییهوه ناچێ و، ئهوهش له عورفی ههموو زمانه کانداهیه، وهك یه کێك بهیه کێك ده لێ: فلان کاره ناکهم، ههتا شیر پهش نه بێ، یاخود: ههتا قیر سپی نه بێ، یاخود: ههتا شیر نه چیتهوه نیو گوان، که مه بهست پێیان

نەکردنی ئەو کارەیه، خواش دەفەرموی: ئەوانە ی بیروان هەرگیز ناچنە بەهەشتەوه، هەتا حوشتەر بە کونی دەرزییەوه نەچی.

بەرگە ی چوارەم: ئاگری دۆزەخ لە هەردوو لای سەری و خوارپۆ، بەسەر بیروایانی دۆزەخیی دا، زال دەکری، وهك خوا ﷻ لە سوورەتی (الأعراف) ئایەتی ژمارە (۴۱) دا دەفەرموی: ﴿لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾ (۴۱) واتە: بۆیان (بیروایان) هەیه پاخراویك لە ئاگرو چەند پۆشاکیک لە سەر و یانەوه (دیشان لە ئاگر) هەر بەو شیوەیەش سزای ستەمکاران دەدەین، وشە: ﴿مِهَادٌ﴾ (مُهد)، کۆ دەکریتەوه، وهك: (کتاب و کُتُب)، ئەو شوینەیه کە ئامادە دەکری، تاكو مروّف لەسەری دابنیشی و پشووی لەسەر بدات، (غواش)یش کۆی (غاشیة)یه و، پۆشاکیکە کاتیک مروّف دەخەوی و پشوو دەدات، بەسەر خۆیدا دەدات، کەواتە: هەم بنەوهی بیروایان ئاگرە، هەم سەرەوهشیان ئاگرە، ئەو راستییەش لە زۆر شوینی دیکە لە قورئاندا هاتو، بۆ وینە: ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ (التوبة، بەدلتیایی دۆزەخ دەورە دەری بیروایانە، هەر وەها لە سوورەتی (الزمر) لە ئایەتی ژمارە (۱۶) دا: ﴿لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اَللّٰهُ بِهِ عِبَادَهُ ۚ يَعْبَادُوْنَ ۚ فَاتَّقُوْنَ﴾ (۱۶) بۆ ئەوان لە سەر و یانەوه سیبەر هەن لە ئاگر، هەر وەها لە ژێر وەشیان سیبەر هەن...

بەرگە ی پینجەم: پرووی بیروایان لەرۆژی دوایدا، زەبوونی و شەرمەزاریی و ریسوایی دایدەپۆشی و، رەش هەلدەگەری بە تۆخترین رەنگی رەش، وهك لە سوورەتی (یونس) ئایەتی ژمارە (۲۷) دا، دەفەرموی: ﴿وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذَٰلَهُ ۚ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِرٍ ۖ كَانَمَا أَغَشِيَتْ وَجُوهُهُمْ قِطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ اُولَٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۲۷) واتە: ئەوانە خراپەکانیان وەدەست هیناون، سزای هەر خراپەیهک، خراپەیهکە، وهك خو، ئەوانە زەبوونی دایاندەپۆشی، لە لایەن خواوە هیچ پارێزەرێکیان نیە، وهك پروویان بە پارچان لە شەوی زۆر تاریک داپۆشرا، ئەوانە هاوەلانی ئاگر و، لەویدا دەمیننەوه.

ههروهها له شوینی دیکهش دا خوای دادگەر باسی ئهوهی کردوه، بۆ نموونه:

أ- خوای بێ نیازو جیی نیاز ده فهرموئ: ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾ (١٠٦) ئهو روژهی روانیک سپیی و گهش دهبن و روانیک رهش و تلخ دهبن.

ب- ههروهها له سوورەتی (عبس) دا ده فهرموئ: ﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ﴾ (٤٠) تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ (٤١) أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ (٤٢) روانیک لهو روژه دا تۆزو خوێان لی دهنیشی، دوو کهڵ ده چێته سهریان، ئهوانه بپروا تاوانباره کانن.

برگهی شه شههه: دۆزه خیهه کان بهرگی ئاگرینی سووتینه ریان له بهر ده کری، وهك خوا له سوورەتی (الحج) ئایه تی (١٩) دا ده فهرموئ: ﴿هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾ (١٩) ئهوانه دوو کۆمه لێ له باره ی پهروهردگاریانه وه که وتوونه کیشه وه، (کۆمه لیک بریایان پهروهردگاره وه بهس ئهو ده په رستن، کۆمه لیکیش پشت له پهروهردگاریان ده کهن) ئهوانه ی بپروان بهرگیان له ئاگر بۆ پراوه، ئاوی داغ و کولایانیش به سه ر (ته پلێ) سه ردا داده کری. ههروهها له سوورەتی (ابراهیم)، ئایه ته کانی: (٤٩ - ٥٠) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾ (٤٩) سَرَابِلُهُمْ مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَى وُجُوهَهُمُ النَّارُ (٥٠) لهو روژه دا تاوانباران ده بینن دوو دوو جووت کران له زنجیرو که له پچان دا.

پۆشاکه کانیان له قه ترانن^(١)، [(سرابیل)، کۆی (سربال)ه، ئهو پۆشاکه ی له بهریان ده کری]، ئاگریش ده چێته سه ر ده موچاویان.

(قَطِرَان) مادده یه کی ره شی لینه جه له خه لۆوزی دارو دره خت و ته خته ده رده هیترئ، خوشتری پێ ده هه نوورئ^(٢)، خوشتر تووشی جوژه ده ردیک ده بی، پێسته که ی خرووی تێ داده بی و قه ترانی تێ ده ده ن و تیه ه لده سوون بۆ ئه وه ی خووه که ی بشکی.

(١) قه تران مادده یه کی سووتینه ری یه کجار گه رمه.

(٢) هه نوون: تێدان، پێ چه ورکردن، تیه ه لسوون. پروانه: (المعجم الوسيط) ص ٧٤٤.

برگهی حهوتهم: بیپروایه کان ئاوی کولآوو داغیان به سهر سهردا ده کری، ئەو ئاوه کولآوو داغه، هه رچی له هه ناویان دایه، هه روه ها پیسته که شیان هه مووی ده توینینه وه و قالی ده کاته، وهك له ئایه ته کانی پیشی دا، ئایه ته کانی: (۱۹ - ۲۰) ی سووپه تی (الحج) دا، هاتوه: ﴿هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن تَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾﴾ واته: ئەمانه دوو کۆمه ئن له باره ی په روه ردگار یانه وه که وتوونه مشتومرو کیشه وه، ئەوانه ی بیپروان له ئاگر پۆشاکیان بۆ دابراوه، ئاوی داغ و کولیویش به سهر ته پللی سهریان داده کری، هه رچی له هه ناویاندا هه یه ده ی توینینه وه، هه روه ها پیسته که شیان داده مأل و ده بتوینتته وه.

برگهی هه شتم: بێبروايه كان به قه مچیی ئاسن لیان ده دریی و، ههر کاتیک و یستیان له دۆزه خ بچنه ده ری، به دلته نگیی و ماته مینییه وه ده گیردینه وه بو نیو دۆزه خ، ههر له سوورده تی (الحج)، ئایه ته کانی: (۲۲ - ۲۳) دا، خوا ده فهرموی: ﴿وَلَهُمْ مَقْعٌ مِّنْ حَدِيدٍ ۖ﴾ (۲۱) **كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ** (۲۲) ئه وانه قه مچیی ئاسنیان بو هیه، پێی لیان ده دریی، ههر کاتیک به غه م و په ژاره وه و یستیان لێی بچنه ده ری، ده گیردینه وه نیوی، پێشیان ده گوتریی: سزای سووتینه ر بچێژن. (مقامع)، کووی (مقمعه) یه، به عه ره بیی (مطرقة) شی پێ ده لێن، که جووژکه قه مچیی، بان کوته کی ئاسن.

برگهی نۆیەم: هەر کاتێک پێستی دۆزەخییەکان سووتاو بووبە بە ڕەژوو، پێستیانی بۆ تازە دەکریتەوه، بۆ ئەوەی بەردەوام سزاو ئازاری دۆزەخ بچێژن، خوا لە سوورەتی (النساء) ئایەتی (۵۶) دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَايَتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝۵۶﴾ واتە: بە دلنیاپی ئەوانەى بە ئایەتەکانمان بێپروان، لەمەودوا دەیانخەینە نێو ئاگرێکەوه، هەر کات پێستەکانیان کوڵین، (تەواو بوون و بوونە ڕەژوو) پێستی تازەیان بەبەردا دەکەین تاكو سزاو ئازار بچێژن، بێگومان خوا زālی کارزانە.

برگهی دهیهه: خواردنهوهی بیپروایان له دۆزه خدا بریتیه له ئاوی داغ و کولوو کیم و زووخواو،

أ- وهك خواي کاربه جي له سوورپه تی (النبا)، له ئایه ته کانی: (۲۴ - ۲۶) دا، ده فهرموي: ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا﴾ (۲۴) إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا ﴿۲۵﴾ جَرَاءً وَفَاقًا ﴿۲۶﴾، واته: تتييدا ناچيژن، نه فينکايه تي و نه خواردنهوه، جگه له ئاوی کولوو کیم و زووخواو، نه وهش سزايه کی پر به پيسته.

ب- ههروه ها له سوورپه تی (ابراهيم) ئایه ته کانی: (۱۵-۱۷) دا ده فهرموي: ﴿وَأَسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾ (۱۵) مِّنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴿۱۶﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ، وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿۱۷﴾، واته: داواي يارمه تيبان كردو ههه خوسه پيئيكي كه له رهق، به دبه خت و بيمراد بوو، له پشتيه وه دۆزه خ ههيه، له ئاويك دهيدريتي، کيم و زووخواوه، قوم قوم قووتي دهه، خهريكه بوي قووت نه چي، مردن له هه موو لايانه وه بوي دي، به لام نامري و، له دوايه وه ئازاريكي زور بيپه زاو زبرو سهخت ههيه.

ج- ديسان له سوورپه تی (محمد) ئایه تی (۱۵) دا ده فهرموي: ﴿كُنْ هُوَ خَلِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ﴾ (۱۵)، (ئايا كه سيك لهو نازو نيعمه ته دايه كه به هه شتيه كان تتييدان) وهك كه سيك وايه كه له ناگرده هه ميشه يي دهبي، ئاويكي كولوو و داغيشي پي ده نوشري، ريخوله کانی ده پچري؟!

برگهی یازدهیهه: خواردنی بیپروایان له دۆزه خدا بریتیه له سی شت، وهك خوا له قورئاندا باسی کردوه:

۱- (زقوم). ۲- (ضريع). ۳- (غسلين).

أ- (زقوم) خوا ﷻ له زور شوینان باسی کردوه، بو وینه: له سوورپه تی (الواقعة) دا خوا ده فهرموي: ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ أَتِيَا الصَّالُونَ الْمُكَذِّبُونَ﴾ (۵۱) لَا تَكُونُونَ مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زُقُمٍ ﴿۵۲﴾ فَأَلِثُونَ

مِنْهَا الْبَطُونُ ﴿٥٣﴾ فَشَرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَرِبُونَ شُرْبَ الْهَمِيمِ ﴿٥٥﴾ هَذَا نُزْلُهُمْ يَوْمَ
الَّذِينَ ﴿٥٦﴾ واتە: ئىنجا ئىيۈە ئەى گومرا بە درۆ دانەرەكان! لە درەختىك دەخۆن لە
زەققووم، ورگى خۆتانى لى دەئاخىن، دواىى لە ئاوى كولاو و داغى لەسەر دەخۆنەو،
و ەك حوشتراتىك كە تووشى نەخۆشى تىر ئا و نەخواردنەو بوون، ئاوا ئا و دەخۆنەو، ئا
ئەو ە ميوانداریيەكەيانە، لەو رۆژەدا.

ب- دەربارەى (ضريع) یش، خواى زالى زانا دەفەرموى: ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ
﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ﴾ ﴿٧﴾ الغاشية، واتە: خوارادنيان نيه، مەگەر لە (ضريع)،
ئەویش نە قەلەو دەكات، نە كەلنى برسىتتیش پىر دەكاتهو.

ج- دەربارەى (غسلین) یش خوا لە سوورەتى (الحاقة) دا دەفەرموى: ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ
هُنَا حَمِيمٌ﴾ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسْلِينَ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾ واتە: ئەمرو
(ئەو بىپروايە) هېچ دۆستىكى نىزىكى نيه، خواردنیشى نيه جگە لە (غسلین)، تەنيا
تاوانبارانىش دەيخۆن.

كەواتە:

١- (زَقُوم)، خواردنى سەرەكى بىپروايانە لە دۆزەخدا، ھەندىك لە زانايان دەلێن:
درەختىكە لە دۆزەخدا و یتەى نيه لە دنیدا، ھەندىكى دىكە دەلێن: بەلكو درەختىكە
لە دنياش دا ھەيەو گەلایەكى وردى ھەيە، بەرىكى زۆر تال و ناخۆشى ھەيە.

٢- (ضريع) یش بوخارى دەلێ: (نَبْتُ يُقَالُ لَهُ الشَّرْق، يُسَمِّيهِ أَهْلُ الْحِجَازِ: الضَّرِيع، إِذَا
يَسَّ وَهُوَ سُمٌّ)، (ضريع)، پروەكىكە پى دەگوترى: شىرىق خەلى حىجاز كاتىك وشك
دەبى پى دەلێن: (ضريع)، پروەكىكى ژەھراويە.

٣- (غسلین) یش ھەر بوخارى دەلێ: (هُوَ الْقَيْغُ وَالصَّدِيدُ، وَمَا يَخْرُجُ مِنَ الثَّوْبِ بَعْدَ
الْغَسْلِ)، (غسلین)، بریتىە لە كىم و زووخا، ھەروەھا كە بەرگ و پۆشاكىك دەشوررى،
چلكاوەكەى كە دواى لى دیتە خوارى، ئەو ە غىسلینە. كەواتە: ئەو ە خواردنە

سەرەکیه کانی بېیروایانن له دۆزه خ دا: (زُقُوم) و (صَرِيع) و (غَسِلين)، خوی میهره بان په نامان بدات له دۆزه خ و، لهوهی دۆزه خیه کانی پى سزا ده درئین.

برگه ی دوازده یه م: دۆزه خیه کان کوټ و پيوهند ده خریته گهردنیان و، دهست و پیاان که له پچه ده کریڼ و، به زنجیریش ده پیچریڼ، له سووره تی (الإنسان)، ټایه تی (۴) دا خوا ده فهرموئ: ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَلْنَا وَسْعِيرًا﴾، واته: ئیمه بو بېیروایان ئاماده مان کردوه، دامانناوه، زنجیره کان و پيوهنده کان و، ئاگری کلپه دار.

له سووره تی (المزمل) ټایه ته کانی: (۱۲ - ۱۳) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَحِمِيمًا﴾ (۱۲) ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا﴾ (۱۳)، به دلنیا یی له لای ئیمه هیه پيوهنده کان و کلپه (ی ئاگر). ههروه ها خواردنیکی خواهن گیربوون و ئازاریکی به ئیش. (أُنْكَال)، کوئ (نُكْل) ه، ئه ویش ئه و پيوهنده یه پییه کانی مروټیکی پى ده به سترئین. له ټایه تی پیشیدا فهرموئ: ئیمه ئاماده مان کردوه بو بېیروایان: زنجیره کان و کوټه کان و بلیسه: ﴿سَلَاسِلًا وَأَغْلَلْنَا وَسْعِيرًا﴾، (سلاسل) کوئ (سَلْسِلَة) یه، یانی: زنجیر، زنجیری ئاسن، ﴿وَأَغْلَلْنَا﴾، کوئ (غُل) ه و بریتیه له و کوټه ی له گهردنی مروټ ده کری، زورجار دوو ده ستیشی له گه لیدا کوټه کرینه وه، به جوړیک مروټ، نه ده توانی ده ستی بجوولئین، نه ده توانی سه ریشی به ملاولا بجوولئین، ده بی ړیک بوه ستی.

ههروه ها به زنجیریش ده پیچریڼ، وهك له سووره تی (الحاقة) ټایه ته کانی: (۳۰، ۳۱، ۳۲) دا هاتوه: خوا ده فهرموئ: ﴿خُذُوهُ فَغُلُّوهُ﴾ (۳۰) ﴿ثُمَّ الْجَحِيمِ صَلُّوهُ﴾ (۳۱) ﴿ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ﴾ (۳۲) واته: بیگرن و کوټی بخه نه گهردن، دوا یی بیخه نه نیو کلپه (ی دۆزه خ) ئنجا به زنجیریك که درئزیه که ی هه فتا باسکه بیپیچن.

واته: زنجیره که ی به ده وردا بیپیچن، نهك وهك هه ندی له پروونکه رهوانی قورپان گوتوو یانه: زنجیره که ی بخه نه نیو، گوایه ده یخه نه زاری و له دواوه ی ده رده چی،

نا، ئەو تەعبیرە نە شایستەى قورئانەو، نە خواى پاڭ و تاكیش وایفەرمووه،
 خوا نەیفەرموه: (فَأَسْلُكُوهَا فِيهِ)، زنجیرەكەى بخەنە نێو بەلكو فەرموویەتى:
 ﴿فَأَسْلُكُوهُ﴾ واتە: ئەو كەسە بخەنە نێو زنجیر، ئنجا مروؤف كاتێك دەخړیتە
 نێو زنجیر، كە زنجیرەكەى بە دەوردا بپچرئ، زنجیریك درێژییەكەى حەفتا (۷۰)
 باسك بئ، بۆ ئەوێ بەشى بكات، هەر چواردەورى بپچئ و وەك قالدییكى
 ئاسن بخړیتە نێوى.

سێزدەیهەم: دۆزەخییەكان لە نێو صندوقى درێژكراودا دەبن، لە شوئینیك داو
 دەرگاكانیشیان لەسەر داخراون، وەك خوا لە سوورەتى (الهمزة) دا، دەفەرموئ: ﴿إِنَّهَا
 عَلَيْهِمْ مُّوَصَّاةٌ ۝۸﴾ ۝۸ ﴿فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ۝۹﴾، واتە: دۆزەخ لەسەریان داخراو، گالە دراو،
 لە نێو كۆلەگە درێژكراوكان دا. ﴿عَمَدٍ﴾ كۆى (عمود) و (عماد)ە، كە بە تابووتى
 ئاسن یاخود بە صندوقى ئاسن دەگوترئ، یانى: لە نێو صندوقە ئاسنە درێژكراوكان
 دا دانراون، لە شوئینكدا كە شوئینەكەشیان لەسەر داخراو و گالە دراو، خوا پەنامان
 بدات، كە هەر هێنانە بەرچاوى خەیاڵیشى قورسە، چ جای ئەوێ كەسێك ئەو حالەى
 بەسەر بئ!

چواردەیهەم: دۆزەخییەكان فری دەدرێنە نێو ئاگرێكى كڵپە سەندوووەو بە تێكشاندن
 تێکیان دەشكێنئ و، دەچێتە سەر عەقل و دلیان، واتە: ئاگرەكە رێك كاریگەرى دەخاتە
 سەر عەقل و دلیان، وەك خوا عزوجل لە سوورەتى (الهمزة) دا دەفەرموئ: ﴿كَلَّا
 لَيُبَدِّلَنَّا فِي الْأَخْطَمَةِ ۝۴﴾ ۝۴ ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْأَخْطَمَةُ ۝۵﴾ ۝۵ ﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ۝۶﴾ ۝۶ ﴿الَّتِي تَطَّلِعُ
 عَلَى الْأَفْعَدَةِ ۝۷﴾ ۝۷، واتە: نەخێر واز بێن، فری دەدرێنە نێو ئاگرێكى تێكشكێنەرەو،
 ئایا چى بە تۆى زاناندو، ئاگرى تێكشكێنەر چیه؟ ئاگرێكى خواپە هەلكراو، دەچێتە
 سەر عەقل و دلەكان. ﴿الْأَفْعَدَةُ﴾ كۆى (فؤاد)ە، كە لە قورئاندا ناو بە عەقل و،
 هەندێك جار بۆ دلێش بەكاردهیئ، ئەو ئاگرى دۆزەخە دەچێتە سەر عەقل و دلێ
 مروؤف، ئنجا مروؤف كاتێك پێستى بسووتئ هێندە بە ئازارە، چ جای عەقل و دلێ
 بسووتئ! خوا دەفەرموئ: ﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ﴾ ئاگرى هەلایسێناوى خوا، واتە: جیاپە

لهو ناگرہی دنیا، وهك له فہرمايشتی پیغہمبہردا ﷺ ہاتوہ: {نَارُكُمْ جُزْءٌ مِّنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِّنْ نَّارِ جَهَنَّمَ} (أخرجه أحمد: ۱۰۲۰۴، والبخاري: ۳۰۹۲)، واتہ: ناگرہکھی نیوہ بہ شیکہ لہ حہفتا بہشی ناگری دۆزہخ، واتہ: ناگری دۆزہخ شہست و نو (۶۹) ہیندہی دیکہ گہرمہ، ٹہگہر مہبہست لہ ژمارہ کہہ حہفتا (۷۰) بی بہ دیارییکراوی، ٹہگہر بو زوریش بی، دہگونجی سہدان و ہہزاران جاریش لہ ناگری دنیا گہرمتر بی.

پازدہیہم: دۆزہخییہکان لہ ژینگہیہکدا کہہ بایہکی زور گہرمی پرووکیئہری تیدایہو، ناویکی کولاوو داغ و، سیبہریکی لہ دووکہلیکی خنکیئہر، لہ شوینیکی ناوادا دہژین، ٹہمہش لہ سوورہتی (الواقعة) دا، خوا دہیفہرموی: ﴿وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ فِي سُمُومٍ وَجَمِيمٍ ۖ وَظِلٍّ مِّنْ يَحُمُومٍ ۖ لَا يَارِدُ وَلَا كَرِيمٍ ۖ﴾ ھاوہلانی چہپہ، ھاوہلانی چہپہ چین؟ لہ نیو گہرہ باو ناوی کولاوو داغ و لہ نیو سیبہریک لہ دووکہلدان، نہساردہ، نہ ہیچ ریژو حورمہتیکیشی تیدایہ. یان: نہ ساردہ، نہ ہیچ سوودیکی تیدایہ.

ہہروہہا لہ سوورہتی (المرسلات) یش لہ ٹایہتہکانی: (۳۰ - ۳۴) دا، خوا دہفہرموی: ﴿أَنْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تَكْذِبُونَ ۚ أَنْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ۖ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ الْهَبِّ ۚ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ۚ كَأَنَّهُ جِمَلَتٌ صُفْرٌ ۚ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۚ﴾ واتہ: دہربچن بہ خیرایی بہرہو سیبہریک کہہ سی پارچہیہ (سی بہشی لی بوونہوہ) نہسیبہرہ، نہسوودیشی ہہیہ لہ گرو بلیسہ (ی دۆزہخ)، بہلکو پارچان فریدہدا، وهك کوشک وان، وهك رہوہ حوشتری زہردن، سزای سہخت لہو پڑوہدا بو بہ درو دانہران.

شارزدہیہم: خہلکی دۆزہخ سزایان لہسہر سووک نابی، نہك ہہر ٹہوہندہ، بہلکو بہردہوام سزایان لہسہر توند دہکری، ٹہمیش لہ زور ٹایہتی قورٹاندا ہاتوہ، بو ویتہ:

۱- ﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّتَخِلِفِينَ ۚ خَالِدُونَ ۖ لَا يَفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۖ وَمَا ظَلَمْتَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ۖ﴾ الزخرف، واتہ: بہ دلنیایی تاوانباران لہ نازاری

دۆزەخ دا بە ھەمیشەیی دەمێننەو، لەسەریان سووک ناکرێ، لەویدا ناوێد دەبن، ستەمیشمان لێ نەکردوون، بەلکو خۆیان ستەمکار بوون.

۲- لە سوورەتی (فاطر)، لە ئایەتی (۳۶) دا دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ﴾ (۳۶) واته: ئەوانەى بێپروان ئاگرى دۆزەخیان بۆ ھەيە، كۆتاييان پێ ناهێنرێ، كە ھەرن و بېرێنەو و كۆتاييان پێ بێ، لە ئازارەكەشى لەسەریان سووک ناکرێ، ئاوا سزای ھەر سێلەو نا سوپاسێك، یان: ھەر بێپروایەك دەدەینەو.

۳- لە سوورەتی (غافر)، لە ئایەتەكانی: (۴۹ - ۵۰) دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ۖ قَالُوا أَوْلَمْ تَأْتِكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَىٰ قَالُوا فادْعُوا وَمَا دُعَاؤُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ (۵۰) واته: ئەوانەى لە ئاگرى دۆزەخدا بە دۆزەخەوانەكانیان گوت: بۆمان لە پەروەردگارتان بپارێنەو، يەك رۆژ سزایمان لەسەر سووك بكات! دۆزەخەوانەكان پێیان گوتن: ئایا پێخەمبەرانتان نەدەهاتتە لاتان، بەبەلگە رۆشنەكانەو؟ گوتیان: بە، دۆزەخەوانەكان پێیان گوتن: دە بێچێژن، داواكردى بێپروایان ھەر لە گومپایی و لە زایە بووندايە.

۴- لە سوورەتی (النبا) دا خوا دەفەرموێ: ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ تَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾ (۳۰) واته: بێچێژن ھەر سزاو ئازارتان بۆ زیاد دەكەين.

۵- لە سوورەتی (الإسراء) دا خوا دەفەرموێ: ﴿مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا﴾ (۹۷) واته: جێگەو رێگەیان - ھى بێپروایان - دۆزەخە، ھەر كە ئاگرەكە خەفە بوو، دووبارە كێپەى دەدەینەو بەرێ (و ئاگرەكەیان بۆ خوشدەكەين).

حەق دەيەم: فریشتە دۆزەخەوانەكان زۆریش دلێرەقن، زۆریش بەھێزن و، فەرمانەكانى خوا بەوردی جێبەجێ دەكەن، لە سوورەتی (التحریم) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا

يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ واته: ئەي ئەوانەي بپرواتان هێناوه! خۆتان و خێزان کەس و کارتەن، لە ئاگرێک بپاریزن کە سووتەمەنییە کە ی خەڵکەو بەردە، فریشتە زەبەلاحە دڵپەرقەکانی بەسەرەوهن، سەرپێچیی لە فەرمانەکانی خوا ناکەن، هەرچی پێیان بگوترێ وەک خۆی ئەنجامی دەدەن.

هەلبەتە کە سێکیش کە کەسێک ئازارو ئەشکەنجە دەدا، هەتا دلی پەقتر بێ و، جەستە ی بەهێزتر بێ، بێگومان چاکتر دەتوانی بابای ئەشکەنجە دراو ئەشکەنجە بدات.

هەژدەیهەم: دۆزەخییەکان مردنیان لە هەموو لایانەوه بۆ دی، بەلام نامرن، مردن بە ئاوات دەخوازن، بەلام بە نسییان نابێ، بۆ وێنە:

۱- لە سوورەتی (إبراهيم) دا کە پێشتریش هێنامان، خوا فەرموویەتی: ﴿وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ﴾ ﴿١٧﴾ واته: لە هەموو شوێنیکەوه مردنی بۆ دی، بەلام نامری، لە پشتیانەوه ئازارو ئەشکەنجە یەکی زبرو زەبەلاح هەیه.

۲- لە سوورەتی (فاطر) یش ئایەتی (۳۶) دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافٍ﴾ ﴿٣٦﴾ واته: ئەوانە ی بپروان ئاگری دۆزەخیان بۆ هەیه، کۆتاییان پێ ناهێتری هەرن، ئازارە کەشیان لەسەر سووک ناکرێ، ئاوا سزای هەر سێلە یە ک یاخود: هەر بپروایە ک دەدەینەوه.

۳- لە سوورەتی (النبا) یش لە ئایەتی ژمارە (۴۰) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيْتَنِي كُنْتُ رَبًّا﴾ ﴿٤٠﴾ واته: ئێمە ترساندوویمان بە سزاو ئازاریکی نیزیکی، ئەو پۆژە مرووف تەماشای دەکات، دوو دەستەکانی چییان پێشخستوه؟ بابای بپرواش دەلی: خۆزگە گل بوومایە.

۴- له سوورەتی (الزخرف) یش ئایەتی (۷۷) دا، خوا دەفەرموی: ﴿وَنَادُوا يَمْلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَكِئُوثٌ﴾ واته: دۆزهخییەکان هاواریان کرد ئەی مالیک! (مالیک ئەو فریشتەیه سەرپەرشتیی هەموو دۆزهخ دەکات)، با پەرورەدگارت کۆتاییمان پێینن، فەرمووی: ئیوه ماوهوەن!

۵- له سوورەتی (طه) ش دا خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾ واته: بە دلناییی هەرکەسێک بە تاوانباریی بێتە لای پەرورەدگاری، دۆزهخ شوێنێتی، نەتیییدا دەمری و نەتیییدا دەژی، واته: نە کۆتایی پیدی، دەرەبازی بێ له ئازارو ئەشکەنجەو، نە دەشزێت ژيانێک پێی بگوتری: ژیان.

نۆزدەهەم: دۆزهخییەکان له خواي بەرز دەپارێنەووە داوا دەکەن بیانگێڕیتەووە بۆ دنیا، یان بیانگێڕیتەووە بۆ ژيانێکی دیکە، هی تاقیکردنەووە، تاکو ئەو هی له دەستیان چوو، قەرەبووی بکەنەووە، بەلام وەلامی ئەو هیان نادریتەووە، بەلکو زۆر بە توندیش سەرزنەشت دەکری، وەك:

۱- له سوورەتی (فاطر) دا خوا دەفەرموی: ﴿وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرُ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾ واته: ئەوان له دۆزهخدا هاوارو برۆیانە، دەلێن: پەرورەدگارمان! دەرمان بێنە کردەو هی باش دەکەین، جیا لەو هی - پێشتر له دنیا دا - دەمانکرد، (خوا پێیان دەفەرموی یان فریشتەکان): ﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرُ﴾ ئایا بای ئەو نەتەمەنمان پێنەدان، کە ئەگەر کەسێک ویستبای بیری بکەوێتەووە، بیری دەکەوتەووە پەندی وەر دەگرت، ﴿وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ﴾ ترسینەرو وریاکەرەو هشتان بۆ هات؟ ﴿فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾ بیچێژن، ستمکاران هیچ هاوکارو یارمەتییدەرێکیان نیە.

۲- له سوورەتی (المؤمنون) یش ئایەتەکانی: (۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸) دا، خوا دەفەرموی: ﴿قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ﴾ ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنَّ

عَدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ أَخْسُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ واته: (دۆزه خیه کان) گوتیان: په روه ردگارمان! ټیمه به د به ختی به سهرمان دا زال بوو و کومه ټیکی گومپرو له پږی لادهر بووین، په روه ردگارمان! دهرمان بیڼه، نه گهر جاریکی دیکه گه پراينه وه، به دلنیا یی سته مکارین (دهرمان بیڼه و هان به وه بو تاقیکردنه وه) ﴿قَالَ أَخْسُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ﴾، (خوا) فهرمووی: بیڼه ننگ بن و مه مدوینن. ﴿أَخْسُوا﴾، واته: بیڼه ننگ بن و وشه یه که بو تیتخوپرینه، (خسأً مَعْنَى بَعْدَ وَذَلَّ، وَكَلَّ وَأَعْيَا)، (خسأً): به مانای دور که و ته وه، زه بوون بوو، ماندو بوو، شه که ت بوو.

بیستم: دۆزه خیه کان له دیداری خوی بهرز، بیڼه ش ده بن، به لکو خوی بهرز هر ته ماشیان ناکات و نایاندوینن و، پاک چاکیشیان ناکات، وهك:

۱- له سوورته تی (المطففين) دا خوا ده فهرمووی: ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُورُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾﴾ با واز بیڼن، یان نه وهی ده یلین راست نیه، بیگومان نه وان له و روژه دا له په روه ردگاریان په رده پوښ ده کریڼ (ده خرینه پشت په رده و، په روه ردگاریان نابینن) دوایش نه وان ده خرینه ټیو کلپه (ی دۆزه خه) وه.

۲- له سوورته تی (آل عمران) دا، خوا ده فهرمووی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾﴾، واته: به دلنیا یی نه وان هی به په یمانی خواو سوینده کانیان نرخکی که م ده کرن، نه وان له روژی دوایدا، هیچ پشک و به شیکی باشیان نیه، خوا نایاندوینن و ته ماشیان ناکات له روژی قیامه تداو، پاک و چاکیان ناکات و، نازاریکی به ټیشیشیان هه یه.

جی سهرنجه خوا له سوورته تی (المطففين) دا، دواي نه وهی له ټایه تی (۱۵) دا ده فهرمووی: ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُورُونَ﴾، واته: نه خیر، نه وان له په روه ردگاریان له و روژه دا په رده پوښ ده کریڼ، ټجا له ټایه تی دوايی دا ده فهرمووی: ﴿ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾، دواي نه وهش ده خرینه ټیو دۆزه خه وه،

کهواته: بیهش کرانیان له دیداری خوا، له سهریان قورستره له چوونه نیو
دۆزه خهوه!

بیست و یه کهم: ت خوا ﷻ نهفرین له بیروایان دهکات، له دۆزه خداو به ههمیشهیی
دهیانیهلتهوهو، له ویدا زۆر په شیمانیی دهردهبرن، که فه زمانهیری خویان نه کردوهو، به
پچهوانهوه فه زمانهیریان کردوه بو گهوره سیاسیه کانیان و گهوره کۆمه لایه تیه کانیان
و، لاسایی تهوانیان کردۆتهوه.

له سووره تی (الأحزاب) له ئایه ته کانی: (۶۴ - ۶۸) دا، خوا ئەمه ههمووی روون
دهکاتهوه، ده فه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكُفْرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ۖ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۖ﴾ ۶۵ یوم تَقْلَبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَلَيْتَنَّا أَطَعْنَا اللَّهَ
وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ ۖ﴾ ۶۶ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّنَا السَّبِيلَ رَبَّنَا
ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنَّمْ لَعْنَا كَيْدًا ۖ﴾ ۶۸ خوا ﷻ لهم چهند ئایه ته
موباره کهدا، ههشت راستیی مهزن له باره ی دۆزه خیه کانهوه ده خاته روو:

۲۰۱- خوا دۆزه خیه کانی له بهزهیی خوی دوورخستوونهوهو، ئاگری کلپه داری بو
داناون: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكُفْرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ۖ﴾.

۳- بیروایان له ئاگری دۆزه خدا، به ههمیشهیی و بهردهوام ده میننهوه، به بی برانهوه:
﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾، تیدا ده میننهوه ههتا ههتایه، به بی کوتایی.

۴- بیروایانی هه رماو له دۆزه خدا، هیچ سه رپه رشتیاریکیان دهست ناکه وی،
سه رپه رشتیان بکات و، هیچ یارمه تیده ریکیان نیه یارمه تیان بدات: ﴿لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا﴾.

۵- بیروایان دهم و چایان به پی ئاگره که ده سوو پێری، تا کو ئاگره ه له ههمو
لایانهوه لیان بدات: ﴿يَوْمَ تَقْلَبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾، تهو رۆزه ی دهم و چایان له
ئاگرده ده سوو پێری، واته: بو تهوه ی ئاگر له ههمو شوینانیان بدات.

۶- لەو ڕۆژەدا بێڕوایان زۆر پەشیمان دەبنەوه و داخ و خەفەت دەچێتە دڵیانەوه، که
 فەرمانبەری خویان نەکردو، فەرمانبەری پیغمبەریان ﷺ نەکردو: ﴿يَقُولُونَ يَلَيْتَنَّا
 أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ﴾، دەڵێن: هەي خۆزگە فەرمانبەری خواو فەرمانبەری
 پیغمبەرمان کردبایە ﷺ.

۷- بێڕوایان دان بەوه دادەنێن که هۆی بێڕواییەکیان ئەوه بووه فەرمانبەری گەوره
 سیاسییەکانیان و، دەمراسته کۆمەڵایەتیەکانیان کردو: ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا
 سَادَتَنَا وَكِبَرَاءَنَا فَأَضَلُّنَا السَّبِيلَ﴾، گوتیان: پەروەردگارمان! ئێمه بە قسەي گەوره
 سیاسییەکاها و دەمراسته کۆمەڵایەتیەکاها مان کرد، ئەوانیش لە ڕی لایاندان...
 پایەدارترو، (سادە)، کۆی (سەید)ەو (گەڕا)یش کۆی (گەڕ)، ئەوانەي پایەدارتر و بەتەمەن
 ترو بەری و جێتربوون لە ڕووی سیاسی و کۆمەڵایەتیەوه، ئەوان ئێمەیان لە ڕی لادا.

۸- راستییەکی دیکەش که لەم ئایەتە موبارەکانەدا وەرەگیرێ، ئەوهیه که ئەوانە
 داوا دەکەن: بڕیار بەدەست و سەرکردهکانیان که لە دنیا دا گومرایان کردوون، خوا
 زیاتر سزایان بدات: ﴿رَبَّنَا إِنَّهُمْ ضَعُفٌ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنَمُ لَعَنَّا كَبِيرًا﴾،
 پەروەردگارمان! با سزای ئەوان دوو قاتی ئێمه بێ (یاخود: چەند قاتی ئێمه بێ) بە
 نەفرینکردنێکی گەورەش نەفرینیان لێکە!

لە کۆتایی باسی دۆزەخ دۆزەخییەکان دا، بەکورتیی دوو مەسەلە دەخەمه ڕوو:

یەكەم: بێگومان هەر کەسێک تەماشای ئەو ئایەتە موبارەکانە بکات، که من مەگەر بە
 دەگمەن، فەرماشتیتکم هێنابی، ئەگەرنا بەس ئایەتەکانم هێنان، چونکه ئایەتەکانی
 قورئان لەوبارەوه زۆر و، هەموو شتیکیان لە بارەي دۆزەخەوه باسکردووه، ئەوهي
 پیغمبەر ﷺ باسی کردو، هەندێک درێژەو وردەکارییه بۆ ڕوونکردنەوهي چەمکی
 بەشیکی کەم لە ئایەتەکان، ئنجا هەر کەسێک تەماشای ئەو ئایەتەکان بکات و، بپرواشی
 پێیان بێ، بێگومان خۆي لە هەموو ئەو کردەوانە دەپاریژی، که بەرهو دۆزەخی دەبن،
 پیغمبەریش ﷺ فەرموویهتی: {حُقَّتْ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ وَحُقَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ} (آخرجه

البخاری: ۶۱۲۲) واتہ: ئاگر بہ ئارہزووان دہورہ دراوہو، بہہشت بہ نارہحتیان.

یانی: کہسیک بہدوای ئارہزووان بکہوئی، بہ دوای ئاگری دۆزہخ دا دہچی و، کہسیک بیہوئی بہرہو بہہشت بچی، دہبی نارہحتیان تہحہممول بکات.

دووہم: رەنگە لیڤەدا پرسیارێک لە عەقڵ و دڵی ھەندیەک کەس دا، سەرەتاتکە بکات: ئایا ئازاریکی بیکۆتایی بەو ھەموو جوۆرانەییەو، بەرانبەر و بارتەقایە لەگەڵ تەمەنیکی کەموکورتی بابای بیپروادا، کە لە دنیا دا بە کوفر گوزەراندوو یەتی؟

بۆیەش ھەندیەک لە زانایان رایەکی وایان ھەیە - کە بەدڵنیایی رایەکی ریزپەرہ دەلی: کاتیک دئی دۆزەخ کەسی تیدا نامینئ و لە بەیندەچی و ئەوانەش کە لە دۆزەخدا، لە بەیندەچن، ھەر وہا ھەندیکیش گوتوو یانە: کاتیک دئی، ئەوانە ی دۆزەخیش خوای پەرورەدگار بەزەیی پێیان دادی و دەیانخاتە بەہشت، بەلام لە راستییدا ئەو دوو رایە لە گەڵ دەقی ئایەتەکانی قورئان و فەرماشتەکانی پیغمبەردا ﷺ، تیکدەگیرئ و دژ دەوہستن.

وہلامی ئەو پرسیارو ئیشکالەش ئەوہیە، دەلیئ:

۱- ھەر کەسئ بزانی بیپروایی و دان نہہیان بە پەرورەدگاریتی خواو، پەرستراویتی خواو، بە ناو و سیفەتەکانی خواو، بە خواہنداریتی خوادا، چەند تاوانیکی گەورہیە، دەزانئ کە ئەو سزایەش پڕ بە پیستە لەگەڵ ئەو تاوانە گەورہیەدا.

۲- لەلایەکی دیکەشەوہ: خوا بئ سنوور مەزن و بەرزو گەورہیە، کەسیکیش سەرپیچی لە بەرانبەر خوادا بکات، سەرپیچیەک بە مانای فراوانی سەرپیچی: لە خوا ھەلگەریتەوہو، حیساب بۆ خوا نہکات و، لە بەرانبەر خوادا خوئی بە زلبگری، بیگومان بە ئەندازە ی بەرزئی و مەزنی و خوا، گەورہی خوا، ئەویش شایستە ی سزادرانە.

۳- ھەر وہا لەلایەکی دیکەشەوہ: لە ھەر بیپروایەک پرسی: ئایا ئەگەر تۆ تەمەنیکی زۆرت ببئ، تەمەنیکی تاهەتاییت ھەبئ، لەسەر بیپروایی دەمیئەوہ؟ بیگومان دەلی:

به لئی، چونکه قه ناعه تم وایه و هر له سر ئه وه ده مینمه وه و ئه وه م پئی راسته، که واته: به پئی قه ناعه ت و نه ته که ی خوئی خوای دادگه ریش سزای ده دا.

ئەو ھى لە پۈللەتتى ئايەتەكان و، لە پۈللەتتى فەرمائىشتەكانى پېغەمبەرى خوا
ﷺ وەرەگىرى، ئەو ھىيە كە سزاي دۈزەخىيەكان، ھەتتا ھەتايىيەو، پۈللەتتى تېدا
نىيە، ھەندىك لەو ئايەتەتەش كە جۈرئەك لە سۈرۈردار بوون و كاتتى بوونى
سزاي خوا، دەگەنەن، بۆ وئە:

أ- له سووره تی (هود) دا خوا ده فهرموی: ﴿خَلْدِيْنَ فِيْهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ
اِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ اِنَّ رَبَّكَ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيْدُ﴾ (١٠٧)

ب- ههروهه ها له سوورپه تی (الأنعام) دهفه رموی: ﴿ قَالَ النَّارُ مَثْوًى لَّكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾ ۱۲۸ ﴿ الأنعام.

ديسان له سووړه تي (النبا) دا ده فرموئ: ﴿لَبِثْنَا فِيهَا أَحْقَابًا﴾، ٢٢، نه وانه هه مووی له کاتي ته فسرکردنی ئه م ئايه ته موباره کانه دا، واما نامان کردوون، که خوا ﷻ به پيی عه قلی ئيمه، ئيمه ده دوینئ، ئيمه نه گهر شتیک زوربی ده لینئ: هه تا دنيا دنيايه، ئنجا ئه و نه به ديی و نه برانه وهيه ش هه ر کاتي به دواي يه کدا هاتوون، ﴿أَحْقَابًا﴾، يانی: کاته به دواي يه کدا هاتووه کان، به لام به بی کو تايی.

مەسەلە ی پىنجەم و كۆتايى:

بانگکردنى مروۆى برودار بە: ئەى نەفسى ئۆقرە گرتوو! بگەرپۆه بۆ لای
پەروەردگارت، تۆش لەو پازى و ئەویش لیت پازىيە، بچۆ نۆ بەندەکانم و
بچۆ بۆ بەهەشتە کەمەو:

خوا دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ (۲۷) ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً (۲۸)
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (۲۹) وَادْخُلِي جَنَّتِي (۳۰)﴾.

شىكردنەوى ئەم ئايەتە، لە پىنج برگەدا:

(۱)- ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ ئەى نەفسە ئۆقرەگرتوو کە! پىشتەر باسما کرد، کە
مەبەست لە نەفس لیرەدا خود (ذات)ە، لە قورئاندا وشەى (نفس) بە دوو واتايان بە کارهاتو.
۱- وهك ڤووح له بهرانبهه جهستهدا.

۲- ههروهها نەفس بە کارهاتو، وهك خودى ئەو شتە بە ڤووح و جهستهوه، بۆ وینە: لە
سوورەتى (الزمر)دا خوا دەفەرموى: ﴿أَن تَقُولَ نَفْسٌ بِحَسْرَتِي عَلَىٰ مَا فَرَطْتُ فِي جَنَّبِ
اللَّهِ وَإِن كُنْتُ لَمِنَ السَّخِرِينَ (۵۶)﴾، (نفس) يانی: کەسێک، واتە: بۆ ئەوێ کە سێک ئەلى:
ئەى داخ و خەفەت بۆ من کە لە بهرانبهه خوادا کەمتەرخەمىم کرد، بە دلنیايش من لە
گالته پیکههه ڤووم، کەواتە: ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ﴾ يانی: کەسێک (بە ڤووح و جهستهوه)،
﴿الْمُطْمَئِنَّةُ﴾، ئۆقرە گرتوو، (الْمُطْمَئِنَّةُ إِسْمٌ فَاعِلٍ مِّنْ اطمأنَّ، إِذَا كَانَ هَادِئًا غَيْرَ مُضْطَرِّبٍ،
ولا مُنزعَجٍ)، ﴿الْمُطْمَئِنَّةُ﴾، ناوی بکەرە لە کردارى (اطمأنَّ) وه هاتو، واتە: هیدى بوو،
ئۆقرەى گرت، ئەگەر هیدى بى، جوولەو جوول و بیزارى تیدا نه بى.

(۲)- ﴿ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ﴾ بگەرپۆه بۆ لای پەروەردگارت، پىگومان لیرەدا کە دەفەرموى:
بگەرپۆه بۆ لای پەروەردگارت، گەرانهوه بۆ لای خواى پەروەردگار خوازراوه تهوه، بۆ
ئەوێ: بچۆ بەهەشتەوه.

(۳) - ﴿رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾، تۆش رازیی له خواو، ئەویش له تۆ رازییه، (رَاضِيَةً: الَّتِي رَضَتْ بِمَا أُعْطِيَتْهُ مِنْ كَرَامَةٍ، وَهُوَ كِنَايَةٌ عَنْ إِعْطَائِهَا كُلَّ مَا كَانَ تَطْمَعُ إِلَيْهِ)، (رَاضِيَةً)، واتە: بهوه رازی که پێتدراوه له پێژلێگرتنی خوا، لێره دا مه بهست پێی ئەوه یه: هه رچی خواستوو یه تی و له دڵیدا ئاواتی بووه، خوا پێیداوه.

(رَاضِيَةً) ناوی بکه ر (إِسْم فاعِل) ه، به لām (مَرْضِيَّةً) ناوی به رکار (إِسْم مفعول) ه، یانی: (مَرْضِيٌّ عَنْهَا)، لێ رازییوو، خوا له تۆ رازییهو، تۆش په سندرکراوی له لای خوا.

(۳) - ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾، بچۆ نێو بهنده گامهوه، واتە: له گه لێاندابهو بچۆ نێو ریزی بهنده کانم.

(۴) - ﴿وَادْخُلِي جَنِّي﴾، بچۆ به ههشت و باخه که شمهوه، لێره دا بۆیه خوا فهرموویه تی: ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾ دوا یی فهرموویه تی: ﴿وَادْخُلِي جَنِّي﴾ و نه یفه رمووه: (فَادْخُلِي جَنِّي)، بۆیه به (و) گیردراوه تهوه بۆ سه ر رسته ی پێشی، تا کو ئەوه بگه یه نێ که هه ردوو ک خرا نه نێوه کان، چ که ده خرێته نێو بهنده کانی خواوه، چ که ده خرێته نێو باخ و به هه شتی خواوه، هه ردووکیان چاکه و نيعمه تیکي سه ربه خوون و، پێکه وه په یوه ست نین.

شایانی باسه: له هه موو قورئاندا ته نیا لێره دا وشه ی: ﴿جَنِّي﴾، هاتوه به هه شت به تاء، پال دراوه ته لای خوا ی به رزی مه زن.

خوا به لوتف و که ره می خو ی تيمه له و که سانه بگپړی، که به هو ی ئيمان و تاعهت و به ندایه تیه وه بۆ خواو، به هو ی پابه ندیی به شه ريعه تی خواوه، ده بنه خاوه ن که سایه تیه کی ئارامگرتوو، هیمن، دامه زراو، ئوقره گرتوو، ئوخژن بۆ هاتوو، دلیا، به رچاو پروون، هه موو ئەو واتایانه ش وشه ی: ﴿الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ ده یانگرتیه وه.

خوا به به زه یی و چاکه ی خو ی پۆژ به پۆژ ئيمانمان کاملترو دامه زراوتر بکات، به هو ی باشترو زیاتر قولبونه وه وه به قورئانداو، کارلێککردن له گه ل قورئانداو،

بەھۆی زیاتر تیگەشتن و پیگەشتن بەھۆی قورئانەو، بیگومان خوا ﷻ ئەم کۆتا فەرماشتە ی خۆی ناردو، تاكو مرۆفەكان بەھۆیەو تێروتەواوی وەدەست بێن، نەلەخشاوی وەدەست بێن، ئۆقرەیی و سرەوتن وەدەست بێن، خوا لەو کەسانەمان بگێرێ کە باشترین بەھرە لە فەرماشتی خواو وەردەگرن، لە ژيانى تاکیان داو، لە ژيانى خێزانیاو، لە ژيانى کۆمەلایەتیاو، لە ژيانى سیاسیاو دا.

خوا لەو کەسانەمان بگێرێ کە بە شوین پێی پیغمبەری خاتەمدا ﷺ، بە دواى قورئان دەکەون و، بە پێی رێبازەکەى وى لەگەڵ کتییى خوا و کۆتا فەرماشتی خوادا، مامەلە دەکەن.

لێرەشدا کۆتایی بە پوونکردنەوێ ماناو مەبەستەکانى سى (۳۰) ئایەتە بە پێزەکانى سوورەتى (الفجر)، دین، دواى ئەوێ (کورتە باسێک لە بارەى بەهەشتەو) دەکەین، وەك چۆن کورتە باسێکمان بۆ باسێ دۆزەخ تەرخانکرد.

کورتە باسیک دەربارە

بەهەشت و ئەو نازو نەعمەتانە ی تێدان بۆ بەهەشتیان^(۱)

بەرێزان!

خوا پشتیوان بێ لە بیست و پێنج (۲۵) پرگەدا، باسی بەهەشت دەکەین و ئەو بیست و پێنج (۲۵) پرگە یەش هەمووی لەبەر ڕۆشنایی قورئاندا دەخەینەوه پوو، جاروباریکیش ئاماژەیە کە دەکەین بە هەندێک لە فەرمايشته کانی پێغەمبەری خوا

ﷺ:

پرگە یە کەم: بەهەشت هەتا بلیی فراوانەو، پێکھاتە سەرەکییەکانیشی بریتین لە: باخە چروپەرەکان، پروبارو جوگەو جووبارە ڕۆشتووکان، کۆشک و تەلارە بەرزەکان.

ئەگەر تەماشای چەند ئایەتێک بکەین، ئەوێ گومان: هەم فراوانیی بەهەشت، تاکو ئەوپەڕی فراوانیی، هەم پێکھاتە سەرەکییەکانیشی، زۆر بەروونی ديارە:

یە کەم: یە کەمین ئایەت کە لەوبارەو دەیهێنین، ئایەتی ژمارە (۲۱) ه، لە سوورەتی (الحديد) کە خوا دەفرموی: ﴿سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۲۱﴾ واتە: پێشپرکە بکەن بەرەو لیۆردنێک لە پەرورەدگارتانەو، باخێک (یان بەهەشتێک) کە پانایەکی بە ئەندازە ی پانایی ئاسمان و زەویە، بۆ

(۱) ئەم کورتە باسە بە گوێراویی و پوخته کراویی لە کتیی هەشتەمی مەوسووعی (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) وەرەگرین، بە ناوونیشانی: (الإيمان باليوم الآخر، وَبَحْثٌ مُّخْتَصَرٌ حَوْلَ الْقَدَرِ)، کە لاپەرەکانی: (۲۰۱ - ۲۸۳) ی گرتۆتەو. پروانە: الطبعة الثانية/ ۲۰۱۸ م.

ئەوانەى پروایان بە خواو بە پیغەمبەرانی هیناوه، ئامادەکراوه، ئا ئەووش بەخششی خوایه، دەیدا بەهەر کەسێک بیهوێ و، خوا خاوهنی بەخششی مەزنە.

دووهم: لە سوورەتی (آل عمران)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (۱۳۳) واتە: خێرایى بکەن بەرەو لیبوردنێک لە پەرورەدگارنەهوە، باخێک (یان بەهەشتێک) کە پانییهکەى بەئەندازەى ئاسمانەکان و زەوییه، بۆ پارێزکاران دانراوه.

سییه: لە سوورەتی (الزمر)یشدا، خوا دەفەرموێ: ﴿لَٰكِنَ الَّذِينَ انْقَضَىٰ رَبُّهُمْ هُمْ عُرِفُوا مِّن فَوْقِهَا عُرْفٌ مِّبْنَةٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعَدَ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ﴾ (۲۰) واتە: بەلام ئەوانەى پارێزبان لە پەرورەدگاریان کردوه، ژووێ بەرزبان هەن لە سەر وویانەوه ژووێ بەرز هەن (بەلەخانەن) دروستکراون پووباریان بەژێردا دەپۆن، ئەوه بەلێنى خوایه، بەدنیایی خوا بەلێن زایەناکات.

ئەم سێ ئایەتە موبارەکە، ئەوهى گۆتمان و کردوو مانە بە ناوونیشان بۆ ئەم بڕگەیه، زۆر بە روونی تێیدا دیاره:

(۱) بە نەسبەت فراوانی بەهەشتەوه، تاكو ئەوپەری فراوانی، کە لە خەیاڵ و عەقڵ و ئەندیشه دا جێی دەبیتهوه، ئایەتی ژمارە (۲۱) لە سوورەتی (الحديد) و، ئایەتی ژمارە (۱۳۳) لە سوورەتی (آل عمران) دەگەیهنن، کە خۆی پەرورەدگار تێیان دا روونی دەکاتەوه: پانایی بەهەشت^(۱)، بە ئەندازەى پانایی ئاسمانەکان و زەوییه، هێ هەردووکیان، بۆیهش پانییهکەى باسکراوه، چونکە عادت وایە پانایی شتێک لە درێژیی کەمتر بێ، خۆی پەرورەدگاریش بەپێى عەقلى ئیمە، ئیمە دەدوینى، ئنجا ئەگەر پانییهکەى بە ئەندازەى ئاسمانەکان و زەوى بێ، دەبێ درێژییهکەى چەند بێ؟!

(۱) (عَرْضُ وَعَرْضُ)، پانیی ئەوهیه کە لە بەرانبەر (طول)دايه، واتە: درێژیی، وهك له (مُخْتَار الصَّاحِب) و فەرەهەنگەکانى زماندا هاتوه.

۲- به نسیبت پیکهاته بنه پرتیه کانی به هه شته وه، که بریتین له: باخ و گوڵ و گوڵزاری چروپر، رووبارو کانی و سهراوهی له بهر رویشتوو، کۆشکه بهرزو بلنده کان، به لگه مان له سهری ئه وه یه:

أ- پیکهاته ی به که م: خوا ﷻ هه ر باسی به هه شت بکات، باسی باخ (جَنَّة) باسی ده کات: ﴿جَنَّتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾ (۱۱) البروج، واته: چهند باخیک رووباره کانیان به ژیردا ده پۆن، (جَنَّة) یش بریتیه له باخ و بیستانیک، که چروپرو، لیک ئالو بی، سیبه ره کانی داکه وتبن، بویه ش باخ پیی ده گوتری: (جَنَّة)، چونکه ژیر خوی ده شاریته وه له بهر چری و پری دارو دره خته کانی، وه که له سووره تی (النبأ) یشدا له ئایه تی ژماره (۱۶) دا ده فهرمو ی: ﴿وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا﴾ (۱۶) باخه چروپر و لیک ئالوه کان.

ب- پیکهاته ی دووه م: ﴿الْأَنْهَارُ﴾ یش کوی (نهر) ه، که به مانای رووبار دی، رووباری گه وه، ههروه ها به مانای شاجوگه و جوگه له ش دی.

ج- پیکهاته ی سییه م: کۆشکه بهرزه کانن، ئه میش له قورئاندا له زۆر شویندا باسکراوه، بو وینه:

۱- له ئایه تی ژماره (۲۰) ی سووره تی (الزمر) دا، که پیشتر خویندمانه وه، خوا ده فهرمو ی: ﴿هُمْ عُرِفُوا مِنْ فَوْقِهَا عُرْفٌ﴾ واته: بو ته وان ژووری بهرز هه ن، له سهرووی ته وانه وه ژووری بهرز ی دیکه هه ن، له کوردیدا پیی ده ئین: باله خانه و کۆشک، خانووی چهند قات.

۲- ههروه ها له سووره تی (الفرقان)، ئایه تی (۷۵) دا، خوا ده فهرمو ی: ﴿يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا﴾ (۷۵) یانی: کۆشکی بهرز.

۳- له سووره تی (العنکبوت)، ئایه تی (۵۸) دا، ده فهرمو ی: ﴿لَنْبُوتُهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ عُرْفًا﴾ که کوی (غُرْفَة) یه و به (مَنَازِل رَفِيعَة) ماناکراوه.

۴- لە سوورەتی (الفرقان)، ئایەتی ژمارە (۱۰) دا، دەفەرموئ: ﴿وَجَعَلَ لَكَ قُصُورًا﴾
کە کوێ (قَصْر) ه، یانی: کوۆشک و بالەخانە.

۵- لە سوورەتی (التوبة) ئایەتی (۷۲) دا، دەفەرموئ: ﴿وَمَسْكَنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّتِ
عَدْنٍ﴾.

هەر وهه ها سوورەتی (الصف)، ئایەتی ژمارە (۱۲) ی بههه مان شیوه:
﴿وَمَسْكَنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّتِ عَدْنٍ﴾، واته: له نشینگه پهسندەکان دا له باخه
هه می شه ییه کان دا.

له فه ره نگه کانی زماندا هاتوه: (الْغُرْفَةُ: وَجَمْعُهَا غُرْفَات، وَعُرْفٌ، هِيَ الْعُلْيَا،
الْمَنْزِلُ الرَّفِيعُ الْعَالِي)^(۱)، واته: بریتیه له خانوو یه کی بهرزو بلند، واته: کوۆشک،
باله خانە.

ئه م سى پێکهاته یه هه رسیکیان، واته: ۱- باخ و چر و پره کان. ۲- پرووباره کان.
۳- کوۆشکه بهرزو بلندەکان، له ههردوو ئایه ته کانی: (۵۴ و ۵۵) ی سوورەتی
(الْقَمَر) دا هاتوون، که که خوا دهفەرموئ: ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي جَنَّتِ وَنَهَرٍ ۝۱۵﴾
﴿مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْنَدٍ ۝۱۵﴾، واته: به دنیایی پارێزکاران له نێو باخ و
پرووباراندا، له نشینگه یه کی تهو په ری پهسند، له لای هوکمپانی توانا دار (که
خوای پهروهردگاره).

له فه رمایشتی پیغه مبه ریشدا ﷺ هاتوه، که بههه شت هه شت (۸) ده رگای
هه ن، دهفەرموئ: ﴿إِنِ الْجَنَّةِ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابٍ، فِيهَا بَابٌ يُسَمَّى الرِّيَّانَ، لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا
الصَّائِمُونَ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۳۰۸۴)، واته: بههه شت هه شت دهروازه ی هه ن،
ده رگایه کی تێدایه پیی ده گو ترئ: (الریان) ته نیا رۆژووه وانان (ئهوانه ی زیاتر
به رۆژووبوون) لهو ده رگایه وه ده چنه ژووری.

دۆزه خ ههوت ده رگای ههن، وهك له ده رسی پيشوودا باسمان كرد، به لام بهههشت ههشت ده رگای ههن.

برگهی دووهم: میوه کان (فواکه) خواردنی سه ره کیی بهههشتیه کانز

خوا سوره له زۆر شوینی قورئاندا باسی میوهی کردوه، که له بهههشتدا ههیه، ههروهها جوهرهکانی میوه، چونکه میوه کهسێک دهیخواه که برسیی نهبی، به زۆری وایه میوه له سه ر تیری ده خوری و بو خوشی ده خوری، ته نیا بو چیژ وه رگرتن ده خوری، با سه رنجی هه ندیک له ئایه ته کان بده یین:

۱- له سووره تی (الزخرف) له ئایه ته کان: (۷۲ - ۷۳) دا، خوا ده فهرمو: ﴿وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (۷۲) لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۷۳﴾، واته: ئه و بهههشته ی ئیوه به میراتان گرتوه، به هو ی ئه وه وه غ ده تانکرد، بو ئیوه له ویدا میوه ی زۆر ههیه، لئی ده خو ن.

۲- ههروهها له سووره تی (یس) دا، خوا ده فهرمو: ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكِهِونَ﴾ (۵۵) هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِفُونَ ﴿۵۶﴾ هُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ ﴿۵۷﴾، واته: هاوه لانی بهههشت ئه مپرو سه رقالی نازو نيعمهت و خوشی و له زهت وه رگرتن، خو یان و هاوسه رانیان له سیبه رهکانی بهههشتدا (له سیبه رهکانی دارو دره خی بهههشتدا) له سه ر ته ختان پالیانداوه ته وه، میوه له ویدا بو ئه وان ههیه و هه رشتیک داوای بکه ن (ههیه).

۳- ههروهها له سووره تی (الرحمن) دا، ده فهرمو: ﴿فِيهَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ﴾ (۵۲) واته: له هه ردووکیان دا ههیه، دوو جووت میوه.

۴- له سووره تی (الرحمن) دا، دیسان ده فهرمو: ﴿فِيهَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ (۶۸) واته: له هه ردووکیان دا میوه و خورما و هه نار ههیه.

۵- له سووره تی (الواقعة) دا، ده فهرمو: ﴿وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾ (۶۰) واته: هه ر میوه یهك له وه ی تیدا هه لده بژیرن.

هەر وه ها: ﴿وَفَكَهَةً كَثِيرَةً ۝۳۲ لَا مَقْطُوعَةَ وَلَا مَمْنُوعَةَ ۝۳۳﴾. واتە: میوه‌ی زۆریش (هه‌یه). نه‌براوو نه‌پێلێگیراوو.

۶- له سوورەتی (الحاقة) دا، ده‌فه‌رموێ: ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝۳۲ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۝۳۳﴾ (قُطُوفُ) کۆی (قِطْفَ) ه، چنراو، واتە: له باخێکی به‌رزدا. میوه‌و چنراوه‌کانی نیزیکن.

۷- له سوورەتی (الإنسان) یش دا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا نَذِيلًا ۝۱۴﴾. واتە: سی‌به‌ره‌کانیان لێیانوه‌و نیزیکن و، میوه‌و چنراوه‌کانیشی ملکه‌چ کراون.

۸- له سوورەتی (محمد) دا، ده‌فه‌رموێ: ﴿وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ ۝۱۵﴾. واتە: هه‌موو جو‌ره‌ میوه‌کانی بو‌وان تێدان و لێبوردنێک له‌په‌روه‌ردگاریانه‌وه‌.

ئنجای میوه‌که‌ خواردنی سه‌ره‌کی به‌هه‌شتیه‌کانه‌ له‌ به‌هه‌شت دا، خوا به‌هه‌شت سیفەت وه‌سفی کردوه‌:

۱- ئەو میوانه‌ی له‌ به‌هه‌شتدا هه‌ن، شیوه‌ی میوه‌کانی دنیا ده‌که‌ن، وه‌ك له‌ سوورەتی (البقرة) ئایه‌تی (۲۵) دا، ده‌فه‌رموێ: ﴿وَأَتُوا بِهِمْ مَّتَشَبِهًا ۝۲۵﴾. واتە: میوه‌یان بو‌هه‌تێرا، وێکچووێه، واتە: له‌ میوه‌کانی دنیا ده‌چن، چونکه‌ مرو‌ف سرووشتی وایه‌ له‌ شتی که‌ ده‌سله‌میته‌وه‌ که‌پێی ئاشنا نه‌بێ، به‌لام بێگومان میوه‌کانی به‌هه‌شت که‌ وه‌ك میوه‌کانی دنیا ده‌چن، مانای وانیه‌ وه‌ك یه‌کن، وه‌ك ئێبنو عه‌بباس رحمته‌الله، قسه‌یه‌کی هه‌یه‌ ده‌لێ: (لَيْسَ فِي الْجَنَّةِ شَيْءٌ مِّمَّا فِي الدُّنْيَا إِلَّا الْأَسْمَاءُ)، (أَخْرَجَهُ الضَّيَاءُ الْمُقَدَّسِي: ۶، وغیره، وصَحَّحه‌ الألباني في «صحيح الجامع»: ۵۰۱۰)، واتە: له‌وه‌ی له‌ به‌هه‌شتدا هه‌یه، له‌ چاو ئه‌وه‌ی له‌ دنیادا هه‌یه، ته‌نیا له‌ناودا یه‌کن، واتە: شیوه‌و ناویان یه‌که‌، به‌لام جیاوازی نیوه‌روکیان ئاسمان و رێسمانه‌.

۲- میوه‌کانی به‌هه‌شت زۆرن و، له‌ هه‌موو کاتی که‌دا چنگ ده‌که‌ون: ﴿لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ۝۷۳﴾. الزخرف، ﴿وَفَكَهَةً كَثِيرَةً ۝۳۲ لَا مَقْطُوعَةَ وَلَا مَمْنُوعَةَ ۝۳۳﴾. الواقعة.

۳و۴) میوه کانی به ههشت له هه موو کاتاندا هه ن و، له هه موو حالانیشدا چنگ ده که ون، وهك میوه ی دنیا نین، به پئی که شه کانی سأل هه بن، ئنجا جاری وایه میوه هه یه، به لام نه و مروقه دهستی ناکه وئ، میوه کانی هه میشه هه ن و، هه میشه ش به رده ستن بو به ههشتیان، وهك خوا ده فهرموئ: ﴿وَفَكِهَةً كَثِيرَةً ۝۳۲ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ۝۳۳ الْوَاقِعَةِ﴾ واته: میوه ی زوریش، نه بردراوه و نه قه دهغه کراویشه.

۵- به ههشتیه کان به ویست و ئاره زووی خو یان لئی هه لده بژیرن، وهك له سوو په تی (الواقعة) له ئایه تی (۲۰) دا ده فهرموئ: ﴿وَفَكِهَةً مِّمَّا يَتَخِرُّونَ ۝۲۰﴾ میوه له وه ی خو یان گولبژیری ده که ن، هه لیده بژیرن.

۶- به ئاسانی ده ستیان ده گاتی: ﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۝۲۳﴾ الحاقه، چناره کان (ی باخه کانی به ههشت) نیزیکن، ههروه ها ده فهرموئ: ﴿وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ۝۵۴﴾ الرحمن، واته: نه وه ی له دوو باخه کان ده چنرئ و لی ده کریتته وه، نیزیکه و به ئاسانی ده ستیان ده یگاتی. ۷- له هه موو جوړه میوه کان دوو جووت هه ن، وهك خوا ده فهرموئ: ﴿فِيهَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ۝۵۴﴾ الرحمن، له و به ههشته دا هه یه، له و باخه دا، له هه ر میوه یه ك جووتیک.

۸- هه موو جوړه میوه کان له به ههشتدا هه ن: ﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ۝۵۵﴾ الدخان، واته: له هه موو جوړه میوه یه ك لئی داوا ده که ن، زور دلنیا و هیمنیشن، نه و میوانه ش که له به ههشتدا هه ن و، خوی پهروه ردگار باسیکردوون، به پئی زانیاری به نده، چوارن:

۱: التَّمَر (خورما).

۲: الْعِنَبُ (ترئ).

۳: مُوَاَز (مؤز).

۴: الرُّمَّان (هه نار).

وہك خوا بہ نسبت خورماو ھەنارەو ھەرموو یەتی: ﴿فِيهَا فَكْهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾
 ۶۸. بە نسبت تریو ھەش، دە ھەرموو: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۖ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا﴾.

بە نسبت مۆزیشەو ھەرموو یەتی: ﴿وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ﴾ ۶۹. واتە: مۆزی
 ریزکراو (مۆزەکان کە لەسەر یەك ریز بوون).

برگە ی سییەم: جگە لە میو، لە خواردنی بە ھەشتییەکان گۆشتە.

خوای میھرەبان لە زۆر جییان دا باسی گۆشتی کردو ھەشتییان، بۆ
 ھوونە:

أ- لە (الطور) دا دە ھەرموو: ﴿وَأَمَدَدْنَاهُمْ بِفَكَهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾ ۷۲. (الطور، واتە:
 پیمانان لە میو ھە گۆشتیک کە خۆیان ئارەزووی دەکەن.

ب- ھەرەو ھا لە سوورەتی (الواقعة) دا ھا تەو: ﴿وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾ ۷۱. گۆشتی
 بآندەش لەو ھە ئارەزووی دەکەن.

لە سوورەتی (الواقعة) دا دە ھەرموو: گۆشتی بآندەو پەرەو، بەلام لە
 سوورەتی (الطور) دا بەگشتی باسی گۆشتی کردو، تاكو گۆشتی بآندەو جگە
 لە بآندەش بگریتەو.

برگە ی چوارەم: خواردنەو ھەشتییەکان لە بە ھەشتدا، ھەموو خواردنەو
 بە چۆژەکانن بە تاییەت لە نیواندا: ئاوو شیرو شەپاب و ھەنگوین.

خو ۱۱۱ لە سوورەتی (محمد) دا ئەو چوارە ی پیکەو ھەسکردوون، لە ئایەتی
 ژمارە (۱۵) دا، دە ھەرموو: ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ
 وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا
 مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ﴾
 ۱۵. واتە: وێنە ئەو بە ھەشتە ی بآندرەو بە پارێزکاران، رووبارەکانی

ئاۋى بۇن نە كىردۈۋى تېدان و، پووبارەكانى شىرى تام نە گۇپراۋو، پووبارەكانى مەيى
كە ھەر چىژە بۇ خۇرەۋانى (ئازارو سەرتىشەي نىە) و، پووبارەكانى ھەنگوینى
پالۋتە، ھەرۋەھا بۇ ئەۋان ھەيە، لەھەموو جۇرە ميوەكان و لىيوردنىك لە
يەرۋەردگاربانەۋە...

خوای به خشر باسی ئەو چوار جوړه خواردنه وه یه ده کات: ئاوو، شیرو شه راب و هه نگوین، به لأم واپیډه چی خواردنه وه ی بنه پرتیی به هه شتییه کان بریتی بی له شه راب، خوا عليه السلام به سیزده (۱۳) وه سفان باسی شه رابه که ی به هه شت ده کات:

۱/ ئەو شەرابە لاوانى تازە پىڭگە يىشتوو دە يىگىرن، كە لەو تەمەنەدا دەمىننەو ەو خوا بەس بۆ خزمەتى بەھەشتىيان دروستىكردوون، ەو ەك دەفەرمى: ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ﴾
 ۱۷) يَا كُؤَابِ وَأَبَارِيْقُ وَكُلِّسَ مِنْ مَعِينِ ﴿۱۸﴾ الواقعة.

۲/ ٺه و شه ٻا به له ده فري گه و ره دايه، كه خوي ميهره بان به (أباريق) و (آنية)، ناوي ده با، (أباريق) كوي (إبريق) هو (آنية) ش كوي (إناء) هو (أواني) يش كوي كوي، (إناء)، ياني: گوزه، شهر به، سورا حبي، كه بويان له به رداخ ده كړي، ټه مه له ټايه تي (۱۸) ي سووړه تي (الواقعة) و، ټايه تي (۱۵) ي سووړه تي (الإنسان) دا، خوي به خشر باسي كړوه.

۳/ ٺهڻو شهرابه له رووبارو کانيي و سهراچاوهيه کي بهرچاو، هه لدههينجري، وهڪ خوا دههفهرموئ: ﴿وَكَانَ مِنْ مَّعِينٍ﴾ ٺههه له ٺايههتي ژماره (۱۸) ي سوورههتي (الواقعة) و، له ٺايههتي (۴۵) ي سوورههتي (الصافات) دا هاتوه، واته: پهرداخځڪ، كوويڀڪ له کانيي و سهراچاوهيه کي بهرچاو، ياخود: ٺاو له بهر روڀشتوو وهردههگيري.

٤/ شه رابی به هشت هیج نازاریکی تیدانیه و، هیج زیانیکی تیدانیه، نه بۆ جهسته، نه بۆ عهقل، وهك خوا دهفه رموی: ﴿لَا فِيهَا عِوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْفَوْنَ﴾ ﴿٤٧﴾ الصافات.

ههروههاله سووپهتي (الواقعة)دا، دهفهرموى: ﴿لَا يَصَدُّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُزْفُونَ﴾ كهواته: سهريشه و سهرخوش بوون و عهقل لهلا نهمان، بههوى شهراى بهههشتهوه له مروقهكان دا بهيدانايى.

٥/ ئەو شەرابە زۆر سپییەو زۆریش بە چێژە بۆ ئەوانەى دەیخۆنەو، وەك خوا لە سوورەتی (الصافات) دا، دەفەرموی: ﴿بِضَاءٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ﴾ ٤٦، سپییە و زۆریش بە چێژە، بۆ خۆرەوانی.

٦/ ئەو شەرابە (کافور) یاخود (زنجبیل)، یاخود (تسنیم) ی لە گەڵ تیکەڵ دەکری، وەك خوا دەفەرموی:

أ- ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ الإنسان،

ب- هەروەها هەر لە سوورەتی (الإنسان) ئایەتی ژمارە (٧) دا، دەفەرموی: ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾ (مزاج)، واتە: ئەوێ لە گەڵی دا ئاوێتە دەکری، جارێك (کافور) ی لە گەڵ دا ئاوێتە دەکری و، جارێك (زنجبیل).

ج- هەروەها خوا لە سوورەتی (المطففين) ئایەتەکانی: (٢٧ - ٢٨) دا، دەفەرموی: ﴿وَمِزَاجُهُ مِنَ التَّسْنِيمِ﴾ ٢٧ ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾ ٢٨، واتە: ئەوێ لە گەڵی تیکەڵ دەکری لە (تسنیم) ه، کە سەرچاوەیەكە زۆر نیزیكخراوان (لە خوا) (بەبێ تیکەڵکران) لێی دەخۆنەو.

٧/ شەرابی بەهەشت ساغ و سافە، ئەو دەفرانەش کە تێیان کراوە، بەستراون، وەك خوا دەفەرموی: ﴿يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ﴾ ٢٥ ﴿خَتَمُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَفِسُونَ﴾ ٢٦، المطففين، واتە: پێیان دەنۆشێنێ لە شیلەیهکی دەم بەستراو، کە بە میسک بەستراو، با هەر لەویدا ئەوانەى پێشپەكە دەکەن، پێشپەكە بکەن.

(رحیق) لە هەر شتێك بریتیه لە شیلەو پوختهکەى، کە هێچى دیکەى لە گەڵ تیکەڵ نەکراى، وەك فەرەهەنگەکانى زمان دەڵێن، (مختوم) یش واتە: بەستراو.

٨/ خەڵکی بەهەشت بە کەیفی خۆیان مامەڵە دەکەن لە گەڵ کانیی و سەرچاوەکانی شەرابی بەهەشت داو، بۆ کوێیان بوێ بۆ وێی دەبەن: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ ٥٠ ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ ٦١، الإنسان،

واته: چاکه کاران له پیکتیک ده خوڼه وه کافووری له گهل ټیکهل کراوه، سه رچاوه یه که بهنده کانی خوا لپی ده خوڼه وه، بو هر شوینکیشیان بو، ناوه که ی راده کیشن.

۹/ ټه وه سه رچاوه یه شه رابی به هه شتیانی لی هه لده قولی، پی ده گوتری: (سلسیل): ﴿وَسُقُونَ فِيهَا كَاسًا كَانَتْ مِنْ أَجْزَائِهَا زَرْعِيًّا ۖ ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسِيلًا ۖ ﴿١٨﴾﴾، دیاره (سلسیل) بریتیه له ناو بو خواردنه وه یه کی شیرینی به ئاسانی و خیرایی له گهروو چوو خوار، که گرو تفت و تال و ناخوش نه بی.

۱۰/ قاپ و قاچاغ و دفره کان که ټه وه شه رابه یان پی ده گیردری، له شیوه ی شووشه دان و له سپیتی زیودا، وه ک خوا ده فهرمو: ﴿وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ۖ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرًا مِّنْ فِضَّةٍ قَدَرُهَا وَقْدِيرًا ۖ ﴿١٦﴾﴾ الإنسان.

۱۱/ ټه وه گنج و لوانه ی ټه وه شه رابه ده گیرن، به سه ر به هه شتیانه وه، ټه ندازه گیر ی ده کهن، هر که سه به ټه ندازه ی خو، نه زیاد، نه کم، وه ک خوا ده فهرمو: ﴿قَوَارِيرًا مِّنْ فِضَّةٍ قَدَرُهَا وَقْدِيرًا ۖ ﴿١٦﴾﴾ الإنسان: ۱۶، واته: ټه ندازه گیر یان کردوه به ټه ندازه گیر یه کی ریک.

۱۲- به هه شتیانه کان که شه رابی به هه شت ده خوڼه وه، جاری وایه له ویدا پیک شه راب له یه کدی وهرده گرن، وه ک خوشی و گالته و سوعبه ت، به لام به بی ټه وه ی هیچ قسه یه کیان لی دهرچ، پوچ و بی واناو ناریک بی، وه ک خوا له سووړه تی (الطور) دا، ده فهرمو: ﴿يَنْزَعُونَ فِيهَا كَاسًا لَّا لَغْوُ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمٌ ۖ ﴿٢٣﴾﴾، واته: له ویدا پیک له دهستی یه کدی دهرقین و وهرده گرن، به لام هیچ قسه یه کی پوچ و گونا هبار که ری تیدا نه.

۱۳/ نایابترین شه راب و خواردنه وه ی به هه شت، بریتیه له و خواردنه وه پاک و پاکه ره وه یه ی، له لایه ن پهروه دگاریانه وه پیان ددری، وه ک خوا ده فهرمو: ﴿وَسَقَمُهُمْ رَبُّهُمْ سَرَابًا طَهُورًا ۖ ﴿٢١﴾﴾ الإنسان: ۲۱.

واته: پهروه دگاریشیان خواردنه وه یه کی پاک و پاکه ره وه ی پی نو شکردن^(۱).

(۱) (المصباح المنیر) له لاپه ره (۱۹۶) دا ده لی: (الطهور في اللغة: الطاهر والمطهر)، (طهور): پاک و پاک که ره وه یه.

برگەى پىنجەم: بەھەشتىيەكان لە باشتىن جوړە پۆشاك دەپۆشن، بەجوانترين خشل دەپازىنەوہ.

ئەمىش لە زۆر لە ئايەتەكانى قورئاندا ھاتوہ، بۆ وىنە:

۱- خوا لە سوۋرەتى (الإنسان) دا دەفەرموئ: ﴿عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ۝۲۱﴾ واتە: پۆشاكى ئاورىشمى تەنكى سەوزو ئەستور (ى سەوز) يان لەسەرەوہىو، بەبازنەى زىر دەپازىنەوہو، پەرورەدگاريشيان خواردنەوہىەكى پاك و پاككەرەوہى پىدان.

۲- ھەرۋەھا لە سوۋرەتى (فاطر) دا، خوا دەفەرموئ: ﴿جَنَّتْ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ۝۲۲﴾ چەند باخىكى ھەمىشەى دەيانچنەتئ، لەویدا دەپازىنەوہ بە بازنى زىر گەوہەر، پۆشاكەكەشيان لەویدا ئاورىشمە.

برگەى شەشەم: جيگاۋ رىگاۋ خانووبەرەى بەھەشتىيەكان، برىتىن لە بالەخانەكان و كۆشكە بەرزەكان، كە بە باشتىن كەل و پەل تەجھىز كراون، ئەو كەلوپەلانەى پىويستيان، وەك: تەخت و، قاپ و قاچاغ و سەرجم ئەو شتانەى بەكارىان دىن:

خوا لە زۆر شوينى قورئان دا باسى ئەوہى كردوہ، بۆ وىنە: لە سوۋرەتى (الغاشية) دا دەفەرموئ: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۝۸ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۝۹ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝۱۰ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً ۝۱۱ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝۱۲ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ۝۱۳ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ۝۱۴ وَمَنَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ۝۱۵ وَزَوَاجٌ مِّبْثُوثَةٌ ۝۱۶﴾.

جىي مەبەستمان ئەوہىە كە دەفەرموئ:

۱- ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ﴾ تەختە بەرزەكانى تىدان.

۲- ﴿وَأَكْوَابُ مَوْضُوعَةٌ﴾، پهرداخه دانراوه کانیش.

۳- ﴿وَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾ (۱۵) ، بالنجه ریزاوه کانیش.

۴- ﴿وَزَرَائِبُ مَبْنُوتَةٌ﴾، فەرش و بهرە بلّاو کراوه کانیش.

برگە ی حەوتەم: خزمە تکرانیان لە لایەن گەنجانی تازە پێگە یشتوووە: بهههشتیهکان گەنجانی کەم تەمەن کە به: ﴿غِلْمَانٌ﴾ و ﴿وِلْدَانٌ﴾ ناویان هێنراوه، خزمە تیان دەکەن، ﴿غِلْمَانٌ﴾، کۆی (غلام) هەو ﴿وِلْدَانٌ﴾ یش کۆی (ولید) ه، واتە: گەنجی تازە پێگە یشتوو، بەلام هەر لەو تەمەنە ی تێیدان دەهێلرێنەوه، وهك خوا دەفەرموێ:

أ- ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ﴾ (۱۷) يَا كُؤَابِ وَأَبَارِيقَ وَكُلِّسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿۱۸﴾ الواقعة، بهسەریانەوه دەگەرێن لاوانی بهلاوی هێلدراو، به پهرداخ و سوپراحی و پێکیکی پر له شەرا بهوه.

ب- هەروەها له سوورەتی (الإنسان) دا، دەفەرموێ: ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنشُورًا﴾ (۱۹)، لاوانی تازە پێگە یشتوو ی لەو تەمەنە دا هێلدراو، بهسەریانەوه دەگەرێن، ئەگەر بیانبینی وادهزانی گەوههرو مروارین بلّاو کراونهوه.

ج- له سوورەتی (الطور) یش ئایەتی (۲۴) دا، دەفەرموێ: ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكُونٌ﴾ (۲۴)، بهسەریانەوه دەگەرێن لاوانیکی خویان (خوا بو) خزمەتی ئەوان خولقاندوونی) وهك گەوههري شیراو [ی نیو قۆزاخەن تۆزو خۆلیان لی نه نیشتهوه].

برگە ی ههشتەم: بهههشتیهکان له ئاسوودەیی دان و، سەرقال نین به جگە له چێژو لەزەت وەرگرتن و، ژیا نی خوشیی و بهخته وه رانه:

أ- وهك خوا له سوورەتی (یس) دا، دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهُونَ﴾ (۵۵) هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِنُونَ ﴿۵۶﴾، واتە: بێگومان ئەمڕۆ هاو لەانی بهههشت چێژو ەرگرن له سەرقالیدا. خویان و هاوسە رانیان له سیبه ران دا له سەر تهختان شانیان داداوه.

ب- له سوورەتی (الواقعة) ش دا، خوا دەفەرموو: ﴿عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ۖ مَّتَّكِفِينَ ۚ عَلَيْهِمْ مُتَقَابِلِينَ﴾ (۱۶) واتە: لەسەر تەختە چنراوەکان (بە زیڕو گەوهەر و مرواری) ن، پالیاں داوەتەووە ڕووبەڕووی یەکدی.

برگە ی نۆیەم: خەلکی بەهەشت لە هەر جۆرە خەم و خەفەت و دلتەنگیی و نارهەتییەك دوورن و، ئەوپەڕی دڵخۆش، ڕوویان درەشاو و گەشاو، لە ئەنجامی ئەو خۆشی و بەختەووەرییەدا کە تێدان، وەك خۆی پەرورەدگار دەفەرموو:

۱- ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ﴾ (۳۴) فاطر، (بەهەشتییەکان) گوتیان: سوپاس بۆ ئەو خواوەی نارهەتیی و دلتەنگیی لێ لابردین (کە لە دنیا دا هەیانبوو).

۲- له سوورەتی (المطففين) دا دەفەرموو: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ (۲۲) ﴿عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ﴾ (۲۳) تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ (۲۴) واتە: چاکەکاران لە نازو نەعمەت دان، لەسەر تەختان تەماشای دەکەن، لە ڕوویاندا گەشی و جوانیی نازو نەعمەت دەبینی.

۳- له سوورەتی (الغاشية) دا، دەفەرموو: ﴿وُجُوهُ يُومِذْنَ نَاعِمَةً﴾ (۸) ﴿لِسَعِبِهَا رَاضِيَةً﴾ (۹) واتە: لەو ڕۆژەدا ڕوائیک زۆر پڕ نازو نەعمەتن، لە هەول و کۆششی خۆیان رازین (کە لە دنیا دا بە شیوەیەکی باش هەولیانداوە).

۴- له سوورەتی (الإنسان) دا، خوا دەفەرموو: ﴿فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّهْمُ نَضْرَةَ﴾ (۱۱) وَسُرُورًا واتە: خوا لە خراپە و زیانی ئەو ڕۆژە چەپالەیی دان، گەشی و دڵخۆشی پێدان، هەروەها لە زۆر شوێنی دیکە قورئاندا، خۆی کاربەجی باسی ئەو شادی و دڵخۆشی و دووری لە خەم و پەژارەیی بەهەشتییانی کردووە.

برگە ی دەیهەم: خەلکی بەهەشت هەرچی بیانەووی، بۆ ئەوان لە بەهەشتدا هەیهو، هەرچی داوای بکەن بۆیان هەیهو، هەرچی چاویان چێژی لێ وەرەبگرێ، بۆیان هەیه:

بُو وینه:

۱- له سووړه تی (الزخرف) نایه تی (۷۱) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا نَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۷۱) واته: به سهریانه وه ده گپردی، قاپی زیرین و په رداخه کانیش، له ویدا ههیه، هر شتیک نه فسه کان ناره زووی بکه و، چاوه کان له بینینی چیژوه ربگرن و، ئیوه به هه میسه یی تیدا ده مینه وه.

۲- له سووړه تی (فصلت) دا خوا ده فهرموئ: ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهِيهِ أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ﴾ (۳۱) ﴿تُرْآءُ مِنْ غُفُورٍ رَّحِيمٍ﴾ (۳۲) بُو ئیوه ههیه هه رشتیک نه فستان ناره زووی بکات و هه رشتیک داوای بکه و، ئه وه ش میوانداریه له لایه ن (خوای) لیبوردی به به زه ییه وه.

برگه ی یازده یه م: به هه شت هیچ قسه یه کی نازارده رو بیزارکهری، وه ک قسه ی پووچ و ناشیرین و خراپی لی نایستری و، خه لکی به هه شت سه رقالی به پاکگرتنی خواو، ستایشکردنی خواو، سه لام له یه کدی کردن:

۱- وه ک خوا له سووړه تی (الغاشیة) دا، ده فهرموئ: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ﴾ (۸) ﴿فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾ (۱۰) ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً﴾ (۱۱) واته: پروانیک لهو روژدها به نازو نیعمه تن. له هه و و کوششیان رازین. له باخیکی به رزدان، قسه ی پووچی تیدا نایستی.

۲- هه روه ها له سووړه تی (الواقعة) دا، ده فهرموئ، ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا﴾ (۲۵) ﴿إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا﴾ (۲۶) واته: له ویدا قسه ی پووچ و قسه ی گونا حبارکهر نایستن، جگه له سه لامی به رده وام و په یتا په یتا.

۳- له سووړه تی (الطور) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿يَنْتَرِعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ﴾ (۲۳) پشتریش هیئامان.

۴- له سووړه تی (یونس) نایه تی (۱۰) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿دَعَوْهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَّآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ واته:

له‌ویدا داواکردنیان، (یاخود: پارانه‌وه‌یان) هەر بریتیه له: (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ) پاکیی بۆ تۆ ئەهی خوایه! سلاو له یه‌کدیی کردنیشیان بریتیه له سه‌لام و، کو‌تا پارانه‌وه‌شیان، (یان کو‌تا داواکردنیشیان ئەوه‌یه که ده‌لێن): ستایش بۆ خوای په‌روه‌ردگاری جیهانیان.

برگه‌ی دوازه‌یه‌م: جه‌وی به‌هه‌شت و که‌ش و هه‌وای که به‌هه‌شتیه‌کان تێیدان، په‌لی گه‌رمیه‌که‌ی هاوسه‌نگه، نه‌گه‌رمه‌و نه‌سارده.

ئه‌گه‌ر ته‌ماشای ئایه‌ته‌کان بکه‌ین، زۆر به‌روونی ئه‌مه‌ دیاره، بۆ وێنه:

١- په‌روه‌ردگار له سوو‌ره‌تی (الإنسان)، له ئایه‌تی (١٣) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا﴾، واته: له‌سه‌ر ته‌ختان پالێان داوه‌ته‌وه (شانیان داداوه) نه‌خو‌ری تیدا ده‌بینن، نه‌سه‌رماو زوقم، (زَمْهَرِير) بریتیه له سه‌رماو زوقمییکی زۆر.

٢- هه‌روه‌ها له سوو‌ره‌تی (الرعد) ئایه‌تی (٣٥) دا، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظُلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ﴾، واته: وێنه‌ی ئەو به‌هه‌شته‌ی به‌لێندراوه به‌پاریزکاران، رووباره‌کانیان به‌ژێردا ده‌رۆن، میوه‌کانی به‌رده‌وامن و، سیبه‌ره‌که‌شی به‌رده‌وامه، ئاه‌وه سه‌ره‌نجامی ئەوانه‌یه که پاریزیان کردوه‌و، سه‌ره‌نجامی بی‌پروایانیش ناگره.

٣- له فه‌رمایشتی پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ داها‌توه، ده‌فه‌رموی: {إِنَّ هَوَاءَ الْجَنَّةِ سَجَسَجٌ^(١) لَا حَرَّ وَلَا بَرْدٌ^(٢)}.
 واته: هه‌وای به‌هه‌شت (سَجَسَج) ه، نه‌گه‌رمه‌و نه‌سارده، خاوه‌نی (صَفْوَةُ الْبَيَان)، ده‌لێ: (سَجَسَج)، بریتیه له‌و سیبه‌ره‌ی درێژ ده‌بێته‌وه له کاتی‌ک دا خو‌ر هه‌ل‌دی، هه‌تا خو‌ر ده‌رده‌که‌وی، واته: له سپێده‌ی به‌ره‌به‌یان‌ه‌وه تا‌کو خو‌ر ده‌رده‌که‌وی.

(١) (سَجَسَج)، (إِسْمٌ لِلظَّلِّ الْمَمْتَدِّ مَا بَيْنَ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَهُوَ أَطْيَبُ الْأَوْقَاتِ وَأَصْفَاهَا، لِدَا شَبَّهَ بِهِ النَّبِيُّ رِيحَ الْجَنَّةِ الْمُبَارَكِ الطَّيِّبِ) (صفوة البيان لمعاني القرآن، ص ٧٦٩).

(٢) أخرجه ابن أبي شيبة: ٣٥١٠٣ موقوفاً.

برگەى سێزدهیهەم: خوا ﷻ بۆ بەهەشتییەکان نیزیکیەکانیان کۆدەکاتەوێ: هاوسەرانیان، وەچەیان، باب و دایکیان و ئەوانەى لێیان نیزیکن.

ئەمیش لە چەند شوێنێک لە قورئاندا هاتو، بۆ وێنە:

١- لە سوورەتی (الطور)، ئایەتی (٢١)دا، دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ واتە: ئەوانەى پڕوایان هێناوێ و وەچەکیەشیان، (کوران و کچانیان و نهوهکانیان) که به ئیمانەوه شوێنیان کهوتوون، پێیان دەگەیهنن (با پلەیان نزمتریش بێ لە بەهەشتدا) و لە کردەوێ وان (باب و دایکیان) کهم ناکەینەوه (تاكو مندالەکانیان بگەینە پلەى ئەوان) هەر کەسە بارمەتى کردەوێ خۆیەتى.

٢- لە سوورەتی (الرعد) لە ئایەتی (٢٣)دا خوا دەفەرموێ: ﴿جَنَّتْ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ﴾ واتە: چەندان باخى هەمیشەیین دەیانچنەتى و هەر کەسێک چاک بێ، لە باب و باپیرانیان و هاوسەرانیان و وەچەکانیان، (باب و باپیرانیان، دایک و نەنک و ئەوانەشیان دەگریتهوه) فریشتەکان لە هەموو دەرگایەکهوه لێیان دەچنە ژوور (سلاویان لى دەکەن)...

٣- هەروەها لە سوورەتی (غافر)دا هەمان مەبەست هاتو، لە ئایەتی (٨)دا خوا دەفەرموێ: ﴿رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ إِنَّكَ أَلْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ [فریشتەکان بۆیان دەپارێنەوه بۆ بەهەشتیەکان و دەلێن]: پەرورەدگارمان! بیانخە ئەو باخە هەمیشەییانەوه که بەلێنت پێداون، هەر کەسێکیش که چاکه لە باب و باپیرانیان و هاوسەرانیان و وەچەو مندالەکانیان، بێگومان هەر تۆی زالی کارزان.

بەدنیایی ئەوێش که خەلکی بەهەشت لەگەڵ خزمان و نیزیکیانیان دا پێکەوه کۆبینەوه، یەکیکە لە نێعمەتە زۆر گەرم و گەورەکان، بگرە لە دنیاى دا مرووف لەگەڵ خزم و نیزیکانى نیزیك بى و پێکەوه بى، هەر وایه، چ جای لە بەهەشتدا.

۱- خوا له سوور په تی (الحجر) له ټایه ته کانی: (۴۶ - ۴۷) دا، ده فهرمو: ﴿إِنَّ الْمَفْتِنَ فِي جَنَّتِ وَعُيُونٍ﴾، واته: به دنیایی پاریزکاران له نیو باخان و کانی و سهرچاوان دان، ﴿أَدْخَلُوهَا سَلَامٍ ءَامِنِينَ﴾، پیان ده گوتړی: به دنیایی و به سه لاهه تی بچنه نیو ته و به هه شتانه وه، ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّقْنَصِينَ﴾، هه چي کینه ش هه بووه له دلیان دامانړنیوه، برایانه له سهر ته ختان روو به پرووی به کدی دانشتون.

۲- ههروهه ها له سوورته تی (الأعراف) یشدا هه ره هه مان راستی باس کراوه: ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ۴۲ ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ﴾ ۴۳ ﴿واته: ئهوانه ی پروایان هیناوه و کردهوه باشه کانیان کردوون، ئیمه له هیچ کهس داوا ناکهین، مه گهر ئهوه ی له توانایدا هه یه، ئهوانه هاوه لانی بههه شتن به هه میشه یی تیییدا ده میننه وه، هه رچی کینه هه بووه له دل و دهروونیان، دامانپویه (دلیانمان پاک کردوونه وه) پروواره کانیان به ژیردا ده رۆن.

۳- له سوورته تی (الزخرف) یش ئایه تی (۶۷) دا، خوا ده فره موئ: ﴿الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ واته: لهو رۆژده دا ئهوانه ی له دنیا دا دۆست و خۆشه ویستی یه کدی بوون، هه موویان ده بنه دوژمن، جگه له پارێزکاران.

پارێزکاران خۆشه ویستی و دۆستایه تیه که یان له بهر ئهوه ی بو خوا بووه و له پیناوی خوا دا بووه، له بههه شتیشدا هه ره ده وهام ده بی.

برگه ی پازده یه م: پیاوان که ده خرینه بههه شته وه، هاوسه ردار ده کرین به خۆرییه کان، که خوا ﷻ به تایبهت له بههه شتدا ده یان خولقی نی، و پرا ی هاوسه رانی دنیا:

مه سه له ی خۆرییه کان و، ئه وه که پیاوانی برودار خوا ی کار به جی له بههه شتدا ئا فره تانیکی تایبهت که به (الْحَوْرُ الْعَيْنُ)، وه سفی کردوون، له زۆر شوینی قورئاندا باس کراوه، بو وینه:

۱- له سوورته تی (الطور) دا، خوا ده فره موئ: ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ﴾ ۱۷ ﴿فَكِهِينَ بِمَا ءَاتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَّعَهُمُ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾ ۱۸ ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ۱۹ ﴿مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ﴾ ۲۰ ﴿شوینی مه به ستمان ئه وه یه که ده فره موئ: ﴿وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ﴾، هاوسه ردار یشمان کردن به ئا فره تانی سپی چا و گهش و گه وه و جوان.

٢- له سوورەتی (الرحمن)دا، خۆی پەروەردگار ئاوا باسی ئەو ئاfrهتانه دەکات، که تایبەت بۆ پیاوانی برودار له بههشتدا دەیانخولقینی، دەفرموی: ﴿فِيهِنَّ قَصْرَتٌ أَلْطَرَفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ أَنْسُ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌ ٥٦﴾ فَبَايَءَ لَآءٍ رَّبِّكُمَا تُكْذِبَانِ ٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ أَلْيَافُوتٌ وَالْمَرْجَانُ ٥٨﴾، واتە: لەو بههشتانهدا هەن، ئاfrهتانیك که چاوی خۆیان کورتکردۆتەوه لەسەر میردیان (یاخود: هەرکەسیك تەماشایان بکات، چاویان لەسەر لاناات، ئەوەندە پێیان سەرسام دەبی) پیش ئەوان نە مروّف نە جند دەستی نەگەیان دوونی، بە کام له چاکهکانی خوا بپروا دەبن، ئەي کۆمهلی جندو مروّف؟ ﴿كَأَنَّهُنَّ أَلْيَافُوتٌ وَالْمَرْجَانُ ٥٨﴾، هەر دەلیی مرواریی و مەرجان، [که دوو جوړه بەردی زۆر به نرخ و جوان].

٣- هەر وهها له سوورەتی (الصفات)دا، خوا دەفرموی: ﴿وَعِنْدَهُمْ قَصْرَتٌ أَلْطَرَفِ عَيْنٌ ٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ٤٩﴾، واتە: لەلایان هەن ئاfrهتانیکی نیگای خۆ کورتکەر وه (یاخود: هەرکەسیك تەماشایان بکات، نیگای لەسەر ئەوان کورت دەکاتەوه و چاوی لاناات) چاوگەش و گەوره و جوان، ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ٤٩﴾، وهك هیلکهی شیردراوهن. به تایبەتی هیلکهی خوشترمهل که دەیشاریتەوه، هیچ تۆزو گەردیکی لی نانیشی.

خوا ﷻ ئەو ئاfrهتانهی به تایبەت دەیانخولقینی بۆ پیاوانی برودار له بههشتدا، به کۆمهلیك وهسفی نایاب وهسفیان دەکات، که من پازده (١٥) یانم لی کهوتوو نه بهرچاو:

١- وهسفی یه که میان: ﴿حُرٌّ ٥٩﴾: (حور) کۆی (حوراء)ه، که بریتی به ئاfrهتی سپی و جوان.

٢- وهسفی دووه میان: ﴿عَيْنٌ ٦٠﴾، که کۆی (عیناء)ه، بریتی به ئاfrهتی چاو گەش و گەوره و جوان.

۳- وهسفی سییه میان: ﴿قَصَرْتُ الْأَظْفَرُ﴾، (ظَرْف)، نیگای چاوه، واته: نیگای خو کورتکهره وه له سه ره هاوسه ره کانیان، یاخود: هه ره که سیک ته ماشایان بکات، چاوی خو بیان له سه ره کورت ده کانه وه و چاوی لانا دا.

۴- وهسفی چواره م: ﴿لَمْ يَطْمِثْنِ إِنْشِ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانَّ﴾، الرحمن، واته: پیش نه برودارانه ی که ده یاندری نی و ده کری نه هاوسه ریان، نه مروف دهستی گه یاندوونی (به شیوه ی له گه ل جووتبوون) نه جند.

۵- سیفه تی پینجه م: ﴿كَامَثِلِ اللَّوْلُو مَكْنُونُ﴾، وینه ی گه وهه ری شیردراوه ن، واته: له و پرووه وه که زور ساف و جوان و پاک و ده ست پینه گه یشتوون.

۶- وهسفی شه شه م: ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونُ﴾، الصافات، ده لی هیلکه ی شیردراوه ن، له وه دا که زور ساف و جوان و بیگه ردن.

۷- وهسفی هه وته میان: ﴿كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾، الرحمن، شیوه ی یاقووت و مهرجان ده کهن، یاقووت له سووریتییداو، مهرجان له سپیتییدا، نه وانیش دوو جو ره به ردی زور به نرخن.

۸- وهسفی هه شته میان: ﴿خَيْرَاتُ﴾، الرحمن، سوو کراوی (خیرات) ه، که کو ی (خیره) یه، واته: زور چاکن له پرووی ره وش و ئاکاری مه عنه و ییه وه.

۹- وهسفی نویه م: ﴿حَسَانُ﴾، کو ی (حسنی) یه، نه ویش مینه ی مه جازی (أَحْسَن) ه، واته: له پرووی ره وش و ئاکاره وه له پرووی جوانییه وه، له و په ری چاکی و ته واییدان.

۱۰- وهسفی ده یه م: ﴿أَرْأَبُ﴾، ص، کو ی (ترب) ه، واته: هاوته مه ن له گه ل هاوسه رانیان دا.

۱۱- وهسفی یازده یه م: ﴿عُرْبًا﴾ الواقعة - ۳۷-، (عُرْب) کو ی (عُرْب) ه، نه ویش نه و ژنه یه خو ی له لای میرده که ی خوشه ویست ده کات و، چاک هاوسه رداری ده کات.

۱۲- وهسفی دوازدهیهه: ﴿وَكَوَّعَبَ﴾ النبا - ۲۲-، کۆی (کاعبة)یه و ئەو ئافرهتیه تازە مەمک دەکات و مەمکەکانی شوێر نەبوونەوه.

۱۳- وهسفی سێزدهیهه: ﴿إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ إِنشَاءً﴾ الواقعة، ئیمه به داهینان دروستمان کردوون، واتە: خوا له بهههشتدا له پۆژی دوایی دا دروستیان دهکات به تایبەت.

۱۴- وهسفی چواردهیهه: ﴿جَعَلْنَهُنَّ أَتْكَارًا﴾ الواقعة، گێراومانن به کچ، ﴿أَتْكَارًا﴾ کۆی (بگر)ه، ئەو ئافرهتیه وهك خۆی ماوهتەوه، دهستی نهگهیهندراوهتی و کچیتی لانهچوو.

۱۵- وهسفی پازدهیهه: ﴿أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ﴾ البقرة - ۲۵ -، هاوسهراڤی پاكراوه، واتە: خوا چ له رووی جهستهیهوه، چ له رووی مەعنهویهوه، پاك و چاکی کردوون.

برگه‌ی شازدهیهه: خه‌لکی بهههشت یادی دنیا دهکەنهوهو، باسی ئەوه دهکەن که له دنیا دا لێیان رووی داوه، دۆزه‌خیه‌کانیش ده‌بینن و، له‌نیوان بهههشتیان و دۆزه‌خیاندا، وتوێژو دیالوگ و گفتوگۆ رووده‌دا:

ئەوه‌ش له چەند شوێنێکی قورئاندا باسکراوه، بۆ وێنه:

أ- له ئایه‌ته‌کانی: (۲۵ - ۲۸)ی سوورەتی (الطور)دا، که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ (۲۵) قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلَ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ (۲۶) فَمَنْ أَلَّهِ عَلَيْهِ مَا وَفَّقْنَا عَذَابَ السَّعِيرِ (۲۷) إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ (۲۸)، واتە: هه‌ندیکیان روویان له هه‌ندیکیان کرد، پرسیاریان له یه‌کدی ده‌کرد، گو‌تیا: ئیمه پێشتر (له دنیا دا) له نێو ماڵ و خێزانی خۆماندا، ترس و سام و هه‌یه‌تمان به‌رانه‌ر به خوا هه‌بوو، په‌رۆشیی خۆمانمان بوو، خواش چاکه‌ی له‌گه‌ڵ دا کردین و له ئازاری گه‌ر با چه‌پاله‌ی داین، ئیمه پێشتر لێی ده‌پاراینه‌وه، به‌راستی ئه‌و زۆر چاکه‌کاری میه‌ره‌بانه.

ب- شوێنی دووه‌م که وتووێژی نیوان خه‌لکی بهههشت و خه‌لکی دۆزه‌خه‌و خوا ی به‌رزی مه‌زن باسی کردوه، له سوورەتی (الصافات)، دوازده ئایه‌ته‌کانی: (۵۰ - ۶۱)دا، خوا ﷻ به‌ درێژی باسی کردوه، ده‌فه‌رموی:

﴿ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِنَّا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا إِذْ نَا لَمْدِيُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُمْ مُّطْلَعُونَ ﴿٥٤﴾ فَأَطْلَعَ فَرَأَاهُ فِي سَوَاءٍ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدْتَ لَتُرْدِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَذَا هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ ﴾

واته: ئنجا هه نديکیان پرویان له هه نديکیان کرد، پرسایریان ده کرد، بیژهریک له وان گوتی: من هاوونشینیکم هه بوو، (که سیکی نیزیکم هه بوو له دنیا)، به منی ده گوت: ئایا تو له بهراستدانه رانی؟ ئایا ئیمه ئه گهر مردین و بووینه وه خوّل و ئیسکه کان (گوشته که مان بوو به خوّل و، پهیکه ری ئیسکییمان بوو به ئیسکه پرتوو کاوه کان) ئایا ئیمه (زیندوو ده کرینه وه) سزاو پاداشت ده درینه وه؟ (دوایی هه ر بوّ خوّی ئه و بیژهره) گوتی: ئایا ئاماده ن ته ماشا بکه ن! یه کسه ر له و یوه روانی، ئنجا له ئیوه راستی دۆزه خدا بینی، پییگوت: به خوا خه ریک بوو منیش وهك خوّت بفه و تینی! ئه گهر چاکه ی پهروه ردگارم نه بووایه، منیش ئیستا له ئاماده کراوان، ده بووم، (له دۆزه خدا) ئنجا ئایا ئیمه نامرین، جگه له مردنه که ی یه که ممان؟ ئایا ئیمه سزاو ئازار نادرین؟ بهراستی ئه مه یه بردنه وه ی مه زن، با کارکه ران هه ر بوّ ئه وه کار بکه ن.

پوخته ی ئه م برگه ی شازده یه مه ئه وه یه:

به هه شتییه کان کانتیک له به هه شتدا سه قامگیر ده بن، یادی دنیا ده که نه وه، هه موو شتیکیان له بیر، که پیکه وه داده نیشن، هه م له ئیو خویندا قسه و باسی خوینان ده که ن، هه م خویشان له گه ل دۆزه خیه کاند، ئه وانه ی له دنیا دا ناسیوانن، که سیك دوکانی هه بووه له شوئیک و ره فیه دوکانیکی هه بووه، که سانیك پیکه وه قوتایی بوون، یان به یه که وه کارو که سابه تکیان کردوه، یان به یه که وه کارمه ندبوون له فه رمانگه یه ك، یان به شیوه یه ك له شیوه کان خزم و

نیزیکی بووه، براده‌ری بووه، بەلام ئەو لە بههشتی و ئەوان لە دۆزەخن، ئەو کەسە نیزیکی بووهو لە دۆزەخ دایە، بەههشتیەکە لەوێدا دەیدوین!

هەلبەتە ئیستا کە تەکنۆلۆژیای مەعلووماتی بەرهو پێش چوو، بەشەر توانیویەتی ئینتەرنێت دابھێنێ، ئەگەر خەڵکیک لەسەر مانگ بێ یەکیک لێرەو بە ئاسانی لەگەڵاندا قسە دەکات، هەروەها ئەگەر لە کیشوەری ئەمریکاو ئوسترالیا بن، دەتوانی بە دەنگ و وێنەو بیانوین، بەلێ ئیستا ئەو بوو ئیمە زۆر ئاسان بوو، تێبیگەین داخو چۆن لە بەههشتهو لەگەڵ خەڵکی دۆزەخدا قسە دەکەین؟ چونکە بەههشت زۆر زۆر فراوانەو دۆزەخیش زۆر زۆر فراوانە، دوو جیهانی زۆر فراوان، ئەدی چۆن لەوێدا ئەو دەنگ و قسەکە دەبیست، بگرە بە وێنەو دەنگەو، بیدوین لەنیوەپاستی دۆزەخ دا؟ وەلامی ئەو ئیستا ئاسانە، هەلبەتە مرووفی ئیماندار بێ ئەو ئینتەرنێتیش هەبێ، دەزانی بوخوا ئاسانە بەههشتیەکان ئامرازی وایان بوو پرەخسێنێ، لەگەڵ دۆزەخیەکان دا قسە بکەن، بەلام ئیستا تەکنۆلۆژیای زانیاری، بە تایبەت ئینتەرنێت کە بەهۆیەو خەڵک دەتوانن لە دوورەو پێکەو قسە پێکەو بکەن، بە وێنەو بە دەنگەو، زۆر ئاسانی کردووە کە لەو ئایەتەنە باشتر تێبیگەین.

پرگە ی حەفدە یەم: خەڵکی بەههشت خۆی پەرورەدگار لێیان رازی دەبێ و، ئەوانیش لە خوا ﷻ رازی دەبن:

ئەمەش لە زۆر شوینی قورئاندا هاتووە بوو وێنە:

۱- لە سوورەتی (البینة) دا، خوا دەفرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۖ جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ ۸، واتە: بە دنیایی ئەوانە ی پروایان هیناوووە کردووە باشەکانیان ئەنجامداون، ئەوانە باشترینی دروستکراوانی خوان، پاداشتیان لەلای پەرورەدگاریان باخە هەمیشەییەکان، پروباریان بە ژێردا دەپۆن، بە

هەمیشەیی تییاندا دەمێننەوێ بە کۆتایی، خوا لێیان پازییەو ئەوانیش لە خوا پازین، ئەوەش بۆ کەسیکە سام و هەببەتی بەرانبەر پەرورەدگاری هەبێ.

٢- لە سوورەتی (التوبة) نایەتی (٧٢) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكَنٌ طَيِّبٌ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، واتە: خوا بە لێنی بە پیاوانی برواداران و بە ئافرەتانی بروداران داو، بە باخانیك پرووباریان بە ژێردا دەروێ، بە هەمیشەیی تییاندا دەمێننەوێ، هەروەها نشینگە بەرزو پەسندو خوێشەکان، لە باخە هەمیشەییەکاندا، پەزامەندی لە خواو، لە هەموو شتێک گەورەتر، ئا ئەوێ بە بردنەوێ مەزن.

٣- لە سوورەتی (الفجر) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿يَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ أَرْجَىٰ إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مُّرْضِيَةً ﴿٢٨﴾ فَأَدْخِلْ فِي عِبْدِي ﴿٢٩﴾ وَأَدْخِلْ جَنِّي ﴿٣٠﴾﴾، واتە: ئەو ئەفسە ئۆقرە گرتوو! بگەرێوێ بۆ لای پەرورەدگارت تۆش (لەو) پازی و، پەسندکراویشی (ئەویش لە تۆ پازییە) بچۆ نێو بەندەکانمەوێو بچۆ باخ و بەهەشتەکەمەوێ.

٤- لەو بارەوێ ئەو فەرمايشتە پێغەمبەری خواش ﷺ دینین: (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! يَقُولُونَ: لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ، فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لَا نَرْضَى، وَقَدْ أُعْطِينَا مَا لَمْ نُعْطِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: أَنَا أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ، قَالُوا: يَا رَبِّ وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ؟ فَيَقُولُ: أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ١١٨٥٣، وَابْنُ خَالٍ: ٦١٨٣، وَمُسْلِمٌ: ٢٨٢٩).

واتە: ئەبوو سەعیدی خودریی ﷺ، دەلی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: خوا ﷻ بە خەلکی بەهەشت دەفەرموێ: ئەو خەلکی بەهەشت! دەلێن: لە خەزمەتدا ئێه پەرورەدگارمان بەختەوێرین لە خەزمەتدا، دەفەرموێ: ئایا پازین؟ دەلێن: ئنجا بۆچی پازی نەبین، ئەوێ پێتداوین بەهیچ کام لە

دروستکارو هکانی خووت نه داوه! تهویش دهفه رموی: باشت لهوهی پیمداون، پیتان دهدهم، دهلین: نهی پهروهردگار! چ شتیک باشته لهوهی پیتداوین، دهفه رموی: په زامه نندی خوتمان به سهردا ده رژینم، هه رگیز له مهودوا لیتان تووره نابم.

برگهی ههژدهیهم: خه لکی بههشت خوا تبارک و تعالی سهلامیان لی دهکات:

وهك له سوورپهتی (یس)دا، خوا دهفه رموی: ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهُونَ ۝٥٥ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِنُونَ ۝٥٦ هُمْ فِيهَا فَكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ ۝٥٧ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ ۝٥٨﴾، واته: به دلنیا یی هاوهلانی بههشت ته مپو سهرقالی له ززهت وهرگرتن و خویشی و رابواردنن، خویان و هاوسه رانیان له سییه راندا له سهر تهختان پالیان داوه تهوه، (شانیا نداوه)، بو تهوان هه موو جوړه کانی میوه هه ن و هه رشتیک داواشی بکه ن، ههروه ها سهلام کردن، گوتراو یکه له لایه ن پهروهردگاری میهره بانه وه.

گومانیشی تیدانیه، سلاو لیکردنی خوا له خه لکی بههشت له هه موو نیعمه ته کان بهر زترو چاکترو گه وره تره.

برگهی نوزدهیهم: خه لکی بههشت به دیداری خوی بهرز دهگه ن، خوی بی وینه و هاوهل ده بینن:

وهك له سوورپهتی (القیامة) دا هاتوه: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ ۝٢٢ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۝٢٣﴾، واته: لهو پوژده دا پووانیک زور گهش و جوانن، ته ماشاکه ری پهروهردگاریانن.

هه ر لهو باره وه ته م فه رمایشته ی پیغه مبه ریش ﷺ دینن: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ أَنَسٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ: هَلْ تُضَارُونَ فِي الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ؟ قَالُوا: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: هَلْ تُضَارُونَ فِي الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، لَيْسَ دُونَهُ سَحَابٌ؟ قَالُوا: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: فَإِنَّكُمْ تَرَوْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ} (أخرجه أحمد ۱۰۹۱۹، والبخاري: ۷۷۳، ومسلم: ۲۹۶۸).

واته: ئەبوو ھورەیرە رضی اللہ عنہ، دەلی: کۆمەڵیک کەس گوتیان: ئەی پیغەمبەری خوا! ئایا لە پوژی قیامەتدا پەرورەدگارمان دەبینن؟ ئەویش فەرمووی: ئایا زیانتان پێدەگات لە بینینی خۆردا، کاتیک ھەوری لەبەر نەبێ؟ گوتیان: نەخێر، فەرمووی: ئایا زیانتان پێدەگات لە بینینی مانگدا، ھەوری لەبەر نەبێ، لە شەوی بەدردا؟ گوتیان: نەخێر ئەی پیغەمبەری خوا، فەرمووی: ئێوەش پوژی قیامەتدا (بەو شیوەیە، وەك چۆن لە پوژیدا خۆر دەبینن و لە شەوی بەدردا مانگ دەبینن، بێ ئەوەی ھەوری لەبەر بێ) ئاوا خوای بەرزى مەزن دەبینن.

برگەى بیستەم: خەلکی بەھەشت و پرای ئەوەی ھەرچی بیانەوی و ئارەزووی بکەن بۆیان ھەیە، خوای پەرورەدگار بەردەوامیش لە بەخشش و چاکەى خوێ کە بێ سنوورە، بۆیان زیاد دەکات:

ئەمیش لەو پێنج ئایەتەى سوورەتى (ق)دا زۆر بە پروونی خراوەتەرۆو، خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَزَلَّتِ الْجَنَّةُ الْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ (٣١) ﴿هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيطٍ﴾ (٣٢) ﴿مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ﴾ (٣٣) ﴿ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ﴾ (٣٤) ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾ (٣٥)، واتە: بەھەشت نزیكخرایەو بە پاریزکاران لیان دوور نیە ئەمەش ئەوەیە کە بەلێن دەدرێ بەھەر زۆر بۆلا خوا گەراوەیەکی پارێزەر، (کە خوێ پاراستووە لە گوناھو تاوان و لادان)، کە سێک کە سام و ھەیبەتی بەرانبەر بە خوای بە بەزەیی ھەبە بە پەنامەکیی و، بە دلێکی گەراوەو ھاتووە بۆ خزمەت خوا، بچنە ئێو بەھەشتووە بە سەلامەتی ئائەو پوژی ھەمیشە مانەوہیە، بۆ ئەوان لەویدا ھەر شتیک ھەبە کە بیخوازن و، زیادەشمان لە لایە.

بەردەوام خوا ﷻ لە چاکەو بەخششی بێ سنووری خوێ، بۆیان زیاد دەکات.

برگەى بیست و یەكەم: خەلکی بەھەشت ھەموویان یەك پلە نین، بەلکو بەرزى و نزمیان لە بەیندا ھەیەو، چەندان پلەو پێگەى جوړاو جوړیان ھەن، ھەر کەسە بەپێى ئیمانەکەو پارێزکارییەکەى، کە بوویەتی لە دنیاى:

له زۆر شوێنی قورئاندا، خوا ئەم راستییە مەزنەیی خستۆتەرۆو، بۆ وێنە:

۱- له سوورەتی (الإسراء) ئایەتی (۲۱) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿أَنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلِلْآخِرَةِ الْكِبْرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾ واتە: سەرئەج بدە! چۆن هەندیکیانمان بەسەر هەندیکان دا هەلبژاردووە.

واتە: هەیانە سامانی زیاترمان داوەتیی، هەیانە جەستەیی بەهێزترە، هەیانە جوانترە، هەیانە زانیاریی زیاترە، هەیانە عەقڵی باشترە، خوای پەرورەدگار نیعمەتەکانی لە دنیا دا بەرزایی نزمی پیکردوون، بەلام ئەک لەسەر بناغەیی ئەوێ کێ زۆری خوشدەوێ، نیعمەتی زۆری بدات و، کێ کەمی خوشدەوێ، کەمی بدات! نەخێر، دوایی دەفەرموێ: ﴿وَلِلْآخِرَةِ الْكِبْرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾ مەنزلگای کۆتاییش پلەکانی تێدا زیاترن و بەرزایی و نزمییشی تێدا زیاترە.

۲- له سوورەتی (الواقعة) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ۖ فَأَصْحَبُ الْمِئْمَنَةِ مَا أَصْحَبُ الْمِئْمَنَةِ ۗ وَالْأَصْحَابُ الْمَشْأَمِ ۗ مَا أَصْحَبُ الْمَشْأَمِ ۗ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ۖ أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ۗ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ۖ﴾ واتە: ئێوە دابەش دەکرین بۆ سێ پۆل (سێ کۆمەڵ):

۱- هاوێلانی لای راستە (کە بە دەستی راستیان نامەیی کردەووەکانیان دەدرێتەووە) هاوێلانی لای راستە چین؟ یانی: مەگەر خوا بۆت باس بکات، ئەگەر نا پێگە کەیان ئەوێ نە بەرزە تۆ نازانی.

۲- هاوێلانی چەپ، هاوێلانی لای چەپە چین؟

۳- کۆمەڵی سێیەم: پێشکەتووەکان، پێشکەوتووەکان، ئا ئەوانە زۆر نزیکیخراوەن لە خوا، لە باخە پڕ نازو نیعمەتەکاندا.

۴- له فەرماشتیکی پێغەمبەردا هاتووە ﷺ: {عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ الْغُرَفَ فِي الْجَنَّةِ كَمَا تَتَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ فِي السَّمَاءِ} (أخرجه أحمد: ۲۲۹۲۷، والدارمي: ۲۸۳۰، والبخاري: ۶۱۸۸، ومسلم: ۲۸۳۰).

واته: سه هلی کوری سه عد (خوا لئی رازی ب) له پیغه مبهروه ده گپرتیه وه
 که فهرموویه تی: بیگومان خه لکی بهه شت ته ماشای کوشکه به رزه کان ده کهن
 له بهه شت دا، وهک چون ئیه له دنیا دا ته ماشای ته ستیره ده کهن له ئاسمان.
 وهک چون ئیمه ته ماشای ته ستیره کی بهرز ده کهین، فلانه ته ستیره به
 شه وقره له فلان، له بهه شتیشدا بهه شتییه کان ئاوا، هه ندیکیان ته ماشای
 شوینی به رزی هه ندیکیان ده کهن.

برگهی بیست و دووهم: پوخته و گوشراوی ئه وهی بهه شتی پی وه سف
 ده کری، ئه وهیه که نازو نيعمه تیکی بهرده وامه، پاداشتیکی مه زنه، مولک و
 حوکمرانییه کی گه ورهیه، وهک چیه تی خو، ته نیا خوا تبارک و تعالی ده زانی
 چونه؟ ته میشت له زور ئایه تان وهرده گیری، بو وینه:

۱- خوا له سووره تی (السجدة) ئایه تی (۱۷) دا، ده فهرمو: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ
 لَهُمْ مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، واته: هیچکس نازانی چی بو په نهانکراوه
 له وهی پی دلخوش ده بن، وهک پاداشت بو ئه وهی کردوو یانه.

یانی: هیچکس نازانی ئه وهی خوا بو په نهان کردوون له وهی مایه ی
 شادمانی و دلخوشیانه، له به رانه ر کرده وه کانیا ندا که کردوو یان.

۲- له سووره تی (الإنسان)، ئایه تی (۲۰) دا، خوا ده فهرمو: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نِعْمًا
 وَمَلَكًا كَبِيرًا﴾، واته: ته گه ر ئه و بیینی، نازو نيعمه ته تیک و حوکمرانییه کی زور گه وره
 ده بیینی.

۳- له سووره تی (التوبة) دا، خوا ده فهرمو: ﴿يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ
 وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿۲۱﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ
 عَظِيمٌ ﴿۲۲﴾﴾، واته: په روه ردگاریان موژده یان پیده دات به به زه بییه ک و په زامه ندیه ک
 له لایه ن خو یه وهو، به باخانی ک که نازو نيعمه ته تیکی هه می شه و بهرده وامیان تیدایه.
 به هه می شه یی تیاندا ده مینه وه بی کو تایی، بیگومان خوا پاداشتی مه زنی له لایه.

٤- فەرماشتیکی پیڤه مبه ریش ﷺ ههیه له خواى بهرزه وه دهیهینى، واته: فەرمووده که قودسییه و پیڤه مبه رى خوا ﷺ دهیهینى به بیژه ی خۆى، به لām مانایه که ی هی خوایه:

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ اللَّهُ: أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ: مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، فَأَقْرَأُوا إِن شِئْتُمْ: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ» (أخرجه أحمد: ٨١٢٨، والبخاري: ٣٠٧٢، ومسلم: ٢٨٢٤)، واته: ئەبوو هورەیرە رەزیدە ﷺ دەلێ: پیڤه مبه رى خوا ﷺ فەرمووی: خوا فەرموویه تی: بۆ بهنده چاکه کانم (به نیرو مى وه) شتیکم ئاماده کردوه، که نه هیچ چاویك دیویه تی، نه هیچ گوئیەك بیستویه تی، نه به خه یال و نه ندیشه ی هیچ مروڤیکدا هاتوه، ئەگەر ده تانه وێ ئه وه بخویننه وه: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (١٧) واته: هیچ که سیک نازانی ئه وه ی بۆی په نهانکراوه له وه ی مایه ی دلخوشیه تی، وه ک پاداشت بۆ ئه وه ی کردوویانه.

بیگومان هه رشتیک هه بی، یان مروڤ خۆی دهیهینى، یان ئەگەر خۆی به چاو نهیهینى بۆی باس ده که ن و به گوێ دهیهیستی، یان ئەگەر بۆشی باس نه که ن، مروڤ ده توانی بهیهینیه بهر خه یالی خۆی.

ئنجا خوا ده فەرمووی: ئه وه ی بۆ بهنده چاکه کانم ئاماده م کردوه، نه چاو بینویه تی، نه گویش بیستویه تی، نه به خه یالی که سیش داها توه.

کهواته: راسته ئه وه ی دهیهینه باشتین پێناسه بۆ به هه شت، ئه وه یه که: وه ک چیه تی خۆی، به س خوا ده زانی چیه و چۆنه؟

برگه ی بیست و سییه م: خه لکی به هه شت هه رگیز بێ تاقهت و بیزار نابن، هه رچهنده به بێ کو تایی تیدا ده میننه وه، هه رگیز خوژگه ناخوازن بچنه ده ری، چونکه هیچ شتیك له به هه شت چاکتر، به لکو وه ک ئه و و وینه ی ئه ویش نه: ئەمیش له چەند شوێنێک له قورئان دا هاتوه:

۱- ئەو دوو ئایەتەى سوورەتى (الكهف)، كە خوا تىيان دا دەفەرموى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَلِيدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾﴾ واتە: بە دلنایى ئەوانەى ئیمانیان هێناو (بە هەموو ئەوشتانەى پێویستە ئیمانیان پێ بهێنرێ) و کردەو بەشەکانیان ئەنجام داو، باخەکانى فیردەوسیان بۆ دەکرێتە شوێنى میواندارى، (یان: ئەوێ بۆ میوان دادەنرێ) تىيان دا هەرمای هەمیشەى دەبن، حەز ناکەن بە جێى بهێلن (حەز ناکەن ئەوێ واز لێ بێن، بچن بۆ شوێنىكى دیکە).

۲- هەر لەو بارەو ئەو فەرمايشتەى پێغەمبەرىش ﷺ دێنن لە بارەى فیردەوسەو، كە فیردەوس بەرزترین شوێنى بەهەشتە، دەفەرموى: {مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَأَقَامَ الصَّلَاةَ، وَصَامَ رَمَضَانَ، كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، هَاجَرَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ النَّبِيِّ وَلِدَ فِيهَا، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَفَلَا نُنَبِّئُ النَّاسَ بِذَلِكَ؟ قَالَ: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مَائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِهِ، كُلُّ دَرَجَتَيْنِ مَا بَيْنَهُمَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَسَلُّوهُ الْفِرْدَوْسَ، فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ، وَأَعْلَى الْجَنَّةِ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ، وَمِنْهُ تَفَجَّرَ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ} (أخرجه أحمد: ۸۴۵۵، البخاري: ۲۶۳۷، وابن حبان: ۴۶۱۱).

واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: هەرکەسێک بپروا بە خواو بە پێغەمبەرەكەى بێنى و، نوێژ بەرپا بکات و، پۆژووی مانگی رەمەزان بگرێ، لەسەر خوا پێویستە بىخاتە بەهەشت، (خوا لەسەر خۆى پێویستى کردو) لە پیناوى خوادا کۆچ بکات، یاخود لەسەر زەمینەكەى خۆى دا بنیشێ، كە تێیدا لە دایک بوو، هاوێلان گوتیان: ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ! ئەو هەوالە بەدینە خەلک؟ فەرمووی: بزانی لە بەهەشتدا سەد (۱۰۰) پلە هەیه، خوا بۆ تێکۆشەرانى پێى خۆى ئامادەى کردوون، لە ئێوان هەردوو پلەدا، بە ئەندازەى دوورى ئێوان ئاسمان و زەویە، بۆیە ئەگەر داواتان لە خوا کرد، داواى فیردەوسى لێ بکەن، چونکە نێو پراستی بەهەشتەو بەرزترین پلەى بەهەشتەو لە سەر ووى فیردەوسەو، عەرشى (خواى) بەبەزەى هەیه، لە فیردەوسیشەو هەموو پروبارەکانى بەهەشت دێن.

هەلبەتە ئەو ئایەتە موبارەکە ی دەفەرموی: ﴿لَا يَبْعُونَ عَنْهَا حَوْلًا﴾، خۆزگە ناخوازن بە هەشت جیبهیلن، وەلامی ئەو پرسیارە دەداتەووە که پەنگە لە میشکی هەندی که سدا بێ: ئەگەر هەتا هەتایە مروۆف لە بەهەشتدای، ئایا بێ تاقەت و بیزار نابێ؟ خوای میهرەبان وەلامی ئەو پرسیارە دەداتەووە.

دەلیم: لە راستیدا لە بەهەشتدا کات (زَمَن) دەووستی، ئیمە لە دنیادا دەژین، لەسەر خرۆکە ی زەوی و، زەوی هەر (٢٤) سەعات جارێک بە دەوری خۆیدا دەخولیتەووە، بە خێرای (٣٠) کم لە خولهکیک داو، ئەو دەبێتە هو ی پەیدا بوونی شەوو پۆژ، ئەو پوو ی زەوی که پوو ی لە خۆرە دەبێتە پۆژ، دیووە که ی دیکەشی دەبێتە شەو، هەروەک زەوی لە سالیکیشدا خولیک دەخوات و جارێک دەسووریتەووە بە دەوری خۆدا، بە خێرای (٣٠) کم لە چرکە یە کدا، واتە: شەست (٦٠) ئەوێندە خێراتر که بە دەوری خۆیدا دەخولیتەووە، بە دەوری خۆدا دەسووریتەووە، لە ئەنجامی ئەوێشدا سأل و کەشەکانی سأل پەیدا دەبن، کەواتە: ئیمە لەسەر زەوی هەست دەکەین، بە شەوو پۆژ و مانگ و سأل و هەفتە، بەلام لە بەهەشتداو لە دۆزەخدا، کات دەووستی، ئەو چەمک و واتایە ی ئیستا ئیمە بۆ کات دەیزانین، بەو شیوێە نامینێ.

برگە ی بیست و چوارەم: بەهەشتییەکان شوینی خۆیان، لە نیو ناگری دۆزەخدا دەبینن، که ئەگەر بێروابوونایەو خراپەیان کردبایە، دەیچوونەتی، تا کو سوپاسگوزاری بۆ خوا زیاد بکەن:

ئەمیش لە ئایەتی (٩) ی سوورەتی (التغابن) دا، ئاماژە یەکی پیکراو، بەلام لە فەرمايشتی پیخەمبەری خوا ﷺ دا بەروونی باسکراو، خوا دەفەرموی: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ الْيَوْمَ الْجَمْعُ ذَلِكَ يَوْمُ النَّعَابِ وَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، واتە: ئەو پۆژە ی (خوا) کوێتان دەکاتەووە بۆ پۆژی کوێردنەووە، ئەوکاتە پۆژی

زیان له یه کدی دانه (له ته فیسیری سووره تی (التَّغَابُنِ) دا، به ته فصیل قسه مان له باره ی (تغابن) هوه کردوه، ههر که سیک بپروا بینئ و کرده وهی باش بکات، خوا خراپه کانی لئ ده سړیته وهو ده یخاته باخانیکه وه رووباریان به ژیردا ده رۆن، به هه میشه یی هه تا هه تایه تیان ده میننه وه، ئا ته وهیه بردنه وهی مه زن.

فه رمایشتیکی پیغه مبه ریش ﷺ ته وهی لهو ئایه ته دا ئاماژه ی پیکراوه، روونی ده کاته وه:

اعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا يَدْخُلُ أَحَدُ الْجَنَّةِ إِلَّا أُرِيَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ، لَوْ أَسَاءَ لِيَزْدَادَ شُكْرًا، وَلَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ، إِلَّا أُرِيَ مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، لَوْ أَحْسَنَ لِيَكُونَ عَلَيْهِ حَسْرَةً (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۲۰۰).

واته: ته بوو هوړه یړه ﷺ ده لئ: پیغه مبه ر ﷺ فه رموویه تی: هیچ که سیک ناچیته به هه شت، مه گهر نشینگه ی خوئ له ناگردا پیشان ده دن، ته گهر خراپه ی کردبایه (ده لئین: هاتوویه تیره، به لام بو زانیاریت ته گهر بیپروا بووای، ئا ته وه شوینه که ت بوو) تا کو سوپاسگوزاری بو خوا زیاد بکات، (بلئ: سوپاس بو تو خوایه! که هیدایه ت دام، رپی راست بگرم و هاته تیره و نه چوومه ته وئ) هیچ که سیش ناچیته نیو ناگری دوزه خ، مه گهر نشینگه که ی خوئ له به هه شت دا پیشان ده دن، ته گهر چاکه ی کردبایه، تا کو زیاتر خه فته بخوات، (مهینه تی و ناره حه تی زیاتر بچیته دلیه وه، که خوایه! بوچی رپی راست نه گرت، تا کو بچمه ته وئ و، نه هاتبامه تیره له دوزه خدا؟!

برگه ی بیست و پینجه م: به هه شتییه کان ستایشی خوی بهرز ده کهن، له سه ر ته وهی له دنیا دا رپی راستی پیشان داو و، خه م و ماته می له دلدا لابر دوون و، به هه شیتشی کردوته میراتیان:

له چند شوینیکی قورئاندا خوی زانو توانا هم راستییانه ی خستوونه پروو، بو وینه:

١- له سوورەتی (الأعراف) دا، خوا دەفه رموی: ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَزَعَنَّا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غِلٍّ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَتُودُوا أَن تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾﴾

واته: ئەوانەش کە برۆیان هیناوهو کردەوه باشەکانیان ئەنجام داو، ئێمە هیچکەس زیاد لە توانای خۆی لە سەری پێویست ناکەین، ئا ئەوانە هاوەلانی بەهەشت، بەهەمیشەیی تێیدا دەمێننەوه، هەرچی کێنەهەبوو لە سێنەکانیاندا دامانپرنی دەرمان هین، پرووبارەکان بە ژیریاندا دەپۆن، گوێیان: ستایش بو ئەو خوایە پێنمایی کردین بو ئەم پێی، ئێمە پێی راستمان نەدەگرت، ئەگەر ئەو پێنمایی نەکردباین، بەراستی پێغمبەرەکان هەقیان لە پەرورەدگارمان بو هینابووین، بانگکران: ئەو بەهەشتانە کران، بە میراتی ئێو بەهۆی ئەووە کە دەتاکرد.

واته: چۆن کە میراتیکت بو دی، دەبێتە مۆلکی تۆ، ئەو بەهەشتەش ئاوا دەبێتە مۆلکی ئێو.

٢- له سوورەتی (فاطر) دا، خوا دەفه رموی: ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَهْلَنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾﴾، واته: (بەهەشتییەکان) گوێیان: ستایش بو ئەو خوایە خەمباریی و دلتهنگیی لی لابرین، بە دلنایی پەرورەدگاری ئێمە زۆر لێبوردە سوپاسگوزارە، ئەو کەسە ئێمە خستۆتە مەزلگای تێدامانەوه، لە بەخششی خۆیەوه، لە ویدا نە ماندووتییان تووش دی، نە هیچ ئازارو نارەحەتییهکمان بەسەر دی.

٣- له سوورەتی (الزمر) دا، خوا دەفه رموی: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ

طِبْتُمْ فَأَدْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا
الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾ واتە: ئەوانەى
پارێزیان لە پەروەردگاریان کردبوو، کۆمەڵ کۆمەڵ بەرپرکاران بەرەو بەهەشت، هەتا
کاتێک گەیشتنە لای (بەهەشت) و دەروازەکانیشی کرابوونەوه، (پیش ئەوهى بچن)
دەرگاوانەکانى بەهەشت پێیان گوتن: سەلام لەسەر ئێوە بێ، ئێوە پاک و چاک بوون
بچنەتێى (بەهەشت) تێیدا هەمیشەى و هەرماون. ئەوانیش گوتیان: ستایش بۆ ئەو
خواهەى بە ئێنى لەگەڵ راست بردینەسەر، [ئەو بە ئێنەى پێى دابووین، راستى برده سەر]
سەر زەوى (بەهەشتى) پێداین لە هەر شوێنێک لەویدا (لە بەهەشت دا) ھمانەوى تێیدا
نیشته جێ دەبین، باشترین پاداشت، پاداشتی ئەوانەى کاریان (بۆ خواى بەرزى مەزن)
کردووە.

لە کۆتایى ئەم کورتە باسەدا دەڵێن:

باسى بەهەشت، هەروەها باسى دۆزەخ، کە پیشتر باسى دۆزەخمان کرد،
زۆر زۆرى بە بەرەوهیەو، خواى پەروەردگار زۆر بەوردیى باسى دۆزەخى کردووەو
زۆریش بەوردیى باسى بەهەشتى کردووە.

بەلام من هەولمدا: باسى دۆزەخ لە بیست و یەك (٢١) پرگەداو، باسى
بەهەشتیش لەم بیست و پێنج (٢٥) پرگەدا بەخەمەر و - وەك پیشتریش
گوتم - بە پلەى یەكەمیش پشتم بە قورئان بەستووەو جارجاریش هەندى لە
فەرماشتهکانى پێغمبەر ﷺ یشم هیئاون، چونکە خواى بەرزى مەزن وەك لە
سەرەتای مەوسووعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا گوتوومە: هەرچى
شتى بنەرەتییى و سەرەکییە لە دیندارى دا، لە مسوڵمانیتیدا، لە قورئاندا باسى
کردووە، بەلام هەندىك درێژە پێدان و ڕوونکردنەوه، پێغمبەرى خاتەم ﷺ باسى
کردووە، بۆیەش هەر بابەتێک ھمانەوى مادام بابەتێكى ئیسلامى بێ، دەبێ
تەماشای قورئان بکەین و، مادام شتێكى گرنگ و سەرەکیى بێ، لە قورئاندا خواى

پەرۆەردگار باسی کردووە، هەلبەتە وێرایی قورئان، ئەوەش کە بۆ پیغەمبەری خاتەم ﷺ نێردراوەو سرووشکراوە، ئەویش هەر وەحییە، بەلام بیگومان هەموو ئەو شتانەی بنەرەتیی و سەرەکیین لە قورئاندا باس کراون، هەر بۆیەش پای هەندیک لە زانیان وایە، کە پیغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی فەرموویەتی، هەر لەبەر ڕۆشنایی قورئاندا فەرموویەتی، وەك ئیمام شافعی (پەرحمەتی خۆی لێ بێ) لە کتییە ناودارەکی خۆی (الرسالة) دا باسی کردووە.

خوا بە بەبەزەیی و لوتف و کەرەمی بێ سنووری خۆی یارمەتییمان بدات، خۆمان پارێزین لە هەموو ئەو شتانەی بەرەو دۆزەخمان دەبەن و خوا تەوفیقمان بدات و دڵمان وەرێجەرخێنێ، بۆ پەرستێ و تاعەتی خۆی و، بۆ هەموو ئەو کردەوانەی بەرەو بەهەشت و پەرەزەندی خۆمان دەبەن، خوا ئەو بەهەشتەش کە باسمان کرد، بە قسەت و نسیبی هەموو لایەکمان بکات. لێرەش کۆتایی بە ئەم کورتە باسە، دینین و، کۆتایییش بە تەفسیری سوورەتی (الفجر) دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فیسیری سوورہ تی

الْبَلَدِ

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (٦) ی مانگی (ذِي الْحِجَّة) ی سالی (١٤٤١) ی کۆچی، بەرانبەر (٧/٢٧) (٢٠٢٠) ی زاینی، لە شاری دێرینی هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە ڕوونکردنەوەی چەمک واتای ئایەتە بە پێزەکانی سوورەتی (البَلَد).
سەرەتاش پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە ھەوت بڕگەدا، دەخەینە ڕوو:

پێناسەی سوورەتی (البَلَد) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ناوی باوتری ئەم سوورەتە موبارەکە بریتییە لە: (سورة البلد)، بەلام ناوی: (سورة لا أقسم) یشی، بۆ بەکارھێنراوە.

دووەم: شوینی دابەزینی:

زۆربەی ھەرە زۆری زانایان بە مەککەییان داناوە، ھەندیکیش بە مەدینەیی، بەھۆی ئایەتی: ﴿وَأَنْتَ حَلُّ مُهِمَّ الْبَلَدِ﴾ و تەفسیرکردنی بەھە، کە: تۆ ئەو موھەممەد ﷺ! ئیستا ئەم ولاتە بۆ ھەڵالە، چی تیدا دەکەوێ! گواپە لە ڕۆژی ئازادکردنی مەککەدا دابەزیو، بەلام ئەو رایە بھێژەو، رای راست ھەر ئەوھە کە ئەم سوورەتە مەککەییە، لەو بارەشەو ئەم دەقە دینین: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ، مِثْلَهُ} (١).

(١) آورده السیوطی فی «الدر المنثور»: ج ٨، ص ٥١٦، ونسبه لابن الضریس، والنحاس، والبیہقی،

واته: عه‌بدوڵلای کوری عه‌بباس ﷺ، گوتوو یه‌تی: سوورته‌تی ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ له مه‌ککه دابه‌زیوه، هه‌روه‌ها (السیوطی)، گوتوو یه‌تی: ئیبنو مورده‌وه‌یه له عه‌بدوڵلای کوری زوبه‌یره‌وه ﷺ هه‌مان شتی هیناوه، گوتوو یه‌تی: ئهم سوورته‌ته له مه‌ککه دابه‌زیوه.

سییه‌م: ریزه‌ندیی له موصحف و له دابه‌زین دا:

ئهم سوورته‌ته موباره‌که، له (موصحف) دا، ژماره‌که‌ی: نه‌وه‌د (٩٠)ه، که له سوورته‌تی (الفاتحه) وه‌ دی، له دابه‌زینیشدا زۆریک له زانایان ژماره‌ی سی و پینج (٣٥) یان بۆ داناوه، پیش سوورته‌تی (الطارق) و دوا‌ی سوورته‌تی (ق)، دابه‌زیوه.

چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:

ژمیهره‌رانی ئایه‌ته‌کانی قورئان، له‌سه‌ر ئه‌وه یه‌کده‌نگن که ئهم سوورته‌ته موباره‌که‌ی (البلد)، بیست (٢٠) ئایه‌ته، نه‌ که‌مترو نه‌ زیاتر.

پینجه‌م: نیوه‌ڕۆکی:

ئهم سوورته‌ته موباره‌که به‌ هه‌ر بیست (٢٠) ئایه‌ته‌که‌یه‌وه، یه‌ک بابته‌تی چ‌رو پ‌ری تیکه‌ه‌ل‌کیشه، به‌م شی‌وه‌یه: خ‌وای کارزان و میهره‌بان د‌وای س‌ی سو‌یندان، ر‌ایده‌گه‌یه‌ن‌ی، که مر‌و‌قی له‌ گرفت و ن‌اره‌حه‌تییدا ه‌یناوه‌ته‌ دی، پ‌اشان با‌سی مر‌و‌قی ده‌ستی ه‌یدایه‌تی خوا پ‌ینه‌گه‌یش‌توو ده‌کات، که خ‌و‌ی به‌ خه‌رج‌کردنی ما‌ل و سامانی له‌سه‌ر یه‌ک که‌له‌که بو‌وه‌وه‌ی هه‌ل‌ده‌ک‌یش‌ی.

وابن مردویه، وقال وأخرج ابن مردويه عن عبد الله بن الزبير مثله رضي الله عنهما، الإستهيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥١٣.

دوایی خوا باسی چوار له نيعمه ته گه وره و سه ره کيیه کانی خووی بو ده کات، ههر دوو چاوی، زمانی و دوو لیوی و، ههر دوو پێی پێشاندرانی، پێی راست و پێی چهوت.

ئنجما سه رزه نشتی ده کات له سه ر نه برینی ده رووی سه خت، دواییش ده رووی سه خت به ئازادکردنی کۆيله یه ک و تێرکردنی برسییه ک، که ئه ویش هه تیویکی خزم، یاخود نه دارێکی په ککه وتوو بی، ته فسیر ده کات، وێرای پرواهێنان و یه کدی سپاردن به خوڤاگریی و، به به زه یی و سوژ له گه ل یه کدیدا نواندن.

دواییش خوا راپیده گه یه نی که ئه وان (ئه وانهی به و جوړهن)، هاوه لانی دهستی راستن و، بێ پروایانیش به ئایه ته کانی خوا، هاوه لانی چه په ن و، له ئاگریکی ده رگا له سه ر گاله دراو دا ده بن، ئاگریک له شوینی ک دا که ده رگا کانی له سه ریان داخراون.

شه شه م: تاییه ته مندییه کانی:

سێ تاییه ته مندییمان له م سوورپه ته موباره که دا که وتوو نه به رچاو:

١- ته نیا له م سوورپه ته دا دروستکردنی مرووف له ره نج و زه حمه تییدا، راگه یه نراوه، له ئایه تی ژماره (٤) دا: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾ به دلنیا یی مرووفمان له ناره حه تی و ره نج دا هیناوه ته دی.

٢- ته نیا له م سوورپه ته دا ده رووی سه خت برین به: ئازادکردنی کۆيله و تێرکردنی برسی ته فسیر کراوه، له ئایه ته کانی: (١١ - ١٦) دا: ﴿فَلَا اقْنَحُм الْعَقَبَةَ ۝ ١١ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝ ١٢ فَكُ رَفَبَةً ۝ ١٣ أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۝ ١٤ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۝ ١٥ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝ ١٦﴾.

٣- چه ند وشه و ته عبیری ک تاییه تن به م سوورپه ته وه، که ژماره یان یازده یه:

١- ﴿وَأَنْتَ حَلُّ هَذَا الْبَلَدِ﴾، که وه ک دوایی ده یگه ینی زانا یان سێ ته فسیریان بو کردوون.

- ٢- ﴿وَالِدِوَمَاوَلَدٌ﴾، سویند به باب و رۆله.
- ٣- ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾، به دنیایی ئینسانمان له پهنج و نارههتی دا هیناوه ته دی.
- ٤- ﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا﴾، ده لئ: مایکی له سه ریه که که له که بووم خه رج کردوه.
- ٥- ﴿أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۖ ۝٨ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۖ ۝٩ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۖ ۝١٠﴾، ئایا دووچاومان بۆ نه په خساندوون و، زمانیک و دوو لیوو و، دوو رییه کانیشمان پیشان نه داون؟
- ٦- ﴿فَلَا أَفْهَمَ الْعَقَبَةَ﴾، نهو ده رووی سه ختی نه بریوه.
- ٧- ﴿فَكَ رَقَبَةً﴾، ئازادکردنی گهردنیك، واته: کۆیله یهك.
- ٨- ﴿يَوْمِ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾، رۆژیکی خاوهن برسیتی.
- ٩- ﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾، هه تیویکی (مندایکی بئ بابی) خاوهن خزمایه تی، نیزیک.
- ١٠- ﴿أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾، نه داریکی خاوهن گل و خوڤ، واته: هیچی نه بی و له سه ر گل و خوڤ دانیشتی.
- ١١- ﴿بِالْمَرْحَمَةِ﴾، به به زه یی نواندن.
- ئهم وشه و ته عبیرانه، بهم جوړه ی لهم سووړه ته دا هاتوون، له هیچ کام له سووړه ته کانی دیکه دا، نه هاتوون.

حه وته م و کۆتایی: دابه شکردنی ئایه ته کان:

ئیمه کۆی بیست (٢٠) ئایه ته که ی ئهم سووړه ته ده که یه ده رسیك.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پیناسه‌ی نهم دهرسه

به‌رێزان!

پیشتریش گوتمان نهم سوورته هه‌مووی یه‌ك بابته‌ی چرو پره، سه‌ره‌تا خوا
 ﷻ سێ سویندان ده‌خوات: ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ ١ ﴿وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ ٢ ﴿وَوَالِدِ
 وَمَا وَلَدَ﴾ ٣

دوایی رایده‌گه‌یه‌نێ که مروۆی له‌ گرفت و په‌نج و میحه‌ت دا خولقاندوه:
 ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾

ئجنا باسی مروۆی له‌ هیدایه‌تی خوا دوور، یان ده‌ستی هیدایه‌تی خوا
 پینه‌گه‌یشتوو، ده‌کات: ﴿أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدَرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ﴾ ٥ ﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَا لَا بُدَّ
 ٦ ﴿أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ﴾ ٧، ئهو جوړه‌ که‌سه‌ خوێ هه‌لده‌کیشی و ده‌لی:
 مالتیکی له‌ سه‌ریه‌ك که‌له‌که‌ بووم خه‌رجکردوه، که‌ بیگومان له‌ هه‌رام و خراپه‌شدا
 خه‌رجی کردوه، ئایا پێی وایه‌ که‌س نه‌یینیوه‌ له‌ چیدا خه‌رجی کردوه؟!

ئجنا خوا ﷻ باسی چوار له‌ نیعمه‌ته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی خوێ ده‌کات، بۆ ئهو
 مروۆه‌و بۆ هه‌موو مروۆه‌کانی دیکه‌ش: ﴿أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ﴾ ٨ ﴿وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ﴾
 ٩ ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ ١٠، ئایا دوو‌چاومان بۆ نه‌په‌خساندوون، که‌ مامه‌له‌یان
 پێی له‌گه‌ل ده‌ورو به‌ریدا ده‌کات، ﴿وَلِسَانًا﴾ زمانیک که‌ مامه‌له‌ی پێی له‌گه‌ل
 خه‌ك دا ده‌کات و ده‌یاندوینێ ﴿وَشَفَتَيْنِ﴾ دوو لیوه‌کان، ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾
 دوو رێه‌کانیشمان پیشان نه‌داون؟ که‌ هه‌ردوو‌ك رێی راست و چه‌وتن؟

ئجنا خوا ﷻ ئهو مروۆه‌ سه‌رزه‌نشست ده‌کات له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ده‌رووی سه‌ختی
 نه‌په‌ریوه‌: ﴿فَلَا أَفْخَمُ الْعَقَبَةَ﴾، ده‌رووه‌ سه‌خه‌ته‌که‌ی نه‌په‌ریوه‌، ﴿الْعَقَبَةُ﴾ بریتیه‌
 له‌ ده‌روویه‌کی سه‌خت که‌ مروۆ له‌ چیاو شاخ پێیدا ده‌پوات و به‌ ته‌نیا نه‌بی

ناتوانی پێدا بروت، دوای خوا ئەو دەروووە سەخت بڕینە، تەفسیر دەکات بە دوو شت: ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾، ئەو دەروووە سەختە چیه؟ کێ بە تووی زاناندووە چیه؟ ﴿فَكُ رَقَبَةٌ﴾ نازادکردنی کۆیلەیه کە، ﴿أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾، یاخود خواردن پێدانە لە پوژیکێ خواوەن برسێهه تییدا، بە کێ؟ ﴿يَتِمًّا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾، بە ههتیوێک کە خواوەن نزیکیه تییه (یتیم) لە زاراوی قورئاندا، منداڵیکه بالغ نهبووه و بابی مردوه، لە عورفی کوردەواریی خۆمان دا دەلێن: (ناژەل بە دایک ههتیو دهبی، بهلام مرووف به باب ههتیو دهبی)، ﴿أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾، یان: نه داریکێ به گلهوه نووساو، ئنجا ئایا بهوهنده درووی سەخت دهبردێ؟ نهخیر، ﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، دواییش لهوانه بی کە پروایان هیناوه به ههموو ئەو شتانهی پێویسته پروایان پێ بهینێ، ﴿ثُمَّ﴾ لێره دا بو ریزبهندی کاتی نیه، به لکو بو ریزبهندی گرنگیه تییه، واته: لهوهش گرنگتر بریتیه له ئیمان، چونکه بههوی ئیمان هه مرووف بهزهیی دهبی و کۆیله نازاد دهکات و هاوکاری ههتیوو ههژارو نه دار دهکات.

﴿وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ﴾ ههروهها یه کدیش راسپێرن به خوراگری و، یه کدیش راسپێرن و ناموژگاری یه کدی بکهن به رهحم و بهزهیی، ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْيَمْنَةِ﴾، ئا ئهوانه هاوهلانی راسته، به دهستی راست، نامهکانیان ده درینهوه، ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا﴾، ئهوانهش که به ئایهتهکانی ئیمه بیپروا بوون، نیشانهکانی خوای پهروهردگاریش چ رستهکانی قورئان بن، چ دیارده و دیمه نهکان بن، که له گهردووندا خولقاندوونی، ئهوانه ی که به ئایهتهکانی ئیمه بیپروا بوون، ﴿هُم أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾، ئهوانه هاوهلانی چهپه، به دهستی چهپان نامه ی کردهوهکانیان ده درینهوه، ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ﴾، ئاگرێکیان له سه ره که ده رگاکیانی له سه ر گاله دراو و داخراو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۝ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ۝ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ۝ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ۝ أَيْحَسِبُ أَنْ لَنْ يَقْدَرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ۝ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَا لَا بَدَأَ ۝ أَيْحَسِبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ۝ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۝ وَلِسَانًا وَشَفْهَيْنِ ۝ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۝ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝ فَكْ رَقَبَةَ ۝ أَوْ إِنْطَعَمْ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۝ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۝ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ۝ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمُنْمَنَةِ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۝ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ ۝ ﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

ا به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده، وانیه (که ئیوهی بیروا دهلین) سویند دهخوم بهم ولاته ۱) توش هه لالکراوی لهم ولاته دا (له لایه ن بیروایه کانه وهو ئازارت دهدهن) ۲) سویندیش به باب و به وهش که لیبووه ۳) به دنیایی مروڤمان له سهختی دا دروستکردوه ۴) ئایا پیی وایه هیچکس (پیی ناویری و) توانای به سه ریدا ناشکی؟ ۵) دهلی: سامانیکی له سه ریه که له که کراوم خه رجکردوه ۶) ئایا پیی وایه هیچکس نهیدیوه؟ (چون نهو ماله ی پهیدا کردوه و چونیشی خه رج کردوه؟) ۷) ئایا دوو چاومان بو ی نه په خساندوون! ۸) ههروه ها زمانیک و دوو لیو ۹) (ئایا) دوو رییه کانیشمان پیشان نه داون (پیی راست و پیی چهوت)؟ ۱۰) که چی نهو دهرووی سهختی نه بریوه ۱۱) چیش به تو ی زاناندوه دهرووی سهخت چیه؟ ۱۲) ئازادکردنی که سیك ی کویله ۱۳) یان خواردن پیدان له پوژیککی خاوه ن برسیه تی دا ۱۴) به

هەتیوێکی خاوەن خزمایەتی (و نیزیکی) ﴿١٥﴾ یان نەدارێکی (زۆر ئاتاجی) خاوەن گۆ و خۆل ﴿١٦﴾ ئنجا لەو کەسانەش بێ کە برۆیان هێناوە، یە کدی رادەسپێرن بە خۆراگری و، یە کدی رادەسپێرن بە بەزەیی نواندن (بەرانبەر بە خەلک) ﴿١٧﴾ ئەوانە هاوەلانی راستەن (کە بە دەستی راستیان نامە ی کردەوه کانیان دەدرێتەوه) ﴿١٨﴾ ئەوانەش کە بە ئایەتە کامان بپروابوون، ئەوانە هاوەلانی چەپە (و نەگبەتی) ن ﴿١٩﴾ ئاگریکی (دەرگا) داخراویان لەسەرە ﴿٢٠﴾.

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(الْبَلَدِ): (المَكَانُ الْمُحِيطُ الْمَعْدُودُ الْمُتَأَثِّرُ بِاجْتِمَاعِ قُطَانِهِ وَإِقَامَتِهِمْ فِيهِ، وَالْجَمْعُ بِلَادٍ وَبُلْدَانٍ)، (بلد): شوێنیکی دەورە دراو و کارتی کراوە بەوانە ی تێیدا نیشته جی بوون و، لێی کۆبوونەوه، واتە: خەلکە کە ی، بە: (بلاد) و (بُلْدَان) کۆدە کرێتەوه.

(حَلٍّ): (حَلَّتْ أَيُّ: نَزَلَتْ، أَصْلُهُ مِنْ حَلِّ الْأَحْمَالِ عِنْدَ النُّزُولِ، ثُمَّ جُرِدَ اسْتِعْمَالُهُ لِلنُّزُولِ فَقِيلَ: حَلٌّ يَحِلُّ حُلُولًا وَاحَلَّ غَيْرُهُ)، دەگوتری: (حَلَّتْ) واتە: تۆ دابەزی لەو شوێنە، لە رێشەدا لەوهوه هاتوه کاتی خوێ کە سیك کە بە میوانی چوووه بۆ شوێنیک باری پێ بووه، ئنجا کە بارە کە ی کردۆتەوه، مانای وایە خەلکی ئەو شوێنە ی کردۆتە خانه خوێی خوێ، دوا ییش وشە ی: (حَلٍّ) بە کارهێنراوه بۆ دابەزین و نیشته جی بوون لە شوێنیک، دەگوتری: (حَلٌّ يَحِلُّ حُلُولًا)، واتە: نیشته جی بوو، نیشته جی دە بێ، نیشته جی بوون، (وَاحَلَّ غَيْرُهُ) جگە لە خوێ نیشته جی کرد.

کەواتە: (أَنْتَ حَلٌّ بَلَدٍ كَذَا، أَيُّ: مُقِيمٌ فِيهِ)^(١)، تۆ لەو شوێنە نیشته جی، بەلام وێرای ئەوه (حَلٍّ) دوو واتای دیکە شی هەن:

(١) الْمُعْجَمُ الْوَسِيطُ: ص ١٩٤.

واتای یه کهم: تۆ چه لال کراوی لهو ولاته دا، واته: بی پروایه کان هه موو شتیك لهو ولاته دا به قه ده غه ده زانن، که چی نازاردانی تۆ که پیغه مبه ری خوای، به چه لال ده زانن!

واتای دووه م: بۆ تۆ چه لال کراوه لهو ولاته دا، که له سیاقی ئەم سوورەتە موبارە کە دا، ئەو واتایە ناگە یە نئ، بە لام ئەو له فەرماشتیکی پیغه مبه ردا هاتوه ﷺ که فەرموویە تی: ئەم ولاته هه موو شتیکی تیدا قه ده غه یه، ته نیا سه عاتیك له رۆژی بۆ من چه لال کرا له کاتی نازادکردنی مه که دا، به لام دوایی چۆته وه سه ر ئەسلی قه ده غه بوونی خوئی.

(كَبِدْ): (الْمَشَقَّةُ: تَنْبِيهاً أَنَّ الْإِنْسَانَ خَلَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي حَالَةٍ، عَلَى حَالَةٍ مَا يَنْفَكُ مِنَ الْمَشَاقِّ مَا لَمْ يَفْتَحِ الْعَقْبَةَ، وَيَسْتَقِرَّ بِهِ دَارَ الْقَرَارِ)، (كَبِدْ): به مانای ناره حه تی و ره نج دی، ئەمه بۆ ناگادارکردنه وه ی ئەوه یه که مرووف خوای به رز خولقاندوویه تی، به جوړیک که هه رگیز له ناره حه تییان به ده رنابی، هه تا ده رووی سه خت نه بری و له مه نزلگای کو تاییدا نیشته جی نه بی (که به هه شته).

(أَهْلَكَ): (أَهْلَكَ مَالَهُ: أَيُّ بَاعَهُ أَوْ أَنْفَقَهُ)، ده گوتری: (أَهْلَكَ مَالَهُ) ماله که ی فروشت، یا خود خه رجی کرد.

(لُبْدًا): (جَمْعُ لِبْدَةٍ، كَالْبِدِ الْمُبْدِ، أَيُّ: الْمُجْتَمِعِ، لُبْدًا، أَيُّ: كَثِيرًا مُتَلَبِّدًا)، (لُبْد) کو ی (لِبْدَة) یه، (اللُّبْدُ الْمُتَلَبِّدُ: الْمُجْتَمِعُ)، واته: په ستراوی کو بووه وه سه ریه ک، (لِبَاد): که له خوری دروستی ده که ن، له سه ریه ک ده یه ستن، پیی ده گوتری: (لِبَاد)، له به ر ئەوه ی خورییه که په ستراوه ته سه ر یه ک، کو کراوته وه سه ریه ک.

که واته: که ده لی: ﴿يَقُولُ أَهْلَكَ مَا لَا بُدَّ﴾، (أَيُّ: كَثِيرًا مُتَلَبِّدًا)، مال و سامانیکی زۆری له سه ر یه ک که له که بوو.

(النَّجْدُ: الْمَكَانُ الْغَلِيظُ الرَّفِيعُ، وَذَلِكَ مَثَلٌ لِطَرِيقِي الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ فِي الْإِعْتِقَادِ)، (نَجْد): بە شوئییکی بەرزى زبر دەگوتری، ئەوەش وێنەیه بۆ هەردوو ریی هەق و ناھەق لە پرواھیناندا.

(أَقْلَحَمَ): (الْإِفْتِحَامُ: تَوَسُّطُ شِدَّةٍ مُخِيفَةٍ)، (إِقْتِحَام): بریتیه لە چوونە نیو سەختییەکی ترسناکەو، (يَقَالُ: قَحَمَ فَلَانٌ نَفْسَهُ فِي كَذَا مِنْ غَيْرِ رَوِيَّةٍ)، دەگوتری: فلانکەس خۆی پەستایە نیو فلان شت، بەبێ بیر لێکردنەو، خۆی تێھاوێشت.

(الْعَقَبَةُ): (طَرِيقٌ وَعَرٌّ فِي الْجَبَلِ)، (عَقَبَةُ): رێیەکی سەختە لە چیا، بە کوردیی پێی دەلێن: دەروو، واتە: ئەو شوئەنی تاکە رێیەو تەنیا مرووفێک دەتوانی لێی سەرکەوێ و، زۆرجاریش بە زەحمەت سەردەکەوێ.

(فَكُّ): (فَكُّ الرِّهْنِ: تَخْلِيصُهُ)، کەسێک بarmتەیهکی لەلای کەسێک داناو لە بەرانبەر پارەیهک دا، کە لێی وەرگرتو، بۆ وێنە: زەوییهک یان خانووێهک، ئنجا هەركات پارەکەى بۆ بردەو، ئەو شتەى بarmتە بوو لەلای بەرانبەرەکەى، لێی وەردەگرێتەو، ئەو پێی دەگوتری: (فَكُّ الرِّهْنِ)، دەربازکردنى بarmتەکە، (فَكُّ رَقَبَةٍ: عِتْقُهَا)، (رَقَبَةٍ) بە مانای گەردن دی، دواى بەکارىان هیناو، بۆ کوێ مرووف.

کەواتە: ﴿فَكُّ رَقَبَةٍ﴾، یانى: ئازادکردنى گەردنێک کە مەبەست پێی ئازادکردنى مرووفێکە، کۆیلەیهکە، (الرَّقَبَةُ: اسْمٌ لِلْعَصُو الْمَعْرُوفِ، ثُمَّ يَعْبَرُ بِهَا عَنِ الْجُمْلَةِ، وَجُعِلَ فِي التَّعَارُفِ اسْمًا لِلْمَمَالِيكِ)، (رَقَبَةٍ): ناو بۆ ئەو ئەندامەى تێمە دەیزانین، واتە: گەردن، مل، ئەستۆ، دواى تەعبیری پێکراو لە کوێ مرووف، یەکیک بە یەکیک دەلێ: گەردنم ئازاد بکە، واتە: من ئازاد بکە، ئەک هەر ملی بە تەنیا، دوايش لە عورفى نیو خەلک دا وشەى (رَقَبَةٍ)، بۆ کۆیلە بەکارهینراو، کەواتە: ﴿فَكُّ رَقَبَةٍ﴾، یانى: (تَحْرِيرُ رَقِيقٍ أَوْ تَحْرِيرُ عَبْدٍ) ئازادکردنى کۆیلەیهک.

(مَسْغَبَةٍ): (السَّغْبُ: الْجُوعُ مَعَ التَّعَبِ)، (سَغَبٌ): بریتیه له برسیتی له گه ل ماندوبووندا، کهواته: ﴿فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾ رۆژیک که خه لک تیدا برسیشه و ماندووشه.

(ذَا مَرَبٍ): (ذَا) یانی: (صاحب) خاوهن.

(مَرَبٍ): یانی گل، (ذَا مَرَبٍ: مُلَصِقٍ بِالثَّرَابِ لِفَقْرٍ)، که سیک که به گله وه نووسابن له بهر هه ژاری، که سیک که زور هه ژارو نه داربن، به ره و فره شی نیه رایخا، شتیکی نیه له مالد، له سهر گل، ئنجا ئهم وشهیه وشهیه کی سهیره له زمانی عه ره بییدا، (تَرَبٍ) یانی: هه ژار کهوت، به گله وه نووسا، به لام (أَتَرَبٍ)، یانی: (إِسْتَغْنَى)، دهوله مه ندبوو، بن نیاز بوو.

(بِالرَّحْمَةِ): (الرَّحْم) به زهی.

(الشَّعْمَةِ): (الشُّؤْمُ أَوْ الْيَسَارُ)، (مَشْتَمَةٌ) واته: نه گبه تی، یان: لای چه پ، (شُؤْم)، به مانای خراپه و زیان دی.

(مُؤَصَّدَةٌ): (أَصَدَ الْبَابُ يَأْصُدُ أَصْدًا، وَإِصَادًا، أَغْلَقَهُ، وَأَصَدَهُ، إِيْصَادًا: أَصَدَهُ)، (أَصَدَ الْبَابُ)، واته: ده رگایه که ی داخست، (يَأْصُدُ أَصْدًا، وَإِصَادًا) (أَغْلَقَهُ) داخست، دایده خات، داخست، ههروه ها (أَصَدَهُ إِيْصَادًا)، داخست، داخست.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوای به رزو مه زن له سه ره تایی ئهم سوورته موباره که دا به ناوی پاک و تاکی
خوئی ده ست پیده کات و ده فره موئی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به
ناوی خوای به به زهیی به خشنده، واته:

۱- خویندنی ئهم سوورته به ناوی خوای به به زهیی به خشنده ده ست پیده که م.

۲- ئهم سوورته به پیی به رنامه ی خوا ده خوینم.

۳- ئهم سوورته به مه به ستی په زامه ندیی خوا ده خوینم.

۴- ئهم سوورته به هه وڵ و توانایه ک که خوا بۆی په خساندووم، ده خوینم.

ئجنا ده فره موئی: ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ وانیه، سویند ده خۆم به م و لاته،
هه ندیک له زانیان گوتوو یانه: ئهمه بۆ سویند نه خواردنه که لیره ش هاتوه و،
له سه ره تایی سوورته تی (القیامة) شدا هاتوه: ﴿لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ و له نیو
سوورته تی (الواقعة) شدا هاتوه: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ﴾ به لام تیمه
پیشتر له و باره وه زۆر دواوین، به تاییه ت له کاتی ته فسرکردنی سوورته تی
(الواقعة) دا، گوتوو مانه: هه موو ئهو: ﴿لَا﴾ یانه ی له پیش سوینده کانه وه
هاتوون، بۆ لابرندی قسه یه کن، که پیشتر بیروایان کردوو یانه، یا خود به پیی
په وتی نایه ته کان ده رده که وئی، لیره ش: ﴿لَا﴾ واته، وانیه وه ک ئیوه ده لێن
و گومان ده بن، ﴿أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ سویند ده خۆم به م و لاته، که بیگومان
مه به ست پیی مه که کیه، چه رهمی مه که که ده ور به ری مه که که، به پانتایی چه ند
کیلومه تریک زانیان له و باره وه ش قسه یان کردوه و راجیاییشیان له سه ری هه یه،
﴿وَأَنْتَ حَلُّ هَذَا الْبَلَدِ﴾ له حالیکه شدا که تو له م و لاته دا هه لال کراوی، واته:
نازارد رانی تو به په و دانراوه، له حالیکه دا له م مه که کیه دا که (البلد الحرام) ه،

هه‌موو شتێك قه‌ده‌غهیە، گونا‌هه‌كان له‌ هه‌موو شوێنێك گونا‌هن، به‌لام له‌وێ گونا‌ه‌ترن، هه‌ندێك شتی دیکه‌ش له‌ شوێنه‌كانی دیکه‌ گونا‌ح نیه، به‌لام له‌وێ گونا‌حه‌و نابێ بکری، که‌چی تۆ که‌ پێغه‌مبه‌ری خوا، ئازاردانی تۆیان بۆخۆیان په‌وا کردوه.

یاخود: ﴿وَأَنْتَ حَلُّ هَذَا الْبَلَاءِ﴾ سوێند ده‌خۆم به‌وم ولاته، له‌ کاتێکدا که‌ تۆ له‌م ولاته‌دا نیشته‌جێی، ئەم دوو واتایه‌ له‌گه‌ڵ په‌وتی ئایه‌ته‌کاندا، له‌گه‌ڵ ئەم سووپه‌ته‌ موباره‌که‌دا گونجاون، به‌لام مانایه‌که‌ی دیکه‌: ﴿وَأَنْتَ حَلُّ هَذَا الْبَلَاءِ﴾ تۆ له‌م ولاته‌دا بۆت هه‌ڵاڵ کراوه، که‌ هه‌ندێك له‌ زانیان گوتوو‌یان: ئەمه‌ هه‌والدانیکه‌ به‌ داها‌توو و ئیجازیکی می‌ژوو‌ییه، یانی: ئیستا ئەوان تۆیان هه‌ڵاڵ کردوه له‌م ولاته‌دا، به‌لام کاتێک دێ ئەم ولاته‌ بۆ تۆ په‌وا ده‌بێ، هه‌رچی تیدا بکه‌ی، و له‌کاتی ئازادکردنی مه‌ککه‌ له‌ سالی هه‌شته‌می کۆچییدا.

ئەم مانایه‌-به‌رای به‌نده‌- زۆر پێی تێناچێ و به‌گونجاوی نازانم و، دوو مانایه‌کی پیشووتر راست و گونجاوترن.

أ- تۆش له‌م ولاته‌دا نیشته‌جێی.

ب- له‌م ولاته‌دا ئازاردانی تۆ په‌وا کراوه، له‌ لایه‌ن هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌کانه‌وه.

﴿وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ﴾، ئەمانه‌ش سوێندی دووهم و سێهه‌م: سوێند به‌ باب و، به‌وه‌ی لێی بووه، سوێند به‌ باب و به‌ پۆله‌.

ئایا ئەو باب‌ه‌ به‌ست پێی کێه‌و ئەوه‌ی لێشی‌بووه، کێه‌؟

هه‌ندێك له‌ زانیان ده‌لێن: (والد وما ولد) مه‌به‌ست پێیان ئاده‌مه‌و هه‌رچی له‌ ئاده‌م بووه.

به‌لام هه‌ندێك گوتوو‌یان: (والد) مه‌به‌ست پێی (إبراهيم)ه‌، ﴿وَمَا وَلَدَ﴾، مه‌به‌ست پێی ئیسماعیله‌، چونکه‌ (ئیه‌براهیم) و (ئیسماعیل) ئەم ولاته‌یان ئاوه‌دان

کردۆتهوهو، کهعبهیان لهویدا بنیات ناوهو، دواى ئاوهدانى لى پەیدا بوو، ئیبراهیم عليه السلام هاجهرو ئیسماعیلی کوپی لهوێ دانان، دواى هۆزی جوړههوم هاتن و لهوێ نیشتهجی بوون، ئنجا ئیسماعیل هاوسه‌رگیری لیکردن و زمانى ئەوان فێر بوو، لهوهوه‌ش کۆمه‌لى سێیه‌می عه‌ره‌ب پەیدا بوون، که پێیان ده‌گوتری: (العَرَبُ الْمُسْتَعْرَبَةُ)، عه‌ره‌به به عه‌ره‌بکراوه‌کان، له ئەسلدا عه‌ره‌ب نه‌بوون، به‌لام بوون به عه‌ره‌ب.

میژوو زانان گوتوو یانه: گه‌لى عه‌ره‌ب سێ کۆمه‌لى سه‌ره‌کیی بوون:

١- کۆمه‌لى یه‌که‌می عه‌ره‌ب: (العَرَبُ الْبَائِدَةُ) عه‌ره‌به فه‌وتاه‌کان، وه‌ک هۆزی (عاد و ٢٠٠٠) و ئەوانى دیکه، که کتیبه میژوویه‌کان باسیان کردوون، به‌لام ئەو دووانه له قورئاندا ناویان هاتوه.

٢- کۆمه‌لى دووه‌م: (العَرَبُ الْعَارِبَةُ)، عه‌ره‌به ئەسلییه‌کان، که عه‌ره‌به‌کانى یه‌مه‌ن و، عه‌ره‌بى (قحطانی)یشیان پێ ده‌گوتری.

٣- کۆمه‌لى سێیه‌م: (العَرَبُ الْمُسْتَعْرَبَةُ)، عه‌ره‌به به عه‌ره‌بکراوه‌کان، که عه‌ره‌به عه‌دنانیه‌کان، یاخود ئیسماعیلییه‌کانن و ده‌چنه‌وه سه‌ر ئیسماعیل عليه السلام.

هه‌ندیکیش له زانایان گوتوو یانه: ﴿وَالِدٍ وَمَوْلَدٍ﴾، واته: سویند به هه‌ر بابێک و به هه‌ر رۆله‌یه‌ک، هه‌ر که‌سێک که لێى بووه، به‌لام وا پێده‌چێ زیاتر مه‌به‌ست پێى ئیبراهیم بێ، ﴿وَالِدٍ﴾ سویند به بابێک، که ئیبراهیمه (وَمَوْلَدٍ) به‌وه‌ش که لێى بووه که ئیسماعیله، به به‌لگه‌ی ئەوه‌ی ئەوان ئەم ولاته‌یان ئاوه‌دان کردۆته‌وه‌و، کهعبه‌یان لهوێ بنیاتناوه.

سویند به‌و سێ شتانه: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾ به دنیایی مروڤمان له په‌نج و ناره‌حه‌تیی و میخنه‌تدا هی‌ناوه‌ته‌ دی، واته: مروڤ هه‌ر له سه‌ره‌تاوه که دروست ده‌بێ له په‌نج و میخنه‌ت و ناره‌حه‌تیی دا دروست ده‌بێ، هه‌تا ژیاى کۆتایی پێدی، هه‌ر له سه‌ره‌تاوه له دوو به‌ش پێکدی: أ- زینده‌وه‌رى تۆوی (حه‌یمه‌ن) ئیو ئاوی

بابی، که زینده‌وه‌ریکی بچووکه‌و به‌چاو نابینری، له‌هەر دلوپیکیدا ملیۆنان هه‌یه، زانایان ده‌لین: به‌مه‌زنده‌هەر کاتیک که پیاو له‌گه‌ل هاسه‌ریدا جووت ده‌بی، ئه‌وه‌نده‌ ئاوه‌ی دی، که تیکرا سانتیمه‌تریکیان دوو سانتیمه‌تر سیجا (١ سم) یه، ئه‌ندازه‌ی سیسه‌د (٣٠٠) ملیۆن، تاكو پینجسه‌د (٥٠٠) ملیۆن دانه زینده‌وه‌ری تووی له‌و ئاوه‌دا هه‌یه، ئنجا یه‌کیک له‌و زینده‌وه‌ره‌ گچکانه‌ ده‌چن له‌گه‌ل زینده‌وه‌ریکی دیکه‌ی گچکه‌ی نیو ئاوی دایکدا که پپی ده‌گوتری: هیلکۆکه (بُيُضَة) جووت ده‌بی، که ئه‌ویش هه‌ر زینده‌وه‌ریکی گچکه‌یه، به‌لام به‌چاو ده‌بینری، ئیدی له‌و دوو زینده‌وه‌ره‌، زینده‌وه‌ریکی دیکه‌ پیک دی، پپی ده‌گوتری: توویکه (نُطْفَة)، ئنجا ئه‌و (نُطْفَة) یه ده‌گوپدری بو‌ خوینپاره (عَلَقَة)، دواپی بو‌ زارجوو (مُضْغَة)، دواپی قوناغ به‌ قوناغ تاكو ده‌بیته‌ کۆرپه‌له‌و، ژیاپی نیو مندالدان (رحم) ته‌واو ده‌کات به‌ نو (٩) مانگ، دواپی له‌ مندالدانی دایکی دپته‌ ده‌ری، ئنجا هه‌ر که له‌ دایک ده‌بی، ده‌چریکینی و که چریکاندی، مانای وایه‌ زیندوویه، چونکه‌ که چریکاندی ده‌رگای هه‌ناسه‌ی ده‌کریته‌وه‌، ئه‌گه‌رنا له‌ نیو سکی دایکیدا هه‌ناسه‌ نادات، سه‌ره‌تا کوئه‌ندامی هه‌ناسه‌دانی ده‌که‌وێته‌ کار، ئنجا ئه‌ندامه‌کانی دیکه‌ی ده‌که‌ونه‌ کار، هه‌لبه‌ته‌ دلی له‌ویشدا هه‌ر لی ده‌دات، به‌لام کوئه‌ندامی هه‌رسی ده‌که‌وێته‌ کارو کوئه‌ندامی میزی ده‌که‌وێته‌ کار، ئنجا گوپی، دواپی چاوی، هه‌مووی به‌ میانی په‌نج و به‌ میحنه‌ت و زه‌حمه‌تدا دی، دواپی ده‌فه‌رموی: ﴿أَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ﴾، ئایا ئه‌و پپی وایه‌ (مه‌به‌ست پپی مروقی بیروایه‌) که‌س پپی ناویری و توانای به‌ سه‌ریدا ناشکی، نازانی له‌ چیه‌وه‌ هاتوه‌؟ مروق ئه‌گه‌ر ته‌ماشای راپردوی خو‌ی بکات، سه‌ری سوپده‌میئ! له‌ کوپوه‌ هاتوه‌؟ له‌ زینده‌وه‌ریکی گچکه‌ که به‌ چاو نابینری و، نو (٩) مانگان له‌ نیو هه‌وزیکی خویندابه‌وو له‌ مندالدانی دایک دا، ئنجا قوناغ به‌ قوناغ، گه‌شه‌ی کردوه‌و له‌رپی نیوکه‌وه‌ کۆرپه‌له‌ خواردنی بو‌ ده‌چی و، له‌ جه‌سته‌ی دایکی ده‌خوات، هه‌تا له‌ دایک ده‌بی، که له‌ دایک بوو، ئنجا رپی نیوکی ده‌پرن و، خوا دوو رپی دیکه‌ی بو‌ کردوونه‌وه‌، که بریتین له‌ هه‌ردوو مه‌مکی

دایکی، دوایی که قۇناغی شیر خواردنیشی به سەر ده چی، ئنجا خوا سی و دوو (۳۲) ددانی بۆ ده وینئ.

که واته: ئەی مروؤ! تۆ قۇناغ به قۇناغ هاتووی و، خوای میهره بان پۆژ به پۆژ که ره می خوای له گه ل تۆدا زیاد کردوه، له دنیا داو که دنیا ش به جی دئی، ده چیه قۇناغی به رزه خه وه، له ویش خوا که ره می خویت بۆ زیاد ده کات و، ههر به ره و زیادیی و فراوانیی ده چی.

ئەبوو حامیدی غه زالیی (ره حمه تی خوای لیی)، ده لی: مندالدانی دایک چهنده له چاو ژیا نی دنیا، ژیا نی دنیا ش له چاو قۇناغی به رزه خ ئەوه نده وه، قۇناغی به رزه خیش له چاو قیامه ت، ئەوه نده وه، ئیمه پۆژ به پۆژ به ره و فراوانیی ده چین!

﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَا لَا بَدَأَ﴾ مروؤ (مروؤی بیپروا)، ده لی: مایکی زۆر زه وه ندو له سەر یه ک که له که بووم، خه رج کردوه، ﴿أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ﴾ ئایا پیتی وایه که س نه یینیوه؟ که س نه یینیوه که ئەو مروؤه دنیا په رسته، مآل و سامانه که ی له چیدا خه رج کردوه، له تاوان و خراپه و تیکدان دا خه رجی کردوه، ههروه ها ئایا که س نه یینیوه، ئەو ماله ی چۆن کۆ کردۆته وه؟

ئنجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ چوار له نيعمه ته سه ره کیه کانی خوای ده خاته بهرچاوی ئەو مروؤه وه، ههر مروؤیکی دیکه ش: ﴿أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ﴾ ئایا دوو چاومان بۆ نه په خساندوون^(۱)، ﴿وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ﴾ ههروه ها ئایا زمانیکمان بۆ نه په خساندوون که ویرای شت پیخواردن قسه شی پیده که ن؟! شاره زایانی زمانه کان^(۲) (لغات) ده لی: ئیستا نزیکه ی چوار هه زار (۴۰۰۰) زمان له دنیا دا هیه که

(۱) له مه سه له گرنگه کاند کورته باسێک له باره ی چاوه وه ده که یین، که چۆن زانستی سه رده م ئەو نه یینیانه ی له چاودا هه ن، هه ندیکانی ده رخستوون.

(۲) له کوردیی دا زمان بۆ زمانی گوشتیین و زمانی قسه کردنیش به کار دای، به لآم له عه ره بیی دا: (لسان) زمانی گوشتیین و، (لغة) زمانی پیدوان، ههر چه نده له قورئان دا بۆ هه ردووکیان (لسان) به کاره اتوه.

مروڤه كان، قسه يان پیده کهن، که یه کیکیان زمانی کوردییەو، زمانی کوردیش بو
خوی چەند زارو لەهجه یه کی هەن: لە هجه ی گۆران، لەهجه ی بادینی و کرمانجی
و، لەهجه ی (سۆرانی) و، لەهجه ی هه ورامیی، ئنجا لەهجه ی له ک و لوور، چەندان
زار هەن، هه موویان هه ر یه ک زمانن، که زمانی کوردییە، ئنجا زمانی عه رهبیی،
زمانی ئینگلیزی، زمانی ئیسپانی، زمانی ئەلمانیی، زمانه کانی رۆژه لاتی ئاسیا:
هیندی و چینی و مالزی و... هتد، هه ر به و تاکه زمانه، ئەو هه موو زمانه گو
ده کرین، ﴿وَشَفَّيْتُ﴾ هه روه ها دوو لیویشمان بو خولقاندوون و، به هو ی دوو
لیوه کانه وه نه بی، مروڤ قسه ی بو ناکری، به لکو ئەگه ر لیوی تووشی ئازاریک و
ده ردیک بی، قسه ی بو ناکری، ﴿وَهَدَيْتُهُ النَّجْدَيْنِ﴾ هه روه ها دوو رییەکانیشمان
پیشانداون، (واته: رپی راست و رپی چه و)، مه به ست له پیشاندانیش ئەوه یه که
خوا ﴿لَا﴾ له عه قل و هو شی مروڤداو، له ناخ و زگماگی مروڤدا وای کردوه، مروڤ
هه ست به راست و چه و بکات، هه ست به حه لال و حه رام بکات، هه ست
به چاک و خراپ بکات، به لام بیگومان ئەو هیدایه ته تیرو ته واه ی به ته وایی
مروڤ راست و چه وتی بو لیک جیا ببنه وه، ته نیا له رپی وه حیه وه دی و له
وه حیه وه سه رچاه وه ده گری، ئایا هه موو ئەوانه مان بو نه کردوون؟

﴿فَلَا أَقْنَمُ الْعَقَبَةَ﴾، که چی (ئەو مروڤه) ئەو ده رووه سه خته که ی نه بریوه،
نه چۆته تیو ده رووی سه خته وه.

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾ چ شتیک به تو ی زاناندوه ده رووی سه خت چییه؟
﴿فَكُ رَقَبَةً﴾ ئازادکردنی کۆیله یه که، ﴿أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾ یاخود
خواردن پیدانه له رۆژیکێ خاوه ن برسیتییدا، ئەو خواردن پیدانه به کی؟
﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾، به هه تیویکی خاوه ن خزمایه تی، ﴿أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾
یاخود نه داریکی خاوه ن گل و خۆل، که هیه چ شتیکێ نیه به گله وه نووساوه
له هه ژاری و نه دارییدا، ﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، دوا یی له وانه ش بی که
بروایان هیئاوه، بروایان هیئاوه به هه موو ئەو شتانه ی پۆیسته بروایان پی

بهيڻري، ﴿وَتَوَاصُوا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصُوا بِالْمَرْحَمَةِ﴾، يه کديش پاسپيرن و ٿاموڙگاري يه کدی بکهن به خوڙاگري و، يه کديش پاسپيرن به بهزه يي نواندن.

﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْيَمْنَةِ﴾، ٽا ٽهوانه هاوه لانی لای راستن، يا خود هاوه لانی خير و خوشين، ﴿الْيَمْنَةِ﴾، هم به مانای (يَمْن) دي، لای راست، هم به مانای (يَمْن) دي، واته: خير و خوشي و پيت و پيزو به ره که ت.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا﴾، ٽهوانه ش که به نيشانه کانی ٽيمه بيپروا بوون، نيشانه کانی ٽيمه (آياتنا) هم رسته کانی قورٿان ده گريته وه، که به پي پرهوتي ٽم ٽايه تانه زياتر ٽايه ته کانی قورٿان ده گريته وه، هم ديارده و ديمه نه کانی که خوا له ده وروبهر و گهر دووندا خولقاندووني، هم ٽه مو عجزانه ي به پيغه مبه رانی داوون، ٽهوانه ي به نيشانه کانی ٽيمه به هم موو جوړه کانيانه وه بيپروان، ﴿هُم أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾، ٽا ٽهوانه هاوه لانی لای چه پهن، ﴿الْمَشْأَمَةِ﴾ ش هم به مانای: چه پ (شمال) دي، هم به مانای (شوم) یش دي، واته: نه گبه تي و بي خير ي، يانی: هاوه لانی نه گبه تين، شتيك هه يانبی و له گه لیان بی، بریته له نه گبه تي و بيخير ي، ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ﴾ (له روژی دواييدا) ٽاگريکی داخراويان به سه ره وه يه، واته: ٽاگريک که ده رگا کانيان به سه ردا گاله دراوون، وه که له سوورته ي (الهمزة) دا ده فهرموي:

﴿إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّؤَصَّدَةٌ ۖ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ۝٩﴾

واته: ٽاگره که به سه رياندا داخراوه، له ٽيو کو له گهو لوله دريژ کراوه کان دا.

که واته: ٽهوانه ي بيپروان به ٽايه ته کانی خوی په روه ردگار، ٽا ٽه وه سه ره نجاميانه وه، ٽهوانی دیکه ش که خوا ﷻ سيفه ته کانی ژماردن و، ده بی خویان به و سيفه تانه پرازينه وه، ٽنجا شايسته ي ٽه وه ده بن. به ده ستي راستيان نامه ي کرده وه کانيان بدریته وه و، به بهزه يي و به خششي خوی ميهره بان بگهن له روژی دواييدا.

خوا به بهزه يي و به خششي بی سنووري خوی له و که سانه مان بگيري.

مەسەلە گەرنەکان

مەسەلە یە کەم:

سویند خواردنی خوا ﷻ بە شاری مەککە و دەورووبەری، لە حالیکدا ئازاردانی موحمەد ﷺ تێیدا پەوا کراوە لەلایەنی بیروایەکانەوهو، سویند خواردنی بە باب و بەوهی لیبووه، کە خوا مەرۆقی لە پەنج و زەحمەتی دا دروستکردووە، کەچی بابای بیروا پێی وایە کەس توانای بەسەریدا ناشکێ، دەلی: مائی زۆرو کەلە کەبووم سەرف کردووە، ئایا پێی وایە کەس نەیینیوه؟!:

خوا دەفه رموی: ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ (١) وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ (٢) وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ (٣) لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ۚ (٤) أَيْحَسِبُ أَنْ لَنْ يَفْعَرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ۚ (٥) يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ۚ (٦) أَيْحَسِبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ۚ (٧)﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بڕگەدا:

(١)- ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ﴾، وانیە (کە دەلێن) سویند دەخۆم بەم ولاتە، پێشتریش گوتمان: ﴿لَا ۚ﴾ لێرەدا بۆ لابردنی شتیکی، کە بە سەلیقەو بە پەوتی ئایەتەکان دەزانرێ، یان پەییوەندی بە لابردنی شتیکیوە ھەیە، کە لە رابردوودا ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بوویانە، واتە: وانیە وەك ئیوہ دەلێن، کە موحمەد پێغەمبەری خوا نەبێ، یاخود: وانیە وەك ئیوہ دەلێن، ئەوہی دەیلێ، کە قورئانە، ھەلیبەستبێ، یان: وانیە وەك ئیوہ دەلێن، زیندوو کرانەوہ نەبێ، ھەتا کوتایی، ھەموو ئەو شتانە ی بیروایەکان گوتوویان.

﴿أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۚ﴾، سویند دەخۆم بەم ولاتە، (الطبري)، گوتوویەتی: (أُقْسِمُ يَا مُحَمَّدُ بِهَذَا الْبَلَدِ الْحَرَامِ وَهُوَ مَكَّةُ)، ئەی موحمەد! سویند دەخۆم بەم ولاتە، ھەموو شت تێدا قەدەغە کراوە، کە بریتیە لە مەککە.

(۲) - ﴿وَأَنْتَ حَلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾، له حالیک دا تۆرەواکراوی (ئازاردانت رەواکراوە) لەم ولاتەدا، پیشتیش گوتمان: ئەم پرستەیه سی واتایان هەڵدەگرێ:

یەكەم: له حالیکدا که تۆ رەواکراوی لەم ولاتەدا، واتە: ئازاردانی تۆو هاوولانت لەلایەن ناحەزانتەو، بە شتیکی رەواو حەلال دانراوە.

دووهم: له حالیکدا که تۆ لەم ولاتەدا نیشتهجی.

سییه: یاخود له حالیکدا ئەم ولاتە بو تۆ رەوا کراوە چی تیدا دەکە، یانی: ماوێهەکی کەم، سەعاتیک، له کاتی ئازادکرانی مەککە له سالی هەشتەمی کوچی دا.

ئەوێ زیاتر بە عەقل و دلەو دەنووس:

أ- یان ئەوێهە کە پیغمبەری خوا ﷺ له ویدا رەواکراوە ئازار بدری.

ب- یاخود مەبەست پی ئەوێهە له حالیکدا تۆ لەم ولاتەدا نیشتهجی.

(الطبري)، دەلی: (أَنْتَ فِيهِ حَلَالٌ تَصْنَعُ فِيهِ مِنْ قَتْلِ مَنْ أَرَدْتَ قَتْلَهُ، وَأَسْرَ مَنْ أَرَدْتَ أَسْرَهُ، مُطْلِقٌ ذَلِكَ لَكَ) واتە: تۆ لەم ولاتەدا بو ت رەوایه هەرچی دەکە، له کوشتنی کەسیک دەتەوێ کوشتنیت دەوێ، بیکوژی و، کەسیک بتەوێ بەدیلی بگری، بەدیلی دەگری، ئەو شتانه هەموویان بو تۆ رەوان.

(إبن عاشور) یش ئاوی لیکداوێتەو: (جَعَلَكَ أَهْلٌ مَكَّةَ حَلَالًا بِهَذَا الْبَلَدِ الَّذِي يَحْرُمُ أَدَى صَيْدِهِ)، خەلکی مەککە تۆیان لەم ولاتەدا رەوا کردووە کە ئەزیهتت بدەن، له حالیکدا راکردنی نیچیتری ئەم ولاتە، (مەککەو دەوروبەری) قەدەغەیه!

(۳) - ﴿وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ﴾، سویند بە باب و بەوێ لێ بوو.

مانایەکی سی ئەگەری هەن:

۱- هەندیک له زانیان گوتووایانە: مەبەست پی ئادەم و وەچەکەیهتی، سویند بە ئادەم و بەو وەچەیهی له ئادەم بوو، یان ئادەم وایکردووە پەیدا بین.

۲- مەبەست پێی ئیبراھیم ﷺ و ئیسماعیلی کۆریه قی ﷺ.

یان مەبەست پێی ئیبراھیم و وهچه که یه تی به گشتی، هه م ئیسماعیل و هه م ئیسحاق و کورانی دیکه شی، که له پهیمانی کۆندا باسکراون.

۳- مەبەست پێی هه ر بابێک و، هه ر پۆله یه که، به لکو جاری وا هه یه وشه ی: ﴿وَالِدٍ﴾ بۆ بابیش و دایکیش به کارده هیترێ، بۆیه ده گوترێ: (وَالِدِین) یانی: هه ردووک که س که ئه و منداله یان بووه، که باب و دایکن.

به لام ئه وه ی زیاتر به عه قل و دلّه وه ده نووسی، ئه وه یه که مەبەست پێی ئیبراھیم و ئیسماعیل بێ، یاخود ئیبراھیم و وه چه که ی بێ، به نیشانه ی ئه وه ی باس باسی مه ککه یه، ئه و ولاته ی هه موو شتیک تییدا قه ده غه کراوه، ئه و ولاته و ئه و شاره ش ئیبراھیم و ئیسماعیلی کۆری بوونه هۆی ئه وه ی بنیات بنێ، به هۆی دروستکرانی که عبه وه له و شوینه دا.

ئنجا به پێی ئه م مانایه، ئه مه جوړیکه له توانجدا نیش له هاوبه ش بۆ خوا دانهره کان، که له پێی ئیبراھیم ﷺ لاینداوه، ئیبراھیم وه ک هه موو پیغه مبه رانی خوا، ته نیا خوا په رست و خوا به یه کگر (موحد) بووه، ئه وانه ش لاف لی ده دن که به دوا ی ئیبراھیم ده که ون، که چی هاوبه ش بۆ خوا داده ئین!

(۴)- ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾، به دلنیا یی مرو قمان له رهنج و نا ره حه تی دا هینا وه ته دی، وشه ی: ﴿الْإِنْسَانَ﴾، (أل) ی ناساندنی له سه ره و بۆ جینه سه، یانی: هه موو مرو قکی کمان له نا ره حه تی و رهنج و زه حه تی دا، خو لقان دوه، چونکه ئه وه تاییه ت نیه به هه ندیک له مرو قه کانه وه جیا له هه ندیکیان، به لکو هه موو مرو قه کان وه ک یه ک، خوا ﷻ به چه ند قو ناغیک له ئیو مندال دانی دایکیاندا ده یان خو لقینێ، دوا ییش له دایک ده بن و گه شه ده که ن و پیده گهن، هه موویان وه ک یه ک به پێی سیستمیک که خوا ﷻ داینا وه.

٥- ﴿أَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ﴾ ئایا پێی وایه کەس پێی ناوێری، کەس توانای بەسەریدا ناشکی، لە ژێر ڕکێفی کەس دا نیه؟ یاخود: ئایا پێی وایه توانامان بەسەریدا ناشکی، دواى ئەوێ جهستهکەى لهبهین دهچێ و دهپووکیتهوهو دهبیتهوه بهخۆل، ناتوانین زیندووی بکهینهوه؟

هه‌ندێك له زانایان باسی یه‌ك دوو كه‌سیان كردوه له مه‌كه‌كه‌، یه‌كێك له‌وانه‌: (أَبُو أَشَدَّ الْجَمْحِيِّ) و یه‌كێكى دیکه‌ش، زۆر به‌هێزو به‌ توانابوون، یه‌کیان له‌ سه‌ر پێستی په‌شه‌ و لا‌خ راوه‌ستاوه‌و گوتویه‌تی: وه‌رن ئه‌و پێستم له‌بن پێ ده‌ربێنن، ئنجا كه‌ رایانكێشاوه‌ ئه‌ویان پێ له‌سه‌ر ئه‌و پێسته‌ پێ لانه‌چوووه‌، پێسته‌كه‌یان به‌ ده‌سته‌وه‌ هاته‌وه‌ ئه‌وه‌ی ژێر پێی ماوه‌ته‌وه‌، ئه‌وه‌نده‌ قورس و به‌هێزو زه‌به‌لاح بووه‌، گوتویه‌انه‌: مه‌به‌ست پێی ئه‌و ئینسانه‌یه‌!

به‌لام رای راست هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ كه‌ وشه‌ی: ﴿الْإِنْسَنَ﴾ مه‌به‌ست پێی مرۆفه‌ به‌ گشتی، نه‌ك (أل) ه‌ كه‌ بۆ (عه‌د) بێ: ئایا مرۆفه‌كه‌ كه‌ (أَبُو أَشَدَّ الْجَمْحِيِّ) ه‌، یاخود مرۆفیکى دیکه‌یه‌، پێی وایه‌ کەس پێی ناوێری؟ به‌لێ مرۆفیکى واش هه‌بووه‌، چه‌مكى ئایه‌ته‌كه‌ ئه‌ویش ده‌گرێته‌وه‌، به‌لام هه‌موو مرۆفه‌کانى دیکه‌ش ده‌گرێته‌وه‌.

ئهم ئایه‌ته‌ موباره‌كه‌ی ده‌فه‌رموێ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَنَ فِي كِبَدٍ﴾، شیوه‌ی ئه‌و ئایه‌ته‌ موباره‌كه‌ی سووپه‌تی (التین) ه‌، كه‌ ده‌فه‌رموێ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَنَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾، مرۆفمان له‌ باشترین پێكهاته‌دا هێناوه‌ته‌ دی، وه‌ك چۆن له‌وێ گشتیه‌، لێره‌ش دروستکردنى مرۆفه‌كان: له‌ په‌نج و زه‌حمه‌ت و نا‌ره‌حه‌تییدا، هه‌موویان تێیدا وه‌ك یه‌كن و هه‌ر گشتیه‌، كه‌ ده‌شفه‌رموێ: ﴿أَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ﴾، ئایا پێی وایه‌ کەس توانای بەسەریدا ناشکی؟ چ له‌ دنیا‌دا، چ مه‌به‌ست ئه‌وه‌ بێ، توانای به‌سەریدا ناشکی كه‌ زیندووی بکاته‌وه‌، دیسان ئه‌ویش هه‌ر گشتیه‌ بۆ هه‌موو مرۆفه‌كان.

(٦) ﴿يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا بَدَأًا﴾، دەلى: سامانىكى كەلەكە بوو (زۆر)م سەرفکردو، هەندىك لە زانايان گوتوو يانە: مەبەست ئەوەیى فلانكە سىك لە ھاوبەشدا نەرەكان كە زۆر مالى خۆى خەرج دەکرد، خۆى پێوێهە هەلەدەكيشا، بېگومان ئەو جوړە كەسە دەگرێتەو، بەلام هەر كەسىكى دىكەش دەگرێتەو كە مالى و سامانى هەيە، بە حەلال و حەرام وەسەرىكى ناو و كەلەكو پەزمەندەى كردو، دوایش هەر بە ويست و خواست و ئارەزووى خۆى خەرجى دەكات، بى ئەوێ گوى بداتە سنوورەكانى شەرىعت.

بېگومانیش ئەمە ئەوانەى لە كۆمەلگای پێغەمبەرى خوا ﷺ دابوون لە مەككە، لە ھۆزى قورەيش و جگەلە قورەيش دەيانگرێتەو، ئەوانەى لە ھەموو كۆمەلگاکانى دىكەش دابوون، تىكرايان دەگرێتەو، مادام ئەو سىفەتەيان تىدا بووبى و تىدابى.

(٧) ﴿أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ﴾، ئايا پى وايە ھىچكەسىك نەيىنيو (ئەو مالى چۆن پەيدا كردو و چۆنىشى خەرجكردو)؟ ھەردوو پرسىاركردەكان بۆ سەر زەنشتكردن و بۆ بە ھەلە دانان (التوبيخ والتخطئة)ن، واتە: ئايا پى وايە كەس تواناى بەسەرىدا ناشكى؟ ئايا پى وايە كەس نەيىنيو (مالەكەى چۆن پەيدا كردو و چۆن سەرف كردو)؟ وشەى: ﴿الْإِنْسَانِ﴾، لێرەدا گشتیەو (أل)ە كە بۆ جىنسە، بەلام جىنسى عورفى، واتە: بەنسبەت ئەوكاتەوێ خەلكەكە تىكرا ھاوبەش بۆ خوا دانەر بوون.

لەو بارەوێش ئەم فەرمايشتەى پێغەمبەرى خوا ﷺ دىنين، كە دەفەرموى:

«لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ، عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْتَاهُ؟ وَعَنْ عِلْمِهِ فِيمَا فَعَلَ؟ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ، وَفِيمَا أَنْفَقَهُ؟ وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ؟» (أخرجه الترمذي: ٢٤١٧، والدارمي: ٥٣٧، وصححه الألباني).

واتە: دوو پى ھىچ بەندەيەك لە پۆزى قىامەتدا، بەولاولادا ناچن، ھەتا (لە چوار شتان) لى نەپرسرێتەو: تەمەنى لە چىدا بە رىى كردو؟ لە بارەى زانىارىيەكەشيەو چەندە كارى پىكردو؟ لە مالى و سامانەكەشى چۆنى كۆكردۆتەو لە چىدا سەرفى كردو؟ لە جەستەكەيشى بە چى لەنىوى بردو؟

مه سه له ی دووهم:

خستنه پرووی چوار له چاکه و نيعمه ته کانی خوا له ژيانی هه ر مروڤیکدا،
که بریتین له: هه ردوو چاوه کانی و زمانی و، هه ردوو لیوه کانی و، پری راست
و چهوت پیشاندانی:

خوا ده فهرمو: ﴿أَلَمْ جَعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۝٨ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۝٩ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۝١٠﴾

شیکردنه وی ئەم ئایه تانه، له سی برگه دا:

(١)- ﴿أَلَمْ جَعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ﴾ ئایا دوو چاومان بۆ نه په خساندوون؟ ئەو مروڤه ی ئاوا خو ی
هه لده کیشی به خه ر جکردنی مآل و سامانیه وه، ئایا دوو چاومان بۆ نه په خساندوون؟
دوو چاو که هه موو شتیان پی ده بین، هه رچی به پیکردنی ژیان دنیای پیوستی پی
بی، بیینی؟

(٢)- ﴿وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ﴾ هه روه ها زمانیک و دوو لیویش؟ زمان ئەو پارچه گوشته
ماسوولکه ییه ی به که یفی خو ی هه لیده سوو پین و پی ده دو ی، هه روه ها دوو لیویش
که جوانی به ده م و چاوی ده دن و، بۆ قسه کردنیش به کاریان دین و، بۆ خواردن
به کاریان دین و هه م ده روزه ش بۆ زاری.

(٣)- ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ دوو رییه کانیشمان پیشان داو، ده لی: (النَّجْدُ: الْأَرْضُ
الْمُرْتَفَعَةُ ارْتِفَاعًا دُونَ الْجَبَلِ أَيْ: طَرِيقَانِ نَجْدَانِ مُرْتَفِعَانِ)، (نَجْد): به مانای زه وییه که به رز
بوو پیته وه، به لām به رزییه که که متر له به زری چیا، وه که گردۆلکه ییه که، دوو پی به رز
دیار، مه به ستیش پینان پی راست و پی چهوته.

ئایا ئەو پیشاندانی خوا ﷻ بۆ ئەو دوو ریانه چۆنه؟

أ- ئەو هیدایه ته عقل ده گرپته وه، که خوا عه قلیکی داوه به مروڤه کان، هه موویان له
هه ندی شتا کوکن: بۆ نه موونه:

۱- ھەموو خاوەن عەقڵێک دەزانێ (۲ + ۲) دەکاتە (۴).

۲- ھەموو خاوەن عەقڵێک دەزانێ ھەموو لە بەشیکی ئەو ھەموو ھەموو ھەموو ترە (الکُلُّ أَكْبَرُ مِنْ جُزْئِهِ).

۳- ھەموو خاوەن عەقڵێک دەزانێ دوو شتی پێکھوێ دژو پێچەوانە لە یەک کات و شوێندا، پێکھوێ کوێنابنەو، ناگونجێ شتێک ھەشبێ و نەشبێ.

ب- ھەروەھا وێرایی ھیدایەتی عەقڵ، ھیدایەتی دڵ و دەروون و ناخ و زگمākīsh دەگریتەو، ھەموو مەروڤھەکان بۆ خوا تێنوون، ھەموو مەروڤھەکان شەیداو عەودالی دادگیری و پاکیی و چاکیی و جوانیین، خوا ھەموو مەروڤھەکانی وا خولقاندو.

ج- ھەروەھا ھیدایەتی پێنج ھەستەکانیش دەگریتەو، ھەموو مەروڤھەکان بە چاو دەبینن، بەگوێ دەبیستن، بۆن دەکەن، تام دەکەن، دەست لە شتەکان دەدەن.

د- ھەروەھا ھیدایەتی وەحیی و پەيامی خواش دەگریتەو، ئەوێش تەواوترین جوێ ھیدایەت و رێنمایی خۆی پەرەردگارەو، بەو ھیدایەتە، بەلگە لەسەر خەڵک تەواو دەکری و خەڵک بیانوو براو دەکری.

زانایان لەو بارەوێش زۆریان قسە کردو، کە ئایا مەبەست لە: ﴿التَّجَدُّدِ﴾ چییە؟

أ- ئایا مەبەست پێی رێی خواپەرستی و پێچەوانەکەیتە؟

ب- یان مەبەست پێی خواناسیی و پێچەوانەکەیتە؟

ج- یان مەبەست پێی برواوی بێرواییە.

د- یاخود مەبەست پێی چاکەو خراپەو راست و چەوت و خەڵال و خەرامە؟

من وای تێدەگەم ھەموویان دەگریتەو، واتە: خوا سبھانەو تعالی لە رێی ئەو ھێزانەوێ بە مەروڤی داو:

۱- ئەو تۈنلەر ئىچىدە قىيىنچىلىق بولغاندا.

۲- ئەو زىچىك ۋە ناخە پاكەنى پىدا.

۳- ھەر ۋەقە ئىچىدە ھەستەكانى.

۴- دۈيىش لى پى ۋە ھىيە ۋە خۇا عز وجل ئىمان و كوفرى بۇ خەلگ دىارىيىكردوون و، خۇا بەيەكگرتن و ھاوبەشدانان (توحيد و شرك) بۇ لىك جىاكدوونە ۋە، ھەلەل و ھەرام و، چاكە و خراپە و راست و چەوت، ھەمووى بۇ لىك جىا كىردوونە ۋە.

شايەنى باسە:

ھەندىل لى پروونكەرەوانى قورئانىش ﴿التَّجْدِيْن﴾ يان بەدوۋ مەمكەكانى دايىك لىكدۈۋەتەۋە، چونكە دۈاى باسى زمان و لىۋەكان ھاتوۋە، منىش نالېم ئەو مانايەش گونجاۋ ئىيە، بەلام مانايەكەى دىكە گونجاۋ ترو فراۋان ترە.

کورتە باسیک دەربارە ی

کۆئەندامی بینین و سەرنجدانیکی زمان و لیوێهکان

خوا دەفهرموێ: ﴿أَلَمْ جَعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۝٨ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۝٩﴾ واتە: ئایا دوو چاومان بۆ نەپەخساندوون، زمانێک و دوو لیوێهکان؟ ئیستاش با سەرەتا سەرنجی چاو بدەین^(١)، ئەم باسەش راستەوخۆ لە مەوسووعە ی: (دەرەوشاوەیی ئیمان و پووچەلیی ئیلحاد، لەبەر تیشکی زگمەک و عەقڵ و زانست و وەحیی دا) وەر دەگرم:

١- زمان:

زمان ئەو پارچە گوشتە ماسوولکەییە کە خوا سبحانە و تعالی خستووێتە تە ئیوان دوو شەویلاگەکانی مەزقەوێ و لە نیو زاردایە، زمان لە جوولەدا زۆر خێراو چالاکە، هێواهیە بە خێرای قسە ی بۆ ناکرێ و زمانی تەپە، ئەوێ هالەتێکی نەخۆشییەو هالەتێکی دەگمەنە، بەلام بە زۆری وایە زمان خێرایە، هەم بۆ خواردن هەلگیرێ و هەلگیرکردن، هەم بۆ قسە کردن، ئەو زمانە کویت بوێ لەوێ ئامادە دەبێ بۆ دەرپرینی پیتەکان، بۆ ھوونە: دەتەوێ پیتی (ت) دەرپرێ، یەکسەر زمان دیتە سەر ددانەکانی پیشەوێ، یان (ث) و (س) و (ش)، ھەر وەھا ھەندێک لە پیتەکان بە لیوێهکان دەرپرێن، وەک: (م) و (ف).

بەلێ زمان وێرێ ئەوێ خواردن هەلگیرێ و ھەرگێر دەکات و، بەبێ زمان ئینسان خواردنی بۆ قووت ناچێ، ھەر وەھا زمان پیتەکانیش و دەنگەکانیش دەرەچوێ، ئنجا لە نیو زارو زماندا لیکێک ھەیەو بەگوێرە ی پێویست دیتەدەرێ، تاکو ئەو پارووە سەر و بەر بکری و بجووری و بگونجی قووت بدرێ.

(١) پروانە: مەوسووعە ی ئیمان و ئیلحاد، بەرگی یەکەم، لاپەرە: ٤٤٢ - ٤٤٩، چاپی دووہم: ٢٠٢٠ ز - ١٤٤١ ک.

دوو لیوہکان:

خوای زاناو کارزان دوو لیویشی بۆ مروۆف خولقاندوون، که ههم جوانیی به دەم و چاوی مروۆف دەدەن، بیهێنە بەرچاوی خۆت کەسێک دەم و چاوی بسووتی و لیوہکانی هەلقراچان ونەما بن، چەند دیمەنێکی سەیری هەیه، ددانەکانی پێشەوہ هەموویان لە دەرەوہن، بەلام ئەو دوو لیوانە جوانیی بە دەم و چاوە دەدەن، هەر کاتێک مروۆف ویستی دوو لیوہکانی دادەخات، ماسوولکەکانی دوو لیوہکان لەستیکی و بازنەیین، مروۆف دەتوانی دەمی بکاتەوہو، ئەگەر بیهوی پاروویەک قووت بدات و دەتوانی دەمی بێتتەوہ یەک، هەرۆهە ئەو دوو لیوانە زۆریش یارمەتییدەرن بۆ قسە کردن، ژمارە یەک لە پیت و دەنگەکان بە لیوہکان دەر دەهێنن، وێرای ئەوہش دوو لیوہکان و زمان و زار و ددانەکان و مەلاشو، لەگەڵ گەرۆو، ئەو دەرۆزە یەن کە هەر شتێک مروۆف بیهوی بیخاتە نیو جەستە یەوہ، دەبی لەویوہ بچی، خواردن بی، شلەمەنی بی، هەوا بی، بەلام هەوا بەشیکی لە لووتەوہ دەچی و دوایش هەر دەچیتەوہ ئەو پێگایە خواردن و خواردنەوہی پێدا دەچی، بۆیەش خوا ﷻ زمانە بچکۆلە داناو لە نیوان دوو بۆری و دەرۆزە کە ی کە بۆ کۆتەندامی هەرس و، کۆتەندامی هەناسە دەچن، لەوی هەر کاتێک مروۆف خواردن و خواردنە بخوات، ئەو زمانە بچکۆلە یە بۆری لای هەناسە دەگرێ، تاکو ئەو خواردنەوہو خواردنە نەچیتە شوینی هەناسە دانەوہ، هەرکاتێک مروۆف بە پەل پەل شتێک بخوات و، حالەتێکی نااسایی بی و، هەندێک لە خواردن بچیتە نیو بۆری کۆتەندامی هەناسە دانەوہ، هەر دەکۆکیت تاکو دیتە دەر، چونکە چۆتە شوینی کەوہ هە خۆی نیە.

کەواتە: خوا ﷻ کە دەفەر موی: ﴿أَلَمْ جَعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۝٨﴾ و لساناً و شفین ۝٩ ﴿وهدینہ النجدين ۝١٠﴾، واتە: ئایا دوو چاومان بۆ (مروۆف) نەرەخساندوون؟ هەرۆهە زامانی و دوو لیو؟ دوو پێیەکانیشمان پیشان نەداون؟ مروۆف دەبی ئاوا سەرنج بدات و لیی ورد بیتتەوہو لیی بکۆلێتەوہ، ئیستاش زانست کە بەرەو پێشەوہ چوو، زۆر یارمەتییدەری ئینسانی مسوولمانە، تاکو زیاتر بتوانی ئەو فەرمانانە ی خوای پەرۆردگار جیبە جی بکات.

مەسەلە ی سێیه م:

سەر زەشتکردنی خوا بۆ مرۆف که دەرووی سەختی نەبڕیوه، که ئازادکردنی کۆیلە و تێرکردنی برسێیه، پاشان بپرواھێنان و یەکدی پاسباردنە بە خۆپاگری و بەزەیی نواندن، تا کو سەرەنجام ئە و جوړە مرۆفانە ببنە هاوہلانی راستە:

خوا دەفەر موی: ﴿فَلَا أَقْنَحُمُ الْعَقَبَةَ﴾ ١١ ﴿وَمَا أَدْرَنكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾ ١٢ ﴿فَكُ رَقَبَةً﴾ ١٣ ﴿أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾ ١٤ ﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾ ١٥ ﴿أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾ ١٦ ﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ﴾ ١٧ ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمُنَنَةِ﴾ ١٨ ﴿

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە دە برگەدا:

دوای ئایەتەکانی پێشێ که خوا ﷻ باسی جوړیک لە مرۆفی بپروای خۆهەلکێش بە مأل و سامان خەرچکەرەوێ کردو، چوار لە نیعمەتەکانی خۆی خستەوێ یادی: هەردوو چاوہکانی و، زمان و، دوو لێوہکانی و، دوو پێی پاست و چەوت پێشاندانی، ئنجا دەفەر موی:

١- ﴿فَلَا أَقْنَحُمُ الْعَقَبَةَ﴾، که چی ئەو دەرووی سەختی نەبڕیوه.

(ف) ی سەر (لا)، بۆ لق لیکردنەوێ (تفریع) یه، لەسەر رستە: ﴿وَهَدَيْتُهُ النَّجْدَيْنِ﴾، واتە: ئیمە دوو رێیە کاھمان پێشان داو، بەلام ئەو پێی راستی نەگرتو، یانی: ﴿وَهَدَيْتُهُ النَّجْدَيْنِ﴾، بەلام ئەو: ﴿فَلَا أَقْنَحُمُ الْعَقَبَةَ﴾، دەروو سەختەکی نەبڕیوه، که پێی راست بگرێ، یاخود لق لیکردنەوێ (تفریع) یه، لەسەر رستە: ﴿أَهْلَكَ مَا لَا بُدَّ﴾، واتە: (هَلَّا أَهْلَكَ مَا لَهُ فِي الْخَيْرِ، لَا فِي الْخَمْرِ وَالشَّرِّ)، دەبوایە مأل و سامانەکی لە چاکەدا سەرف کردبایە، ئەک لە شەپاب خۆری و تاوان و خراپەدا.

(الإقْتِحَام: تَوَسُّطُ الشَّدَّةِ الْمُخِيفَةِ)، (إِقْتِحَام): بریتیه لە چوونە نێوہ راستی شتیکی مەترسیدارەوێ، بە کوردیی دەلێن: خۆ پێدادان و خۆ تێپاکردن.

(عَقَبَة: طَرِيقٌ وَعَرٌّ فِي الْجَبَلِ) (عَقَبَة): رَیِّه کی عاسیّہ لہ چادا، (عَقَبَة) بہ کوردی دہبیتہوہ: دہرووی سہخت، کہ مروؤف بہ تہنیا نہبی ناتوانی پیدا بروا، خوا ﷺ لیرہ دہفہرموی: ئەو کہسہ دہرووی سہختی نہبریوہو، نہچوتہ نیو ئەو دہرووہ سہختہوہ، تاکو بیبری.

(۲) - ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾، چ شتیک بہ توئی زاناندوہ ئەو دہرووہ سہختہ چیہ؟

ئنجا خوا ﷺ پروونی دہکاتہوہو دہفہرموی:

(۳) - ﴿فَكْ رَقَبَةً﴾، ئازاد کردنی کویلہیہکہ.

(۴) - ﴿أَوْ اطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾، یاخود خواردن پیدانہ لہ پوژیککی خاوہن برسپہتید، وشہی: ﴿فَكْ رَقَبَةً﴾، ئازادکردنی گہردنیک، یانی: کویلہیہک، کہ خویندراویشہتہوہ: (فَكْ رَقَبَةً)، کہسیک کہ کویلہیہکی ئازاد کردوہ، ہہروہا: ﴿إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾ خویندراویشہتہوہ: (أَوْ اطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ)، خواردنی داوہ لہ پوژیککی خاوہن برسپیتی دا، (فَكْ): بریتیہ لہ وەرگرتنی شتیک لہ دەستی کہسیک کہ بوخوی گریداوہو لہ لای خوی ہیشتووہتہوہ، ہہروہا وشہی (فَكْ) ئەسلی واتایہکہی رزگارکردن و دہربازکردنہ. (رَقَبَة) یش بہ مانای گہردن دی، بہلام لیرہدا بہ مانای کوئی جہستہی مروؤفہو، زیاتر بو کویلان بہکارہاتوہ.

ئنجا ئایا ئەوکەسە ئەو خواردنہی لہ پوژیککی برسپہتی و قات و قری و گرانییدا، بہکی داوہ؟!

(۵) - ﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾، ہہتیوکی خاوہن نیزیکی و خزمایہتی.

(۶) - ﴿أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَرْبَةٍ﴾، یان نہداریککی خاوہن گل و خوّل.

ئەو دوو جوړہ کہسە لہ ہہموو کہس ئاتاجترن: ہہتیوکی کہ خاوہن خزمایہتی بی و، نہداریک کہ خاوہن گل و خوّل بی، یانی: جگہلہ گل ہیچی دیکہی نہبی و کہوتیبتہ سەر زہوی.

﴿ذَا مَرَّةٍ﴾، یانی: (ذَا حَاجَةٍ)، ئایا لە چییەو هاتو؟ دەگوتری: (تَرِبَ أَيْ: نَامَ عَلَى التُّرَابِ)، لەسەر گۆ و خۆڵ نووست، واتە: کەسیک کە هیچ شتیکی بە دەستەووە نەماوە.

(يَتِيم) یش (الشَّخْصَ الَّذِي لَيْسَ لَهُ أَبٌ وَهُوَ دُونَ الْبُلُوغِ)، کەسیک بابی نەماوی و خۆشی بالغ نەبووبی، ﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾، (المَقْرَبَةُ: قَرَابَةُ النَّسَبِ)، یانی: نیزیکی ڕەچەلەك و خزمایەتی.

(٧)- ﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئنجا لەو کەسانەش بێ کە برۆیان هێناوە، ﴿ثُمَّ﴾، لێرەدا بۆ بەدوای یە کداهاتنی ریزبەندییە، واتە: برۆی هێناوە بە پاداشتی چاکی ئەو کردەووە چاکانە، ئەگەرنا پیشی دەبێ برۆا بە خواو بە پایەکانی دیکە ی ئیمان هەبێ، ئنجا ئەو ئیمانە مروۆف پال پێوە دەنێ بۆ هاوکارییکردنی هەتیوو هەژارو نەدار.

کەواتە: ﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئەگەر ﴿ثُمَّ﴾ بۆ ریزبەندیی بەدوای یە کداهاتن، بێ، یانی: لەو کەسانەش بێ کە برۆای هەیه بە پاداشتی چاکی ئەو کردەوانە، بەلام ئەگەر: ﴿كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ مەبەست ئەوەبێ ئەوانە ی برۆیان هێناوە بە خوا ﷻ و بەرۆژی دوایی و، پایەکانی دیکە ی ئیمان، ئەو کاتە ﴿ثُمَّ﴾، بۆ ریزبەندیی باسکردن (للتَّيْبِ الذِّكْرِي)، ئەك ریزبەندیی پلە پلەیی (التَّيْبِ الرَّتْبِي)، چونکە برۆا بە خواو بەرۆژی دوایی و بە کتیبەکانی خواو و بە فریشتەکان و بە پیغەمبەران، لە دوای هاوکارییکردنی هەتیوو هەژارو نەدارەووە نایەت، بەلکو لە پیشیانەووە دی، بەلام لە باسکردندا خراوەتە دواوە، هەرۆهك لە سوورەتی (آل عمران) یشدا خۆی بەرزو مەزن دەفەرموی: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾، واتە: ئێوە باشتەری کۆمەڵن بۆ مروۆفایەتی پەیدا کران، فەرمان بە پەسند دەکەن و ڕێی لە ناپەسند دەگرن و، برۆا بە خوا دینن، بێگومان برۆا بە خوا هێنانە، مروۆف پال پێوە دەنێ، فەرمان بە چاکە بکات و ڕێی لە خراپە بگری، بەلام لەوێ لە ڕووی باسکردنەووە خراوەتە دواوە، بۆچی؟

تاكو بزانرئ بپروا به خوا هینان کاتیک به راستی به ئیمان له قهڵەم دەدرئ، که خاوه نه کهی وای بکات، له گهڵ چاکه دابئ و دژی خراپه بئ و، ههول بدات بهسند بچه سپینئ و ناپهسند ریشه کیش بکات، کۆمه لگاوه و روبه ری خوئی لئ بژار بکات.

(٨) ﴿وَتَوَاصُوا بِالصَّبْرِ﴾ (ههروهها ئهوه که سانه لهوانهش بن که) یه کدی راده سپین به خۆراگری، (تواصي بالصبر)، واته: یه کدی پاسپاردن و ئامۆژگاری یه کدی کردن، پێنمایی یه کدی کردن، هاندانی یه کدی بۆ خۆراگری.

(٩) ﴿وَتَوَاصُوا بِالْمَرْحَمَةِ﴾ ههروهها یه کدی راده سپین و ئامۆژگاری یه کدیش ده کهن به بهزهیی نواندن.

خۆراگری و بهزهیی نواندن، دوو سیفه تی زۆر مهزن، له په یوه ندیه کۆمه لایه تیه کاندو، مرووف به بئ خۆراگری په یوه ندیه کۆمه لایه تیه کانی راست بۆ بهر یوه ناچن و، به بئ بهزه ییش بیگومان له په یوه ندیه کانی دا وهک پێویست نابئ، ئەم دوو سیفه ته زۆر گرنگ، بۆیهش خوا ﷺ له دواي ئیمان هوه باسی کردوون.

(١٠) ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ ئا ئهوانه هاوه لانی خێرو چاکه ن، یاخود: هاوه لانی لای راست، ﴿الْمَيْمَنَةِ﴾ دوو واتای هه ن:

أ- لای راست. ب- خێردارو پێزدار.

(مَيْمَنَةُ: أ- جَعَلَهُ عَلَى يَمِينِهِ. ب- مَيْمَنَةُ اللَّهِ هُئِنَّا: بَارَكَهُ).

﴿الْمَيْمَنَةِ﴾ یان له (مَيْمَنَةُ) وه هاتوه، واته: خسته لای راستی، یاخود (مَيْمَنَةُ اللَّهِ هُئِنَّا، أَي بَارَكَهُ). یانی: خوا پێزی تێخست و به ره که تدارو خێرداری کرد.

که واته: ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ یانی: ئهوانه هاوه لانی لای راست، یاخود: ئهوانه هاوه لانی خێرو چاکه ن، به پێچه وانیه ئهوانی دیکه وه که هاوه لانی

لای چەپەن، یاخود: هاوەلانی نەگەتیی و بئی خێرین، کە خوا ﷻ لێرەدا باسی کردووە: بڕینی دەرووی سەخت بڕیتە لە ئازادکردنی کۆیلەو، خواردن پێدانی نەدار، ئەو نەدارەش یان هەتیویکی خزمە، یاخود نەدارێکی بەخاک و خۆلەو نووساوە، لەو بارەووە ئەم دوو فەرموودەیە دێنین:

١- فەرموودەی یەکەم: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُدْعَانَ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يَقْرِي الضُّعْفَ، وَيَقُكُ الْعَانِي، وَيَصِلُ الرَّحِمَ، وَيُحْسِنُ الْجَوَارَ، فَأَتَيْتُ عَلَيْهِ، فَهَلْ يَنْفَعُهُ ذَلِكَ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا إِنَّهُ لَمْ يَقُلْ يَوْمًا قَطُّ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي يَوْمَ الدِّينِ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ٢٤٩٣٦، وَمُسْلِمٌ: ١١٤، وَإِبْنُ حَبَانَ: ٣٣٠، وَأَبُو يَعْلَى: ٤٢٤).

واتە: دایکمان خاتوو عایشە (خوا لێی پازێ بئی)، دەلێ: گۆتم ئەو پێغەمبەری خوا ﷻ! عەبدوللای کۆری جودعان لە سەر دەمی نەفامیدا، پێزی میوانی دەگرت و، دیلی ئازاد دەکردو، پەیوەندیی خزمایەتیی دەگەیاندا، چاکەکار بوو لەگەڵ دراوسێ دا، بە چاکە باسم کرد، ئایا ئەوانە هیچ سوودی پێدەگەین؟ پێغەمبەری خوا ﷻ فەرمووی: نەخیر، چونکە ئەو پۆژیک لە پۆژان نەگۆتووە: ئەو پەروەردگارم! لە پۆژی سزاو پاداشت دا، لە گوناھەکەم ببوو! (واتە: بۆ خوا ی ئەنجام نەداون، بۆیە پاداشتی نەه).

٢- هەر لەو بارەووە ئەم فەرموودەیەش هەیە، کە بە روالەت پێچەوانە ی فەرموودەکی پێشییە:

{عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَرَأَيْتَ أَشْيَاءَ كُنْتُ أَتَحَنَّنُ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِنْ صَدَقَةٍ، أَوْ عَتَاقَةٍ، وَصِلَةِ رَحِمٍ، فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَجْرٍ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَسَلَّمْتَ عَلَى مَا سَلَفَ مِنْ خَيْرٍ} (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ١٣٦٩، وَمُسْلِمٌ: ١٢٣).

واتە: حەکیمی کۆری حیزام (خوا لێی پازێ بئی) - دوا ی ئەوێ مسوڵمان بوو - دەلێ: گۆتم: ئەو پێغەمبەری خوا ﷻ! لە سەر دەمی نەفامیدا هەندیک کردەووەم دەکردن، وەک خواپەرستی، بۆ خۆ لە خوا نزیك خستەووە، لە

به خشین و نازادکردنی کۆیله و گه یاندنی په یوه نندی خزمایه تی، ئنجا ئیا هیچ پاداشت هه یه (له و کرده وانه مان دا؟) فه رمووی: کاتیک مسوّلمان بووی، شتی خێرو چاکه ت پیشخستوه، واته: ئه و کرده وانه ی دیکه شت بۆ حیسابن.

ئهم دوو فه رمایشته که سیّک به پروالته ته ماشایان بکات، ده لّی: تیکده گیرین، له فه رمایشتی یه که مدا پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رمووی: (إِنَّ جُدْعَانَ) هیچ به هره وه رناگرّی له کرده وه کانی، که له سه رده می نه فامییدا کردوونی، به لام له فه رمووده ی دووه مدا به هه کیمی کوپی حیزام ده فه رموی: مسوّلمان بووی و چاکه ت پیشخۆت خستوون، واته: ئه و کرده وه چاکانه شت بۆ حیسابن که له سه رده می نه فامییی دا کردووتن!

وه لامه که شی هه ر ئه وه یه که هه کیمی کوپی حیزام دوا ی ئه وه ی مسوّلمان بووه، ئه وه ی پرسیه، به لام ئه وه ی دیکه مسوّلمان نه بووه، ئه مه ش وه لامیکی ریکه، چونکه که سیّک مسوّلمان بی، کرده وه چاکه کانیشی که پیش مسوّلمان بوونی کردوونی، لیان به هره مه ند ده بی، به لام که سیّک مسوّلمان نه بی خراپه کانی له سه ر حیسابن و کرده وه چاکه کانیشی جیی بۆ ناگرن، وه ک خوا ﷺ ده فه رموی: ﴿وَقَدْ مَنَّآ اِلٰی مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبْآءً مَّنْثُورًا﴾ (۲۳) الفرقان، پرومان کرده ئه و کرده وانه ی کردبوویانن (کرده وه چاکه کانیان) و کردمانن به تۆزو گهردی بلاو.

مەسەلە ی چوارەم و کۆتایی:

بەلام بێ پروایان بە ئایەتەکانی خوا، هاوێلانی چەپەو بێخێرن و، ئاگریکی قەپات و دەرگا گالە دراویان لەسەر دەبێ:

خو دەفەر موی: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۖ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ ۖ

شیکردنەوی ئەم دوو ئایەتە، لە دوو برگەدا:

(١)- ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۖ﴾، ئەوانەش کە بە نیشانەکانی ئیمە بێ پروابوون، ئەوان هاوێلانی چەپەن، یاخود: هاوێلانی خاوەنی نەگبەتی و بێخێرین.

(٢)- ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ﴾ ئاگریکی (دەرگا) داخراویان بەسەرەوێه.

(الطبري) له (قتادة) وه به ژماره: (٣٧٤٧٧)، هیناویەتی، دەلی: ﴿مُؤَصَّدَةٌ﴾، (أَي: مُطَبَّقَةٌ أَطْبَقَهَا اللَّهُ عَلَيْهِمْ، فَلَا ضَوْءَ، وَلَا فَرَجَ، وَلَا خُرُوجَ مِنْهَا آخِرَ الْأَبَدِ)، واتە: ئەو ئاگرە خوا دەرگایەکانی لەسەریان داخستوون و گالە ی داو، پۆشناوی و، دەروو لی کرانەوه و، لی هاتنە دەر نیە تاكو هەرە کۆتایی.

هەر وه ها (الطبري) له (الضَّحَّاك) وه به ژماره: (٣٧٤٧٨) هیناویەتی، لە بارە ی مانای: ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ﴾ وه، دەلی: (أَي: مُغْلَقَةٌ عَلَيْهِمْ)، ئاگرەکیان لەسەر داخراوه، واتە: ئەوانە لە شوێنیکدان، دەرگا کانیان لەسەر داخراون و، لە نیو ئەو شوێنە ی تێدان، بە ئاگریش سزا دەدرێن و دەسووتێنن، خوا پەنامان بدات.

وهك چۆن: ﴿الْيَمْنَةِ﴾، بە مانای لای راست (يمين) دی و، بە مانای چاکه و خیر (يُمْن) ش دی، ﴿الْمَشْأَمَةِ﴾ ش بە هەمان شیوه: بە مانای لای چەپ (شمال) دی و، بە مانای نەگبەت و بێ خیر (شؤم) یش دی.

هه لوه سته یه ک له به رانبهر

نه هیشتنی سته می سیاسی و ئابووری دا

له کو تایى ته فسیر کردنی ئەم سوو پرته ته موباره که دا هه لوه سته یه ک ده که یین، له به رانبهر ئەو شه ش ئایه ته موباره که دا، که خوا تیان دا ده فه رموی:

﴿فَلَا أَقْنَحَ الْعَقَبَةَ﴾، ئەو ده رووه سه خته که ی نه بریوه، ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾، چی پئی زاناندووی ده رووه سه خته که چییه؟ که هه رکات ئینسان بری، ئنجا به ره و به هه شت ده چی؟ ﴿فَكُ رَقَبَةً﴾، ئازاد کردنی کو یله یه ک ﴿أَوْ أُطْعَمُ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ﴾، یا خود خواردن پیدان له پوژیکى قات و قری و گرانییدا، ﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾ (۱۵)، به هه تیویک (مندالیک که بالغ نه بووه، بابی مردووه) که خاوه ن زیکیایه تییشه: ﴿أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾، یا خود نه داریک که خاوه نی گله و به خو لوه نووساوه، هیچی نیه، هه لبه ته مانای وانیه که ئەو خواردن پیدان و مال به خشینه، ته نیا بو ئەو دووانه یه، به لام یانی: ئەو دووانه له ئیو کومه لگادا له هه موو تویره کان ئاتاجترن، بویه خوی به به زه یی ﷺ وه ک دوو نمونه ی زه قی که ده بی هاوکاری بکری و خواردنیان پی بدری و مشووریان لیخوری، هی ناوی.

وه ک ده بینین: له م ئایه تانه دا خوا ﷻ چوونه به هه شت به هو ی ده رووی سه خت برینه وه، له دوو کاردا خو لاصه ده کاته وه:

یه که م: ئازاد کردنی کو یله یه ک.

دووهم: خواردن پیدانی که سیکی ئاتاج، وه ک هه تیوو نه دارو هه ژار.

که واته: له راستییدا هه ولدانی مسولمانان بو ئەوه ی مرو فیه کان سه ربه ست و ئازاد بن و، که س بنده ست و ژیر ده ست نه بی و کو یله و چه وساوه نه بی، به لکو

هەر بە ئازادىي مېننەو، وەك چۆن خوا ﷺ بە ئازادىي خولقاندوونى، وەك عومەرى كورى خەتتاب خوا لىي رازى بى، لە بۆنەپەكدا بە كەسك دەلى: كە ستەمى كردو، لە ھاوالاتىيەكى خويان هەر لەبەر ئەو، مسولمان نى: (مَتى اسْتَعْبَدْتُ النَّاسَ، وَقَدْ وَلَدْتُهُمْ أُمَّهَاتُهُمْ أَحْرَارًا؟!)، لە كەپەو خەلكتان كردۆتە كۆيلە، كە دايكيان بە ئازادىي هيناونىە دنياو، واتە: مرۆڤەكان هەموويان بە ئازادىي لە دايك دەبن، كەواتە: كە دوايى مرۆڤك، ياخود كۆمەلە مرۆڤك، يان نەتەو، يەك ژىر دەست دەكرى و دەچەوسىنرێتەو، ئەو پېچەوانەى ئەو حالەتە ئاسايىي و سرووشتىيە كە خوا لەسەرى خولقاندو، كە برىتيە لە ئازادىي و سەرەستىي، بۆيش خوى دادگەر ﷺ چوونە بەهەشتى بەستۆتەو بەو، وە كە مرۆڤ دەبى دەرووى سەخت بېرى، ئنجا پرېنى دەروو سەختەكەشى بەو داناو كە برىتيە لە: ئازادکردنى كۆيلەيەك، يەك مرۆڤى كۆيلەو ژىر دەست، لە ژىر دەستى و كۆيلەيەتى، دەرى بېنى و رزگارو ئازادى بكەى، ماناى وايە بەهوى ئەو، وە نيوەى ئەو دەروو سەختەت پرېو، نيوەكەى دىكەشى ئەو، يەكە:

لە پۆژىكى برىيەتى و قات و قىي و گرانييدا، خواردن بەدەى بەو كەسانەى پيوستيان پىيەتى، بە تايەت منداللىكى بى باب، هەروەها نەدارىك كە بە گل و خۆلەو نووساو، هېچى نى.

ئنجا ئەگەر دەرووى سەختېرېن، برىتى بى لە ئازاد کردنى كۆيلەيەك، هەروەها تىركردنى برىيەك، ئايا ئازادکردنى نەتەو، يەك كە زەبوون و ژىر دەستكراو، خاوەنى زەوى خوى نى، خاوەنى ئىرادەى خوى و قەوارەو ئىدارەى خوى نى، خاوەنى چارەنووسى خوى نى، هەروەها دەربازکردنى مىللەتەك و كۆمەلگايەك لە برىيەتى و قات و قىي، دەبى چەند خىر بى؟ بىگومان خىرلىكى زۆر گەورەيە، بۆيش خوا ﷺ كردوويەتى بە سەنگى مەحەكى دىندارىي و ئيماندارىي و مسولمانىيتى.

لیره دا دەپرسین: بۆچی خوا فەرموویەتی: ﴿فَكَرْبَةً ۱۲﴾ أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۱۴ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۱۵ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۱۶ ؟! تاكو بزانی: ئازاد کردنی کۆیلەیه کیش ئەوەندە خێرو پاداشتی هەیە، چ جایی سەدان و هەزاران کۆیلە، هەروەها تێرکردنی هەتیویکی ئاتاج و برسی، هەروەها نەداریکی برسیش ئەوەندە خێرو پاداشتی هەیە و هێندە شتیکی گرنە، چ جایی کۆمەڵە خەڵکی و کۆمەڵگایە کە تووشی قات و قری و برسیی بوو!

بۆیە پێویستە وەك مسوڵمان و خەڵکی ئیسلام، زۆر هەستیار بین بەرانبەر بە ئازادیی مرۆڤەکان، هەروەها بەرانبەر بە تێریان، بەرانبەر بە ئەمانیان و بەرانبەر بە نانیان، بەرانبەر بەوەی مرۆڤەکان خوا خولقاندوونی، کە ئازادو سەر بەست بن و، ئازادانە و سەر بەستانە تاقیکردنەوهی بەندایەتی خۆیان بدەن لەسەر زهوی، هەروەها خوا مرۆڤەکانی خولقاندوون و دنیاوی بۆ پر کردوون لە نازو نەعمەت، تاكو تێر بن و برسی نەبن، چونکە مرۆڤی کۆیلە و مرۆڤی برسی، مسوگەر بێر کردنەوهشی راست و دروست نابێ، بۆیە پێویستە تێمە وەك مسوڵمانان و خەڵکی ئیسلام بزانی، کە دینە کەمان دینی ئازادی و سەر بەستیە بۆ هەموو کەس، لیره خوا ﷺ نەیفەر موو: ئەو کۆیلەیهی ئازاد دەکری، مسوڵمانە، یان نامسوڵمانە، پەش، یان سپیە، خوێندەواره، یان نەخوێندەواره، کوردە، یان عەرەبە، یان چ گەلیکە، یان چ زمانیکە، هەر کەسێک کۆیلە بێ، دەبێ کار بکە ی بۆ ئازادکردنی ئەو کۆیلەیهو، هەرکەسێک برسی بێ، دەبێ کار بکە ی بۆ تێرکردنی ئەو برسییە.

ئەجا ئەگەر تەماشای بارودۆخی ئیستای دنیاش بکەین، بەلێ بە فەریمی کۆیلایەتی لە سەدهی نۆزدەیه مەوه نەماوه، بەلام هەر فەریمی و پڕۆلەتی، ئەگەرنا لە حەقیقەتدا بە تایبەت ئەگەر تەماشای بارودۆخی مسوڵمانان بکە، هەروەها گەلانی دیکە ی ژێر دەست، دەبینن زلەپزەکان بە چاوی کۆیلە تەماشایان دەکەن، وەك خزمەتکار تەماشایان دەکەن و، مامەڵەیان لەگەڵدا

دەكەن و، ئەمەش حالەتتە نائاساییەو، حالەتی ئاسایی و سرووشتی ئەوێه
 كە مەوۆقەكان هەموویان ئازادو سەربەست بن، خاوەنی زەوی و خاکی خۆیان
 و، بوونی خۆیان و، ئیدارەیی خۆیان بن، ئەوێه حالەتی ئاساییە، هەروەها نازو
 نایعمەتی ولاتی خۆیان، خۆیان خاوەنی بن، نەك زلەهێژێك بێ، بە زۆر خۆیان
 بەسەر دا بسەپێنێ و، نەوتەكەیان بە تالان بەرێ و، غازەكەیان بە تالان بەرێ و،
 خێرو بیری دیکەیان بە تالان بەرێ! ئەوێه حالەتتە پەفزی كراوە، لە شەریعەتی
 خواي دادگەر و كارزان داو، مسوڵمانانیش دەبێ بە ئەركی سەرشاری خۆیان
 بزانن، ئەگەر بیانەوێ دەرووی سەخت بپرن و سەركەون و بچنە ئێو بەهەشتی
 خواوە، زۆر بەجیددی خەم و مشوور بخۆن لە ئازادکردنی كۆیلەكان و، تیر
 كردنی برسێیهكان.

خواي پەروەردگار لەو كەسانەمان بگێرێ كە بەو شیوێه دەبن و، هەموو
 توانایەكانی خۆمان بخەینە گەر بۆ جێبەجێ كردنی ئەو ئامانجە شەریعیانە
 خوا ﷻ ئاوا گرنگیی و بایەخی پێداون، لە دوا فەرمایشت و پەیامی خۆی دا بۆ
 مەوۆقایەتی.

لێرەش دا كۆتایی بە تەفسیر كردنی سوورەتی (البلد)، دێنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تەفسیری سوورپەتی

الشَّمْسُ

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ (۷) ی مانگی (ذی الحِجَّة)، واتە: مانگی (۱۲) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بەرانبەر (۲۸) ی تەمموز، واتە: مانگی (۷) ی سالی (۲۰۲۰) ی زاینیه، لە شاری دیرینی هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الشَّمْس)، پێناسەو نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت (۷) بڕگەدا دەخەینە روو:

پێناسەی سوورەتی (الشَّمْس) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە ناوی (سورة الشَّمْس) ه، بەلام بوخاری لە کتێبە ناودارەکی خۆیدا (الجامع الصحيح) بە ناوی سوورەتی (سُورَةُ الشَّمْسِ وَضَحَهَا) هیناویەتی.

دووهم: شۆینی دابەزینی:

بەیهك دەنگی زانایان ئەم سوورەتە مەكەییە، لە مەكە دابەزییو، لەم بارەشەو ئەم دەقە دێنین.

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الشَّمْسِ وَضَحَهَا مَكَّةً)^(۱).

(۱) ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرُ الْمُنْتَوَر: ج ۸، ص ۸۲۷، وَنَسَبَهُ لِابْنِ الزُّرَيْسِ وَالنَّحَّاسِ، وَابْنِ مَرْدَوِيهِ، وَابْنِ بَيْهَقِي وَقَالَ: وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْدَوِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ مِثْلَهُ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ۳، ص ۵۱۴.

واته: عه بدوللای کوری عه بیاس ﷺ، گوتوویه تی: سووره تی ﴿وَالشَّمْسُ وَضَحَهَا﴾، له مه که دابه زیوه.

ههروه ها ئیبنو موردهوهی، له عهبدوللای کوری زوبهیرهوه ﷺ، بههه مان شیوه، ئه ویش گوئویه تی: {نَزَلَتْ سُورَةُ ﴿وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا﴾ مِکَّة}. ئه م سووره ته له مه کهکه دابه زیوه.

سٻيه: ريزه نديءَ لاءِ موصحف و دابه زين دا:

ریزبه‌ندی له (مصحف) دا ژماره: (۹۱) ه، له (الفاتحة) هوه که دین، ته‌مه (۹۱) یه‌مین سووره‌ته، له ریزبه‌ندی هاتنه خواردا (۲۶) ه‌مین سووره‌ته، پیش سووره‌تی (البروج) و دواى سووره‌تی (القدر)، دابه‌زیوه.

چوارهم: ژماره‌ی نایه‌ته‌کانی ئهم سووره‌ته:

له لای زۆربهی زانیان پازده (۱۵)، له لای ئەهلی مه‌که‌که‌ شازده (۱۶) ٲایه‌تن، به‌لام زیاتر پازده‌که‌ ته‌به‌نیکراوه‌.

يېنىچەم: نيوەرۆكى ئەم سورەتە:

ئەم سوورەتە موبارەكە دوو بابەتی سەرەکی گرتوونە خۆی:

۱- له ټايه ته کانی: (۱ - ۱۰)، يازده (۱۱) سویند خواردنی خوا ﷺ له سهر سهر فراز بوونی بابای ته زکیه کارو، بيمرادی و په شیماني بابای خو بن چلک و چه په لی گونا هدر.

۲- له ئايەتەکانی: (۱۱ - ۱۵)، که دهکاته (۵) ئايەتی کوټايی، باسی گه‌لی سه‌موود که له قسه‌ی پیڤه‌مبه‌ره‌که‌یان صالح عليه السلام ده‌رچوون و سه‌ره‌نجام خوا سزایه‌کی توندیان دوا‌ی ئه‌وه‌ی حوشره‌که‌ی صالحیان- که خوا وه‌ک مو‌عجیزه‌یه‌ک له شاخی‌ک، له تاته به‌ردی‌کی گه‌وره‌ بۆی ده‌ره‌تتا‌بوون - په‌یان کردو^(۱) کوشتیان، خوا ﷻ سزای دان.

(۱) په بیان کرد: چوار په کیان برین، په پکردن، په پکردن: چوار په ل برین.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

لەم سوورەتەدا دوو تاییەتمەندیمان کەوتووونەتە بەرچاو:

١- سویند خواردنی خوا ﷻ بە یازدە (١١)، یان بەلای کەمەووە بە حەوت (٧) شت، کە زۆرتەری پێژەری سویند خواردنە، ئەوانی دیکە، خوا یان سویندی بە شتێک خواردووە، یان بە دووان، یان سییان، یان بە چواران، یان بە پینج، هیچ کام لە سوورەتەکانی دیکە سویندەکانیان لە پینج تیننەپەریون، بەلام ئەم سوورەتە دەگونجی بڵین: خوا سویند بە حەوت (٧) شتان خواردووە، دەشگونجی بڵین: سویندی بە یازدە (١١) شت خواردووە.

٢- چەند وشەیەک کە تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

(جَلَّهَا) واتە: دەریخستووە.

(طَهَّهَا) واتە: پان رایخستووە.

(فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا) واتە: تاوانباریی و پارێزکاریی فێرکردووە، شارەزای کردووە.

(خَابَ مَنْ دَسَّهَا) واتە: پەشییمان و بێمراوە ئەو کەسە ی نەفسی خۆی پەنھان کردووە، لە بن چلکی گوناھاندا.

(فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ) واتە: خوا ﷻ لەرزاندنیەووە، یان تەختی کردن، یەکسانی کردن لەگەڵ خاکدا.

حەوتەم و کووتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان:

تێمە کووی پازدە (١٥) ئایەتەکان دەکەینە یەک دەرس، لەبەر ئەوەی هەموویان پێکەووە تیکەهەلکێشن، هەرچەندە دوو بابەتن، بەلام بابەتی دوووەمیشیان هەر تەواوکەری بابەتی یەکەمە.

کەواتە: دینە سەر بڕگەکانی ئەم دەرسە کە کووی پازدە (١٥) ئایەتەکە ی ئەم سوورەتە موبارە کە پێکدێت.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە ئەم سوورەتە ھەمووی يانی: ھەر یازدە (۱۵) ئایەتەکی دەگریتەو، ئەو (۱۵) ئایەتەش دوو تەوہری سەرەکیین:

یەكەم: لە ئایەتەکانی: (۱ - ۱۰) دا، خوا ﷻ یازدە (۱۱) سویندان دەخوات بە یازدە (۱۱) شتان، وەلامی سویندەكەش بریتیه لەوہ كە مروّف بەھوی خو ڤاك كەردنەوہ سەرفراز دەبی، بەلام بەھوی نەفسی خو ڤەنھانكردن لە بن كەمرو چلكی گوناھاندا، ڤەشیمان و بەدبەخت و بيمراد دەبی.

دووم: لە پینچ ئایەتی كۆتایی دا: ئایەتەکانی: (۱۱ - ۱۵) باسی گەلی سەموودە، كە پیغەمبەرەكەیان صالح ﷺ بووہ و، ئیمە لە كاتی تەفسیركردنی سوورەتی (الحجر) دا، باسی گەلی سەموود و پیغەمبەرەكەیان (صالح) مان كەرد، كە دواى ئەوہی لە قسەى صالح دەردەچن و، ئەو حوشتەرى خوا وەك موعجیزەيەكى تايبەت بە صالحی داوہ و، لە بەردیك بوى دەرھیناوە، كە خەلكەكە داوايان لیکردوہ بەلگەيەكیام بۆ بینیت، وەك كاتی خوى لە بەسەرھاتەكەیدا باسمان كەردوہ، دواى ئەوہی حوشتەكە ڤەیی دەكەن، پيشی چوارپەلەكان دەپرن و دوايى سەرى دەپرن، خوا ﷻ سى ڤۆژ مۆلەتيان بۆ دادەنى، دواى سى ڤۆژەكە ئەو بەلا گەورەيان بە مل دادى، كە بریتی بووہ لە ھەرژنگ و دواتر لەرزینەوہيەك، بریتی بووہ، كە بەھویەوہ ھەموويان لەگەل زەويدا تەخت و يەكسان دەبن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿۱﴾ وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا ﴿۲﴾ وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا ﴿۳﴾ وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا ﴿۴﴾ وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا ﴿۵﴾ وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنَاهَا ﴿۶﴾ وَالْأَرْضُ وَمَا طَحَاهَا ﴿۷﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ﴿۸﴾ فَالْهَمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿۹﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ﴿۱۰﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ﴿۱۱﴾ إِذْ أَنْبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿۱۲﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿۱۳﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا ﴿۱۴﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿۱۵﴾

مانای دهقاولدهقی ئایه تهکان

{به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده . سویند به خوړو به تیشه کهی
 ﴿۱﴾ سویند به مانگ، کاتیک به دواي (خوړدا) دی ﴿۲﴾ سویند به پوژگار
 کاتیک پوښنی کردهوه ﴿۳﴾ سویند به شهوگار کاتیک دایده پوښی ﴿۴﴾ سویند
 به ئاسمان و بهوهی بنیاتی ناوه ﴿۵﴾ سویند به زهوی و بهوهی رایخستوه و
 لیکى وه دوورخستوه ﴿۶﴾ سویند به نهفس و بهوهی پیکرخستوه ﴿۷﴾ ئنجا
 خراپه کاری و پاریزکاری فیږ کردهوه ﴿۸﴾ مسوگه ر سهرفرازه که سیک پاکو
 چاکى کردهوه ﴿۹﴾ مسوگه ریش بيمراده که سیک (له بن که مپه ی گوناها ن دا)
 په نهانی کردهوه ﴿۱۰﴾ (گهلی) سه موود به هو ی یاخیوونیانه وه به درو یان دانا
 ﴿۱۱﴾ کاتیک خراپترین کهس به خیرای ده رچوو (بو په یکردنی حوشره که) ﴿۱۲﴾
 پیغهمبه ر خواش (صالح) پییگوتن: وریای حوشره که ی خواو ئاو خواردنه وه که ی
 بن! ﴿۱۳﴾ که چی به درو یان داناو په بیان کردو (سهریان بری) و په روه ردگاریشیان
 به هو ی گوناها که یانه وه، به لایه کی به سهردا گشتاندن ئنجا ختی کردن،
 له سهره نجامه که شی ناترسی ﴿۱۴﴾}

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(وَضَحَّيْهَا): (الضَّحَى: اِبْسَاطُ الشَّمْسِ وَامْتِدَادُ النَّهَارِ، وَسَمِّيَ الْوَقْتُ بِهِ)، (ضَحَى): بریتیه له بِلَاو بوونه وهی تیشکی خۆرو درێژه کێشانی پۆژ، به کاتی چێشته نگاوییش گوتراوه: (ضَحَى).

(جَلَّيْهَا): (أَصْلُ الْجَلْوِ: الْكَشْفُ الظَّاهِرُ وَالتَّجَلَّى: الظُّهُورُ)، (جَلْو): له ته سلدا به مانای ده رخستن و ناشکرا کردنه، (تَجَلَّى)ش به مانای ده رکهوتنه.

(طَحَّيْهَا): (الطَّحْوُ كَالدَّخْوِ وَهُوَ بَسْطُ الشَّيْءِ وَالذَّهَابُ بِهِ)، (طَحْو)، وهك (دَخْو) وایه له واتادا، به لام (دَخْو)، به مانای پانراخستن، به لام (طَحْو) بریتیه له پاسختن، وپرای دوورخستنه وهش.

(سَوَّلَهَا): (تَسْوِيَةُ الشَّيْءِ جَعَلَهُ سَوَاءً)، واته: شتیک پێك بیته، چاك بیته، رێکوپێك بێ، وهك خوا ده فه رموی: ﴿فَسَوَّكَ﴾ ﴿٧﴾ الانفطار، (أَيَّ جَعَلَ خَلْقَتَكَ عَلَى مَا اقْتَضَى الْحِكْمَةُ)، واته: دروستکرانی تۆی وا لیکردوه وهك حیکمهت ده یخوازی.

(فَأَلْهَمَهَا): واته: فیری کرد، (الإلهام: إلقاء الشَّيْءِ فِي الرُّوعِ وَيَخْتَصُّ ذَلِكَ بِمَا كَانَ مِنْ جِهَةِ اللَّهِ أَوْ جِهَةِ الْمَلَائِكَةِ الْأَعْلَى)، (إلهام): بریتیه له خستنه نیو دل و عهقل، ئه ویش تایبه ته به وهی له لایه ن خواوه، یاخود له لایه ن فریشته کان که له به رزین، دی.

(فُجِّرَهَا): (الْفَجْرُ: الشَّقُّ شَقًّا وَاسِعًا)، (فَجْر)، بریتیه له له تکرندی شتیک به فراوانیی، (وَالْفُجُورُ: شَقٌّ سَرُّ الدِّيَانَةِ)، (فُجُور): بریتیه له له تکرندی پۆشاکی دینداری و مسوولمانیتی و چوونه نیو گوناھو تاوانه وه.

(خَابَ): (الْخَيْبَةُ: قَوْتُ الطَّلَبِ)، (خَيْبَةُ): بریتیه له بيمرادی، بهدوای دادهچی له، دهستت بچی.

(دَسَّهَا): (أَيَّ: دَسَّهَا فِي الْمَعَاصِي، فَأَبْدَلَ مِنْ إِحْدَى السَّيِّئَاتِ يَاءً مِثْلَ: تَظَنَّنْتُ أَيَّ: تَظَنَّنْتُ)، (دَسَّاهَا)، له نهسلدا، (دَسَسَ)ه بووه، واته: نهفسی خوئی له نیو گوناھاندا په نهان کردوه، ئنجا یه کیک له سینه کان کراوه به (ی) وهك: (تَظَنَّنْتُ)، دوایی کراوه به (تَظَنَّنْتُ)، واته: گومانم برد.

(يَطْعُونَهَا): (طَعَوْتُ، وَطَعَيْتُ، طُغَوْنَا، وَطُغِينَا، وَأَطْعَاهُ كَذَا: حَمَلَهُ عَلَى الطُّغْيَانِ، وَالطُّغْيَانُ تَجَاوَزُ الْحَدَّ فِي الْعِصْيَانِ)، (طَعَوْتُ) و، (طَعَيْتُ)، وهك کرداری رابردوو هاتوون، (طُغَوْنَا) و (طُغِينَا)، وهك چاوگ ههردووکیان هاتوون، (وَأَطْعَاهُ كَذَا حَمَلَهُ عَلَى الطُّغْيَانِ)، واته: وای لیکرد (طُغِيَانِ) ی ببی، (طُغِيَانِ) چیه؟ (تَجَاوَزُ الْحَدَّ فِي الْعِصْيَانِ)، سنووربه زاندن له سه ریچییدا.

(أُنْبِغَتْ): (الْإِنْبِعَاثُ: التَّوَجُّهُ وَالْمُضْيِ وَالْبَحْثُ إِثَارَةُ الشَّيْءِ وَتَوَجُّهُهُ)، (إِنْبِعَاثُ): بریتیه له رووکردنه شتیک، رویشتن به رهو شتیک، (بعث): بریتیه له هه لگیرساندنی شتیک، ناردنی شتیک و ئاراسته کردنی به رهو لایهك.

(أَشْقَاهَا): (الشَّقَاوَةُ: خِلَافُ السَّعَادَةِ، وَأَشْقَاهَا، أَيَّ أَتْعَسَهَا)، (شَقَاوَةُ): بیبهختی، روژ رهشی، نهگبهتی، پیچهوانه ی (سَعَادَةِ)ه، واته: بهخته وهری، ئنجا (أَشْقَاهَا أَيَّ: أَتْعَسَهَا)، واته: له هه موویان خراپترو نهگبهتر.

(وَسَقَّيْنَهَا): (السَّقْيُ وَالسَّقْيَا: أَنْ يُعْطِيَهُ مَا يَشْرَبُ)، (سَقَّيْنَهَا)، ههردووکی نهوویه نهوویه دهیخواته وه پیی بدری.

(فَدَمَدَمَ عَلَيْهِمَ): (أَيَّ: أَهْلَكَهُمْ، وَقِيلَ: الدَّمْدَمَةُ: حِكَايَةُ صَوْتِ الْهَدَّةِ) (دَمَدَمَ عَلَيْهِمَ) واته: فهوتاندنی، گوتراوه: (دَمْدَمَةُ) گیرانه وهی دهنگی کهوته خوارو راشه قیترانه، گوتراوه: (دَمَدَمَ) (أَيَّ غَضَبٍ)، تووره بوو، (دَمَدَمَ عَلَيْهِمَ أَيَّ: طَحَنَهُمَ

فَأَهْلَكُهُمْ)، هارینی و کوٹایی پیھینان، ههروهها (دَمَدَمَ عَلَيْهِمْ أَي: أَطَبَقَ عَلَيْهِمْ)،
واته: سزاكهی وا بو ناردوون دهورهیان بدات و هیچ دهرفتهی ههلاتن و پاكردنیان
نهیی.

(فَسَوَّيْهَا): (جَعَلَهَا سَوِيًّا، سَوَّيْتُ عَلَيْهِ وَبِهِ الْأَرْضُ، أَيَّ هَلَكَ فِيهَا)، (فَسَوَّيْهَا)، چاکیکرد، پټکی کرد، نه وه واتیاه کی، به لام لیړه دا (فَسَوَّيْهَا): واته: هه موویانی ته ختکرد، یاخود سه رزه مینه که یان و شاره که یانی ته ختکرد، به رزی و نزمی تیدا نه ما، ده گو تر ی: (سَوَّيْتُ عَلَيْهِ الْأَرْضُ وَسَوَّيْتُ بِه الْأَرْضُ)، هه ردو وکیان به مانای (هَلَكَ فِيهَا)، که بگو تر ی: سه ر زه وی له سه ر ته خت کړا، یان سه ر زه وی پی ته خت کړا، له گه ل زه ویدا ته خت کړا، واته: له وی فه وتا.

(عُقْبِيهَا): (العُقْبِي: الْآخِرَة)، (عُقْبِي): به مانای مه نزلگای کو تایی و گه پانه وه دئی، کو تایی هه ر شتیک و سه ره نجامی هه ر شتیک یئی ده گو ترئ: (عُقْبِي) (وَالْعُقْبِي الْبَذَلْ)، جِنگره وهی کارئک.

که واته: ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا﴾، واته: له سهره نجام و سزای ئه و به لایه ی به سهری هه نان (خوای پهروه دگار) بێ باک و بێ ترس بوو.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوا تِلْكَ له م سوورپه ته موباره که دا ده فهرموئ:

﴿سَمِيعًا ۝ إِلَٰهَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾، به ناوی خوی به به زهیی به خشنده، واته:

۱- ئەم قورئانخویندنه به ناوی خوی به به زهیی به خشنده ده ست پئ ده که م، نه ک به ناوی هه ر که سی ک و هه ر شتیکی دی.

۲- ئەم قورئان خویندنه بو خوا ده ستی پیده که م.

۳- ئەم قورئان خویندنه به پپی به رنامه ی خوا، جیبه جئ ده که م.

۴- ئەم قورئان خویندنه به هیزو توانایه ک که خوا بوئ ره خساندووم، نه نجام ده ده م.

﴿وَالشَّمْسُ وَضَحَهَا﴾، سویند به خورو به تیشکه که ی، ﴿وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا﴾، سویند به مانگ که به دوا ی دادی، واته: به دوا ی خور دادی، مانگ ئەو کاته ی سه ره تای مانگه، کاتی ک خور ئاوا ده بی، سه ره تای مانگ ده بی لهو کاته دا بوئ بگه ری واته: مانگی یه ک شه وه، ئنجا ئە گه ر به یه ک شه وه ده رنه که وئ، به دوو شه وه ده رده که وئ، دوا ی خور ئاوا بوون، که واته، دوا ی ئە وه ی خور ئاوا ده بی، ئنجا مانگ ده رده که وئ، ئە وه له پرویه که وه، له پرویه کی دیکه شه وه: مانگ به دوا ی خور دادی له تیشکدا، دیاره خور تیشکه که ی زاتییه وه ک دوا ی، کورته باسی ک له باره ی خوره وه ده که ی، به لام مانگ تیشکه که ی وه ده سه تیئرا وه (گسبی) هو، له خوره وه تیشکی بو دی، که واته: له پروی تیشکه وه مانگ له دوا ی خور دی، له پروی کاتی شه وه به هه مان شیوه: ﴿وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا﴾ سویند به رۆژگار کاتی ک که ده یدره وشییته وه، چی ده دره وشییته وه؟ رۆژگار زه وی

دەدرەوشیڤتەو، راناو کە ی بۆ زەوی دەچیتەو، هەرچەندە هەندیک گووتیانە: بۆ خۆر دەچیتەو، بەلام لە راستیدا ئەو خۆر رۆژگار پەیدا دەکات، ئەک رۆژگار بێ خۆر بدەرەوشیڤتەو، بۆیە راناو کە بۆ زەوی دەچیتەو هەرچەندە باسی زەوی نەکراو، بەلام هەموو ئەو شتانی بەسیاق و سەلیقە دەزانرێ، خۆی پەرەردگار راناویان بۆ لا دەگیریتەو، ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا﴾ سویند بە شەوگاریش کاتیک دایدەپۆشی، زەوی دادەپۆشی، ﴿وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا﴾ سویند بە ئاسمان و بەو کەسە ی کە بنیاتی ناو، ئەگەر (مَا)، (مَوْصُولَةٌ) بێ، یانی: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالَّذِي بَنَّهَا﴾، سویند بە ئاسمان و سویند بەو کەسەش کە بنیاتی ناو، بەلام ئەگەر (ما) لێرەدا (مَصْدَرِيَّة)، چاوگ بێ، یانی: ﴿وَالسَّمَاءِ وَبَنَاهَا﴾، سویند بە ئاسمان و سویند بە بنیاتی ئاسمانیش، ئاسمان هەموو ئەو ی پێی دەگوترێ: گەردوون و بوونەوەر هەموو دەگریتەو، ﴿وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا﴾ سویند بە زەوی و بەو کەسەش کە زەوی راخستو، یاخود سویند بە زەوی و بە راخستنی زەویش، بەپان راخستن و دوور خستنهو ی زەوی، ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ سویند بە نەفس، بەو کەسە ی رێکیخستوو، یاخود ئەگەر (ما) لێرەدا چاووگ، (مَصْدَرِيَّة) بێ، یانی: سویند بە نەفس و بە رێکوپێک کردنەکە ی، بەلام مانای یەکەمیان زیاتر دیتە عەقڵ و زەینەو، سویند بە نەفس و بە رێکخەری نەفس، ﴿فَأَلَمَّهَا جُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ هەم تاوانباریی و خراپەکاریی فێر کردو، هەم پارێزکاریی فێر کردو، واتە: خوا نەفسی بەشەری وا خولقاندو، بتوانی خراپەش بکاو چاکەش بکات، چەوتیش بپروا، راستیش بپروا، ئەگەر واش نەبوو بە کەلکی تاقیکردنەو نەدەهات، فریشتەکانی بە کەلکی تاقیکردنەو نایەن، بۆچی؟ چونکە ناتوانن خراپە بکەن، ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ التحريم، هەرەها هەندیک لە دروستکراوەکانی دیکە، ئازەل و پروەک و زیندەوەر و پەرەوڕو ماددە ی بێ ژیان بە کەلکی تاقیکردنەو نایەن، چونکە خێرو شەریان لە دەست نایەت، بەلام مرووف دەتوانی بەرەو سەربچێ بەهۆی

ته قواوه و، ده توانی به رهو خوار بچی، به هوئی تاوان و خراپه و لادانهوه، ئنجا وه لّامی ئه و سویندانه که یازده (١١) سویندن، یاخود (٧) سویندن، ئه گهر بلیین: خوړو تیشکه که ی هه مووی یه که و، مانگ که به دوا ی دادی ئه وه دوو، پوژگار که پوژنی ده کاته وه، ئه وه سی و، شهوگار که داده پوژی واته: زهوی داده پوژی ئه وه چوار و، ئاسمان و بنیاتنه که ی، یاخود بنیاتنه ره که ی ئه وه پینچ، و زهوی و راخه ره که ی لیک دوور که و تنه وه که ی، یاخود ئه وه ی لیک دوور خستو ته وه، ئه وه شهش، ئنجا نه فس و ئه وه ی ریکو پیک کردوه، ده بن به حهوت سویند، به لّام ئه گهر خوړو تیشکه که ی دووان بن، مانگیش ئه وه سی و، پوژگار که زهوی ده رده خا ئه وه چوار و، شهوگار که دایده پوژی ئه وه سویندی پینجه م، (واته: زهوی داده پوژی)، ئاسمان و ئه وه ی که سه ری ئاسمانی بنیاتناوه، ئه وه شهش و حهوت، زهوی و ئه وه ی زهوی پانرا خستوه، ئه وه هه شت و نو و، نه فس و ئه وه ی نه فسی ریکو پیک کردوه ئه و ده یازده، که واته: بوونه (١١) سویند، جا وه لّامی ئه و (١١) سویندانه ئه وه یه:

﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا﴾ ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ﴿١٠﴾، به راستی سه رفرازه، ﴿قَدْ﴾ که ده چیتته سه ر کرداری پابردوو، مانای ساغکردنه وه و جه ختکردنه وه ده گه یه نی، ﴿أَفْلَحَ﴾، به راستی سه رفراز و خوشبه خته و به ئامانج گه یشتوو یه، ﴿مَنْ زَكَّاهَا﴾، ئه و که سه ی ئه و نه فسه ی چاک و پاک کردوه، ئیمه دوا یی له کو تایی ته فسیرکردنی ئه م سوورته موباره که دا، کورته باسیک له باره ی ته زکییه ی نه فسه وه ده که یین، به لّام (تزکیه)، سی واتای هه ن:

یه که م/ پاک بوون.

دووهم/ چاک بوون.

سییه م/ گه شه کردن.

(الطَّهَارَةُ وَالنَّمُو وَالصَّلَاح).

کهواته: ئەو کەسە سەرفرازە و بە ئامانج گەشتووێه کە خۆی بژار کردووە و لە سیفەتە خراپەکان، پاکی کردۆتەووە و گەشەیی بەخۆی داوە، سیفەتی تەقوای لەخۆیدا زیاد کردووە و گەشەیی پێداوە، خۆشی چاک کردووە، کە لە ئەنجامی پاک بوون و گەشە کردندا، نەفسی مرۆف چاک دەبێت.

﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّهَا﴾ بە دلتیاییش پەشیمان بێمراد و، دۆراوە، ئەو کەسە کە نەفسی خۆی شاردۆتەووە، واتە: وەبەن گوناھانی خستووە، لە جیاتیی ئەوێ گەشەیی پێداوە بەرزێ بکاتەووە، وەبەن چلک و چەپەرۆ کەمپەری گوناھان خستووە، ئەمە وەلامی ئەو (١١) سویندەیه.

ئەجا خوا ﷻ دیتە سەر تەوهری دووهم: ﴿كَذَبَتْ ثُمُودُ بِطَغْوَنِهَا﴾ گەلی سەموود بە هۆی یاخیی بوونیەووە بەدرۆی دانا، چی بەدرۆ دانا؟ پۆژی دوایی بە درۆی دانا، پێغەمبەرە کە کە صالحە بەدرۆی دانا، پەيامی خواي بەدرۆ دانا، هەموویان دەگریتەووە، بەلام بەهۆی چیهووە ئەو بەدرۆ دانانە پەیدا بوو، بەهۆی یاخیی بوونیەووە، ﴿كَذَبَتْ ثُمُودُ بِطَغْوَنِهَا﴾، بەهۆی یاخیی بوون و لە سنوور دەرچوونیەووە، بێپروا بوو، بەدرۆی دانا، ﴿إِذْ أُنْبِثَتْ أَشْقَاهَا﴾، یاد بکەووە کاتیک خراپترینی گەلی سەموود دەرچوو، بە پرتاو دەرچوو، بە خێراییی پۆیی، بۆچی پۆیی؟ پۆیی تاكو حوشتەرە کە پەیی بکات، واتە: لاقەکانی بپری و بریندار بکات، بۆ ئەوێ بکەوێ، دوایی سەری بپری، ﴿فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ﴾، پەوانە کراوی خوا پێی گوتن: ﴿نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا﴾، ئاگاتان لە حوشتەرە کە خوا بێ و ئاگاتان لە ئاو خواردنەووە کەشی بێ، واتە: نە زیان بە حوشتی خوا بگەیهنن، هەموو حوشتەرەکان حوشتی خوان، بەلام ئەو حوشتەرە خوا بە شیوێ تایبەت دروستی کردبوو، بە دوای صالح، لەسەر داوای خەڵکە کە گوتیان: موعجیزە کەمان بۆ بێنە لەلای چیاھە وەستا بوون، گوتی: موعجیزە کە چیتان بۆ بێنم؟ گوتیان: بە لەو چیاھە حوشتی بێتە دەری و بە چکە کەشی لەگەڵیدابێ، ئەویش لە خوا پارایەووە، ئیدی ئەو چیاھە لەرزی، ئەو شاخە لەرزی

و حوشتریکی لی هاته دەر به چکه کهشی له گه لیدابوو، به لام حوشتریکی زۆر گه وره و، زۆر جوان، که به ته نیا یه ک پۆژ ئاوی بیره که یانی هه موو ده ویست، به لام دوایی خویان هه موو خه لکی هۆزه که هۆزی سه موود شیریان له و حوشته ده دۆشی و، بهشی هه مووانیشی شیر پتی بوو، ئنجا پیغه مبه ره که یان پتی گو تن: ئاگاتان له حوشته که ی خوا بی و، ئاگاستان له ئاو خواردنه وه کهشی بی، له نۆره ئاوی خۆیدا لی تی که مه دهن، کاتی خوی له به سه رهاته که یدا به درژی یی باس مان کردوه، به لام: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوها﴾، ته وان یه کسه ر به درژیان داناو په ییان کرد، (عَقَر): بریتیه له برینی پییه کانی پی شه وه ی حوشته ر، چونکه حوشته سه ر نابپردی، ته گه ر په یی نه کړی، ده بی پی شی پییه کانی ببردین و، بکه ویته زه وی، ئنجا ده توانی سه ر بپردی، ﴿فَدَمَدَمَ عَلَيْهِم رَّبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا﴾، په روه ردگاریان به هوی گونا هه که یانه وه به لایه کی به سه ردا گشتان دن، ته ختی کرد، واته: زه ویه که یانی ته خت کرد، به رزی و نزمی تی دا نه هیشت، شار و ئاوه دانییه که یانی ته خت کرد، یا خود: ﴿فَدَمَدَمَ عَلَيْهِم﴾، یانی: (أَطْبَقَ عَلَيْهِم)، خوا به لایه کی ده وره ده ری بو ناردن، به هوی گونا هه که یانه وه شوینه که یانی ته خت کرد، له شوینی خۆیدا باس مان کردوه، که خوا چریکه و هارژنیکی گه وره ی بو ناردن، بلیسه ئاگریکی گه وره ی تیدابوو، له رزینه وه ی لی په یدا بوو، سه ره نجام که سیان نه ما، هه موویان فه وتان، ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَهَا﴾، له سه ره نجامه کهشی ناترسی، خوا ﴿لَا﴾ له سه ره نجامی ته وه به لایه ی به سه ر گه لی سه موودی هی نا، بی باک و، بی ترسه، چونکه خوا خاوه نی ته وه په ری ده سه ته لات، بیگومان هیچ که سیش سزا نادات، مه گه ر شایسته ی سزا بی، بویه لی ره ش ده فره مووی: ﴿فَدَمَدَمَ عَلَيْهِم رَّبُّهُم بِذَنبِهِمْ﴾، خوا به هوی گونا هه که یانه وه به لایه کی بو ناردن و به سه ردا گشتان دن و ته ختی کردن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سویند خواردنی خوا ﷻ بە خۆرو تیشکەکە ی، مانگ که به دوایدادی و، پوژگار که سەر زهوی دەرده خات و، شهوگار که زهوی دادەپۆشی و، ئاسمان و بنیاتنەرەکە ی، زهوی و لیک کیشەرەوهکە ی و تەختکەرەکە ی، نەفس و ریک و پیکخەرەکە ی، ئەمە (١١) شت، که خراپەکاریی و پارێزکاریی و فیری نەفس کردووە، مسۆگەر بابای خو پاک و چاکەر سەرفرازە و، بابای خووەبن که مەرەو چلکی گوناھان ھاندەریش، بيمرادو پەشیمانە:

خو دەفەر موی: ﴿وَالشَّمْسُ وَضَحَهَا ١ وَالْقَمَرُ إِذَا نَلَّهَا ٢ وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا ٣ وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا ٤ وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنَاهَا ٥ وَالْأَرْضُ وَمَا طَحَاهَا ٦ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ٧ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ٨ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَّهَا ٩ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّهَا ١٠﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە دە برگەدا:

١- ﴿وَالشَّمْسُ وَضَحَهَا﴾ سویند بە خۆرو بە تیشکەکە ی، ئیمە دوایی کورتە باسیک لە بارە ی خۆرەوه دەکەین، (ضَحَى): بریتیه لە کاتی بەرزبوونەوهی خۆر لە ئاسۆی خۆرەهەلاتەوه که بابای بینەر وای دیتە بەرچاو بە ئەندازە ی پمیکە، وشە ی: (ضَحَى) جگە لە چیشته نگاو بە مانای تیشکی خۆریش ھاتوووە، ئەم ئایەتەش سی واتایان بو لیک داوئەوه:

أ- ویند بە خۆر و بە تیشکەکە ی.

ب- سویند بە خۆرو بە چیشته نگاوەکە ی که بەھۆی خۆرەوه پەیدا دەبێ.

ج- سویند به خۆرو به ئەو دنیا پروونا ککردنه وه و ولات گهرم داهینانه ی له ئەنجامی خۆردا پهیدا ده بێ.

(الصَّخْوَةُ أَوَّلُ النَّهَارِ)، (صَخْوَةٌ)، به سه ره تای رۆژ ده گووتری، (وَالصُّحَى: بَعْدَ ذَلِكَ)، (صُحَى) چیشته نگاو دواى ئەوه یه، ئنجا (مَا بَعْدَهُ إِلَى قَرِيبِ الزَّوَالِ صَحَاء)، دواى چیشته نگاو تاكو ئەو نیزیك له وهی كه خۆر له نیوه راستی ئاسمان لابادات، هه مووی پێی ده گووتری: (صَحَاء).

له عه بدوللای كورێ عه بباسه وه (خوا له خۆی و بابی رازیی)، هاتوه، عه بدوللای كورێ عه بباس گووویه تی: {وَالشَّمْسُ وَضُوءُهَا} (أَخْرَجَهُ الْحَاكِم: ۳۰۹۳۸، وقال صحيح على شرط الشيخين، ولم يخرجاه)، واته: سویند به خۆرو به تیشكه كه ی، یاخود به پروونا كیه كه ی.

(۲)- ﴿وَالْقَمَرَ إِذَا نَلَّهَا﴾، سویند به مانگ كاتیک به دواى دادی، ده لی: (التُّلُوهُ الطَّبَعُ)، (تُلُوْ): به مانای به دواكه وتن و شوینكه وتن، (ها) كه راناوه ده چیتته وه بۆ خۆر، واته: مانگ كه به دواى خۆر دا دی، ئنجا ئەمه سى واتایان بۆ لیکداونه وه:

یه كه م: مانگی یه ك شهوی دواى خۆر ئاوا بوون، مانگ به یه ك شهوی ده رده كه وێ.

دوو هه م: كاتیک كه مانگ نیزیك ده بیته وه له چوونه حاله تی (بدر)، واته: (۱۴، ۱۵) وه، به دواى خۆر دادی.

سییه م: یاخود دواى ئەوه ی ده بیته (۱۴ و ۱۵).

له راستیدا له یه ك كاتدا هه رسیكیشیان پیکه وه گونجاون، هه م كه مانگی یه ك شه وه، هه م شه وانى (۱۴ و ۱۵)، هه م دواى (۱۴ و ۱۵) ش، بى خواش ﷺ وایكردوه، كه مانگ كاتیک به ره و حاله تی (بدر) بوون ده چی، زیاتر به ئاسمانه وه ده بی، واته: به شه ودا، چونكه ئەو كاته دنیا زیاتر پرووناك ده كاته وه.

(۳)- ﴿وَالنَّهَارَ إِذَا جَلَّهَا﴾، سویند به رۆژگار كاتیک كه ده ری ده خا، ئەمیش سى واتایان بۆ لیکداونه وه:

یەكەم: گوتوویمانە: ﴿جَلَّهَا﴾، پاناوہی (ھا)، دەچیتەوہ بۆ زەوی، واتە: کاتیک زەوی دەردەخات.

دووهم: ھەندیک گوتوویمانە: ﴿جَلَّهَا﴾، پاناوہکە ی دەچیتەوہ بۆ (شمس) بۆ خۆر، کاتیک خۆر دەردەخات.

سێھەم: ھەندیکیش گوتوویمانە: ﴿جَلَّهَا﴾، واتە: دنیا، کە ئەوہیان لەگەڵ یەكەمیان ھەر دەیتەوہیەك.

بەلام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێ زەوی بێ، چونکە زەوی لە ئەنجامی رۆژدا زەوی دەردەکەوێ.

٤- ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا﴾، سویند بە شەوگار کاتیک دایدەپۆشی، ئەویش دیسان واتە: زەوی دادەپۆشی، خۆر دادەپۆشی، یاخود دنیا دادەپۆشی، بەلام داپۆشینی زەوی نزیکتەر لەواتایەکیەوہ، ئنجا جێ سەرنج ئەوہیە کە بە نسیبەت رۆژگارەوہ دەفەرموێ: ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ﴾، بە کرداری رابردوو ھیناویەتی، بەلام بۆ شەوگار ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا﴾، سویند بە شەوگار کاتیک کە دادەپۆشی بە کرداری (مُضَارِع)، یەكێک لە توێژەرەوانی قورئان دەلی: بۆ ئاگادارکردنەوہی ئەو واقعەییە کە ئەو کاتە وا بوو، واتە: ئەو کاتە کوفرو شیرک و بیپروایی و خراپەکاریی ھەبوو، دنیای داپۆشیوہ.

٥- ﴿وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا﴾، سویند بە ئاسمان و بە بنیاتنەرەکە ی، (مَا) دەگونجێ (مَوْصُولَةٌ) بێ، یانی: (الَّذِي بَنَاهَا) کە خوای پەرورەدگار، ھەرۆھە (ما) دەگونجێ (مَصْدَرِيَّة) بێ، یانی: (وَالسَّمَاءِ بِنَاءَهَا)، سویند بە ئاسمان و بە بنیاتنانەکە ی، بەلام ھەم لێرەداو ھەم لە شوینەکانی دیکەدا، (ما)، (مَوْصُولَةٌ) بێ نزیکتەر.

٦- ﴿وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَّهَا﴾، سویند بە زەوی و بە پانراخەری زەوی، لیک دوورخەرەوہ و لیککیشەرەوہی زەوی، کە خوای پەرورەدگار، دەشگونجێ (ما): (مَصْدَرِيَّة) بێ، واتە: سویند بە زەوی و بە پانراخستن و لیککیشانەوہکە ی، (الطَّحُو: البَسْطُ والتَّوْطِئَةُ والقَذْفُ

وَالدَّفْعُ)، (طَو): به مانای پانراختن و، ههم به مانای ناماده کردن، ههم به مانای هاویشن و، به مانای پال پیوه نانش دیت.

(۷) - ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ سویند به نه فس و به (نِکْرَة)، هاتوه، به نه ناسراو (نِکْرَة) هاتووه؟ تهمه بو جور، واته: سویند به جورى نه فس، (تَسْوِیَةُ النَّفْسِ)، که ده فه رموی: ﴿وَمَا سَوَّاهَا﴾ واته: رِیک و پِیک دروست کردن.

(۸) - ﴿فَأَلَمَهَا جُورَهَا وَتَقَوَّاهَا﴾ تاوانبارییه که ی خو و پاریزکارییه که شی فیر کردوه، (إِلْهَام: إِنْقَاعُ الشَّيْءِ فِي الرُّوعِ فَيَخْتَصُّ ذَلِكَ بِمَا كَانَ مِنْ جِهَةِ اللَّهِ أَوْ جِهَةِ الْمَلَأِ الْأَعْلَى)، (إِلْهَام): بریتییه له خستنه نیو دل، تهووش تاییه ته به وهی له لایهن خواوه بی، یان له لایه نی فریشته به رزو بالا کانه وه بیت.

(۹) - ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا﴾ ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾ به راستی سهر فراهه ته وهی که پاک و چاک کردوه و، په شیمن و به دبه خته تهو که سه ی له بن چلکی گونا هاندا په نهانی کردوه، ﴿قَدْ أَفْلَحَ﴾: (الْفَلَاحُ: النَّجَاحُ بِحُصُولِ الْمَطْلُوبِ)، (فَلَاح): بریتییه له سهر که وتن و به ده سته یانی تهو شته ی به دوایدا چووی، داوات کردوه و به دوایدا گه راوی، (التَّزْكِيَةُ: الطَّهَارَةُ وَالتَّنْمُو وَالصَّلَاحُ)، پیشتیش باسماں کرد، (تَزْكِيَة)، ههم به مانای پاکیی، ههم به مانای گه شه کردن، ههم به مانای چاک بوون دی، که واته: که سیك خو ی پاک کردوه، گه شه ی پیداوه، چاک کردوه، واته: سیفه ته خراپه کانی له خویدا لبردوه و، خو ی بزار کردوه و، سیفه ته باشه کانی له خویدا گه شه پیداوه و چه سپاندوه، تهو که سه سهر فراهه.

(۱۰) - ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾ په شیمن و به دبه ختیش تهو که سه یه که خو ی، نه فسی خو ی په نهان کردوه، (الْخَيْبَةُ: حِرْمَانُ الطَّالِبِ مِنْ مَطْلُوبِهِ)، (خَيْبَة): بریتییه له وهی که سیك به دوا ی تامانجیکدا پروا، به لام لی بییه ش بیت و، ده ستی پینه گات.

(وَالْتَدْسِيَةُ: مَنْ فَعَلَ دَسًى، وَأَصْلُهُ مِنْ دَسَسَ: أَدْخَلَ شَيْئًا تَحْتَ شَيْءٍ فَأَخْفَاهُ، تَدْسِيَة): له کرداری (دَسَّاهَا) هاتوه، تهویش له ته سلدا (دَسَسَ) یه، به لام (س)

يَكِيان كراوه به (ي)، (دَسَسَ)، واتە: شتێكى خستە بن شتێك و پەنھانى كرد.

بێگومان كە دەفەر مۆی: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّهَا ۝١﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّهَا ۝١٠﴾
بەراستی بە ئامانج گەشتووێه كە سێك خۆی پاك و چاك كردووە، بە راستیی
پەشیمان و بەدبەختە كە سێك خۆی لە بن چلكی گوناھاندا شار دووتەووە، پەنھان
كردووە، ئەمە وەلامی ئەو یازدە (١١) سویندەیه، كە پێشتر ھاتوون.

لێرەدا پرسیارێك دیتە پێش: بۆچی خوا ﷻ بۆ ئاسمان و بۆ زەوی و بۆ نەفس،
بۆ ھەر سێكیان فەرموویەتی: ﴿وَالسَّمَاءَ وَمَا بَنَاهَا ۝٥﴾ وَالْأَرْضَ وَمَا طَحَّهَا ۝٦﴾ وَنَفْسٍ
وَمَا سَوَّاهَا ۝٧﴾، بۆچی نەیفەرموو: (وَالسَّمَاءَ وَمَنْ بَنَاهَا)، ئەگەر (مَا مَوْصُولَةٌ) یە
و، مەبەست پێی خواى پەروەردگارە؟ (وَالْأَرْضَ وَمَنْ طَحَّهَا)، (وَنَفْسٍ وَمَنْ سَوَّاهَا)؟
وەلامەكەى ھەندێك لە شارەزایانی ریزمانی عەرەبیی وایان لێكدادەتەو، دەلێن:

بۆیە (ما) بەسەر (مَنْ) دا ھەلبژێردراو، چونكە (ما) جوړیك لە (إِلْهَام) و
جوړیك لە سەرسووڕمانی تیدا ھەیە و، ماناكەى ئاواى لێدیتەو: (أُقْسِمُ بِالسَّمَاءِ
وَالشَّيْءِ الْقَوِيِّ الْعَجِيبِ الَّتِي بَنَاهَا)، سویند بە ئاسمان دەخۆم و بەو شتە بە
ھیزو سەرسووڕھێنەرەى ئاسمانی بنیاتناو، ھەر وەھا سویند دەخۆم بە زەوی و
بەو شتە بەھیزو سەرسووڕھێنەرەى كە پانى راخستووە، سویند دەخۆم بە نەفس
و بەو شتە سەرسووڕھێنەرە بەھیزەى رێك و پێكى كردووە، كە مەبەست پێی
خواى پەروەردگارە.

بە نسبەت وشەى: (إِلْهَام) ھو، زانایان زۆریان قسە لە بارەووە كردووە:

أ- یەكێیان دەلێ: (يُطْلَقُ الْإِلْهَامُ عَلَى حُدُوثِ عِلْمٍ فِي النَّفْسِ بِدُونِ تَعْلِيمٍ وَلَا تَجَرِبَةٍ وَلَا
تَفْكِيرٍ)، (إِلْهَام): بە كاردەھێترى بۆ پەیدا بوونی زانستێك لە نەفسى مرۆڤدا، بەبێ فێركردن
و بە بێ ئەزموون و بەبێ بێركردنەو، رێك زانیارییەكە لە دڵیدا پەیدا دەبێ، (إِلْهَام) لە
(لَهُم) ھو ھاتو، (لَهُم)، بریتى ھو ھەى شتێك یەكسەر قووت بەدەى، زانیارییەكەش كە

به هوئی (إلهام) هوه دیته عقل و دلی مروّفهوه، یه کسه ر دیته نیو عقل و دلی مروّف به بی پیشه کی و پیوه خران.

ب- یه کیکی دیکه له زانایان ده لی: (إلهام): بریتیه له خسته نیو عقل و هوئی مروّف، که نه ویش له هه لپشتنی خوی پهروه دگاره، که زانیارییه کان له وینه ی وینا کردن (تصور) یا خود به راست دانان، ده یانخاته نه فسی به شهروه و، مه به ست پیی نهویه خوا نه فسی به شه ری، ههروه ها جن دیشی وا خولقاندوه، بتوانی خیر و شه ر، چاکه و خراپه لیك جیابکاته وه و، نه وه ش له پیکهاته کانی نه فسی به شه ره.

که ده فره مو ی: ﴿فَالْمُهْمَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ ده لی: (إلهام الفُجُورِ وَالتَّقْوَى: إِفْهَامُهُمَا وَإِعْقَالُهُمَا وَأَنْ أَحَدُهُمَا حَسَنٌ وَالْآخَرُ قَبِيحٌ، وَمَمَكَيْنِ مَنِ اخْتَارَ مَا شَاءَ مِنْهُمَا)، که ده فره مو ی: ﴿فَالْمُهْمَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾، فیرکردنی تاوانباری پاریزکاری، واته: خوا ﷺ وای له مروّف کرده، که تیان بگات و بیانزانی، بزانی که یه کیکیان که (فجور) ه، خراپه و (تقوی) که ش باشه و، بشتوانی یه کیکیان هه لپژیری، واته: (إلهام) لیره دا ته نیا فیرکردنی تیوری نیه، به لکو توانا دارکردنی مروّفیشه که له نیوان خیر و شه ردا، لیکیان بکاته وه، که نه مه خیره و نه مه شه ره، نه مه تاوانباریه، نه مه پاریزکاریه، نجا بشتوانی یه کیکیان هه لپژیری به ویستی خوی.

نه مه نایه ته موباره که له شیوه ی نه مه نایه ته موباره که ی سووره تی (الروم) ه، که ده فره مو ی: ﴿فَظَرَّتْ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا بُدَّ لِيْلَخْلِقِ اللَّهِ ذَلِكَ﴾ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾، واته: پرووی خوت راست بکه به رانبه ر به ثانی راست، ﴿حَنِيفًا﴾، واته: لابده له چه وتی به ره و راستی، ﴿فَظَرَّتْ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾، نه و ناینه ی خوا ده فره مو ی: پرووی خوتی له گه ل راست بکه، هه مان زگماک و خوارسکه که خوا خه لکی له سه ر هینا وه ته دی، ﴿لَا بُدَّ لِيْلَخْلِقِ اللَّهِ﴾، گو رین نیه بو دروستکراوی خوا، یانی: نه و خوارسک و زگماکه، وه ک خوی ده مینیتته وه به لی: ژینگه و ده ورو به ر

له‌بەر ڕۆشنایی یه‌که‌مین ئایه‌تی ئهم سووڕه‌ته موباره‌که‌دا: ﴿وَاللّٰمِیْنَ

وَصَحْهَآ﴾، کورته باسیک له باره‌ی خوړه‌وه ده‌که‌ین، دواایش خوا بیشتوان بێ،

دیینه سه‌ر مه‌سه‌له‌ی دووهم و کو‌تایی و، کورته باسیکی‌ش له باره‌ی (تزکیه

النفس)ه‌وه ده‌که‌ین.

کورتە باسیک دەربارە ی

خۆر و پە یو هەست بوونی ژایانی مروؤف پییه وه.

سەر هەتا لە یازدە خالدا باسی خۆر دە کە یین، دواییش پە یو هەست بوونی ژایانی مروؤف لە سەر خرۆکە ی زەو یی، بە کۆمە لە ی خۆر بە گشتی و بە خۆرە وه، دە خە ی نه پروو:

أ- خـوـر:

١- (خۆر (شَمْس) یە کێکە لە ئە ستێرە کانی کە هە کە شانی کاکێشان (مَجَرَّة دَرِبِ التَّبَّان)، ئە و کە هە کە شانە ی ئێ مە ئە ستێرە کانی بە یە ک تریلیۆن، یە ک دوازدە سفری لە پی شە وه بی: (..... ١٠٠٠ مە زە ندە دە کړی، واتە: (١٠٠٠) ملیار، گە ردوونسان دە لێن: مە زە ندە دە کړی لە نیو گە ردووندا زیاتر لە (٢٠٠) ملیار کە هە کە شان هە بی ت، بە لکو هە ندیکان دە لێن: یە ک تریلیۆن کە هە کە شان رە نگە لە هە موو گە ردووندا تا ئێ ستا هاتی تە بەر چاوی دوور بین و تە ل سکو بە کان.

٢- تیرە (قُطْر) ی گە ردوون بە (١٣ - ١٤) ملیار سالی تیشکی مە زە ندە دە کړی، واتە: ئە وه ی بە تە ل سکو بە کان دە ی بین، نە شیان گوتو، ئە وه کو تایی گە ردوونە، بە لکو گوتوو یانە: ئە وه ئە و سنوورە یە کە ئامێرە کانی ئێ مە تا کو ئێ ستا دە ی بین، لە زەو ییە وه کە دە ست پێ دە کات، تا کو ئە و پە ری کە دێ تە بەر چاوی تە ل سکو بە کان بە هە ردوو دیوو ی زەویدا بە: (١٣) ملیارو (٧٠٠) یا خود (٨٠٠) ملیۆن سال، یانی: (١٣) ملیار تا کو (١٤) ملیار سالی تیشکی مە زە ندە دە کړی، کە زۆر جار با سمان کردو، سالی تیشکی ی بریتیه لە و ماو یە ی تیشکی کە لە سالی کدا دە ی پری، کە تیشک لە هەر چرکە یە کدا (٣٠٠,٠٠٠) کم دە پری، بۆ ئە وه ی لە خولە کێ کدا بزانی دە ی: (٣٠٠,٠٠٠) جارانی (٦٠) بکە یین، ئنجا ئە نجامە کە ی دە رده چیت لە خولە کێ کدا، دوای ئە ویش جارانی (٦٠) ی دە کە یین، ئە نجامە کە ی لە

سەعاتیکدا دەردەچی، دوایی جارانی (٢٤)ی دەکەین لە شەوو پۆژیکدا، دەردەچی، پاشان جارانی (٣٦٥)ی دەکەین، لە سالتیکدا، ئەنجامەکە ی.

٣- خۆر بارستاییەکە ی (٣٣٣٠٠٠) جار لە بارستایی زەوی گەورەترە و، خۆر (١٥٠) ملیۆن کیلۆمەتر لە ئێمەووە دوورە.

٤- پێکھاتە ی خۆر بە پێی رای بەشێک لە گەردوون ناسان، لە (٨١,٧٦٪) ھایدروژین پێکی دێت، وە (١٨,١٧٪) ھیلیۆم پێکی دێت، ئەمە: (د. زغلول النجار) لە کتیی (السماء^(١)) ئەو رایە دێت، بەلام ھەندیککی دیکە لە گەردوونناسان دەلێن: نەخیر، بەلکو لە (٧١٪)ی خۆر گازی ھایدروژین پێکی دێت و، (٢٧٪)ی ھیلیۆم و (٢٪)یشی توخمە قورسەکانی وەك: کاربۆن و ئاسن پێکی دێن.

٥- خۆر (شمس) لە ھەر چرکە یەکدا (٦٥٥) ملیۆن تەن لە گازی ھایدروژین دەسووتێت و دەیگۆرێ بۆ گازی ھیلیۆم، دەیگۆرێ بۆ (٦٥٠) ملیۆن تەن گازی ھیلیۆم، ئەو پێنج (٥) ملیۆن تەنە ی کەم دەکات، دەبێتە تیشک و وزە و لە خۆر جیادەبێتەو، بەرەو کۆمەلە ی خۆر دێ، کە یەکیک لە نوو خڕۆکەکانی کۆمەلە ی خۆر ئەو زەویە ی ئێمە یە.

لە ھەر چرکە یەکدا زەوی (٥) ملیۆن تەن لە وزە ی خۆی دەبەخشی و، ھەندیککی بۆ ئێمە ی دانیشتووانی خڕۆکە ی زەوی دێ.

٦- پێویستە بزانی کە ماددە لە نێوجەرگە ی خۆردا جیا یە لە سێ حالەتەکە ی ماددە کە ئێمە دەیان بینین، ئێمە ماددە لە سێ حالەتدا دەبینین، رەقی (صَلْب)و، شلی (سائِل) و، حالەتی گازی (دُخان) دەبینین، بەلام حالەتی ماددە لە نێو خۆردا و بەھەمان شێو لە نێو ئەستێرەکانی دیکەشدا، پێی دەگوترێ: حالەتی پلازما ی.

ئەویش ئەو یە کە پێکھاتەکانی گەردیلەکان ھەلەووە شینەووە دەبنە نیوکی پروت، ئەلیکترۆنەکان ئازاد دەبن و، نیوکی گەردیلەکان کە پڕۆتۆن و نیوترۆنە پروت دەبنەو، واتە: لێک جیا دەبنەووە لێک ھەلەووشینەووە ولەگەڵ

ئەلىكترونىكە كان پىكەوۋە نامىنن، ماۋەى نىۋان پىكەتە كانى يەكەمى ماددە گەردىلە دەبىتە (۱/۱۰۰،۰۰۰)ى ئەۋەى لە گەردىلە كانى لای ئىمە ھەيانە، (۱/۱۰۰،۰۰۰)، واتە: چىرى (گىئافە)ى ماددە لە نىۋ جەرگەى خۆرو ئەستىرەكاندا زۆر زۆرە و چىرى ماددە لىرە برىتتە (۱/۱۰۰،۰۰۰)ى چىرى ماددەى ئەۋى، ئنجا حالەتى پلازماى لە نىۋ خۆردا شىۋەيەكە لە شىۋەكانى ماددەى زۆر زۆر چىر، بە شىۋەيەكە (۱) سانتىمەتر سىجا (۱۰۰) مىيۇن تەن قورس دەبى،يانى: بەئەندازەى سەرە بەنجەيەك (۱۰۰) مىيۇن تەن قورسە!

(V)- خۆر بەردەوامیش لە کشاندایە لە ئەنجامی ئەو تەقینەو بەهێزە نیۆکیانەی لە نیویدا ڕوو دەدەن و، ئەگەر وا نەبوایە وەك قۆمبەلەیه کی هایدروژینی گەورە دەتەقێت.

(۸) - ئەگەر يەككە بلىي: چۈن وزەي خۇر تەواو نايي!

دەلّیڭ: بارستایى خۆر (كُتْلَةُ الشَّمْسِ)، بە (۲۰۰۰) تریلوڭ تریلوڭ تەن
مەزەندە دەكرى، واتە: ژمارە يەك (۱) بیست و حەوت (۲۷) سفرى لەلای
راستەوہ بى: (۲۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ئەوہندە تەن
بارستایى و قورسبى خۆر يىكدىڭىت، كە زۆر زۆرە.

(۹) - هیزی کیشکردنی خۆر بیست و ههشت (۲۸) هیندهی هی زهوییه، واته: نه‌گەر شتێک لێره کیلویهک بێ له‌سه‌ر خۆر نه‌و شته (۲۸) کیلویه.

(۱۰)- بېگومان نه گهر خوږ نه و هممووه هايډروچينه ي تېدا نه بووايه و، بارستاييه که ي هينده گوره و بې پهزا نه بووايه، ياخود پږه يه کی زیاتری سووتاندبايه، که له ههر چرکه يه کدا (۵) مليوڼ ته ن ده سووتينی و، سهر ف ده کات و، له دهستی دده، نه و کاته له ميژبوو کوټايی پي هاتبوو، نه گهر گه وره تریش بووايه دیسان هاوکیشه که ههر ده گورا.

(۱۱)- خۆر (۱۵۰) ملیۆن کیلۆمەترە لە ئیمەو دەوورە- وەك پێشتریش گوتمان- ئنجا ئەگەر دوورتر بووایە، بێگومان ئەو ئەندازە تیشك و گەرمیی و وزەیی دەماندات، نەیدەداینت.

ئەو کاتەش هێندەمان نەدەگەشتی و سەرەنجام یان ژیان نەدەبوو، یانیش بە جۆرێکی دیکە دەبوو، ئەگەر نزیکتیش بووایە، بێگومان زیاتر وزەو گەرمییان دەگەشتی و دیسان ژیان نەدەبوو، بەلکە هەندێك لە زانیان ئەندازەکیان دیاریکردووە دەلێن: ئەگەر خۆر ئەوەندە لە ئیمە نزیك بووایە، سەر زەوی هەموو دەبوو بە خۆلە مێش و دەسووتا، هەروەها ئەگەر بە بارەكە دیکەشدا دوورتر بووایە، سەر زەوی هەمیشە هەمووی بەستەلەك دەبوو و ژيانى تیدا نەدەگونجا.

پەيوەست بوونی ژيانى مرۆف لەسەر زەوی بەكۆمەلەى خۆرەو بەگشتی و بەخۆرەو بەتایبەت:

ئەمە وەك پێناسەیهكى كورتى خۆر بەپێى ئەو پۆزگارهى ئیمەدا كە زانست پێى گەشتو، پەيوەست بوونی ژيانى مرۆف لەسەر زەوی بژيانى مرۆف لەسەر زەوی، بە كۆمەلەى خۆر و بەخۆرەو، لە حەوت (۷) خالدا دەخەینەروو:

۱- ژيانى بەشەرو هەموو ژياندارەكانى كە لەسەر زەویین، بێگومان پەيوەستە بە تیشك و پرووناکیهك كە لە خۆرەو بۆمان دى، ئەگەر خۆر نەبووایە، ئەو تیشك و گەرمیی و پرووناکیهمان بۆ نەهاتبا، ئیمە لەم سەر زەوییه نەدەبووین، ئەك ئیمە بەلکە سەرجم ژياندارانى دیکەش.

۲- هەموو جۆرهكانى خواردن بە هۆى پرووناکیى خۆرەو بۆ ئیمە دەستەبەر دەبن، ئەك هەر پرووێك و ژيانداران كە خۆراكى ئیمە ئەوان پێكى دەهێنن، پرووێك بە هەموو جۆرهكانیانەو، دانەوێلە، میو، سەوزەو تەرەكان، هەروەها ژياندارانى بە هەموو جۆرهكانییهو هەواى و دەریایى و خاکی، ئەك هەر ئەوان پەکیان لەسەر تیشكى

خۆر كەوتو، بەلكو تەنەت ئەو روو ەك و ژياندارانەى لە قولایى ئوقیانووسەكانىشدا، ئەوانىش دىسان بە شىو ەى لە شىو ەكان لە تىشكى خۆر بە ەرەمەند دەبن و، ئەگەر تىشكى خۆر نەبووایە نەياندەتوانى ژيان لە قولایى ئوقیانووسەكانىشدا بەسەر بەرن، چونكە ئەوانىش ئەو گىيانەى لە ئوقیانووسەكان دان و، كەم و زۆر تىشكىان پىدەگات، لىيان بە ەرەمەند دەبن.

۳- تىكراى رەنگەكان و ەموو جوانىيەكان و ەموو درەوشاوىيەكان كە لە دەورو بەرو لە سروشتدا دەيان بىن، ەموويان بە جورىك لە جورەكان پەيوەست بە تىشكى خۆرەو ە، ئەمە شتىكى روون و ئاشكرايە، كە ئەگەر تىشكى خۆر رووناكى خۆر نەبووایە، ئىمە ەىچ رەنگىك و ەىچ جوانىيەك و ەىچ درەوشاوىيەكان لەسەر زەوى نەدەيت.

۴- ئەو ئاوى دەبارى چ باران، چ بەفر، چ تەزرە، ەورەكان كە ئاومان بۆ دادەبەزىن، ئاومان بۆ دەبارىن، ەورەكان لە ئەسلىدا برىتيە لە ەلمى ئا و كە تىشكى خۆر لەسەر دەريايەكان پەيداي كرده و، دوايى ئەو ەلمە دىت، بەرەو شوینە ساردەكان دى، دواي ئەو ەى كە لەسەر يەك كەلەكە و، مۆتور بە دەبى، سەرەنجام ەورەكان پىكدىن، ەورەكانىش باران و بەفرو تەزرەمان بۆ دەبارىن.

۵- ەروەها بايەكان دەبنە ەوى پىتاندىن لە روو كەكاندا، لە درەختەكاندا، دىسان با دەبىتە ەوى پاك كردهوى زەوى و، با دەبىتە ەوى فىنك كردهوى زەوى و، وە با دەبىتە ەوى ئەو ەى ەورەكانمان بۆ دروست بىن، ئەمەش ەمووى دىسان پەيوەستە بە خۆرەو، چونكە تىشكى خۆر كە لە ەوا دەدا، ەوا لە ەندىك شوین دا دەكشى و، لەو شوینەدا قەبارەى زۆر دەبى و پەستان دروست دەبى و لەوى جىي نايىتەو و، دەچى بۆ شوینی دىكە كە پەستانى ەواى كەمتر لىيە، لە ئەنجامى ئەو جىگۆركە كردهدا، لە ئەنجامى ئەو ەدا كە ەوا لە شوینىك دەكشى و لە شوینىك كە گەرمایى دەگاتى لىك دەكشى قەبارەكەى دەبى، بەرەو شوینىكى دىكە كە قەبارەكەى كەمترە

دەچێ، لە ئەنجامی ئەوەدا بایەکان دروست دەبن، کەواتە: ئەویش دیسان پەيوەستە بە خۆرەو.

هەروەها تێکپرای وزەکان هەموو ئەو وزانەی لەسەر زەوی هەن، چ ئەوانەی کە راستەوخۆ تیشکی خۆر وەر دەگرن، چ ئەوێ بە هۆی تاقەگەکانەو بە هۆی بەنداوەکانەو تیشکی وزە کارەباییان بۆ بەرھەم دێ، هەروەها ئەوێ کە لە ژێر زەویدا هەیه لە نەوت و غازو ئەوانە، هەروەها خەلۆزی بەرد، هەموو ئەوانە پەيوەستن بە خۆرەو، چ بە ئیستای خۆرەو، چ بە تەمەنی رابردووی خۆرەو کە بێگومان وزەیان لە خۆرەو وەرگرتو، ئەگەر پرووێ بوون یان ژياندار بوون، کەوتوونە بن زەوی و ئیستای سەرچاوەی نەوت و غازو خەلۆزی بەردیان بۆ ئیمە پێکھێناو، گرنگ ئەوێ هەموو ئەو وزەیی دەماندەنێ، کاتی خۆی لە خۆر وەر یانگرتو.

٦- مانەوێ کۆمەلەی خۆر، واتە: زەوی و مەریخ و موشتەری و زوھەل و ھەر ئۆ خرۆکەکە بە دەوری خۆردا دەخولێنەو و پێیان دەگوترێ: کۆمەلەی خۆر، هەموو ئەوانە پەيوەستن بە خۆرەو و، خۆر بە لای خۆیدا کیشیان دەکات، ئەوانیش پال بە خۆرەو دەنێن و، لە ئەنجامی ئەوەدا خولانەوێان بۆ دروست دەبێ بە دەوری خۆردا، کەواتە: ئەگەر خۆر نەبوایە، ئیمە کۆمەلەی خۆریشمان کە لە نیواندا خرۆکە زەوییە، نەدەبینی، بۆیەش ئەو دەمانگەیهنێ بەو ئەنجامە ژيانی ئیمەو ژيانی ژيانداران، بەلکو بوونی ئۆ (٩) خرۆکەکان هەموویان بە خۆرەو پەيوەستن.

مه سه له ی دووهم:

باسی گه لی سه موود که به هو ی له خوا یاخیبوونیانه وه به پیغه مبه ره که یان صالح عليه السلام بیروابوون و، به درۆیان دانا، هه چهنده ترساندن و هو شداری پیدان، به لام حوشره تاییه ته که ی خوای پهروه ردگاریان په بیکردو سه ربری، خواش سزایه کی سه ختی به سه ردا سه پاندن و ته ختیکردن و، له سه ره نجامه که یشی بیباک بوو:

خوا ده فه رموی: ﴿كَذَبَتْ ثُمُودُ بِطَغْوَنِهَا ۖ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ۖ﴾ (١١) ﴿فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ۖ فَكَذَّبُوهُ ۖ فَعَقَرُوهَا ۖ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ ۖ يَذِيهِمْ فُسُونَهَا ۖ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ۖ﴾ (١٥)

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له شهش برگه دا:

(١)- ﴿كَذَبَتْ ثُمُودُ بِطَغْوَنِهَا﴾ سه موود به هو ی یاخیبوونه که یه وه بیروا بوون، (الطغوى، والطغيان، مَصْدَرَانِ لَطَغَى، وَالطُّغْيَانُ مُجَاوِزَةُ الْحَدِّ فِي الْعِصْيَانِ)، (طغوى) و (طغيان)، هه ردووکیان چاوگن بو (طغى)، واته: له سنوور ده رچوو، یاخی بوو، (طغيان) بریتیه له سنوورشان کردن و سنووربه زاندن له سه رپیچیدا.

خوا عليه السلام ده فه رموی: گه لی سه موود به هو ی له خوا یاخی بوونیانه وه به درۆیان دانا، پیغه مبه ره ی خوایان صالح به درۆ دانا، رۆژی دوایی و دیداری خوایان به درۆ دانا، په یامی خوایان به درۆ دانا، هه موو نه وانه ی ده بوو پروایان پی بینن، به درۆیان دانان له بهر نه وه ی له به رانه ر خوادا یاخی بوو بوون.

(٢)- ﴿إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا﴾ کاتیک خراپترینی گه لی سه موود، به خیرایی رۆیی، ده لی: (انْبَعَثَ: مَطَاوِعُ بَعَثَ بَعَثْتُهُ فَانْبَعَثَ)، ناردم ته ویش رۆیشت، ﴿إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا﴾ کاتیک که خراپترینی گه لی سه موود رۆیی، هه موو سه رچاوه میژویه کان ده لی: کابرایه ک

بووه ناوی قوداری کوری سالیف بووه، پۆیشتوه بۆ سهربرین و پهییکردنی حوشره کهی صالح، که خوا به شیوهیه کی تاییهت بۆی خولقاندبوون.

٣- ﴿فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا﴾، پهوانه کراوی خوا پیی فهرموون: وریای حوشره کهی خواو ئاوخواردنه وه کهشی بن! پییغه مبه ره که لیږه ناوی نه هیناوه، به لām له سووپه ته کانی دیکه دا ناوی هاتوه و به سهرهاته که یان له شوینه کانی دیکه دا به دريژی هاتوه، به لām لیږه هه روا به کورتی ئاماژه ی پی ده کات، چونکه دريژه کهی له سووپه ته کانی دیکه هاتوه، پییغه مبه ره که ناوی صالح عليه السلام بووه، پییغه مبه ری خوا عليه السلام پیی فهرموون: ئاگاتان له حوشره کهی خوا، له ئاو خواردنه وه کهشی بن، ﴿نَاقَةَ اللَّهِ﴾، یانی: (إِحْذَرُوا نَاقَةَ اللَّهِ)، وریای حوشره کهی خوا بن، ﴿وَسُقْيَاهَا﴾، (أَيُّ: وَأَحْذَرُوا شُرْبَهَا)، له ئاو خواردنه وه کهشی، وریاین و نۆره کهی لی تیکمه دهن.

٤- ﴿فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا﴾، گه لی سه موود (پییغه مبه ری خوا صالح یان به درۆ، حوشره که یان په یی کرد، (عَقَر) له زمانی عه پره بییدا: بریتیه له په یی کردن، بریندارکردنی یان برینی پییه کانی پییسه وهی حوشره تا کو یه خ ببی و، بکه ویتته سهر زهوی، دواپی له گهردنی بدن، نه گه رنا ده ستیان ناگاته گهردنی، چونکه حوشره دواپی نه وهی په یی ده کری، ئنجا دواپی سهر ده پردری.

جیی سه رنجه که خوا عليه السلام پییشی ده فهرمووی: خراپترینی گه لی سه موود که قوداری کوری سالیفه پۆیشت، به لām دواپی ده فهرمووی: ﴿فَعَقَرُوهَا﴾، هه موویان سهریان بری، ئه ویش له بهر نه وهیه که به فرمانی هه موویان، بووه و هه موویان رازی بوون ئه و حوشره سهر ببري، بۆیه سهر برینه کهی پالداوه ته لای هه موویان.

٥- ﴿فَدَمَدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا﴾، یه کسه ر په روه ردگاریان به هوی گونا هه کانیانه وه به لایه کی به سهردا گشتاندن ته خت و ولاته کهی یه کسان کرد. ﴿فَدَمَدَمَ عَلَيْهِمْ﴾، یانی: أ- (عَمَّ عَلَيْهِمُ الْعَذَابُ)، خوا به لای به سهردا گشتاندن،

ئەو وە واتایەکی، یاخود ب- (أَطْبَقَ عَلَيْهِم)، بەلایەکی بۆ ناردن چوار دەوری گرتن. ج- هەندیکیش گوتویانە: ﴿فَدَمَدَمَ﴾، دەنگی کەوتنە کە دەنگیکی گەورە یە ئەو هارژنە، کە خوا بۆی ناردوون، دەنگیکی گەورە ی لێ پەیدا بوو، پەروەردگاریان سزایەکی ئاوی بەسەردا گشتاندن، بەهۆی گوناھەکیانەو: ﴿فَسَوَّيْهَا﴾، واتە: تەخت و یەکسانی کرد، شوینەکیان و، شارە، ولاتەکیانی، تەخت و یەکسان کرد.

٦- ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَهَا﴾، لە سەرەنجامە کەشی ناترسێ، عادت وایە کە سێک کە سێک سزا بدات، زیان بە کە سێک بگە یەنێ، دوایی بابای زیان پێگە یەنراو یان سزادراو، یان کەس و کارە کە، هەوڵ دەدەن تۆلە ی بستیننەو، بۆ یە خوا ﷻ دەفەرموێ: خوا لە سەرەنجامە کە ی بێباک بوو، نەترسا، کێ هە یە لە دروستکارە کانی خوا تۆلە لە خوا ﷻ بستیننەو؟!

کە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَهَا﴾، ئەمە بە جوړیکی دیکەش خویندراو تەو: ﴿قَلَّا يَخَافُ عُقْبَهَا﴾، لە جێی (و)، (ف) بە کارە یەنراو، ئەم جوړە خویندەوانە هەن، بەلام خویندەو ی ناودارتر ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَهَا﴾ یە.

(العُقْبَى: مَا يَحْصُلُ عَقِبَ فِعْلٍ مِنَ الْأَفْعَالِ مِنْ تَبِعَةٍ لِفَاعِلِهَا أَوْ مُتَوَبَةٍ)، (عُقْبَى): بریتییە لەو سەرەنجامە ی پەیدا دەبێ لە ئەنجامی کاری بکەرێک دا، وە ک سزا، چ وە ک پاداشت، واتە: خوا لە دەرەنجامە کە ی بێ باک بوو نەترسا.

کە دەفەرموێ: ﴿فَسَوَّيْهَا﴾، یانی: (سَوَّيْتُ الدَّمْدَمَةَ عَلَيْهِم، كُلِّهِم)، ئەو (دَمْدَمَةَ) کە نارد، ئەو هارژنە و بومە لەرزە یە و، ئەو تەختکرانە، بەسەر هەمووانیدا گشتاند. ب- یاخود: ﴿فَسَوَّيْهَا﴾، یانی: خوا ﷻ زەوی لە گەلدا تەخت و یە کسان کردن، کە جەستە کانیان دیار نەبوون و، شارو ئاوە دانییە کانیشیان دیار نەبوون، لەو بارەو ئەو فەرماشتە ی پێغەمبەر ی خوا ﷻ دینین:

إِعْنِ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرَ النَّاقَةَ وَذَكَرَ الَّذِي عَقَرَهَا، فَقَالَ: إِذْ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا، قَالَ: فَبَعَثَ بِهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ

فِي رَهْطِهِ مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٣٣٧٧، وَمُسْلِمٌ: ٢٢٥٥، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٣٤٤٣، وَالنَّسَائِيُّ: ٦٩٥).

واته: عهبدوللای کوری زهمعه (خوا لئی رازی بی)، دهلئ: پیغهمبهری خوا ﷺ وتاریدا، باسی حوشرهکهی کرد، (حوشرهکهی صالح) باسی ئهو کهسهشی کرد که حوشرهکهی پهیی کردو سهری بری، فهرمووی: ﴿إِذْ أَنْبَعَتْ أَشْقَاهَا﴾، کاتیک خراپترینی گهلی سهموود چوو بو حوشرهکهی، ده رچوو، دوایی فهرمووی: پیاویکی دری بالادهستی خو پاریز له نیو گهلهکهی خویدا که وهك ئه بوو زهمعه وابوو (له نیو هوژی قورپیشدا)، چوو [ئهو حوشرهی سه رهتا پهیی کرد (واته: پیهکانی بری بو ئه وهی بکهوئته زهوی)، دواییش سهری بری].

وهك پیشتریش گوتمان، بیگومان ئه وهی کهتنهکهی کردوهو حوشرهکهی سه ر برپوه، یهك کهس بووه، به ناوی قودداری کوری سالیف، بهلام خوا پالی داوهتهوه لای هه موویان، له بهر ئه وهی هه موویان رازی بوون به وهی ئهو کابرایه به ناوی هه موویانهوه و به نوینه رایه تی هه موویانهوه ئهو حوشرهی صالح ﷺ که خوا به شیوهی تایهت بو صالحی، وهك موعجیزه یهك په خساند بووی، سه رببری و بیفه وئینی.

ئیمه به سه رهاتی صالح و گهلهکهی سه موودمان له سووره تی (الحجر) دا به ته فویل باس کردوه، بویه لیره هه روا به کورتیی به ئه ندازی پروونکردنه وهی چه مک و واتای ئایه ته به پیزه کان، قسه مان له سه ر کرد.

پاڼه یانډلی مەکتەبی عەلیم عەلی بابیر

archive.org/details/alibapir

AliBapir

QR Codes

عمل بابیر/Alibapir

عمل بابیر/Alibapir

QR Codes

پاڼه یانډلی مەکتەبی عەلیم عەلی بابیر

کورتە باسیک دهرباره‌ی ته‌زکیه

له‌چهند به‌رهه‌میکی خۆماندا باسی ته‌زکیه‌ی نه‌فسمان کردوه: ۱-کتییی (رێگای صالح بوون و به‌ره‌و خوا چوون)، که تاكو ئیستا شه‌ش جاران چاپ کراوه، و، به‌ته‌مای چاپی شه‌شه‌مین، ۲-کتییی (گیانی ژیان)، ۳-کتییی: (خواپه‌رستی، ته‌زکیه‌ ته‌قوا) یه‌کیکه‌ له‌ کتییه‌کانی: (مه‌وسوووه‌ی به‌ره‌و باشت‌ر تیگه‌یشتن و پیگه‌یشتن)، به‌ درێژی له‌ باره‌ی ته‌زکیه‌وه‌ قسه‌مان کردوه.

ئه‌وه‌ی لێره ده‌یه‌نین باسیکه‌ راسته‌وخۆ له‌ مه‌وسوووه‌ی: (الإسلام کَمَا یَتَجَلَّى فِي كِتَابِ اللَّهِ) له‌ کتییی نو‌یه‌می وه‌ریده‌گیرن، (الفصل الرابع: تَزْكِيَةُ النَّفْسِ)، نه‌فس پاک و چاک کردن^(۱) له‌ لاپه‌ره: ئیمه‌ له‌ چوار ته‌وه‌ردا باسی ته‌زکیه‌ ده‌که‌ین:

(۱)- مانای ته‌زکیه‌ی نه‌فس.

(۲)- پیگه‌ی ته‌زکیه‌ی نه‌فس و به‌ره‌می ته‌زکیه‌ی نه‌فس.

(۳)- خۆ پاک و چاککردن چۆن ئه‌نجام ده‌دری و ئامرازه‌کانی چین؟

(۴)- چهند روونکردنه‌وه‌یه‌ک له‌باره‌ی قوتابخانه‌کانی ته‌زکیه‌ی نه‌فس و، رێبازه‌کانی ته‌سه‌وفه‌وه‌.

ئه‌وه‌ی له‌ سه‌رچاوه‌ی ئاماژه‌ پیکراودا هیناومانه‌، لێره‌دا زۆر به‌ کورتیی و گوشرایی ده‌یه‌نین.

ته‌وه‌ری یه‌که‌م: مانای ته‌زکیه‌ی نه‌فس:

له‌رووی زمانه‌وه‌ وشه‌ی: (تَزْكِيَةُ)، له‌ (زَكَّى، يَزْكُو، زَكَاةً، وَتَزْكِيَّةً) هاتوه‌، ده‌گوتری: (زَكَى الزَّرْعُ إِذَا مَيَّ وَتَرَعَرَعَ)، واته‌: کشتوکه‌که‌، رووه‌که‌که‌ گه‌شه‌ی کردو هه‌راش

(۱) له‌په‌ره (۱۲۹-۱۹۷)، چاپی دووهمی ئه‌و مه‌وسوووه‌یه‌ سالی (۲۰۱۹)ی زاینی.

بوو، وێرای مانای: (گەشە کردن) و (هەراش بوون)، وشە: (تَرْكِيَّة) (زَكَاة)، مانای پاکبوونەوهو، چاکبوونیش دەگرتەوه.

واتە: وشە (تَرْكِيَّة) وەك فەرھەنگەکانی زمان^(۱)، دەلێن: وشە (زَكِي، يَزْكُو، زَكَاة)، سێ مانایان ھەڵدەگرێ: یەكەم: (طَهَّرَ)، پاك بۆوه، دووھەم: (فَيَّ) گەشە کرد. (صَلَح) یان (صَلَح)، واتە: چاك بوو.

شایانی باسە لە سوورەتی (الشمس) دا كە پێشتر تەفسیرمان کرد، خوا ﷻ لە دە (۱۰) ئایەتی سەرەتای ئەو سوورەتە موبارەكەدا، سویند دەخوا بە یازدە شتان، وەلامی سویندەكەش ئەوویە: كە ھەر كەسێك خۆی پاك و چاك بكات، سەرفرازە و، ھەر كەسێك خۆی لە بن گوناھاندا پەنھان بكات، پەشیمانەو بەدبەختەو دۆراو: ﴿وَالشَّمْسُ وَضْحَهَا ۝۱ وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا ۝۲ وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا ۝۳ وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا ۝۴ وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنَاهَا ۝۵ وَالْأَرْضُ وَمَا طَحَاهَا ۝۶ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۝۷﴾ ئەمە یازدە (۱۱) سویندەكە، وەلامەكەشیان ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۝۱﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ۝۱۰﴾، بێگومان خوا ﷻ سویند بخوات بە یازدە (۱۱) لە دروستكراوەكانی خۆی، كە لە ئیویاندا، (نفس)ە، واتە: پۆحی بەشەر، كە وا پێدەچێ جندیش ھەر بگرتەوه، ئەو كە خوا عز وجل، وەك پێشتر باسمان کرد، توانای پێداوە جیاوازیی بكات، لە ئیوان خێرو شەپدا، راست و چەوت دا، حەق و ناحەق دا، وە توانای ئەووشی پێداوە چاكە بكات خۆی لە خراپە دوور بگرێ، چاكە ھەلبژێرێ و خراپە پال پێوھێ، یاخود بە پێچەوانەو خراپە ھەلبژێرێ و چاكە پشتگوێ بخات، ئەمە ئەو دەگەھەنێ كە بەراستی خۆ پاك و چاكکردن، لە ئیسلامدا، (تَرْكِيَّةُ النَّفْس) شتیکی زۆر گەورەو گرنگە، ھەر وەك پێچەوانەكەشی، شتیکی زۆر جێگای مەترسییە، كە بریتیە لەوھێ مرووف خۆی ئیھمال و، پشت گوێ بخا گوینەدا بەخۆی و خۆی پاك و چاك نەكات، بە

(۱) (المختار الصحاح) لاپەرە: (۲۴۸)، و (المحجم الوسيط) لاپەرە: (۳۶۶ - ۳۶۷).

پیچہ وانه وه تاوانباریی له خویدا به هیژ بکات، پارێزکاریی له خویدا خهفه بکات و بئ شوقی بکات و خووی بخاته ژیر که مپه و چلک و ژهنگی گوناھو تاوانه وه.

کهواته: بۆ پێناسهی تهزکیه ی نهفس، دهتوانین ئاوا بلیین: (تَزْكِيَةُ النَّفْسِ هِيَ إِفْعَاءُ بَذْرَةِ التَّقْوَى الْمَوْدَعَةِ فِيهَا ثُمَّ التَّمْكِينُ لَهَا فِيهَا، إِلَى أَنْ تَنْشَأَ وَتَرْعَرَ، وَتُثْمَرَ فِي الْوَقْتِ نَفْسُهُ جَذْرُ الْفُجُورِ فِيهَا، وَتَطْهَرُهَا مِنْهَا)، واته: تهزکیه ی نهفس بریتیه له گه شه پێدانی تووی پارێزکاریی که له نهفسدا دانهراوه، دوايش توانا دارکردنی پارێزکاریی تاكو گه شه دهکات، ههراش دهبی، بهرو میوه دهدهکات، له هه مان کاتیشدا بریتیه له ریشه کیشکردنی رهگ و ریشه کانی تاوانباریی و پاککردنه وه ی نهفس لیان.

کهواته: (النَّفْسُ الزَّكِيَّةُ) نهفسی تهزکیه کراو، بریتیه له نهفسیکی پارێزکاری چاک، ههروهک نهفسی خو په نهانکه ر (النَّفْسُ الْمُتَدَسِّیَّةُ) بریتیه له نهفسیکی گوناھکاری تاوانباری خراپه کار.

شایانی باسه وشه ی: (تَزْكِيَّةٌ) وهک هه موو وشه کانی: (إِيْمَانٌ وَ عِبَادَةٌ وَ تَقْوَى وَ بَرٌّ وَ طَاعَةٌ) هه ر کاتیک به ته نیا بئ له ره وتیکدا، مه فهم و چه مکه که ی زۆر فراوان دهبی تاكو دین هه مووی ده گرێته وه، چ له باری ئه رێنییدا، که بریتیه له فه رمانبه ریی کردنی خوا، چ به باری نه رێنییدا که بریتیه له خو دوورگرتن له سه ر پێچی خوا ﷻ، هه ر بۆیه ش به و چه مکه یه تی که خوا ﷻ سه رفرازی به تهزکیه ی نهفسه وه به ستوته وه، که ده فه رموی: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّهَا﴾، ههروه ها ده شفه رموی: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ (۱۴) الأعلی، به لام کاتیک تهزکیه ی نهفس، له گه ل وشه کانی دیکه دا به راورد ده کری، ئه و کاته مانا و چه مکه که ی قه تیس دهبی له و بواره دا که بواری مه عنه ویی، روو حیه و بواری ئاکاری و ره وشتییه.

تەوهری دووهم: پیگه و بهرهمی تهزکیه ی نهفس:

له باره ی بهرهم و پیگه ی تهزکیه ی نهفسه وه دهتوانین زۆر شت بلیین، بهلام ئیمه له ههوت (۷) برگه دا، باسی پیگه و بهرهم و میوه ی خو پاک و چاک کردن، (تزکیة النفس) دهکهین.

۱- (التزکیة النفس) واته: خو پاک و چاک کردن، یهکیکه له چوار ئهرکه که ی که پیغمبهری کۆتایی موحه ممه د ﷺ پێیان پهوان کراوه، ههروهک ههراکام له ئایه تهکانی: (۱۲۹ و ۱۵۱)، له سووره تی (البقرة) و، ئایه تی (۱۶۴) له سووره تی (آل عمران) و، ئایه تی (۲) له سووره تی (الجمعة) دهیگه یه نن، که ئیمه بو نموونه ئایه تی: (۲) ی سووره تی (الجمعة) دینین، که دهفه رموی: ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (۲) که واته: چوار ئهرکه که ی پیغمبهری خاته م ﷺ که له چوار ئایه ت له قورئاندا هاتوون، بریتین له خویندنه وه ی ئایه تهکانی خوا، پاكو چاککردنی خه لك و لتیب و حیکمه ت و فێرکردنیا ن.

هه لبه ته له شوینی خویدا باسما ن کردوه که مه به ست له کیتاب، واته: بهرنامه و، شه ریه تی خوا، (حکمه) یش بریتیه له وه ره وش ت و ئاکاره بهرزو په سندانه ی ده بی کومه لگا خو یانیان پی برا زینیتته وه، یاخود بریتیه له چۆنیتی جیه جیکردنی یاساکانی شه ریه ت، ههراکامیان له شوینی خویدا و له کاتی خویدا، به شیوازی خو ی.

۲- به لگه یه کی دیکه ی گرنگی پیگه ی تهزکیه ی نهفس و بهرهمه که ی، ئه وه یه که هه ر که سیك خو ی پاک و چاک بکات، سه رفرازی په های بو دهسته بهر ده بی، که له پازیبوو نی خوا و چوونه به هه شتدا بهرجه سته ده بی، ههروهک ئایه تهکانی ژماره: (۷۵ و ۷۶) له سووره تی (طه) و، وه ئایه تهکانی: (۱ - ۴) له سووره تی (المؤمنون) و، ئایه تی (۴) له سووره تی (الأعلى) و، ئایه تی (۹) له سووره تی (الشمس) دهیگه یه نن:

بۆ نموونه له ئایه ته کانی: (۱ - ۴) له سوورەتی (المؤمنون) دا، خوا دەفه رموی:

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝ (۱) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝ (۲) وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝ (۳) وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝ (۴)﴾، واتە: بەدلیایی بروداران سەرفرازن. ئەوانە ی لە نوێژەکانیان دا ملکه چن و، ئەوانە ی پشتیکردووی، ئەوانە ی ئەنجامدەری تەزکیەن. لێرە دا زەکات مەبەست پێی خو پاکو چاک کردنە.

۳- خوا ﷻ تەزکیە ی نەفسی کردووە بە گەورەترین شوینەوار بۆ شوینکەوتنی ئاین و بەرنامەکە ی و، شوینکەوتنی پیغەمبەرائی خوا، وە ک له ئایه ته کانی: (۱۵ - ۱۹) له سوورەتی (النازعات) دا هاتو، هەر وەها ئایه ته کانی: (۱ - ۴) و (۵ - ۷)، له سوورەتی (عبس) دا، له بارە ی بەسەر هاتە کە ی عەبدوللای کۆری ئومی مەکتوومەو و، روشتنی بۆ لای پیغەمبەری خوا ﷺ و گوێ بوگرتنی و، پوو لێوەرگیرانی پیغەمبەر ﷺ، خو لێگرژکردنی بەهۆی سەرگەرم بوونی بەقسە کردن، بۆ کۆمە لێک له زەزلانی قورەیش و، پاشان گەییکردنی خوای پەر وەردگار لێی: ﴿أَمَّا مَنْ أَسْتَعْنَىٰ ۝ (۵) فَإِنَّمَا لَهُ نَصْدَىٰ ۝ (۶) وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا يَرْكَبُ ۝ (۷)﴾.

کەواتە: تەزکیە ی نەفس بەهۆی رووکردنە خواو بر واهێنان بە خواو شوین پیغەمبەرانی خوا وە ﷺ پەیدادە بێ.

۴- خوا تبارک و تعالی وەدەستەپێنانی مرووف بۆ تەزکیە ی نەفسی کردو، بە دەرهنجامێک بۆ بەخشش و چاکە ی خوا لە گە لێدا و، بەزەیی خوا بەرانبەری، وە ک له سوورەتی (النور) ئایه تی (۲۱) دا، دەفه رموی: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ، مَا زَكَا مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ ۝ (۲۱)﴾، واتە: ئە گەر بەخشش و بەزەیی خوا نەبووایە لەسەر ئێو، هیچ کام له ئێو پاک و چاک نەدەبوون، بەلام خوا هەر کەسێکی بیهوێ پاکو چاکێ دەکات، خوا بیسەری زانایە، دەزانی کێ شایستە ی ئەوێ بەو شیوێ مامە لێ لە گە ل بکات کە: پاکوچاکێ بکات.

۵- خوا ﷻ تەزکیە بوونی نەفسی کردووە بە دژو پیچەوانە ی شوینکەوتنی هەنگاوەکانی شەیتان، وە ک له ئایه تی (۲۱) له سوورەتی (النور) دا ئەمە زۆر ئاشکرا دیارە، دەفه رموی:

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١١﴾
 واته: ئەي ئەوانەي بپرواتان هێناو! شوین ههنگاوەکانی شەیتان مەکهون و، هەر کەسێک شوین ههنگاوەکانی شەیتان بکهوێ، بە دنیایی ئەو فەرمان دەکات بە شتی ناقولاو خراب، ئەگەر بەخشش و بەزەیی خواش نەبووایە لەسەرتان، هیچ کامتان پاکوچاک نەدەبوون، بەلام خوا کەسێکی بوێ پاک و چاکی دەکات، کەواتە: پاک و چاکبوون پێک پێچەوانەي شوینکەوتنی شەیتان و شوینکەوتنی ههنگاوەکانی شەیتانە.

٦- خواته ههركام له يه حياي كورى زه كه ريباو عيساي كورى مهريهم (سهلامى خوايان لىيى)، به تهزكهي نهفس باسكردوون، وهك له ئايهتهكانى: (١٣ و ١٩) له سوورەتی (مريم) دا، بۆ ههردووکیان وشەي (زكاة) ي بهكارهێناو: ﴿وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا﴾ (١٣)، شایانی باسیشه: عيساو يه حيا (سهلامى خوايان لهسەر بى)، له قورئاندا ههچ ههلهو كهموكورپيه كهيان پال نهدراوه تهلا، وهك ئەوهي پال دراوه ته لای پێخه مبه رانی دی، كه ئەمهش سيفه تێکی بهرزه لهواندا به هوێ بهخششی خواوه، بهلام بێگومان ئەمه بهلگه نيه لهسەر ئەوهي كه له پێخه مبه رانی دیکه پایه دارترن، بهلام ئەمه تايه مبه ندييه کی ئەوانه، واش پێده چۆ كه وهسفکردنی ئەوان له نيو هه موو پێخه مبه راندا به (زَكَاةُ النَّفْسِ) واته: پرووحي پاک و چاك، ئەوهيه كه ههچ ههلهو كهم و كورى لىپروونه داون، بهلام پێخه مبه رانی دی، خوا ههلهو كهموكورپي پالداونه لا، ئەو ههلهو كهم و كورپيانەش ئەوه نين، كه به چه مك و واتای تيمه به گوناح له قهلهم بدرين، پێخه مبه ران پاريزراو بوون له ههلهو كهموكورپي و، ههركيز شتيکیان نه كردوه، كه زانیبييان گوناحه و نه نجاميان داين، بهلام جاري وایه له شتيكدا نه يانپيكاوه.

٧- له بهر ئەوهي، ئەو خو پاک و چاککردنه، ههركه سێک لافي پاک و چاکبوونی لىدابى به بى ئەوهي شايسته بى، خوا سه رزه نشتی کردوه به درۆ ههلبه ستهر ئاوزهوي کردوه، وهك له ئايهتی (٣٢)، له سوورەتی (النجم) دا و، له ئايهتهكانى: (٤٩ و ٥٠) له سوورەتی

(النساء) یش دا هاتوه، ده فهرموئ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ بِاللَّهِ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ ﴿٤٩﴾ أَنْظُرْ كَيْفَ يَقْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ ههروهه ها له سووره تی (النجم) نایه تی (٣٢) دا ده فهرموئ: ﴿فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ﴾ ﴿٣٢﴾ خوٲان پاک وچاک مه کهن [به قسه، به کردهوه خوٲ پاک وچاک بکه، به لام به کردهوه لاف لی مه ده]، خوا زاناتره به وهی کی پاریزی کردهوه.

کهواته: له نه نجامی په یدابوونی ته قوادا نه فس ته زکیه ده بی و، له نه نجامی خو پاک وچاک کردندا ته قوا میوانی دل و دهروونی مروٲ ده بی، تنجا خو پاک وچاک کردن به قسه چهنده خراپه، به پیچه وانهوه به کردهوه ینسان خو پاکوچاک بکات، به بی نه وهی بانگه شه بکاو لاف لیبدات، نه وهنده چاکه و، هینده گه وره و گرنکه.

چۆن تەزکیە نەفس ئەنجام دەدری و ئامرازەکانی چین؟

کەواتە: ئیمە لە دوو خالدا ئەم تەوهری سییه مه ده خهینه روو:

۱- چۆن پرۆسە ی تەزکیە نەفس ئەنجام دەدری؟

۲- ئامرازەکانی تەزکیە نەفس چین؟

یه کەم: چۆن پرۆسە ی تەزکیە نەفس ئەنجام دەدری ؟

وشە ی نەفس بە لایەنی مەعنەوی لە مرۆڤدا دەگوترێ، رووحیی، نابەرەهەست، چونکە مرۆڤ لە دوو پێکها تە ی سەرەکی پێکها تەو: جەستە یەکی خاکی و، رووحیکی خوایی.

هەلبەتە هەردووکیان دروستکراوی خوان، بەلام رووح دروستکراویکی سەررووی ماددییه، خوا هەمیشە رووح پالەداتە لای خوێ: ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ (الحجر، ۲۹) ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ (۸۵) ﴿الإسراء﴾، ئنجا ئەمە لە زۆر شوێنی قوڕاندا ها تەو، وەك دەفەر موی: ﴿فَإِذَا سُوتُّهُ، وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ، سَاجِدِينَ﴾ (الحجر، ۲۹) هەروەها لە سووڕەتی (الإسراء) دا نایەتی (۸۵) دەفەر موی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ (۸۵).

کەواتە: مرۆڤ لە جەستە یەکی خاکی و رووحیکی خوایی ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ پەرەیانیی، دروست بوو، کە هەردووکیان دروستکراوی خوان، بەلام رووح بۆ ئیمە شتیکی زانراو دیار نیە، بۆیە خوا دەفەر موی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (۸۵) واتە: لە بارە ی رووحەو پرسیارت لێدەکەن، بلی: کاری پەرودەگار مەو کەمپیکش نەبی زانیاریتان پێنەدراو، واتە: بەو ئەندازە کەمە زانیارییه ناتوانن دەرکی چیه تی

رووح بکەن، ئنجا تەزکیەى نەفس لە میانى کارکردنى مروۆف و ھەولدانى مروۆفدا بوۆ ملیپکەچکردنى نەفسى بوۆ ئەوھى شەریعت داواى لى دەکات لە پابەندیەکان، چ بەبارى ئەرتییدا، بە ئەنجامدانى فەرمانەکان و ئەرکەکان، چ بەبارى نەرتییدا بە خوۆ دوورگرتن لە قەدەغەکان، لەمیانى ئەوھدا تەزکیەى نەفس ئەنجام دەدرى.

مروۆف لە پرۆسەى خوۆ پاکوچاککردندا بە زۆر قووناغاندا دەروات، بەلام بە گشتى، سى قووناغن:

قووناغى یەكەم: لە ئەسلدا نەفس زۆر فەرمان دەکات بە خراپە: ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي﴾ (یوسف، ئەمە قسەى یوسفە لە سوورەتى (یوسف)دا، بەدلنیاى نەفس زۆر فەرمان دەکات بە خراپە، مەگەر پەرۋەردگارم بەزەى بنوینى.

نەفس لە ئەسلى سوررشتى خویدا، خوا ﷻ وای خولقاندو، کە زۆر فەرمان دەکات بە خاوەنەکەى بە خراپەو بە دوورى لە بەندایەتى بوۆ خوا.

قووناغى دووهم: ئەوھى کە دواى ئەوھى مروۆف لەگەل خویدا خەرىک دەبى، خوۆ وای دەکات جارجار ملکەچ بکات بوۆ شەرع و، جارجارىش لايدات، ئەمەس قووناغى (لؤامە)ى پى دەلین: ﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾ (۲) واتە: نەخیر سویند بە نەفسى زۆر پەخنەگر لەخوۆ- دەخۆم.

قووناغى سێهەم: کە قووناغى کۆتایى تەزکیەى نەفسە، بریتىە لە وەى نەفس دەچیتە حالەتى ئوقرەگرتن و سەقامگیربوون لەسەر جادەى شەرع، وەک خوا دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ (الفجر، کەواتە: تەزکیەى نەفس و چۆنیەتى ئەنجامدانەکەى ئەوھى کە مروۆف لەگەل خویدا خەرىک بى، کار لەسەر خوۆ بکات، نەفسى لە حالەتى (لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ) زۆر فەرمانکەر بە خراپەو بەگوازیتهو بوۆ قووناغى دیکە، قووناغى

خۆ سەرکۆنەکردن (الْوَامَةِ)، دوایی لەوێشەووە بیگوازیتەووە بۆ قوناغی ئارامگرتن (الْمُظْمِئَةِ)، وای لای بێ نەفسی ملکەچ بێ بۆ فەرمانەکانی خوا و، مووی لای نەلەخشی و مووی نەپسینی لە فەرمانبەریکردن بۆ خۆی بەرزى مەزندا.

بیگومان خۆ پاک و چاک کردن زۆر گرنگە بە کردەووە، بەلام خۆ بە پاک و چاک دانان بە قسە، یەكجار خراپە، بۆیەش خوا ﷻ لە سوورەتی (النجم) لە ئایەتی ژمارە (۳۲)دا، مەرووفی قەدەغە کردووە لەوێ بەقسە خووی بە پاکوچاک لە قەلەم بدات: ﴿فَلَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى﴾، خۆتان پێ پاکوچاک نەبێ بەقسە، چونکە خوا زاناترە بەوێ کێ پارێزی کردووە لە خوا، کەواتە: بەهووی پەیداوونی تەقواوە، نەفس حالەتی پاکیی و چاکیی بۆ دروست دەبێ.

هەرۆهە لە سوورەتی (النساء)یش کە پیشتریش ئامازەمان پێدا لە ئایەتی ژمارە (۴۹)، دەفەرمووی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ ﴿۴۹﴾ أَنْظَرُ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَى بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿۵۰﴾، واتە: ئایا سەرنجی ئەوانەت نەداوە کە خۆیان پاک و چاک پێشان دەدەن، (بەقسە خۆیان پاکوچاک دەکەن) بەلکو خوا هەر کەسێکی بیهووی پاک و چاک دەکات، سەرنج بدە چۆن درۆ بەناوی خواوە هەڵدەبەستن، ئەوەش گوناھێکی ئاشکرایە، بەلام لە حالێکدا مەرووف بەکردەووە خووی پاک و چاک بکات، خوا سەرفرازی دنیاو دواڕۆژی پێوە بەستۆتەووە: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّهَا﴾ ﴿۹﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّهَا ﴿۱۰﴾ الشَّمْسُ، ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّى﴾ ﴿۱۴﴾ الْأَعْلَى، کە خوا ﷻ بە هەردوو حالەتی ڕابردوو و ئیستا هێنانوی.

دووهم: ئامرازەکانی تەزکیەى نەفس:

بە کورتیی دەتوانین بڵێین: ئامرازەکانی خۆ چاک و پاککردن، هەموو ئەوانەن کە پارێزکاریی لە مەرووفدا دێننە دی، چونکە پارێزکاریی بناغەى تەزکیەیهووە، لە

له ئەنجامی پارێزکارییدا، تەزکیە پەیدادەبێ، هەلبەتە دەشگونجی بڵین: هەركاتی مروۆف خووی تەزکیە کرد، ئنجا تەقوای تیدا پەیدادەبێ و، تەقوا بناغەیه بو تەزکیەبوونی نەفس، مروۆف بە ئەندازەی ئەوێ تەقوا لە خویدا پەیدا دەکات، روو لە چاکە دەکات، روو لە خوا دەبێ، پشت لە خراپەو تاوان و لادان دەکات.

ئنجا ئیمە نو (۹) ھۆکارەکان ھێناون لەوانە ی دەبنە ھۆی پاکوچاک بوونی نەفس:

ھۆکاری یەكەم: ئاگاداربوون لە ئایەتە بە پێزەکانی خوا، چ وەك خویندن، چ وەك گوێ گرتن: چونکە خوا ﷻ لە چوار شوینی قورئاندا چوار ئەرکە سەرەکییەکی پیغمبەری خاتەمی ﷺ بەو چوارە داناون: ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (۱۱۹) واتە: ئایەتەکانی خویان بەسەردا دەخویننیتەو و تەزکیەیان دەکات و کتیبیان فێر دەکات و حیکمەتیان فێر دەکات.

ئنجا لەھەر چوار شوینەکاندا خوا ﷻ خویندنەوێ ئایەتەکانی پیش خستو: ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِهِ﴾ (۱۱۶) الجمعة، لە ھەر چوار شوینەکاندا ئەمە پیشخراو، کەواتە: شارەزابوون بە ئایەتەکانی خوا و پەیبەردن، ئاگاداربوون لە ئایەتەکانی خوا، بناغە ی تەزکیە ی نەفس و پاک و چاک بوونە.

ھۆکاری دووھەم: ئیمان: بیگومان لەرووی ریزبەندی کاتییەو، ئیمان لە پیشەوێ، چونکە مروۆف دەبێ ئیمانی ھەبێ، ئنجا ھەول دەدا خووی پاک و چاک بکات، سیفەتی پارێزکاری لە خویدا بێنیتە دی، بەلگەش لەسەر ئەو ئایەتەکانی (۱ - ۴) ی سوورەتی (المؤمنون) ه: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝ ۱ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝ ۲ وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝ ۳ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝ ۴﴾، خوا ﷻ پێناسە ی برواداران دەکات بە سەرفرازی، دوا ی بەو پێناسەیان دەکات و وەسفیان دەکات کە لە نوێژەکانیاندا ملکە چن بو خوا، خویان لە قسە ی پووچ و لە کرداری پووچ دەپارێزن، زەکات ئەنجام دەدەن، مەبەست لە زەکات کە دەفەرموێ: ﴿لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾، تەزکیە ی، چونکە زەکاتی مآل و سامان دەدرێ، نەك ئەنجام بدرێ.

هۆکاری سییه: سام و ههیهت بهرانهر به خوی بهرزی مهزن:

وهك له سوورەتی (فاطر) دا، دهفهرموی: ﴿إِنَّمَا نُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّى فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾ (۱۸) واته: بێگومان تۆ ته نیا تهوانه وریا دهکهیهوه، (وریاکردنهوهیهك که لێی بههره مه ند بن) که سام و ههیهت یان به په نامه کی بهرانهر به پهروهردگاریان ههیه، [کاتیک که کهسی لێ نیه، ته نیا خو یان و خوان، لهو کاته دا سام و ههیهت یان بهرانهر به پهروهردگاریان په یاده بێ] و نوێژ یان بهرپا کردوهو، ههر که سیکیش خوی چاک و پاک بکات، بوخوی خوی چاک و پاک کردوه.

کهواته: له ئه نجامی سام و ههیهت بهرانهر به خوا ﷻ و، نوێژ بهرپا کردن دا، دهگونجی نهفس که پاک و چاک بێ.

هۆکاری چوارهم: بهرپا کردنی نوێژ:

بێگومان بهرپا کردنی نوێژ، هۆکاریکی یه کجار کاریگهره بو چاک و پاک و گه شه کردنی نهفس، وهك له سوورەتی (فاطر) دا، خوی پهروهردگار دهفهرموی: ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّى فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾ (۱۸) واته: نوێژ یان بهرپا کردوه و ههرکه سیکیش خوی پاک و چاک بکات، خو پاک و چاک کردنه که ی سووده که ی بو خویهتی.

هۆکاری پینجهم: یادی خوا تبارک و تعالی:

له سوورەتی (الزمر)، ئایه تی (۲۳) دا که وهك نموونه یهك دهیهینین، خوا دهفهرموی: ﴿اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابَىٰ نَفْسُهُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ ۚ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۚ﴾ (۲۳) واته: خوا باشتین فهرمایشتی دابه زاندوهو کتیبیکی ویکچوو یه، مه بهسته کان تیدا دووباره دهبنهوه، تهوانه ی ترس

و سامیان به رانبەر به پەروەردگاریان ھەیه، پێستیانی رێک دی، (تەزوویان پێدا دی)،
دوایی پێستیانی و دلیان بۆ لای یادی خوا نەرم دەبن، ئەوەش ئەو رێنماییە ی خوا،
ھەر کەسێکی بیهوێ پێی راستەپێ دەکات و، ھەر کەسێک خوا پێی لێ تێکبدات، ھیچ
رێنماییکارو بە ئامانج گەیهنەرێکی نیە.

بێگومان مەرووف لە ئەنجامی ئەوەدا کە پشت لە ھیدایەتی خوا دەکات، خۆی
دادگەریش گومرای دەکات، وەک دەرەنجامی لۆژیکی کەسێک ژەھر بخوات دوایی
دەرھاوێشتە ی ژەھرەکە دەبێتە دەر دوو نەخۆشی، کەسێک ھیدایەتی خوا پەفز بکات،
بێگومان بە پێی یاسایە ک و سستمێک کە خوا دایناوە لە ژیا نی بە شەردا، پێی گومرای
دەگریتە بەر، بەلام خوا پالیداو تە لای خۆی، بۆ ئەوەی بزانی کە ھیچ شتێک لەم
گەردوونەدا بەبێ ویستی خوا و توانای خوا و زانیاری خوا ئەنجام نادرێ.

ھەروەھا لە سوورەتی (الأعلى) شدا، خوا دەفەرموێ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ (۱۴) و ذکر
﴿أَسْمَرَ رَبِّهِ فَصَلَّى﴾ (۱۵)، واتە: بە دلنیا یی سەرفرازە ئەو کە سە ی خۆی پاک و چاک
کردووە، ناوی پەروەردگاری ھێناو و نوێژی کردووە، کەواتە: یادی پەروەردگار کردن،
چ بە زمان، چ بە دل، چ بە ھەردووکیان، بێگومان ھۆکاریکی کاریگەرە بۆ پاک
و چاک بوونی نەفس.

تێستاس بۆ زیاتر تیشک خستە سەر چەمک و مانای یادی خوا (ذکر الله)
ھەلۆستە یەکی کورتی لە بەرسن بەردا دەکەین:

هه‌لوه‌سته‌یه‌ک له باره‌ی یادی خواوه ئهم هه‌لوه‌سته‌یه له چوار

۱- یادی خوا چیه؟

وشه‌ی: (ذکر) بریتیه له‌وه‌ی شتێک بخه‌یه سه‌ر زمانت و نێو دلت، لێی بێتاگا نه‌بی و وازی لێ نه‌هێنی، ئنجا چ له‌گه‌ڵ دلتا زمانیش ئاماده‌بی، چ ته‌نیا دڵ ته‌و خسته‌وه‌ یاده‌ی تیدا‌بی، وشه‌ی زی‌کر له‌ ته‌سلدا به‌و مانایه‌یه، (ذکر)، پێچه‌وانه‌ی (نسیان) له‌ بیرچوونه‌وه‌یه و پێچه‌وانه‌ی بێ ئاگایه، شوینی ته‌سل یادی خوا کردن، بریتیه له‌ دڵ و ده‌روون.

۲- گرنگی یادی خوا:

یادی خوا کردن گشتی‌ترین پهرسته‌خانه و هیچ کاتێک نه‌، خوا فه‌رمانی پێ نه‌کردبێ، خوا ﷻ نه‌یه‌ستۆته‌وه به‌ حاله‌تێکی تابه‌ت، یان کاتێکی تابه‌ت، یان که‌سانێکی تابه‌ت، به‌ لکو گشتاندوویه‌تی به‌ سه‌ر هه‌موو که‌سه‌کاندا و، له‌ هه‌موو کاته‌کاندا، بۆ وێنه‌ خوا ﷻ که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿ اَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴾ (٤٥) العنکبوت، یانی: یادی خوا گه‌وره‌تره له هه‌موو ته‌و شتانه‌ی دیکه که‌ باسکران، هه‌روه‌ها خوا ﷻ وشه‌ی: (ذکر) فه‌رمان پێ‌کردوه به‌ گشتی: ﴿ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴾ (٤١)، واته: ئه‌ی ته‌وانه‌ی پرواتان هێناوه! به‌ باسکردنێکی زۆر، یان به‌ یادکردنێکی زۆر، یادی خوا بکه‌ن.

۳- جوهره‌کانی یادی خوا:

جوهره‌کانی یادی خوا ﷻ ئیمه هه‌شت (٨) یامان لێ هێناون:

- (۱)- خۆبندنهوهی کتییی خوای بهرز.
  - (۲)- به پاکگرتن و ستایشکردنی خوا (التسبیح والتحمید).
  - (۳)- پارانهوه له خوا (الدعاء).
  - (۴)- داوای لیبوردن کردن له خوا ﷺ.
  - (۵)- گوتنی (اللهُ أَكْبَرُ)، خوا گهواره تره.
  - (۶)- خوا به یه کگرتن، (التوحید)، گوتنی: (لا إله إلا الله).
  - (۷)- سهلات و سهلام ناردن بۆ پیغه مبهری خوا ﷺ.
  - (۸)- یادی خوا کردن له حاله جوړاو جوړه کان دا.
- نهوهش باسیکی زۆر دوور و درێژه.

E- چۆن یادی خوای بهرز دهکین:

بێگومان یادی خوای بهرز وهك له چهند ئایه تیکى قورئاندا دیاره، چهند ئه ده بیکى ههن و ده توانین بڵین: شهشیان ئهو ئه ده به سه ره کیانهن که ده بـ پـ ره چاو بکړین له کاتى یادی خوای بهرزى مهزن دا:

۱- یادی خوا بکړی، به کپوزانه وه و لالانه وه و ملکه چیه وه: ﴿وَأَذْكُرُّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا﴾ (۲۰۵) الأعراف.

۲- یادی خوا بکړی له حالیکدا که مروّف سام و هه بیه تی خوای بهرز دایده گری، هه ست ده کات به به زری و شکوی بیوینه ی خوا: ﴿وَأَذْكُرُّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً﴾، به ترسه وه.

۳- زمانیش هاوبهش بـی له گه ل دلد، وهك خوا ده فره مو: ﴿وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ﴾ (۲۰۵) الأعراف، به بـی دهنگ بهرز کردنه وه.

۴- یادی خوا کردن به دهنگ بهرزکردنهوهو هاوارو دهنگ ههلهپنان نهبی، بهلکو به دهنگیکی کپی نزم به کرووزانهوهو لالانهوه بی، وهك دهفهرموئ: ﴿وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ ۝۲۰﴾ ههروهه: ﴿إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ، نِدَاءً خَفِيًّا ۝۲۱﴾.

۵- مروؤف بچیتته نیو یادی خواوهو کارلیکی لهگه‌ل بکات، خوئی بهرهو خوای پهروهردگار داببرئی و، ههست به شهوودی خوای بهرزی مهزن بکات و (جَمَال و جَلال و عَظَمَة) و ههیهت و کهمالی خوای پهروهردگار ههست پئ بکات، وهك خوا دهفهرموئ: ﴿وَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ۝۸﴾ المزل.

۶- له نهنجامی یادی خوادا، دل راجلهکین و موچرکه پیداهاتن و ههست و نهست جوولان بی، وهك له سوورهتی (الحج) دا، خوا دهفهرموئ: ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا لِّيَذْكُرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيمَةٍ الْأَنْعَمِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ۝۳۴﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝۳۵﴾، واته: بۆ هه کۆمه‌لێک خوا په‌رستییه‌کمان داناهه، تاکو یادی خوا بکه‌ن، له‌سه‌ر تهوهی پیداون له‌ناژه‌له‌کان، ئنجا په‌رستراوی ئیوه یه‌ک په‌رستراوه، بۆ تهو ملکه‌چ بن و موژده بده به ملکه‌چان و نه‌رم و نیانان (له به‌رانبه‌ر خوای په‌روهردگارا)، ته‌وانه‌ی کاتئ یادی خوا ده‌کری، دلییان راده‌چله‌کئ و خو‌راگرن له‌سه‌ر تهوهی تووشیان دئ و نوێژ به‌رپاکه‌ران و ته‌وانه‌ی له‌وه‌ی پیمان داوون ده‌به‌خشن.

هوکاری شه‌شه‌م: به‌خشین له‌پئی خوادا.

وهك خوا سبحانهو تعالی له سوورهتی (التوبة) دا دهفهرموئ: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۝۱۰۳﴾، واته: له ماله‌کانیان خێرو سه‌ده‌قه‌ک وه‌ربگرن، که به‌هوویه‌وه پاکیان بکه‌یه‌وه و گه‌شه‌یان پئ بده‌ی و سه‌لاتیان له‌سه‌ر بده..

هه‌روه‌ها له سوورهتی (اللیل)، ئایه‌ته‌کانی: (۱۷ - ۱۸) دا، دهفهرموئ: ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتَنَىٰ ۝۱۷﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ۝۱۸﴾، واته: لئی دوور ده‌خه‌یه‌وه.

[لهو ناگره گهورهیهی خوی] هه ره پارێزگار (که سێک له هه موو کهس پارێزکارتره) ئه
که سهی مآل و سامانی خوی ده دات و خوی پاکوچاک ده کات.

هۆکاری هه وتهم: ئامرازی هه وتهم: پابه ندیی به شه ریهت و ئه ده به به رزه کانییه وه،
له بواری هه لسوکه وته کۆمه لایه تییه کاند؛ ئه مێش ده توانین زۆر به لگهی له قورئان
له سه ر بێنیه وه، که خۆ رازاندنه وه به ئه ده ب و ره وشته کان، له بواری هه لسوکه وته
کۆمه لایه تییه کان دا ده بیته هوی تزکیه ی نه فس، بۆ وینه: له سووره تی (النور)،
ئایه ته کانی: (۲۷ و ۲۸) دا، خوا ده فه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ
بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (۲۷)
فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا
هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ (۲۸) ئه ی ئه وانه ی پرواتان هیناوه! مه چنه
مالائیک جگه له مآله کانی خۆتان تا کو مۆله ت وه رنه گرن، بزانی پێیان خۆشه و، ئاسووده ن
به چوونتان و، سلاو له دانیشتوو هه کانی ئه و مالانه نه که ن، ئه وه بۆ ئیوه باشته، به لکو
په ند وه ربگرن (یان بیرتان بکه ویتته وه)، ئه گه ر که ستان تیدا نه بینی، مه یانچه ته هه تا
مۆله تتان ده درێ، ئه گه ر پێشتان گو ترا بگه رینه وه، بگه رینه وه، ئه وه بۆ ئیوه پاک و
چاکتره، خوا به وه ی ده یکه ن زانیه، که واته: یه کێک له هۆکاره کانی ته زکیه بوونی نه فس
ئه وه یه که مروف له هه لسوکه وته کۆمه لایه تییه کاند خوی برازییتته وه به ئه ده ب و
ره وشته به رزو جوانه کان، له نیوانیشیاندا چۆنییه تی سه ردان و هاموشو.

هۆکاری هه شتهم: خۆ دوورگرتن له گوناهان به گه وه ره و گچه که وه:

وه ک خوا ﷻ له سووره تی (النور) ئایه تی (۳۰) دا ده فه رموی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا
مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾، واته: به
پیاوانی پروادار بلی: له نیگای چاویان بگرنه وه و داوینی خۆشیان بپارێزن، ئه وه بۆ
ئه وان پاک و چاکتره، بێگومان خوا به وه ی که ورده کارانه ده یکه ن، شاره زایه [ده زانی چی
ده که ن و چۆنی ده که ن؟]

هۆکاری نۆیه م و کۆتایی: داواکردن له خواى بهرز، هاوار تێبهستى له بهزهى و بهخششهكهى:

چونكه له سوورهتى (النور) ئايهتى (۲۱) دا دهفهرموى: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ، مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (۱۱) واته: ئهگەر بهخششى خواو بهزهى خوا نهبووايه لهسهرتان، ههچ كام له ئیوه پاكو چاك نهدهبوون، بهلام خوا ههر كهسێك بیهوى پاك وچاكى دهكات، خوا بیسهرى زانیه.

بۆیهش دهئێین: نۆیه م هۆکار له هۆکارهکانى خو پاك و چاککردن، پهنا به خوا بردن و داوا له خوا کردن و هاوار له خوا بهستنه، چونكه پێغه مبهرى خاته مېش ﷺ ههر وای کردوه، وهك لهم دهقه وه دياره، پێغه مبهرى خوا ﷺ فهرموويه تى: {اللَّهُمَّ اَتِ نَفْسِي تَقْوَاهَا، وَزَكَّاهَا اَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا، اَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا} (اخرجه أحمد: ۱۹۳۲۷، ومسلم: ۲۷۲۲، والنسائي: ۵۴۵۸، والطبراني: ۵۰۸۶).

واته: ئهى خوايه! پارێزکاری به نه فسم به خشه و، پاكوچاکی بکه، تۆ باشتري كهسێكى پاك وچاکی بکهى، تۆ سه ره پرشتيارو مشورخۆرى نه فس منى.

E- چهند تېيىنييهك له سه ر قوتابخانه كانى تهزكيبه ي نه فس و رېبازه كانى ته صه ووف:

ئهم بابته له چوار خالدا ده خهينه پروو:

- ۱- پيوسته جياوازى بكهين له نيوان تهزكيبه ي نه فس و، قوتابخانه و رېبازه كانيدا.
- ۲- تهزكيبه به چه مك و اوتا تاييه تيبه كهى، به شيك و لايه تيك له لايه نه كانى ئيسلام.
- ۳- دامه زرينه رانى قوتابخانه كان تهزكيبه، ئهوانه ي رېبازه كانى ته صه ووفيان پال ده درينه لا، زانايانى ئيسلام پيشه وايانى مسولمانان بوون.

۴- قوتابخانه‌کانی ته‌زکیه‌و رېبازه‌کانی ته‌صه‌ووف ته‌نیا ته‌زموون و کوششی زانایان و پېشه‌وایان بوون له‌و بواره‌دا، بویه به‌پیی ته‌رازووی قورټان و سوننه‌ت لیان وهرده‌گیری و، لیشیان ره‌فز ده‌کړی، ته‌وهی له‌گه‌ل قورټان و سوننه‌تدا نه‌یه‌ته‌وه.

یه‌که‌م: پټویسته جیاوازیی بکړیت له‌نیوان ته‌زکیه‌ی نه‌فس و، قوتابخانه‌کان و رېبازه‌کان، ته‌زکیه‌ی نه‌فس دا واته: خو پاک و چاک‌کردن له‌ ذاتی خویدا، لایه‌نیکي زور گه‌وره‌و گرنګی ئیسلامه، که باسماں کرد، له‌ ته‌وره‌ره‌کانی رابردوودا خوا ﷺ سهر‌فرازیی و به‌خته‌وه‌ریی و به‌مراد گه‌یشتنی دنیاو دواړوژي به‌ خو پاک و چاک‌کردنه‌وه به‌ستوته‌وه، وه‌ک ده‌فهرموئ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّى﴾ (۱۴) ﴿الْأَعْلَى، هه‌روه‌ها ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا﴾ (۹) ﴿الشمس، ته‌زکیه‌ له‌ ذاتی خویدا له‌ هه‌موو حالاندا لایه‌نیکه له‌ لایه‌نه‌کانی ئیسلام، به‌لکو لایه‌نی زور گه‌وره‌و گرنګی دینداریه به‌بی ته‌وه مروؤف هیچ به‌هیچ ناکات له‌ بواری خواپه‌رستییدا، به‌لام قوتابخانه‌کانی ته‌زکیه، رېبازه‌کانی ته‌صه‌ووف، ته‌وانه هه‌موویان ته‌زموون و، بوچوونی زانایان، کوششی ته‌وانن له‌و بواره‌دا، بویه ته‌گه‌ر که‌م و کوپیه‌کمان له‌ قوتابخانه‌یه‌کی ته‌زکیه‌دا بیني، یان له‌ رېبازیکي ته‌صه‌ووفمان بیني، نابي کوی ته‌و لایه‌نه‌مان له‌به‌رچاو بی‌زری و، له‌به‌رچاومان بکه‌وی یاخود نیشانه‌ی پرسپاری بخه‌ینه‌هر،

چونکه وه‌ک چوون ئیمان و عه‌قیده به‌شیکی گه‌وره‌و گرنګی دینداریی مسولمانانه و، بناغی دینداریی و مسولمانیتیه، هه‌روه‌ها په‌رسته‌کان لایه‌نی په‌روه‌رده، لایه‌نی حوکم و سیاست و لایه‌نی جه‌نگ و جیهاد، تنجا ته‌گه‌ر که‌سیکمان بیني به‌ه‌له‌ باسی ئیمان و عه‌قیده کردیان، به‌ه‌له‌ په‌رستشیکي ته‌نجامدا، به‌ه‌له‌ له‌ بواری حوکم و سیاستدا شتیکي گوت، یان به‌ه‌له‌ له‌ بواری جه‌نگ و جیهادا موماره‌سه‌یه‌کی هه‌له‌ی کرد، نابي ته‌و لایه‌نه‌مان له‌به‌رچاو بکه‌وی، ده‌بی بلیین: ته‌و که‌سه یان ته‌و لایه‌ن و خه‌لکه، له‌و پرووه‌وه، له‌و بواره‌دا هه‌له‌و که‌موکوپریان هه‌یه، به‌هه‌مان شیوه‌ش ته‌زکیه‌ی نه‌فس له‌ ذاتی

خۆیدا لایەنێکی گەورە و گرنگی دینداری و مسوڵمانیتیه، نابێ تێبینیمان لەسەر قوتابخانەکانی تەزکیە نەفس و پێبازەکانی تەسەووف و امان لێ بکات، ئەو لایەنە نادیدە بگرین، یاخود بە کەم تەماشای بکەین.

دووهم: تەزکیە بە چەمک و واتا تایبەتە کە، تەنیا بریتیه لە لایەنێک لە لایەنەکانی ئیسلام، بۆیەش دەڵێن: بە چەمک و واتا تایبەتییە کە، واتە: گرنگی دان بە ڕووحیی و، مەعنەویی، لایەنی پەنھان و نەبیزاوی مسوڵمانیتیی، تەنیا لایەنێکە لە لایەنەکانی ئیسلامەتی، وە ئیسلام ھەمووی لەویدا خولاصە نەبۆتەو.

تەزکیەش زۆرجاران وشە: (تصوف) ی بۆ بەکار دەھێنرێ، بەلام من پێم خۆشە وشە: تەزکیە بەکار بھێنرێ، چونکە وشەیەکی قورئانییە، ھەلبەتە ئەوانەش کە لە ئەو بوارەدا واما مەلە دەکەن کە بریتیه لە ھەموو ئیسلام و دینداری و مسوڵمانیتیی لەویدا خولاصە دەبێتەو، بە ھەلە داچوون، تەزکیە نەفس بە واتا تایبەتە کە بریتیه لە خۆ پاک وچاککردن و نەفسی خۆ بزارکردن لە سیفەتە خراپەکان و، ڕازاندنەوی بە سیفەتە باشەکان، ئەمە پێناسەیەکی زۆر جوانی تەزکیە نەفسە: (التَّائِبِينَ مِنَ الرَّذَائِلِ، وَالتَّحْلِيَةِ مِنَ الْقَضَائِلِ)، خۆ بزارکردن لە سیفەتە نزم و پەستەکان و، خۆ ڕازاندنەو بە سیفەتە بەرزو پەسندەکان، بەو واتیەش بێگومان لایەنێکە و، بەشێکە لە دینداری و مسوڵمانیتیی و مسوڵمانیتیی زۆر لەوە فراوانترە.

سێیەم: دامەزرێنەرانی قوتابخانەکانی تەزکیە و ئەوانە پێبازەکانی تەسەووفیان پال دەدرێنە لا، لە زانایانی ئیسلام و پێشەوایانی مسوڵمانان بوون، گرنگە ئەو بزانین کە ھەموو ئەوانە لەو بوارەدا کاریان کردووە، بۆ وێنە: (شیخ عەبدولقادر گەیلانی، سەید ئەحمەدی سەرھەندی، شیخ جۆنەید، ئەبو سولەیمانی دارانی، حاریسی موھاسیبی، ئەبوو حامیدی غەزالی و... ھتد) ھەموو ئەوانە زانایانی مسوڵمانان و پێشەوایانی مسوڵمانان بوون، مەرجیش نیە خۆیان ناویان لەو پێبازە خۆیان نابێ، تەریقەتی فلان، (شیخ عەبدولقادر) نە یگوتووە: بێن بە دوای عەبدولقادر بکەون و ئەو تەریقە

قادریه، (ره زاو ره حمه تی خوی لیبی)، به لکو هه موو کتیه کانی شیخ عه بدولقادی گهیلانی، بۆ نمونه: (الْفَتْحُ الرَّبَّانِي وَالْفَيْضُ الرَّحْمَانِي)، ههروهه (الْغْنِيَةُ لِطَالِبِ طَرِيقِ الْحَقِّ)، ههروهه (فَتْوحُ الْغَيْثِ)، کتیه کانی دیکه ی ته ماشا بکهین هه ر باسی قورئان و سوننهت ده کات، پوژیک له پوژان شیخ عه بدولقادی گهیلانی، نه یگوتوووه: به دوا ی من بکهون ئه وه ریازی منه، گوتوو یه تی: وه رن ئایه تی خوا وا ده فهرمو ی، فهرمایشتی پیغه مبه ر ﷺ، وا ده فهرمو ی، به ئه ندازه ی ئه وه ی که خو یان له قورئان و سوننهت تیگه یشتوون، خه لکیان بۆ قورئان و سوننهت بانگ کردوه، خه لک له دوا ی خو یان ناوی لیتا ون ریازی قادری و ریازی نه قشبه ندی و ریازی به ده وی و ریازی ریفاعی و ریازی چه شتی و کوپره وی و ریازی فلان و ریازی فلان، ئه مه وه ک ریازه کانی ته سه ووف.

وه ک قوتا بخانه کانی ته زکیه ش به هه مان شیوه، هه ندیک له زانیان ناویان وه ک دامه زرینه ری قوتا بخانه یه کی ته زکیه ی نه فس ده رچوووه، هه ندیکان ناویان وا ده رنه که وتوه، به لام کاری زورشیان له و باره وه کردوه، وه ک هه ر کام له ئینو ته مییه ره حمه تی خوی لیبی، ههروهه ئینو قهیمی جهوزی که قوتا بی ئینو ته مییه بووه، کو مه لکی زور کتیبیان هه ن له باره ی ته زکیه ی نه فسه وه له باره ی خو پاکو چاککردنه وه، له حالیکدا وه ک هه ندیک له زانیانی دیکه ی ئه و بواره ناویان وا ده رنه کردوه، به لام کاری زورشیان کردوه له سه ر مه سه له ی ته زکیه ی نه فس.

پیم وایه هیچ زانیه کی ئیسلام و هیچ پیشه وایه کی ره سه ن نه بووه، که پشکو به شی باشی نه بووی، له مه سه له ی ته زکیه ی نه فسداو، کاری زور له و باره وه نه کردبی، بۆچی؟

چونکه جدیدی ئه گه ر به چه مکه گشتیه که ی ته ماشای ته زکیه بکهین، خو پاک و چاککردن هه موو بواره کانی دینداری ده گریته وه و، ئه گه ر به چه مکه تاییه تییه که شی ته ماشای بکهین، ته زکیه ی نه فس ئه و لایه نه گه وره و گرنگه ی

دینداریی دەگریتهوه که لایه نیککی پەنھانه، پەيوەندیی بە ڕووح و ناخی مەوۆقەو هەیه، ئنجا هیچ کەسیک ناگونجی دیندارییکی راست و ڕەسەن و ساغ و پاک و چاک بێ و، مشووریکی زۆرباش لەو لایەنە ی خۆی نەخوات.

۴- قوتابخانەکانی تەزکیە و ڕێبازەکانی تەصەووف، تەنیا ئەزموون و کۆشش و بۆچوونی زانایان و پیشەوایان بوون، بۆیە لە قوتابخانەکانی تەزکیەو، لە ڕێبازەکانی تەصەووف وەرەدەگیری، کە پیمان وایە لەگەڵ قورئان و سوننەتدا دەگونجی و بەپێی تەرازووی قورئان و سوننەت، راستە و، ئەوەش ڕەفز دەکری کە پیمان وایی لەگەڵ قورئان و سوننەتدا ناگونجی، لە دەرەوێ قورئان و سوننەت، یان لەگەڵ ئایندا تێکدەگیری، ئەمەش خاڵیکی زۆر گرنگە کە قوتابخانەکانی تەزکیە نەفس و ڕێبازەکانی تەسەووف وادانەنێین کە دینی تاییەتن و، نابێ هیچکەس هیچ شتیکیان بەسەر خاوەنەکانیاندا بداتەو،! پیشەوایانیک کە ئەو ڕێبازانەیان پالداوێتە لا، یاخود ئەو قوتابخانانە ی تەزکیە ی نەفسیان دامەزراندوون، هەرگیز هیچ کام لافی ئەوێ لێ نەداو، کە هەرچی دەیلت راستە و، هەرگیز هیچ کام لەوانە نەگوتو: پارێزراوم لە هەلە، بۆیە شوێنکەوتوووانیشیان، دەبێ زۆر وریا بن، پارێزراوان لە هەلە تەنیا پیغەمبەرە (عليهم الصلاة والسلام)، ئەویش لە هەلە بە ئانقەست، واتە: شتیک بزانی گوناھەو بیکەن لەو پارێزراوان، بەلام لەوێدا کە بۆچوونیکیان بێ نەیان پیکایی، پارێزراونەبوون، پیغەمبەرە (عليهم الصلاة والسلام)، هەموویان لە قورئاندا خۆی پەرورەدگار هەلە پال داوێ لا، بۆ چوونیکیان بوو، هەڵپنجانیکیان بوو، نەیان پیکاو، بەتاییەت پیغەمبەری سەرورەریان گەرەو پیغەوای پیغەمبەرە (ﷺ) خوا لە چەند شوێن لە قورئاندا هەندیک شتی پالداوێتە لا، کە کردوویەتی نەدەبوو کردبای، فەرموویەتی نەدەبوو فەرمووبای، خواش بۆ راست کردوێتەو، بۆ وێنە:

﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ﴾ (۴۳) التوبة، واتە: خوا لێتیبووری بۆچی مۆلەتتەدان (هێ دڵ نەخۆشەکان)؟ مۆلەتت نەدایان نەیهن بۆ جەنگی تەبووک.

۲- ههروه‌ها: ﴿ مَا كَانَتْ لِيَنَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَىٰ حَتَّىٰ يُشْخَبَ فِي الْأَرْضِ ﴾ ﴿٦٧﴾

الإسراء، واته: هیچ پێغه‌مبه‌ریك بۆی نییه، دیلی هه‌بن هه‌تاكو كافران خه‌ست و خۆل نه‌كات له‌ كوشتنیاندا، ده‌بی زۆریان لی بكوژێ له‌ په‌ل و پۆیان بخات، ئنجا ئه‌گه‌ر دوا‌ی دیلیان لی بگه‌ری، به‌و واتایه‌ نا که ده‌بوو دیله‌كان بكوژن، واته‌: به‌ ته‌ماعی ئه‌وه‌ی که دوا‌ی قه‌ره‌بوویان لیوه‌ر بگرن، نه‌ده‌بوو به‌دیلیان بگرن.

هه‌روه‌ها: ﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ ۖ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ﴾ ﴿٢﴾ عبس، واته‌: ڕووی خۆی گرژ کردو، ڕووی وه‌رچه‌رخان، کاتیك پیاوه‌ کویره‌که هات بۆ لای، لی‌رده‌دا خوا ره‌خنه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌گه‌ری که نه‌ده‌بوو وات بکردبایه‌، بۆچی؟ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئیيجتیهادیکی کردوه‌و نه‌پێکاوه‌، به‌لام بێگومان پێغه‌مبه‌ران سه‌لامی خویان لیی هیچ شتیکیان نه‌کردوه‌و نه‌گوتوه‌و که زانیوویان گوناوه‌و گوتیان یان کردیان، به‌لام جاری وا هه‌یه‌ ئیجتهادیان کردوه‌و له‌ بۆ چوونیک له‌ باره‌ی شتیکه‌وه‌ هه‌لسو که‌وتیکیان کردوه‌و نه‌یانزانیوه‌ گوناوه‌، یان نه‌یان پێکاوه‌، خوا‌ی په‌روه‌ردگار بۆی راست کردوه‌نه‌ته‌وه‌.

ئنجا ئه‌گه‌ر پێغه‌مبه‌ران وابوو‌بن، شوینکه‌وتووانی پێغه‌مبه‌ران که زۆر له‌ خوار ئه‌وانه‌وه‌ن به‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌وه‌ی که مو‌حیه‌ددینی ئینو عه‌ره‌بی له‌ هه‌ندیك له‌ کتیبه‌کانیدا باس ده‌كات، که هه‌ندیك له‌دوستان خوار په‌نگه‌ له‌ هه‌ندیك شتدا، له‌ پێش پێغه‌مبه‌رانه‌وه‌ بن، ئه‌وه‌ ئه‌سل و ئه‌ساسی نییه‌، ئه‌فسانه‌یه‌که خۆی دایه‌پناوه‌، باسی (خاتم الأولیاء) و (خاتم الأنبیاء) ده‌كات، هه‌ر ئه‌فسانه‌یه‌که خۆی دایه‌پناوه‌، هیچ به‌لگه‌یه‌کی له‌سه‌ر نیه‌، ئه‌وه‌ ئه‌وه‌ی لی به‌ره‌ ده‌ری، هه‌موو ئه‌وانه‌ی غه‌یری پێغه‌مبه‌ران له‌ خوار پێغه‌مبه‌ران له‌ هه‌موو ڕوویه‌که‌وه‌ له‌ ڕووی زانیارییه‌وه‌ له‌ ڕووی ته‌قواوه‌، له‌ ڕووی په‌رستشه‌کانه‌وه‌، له‌ ڕووی تێگه‌یشتنه‌وه‌، له‌ ڕووی پابه‌ندییه‌وه‌، له‌ هه‌موو ڕوویه‌که‌وه‌ له‌ خوار پێغه‌مبه‌رانه‌وه‌ن، بۆیه‌ ئه‌گه‌ر پێغه‌مبه‌ران له‌ هه‌له‌و له‌ بۆچوونی هه‌له‌ له‌ کۆشکردنی هه‌له‌ پارێزراو نه‌بوو‌بن، غه‌یری پێغه‌مبه‌ران لی پارێزراو نین.

پېویسته ئاوا تەماشای قوتابخانەکانی تەزکیە و پېیازەکانی تەصەووف بکەین،
 کە ئەزموون و تاقیکردنەووە بۆچوونی زاناو پێشەوایان بوون لەو بوارەدا،
 بۆیە ئەوێ کە پێمان وابێ لەگەڵ قورئان و سوننەتدا دژ دەووستی، پەتی
 دەکەینەو، ئەوێ کە پێمان وابێ بە تەرازووی شەریعت لەبەر پۆشنایی
 قورئان و سوننەتدا راست و دروستە، وەریدەگرین و سوپاسیشیان دەکەین، داواش
 دەکەین خوا پاداشتیشیان بداتەو.

بەلام بێگومان نابێ هیچ کام لەو زانا پێشەوایانە نەپێازەکە، نە کتیبەکانی،
 نە قەسەکانی و تەماشای بکری، کە ئەو بەفری بێ پەلەو فریشتە بێ
 هەلەیهو، هەموو شتیکی لێ وەرەگیرێ، ئەو تەنیا بۆ پێغمەبەری خاتەم وایە
 ﷺ، تەنیا پێغمەبەری خاتەم پارێزراو بوو لە هەلەو کەموکۆری، چ لە پرووی
 زانیاریهوه چ لە پرووی کردەو. وە لێرەشدا کۆتایی بەم کورتە باسە دێین لە
 بارە تەزکیە نەفسەو.

هەرۆهە کۆتایش دێین بەکۆی تەفسیری سوورەتی (الشمس) خوا بە
 لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتیمیان بدات، هەرچی زیاتر بە قورئاندا قۆلبینەووە
 لێ وردبینەو، لێ تێبگەین و، بەهۆیەو پێبگەین، تاكو بەهۆی ئەووە لە
 دنیا، ژيانکی دروست و ساغ و پاک و چاک بگوزەریین و، سەرەنجامیش لە
 پۆژی دوایدا شایستە ئەو بین خوا ﷻ بمانخاتە ژێر سایە بەزەیی خۆیەو
 و، پێغمەبەری خاتەم ﷺ موحەمەدیش بە شوێنکەوتوووی خۆی لە قەلەممان
 بدات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فیسیری سوورہ تی

اللّٰہِ

دهستپیک

به پـِـزان!

ئەمڕۆ (۹) ی مانگی (ذی الحجة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، به رانبەر (۳۰) ی ته ممووز، [واته: مانگی (۷) ی سالی (۲۰۲۰) زاینیه، له شاری دیرینی ههولیر، خوا پشتیوان بـِـ دهست دهکهین به تهفسیر کردنی سوورەتی (اللَّیل)، سه ره تاش پیناسه و نیوه پۆکی ئەم سوورەته موباره که له ههوت برگه دا دهخهینه روو، بۆ ئەوهی چوارچیوهی ئەو سوورەته موباره کهو هیله گشتیه کانیمان له بهرچاو بن، بهر له وهی بچینه نیو ورده کارییه کانی واتاو مه بهستی ئایه ته به پـِـزه کان.

پیناسه ی سوورەتی (اللَّیل) و بابەته کانی

یه کهم: ناوی ئەم سوورەته:

ئەم سوورەته سی ناوی بۆ به کارهێنراون:

یه کهم: (سُورَةُ اللَّيْلِ).

دووهم: (سُورَةُ وَاللَّيْلِ).

سییه م: (سُورَةُ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى).

به لām ئەو ناوهی له هه موویان زانراوتره و باوتره، بریتیه له: (سُورَةُ اللَّيْلِ).

دووهم: شوینی دابه زینی:

به پای زۆربه ی زانایان ئەم سوورەته مه که ییه و له مه که دابه زیوه، هه ندیکیش به مه دینه یی داده تین، له بهر به سه رهاتی کپرانی دارخورمایه که که

دوایی باسی ده‌که‌ین، له هووی هاتنه خواری هه‌ندیك له ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورپه‌ته موباره‌که‌دا، به‌لام هه‌ر پای یه‌که‌میان راسته‌و، گومانى تێدانیه‌ که ئەم سوورپه‌ته موباره‌که مه‌که‌ییه، له‌م باره‌شه‌وه ئەم ده‌قه دێنین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ {وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى} بِمَكَّةَ)، ذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمَنْثُورِ: ج ٨، ص ٥٣٢، وَنَسَبَهُ لِابْنِ الضَّرِيرِ وَالنَّحَّاسِ، وَابْنِ مَرْذُويَه، وَابْنِ بَيْهَقٍ، الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: ج ٣، ص ٥١٥).

واته: عه‌بدوللای کو‌ری عه‌بباس رضي الله عنه، گو‌توو‌یه‌تی سوورپه‌تی: **وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى** له مه‌که‌که‌ دابه‌زیوه.

به‌ سه‌رنجدانی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورپه‌ته موباره‌که‌و، تێوه‌رامانی سروشته‌که‌شی به‌ ئاشکرا، دیاره‌ که سوورپه‌تێکی مه‌که‌کیه‌و له‌ قورئانی مه‌که‌کیه‌.

سێیه‌م: ریزبه‌ندیی له‌ موصحه‌ف و له‌ دابه‌زین دا:

له‌ ریزبه‌ندیی موصحه‌فدا ژماره‌که‌ی نه‌وه‌دو دوو (٩٢)یه، واته: نه‌وه‌د و یه‌ك سوورپه‌ت له‌ پێش ئەم سوورپه‌ته‌دا ریزبه‌ندکراون له‌ موصحه‌فدا، له‌ دابه‌زینیشدا ژماره‌ نو (٩)ی بو‌ی دانراوه، واته: له‌ سوورپه‌ته سه‌ره‌تاییه‌که‌نه که دابه‌زیون، پێش سوورپه‌تی (الفجر) و، دوای سوورپه‌تی (الأعلى) دابه‌زیوه.

چواره‌م: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورپه‌ته:

ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورپه‌ته موباره‌که‌ بیست و یه‌ك (٢١)ه، به‌ یه‌که‌ده‌نگیی هه‌موو ژمیره‌رانی ئایه‌ته‌کانی قورئان.

پێنجەم: نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە بە ھەر بیست و یەک (۲۱) ئایەتە کە یەوێ لە بارە ی بابەتیکە وە یە، ئەویش ئەو یە: خوا ﷻ سویند بە شەو و رۆژ و، بە بە دیھێنەری نێرو مێیان دەخوات، کە ھەول و کۆششی مرۆڤەکان جوړاو جوړن، دوایی باسی بابایەکی بەخشەری پارێزکارو بە راستدانەری پاداشتی باشتەر دەکات، کە خوا بەرەو خێر ئاسانی دەکات و وەریدەچەرخێنێ، دوایی بە پێچەوانەو: باسی بابایەکی رژدو بێباک لەخوای بە درۆدانەری پاداشتی چاکترو، ئاسانکردنی بەرەو قورسی و ناپەرھەتیی و، سوود پێ ئەگەیانندی سامانەکە ی، دەکات، دوایی باسی خواھەنداریتیی پەرھای خوا ﷻ دەکات بۆ دواوژو دنیا، ئنجا ترسانندی ئەو جوړە مرۆڤەش یان مرۆڤەکان بە گشتیی لە ئاگرێکی بلیسەدار، کە تەنیا خراپترین کەسی بە درۆ دانەر و پشت ھەلکەری دەچیتێ و، بابای پارێزکاری سامانی خۆ بەخشەر بەس لەبەر خوا، لێی دوور دەبێ، خوای پەرورەدگاریش ئەو جوړە کەسە رازی و شادمان و بەختەوەر دەکات، ئەو ھەندە ی پاداشتی بەرزو مەزن پێ دەدات.

شەشەم: تاییەتە مەندییەکانی:

لەم سوورەتە دا چوار تاییەتە مەندییمان کە و تەوونەتە بەرچاو:

۱- ئەو سێ سویندە ی لە سەرەتاو ھاتوون: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ۝﴾، لە ھەموو قورئاندا تەنیا لەم سوورەتە دا ئاواھاتو، واتە: سویند بە شەوگار کە دادەپۆشێ و، سویند بە رۆژگار کە دەردەکەوێ و دەدرەوشیتەو، سویند بەو ی نێرو مێی ھێناوێ دی، ھەول و کۆششی ئێو جوړاو جوړە.

۲- ھەردوو تەعبیری:

أ- ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿٧﴾﴾

ب- ﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾﴾

ئەم دوو تەعبیرە لە بارەی ناساندنی دوو جوۆرە کە سایەتی، کە یەکیان ئەوپەری چاکە و ئەوی دیکەشیان ئەو پەری خراپە، تەنیا لەم سوورەتەدا بەم شیوەیە هاتوون.

۳- چوونە دۆزەخی خراپترین کەس و، لێ دوور بوونی پارێزگارترینیان: ﴿لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿١٦﴾﴾، ئەوی دیکەش: ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ﴿٢٠﴾﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَى ﴿٢١﴾﴾

۴- ئەم تەعبیرە: ﴿وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ﴿١٩﴾﴾، بۆ هیچکەس چاکەیک لە لای وی نەبوو، پاداشت بدڕیتەو، واتە: ئەوی کردی تەنیا بۆ پەزامەندی خوا کردی، نە کە هەقی کەسێکی بەسەرەو بووبی، یان چاکەیکە کەسێکی لە چاودا بووبی.

هەوتەم و کۆتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان:

ئیمە کۆی بیست و یەک (۲۱) ئایەتە کە ئەم سوورەتە موبارەکە، دەکەین بە یەک دەرس، لەبەر ئەوەی هەموویان پەیوەست و پێکەو تێکەڵکیشن.

The banner is a horizontal strip with a light blue background. In the center is a portrait of a man with a beard and turban. To the left of the portrait is a Facebook icon and the text 'www.alibapir.net'. To the right is a YouTube icon and the text 'Alibapir'. Below the portrait are two QR codes. At the bottom, there is a row of social media icons: Telegram, WhatsApp, and Instagram. The text 'Alibapir' is written in a stylized font at the bottom center. The banner also includes some text in Arabic and Persian, such as 'www.alibapir.net' and 'Alibapir'.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەر بیست و یەک (۲۱) ئایەتەکی سوورەتی (البل) پێک دی، پێشتریش باسمان کرد، کە ئەم سوورەتە موبارەکە ھەمووی یەک بابەت باس دەکات، بەمجۆرە: دواي ئەوەی خوا ﷻ سویند دەخوات بە شەوگار کە دادەپۆشی، واتە: ڕووی زەوی دادەپۆشی و، بە ڕۆژگار کە دەدرەوشیتەو، ڕۆژگار خوشیی و پانتایی زەویش ڕووناک دەکاتەو، دەدرەوشیتەو، بەو زاتە ی نێرو می پانتاوە دی، وەلامی سویندەکەش ئەوەیە کە دەفەرمو: ﴿إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى﴾، ھەول و کوششەکی ئێوە جوړاو جوړ، یەک بەو لادا، یەک بەملاوا،....ھتد.

دواي خوا ﷻ دیتە سەر ڕوونکردنەو، جوړاو جوړ بوونی ھەول و کوششەکان و، دەیانکاتە دوو جوړی سەرەکی: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ﴾ ⑤ ﴿وَصَدَقَ بِالْحَقِّ﴾ ⑥ ﴿فَسَيُسِّرُهُ لِّلْيُسْرَىٰ﴾ ⑦، ئنجا کە سیك کە ببەخشی، چی ببەخشی؟ ھەرچی ھەبەتی لە پێناوی خوادا ببەخشی بە خەلک، لێرەدا ھەرچەندە بە پلە یە کەم شتی ماددی دەگریتەو، بەلام شتی مەعنەویییش دەگریتەو: زانست ببەخشی، عەقل ببەخشی، لە ڕیزو مەکانەتی خوێ ببەخشی، صولح و چاکە بکات، ﴿وَأَتَّقَىٰ﴾، خوشی ببپاریزی، پارێز لە خواش بکات، ﴿وَصَدَقَ بِالْحَقِّ﴾، پاداشتی ھەرە باشیش بەراست دابنی و بپروای پێ بێنی، ﴿فَسَيُسِّرُهُ لِّلْيُسْرَىٰ﴾، (کە سیکی ئاوا) ئاسانی دەکەین بۆ ڕیازی ھەرە ئاسان، کە بریتیه لە ئیسلامەتی و دینداری، کە لە گەل ناخ و زگماکی مروڤدا گونجاو تەبایە، یاخود ئاسانی دەکەین بۆ ھەموو شتیکی ئاسان، بۆ ھەموو خێرو چاکە یەک.

﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ﴾ ⑧ ﴿وَكَذَّبَ بِالْحَقِّ﴾ ⑨ ﴿فَسَيُسِّرُهُ لِّلْعُسْرَىٰ﴾ ⑩، بەلام کە سیك چرووکی بنوینی و، لە جیاتی ئەوەی پارێزیش لە خوا بکات، بێیاک و بێ منەت بێ، بێ نیازی پێشان بدات بەرانبەر بە خوا، ﴿وَكَذَّبَ بِالْحَقِّ﴾، بە

پاداشتی هه‌ره چاکیش بێ‌پروایی و به درۆی دابنێ، ﴿فَسَيَسْرُهُ لِّلْعَصْرِ﴾، ئەویش ئاسان دە‌که‌ین به‌ره‌و سه‌غله‌تی و ناره‌حه‌تی و قورسی، که یان مه‌به‌ست پێی ژيانی نامسوڵمانانه‌ی دنیا‌یه‌تی، که ژيانیکی قورس و به زه‌حه‌ته‌و، پره له دله‌راوکه‌و ناره‌حه‌تی و ره‌شبینی، یان مه‌به‌ست پێی ئەوه‌یه له رۆژی دوا‌یدا تووشی ژيانیکی قورس و زه‌حه‌ت دی له دۆزه‌خدا.

﴿وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى﴾ کاتیکیش ده‌که‌ویت‌ه نێو دۆزه‌خه‌وه، یان کاتیکیش ده‌خړیت‌ه نێو گوهره‌وه، یان کاتیکیش که له به‌ین ده‌چێ، مāl و سامانه‌که‌ی هێچ دادی نادات و سوودی پێ ناگه‌یه‌نێ.

دوا‌یی خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِنَّا لَنَّا لِّلْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ۚ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ۚ﴾ به دنیایی مه‌نزله‌گای کو‌تایی و ژيانی یه‌که‌م (که دنیا‌یه) هی تێمه‌ن، بۆ‌یه‌ش تێوه‌م ترساندوه‌و ئا‌گادارم کردوونه‌وه له ئا‌گری‌ک که کلپه ده‌ستینێ، ﴿تَلَظَّى﴾، واته: کلپه ده‌ستینێ و بلیسه‌ی به‌رزده‌بیت‌ه‌وه، ئایا کێ بۆ ئەو ئا‌گره دانراوه؟ ﴿لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى﴾، پێی ناسووتیت‌ری جگه له بابایه‌کی زۆر خراپه‌کار، (الْأَشْقَى) واته: زۆر به‌دبه‌خت و خراپه‌کار، یانی: (الْأَشَدُّ شَقَاوَةً)، یانی: له هه‌موو که‌س خراپ‌تر و به‌دبه‌خت‌تر بێ، ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى﴾، لێشی وه‌دوورده‌خړی، بابایه‌کی زۆر پارێزکار، ئەوپه‌ری پارێزکار ﴿الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى﴾، ئەو که‌سه‌ی مāl و سامانی خۆی ده‌به‌خشێ، خۆی پاک و چاک ده‌کات، ﴿وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰ﴾، بۆ هێچ‌که‌سه‌ش چاکه‌یه‌ک نیه له لای وی، که پاداشت بدريت‌ه‌وه، (واته: ئەو مāl و سامانه‌ی ده‌به‌خشێ له به‌را‌نبه‌ر چاکه‌یه‌کدا نیه له‌گه‌ڵیدا کرابێ)، ﴿إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِهِ الْأَعْلَىٰ﴾، هێچ هانده‌رو پالنه‌ریکی نیه، جگه له داوا‌کردنی پرووی په‌روه‌ردگاری هه‌ره به‌زری، واته: بۆ‌یه مāl و سامانه‌که‌ی ده‌به‌خشێ، که به دیداری خوا شاد بێ و، په‌زانه‌ندیی خوا به‌ده‌ست بێنێ، ﴿وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ﴾، له‌مه‌ودوا‌ش به دنیایی رازی ده‌بێ، خوا ئەو پاداشته‌ی ده‌یدات، پێی شادمان و به‌خته‌وه‌رو رازی ده‌بێ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿۱﴾ وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَى ﴿۲﴾ وَالنَّهَارُ إِذَا تَجَلَّى ﴿۳﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ﴿۴﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى ﴿۵﴾ فَمَا مَنَ أَعْطَى وَانْتَقَى ﴿۶﴾ وَصَدَقَ بِالْحَقِّ فَنِصْرُهُ لِيُصْرَى ﴿۷﴾ وَأَمَّا مَنْ يَحْجُلْ وَأَسْتَفْخَى ﴿۸﴾ وَكَذَّبَ بِالْحَقِّ فَنِصْرُهُ لِّلْعُسْرَى ﴿۹﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ﴿۱۰﴾ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى ﴿۱۱﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى ﴿۱۲﴾ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ﴿۱۳﴾ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿۱۴﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿۱۵﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿۱۶﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ﴿۱۷﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَى ﴿۱۸﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ﴿۱۹﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَى ﴿۲۰﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

ا) به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، سویند به شهوگار کاتیك (زهوی) داده پۆشی ﴿۱﴾ سویندیش به پۆژگار کاتیك روونبووهو دهركهوت ﴿۲﴾ سویندیش بهوهی نیرو میی دروست کردوون ﴿۳﴾ بیگومان ههول و کۆششه که تان جوړاو جوړو جیا جیا به ﴿۴﴾ تنجا ههر کهس به خشی و پاریزی کرد ﴿۵﴾ باشتین (پاداشت) یشی به راست دانا ﴿۶﴾ بیگومان به رهو (به رنامهی) ئاسانترین ئامادهو سینای ده کهین ﴿۷﴾ به لام ههر کهس چرووکی کردو (له خوا) بی نیاز بوو ﴿۸﴾ باشتین (پاداشت) یشی به درو دانا (پیی بی پروا بوو) ﴿۹﴾ به رهو ههره قورسی و زهحمهت، سیناو سازی ده کهین ﴿۱۰﴾ سامانه که یشی دادی نادات (له به رانه ر دۆزه خ دا) کاتیك تیکهوت ﴿۱۱﴾ به دلنایی رینمایی کردن له سه ر ئیمهیه ﴿۱۲﴾ (مه نزلگای) کو تایی و یه که میش ته نیا هی ئیمهیه ﴿۱۳﴾ تنجا له ئاگریك ده تانتر سینم بلیسه ده دات ﴿۱۴﴾ جگه له بی پروا ترین (کهس) پیی ناسووتی ﴿۱۵﴾ نهو که سهی (نهوهی پیغه مبه ر هیناویه تی) به درو داناو پشتی هه لکرد ﴿۱۶﴾

پاریز کارتیرین (کەس) یش لێی دوور دەخرێتەو (١٧) ئەو کەسە ی سامانە کە ی (لە
 رێی خوا دا) دەدات، خۆی پێ پاک و چاک دەکات (١٨) چاکە ی هێچکە سێشی
 لە لا نیە (و لە چاودا نیە) پاداشت بدێتەو (١٩) جگە لە داواکردنی پوو ی
 پەرە بەردگاری هەرە بەرز ی (هێچ پالنه رێکی دیکە ی نیە) (٢٠) لەمە و دواش پازی
 دەبێ (بە پاداشتی بەرز ی پەرە بەردگاری) (٢١).

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(يَعْنِي): (أَي: يَسْتُرُ وَيُعْطِي)، واتە: دەپۆشی و دادەپۆشی و پەنھان دەکات.

(تَجَلَّى): (أَصْلُ الْجَلْوِ: الْكَشْفُ الظَّاهِرُ، جَلَا لِي الْخَبْرُ، وَخَبَرَ جَلِي، وَقِيَاسُ جَلِي) (تَجَلَّى) لە (جَلْو) هەو هاتو، (أَصْلُ الْجَلْوِ الْكَشْفُ الظَّاهِرُ) وشە ی: (جَلْو) لە
 بنە پەتدا بە مانای دەر خستنیکی ئاشکرایە، دەگوترێ: (جَلَا لِي الْخَبْرُ)، هەو الە کە
 بو من ئاشکرا بوو، (وَخَبَرَ جَلِي) هەو الێکی ئاشکرا، (وَقِيَاسُ جَلِي) پێوانە کردنیکی
 ئاشکرا، کەواتە: (تَجَلَّى)، یانی: (ظَهَرَ) دەرکەوت، ئاشکرا بوو.

(سَعْيَكُم): (السَّعْيُ: الْمَشْيُ السَّرِيعُ، وَيُسْتَعْمَلُ لِلْجِدِّ فِي الْأَمْرِ خَيْرًا كَانَ أَوْ شَرًّا، سَعْيًا): بە مانای پوشتنی خێرا دی، بەلام دوا یی بە کارهێنراوێ بو ئە نجامدانی
 کاریک بە جیددی، چ کاریکی باش بێ یان خراپ.

(لَشَقَّ): (الشَّتُّ: تَفْرِيقُ الشَّعْبِ، شَتَّ جَمْعُهُمْ، وَجَاءُوا أَشْتَاتًا أَي: مُتَفَرِّقُوا النَّظَامَ، وَشَتَّى أَي: مُخْتَلِفَةً الْأَنْوَاعِ)، (شَتَّ): لێک بڵاوکردنی گەل و نەتەوێ بە کە، (شَتَّ
 جَمْعُهُمْ)، واتە: کۆمەلە کە یانی پەرژو بڵاو کرد، (وَجَاءُوا أَشْتَاتًا)، واتە: لە حالێکدا
 هاتن سیستم و رێک و پێکیان هەلوێ شابوو، (شَتَّى)، واتە: جوړاو جوړن،
 جوړەکانیان زوړن.

(وَصَدَقَ بِالْحُسْنَى): (الحُسْنَى مُؤَنَّثُ الْأَحْسَنَ، أَي: الْمُثُوبَةُ الْحُسْنَى)، (صَدَقَ) يَانِي: بەراستی داناو، (الحُسْنَى)، پاداشتی هەرە باش، (الحُسْنَى)، مِیْنَهی (أَحْسَنَ) ه، یانی: باشتر، (حُسْنَى) یش، یانی: باشتر بەلام بە باری مِیْنَهدا، (حُسْنَى)، سیفەتی وەسفکراویکی قرتیزاو، (أَيِ الْمُثُوبَةُ الْحُسْنَى)، پاداشتی هەرە چاک.

(فَسَيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى): ئاسانی دەکەین بۆ ئاسانتەر، (إِسْتَيْسَرَ أَي: اسْتَسْهَلَ، وَالْيُسْرَى السَّهْلُ، وَيَسَّرْتُ أَي: سَهَّلْتُ)، (إِسْتَيْسَرَ)، بە مانای (اسْتَسْهَلَ)، ئاسان بوو، یاخود زۆر ئاسان بوو، (لِلْيُسْرَى)، ئەمیش دیسان بە باری مِیْنَهدا یە لە بەرانبەر (أَيْسَرَ) دا، (أَيْسَرَ) ئاسانتەر، (يُسْرَى) ش، ئاسانتەر، (هَذَا أَيْسَرُ مِنْ هَذَا)، ئەمە لەو ئاسانتەر، (يُسْرَى) ش بە باری مِیْنَهدا، هەمان واتای هەیه، واتە: ئاسانتەر، مەبەست پێی ئەو رێبازە خۆی میهرەبانە کە لەگەڵ خواپرسک و عەقڵ و ناخی مروّفا گونجاو، (وَيَسِّرْتُهُ لَهُ: أَي سَهَّلْتُ لَهُ)، کارەکەم بۆ ئاسان کرد.

(وَأَسْتَغْنَى): (أَغْنَاهُ أَي: كَفَاهُ، وَأَسْتَغْنَى بِهِ: اكْتَفَى، وَأَغْنَى الشَّيْءُ أَي: كَفَى)، (أَغْنَاهُ) بە مانای (كَفَاهُ)، واتە: بەشی کرد، بۆوی بەس بوو، (اسْتَغْنَى بِهِ)، (أَيِ اكْتَفَى بِهِ)، واتە: ئەو شتە بەس بوو، بەشی دەکرد، (أَغْنَى الشَّيْءُ أَي: كَفَى)، شتەکە بەشی کردو بۆ ئەو بەس بوو، کەلێنی بۆ پر کردەو.

(وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى): (الحُسْنَى: مُؤَنَّثُ الْأَحْسَنَ)، (الحُسْنَى) باری مِیْنَهی (الْأَحْسَنَ) ه، هەرە باش، یان باشترین، (وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى)، واتە: پاداشتی هەرە باشی بەدرۆ دانا، چونکە (الحُسْنَى) سیفەتی وەسفکراویکی قرتیزاو، (أَي: الْعَاقِبَةُ الْحُسْنَى، أَوِ الْمُثُوبَةُ الْحُسْنَى) سەرەنجامی هەرەباش، یاخود پاداشتی هەرەباش.

(لِلْعُسْرَى): (الْعُسْرَى: الْأَمْرُ الصَّعْبُ الشَّدِيدُ)، کاریکی قورسی سەخت، (وَالْعُسْرَى الْخَصْلَةُ الْمُؤَدِّيَةُ إِلَى الْعَذَابِ، وَالْأَمْرُ الْعَسِيرِ)، سیفەتیکی گەیهنەر بەسزاو بە بارودۆخیکی سەخت و دژوار.

(تَرَدَى): (رَدَى، يَرَدَى، رَدَى، أَي: هَلَكَ يَهْلِكُ هَلَاكًا)، فەوت، دەفەوتى، فەوتان،
واتايەكى دىكەشى: (رَدَى فِي الْهُوَّةِ أَي: سَقَطَ، فَهُوَ رَدٍ)، (رَدَى) كەوتە نىو چالەكە،
(فَهُوَ رَدٍ) ئەو تىكەوتوويە.

(تَلْطَى): (تَلْطَى لُطًا، أَي: التَّهَبَّتْ)، ئاگر كە بلىسەى ستاندو كلىەى لى بەرز
بوو، پىى دەگوترى: (تَلْطَى)، دەگوترى: (لَطَيْتِ النَّارُ تَلْطَى لُطًا أَي: التَّهَبَّتْ)،
ئاگرەكە بلىسەى لى بەرزبوو، بلىسەى لى بەرز دەبىتەو، (لُطًا)، واتە: بلىسە
لى بەرز بوونەو، (التَّلْطَى: لَهَبٌ نَارٍ خَالِصٍ، لَا دُخَانَ فِيهِ)، (لَطَى): برىتە لەو
بلىسەيەى ئاگر كە ساغەو هيچ دووكەلى تىدا نىو بلىسە شىنەكەيەتى.

(الْأَشَقَى): (الشَّقِي: التَّعِيسُ غَيْرُ السَّعِيدِ، (الْأَشَقَى): الْأَكْثَرُ شَقَاءً)، (الشَّقِي): نەگەت،
بىخىر، (الْأَشَقَى) كەسىك كە لە خەلكى دىكە بەدبەخترو خراپترە، (الشَّقَاءُ: الْعُسْرُ
وَالشُّدَّةُ)، (شَقَاءُ): بەماناى زەحمەتى و مەينەتى و قورسى دى.

(الْبَغَاءُ): (الْإِجْتِهَادُ فِي طَلَبِ الْخَيْرِ أَوْ الشَّرِّ)، (ابْتِغَاءُ): برىتە لە هەولدان و
كۆشكردن لە داواكردن دا، چ بو چاكە بى، چ بو خراپە، (بَغَى) يانى: (طَلَبَ)،
داوايكر، (ابْتَغَى)، زۆرى داواكر، (زِيَادَةُ الْمَبْنَى تَذُلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْمَعْنَى)، بىژەيەك
پىتەكانى زياترەن، مانايەكەشى بەهيزتر دەبى.

هۆى هاتنە خوارەوہى ئايەتەکان

۱- سەرەتا ئەم رىوايەتە دىنين، هەرچەندە سەنەدەكەى بىهيزە، بەلام تيشكىكى باشمان
بو دەخاتە سەر چەمك و واتاى ئەم ئايەتە بە پىزانە، مەرجيش نىە هەر گىردراوہيەك
سەنەدەكەى بىهيز بوو، لە رووى نىوہ پۆكيشيەوہ وابى، دەگونجى ھۆكارىك بووبى
ئەو گىردراوہيە بە سەنەدىكى راسترو پىكتەر نەگەيشىتە تىمە، بەلام مەرج نىە ئەو
رووداوە، نەبووبى، بە تايەت كە لەگەل چەمك و واتاى ئايەتەكاندا بىتەوہو بگونجى:

اعن ابن عباس رضي الله عنه: أن رجلاً كانت له نخلة فرعها في دار رجل فقير ذي عيال، فكان الرجل إذا جاء فدخل الدار فصعد إلى النخلة ليأخذ منها ثمرة، فرمها تقع ثمرة فيأخذها صبيان الفقير، فينزل من نخلة فيأخذ ثمرة من أيديهم، وإن وجدها في قم أحدهم أدخل أصبعه حتى يخرج الثمرة من فيه، فشكى ذلك الرجل إلى النبي ﷺ فقال: اذهب، ولقي النبي ﷺ صاحب النخلة فقال له: أعطني نخلتك المائلة التي فرعها في دار فلان، ولك بها نخلة في الجنة، فقال له الرجل: لقد أعطيت وإن لي نخلاً كثيراً، وما فيه نخل أعجب إلي ثمرة منها، ثم ذهب الرجل ولقي رجلاً كان يسمع الكلام من رسول الله ﷺ لصاحب النخلة، فأتى رسول الله ﷺ فقال: تعطني ما أعطيت الرجل إن أنا أخذتها؟ قال: نعم، فذهب الرجل، فلقي صاحب النخلة وليكليهما نخل، فقال: له صاحب النخلة: أشعرت أن محمداً أعطاني بنخلتني المائلة إلى دار فلان نخلة في الجنة، فقلت: لقد أعطيت ولكن يعجبني ثمرها ولي نخل كثير ما فيه نخلة أعجب إلي ثمرة منها، فقال له الآخر: أتريد بيعها؟ فقال: لا إلا أن أعطى بها ما أريد، ولا أظن أعطى، قال: فكم تؤمل فيها؟ قال: أربعين نخلة، فقال له الرجل: لقد جئت بأمر عظيم، تطلب بنخلتك المائلة أربعين نخلة؟ ثم سكت عنه، فقال: أنا أعطيك أربعين نخلة، فقال له: إشهد إن كنت صادقاً، فأشهد له بأربعين نخلة بنخلته المائلة، فمكث ساعة ثم قال: ليس بيني وبينك بيع لم نفتق، فقال له الرجل: أولست بأحق حين أعطيتك أربعين نخلة بنخلتك المائلة؟ فقال له: أعطيك على أن تعطيني كما أريد، تعطينها على ساق، فسكت عنه، ثم قال: هي لك على ساق، قال: ثم ذهب إلى النبي ﷺ فقال له: يا رسول الله إن النخلة قد صارت لي فهي لك، فذهب رسول الله ﷺ إلى صاحب الدار، فقال: النخلة لك ولعِيالك، فأنزل الله (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى) إلى آخر السورة^(١).

(١) أخرجه الحافظ ابن أبي حاتم في تفسيره، كما في تفسير القرآن العظيم لابن كثير، ج٤، ص٥٥٥، والواحد في الوسيط ج٤ ص٥٠٢، وأسباب النزول ص٤٢٩، قلنا: وهذا إسناد ضعيف، فيه حفص وهو ضعيف، كما في التقريب، قال حافظ ابن كثير رواه ابن أبي حاتم وقال: حديث غريب جداً، وقال السيوطي في الدر المنثور ج٨ ص٥٣٢ سند ضعيف، الاستيعاب في بيان الأسباب ج٣ ص٥١٥-٥١٦.

واته: عه‌بدو‌ل‌لای کوری عه‌بباس ﷺ ده‌گیرێته‌وه، ده‌لێ: پیاویک دارخورمایه‌کی هه‌بوو لقیکێ که‌وتبووه‌ مائی پیاویکێ هه‌ژاری خاوه‌ن خێزانه‌وه، خاوه‌ن دارخورمایه‌که‌ کاتی‌ک ده‌هات، ده‌چوو ده‌نیو خانوو‌ه‌که‌و سه‌رده‌که‌وته سه‌ر دارخورمایه‌که‌ بو‌ ئه‌وه‌ی میوه‌که‌ی (واته: خورمایه‌کانی) لێ بچنێ، جاری واهه‌بوو میوه‌یه‌کی (واته: خورمایه‌کی)، یان چه‌ند خورمایه‌کی ده‌که‌وته‌ خوار، مندا‌له‌کانی بابای هه‌ژار هه‌لیان ده‌گرته‌وه، ئه‌ویش له‌ دار خورمایه‌که‌ی داده‌به‌زی و میوه‌که‌ی لێ ده‌ستانده‌وه، له‌ده‌ستی وه‌رده‌گرته‌وه‌وه، ئه‌گه‌ر دیتبای یه‌کی‌یان خستوو‌یه‌ته‌ نیو زاریشی په‌نجه‌ی له‌ زاری^(۱) پاده‌کردو ده‌نکه‌ خورمایه‌که‌ی له‌ زاری ده‌رده‌هێنایه‌وه، ئه‌و پیاوه‌ هه‌ژاره‌ خاوه‌ن مندا‌له‌ش سکالای خو‌ی برده‌ لای پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ، پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رمو‌وی: برۆ، دوایی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌ خاوه‌ن دارخورمایه‌که‌ گه‌یشته‌ و پی‌ی فه‌رمو‌و: ئه‌و دارخورمایه‌ی لار بو‌ته‌وه‌و لقیکێ چۆته‌ مائی فلان که‌سه‌وه، مه‌ده‌یه، له‌ به‌رانبه‌ردا دارخورمایه‌کت هه‌بی له‌ به‌هه‌شتدا؟ پیاوه‌که‌ پی‌ی‌گوت: زۆرم به‌خشیوه، دارخورماشم زۆرن، به‌لام هه‌یج دارخورمایه‌کم نیه‌ میوه‌که‌ی سه‌رسامم بکات، وه‌ک ئه‌و دارخورمایه‌ی لار بو‌ته‌وه، دوایی پیاوه‌که‌ رۆیی و گه‌یشته‌ پیاویک که‌ گو‌ی له‌ فه‌رمایشته‌که‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ بو‌و، (واته: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ چی به‌و پیاوه‌ گوتبوو ئه‌وه‌ی بیسته‌وه)، ئه‌و پیاوه‌ی دووهم چوو بو‌ لای پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ پی‌ی گوت: ئایا ئه‌وه‌م ده‌ده‌یه‌ که‌ داوته‌ به‌و پیاوه، ئه‌گه‌ر ئه‌و دارخورمایه‌م وه‌رگرت؟ پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمو‌وی: به‌لێ، (تو‌ش دارخورمایه‌کت ده‌بی له‌ به‌هه‌شتدا له‌ به‌رانبه‌ریدا)، پیاوه‌ دووهمه‌که‌ رۆیی گه‌یشته‌ کابرای خاوه‌ن دارخورما، هه‌ردووکیان خاوه‌ن باخی خورما بو‌ون، کابرای خاوه‌ن دارخورما لاره‌که‌ پی‌ی‌گوت: ده‌زانی که‌ موحه‌ممهد بو‌ دار خورما لاره‌که‌م، که‌ لار بو‌ته‌وه‌ بو‌ نیو مائی فلانکه‌س، دارخورمایه‌کی له‌ به‌هه‌شتدا داومێ، منیش گو‌توومه‌: زۆرم به‌خشیوه، به‌لام زۆر سه‌رسامم به‌

(۱) په‌نجه‌ی له‌ زاری پاده‌کرد: په‌نجه‌ی ده‌خسته‌ نیو ده‌می.

میوهی (واته: به خورمای) ئەو دار خورمایه، دارخورمای دیکه هەن، بەلام هیچ کامیان بەرو میوه کهی سەرسام ناکات وەك هی ئەو دارخورما لاره، پیاوه دووهمه که پییگوت: دتهووی بیفرۆشی؟ گوتی: نه خیر، مه گەر ئەوهی دهمهوی له به رانبه ریدا بهدریتتی، پیشم وانیه بهدریتتی، پیاوه دووهمه که پییگوت: به هیوای چه ندت بهدریتتی؟ گوتی: چل بنکه دارخورما، پیاوه که پیی گوت: شتیکی زۆر مه زن داوا ده کهی، له به رانبه ر دارخورما لاره کهت دا چل دارخورما وهرده گری؟ دوایی لیتی بیدهنگ بوو، پاشان پیاوه دووهمه که گوتی: من چل بنکه دار خورمات ددهمیی، کابرای خاوهن بنکه دارخورمای لار گوتی: شایه د بگره، ئەگەر راست ده کهی، ئەویش شایه دی بۆ گرت، که چل بنکه دارخورمای بداتی له به رانبه ر ئەو بنکه دارخورما لاره دا، ماوه یه ك مایه وه لهووی، دوایی خاوهن دارخورمای لار گوتی: جاری له یه ك جیا نه بووینه وهو هیچ که سیشمان له بهین دانیه، من ئەو دارخورمایه ت نادهمیی، مه گەر ئەو چل دارخورمایه دهمدیه ته نیا میوه کهیان نه بی، به لکو دارخورمایه کانیشم بدهیه! ئەویش لیتی بیدهنگ بوو، دوایی پییگوت: باشه، به ههموو شتی که وه ئەو چل دارخورمایه بۆ تو، دوایی بۆیشت چوو بۆ لای پیغه مبه ر ﷺ، گوتی: ئەه پیغه مبه ری خوا ﷺ ئەو بنکه دارخورما لاره، بۆته هی من، ئیستاش من دهیده م به تو، پیغه مبه ریش ﷺ چوو بۆ لای خاوهنی خانووه که، گوتی: ئەو بنکه دارخورمایه لاره ی هاتۆته ئیو ماله کهی تووه، بۆ خووت و مأل و خیزانت، ئیدی خوا ی پهروه ردگار لهو باره وه ئەم سووره ته موباره کهی دابه زاند.

٣- هەر لهو باره وه ئەم گێردراوه یه ش ههیه: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: إِنِّي لَأَقُولُ: هَذِهِ سُورَةٌ نَزَلَتْ فِي السَّمَاحَةِ وَالْبُخْلِ} (١).

(١) ذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٣ ص ٥١٦، ونسبه إلى ابن مردويه، الاستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥١٦.

واته: عهبدوللای کوری عه بیاس ﷺ، گوتوویه تی، من ده لیم: ئەم سوورپه ته له باره ی به خشین و چرووکیه وه دابه زیوه.

(سَمَاحَة)، یانی: دلکراوه یی و به خشین، (بُخْل) یش، واته: چرووکی و پژدی.

۳- له باره ی دابه زینی ئەم ئایه تانه وه ش: ﴿ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى ۝۵ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ۝۶ فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَى ۝۷ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ۝۸ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ۝۹ فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَى ۝۱۰ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ۝۱۱ ﴾، تاكو كوتايی سوورپه ته كه، ئەم گێردراوه وه دینین:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ) (۱).

واته: عهبدوللای کوری زوبه یر (خوا له خو ی و بابی رازی بئ)، گوتوویه تی: ئەم ئایه ته (ئایه ته کانی دوا ییشی) له باره ی ئەبوو به کری صیددیقه وه (خوا لئی رازی بئ)، دابه زیوه.

۴- ههر له باره ی ئەو ئایه ته به پێزاننه وه، ئەم گێردراوه یه ش دینین، هه رچه نده سه نه ده که ی به هیز، به لām تیشکی زیاترمان بۆ ده خاته سه ر، چه مکی ئایه ته کان:

{ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ أَعْتَقَ سَبْعَةَ كُلِّهِمْ يُعَذِّبُ فِي اللَّهِ: بِلَال، وَعَامِرُ بْنُ قُھَيْرَة، وَالتَّهْدِيَّةُ وَأَبْنَتُهَا، وَزَيْنَرَة، وَأُمُّ عَيْسَى، وَأُمَة بَنِي الْمُؤْمَل، وَفِيهِ نَزَلَتْ (وَسَيَجَنَّبُهَا الْأَتَقَى) إِلَى آخِرِ السُّورَةِ } (۲).

(۱) أخرجه البزار: ۲۸۰۹، والآجري في الشريعة: ۱۳۵۰، والطبري في جامع البيان: ج ۳، ص ۴۴۶، والطبراني في الكبير، وابن عدي في الكامل ج ۶ ص ۲۳۵۹، والواحدي في الوسيط ج ۴، ص ۵۴۶، وذكره السيوطي في الدر المنثور ج ۸ ص ۵۳۸، وزاد نسبه لابن المنذر وابن مردويه وابن عساكر، وأخرجه أحمد بن حنبل في فضائل الصحابة: ۶۶، وابنه عبد الله في الزوائد الفضائل: ۹۹۱، قلنا: وهذا إسناد حسن، قال الحاكم: وهذا إسناد صحيح على شرط مسلم ووافقه الذهبي، قلنا: لم يخرج مسلم لابن إسحاق إلا متابعاً، الإستيعاب في بيان الأسباب).

(۲) ذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۵۳۷، لباب النقول ص ۲۳۰، ونسبه لابن أبي حاتم، قلنا: هو ضعيف لإرساله، الإستيعاب في بيان الأسباب، ج ۳ ص ۵۱۹.

عوڤوھى كۆرى زوبەير (خو لە خوۆ و بابى پازىيى)، (كە لە داىكىيەوھ دەبىتەوھ بە نەوھى ئەبوو بە كرى صيدديق، كۆرى ئەسمائە، بابىشى زوبەيرە، خو لىيان پازىيى)، دەلى: ئەبوو بە كرى صيدديق (خو لىي پازى بى)، ھەوت كەسى ئازاد كردن ھەموويان لە پىناوى خوادا ئازارو ئەشكەنجە دەدران: بىلالى ھەبەشەيى، عامىرى كۆرى فوھەيرە، ئەلنەھدىيەو كچەكەشى (واتە: ئافرەتيك بووھ لە گەل كچەكەشى) و، زەنپەرە، (ئافرەتيكى دىكەى كۆيلە بووھ) و، ئوممو عيسا، (ئەويش ئافرەتيكى دىكە بووھ) و، كەنيزەكى بەنى موئەممىل، ھەر ھەوتيان ئەبوو بە كرى (خو لىيان پازى بى)، ئازادى كردوون، كړيونىوھ بە پارەى زۆرو ئازادىشى كردوون.

مانای گشتی ئایەتەکان

خو لەم سوڤەتە موبارەكەدا دەفەرموى:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بە ناوى خوای بە بەزەيى بە خشنە، واتە:

۱- ئەم قورئانخویندەم بە ناوى خوای بە بەزەيى بە خشنە دەست پێدەكەم.

۲- ئەم قورئانخویندەم بۆ وەدەستەينانى پەزنامەندى خوايە.

۳- ئەم قورئانخویندەم بە پىي ئايين و بەرنامەى خوايە.

۴- ئەم قورئانخویندەم بە ھەول و توانايەك كە خو بۆي پەخساندووم، ئەنجامى دەدەم.

﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾، سویند بە شەوگار كە دادەپۆشى، چى دادەپۆشى؟ بە دلبايى شەوگار رووى زەوى دادەپۆشى، واتە: دنيا، ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى﴾، سویند بە رۆژگاريش كە دەدرەوشیتەوھ، روون دەبیتەوھ، رۆژگار بریتىە لە دەرکەوتنى

زەوی لە خۆر، زەوی کە بە دەوری خۆیدا دەخولیتەوه لە بەرانبەر خۆردا، ئەو
 پرووی دەکەوێتە بەرانبەری، دەبێتە پۆژو دەدرەوشیتەوهو پروون دەبێتەوه، بۆیە
 پروونبوونەوه کە بۆ پرووی زەوی، ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾ سویند بەو کەسە
 تیرو مێی هینانە دی، (ما)، کەم وایە بۆ خاوەن عەقل و شعورو ویستان
 بەکاربھێنری، زیاتر بۆ شتی بێ گیان و بێ ژیان بەکاردی، بەلام جاری واش
 هەیه بە پێچەوانەوه بۆ ژياندار بەکاردی، ئەویش نوکتەیهکی پەوانبێژی تێدا،
 لێرەدا بۆچی خوا نەیفەرمووه: (وَمَنْ خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى)، واتە: سویند بەو کەسە
 تیرو مێی هینانە دی؟ چونکە ئەگەر فەرمووبای: (مَنْ)، واتە: ئەو کەسە، بەلام
 لێرەدا دەفەرموی: (ما)، واتە: ئەو زاتە سەر سۆرپەنەرە خاوەن دەسلالت و بە
 توانایە نایەتە وەسفکردن، نایەتە پێناسە کردن، ئەو تیرو مێی هینانە دی.

سویند بەو سێ شتانە: بە شەوگار کە دادەپۆشی و، بە پۆژگار کە
 دەدرەوشیتەوهو، بەو زاتە تیرو مێی هینانە دی، کە خوا بەرزو مەزنە، ﴿إِنَّ
 سَعْيَكُمْ لَشَتَّى﴾ بە دنیایی هەول و کۆششی ئیوه جۆراو جۆرە، (سَعْي): لە ئەسلی
 زماندا بە مانای (السَّيْرُ السَّريْعُ أَوْ الْمَشْيُ السَّريْعُ)، پوشتنی خیرا، یان ریکردنی
 خیرا، بەلام دوازی خاوازاو تەوه بۆ هەر کاریک، کە مۆف بە جیدیدی و بە
 بایەخ پێدان و بە گرنگی پێدانەوه بیکات، هەول و کۆششی ئیوه جۆراو جۆرە،
 (شَتَّى) کۆی (شَتَّ)، یان (شَتِيتَ) ه، بە مانای لێک بڵاو، یان جۆراو جۆر، هەول و
 کۆششی ئیوه جۆراو جۆرە لێک بڵاو، ئنجا خوا ﷻ دیتە سەر پروونکردنەوهو
 تەفصیل پێدانی ئەو کۆششە جۆراو جۆرو جیاوازه، دەفەرموی: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى
 وَانْتَصَى﴾ ئنجا هەر کەس بەخشی و پاریزی کرد، (أَمَّا) لە زمانی عەرەبیدا پیتی
 دەگوتری: (حَرْفُ تَفْصِيلٍ)، پیتیکە بۆ درێژ کردنەوهو پروونکردنەوهی مەبەستیک
 بەکار دەهێنری، پیتی (ف) بە زۆر واتایان دی، بەلام لێرەدا دەگونجی بۆ بادانەوه
 (عَطْف) بێ و، ئەم قسەیه دەگیریتەوه بۆ سەر قسە پێشی، دەشگونجی بۆ
 (تَفْرِيع) بێ، واتە: ئەم قسەیه بنیات دەنری لەسەر قسەیهکی پێشتر، یاخود

(الفَصِيحَة) بئی، یانی: دەلالەت لەسەر قسەیهك بکات، که پیشتر نه گوتراوه، به لام لیی ده فامرێتهوه، واته: حال که بهو شیوهیهو ههول و کۆششی ئیوه جوړاو جوړو جیاوازه، ئنجا: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى﴾، ههه کهسیك به خشیی ﴿وَأَنفَى﴾، پارێزیشی کرد.

﴿أَعْطَى﴾ به خشیی و دای، که به دنیایی به پلهی یه کهم مه بهست پیی مال و سامانه، ئنجا ئه و مال و سامانه، چ پاره ی نه قدینه بئی، چ ئاژەل بئی، چ دانه ویله بئی، چ که لوپه لی بازرگانیی بئی، هه موو ئه و شتانه ی خه لک پیویستیان پیانه، پیان به خشیی، ﴿وَأَنفَى﴾، پارێزیش بکات، واته: خو ی پارێزی له لیپرسینه وه و گله یی و سزای خوای دادگهر، ﴿وَصَدَقَ بِالْحُسْنَى﴾، پاداشتی هه ره باشیشی به راست دانا، (الحُسْنَى)، له هه موو حالاندا سیفه تی وه سفکراویکی قرتیندراوه، (حُسْنَى)، واته: هه ره باش، باشت رین، له به رانه ر (أَحْسَن) دایه، به لام (حُسْنَى)، بو باری مینه یه و (أَحْسَن) بو باری نیرینه یه، ئنجا ﴿وَصَدَقَ بِالْحُسْنَى﴾، واته: بروا بئیی به وشه ی هه ره باش، (بالکلمة الحُسْنَى) که وشه ی خوا به یه که گرتن (توحید) ه، به لام زۆربه ی پروونکه ره وانی قورئان گو توویانه: (الحُسْنَى: الْمُتُوبَةُ الحُسْنَى) پاداشتی هه ره باش، که له به هه شتی خوا دا خو ی ده نوینی، برواش به وه بئیی و به راستی بزانی، کهسیك ئه و سی سیفه ته ی تیدا بن: ﴿فَسَنَسِرُّهُ﴾، به دنیایی ئیمه ئاسانی ده که یین، بو ری هه ره ئاسان، واته: به ره و هه ق پرووی پیوه ره ده چه رخنین و، له سه رشانی سووک ده که یین، له قالبی خو ش دینین، چی؟ (الْيُسْرَى)، واته: گرتنی ری هه ره ئاسان که ری به ندایه تی بو خوا و خوا په رستییه، چونکه ئه و رییه له گه ل عه قلی راست و زگماکی ساغ و به رژه وه ندیی دنیا و دوا روژی مرو فدا، پیکه لپیک و گونجا وه، یانی: ئیمه ئاسانی ده که یین بو گرتنی ئه و رییه هه ره ئاسانه.

ئه وه جوړیک له هه ول و کۆشش و، ئه وه ش جوړیک له سه ره نجام و ده رئه نجام، ئنجا دیته سه ر جوړیکی دیکه:

﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى﴾، بەلام کەسێک چاروویکی نواند، ﴿بَخِلَ﴾ رێک
پێچەوانەى ﴿أَعْطَى﴾ یە، ﴿أَعْطَى﴾ یانى: بەخشی، ﴿بَخِلَ﴾ واتە: نەیبەخشی،
چاروویکی و پزددیی کرد، ﴿وَاسْتَغْنَى﴾، بێنیازی پێشان دا، ﴿إِسْتَغْنَى﴾، لە چەند
روویەکەو دەکەوێتەو بەرانبەر (إِثْقَى):

أ- (إِثْقَى) خۆی پاراست و پارێزکاری کرد لە بەرانبەر خوادا، (إِسْتَغْنَى) بێنیازی پێشاندا
بەرانبەر بە خوا.

ب- (إِثْقَى) خۆی پاراست لە لێپرسینەو سزای خوا، (إِسْتَغْنَى) بێ نیاز بوو، بێ باکی و
بێ منەتیی پێشاندا بەرانبەر بە لێپرسینەو سزای خوا.

﴿وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى﴾، بە پاداشتی هەرە باشیش بێپروابوو، بە درۆی دانا، یاخود:
بە وشەى هەرە باشیش بێپروا بوو، کە وشەى خوا بەیەکگرتنە، کەسێک ئەو
سێ سیفەتە خراپەشى تێدابەن: ﴿فَسَيَسِرُّهُ لِّلْعُسْرَى﴾، بە دڵنیایی ئاسانی دەکەین،
بەرەو حالەتى هەرە قورس و زەحمەت، ئەو دەش دەگونجێ مەبەست پێی ژيانى
دنیا بێ، واتە: ژيانیکى تەنگ و سەغڵەت و ناپەچەتەى دەبێ، بەلام زیاتر وا
پێدەچێ مەبەستى پێ پۆژی دواى بێ، واتە: تێمە ئاسانى دەکەین، بەهۆى
ئەو کردەو خراپانەیهو سەرى پێ دەگەیهنین بە حالەتیکى زۆر ناخۆش، کە
بریتیه لە ژيانى نێو دۆزەخ.

﴿وَمَا يَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى﴾، مāl و سامانەکەشى دادی نادات:

أ- کاتێک دەکەوێتە خوار.

ب- یاخود کاتێک دەفەوتێ.

ج- یان کاتێک دەخرێتە گۆرەو.

د- یان کاتێک دەخرێتە نێو دۆزەخو، ﴿تَرَدَّى﴾، هەم بە مانای فەوتا (هَلَكَ) دى،
هەم بە مانای کەوتەخوار (سَقَطَ) دى.

ئىنجا خوا لە ھەمان بابەت دا، مەسەلەيەکی دیکە دەخاتە روو:

﴿إِنْ عَلَيْنَا لَلْهُدَى﴾، بە دُنیايی لەسەر ئیمەیه رینمایى کردن و رى پيشاندان
 ﴿وَإِنْ لَنَا لِلْآخِرَةِ وَالْأُولَى﴾، بە دُنیايیش مەزلگای کۆتایی و مەزلگای یەكەمیش ھى
 ئیمەن، (الْآخِرَةِ)، لە: ﴿وَإِنْ لَنَا لِلْآخِرَةِ وَالْأُولَى﴾، ديسان سيفهتی وه سفکراویکی
 قرتینراوه، یانی: ﴿وَإِنْ لَنَا لِلدَّارِ الْآخِرَةِ﴾، یان (الْمَثُوبَةِ الْآخِرَةِ) مەزلگای کۆتایی، یان
 پاداشتی کۆتایی ھى ئیمەیه، ﴿وَالْأُولَى﴾، ھەر و ھا یەكەمیش، کە مەبەست
 پى ژيانى دنيايه، واتە: دنياو دواړوژ ھەموويان لەبەر دەستی ئیمەن و مولکی
 ئیمەن.

﴿فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى﴾، ئىنجا ئیوهم ترساند، ھوشداریم پیدان و وریام کردنەو،
 لە ئاگرێك کە کلپە دەستیتى، بلیسەى لى بەرز دەبیتەو، ﴿لَا يَصْلَاهَا إِلَّا﴾
 ﴿الْأَشَقَى﴾، ناچیتە ئیو ئەو ئاگرەووە بە شیوہى تابەت پى ناسووتیتى، مەگەر
 مەینەتبارترین کەس، زۆرجار گووومانە: (صلي)، ئەو یە کە شتیک بخريتە ئیو
 ئاگرێکەووە، لە ھەر چوار دەوری تینی بو بى و، بپیشى یاخود بپرژى، بىگومان
 خراپترین کەس شى نەبى ناچیتە ئیو ئەو ئاگرەووە بەو شیوہى پى ناسووتى،
 ﴿الْأَشَقَى﴾، (أَيُّ الشَّدِّ شَقَاءً) کەسێك کە لە ھەموو کەسێك مەینەتبارترە، (شقي)
 پىچەوانەى (سعيد)ە، واتە: بەختەوەر، (شقي)یش، یانی: بەدبەخت و پەشیمان و
 خراپەکار.

﴿الَّذِي كَذَبَ وَتَوَلَّى﴾، ئەو کەسەى بەدرۆى داناو پشتى ھەلکرد، واتە: لە رووی
 تیوریەو ئاین و بەرنامەو پەيامی خواى بەدرۆ داناو، لە رووی کردەبیشەو
 پشتى تیکردو رووی لىوەرگىرا، ئا ئەو نەبى ناچیتە ئیو ئەو ئاگرەووە.

لە لایەن زانایانەو مشتومرى زۆر لەسەر ئەم ئایەتەو ئایەتى دوايشى
 کراو، چۆن خوا دەفەرموى: خراپترینى کەس نەبى ناچیتە ئیو ئەو ئاگرە، ئەدى
 ئایا بەندە خراپەکارەکانى دیکە دەچنە کوێ؟ دوايى لە مەسەلە گرنگەکاندا

زیاتر تیشک دەخەینە سەر چەمک و واتای ئەم ئایەتە بە پێزە، بەلام ئەوەی لێرەدا دەلیین، ئەوەیە: واتە: بەشیوەی تایبەت بەو ئاگرە ناسووتێتێ، جگە لە خراپترین کەس، کە بپروایەو بە درۆی دادەنێ، واتە: هەموو ئەوەی لە خواوە هاتووە بە درۆی دادەنێ و، پشتیشی هەڵکردووە، ئەو کەسە شایستەیی ئەوەیە بەو شیوەیە تایبەتە بەو ئاگرێ دۆزەخە سزا بدرێ.

﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتَقَى﴾، لێشی وە دوور دەخرێ، بابایەکی زۆر پارێزکار، هەرە پارێزکار، لێرەش نەیفەرموو: (الْمُتَّقِي)، پارێزکار یان (التَّقِي)، فەرموویەتی: ﴿الْأَتَقَى﴾ هەرە پارێزکار، لەو ئاگرە وەدوور دەخرێ، ﴿الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى﴾ ئەو کەسە مالى خۆی دەبەخشێ، خۆی پاک و چاک دەکات، خۆی لە سێفەتی رژدی و چرووکی پاک دەکاتەو، خۆی لە خووشووستنی مالى دنیا زیاد لە پێویست، پاک دەکاتەو.

﴿وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى﴾، هیچ کەسیش لە لای وی چاکەیهکی نیە، پاداشت بدرێتەو، واتە: کە مال و سامانی خۆی دەبەخشێ، لەبەر ئەوە نیە چاکەیهکی بابای چاکە لەگەڵ کراوو، مال پێ بەخشاو، لە چاوی ویدا هەبێ، هەندێک لە زانیان گوتووینە: دواى ئەوەی ئەبوو بەکر، بیلال ئازاد دەکات و دەیکرێتەو، بە پارەیهکی زۆر ئازادی دەکات، هاوبەش بو خوا دانەرەکان پڕو پاگەندە دەکەن، دەلیین: کاتی خۆی بیلالی چاکەیهکی لەگەڵ ئەبوو بەکریدا کردو، بۆیە ئیستاش ئەبوو بەکر ئەو چاکەیهی لەگەڵ ئەودا کردو و کپیوێتەو و ئازادی کردو!

دەلیین: ئەمە بەر پەرچدانەوێ ئەو پڕو پاگەندانە، دەلییم: وێرای بەرپەرچدانەوێ ئەو پڕو پاگەندانە، مانا گشتیەکی کە بۆ هەموو حالان و بۆ هەموو کەس گشتگیر، ئەوەیە: هیچ کەسیش چاکەیی لە چاوی ئەودا نیە، پاداشت بدرێتەو، کە ئەو مالهێ دەبەخشێ، ئەدی بۆچی دەییەخشێ؟

﴿إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى﴾، نایه خشی مه گەر به مه بهستی وه ده ستهینانی
 پرووی پهروه ردگاری هه ره بهرزی، که به دیداری پهروردگاری شاد بی، یاخود
 پهزانه ندیی پهروه ردگاری وه ده ست بیئی، ﴿وَجْهٍ﴾ وێرای: پروو، به مانای دیدار
 دی و، به مانای پهزانه ندیش دی، ﴿وَلَسَوْفَ يَرْضَى﴾ به زوویش پازی ده بی، واته:
 ئه وهی چاوه پروانی کردوه له خوا ﷻ، خوا پیی ده دات، هیندهی پیی ده دات،
 تاکو پازی ده بی و شادمان ده بی.

خوا به لوتف و که په می خوی ئیمهش له و که سانه بگێڕی که خویان به و
 په وشته بهرزو جوانه ده پازینه وه و، سه ره نجام شایستهی ئه وه ده بن، خوی
 کارزان و میهره بان ئاوا پازیان بکات.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یە کەم:

سویند خواردنی خوا ﷺ بە شەوگاری داپۆشەرو، بە پۆژگاری پروون و،
بە بەدیھێنەری نیرومی، کە هەول و کۆششی مرۆفەکان جوړاوجۆرە:

خوا دەفەرموی: ﴿وَاللَّيْلَ إِذَا يَغْشَىٰ ۖ (۱) وَالنَّهَارَ إِذَا تَجَلَّىٰ ۖ (۲) وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ (۳)﴾
إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ۖ (۴)

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

(۱) - ﴿وَاللَّيْلَ إِذَا يَغْشَىٰ﴾ سویند بە شەوگار کە دادەپۆشی، (و) ی ﴿وَاللَّيْلَ﴾ واوی سویند
پێخواردن (وَإِلَّا الْقَسَمَ) ه، ئایا شەوگار چی دادەپۆشی؟ لێرەدا: (حَذَفَ الْمَفْعُولُ لِنَنْزِيلِ الْفِعْلِ
مَنْزِلَةَ اللَّازِمِ لِأَنَّ الْعِبْرَةَ بِغَشَايَةِ كُلِّ مَا تَغْشَاهُ ظُلُمَتُهُ)، بەرکارە کە بۆیە قرتیزاوه، تاكو کرداری
﴿يَغْشَى﴾ وهك کرداری لازیم مامەلە ی لە گەڵدا بکری، کە پێویستی بە بەرکار نیە،
{وَهك (غَرِقَ السَّفِينَةُ)، کەشتییە کە نقووم بوو، نغرو بوو}، چونکە مەبەست هەر شتی کە
کە تاریکیی شەو دایدەپۆشی و، هەموو شتێک دەگریتهوه، کەواتە: ﴿وَاللَّيْلَ إِذَا يَغْشَى﴾
یانى: ﴿وَاللَّيْلَ إِذَا يَغْشَىٰ وَجْهَ الْأَرْضِ، إِذَا يَغْشَىٰ الدُّنْيَا، إِذَا يَغْشَىٰ كُلَّ شَيْءٍ﴾، سویند بە شەوگار
کاتیك پرووی زهوی دادەپۆشی، کاتیك دنیا دادەپۆشی، کاتیك هەموو شتێک دادەپۆشی.

(۲) - ﴿وَالنَّهَارَ إِذَا تَجَلَّى﴾ سویند بە پۆژگاریش کاتیك دەرکەوت، دەرەوشایەوه، (التَّجَلَّى:
الضَّوْءُ، وَتَجَلَّى النَّهَارُ: ضَوْءٌ ضَائِلٌ)، (تَجَلَّى): بریتیە لە پروونی و ئاشکرا بوون، تەجەللی
پۆژگار بریتیە لە دەرکەوتنی پۆشنایی پۆژگار، ئاشکراشە زهوی بۆ خوی هەمیشە تاریکە،
بەلام کە بە دەوری خۆیدا دەخولیتەوه، بە خێرای سی (۳۰) کم لە خولەکیک دا لە
بەرانبەر خۆردا، ئنجا ئەو پرووی دەکەوێتە بەرانبەر خۆر دەبیته پۆژ، دواپی وردە وردە

دەرپا، دەرپا، هەتا ئەو ڕووی لە بەرانبەر خۆردا بوو، دەکەوتتە ئەو دیوو دەیتتە شەوو، ڕووەکە دیکە دی، بۆیە هەمیشە لەسەر خرۆکە شەوو ڕۆژ بەدوای یەکدا دین.

لێرەدا خوا ﷻ بۆ شەوگار بە کرداری ئیستا (مُضَارِع) دەیهێنێ: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ سویند بە شەوگار کە دادەپۆشی، ڕووی زەوی دادەپۆشی، بەلام بۆ ڕۆژگار بە کرداری ڕابردوو هێناویەتی: ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى﴾ سویند بە ڕۆژگار کە ڕوونبوو و درەوشایەوه، ئنجا یەکیک لە ڕوونکەرەوانی قورئان وەك لە سوورەتی (الشمس) یشدا باسمان کرد، دەلی: بۆیە بەم شیوە هاتووە بۆ ئاگادار کردنەوه لەو واقعە ئەو کاتە دنیای تیدا بوو، کە وەك چۆن شەوگار بەردەوام ڕووی زەوی دادەپۆشی، بە هەمان شیوە کوفرو شیرکیش بە بەردەوامی ڕووی دنیای داپۆشیوە.

بۆ ڕۆژگاریش لەوی دەفەرموی: ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّهَا﴾ الشمس، لێرەو لەویش بە ڕابردوو هێناویەتی، چونکە خۆری خوا بە یەکگرتن، (توحید) کت و پڕ دەردەکەوی، ڕوون و ئاشکرا دەبی و، دنیا ڕوونەکاتەوه.

٣- ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾ سویند بەوهی نێرو می هێناونە دی.

وشە: (ما) لێرەدا دوو ئەگەری هەن:

یەكەم: كە (ما)، (موصولة) بی، یانی: (وَالَّذِي خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى)، سویند بەو کەسە نێرو می هێناونە دی.

دووهم: دەشگونجی (ما)، (مصدریة)، بی، یانی: (خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى) سویندیش بە دروستکرانی نێر و می.

بەلام مانای یەكەمیان زیاتر بەعەقلەوه دەنووسی، کە (ما) لێرەدا (موصولة) بی، هەندیک لە ڕوونکەرەوانی قورئان گوتووین: بۆچی خوا ﷻ سویند خواردن بە خۆی خستۆتە دوایی و، خۆی لە پێشەوه باس نەکردووە؟

دەلّین: خۆی پەرورەدگار که باسی دروستکراوه کان دەکات، دروستکراوه کانیش
 هەر هی خۆینی، ناوه کانی خوا ﷻ و سیفەتە کانی لە دروستکراوه کانیدا
 دەدرەوشێنەوه.

هەر وەها لە سوورەتی (الشمس) یشدا: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ سویند بە
 نەفس و بەو کەسە ی ریکێخستووە و ریک و پیکێ کردووە، لەویش خۆی کاربەجی
 ئەگەر (ما)، بە مانای (الَّذِي) بێ خستووێهەتە دوایی، هەندیکیش گوتووێانە:
 لەویشدا (ما) (مَصْدَرِيَّة) یە، واتە: سویند بە نەفس و بە ریکخستە کە ی.

خوا دەفەرموێ: سویند بەو سێ شتانە: بە شەوگار کە دادەپۆشی و، بە
 رۆژگار کە ڕوون بۆووە، بەو زاتە ی نێرو مێی هێنانووە دی، یاخود بە دروستکرانی
 نێرو مێ:

(۴) - ﴿إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى﴾ بە دلنایی هەول و کۆششی ئێو جۆراو جۆرە.

پیشتریش باسی حالەتی نێرو مێمان کردووە لێرەش دا: ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ
 وَالْأُنثَى﴾، هەموو شتێک دەگرێتەوه، مەرۆف و جندو ئازەل و زیندەوهر و پەرەورو
 کشت و کال و دارو درەخت، بە لکو بە چەمک و واتایەکی گشتیتیری: ﴿الذَّكَرَ
 وَالْأُنثَى﴾، دەگونجی ماددە ی بێ ژیانیش بگرێتەوه، نێوکی ماددە کە لە پرۆتۆن
 و نیۆتروۆن پیک دی، پرۆتۆن بارگە یەکی موجیبی هە یەو، نیۆتروۆن بێ بارگە یە،
 ئەلیکترۆنیش بارگە یەکی سالیبی هە یە، بۆ یە ئەوانیش دەگونجی وە ک نێرو مێ،
 وە ک جووت دابنرێن، حالەتی نێرو مێ یاساو سیستیمیکە خوا لە نێو سەر جەم
 دروستکراوه کاندا دایناوه و هەموویان جووتن، خوا تەنیا خۆی تاکە، خۆی بێ
 هاو لەو بێ وێنە یە، خوا دەفەرموێ: سویند بەو سێ شتانە ﴿إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى﴾،
 بە دلنایی هەول و کۆششی ئێو جۆراو جۆرە، (السَّعْيُ: الْمَشْيُ الْقَوِيُّ الْحَثِيثُ،
 وَهَذَا مُسْتَعَارٌ لِلْعَمَلِ وَالْكَدِّ)، (سَعْي): بریتیه لە رۆشیتنیک ی بە هیزی خیرا، بە لام
 لێرە خوا زارواوە تەوه بۆ هەول و کۆشش.

(شَتَّى): جمع شَتِيتْ: مِثْلُ مَرَضَى وَمَرِيضٍ، وَقَتْلَى وَقَتِيلٍ، مُشْتَقٌّ مِنَ الشَّتِّ وَهُوَ التَّفَرُّقُ الشَّدِيدُ، (شَتَّى) كَوَى (شَتِيت) ه، وَهَكَذَا چۆن (مَرَضَى) نەخۆشەكان، كَوَى (مَرِيض) ه، نەخۆش و، (قَتْلَى) كوژاوهكان، كَوَى (قَتِيل) ه، كوژاوا، (شَتَّى)، له (شَتِّ) هوه هاتوه، كه بریتیه له لێكجیاكردنهوه و لێك پەرژو بلاوكردنێكى بههێز، كهواته: خوا ﷻ لێره دا سێ سویندى خواردوون، دوايش وهلامى سوینده كه هاتوه، كه ههول و كۆششى ئیوه زۆرو جوړاوا جوړه. له ئایهتهكانى دوايشدا جوړاوجوړی ههول و كۆششهكانى مروّقهكان پروونكراونهتهوه.

مەلەسەى دووهم:

هەر كەس بەخشەرو پارىزكارو بە راستدانەرى باشتىن پاداشتى خوا بى،
خوا بەرەو خىرو چاكەو، پىى ھەرە ئاسان وەرى دەچەرخىنى و، پىى بو ئاسان
دەكات:

خوا دەفەرموى: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى﴾ ۵ ﴿وَصَدَقَ بِالْحَقِّ﴾ ۶ ﴿فَسَيَسِيرُهُ لِلْيسْرِ﴾

شىكردنەوہى ئەم ئايەتانە، لە سى برگەدا:

(۱)- ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى﴾، ئنجا ھەر كەسىك بەخشى و پارىزى كرد.

ھەر كەسىك بەخشى، واتە: مال و سامانى و، ھەرچى ھەيەتى، بەخشى لە
پىناوى خوادا، ﴿وَاتَّقَى﴾، پارىزىشى كرد، واتە: خو پارسى لە خوا ﷻ كە
كلەيى لى بىكات و لى ناپازى بى و سزاي بدات.

ياخود: ﴿وَاتَّقَى﴾، يانى: خو پارسى لە لادان لە بەرنامەى خواو، لە ھەموو
ئەو شتانەى پىيان گوناھبارو عەيىدار دەبى، لە دنياو دواپۆژدا.

وہك پىشتىش گۆمان، پىتى (ف) لە ﴿فَأَمَّا﴾ دا، بو (تفرىع)ە، واتە: ئەم
قسەيە لەسەر قسەكەى پىشى ھەلدەستىنرى، كە خوا فەرموى: ھەول و
كۆشى ئىوہ جوړاو جوړە، ئنجا خوا ﷻ ئەوہ پوون دەكاتەوہ، ئەو ھەول
و كۆشش جوړاو جوړبوون و، ئەو سەرەنجام جوړاو جوړاو جوړ بوونە، چۆنە؟
پوونى دەكاتەوہ:

وشەى (أَمَّا) پىتى درىژەپىدان (حَرْفُ تَفْصِيل)ە، و لە زمانى عەرەبى دا يانى:
(مَهُمَّا يَكُن مِنْ شَيْءٍ)، ھەر شتىك بى، ئەوہ ئەسلى واتايەكەيەتى و، بو درىژە
پىدان و پوونكردنەوہى مەبەستىك بەكاردەھىنرى.

که ده‌فه‌رمووی: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى﴾ ئنجا هەر که‌سیک به‌خشی، لیره‌دا وشه‌ی: ﴿أَعْطَى﴾ (نُزْلَ مَنْزِلَةٍ لِلْأَزْمِ، لِأَنَّهُ مَشْهُورٌ لِإِعْطَاءِ الْمَالِ)، (أَعْطَى)، وه‌ک کرداری (لازم) مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا کراوه، ئه‌گه‌رنا خو‌ی تپه‌رکه‌ر (متعدی)ه، چونکه‌ زۆر ناوداره‌ بو‌ به‌خشینی مال و سامان، بو‌یه به‌رکاره‌که‌ی باس نه‌کراوه، یانی: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى الْمَالَ﴾ ئنجا هەر که‌س سامانی به‌خشی، یان: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى النِّعْمَةَ الَّتِي أَنْعَمَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْهِ﴾، ئنجا هەر که‌سیک ئه‌و چاکه‌یه‌ی خوا پێداوه، به‌خشی.

﴿وَأَتَّقَى﴾ پارێزیشی کرد، که زیاتر مانایه‌که‌ی وایه: پارێزی له‌ خوا کرد: (اتَّقَى اللَّهَ)، (الطَّبْرِي) له‌ قه‌تاده‌وه به‌ ژماره: (٣٧٥٥٥)، هیناویه‌تی، ده‌لی: (إِتَّقَى، أَي: إِتَّقَى مَحَارِمَ اللَّهِ الَّتِي نَهَى عَنْهَا)، خو‌ی له‌و قه‌ده‌غه‌ کراوانه‌ی خوا پاراست، که قه‌ده‌غه‌ی کردوون.

هه‌روه‌ها (الطَّبْرِي) له‌ ئیبنو عه‌باسه‌وه هیناویه‌تی، ده‌لی: (إِتَّقَى: أَي: إِتَّقَى اللَّهَ) خو‌ی له‌ خوا پاراستوه، واته: پارێزکاریی کردوه به‌رانبه‌ر به‌ خوا، شتیک نه‌کات خوا لێی ناپازیی بی و تووشی سزاو جه‌زه‌به‌ی خوا بی.

(٢)- ﴿وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى﴾، ئه‌وه‌ی هه‌ره‌ باشیشه‌ به‌راستی زانی، پێشتریش گو‌ترا: (الْحُسْنَى) سیفه‌تی وه‌سفکراویکی قرتینراو (صفة موصوف محذوف)ه، ئنجا (الْحُسْنَى)، له‌ به‌رانبه‌ر (أَحْسَنَ)ه، (الْحُسْنَى)، بو‌ مینه‌و (الْأَحْسَنَ) بو‌ نیرینه‌یه، واته: (الْمَثُوبَةُ الْحُسْنَى) یان: (الكَلِمَةُ الْحُسْنَى) یان: (الدَّارُ الْحُسْنَى)، به‌راستی زانیی:

أ- پاداشتی هه‌ره‌ باش، وه‌ک (الطَّبْرِي) له‌ (إِبْنِ عَبَّاسٍ)ه هیناویه‌تی، به‌ ژماره: (٣٧٥٥٩) و (مُخْرَجٌ)ی ته‌فسیری (الطَّبْرِي)یش سه‌نه‌ده‌که‌ی به‌ راست داناوه، گو‌تووویه‌تی: (صَدَّقَ بِالْخَلْفِ مِنَ اللَّهِ) واته: پاداشتدانه‌وه‌ی چاکه‌ی له‌ خواوه به‌راست داناوه.

ب- یان وشه‌ی هه‌ره‌ باش، (که وشه‌ی خوا به‌ یه‌کگرتن (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)ه، وه‌ک (الطَّبْرِي) به‌ ژماره: (٣٧٧٥١) له‌ (الضَّحَّاك)ه هیناویه‌تی، گو‌تووویه‌تی: [صَدَّقَ ب (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)].

ج- يا خود مه نزلگای هه ره باش، که مه نزلگا کۆتایی و به هه شته و له پوژی دواييدا
خوای پهروه ردگار ده پره خستنی، راستریش ئه وهیه بگوتری: خوای پهروه ردگار له پوژی
دواييدا، پروادارانێ ده خاته نیو، چونکه به رای زۆربه ی هه ره زۆری زانایان به هه شت و
دۆزه خ ئیستا هه ن.

(٣)- ﴿فَسَيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى﴾ به دنیایی ئیمه ئاسانی ده کهین، بو پتی هه ره ئاسان، (التیسیر:
جَعَلَ الشَّيْءَ يَسِيرَ الْحُصُولِ، وَمَفْعُولُ فَعَلَ التَّيسِيرِ، هُوَ شَيْءٌ صَعْبٌ)، (تیسیر): بریتیه له وهی
شتیک وای بکه ی به ئاسانی په یدابێ، به رکاری کرداری (تیسیر) ئاسان کردن، بریتیه له
شتیکی به زهحمه ت، ﴿فَسَيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى﴾، یانی: ئیمه شتیک که به زهحمه ته و قورسه،
بو ئاسان ده کهین، (یسری)، واته: هه ره ئاسان، (الیسری): مَا لَا مَشَقَّةَ فِيهِ وَتَأْنِيْهَا بِتَأْوِيلِ
أَوَّلِ: الْحَالَةِ الَّتِي لَا تَشْقُ عَلَيْهِ فِي الْآخِرَةِ: حَالَةَ النَّعِيمِ، ثَانِيًا: الْمَكَانَةَ، واته: (یسری): ئه وهیه
که زهحمه تی و قورسی تیدا نه بێ، که به مینه ش دانراوه، دوو ئه گه ری هه ن:

(١)- ئه و حاله ته ی له پوژی دواييدا له سه ری قورس نابێ، که حاله تی پر نازو نیعمه تی
به هه شته.

(٢)- ئه و پله و پایه و پێگه یه ی له پوژی دواييدا پێی ده درێ، هیچ زهحمه تی و سه ر
ئیشه و ماندو بوونی تیدا نه، که پێگه ی پرودارانه له به هه شته کانی خوای به رزی مه زندا.

مەسەلە ی سێهەم:

هەر کەسێش چرووک بێ و، بێنیازی بەرانبەر بە خوا بنوێت و، بە پاداشتی هەرە چاکیش بێروا بێ، خوا بەرەو حالەتی هەرە قورس و زەحمەت وەریدەچەرخی و، سامانە کەیشی لە کاتی کەوتنە دۆزەخیدا دادی نادات و بە کەلکی نایەت:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ۖ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحَسَنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

لە ئایەتەکانی پێشیدا، باسی کەسێکی کرد کە دەبەخشی و پارێز لە پەرورەدگاری دەکات و، پرواشی بە پاداشتی هەرە چاک یان مەزلگای هەرەباش هەیە، یاخود: بە وشەی هەرە چاک هەیە، کە وشەی خوا بە یە کەگرتنە، ئنجا خوا ﷻ وەک بەراوردکردن لە گەڵ ئەوهی پێشیدا، دەفەرموێ:

(١)- ﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ﴾، بەلام کەسێک چرووکی و پزیدی بنوێت و، نەبەخشی، بێنیازیش بێ، بێنیازی پێشان بدات بەرانبەر بە خوا، لە جیاتی پارێزکاری.

(٢)- ﴿وَكَذَّبَ بِالْحَسَنَىٰ﴾، وشەی هەرە چاکیش بە درۆ دابنێ، لە جیاتی پرواهێنان بە وشەی هەرەچاک، یان باشتەین مەزلگا، یان پاداشتی هەرە باشی خوا، پێی بێروا بێ و بە درۆی دابنێ، هەر کەسێک وابێ:

(٣)- ﴿فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ﴾، بە دنیایی ئیمە بەرەو قورسی و زەحمەتی وەریدەچەرخی.

(٤)- ﴿وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ﴾، مāl و سامانەکەشی دادی نادات و سوودی پێ ناگەیهنێ، کاتێک دەکەوێ.

کورته باسیک: شهش ورده سهرنج

۱- که دهفه رموی: ﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى﴾، ئیبنو عه عباس (خوا له خوئی و بابی رازی بی)، وهك (الطبري)، به ژماره: (۳۷۵۸۱)، لیه وه هیناوه، به سه نه دیکی راست و دروست، ده لی: (مَنْ بَخِلَ بِالْفَضْلِ وَاسْتَغْنَى عَنْ رَبِّهِ)، واته: هه ر که سیك چرووکی بنوین، له به خشین شتیکدا که له خوئی زیادهو، له پهروه ردگاریشی بی نیازیی ده رببری.

(الطبري) هه ر له ئیبنو عه عباسه وه به ژماره: (۳۷۵۸۰)، به سه نه دیکی باش (حَسَن) هیناوه یه تی: (مَنْ بَخِلَ بِمَا عِنْدَهُ، وَاسْتَغْنَى فِي نَفْسِهِ)، واته: هه ر که سیك له وه دا که له لایه تی، چرووکی بکات و نه یه خشی، له دهروونی خوشیدا خوئی پی بی نیاز بی.

من ټه و مانایه ی دووه میانم زیاتر به دلوه ده نووسی، چونکه خوا نه یفه رمووه: (مَنْ بَخِلَ بِالْفَضْلِ مِنْ مَالِهِ)، که سیك چرووکی بکات له وه دا که لی زیاده، به لکو: خوا به گشتی باسی چرووکی و ژدی و نه به خشین کردوه.

ههروه ها ﴿وَاسْتَغْنَى﴾، به لی به پیی رهوت و به سه لیه ده توانین بلین، یانی: ﴿وَاسْتَغْنَى عَنْ رَبِّهِ﴾، له پهروه ردگاری بی نیاز بوو، به لام ده شگونجی مه به ست ټه وه بی که له دهروونی خویدا، خوئی پی بی نیازو بیباکه و پی وایه پیو یستی به که س نیه.

۲- ﴿وَكَذَّبَ بِالْحَسَنَى﴾، لیره دا زوره ی زانایان گو توویانه: (كَذَّبَ بِالْخَلْفِ مِنَ اللَّهِ)، یانی: ټه و که سه ی بی پروایه به پاداشتی باش له خواوه، له به رانه ر به خشین و پاریزکارییدا، به لام وپرای ټه و مانایه مانایه کانی دیکه شی هه ن که پیشتر هینامان.

۳- ﴿فَسَيَسِرُهُ لِلْعُسْرِ﴾، (العُسْرِ) سیفه تی وه سفکراویکی قرتیزاوه، یانی: (لِلْعَاقِبَةِ الْعُسْرِ) یان (لِلْخُصْلَةِ الْعُسْرِ)، به ره و سهره نجامی زور قورس و زه حمهت، به ره و سیفه تی هه ره قورس و زه حمهت.

ئىبنو عەبباس بە ژمارە: (۳۷۵۹۹)، (الطبري) لىيەو ھىناو ھو سەنەدەدە شى راستە، دەلى: ﴿لِلْعُسْرِ﴾، (أَي: شَرِّ مِنَ اللَّهِ)، بەرەو زىان و خراپەيەك لە لاىەن خواو ھە سەرى دى.

كەواتە: (العُسرى) دوو واتاى ھەن:

أ- حاله في قورس و زەحمەت و مەينەتیی (حالة العسر و الشدة).

ب- پىگەى خراپ و سەخت كە دۆزەخە (المكانة السيئة الصعبة وهي جهنم).

۴- كە دەفەرموى: ﴿وَمَا يَغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى﴾، يانى: مَال و سامانەكەى سوودى پى ناگەيەن، كاتىك دەكەوى، (التَرَدَّى: السُّقُوطُ مِنْ عُلُوِّ إِلَى سُفْلٍ)، (تَرَدَّى): برىتە بەرەبوونەو ھە سەرىو ھە بۆ خوارى، زانايانىش سى واتايان بۆ ئەو كەوتنە خوارەو ھە داناون:

أ- ھەندىكىان بە مردنيان لە داناو: (تَرَدَّى: أَي مَاتَ).

ب- ھەندىكىان بە خزانە نىو گوپريان داناو: (تَرَدَّى أَي أُدْخِلَ فِي الْقَبْرِ).

ج- ھەندىكىشان بە كەوتنە نىو دۆزەخيان داناو: (تَرَدَّى: سَقَطَ فِي جَهَنَّمَ)، كە (الطبري): ئەم رايەى ھەلبژاردو، چونكە (رَدَّى: أَي: مَاتَ)، (التَرَدَّى: السُّقُوطُ)، (رَدَّى) بە مانای مرد، (التَرَدَّى)، واتە: كەوتن، (الطبري) لە (قەتادە)و ھە ژمارە: (۳۷۶۰۳)، ھىناو ھەتە: (إِذَا تَرَدَّى فِي النَّارِ)، كاتىك كە دەكەوتە نىو ئاگرى دۆزەخەو ھە.

۵- ﴿فَسُنِّسِرُهُ﴾، لەمەودوا ئاسانى دەكەين، يەكەك لە ڕوونكەرەوان گوتوو ھەتە: (نُسِرُهُ: أَي نُدْرِجُهُ فِي عَمَلِي السَّعَادَةِ وَالشَّقَاوَةِ، فَالْعَمَالُ الصَّالِحَةُ هِيَ يُسْرَى، أَوَّلًا: فِي نَفْسِهَا لِمَوَاءِ مَتَهَا لِلْفِطْرَةِ، ثَانِيًا: لِعَاقِبَتِهَا الْآخِرِيَّةَ)، واتە: واى لىدەكەين، ھەردوو كردارى بەختەو ھەرانەو بەدبەختانەشى لە دەست بىن، كەدەو ھە باشەكان، خوا بە (يُسْرَى) پىناسەى كردوون، لەبەر ئەو ھە: أ- لە خودى خويان دا ئاسان و، لەگەڵ زگمەك و ناخى مروڤيشدا گونجاون.

ب- بۆیە پېيان گوتراوه: (يُسْرَى)، له بهر سهره نجامه چاكه كهى دواړوژيان.

ههروهها گوتووېه تی: (ووصفت السَّيِّئَاتِ بِالْعُسْرِ لِسَبِيبٍ:)، كردهوه خراپه كانیش به (عُسْرَى) پېناسه كراون؟ ئه ویش له بهر دوو هوکاران:

یه كه م: (هي صعبة في نفسها، لِمُخَالَفَتِهَا لِلْفِطْرَةِ)، له خودی خوياندا كردهوه خراپه كان قورسن، چونكه پېچه وانهى زگماك و ناخى مروققن.

دووهم: (لِعَاقِبَتِهَا السَّيِّئَةِ فِي الْآخِرَةِ)، له بهر سهره نجامه خراپه كهيان له روژی دواييدا.

٦- (آل)ى سهر (العُسْرَى) و (اليُسْرَى) دوو نه گهريان ههن:

ده گونجى بو تيكرا (جنس) بن، واته: ئاسانى ده كهين، بو كوى زه حمه تى و ناره حه تىيه كان له دىاو دواړوژدا.

ياخود: ئاسانى ده كهين بو كوى ئاسانيه كان له دىاو دواړوژدا.

به لام ده شگونجى بو (عهد) بن، يانى: بو ئاسانيه كه ئاسانى ده كهين، يان بو قورسه كه ئاسانى ده كهين، ئاسانيه كه وهك پيشتريش باسمان كرد واته: نهو شهريعه تهى خواى پهروه ردگار كه ئاسانهو له گه ل عه قل و فيتره تدا، گونجاوه. (عُسْرَى) ش واته: به رهو رپيه ك كه قورسهو زه حمه ته، له بهر نه وهى له گه ل فيتره ت و ناخيدا نه گونجاوهو سهره نجاميشى خراپه.

له بهر روژنايى نه م ئايه ته موباره كه دا، نه م فه رمايشتهى پېغه مبه رى خوا ﷺ دينين:

اعْنِ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَبِيَدِهِ عُوْدٌ فَتَكَّتْ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَمَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَفَلَا تَتَكَلَّمُ؟ قَالَ: لَا، اْعْمَلُوا وَلَا تَتَكَلَّمُوا، فَكُلُّ مَيْسَرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ، ثُمَّ قَرَأَ: فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى، وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى { (أخرجه أحمد:

۱۰۶۷، والبخاری: ۴۶۶۵، ومسلم: ۲۶۴۷، وأبو داود: ۴۶۹۴، والترمذی: ۳۳۴۴، وقال: حسن صحيح، وعبد بن حميد: ۸۴، وأبو يعلى: ۵۸۲).

واته: عهلى كورى ئهې تالېب (خوا لىلى پازى بى) ده گېرېتته وه، ده لى: له خزمهت پېغهمبهرى خوادا ﷺ دانىشتبووين به دارووچكه يهك له زه وييه وه ده ژهنى، {وهك دالغه لىدانىك و بيركردنه ويهك}، دوايى سهرى بهرز كرده وه و فهرمووى: هيچ كام له ئيوه نيه مه گهر نشينگه كهى له بهه شتداو، نشينگه كهى له دۆزه خدا بۆ ديار يىكراوه (بۆى نووسراوه)، گوتمان: ئهى پېغهمبهرى خوا! ئايا پشت نه به ستين بهو نووسينه؟ فهرمووى: نه خېر، كرده وه بكهن و پشت بهو نووسينه مه به ستن (چونكه نازانن چيتان بۆ نووسراوه)، ههر كامىك له ئيوه ئاسانكراوه، واته: ئاسان ده كرى بۆ ئه و شوينهى بۆى دروستكراوه، دوايى ئه و ئايه ته موباره كانهى خوئندنه وه: (فأما من أعطى...).

مه به ستى پېغهمبهرى خاتهم ﷺ ئه وه بووه كه بزنانن خوا هه موو شتىك ده زانى، دوايى كه گوتوو يانه: (أَفَلَا تَتَكَلَّمُ)، ئايا پشت نه به ستين؟ واته: واز نه هينين له وهى خوا چى نووسيو وه چى ده وى؟ فهرمووى: نه خېر، كار بكهن و پشت به وه مه به ستن، چونكه ههر كامىك له ئيوه ئاسان ده كرى، بۆ ئه و شوينهى بۆى نووسراوه، واته: ئه گهر بۆ بهه شت نووسرا بى، كرده وهى بهه شتيان ده كات و، ئه گهر بۆ دۆزه خ نووسرابى، كرده وهى دۆزه خيانه ئه نجام ده دات.

كه واته: ده توانين بلىين: (الْعَمَلُ الصَّالِحُ عُنْوَناً عَلَى الْعَاقِبَةِ الْحَسَنَةِ، وَالْعَمَلُ السَّيِّئُ عُنْوَناً لِلْعَاقِبَةِ السَّيِّئَةِ)، كرده وهى باش، ناوونيشانى سهره نجامى باشه و، كرده وهى خراپيش ناوونيشانى كرده وهى خراپه.

وهك من له هه ندىك له كتيبه كانى خوم دا، به تايبهت مه وسوو وهى: (ئيمان و عه قیده ئىسلامی له بهر پۆشنای قورئان و سوننه تدا)، باسم كرده كه قه ده رى خوا بۆ ئيمه په نه انه، به لام كرده وه كانى خومان ئاوينه يه كن، ئيمه سهره نجامى

خۆمانیان تیدا دەخوئینهوه و قەدەری خواشیان تیدا دەبینین، ئەگەر نا ئیمە نازانین خوا ﷻ چی نووسیوه، بەلام ئەگەر کردەوهی باش ئەنجام بدەین، مانای وایە سەرەنجامت خێرەو، ئەگەر کردەوهی خراپیش ئەنجام بدەي، سەرەنجامت خراپە، چونکە بەهۆی کردەوهکانهوه، مەرۆف دەچیتە بەهەشت، یاخود دەچیتە دۆزەخ.

مەسەلەى چوارەم و كۆتايى:

خو پىنمايى كردنى، لەسەر خۆى پىويست كردو، دواړوژو دنياش ھى وين، ھەموو لايەكيشى لە ئاگرى بلييسەدار ترساندو، كە خراپەكارانى بيبرواي پشت ھەلكەرى دەچنى و، پاريزكارانى خو پاك و چاكەرى بەخشەر لىي دوور دەبن، ئەوانەى سامانى خويان تەنيا بە پالنهەرى دەستخستنى ديدارى خوا دەبەخشن و، چاكەى ھىچكەسيان لە چاودا نيه و، خواى پەروەردگارىش پازيبان دەكات:

خو دەفەرموى: ﴿إِنْ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ۝١٣ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ۝١٣ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ۝١٤ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ۝١٥ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ۝١٦ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ۝١٧ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ۝١٨ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ۝١٩ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ۝٢٠ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ۝٢١﴾

شیکردنەوہی ئەم ئایەتانە، لە دە برگەدا:

(١)- ﴿إِنْ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ﴾ (خو دەفەرموى): بە دلبیایى پىنمايى كردن لەسەر ئیمەیه، (ھدی): لێردا بە مانای پى پيشاندان و پىنمايى كردن و بەرچاو روونکردنەوہی، كە ئەو پىگای راستەو خوا پەسندى دەكات.

(الطبري) لە قەتادەو بە ژمارە: (٣٧٦٠٧)، ھیناویەتى، كە گوتوویەتى: (عَلَى اللَّهِ الْبَيَانُ، بَيَانُ حَلَالِهِ وَحَرَامِهِ وَطَاعَتِهِ وَمَعْصِيَتِهِ)، روونکردنەو لەسەر خوايە، روونکردنەوہی ئەوہی پەواو ھەلالى كردو، ئەو شتەى قەدەغەى كردو، ھەمانبەرییەكەى و سەرپىچییەكەى، خو دەفەرموى: (خو دەفەرموى) لەسەر خۆى پىويست كردو بۆمان روون بكاتەو.

(۲) - ﴿وَإِن لَّنَا لَآخِرَةٌ وَأَوَّلُ﴾ به دنیایی (مه نزلگای) کو تایی و یه که میش هی ٲیمه ن، (آخِرَة)، هاوه لئاوو سیفه تی وه سفکراویکی قرتینراوه، یانی: (لَلدَّارِ الْآخِرَةِ) یان (لَلْعَاقِبَةِ الْآخِرَةِ)، یان (لَلْمَنْزِلَةِ الْآخِرَةِ)، واته: مائی کو تایی، یاخود پاداشتی کو تایی، یاخود سه ره نجامی کو تایی، هی ٲیمه یه، ﴿وَالأَوَّلُ﴾ ههروه ها هی یه که میش، واته: مه نزلگای یه که میش، که ژیا نی دنیا یه، واته: دواړو ژو دنیا هه ردو وکیان هه ر هی ٲیمه ن، (الطبري)، ئه مه ی به مجوره مانا کردوه: (وَإِن لَّنَا مُلْكٌ مَا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، نُعْطِي مِنْهَا مَنْ أَرَدْنَا مِنْ خَلْقِنَا وَنَحْرِمُهُ مَنْ شِئْنَا)، حوکمرانی دنیاو دواړو ژو هه ر هی ٲیمه یه، هه ر که سیځ همانه وئ له دروستکراوه کاغان، پیی ده ده ی ن، هه ر که سیځیش همانه وئ، بیبه شی ده که ی ن و پیی ناده ی ن.

(۳) - ﴿فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى﴾ ئنجا من ده تانترسینم له ناگریک که بلیسه ده دات، ﴿تَلَظَّى﴾ (الطبري) به ژماره: (۳۷۶۰۸) له موجهیده وه هیئاویه تی: (أَيُّ تَوْهَجٍ)، کلپه و بلیسه ده دات، (أَصْلُهُ تَتَلَطَّى، حَذَقْتُ إِحْدَاهُمَا لِلِإِخْتِصَارِ)، ﴿تَلَظَّى﴾ له ئه سلدا (تَتَلَطَّى) یه، به لام یه کیځ له (ت) هکان قرتینراوه بو کورتبوونه وه، واته: ٲیوه ترساندوه وریام کردوونه وه له ناگریک که بلیسه و کلپه ده دات.

(۴) - ﴿لَا يَصْلَحُهَا إِلَّا الْأَشْقَى﴾، نایچٲته نیو مه گه ر که سیځ خراپترین بی، ﴿الْأَشْقَى﴾: (الْأَشْقَى مِنْ غَيْرِهِ هُوَ الْكَافِرُ، أَمَّا غَيْرُهُ مِنَ الْأَشْقِيَاءِ فَلَيْسَ كَذَلِكَ)، که سیځ که له جگه له خوی خراپره، بیپروایه، به لام به دبه خته کانی دیکه، مادام بیپروا نه بن، به ئه ندازه ی ئه و خراپ نین، که واته: که سیځ له هه موو که س خراپره، ئه و که سه یه که بیپروایه^(۱).

ئنجا خوا ده فهرموئ: نایچٲته نیو، یان به شیوه ی تایبه ت پیی ناسووتینرئ، مه گه ر خراپترین که س، چونکه: ﴿الْأَشْقَى﴾، ریژگه ی هه لٲژاردنه، بو (شقي)، واته: به دبه خت و خراپه کار، ﴿الْأَشْقَى﴾، واته: به دبه خترو خراپتر.

(۱) دواپی ئه و ئیشکاله ی له سه ر ئه و رسته یه و، رسته ی دواتریش که ده فهرموئ: ﴿وَسَيَجْزِيهَا أَلْتَفَى﴾، لیی دوور ده خرٲته وه که سیځ که پارٲزکارترینه، هه لده گیرسینرئ، قسه ی لی ده که ی ن و وه لامی زانایانیش دٲنین.

(٥) - ﴿الَّذِي كَذَبَ وَتَوَلَّى﴾، ئەو كەسەى بېيروابووە، پشتیشى ھەڵكردووە، بېيروا بووە لە پرووى پڕواھىنانەووە بە درۆى داناو، ﴿وَتَوَلَّى﴾، پشتیشى ھەڵكردووە لە پرووى كەردەووە.

(٦) - ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتَقَى﴾، لىشى وەدوور دەخرى پارىزكارترين.

ئىجا دوایى پارىزكارترين پىناسە و مانا دەكات:

(٧) - ﴿الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى﴾، ئەو كەسەى مالى خۆى دەبەخشى، خۆى پاك و چاك دەكات، يەكێك لە پروونكەرەوانى قورئان ئاوا ماناى لىك داوہتەو، دەلى: (الَّذِي يُعْطِي مَالَهُ فِي الدُّنْيَا فِي حَقِّهِ اللّٰهِ الَّتِي أَلَزَمَهُ لِيَّاهَا يَنْطَهَّرُ بِذَلِكَ مِنْ ذُنُوبِهِ) واتە: ئەو كەسەى لە دنيا دا مال و سامانەكەى خۆى لە مافەكانى خوا دا، كە پىوہيانى پابەند كردو، دەبەخشى و، بەھوى ئەو مال و سامانە بەخشينەوہى، خۆى لە گوناھەكانى پاك دەكاتەو.

(٨) - ﴿وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِّعْمَةٍ تُجْزَى﴾، ھىچ كەسێكىش چاكەيەكى لە لای نى، تاكو پاداشت بدرىتەو، وشەى: (مَا)، لابرە (نافىة) يەو بو لابرە، ﴿وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِّعْمَةٍ﴾، (مِنْ زَائِدَةٌ لِلتَّأْكِيدِ)، (مِنْ) يش، بو جەختكردنەو زىاد كراو.

كە دەفەر موى: ﴿وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِّعْمَةٍ تُجْزَى﴾، يانى: ھىچ كەسێك ھىچ جوړە چاكەيەكى لە لای نى، پاداشتى بداتەو لەسەرى و، ھىچ چاكەيەك لە كەسێكەو بو وى نەھاتو، كە ئەو يش چاكەى بداتەو، بەلكو تەنيا بە مەبەستى بەدەستھيئەتەى پرووى خوا، رەزامەندى خوا، دىدارى خوا، ئەو مالەى خۆى دەبەخشى.

(٩) - ﴿إِلَّا ابْنِغَاءَ وَجْهٍ رَبِّهِ الْأَعْلَى﴾، جگە لە داواكردنى پرووى پەروەردگارى ھەرە بەرزى، ئەم ھەلاواردن (إستثناء)، ھەلاواردنێكى دابراو (إستثناء منقطع)، چونكە داواكردنى پرووى پەروەردگارى ھەرە بەرز، بەشێك نى لە چاكەى كەسێك لە لای.

﴿ابْنِغَاءَ﴾، يش: (الطَّلَبُ بِجَدٍّ، لَأَنَّهُ أَبْلَغُ مِنَ الْبَغْيِ، الْبَغْيُ: الطَّلَبُ)، ﴿ابْنِغَاءَ﴾: برىتە لە داوا كردنێكى زۆر بە گرنگى پىدانەو بەھىزترە لە (بَغْيِ) كە بە ماناى داواكردنە.

(۱۰) - ﴿وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ﴾، بەدنیایش لەمەودوا رازیی دەبێ، (ل) ی (لسوف): (لام الإبتداء لتأكيد الخبر، ﴿وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ﴾)، لامی دەستپێکردنە بۆ جەختکردنەوهی هەوالەکە.

کە دەفەرموێ: ﴿سَوْفَ يَرْضَىٰ﴾، (سَوْفَ: لِحَقِّقِ الْوَعْدِ بِالْمُسْتَقْبَلِ، مَثَل: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي)، (سَوْف) بۆ ساغکردنەوهی هاتنە دی ئەو بەلێنەیه لە داهااتوودا، وەك یەعقوب عليه السلام کە کورەکانی داوایان لێکرد، داوای لیبوردنیان بۆ لە خوا بکات، فەرمووی: ﴿سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي﴾ (۹۸) یوسف، واتە: لەمەودوا بە دنیایی داوای لیبوردنتان بۆ لە پەرورەدگارم دەکەم.

کە دەفەرموێ: ﴿فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى﴾، پیتی (ف)، لە: (فَأَنْذَرْتُكُمْ) دا دوو ئەگەری هەن:

یەكەم: (لِمَجَرَّدِ التَّفْرِيعِ الذَّكْرِي)، بەس بۆ لق لێکردنەوهی باسکردنە، چونکە جاری وایە پیتی (ف) دی، بەس بۆ باسکردن و، پەيوەست کردنەوهی قسەیهك کە ئیستا دەکری بە قسەیهكەوه کە پیشتر کراوه.

دووهم: (لِلتَّفْرِيعِ الْمَعْنَوِيِّ فَهُوَ تَفْرِيعٌ عَلَى جُمْلَةٍ (إِنَّ عَلَيْنَا لِلْهُدَى) وَالْمَعْنَى هَدْيُكُمْ فَأَنْذَرْتُكُمْ إِبْلَاغًا فِي الْهُدَى)، ئەمە بۆ لق لێکردنەوهی جیاکردنەوهی مەعنەوییه لە رستهیهکی پیشتر، ئەویش بریتیه لە رستهی: (إِنَّ عَلَيْنَا لِلْهُدَى)، بە دنیایی رێنماییکردن لەسەر ئیمەیه.

ئنجالیرە دەفەرموێ: ﴿فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى﴾، واتە: من رێنماییم کردوون و ترساندووون و ئاگاداریشم کردوونەوه، بۆ ئەوهی زۆر رێنماییتان بکەم و ریتان پیشانبدەم، ﴿إِنَّ عَلَيْنَا لِلْهُدَى (۱۲) وَإِنَّ لَنَا لِلْآخِرَةِ وَالْأُولَى (۱۳) فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى﴾ (۱۴)، کەواتە (ف) ئەم رستهیه دەبەستێتەوه بە رستهی: (إِنَّ عَلَيْنَا لِلْهُدَى) هوه، کە پیشتر هاتوه.

کورتە باسیک: چوار جوړه وهلامی ئیشکالیک

چوار جوړه وهلامی زانیان بۆ ئیشکال و پرسیارنیک که بریتیه لهو ئیشکاله ی له ههردوو ک پستهی: ﴿لَا يَصْلَحُ إِلَّا الْأَشَقَى﴾ و، پستهی: ﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى﴾، سه رهه لده دات، واته: (صلي) ناکرێ بهو ئاگره، جگه له خراپترین کهس و، لیی ده پاریزری، پاریزکارترین کهس.

به پیی رواله تی ئەم دوو پسته قورئانییه ی ئەم دوو ئایه ته موباره که: کهس ناچیته دۆزه خ مه گهر خراپترین کهس بی و، که سیش له دۆزه خ ناپاریزری، مه گهر باشتین کهس بی، که پاریزکارترین، له حالیکدا ئیمه ده زانی: هه م که سیك که خراپترین بی و، هه م که سیك که خراپیش بی، ده گونجی سزا بدرین، خراپترین بی واته: بپروا بی، خراپ بی، واته: پرواداریکی تاوانبارو خه تاکار بی، دیسان: پاریزکارترین ده چیته به هه شت، به لام پاریزکاریش هه ر ده چی بۆ به هه شت، ئایا وهلامی نه وه چونه؟

سه رنجی نه وه ته فسیرانه م دا که له بهر ده ستمن هی زۆربه یان، چوار وهلامیان داونه وه، هه ر کامیکیان له شوینی خویداو به شیوه ی خو، به بۆ چوونی من هه رکامیان وهلامیکی باشه:

۱- (الطبري) ده لئ: (وَوُضِعَ أَفْعَلٌ مَوْضِعَ فَعِيلٍ، الْأَشَقَى: الشَّقِي أَوْ الشَّدِيدُ الشَّقَاءُ، الْأَتْقَى: التَّقِي، أَوْ الشَّدِيدُ التَّقْوَى)، واته: لیره دا که خوا ده فهرمو: ﴿لَا يَصْلَحُ إِلَّا الْأَشَقَى﴾، وشه ی: ﴿الْأَشَقَى﴾، نه وه پری به دبه خت، له سه ر کیشی (أَفْعَل) دانراوه له شوینی (شَقِي) له سه ر کیشی (فَعِيل)، واته: که سیك که به دبه خت و خراپه کاره، ﴿الْأَتْقَى﴾ یش دیسان له شوینی (التَّقِي) دانراوه، ﴿الْأَتْقَى﴾، واته: که سیك که زۆر خو پاریزه، به لام لیره دا هه ر به مانای (تَقِي) یه، واته: پاریزگار.

٢- (الزَّجَّاج) ده‌لئ: {هَذِهِ الْآيَةُ هِيَ الَّتِي مِنْ أَجْلِهَا، قَالَ أَهْلُ الْإِرْجَاءِ بِالْإِرْجَاءِ، فَرَعَمُوا أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا كَافِرٌ؛ وَلِأَهْلِ النَّارِ مَنَازِلَ، فَمِنْهَا أَنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ، وَاللَّهُ سُبْحَانَهُ كُلُّ مَا وَعَدَ عَلَيْهِ بِجَنَسٍ مِنَ الْعَذَابِ، فَجَدِيرٌ أَنْ يُعَذِّبَ بِهِ، وَقَدْ قَالَ: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ، وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ (٤٨) النساء، فَلَوْ كَانَ كُلُّ مَنْ لَمْ يُشْرِكْ، لَمْ يُعَذَّبْ لَمْ يَكُنْ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ (٤٨) فائدة (فتح القدير: ج ٥، ص ٥٥٦).

واته: به‌هوی ئه‌م ئایه‌ته‌وه‌یه^(١) که مورچیه‌ کرده‌وه له ئیمان دوا‌ده‌خه‌ن، (به‌ به‌لگه‌یان هیناوه‌ته‌وه)، پێیان وابوو، ته‌نیا بابای بێ‌پروا ده‌چێته‌ نێو ئاگری دۆزه‌خه‌وه، ((الزَّجَّاج)) یش وه‌لام ده‌داته‌وه‌وه ده‌لئ: {به‌لام خه‌لکی دۆزه‌خیش پله‌ پله‌ن، بۆ وێنه‌ مونا‌فیکه‌کان له‌ پله‌ی خواره‌وه‌ی ئاگردان: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ (١٤٥) النساء، واته: به‌ دُنیا‌یی مونا‌فیک و ده‌غه‌له‌کان له‌ پله‌ی ژیره‌وه‌تری ئاگر دان، {که‌واته: دۆزه‌خ پله‌ی خواره‌یی هه‌یه‌و، پله‌ی سه‌رت‌ریشی هه‌یه‌و، به‌و شیوه‌یه‌ش خوا به‌لێنی به‌ هه‌ر جو‌ره‌ سزایه‌ک دابئ، بێ‌گومان شایسته‌ی ئه‌وه‌یه‌ ئه‌و به‌لێنه‌ی خو‌ی به‌رێته‌ سه‌رو پێی سزا بدات، ئنجا خوا ﷻ فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ، وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ (٤٨) النساء، واته: به‌ دُنیا‌یی خوا له‌وه‌ نابوو‌ری هاوبه‌شی بۆ دابن‌ری، به‌لام جگه‌ له‌ هاوبه‌ش بۆ دانان، هه‌ر که‌سیک‌ بیه‌وی لێ‌ده‌بو‌وری، (واته: به‌بێ‌ گه‌رانه‌وه‌ش، ئنجا ده‌لئ: {ئه‌گه‌ر هه‌ر که‌سیک‌ هاوبه‌شی بۆ خوا دانه‌نابایه‌، سزا نه‌درا‌بایه‌، ئه‌و کاته‌ ئه‌و فه‌رمایسته‌ی خوا (که‌ ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ (٤٨) واته: له‌ جگه‌ له‌وه‌، (جگه‌ له‌ هاوبه‌ش بۆ خوا دانان) هه‌ر که‌سیک‌ بیه‌وی لێ‌ی ده‌بو‌وری، سوودی نه‌ده‌بوو.

چونکه‌ هه‌ر له‌ پێوه‌ دیاره‌ ئه‌وه‌ی خاوه‌نی کو‌فر نه‌بئ، که‌ شیرک‌یش جو‌ریک‌ه‌ له‌ کو‌فر، سزا ناد‌ری! ئه‌دی وه‌لامه‌که‌ی چۆنه‌؟

(١) یانی: به‌ هه‌له‌ لێ‌تیگه‌یشتنی ئه‌و ئایه‌ته‌وه‌.

{أَي: لَا يَصْلَاهَا صَالِيًا لَزِمًا عَلَى جِهَةِ الْخُلُودِ إِلَّا الْأَشْقَى، وَهُوَ الْكَافِرُ، وَإِنْ صَالِيَهَا غَيْرُهُ مِنَ الْعَصَاةِ، فَلَيْسَ صَالِيَهُ كَصَالِيهِ} واتە: پێی ناسووتیتێری بەو ئاگرە، پێی سووتاندنێک کە پێوەی پەيوەست بێ و بە ھەمیشەیی تێیدا مەیتێتەو ھە جگە لە: ﴿الْأَشْقَى﴾ خراپترین کە بریتێە لە بابای بێپروا، بەلام جگە لە بێپروا لە گوناھباران و تاوانبارانی پرواداریش بەو ئاگرە، سزا دەدری، بەلام سزادانە کە ی وەك سزادانە کە ی کافر نیە، کەواتە: ﴿لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى﴾، یانی: پێی ناسووتیتێری سووتاندنێکی پەيوەست کە تێیدا ھەمیشە بێ، جگە لە کەسێک کە خراپترینە.

۳- {الرَّمَحْشَرِيُّ} دەلی: {الْآيَةُ وَارِدَةٌ فِي الْمَوَازِنَةِ بَيْنَ حَالَتَيْ عَظِيمٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَعَظِيمٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، فَأَرِيدَ أَنْ يَبْلُغَ فِي صِفَتَيْهِمَا الْمُتَنَاقِضَتَيْنِ، فَقِيلَ: الْأَشْقَى، وَجُعِلَ مُخْتَصِمًا بِالصَّالِي، كَأَنَّ النَّارَ لَمْ تَخْلُقْ إِلَّا لَهُ، وَقَالَ: الْأَتَقَى، وَجُعِلَ مُخْتَصِمًا بِالنَّجَاةِ، وَكَأَنَّ الْجَنَّةَ لَمْ تَخْلُقْ إِلَّا لَهُ، وَقِيلَ: هُمَا أَبُو جَهْلٍ، أَوْ أُمَيَّةُ بْنُ خَلْفٍ، وَأَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ}.

واتە: ئەم ئایەتە لە بارە ی بەراوردی نیوان دوو حالەتی دژ بەیەك و لێك جیاوازی مەزنیك لە ھاوبەش بو خوا دانەرەن و، مەزنیك لە پروادارانەو ھاتو، ئنجا ویستراو ژی دەپۆیی لە دەرخیستی سیفەتە کە یاندا بکری، سیفەتە دژو پیچەوانە ی یە کدیە کە، بۆیە گوتراو: ﴿الْأَشْقَى﴾، بەدبەختترین، تاییە تیشکراو بە (صالي)، وەك ئەو ھە ی ئاگر (ی دۆزەخ) تەنیا بو ھە ی دروست کرابی، ھەروەھا گوتراو: ﴿الْأَتَقَى﴾، پارێزکارترین، تاییە تیشکراو بە دەر باز بوونەو، وەك بەھەشت تەنیا بو ھە ی دروست کرابی، ھەندیکیش گوتوو یانە: مەبەست لە: ﴿الْأَشْقَى﴾، پیاو ھە کافرە مەزنی کە ئەبوو جەھل، یاخود ئومەییە ی کوپی خەلەفەو، مەبەستیش لە: ﴿الْأَتَقَى﴾، پارێزکارترین ئەبوو بەکری صیددیقە.

۴- {الشُّوْكَانِي} لە {فَتَحَ الْقَدِير} ھە کە ی خویدا،^(۱) دەلی:

{وَالْأَوَّلَى حَمْلُ الْأَشْقَى وَالْأَتَقَى عَلَى كُلِّ مُتَّصِفٍ بِالصِّفَتَيْنِ الْمَذْكُورَتَيْنِ، وَيَكُونُ الْمَعْنَى أَنَّهُ لَا يَصْلَاهَا صَالِيًا تَامًا إِلَّا الْكَامِلُ فِي الشَّقَاءِ، وَهُوَ الْكَافِرُ، وَلَا يَجْنِبُهَا وَيُبْعَدُ عَنْهَا تَبْعِيدًا كَامِلًا إِلَّا الْكَامِلُ فِي التَّقْوَى}.

ئەمیش وەلامیکی چاکە، بە عەقڵ و دڵەو دەنوو سی، دەلی:

باشتر وایە وشە: ﴿الْأَشَقَى﴾ و ﴿الْأَنْقَى﴾، مانا بکریڤ بە دوو کەسیک
کە ئەو دوو سیفەتەیان لە خۆیان دا هێناونە دی و، مانایە کە ی ئاوا لی
دیتەو: بە شیوەی تایبەت و تەواو بەو ئاگرە ناسووتیتزی، مەگەر کەسیک لە
خراپەکارییدا تەواو بووبی، کە بریتیه لە بابای بیروا، لیشی وەدوورناخری بە
لیوە دوورخستنیکی تەواو، مەگەر کەسیک لە پارێزکارییدا تەواوی کردبی.

کەواتە: (لایصلاها)، واتە: پیی ناسووتیتزی بەپی سووتاندیکی تیرو تەواو،
مەگەر کەسیک لە خراپەکارییدا تەواوی کردبی کە بابای بیروایە، بەتەواویش
لیی وەدوورناخری، لیوە دوورخستنیکی تیرو تەواو، کە هیچ لەو ئاگرە ی نەگاتی،
مەگەر کەسیک کە لە پارێزکارییدا، تەواوی کردبی، بۆیە دەگونجی بە شیوەیەکی
ناتەواو بسووتیتزی بەو ئاگرە، کەسیک کە: بەدبەختترین ﴿الْأَشَقَى﴾ ش نەبی و، هەر
بەدبەخت و خراپەکار (شَقِي) بی، هەروەها دەشگونجی دیسان لیی وەدوورنەخری
لەو ئاگرە، کەسیک کە پارێزکارترین ﴿الْأَنْقَى﴾ نەبی، بەلکو بەس پارێزکار (تَقِي)
بی، کە لە هەندیک شت خۆی پاراستو، بەلام لە هەندیک شت خۆی نەپاراستو،
ئنجە بە ئەندازە ی خۆ نەپاراستنەکە ی، بەو ئاگرە سزا دەدری.

خوا بە لوتف و کەرەمی بی سنووری خۆی تێمەش بپارێزی لەوێ خۆمان
گرفتار بکەین بەو سیفەتە خراپەوانەو، کە بەرەو دۆزەخمان دەبن و، تەو فیق
و یارمەتیمان بدات کە خۆمان برازینینەو بەو سیفەتە بەرزو چاکانە ی، بەرەو
بەهەشت و پاداشتی هەرە باشی خۆی پەرەردگارمان دەبن.

لێرەش کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (اللیل) دینین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فسیری سوورہ تی

الضُّحٰی

دەستپیک

بەرپـۆزان!

ئەمپـۆ (۱۱) ی مانگی (ذِي الْحِجَّة) یە، {مانگی (۱۲) ی} سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی،
بەرانبەر (۱) ی ئاب، {مانگی (۸) ی} سالی (۲۰۲۰) زایینی، لە شاری دیرینی هەولێر،
خوا پشتیوان بـۆ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الضحى)، سەرەتاش
پێناسەو نێوەپۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە، لە حەوت بـرگەدا، دەخەینە پـوو:

پێناسەى سوورەتى (الضحى) و بابەتەکانى

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە بە سوورەتی (الضحى) ناسراوە، بەلام لە (صحيح البخاري) دا،
ناوەکەى بە سوورەتی (وَالضُّحَى)، هاتووە.

دووهم: شۆینی دابەزینی:

بە یەكدهنگی زانایان ئەم سوورەتە لە مەككە دابەزیووە، لەو بارەوهش ئەم
دەقە هەیه:

{عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الضُّحَى مَكَّةَ} (ذكره السيوطي
في الدر المنثور: ج ۸، ص ۵۳۹، ونسبه لابن الضريس والنحاس وابن مردويه والبيهقي).

واتە: عەبدوللای کۆری عەبباس رضی اللہ عنہما، گوتووێت: سوورەتی **وَالضُّحَى**، لە
شاری مەككە دابەزیووە.

سێیه: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:

لە ریزبەندیی موصحف دا ژمارەکەی: (۹۳) یەو، لە دابەزینیشدا ژمارە (۱۱) یان بۆ داناو، ئەم سوورپەتە سەرەتای سوورپەتەکانی: (قِصَارُ الْمُفْصَل) ه، ئەمەش زاراوەیەکەو، زانیان چەند زاراوەیەکیان بۆ سوورپەتەکانی قورئان لە ڕووی قەبارەیانەو بەکارهێناون، وەک: (السَّبْعُ الطَّوَال)، ئُنْجَا (المُتَيْن)، دوایی (المُفْصَل)، دوایی (قِصَارُ الْمُفْصَل)، واتە: سوورپەتە کورتەکان، ئەم سوورپەتە موبارەکە، پیش سوورپەتی (الإنشراح) و، دوای سوورپەتی (الفجر) دابەزیو.

چوارەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

ژمارە ی ئایەتەکانی ئەم سوورپەتە موبارەکە یازدە (۱۱) یە، بەیە کدەنگیی هەموو ژمیرە رانی قورئان.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

ئەم سوورپەتە خوا ﷻ لە سەرەتایەکیەو سۆیندی خواردو بە: چێشتەنگاوو بە شەوگار، کە دادەپۆشی، یاخود دادەسەکنی، کە پەرورەدگاری موحەممەد ﷺ وەک هاوبەشدانەرەکان لافیان لێدەدات و بانگەشەیان دەکرد، وازی لێ نەهێناو و لێی زویر نەبوو، بەلکو لە داها توودا، هەتا موحەممەد ڕازی دەبی، خوا پاداشتی پێ دەدات، یاخود لە دنیا دا خوا سەرکەوتن و پیشکەوتنی بۆ دەپەرەخسینی و، لە دواڕۆژیشدا پاداشتی پێ دەدات، دواییش خوا بیری دەخاتەو، کە کاتی خوێ هەتیو بوو و خوا پەنای داو، گومرا بوو و خوا ڕێنمایی کردو، ئاتاج بوو و خوا بێ نیازی کردو، بۆیەش فەرمانی پێدەکات، کە سەم لە هەتیو نەکات و، لە سواکەر توورە نەبی و، یادی چاکە ی خوا بکاتەو و باسی بکات.

شہ شہم: تایہ تمہ ندیہ کانہ:

ئەم سوورەتە تېيىدا باسى ژمارەيك لە تايبەتە ندىيە كانى پىغەمبەر موحەممەد ﷺ كراوە، كە تەنيا لەم سوورەتەدا ھاټوون، ئەوانىش پىنج شت:

۱- سویند خواردنی خوا به چیشته‌نگاو و به شهوی هیمن، که په‌روه‌دگارت وازی لی نه‌هیناوی و لیشت تووره نه‌بووه، ئه‌مه له ئایه‌ته‌کانی: (۱ و ۲ و ۳) دا هاتوه.

۲- دواروژ له دنیا یو تو بستره، له نایه تی (۴) دا.

۳- خوا هیندهت ده داتی له دنیاو له دواروژدا، ههتا رازی دهی، له ئایه تی (۵)دا.

۴- باسی هه تیوی و نه شاره زایی و نه داری موحه ممد ﷺ، گۆرینیان به چه وێزانه وهی و، رنماییکرانی و، بننازکرانی، له ئایه ته کانی: (۶ و ۷ و ۸) دا.

۵- فەرمان پیکردنی له باره‌ی هه‌تیوو هه‌ژارو باسی چاکه‌ی خوا کردنه‌وه، له ئایه‌ته‌کانی: (۹ و ۱۰ و ۱۱) دا.

حهوتهم: دابه شکردني ٿا به ته کان:

ئىمە كۆي يازدە (۱۱) ئايەتە كەي ئەم سوورپەتە موبارەكە دەكەينەوہ بۆيەك دەرس.

❖ درسی نهم سوورده ته ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە کۆی یازدە (۱۱) ئایەتەکی ئەم سوورەتە موبارەکە دەگرێتەوە،
کە وەك گوتمان خوا ﷻ لەم سوورەتە موبارەکەدا، سەرەتا سویند دەخوا بە دوو
شتان:

یەكەم: بە چێشتەنگاو، یاخود بە تیشکی خۆر: ﴿وَالضُّحَى﴾ بە چێشتەنگاو دەگووترێ،
کە خۆر لە چاوی مڕۆڤدا بە ئەندازەی ڕمێك بەرز دەبێتەوە لە ئاسۆی خۆرەهلاتەوه،
هەرۆهەا ﴿وَالضُّحَى﴾ بە تیشکی خۆریش دەگووترێ.

دووهم: ﴿وَاللَّيْلَ إِذَا سَجَى﴾ سویند بە شەوگاریش کاتێک ئارام و، هێمن دەبێ، کاتێک
سەقامگیر دەبێ، یاخود کاتێک دادەپۆشی، ئەو واتایانەی هەموو بۆ دانراون.

خوا سویند بەو دوو شتانە دەخوات، لەسەرچی؟ ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾
ئەمە وەلامی سویندەکیە، پەرۆردگارت خواحافیزی لە تۆ نەکردووە و، تۆی
بەجێنەهێشتووە، ﴿وَمَا قَلَى﴾، یانی: (وَمَا قَلَاكَ)، تۆشی نەبوغزاندووە و لێت زویر
و توورە نیە، ﴿وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى﴾، مەنزڵگای کۆتاییش بۆ تۆ لە
مەنزڵگای یەكەم کە دنیایە باشترە.

ئەجا خوا بەلێنی پێدەدا، کە لەمەودوا هێندە پێدەدا لە بەخششی خۆی،
لە دنیاو لە دواڕۆژدا تاكو پازی دەبێ ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾، ئەمەش
بە راستیی مۆژدەیهکی یەكجار خۆشبوو بۆ سەر دڵی موبارەکی پێغەمبەری
خاتەم ﷺ، کە خوا هێندە پێدەدات تاكو پازی دەبێ، نەشیفەرموو: لە دنیا
یان لە دواڕۆژدا، بۆیە هەم دنیا دەگرێتەوە، هەم دواڕۆژ دەگرێتەوە، یانی: هەم
لە دنیادا سەرکەوتنی بۆ دەرەخسینی و، کاری خیری بۆ دەرەخسینی، چاکە
بۆ دەرەخسینی، تاكو پازی دەبێ، هەم لە ڕۆژی دوايشدا، هێندە پاداشت
دەدات تاكو پازی دەبێ.

ئنجّا خوا ﷻ سَیْ لَه چاکه و نیعمه ته کانِی خَوّی ده خاته وه یادی پیغهمبه ر
 موحه ممه د ﷻ: ﴿ اَلَمْ یَجِدْکَ یَتِیْمًا فَاَوٰی ﴾، ئایا خوا تَوّی به هه تیوو لَی
 هه لئه کهوت، په نای دای؟ ﴿ یَجِدْکَ ﴾، یانی: (اَلَمْ یُصَادِفْکَ) ئایا خوا تَوّی
 به هه تیوو لَی هه لئه کهوت، ئایا تَوّی بَی باب نه بووی؟ به لکو بَی دایکیش بووی،
 (فَاَوٰی) تَوّی هه واند هه، تَوّی په نادا، په نایه کی بو په خساندی، ﴿ وَوَجَدْکَ ضَالًّا
 فَهَدٰی ﴾، هه روه ها ئایا خوا تَوّی گومرا نه بینِی، به لَم ریتماییکردی، (ضال) لیره
 دا به مانای نه زانینی هیدایه تی خوایه، نه ک به مانای کوفرو شیرک و
 تاوان و لادان بیت، نه خیر، ئایا خوا تَوّی لَی هه لئه کهوت که به ریت نه ده زانی،
 ﴿ فَهَدٰی ﴾، یانی: (فَهَدٰکَ)، به لَم تَوّی ریتماییکردو خستیه ته سهر ریتی راست؟
 ئنجّا: ﴿ وَوَجَدْکَ عَآیِلًا فَاَغْنٰی ﴾، ئایا خوا تَوّی به نه دارو ئاتاج لَی هه لئه کهوت،
 بَی نیازی کردی، تَوّی نه دارو ئاتاج بووی، به لَم خوا تَوّی بَی نیاز کرد، به
 تایبته به هَوّی هاوسه رگریبیت له گه لّ خه دیجه وه (خوا لَی پازی بَی)؟ ئنجّا
 مادام خوا ﷻ بهو شیوه یه مامه لَی له گه لّ تَوّی کردوه، ﴿ فَاَمَّا الْیَتِیْمَ فَلَا نَفْعَہٗ ﴾،
 تَوّی مندالی بیباب، چ کور بَی، چ کچ بَی، سته می لَی مه که، لَی توو په
 مه به، مه یچه وسینه وه، ﴿ وَاَمَّا السَّآیِلَ فَلَا نَنْفَعُہٗ ﴾، بابای سوالکهریش که داوات لَی
 ده کات، لَی توو په مه به، تیوه ی مه خو په، ﴿ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ ﴾ چاکه ی
 په روه ردگاریشت باس بکهو، یادی بکهو، بیخه روو.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿ وَالضُّحٰی ۝۱ وَاللَّیْلَ اِذَا سَجٰی ۝۲ مَا وَدَّعَکَ رَبُّکَ وَمَا قٰلَی ۝۳ وَلِلْآخِرَةِ خَیْرٌ لَّکَ مِّنَ
 الْاَوَّلٰی ۝۴ وَلَسَوْفَ یُعْطِیْکَ رَبُّکَ فَتَرْضٰی ۝۵ اَلَمْ یَجِدْکَ یَتِیْمًا فَاَوٰی ۝۶ وَوَجَدْکَ
 ضَالًّا فَهَدٰی ۝۷ وَوَجَدْکَ عَآیِلًا فَاَغْنٰی ۝۸ فَاَمَّا الْیَتِیْمَ فَلَا نَفْعَہٗ ۝۹ وَاَمَّا السَّآیِلَ فَلَا
 نَنْفَعُہٗ ۝۱۰ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ ۝۱۱ ﴾

مانای ده قاوده قی ئایه ته کان

{به ناوی خوای به به زهیی به خشنده . سویند به چیشته نگاو (۱) سویند به شهویش کاتیک (تاریک داهات و) هیمن بوو (۲) پهروه ردگارت وازی لی نه هی ناوی و لیشت نیگه ران نه بووه (ئه ی موحه ممه د (۳) (مه نزلگای) کو تاییش بو تو له (مه نزلگای) یه کهم (ژیانی دنیا) باشتره (۴) به دلناییش به مزووانه خوا (له) چاکه کانی خوئی) پیت ده به خشی، ئنجا پازی ده بی (۵) ئایا (خوا) توئی هه تیو لی هه لئه کهوت، ئنجا په نای دای و هه وان دیه وه؟ (۶) ههروه ها ئاتاجی بینی و بینیزی کردی؟ (۷) ههروه ها گومرای بینی و رینمایی کردی؟ (۸) ئنجا توش سته له هه تیو مه که (و مه پره نجینه) (۹) ههروه ها له سوا لکه ریشه وه مه خوره (و مه پره تینه) (۱۰) چاکه ی پهروه ردگاریشت باس بکه (۱۱).

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(وَالضُّحَى): (الضُّحَى: اِنْبِسَاطُ الشَّمْسِ وَامْتِدَادُ النَّهَارِ، وَسَمَّى الْوَقْتُ بِهِ)، (ضَحَى): بریتیه له بلاو بوونه وهی خور و دریز بوونه وهی رۆژگار، کاتیک دیاریکراویش به (ضحی) ناو نراوه، که بریتیه له کاتی چیشته نگاو، کاتیک خور له چاوی مرو قدا به ئەندازه ی پمیک، له کاتی هه له اتیندا، له ئاسوی خوره له لات، به رزده بیته وه.

(سَجَى): (سَجَى الْبَحْرُ سَجْوًا، أَيْ: سَكَنَ، سَكَتَ أَمَاجُهُ، وَمِنْهُ اسْتَعِيرَ تَسْجِيَةُ الْمَيْتِ)، (سَجَى)، به مانای (سَكَنَ)، واته: هیمن بوو، ئارام بوو، ده گوتری: (سَجَى الْبَحْرُ سَجْوًا) واته: ده ریا به که شه پوله کانی ئارام و هیمن بوون، ئالوز نه بوون، دوایی له و وشه یه وه داپوشینی مردوو (تَسْجِيَةُ الْمَيْتِ) خوازا وه ته وه، مردوو که ده مرئ، پو شاکیکی به سهر هه لده کیشن و جه نازه که ی داده پو شن.

(مَا وَدَّعَكَ): (الدَّعَةُ: الْخَفْضُ يُقَالُ: وَدَّعْتُ كَذَا أَدَعُهُ وَدَعَا، نَحْوَ تَرَكْتُهُ وَادِعَاً، وَالتَّوَدِيعُ أَصْلُهُ الدُّعَاءُ أَنْ تَدْعُوَ لِلْمُسَافِرِ بِالدَّعَةِ)، وشهى: (دَعَا): به مانای (خَفْض) ه، واته: ژيانىكى نهرم و خوش، دهگوترى: (وَدَّعْتُ كَذَا أَدَعُهُ وَدَعَاً)، فلان شتهم واز ليهينا، وازى لى دههينم به واز ليهينان، (نَحْوَ تَرَكْتُهُ وَادِعَاً)، واته: وازم ليهيناو به هيمنى لى گه رام، (وَالْتَّوَدِيعُ أَصْلُهُ الدُّعَاءُ أَنْ تَدْعُوَ لِلْمُسَافِرِ بِالدَّعَةِ) (تَوَدِيع): له تهسلدا نهويه كه بو باباي ريوار بپاريهوه، خوا ژيانى خوشى به نسيب بكات لهو سهفهريدا تووشى گرفت و كيشه و كوسپ و تهگهره نهبيت.

(وَمَا قَلَى): (الْقَلَى: شِدَّةُ الْبُغْضِ، يُقَالُ: قَلَاَهُ يَقْلِيهِ وَيَقْلُوهُ)، (قَلَى): بريته له زور رق لى ههلسان، دهگوترى: (قَلَاَهُ يَقْلِيهِ وَيَقْلُوهُ)، رقى لى ههلسا، رقى لى ههلهستى، هم به (يَقْلِيهِ)، هم به (يَقْلُوهُ)، ههردووكيان هاتوون، واته: رقى لى ههلهستى.

(فَأَوَى): (أَوَى إِلَى كَذَا: انْضَمَّ إِلَيْهِ يَأْوِي أَوْيَاً وَمَأْوًى، وَأَوَاهُ غَيْرُهُ يُؤْوِيهِ إِيَوَاءً، (أَوَى) پهناى بو فلان شته برد، چوو تهنيشتى (يَأْوِي) پهناى پى دهبا (أَوِيَا وَمَأْوًى) ههردووكيان چاوگن، (وَأَوَاهُ غَيْرُهُ) واته: جگه له خوى نهوى پهنادا (يُؤْوِيهِ إِيَوَاءً) دهيههوينيتهوه، يان پهناى دهدا به پهنادان.

(ضَالًّا): (الضَّلَالُ: الْعُدُولُ عَنِ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ، وَيَضَاذُهُ الْهَدَايَةُ، أَيُّ: غَيْرُ مُهْتَدٍ لِمَا سَبَقَ إِلَيْكَ مِنَ النُّبُوَّةِ)، (ضَال): لادانه له رى راست، پيچهوانهكهى بريته له هيدايت واته: به رى راست زانين، نجا كه دهفهرموى: ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾، واته: توى لى ههلكهوت كه بهريت نهدهزانى.

ياخود: (غَيْرُ مُهْتَدٍ لِمَا سَبَقَ إِلَيْكَ مِنَ النُّبُوَّةِ)، نهوهى دوايى بههوى پيغمبهرايهتبيهوه بوته هينا، دهترانى.

مهبهست نهويه پيغمبهرى خاتهم ﷺ كه خوا ليرهدا به (ضال) پيناسهى دهكات، وهك دوايى باس دهكهين، پيوست بهو ههموو پينهو پهرويانه ناكات،

که به شیک له پروونکه ره وانی قورئان کردوویانه، چونکه حاله تی گو مپرابوونی پیغه مبهری خوا ﷺ، واته: به پئی راستی نه زانیوه، نه که به و واتایه ی هه لگری کوفرو شیرک بووبی، چونکه ناسینی خواو، خواناسین، شتیکی ریشه داره له ناخ و زگماکی هه موو مروقه کاند، پیغه مبهران و جگه له پیغه مبهران، بویه پیویست ناکات ئه و گومانانه ببردی، پیغه مبهری خاتهم ﷺ وه که دوایی باسی ده کهین، خوا پارستوو یه تی پیش پیغه مبهرایه تیش له شتی ناشیرین، وه که پیغه مبهرا نی دیکه شی پاراستوون، به لکو جاری وایه خوا جگه له پیغه مبهرا نیش ده پاریزی له کاتیکیدا که شاره زاش نین، به لام خوا له شتی ناشیرین و ناریک ده یانپاریزی، چ جای پیغه مبهری خاتهم ﷺ، سهروه ری پیغه مبهران و باشتین ئینسان و چاکترینی بهنده کانی خوا ﷺ.

(عَائِلًا): (أَيُّ: أَزَالَ عَنْكَ فَقْرَ النَّفْسِ وَجَعَلَ لَكَ الْغِنَى الْأَكْبَرَ، وَعَالَ أَيُّ: افْتَقَرَ فَهُوَ عَائِلٌ)، خوا هه ژاری نه فسی له تو دوورخسته وه و بینازی گهره ی به تو به خشی، که له دلدا ده و له مه ندبی.

(عَالَ)، یانی: ئاتاج و نه دار بوو، (فَهُوَ عَائِلٌ) ئه و نه داره، (عَائِلٌ)، که سیکه که سانیکی دیکه ی به ئه ستوو بن، به خیویان بکات و، مه سه فیانی بو نه کیشری، له وه وه هه موو هه ژارو نه داریک ناوی لی تراوه: (عَائِلٌ).

(فَأَغْنَى): (أَغْنَى عَنْكَ كَذَا أَيُّ: كَفَاهُ)، واته: تو ی بیناز کرد، خوا ﷺ که لی نی ئاتاجیی و نه داریی له تو دا نه هیشت.

(فَلَا تَقْهَرْ): (الْقَهْرُ: الْغَلْبَةُ وَالتَّذْلِيلُ مَعًا)، (الْقَهْرُ): بریتیه له زالبوون و زه بوونکردن پیکه وه، (وَيُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا)، له هه کامیکیشیاندا به کارده هیتری، هه م له به سه ردا زالبووندا، هه م له زه بوون کردندا، واته: که له گه ل هه تیودا مامه له ده که ی، وای مامه له له گه لدا مه که، به سه ریدا زالبی و زه بوونی بکه ی.

(وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا نَنْهَرُ): (تَنْهَرُ: النَّهْرُ وَالْإِنْتِهَارُ: الرَّجْرُ مِغَالِظَةٌ، نَهَرَهُ وَانْتَهَرَهُ)، (نَهَرُ وَانْتِهَارُ)، هەردووکیان، یانی: تێوەخوێن بە زەبری لە کەسیکەوه، (انْتَهَرَهُ)، مانایەکی بەهێزترە (نَهَرَهُ)، چونکە پیتەکانی زیاترن و مانایەکی شە بەهێزترە.

(فَحَدَّثْتُ): یانی: (أَذْكَر) باس بکە (التَّحْدِيثُ: الإِخْبَارُ)، (تَحْدِيثُ): بە مانای هەوڵ پێدان (أَيَّ أَخْبَرِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْكَ اعْتِرَافاً بِفَضْلِهِ وَذَلِكَ مِنَ الشُّكْرِ)، ئەوەی خوا ﷻ پێداوی، باسی بکە، وەک دان پێداھێنان بەچاکەیی ئەودا، ئەوەش بەشێکە لە سوپاسگوزاریی بۆ خوا.

هۆی هاتنە خوارەوهی ئایەتەکان

لەوبارەوه چەند رێوایەتیک هاتوون:

۱- {عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: احْتَبَسَ جَبْرِيلُ «عَلَيْهِ السَّلَامُ» عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَتْ امْرَأَةٌ مِنْ قُرَيْشٍ: أَبْطَأَ عَلَيْهِ شَيْطَانُهُ، فَنَزَلَتْ: ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ﴾ ۲ ﴿وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ﴾ ۴ ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ﴾ ۵ { رواه البخاري: ۴۹۸۳، و مسلم: ۱۷۹۷.

واتە: جوندوبی کوری عەبدوللا (خوا لێی پازی بێ)، دەلی: جبریل «علیه السلام» ماوێهەک لە پێغەمبەر ﷺ دواکەوت، نەهات بۆ لای، ئاfrهتیک لە هۆزی قورەیش گوتی: شەیتانەکی لێی دواکەوتووە، نەهاتووە بۆ لای، خوا ﷻ لەو بارەوه ئەم ئایەتە موبارەکانە دابەزاندن.

۲- {عَنْ جُنْدُبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَبْطَأَ جَبْرِيلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: الْمُشْرِكُونَ قَدْ وُدَّعَ مُحَمَّدٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ﴾ ۲ ﴿وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ﴾ ۴ ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ﴾ ۵ { أخرجه الطبري في جامع البيان ۱۳۸/۳۰۱.

واتە: جوندوب (خوا لێی پازی بێ)، دەلی: جبریل سەلامی خوا لێی ماوێهەک پێوہەرا، نەهات بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷻ، هاوبەش بۆ خوا

دانه‌ره‌کان، گوتیان: موحه‌ممەد وازی لیهینراوه، خوا عزوجل ئەمە‌ی دابه‌زاند:

﴿ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۚ ﴿٢﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ۚ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ۚ ﴿٥﴾ ۝﴾

۳- {عَنْ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ اشْتَكَى النَّبِيُّ ﷺ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أَوْ لَيْلَتَيْنِ، فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: يَا مُحَمَّدُ مَا أَرَى شَيْطَانَكَ إِلَّا قَدْ تَرَكَكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (وَالضُّحَى، وَاللَّيْلُ إِذَا سَجَى، مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ). الطبرانی: ۱۷۰۹.

واته: جوندوب (خوا لێ‌ی رازی بێ) ده‌لێ: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌خۆش بوو، شه‌وی‌ک یان دوو شه‌وان، هه‌لنه‌ستا بۆ په‌رستش و نوێژ، ئافره‌تێک هات بۆ لای، گوتی: ئە‌ی موحه‌ممەد پێم وایه شه‌یتانه‌که‌ت وازی لێ هیناوی، خوا عزوجل سه‌ره‌تای ئە‌م سووره‌ته‌ موباره‌که‌ی دابه‌زاند.

۴- {عَنْ جُنْدُبِ الْبَجَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَارٍ فَدَمِيتُ أَضْبَعُهُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ هَلْ أَنْتَ إِلَّا إِضْبَعٌ دَمِيتَ، وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتَ، قَالَ: وَأَبْطَأَ عَلَيْهِ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: الْمَشْرُكُونَ قَدْ وُدَّعَ مُحَمَّدٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ^(۱). أخرجه الترمذي: ۳۳۴۵ وقال: حديث حسن صحيح.

واته: جوندوبی به‌جه‌لی (خوا لێ‌ی رازی بێ) ده‌لێ: له‌ خزمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ردا بووم ﷺ له‌ ئە‌شکه‌وتیکدا په‌نجه‌یه‌کی برینداربوو، (تایا به‌بن به‌ردی‌ک که‌وتوه، یان به‌ردی‌کی پێ که‌وتوه)، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ ته‌ماشای په‌نجه‌ی خۆی کردو فه‌رمووی: تایا تو ته‌نیا په‌نجه‌یه‌ک نی که‌ خوێت پیداهاتوه له‌ پیناوی خوادا، ئە‌وه‌ی تووشت بووه، به‌سه‌رت هاتوه! ئنجا جیبریلش ماوه‌یه‌ک لێ‌ی دواکه‌وت و نه‌هات بۆ لای، هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌کان گوتیان: موحه‌ممەد ﷺ وازی لیهینراوه، خواش ﷺ ئە‌م ئایه‌ته‌ موباره‌که‌ی دابه‌زاند: ﴿ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۚ﴾

(۱) ئە‌م چوار گێ‌پ‌دراوه‌یه‌ له‌ (الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۵۲۰ و ۵۲۱) دا هاتوون.

ئەم چوار گێردراوێه هەر چواریان راست و دروستن له پرووی سه نه ده وه.

٥- ئنجا با لهو باره وه چه ند ده قیکی دیکه ش بێنن:

اعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: عُرِضَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا هُوَ مَفْتُوحٌ عَلَى أُمَّتِهِ مِنْ بَعْدِهِ كُفْرًا كُفْرًا، فَسَرَّ بِذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ (٥) فَأَعْطَاهُ فِي الْجَنَّةِ أَلْفَ قَصِيٍّ، فِي كُلِّ قَصِيٍّ، مَا يَنْبَغِي مِنَ الْوِلْدَانِ وَالْخَدَمِ (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ: ج ٣٠ ص ٤٤٩، وابن أبي حاتم، وابن كثير في تفسير القرآن العظيم ج ٤ ص ٥٥٨، والطبراني في المعجم الكبير: ١٠٦٥٠، والحاكم في المستدرک ج ٢ ص ٦٦٤، والبيهقي في دلائل النبوة: ج ٧، ص ٦١، والواحدي في أسباب النزول ص ٣٠٢، والوسيط ج ٤ ص ٥٠٩، وأبو نعيم في حلية الأولياء ج ٣ ص ١١٢، قال مؤلفا الإستيعاب في بيان الأسباب: قلنا هذا حديث صحيح رجاله ثقات).

واته: عه بدوللای کوری عه عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، ده لئ: پێشانى پێغه مبه رى خوا ﷺ درا ئه وهى له دواى خوى ئۆمه ته كهى پێى ده گات، شوین شوین پێشانى دران، ئه ویش زۆر به وه دلخۆش بوو، ئنجا خوا عزوجل ئه م ئایه ته موباره كهى دابه زاند: ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ (٥)، له مه ودوا په روه ردگارت هینده ت پێده دا، تاكو رازى ده بى، ئنجا له به هه شتدا هه زار كۆشكى پێدا، له هه ر كۆشكى كدا ئه وهى تێدايه كه پێویسته تێدا بئ، له و لاوانه ی خزمه ت ده كه ن، له خزمه تكاران و، له و نازو نيعمه تانه ی بۆ پێغه مبه رى خاته م ﷺ دانراون.

٦- هه ر له و باره وه ئه م گێردراوێه ش دێنن، كه گێردراوێه كى (مُرْسَل) ه، سه نه ده كهى وه ك هى ئه وانه ی پێش به هیز نیه، به لام هه ندیک ورده كاری زیاتر ده گرێته خوى:

اعَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿تَبَّتْ يُدَا أُمِّي لَهَا وَتَبَّ﴾ (١) مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ، وَمَا كَسَبَ (٢) سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ (٣) وَأُمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ (٤) فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ (٥)، قَالَ فَقِيلَ لَأُمْرَأَةِ أَبِي لَهَبٍ: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ هَجَاكَ، فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْمَلَأِ فَقَالَتْ: يَا

مُحَمَّدٌ عَلَى مَا تَهْجُونِي؟ قَالَ فَقَالَ: إِنِّي وَاللَّهِ مَا هَجَوْتُكَ مَا هَجَاكَ إِلَّا اللَّهَ، قَالَ: فَقَالَتْ: هَلْ رَأَيْتُنِي أَحْمِلُ حَطْبًا أَوْ رَأَيْتُ فِي جِيدِي حَبْلًا مِنْ مَسَدٍ؟ ثُمَّ انْطَلَقَتْ فَمَكَثَتْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيَّامًا لَا يَنْزِلُ عَلَيْهِ، فَأَتَتْهُ، فَقَالَتْ: يَا مُحَمَّدُ! مَا أَرَى صَاحِبَكَ إِلَّا وَقَدْ وَدَّعَكَ وَقَلَاكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَالضُّحَىٰ ۝ ۱﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝ ۲﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۝ ۳﴾ (أخرجه الحاكم: ج ۲، ص ۵۲۶، قال مؤلفا الإستيعاب: قلنا وهذا إسناد ضعيف، وقال الحاكم: هذا إسناد صحيح).

له زهیدی کوری تهرقه مهوه (خوا لئی رازی بی) هاتوه، دواي تهوهی سووره تی: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝ ۱﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۝ ۲﴾ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝ ۳﴾ وَأَمْرَاتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝ ۴﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۝ ۵﴾، بو پیغه مبهری خاتهم دابه زی ﷺ، به خیزانی ته بوو له هب گوترا، (که ناوی (ئوممو جه میل) بووه): موحه ممهد هیرشى کردوته سهرت، قسه ی پیگوتووی، تهویش هاته لای پیغه مبهری خوا ﷺ له حالیکدا دانیشتبوو له گهل کومه لیکدا، له کهسانی قسه به ده ست و قسه رویشتبوو، گوتی: تهی موحه ممهد! بوچی هیرشم ده کهیه سهر؟ تهویش فهرمووی: سویند به خوا من هیرشم نه کردوته سهرت، تهنیا خوا ﷺ هیرشى کردوته سهرت، ئنجا خیزانی ته بوو له هب گوتی: ئایا بینوته کو له دار هه لبرگم، یاخود بینوته په تیکی هوندراوهم له گهردندا بی، (وهک ئایه ته که ده فهرمووی؟) دوايی رویشتب، پیغه مبهری خواش ﷺ چهند روژیک مایه وه، قورئانی بو دانه به زی، تهو ئافره تهش جاریکی دیکه هاته وه بو لای، گوتی: تهی موحه ممهد! واهه ست ده کهم هاوه له کهت وازی لی هینابی و لیت نیگه ران بووبی، ئیدی خوا عز وجل ئهم سووره تهی دابه زاند، به تایبهت ههرسى ئایه تی: ﴿وَالضُّحَىٰ ۝ ۱﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝ ۲﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۝ ۳﴾

وهک پیشریش گوتم، له رووی سه نه ده وه به لی زانایان گرفتییکیان له سه نه ده کهیدا هیه، به لام مانایه کهی ههروهک مانای گپردراوه کانی پیشییه.

۷- کۆتا دەق که لهوبارهوه دهیهینین:

اعن ابن عباس رضی اللہ عنہ، قال: قال رسول الله ﷺ: سألت ربي شيئاً ودِدْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ سَأَلْتُهُ، قُلْتُ: يَا رَبِّ كُلُّ الْأَنْبِيَاءِ أُعْطُوا أَشْيَاءَ فَذَكَرَ سُلَيْمَانَ بِالرِّيحِ، وَذَكَرَ مُوسَى، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَى﴾ (ذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ۸، ص ۵۴۴، ونسبه لابن مردويه).

واته: ئینو عەباس رضی اللہ عنہ، دەلی: پیڤه مبهری خوا ﷺ فەرمووی: شتیکم له پەروەردگارم داوا کرد، هەزم دەکرد لێم داوا نەکردبایه، گوتم: ئەه پەروەردگار! هەموو پیڤه مبهزان سەلامی خویان لی بی، هەریه کهی شتیکیان پیدراوه، دوایی باسی ئەوهی کردوه که سولهیمان بای بو دەسته موۆ ملکه چ کراوه، دوایی باسی موسای کردوه، (وا پیدە چی باسی پیڤه مبهزانی دیکه شی کردبی)، خواش عز وجل بو دابه زاند: ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَى﴾، ئایا تۆش هەتیو نەبووی خوا تۆی پەنادا، هەژار نەبووی (خوا) تۆی دەوله مەندو بێنیاز کرد، به ری نەزان نەبووی خوا تۆی پینمایی کردو بهرچاو پروونی به تۆدا؟

مانای گشتیی ئایه تهکان

خوا ﷻ لهم سووره ته موباره که دا ده فەرموی:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به ناوی خوی به بهزهیی به خشنده، واته:

۱- خویندن و تیرامانی ئەم قورئانه به ناوی خوی به بهزهیی به خشنده دەست پیدەکه م.

۲- کاره که م بو خوا ئەنجام دهدهم، نهك بو جگه له خوا.

۳- کاره که م به پپی بهرنامهی خوا ئەنجام دهدهم.

۴- کارە کەم بە پێی تواناو وزە یەك كه خوا بۆی پەرسا ندووم ئە نجام دە دەم.

﴿وَالضُّحَى﴾ سویند بە (ضحی)، ئەم وشە یە بە تیشکی خۆر دە گوتری و، بە چێشتە نگا ویش، ﴿وَاللَّيْلُ إِذَا سَجَى﴾ سویند بە شەوگار کاتیک که ئارام دە بی، هێمن دە بی، یا خود کاتیک دادە پۆشی، ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾ پەرە ردگارت نه وازی لیت هیناوه، نه لیت نیکه رانه و لیت زویر بووه، ﴿وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى﴾ بە دنیایای کۆتایی، (مەنزلگا و پێگه و پاداشتی کۆتایی) بۆ تۆ له هی یه کهم باشتره، واته: له دنیا شدا خوا ﷻ نازو نيعمه ت پێده دا، نازو نيعمه تی مه عنه وی و، بۆت ده پە خستیی، سەرکه وتن له دواي سەرکه وتن، بە لام ژيانی دوا پۆژو پاداشتی دوا پۆژ بۆ تۆ له هی دنیا باشتره، ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَرَضًى﴾ به دنیایای پەرە ردگارت به زوویی پیت دە دات، ئنجا رازی ده بی، واته: هه م له دنیا دا پیت دە دا، نيعمه تی مه عنه وی، ئایین و په یامه که ی که پێیدا ناردووی بۆت سه قامگیرو ده سترۆ پشتوو ده کات و بلاوده کاته وه، له دوا پۆژیشدا به جوړی پاداشتت ده داته وه پێی رازی ده بی.

ئنجا خوا ﷻ سی له چاکه بنه پە تیه کانی خوێ ده خاته وه بیرى موحه ممه د ﷺ ده فەرموى: ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَى﴾ ئایا (خوا) تۆی هه تیو لى هه لنه كه وت، به لام هه وانديه وه، يانى: ﴿فَأَوَّاكَ﴾، ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾ هه روه ها ئایا تۆی گو مپراو به پرى نه زان لى هه لنه كه وت، به لام رینما یی کردی و به رچاوی روشن کردیه وه؟ ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾ هه روه ها ئایا تۆی هه ژارو نه دارو ئاتاج لى هه لنه كه وت، به لام پینیا یی کردی، سه روه ت و سامانی بۆ پەرسا ندی؟ ﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَنْهَرْ﴾، ئنجا مادام خوا ﷻ هه موو ئەوانه ی بۆ تۆ کردوون، تۆش له مندالی هه تیوی بیاب توو ره مه به، مه یچه وسینه وه و، سته می لى مه که، ﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ له سوالکه رو داواکه ریش مه خو په و سه رزه نشتی مه که و، ده ری مه که، ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾، چاکه ی پەرە ردگاریشت باس بکه، یا خود: یادى بکه.

هه‌لبه‌ته پی‌خه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ له‌گه‌ڵ هه‌تیوو مندالی بیابدا، زۆر به‌ لوتف و میهره‌بان بووه، به‌لام که ده‌فه‌رموی: ﴿فَلَا نَقْهَرَ﴾، ئه‌وه توانج تیگرتنی ئه‌وانه‌یه که سته‌م له هه‌تیو ده‌که‌ن، واته: تۆ وه‌ک که سانی‌ک مه‌به که سته‌م له هه‌تیو ده‌که‌ن.

هه‌روه‌ها پی‌خه‌مبه‌ر ﷺ هه‌رگیز له سوال‌که‌رو ئاتاج توو‌ره نه‌بووه‌و، سه‌رزه‌نشتی نه‌کردوه‌و ده‌ری نه‌کردوه‌و، به‌لام دیسان ئه‌وه‌ش توانج گرته‌ له که سانی‌ک که به‌و جو‌ره مامه‌له له‌گه‌ڵ سوال‌که‌رو داواکاردا ده‌که‌ن، یانی: تۆ وه‌ک وان مه‌که.

﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ چاکه‌ی په‌روه‌ردگاریشت یاد بکه، یاخود باسی بکه، یادکردنه‌وه‌ی له‌بیر بوونیه‌تی و باسکردنه‌که‌شی ئه‌وه‌یه که ئه‌و ئایین و په‌یام و به‌رنامه‌یه خوا پێیدا ناردوه‌و بکاته‌وه‌و، رایبگه‌یه‌نی.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە ی یە کەم:

سویند خواردنی خوا سبحانە و تعالی بە چیشتهنگاوو بە شهوگاری هیمن و داپۆشەرو، جموجۆل تیدا وەستاو، کە پیغەمبەری خووی واز لێ نەهیناوەو، لێی قەڵس نەبووە، مەزلگاوی پیگە ی دواپۆژیشی لە هی دنیای باشتەرەو، هیندەشی پێ دەبەخشی تاكو رازی دەبی:

خوا دەفەرموی: ﴿وَالضُّحَىٰ ۝۱ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝۲ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۝۳ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ۝۴ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ۝۵﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە پینچ بڕگەدا

(۱)- ﴿وَالضُّحَىٰ﴾ خوای پەروەردگار دوا: ﴿إِنَّ اللَّهَ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ﴾ سویند دەخوات بە (ضحی)، پێی (و)، لێرەدا بو سویند پیخواردنە، لە زمانی عەرەبیدا سێ پیت هەن سویندیانی پێ دەخوری، (و، ب، ت)، (وَاللَّهُ، بِاللَّه، تَالله)، لێرە خوا دەفەرموی: ﴿وَالضُّحَىٰ﴾ سویند بە (ضحی)، (ضحی)ش زانیان بە چەند واتایەك تەفسیریان کردووە: **یە کەم:** (صَدُرُ النَّهَارِ حَتَّى تَرْتَفَعَ الشَّمْسُ وَتُلْقِيَ شَاعَهَا)، سەرەتای پۆژ کاتیك خۆر بەرز دەبێتەوهو، تیشکەکە ی دەهاوی.

دووهم: (النَّهَارُ كُلُّهُ بِدَلِيلٍ جَعَلَهُ فِي مُقَابَلَةِ اللَّيْلِ): ﴿وَالضُّحَىٰ ۝۱ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝۲﴾ واتە: (ضحی) بە هەموو پۆژگار دەگوتری، بە بەلگە ی ئەوهی لەگەڵ شهوگاردە بەراوردی پیکراوە.

سێهەم: کە لە هەموو واتایەکانی باوترە، بریتیه لە چیشتهنگاو، نوێژیکی سوننەت هەیه پێی دەگوتری: (صَلَاةُ الضُّحَى)، کە لەو کاتەدا دەکری، خۆرەهەلدی و بە ئەندازە ی پمیک

لە خۆرھەلاتەو، لە چاوی مروّقددا بەرز دەبێتەو، ھەرچۆنیش بێ: (ضُحَى) چ مەبەست پێی سەرەتای پۆژگار بێ، کە خۆر بەرز دەبێتەو تاكو لای نیوەرۆ، چ ھەموو پۆژگار مەبەست بێ، چ مەبەست کاتی چێشتەنگاوبی بە تاییەت، گرنگ ئەوێە خوا سوێندی پێ خواردو.

(۲) - ﴿وَاللَّيْلُ إِذَا سَجَى﴾ سوێند بەشەوگار، کاتێک ھێمن دەبێ و ئارام دەگرێ، (سجی) ش سێ مانای ھەن:

یەك: (أَيَّ سَكَنَ، أَوْ رَكَدَ، أَوْ هَدَأَ) ئەو سێ وشەیش مانایەکانیان لێک نیزیکن: کاتێک شەوگار سەقامگیر دەبێ، ئارام دەبێ، ھێمن دەبێ.

دوو: ﴿سَجَى﴾: (أَظْلَمَ)، ﴿إِذَا سَجَى﴾، یانی: (إِذَا أَظْلَمَ)، سوێند بە شەوگار کاتێک تاریک دادی.

سێ: مانای سییەمی: ﴿إِذَا سَجَى﴾: (إِذَا غَطَى) کاتێک دادەپۆشی، لێرەدا پێویستە ئەو بزانرێ، کە خوا دەفەرموێ: سوێند بە شەوگار، کە ئارام دەگرێ، ھێمن دەبێ، واتە: خەڵکەکە تێیدا ئارام دەگرن، وەك (الطَّيْرِي)، گوتووێەتی: (وَاللَّيْلُ إِذَا سَكَنَ بِأَهْلِهِ وَتَبَتَ بِظِلَامِهِ كَمَا يُقَالُ: بَحْرٌ سَاجٍ إِذَا كَانَ سَاكِئًا)، واتە: سوێند بە شەوگار کە خەڵکەکە تێیدا ئارام دەگرن و، ھێمن دەبن، تاریکییەکە دەچەسپێ، ھەروەك گوتراوەو دەگوێرێ: (بَحْرٌ سَاجٍ)، واتە: دەریایەکی ھێمن و ئارام، کە شەپۆلەکانی بوەستن، کەواتە: ﴿وَاللَّيْلُ إِذَا سَجَى﴾ ئەمە لەرووی پرێمانی عەرەبییەو، پێی دەگوێرێ: پالوولادانی مەجازیی (إِسْنَادٌ مُجَازِيٌّ)، دەگوێرێ: (سَجَى، يَسْجُو، سَجَا)، واتە: ئارام و ھێمن بوو، بێ دەنگ بوو، بە ئارام بوون و بێدەنگ بوون و ھێمن بوون، ئنجا لێرەدا کە خوا (سَجَوِي) پالداوەتە لای شەو، پێی دەگوێرێ: پالوولادانیکی مەجازیی، چونکە ئەوانە ھێمن دەبن و ئارام دەگرن لە شەودا، شەوێکە خۆی نیە، بەلکو خەڵکەکە یە کە لە شەودا بەھوێ تاریکییەکیەو ئارام و ھێمن و بێ دەنگ دەبن، پشوو دەدەن، دەخەون.

(۳) - ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ﴾، پەرورەردگارت نە وازی لە تۆ هێناوە، نە لیشت زویر بوو، ﴿وَمَا قَلَىٰ﴾، یانی: (وَمَا قَلَاكَ)، لە تۆش زویر و نیگەرانی نەبوو، (الطَّبْرِي)، دەلی: (مَا تَرَكَكَ وَمَا أَبْغَضَكَ)، وازی لە تۆ نەهێناوە، رقیشی لە تۆ هەلنەستاوە، لیشت نیگەرانی و زویر نەبوو، وەك بیروایەکان بانگەشەیان دەکرد، پیشتر لە برگەیی هۆی هاتنە خواردا، لەو بارەووە چەند رێوایەتییکی جوړاو جوړمان هێنان، لێرە خواي بەرزى مەزن رانای (ك)ی، خستۆتە سەر: ﴿مَا وَدَّعَكَ﴾، یانی: (مَا تَرَكَكَ)، پەرورەردگارت وازی لە تۆ نەهێناوە، خوا حافیزی لە تۆ نەکردووە، بەلام: ﴿وَمَا قَلَىٰ﴾، رانای (ك)ی نەخستۆتە سەر وشە: (قَلَى)، چونکە پسپووانی زمان گوتووایانە: (الْقَلَى: أَشَدُّ الْبُغْضِ) (قَلَى) یانی: زۆر رقی لێ هەلسان، ئەوەش بەرپەرچدانەووەی نەیارەکانی پیغمبەرە ﷺ کە دەیانگوت: پەرورەردگاری زۆر لێ نیگەرانی و توورەو لێ پەست بوو!

خوا دەفەرموی: نەخیر، پەرورەردگارت نە وازی لە تۆ هێناوە، نە لیشت توورەو نیگەرانی بوو، ئنجا بۆیە (ك)ی نەخستۆتە سەر (قَلَى) تاكو توورەبێهە پەيوەست نەكرێتەووە بە پیغمبەری خاتەم ﷺ و وشەیی پیشتریش (ك)ی پێوە لکێنراوە، قەرەبووی (ك) پێوە لکاندنێ تیرەش دەکاتەو.

(۴) - ﴿وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ﴾، مەنزڵگای کۆتاییش بۆ تۆ باشترە لە هەییەکم، (الطَّبْرِي) ئاواي لیکداووەتەو، ﴿وَلِلْآخِرَةِ: مَا أَعَدَّ لَكَ فِيهَا، خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الدَّارِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا﴾، واتە: مەنزڵگای کۆتایی و ئەووەی پەرورەردگارت بۆی سازو ئامادە کردووی لەویدا، بۆ تۆ چاکترە، لە مەنزڵگای دنیاو لەووەی تێیدا هەیه، ﴿فَلَا تَحْزَنْ عَلَىٰ مَا فَاتَكَ فِيهَا، فَإِنَّ الَّذِي لَكَ عِنْدَ اللَّهِ، خَيْرٌ لَّكَ مِنْهَا﴾ ئنجا ئەگەر لە دنیادا شتێکت لە دەست چوو، دلتەنگ مەبە، چونکە ئەووەی بۆ تۆ هەیه لەلای خوا لە رۆژی دوایدا باشترە، لەووەی لە دنیادا هەیه.

(۵) - ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ﴾، بە دلنیايي پەرورەردگارت هێندەت پێدەدا، تاكو رازی بێ، (الطَّبْرِي)، ئاواي لێك داووەتەو: ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ يَا مُحَمَّدٌ! رَبُّكَ فِي الْآخِرَةِ مِنْ فَضَائِلِ نِعَمِهِ حَتَّىٰ تَرْضَىٰ﴾، لەمەودوا ئەي موحەممەد پەرورەردگارت لە رۆژی دوایدا هێندەت لەبەخشش و چاکەکانی خوێ پێدەدا، تاكو رازی دەبێ.

وشەى: ﴿وَلَسَوْفَ﴾ ديارە (و) بۆ بادانەووە گێرانەووەیە، بەلام (ل) ى سەر (سوف): (اللامُ لِلإِبْدَاءِ دَخَلَتْ عَلَى الْخَبَرِ لِلتَّأْكِيدِ عَلَى مَضْمُونِ الْجُمْلَةِ، وَالْمُبْتَدَأُ مَحْذُوفٌ، تَقْدِيرُهُ: وَلَأَنْتَ سَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى)، (ل) بۆ دەست پیکردنە، چۆتە سەر هەوآل، بۆ جەختکردنەووە لەسەر نێوەرۆکی پرستەکە، گوزارە (مُبْتَدَأُ) هەکش قرتینراو، بەو شیوەیە: (وَلَأَنْتَ سَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى)، تۆش بە دنیایی پەرورەدگارت هیندەت پێدەدا، تاكو رازی دەبى، ئەمە ئەگەرێك بۆ (ل) هەکە.

بەلام (أبو علي الفارسي)، دەلى: (اللامُ هِيَ الَّتِي فِي قَوْلِكَ: لَأَقُومَنَّ، وَنَابَتْ سَوْفَ عَنْ إِحْدَى نَوَيِّ التَّوَكُّيدِ فَكَأَنَّهُ قَالَ: وَلَيُعْطِيَنَّكَ)، واتە: (ل)، وەك ئەووەیە كە دەچیتە سەر قسەى تۆ كە دەلىتى: (لَأَقُومَنَّ)، بە دنیایی هەلدەستم، (سوف) ش لەجى یەكێك لە دوو نوون (ن) هەكانە كە بۆ جەختکردنەووە دین، وەك ئەووەى فەرموویتى: (وَلَيُعْطِيَنَّكَ) بە دنیایی پێندەبەخشى.

بەلام لێرەدا زانیان لەو بارەووە گووویانە: ئایا ئەووەى خوا سبحانە و تعالی مەبەستىەتى كە بە پێغەمبەرى خاتەمى ﷺ دەبەخشى، تاكو رازی دەبى چیبەو چۆنە؟

دواتر قسەى لى دەكەین، بەلام پێش ئەووە ئەو قسەیهى (إبن عباس ؓ) دینین كە (الطَّبْرِي)، بە ژمارە: (۳۷۶۲۳) لێهەووە هیناوە، كە لە تەفسیری: ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾ دا، گووویەتى: (مَا تَرَكَكَ رَبُّكَ وَمَا أَبْغَضَكَ)، پەرورەدگارت نە وازى لە تۆ هیناوەو نە لێشت نێگەرآن بوووەو، لێشت قەلس بوووە.

لە بارەى ئەووەووە كە خوا دەفەرموى: ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ لەمەودوا پەرورەدگارت هیندەت پێدەداو پى دەبەخشى، تاكو رازی دەبى، زانیان چوار رایان هیناون:

۱- (يُعْطِيكَ رَبُّكَ الْفَتْحَ فِي الدُّنْيَا وَالْثَوَابَ فِي الْآخِرَةِ فَتَرْضَى)، پیم وایە ئەمە لە هەموویان گشتگیرترە، واتە: پەرورەدگارت لە دنیادا سەرکەوتنت پێدەدا و، لە دواپۆژدا پاداشت پێدەدا، تاكو رازی دەبى.

۲- ئەوێ خوا پێی دەدا: (الْحَوْضَ وَالشَّفَاعَةَ)، هەوزی کەوسەر و تەکاکردنی پێغەمبەرە ﷺ بۆ مەروفاوەتی کە دەست بکری بە لێرسینەوێ سزاو پاداشت، دواپیش بۆ ئۆمەتی بە تاییەت.

۳- ئەوێ خوا پێی دەدا، (أَلْفَ قَصْرِ مِنْ لَوْلُو أَيْضِ ثَرَابِهِ الْمِسْكِ)، وەك پێشتر لە هوی هاتنە خوارەكەشی دا هینامان، هەزار (۱۰۰۰) كۆشك لە گەوهەری سپیی، خۆلەكە بڕیتیە لە مەسك.

۴- (يُعْطِيهِ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، مَا يَرْضَى بِهِ)، خوا لە چاكەى دنیاو پۆزی دواپی پێدەدا، ئەوەندە كە پێی رازی بێ، ئەمە وەك رای یەكەم وایە و، لەو گشتگیرتیشە.

لەو بارەوێ ئەم دەقەش دێنن:

اعْنُ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَلَا قَوْلَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي «إِبْرَاهِيمَ»: ﴿فَمَنْ يَتَعَنِّي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۳۶) وَقَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: ﴿إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (۱۱۸) فَرَفَعَ يَدَيْهِ، وَقَالَ: اللَّهُمَّ أُمَّتِي أُمَّتِي وَبَكَى فَقَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: يَا جَبْرِيلُ اذْهَبْ إِلَى مُحَمَّدٍ وَرَبِّكَ أَعْلَمُ فَسَلُهُ مَا يُنْكِيكَ؟ فَأَتَاهُ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَسَأَلَهُ: فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِمَا قَالَ: وَهُوَ أَعْلَمُ فَقَالَ اللَّهُ: يَا جَبْرِيلُ اذْهَبْ إِلَى مُحَمَّدٍ، فَقُلْ: إِنَّا سَنَرْضِيكَ فِي أُمَّتِكَ وَلَا نَسُوءُكَ} (أخرجه مسلم: ۱۶۱).

واتە: عەبدوللای کوری عەمری کوری عەس (خوا لە خۆی و بابی رازی بێ)، گێراویەتەوێ کە پێغەمبەر ﷺ ئەم فەرمایشتەى خۆی لە سوورەتی (ابراھیم) دا خویندەوێ، کە ئیبراھیم ﷺ دەفەرموی: ﴿فَمَنْ يَتَعَنِّي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۳۶) واتە: هەر کەسیك شوینم بکەوێ، لە منەو، هەر کەسیكیش سەرپێچیم لى بکات، تۆ لێوردەى مێهرەبانى، هەر وەها قسەى عیساى ﷺ لە سوورەتی (المائدة) دا، خویندەوێ کە دەفەرموی: ﴿إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (۱۱۸) واتە: ئەگەر ئازاریان

بەدەى بەندەى خۆتن و، ئەگەر لىشیانبوورى ھەر تۆى زالى کارزان، ئنجا
 پیغمبەر ﷺ (دوای ئەوھى ئەو قسانەى ئەو دوو پیغمبەرەى خویندەو)،
 دەستەکانى بەرز کردنەو، فەرمووی: پەروەردگارم! ئۆممەتەکم، ئۆممەتەکم
 و گریا، خواش سبحانە و تعالی فەرمووی: جبریل بچۆ بە موحمەد بلى: ئیمە
 لە بارەى ئۆممەتەکەتو پازىیت دەکەین و کارىک ناکەین بۆ تۆ خراپ بى،
 (پیت ناخۆشبى و مایەى نىگەرانیى و دلتنگیى تۆ بى).

بە نۆزە گۆمەلارەى پەیکەرەکان ئەکەشتارین

بەش دىشم بۆ مەلایكە ئالەمى

Alibapir/عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

A Bapir

QR Codes

Alibapir/عەلى بابىر

Alibapir/عەلى بابىر

کەتەلجى

QR Codes

مەسەلەى دووھەم:

بیرخستنه‌وه‌ی خوا سبحانه و تعالى بۆ پیغه‌مبەر موحه‌ممەد ﷺ که به هه‌تیوی حه‌واندوویه‌ته‌وه‌و، به‌پێی نه‌زانیوه‌و له‌ پێی به‌ندایه‌تی بۆ خوا، شاره‌زای کردوه‌و پێنمایی کردوه‌، له‌ هه‌ژاریی ده‌ربازو بینازی کردوه‌:

خوا ده‌فه‌رموی: ﴿الَمْ يَجِدْكَ يَتِيْمًا فَآوَىٰ ۖ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ۖ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ﴾ (٧) (٨)

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌تانه، له‌ سێ برگه‌دا:

(١)- ﴿الَمْ يَجِدْكَ يَتِيْمًا فَآوَىٰ﴾، ئایا (خوا) تۆی به‌ هه‌تیوی لێ هه‌لنه‌که‌وت، تۆی به‌ هه‌تیوی نه‌بینی، ئنجا حاواندیه‌وه‌؟ ﴿فَعَاوَى﴾، یانی: (فَاوَاك)، خوا تۆی حاوانده‌وه‌، تۆی له‌ په‌نای خۆی گرت، ﴿يَجِدْكَ﴾، (مُضَارِعَ وَجَدَ أَيُّ أَلْفَى وَصَادَفَ، وَيَتَعَدَّى إِلَى مَفْعُولٍ وَاحِدٍ، وَمَفْعُولُهُ ضَمِيرُ الْمُخَاطَبِ)، ﴿الَمْ يَجِدْكَ﴾، (يَجِدْكَ) به‌ (لَمْ) (مجزوم) ه‌و، کرداری ئیستای (مُضَارِعَ) ه‌و، له‌ (وَجَدَ) وه‌ هاتوه‌، (وَجَدَ أَلْفَى وَصَادَفَ). یانی: تووشی بوو، لێی هه‌لکه‌وت، (وَجَدَ وَيَجِدُ)، ته‌نیا به‌رکاریك ده‌خوازی، به‌رکاره‌که‌شی لێره‌دا بریتیه‌ له‌ راناوی دواندن، ﴿الَمْ يَجِدْكَ﴾، پیتی (ك) به‌رکاری (يَجِدُ) ه‌، ئایا تۆی لێ هه‌لنه‌که‌وت به‌ هه‌تیوی، تۆی به‌ هه‌تیوی نه‌بینی، ﴿فَعَاوَى﴾، ئنجا تۆی په‌نادا، (الإيواءُ: مَصْدَرُ أَوَى، وَالْإِيوَاءُ: الإِرْجَاعُ إِلَى الْمَسْكَنِ، أَيُّ: جَعَلَهُ أَوِيًّا، وَأُطْلِقَ الْإِيوَاءُ عَلَى الْكِفَالَةِ وَكِفَايَةِ الْحَاجَةِ)، (إِيوَاءُ)، له‌ (أَوَى) وه‌ هاتوه‌، (أَوَى)، یانی: (لَجَأً)، په‌نای برد، به‌لام (أَوَى) یانی: په‌نایدا، (صَمَّهُ إِلَى نَفْسِهِ)، (الإيواءُ: الإِرْجَاعُ إِلَى الْمَسْكَنِ)، (إِيوَاءُ): گێرانه‌وه‌ی که‌سیکه‌ بۆلای نشینگه‌که‌ی خۆی، (أَيُّ: جَعَلَهُ أَوِيًّا)، واته‌: وای لێکرد، په‌نای بدری، به‌ه‌وێژینه‌وه‌، وشه‌ی (إِيوَاءُ): به‌کاره‌یژراوه‌ بۆ که‌فاله‌ت و جێبه‌جێکردنی پێداویستی که‌سیک، پیغه‌مبهری خاته‌م ﷺ له‌ سکی دایکی دابوو، که‌ بابی مردوو، له‌ دواى بابی باپیری وه‌سته‌تۆی گرتوو، ئنجا دواتر باپیری مردوو، ته‌مه‌نی شه‌ش سالییدا دایکیشی مردوو، دواتر

دایکیشی مردوه، چۆته لای مامی ئەبوو تالیب و ئەو بەخیوی کردوه، سەرپەرشتیی کردوه، بۆیه خوا سبحانه و تعالی ئەوه دەخاتهوه بیری پیغمبەر ﷺ تۆ بێ باب بووی، بەلام خوا تۆی ههواندهوه، سهرهتا به هۆی باپیرتهوه، دوايش به هۆی مامتهوه.

(۲) - ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾، یانی: (وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَاكَ)، ههروهها (خوا) تۆی گومرا بینی، پێنمایی کردی، پێی پێشاندای، (الضَّلَالُ: عَدَمُ الْإِهْتِدَاءِ إِلَى الطَّرِيقِ الْمُوَصِّلِ إِلَى الْمَكَانِ الْمَقْصُودِ، وَلَيْسَ الْمُرَادُ بِهِ هُنَا: اتِّبَاعَ الْبَاطِلِ)، (ضَلال): لێره دا به مانای شارهزا نهبوونه له رێیهك كه مرووف بگهیهنێته شوینی مه بهست، مه بهست له (ضلال)، شوینكهوتنی باتیل و ناههق نیه، وهك شیرك و كوفرو لادان و تاوان، چونكه پیتی (و) ی ﴿وَوَجَدَكَ﴾، ئەم رستهیه دهگیرێتهوه بۆ حوكمی رستهی پێش: ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى﴾، مانایهكهی ئاوی لێ دێتهوه: (أَلَمْ يَجِدْكَ ضَالًّا فَهَدَاكَ)، ئایا خوا تۆی گومرا لێ ههلهكهوت، پێنمایی کردی؟ واته: به رێیهت نهدهزانی و پێی پێشاندای، پێی دینداری و خواپهرستی، پێی ئەوهی كۆمهلگایهكهی خۆت بهیینه سهر راسته رێیهك له خویان نزیک بخهیهوهو، له زهلكاوی كوفرو گومرایی و شیرك و بتهپرستی و ستهم و خراپه و لادان و تاوان دهریانپێتی.

(۳) - ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾، ههروهها ئایا (خوا) تۆی ئاتاج لێ ههلهكهوت، ئنجا دهوله مه ندو بێ نیازی کردی؟ ﴿فَأَغْنَى﴾، یانی: (فَأَغْنَاكَ)، (العَائِلُ: الَّذِي لَا مَالَ لَهُ، وَالْفَقْرُ: الْعَيْلَةُ)، (عائِل)، كهسێكه مāl و سامانی نه بێ و، ههژاری له قورئاندا به مانای (عَيْلَة)یه، ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾ التوبة: ۲۸، واته: هه ر كهسێك له ئیوه له ههژاری ترسا، بۆیهش بابای نه دار پێی گوتراوه: (عائِل)، چونكه به زۆری وابوو ههوانه مāl و مندالیان هه بووهو، مāl و منداله كهیان بۆ بهخیو نه كراوه، ههوانه زیاتر ههژاری و ئاتاجییان پێوه دیار بووه، كه مāl و مندالیان بێ بهرگ و بێ خواردن و بێ جیگا و پرێگا كهوتۆته گورێ.

ئىنجا لەو وەو بە ھەر ھەزارو نەدارىكىيان گوتوۋە: (عائِل)، ھەر كام لە بەركار
 (مَفْعُول بِهِ) ي، (آوى، ھدى، اَغْنَى)، قرتىندراون كە برىتيە لە (ك)، لەبەرئەو ھى
 زاندراون، بە ھۆى پاناو ھەوى دواندى پىشەو ھەوى كە خوا سبحانە و تعالى
 ھەرموويەتى: ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَرَضَىٰ﴾، ئىنجا دوايى كە دەفەرموۋى:
 ﴿أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ﴾، يانى: (فَأَوَّاكَ)، ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾، يانى:
 (فَهْدَاكَ)، ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ﴾، (فَأَغْنَاكَ)، خوا سبحانە و تعالى لەبەر ئەو ھى
 زانراو ھەوى دواندى لە پىغەمبەرى خاتەمە ﷺ، بۆيە بەركارى ھەر سىك
 وشەكانى قرتاندو ھە.

قەسەبەکی کورت لەبارەیی

(ضلال) پالدانه لای پیغمبەری خواوە ﷺ

لێرەدا زانیان زۆریان قەسە کردووە لە بارەیی ئەوێوەوە کە خوا سبحانە و تعالی وشەیی: (ضَلَّال) ی بۆ پیغمبەری خاتەم ﷺ بەکارهێناوە، پێیان وابوووە ئەوێ ناگونجی، چونکە جووێکە لە کەم و کوپی پالدانه لای پیغمبەری خوا ﷺ، بۆیەش:

هەندێکیان گوتووینە: ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا﴾، پیغمبەری خاتەم ﷺ، جارێک پێش پیغمبەرایەتی، پێی لای ونبوووە لە شوێنێک و دوایی دۆزیویانەتەو! ئەوێش هۆکارەکی ئەوێە کە زۆرجار عاتیفە بەسەر عەقڵدا زāl دەبی، ئەگەرنا پیغمبەران (عليهم الصلاة والسلام) پێش پیغمبەرایەتی پێش گومانی تێدانە کە خوا سەرپەرشتی کردوون و پاراستوونی لە شتی ناشیرین و لە لادان و تاوان، کەواتە: ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾ مەبەست پێی ئەوێ نە کە پیغمبەری خاتەم ﷺ، خوا ئەوێ بە گومراو سەرگەردان، وەسف کردووە بەو واتایە خوا ی نەناسیبی و تووشی شیرک و کوفر و بێپەرستی بووبی، ئنجا پێنمایی کردبێ! نەخێر.

بەلام پیغمبەران پێش ئەوێ دەستی هیدایەتی خویان پێگات، وەك خەلکی دیکە بوون، لەرووی بەرپی هەق و راست نەزانی و باش بەندایەتی نەکردنەوێ بۆ خوا، بەلای خواوەنی مەعدەنێکی ئەوپەڕی پاك و سروشتیکی یەكجار چاك بوون و، خوا پاراستوونی لە هەر شتێك کە پێی ناشیرین و عەبیدار بن، بەلام دوای ئەوێ خوا هیدایەتی داو و پەيامی خوێ بۆ ناردوون، زۆر جیاوون لەوێ پێش ئەوێ پەيامی خویان بۆی، پێش ئەوێ پەيامی خویان بۆی، وەك ئەو خەلکە

بیریان کردۆتەووە لە زۆر شتدا، بەلام خوا پاراستوونی لەو شتانەى دژو پیچەوانەى زگماکی ساغی مروؤف و عەقلى تىرو تەواوی مروؤفن کە بریتىە لە: شیرک و کوفرو لادان و تاوانى گەورە، بەلام ئەگەر عاتىفە بەسەر عەقلماندا زال بى و، بلىین:

موحەممەد ﷺ پىش ئەوەى خواش وەحىی بۆ بنىرى، ھەر وەك ئەو کاتە بوو کە خوا وەحىی بۆ ناردووە، ھەموو شتیکی تىرو تەواو بوو، ئەو پىچەوانەى واقعەو، ئەو پرسىارەش بى وەلامە: ئایا بۆچی موحەممەد ﷺ بەر لە تەمەنى چل سالىی بانگی کەسى نەکرد بۆ تەنیا خواپەرستى؟ بەلى، خۆی تەنیا خواى پەرستو، بەو شیوەیەى لە کلتوروو فەرھەنگى کۆمەلگایەکەى، دابوو، ئەو نەندەى عەقلى سەلىمى و، زگماکی ساغی پەسندى کردو، وەرگر تو، بەلام بەدلىایى بەرنامەىەکی لەبەر دەستدا نەبوو، خەلکی بۆ بانگ بکات: خەلکینە وەرن ئاوا خواپەرست و، بەو شیوەىە بن لە پرووی پەرۆشتى و ئاکارییەو پەرەتار بکەن و، بەو شیوەىە لە پرووی کۆمەلایەتیەو، بەو شیوەىە بن لە پرووی سیاسى و حوکمرانییەو، ئەوانەى نەزانیون، ئەو ئایەتەى ئىرەو، ئایەتى ژمارە (۵۲) لە سوورەتى (الشورى)، کە خوا دەفەرموئ: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (۵۲)، خوا پىشى باسى چۆنیەتى ناردنى وەحىى دەکات و، جوړەکانى ھاتنى وەحىى، دواى دەفەرموئ: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ ھەر بەو جوړەى بۆ پیغەمبەرمان نارد، بۆ لای تۆش سروشمان کردو، وەحىیمان بۆ لای تۆ ناردو، خوا چى بۆ ناردو؟ ﴿رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾، رووھىک لە لایەن خۆمانەو، ﴿مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ﴾، پىشتر نەتەدەزانى کتیب چىیە، واتە: بەرنامە، ﴿وَلَا الْإِيمَانُ﴾، ھەر وەھا نەشتەزانى ئیمانیش چىیە.

بەلام ھەندىک لە زانایان، خوا عەفوویان بکات و لىیان خۆشبى، ئیمان و خواناسیان لى تیکەل بوون و، وایانزانیو ھەر کەسێک ئیمانى نەبوو، یانى: خواش ناناسى، بەلام نا!

خواناسیی شتیکی خواړسکه، خوا له زگماک و ناخی مروځدا دیناوه، مروځه کان به لکو هه موو دروستکراوه کان، خواي خوځان دهناسن، به لام ئیمان ته نیا بریتی نیه له خواناسین، به لکو ئیمان بریتیه له:

خواناسیی + به ندایه تی بو خوا، ټهو به ندایه تی بیکردنه ش بو خوا ده بی له ههر چوار هیزه سهره کییه که ی مروځ دا به رجه سته بی:

۱- له هیزی عه قل و ئیدراکی دا، که خوا ﷺ بناسی، به شیوه یه کی راست و دروست، سیفه ته کانی خواو ناوه کانی خوا.

۲- له هیزی دل و دهروونیدا، ټهو خوا یه ی ناسیویه تی، ټهوپه پری خوشویستن و، به بهر زگرتن و، به مه زنگرتن و، سام و هه بیته له به رانه ردا کردن و، پشت پی به ستن و، مل بو که چکردنی، بو هه بی.

۳- له هیزی ده بر پینیداو، دانی پیدابنی.

۴- له هیزی جبه جیکردنی ټه ندامه کانیداو جبه جی بکات، هه روه ها ټیکرای ټهو کرده وه و به ره ه مانه ی ئیمان له مروځ دا په یدایان ده کات، ټا به و شیوه یه پیڅه مبه ری خوا ﷺ ئیمانی نه زانیوه، به لام که ئیمانی نه زانیوه به ده قی ټایه ت، مانای وانیه خواي نه ناسیوه، خواي ناسیوه، هه موو جاری که چووه بو ټه شکه وتی (جرأ)، له ویډا په رستشی بو خوا کرده، که واته: خواي ناسیوه، به لام ورده کارییه کانی ئیمان و ورده کارییه کانی حه لال و حه رام و شهر یعت، که دوا یی خوا به هو ی قور ټانه وه فی ری کرده، به دل نیایی نه یزانیون، ټنجا لیړه که خوا ده فهرمو ی: ﴿وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى﴾، واته: خوا تو ی نه شاره زاو سه رگه ردان بینی، له و پرووه وه که چو ن خوا په رستری، چو ن به ندایه تی بو بکری، چو ن کو مه لگا ری ک بخری و، ئیداره بدری، له و پروانه وه، تو به ری ت نه ده زانی و شاره زا نه بووی و خوا، تو ی شاره زا کردو پ ټنمایی کردی.

که ده فهرمو ی: ﴿وَجَدَكَ عَابِلًا فَأَغْنَى﴾، هه روه ها (خوا) تو ی نه دارو ټاتاج لی هه لکه وت، به لام بی نیازی کردی، بی نیاز کردنه که ی پیڅه مبه ری خاته می ش ﷺ

ئهوه بووه که بههوی هاوسه‌رگیری کردنیه وه له‌گه‌ڵ خه‌دیجه‌دا (خوا لێی پازی بێ)، که هاوسه‌رگیریان کرد، به ده‌ستپێشخه‌ری خه‌دیجه، خه‌دیجه له ته‌مه‌نی چل (۴۰) سالییدا، موحه‌ممهد ﷺ له ته‌مه‌نی بیست و پینج (۲۵) سالییدا، پازده ساڵ له خوی گه‌وره‌تر بووه، ئنجا که هاوسه‌رگیری له‌گه‌ڵ موحه‌ممهد ﷺ دا ده‌کات، خه‌دیجه مāl و سامانی زۆری بووه‌و، موحه‌ممهد ﷺ بازرگانیی و سه‌وداو مامه‌له به ماله‌که‌ی ده‌کات و، ده‌بیته خاوه‌نی ئه‌و سه‌روه‌ت و سامانه‌ی خه‌دیجه، له‌وه‌وه‌ش له‌و ئاتاجیی و نه‌دارییه‌ی تیدا بووه، خوای به‌خشه‌ر په‌روه‌ردگار ده‌ربازی ده‌کات و بێ نیازی ده‌کات، یه‌کیک له زانیان ده‌لی: (أَغْنَاهُ اللَّهُ غِنَاءً، غِنَى الْقُلُوبِ، وَهُوَ أَعْظَمُهُمَا، وَغْنَى الْمَالِ حِينَ أَلْهَمَ خَدِجَةَ مَقَارَضَهُ فِي تِجَارَتِهَا)، واته: خوا دوو بێ نیازی به موحه‌ممهد ﷺ به‌خشین:

یه‌که‌میان: که گه‌ورترینانه بریتیه له بێنیازی دل و ده‌روون، خوا دل و ده‌روونی موحه‌ممهدی ﷺ وا لیکرد، هه‌میشه به‌رچاو تێرو، به قه‌ناعه‌ت و، خۆ پێ ده‌وله‌مه‌ند بێ. **دووهمیان:** ئه‌وه بوو خوای به‌رز خورپه‌ی خسته دلی خه‌دیجه‌وه، که بازرگانیی له‌گه‌ڵ موحه‌ممهدا ﷺ بکات، به‌ر له‌وه‌ی که هاوسه‌رگیری له‌گه‌ڵدا بکات.

خه‌دیجه (خوا لێی پازی بێ) ئافره‌تیک زۆر فامیده‌و عاقل بووه، مه‌یسه‌ره‌ی غولامی خوی له‌گه‌ڵ موحه‌ممهد ﷺ دا نارد بۆ شام، به مāl و سامان و کاروانه‌وه، مāl و سامانی خه‌دیجه، کاتیک مه‌یسه‌ره ده‌گه‌رێته‌وه باسی په‌وشت و ئاکاری موحه‌ممهد ﷺ بۆ خه‌دیجه ده‌کات، خه‌دیجه زۆر دلی پێیدا ده‌چێ، که هێنده پیاویکی راست و ساغ و پاک و چاکه، ئنجا پێشنیار ده‌کات شووی پێ بکات، پێغه‌مبه‌ری خاته‌میش ﷺ راویژ به خزمه‌کانی ده‌کات و، پێشنیاره‌که‌ی خه‌دیجه سه‌ر ده‌گرێ، ده‌بیته یه‌که‌مین هاوسه‌ری و، گه‌وره‌ترین و چاکترین هاوسه‌ری پێغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ و، مāl و سامانه‌که‌ی خۆشی له خزمه‌ت موحه‌ممهد ﷺ دا داده‌نی، بۆیه‌ش خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی: خوا تۆی ئاتاج لی هه‌لکه‌وت، به‌لام تۆی ده‌وله‌مه‌ند و بێنیاز کرد.

مه سه له ی سییه م:

فرمانکردنی خوای کاربه جی به پیغه مبه ر موحه ممه د ﷺ، که سته م له هه تیو نه کات و، سه رزه نشتی سوالکهر نه کات و، باسی چاکه ی پهروه ردگاری بکات:

خوا ده فره موئ: ﴿ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ① وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ② وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ③ ﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له سی برگه دا:

دوای ئه وهی خوا سی له چاکه به نه په تییه کانی خو ی خسته نه وه یادی موحه ممه د ﷺ و فره موئ: ﴿ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى ④ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ⑤ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى ⑥ ﴾. ئنجا له م سی ئایه ته ی کۆتاییدا، سی رینمای ی و ئاموژگاری ی پیغه مبه ر ﷺ ده کات له باره ی هه تیوه وه و، له باره ی سوالکهر و داواکه ره وه و، له باره ی مامه له کردنیوه له گه ل چاکه و نیعمه ته کانی پهروه ردگاریداو، به نسه ت مامه له کردن له گه ل هه تیو، ده فره موئ:

۱- ﴿ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴾ [ئنجا که ئاوایه] هه رچی هه تیوه سته می لی مه که، مه یچه و سیئه وه، پیتی (ف) که که وتۆته سه ر (أَمَّا)، پی ده گو ترئ: (فَصِيحَّةً)، یانی: (تُفْصِحُ عَمَّا قَبْلَهَا) شتیک که له پیش خویدا باس نه کراوه، به هو ی ئەم (ف) هوه دیته زهینه وه، پرونی ده کاته وه، مانایه که ی ئاوا ی لی دی: (إِذَا كُنْتَ تَعْلَمُ ذَلِكَ وَأَقْرَبْتَ بِهِ، فَعَلَيْكَ شُكْرُ ذَلِكَ، وَيَنْ لَكَ الشُّكْرُ بِقَوْلِهِ: ﴿ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ① وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ② وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ③ ﴾).

واته: ئه وهی باسکرا، مادام زانیت و دانت پيدا هیئا (زانیت که هه تیو بووی و خوا تو ی هه وانده وه و، گو مپرا بووی و به ریت نه ده زانی و، خوا تو ی رینمای ی کردو، نه دارو ئاتاج بووی و خوا تو ی ده وه له مهن دو بئیناز کرد، مادام ئه وه ت زانی.

کەواتە: تۆ ئیستا سوپاسگوزاریی بۆ خوا ئەنجام بدە، ئنجا سوپاسگوزارییە کەش بەو دەبێ مادام تۆ هەتیو بووی و خوا بە هەتیوی حەواندیەووە پەنای داوی، کەواتە: تۆش ئاگات لە هەتیوان بێ و، ستەمیان لێ مەکە.

(ال) ی سەر ﴿الْيَتِيمَ﴾، دواییش: ﴿السَّائِلَ﴾، بۆ ناساندنەو، ناساندنە کەش مەبەست پێی جینسە، واتە: ستەم لە هەتیوان مەکە بە گشتی، ﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا نَنْهَرُ﴾، هەروەها دواکەر سۆالکەریش تێوێ مەخوڕە، لێی تووڕە مەبە، ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾، چاکە پەرەردگاریشت باس بکەو، یادێ بکە.

لێرە کە دەفەرموی: ﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ﴾، بێگومان پێغەمبەری خاتەم ﷺ پەرەشتی و ئەدەبی و پیش ئەوێش ناخ و زگماکی زۆر لەو پاكتر و چاکتر بوو کە ستەم لە هەتیو بکات، بەلام بۆچی خوا ئەم تەعبیری بە کارهێناوە؟ دواتر حیکمەتە کە ی روون دەکەینەو.

(الْقَهْرُ: الْغَلْبَةُ وَالْإِذْلَالُ)، (قَهْرُ): بریتیه لە بەسەردا زالبوون و زەبوون کردن، ئنجا ئایا ئەو کە لە پێغەمبەری خوا ﷺ وەشاتهو؟ بێگومان هەرگیز، بەلام دوایی حیکمەت و ھۆکاری بە کارهێنانی ئەو تەعبیرە رووندەکەینەو.

موجاهید، بە ژمارە (۳۷۶۴)، (الطَّبْرِي)، لێوێ هێناو، گوتووێتی: (أَنْ تَغْمِصَهُ حَقُّهُ أَوْ تَحْقِرَهُ)، کە مافە کە لێ زەوت بکە و لێ کەم بکە، یان بە سووک تەماشای بکە.

(۲) - ﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا نَنْهَرُ﴾، هەروەها لە سۆالکەریشەو مەخوڕەو مەپرەتێنە، (النَّهْرُ: الزَّجْرُ بِالْقَوْلِ)، (نَهْرُ): بریتیه لە لێتوورە بوون بە قسە، تێوێ مەخوڕەو، مەپرەتێنە، وە ک ئەوێ بلی: (إِلَيْكَ عَنِّي) لێم دوور بکەووەو! ئایا حیکمەتی ئەو چییەو بۆچی خوا سبحانە و تعالی ئەو دوو تەعبیری بە کارهێناون؟ بە نێسبەت هەتیووەو ستەمی لێ مەکەو، مەچەوسینەووەو، بە کەم تەماشای مەکە، بە نێسبەت سۆالکەریشەو: لێی تووڕە مەبەو، مەپرەتێنەو، دەری مەکە!

دەلیم:

نەمبینیو ه له تەفسیره کاندایهوه باس بکری، بهلام ههركهسی سهرنجی رهوشت و ئەدهبی بهرزی موحهممەد ﷺ بدات، پیش پیغه مبهرایه تیش، چ جای دوای وه حیی بو هاتنی و پیغه مبهرایه تی، ده زانی که ئەم تهعبیرانه مبهست پیان ئەوه نیه خوا بفهرموئ: ئەهی موحهممەد ﷺ! تو تاكو ئیستا ههتیوت ستهم لی کردوه و چهوساندۆتهوه، له مهودوا زولمی لی مه کهو مهیچه و سیئنهوه! یان تو ههتا ئیستا سوالکهرو داواکهرت دهکردوون و لیان تووړه بووی و رهتاندووتن، له مهودوا مهیانره تینه، نهخیر، بهلکو مبهست لهو تهعبیرانه:

یهك: وپرای رینمایکردن و نامۆزگاریکردنی پیغه مبهری خوا ﷺ، رینمایکردن و نامۆزگاریکردنی مسولمانانیکیشه که شوینی ده کهون.

دوو: له بهر راهویشتن و به کناره قسه گوته به هاوبه شدانهرو بیروا و بیدینه کان، که ئیوه ههتیو ده چهوسینهوه ستهمی لی ده کهن و مافه کهی زهوت ده کهن و، سوالکه ریش ده رده کهن و ده پره تین و ده پره نجین.

واته: مسولمانینه! ئیوه وهك ئەو بیروا هاوبهش بو خوا دانهرانه مه کهن، که ستهم له ههتیو ده کهن و دهیچه و سیئنهوه به کهم تهماشای ده کهن و بابای سوالکهرو داواکه ریش ده پره تین و ده پره نجین و تیوهی ده خوړن، مبهست ئەوهیه ئەهی مسولمانینه! ئیوه که شوینکه وهتی موحهممەد ﷺ ناگاتان لی بی له مامه له کردن له گهڵ ههتیوو، داواکهرو سوالکهرداو، ههموو لایهك بزائن که موحهممەد ﷺ خوا رهفتاریکی لی قه دهغه کردوه که، له کۆمه لگایه کهیدا هه بووه، که بریتیه له چهوساندنهوهی هه تیوو، ستهم لیکردن و ماف خواردنی و، دهکردنی سوالکهرو داواکهرو پینه دانی و لی تووړه بوون و تیوه خوړینی.

(۳) - ﴿وَأَمَّا نِيعَمَ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾، به نسبت چاکه ی پهره وردگاریشتهوه، یادی بکه، زۆرجاران گوتوو مانه: (أَمَّا: حَرْفُ تَفْصِيلٍ)، (أَمَّا) پیتی که بو درێژه پیدانی قسه، پیشی

قەسەھەك دەكەي، دوايى دەتەھوى دريژەي پى بدەي و پروونی بکەيەو، بۆ ويئە: سى
نەفەر دىن بۆ لات، دەليى: ھەمووتان لە لام بەريزن، ئەمما تۆ ئاوا بووى و، تۆش ئاواو
تۆش ئاواو، دەريژە بە قەسە لەبارەکردنيانەو دەدەي.

بە عەرەبيى (أَمَّا)، مانايەكەي دەبيتە: (مَهْمَا يَكُن مِنْ شَيْءٍ)، ھەر شتێك بىي،
كە دەفەرموى: ﴿وَأَمَّا نِعْمَةُ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾، بەلام چاكەي پەرورەدگارت باس
بکەو، يادبکە، ﴿فَحَدِّثْ﴾، (التَّحْدِثُ: الإخبار) ھەواڵ پيدان، ياني: پاي بگەيەنە.
(الطَّبْرِي)، بە ژمارە (۳۷۶۴۵)، لە (أَيُّ النَّصْرِ) ھو ھيئاويەتي، گوتوويەتي: (إِنَّ
مِنْ شُكْرِ النِّعَمِ أَنْ يُحَدِّثَ بِهَا)، لە سوپاسگوزاريە بۆ چاکەکان (ي خوا) كە باس
بکري، قەسيان لەبارەو بەکري.

کەواتە: خواي پەرورەدگار لە کۆتايى ئەم سوورەتە موبارەكەدا، كە زۆر
تايبەتە بە موخەممەد ﷺ لە کۆتاييدا بە سى شتان ئامۆزگاريى دەکات:
أ- بە نەسبەت ھەتيو ھو كە لەگەلدا چاك بى و، بە پيچەوانەي عادەت و نەريتي
نەفامانەي كۆمەلگايەكەيەو، ستەم لە ھەتيو نەكات و، نەپچەوسينيئەو، بەكەم
تەماشاي نەكات و، مافەكەي لى زەوت نەكات، بەلكو بەچاكە مامەلەي لەگەلدا بکات.
ب- بە نەسبەت سواڵكەرو داواكەرەو ھو، كەسيك كە بە زمانى حال و بە زمانى وتار
بە شيو ھەك لە شيو ھەكان، داوا دەكات، تيو ھەي نەخوڤرى و نەپەتتيرى و دەرەكرى و
نەپەجيتيرى.

ج- بە نەسبەت چاكەكاني خواو ھە سبھانە و تعالي كە لەگەل دا كەردوون، باسيان بکات و
رايانبنويى^(۱) و ھەوايان پى بدات.

(۱) رايانبنويى: بيخاتەروو، پيشانيان بدات.

چەند دەقیکی سوننەت لەبارە هەتیوو سوالکەرو باسکردنی چاکەى خواوە

لەبارەى هەر کام لەو سیانەو، پیڤەمبەرى خاتەم ﷺ فرمایشتى هەن، بۆ وینە:

یەكەم: لەبارەى هەتیووەو پیڤەمبەرى خوا ﷺ فرمویەتی:

۱- {أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ، وَأَشَارَ بِالسَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۲۸۷۱، وَابْنُ خَالٍ: ۵۶۵۹، وَمُسْلِمٌ: ۴۲، وَأَبُو دَاوُدَ: ۵۱۵۰، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۱۹۱۸)، واتە: پیڤەمبەرى خوا ﷺ پەنجەى شایەتمان و نیوهراستی پیکهوه راگرتن و ئاماژەى پیکردن و فرموی: من و کەسێك کە سەرپەرشتیی هەتیو دەکات، لە بەهەشتدا بەو شیوەین.

پیڤەمبەرى خاتەم ﷺ لە بارەى هەتیووەو فرمایشتى زۆرن، کە دەبێ بە شیوەیهکی باش مامەڵەى لەگەڵدا بکری، (الْقُرْطُبِيُّ)، بە ژمارە (۶۳۶۹) ئەم دەقەى هیناوە:

۲- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَجُلًا شَكَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَسْوَةَ قَلْبِهِ؛ فَقَالَ: إِنْ أَرَدْتَ أَنْ يَلِينَ قَلْبُكَ، فَاْمْسَحْ رَأْسَ الْيَتِيمِ، وَأَطْعِمِ الْمِسْكِينَ} (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۹۰۰۶، قَالَ الْهَيْثَمِيُّ: (۱۶۰/۸): رَجَالَهُ رَجَالَ الصَّحِيحِ).

واتە: ئەبوو هورەیره (خوا لێى رازى بێ) دەگێڕێتەو: پیاویك سكالای برده لای پیڤەمبەر ﷺ کە دلێ ڕەقە، پیڤەمبەرىش ﷺ فرموی: ئەگەر ویستت دلێ نەرم بێ، دەست بەسەرى هەتیو داپیئەو، خواردن بدە بە نەدار.

دەست بەسەرداهێنان، هەرچەندە دەست بەسەرداهێنانى ڕوالتیش دەگرێتەو، بەلام وێرای ئەو چاك مامەڵە كردن لەگەڵ هەتیویشدا بەشیوەى باشترو لەپیشتر دەگرێتەو، لەگەڵدا، چاك بە لە باوەشى بگرە، ماچى بكە، ئامۆزگاریى بكە، دلێ بدەو، هاوکاریى بكە.

ههروهها ئه وه فرمودهیهی پیشتر هینامان، بهو شیویهش هه ر هاتوه:

۳- {كَافِلٌ يَّتِيمَ لَهُ أَوْ لِغَيْرِهِ أَنَا وَهُوَ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ وَأَشَارَ مَالِكٌ بِالسَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى} (أخرجه مسلم: ۲۹۸۳).

واته: پیغمبهر ﷺ فرمودیهتی: من و کهسیک که سه رپه شتی هه تیویک ده کات، هی خوئی یان هی جگه له خوئی، (هی خوئی ئافره تیک که میردی ده مرئی، سه رپه رشتی منداله کان ده کات، ئه وه هی خوئی، هی جگه له خوئی، مالتیک مندالتیکی دیکه ی بیاب دینن، له گه ل منداله کانی خوئیان دا پهروه رده ی ده کهن، سه رپه رشتی ده کهن، ده فرموئی:) هه ردوو کمان له بهه شتدا ئاواين، ئاماژه ی کرد به په نجه ی شایه دمان و په نجه ی نیوه راستی.

دووهم: ده رباره ی سوالکه رو داواکه ر، که سیک که دی داوا ی شتیکت لی ده کات، له و باره شه وه فرمایشتی پیغمبهر ﷺ زۆرن، بو هه ونه:

۱- پیغمبهر ﷺ فرمودیهتی: {لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ} (أخرجه أحمد: ۱۷۳۰، والطبرانی: ۲۸۹۳، وابن أبي شيبه: ۹۸۲۳، وأبو داود: ۱۶۶۵، وأبو يعلى: ۶۷۸۴)، واته: بابای داواکه ر، سوالکه ر، مافی پی به خشینی هه یه ئه گه ر به سواریی ئه سپیش بی.

واته: کهسیک که داوا ی شتیکت لی ده کات، داوا ی هاوکاریت لی ده کات، ئه گه ر به رواله ت ده وه نديش بی و، به سواریی ئه سپیش هاتبی، ئه سپ ئه و کاته وه ک سه یاره ی مۆدیل به رزی ئیستا وابوو، مادام داوا ی لی کردی و، پرووی لی نای، هاوکاریی بکه و شتیکی پی بده.

ئنجا ئه م فرمایشته ی پیغمبهر ﷺ هه یه، به لام ئه وه ش هه ر هه یه، کهسیک که بزانی قۆلبرو، ساخته چیه، بابای واش ده بی به پیی خوئی مامه له ی له گه لدا بکه ی.

۲- هه ر له و باره وه ئه م ده قه ش دینن، که ئه میان باسی داواکه ر ده کات، به لام داواکه ری زانست، چونکه هه ندیک له پروونکه ره وانی قورئان گوئوویانه، که ده فرموئی: **وَأَمَّا**

السَّائِلَ فَلَا نَنْهَرُ ﴿١﴾ السَّائِلَ ﴿٢﴾ داواکەر، ته نیا که سیڅ نیه که مال و سامان داوا بکات، جاری وایه که سیڅ زانیاریت لی داوا ده کات، یان شتیکی دیکهت لی داوا ده کات و توش پیت ده کری، واته: شتی مه عنه وی، ئنجا له و باره وهش ئه مه ده قه هه یه:

عَنْ أَبِي هَارُونَ الْعَبْدِيِّ قَالَ: كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا أَبَا سَعِيدٍ يَقُولُ: مَرْحَبًا بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ وَإِنَّ رَجُلًا يَأْتُونَكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ، فَإِذَا أَتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْرًا» { (أخرجه الترمذي: ۲۶۵۰، وابن ماجه: ۲۴۹، والطبراني في الشاميين: ۴۰۵، وضعفه الألباني).

واته: ئه بوو هاروونی عه بدیی ده لی: ئیمه که ده چووینه لای ئه بوو سه عید (یه کیکه له هاوه لان خوا لیان رازی بی)، ده یگوت: سلاو له ئه وانیه پیغه مبه ری خوا ﷺ ئاموزگاریی کردوین، به خیریان بینین و ریزیان لی بگرین، به خیریین، پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرمووی: خه لك شوین ئیوه ده که ون و، پیاوانیک له گو شه و که ناره کانی دنیاوه دین بو لای ئیوه، فیری زانستی شهرعیی بین و شاره زا بین، ئنجا هه ر کاتیک هاتن بو لاتان زور به جیددیی ئاموزگاریی خیریان بکه ن، (ئه وهی ده زانن له خیر و چاکه فیریان بکه ن).

که واته: ﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا نَنْهَرُ﴾ بابای داواکەر ده رمه که و تیوهی مه خوره، واته: چ هاوکاریی ماددییت داوا لی بکات، چ هاوکاریی کومه لایه تی یان مه عنه ویی له تو داوا بکات، به تایبه تی فیرکردنی زانست و ئایین و په یامی خوا سبحانه و تعالی.

۳- ئه مه ده قه ش هه رچه نده پیشت له هو ی هاتنه خواریشدا ئاماژه یه کمان پید، به لام لیره به شیوه ی تیرو ته ووتر ده یهینین، پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی:

إِسْأَلْتُ رَبِّي مَسْئَلَةً وَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَسْأَلْهَا: قُلْتُ: يَا رَبِّ اتَّخَذْتَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، وَكَلَّمْتَ مُوسَى تَكْلِيمًا، وَسَخَّرْتَ مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ، وَأَعْطَيْتُ فُلَانًا كَذَا، فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ: أَلَمْ أَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَيْتُكَ؟ أَلَمْ أَجِدْكَ ضَالًّا فَهَدَيْتُكَ؟ أَلَمْ أَجِدْكَ عَائِلًا

فَأَعْنَيْتُكَ؟ أَلَمْ أَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ؟ أَلَمْ أُوتِكَ مَا لَمْ أُوتِ أَحَدًا قَبْلَكَ: خَوَاتِيمُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، أَلَمْ أَتَّخِذْكَ خَلِيلًا، كَمَا اتَّخَذْتُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَبِّ» (أُخْرِجَهُ الْحَاكِم: ۳۹۴۴، من حديث ابن عباس رضي الله عنه، ذكره الهيثمي في المجمع، ج ۸ ص ۲۵۳-۲۵۴، وقال رواه الطبراني في الكبير والأوسط وفيه ابن السائب قد إختلط).

واته: داوايه كم له پهروه ردگارم كرد، خوژگه داوام نه كړدبايه، گوتم: نهی پهروه ردگار! ئیپراهیمت كرده خه لیلی خوت، مووسات كرده دویندرادی خوت و قسه ت له گه ل كړد، بو داوود چیا به كانت ملكه چ كړدن، خویان به پاك ده گرت، فلانه كه ست ئاوات پيدا، [دیاره ژماره یه کی دیکه ی له پیڅه مبه ران باس كړدوون]، خوا عز وجل، فهرمووی: ئایا تو م هه تیو لئ هه لنه كه وت، په نام دای و، هه واند میه وه؟ ئایا گومرا نه بووی رینماییم كړدی؟ نه دار نه بووی بئ نیازم كړدی؟ ئایا سینه تم گوشادو فراوان نه كړد؟ ئایا شتیكم پیت نه دای كه له پیش تو دا نه مداوه به هیچ كه س، كو تاییه كانی سوورەتی (البقرة)، ئایا تو شم نه كړده خه لیلی خوم، وهك چون ئیپراهیم به خه لیل گرتبوو، گوتم: با، نهی پهروه ردگارم!

سپیه م: له باره ی ئایه تی كو تایی كه ده فهرمو ی: ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾، لهو باره وهش چهن د ده قیك دینین، یه كیكیان ئه مه یه كه ده فهرمو ی:

(۱) - {مَنْ أُولِي بَلَاءٍ فَذَكَرْهُ، فَقَدْ شَكَرَهُ، وَإِنْ كَتَمَهُ، فَقَدْ كَفَرَهُ} (أُخْرِجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ۴۸۱۴، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۲۰۳۴، وَابْنُ حَبَانَ: ۴۳۱۵، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ).

واته: هه ر كه سیك چاكه یه کی له گه لدا كراو باسی كړد، ئه وه سوپاسی خوا ی له سه ر كړدوه، (له سه ر ئه و چاكه یه)، به لام ئه گه ر شاردیه وه و په نهانی كړد، ئه وه سپله یی و بئ نه کیی به ران به ر (به خوا و به ران به ر به چاكه ی خوا) كړدوه.

(۲) - {مَنْ أُولِي مَعْرُوفًا، فَلْيُكَافِئْهُ، فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ، فَلْيَذْكُرْهُ، فَمَنْ ذَكَرْهُ، فَقَدْ شَكَرْهُ} (أُخْرِجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ: ۹۱۱۱، وَغَيْرُهُ).

واته: پێغه مبه‌ر ﷺ فه‌رموو یه‌تی: هه‌ر كه‌سێك چاكه‌یه‌كی له‌گه‌ڵ دا كرا، با پاداشتی بداته‌وه‌، ئه‌گه‌ر نه‌یتوانی، با باسی بكات، چونكه‌ هه‌ر كه‌سێك باسی چاكه‌یه‌كی كه‌سێكی كرد، سوپاسی ئه‌و كه‌سه‌ی كردوه‌.

(۳) - {مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْقَلِيلَ لَمْ يَشْكُرِ الْكَثِيرَ، وَمَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ، وَالتَّحَدُّثُ بِنِعْمَةِ شُكْرٍ، وَتَرْكُهَا كُفْرٌ، وَالْجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ وَالْفِرْقَةُ عَذَابٌ} (أخرجه عبد الله بن أحمد في زوائده: ١٩٣٧٠، والبيهقي في شعب الإيمان: ٩١١٩، وأخرجه الطبراني كما في مجمع الزوائد ٢١٧/٥) قال الهيثمي: رواه عبد الله بن أحمد والبخاري والطبراني ورجالهم ثقات).

واته: پێغه مبه‌ر ﷺ فه‌رموو یه‌تی: هه‌ر كه‌سێك سوپاسی كه‌م نه‌كات، سوپاسی زۆریش ناكات، (ئه‌وه‌ی به‌ كه‌م نه‌زانێ، به‌ زۆریش نازانێ)، هه‌ر كه‌سێك سوپاسگوزاری بۆ خه‌لك نه‌كات، سوپاسگوزاری بۆ خواش ناكات، باسكردنی چاكه‌، بریتیه‌ له‌ سوپاسگوزاری، به‌لام واز لیه‌یتنانی باسكردنی چاكه‌، نادیده‌ گرتنی سپله‌یی و بێ مه‌كیه‌و، كۆبوونه‌وه‌ی مسوولمانان په‌حمه‌ت و به‌زه‌یه‌، بڵاوبوون و په‌رته‌وازه‌ییان ده‌ردو مه‌ینه‌تی و ئازاره‌.

(٤) - {عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَرَأَنِي رَثَّ الثِّيَابِ، فَقَالَ: أَلَيْكَ مَالٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ كُلِّ الْمَالِ، قَالَ: فَإِذَا آتَاكَ اللَّهُ مَالًا، فَلْيَرْ أَثَرُهُ عَلَيْكَ} (أخرجه النسائي: ٥٢٢٣، وصححه لألباني).

واته: ئه‌بوو له‌حوه‌ص ده‌گێڕێته‌وه‌ له‌ بابیه‌وه‌ (خوا لێی پازی بێ)، ده‌لێ: له‌ خزمه‌ت پێغه مبه‌ری خوادا ﷺ دانیشتبووم، بینیمی به‌رگم شپ و دپاو بوو، فه‌رمووی: مāl و سامانت هه‌یه‌؟ گوتم: به‌لێ، ئه‌ی پێغه مبه‌ری خوا له‌ هه‌موو جووره‌کانی مāl و سامان هه‌یه‌، (له‌ ریوایه‌تی دیکه‌دا هاتوه‌، گوته‌و یه‌تی: حوشرتم هه‌یه‌، مه‌رم هه‌یه‌، بزئم هه‌یه‌)، پێغه مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ئه‌گه‌ر خوا مāl و سامانی پێدای، با شوینه‌واری مāl و سامانه‌که‌ له‌سه‌ر تو ديار بێ.

واته: كه سى دهولمه ندو هه بوو، با خوڤى پرووت و ږه جال و بهرگ شر پيشان نه دا، ئه وه سه رسوالكه رى ده گه يه نئ، مادام هه ته، با پيته وه ديار بئ، هه يه نيشيه تى بهرگ و پوښاكى جوان له بهر ده كات، بو ئه وه ي له چاوى خه لكدا وانه بئ، جيى به زه يى و په روښ بيت! چ جاى هه تبئ، بوچى خوټ وا پيشان ده ده ي خه لك به زه يى پيټدا بيت؟!

دياره پيغه مبه رى خوا ﷺ يان خواى په روه ردگار خستويه ته دلى، يان شاره زاي بووه كه هه يه تى، بويه كه بهرگه كه ي شر بينيوه، پيى شتيكى نا ئاسايى بووه و فه رمويه تى: ئايا مال و سامانت هه يه؟ مادام كه هه ته با پيته وه ديار بئ.

حوکمی گوتنی (الله اکبر) له کوټایي خویندنی

بیست و دوو سووږه ته که ی کوټایي قورټان دا

له کوټایي ته فسیرکردنمان بو سووږه تی (الضُّحَى)، مهسه له یه ک باس ده که ی، که هه موو ته فسیره کان که م و زور ټاماژهیان پیداو، سهره تا با ټه م دهقه بیټین که (الْقُرْطَبِي)، له ته فسیره که ی خویدا^(۱) ده لی:

{فَصَلَ: يُكَبِّرُ الْقَارِئُ فِي رِوَايَةِ الْبَزْزِيِّ عَنْ ابْنِ كَثِيرٍ، وَقَدْ رَوَاهُ مُجَاهِدٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: إِذَا بَلَغَ آخِرَ (وَالضُّحَى) كَبَّرَ بَيْنَ كُلِّ سُورَةٍ تَكْبِيرَةً، إِلَى أَنْ يَخْتِمَ الْقُرْآنَ، وَلَا يَصِلُ آخِرَ السُّورَةِ بِتَكْبِيرِهِ؛ بَلْ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِسَكْتَةٍ. وَكَأَنَّ الْمَعْنَى فِي ذَلِكَ أَنَّ الْوَحْيَ تَأَخَّرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَيَّامًا، فَقَالَ نَاسٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ: قَدْ وَدَّعَهُ صَاحِبُهُ وَقَلَاهُ؛ فَنَزَلَتْ هَذِهِ السُّورَةُ، فَقَالَ: «اللَّهُ أَكْبَرُ». قَالَ مُجَاهِدٌ: قَرَأْتُ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَأَمَرَنِي بِهِ، وَأَخْبَرَنِي بِهِ عَنْ أَبِي عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَلَا يُكَبِّرُ فِي قِرَاءَةِ الْبَاقِينَ؛ لِأَنَّهَا ذَرِيعَةٌ إِلَى الزِّيَادَةِ فِي الْقُرْآنِ}.

واته: قورټانخوین، له ریوایه تی به ززی له (ابن کثیر) هوه، هیټاویه تی، ههروه ها موجهیدیش له ټیټنو عه بپاسه وه، ټه ویش له ټوبه یی کوری که عبه وه خوا له هه موویان رازیټی، {الطبري} یش، به ژماره: (۶۳۸۱) له ته فسیره که ی خویدا، هیټاویه تی} له پیغه مبه ره وه ﷺ که کاتیک گه یشټوته کوټایي سووږه تی (وَالضُّحَى) له نیوان هه ر سووږه ټیک و ټه وی دیکه دا (اللَّهُ أَكْبَرُ) ی کردوه، هه تا قورټانی ته واو کردوه، کوټایي سووږه ته که ی له گه ل (الله اکبر) ه که دا، په یوه ست نه کردوه، به لکو ماوه یه ک وه ستاوه، ټنجا (الله اکبر) ه که ی کردوه.

(القرطبي)، دەلّی: لیرەدا مەبەست ئەوێهە کە وەحیی لە پیغەمبەری خوا ﷺ چەند رۆژیگان دابراوە، کۆمەڵیک لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، (وەک پێشتر لە ھۆی ھاتنە خوارەووەکەیدا چەند رێواپەتیکمان ھێنان)، گوتووینە: ھاوێلەکە ی وازی لێھێناوەو لێی زویر و نیگەرانی بوو، ئنجا ئەم سوورەتە کە دابەزیو، پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (اللہ اکبر)، خوا گەورەترە، (قسەو بانگەشە ی بێروایەکان درۆ بوو).

موجاہید دەلّی: قورئانم لەسەر عەبدوللای کوری عەبباس (خوا لە خۆی و بابی رازیبی) خویند، فەرمانی پیکردم بە گوتنی: (اللہ اکبر) و، ھەوالی پێدام لە ئوبەیی کوری کەعبەو لە پیغەمبەرەو ﷺ کە (اللہ اکبر) ی کردو، بەلام لە قورئان خویندنی قورئان خویندنی کانی دی، ھیچیان ئەو (اللہ اکبر) ھیان، نەگوتو، گوتووینە: ئەو بیا نوویە کە بۆ زیادکردن لە قورئاندا.

ئنجا با جارێ قسەکە ی (القرطبي) تەواو بکەین، کە دەلّی:

{قُلْتُ: الْقُرْآنُ ثَبَتَ نَفْلًا مُتَوَاتِرًا سُورُهُ وَأَيَاتُهُ وَحُرُوفُهُ؛ لَا زِيَادَةَ فِيهِ وَلَا نُقْصَانَ؛ فَالتَّكْبِيرُ عَلَى هَذَا لَيْسَ بِقُرْآنٍ، فَإِذَا كَانَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْمَكْتُوبُ فِي الْمُصْحَفِ بِخَطِّ الْمُصْحَفِ لَيْسَ بِقُرْآنٍ، فَكَيْفَ بِالتَّكْبِيرِ الَّذِي هُوَ لَيْسَ بِمَكْتُوبٍ! أَمَا أَنَّهُ ثَبَتَ سُنَّةً بِنَقْلِ الْأَحَادِ، فَاسْتَحَبَّهُ ابْنُ كَثِيرٍ، لَا أَنَّهُ أُوجِبَهُ، فَخَطَأً مَنْ تَرَكَهُ. ذَكَرَ الْحَاكِمُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، الْحَافِظُ فِي كِتَابِ الْمُسْتَدْرَكِ لَهُ عَلَى الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ: حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدٍ، الْمُقَرَّرِيُّ الْإِمَامُ مَكَّةَ، فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ زَيْدٍ الصَّائِغُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَرَّةَ: سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ بْنَ سَلِيمَانَ يَقُولُ: قَرَأْتُ عَلَى إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُسْطَنْطِينٍ، فَلَمَّا بَلَغْتُ {وَالضُّحَى} قَالَ لِي كَبِّرْ عِنْدَ خَاتِمَةِ كُلِّ سُورَةٍ حَتَّى تَخْتِمَ، فَإِنِّي قَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ كَثِيرٍ فَلَمَّا بَلَغْتُ {وَالضُّحَى} قَالَ: كَبِّرْ، حَتَّى تَخْتِمَ. وَأَخْبَرَهُ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ كَثِيرٍ، أَنَّهُ قَرَأَ عَلَى مُجَاهِدٍ،

وَأَخْبَرَهُ مُجَاهِدٌ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَمَرَهُ بِذَلِكَ، وَأَخْبَرَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبِي بَنِي كَعْبٍ أَمَرَهُ بِذَلِكَ، وَأَخْبَرَهُ أَبِي بَنِي كَعْبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَمَرَهُ بِذَلِكَ { (أخرجه الحاكم: ۵۳۲۵، وقال: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ وَلَمْ يَخْرُجْاهُ).

واته: قورئان بە شیوہ یەکی مۆتەواتیر چەسپاوە (کۆمەڵیک لە پێغەمبەریان بیستو، ئەوانیش گەیانددوویانە بە کۆمەڵیک لە دواى خوێان، ئەوانیش ھەروا تاكو گەیشتۆتە ئێمە، ئەو تەواتورە، كە نەگونجی ئەو کۆمەڵە لەسەر درۆ کۆبینەو، ئاوا بە ئێمە گەیشتو، ھەم ئایەتەکانی، ھەم سوورەتەکانی، ھەم پیتەکان، کەمیی و زیادیی تێدانیه، بۆیە (الله اکبر) کردن لە کۆتایی سوورەتی (الضحى)و، تاكو سوورەتی (الناس) ئەمە بەشیك نیه لە قورئان.

ئنجنا (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، لە موصحفەکانیشدا نووسراو، لە سەرەتای ھەر سوورەتیکەو نووسراو، {جگە لە سوورەتی (التوبة)}، ئەگەر ئەو بە قورئان دانەنری، چۆن ئەو (الله اکبر) گۆتنە کە نەشنووسراو، بە بەشیك لە قورئان دادەنری؟

ادەلیم: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بێگومان ئایەتیکە لە قورئان، ئەگەرنا ھاوێلان نەیان دەخستە نێو موصحفەو، رایەکی بێھێز ھەیە لەوبارەو کە: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، تەنیا بۆ لێکجیاکردنەوێ سوورەتەکانە، ئەگەرنا بەشیك نیه لە ھیچ کام لە سوورەتەکان، بەلام ئەو رایەکی بێھێزە.

ئنجنا ئەو (الله اکبر) گۆتنە، بە شیوہی (آحاد) نەقل کراو (ابن کثیر)، (کە یەکیكە لە ھەوت قورئانخوێنەکان)، بە چاکی زانیو، بەلام بە پێویستی نەزانیو، کە سێک وازی لەو (الله اکبر) گۆتنە ھێنا، بەھەڵی دانەناو، ئنجنا (قرطبي) دواى ئەو دەقە دینی لە (الحاکم)و (أبي عبد الله محمد بن عبد الله الحافظ) لە کتیبەکەى (المستدرک علی الصحيحین)و، دەلى: ئەبوو یەحیا موحەممەدی کورئ عەبدوللای کورئ موحەممەدی کورئ عەبدوللای کورئ

یەزید، کە قورئان خوین و ئیمام بوو لە مەککە، پێشەوای ھەموو قورئان خوینەکان بوو لە مزگەوتی ھەرام دا، گوتووێتی: ئەبوو عبدوللای کوری موحمەد مەدی کوری عەلی کوری زەیدی صائیح، بوو باسکردوین، ئەویش گوتووێتی: ئەحمەدی کوری موحمەد مەدی کوری قاسغم لە ئەبی بەزەو، بوو باس کردوین، کە گوئی لە عیكریمە کوری سولەیمان بوو گوتووێتی: قورئانم لەسەر ئیسماعیلی کوری عەبدوللای کوری قوستەنتین خویند، کاتیک گەیشتمە (والضحی)، پێی گوتم: (اللہ اکبر) بکە لە کۆتایی ھەر سوورەتیک تاکو کۆتایی قورئان، چونکە من قورئانم لەسەر عەبدوللای کوری گئیر، خویند، کاتیک گەیشتمە (والضحی)، گوتی: (اللہ اکبر) بکە تاکو قورئان تەواو دەکە، ئەویش عەبدوللای کوری گئیریش ھەوایی پێداو کە قورئانی لەسەر (موجاہید) خویندو، موجاہیدیش گوتووێتی: منیش لەسەر (ابن عباس)م خویندو، فەرمانی بەو پیکردووم، ئەویش ھەوایی پێداو، گوتووێتی: قورئانم لەسەر ئوبەیی کوری کەعب خویندو ئەویش بەو فەرمانی پیکردووم، ئوبەیی کوری کەعبیش گوتووێتی: قورئانم لەسەر پیغەمبەر ﷺ خویند بەو فەرمانی پیکردم، (الحاکم)، گوتووێتی: ئەمە فەرموودە یەکە سەنەدە کە راستە، بەلام بوخاریی و موسلیم نەیان ھێناو.

بەئێ: ئەم دەقە ھەیەو، با منیش رای خۆم لەو بارەو بەئیم:

پیم وایە وەك (القرطبي)یش گوتووێتی، ئەو رای یەکیکە لە ھەوت قورئان خوینەکان (رەزاو رەحمەتی خویان لیبی)، ھەلبەتە قورئانخوینەکانیش تەنیا ھەوت نەبوون، وەك لە باسیکی تایبەت لە بارە قورئانەو لە کۆتایی ئەم تەفسیرەدا باس دەکەین^(۱)، بەلام ئەو ھەوتە ھەلبژێردراون لە لای یەکیک لە زانایانەو و زیاتر ناودار بوون، ئەگەرنا وێرای ھەوتەکان سیی دیکەش ھەن پیکەو پێیان دەگوتری:

(۱) خوا پشتیوان بێ لە چاپی دووھمی ئەم تەفسیرەدا ئەو بابەتە کە زۆر فراوانە دەیکەینە پێشەکی کۆی تەفسیرەکەو دەیکەینە بەرگی یەکەمەو.

(دە قورئانخوینەکان)، بە لکو هەندیکیان دەیانگەیهننە چواردەش.

منیش رام وایە مادام ئەمە تەنیا رای (إبن کثیر)ە، با (حاکم)یش ئەو دەقەى لە بارەووە هینابى، وا باشتەرە پابەندیى بکرى، بە رای زۆرینەى قورئانخوینان و زانایانى قورئان خوینەووە، ئەو (الله اکبر)انە، لە کۆتایى سوورەتەکاندا نەگوترین و ئەگەر کەسێکیش گوتى، بايى ئەووە شتێکى بە دەستووە هەیه، بۆ چۆنەتیی گوترانى: (الله اکبر)یش، زانایان راجیایان هەیه، هەندیکیان گوتوویانە: (الله اکبر کبیرا)، هەندیکیش هەر گوتوویانە: (الله اکبر)، هەندیکیشیان بە شیوەیهکی دیکە گوتوویانە، بۆەش وام پى باشتەرە ئەو (الله اکبر)انە نەگوترین، تاكو کەسێک وا نەزانى شتێک لە قورئان زیاد کراوە.

خوا بە لوتف و کەرەمى بى سنوورى خوێ، وەك چۆن بۆ پیغەمبەرى خاتەم ﷺ ئەو هەموو راستییانەى خستوونەرۆو و ئەو هەموو چاکانەى لەگەڵدا کردوون، تەو فێقى ئیمەش بدات، بە دواى پیغەمبەرى کۆتایى ﷺ و سەرۆهرى پیغەمبەراندا برۆین و، پشك و بەشى ئیمەش بخاتە نێو ئەو نازو نێعمەتانەووە کە بە پیغەمبەرى خوێ ﷺ داوون لە دنیاو لە دواڕۆژداو، پشك و بەشى ئیمەش بخاتە نێو ئەو دیندارییە راست و ساغەووە، کە پیغەمبەرى خاتەم ﷺ کردوویەتى، کە ئەویش بە دلنایى بە هوێ ئەم قورئانەووە کە هیدایەتى خوایهو دایبەزاندووەتە سەر دلى موبارەکی پیغەمبەرەکەى موحمەد ﷺ، ئەو نازو نێعمەتانەى دنیاو دواڕۆژى پێپراون.

لێرەشدا کۆتایى بە تەفسیری سوورەتی (الضحى) دینن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الشَّارِح

دەستپێک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (۱۳) ی (ذی الحجة) ی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بەرانبەر (۲۰۲۰/۸/۳) ی زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێت دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الشرح)، وەك عاده‌تی خوشمان پێشه‌کی پێناسه‌و نێوه‌پۆکی ئەم سوورەتە دەخەینەروو لە هەوت بڕگەدا:

پێناسە‌ی سوورەتی (الشرح) و بابەتەکانی

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە سی ناوی بۆ بەکارهێنراون:

۱- (سُورَةُ الْإِنْشِرَاحِ).

۲- (سُورَةُ الشَّرْحِ).

۳- (سُورَةُ أَلَمْ نَشْرَحِ).

بەلام زیاتر بە (سُورَةُ الشَّرْحِ) ناسراوه، ئەگەرنا ئەو دوو ناوی دیکەش بەکارهاتوون.

دووهم: شویینی دابەزینی:

ئەم سوورەتە بەیەكده‌نگی هه‌موو زانایان، سوورەتێکی مه‌كکه‌ییه‌و، له‌وباره‌وه ئەم ده‌قه دێنین:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ: ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ ﴿١﴾ بِمَكَّةَ {
(أَخْرَجَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّرِّ الْمُنْثُورِ: ج ٨، ص ٥٤٧، وَابْنُ الضَّرِيرِ وَالنَّحَّاسُ وَابْنُ
مَرْدَوَيْهِ وَالْبَيْهَقِيُّ، وَقَالَ عَائِشَةُ وَابْنُ الزَّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، مِثْلَهُ)، وَاتَّه: لَهُ عَهْدٌ لَلَّيْ كُورِي
عَهْدِ بَاسِهِوهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَإِذْ رَاوَهُ تَهْوَهُ كُوتُورِيهِ تِي: سُوورِهِ تِي ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ ﴿١﴾
لَهُ مَهْ كَكَهْدَا دَابَهْ زِيوَهُ.

ههروهها (السيوطي)، له سه رچاوهي ناوبراودا ياني: (الدر المنثور)، هه مان
شتيشي پالداوته لاي عايشه وه عهبدوللاي كوري زوبه ير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ته وانيش هه مان
شتيان گيراوته وه.

سَيِّئِهِم: رِيزِه نَدِيي لِه موصحف و له دابه زين دا:

له موصحف دا ژماره كهي نه وه دو چوار (٩٤) ه، له دابه زيندا دوازده يه مين
سووره ته، پيش سووره تي (العصر) و، دواي سووره تي (الضحى) دابه زيوه، ته وهش
بوچووني ثيننو زهيدو هه نديك له زانا يانه.

چواره م: ژماره ي ئايه ته كاني:

ژماره ي ئايه ته كاني ته م سووره ته هه شت (٨) ه، به بي راجيائي له نيوان
زانا ياني ژمي ره ري ئايه ته كاني قورئاندا.

پينجه م: نيوه روكي:

بابه تي سه ره كيي ته م سووره ته بريته له ده رخستني لوتف و ميهره باني خوا
له سه ر پيغه مبه ري خاته م موحه ممه د رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، لابردي خه م و په ژاره ي و، كار بو
ئاسان كردي و، سينه بو فراوان كردي و، ناوبه رزكر دنه وه ي و، گف ت پيداني بو سينا

کردنی کاروباری هەركات زەحمەت بوو، هەروەها فەرمان پێکردنی بۆ پەنجەدانى
لە بەندایەتییکردنیداو، ئارەزوومەندیی پترى بەرەو لای خواى پەروەردگار.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

لەم سوورەتەدا دلدانەووەیەکی زۆری پێغەمبەری خوا ﷺ هەیەو، لەو بارەو
تاکە سوورەتە کە: قورسایى لەسەر لابران و، ناوبەرزکرانەو و، کاری قورس
ئاسانکران بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ، لەم سوورەتەدا خراونەپوو، ئەم سوورەتە
موبارەکە نێواخن و نێوەرۆکەکەى زۆر وەك سوورەتی پێش خۆی (سورة الضحی)
دەچێ، بۆیەش هەندێك لە زانایان بە یەك سوورەتیان داناو و، بە یەكەو
خوێندووینان، بەلام رای راست هی زۆربەى زانایانە کە دوو سوورەتی جیاوازن و،
ویکچوونیان لە نێواندا هەیە.

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکانی:

ئیمە کۆى ئەم هەشت ئایەتەى ئەم سوورەتە موبارەکە، دەکەینە یەك دەرس.

❖ ددرسی ئهم سوورته ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە كۆى ئايەتەكانى ئەم سوورەتە: (۱ - ۸)، پېكدى، پېشترىش باسما كىرد كە لەم سوورەتە موبارەكەدا خوا ﷻ مېھرەبانىي و بەخشى بى سنوورى خۆى بۆ كۆتا پېغەمبەرى خۆى ﷺ دەرەخات، سەرەتا دەيدوینى دەفەرموى: **﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾** بە ناوى خواى بە بەزەيى بەخشندە، **﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾** (۱)، ئايا سېنەتمان بۆ گوشادو فراوان و ئاوەلا نەكردى، **﴿وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ﴾** (۲) **﴿الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ﴾** (۳)، ئەو كۆلە قورسەى لەسەر پشت بوو لامان نەبرد، كە پشتى وە جېرەجېر خستبووى، وەك چۆن كەسێك كۆلێكى قورسى لەسەر دابىزى، بە هۆى قورسىيەو كۆلەكە جېرەى دى، ئەو كۆلەش پشتى گران كىردبووى و، چەماندبووى و، پشت جېرەى دەهات لە بن ئەو كۆلە قورسەدا، **﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾** (۴)، هەر وەها ئايا ناوى تۆمان بەرز نەكردەو؟ دوايى خوا دەفەرموى: **﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾** (۵) **﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾** (۶)، بەدلىيى لەگەڵ سەغلەتى و نارهەتتيدا ئاسانى هەيە، (جاريكى دىكەش بۆ جەختكردنەو) بەدلىيى لەگەڵ سەغلەتى و نارهەتتيدا ئاسانى و فەرحانىي هەيە، **﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ﴾** (۷)، ئنجا هەركات لىبوويەو، پى بچەقېنە، واتە: هەركات لە كاريك بوويەو دەست بە تال بووى، پى لە كاريكى دىكەدا بچەقېنە، خۆت ماندوو بكە بە كاريكى دىكە، **﴿وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَأَرْعَبْ﴾** (۸)، هەميشەش هەولبەدە جار بۆ جار پتر ئارەزوومەندى ديدارى پەرورەدگارت بە، بەرەو لای پەرورەدگارت بچوولئ، پاداشت و پەزامەندى زياترى پەرورەدگارت وەدەست بېنە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿۱﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ﴿۲﴾ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴿۳﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿۴﴾ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿۵﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿۶﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ﴿۷﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَب ﴿۸﴾

مانای دهقاو دهقی ئایه تهکان

{به ناوی خوای به به زه یی به خشنده . (ئه ی موحه ممه د!) ئایا سینه تمان بو ت فراوان نه کرد؟ ﴿۱﴾ قورسایشتمان له سهرت لانه برد؟ ﴿۲﴾ ئه وه ی له بهر گرانیی پشتی وه جیره خستبوو ﴿۳﴾ باس و ناوباگیشتمان بو به رزنه کردیه وه؟ ﴿۴﴾ جا بیگومان له گه ل زه حمه ت و سه غله تییدا ئاسانی هه یه ﴿۵﴾ به دنیایی له گه ل زه حمه ت و سه غله تییدا ئاسانی هه یه ﴿۶﴾ ئنجا ههر کات له کارێک لیوو یه وه، بو کارێکی دیکه خو ت ماندوو بکه ﴿۷﴾ به ره و لای پهروه ردگار یشت ئاره زوو بکه ﴿۸﴾}.

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشهکان

(نَشَرَحْ): (أَصْلُ الشَّرْحِ بَسْطُ اللَّحْمِ وَنَحْوِهِ، وَشَرْحُ الصَّدْرِ: بَسْطُهُ بِنُورٍ إِلَهِي وَسَكِينَةٍ مِنْ جِهَةِ اللَّهِ وَزُوحٍ مِنْهُ)، (شرح) له ریشه دا به مانای بلاوکردنه وه یه کلاکردنه وه ی گوشت و وینه ی گوشته، مه به ست له (شَرْحُ الصَّدْرِ) سینه فراوان بوونه به پووناکییه کی خوایی و ئوخژنیك که له لایه ن خواوه دی.

(وَزَرَكَ): (الْوِزْرُ: الثَّقَلُ، تَشْبِيهَا بِوِزْرِ الْجَبَلِ، وَيَعْبُرُ بِذَلِكَ عَنِ الْإِثْمِ)، (وزر): به مانای قورساییه، چوینراوه به په ناگه له چپاداو، ته عبیری شی پیده کرێ له گوناچ.

(أَنْقَضَ ظَهْرَكَ): (النَّقْضُ: إِنْتِثَارُ الْعَقْدِ مِنَ الْبِنَاءِ وَالْحَبْلِ، نَقَضَهُ: كَسَرَهُ حَتَّى صَارَ لَهُ نَقِيضٌ)، (نقض) واتە: بۆلۆبۆنەوێ گری، لە دیوارو گوریس (کە گری دەدری، دوایی گریه کە ی بێتەوێ، دەگوتری: (نَقَضَهُ) واتە: شکاندی تاكو دەنگی هات، کەواتە: (أَنْقَضَ ظَهْرَكَ) دەنگی لە پشتت هینابوو، یاخود پشتتی چەماندبوو، کە بێگومان مەبەست پێی کۆلی قورسی مەعنەوێیە.

(وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ): (الذكر) بە مانای ناوونابانگ و باس و خواسە، ناوبانگتمان بۆ بەرزکردیەوێ.

(إِنِّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا): بەدڵنیایی لە گەڵ سەغڵەتیی و قورسای دا سێنایی هەیه، دەگوتری: (عَسَرَ الزَّمَانُ يَعْسِرُ عَسْرًا، أَي: اشْتَدَّ) پۆژگارە کە سەخت بوو، ناپەخت بوو، ئەگەر (عَسَرَ) بێ، بەلام (عَسِرَ) یانی: (صَعِبَ وَاشْتَدَّ، فَهُوَ عَسِيرٌ) واتە: قورس بوو، زەحمەت و سەخت بوو، ئەو شتە زۆر قورس و سەخته، مانایەکیان لە یە کدی نیزیکیە.

(يُسْرًا): (يَسَرَ الشَّيْءُ يَيْسَرُ يَسْرًا: سَهْلٌ وَأَمْكَنٌ، وَلَآنَ وَانْقَادًا)، (يَسَرَ الشَّيْءُ يَيْسَرُ يَسْرًا) واتە: شتە ئاسان بوو، ئاسان دەبێ، ئاسان بوون، (لَآنَ وَانْقَادًا) نەرم بوو، ملکەچ بوو، ئەو کارە کە دەوێسترا ئەنجامبدری، ئاسان بوو.

(فَرَغْتَ): (فَرَغَ الشَّيْءُ يَفْرُغُ فَرَاغًا، أَي: خَلَا)، واتە: شتە کە بۆش بوو، (يَفْرُغُ فَرَاغًا): بۆش دەبێ، بۆش بوون.

(فَأَنْصَبَ): (نَصَبٌ يَنْصَبُ أَي: تَعِبَ وَأَعْيَا، أَوْ جَدَّ وَاجْتَهَدَ فَهُوَ نَاصِبٌ)، (نَصَبٌ يَنْصَبُ) دوو واتای هەن، یە کە میان: ماندوو بوو، دوو هەمیان: هەوڵیدا و خوێ ماندوو کرد، ئەو خوێماندوو کە رو پەنجەدەرە.

(فَارْغَبَ): (رَغِبَ يَرْغَبُ رَغْبَةً وَرَغْبًا وَرَغْبَةً: حَرَصَ عَلَى شَيْءٍ وَطَمَعَ فِيهِ)، ئارەزووی کرد، ئارەزوو دەکات (رَغْبَةً وَرَغْبًا وَرَغْبَةً) هەرسێکیان چاوگن، واتە: سووربوون لە سەر شتە کە، تەمە پێی هەبوون، تەمەع تێیدا هەبوون.

مانای گشتیی نایه تەکان

خوا وَ هَکَ سَوُورَهَتِی (الضحی) لەم سوورەتە موبارە کە شدا ڕوو لە پیڤە مبه‌ری خاتەم وَ هَکَ سَوُورَهَتِی (الضحی) دە کات و دە فەرموی: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** بە ناوی خوا ی بە بە زەیی بە خشنده، واتە:

- ۱- ئەم سوورەتە موبارە کە دە خوینم بە ناوی خوا وە ک پەرستشیک، یان دە ستپیکردنی خویندنی ئەم سوورەتەم بە ناوی خوا ی بە بە زەیی بە خشنده یە ز
- ۲- بە پێی بە رنامە ی خوا دە یخوینم
- ۳- بە توانا و یارمە تی خوا ی پەر وەر دگار دە یخوینم
- ۴- بە مە بە ستی ڕازی کردنی خوا دە یخوینم.

ئەجا خوا وَ هَکَ سَوُورَهَتِی (الضحی) ڕوو دە کاتە پیڤە مبه‌رە کە ی وَ هَکَ سَوُورَهَتِی (الضحی) دە فەرموی: **أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ**، ئایا سینه تمان بۆت فراوان نە کرد؟ سینه تمان بۆت گوشاد نە کرد؟ سینه تمان بۆت ئاو و لانه کردووە؟ لێرە دا ئەو هەمزە یە (أ) بۆ پرسیار کردنە، پرسیار کردنی دانپیدا هێنان، واتە: شتە کە هێندە ڕوونە، بە رانبەرە کە ت ناچارە دانی پێدا بێنێ، ئە گەر پە ردا خێک ئاو لە پێشت بێ و، بێ ئیە کە سی بە رانبەر ت: ئایا ئەو پە ردا خێک ئاو نیە؟! مە بە ست ت ئەو یە ناچار ی بکە ی دانی پێدا بێنێ، لێرە ش خوا کە بە و جوړە پیڤە مبه‌ری خاتەم وَ هَکَ سَوُورَهَتِی (الضحی) دە دوینێ، مە بە ستی ئەو یە، چونکە پرسیار کردنە کە بۆ لابر د (نفي) یە، پستە کە ئە گەر هە مزە (أ) ی پرسیار کردنی لە سەر لابرە ی لابر د (نفي) یە، ئاوایە: **(لَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ)**، سینه تمان بۆ گوشاد نە کرد، بە لām بە هو ی پرسیار کردنە کە وە خوا نکو و لێی دە کات لەو ی سینه ی وی گوشاد نە کرد بێ، بە لکو سینه ی بۆ گوشاد کردو، تاکو سرووشی خوا وەر بگری، وە ک لە سوورە تی (الشعراء) دا دە فەرموی: **وَلَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ** (١٩٢) نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (١٩٣) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ (١٩٤) بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (١٩٥)، واتە:

ههروهها ئەم (قورئان)ە بە دنیایی دابەزێراوی پەروەردگاری جیهانیانە .
 رووحی ئەمیندار دایبەزاندۆتە . سەر دلت، تاكو له ترسینهران و هۆشیارکەرەوان
 بی. (ئەم قورئانە) بە زمانیککی عەرەبیی روون و ڕۆشنکەرەوهیە.

ئنجادەفەرموی: ﴿وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ﴾ ئەم (و) واوی بادانەوه (واو العاطفة)
 یە، پستەکە دەگیرێتەوه بۆ سەر پستە یېشێ، واتە: ههروهها ئایا ئەو کۆلە
 قورسە ی لەسەرت بوو، لەسەرمان لا نەبردی؟ (وِزْر) بە مانای قورساییه، هەر
 لەوهوهش خوازاوهتەوه بۆ گوناح، چونکە گوناح شانی مرۆف قورس دەکات، بەلام
 بە دنیایی لێرەدا مەبەست پێی گوناح نیە، چونکە پێغەمبەری خاتەم ﷺ بەر
 لەوهی خوا بە پێغەمبەر ﷺ هەڵبێژێری گوناھی لەسەر حساب نەکراوهو، گوناح
 لەسەر هیچکەس حساب ناکرێ تاكو خوا پەيامی خوێ دەنێری، پێغەمبەرانیش
 سەلات و سەلامی خاویان لەسەربێ، پاش نێردراویان خوا دەیانپاریژێ لە گوناح و
 سەرپێچیان، وهك كوفر و شیرك تاوان و ستم و شتی ناپەسند.

کەواتە: مەبەست پێی ئەو حالەتە دەروونییه که پێغەمبەری خاتەم ﷺ
 هەستی بە قورسای و سەغڵەتی کردو، بەوهی که له نێو هۆز و کۆمەلگایه کیدا
 گوزەراوه: جگە له خوا دەپەرستێ، له رووی سیاسیهوه بێ سەروبهرن، له رووی
 ئابوورییهوه قری و پری و چینهیهتی هیه، له رووی پەشتیهوه داپرووخاون، له
 رووی کۆمەلایهتییهوه هەلۆهشاون، له رووی خێزانییهوه .... هتد، موحهممەدیش به
 عەقلە ساغ و سرووشتە پاکه کهی خوێ زانیویهتی، ئەو خەلکە له گومپایی و، لادان
 و سەرلێشێواویی دان، هەر بۆیهش جارجار چوووه بۆ ئەشکەوتی حیرا، بەر لەوهی
 خوای پەروەردگار وه حییشی بۆ بنێری و خوێ دوورگرتوه لهو کۆمەلگایه، زانیویهتی
 ئەوانه له گومپایی دان له رووی عەقیدهوه، له رووی هەلۆکهوتەوه، له زۆربهی
 پەهەندهکانی ژیا نیاندا، خوا پێنمایی ئەوی کردو، فێریشی کرد چۆن پێنمایی ئەو
 خەلکە گومپاوهزانە بکات و، لهو زەلکاوی بپەرستی و نهفامیه پرزگاریان بکات.

﴿الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ﴾ (نقیض) دەنگی جیره جیره، کاتیکی کۆلێکی قورس دەخهیه
 سەر پشتت، یان یان باریکی قورس دەخهیه سەر پشتی و لاخیک، جیره ی لی دی،

واتە: ئەو کۆلەگرانەى پشتى تۆى وه جیره خستبوو، پشتى تۆى قورس کردبوو، هەندىك گوتوووانە: پشتى تۆى چەماندبوو، ئەوەش مانایەكى خوازاراوه بۆ ئەم وشەیه، ئەگەرنا وشەى (أَنْقَضَ) یانى: وایلیکردبوو (نَقِیضَ) ى هەبى، (نَقِیضَ) یش بریتیه له جیرهو دەنگیک که له کۆل و بارى قورس دى.

﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾، دیسان (و)هکه واوی بادانەوهو گیرانەوهیه، واتە: ئایا ناوبانگ و باس و خواسى تۆمان بەرزەکردهوه؟ ئەوانە هەموویان پرسیارکردنى دانپیداھێنانن، یانى: بە دنیایى وامان بۆ کردى.

﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾، ئنجا له گەڵ زەحمەتیی و قورسیى دا ئاسانی و سێنایی هەیه، ئەو سەغله تیهى تۆ تێیکهوتوو به هۆى پیغه مبهرايه تیهوه، ئاسانیشى به دوا دا دى، چ له دنیا دا چ له دوا پۆژدا.

﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾، بێگومان له گەڵ زەحمەتیی و قورسیى دا، ئاسانی و سێنایی هەیه، (العسر) که (أل)ى ناساندنى له سەر، له هەردووکیاندا یه که، به لام (یسر) به نه ناسراو (نکرة) هاتوه، بۆیه (يُسْرًا) هکان جیان، له بهر ئەوەش هەندىك له زانایان گوتوووانە: (لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرِينَ) زەحمەتیی و ماندوو بوونیك به سەر دوو ئاسانیاندا زال نابى.

﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ﴾، بۆیه هەر کاتیک لیبوویهوه له کاریک بوویهوه، پى بچه قینهو، خۆت ماندوو بکه بۆ کاریکى دیکه، (فَانصَبْ) به مانای دهست به کاربوون له کاریکى دیکه دا و، به مانای خۆماندوو کردن و زەحمەتکێشانیش دى، (نَصَبَ يَنْصَبُ أَي: تَعَبَ وَأَعْيَا، أَوْ جَدَّ وَاجْتَهَدَ فَهُوَ نَاصِبٌ)، (نَصَبَ يَنْصَبُ) دوو واتای هەن، یه که میان: ماندوو بوو، دووهمیان: ههولیدا و خۆى ماندوو کرد، ئەو خۆماندوو که رو په نجه دهره.

﴿وَالِإِلَى رَبِّكَ فَأَرْعَبْ﴾، ئاره زوو لای پهروهردگارت بکه، یانى: چ شتیک له خوات نیزیک ده خاتهوه به رهو پهروهردگارت ده بات، ئەو کاره ئەنجام بده.

مەسەلە گەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

پاگەیاندى خوای میهرەبان بۆ پیغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ، که سینهی فراوانکردووە، باری سەرشانی لابردووە که پشتی وه جیره خستبوو، ناوو شۆره تیشی بهرزکردۆتهوه:

خوا دهفه رموی: ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ ۱ ﴿وَوَضَعْنَا عَنكَ﴾ ۲ ﴿وِزْرَكَ﴾ ۳ ﴿الَّذِي أَنْقَضَ﴾ ۴ ﴿ظَهْرَكَ﴾ ۵ ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾ ۶ ﴿﴾

شیکردنهوی ئەم ئایەتانە، له چوار بڕگەدا:

۱- ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ ئایا سینه تمان بۆت گوشار نه کرد؟ پێشتر باسمان کرد، که لێره دا هه مزه ی پرسیارکردن بۆ پرسیارکردنی دانپیدا هیئەنان (همزة الإستفهام التقريری) ه، (تقریر) واتە: وا بکه ی به رانه ره که ت دانی پیدابینتی، که واتە: که خوا دهفه رموی: ئایا سینه تمان بۆت گوشارو فراوان نه کردو؟ یانی: وامان کردو، چونکه له ریزمانی هه موو زماناندا وایه، که لابردنی لابردن (نفي النفي) ده بیته هو ی چه سپاندن، لێره شدا: ﴿لَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ لابردنه، به لām هه مزه که که ده چیتته سه ری: ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ پرسیارکردن هه مزه که، لابردنه که ی دیکه لاده بات، واتە: ﴿شَرَحْنَا لَكَ صَدْرَكَ﴾ سینه تمان بۆت فراوان کرد.

(الشَّرحُ: فِي أَصْلِ اللُّغَةِ بَسْطُ اللَّحْمِ وَنَحْوِهِ) (شرح) له بنه په تی زماندا یه کالاکردنی گوشت و وینه ی گوشته، دوا یی خوازاوه ته وه بۆ فراوان کردن.

یه کیک له پوو نکه ره وانی قورئان ده لی: ﴿شَرَحْ صَدْرِهِ، كِتَابَةً عَنِ الْإِنْعَامِ عَلَيْهِ بَکْلٌ مَا تَطْمَعُ إِلَيْهِ نَفْسُهُ مِنَ الْكَمَالَاتِ وَإِعْلَامُهُ بِرِضَا اللَّهِ عَنْهُ وَبَشَارَتُهُ بِنَصْرِهِ فِي الدُّنْيَا﴾،

واته: سینه فراوانکردنی پیغمبەر ﷺ مەبەست پێی چاکە لەگەڵدا کردنی خواپە
بوو، بە هەموو ئەوێ کە ئەفسی ئارەزووی کردووە لە شتە باش و تەواوەکان
و ئاگادارکردنەوەیەتی لە رازیوونی خوا لێی و، موژدە پێدانیەتی بە سەرکەوتنی
بە سەر کۆسپ و تەگەرەکان و ناحەزو دوژمنەکانیدا.

کە بێگومان ئەو سینه فراوانییە، زیاتر مەبەست پێی لایەنە مەعنەوییه کە یەتی،
بەلام لە پرووی جەستەیی شەو، دیسان چەند جارێک سینه گوشاد کران و دلپاک
کرانەوێ بۆ هاتۆتە پێش، وەك دواوی ئاماژە دەکەین بە سێ دەق کە لەو
بارەو هاتوون.

(۲) - ﴿وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ﴾، هەروەها ئەو قورساییهی لە سەرت بوو لە سەرمان
لابردی، (الْوِزْرُ: الثَّقْلُ وَالْحَرَجُ، وَالْمَقْصُودُ بِالْوِزْرِ كُلُّ مَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فِي الْعَقَائِدِ وَالْعَادَاتِ
الْمُنَاقِضَةِ لِلْفِطْرَةِ) (وزر): بە مانای قورسای و سەغڵەتیی دێ و، بە مانای گوناھیش دێ،
کە مەبەست پێی هەرچییه کە لە بیروباوەڕەکان و داب و نەرێتەکان لە سەردەمی
نەفامیی دابوون و، پێچەوانەی زگمەك و ناخی پاکێ هەر مروۆفێکن، بە تاییبەت هێ
پێغمبەری خاتەم ﷺ].

هەروەها (الوزر: الحمل الثقل) (وزر) بە مانای باری قورس دێ، بەلام لێرەدا
مەبەست پێی ئەو حالەتەیه کە پێغمبەر ﷺ پێش پێغمبەرایەتیی هەستی
بە نەرەحەتیی و بارقورسی و سەغڵەتییەکی زۆر کردووە لە کۆمەڵگاکە ی خۆیدا،
زانویەتی کە لە پرووی بوونناسییەو، لە پرووی بیروباوە، لە پرووی پەرستشەو،
لە پرووی کۆمەڵایەتیی و خێزانییەو ... هتد، تووشی لادان و تاوانێکی زۆر بوو و ن.

ئنجای خوا باسی ئەو بارو کۆڵە قورسە دەکات:

(۳) - ﴿الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ﴾، کە پشتیی وەجیرە خستبوو، (أَنْقَضَ: أَي: جَعَلَ الشَّيْءَ ذَا
نَقِيضٍ) شتەکە ی وا لێکرد خاوەنی (نقیض) بێ، (والنقيض: صوت صرير المحمل والرحل،
وصوت عظام المفاصل) (نقیض) یش بریتیە لە دەنگی جیرە ی بارو کۆڵ ئەو جلە ی

دەيخەنە سەر پىشتى ولاخ، ھەروەھا دەنگى ئىسقانى جومگەكانىشە، جارى وايە مروّڧ جومگەكانىشى قرچەيان لى دى.

(۴) - ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾، ھەروەھا باس و خواسى تۆۋ، ناوناوبانگى تۆمان بەرزكردەو، ھەلبەتتە بەرزكردنەو، ناوبانگ و باس و خواسى پىغەمبەرى خوا ﷺ بە ھۆى ئەو، بوو كە خوا كەردى بە ھەلگىرى كۆتا پەيامى خۆى، ھەروەھا خوا ناوى پىغەمبەرى ﷺ خستۆتە گەل ناوى خۆى، لە بانگ و قامەت و تەحييات و وتارەكاندا بە گىشتى و، لە چەندان شوپىنى قورپاندا، بەلام وپراى ئەمە، ئەو، ھەش دەگەيەننى كە خوا ﷺ خستوويەتە دلى ھەموو ئەوانەو، خواۋەنى ئىسلام و ئيمان، بە تايەت و، جندو، مروّڧەكان بە گىشتى، كە ناوى پىغەمبەرى خاتەم بەرز پابگرن.

دەربارەى سىنە گوشاد كرانى پىغەمبەر موحەممەد ﷺ، كە وەك گوتمان مەبەست پىى ھالەتى مەعنەويە، چونكە مروّڧ كاتىك ھىدايەت دەچىتە تىو دى و دەروونى، ھەست دەكات سىنەى فراوان دەيىت و، كاتىك خەمىك، نارەھەتتە، گرى و گۆتالەك پرووى تىدەكات، ھەست دەكات دلى تەنگ و بچووك دەيىتەو، ئىجا ئەو ھالەتى دى گوشادكرانى پىغەمبەرى خوا ﷺ، كە خواى بەرز بە سىنە بو گوشادو فراوانكران باسى كردو، لە ئەسلا مەبەست ھالەتى مەعنەويەتى، ھەروەھا مەسەلەى كۆل لەسەر پىشت لابرانىشى، ديسان مەبەست پىى ھالەتى مەعنەويەتى، كە ھەستى بە سەغلەتى و دلتەنگىيە كردو لە كۆمەلگايەكەى خۆيدا، بە ھۆى يىپروايى و بپەرستى و ستەم و خراپەو لادان و تاوانيانەو.

ئەو، دىكەش كە دەفەرموى: كۆلەكەت پىشتى وەجىرە خستبووى، پىشتى چەماندبووى، بو ئەو، يە بۆمان وينا بكات وەك چۆن بارىكى قورس دەخەيە سەر پىشتى ئازەلەك جىرەى لى دىت، ئاوا نارەھەت بوو.

ناو بوۆ بهرزکرانه وهش مه به ست پپی ناووناوبانگی پیغه مبهری خوايه ﷺ، که له لای فریشته کان و له لای برواداران، پیغه مبهری خاتهم ﷺ که هه لگری کوّتا په یامی پهروه ردگار بووه، ناووناوبانگی بهرز بووهو، ریز لیگیراوه.

به لام وپرای ئه وه، سی گیردراوهش دینین ده رباره ی سینه بوۆ گوشادکرانی پیغه مبهر ﷺ له رووی جه سته ییه وه:

یه کیکیان له ته مه نی دوو سالییدا بووه، یه کیکیان له ته مه نی ده سالییدا بووه، یه کیکیان له کاتی سه فه ری شه وو پۆ بهرزکرانه وهی دا، به لای که مه وه ئه و سیجاره پیغه مبهری خاتهم ﷺ سینه ی بوۆ گوشاد کراوه، واته: به رواله تی و جه سته یی.

حاله تی یه که م:

که له بهرگی یه که می (السيرة النبوية لابن هشام)^(۱) و ته فسیری (روح المعاني)^(۲) دا هاتوه، له شیر پیده ره که ی پیغه مبه ره وه ﷺ حه لیمه ی سه عدییه، دوا ی ئه وه ی موحه ممه د ده بات بوۆ لای خو یان، وهك عاده تی عه ره به کان که مندالی گچه که یان داوه ته دایه ن، بوۆ ئه وه ی له بیابان و ده شت و سارای چۆل به خێو بکری، نهك له نیو شارد، که چاکتر پهروه رده ده بی و زمانی په وان و پاراوتر ده بی، ئه و کاته ش موحه ممه د با ی نه ما بوو، حه لیمه ده لی^(۳):

دوا ی ئه وه ی موحه ممه دمان برده لای خو مان، له لایه ن خوا ی به رزه وه هه ر زی ده یی و چاکه مان ده بی نی، تا کو دوو ساله که ی ته واو بوون و له شیرم بریه وه، ئنجا ئه و به زووی پی ده گه یشت و گه وره ده بوو، وهك پیگه یشتن و گه وره بوونی منداله کانی دیکه دا نا، دوو سالی ته واو نه کرد بوون، بوو به مندالیک پیو یستی

(۱) ص

(۲) ج ۱۵، ص ۴۸۹ و ۴۹۰.

(۳) یه کسه ر وه رگیراوه کور دییه که ی دینین.

بە شیر نەما، ئیمەش بردمانەوہ بوّ لای دایکی و، زۆریش سوور بووین لەسەر ئەوہی لەلامان مینیتەوہ، چونکە بە ھۆی ئەوہوہ پیزی زۆرمان دەبینی، بە دایکیماں گوت: ئەگەر لینگەرپی لەلامان مینیتەوہ ھەتا گەرەو پتەو دەبی، چونکە ئیمە مەترسی دەردو نەخۆشی مەککەمان لی ھەپە، ئیدی ھەر لەگەڵیدا خەریک بووین، ھەتا لەگەڵ ئیمەدا ناردیەوہ، ئیمەش بردمانەوہ، سویند بە خوا دواي ئەوہی بردمانەوہ، لە نیوان مانگیك بوّ سی مانگ دەبوو، لەگەڵ براپە شیرپەکە لە کەرپی پشت مالمندا بوون، براپەکە ھات پایدەکرد، گوتی: ئەو برا قورەیشیەم دوو پیاو ھاتن بەرگی سپیان لەبەر دابوو پالیان خست و سکیان ھەلدی! من و بابیشی بەرەو لای وی چووین، بینیمان راوہستابوو، پەنگی بزکابوو، بابی لە باوہشی گرت و گوتی: پۆلە گیان چیتە؟ گوتی: بابە گیان! دوو پیاو ھاتن بەرگی سپیان لەبەردا بوو، میان پالخت و سکیان ھەلدی، شتیکیان لی دەرھینا و فریاندا، دواي سکیمان وەك خۆی لیکردەوہ! ئیمەش بردمانەوہ بوّ مال.

بابی گوتی: ھەلیمە! من مەترسیم ھەپە لەم کورە، کە تووشی دەست لیوہشاندن بووبی، بیوہ بوّ لای کەس و کاری بەر لەوہی ئەوہی مەترسیمان لی ھەپە، لی دەرکەوئی، کە جنددار بوون و شیت بوونە. ھەلیمە دەلی: بردمانەوہ بوّ لای دایکی.

دایکی گوتی: ئەوہ چۆنە ھیناتانەوہ، خو ئیوہ زۆر سووربوون کە لەلاتان مینیتەوہ؟

گوتمان: ترسیان لە رووداوان و لە گرفت و کێشە. گوتی: پیم وانپە ئەوہ راست بی، راستیم پی بلین. ئیدی وازی نەھینا تاکو ھەوالەکەیمان پید.

ئەوئىش گوتى: لە شەيتان لىي ترسان؟ سوئند بە خوا شەيتان پرى تىنابات
و دەستەلاتى بەسەرىدا ناشكى، ئەم كوپەم حالەت و كارىكى تايەقى دەبى،
بىيەنەو بە لەلاتان بىت.

حالەتى دووهم:

{عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَانَ جَرِيًّا عَلَى أَنْ يَسْأَلَ رَسُولَ
اللَّهِ ﷺ عَنْ أَشْيَاءَ لَا يَسْأَلُهُ عَنْهَا غَيْرُهُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَوَّلُ مَا رَأَيْتَ فِي أَمْرِ
النُّبُوَّةِ؟ فَاسْتَوَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَالِسًا، وَقَالَ: لَقَدْ سَأَلْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، إِنِّي لَفِي صَحْرَاءَ
ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ، وَإِذَا أَنَا بِكَلَامٍ فَوْقَ رَأْسِي، وَإِذَا أَنَا يَقُولُ لِرَجُلٍ: أَهْوْ هُو؟ قَالَ: نَعَمْ،
فَاسْتَقْبَلَانِي بِوُجُوهِ لَمْ أَرَهَا لِيَخْلُقِ قَطُّ، وَأَزْوَاجَ لَمْ أَجِدْهَا مِنْ خَلْقٍ قَطُّ، وَثِيَابٍ لَمْ
أَرَهَا عَلَى أَحَدٍ قَطُّ، فَأَقْبَلَا إِلَيَّ يَمْشِيَانِ حَتَّى أَخَذَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَعْضِي لَا أَجِدُ
لأَحَدِهِمَا مَسًّا، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَضْجِعْهُ، فَأَضْجَعَانِي بِلَا قَصْرِ، وَلَا هَضْمٍ، وَقَالَ
أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: إِفْلِقْ صَدْرَهُ، فَهَوَى أَحَدُهُمَا إِلَى صَدْرِي فَفَلَقَهَا، فِيمَا أَرَى بِلَا دَمٍ، وَلَا
وَجَعٍ، فَقَالَ لَهُ: أَخْرِجِ الْغِلَّ وَالْحَسَدَ، فَأَخْرَجَ شَيْئًا كَهَيْئَةِ الْعَلَقَةِ، ثُمَّ نَبَذَهَا فَطَرَحَهَا،
فَقَالَ لَهُ: ادْخِلِ الرَّأْفَةَ وَالرَّحْمَةَ، فَإِذَا مِثْلُ الَّذِي أَخْرَجَ يُشْبِهُ الْفِصَّةَ، ثُمَّ هَزَّ إِبْهَامَ
رِجْلِي الْيُمْنَى، فَقَالَ: اغْدُ وَاسْلَمْ، فَرَجَعْتُ بِهَا أَغْدُو رِقَّةً عَلَى الصَّغِيرِ، وَرَحْمَةً لِلْكَبِيرِ {
(أخرجه عبد الله بن أحمد في زوائده على المسند: ٢١٢٩٦، قال الهيثمي (٢٢٣/٨):
رجالہ ثقات وثقہم ابن حبان، والضیاء: ١٢٦٤).

واتە: ئوبەیی کوپی کەعب گێروایەتەووە کە ئەبوو ھورەیرە (خوا لییان پازی
بێ) بو پرسیارکردن لە پیغەمبەری خوا لە ھەندیک شتان کە جگە لەو لێی
نەدەپرسی، گوتووێت: ئەو پیغەمبەری خوا! لە کاروباری پیغەمبەرایەتی دا
یە کەمەین شت کە بینووتە چی بوو؟ پیغەمبەری خوا ﷺ ھەلساوی پێک دانیش
فەرموو: پرسیار کرد ئەو ئەبوو ھورەیرە! من لە بیابان بووم تەمەنم دە
سأل بوو، لەسەر وومەووە گویم لە پیاویک بوو، بە پیاویکی دیکە ی گوت: ئەو
خۆیەتی؟ گوتی: بەلێ، ئنجا بە روویکەووە بەرەو لام ھاتن، ئەو پروانەم ھەرگیز

نەبىنىيەتتە لە ھىچ دروستكراوئىكدا، بە بۆنىكى خۆشەو بە لىم ھاتن، ئەو بۆنە خۆشەم لە ھىچ دروستكراوئىك نەكردبوو و، بە بەرگ و پۆشاكىكەو بە لىم ھاتن، ئەو بەرگ و پۆشاكەم لەبەر ھىچ كەسئىكدا نەبىنىيەتتە، بۆ لىم ھاتن دەپۆشتن ھەتا لىم نىزىككەوتنەو، ھەر كامئىكىان قۆلئىكى گرتەم، كە ھەستەم بە گرتەيان بۆ قۆلەم نەدەكرد، يەكئىكىان بە ئەو ھى دىكەى گوت: سىنەى بقلەشەنە، ئەو ھى دىكە داھاتەو سىنەى منى قلىشانە، وەك دەمبەنى بۆ ئەو ھى خويىنى لى بۆ و، بۆ ئەو ھى ئازارىشى ھەبۆ، پىي گوت: كەنەو ھەسوودى لى دەلە دەرىنە، ئىجا داھاتە سىنەم و شتەكى وەك خويىنپارەى لى سىنەم دەرىنەو فرەيدا، دواى پىيگوت: بەزەى و پەرۆشى بەخە دەل، شتەك بوو بە ئەندازەى پارچە زىوئە (خستىيە سىنەمەو)، دواى پەنجە گەورەى پىي راستەى گرت و گوتى: پەرۆ و سەلامەت بە، ئىدى گەرامەو، دەل پەرۆ بوو لە نەرمى و مەھرەبانى بۆ كەم تەمەن و، بەزەيش بەرانبەر بەھى بە تەمەن.

حالتى سىيەم:

ئەو كاتە بوو كە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ سەفەرى شەپۆرۆ بەرزبونەو (الإسراء والعروج) كەردەو:

اعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعَصَعَةَ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «بَيْنَمَا أَنَا عِنْدَ الْبَيْتِ بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقْظَانِ، إِذْ سَمِعْتُ قَائِلًا يَقُولُ: خُذْ بَيْنَ الثَّلَاثَةِ، فَأُوتِيتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ فِيهَا مِنْ مَاءٍ زَمْزَمَ»، قَالَ: «فَشَرَحَ صَدْرِي إِلَى كَذَا وَكَذَا» - قَالَ قَتَادَةُ: قُلْتُ: مَا يَعْنِي بِهِ؟ قَالَ: إِلَى أَسْفَلِ بَطْنِهِ - «فَاسْتُخْرِجَ قَلْبِي، فَغَسَلَ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ أُعِيدَ مَكَانَهُ، ثُمَّ حُشِيَ إِيمَانًا وَحِكْمَةً، ثُمَّ أُوتِيتُ بِدَابَّةٍ أَبْيَضَ يُقَالُ لَهُ الْبَرَّاقُ، فَوْقَ الْحِمَارِ وَدُونَ الْبَغْلِ، يَقَعُ خَطَاؤُهُ أَقْصَى طَرَفِهِ، فَحَمِلْتُ عَلَيْهِ، ثُمَّ انْطَلَقْتُ حَتَّى أَتَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا...»^(۱).

واته: واته: ئەنەسی کۆری مالیک ﷺ دەگێڕێتەووە لە مالیکی کۆری صەعصەهە
 پیاویک بوو لە قەومەکە، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: لە کاتیکدا من لەلای
 کەعبە لە نیوان خەوتوو و بیداردا بووم، گویم لە کەسێک بوو گوێ: یەکیک
 لەو سیانە بگرە، تەشتیکی زێری بۆ هێنام، ئاوی زەمزمەمی تێدابوو، فەرمووی:
 سێنەمی هەلدری تاكو فلانە شوین، -قەتادە گوێ: مەبەستی چی بوو؟ گوێ:
 هەتا خوار سکی- دلم دەرھێناو بە ئاوی زەمزمە شۆردرا، پاشان گێردرایەو
 شوینی خوێ، دوایی پرکرا لە ئیمان و حیکمەت و دانایی، پاشان ئاژەلێکی
 سپیان بۆ هێنام، پێی گوترا: بوراق لە گویدریژ بەرزتر بوو لە ئیستر بچووکت
 بوو، بە هەنگاویک دەگەیشتە ئەو جیگایە چاوی بر بکات، سواری ئەو بوراقە
 کرام، پاشان دەرچووین (لەگەڵ جەرێلدا) تاكو گەیشتینە ئاسمانی دنیا، (دوایی
 باسی ئاسمانەکانی دیکەش دەکات).

هەموو ئەو حالەتەنەش ئەو دەگەینەن کە خوا لە پرووی جەستەیشەو
 کاری لەسەر پێغەمبەری کوێایی ﷺ کردو، کە زیاتر ئامادە بکات بۆ وەرگرتنی
 پەيامەکە، و، شایستە ئەو نوورو بەرەکەت و ھیدایەتە بێت.

بە نۆرە خوێندنیوەکەن بەکەسێکی

چی نەگە نە مەلەجە نە مەلەجە

AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

AliBapir

عەل پاپیر AliBapir

هەل پاپیر AliBapir

کەسێکی

پاپیری مەلەجە نە مەلەجە

AliBapir

AliBapir

مەسەلە ی دووهم:

بێگومان لە گەڵ سەغڵەتیی و قورسییدا ئاسانی هەیە، بە دُنیا یی لە گەڵ سەغڵەتیی و قورسییدا سێنایی هەیە، ئنجا خوا بە پێغەمبەری کۆتایی فەرموو: دوا ی تەواکردنی کارێک، یە کسەر کارێکی دیکە بکە ئە ی موخەممەد ﷺ! هەمیشەش بەرەو لای خوا ئارەزوومەندبە:

خوا دە فەرمو ی: ﴿ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۖ (٥) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۖ (٦) فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۖ (٧) وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَب ۚ (٨) ۝ ﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانه، لە چوار بڕگەدا:

(١)- ﴿ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۖ ﴾ بە دُنیا یی لە گەڵ سەغڵەتیی و قورسییدا، ئاسانی هەیە، پسپۆرانی زمان گوتوو یانە: (ف: فصیحة تُفصِحُ عن کلامٍ مُّقْدَّرٍ يدُلُّ عليه الإستفهام التقريريُّ هنا أي: إذا علمت هذا وتقرر، فاعلم أن مع العسر يسراً)، (ف: پێی دە گوتر ی: (فصیحة) چونکە قسە یە ک ئەندازە گیر ی کراو، پیتی (ف) ڕوونی دە کاتەو، کە پرس یار کردنە دانپیدا هێنانە ی پێشی دە یگە یە ن ی، واتە: ئە گەر ئەو ت زانی کە باسکراو چەسپا، بزانه لە گەڵ زەحمەتیی و قورسییدا کە دێتە ڕیت لە پێناوی خوا دا، ئاسانی و فەر حانییش هەیە.

(٢)- ﴿ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۖ ﴾ بە دُنیا یی لە گەڵ سەغڵەتیی و قورسییدا ئاسانی هەیە، وشە ی (مع) بە مانای (لە گەڵ) د ی، بە لām لێرە دا لە هەردوو ڕستە کاندا بە کار هێنراو، بە مانایە ک ی جیاواز لە مانا ڕاستە قینە کە ی، چونکە زەحمەتیی و ئاسانی پێکەو لە یە ک کاتدا نابن و، ناگونج ی پێکەو بەن، بە لām یانی: ن یزیکە لە دوا ی زەحمەتیی و قورسی، ئاسانی پەیدا ب ی، بۆ یە ش فەر موو یە ت ی: (مع) (لە گەڵ) یانی: هێندە لە یە ک دی ن یزیکن، وە ک پێکەو بەن وان.

(۳) - ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ﴾، كهواته: تۆ هەر کاتیڭ لیبوویهوه، دهست به تالبووی، خۆت ماندوو بکه، یاخود کۆششی زیاتر بکه، چونکه (فانصب) به مانای: خۆت ماندوو بکه و، به مانای: ههولبدهو کۆشش بکه، دی.

تایا مه بهست له لیبوونهوهو دهست به تالبوون، چیه؟

هه رچه نده ئیمه دوایی چهند ورده سه رنجیڭ لهو ئایه تانه ده دینهوه، به لام (الطبری) ده لئ: مه بهست پیتی ئه وهیه: هه ر کاتیڭ ئه و کاره ی تیدا دهست به کاری، لیبوویهوه ته واوت کرد، له کاریکی دیکه دا خۆت ماندوو بکه و پامه وهسته.

(۴) - ﴿وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ﴾، به رهو لای پهروه ر دگاریشت ئاره زوومه ندبه.

وشه ی: (رغبة) بویه لی ردها به پیتی (إلى) به رکاری خواسته، تا کو مانای پرووتیکردن و گرنگی پیدانی بخریته ئیو.

واته: به رهو لای پهروه ر دگارت زیاتر ئاره زوو بکهو، پرووی تیکه، چ شتیڭ زیاتر له خوات نیزیک ده خاتهوه، په چاوی بکه.

حهوت ورده سه رنج لهو ئایه تانه:

۱- جاری که خوا ده فهرموئ: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾، وشه ی: (العسر) که (أل) ی ناساندنی له سه ره، بۆ (عهد)، واته: ئه و زه حمه تی و ناره حه تییه ی ده یزانی، وه ک شاره زایانی زمانی عه ره بیی کو وه نشین گوتوو یانه: (الألف واللام عوض عن المضاف إليه)، ئه لیف و لام قه ره بووی پالوده لادراو ده که نه وه، واته: ئه و زه حمه تی و ناره حه تییه ی تۆ پیتی ئاشنای، له گه ل ئه ودا ئاسانی هیه، یانی: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ له گه ل زه حمه تی و قورسی تۆدا، ئاسانی ش هیه، هه میشه تۆ به بهر هه ورازه وه ناب، پیشینان گوتوو یانه: (له دوا ی هه ورازان نشیوه)، هیچ هه ورازیک نیه تا کو سه ر به رده وام بیت.

٢- ئایا مەبەست لە وشە (عسر) چیه؟ (عسر): بریتیه لە زەحمەتی و قورساییهك له به‌ده‌سته‌ینانی شتی‌کدا که ئاره‌زووی ده‌کړی و، کرده‌وه‌یه‌ک که به ئامانج گیراوه، له‌وه‌دا مړۆڤ ماندوو بڼی و تووشی زه‌حمەتی و ناره‌حه‌تی بڼی.

ئایا مەبەست لە (یسر) چیه؟ (یسر): بریتیه له ئاسانی له به‌ده‌سته‌ینانی شتی ئاسان‌کراودا، که مړۆڤ تێیدا ماندوو نابێ، یان به ئامانج گه‌یشتنه‌که، ماندوو‌بوونه‌که‌ی له بیر بباته‌وه.

٣- که خوا‌ی به‌رز دووباره‌ی کردۆته‌وه: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۖ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۖ﴾ (المقصود بالترکّار التّاکید علی تحقیق هذا الوعد وتعمیمه)، مەبەست لە دووباره کردنه‌وه، جه‌خت‌کردنه‌وه‌ی هه‌ینانه‌دی ئه‌و به‌لینه‌و گشتان‌دیه‌تی.

٤- که ده‌فه‌رموی: ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۖ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۚ﴾ (الرَّغْبَةُ: الْحُصُولُ عَلَىٰ مَا هُوَ مَحْبُوبٌ، وَأَصْلُهُ تَعْدِيته بِنَفْسِهِ، يُقَالُ رَغِبَ فِيهِ، وَعَكْسُهُ: رَغِبَ عَنْهُ أَي: صرف رَغْبَتُهُ عَنْهُ)، (رغبه): بریتیه له ویستنی وه‌ده‌سته‌ینانی شتی‌ک که خوش‌ویستراوه‌و، له ته‌سلدا وشه‌ی (رغب) بۆ خۆی به‌رکار ده‌خوای، (رَغِبَ فِيهِ) واته: ئه‌و شته‌ی ویست، یان ئه‌و شته‌ی ئاره‌زوو کرد، (به‌لام لێره‌دا که به (إِلَى) به‌رکاری پێخوایاوه، بۆ ئه‌وه‌یه مانای پرووتیکردن و گرنگی پێدانی به‌خێته‌نیو)، بۆ پێچه‌وانه‌که‌یشی ده‌گوتری: (رَغِبَ عَنْهُ) واته: ئه‌و شته‌ی نه‌ویست، ئاره‌زووی نه‌کردو، خۆی لێ لادا.

٥- (الشوکاني) له (فتح القدیر)^(١) دا ده‌لی: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا أَي: إِنَّ مَعَ الضِّيقَةِ سَعَةً، وَمَعَ الشَّدَّةِ رَخَاءٌ، وَمَعَ الْكُرْبِ فَرَجٌ، وَفِي هَذَا وَعْدٌ مِنْهُ سُبْحَانَهُ بِأَنَّ كُلَّ عُسْرٍ يَتَّبِعُهُ، وَكُلُّ شَدِيدٍ يَهْوُنُ، وَكُلُّ صَعْبٍ يَلِينُ﴾، واته: له‌گه‌ڵ هه‌ر ته‌نگانه‌یه‌کدا فه‌رحانی هه‌یه‌و، له‌گه‌ڵ هه‌ر سه‌ختیه‌کدا خوشی هه‌یه‌و، له‌گه‌ڵ هه‌ر خه‌می‌کدا ده‌رووکرانه‌وه هه‌یه، له‌مه‌دا به‌لین هه‌یه له خوا‌ی پاک و بێ‌گه‌رده‌وه، که هه‌موو شتی‌کی به زه‌حمەت ئاسان ده‌بێ و، هه‌موو شتی‌کی سه‌خت دوا‌یی سێنا ده‌بێ و، هه‌موو شتی‌کی قورس دوا‌یی نه‌رم ده‌بێ.

٦- که ده‌فه‌رموی: ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۖ﴾ (٧)، زانایان زۆریان قسه‌ لێ‌کردوه:

- أ- هەندیک گوتووینانە: ئەگەر لە نوێژی فەرز تەواو بووی، ئنجا نوێژی سوننەت بکە.
- ب- هەندیک گوتووینانە: ئەگەر لە نوێژەکەت تەواو بووی، ئنجا دەست بە بانگەواز بکە.
- ج- هەندیک گوتووینانە: ئەگەر لە بانگەواز تەواو بووی، ئنجا دەست بکە بە نزاو بپاڕۆه.
- بەلام وهك (الطبري) دەلی: خوا بە گشتی فەرمووێتی و، هیچ کۆت و بەندیکی نەخستۆتە سەر، بۆیە ﴿فَإِذَا فَرَغْتَ﴾، واتە: لە هەر کاریک کە تێیدا، پەيوەندیی بە دیندارییەوه هەبێ، یان دیندارییەوه، کە لەو کارە بوویەوه، دەست بە کاریکی دیکە بکەو، زەحمەت بکێشە و پەنج بدە.
- ۷- کە دەفەرموی: ﴿وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَأَرْعَبْ﴾، یانی: هەموو کارو جموجۆڵەکانت کە دەیانکە، با بە هاندەری بەرەو خوا چوون بن و، بە ئارەزووکردنی لای خواو نزیکیی لای خوا یەروەردگار بن.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئیمەش لەو کەسانە بگێرێ، کە بە شوین پێی پیغمبەری خاتەمدا ﷺ هەنگاو دەئێن و، وهك پیغمبەری خاتەم دەکەن و، لەو نیعمەتانەمان بۆ پرەخسێتی کە بۆ پیغمبەری خاتەمی پرەخساندوون، وهك: سینه فراوانیی و، باری شان سووک بوون و، کۆلی قورس و گران لاچوون و، ناوونابانگی باش و، باس و خواسی باشمان پێ بدات و، یارمەتییمان بدات بۆ ئەوێ هەرچی زیاتر باشتر سەرگەرمی بەندایەتی بۆ خوایین، دینداری و دیندارییەکی پێ و راست بکەین بە راستەپێی خوا یەروەردگارد، تا کو تەمەنە کاتی و ئەمانەتیە کەمان لەم ژایانی دنیا بەدا کۆتایی پێ دێن و، بەسەر بەرزیی دەچینەوه خەمەت خوا یەرزێ مەزن.

لێرەشدا کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (الشرح) دێنین.

تہفسیری سوورہتی

التَّائِبُ

دەستپیک

بەرێزان!

ئەمڕۆ (۱۴)ی مانگی (ذی الحجة)ی سالی (۱۴۴۱) کۆچییه، بەرانبەر (۲۰۲۰/۸/۴) زایینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (التین).

سەرەتا پێناسەو نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت پرگەدا دەخەینە روو، بۆ ئەوەی بەر لەوەی بچینە سەر پروونکردنەوهی چەمک و واتای ئایەتە بە پێزەکانی، سیمای گشتیی و هێڵە سەرەکییەکان و چوارچێوەی فراوانی ئەم سوورەتە موبارەکەمان لەبەرچاو بێ.

پێناسەى سوورەتى (التین) و بابەتەکانى

یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە بە سوورەتی (والتین)، ھەروەھا بە (سورة التین) ناسراوە، بەھەردوو ناوەکان ناسراوە، لەو بارەشەو ئەم فەرموودەیە دێنین:

{عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ وَالتِّينَ وَالزَّيْتُونَ فِي الْعِشَاءِ، وَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ أَوْ قِرَاءَةً} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۷۵۴۶، ومسلم: ۱۷۷).

واتە: بەرایی کوڕی عازیب (خوا لای پازی بێ) دەلی: گویم لە پیخەمبەری خوا ﷺ بوو، لەنویژی خەوتناندا لەیەکیک لە پکاتەکاندا سوورەتی (والتین

وَالزَّيْتُونِ) ی خویند، گویم له هیچ کەسیک نەبوو دەنگی لەو خوشتر بێ، یان چاکتر لەو بخوینێ.

دووهم: شوینی دابه‌زینی:

بەبۆچوونی زۆربە ی زانایان ئەم سوورەتە مەککەییەو لە شاری مەککە دابه‌زیو، لەو کاتەدا کە پیغەمبەری خوا ﷺ لە مەککەدا بوو، بەر لە کۆچ کردنی بۆ مەدینە. لەوبارەو هەش ئەم دەقە دینین:

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أُنْزِلَتْ سُورَةُ وَالتَّيْنِ مَكَّةَ) (أوردته السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ٤٥٣، ونسبه لابن الضريس والنحاس والبيهقي، وقال: أخرج ابن مردويه عن عبد الله بن الزبير مثله، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٥٣٠).

واتە: عەبدوللای کورێ عەباس ر.ه.، گوتووێتی: سوورەتی (والتین) لە مەککە دابه‌زیو، سیوتی کە ئەمە ی لە عەبدوللای کورێ عەباسەو هیناو، گوتووێتی: ئینو مۆردەو هەمان شتی لە عەبدوللای کورێ زوبەیریشەو خوا (لییان رازی بێ) هیناو، کە گوتووێتی: ئەو سوورەتە لە مەککە دابه‌زیو.

سێیەم: ریزبەندی ئەم سوورەتە لە موصحف و دابه‌زیندا:

ئەم سوورەتە موبارە کە لە (مصحف) دا ژمارە کە ی (٩٥) ه، لە دابه‌زینیشدا ژمارە کە ی بیست و هەشت (٢٨) ه، پیش سوورەتی (الإیلاف) و دوا ی سوورەتی (البروج) دابه‌زیو.

چوارەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

ژمارە ی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە موبارە کە هەشت (٨) ه، بەبێ راجیایی لەئێو زانایانی ژمیرەری ئایەتەکانی قورئاندا.

پێنجەم: نێوەرۆکی:

ئەم سوورەتە موبارە کە خوای پەرورەدگار لەسەر تايە کە یەوێ سویند بە چوار شتان دەخوات: (هەنجیر، زەیتوون، کێوی سینا، ولاتی هیمن و پەر ئاسایش «مەککە»، وەلامی سویندە کەش ئەو یە کە مەروۆفی لەسەر باشتەین پیکهاتە لە پرووی جەستەیی و مەعنەوی یەوێ پیکهیناوە، دوایی گێراویە تەوێ بۆ ژیری هەموو ژێران، بۆ خواری خوارەو، جگە لە پروادارانێ کردار باش، کە پاداشتی نەپراوەیان هەیه، دوای ئەوێش خوای زاناو توانا رایگەیان دۆه، کە هیچ پالنه ریکی بیروایی بە سزاو پاداشت نیه، خواش دادگەرترین و کارزانترین دادوهران و هوکمرانانە.

شەشەم: تاییە تەمەندییەکانی:

سێ تاییەتی ئەم سوورەتە بە پێزە دەخەینە پروو:

(۱) - خوای پەرورەدگار سویندی خواردوێ بە چوار شتان، یاخود بە چوار شوینان، وەك دوایی درێژە کە یان باس دەکەین، کە مەروۆف لە چاکترین شیوێ و پیکهاتەیی مەعنەویی و رواله تییدا هینراوێ تە دی.

(۲) - گێرانهوێ خوا بۆ مەروۆف، بۆ پلەیی هەرە خوارو نزم، بەهوێ دوور لە خوایی و بیروایی یەوێ: ﴿ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ﴾ ۵ ﴿التین﴾.

(۳) - راگەیانرانی کارزانتر و دادگەرتر بوونی خوا لە هوکمییدا: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ﴾ ۸

هەوتەم: دابەشکردنی تاییەتەکان:

تیمە هەر هەشت تاییەتە کە ئەم سوورەتە دەکەینە دەرسیک، چونکە هەموویان پیکهوە پەيوەستن و لەبارەیی بابەتیکهوە دەدوین.

❖ دەرسی ئەم سوورەتە ❖

پێناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە کۆی هەشت ئایەتەکی ئەم سووڤەتە موبارەکە پێک دێ، ئایەتەکانی: (۸-۱)، پێشتریش باسمان کرد، کە لەم سووڤەتە موبارەکەدا خوای کاربەجێ لەسەرەتایەکیەوه سویند دەخوات بە چوار شتان: هەنجیرو زەیتوون و کێوی سیناو، ئەم ولاتە پر ئاسایش و هێمنییە، کە مەبەست پێی شاری مەککەیه. وەلامی سویندەکش ئەوەیه کە مەروڤمان لە باشتەین پێکاتەدا هیناوەتە دی، چ پێکەتە ی بەرچاوو، چ نابەرەهەست، لەرووی پرووخی و لەرووی جەستەییەوه، مەروڤ باشتەین ھالەت و پێکەتە ی ھەیه، بەلام دوا یی خوا دەیگێرێتەوه بۆ نزمی ھەرە نزمان، ھەلبەتە خوای دادگەر کە مەروڤی لە باشتەین پێکەتەو شیوەدا هیناوەتە دی، خۆی نایگێرێتەوه بۆ پلە ی ھەرە نزم، بەلکو ئەوە مەروڤە وا لە خۆی دەکات، بە بەلگە ی ئەوە ی دوا یی دەفەر موی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ (۱)، (الَّذِينَ ءَامَنُوا) کردارو بکەر (فعل و فاعل)ە، یانی: ئەوانە ی پروایان هیناوە، کەواتە: مەروڤەکان کە پروادینن، خۆیان پروادینن، (وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) ئەمیش دیسان: کارو بکەر و بەرکار (فعل و فاعل و مفعول به) یانی: کردەوه باشەکانیان ئەنجام داو، کەواتە: مەروڤ خۆی کردەوه باشەکان ئەنجام دەداو پەیدایان دەکات.

بۆیه کە خوا دەفەر موی: ﴿ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ﴾ (۵)، خوای پەرورەدگار تەعبیر دەکات لە ویستی گشتی خۆی و، لە سیستەمێک کە دایناوە لەژیانی بەشەردا، کە مەروڤ ئەگەر پروو لە ئیمان و کردەوه ی باش نەکات، لەو ھالەتە ھەرە چاکە ی خوا تێیدا دایناوە، نامێنێتەوه، بەلکو دەچێتەوه خواری خواری، خوا لە سەرەوه ی دروستکراوەکان دایناوە، بەلام بەهۆی بێ ئیمانی و خوانەناسی و دوور لە خواییەوه، دەچێتەوه خواری خواری.

ئىنجا لەبەر ئەوێ بەپێی سیستمیک کە خوا دایناوێ ئەوێ دیتە دی و، بە پێی ویستی خۆی بەلادەست ئەوێ دیتە دی، بۆیە خۆی پەرورەدگار پالیداوێتە لای خۆی، ئەگەرنا خوا مەزۆفەکانی چاک خۆلقاندوون و پێی خۆشە بەرز بن، بەرنامەو هیدایەتی بۆ ناردوون، تاكو بەرزیاں بکاتەوێ، عەقڵ و زگمماکی ساغ و باشی پێداون، تاكو بەهۆیانەوێ بەرز ببەوێ، بەلام کە خۆیاں لەخۆیاں نەگەرین، لەو پێگە بەرزەوێ خوا تێیدا دایاوان، خۆیاں لێژ بکەنەوێ سەرەو ژێر بکەنەوێ، بێگومان ئەوێ بەپێی سیستم و ویستی خۆی پەرورەدگارێ، ئەگەرنا خۆیاں وا لەخۆیاں دەکەن.

دوایی خۆی بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالْأَيْنِ ۚ﴾، چ شتیک دوای ئەوێ، دوای ڕوونکردنەوێ ئەو ڕاستییە مەزنانە، وا لە تۆ دەکات بێڕوایی بە سزاو پاداشت، یاں بێڕوایی بە ئایین و بەرنامەیی خوا؟ ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ﴾، ئایا خوا دادگەرترینی دادوێرەکان نیە، یاخود ئایا خوا کاربەجێترینی دادوێرەکان نیە؟ بۆیە واباشە بگوتری: (بَلَىٰ، وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ) با، من لەسەر ئەوێش لە شایەدانم، ئەمە لە پێخەمبەرەوێ ﷺ هاتوێ، بەسەنەدیک کە مشت و مێی پسیپۆرانی بواری فەرموودەناسیی (علم الحديث) ی لە سەرە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالَّذِينَ وَالزَّيْتُونَ ۝١ وَطُورِ سِينِينَ ۝٢ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝٣ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝٤ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝٥ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٦ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالْأَيْنِ ۚ﴾، التین.

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە. سویند بە هەنجیرو بە زەیتوون (۱) سویندیش بە کیوی سینا (۲) سویندیش بەم ولاتە هیمنە (۳) بە دلناییی مروڤمان لە چاکترین شیوەو پیکهاتەدا دروستکردووە (۴) دوایی گێرامانەو بە ژیری هەرە ژێرهوان (۵) بیجگە لەوانە ی بروایان هیناووە کردووە چاکەکانیان کردوون، ئەوانە پاداشتی نەبرواوەیان هەیە (۶) ئنجا (ئە ی مروڤ! دوای پروونکردنەوێ ئەو راستییە مەزنانە) چی وات لێدەکات سزاو پاداشت بەدرۆ دابنێی (۷) ئایا خوا کارزانترینی دادوهران نیە؟ (۸) }.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(التَّيْنُ): هەنجیر، (شَجَرٌ مِنَ الْفَصِيلَةِ الثَّوْتِيَّةِ، وَالتَّيْنُ: مَرَّ ذَلِكَ الشَّجَرِ) درەختیکە لە جوۆری درەختە تووییه کان، بە بەهرو بوومی ئەو درەختەش دەگووتری: (التين). بەهەمان شیوە زەیتوونیش بەدرەختەکە ی دەگووتری: زەیتوون، بە بەره کەشی هەر دەگووتری: زەیتوون. بەلام خورما، بەدرەختەکە ی دەگووتری: (نخل) و بە بەره کەشی دەگووتری: (تمر).

(وَالزَّيْتُونُ): (شَجَرٌ مَثْمَرُ زَيْتِي، تُؤْكَلُ ثَمَارُهُ بَعْدَ مَلْحِهَا، وَيَعَصَرُ مِنْهَا الزَّيْتُ، وَالزَّيْتُونُ هَرَّ شَجَرِ الزَّيْتُونِ)، زەیتوون دەرختیکە بەردارە، لە جوۆری زەیتییه، میوه کەشی دوای ئەوێ سویر دەکری دەخوری و، پوئیشی لی دەگووشری و، بە بەره کەشی هەر دەگووتری: زەیتوون.

(وَطُورِ سَيْنٍ): (جَبَلُ سَيْنَاءَ، الطُّورُ: الْجَبَلُ، وَالطُّورُ جَبَلٌ يُنْبِتُ الشَّجَرَ)، له قورئاندا (سینین) هاتوه، (سَيْنَاءَ) یش هاتوه، که بیابانیکه له نیوانی میصرو فهله ستیندا، نهو چیایه ی له بیابانی سینایه، به (سینین) هاتوه و، به (سَيْنَاءَ) یش هاتوه.

هه ندیک گوتوو یانه: (طور) چیایه که دره خت سهوز دهکات.

چونکه هه ندیک چیا هه ن دره ختیان لی سهوز نابئ، هیچ پرووهک و گیایه کیان لی نیه، به لام هه ندیک چیا ی دیکه هه ن، پرووک و گیایان لی سهوز دهبئ.

(وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ): ئەم وڵاته هیمنه، پر ئاسایش، که مه به ست پیی مه ککه یه، مه ککه ی ریز لیگیراو.

(تَقْوِيمٍ): (قَوَامٌ أَيْ: عَدْلٌ، وَقَوَامُ الْأَمْرِ: مَا يَقُومُ بِهِ) به مانای ریک و راست، (قَوَام) به مانای سیستم و بناغه ی کاریک، (وَالْقَوِيم: الْمُعْتَدِلُ، حَسَنُ الْقَامَةِ) (قویم) که سیکه قه دو قیافه ی ریک و راست بی.

(سَفْلِينَ): (سَفَلَ يَسْفُلُ سُفُولًا وَسَفَالَةً: ضِدُّ عَلَا)، (سَفَلَ يَسْفُلُ) واته: نزم بوو نزم دهبئ، (سُفُولًا وَسَفَالَةً) هه ردووکیان چاوگن، واته: نزم بوون، پیچه وانه ی (علا) یه، واته: بهرز بوو، (عَلَا يَعْلُو عُلُوًّا) واته: بهرز بوو، بهرز دهبئ، بهرز یی، (سَفَلَ يَسْفُلُ سَفَالَةً: خَسَّ وَتَذَلَّ)، (سَفَلَ يَسْفُلُ صَارَ فِي سُفْلٍ) واته: چوو خوار، ده چیته خوار، به لام (سَفَلَ يَسْفُلُ سَفَالَةً) واته: کهم بایه خ و بیترخ بوو، (السُّفْلُ: ضِدُّ الْعُلُو،) (السُّفْلُ) پیچه وانه وه ی (الْعُلُو)، یه که میان یانی: نزمی و نه وه ی دیکه یان یانی: بهرز یی.

(فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ): ئایا دوا ی نه وه چ شتیک وات لی دهکات سزاو پاداشت به درۆ دابنئی، پیی بیپروایی؟ یا خود ﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ﴾ یانی: دوا ی نه وه چ شتیک وات لی دهکات درۆ بکه ی به هو ی به درۆ دانانی رۆژی سزاو پاداشته وه؟ هه ر که سیک شتیک راست به درۆ دابنئ، خو ی درۆ کردوه.

(أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ): ئايا خوا دادگەرترىنى دادوهران، ياخود: حوكمرانان نيه؟ ياخود ئايا خوا كاربه جيترىنى دادوهران و حوكمرانان نيه؟ لهوه لامدا ده گوترى: (بَلَى وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ) با، منيش له سهر ئه وه له شايه دانم. (حَكَمَ أَيُّ مَنَعَ مَنَعًا لِإِصْلَاحٍ، وَمِنْهُ سُمِّيَتِ اللَّجَامُ: حَكْمَةُ الدَّابَّةِ) واته: ريگري به ريگرتن بو چاكبوون، ههر بويه لغاوى ئاژهل پيى ده گوترى: (حكمة) ئه وه لغاوى ده خريته زارى ئاژهل وه، بو ئه وهى له وه پى بو نه خورى، پيى ده گوترى: (حَكْمَةُ الدَّابَّةِ) چونكه پيى لى ده گرى له له وه پخواردن تاكو پروات و مه حتهل نه بى. (وَالْحُكْمُ بِالشَّيْءِ: أَنْ تَقْضِيَ بِأَنَّهُ كَذَا، أَوْ لَيْسَ بِكَذَا) (حكم) ئه وه يه تو بريار بدهى ئه شته وايه، يان وانيه.

وشهى ﴿بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ﴾ يان له (حكم) وه هاتوه، يان له (حكمة) وه هاتوه، ئه گهر له (حكم) وه هاتبى، واته: ئايا خوا قسه پويشتووترىنى حوكمرانان ياخود دادوهران نيه؟ له هه موو كهس باشت قسهى ناروا، بريارى پرشتى نيه؟ بيگومان با، ئه گهر له (حكمة) يشه وه هاتبى، واته: ئايا خوا كاربه جيترىن و كارزانترىنى دادوهران و حوكمرانان نيه؟ بيگومان با.

مانای گشتیی ئایه تەکان

خواى پهروهردگار ده فهرموى: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، به ناوى خواى به به زه يى به خشنده، واته:

۱- به ناوى خواى به به زه يى به خشنده ده ست به خویندنى ئەم سووپرته موباره كه ده كه م، نهك به ناوى ههركهس و هه رشتيكي ديكه.

۲- ئەم سووپرته به پيى ئايين و بهرنامهى خوا ديخوينم.

۳- ئەم سوورەتە بەمەبەستی وەدەستەیتانی رەزامەندیی خوا دەیخوینم.

۴- ئەم سوورەتە بەهەول و تواناو بپرستیک که خوا بۆی رەخساندووم دەیخوینم.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ لە سەرەتای خویندنی قورئانەو، ئەم سوورەتە یان هەر سوورەتێکی دیکە، ئەو چوار واتایە بۆ لە عەقل و دڵ دەگیرن، هەروەها ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ لە سەرەتای هەر کاریکی دیکەشەو بەکرێ بگوتری، پێویستە بەلای کەمەو ئەو چوار واتایە بۆ لە عەقل و دڵ بگیرن.

ئنجادەفەرموی: ﴿وَاللّٰیْنَ وَالزَّیُّوْنَ ۝۱ وَطُوْرٍ سَیِّئٍ ۝۲ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِیْنِ ۝۳﴾ خوای بەرزى مەزن لێردا سویند دەخوات بەچوار شتان دەفەرموی: سویند بە هەنجیرو بە زەیتوون و، بەکیوی سینین، هەروەها سویند بەم ولاتە هیمن و پەر ئاسایشە.

کەواتە: خوا سویندی بەچوار شتان خواردو:

۱و۲- دوو میوەو بەری دوو لە درەختەکان، کە هەنجیرو زەیتوون.

۳و۴: سویندیشی خواردو بەدوو شوینان، یەکەم: کیوی سینا، ئەو کیوەی لەدەشتی سینایە، کە بیابانیکە دەکەوێتە نیوان میسرو فەلەستینەو، شوینی دووهم: ئەم ولاتە ئەمینە، (أَمِین) کە لەسەر کیشی (فَعِیل)ە، بەمانای (مُفَعَّل) واتە: هەرکەسیک لێی بێ، ئەمینی دەکات، دُنیاو بپترسی دەکات.

یاخود (أَمِین) لەسەر کیشی (فَعِیل)ە، بەلام بەمانای (مَأْمُون)ە، واتە: (مَأْمُونٌ مَنْ فِيهِ) ئەوانەى تێیدان لەخویان بپترس و دُنیا دەبن. کەواتە: خوا سویندی بە بەری دوو ڕووەکان خواردو: هەنجیرو زەیتوون، هەروەها بەدوو شوینانیش: کیوی سینا و مەککە، کە ولاتیکى پەر هیمن و ئاسایشە، دەشگونجی بگوتری: خوای کاربەجی سویندی بە سى شوینان خواردو:

۱- شوینیک هەنجیرو زەیتوونی زۆری لێیە، کە شامە.

۲- ئەو شوئێهێ کیوی طووره له دهشتی سینا.

۳- سوئیدیشی به مهککه خواردوه، ئنجا ئەگەر بلیین: مه بهستی ئەو سی شوئێهیه، مانای وایه سی شوئێ سی له پیڤه مبه ره پایه به رزه کانی خوان (صلات و سهلامی خویان له سه ر بێ) که په یام و به رنامه که یان ماوه و شوئێکه و تووانیان هه ن:

۱- هه نجیرو زه یتوون له شامن و عیسا ش (سهلامی خوی لی بێ) زیاتر له شام بووه.

۲- مووسا (سهلامی خوی لی بێ) و گه له که ی خوا رزگاری کردن له دهستی فیرعه ون و له دهشتی سینا گیرسانه وه و له ویش ته و راتی پێ دراوه.

۳- ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾ مه ککه ش که نشینگه ی پیڤه مبه ری کو تایی مه حه ممه ده سورته.

هه ندیکیش له زانایان - وه ک دواتر له مه سه له گرنگه کان زیاتر تیشکی ده خه ینه سه ر - گو توو یانه:

۱- هه نجیر مه به ست پێ شوئێ ئەو په رستگایه یه، که نووح له سه ر کیوی جوو دیی دروستی کرد.

۲- زه یتوونیش ئەو پرووه که یه، که له فه له ستین ده رو و شوئێ عیسا یه.

۳- کیوی سینا ش له و بیابانه یه که مووسا و قه ومه که ی لی بوون.

۴- ئەو ولاته پر هیمن و ئاسایشه ش، به دلنایی مه ککه یه، شوئێ پیڤه مبه ری کو تایی مو حه مه د.

هه ندیکی دیکه گو توو یانه: مرو ف به چوار قو نا غدا تی په ریوه:

قو نا غی یه که م: کاتی که ئاده م و حه ووا له دره خته قه ده غه کراوه که یان خوارد، دوایی به گه لایان خویان داپو ش، زانایان ده لی ن: ئەو گه لای دره خته ی خویان پێ داپو شیوه، هی هه نجیر بووه.

قۇناغى دووهەم: نووح سەلامى خىلى دىيى دىيى ئەوھى تۆفان كۆتايى ھاتوھ،
بەلندەى ناردوھ بزانى: ئايا لەكوئى زەوى دەرکەوتتۆتەوھ؟ ئىجا ئەو بەلندەىھى
ناردوويەتى كۆتەر بووھ، ھەرچى بووھ، چلە زەيتوونىكى سەوزى بو ھىناوھ،
ئەوھش نىشانەى ئەوھبووھ سەرزەوى دەرکەوتتۆتەوھ.

قۇناغى سىيەم: ھاتنى مووسايە كە لە سەر كىيوى طورور لە دەشتى سىنادا
تەوراقى پى درا.

قۇناغى چوارەم: ھاتنى موھەممەد ﷺ كە لە شارى پىر ھىمىنى و ئاسايشى
مەككە سەرى ھەلدا.

خىلى پەرورەدگار دىيى سوئند خواردن بەو چوار شتانە، دەفەرموى: ﴿لَقَدْ
خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ بەدلىيى مەرۇفمان لە باشترىن پىكھاتەدا
ھىناوھتە دى، يەككە لە مانايەكانى (تقويم) برىتيە لە: (تعدیل) يانى: راستکردن
و چاكدردنى شتىك، واى لىيەكى رىك و راست و ھاوسەنگ بى.

لیرەدا خىلى پەرورەدگار باسى ئىنسان دەكات بەھەموو شتىكىھوھ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ﴾ بۆيە زۆربەى پروونكەرەوانى قورئان كە زەينيان بەلای جەستەى مەرۇفدا
چووھ، لەراستىيدا تىگەيشتنەكەيان نيوھ چل بووھ، چونكە مەرۇف تەنيا جەستە
نىھ، بەلكو جەستە بەس دىكۆرو روالەتى مەرۇفە، ھەك يەككە لە شاعىران دەلى:

عَلَيْكَ بِالرُّوحِ فَأَسْتَكْمِلْ فُضَائِلَهَا - فَأَنْتَ بِالرُّوحِ لَا بِالْجِسْمِ إِنْسَانٌ

واتە: سەرگەرمى پرووحت بەو سىفەتە بەرزەكانى تىدا بەرجەستە بكە، چونكە
تۆ بە پرووحت مەرۇفى ئەك بە جەستە.

لیرەدا كە دەفەرموى: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ بەراستىي
مەرۇفمان لەباشترىن شىوھو پىكھاتەدا ھىناوھتە دى، ئەمە دىوى مەعنەوىي و
نەبىزاوى دەگەيەنى و، دىوى بەرجەستەو بەرھەستىشى دەگەيەنى، لەراستىيدا مەرۇف

به پروحه که ی مروّقه، به دیوی په نهانی له جگه له خوی له دروستکراوه کانی دیکه جیا ده بیته وه، پروحه که شه مروّقی شایسته ی ته وه کرده، فریشته کان کړنووشی ریزگرتنی بو بیهن و سلاوی لی بکهن، هه روه ها هه ر به هو ی ته و پروحه شه وه بووه که مروّق ده توانی به رز بیته وه تا کو ته و شوینه ی خوا ده یه و ی، هه روه ها نرمیش بیته وه تا کو ته و شوینه ی خوا ده یه و ی.

ده توانی به هو ی ته و پروحه وه بچیه به رزی هه ره به رزان (أَعْلَى عَلِيْن) و، ده شتوانی بچیه نرمی هه ره نزمان (أَسْفَل سَافِلِيْن).

لیره دا خوی کار به جی دوی ته و چوار سوینده، رایده گه یه نن که مروّقی له باشتین پیکهاته ی مادیدی و مه عنه ویی و پواله تی و پروحیدا هیناو ته دی^(۱).

﴿ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِيْنَ ﴾ دواپی گیرامانه وه بو نرمی هه ره نزمان.

ته مه له سوورپه تی (ص) یش دا هاتوه^(۲).

(۱) باشتین شیوه ی مه عنه ویی که پروحه که یه تی و پرپه له نهینی و ته نیا خوا ده زانی چونه، وه که ده فره مو ی: ﴿ وَیَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيْلًا ﴾ (۸۵) الإسرائ، له باره ی پروحه وه لیت ده پرسن، بل ی: پروح له کاری په روه ردگار مه و ته ندازه یه کی که مه نه بی زانیاریتان پی نه دراه، واته: به و ته ندازه که مه زانیاریه ناتوانن ده کی چیه تی پروح بکهن. هه روه ها خوی په روه ردگار له چندان شوین دا که باسی دروستکردنی ئاده م ده کات، هه روه ها باسی دروستکردنی وه چه ی ئاده م ده کات، ده فره مو ی: ﴿ فَإِذَا سُوِّتُهُ، وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوحِيْ ﴾ (۸۹) الحجر، هه ر کاتیک ریکمخست، جهسته که یم ئاماده کرد و له پروحیک که تاییه ته به خومه وه، دروستکراویکی تاییه تی خومه، فووم به به رد کرد.

(۲) به لام ته وه که خوی زانا وشه ی پروحی به کار هیناو بو وه چه ی ئاده م، به پیی زانیاری من ته نیا له سوورپه تی (السجدة) دا هاتوه، که ده فره مو ی: ﴿ الَّذِيْ أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ، وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴾ (۷) ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ (۸) ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيْهِ مِنْ رُّوحِيْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ (۹) واته: خوا ته و که سه یه هه رشتیک دروستیکردوه به باشتین شیوه دروستیکردوه، ده ستینکی دروستکردنی مروّقی له قوره وه هیناو، واته: جهسته که ی، دوایش وه چه که ی (له پرووی جهسته یه وه) له پوخته یه ک، له

کهواته: که دهفه رموی: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾، به دلنیا یی مروّ قمان له با شترین پیکاته دا هیئاو ته دی، بهر له وهی جهسته که ی بگه یه نی، مه به ست پروو حه که یه تی، چونکه له جهسته دا مروّ ق له گه ل دروستکراوه کانی دیکه دا به شداره و خالی هابه شیانه، به لام به پروو حه جیاده بیتته وه له دروستکراوه کانی دیکه، بهو پروو حه ی خوا ناوی لیئاوه: پروو حی خوّم، یانی: دروستکراوی تاییه تی خوّم.

ئنجا که دهفه رموی: ﴿ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ﴾، دوا یی گیرامانه وه ژیری ههره ژیران، خواره وهی ههره خواره وان، واته: له ئه نجامی ئه وه دا که ئه مروّ قه ئه و پیگه به رزه ی خوا پییدا وه ئه و ریزو حورمه ته ی خوا لیئاوه، ده توانی به هو ی ئیمان و خواناسی و په یوه ندی به خواو به ندایه تی بو خواو پاریزگاری لی بکات، به لام پاریزگاری لی نه کردوه، له و پیگه به رزه، نزم بوته وه بو خوار ی خوار ی، پیشی خوا له سهری سهره وهی داناوه، که ده ی توانی میئیتته وه به رز تریش بیتته وه، به لام به هو ی پروا نه هیئان و په یوه ندی پچرانی له گه ل خواوه، که وتوته خوار ی خوار ی، چونکه مروّ ق به پیچه وانه ی دروستکراوه کانی دیکه وه، ده توانی زور سهرکه وی و ده شتوانی زور داکه وی، به لام دروستکراوه کانی دیکه وانین، بو وینه: شهیتان ههر شهیتانه، فریشته ههر فریشته یه، ئاژه ل ههر ئاژه له، به رد ههر به رده، پروو ح ههر پروو حه، به لام مروّ ق ده توانی زور به رز بیتته وه و ده شتوانی زور نزم بیتته وه، بو وینه: له پرووی نه فامی و که م هو شیه وه که ر وینه ی پئ ده هیئیتته وه، ده گو تر ی: فلانکه س وه ک که ر وایه، یان که ره! یانی: که م هو ش و که م عه قلّه، ئنجا که ر ههر ده توانی که ر بی، به لام مروّ ق ده توانی له نه فامییدا وه ک که ر بی و، له فیلبا زییدا وه ک ریوی بی و، له درنده ییدا وه ک گورگ بی و، له لاسایی کردنه وه دا وه ک مه یموون، بی و، له ئاره زوو په رستییدا وه ک به راز بی و ... هتد.

ئاویکی بیهیزه وه هیئاوه، دوا یی جهسته که ی (وه چه ی ئاده می) ریخسته وه له پروو حی خو ی فووی به به ردا کردوه، واته: له و پروو حه ی تاییه ته به خو یه وه و دروستکراویکی تاییه تی خو یه تی و، ته نیا خو ی چیه ته که ی ده زانی، هه روه ها بیست و چاوه کان و عه قلّه کانی بو ره خساندن، به لام به که می سوپا سگوزاری بو خوا ئه نجام ده دن.

له یه ک کاتدا مروؤف ده توانی سیفه ته خراب و نزمه کانی کومه لیک له درنده و ناژه لان له خویدا کو بکاته وه، بویه مروؤف کاتیک په یوه ندی له گه ل خوادا نامینی و ده پچری، ده چته وه خواری خواری، ﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ۶، بیجگه له وانه ی پروایان هیناوه و کرده وه باشه کانیان نه جام داون، ﴿فَلَهُمْ أَجْرٌ عِزٌّ مَتُونٌ﴾ ۶، نه وانه ناچنه وه خواری خواری، به لکو به هو ی ئیمان هیناوه به هه موو نه و شتانه ی پیویسته ئیمانان پی بهیتری و، نه جامدانی کرده وه باشه کانه وه، نه و ریرو پیگه و حورمه ته ی خوا پییداون، ده پاریزن، بویه نه وانه: ﴿فَلَهُمْ أَجْرٌ عِزٌّ مَتُونٌ﴾ ۶، له رۆزی دوایدا پاداشتیکی نه پراوه یان هه یه.

﴿فَمَا يَكْذِبُكَ بَعْدَ بِالْدِّينِ﴾ ۷، نه مه له پرووی ریزمانی عه په بییه وه پی ده گوتری: ئاوردانه وه (إلتفات) پیشی خوا به شیوه ی نادیار له باره ی مروؤفه وه قسه ی کرد، ئنجا روو له مروؤف ده کات و ده فهرمو: چ شتیک وات لی ده کات بیپروا بی به رۆزی سزاو پاداشت، نه گهر وشه ی (دین) مانای (جزاء) بیت، ده شگونجی (دین) مه به ست پی به رنامه ی خوا بی، واته: چ شتیک وات لی ده کات بیپروا بی، به رانه بر به رنامه ی خواو به درۆی دابنئی، دوا ی نه وه ی خوا ی کار به جی نه و راستیه مه زنانه ی بو خستیه روو، چ شتیک پالت پیوه ده نی بیپروا بی به سزاو پاداشت، یان به به رنامه ی خوا!؛

یا خود پرووی دواندن له پیغه مبه ره ﷺ، یانی: نه ی موحه ممه د ﷺ! دوا ی روونکردنه وه ی نه و راستیه مه زنانه، چ شتیک وا له نه یارانت ده کات تو به درۆ دابنئی، به هو ی بیپروایان به سزاو پاداشته وه، واته: تو به درۆ دابنئی به هو ی نه وه وه که پروایان به رۆزی سزاو پاداشت نه و توش ده لئی: سزاو پاداشت هه یه!؛

واتایه کی دیکه شی نه وه یه: نه ی مروؤف! چ شتیک وات لی ده کات دوا ی روونکردنه وه ی نه و راستیه مه زنانه، درۆ بکه ی به هو ی به درۆدانانی رۆزی سزاو پاداشته وه؟! ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ﴾ ۸، نه مه پرسیارکردنی دانپییدا هیان (استفهام تقریری) ه، واته: ئایا خوا دادگه رترینی دادوه ران نه؟ یا خود: ئایا خوا کارزانترینی حوکمرانان و دادوه ران

نیه؟ ئەمە پرسیارکردنیک نیه تاكو وه لāmه که ی بزانی، بۆیه پیڤه مبهری خوا ﷺ وه ک دوایی دهیهینین، له کۆتایی ئەم سووپه ته موباره که دا فه رموو یه تی: (بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ) با، (خوا دادگه رترین و کارزانترین دادوهران و هوکمرانانهو)، منیش لهوباره وه له شایه دانم، شایه دیی دهدهم.

به لّی ئەوه ئەوپه پری دادگه رییه، ئەوپه پری کارزانیه بۆ خوا ی بهرز، که مروفتیک بخولقتنی له باشتین شیوه داو، به هۆی ئیمان و کرده وه ی باشه وه، ئەو باشتین شیوه و، ئەو پیگه به رزه له خۆیدا بپاریزی، به لām به هۆی لادان و تاوانه وه، له و پله و پیگه و مه قامه به رزه داکشیتته خواری، داپه رپته خواری، خواری هه ره خواری!

مەسەلە گۈنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سوئندخواردنی خوا به هەنجیرو زەیتوون و کیوی سینا و ولاتی هیمن و ئاسایش، شاری مەككە، كە مروقی لە باشتین شیوه و پیکهاتهی ماددی و مەعنه و ییدا هیئاوه ته دی، دوایی گیراویه ته وه پلهی خواری خواری، جگه له برودارانانی کردار باش، که پاداشتی نه براوه یان ههیه:

وهك دهفه رموی: ﴿وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ ۝۱ وَطُورِ سَيْنٍ ۝۲ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝۳ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝۴ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝۵ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝۶﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه له جهوت برگه دا:

۱- ﴿وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ ۝۱﴾ سوئند به هەنجیرو به زەیتوون، (و) له وشە (والتین) دا بو سوئنده، سوئند به هەنجیر، ههروهها (و)ی دووه میش دیسان ههه بو سوئنده، سوئند به زەیتوونیش، دیاره هەنجیرو زەیتوون دوو ده رختن، ههه به دره خته که یان ده گوتری: هەنجیرو زەیتوون، ههه به میوه که شیان هه مان ناو ده گوتری، (تین) واته: هەنجیر، که ده خوری و له دره ختی هەنجیر ده کریتته وه، زەیتوونیش نه وه زەیتوونه یه که له دره ختی زەیتوون په یدا ده بی، ههه به کالیی ده خوری، ههه پونی لی په یدا ده بی و، به زور شیوه به هره ی لی وه رده گیری.

زمانه بیانییه کان بو (تین) ههه (angeer) یان به کاره یئاوه، دیاره وشه یه کی هاوبه شی کومه لیک له زمانه کانه، که بو نه وه جوړه دره خته وه جوړه میوه یه به کار ده هتیری.

ئىنجاشتى سىيەم دىيىڭىز خۇا سۆيىندى پىي دەخوات:

(۲) - ﴿ وَطُورِ سَيْنِينَ ﴾ سۆيىندىش بەكىيى سىينىن، (طور) بە ماناى (جبل) چيا، دىيى، (سىينىن) لە وشەى (سَيْنَاء) ھوھ ھاتوھ، لە سوورەتى (المؤمنون) داو (سىينىن) و (سَيْنَاء) ھەر يەكن و ناوى بىابانىكەو دەشتىكە دەكەوئىتە ئىوان فەلەستىن و مىسپەرەوھ، ئىنجا لەبەر ئەوھى ئەو چىايە دەكەوئىتە بىابانى سىناوھ، بۆيە گوتراوھ: (طور سىينىن)، لە سوورەتى (المؤمنون) دا دەفەرموئى: ﴿ وَشَجَرَةَ تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصَنِيعَ لَآئِكِلِينَ ﴾

ئىنجا چوارەم شت دىيىڭىز خۇا سۆيىندى پىي دەخوات:

(۳) - ﴿ وَهَذَا أَلْبَدُ الْأَمِينِ ﴾ سۆيىند بەم ولاتە ھىيىمىن و پىر ئاسايشە، كە بەدلىيايەوھ مەبەست پىي مەككەيە، بەلام وشەى (الأمين) دوو واتاى ھەن: يەكەمىيان: (سُمِّيَ الْأَمِينُ، لِأَنَّ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا، فَالْأَمِينُ فَعِيلٌ مِمَّا مَعْنَى مُفْعِلٌ) واتە: بۆيە ناوئراوھ (أمين) چونكە ھەركەس دەچىتە ئەو شوئىنە دلىياو بىي ترس دەبىي، ھىيىمىن دەبىي، كەواتە: (أمين) لە سەركىشى (فَعِيل) ھ، بەلام بە ماناى (مُفْعِل) ھ، واتە: دلىياكەر، ھىيىمىنكەر.

دووھىميان: (أمين) لەسەر كىشى (فَعِيل) ھ، بەلام بە ماناى (مفعول) ھ، (أَي: الْمُأْمُونِ سَاكِنُوهُ)، واتە: نىشتە جىبووھ كانى ئەمىنىن، دلىيان، لە خويان ناترسن.

(۴) - ﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴾ بەدلىيايى مروڤمان لەباشترىن شىوھدا، لەباشترىن پىكھاتەدا ھىناوھتە دىيى. ئەمە وەلامى سۆيىندەكەيە.

(۵) - ﴿ ثُمَّ رَدَدْتُهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴾ دوايى گىپرامانەوھ بۆ ژىيرى ھەرە ژىران، خواری ھەرە خواران، بۆچى دەفەرموئى: گىپرامانەوھ؟ چونكە بەپىي سىستىمىك كە خۇا لەژيانى بەشەردا دىناوھ، مروڤ ئەگەر پەيوەندىي لەگەل خوادا ھەبىي، ئىمانى ھەبىي و كەردەوھى چاكى ھەبىي، ئەو رىزو حورمەت و پىگە بەرزەى خۇا پىيداوھ، دەپارزىي.

بەلام ئەگەر پەيوەندیی لەگەڵ خوادا پچرا، خووی لی ون دەبی و شوڕ دەبیتهوه بو
خواری خواری.

دوایی خوای پەروەردگار کەسانیک هەلداویری، لەو شوڕبوونەوهو کەوتنە خواری
جیاپان دەکاتەوهو دەفەرموی:

(۶) ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾، بیجگە لەوانە
پروایان هیناوه (بەهەموو ئەو شتانە پێویستە پروایان پێ بهیتر) و کردەوه
باشەکانیشیان ئەنجام داو، ئەوانە بەدنیایی پاداشتیکی نەپراوێان هەیه.

هەندیکی دیکە گوتووێانە: ﴿غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾، واتە: منەتیان لەسەر ناکرێ، بەلام وا
پێدەچێ زیاتر (ممنون) بەمانای (مقطوع) بێ، (مَنْ الْحَبْلَ: أَي قَطَعَهُ) پەتەکە پچراند،
واتە: پاداشتەکیان بێ کۆتاییه و نەپراوێه.

ئەجا با چەند سەرنجێکی وردتر لەو ئایەتە موبارەکانە بدەین، سەرەتاش دەڵێن:
دواتر کورتە باسیک لەبارەی هەنجیرهوه دەکەین، کاتی خویشی لەتەفسیری سوپەتی
(النحل) دا کورتە باسیکمان لەبارەی زەیتوونەوه کردو، بۆیه لێرە دووبارەی ناکەینهوه.

شایانی باسە: ئەم ئایەتانه بە چەند جوړیک ماناکراو:

مانای یەكەم: دەپرسین: ئایا خوای پەروەردگار سویتدی خواردو بە
دوو درەختەو بە بەرەکیان، یاخود مەبەست لە باسکردنی ئەو دوو درەختە
شوینەکیانە، واتە: ئەو شوینەکی ئەو دوو درەختەکی زیاتر لی دەپوین؟ زۆربە
پوونکەرەوانی قوڕان دەڵێن: مەبەست پێی شامە.

هەردوو واتایەکی هەن، ئەگەر مەبەست هەردوو درەختەکەو ئەو دوو جوړە
پووەکە بێ، بەپراستی هەنجیرهو زەیتوون دوو میوهی زۆر بەسوودن و سەرسوڕهینەرن،
وەک کاتی خووی باسی زەیتوونمان کردو، دوایی باسی هەنجیریش دەکەین، ئەگەر
مەبەستیش شوینەکیان بێ، ئەو شوینەکی هەنجیرهو زەیتوونی لی دەپوین، کە شامەو

شوئینی عیسایه (سهلامی خوی لئ بئ)، ئەو زیاتر لەوێ بوو، ههروهک کێوی سینا شوئینی مووسایه (سهلامی خوی لئ بئ)، مووساش زانراوه که خوا لهسەر کێوی توور دواندووێتی و تهوڕاتی پێداوه، بۆیه ئەو شوئنهش به نشینگهی مووسا دادهنری، ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾ ٢ ئەم وڵاته هیمن و پر ئاسایشه، یان: ئەم وڵاته ئاسایشکەرەو خەلک هیمنکەرە، که شوئین و نشینگهی موحهممەدە ﷺ.

مانای دووهم: هه‌ندیکی دیکه له زانایان گوتووین: خوی په‌روه‌ردگار لێره‌دا باسی چوار شوئین و چوار قوناغ له ژیا‌نی به‌شەر ده‌کات و ئاماژه‌یان پێ ده‌کات:

قوناغی یه‌که‌م: ئاده‌م و هه‌ووا و سه‌لامی خویان له‌سه‌ربێ له‌به‌هه‌شت بوون، چ ئەو به‌هه‌شته‌ی خوا بۆ پر‌وادارانێ دان‌اوه‌و له‌پوژێ دوا‌یدا ده‌یچنه‌تی، چ مه‌به‌ست پێی باخێک بێ له‌ شوئینکی به‌رز، له‌سه‌ر زه‌وی، ئەوه‌ش رایه‌که‌.

ئ‌نجا له‌وێ که له‌ دره‌خته قه‌ده‌غه‌کیان خوار‌دوه‌، ئەو دره‌خته‌ش که لێیان خوار‌دوه‌ وابوو‌ه پاشه‌روکی هه‌بێ و، په‌ییان بردوه‌ به‌ عه‌و‌په‌تی خویان و، گه‌لای دره‌ختیان به‌خویانه‌وه‌ لکان‌دوه‌، وه‌ک خوی په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿وَطُفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾ ٢٢ الاعراف، ئ‌نجا زانایان به‌شیکیان ده‌لێن: ئەوه‌ گه‌لای هه‌نجیر بووه‌ به‌ خویانه‌وه‌ لکان‌دوه‌، که‌واته‌: ﴿وَالَّتَيْنِ﴾، ئاماژه‌یه‌ بۆ قوناغی یه‌که‌می ژیا‌نی به‌شەر، که ئاده‌م و هه‌ووان.

قوناغی دووهم: ﴿وَالزَّيْنُونَ﴾، زه‌یتوونیش ئاماژه‌یه‌ بۆ قوناغی دووهم له‌ ژیا‌نی به‌شەر، چونکه‌ نووح سه‌لامی خوی لێبێ دوا‌ی ئەوه‌ی که‌شتیه‌که‌ی له‌سه‌ر چیا‌ی جوو‌دی نیش‌تو‌ته‌وه‌ - وه‌ک خوا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ﴾ ٤٤ هود، چیا‌یه‌که‌ش ده‌که‌و‌په‌ باکووری کوردستان و له‌لای جه‌زیره‌یه‌ - کو‌تری نار‌دوه‌، یان بال‌نده‌یه‌کی دیکه‌ی نار‌دوه‌، بۆ ئەوه‌ی سو‌راغ بکات بزانی: ئەو تو‌فانه‌ی دنیا‌ی دا‌گر‌توه‌، ئایا وشکانیی ده‌رکه‌وتو‌ته‌وه‌؟ ئەو‌یش چ‌له‌ زه‌یتوونیک‌ی بۆ هێ‌ناوه‌، له‌وه‌وه‌ گه‌یش‌توونه‌ ئەو قه‌ناعه‌ته‌ که‌ ورده‌ ورده‌ وشکانیی ده‌رکه‌وتو‌ته‌وه‌، ئ‌نجا فه‌رمانی به‌ سو‌ار‌بووانی که‌شتیه‌که‌و سه‌رنشینانی کردوه‌ که‌ دا‌به‌زنه‌ خوار.

زەیتوونیش ئاماژەيە بە قۇناغی دووہمی ژیا نی بەشەر، کہ لە نووحوہ دەست
پێدەکاتەوہ، بۆیەش بە نووح گوتراوہ: دووہمین بابی مەزۇقیەتی.

قۇناغی سییەم: ﴿وَطُورِ سَيْنٍ ۝۲﴾ کیوی طوریش ئاماژەيە بە قۇناغیکی
دیکە ی ژیا نی بەشەر، دوا ی ئەوہی خوا ی کاربەجی بەنو و ئیسرا ئیلی لە دەستی
فیرەو ن لە میسر دەر باز کردن و هینانی بو دەشتی سینا، خوا ی بالادەست و
بەبەزەیی دەریای سووری بو شەق کردن و لە دەشتی سینا جیگیر بوون، ئنجا
خوا تەوراتی بە مووسادا سەلامی خوا ی لیی، واتە: شەریعت و بەرنامە بو
ئەوہی ژیا نی کۆمەلگایەکە ی خو ی پی ریک بخات، ئەویش قۇناغیکی دیکە ی
سییەمە لە ژیا نی بەشەر.

قۇناغی چوارەم و کۆتایی: لە ژیا نی بەشەر لەرووی پێنماییکرانەوہ لەلایەن
خوا ی پەرەدگارەوہ، ئەو قۇناغیە کہ لەسەر دەستی موحمەد ﷺ دەستی
پیکرد: ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝۳﴾، ئەم ولاتە پر هیمن و ئاسایشە، یان ئەم
ولاتە ئاسایشکەرە، کہ مەککەيە، ئەمەش قۇناغی کۆتایی پەيوەندی مەزۇقەکانە
لەگەل خواداو کۆتا بەرنامە ی خو ی دابەزاندە سەر موحمەد ﷺ، بەدریژیی
زەمان و بە پانایی زەمین، بو هەموو بەشەر.

مانای سییەم: هەندیکی دیکەش گوتووینە: بەل: مەبەست پێیان چوار قۇناغەکە ی
ژیا نی بەشەرە، بەلام مەبەست ئەو چوار پەيامەيە کہ خوا ناردوونی بو بەشەر:

۱- پەيامەکە ی بووزا کەوہک لە ژیا نیدا هاتوہ، لە کاتی پەيام بو هاتنی دا لەژێر درەختیکی
هەنجیردا بووہ، دیارە بەپێی ئەو رایە ی بووزاش یەکیک بووہ لە پیغەمبەران، بەلام
دوا ی بەرنامەکە ی گۆردراوہ دەستکاری کراوہ.

۲- پەيامەکە ی عیسا (سەلامی خوا ی لی بی)، کہ زەیتوون تەعبیر دەکات لە شوینەکە ی
عیسا کہ شامە و ئینجیلی لەو ی بو هاتوہ.

۳- په یامه که ی مووسا، که کیوی تووړ ته عبیر له شوینه که ی ده کات.

۴- په یامه که ی ﷺ که قورټان و ئیسلامه و ولاتی هیمن و هیمنکه ر ئاماژه ی پی ده دات.

هه موو ئه مانه به جوړیک له جوړه کان پیده چن، به لام زیاتر وا پیده چی مه به ست له هه نجیر هه ر ئه و هه نجیره بی که ده خوری و، زه یتوونیش به هه مان شیوه، ﴿وَطُورِ سَيْنٍ﴾ یش هه ر دیاره که کیوی سینایه، ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾ ئه م ولاته پر هیمن و ئاسایشه ش دیاره که شاری مه ککه یه.

مانای چواره م: ده شگونجی بلین: ئه مه ئاماژه یه به سئ ئایینه که ی خوی پهره ردگار که شوینکه وتووانیان هه ن:

أ- (التين والزيتون) ئاماژه یه به ئایینی مه سیح، عیسا (سهلامی خوی لی بی)، که شوینه که ی شام بووه.

ب- ﴿وَطُورِ سَيْنٍ﴾، ئاماژه یه به و په یام و ئایینه ی خوا بو مووسای ناردوه.

ج- ﴿وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ﴾، ئاماژه یه به کوټا په یامی خوا. ئیستاش ئه م سئ ئایینه وه ک ئایینی ئاسمانی شوینکه وتووانیان هه ن: ئه وانه ی شوین عیسا ده که ون و، ئه وانه ی شوین مووسا ده که ون و، ئه وانه ی شوین موحه ممه د ده که ون، (سهلات و سهلامی خوا له هه رسیکیان بی).

سویند به مانه: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾، به دلنایای مروقمان له باشرین شیوه و پیکهاته دا، هیناو ته دی، (التَّقْوِيمُ جَعَلَ الشَّيْءِ فِي قَوَامٍ، وَالْقَوَامُ: هُوَ الْعَدْلُ وَالتَّسْوِیَةُ) بریتیه له وهی شتیک بخړینه حال ته ی (قوام)، ئه میش واته: دادگری و ړیک و راستی.

که ده فهرمو ی: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ﴾ (أل ی سهر (الإنسان) بو ناساندنه و ناساندنه که ش بو جینسه، واته: کو ی مروقمان به و شیوه یه خولقاندوه، یاخود بو ناساندنی چیه ته، نه ک مروقه کان هه موویان تیدا له به رچاو بگریژن، به لکو چیه ت و حه قیقه تی مروقی تیدا له به رچاو گراوه.

که دهفه رموی: ﴿ثُمَّ رَدَدْتَهُ أَسْفَلَ سَفَلَيْنِ﴾ (ثُمَّ) بیگومان بو ریزبه ندیی و به دوايه كداهاته، یانی: دوايي مروّڤمان گيڤرايه وه بو ژیري هه ره ژیران، ئەمه زانایان چ له پرووی ریزمانییه وه، چ له پرووی واتایه که یه وه، زور قسه یان له سه ر کردوون، هه ندیکیان گوتوو یانه: (أَسْفَلَ إِسْمَ تَفْضِيلٍ، أَي: أَشَدَّ سَفَالَةً، وَسَافِلِينَ مَوْصُوفِينَ بِالسَّفَالَةِ، وَالسَّفَالَةُ انْخِفَاضُ مَكَانٍ، وَتُطْلَقُ مَجَازًا لِلْخِسَّةِ وَالْحَقَارَةِ فِي النَّفْسِ) واته: (أَسْفَلَ) له پرووی ریزمانی عه ره بییه وه پئی ده گوتری: (إِسْمَ تَفْضِيلٍ) ناوی هه لېژاردن، واته: نزمتر، شوپتر، (سافلین) ئەوانه ن که به سه فاله ت وه سف ده کرین، سه فاله تیش بریتیه له نزمبوونی شوین، به لام دوايي به مه جاز به کاره یتراره بو بیترخی و بیبایه خی نه فسیک که بیترزه و کم نرخه.

۱- هه ندیک گوتوو یانه: ﴿أَسْفَلَ سَفَلَيْنِ﴾ (حَالٌ مِنَ الْمَفْعُولِ أَي: رَدَدْنَاهُ حَالَ كَوْنِهِ أَسْفَلَ السَّافِلِينَ) له حالیکدا که ئەو له ژیری هه ره ژیره کان بووه.

۲- یه کیکی دیکه له زانایان ده لی: (صِفَةُ لِمَوْصُوفٍ مَحْذُوفٍ، أَي: مَكَانًا أَسْفَلَ السَّافِلِينَ) سیفه تی وه سفکراویکی قرتیزاره، یانی: بو شوینیک که نزمترینی نزمه کانه.

۳- هه ندیک دیکه گوتوو یانه: (صَيَّرْنَاهُ أَسْفَلَ مِنَ الْحَيَوَانَاتِ الَّتِي كَانَتْ أَسْفَلَ مِنْهُ) گيڤرامان به نزمتر له و ئاژەل و ژياندارانه ی له و نزمتر بوون، که چی دوايي ئەو چوو ه خواری خواره وه یان.

۴- یه کی دیکه یان ده لی: (ثُمَّ جَعَلْنَاهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ الَّذِي هُمْ أَقْبَحُ مِنْ كُلِّ قَبِيحٍ) دوايي گيڤرامان له خاوه نانی ناگر، که له هه موو نافولایه ک ناشیرینترن.

۵- (عبدالرحمن بن ناصر السعدی) ده لی: (أَسْفَلَ سَافِلِينَ، أَي: أَسْفَلَ النَّارِ، مَوْضِعَ الْعَصَاةِ الْمُتَمَرِّدِينَ عَلَى رَبِّهِمْ) ژیره وه ی ناگر که شوینی سه ریچیپیکاران و هه لگه پراوانه له پهروه ردگاریان.

۶- (الزمخشري) ده لی: (أَنَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ مِنْ سَفَلٍ خُلُقًا وَتَرْكِبًا، يَعْنِي: أَقْبَحُ مِنْ قَبَحِ صُورَةٍ وَأَشْوَهَهُ خِلْقَةً، وَهُمْ أَهْلُ النَّارِ) نزمتر له هه رکه سیک که نزمه له پرووی پیکهاته وه و، ناشیرینتر له هه رکه سیک که ناشیرینه له پرووی شیوه وه، که بریتیه له دۆزه خییه کان.

۷- (ابن عجیبة) له (أبو العباس المرسي) ده گپړتته وه (که یه کیکه له عاریفه کان)، گوتوویه تی: سووړه تی (التین) م خویند، دواپی شهو له خه ودا له وحی مه حفوو زیان پيشاندام، نوو سرابوو: (أحسن تقویم: أي عقلاً وروحاً، ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ: أَي نَفْساً وَهَوًى) له پرووی عقل و پروحه وه له باشتین شیوه دا هینا ومانه ته دی، به لام نزمان کردنه وه بو پلهی هره خوارې له پرووی نه فس و ثاره زووه کانه وه.

نهم مانایانه ش هره کامیکیان به شیوهی خوۍ جوړیک له گونجاویان تیدایه.

﴿أَسْفَلَ سَافِلِينَ﴾ (ظَرَفَ أَي مَكَاناً أَسْفَلَ مَا يَسْكُنُهُ السَّافِلُونَ، إِضَافَةٌ إِلَى سَافِلٍ، إِضَافَةُ الظَّرَفِ إِلَى الْحَالِ فِيهِ)، واته: نهم زه رفه، ناوی شوینه، یانی: شوینیک که نرمتره له ههمو و نه وهی خه لکی نرم تیدا نیشته جی دهن، (أَسْفَلَ) پال دراوه ته لای (سافلین) نهم پال دانی شوینه بو لای که سیک له شوینه دا نیشته جیه، واته: نه وانهی نیشته جین له شوینی هره نرمدا.

زانایان ههموویان له سهر نه وه یه کده ننگن که (أَسْفَلَ) (منصوب) ه له بهر نه وهی زه رفه، یانی: (مکاناً أَسْفَلَ)، یاخود به دارنینی ژیردار کهر (نزع الخافض) و له نه سل دا ثاویه: (إِلَى أَسْفَلَ سَافِلِينَ)، به لام (إِلَى) یه کهی لابر دراوه، بو یه پی ده گوتری: (منصوب بنزع الخافض)، یانی: نه وهی ژیرداری ده کرد لابر دراوه و لیی دارنراوه، بو یه مه نسووب بووه.

۶- ﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، جگه له وانهی پروایان هیناوه (به ههمو و نه و شتانهی پیوسته پروایان پی بهینری) و کرده وه چاکه کانیشیان نه نجام داون.

۷- ﴿فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾، نه وان پاداشتیکی نه براوه یان بو هیه.

له باره ی نه وه وه که خوی په روه ردگار ده فهرموۍ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾، له فهرمایشتی پیغه مبهری خوا دا ﷻ هاتوه، فهرموویه تی: ﴿إِنَّا اللَّهُ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ، وَفِي رِوَايَةٍ: عَلَى صُورَةِ الرَّحْمَنِ﴾ (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۸۱۵۶، وَابْنُ خَرَّازٍ: ۵۸۷۳، وَمُسْلِمٌ: ۲۸۴۱)، واته: خوی بهرز ناده می له سهر شیوهی خوۍ دروست کردوه، له گپړدراوه یه کدا ده فهرموۍ: ناده می له سهر شیوهی (الرحمن) دروست کردوه.

هەلبەتە شێوە مەبەست پێی شێوەی مەعنەوییە، واتە: ئەو سیفەتەکانی خۆی بەرزو مەزن هەینی، لەجووری ئەو سیفەتەکانەش بەشی بەشەرانی داو، زانیاری و بینین و بیستن و قسەکردن و بەزەیی و... هتد، هەموو ئەو سیفەتەکانی لە مەروڤەکاندا هەن، خۆی پەرەردگار لەو سیفەتەکانی خۆی بەشی مەروڤیشی داو، مەبەست پێی ئەوەیە ئەگەرنا خوا وێنەکەی دیار نە، تاکو بزانی وێنەي خوا چۆنە، ئنجا بگوتری: مەروڤی لەسەر وێنەي خۆی دروستکردو، خۆی بێ وێنە لەسەر وێنەي دروستکراوەکانەو، لەسەر وێنەي ئەوەوەیە وێنەي هەبێ، وەک دەفەرموی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ الشوری، واتە: هیچ شتێک وەک وێنەي خوا نە.

کەواتە: فەرموودە کە مەبەستی پێ وێنەي مەعنەوییە، واتە: لەپرووی مەعنەوییەو، لەپرووی سیفەت و ئاکارەکانەو، خوا ئادەمی لەسەر شێوەي خۆی، هەمان ئەو سیفەتەکانی خۆی هەینی، بەشی ئادەمیشی لێداو، لەقەدەر خۆی.

مەسەلەى دووهم:

ئایا دواى ئەوھ چ شتیک مەرۆف بېپروات دەکات بە سزاو پاداشتى خوا؟ ئایا
خوا دەستپرویشتووترین و کارزانترین دادوهر نیه؟

وہك دەفەرموى: ﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ ﴿٨﴾﴾

شىكردنەوہى ئەم دوو ئايەتە لە دوو برگەدا:

١- ﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾﴾ چ شتیک دواى ئەوھ وا لە تۆ دەکات بېپروابى
بە سزاو پاداشت، یان: بە ئایین و بەرنامەى خوا؟ پیتی (ف)، (الفاء) لِلتَّفْرِيعِ عَلَى جَمِيعِ
مَا ذُكِّرَ، لَأَنَّ مَا بَعْدَ الْفَاءِ مُسَبَّبٌ عَنِ الْبَيَانِ الَّذِي قَبْلَهَا) لێرەدا (ف) بۆ بنیاتنانە، لەسەر
تیکرای ئەوہى پێشتر باسکرا، چونکە هەمیشە ئەوہى لەدواى (ف)ەوہ دى، پەیداکراوہ
لەو ڕوونکردنەوہیەى پێشى باسکراوہ.

واتە: دواى ئەوہى ئەو شتانە باسکران، چ شتیک وا لە تۆ دەکات بېپروابى
و سزاو پاداشت بەدرۆ دانپێی؟ وشەى (ما) دوو حالەتى هەن و سەرچەم ئەم
ئايەتە چوار مانای دەبن:

١- (إِسْتِفْهَامِيَّةٌ تَوْبِيخِيَّةٌ، أَي: مَا الَّذِي يَجْعَلُكَ مُكَذِّبًا، فَلَا عُذْرَ لَكَ فِي تَكْذِيبِكَ بِالْدِّينِ) واتە:
چ شتیک وا لەتۆ دەکات بەدرۆ دانەر بى، هیچ پۆزشیکت نیه بۆ بەدرۆ دانانى سزاو
پاداشت.

٢- یاخود (ما موصولة) بەواتای (مَنْ) (أَي: مَنْ الَّذِي يَنْسِبُكَ إِلَى الْكَذِبِ بِسَبَبِ مَا جِئْتَ بِهِ
مِنَ الْإِسْلَامِ أَوِ الْجَزَاءِ؟) ئەگەر (ما) (موصولة) بى دەبى ڕووى دواندن لە پێغەمبەر ﷺ
بى، واتە: چ کەسێک تۆ پالەدەداتە لای درۆ، بەهۆى ئەوہوہ کە ئیسلامت هێناوہ، یاخود
سزاو پاداشتت ڕاگەیاندوہ، کە خوا سزاو پاداشتى هەیه ئەى موحەممەد؟

٣- واتایەکی دیکەى: (ما سَبَبُ تَكْذِيبِكَ بَعْدَ هَذَا الْبَيَانِ؟) دواى ئەم ڕوونکردنەوہیە چ

شَتِيكْ وا له تۆ ده كات بېپرواوه به درۆدانه ر بى به سزاو پاداشت، دواى پروونكردنه وهى ئه و راستيه مه زنانه؟

۴- واتايه كى ديكه ي: (مَا الَّذِي جَعَلَكَ كَاذِبًا بِسَبَبِ تَكْذِيبِكَ بِالْدِّينِ؟) واته: چ شَتِيكْ وا له تۆ ده كات درۆ بكه ي به هو ي به درۆدانانى سزاو پاداشته وه؟ چونكه هه ر كه سيك شَتِيكْ راست به درۆ دابنى، درۆى كردوه.

ئهو ئايه ته ئهو چوار واتايه ي هه ن و، دياره هه نديكيان له هه نديكيان به هيزترن.

له كو تا يى دا خوا ي په روه ردگار ده فهرمو ي:

(۲) ﴿ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِيْنَ ﴾ ئايا خوا دادگه رترينى، يا خود كارزانترينى دادوه ران نيه؟

ئهم پرسيا ركردنه بو دان پييدا هينان (الِإِسْتِفْهَامُ لِلتَّقْرِيرِ) ه، يانى: به دلنبا يى خوا دادگه رترينى دادوه رانه، خوا كارزانترينى دادوه رانه، بو چى ئهو دوو واتايه مان هه ردووكيان به كارهيئاوه؟ چونكه وشه ي (أَحْكَمُ) يان له (حُكْم) هوه هاتوه، واته: بريا ردان و جيبه جى كردن، خوا ده سترۆيشتووترينى دادوه رانه، يا خود له (حكمة) هوه هاتوه.

ئنجا ئه گه ر له (حكم) هوه هاتبى، ئه وه به مانا ي هه لبا ردن (تفضيل) ه، يانى: بريا رو حوكمى خوا راستره و باشتريش جيگا ده گرى.

به لام ئه گه ر له (حكمة) هوه هاتبى، (أَي: أَقْوَى الْحَاكِمِينَ حِكْمَةً) خوا حيكمه ته كه ي له هى هه موو دادوه ره كان به هيزتره له بريا ردانيدا، به شيوه كه ي كه كه مته رخه ميبى و به زايه دان بو به رژه وه ندى، تيكه ل به حوكم و بريا ره كه ي نابى. بو يه خوا باشترينى نه وانه يه كه دادوه رى ده كه ن و حوكم ده كه ن.

له شوينه واردا هاتوه: {كَانَ إِذَا قَرَأَهَا قَالَ: بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ} (أخرجه ابن ماجه: ۸۸۷، والترمذي: ۳۳۴۷، وَصَعَّفَهُ كُلٌّ مِنَ الْأَلْبَانِي وَ شَعِيبُ الْأَرْنَؤُوط).

واته: پيغمبهري خوا ﷺ كاتيك ئهم سوورته موباره كه ي ده خویندو ده گه يشته ئه و ئايه ته: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ﴾، ئايا خوا دادگه رتري نی دادوه ران نيه، كارزان تري نی دادوه ران نيه؟ ده يفه رموو: با، من له و باره وه له شايه دانم.

كورتە باسیك له باره‌ی هه‌نجیره‌وه^(۱)

به‌ڕێـزان!

له‌دوو ته‌وه‌ردا باسی هه‌نجیر ده‌که‌ین:

ته‌وه‌ری یه‌که‌م: چه‌ند زانیارییه‌ك له‌باره‌ی دره‌ختی هه‌نجیره‌وه:

(۱)- دره‌ختی هه‌نجیر یه‌کیکه‌ له‌و دره‌خته به‌ پێزانه‌ی خوای میهره‌بان له‌ قورئاندا باسی کردوون و، تاکه‌ شوئینێك له‌ قورئاندا ناوی هه‌نجیری تیدا هاتبێ ئهم سووپه‌ته‌یه، دره‌ختی هه‌نجیر له‌ کۆنترینی ئهو دره‌ختانه‌یه که‌ مرو‌ف له‌سه‌ر زه‌وی دۆزیونه‌یه‌وه‌و لێیان به‌هره‌مه‌ند بووه، ئهم دره‌خته یه‌کیکه‌ له‌ دره‌خته زۆر به‌ته‌مه‌نه به‌رداره‌کان و، له‌گه‌ڵ هه‌رسێ دره‌خته‌که‌ی دیکه: (زه‌یتوون، خورما، تری) چوارینه‌یه‌ك پێکدین، چوار ده‌رخن که‌ مرو‌ف به‌ گشتیی له‌سه‌ر زه‌وی زۆرت‌رین به‌هره‌ی لێیان وه‌رگرتوه، ئهم دره‌خته له‌ ماوه‌ی هه‌زاران سالدا میوه‌ی ته‌پو تازهی له‌ هاویناندا بۆ مرو‌ف به‌ره‌م هێناوه‌و، هه‌نجیری وشک کراوه‌و خه‌زن کراویش له‌ماوه‌ی سالدا، خه‌لک هه‌نجیر وشک ده‌کاته‌وه‌ ده‌یکاته‌ خه‌رواو به‌ چه‌ند جو‌ریک لێی به‌هره‌مه‌ند ده‌بن، دره‌ختی هه‌نجیر کاتی خۆی فینیقییه‌کان و فیرعه‌ونییه‌کان و گریکییه‌کان هه‌م وه‌ك خواردن، هه‌م وه‌ك چاره‌سه‌رو ده‌رمان، به‌کاریان‌هێناوه‌.

(۲)- زۆربه‌ی لێکۆله‌ره‌وان پێیان وایه‌ نشینگه‌ی ئه‌سلی هه‌نجیر - به‌پێی رای ئهو نووسه‌ره - نیوه‌دوو‌رگه‌ی عه‌ره‌بیی بووه، دوا‌یی گواستراوه‌ته‌وه‌ بۆ ئاسیای بچوو‌ك له‌ ئه‌نادۆل و تورکیاو ئه‌فغانستان، دوا‌یی له‌رێی گریگی و فینیقییه‌کانه‌وه‌ گواستراوه‌ته‌وه‌ بۆ ئه‌وروپا، ئنجا که‌ ئیسلام هاتوه، ئهم دره‌خته گواستراوه‌ته‌وه‌ بۆ زۆبه‌ی ولاتانیك

(۱) ئهم کورتە باسه‌مان له‌ ئینته‌رنی‌ت وه‌رگرتوو، له‌ چه‌ند پێگه‌یه‌ك، یه‌کیك له‌و پێگانه به‌ناوی: (تَقْفُ نَفْسُك) واته‌: خۆت ڕۆشن‌بیر بکه‌!

که دەسەلاتی ئیسلامی پێگەیشتو، جارێکی دیکەش لەرێی تورکیاوە بۆ بوتهوه بۆ ئەورووپا و پۆژئاوا، هەروەها لە سەدەیی چوارەمی زاینی دا گەیشتو بە هیند، هەروەها لە سەدەیی شازدەیی زاینیدا لە چین بۆ بوتهوه، هەندیک لە شوێنەوارەکان دەگەرێنەوه بۆ دوو هەزار (۲۰۰۰) ساڵ پێش زاین و دەلێن: درەختی هەنجیر یەکیەک بوو لە کشتوکالە سەرەکییەکان لە ولاتانی ئاسیای بچووک و، وشک کردنەوه و ناردنی یەکیەک بوو لە بازرگانیه گرنه‌گەکان که لەو پۆژگارانه‌دا کراون.

(۳)- هەنجیر زۆر لە میژە هەیه و مرووف لێ بە هەرمەند بوو، پشکنەرەکان هەنجیری بە بەردبوویان دۆزیووەتو، میژوووەکە دەگەرێتو بۆ سالانی (۹۴۰۰ - ۹۲۰۰) ساڵ پێش زاین، لە ئاوەدانیه‌ک لە سەردەمی چاخی بەردیندا لە شیوی (بوردن)دا، بگره‌ شاره‌زای شوێنەوارەکان (کریس هێرس) دەلێ: هەنجیر پێنج هەزار ساڵ پێش زاین بە هەری لێ وەرگیراوه.

گۆقاری (سادرن لیقینج) دەلێ: هەنجیر وێرای ئەوێ میوه‌یه‌کی زۆر خوشه‌، درەخی زۆر جوانیشی هەن، لە نیوه‌پاست و خواروو و دامینه‌کانی، شوینه ئیستیواییه‌کانی هێلی یەکسانی دا بۆ بوته‌وه‌و، هەنجیر یەکیکه‌ لەو درەخت و میوانه‌ی که‌یفیان بە گەرما دیت.

(۴)- سرووشتی هەنجیر وایه‌ زیاتر لەو شوینانه‌ دەرۆی و دەرکێ که‌ ئاووه‌ه‌وایان هاوسه‌نگه‌، هەر چه‌نده‌ چه‌زیشی بە گەرما ده‌کات، به‌لام ئەو جیهی هاوکۆی شیی زۆره‌ هەنجیر له‌وێ چاک نابیتێ و، ئەگەر بشی به‌ره‌که‌ی باش نابێ، بۆیه‌ هەنجیر وێرای ئەوێ له‌ پێده‌شته‌کان دا ده‌بێ، له‌ چایه‌کانیشدا هەر ده‌بێ.

(۵)- هەنجیر پێی خوشه‌ به‌دریژایی پۆژ تیشکی خۆری لێ بدات، بۆ ئەوێ میوه‌که‌ی باشتربێ.

(۶)- واباشه‌ له‌ژێر درەختی هەنجیرداو له‌ دەورو به‌رو نیزیکی هیچ شتیکی دیکه‌ نه‌کری، واته‌: کشتوکالی دیکه‌، چونکه‌ زیانی پێ ده‌گه‌یه‌نێ.

(۷) - درهختی ههنجیر ههندی کرم که پێیان دهگوتری: (الديدان الخيطية) کرمه دهزووییهکان، لێی دهدهن، ههچهنده بهرگریش لهخۆی دهکات و، خوای پهروه‌رگار وای کردوه که ئەو زینده‌وه‌رانه بفهوتی.

(۸) - گرفتیکی دیکه‌ی درهختی ههنجیر بریتیه له ژه‌نگ هینانی گه‌لایه‌کانی، ئه‌وه‌ش وا ده‌کات گه‌لایه‌کانی به‌زووی بوه‌رن و سه‌ره‌نجام به‌ره‌می هه‌نجیره‌که‌ش که‌م ده‌بیته‌وه، له‌کاتی‌که‌دا که‌ باران زۆر بباری، ئەو نه‌خۆشییه له درهختی هه‌نجیر ده‌دا.

(۹) - هه‌نجیر کاتی‌که به‌ره‌که‌ی پیده‌گات، شو‌ر ده‌بیته‌وه‌و، واباشه هه‌نجیر هه‌ر به‌نه‌رمیی و له‌ باری لێ بکریته‌وه، به‌لکو باشته ئه‌گه‌ر ده‌ست‌کیشیش له‌ده‌ست بکری. بۆ ئه‌وه‌ی که‌سانێک که‌ هه‌ستیاریان هه‌یه به‌ شیرێ هه‌نجیر، تووشی زیان نه‌بن.

ته‌وه‌ری دووهم: سووده‌کانی هه‌نجیر:

سووده‌کانی هه‌نجیر زۆر زۆرن و ئێمه به‌خیرایی هه‌ندی‌کیان ده‌خه‌ینه‌روو:

(۱) - خواردنی هه‌نجیر پێ ده‌گری له‌به‌رز بوونه‌وه‌ی گوشار (ضغط)ی خوین، چونکه ئه‌ندازه‌یه‌کی زۆر پۆتاسیۆم و، ئه‌ندازه‌یه‌کی که‌م له‌ سو‌دیۆم له هه‌نجیردا هه‌یه، بۆیه ئه‌وانه‌ی تووشی گوشاری به‌رزی خوین ده‌بن، هه‌نجیر ده‌بیته‌ هو‌ی پێ‌خه‌ستنی گوشاری خوین و دابه‌زاندنی.

(۲) - بۆ که‌سانێک که‌ له‌رووی جینسیه‌وه‌ گرفتیان هه‌یه، هه‌نجیر هو‌کاریکی باشه بۆ چاره‌سه‌ری ئەو نه‌خۆشییه، که‌ دوو تا‌کو سێ هه‌نجیر بخریته‌ نێو شیره‌وه‌و به‌یانان بخوری، ئەوه ئەو گرفت و کێشه‌یه‌ی پیاوان تا‌کو راده‌یه‌ک چاره‌سه‌ر ده‌کات.

(۳) - خواردنی هه‌نجیر پێ ده‌گری له‌ سه‌ره‌تانی پرۆستات، پرۆستات ئەو لووه‌یه که‌ ته‌نیا پیاوان هه‌یان‌ه‌و، تووشی شیرپه‌نجه‌ ده‌بی، ئەو ریشاله‌نی له هه‌نجیردا هه‌ن پێ ده‌گرن له‌ تووشبوونی شیرپه‌نجه‌ی پرۆستات، چونکه زۆر پێ‌کهاته‌ی به‌هیزی تیدا هه‌ن که‌ دژی ژه‌نگه‌پیان (اگسدة)ن که‌ هو‌کاریکی سه‌ره‌له‌دانێ شیرپه‌نجه‌یه.

(۴) - خواردنى ھەنجىر پىڭگە دەگرى له توشبوون بە نەخۇشپىيەكانى دەمارى سەرەكىي دَل، لەبەر ئەوھى ھەنجىر ئەندازەيەك ترشەلۆكى تىنۆك و ئۆمىگا سىي تىدايە، ھەروھە ئۆمىگا شەشى چەورى تىدايە، ئەو ترشەلۆكانەش يارمەتى دەدن كە نەخۇشپىيەكانى دەمارەكانى دَل كەم بىنەوھو، پىژەي چەورى سىيى له خویندا كەم دەكەنەوھ.

(۵) - پىاوانىك كە دووچارى نەزۆكىي بوون خواردنى ھەنجىر چارەسەرە بۆ ئەوھ، ئەگەر ھەنجىر بە شىوھەيەكى باش بەكارپىتن، حالەتى نەزۆكىي له پىاواندا كەم دەكاتەوھ، ياخود لايدەبات.

(۶) - ھەنجىرى وشككراوھ ژمارەي ژياندارە تۆيەكان (الحيوانات المنوية) له تۆوى پىاوان دا زياد دەكات و تەندروسىتريان دەكات و، وایان لیدەكات دووربن له حالەتى شىویندران، بۆيە خواردنى ھەنجىرى وشك بۆ بەرھەمدارکردنى پىاوان كاریگەرە.

(۷) - ھەنجىر له ھەندىك له شوینەكان، بەتایبەت نیوھدوورگەي ھىندىي و، له ھەندى شوینی دیکەي دنیادا، وەك چارەسەرىك بەكاردى بۆ نەخۇشپىيە زاووزىيەكان، ئەو نەخۇشپىيەنەي دووچارى ئەندامانى زاووزى دەبن.

(۸) - خواردنى ھەنجىر ئەندازەي شەكر له خویندا پىك دەخات، چونكە بىگومان نەخۇشپى شەكرە كاریگەرىي دەخاتە سەر ھەموو ئەندامەكانى دیکەي جەستە، لەبەر ئەوھى ھەنجىر ئەندازەيەكى زۆر له پىشالە خۇراکپىيەكانى تىدا ھەن، چ مىوھى ھەنجىر، چ گەلایەكانى ھەنجىر ئەندازەيەك له ھۆرمۆنى ئەنسۆلین كە له جەستەدا ھەيە، كەمى دەكاتەوھو ئەوھش دەبىتە ھۆي ئەوھى پىژەي شەكر له خویندا دابەزى.

(۹) - خواردنى ھەنجىر پىژەي كۆلستېرۆل له خویندا دادەبەزىتى، ئەويش بەھۆي ئەوھى ئەندازەيەك ماددەي بەكتىنى تىدايە، كە جۆرىكە له جۆرەكانى پىشالى خواردن و له نىو خواردن دا دەتویتەوھو دەبىتە ھۆي ئەوھى ئەو ئەندازە زیادەي له كۆلستېرۆل له جەستەو خویندا ھەيە، بىخاتە دەرى، وپراي ئەوھى بەكتىن دەبىتە ھۆي ئەوھى

ریخۆلەکان ھان بدات لەسەر جموجۆڵ، بۆیە خواردنی ھەنجیر بۆ قۆلۆن باشە تاكو مروۆف تووشی قەبزی نەبێ.

(۱۰)- خواردنی ھەنجیر دەبێتە ھۆی دابەزاندنی کێش و ڕیگرتن لە قەلەوی، بەلام ئەگەر ھەنجیر لەگەڵ شیردا بخورێ، لەوانە یە بێتە ھۆی قەلەو بوون، چونکە شیر ماددە ی چەوریی تێدا یە و ھەنجیریش ماددە ی شیرینی تێدا یە و بەیە کەو دەبنە مایە ی قەلەوی، بەلام ئەگەر بەتەنیا بخورێ، مروۆف تێر دەکات و وای لێدەکات خواردنی دیکە ی زۆر پێ نەخورێ.

(۱۱)- خواردنی ئیسقان بەھێز دەکات، لەبەر ئەوە ی ڕێژە یەکی زۆر ماددە ی کالیسیۆمی تێدا یە، ئەویش یەکیکە لە پیکھێنەرە سەرەکیەکانی ئیسقان، ھەروەھا ھەنجیر لە مەترسی توشبوونی ئیسکەنەرمە، یاخود بێھێزبوونی ئیسقان، کەم دەکاتەو، چونکە ئەندازە یە کەنزا ی فوسفۆری تێدا یە، ھەروەھا وەك پێشتریش گۆتمان ئەندازە یە کە کالیسیۆمیشی تێدا یە.

(۱۲)- خواردنی ھەنجیر ھۆکارە بۆ چارەسەری شێرپەنجە ی قۆلۆن، چونکە ئەو ڕیشالە خۆراکیانە ی لە ھەنجیردا ھەن، دەبنە ھۆی ئەوە ی جووڵە بە ریخۆلەکان بکەن و زووتر لە بەدەن جیا بێتەو وە بچێتە دەر.

(۱۳)- خواردنی ھەنجیر ڕێگە دەگرێ لە قەبز بوون و، خەستبوونەو ی پاشەرۆك لە جەستەداو، نەچوونەدەری، ھەروەھا دەبێتە ھۆی ئەوە ی پاشەرۆك بە ئاسانی لە جەستەدا بچێتەدەر، ریخۆلەکان جموجۆلی زیاتر بکەن - وەك پێشتریش گوتیان -.

(۱۴)- خواردنی ھەنجیر ڕێگە دەگرێ لە توشبوونی نەخۆشی زەھایمەر، کە تووشی مێشك دێت، ھەنجیر ڕێگە دەگرێ لە توشبوونی ئەو نەخۆشیە.

(۱۵)- ھەنجیر چارەسەرە بۆ ھەوکردنی سیکلدانۆچکە ھەواییەکانی نیوسیەکان، ئەو ماددە کیمیاییە سرووشتیانە ی لە ھەنجیردا ھەن، بەتایبەت لە گەلاکەیدا، ئەگەر

جۆرئك له چای لی دروست بکړی و بکولئتری و به کار بهیتری، ری ده گری له هه وکردنی سیکلدا نوچکه کانی نیو سییه کان و ریش ده گری له نیشانه کانی هه ناسه برکه (رؤ).

(۱۶) - خواردنی هه نجیر پاریزگاری ده کات له تهن دروستی موو و پیست، له بهر ئه وهی هه نجیر ئه ندازه یه کی زۆر (فلافونیودی) تیدایه، ههروه ها پیکهاته کانی دیکه ی وه ک (دینۆل) که دژی ئه کسه ده ن، دژی ژهنگ گرتن و، ده بنه هو ی ئه وهی مووه کانی مروؤ چاکتر بن و پیستیش سه لامه تر بی.

(۱۷) - به ردو لمیك که له گورچيله دا هه یه، ئه گه ر پۆژانه هه نجیری وشك بخریته نیو په رداخیك ئاوو بخوریته وه، بو لابردي زۆر به سووده.

(۱۸) - له بهر ئه وهی هه نجیر ئه ندازه یه کی زۆر پۆتاسیۆمی تیدایه، خواردنی ده بیته هو ی که مکردنه وهی ئه نسۆلین له خویندا، وه کو پیشتریش باسما ن کرد، ئه مه ش یارمه تییده ره بو ئه وانیه تووشی نه خو شیی شه کره بوون.

(۱۹) - هه نجیر بو چاره سه ری هه وکردنی گه روو، له کاتی کدا له گه ل هه نگویندا تیکه ل بکړی، زۆر به سووده.

(۲۰) - هه نجیر هه ندیک مادده ی تیدان دژی ئه کسه ده ن، یانی: ژهنگرتنی ده ماره کان و، هوکار ده بن بو ده ربازکردنی جهسته له و ژههرانه ی تیدکه ون.

(۲۱) - هه نجیر ئه گه ر بهاردری و له سه ر پیست دابنری، چاره سه ره بو ئه و زییکانه ی له ده م و چاوی گه نجان دی ن، ههروه ها ئه و خاله ره شانه ی له سه ر پیست په یداده بن.

(۲۲) - هه نجیر مروؤ ده پاریزی له نیشانه کانی پیری له ده م وچاوداو ئه و چرچ و لوچانه ی په یداده بن و ئه و خاله سپیانه ی په یداده بن، ریان لی ده گری.

(۲۳) - هه نجیر به کارده هیتری بو چاره سه ری نه خو شیه کانی ئاوله له قوناغه کانی په که میدا.

(۲۴)- هەنجیر ھەمیشە پێست بە تەپرو تازەیی ڕادەگرێ، لەبەر ئەوەی کە ھەردوو فیتامینی: (b - a) ی تێدان و فوسفۆرو پۆتاسیۆم و ھەندێ کەنزاى وەك کالسیۆم و مەگنسیۆم و ترشە ئەمینییەکانی تێدان، ھەروەھا ئۆمێگا سیی تێدايە.

(۲۵)- سوودێکی دیکەى ھەنجیر ئەوەیە لیکۆلینەووەکان دەلێن: جۆینی دوو تاكو سێ گەلای ھەنجیر و غەرغەرە پێکردنیان بەئاو، بۆنى ناخۆشى زار ناھێلێ و، ئەگەر لەنیو زاردا جۆرێك لە برین ھەبێ بۆ ئەوەش چاکە.

(۲۶)- لەبەر ئەوەی ھەنجیر پڕزەییەکی زۆر فیتامینەکان و کەنزاىەکانی تێدا ھەن کە دەبنە ھۆی بەھێزکردنی مووھەکان و، پاراستنیان لە لەبەین چوون و کەوتنە خوار، بۆ بەھێزکردنی مووھەکان بەسوودە، ھەروەھا دەبێتە ھۆی پارێزگاری لە تووکی سەر، لەخوران و سووربوونەو، لەبەر ئەوەی ئەندازەییەکی زۆر کالسیۆمی تێدايە، کە دەبێتە ھۆی دروستبوونی (کۆلاجین) ئەویش بەسوودە بۆ قژ.

(۲۷)- ئەو کڕێژو توێژەى لەسەردا پەیدا دەبێ، خواردنی ھەنجیر دەبێتە ھۆی ئەوەی ئەو کڕێژە کەم بێتەوہ یاخود نەمێنێ.

نیوهرۆک

- پیشە کی ئەم تەفسیرە بە گشتیی..... ۵.....
- بەرچاو پروونییه کی گرنگ لەبارە ی ئەم تەفسیرەو ە..... ۱۰.....
- پیشە کی ئەم بەرگە..... ۱۲.....
- تەفسیری سورەتی (عبس)..... ۱۵.....
- دەستپێک..... ۱۷.....
- پێناسە ی سوورەتی (عبس) و بابەتەکانی..... ۱۷.....
- یە کەم: ناوی:..... ۱۷.....
- دوو ەم: شوێنی دابەزینی:..... ۱۷.....
- سێ ەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:..... ۱۸.....
- چوار ەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:..... ۱۸.....
- پێنج ەم: نیوهرۆکی:..... ۱۹.....
- شەش ەم: تاییەت ەندییەکانی:..... ۲۰.....
- هەوت ەم و کووتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان:..... ۲۱.....
- دەرسی ئەم سوورەتە..... ۲۳.....
- پێناسە ی ئەم دەرسە..... ۲۵.....
- مانای دەق و دەقی ئایەتەکان..... ۲۶.....
- شیکردنەو ە ی هەندیک لە وشەکان..... ۲۸.....
- هۆی هاتنە خوارەو ە ی ئایەتەکان..... ۳۳.....
- مانای گشتیی ئایەتەکان..... ۳۵.....
- مەسە لە گرنگەکان..... ۵۲.....
- قۆلە باسێک دەربارە ی حەوت حیکمەت لەو گلهییە ی خوا دا کە لە پیغەمبەر ﷺ کردو ە..... ۶۱.....
- شیکردنەو ە ی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:..... ۶۶.....

- ۷۲..... كورته باسېڭ له باره‌ى ته‌ندازه‌گيريى خواوه بو نوتفه
- ۸۰..... كورته باسېڭ ده‌رباره‌ى چۆنيه‌تېي ئاسانبوونى له دايك بوونى كۆرپه‌له
- ۸۲..... دوو هه‌لوه‌سته‌ى گرنڭ:
- ۱۰۳..... **ته‌فسيريى سوره‌تى (التكوير)**
- ۱۰۵..... ده‌ستېڭ
- ۱۰۵..... پېناسه‌ى سوورپه‌تى (التكوير) و بابته‌كانى
- ۱۰۵..... يه‌كه‌م: ناوى:
- ۱۰۶..... دووهم: شوينى دابه‌زىنى:
- ۱۰۶..... سېيه‌م: ريزبه‌ندىي له موصحف و له دابه‌زين دا:
- ۱۰۶..... چواره‌م: ژماره‌ى ئايه‌ته‌كانى:
- ۱۰۷..... پېنجه‌م: نېۋەرۆكى:
- ۱۰۷..... شه‌شه‌م: تاييه‌تمه‌ندىيه‌كانى:
- ۱۰۹..... پېناسه‌ى ئەم ده‌رسه
- ۱۱۰..... ماناى ده‌قاو ده‌قى ئايه‌ته‌كان
- ۱۱۱..... شيكردنه‌وه‌ى هه‌ندېڭ له وشه‌كان
- ۱۱۶..... ماناى گشتيى ئايه‌ته‌كان
- ۱۲۱..... مه‌سه‌له‌ گرنڭه‌كان
- ۱۳۱..... قولله باسېڭ ده‌رباره‌ى حوكمى مندالان له رۆژى دوايى دا
- ۱۴۵..... كورته باسېڭ له باره‌ى په‌يوه‌ندىي نېۋان ويستى رپه‌هاى خواو ويستى به‌شېي مرۆقه‌وه
- ۱۵۱..... **ته‌فسيريى سوره‌تى (الإنفطار)**
- ۱۵۳..... ده‌ستېڭ
- ۱۵۳..... پېناسه‌ى سوورپه‌تى (الإنفطار) و بابته‌كانى
- ۱۵۳..... يه‌كه‌م: ناوى ئەم سوورپه‌ته‌:
- ۱۵۴..... دووهم: شوينى دابه‌زىنى:
- ۱۵۴..... سېيه‌م: ريزبه‌ندىي له موصحف و له دابه‌زيندا:
- ۱۵۴..... چواره‌م: ژماره‌ى ئايه‌ته‌كانى:
- ۱۵۵..... پېنجه‌م: نېۋەرۆكى:

- شەشەم: تايىبەتمەندىيەكانى: ۱۵۵
- حەوتەم و كۆتايى: دابەشكردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك: ۱۵۶
- دەرسى يەكەم ۱۵۷
- پېناسەى ئەم دەرسە ۱۵۹
- ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتەكان ۱۶۰
- شىكردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان ۱۶۱
- ماناي گشتىي ئايەتەكان ۱۶۳
- مەسەلە گرنگەكان ۱۷۱
- كورتە باسىك لە بارەى دروستكردنى جەستەى مروققەۋە ۱۸۴
- تەۋەرەى يەكەم: دروستكردنى جەستەى مروقق بە چوار قۇناغ: ۱۸۴
- تەۋەرى دوۋەم: سەرنجدانىكى خىرا لەسەر تاپاي مروقق: ۱۸۷
- تەفسىرى سۈرەتى (المطففين)** ۲۰۱
- دەستپىك ۲۰۳
- پېناسەى سوۋرەتى (المطففين) و بابەتەكانى ۲۰۳
- يەكەم: ناۋى ئەم سوۋرەتە: ۲۰۳
- دوۋەم: شوئىنى دابەزىنى: ۲۰۳
- سىيەم: رىزبەندىي لە موصحف و لە دابەزىندا: ۲۰۴
- چوارەم: ژمارەى ئايەتەكانى: ۲۰۴
- پېنجەم: نيۈەرۈكى: ۲۰۴
- شەشەم: تايىبەتمەندىيەكانى: ۲۰۵
- حەوتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك: ۲۰۶
- دەرسى يەكەم ۲۰۷
- پېناسەى ئەم دەرسە ۲۰۹
- ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتەكان ۲۱۲
- شىكردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان ۲۱۴
- ھۆى ھاتنە خوارەۋەى ئايەتەكان ۲۱۹
- ماناي گشتىي ئايەتەكان ۲۲۰

- ۲۳۶..... مه‌سه‌له گرنگه‌كان
- ۲۶۵..... **ته‌فسیری سووره‌تی (الإنشقاق)**
- ۲۶۷..... ده‌ستپێك
- ۲۶۷..... پێناسه‌ی سووره‌تی (الإنشقاق) و باب‌ه‌ته‌كانی
- ۲۶۷..... یه‌كه‌م: ناوی:
- ۲۶۸..... دووهم: شوینی دابه‌زین:
- ۲۶۹..... سییه‌م: ریزه‌بندی له‌ موصحف و دابه‌زین دا:
- ۲۶۹..... چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌كانی ئەم سووره‌ته‌:
- ۲۶۹..... پینجه‌م: نیوهرۆکی ئەم سووره‌ته‌:
- ۲۷۰..... شه‌شه‌م: تاییه‌مه‌ندییه‌كانی ئەم سووره‌ته‌ موباره‌كه‌:
- ۲۷۰..... هه‌وته‌م و كو‌تایی: دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌كان:
- ۲۷۱..... ده‌رسی ئەم سووره‌ته‌:
- ۲۷۳..... پێناسه‌ی ئەم ده‌رسه‌
- ۲۷۴..... مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌كان
- ۲۷۵..... شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له‌ وشه‌كان
- ۲۷۸..... مانای گشتیی ئایه‌ته‌كان
- ۲۸۴..... مه‌سه‌له گرنگه‌كان
- ۲۸۸..... كورته‌ باسیك له‌ باره‌ی پانتایی زه‌وی و كیشوهر و ئوقیانوسه‌كانیه‌وه‌
- ۳۱۳..... **ته‌فسیری سووره‌تی (البروج)**
- ۳۱۵..... ده‌ستپێك
- ۳۱۵..... پێناسه‌ی سووره‌تی (البروج) و باب‌ه‌ته‌كانی
- ۳۱۵..... یه‌كه‌م: ناوی ئەم سووره‌ته‌:
- ۳۱۶..... دووهم: شوینی دابه‌زینی:
- ۳۱۶..... سییه‌م: ریزه‌بندی له‌ موصحف و له‌ دابه‌زین دا:
- ۳۱۶..... چوارهم: ژماره‌ی ئایه‌ته‌كانی:
- ۳۱۷..... پینجه‌م: نیوهرۆکی ئەم سووره‌ته‌:
- ۳۱۷..... شه‌شه‌م: تاییه‌مه‌ندییه‌كانی:

- ۳۱۸.....حهوته م و کوّتایی: دابه شکردنی ئایه ته کان:
 ۳۱۹.....دهرسی ئەم سوورپه ته
 ۳۲۱.....پیناسه ی ئەم ده رسه
 ۳۲۲.....مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان
 ۳۲۳.....شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
 ۳۲۵.....مانای گشتیی ئایه ته کان
 ۳۳۳.....مه سه له گرنگه کان
 ۳۳۶.....قسه یه کی کورت له سه ر بورجه کان
 ۳۵۰.....قسه یه ک له باره ی (لوح محفوظ)ه وه
 ۳۵۳.....**ته فسیری سورته ی (الطارق)**
 ۳۵۵.....ده ستینک
 ۳۵۵.....پیناسه ی سوورپه قی (الطارق) و بابه ته کانی
 ۳۵۵.....یه که م: ناوی ئەم سوورپه ته:
 ۳۵۷.....دووهم: شوینی دابه زینی:
 ۳۵۷.....سینهم: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:
 ۳۵۷.....چوارهم: ژماره ی ئایه ته کانی:
 ۳۵۷.....پینجه م: نیوهرۆکی:
 ۳۵۸.....شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:
 ۳۵۹.....حهوته م: دابه شکردنی ئایه ته کان:
 ۳۶۱.....دهرسی ئەم سوورپه ته
 ۳۶۳.....پیناسه ی ئەم ده رسه
 ۳۶۴.....مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان
 ۳۶۵.....شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
 ۳۶۷.....مانای گشتیی ئایه ته کان
 ۳۷۳.....مه سه له گرنگه کان
 ۳۸۲.....کورته باسیک له باره ی چۆنیه تی دروستبوونی مرۆقه وه
 ۳۹۲.....شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له چوار بره گه دا:

- تهفسیری سوورەتی (الأعلى) ٤٠٣
- دەستپێك ٤٠٥
- پێناسەی سوورەتی (الأعلى) و بابەتەکانی ٤٠٥
- یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە: ٤٠٥
- دووهم: شوێنی دابەزینی: ٤٠٧
- سێهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا: ٤٠٨
- چوارەم: ژمارەی ئایەتەکانی: ٤٠٨
- پنجەم: نیوهرۆکی: ٤٠٩
- شەشەم: تاییبەتەندییەکانی: ٤٠٩
- هەوتەم و کووتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان: ٤١١
- دەرسی ئەم سوورەتە ٤١٣
- پێناسەی ئەم دەرسە ٤١٥
- مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان ٤١٦
- شیکردنەوهی هەندێك لە وشەکان ٤١٧
- مانای گشتیی ئایەتەکان ٤١٩
- مەسەلە گرنگەکان ٤٢٤
- کورتە باسیك لە بارەی رێك و پێکی و پێنمایی خواوە لە دروستکراوەکانیدا ٤٢٩
- تهفسیری سوورەتی (الغاشية) ٤٥٧
- دەستپێك ٤٥٩
- پێناسەی سوورەتی (الغاشية) و بابەتەکانی ٤٥٩
- یەكەم: ناوی ئەم سوورەتە: ٤٥٩
- دووهم: شوێنی دابەزین: ٤٥٩
- سێهەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا: ٤٦٠
- چوارەم: ژمارەی ئایەتەکانی: ٤٦٠
- پنجەم: نیوهرۆکی: ٤٦٠
- شەشەم: تاییبەتەندییەکانی: ٤٦١
- هەوتەم و کووتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان: ٤٦٢

- ۴۶۳.....دەرسی ئەم سوورەتە.....
 ۴۶۵.....پێناسە ی ئەم دەرسە.....
 ۴۶۷.....مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان.....
 ۴۶۸.....شیکردنەووی هەندیک لە وشەکانە.....
 ۴۷۲.....مانای گشتیی ئایەتەکان.....
 ۴۷۸.....مەسەلە گرنگەکان.....
 کورتە باسیک: حەوت بەلگە لەسەر ئەو کە مەبەست لە: ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾ بێگار
 ۴۸۱.....پێکرانی بێپروایانە لە دۆزەخ دا:.....
 ۴۹۵.....کورتە باسیک لە بارە ی تاییەتمەندییەکانی حوشرەووە.....
تەفسیری سورەتی (الفجر).....
 ۵۱۳.....دەستپێک.....
 ۵۱۳.....پێناسە ی سوورەتی (الفجر) و بابەتەکانی.....
 ۵۱۳.....یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:.....
 ۵۱۳.....دوووەم: شوینی دابەزینی:.....
 ۵۱۴.....سێیەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:.....
 ۵۱۴.....چوارەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:.....
 ۵۱۵.....پێنجەم: نیوهرۆکی ئەم سوورەتە:.....
 ۵۱۶.....شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:.....
 ۵۱۸.....حەوتەم و کووتایی: دابەشکردنی ئایەتەکان:.....
 ۵۱۹.....دەرسی ئەم سوورەتە.....
 ۵۲۱.....پێناسە ی ئەم دەرسە.....
 ۵۲۴.....مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان.....
 ۵۲۵.....شیکردنەووی هەندیک لە وشەکان.....
 ۵۳۰.....مانای گشتیی ئایەتەکان.....
 ۵۳۶.....مەسەلە گرنگەکان.....
 ۵۶۵.....کورتە باسیک لە بارە ی دۆزەخ و دۆزەخییەکانیەووە.....
 ۵۸۶.....کورتە باسیک دەربارە ی بەهەشت و ئەو نازو نێعمەتانە ی تێیدان بۆ بەهەشتیان .....

- ته فیسری سورہ تی (البلد) ۶۲۳
- ده ستیك ۶۲۵
- پیناسہی سوورہ تی (البلد) و بابہ تہ کانی ۶۲۵
- یہ کہم: ناوی ئەم سوورہ تہ: ۶۲۵
- دووہم: شوینی دابہ زینی: ۶۲۵
- سییہم: ریزبہ ندیی له موصحف و له دابہ زین دا: ۶۲۶
- چوارہم: ژمارہی ئایہ تہ کانی: ۶۲۶
- پینجہم: نیوهرۆکی: ۶۲۶
- شہ شہم: تاییہ تمہ ندییہ کانی: ۶۲۷
- حەوتەم و کوٹایی: دابہ شکردنی ئایہ تہ کان: ۶۲۸
- دەرسی ئەم سوورہ تہ ۶۲۹
- پیناسہی ئەم دەرسہ ۶۳۱
- مانای دەقاو دەقی ئایہ تہ کان ۶۳۳
- شیکردنەوہی ھەندیک له وشە کان ۶۳۴
- مانای گشتیی ئایہ تہ کان ۶۳۸
- مەسەلە گرنگە کان ۶۴۵
- کورتە باسیك دەربارہی کوئەندامی بینین و سەرنجدانیکی زمان و لیوہ کان ۶۵۳
- ھەلوہ ستەیەك له بەرانبەر نەھیشتنی ستەمی سیاسی و ئابووری دا ۶۶۲
- ته فیسری سورہ تی (الشمس) ۶۶۷
- ده ستیك ۶۶۹
- پیناسہی سوورہ تی (الشمس) و بابہ تہ کانی ۶۶۹
- یہ کہم: ناوی ئەم سوورہ تہ: ۶۶۹
- دووہم: شوینی دابہ زینی: ۶۶۹
- سییہم: ریزبہ ندیی له موصحف و دابہ زین دا: ۶۷۰
- چوارہم: ژمارہی ئایہ تہ کانی ئەم سوورہ تہ: ۶۷۰
- پینجہم: نیوهرۆکی ئەم سوورہ تہ: ۶۷۰
- شہ شہم: تاییہ تمہ ندییہ کانی: ۶۷۱

- ۶۷۱.....حهوتهم و كوٽايى: دابه شكردى ئايه ته كان:
 ۶۷۳.....دهرسى ئەم سوورپه ته.
 ۶۷۵.....پيناسه ي ئەم دهرسه
 ۶۷۶.....ماناي ده قاوده قى ئايه ته كان.
 ۶۷۷.....شيكردنه وه ي هه نديك له وشه كان.
 ۶۸۰.....ماناي گشتي ئايه ته كان
 ۶۸۵.....مه سه له گرنگه كان
 ۶۹۲.....كورته باسيك دهر باره ي خوړ و په يوه ست بووني ژايانى مروڤ پييه وه.
 ۷۰۲.....كورته باسيك دهر باره ي ته زكيه
 ۷۲۷.....**ته فسيري سورته ي (الليل)**
 ۷۲۹.....ده ستپيك
 ۷۲۹.....پيناسه ي سوورپه ي (الليل) و بابه ته كانى
 ۷۲۹.....يه كه م: ناوى ئەم سوورپه ته:
 ۷۲۹.....دووهم: شويني دابه زيني:
 ۷۳۰.....سييه م: ريزبه نديي له موصحف و له دابه زين دا:
 ۷۳۰.....چوارهم: ژماره ي ئايه ته كانى ئەم سوورپه ته:
 ۷۳۱.....پينجه م: نيوهورۆكى ئەم سوورپه ته:
 ۷۳۱.....شه شه م: تاييه تمه ندييه كانى:
 ۷۳۲.....حهوتهم و كوٽايى: دابه شكردى ئايه ته كان:
 ۷۳۳.....دهرسى ئەم سوورپه ته
 ۷۳۵.....پيناسه ي ئەم دهرسه
 ۷۳۷.....ماناي ده قاو ده قى ئايه ته كان
 ۷۳۸.....شيكردنه وه ي هه نديك له وشه كان
 ۷۴۰.....هو ي هاتنه خواره وه ي ئايه ته كان
 ۷۴۵.....ماناي گشتي ئايه ته كان
 ۷۵۲.....مه سه له گرنگه كان
 ۷۶۰.....كورته باسيك: شه ش ورده سه رنج

- ۷۶۹..... کورته باسیک: چوار جوړه وه لامي ئیشکالیک
- ۷۷۳..... **تهفسیری سوره تی (الضحی)**
- ۷۷۵..... ده ستپیک
- ۷۷۵..... پیناسه ی سووره تی (الضحی) و بابه ته کانی
- ۷۷۵..... یه کهم: ناوی ئەم سووره ته:
- ۷۷۵..... دووهم: شوینی دابه زینی:
- ۷۷۶..... سییه م: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:
- ۷۷۶..... چواره م: ژماره ی ئایه ته کانی:
- ۷۷۶..... پینجه م: نیوهرۆکی:
- ۷۷۷..... شه شه م: تاییه تمه ندییه کانی:
- ۷۷۷..... هه وته م: دابه شکردنی ئایه ته کان:
- ۷۷۹..... ده رسی ئەم سووره ته
- ۷۸۱..... پیناسه ی ئەم ده رسه
- ۷۸۳..... مانای ده قاوده قی ئایه ته کان
- ۷۸۳..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
- ۷۸۶..... هو ی هاتنه خواره وه ی ئایه ته کان
- ۷۹۰..... مانای گشتیی ئایه ته کان
- ۷۹۳..... مه سه له گرنگه کان
- ۸۰۲..... قسه یه کی کورت له باره ی (ضلال) پالدانه لای پیغه مبه ری خواوه ﷺ
- ۸۱۰..... چه ند ده قیقی سوننه ت له باره ی هه تیوو سوالکهر و باسکردنی چاکه ی خواوه
- ..... حوکمی گوته ی (الله اکبر) له کو تایی خویندنی بیست و دوو سووره ته که ی کو تایی
- ۸۱۶..... قور ئان دا
- ۸۲۱..... **تهفسیری سوره تی (الشرح)**
- ۸۲۳..... ده ستپیک
- ۸۲۳..... پیناسه ی سووره تی (الشرح) و بابه ته کانی
- ۸۲۳..... یه کهم: ناوی ئەم سووره ته:
- ۸۲۳..... دووهم: شوینی دابه زینی:

- ۸۲۴..... سییه: ریزبه ندیی له موصحف و له دابه زین دا:
 ۸۲۴..... چوارهم: ژمارهی ئایه ته کانی:
 ۸۲۴..... پینجه: نیوهرۆکی:
 ۸۲۵..... شه شه: تاییه تمه ندیییه کانی:
 ۸۲۵..... هه وته: دابه شکردنی ئایه ته کانی:
 ۸۲۷..... ده رسی ئهم سووره ته:
 ۸۲۹..... پیناسهی ئهم ده رسه
 ۸۳۰..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان
 ۸۳۰..... شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان
 ۸۳۲..... مانای گشتیی ئایه ته کان
 ۸۳۵..... مه سه له گرنگه کان
 ۸۴۴..... هه وت ورده سه رنج لهو ئایه تانه:
 ۸۴۷..... **ته فسیری سوهرتی (التین)**
 ۸۴۹..... ده ستیک
 ۸۴۹..... پیناسهی سووره تی (التین) و بابه ته کانی
 ۸۴۹..... یه کهم: ناوی ئهم سووره ته:
 ۸۵۰..... دووهم: شوینی دابه زینی:
 ۸۵۰..... سییه: ریزبه ندیی ئهم سووره ته له موصحف و دابه زیندا:
 ۸۵۰..... چوارهم: ژمارهی ئایه ته کانی:
 ۸۵۱..... پینجه: نیوهرۆکی:
 ۸۵۱..... شه شه: تاییه تمه ندیییه کانی:
 ۸۵۱..... هه وته: دابه شکردنی ئایه ته کان:
 ۸۵۳..... ده رسی ئهم سووره ته:
 ۸۵۵..... پیناسهی ئهم ده رسه
 ۸۵۷..... مانای ده قاو ده قی ئایه ته کان
 ۸۵۷..... شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان
 ۸۵۹..... مانای گشتیی ئایه ته کان

- ۸۶۷..... مەسەلە گىرگەن كان
- ۸۷۹..... كورتە باسپىك لەبارەى ھەنجىرەۋە
- ۸۷۹..... تەۋەرى يەكەم: چەند زانىارىيەك لەبارەى درەختى ھەنجىرەۋە:
- ۸۸۱..... تەۋەرى دوۋەم: سوۋدەكانى ھەنجىر:

